

การศึกษาวិเคราะห์ภาคทปราณะ สัณัณะที่ 10 : สารัตถะและอิทธิพลของพระกฤษณะ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาคุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาภาษาสันสกฤต แบบ 1.1

ภาควิชาภาษาตะวันออก

มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2568

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยศิลปากร

การศึกษาวิเคราะห์ภาคทปฺราณะ สกัณณะที่ 10 : สารัตถะและอิทธิพลของพระกฤษณะ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาภาษาสันสกฤต แบบ 1.1

ภาควิชาภาษาตะวันออก

มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2568

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยศิลปากร

AN ANALYTICAL STUDY OF THE TENTH CANTO OF ŚRĪMAD BHĀGAVATAM:
KRISHNA'S ESSENCE AND INFLUENCES

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for Doctor of Philosophy Sanskrit
Department of Oriental Languages
Academic Year 2025
Copyright of Silpakorn University

หัวข้อ	การศึกษาวิเคราะห์ภาคทปฺราณะ สัณัธะที่ 10 : สารัตถะและ อิทธิพลของพระภุชณะ
โดย	นางสาวสุปริชญา จัปใจ
สาขาวิชา	ภาษาสันสกฤต แบบ 1.1
อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สมบัติ มั่งมีสุขศิริ

คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้รับพิจารณาอนุมัติให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ตาม
หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต

.....คณบดีคณะโบราณคดี
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ดำรงพล อินทร์จันทร์)

พิจารณาเห็นชอบโดย

.....ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร. พระธรรมวชิรปัญญาจารย์ (เทียบ สิริญาโณ))

.....อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สมบัติ มั่งมีสุขศิริ)

.....ผู้ทรงคุณวุฒิภายใน
(อาจารย์ ดร. วุฒิพงษ์ ถวิลสมบัติ)

.....ผู้ทรงคุณวุฒิภายใน
(อาจารย์ ดร. นิพัทธ์ แยมเดช)

.....ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก
(รองศาสตราจารย์ ดร. โกวิทย์ พิมพวง)

650330009 : ภาษาสันสกฤต แบบ 1.1

คำสำคัญ : ภาควตปุราณะ, ฤๅษณะ, วรรณคดีสันสกฤต

นางสาว สุปรัชญา จั๖ใจ: การศึกษาวิเคราะห์ภาควตปุราณะ สกั๖ณะที่ 10 : สารัตถะและอิทธิพลของพระฤๅษณะ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก : ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สมบัติ มั่งมีสุขศิริ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ภาควตปุราณะ สกั๖ณะที่ 10 เพื่อศึกษาเนื้อหาคุณค่าทางวรรณศิลป์ เรื่องราวความสำคัญของพระฤๅษณะ และสารัตถะที่ปรากฏในคัมภีร์ จากต้นฉบับภาษาสันสกฤต รวมถึงภาพสะท้อนทางสังคม วัฒนธรรม และประเพณีอินเดียที่ปรากฏ และการแผ่ขยายอิทธิพลของพระฤๅษณะที่มีต่อประเทศไทย

ผลการศึกษาพบว่า ภาควตปุราณะ สกั๖ณะที่ 10 ยกย่องพระฤๅษณะให้เป็น ‘สวยามภวาน’ คือพระผู้เป็นเจ้าสูงสุดผู้เป็นต้นกำเนิดของอวตารทั้งปวง และนำเสนอ ‘ภักติ’ เป็นหนทางหลักสู่ความหลุดพ้น (โมกษะ) ที่มีความสำคัญเหนือกว่าการแสวงหาความรู้ (ญาณ) หรือการกระทำ (กรรม) การดำเนินเรื่องมีคุณค่าทางวรรณศิลป์ และองค์ประกอบเชิงวรรณกรรมที่โดดเด่น คัมภีร์ได้ถ่ายทอดเนื้อหาทางปรัชญาผ่านกลวิธีการนำเสนอ ‘ลีลา’ หรือการกระทำอันงดงามของพระฤๅษณะ โดยเฉพาะความรักระหว่างพระองค์กับเหล่านางโคปี ความสัมพันธ์กับเหล่าเครือญาติวรรณะกษัตริย์ และการปราบเหล่าอสูรอันเป็นตัวแทนของฝ่ายอธรรม

สกั๖ณะที่ 10 ได้กลายเป็นแรงบันดาลใจสำคัญของขบวนการภักติในอินเดีย และเป็นรากฐานความเชื่อของนิกายไวษณพที่สำคัญ เช่น นิกายปุชฌิมวรค กล่าวได้ว่าลักษณะอันโดดเด่นของภาควตปุราณะคือ การแสดงลักษณะความเป็นวีรบุรุษและมนุษย์ในอุดมคติของพระฤๅษณะอย่างละเอียดที่สุด เรื่องราวของพระฤๅษณะอาจแทรกซึมและถูกปรับใช้ในวัฒนธรรมไทยอย่างมีนัยสำคัญและต่อเนื่องยาวนาน ผ่านกระบวนการเลือกสรร ดัดแปลง และผนวกรวมเข้ากับบริบทท้องถิ่นอย่างสร้างสรรค์ในหลายมิติ ได้แก่ การตั้งชื่อบ้านเมือง โดยการรับเอาชื่อ ‘ทวารวดี’ มาใช้ ซึ่งเป็นการเชื่อมโยงอาณาจักรโบราณเข้ากับเมืองทวารวดีของพระฤๅษณะ, หลักฐานทางโบราณคดี การสร้างประติมากรรม ‘พระฤๅษณะยกเขาโควธรณะ’ ที่พบในศูนย์กลางสำคัญอย่างเมืองศรีเทพและปราสาทพนมรุ้ง, อิทธิพลต่อวรรณคดี โดยการดัดแปลงเรื่องราวของพระอนิรุทธ์ (หลานของพระฤๅษณะ) มาสู่รูปแบบวรรณกรรมไทย เช่น ‘อนิรุทธคำฉันท์’ นิทานพื้นบ้านเรื่อง ‘อุสา-บารส’ และ ตำนานพญาหง พญาพาน ดังนั้นภาควตปุราณะ สกั๖ณะที่ 10 ไม่ใช่เป็นเพียงการบันทึกเรื่องราวของเทพเจ้า แต่เป็นการนำเสนอแนวคิดเรื่อง ‘ภักติ’ ให้เป็นหัวใจสำคัญของการเข้าถึงความจริงสูงสุด ผ่านความรักและความภักติต่อพระผู้เป็นเจ้าอย่างสมบูรณ์ ซึ่งเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพระฤๅษณะถูกนำมาปรับใช้และตีความใหม่ในวัฒนธรรมไทยอย่างมีนัยสำคัญ

650330009 : Major Sanskrit

Keyword : Bhāgavata Purāṇa, Kṛṣṇa, Sanskrit Literature

Miss Supreechaya CHABCHAI : An Analytical Study of the Tenth Canto of Śrīmad Bhāgavatam: Krishna's Essence and Influences Thesis advisor : Assistant Professor Sombat Mangmeesuksiri, Ph.D.

This thesis aims to critically analyze the Tenth Canto (Skandha) of the Bhāgavata Purāṇa. It seeks to examine its content, literary merit, the significance of Lord Krishna's narratives, and the philosophical essence (sārattha) within the original Sanskrit text. Furthermore, it investigates the reflections of Indian society, culture, and traditions, as well as the expansion of Krishna's influence in Thailand.

The findings indicate that the Tenth Canto elevates Krishna to the status of Svayaṃ Bhagavān, the Supreme Godhead and the origin of all avatāras. It posits bhakti (devotion) as the primary path to liberation (mokṣa), superseding the paths of knowledge (jñāna) and action (karma). The narrative structure possesses significant literary merit and distinct compositional elements. The text conveys profound philosophical concepts through the mechanism of līlā (divine play or aesthetic acts) of Krishna, particularly highlighting his amorous relationships with the gopīs (cowherd maidens), his interactions with Kṣatriya kinsmen, and his vanquishing of asuras (demons), who symbolize unrighteousness (adharma).

The Tenth Canto became a major inspiration for the bhakti movements in India and serves as a foundational text for prominent Vaiṣṇava traditions (sampradāyas), such as the Puṣṭimārga. Arguably, the Bhāgavata Purāṇa's most distinctive feature is its comprehensive depiction of Krishna's heroic and idealized human characteristics.

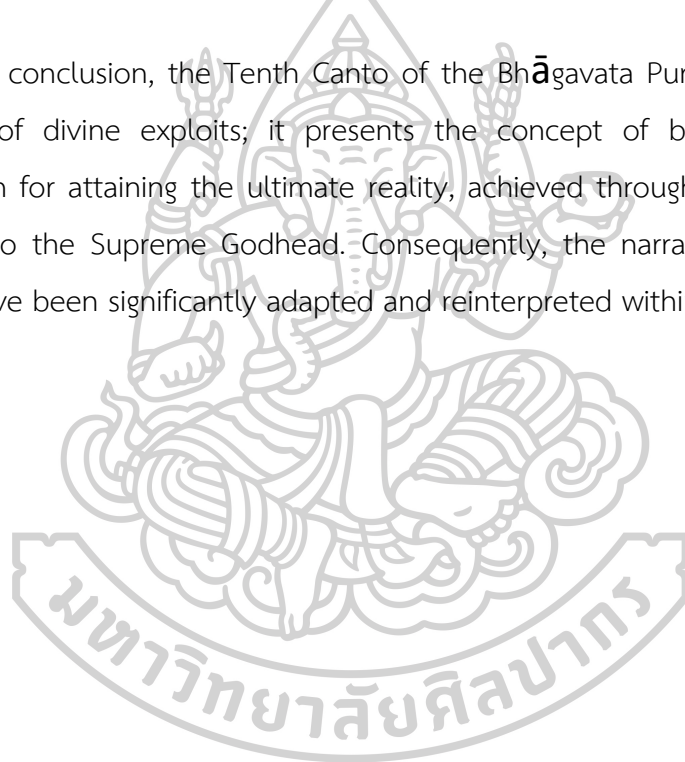
The narratives of Krishna have significantly and continuously permeated Thai culture, undergoing a creative process of selection, adaptation, and integration into the local context across multiple dimensions. This includes:

1.Toponymy: The adoption of the name 'Dvaravati', linking the ancient kingdom to Krishna's city of Dvākā.

2.Archaeological Evidence: The discovery of 'Krishna Govardhana' sculptures in major historical centers such as Si Thep and Prasat Phanom Rung.

3.Literary Influence: The adaptation of the story of Aniruddha (Krishna's grandson) into Thai literary forms, such as the Aniruddha Kham Chan, the Usa-Barot folktale, and the legend of Phaya Kong Phaya Phan.

In conclusion, the Tenth Canto of the Bhāgavata Purāṇa is not merely a chronicle of divine exploits; it presents the concept of bhakti as the central mechanism for attaining the ultimate reality, achieved through complete love and devotion to the Supreme Godhead. Consequently, the narratives associated with Krishna have been significantly adapted and reinterpreted within Thai culture.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยความเมตตาจากผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สมบัติ มั่งมีสุขศิริ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ซึ่งกรุณาอธิบายแนวทางการศึกษาอย่างเต็มที่ ทั้งยังเป็นอาจารย์ผู้ให้โอกาสในการเรียนรู้ภาษาสันสกฤตและให้ประสบการณ์ในการทำงานด้านอินเดียศึกษาจากผู้ทรงคุณวุฒิระดับนานาชาติ เป็นกำลังใจให้ศิษย์ได้มีจุดมุ่งหมายที่จะประสบความสำเร็จ และก้าวข้ามความทุกข์ใจในช่วงสถานการณ์ที่ยากลำบากตลอดระยะเวลาที่ทำวิทยานิพนธ์

ขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา บุคคลสำคัญที่เป็นแรงบันดาลใจและส่งเสริมการเรียนรู้ภาษาสันสกฤตให้กับศิษย์ตลอดมา ทั้งยังให้โอกาสในการเดินทางไปเรียนรู้เรื่องราวของพระภิกษุและนำเสนอผลงานที่เกี่ยวข้องในแผ่นดินประเทศอินเดีย และเป็นแรงผลักดันอันเข้มแข็งให้ศิษย์มุ่งมั่นตั้งใจศึกษาภาษาสันสกฤตและวัฒนธรรมอินเดียอย่างลึกซึ้งมากขึ้น

ขออนอบน้อมแด่พระภิกษุคณะ เหน่เหล่าเทพและเทวีทุกๆ พระองค์ ซึ่งเป็นพลังใจสำคัญในการศึกษาภาษาสันสกฤตและการใช้ชีวิต ขอบคุณเสียงมนตรและเสียงขลุ่ยพानสุรีที่ตั้งก้องขึ้นในหัวทุกครั้งที่ยังเกิดความท้อแท้

กราบขอบพระคุณพระปริยัติวัชรกิจ (ไมตรี ปุณฺณมรินโท) และพระมหาพรภวิทย์ อุปัชฌาย์ ที่ให้ความช่วยเหลือด้านเทคนิค ให้ธรรมะ ให้ทาน และกระตุ้นให้การทำงานเป็นไปอย่างราบรื่นตามที่คาดหวัง

ขอบคุณกมลรัตน์ วิเศษสิริวรกุล และพาขวัญ ผลอุทิศ เพื่อนสนิทที่ให้ความช่วยเหลือ คอยดูแลทั้งด้านสุขภาพกายและสุขภาพใจอย่างมากมายจนนับไม่ได้

ขอบคุณเสียงดนตรีของศิลปินและซีรีส์ของนักแสดงคนโปรดทุกคน ที่ทำให้ความเครียดคลายหายไปในเวลาที่ต้องการผ่อนคลาย

ท้ายที่สุดขอขอบคุณครอบครัวที่เป็นกำลังใจและช่วยเหลือให้ผู้ศึกษาทำงานอย่างมีความสุขและไร้ปัญหาที่สุดเท่าที่จะทำได้

สุปรีชญา จัปใจ

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ซ
สารบัญ.....	ซ
สารบัญตาราง.....	ท
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา	16
1.3 ขอบเขตของการศึกษา.....	17
1.4 ข้อตกลงเบื้องต้น.....	17
1.5 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	17
1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	27
บทที่ 2 การแปลคัมภีร์ภาควตปุราณะ สกัณระที่ 10	28
2.1 ทฤษฎีการแปล.....	28
2.3 ข้อตกลงในการแปล	35
2.4 คัมภีร์ภาควตปุราณะ สกัณระที่ 10.....	36
2.4 เนื้อหาโดยสังเขปของคัมภีร์ภาควตปุราณะ สกัณระที่ 10	41
2.5 บทแปลภาควตปุราณะ สกัณระที่ 10.....	117
บทที่ 3 รูปแบบการนำเสนอของภาควตปุราณะ สกัณระที่ 10	309
3.1 โครงสร้างเนื้อหาของภาควตปุราณะ.....	309
3.2 แก่นสำคัญของภาควตปุราณะ.....	313

3.2.1	ภักดีโยคะ	314
3.2.2	รูปแบบของภักดี	316
3.3	วิธีการดำเนินเรื่องในภาคตปุรณะ สกัณธ์ที่ 10	318
3.3.1.	ลำดับเวลาลีลาของพระกฤษณะ	319
3.3.2	การเล่าเรื่อง	322
3.4.	ตัวละคร	324
3.4.1.	ตัวละครหลัก	324
3.4.1.1.	อัตลักษณ์ของพระกฤษณะ	326
3.4.2	ตัวละครสนับสนุน	327
3.4.3.	ตัวละครซึ่งมีความสัมพันธ์กับพระกฤษณะ (วงศ์ตระกูล)	330
3.4.3.1.	วงศ์ตระกูลบรรพบุรุษของพระกฤษณะ (ยทวงศ์)	331
3.4.3.2.	ครอบครัวใกล้ชิดของพระกฤษณะในสกัณธ์ที่ 10	332
3.4.3.3.	ชายาของพระกฤษณะในสกัณธ์ที่ 10	335
3.4.3.4.	ผู้สืบสกุลของพระกฤษณะในสกัณธ์ที่ 10	337
3.4.4.	ตัวละครสำคัญอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องในสกัณธ์ที่ 10	340
3.4.4.1.	ศัตรูที่มีความเชื่อมโยงทางครอบครัว	340
3.4.4.2.	ญาติและสาวก	340
3.4.4.3.	ตัวละครที่เกี่ยวข้องกับผู้สืบสกุลของพระกฤษณะ	342
3.5.	ฉาก การแสดงพลังเหนือธรรมชาติ และสัญลักษณ์	343
3.5.1.	พฤษภาคคดียุทธ ในสกัณธ์ 10	347
3.5.2.	ดอกไม้ที่เกี่ยวข้องกับพระกฤษณะ ในสกัณธ์ 10	349
3.5.3.	สัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับพระลักษณะของพระกฤษณะ ในสกัณธ์ที่ 10	350
3.6.	วรรณศิลป์ในภาคตปุรณะ สกัณธ์ที่ 10	351
3.6.1	การเรียกพระนามพระกฤษณะในสกัณธ์ที่ 10	351

3.6.2. ลักษณะคำประพันธ์.....	365
3.6.3 อลังการ	368
3.6.3.1 อุปมา	369
บทที่ 4 สารัตถะในคัมภีร์ภาควาปฺราณะ สกัณธะที่ 10	377
4.1 ปรัชญาและคำสอนทางศาสนา.....	377
4.1.1. เรื่องราวลีลาสำคัญของพระกฤษณะทั้งหมด.....	379
4.1.2. องค์ประกอบเกื้อประการของภักติ (ไวธีกติ).....	380
4.1.3. รสแห่งความภักดีห้าประการ (ปัญจรส).....	384
4.2 ราสลีลา.....	388
4.2.1 บทบาทของพระกฤษณะในราสลีลา.....	392
4.2.1.1 อวตารสำคัญของพระวิษณุในฐานะองค์ภควาน	392
4.2.1.2 ความสัมพันธ์ระหว่างพระเป็นเจ้าและมนุษย์ในอุดมคติ	393
4.2.1.3 ผู้สอนหลักธรรมในศาสนา	394
4.2.1.4 นักรักผู้มีวาทีศิลป์.....	395
4.3 ภักติของโคปีและพระชายาของพระกฤษณะในภาควาปฺราณะ สกัณธะที่ 10	397
4.3.1 โคปีแห่งวณทาวณะ สัญลักษณ์แห่งความภักดีอันสูงสุด	398
4.3.2 พระชายาแห่งทวารกา อัมภรรยาของพระกฤษณะ.....	403
4.3.3 การสังเคราะห์สองวิถีแห่งภักติ บทสรุปความเหมือนและความต่าง.....	408
4.3.3.1 ความแตกต่างของรสแห่งรัก ภักติ และนัยยะทางปรัชญา.....	410
4.3.3.2 ความเหมือนของรสแห่งรัก ภักติ และนัยยะทางปรัชญา.....	411
4.4 เทวดานานและเรื่องแทรกของวรรณะกษัตริย์	413
4.4.1 บทบาทและความสำคัญของวรรณะกษัตริย์ในเรื่องเล่าปฺราณะ	414
4.4.2 การสำแดงกษัตริย์ธรรมผ่านพระกฤษณะ พระพลราม และกษัตริย์ยาทวะ.....	417
4.4.2.1 กษัตริย์ในราชวงศ์ยาทวะและราชวงศ์อื่น.....	417

4.4.2.2 ผลแห่งธรรม ความเสื่อมทรามส่วนบุคคลสู่ความวิบัติแห่งจักรวาล	425
4.4.2.3 ข้อจำกัดของธรรมะและหนทางสู่การชำระล้าง	425
4.5 การสำแดงฤทธาภาพต่อเหล่าอสูร อาวุธ และความสัมพันธ์กับทวยเทพและฤๅษี.....	428
4.5.1 ศัตรูของพระกฤษณะ การเผชิญหน้ากับอสูรในภาคตปุรณะ สกัณธ์ที่ 10.....	429
4.5.2 เทวศาสตราวุธอันศักดิ์สิทธิ์ของพระกฤษณะ ในสกัณธ์ที่ 10	438
4.5.3 ปฏิสัมพันธ์ของพระกฤษณะกับหมู่เทพ และฤๅษี.....	440
4.5.3.1 ปฏิสัมพันธ์กับมหาเทพ.....	440
4.5.3.2 ปฏิสัมพันธ์กับเหล่าฤๅษี.....	443
บทที่ 5 การวิเคราะห์อิทธิพลและภาพสะท้อนสังคม วัฒนธรรม และประเพณี	447
5.1 โครงสร้างทางสังคมแห่งวรรณะ วิถีชีวิตในชุมชนคนเลี้ยงวัว	447
5.1.1 โครงสร้างชุมชนและชีวิตประจำวันในโคกู่ละและวณทวานะ	447
5.1.2 พิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ (สังการ) และการบูชาในครัวเรือน.....	448
5.1.3 การเฉลิมฉลองในชุมชน การบูชา และการเปลี่ยนแปลงของพิธีกรรม.....	449
5.2 ขบวนการภักติพระกฤษณะในอินเดีย การแสดงศรัทธาจากสกัณธ์ที่ 10.....	451
5.2.1. ปุชฎิมรรค (Pustimārga).....	451
5.2.2 ราธวัลลภสัมประทาย (Rādhāvallabha Sampradāya).....	453
5.2.3 อิสคอน (สมาคมกฤษณภาวนามฤตนาชาติ - ISKCON)	454
5.3 อิทธิพลของ “ทวารวดี” ความเชื่อมโยงกับนครในตำนานของพระกฤษณะ	458
5.3.1 ทวารกาของอินเดีย.....	461
5.3.1.1 เมืองทวารกาในคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ของศาสนาฮินดู.....	461
5.3.1.2 การจมลงของเมืองทวารกา.....	463
5.3.2 ศรีเทพ ศูนย์กลางเมืองและศาสนาชั้นนำแห่งทวารวดี.....	464
5.3.3 การเชื่อมโยงอินเดียและทวารวดี	466
5.4 อิทธิพลทางวรรณกรรม ในภาคตปุรณะ สกัณธ์ที่ 10.....	469

5.4.1	ตำนานรักอนิรุทธิ์-อุษา.....	469
5.4.1.1	พาดำสุร กษัตริย์อสูรผู้ยิ่งใหญ่แห่งโคนิตปุระ ผู้รักดีต่อพระคิเว	470
5.4.1.2	ความฝันของอุษา และการแทรกแซงอันลึกลับของจิตรเลขา.....	471
5.4.1.3	พระกฤษณะ ปะทะ พาดำสุรและพระคิเว (ศึกหริ-หระ).....	472
5.4.1.4	เชื้อสายอันศักดิ์สิทธิ์และความสำคัญของอนิรุทธิ์	473
5.4.1.5	เรื่องราวในฐานะภาพสะท้อนลีลาของพระกฤษณะ	474
5.4.1.6	ร่องรอยของตำนานในรัฐอัสสัม.....	474
5.4.2	พินิจวรรณกรรมอนิรุทธิ์-อุษา การเดินทางในบริบทไทย.....	476
5.4.2.1	การถ่ายทอดและการดัดแปลงเรื่องอนิรุทธิ์-อุษาในยุคแรก.....	478
5.4.2.2	การปรากฏของอนิรุทธิ์และอุษาในวรรณกรรมสำคัญของไทย	479
5.4.2.3	วิวัฒนาการเชิงแก่นเรื่องและร่องรอยทางวัฒนธรรมในประเทศไทย.....	486
5.4.2.4	มุมมองเปรียบเทียบระหว่างฉบับอินเดียและไทย	488
5.5	พญางง พญาพาน การวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบอิทธิพลจากเรื่องพระกฤษณะในภาค ปุราณะ สกัณฑ์ที่ 10.....	490
5.5.1	ตำนานพญางง พญาพาน	490
5.5.2	ความหลากหลายและบริบททางประวัติศาสตร์	491
5.5.3	การวิเคราะห์เปรียบเทียบลักษณะร่วมของตำนานพญางง พญาพาน และเรื่อง พระกฤษณะ-กัังสะ	493
5.6	ร่องรอยพระกฤษณะในโบราณสถานและสถาปัตยกรรมไทย	499
5.6.1	ปราสาทพนมรุ้ง พระกฤษณะยกเขาโคววรรณะและความสำคัญทางประวัติศาสตร์ศิลปะ	499
5.6.2	พระกฤษณะในศาสนสถานอื่น ๆ ที่ได้รับอิทธิพลชมในประเทศไทย การวิเคราะห์ทับ หลัง หน้าบัน และภาพสลักเล่าเรื่องที่อาจได้รับอิทธิพลจากสกัณฑ์ที่ 10.....	500
5.6.3	พระกฤษณะในโบราณวัตถุและงานประติมากรรมในประเทศไทย	501
5.6.3.1	พระกฤษณะยกเขาโคววรรณะ	502
5.6.3.2	พระกฤษณะปราบนาคากาลิยะ	503

5.6.4 ประติมานวิทยาของพระกฤษณะ	503
5.6.4.1 ประติมากรรมพระกฤษณะที่สำคัญจากเมืองศรีเทพ การวิเคราะห์เชิงประติ มานวิทยา	504
5.6.4.2 ประติมากรรมและประติมานวิทยาของพระกฤษณะในสมัยโบราณของไทย	505
5.6.4.3 รูปแบบศิลปะและการกระจายตัวในภูมิภาค.....	506
5.6.4.4 โบราณวัตถุพระกฤษณะในพิพิธภัณฑ์และแหล่งสะสมในประเทศไทยโบราณ	507
บทที่ 6 สรุปและข้อเสนอแนะ	508
6.1 สรุปผลการศึกษา	508
6.2 ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาในอนาคต.....	511
รายการอ้างอิง	512
ประวัติผู้เขียน	523

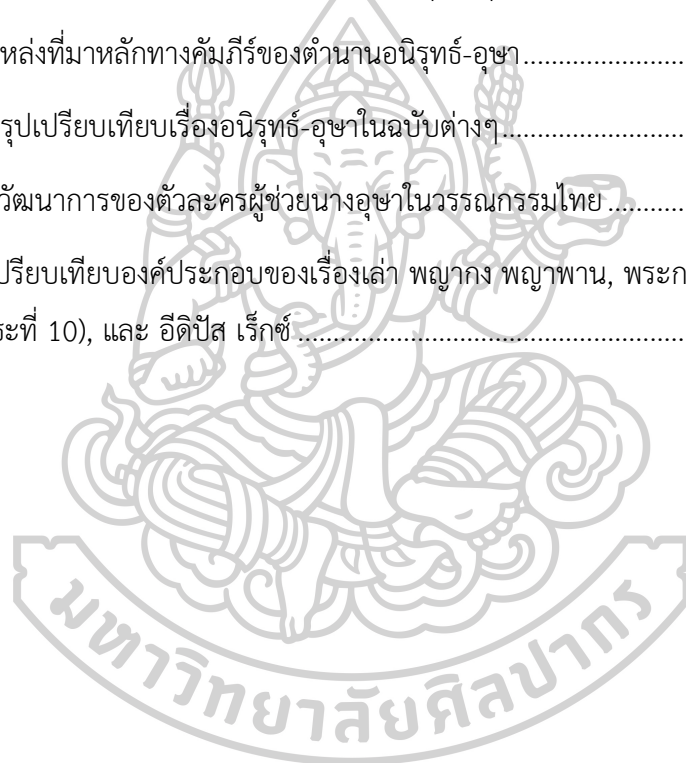

สารบัญตาราง

หน้า

ตารางที่ 1 ภาควัตปุราณะสัณฐานที่ 10 มีจำนวนอวัยวะ และโคลก.....	37
ตารางที่ 2 การจำแนกมหาปุราณะตามตรีมูรติ	309
ตารางที่ 3 การจำแนกมหาปุราณะตามคุณะ 3 ประการ.....	310
ตารางที่ 4 ตารางสรุปบทบาทตัวละครหลักและหน้าที่เล่าเรื่อง.....	328
ตารางที่ 5 ความสัมพันธ์ระหว่างตัวละครกับพระกฤษณะ	334
ตารางที่ 6 รายนามโอรสของอัมภกรรยา (ภาควัตปุราณะ, สัณฐานที่ 10, อวัยวะที่ 61).....	338
ตารางที่ 7 สรุปพฤกษชาติและสัญลักษณ์ทางธรรมชาติสำคัญที่เกี่ยวข้องกับพระกฤษณะในภาควัต ปุราณะ สัณฐาน 10	344
ตารางที่ 8 พระนามและสมัญญานามของพระกฤษณะที่ปรากฏในสัณฐานที่ 10	352
ตารางที่ 9 พระนามและสมัญญานามที่สะท้อนสภาวะสูงสุดและเชิงปรัชญา.....	357
ตารางที่ 10 พระนามและสมัญญานามที่มาจากเชื้อสายและวงศ์ตระกูล	359
ตารางที่ 11 พระนามและสมัญญานามที่มาจากลีลาและการกระทำอันศักดิ์สิทธิ์.....	360
ตารางที่ 12 พระนามและสมัญญานามที่พรรณนาถึงลักษณะและศาสตราวุธ	362
ตารางที่ 13 พระนามและสมัญญานามที่หมายถึงพระวิษณุ	364
ตารางที่ 14 ตัวอย่างการใช้ฉันทที่หลากหลายในสัณฐานที่ 10.....	367
ตารางที่ 15 อุปมาหลังการในอวัยวะที่ 20	371
ตารางที่ 16 อุปมาหลังการในอวัยวะที่ 84	374
ตารางที่ 17 สรุปไวธีภักติในภาควัตปุราณะ สัณฐานที่ 10	383
ตารางที่ 18 สรุปปัจจัยรสในภาควัตปุราณะ สัณฐานที่ 10.....	387
ตารางที่ 19 ลีลาสำคัญของพระกฤษณะกับเหล่าโคปีและในสัณฐานที่ 10.....	396
ตารางที่ 20 ภาพรวมเปรียบเทียบนางโคปีและพระอัมภกรรยาในภาควัตปุราณะ สัณฐานที่ 10.....	408

ตารางที่ 21 บุคคลสำคัญวรรณคดีในภาคตปุระณะ สกัณธ์ที่ 10 และบทบาทที่ปรากฏ.....	415
ตารางที่ 22 กษัตริย์ธรรม หลักการ แบบอย่าง และการละเมิดในสกัณธ์ที่ 10.....	426
ตารางที่ 23 แสดงภาพรวมอย่างเป็นระบบของอสุรและสิ่งมีชีวิตชั่วร้ายอื่นๆ ที่พระกฤษณะและพระพลรามเผชิญหน้าในสกัณธ์ที่ 10 ของภาคตปุระณะ.....	429
ตารางที่ 24 วิเคราะห์เปรียบเทียบอินทรีย์ชัญญ์กับโควรรณบุชา	449
ตารางที่ 25 เปรียบเทียบลัทธิบูชาพระกฤษณะที่สำคัญ (ปุชฌิมรรค, ราชาวัลลภ, อิสคอน)	456
ตารางที่ 26 ตัวละครสำคัญและบทบาทในตำนานอนิรุทธ์-อุษา.....	470
ตารางที่ 27 แหล่งที่มาหลักทางคัมภีร์ของตำนานอนิรุทธ์-อุษา.....	473
ตารางที่ 28 สรุปเปรียบเทียบเรื่องอนิรุทธ์-อุษาในฉบับต่างๆ.....	480
ตารางที่ 29 วิวัฒนาการของตัวละครผู้ช่วยนางอุษาในวรรณกรรมไทย	486
ตารางที่ 30 เปรียบเทียบองค์ประกอบของเรื่องเล่า พญาหง พญาพาน, พระกฤษณะ-กัังสะ (ภาคตปุระณะ สกัณธ์ที่ 10), และ อีดีปัส เร็กซ์	494

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

คัมภีร์ปุราณะเป็นวรรณกรรมสันสกฤตประเภทหนึ่งที่มีเนื้อหาเป็นเอกลักษณ์ ไม่มีหลักฐาน ชัดเจนว่าปุราณะแต่งขึ้นครั้งแรกเมื่อใด คัมภีร์ปุราณะมีมาตั้งแต่ในสมัยพระเวท เห็นได้จากการที่ปาณินิ (Pāṇini) ใช้ศัพท์ “ปุราณะ” ในหนังสืออักษฎายายี ยังมีหลักฐานอื่นๆ ที่แสดงว่า ปุราณะเป็นความรู้สาขาหนึ่ง โดยมีการกล่าวไว้ในพระเวทและในอาชยานะหลายแห่งอ้างถึง “ปุราณะ” กับ “อิตีหาสะ” ในความหมายที่แตกต่างไปจากความหมายที่ใช้กันในปัจจุบัน¹ ปุราณะในยุคต้นมีเนื้อหาแตกต่างจากปุราณะที่ตกทอดมาถึงปัจจุบันซึ่งเชื่อกันว่าอาจมีการแต่งเติมเนื้อหาเข้าไป ในยุคหลัง จึงกล่าวได้ว่าปุราณะเป็นวรรณกรรมที่มีพัฒนาการ มีการเปลี่ยนแปลงตามสภาพสังคมและ ยุคสมัยที่ต่างกันไป ทำให้เป็นวรรณกรรมที่มีเนื้อหาหลากหลายและกลายเป็นแหล่งข้อมูลสำคัญ สำหรับใช้ศึกษาค้นคว้าความรู้ในสมัยโบราณของประเทศอินเดีย

ความหมายของ “ปุราณะ” โดยรูปศัพท์หมายถึง เรื่องเล่าในสมัยโบราณ ภานุจี ทีกชิตะ (Bhānuji Dīkṣita)² นักไวยากรณ์ชาวอินเดียได้เสนอว่าศัพท์นี้ประกอบรูปคำมาจากศัพท์ purā + aṇa (to record) + ac - purāṇa หมายถึง การบันทึกและเรียบเรียงเหตุการณ์ทั้งในอดีตและอนาคต ยาสกะ (yāska)³ ผู้แต่งหนังสือนิรุกตะ (nirukta) ได้อธิบายว่าศัพท์ purāṇam มาจาก purā-navam หมายถึง เหตุการณ์ในยุคที่ผ่านไปแล้ว และจากรูปศัพท์ purāṇava ก็เหลือเพียง purāṇa และมอริช วินเตอร์นิตซ์(M. Winternitz)⁴ อธิบายว่า purāṇa มาจาก purāṇam ākhyānam หมายถึง นิทาน

¹ M. Winternitz, **A History of Indian Literature**, Vol.1 (Delhi: Motilal Banarsidass, 1990), 496.

² K. Bharadvaja, **A Philosophical Study of the Concept of Viṣṇu in the Purāṇas** (Delhi: Pitambara Publishing Company, 1981), 1.

³ Ibid, 1-2.

⁴ M. Winternitz, **A History of Indian Literature** (Delhi: Motilal Banarsidass, 1990), 496.

เก่าแก่หรือเรื่องเล่าเก่าแก่ ดังนั้น “ปุราณะ” จึงหมายถึงวรรณกรรมที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องราวในอดีต เรื่องเล่าโบราณ นิยายเก่าแก่โบราณ⁵

ปุตส์ลการ์ (Pusalkar)⁶ ให้ความเห็นว่า ปุราณะในความหมายเดิมมักจะใช้คู่กับ “อติหาสะ คาถา และ นาราศี” (itihāsa, gāthā, nārāsaṃsī) ในอถรวาทกล่าววว่า คัมภีร์ปุราณะมีความสำคัญและศักดิ์สิทธิ์เท่าๆ กับคัมภีร์พระเวท จนได้รับการยกย่องว่าเป็น “พระเวทที่ 5” (the fifth Veda) หรือวิญญาณของพระเวท (the very soul of the veda)⁷ ในเคาตม ธรรมสูตร กล่าวว่าเมื่อกษัตริย์จะต้องตัดสินคดีความ ศึกษาข้อกฎหมายจากพระเวท ธรรมศาสตร์ เวทางคะ และปุราณะ⁸ อมรสิงห์รัตนกวี ซึ่งเป็นกวีของราชสำนักพระเจ้าวิกรมกษัตริย์ กล่าวไว้ในหนังสือปทานุกรมอมรโกษาว่า หนังสือปุราณะที่จะนับว่าดีนั้นควรจะบริบูรณ์ด้วยปัญญาลักษณะ หรือลักษณะทั้ง 5 คือ⁹

1. สรรค (sarga) แสดงการสร้างโลกและจักรวาล
2. ปฏิสรรค (paṭisarga) แสดงการทำลายล้างโลกและสร้างโลกขึ้นใหม่
3. วงศ์ (vaṃśa) แสดงเทพวงศ์และประชาชาติวงศ์
4. มันวันตระ (manvantara) แสดงตำนานพระมนู และมันวันตระ (มนุยุค) ทั้งในอดีตและอนาคต
5. วังศานุจริต (vaṃśānucarita) แสดงพงศาวดารของกษัตริย์สุริยวงศ์และจันทรวงศ์

คัมภีร์ปุราณะมีจำนวนทั้งหมด 18 คัมภีร์ เนื้อหาเกือบทั้งหมดอ้างถึงปัญญาลักษณะ แต่คัมภีร์ปุราณะที่ตกทอดมาจนถึงปัจจุบันมีเนื้อหาเพียงบางส่วนเท่านั้นที่ตรงกับปัญญาลักษณะ และบางคัมภีร์ก็มีเนื้อหาแตกต่างไปจากปัญญาลักษณะมากมาย มีคัมภีร์วิษณุปุราณะเพียงเล่มเดียวที่มีลักษณะใกล้เคียงกับปัญญาลักษณะมากที่สุด¹⁰ เนื่องจากคัมภีร์พระเวทเป็นคัมภีร์ของพวกพราหมณ์ มีแต่พวกชนชั้นสูงเท่านั้นที่ศึกษาคัมภีร์พระเวท คัมภีร์ปุราณะจึงแต่งขึ้นเพื่อขยายความหรืออธิบายเนื้อหาใน

⁵ จำลอง สารพัดนึก, ประวัติวรรณคดีสันสกฤต (กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี, 2530), 49.

⁶ Pusalkar A.D., *Studies in the Epics and Purāṇas* (Delhi: Motilal Banarsidass, 1864), 30.

⁷ R.C. Hazra, *Study in the Purāṇic Records on Hindu Rites and Customs*; 2nd edition (Delhi: Motilal Banarsidass, 1987), 1.

⁸ M. Winternitz, *A History of Indian Literature*, 497.

⁹ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, “ปุราณะ” ใน *บ่อเกิดรามเกียรติ์* (พระนคร: ศิลปบรรณาการ, 2513), 628.

¹⁰ S. D. Gyani, "Introduction," in *Agni - Purāṇa A Study*, (Varanasi: The Chowkhamba Sanskrit Series Office, 1964), 8-9.

คัมภีร์พระเวทเพื่อใช้สั่งสอนคนวรรณะอื่น ได้แก่ ศูทร และสตรี¹¹ นอกจากนี้คัมภีร์ปุราณะยังมีจุดมุ่งหมายเพื่อเผยแพร่คำสอนทางด้านศาสนาในเรื่องความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้าสูงสุดสามพระองค์ให้แก่ทุกระดับในสังคม และเชื่อกันว่าคัมภีร์ส่วนใหญ่เป็นคัมภีร์ที่เกี่ยวข้องกับไตรวินัยและไวษณพวินัย คัมภีร์เหล่านี้มีความยิ่งใหญ่แตกต่างกันทั้งทางด้านคุณภาพและเนื้อหา ได้รับยกย่องว่าเป็นสารานุกรมรวบรวมเรื่องราวต่างๆ ในอดีตไว้มากมาย ถือเป็นหลักฐานสำคัญที่สะท้อนให้เห็นความแตกต่างกันของลัทธิต่างๆ ในศาสนาฮินดูที่ดำรงอยู่มากกว่าหลายร้อยศตวรรษ¹² ด้วยเหตุนี้ทำให้คัมภีร์ปุราณะกลายเป็นงานวรรณกรรมที่ได้รับการศึกษาค้นคว้ามากที่สุด ปัจจุบันคัมภีร์ปุราณะได้รับการยกย่องว่ามีความสำคัญเทียบได้กับสารานุกรม (Encyclopedia) เพราะเป็นงานเขียนบันทึกเรื่องราวในอดีตมากมาย จึงเป็นแหล่งข้อมูลสำคัญทางวิชาการแขนงต่างๆ ทั้งตำนาน (Myths) เทพนิยาย (Legends) นิทานของเทพเจ้า (Genealogies of gods) เรื่องวีรบุรุษและฤๅษี (Heros and Saints) ปรัชญา อภิปรัชญา นาฏยศาสตร์ ดนตรี สถาปัตยกรรม ดาราศาสตร์ เป็นต้น¹³ นักปราชญ์ทั้งหลายจึงถือว่า คัมภีร์ปุราณะเป็นวรรณกรรมที่ทรงคุณค่าต่อการศึกษาค้นคว้าเรื่องราวในสมัยโบราณของอินเดียที่ไม่อาจศึกษาค้นคว้าได้จากวรรณกรรมประเภทใด¹⁴

เนื้อหาในคัมภีร์ปุราณะทั้ง 18 คัมภีร์ จะสัมพันธ์กับความเชื่อเรื่อง “ตรีมูรติ” กล่าวคือ คัมภีร์ปุราณะทั้งคัมภีร์จะมีเนื้อหาที่ยกย่องสรรเสริญเทพเจ้าทั้งสามองค์ เทวดาและเทพสตรีทั้งหลายอีกมากมายที่ชาวอินเดียตามท้องถิ่นต่างๆ ทั่วประเทศยกย่องเคารพนับถือ ล้วนมีเรื่องราวปรากฏอยู่ในคัมภีร์ปุราณะ¹⁵ โดยสามารถจำแนกประเภทได้ 3 ประเภท ตามคุณทั้ง 3 ของลัทธิไวษณพ คือ

1. สาทตวิกะ (sāttvika) คุณสมบัติของความดีและธรรมอันจะนำไปสู่ความหลุดพ้น โลกมีความสัตย์เป็นแสงสว่าง เนื้อหายกย่องสรรเสริญพระวิษณุ เป็นคัมภีร์ในไวษณพวินัย ได้แก่ วิษณุปุราณะ (viṣṇu purāṇa) นารายณ์ปุราณะ (nārādīya purāṇa) ภาควตปุราณะ (bhāgavata purāṇa) ครุฑปุราณะ (garuda purāṇa) ปัทมปุราณะ (padma purāṇa) และวราหปุราณะ (varāha purāṇa)

¹¹ M. Winternitz, *A History of Indian Literature*, 505.

¹² Thomas J. Hopkins, "The Social Teaching of The Bhāgavata Purāṇa" in **Krishna: Myths, Rites, and Attitudes** (United States of America: East-West Center Press, 1966), 3.

¹³ Cornelia Dimmitt & J.A.B. Van Buitenen, ed.&trans, "The Purāṇa: an introduction" in **Classical Hindu Mythology: A Reader in the Sanskrit Purāṇas** (Delhi: Motilal, 1960), 6.

¹⁴ จิราพร โชติเจียรวงค์, “คัมภีร์ภาควตปุราณะ,” **วรรณวิทัศน์** 4 (พฤศจิกายน 2547): 180.

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, 185.

2. ตามสะ (tāmasa) มีคุณสมบัติของความมืด ความชั่วร้ายอันจะนำไปสู่นรก โลกมีลักษณะหมองมัว เป็นขุ่นเป็นตม เนื้อหายุ่งย่องพระศิวะ เป็นคัมภีร์ในไสวณิกาย ได้แก่ มัตสยปุราณะ (matsya purāṇa) กูรมปุราณะ (kūrma purāṇa) ลิงคปุราณะ (liṅga purāṇa) ศิวปุราณะ (śiva purāṇa) สกัณฑปุราณะ (skanda purāṇa) และอัคนิปุราณะ (agni purāṇa)
3. ราชสะ (rājasa) มีคุณสมบัติของกิเลส ความลุ่มหลงอันจะนำไปสู่สวรรค์ เนื้อหายุ่งย่องพระพรหม ได้แก่ พรหมปุราณะ (brahma purāṇa) พรหมานณฑปุราณะ (brahmāṇḍa purāṇa) ภวิษยปุราณะ (bhaviṣya purāṇa) พรหมไววรรตปุราณะ (brahmavaivarta purāṇa) มารกัณฑปุราณะ (mārkaṇḍeya purāṇa) และวามนปุราณะ (vāmana purāṇa)

คัมภีร์ปุราณะเป็นวรรณกรรมที่มีจุดมุ่งหมายในการแต่งเพื่อเป็นประโยชน์ทางด้านศาสนา เขียนขึ้นเพื่อปรับปรุงเนื้อหาศาสนาในสมัยพระเวทให้เหมาะสมกับสภาพสังคมในยุคสมัยที่อิทธิพลของพุทธศาสนาและศาสนาไชนะกำลังได้รับความนิยมอย่างมาก¹⁶ ทำให้เกิดลัทธิหรือนิกายทางศาสนามากมาย โดยลัทธิที่เด่นชัดและเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลาย คือ กฤษณะภักติ หรือ ลัทธิบูชาพระกฤษณะ

คัมภีร์ “ภาควตปุราณะ” เป็นคัมภีร์ปุราณะในไวษณพนิกาย โดยถือว่าฤๅชียาสา (vyāsa) เป็นผู้แต่งคัมภีร์ปุราณะทั้ง 18 คัมภีร์ ในภาควตปุราณะมีบทสนทนาระหว่างฤๅชินารท (nārada) และฤๅชียาสาที่สนทนากันเรื่องปรัชญาชีวิตและความหลุดพ้น พรรณนาความรู้สึกรักของฤๅชียาสาว่าแม้จะเขียนคัมภีร์พระเวทและคัมภีร์มหาภารตะแล้วก็ตาม แต่ก็ยังไม่อาจถึงความหลุดพ้นและความสงบได้ และคิดว่าตนเองอาจจะยังทำหน้าที่ได้ไม่สมบูรณ์ ฤๅชียาสามีความกังวลว่าวาสตีและศูทร รวมถึงคนที่ตกจากวรรณะสูงทั้งหลายยังไม่มีโอกาสได้รับความรู้ที่จะไปสู่ความหลุดพ้นได้ ฤๅชินารทจึงได้ให้แรงบันดาลใจเกี่ยวกับเรื่องราวของพระหริหรือพระกฤษณะ ซึ่งเป็นอวตารของพระวิษณุชี้ให้เห็นว่าบุคคลธรรมดาที่มีศรัทธาและมีความภักดีต่อพระเป็นเจ้าอย่างสูงสุดก็สามารถบรรลุโมกษะได้ คำพูดของฤๅชินารทได้ทำให้ฤๅชียาสาตกลงที่จะเขียนคัมภีร์ภาควตปุราณะที่แสดงเนื้อหาเรื่องภักติ (bhakti) ต่อพระเป็นเจ้าหรือพระวิษณุ เพื่อจะได้หลุดพ้นจากบาปทั้งปวงและบรรลุโมกษะ¹⁷ จึงเชื่อกันว่าหลังจากที่ได้เขียนมหาภารตแล้ว ฤๅชียาสาได้แรงบันดาลใจจากเรื่องพระกฤษณะ

¹⁶ จิราพร โชติเจียรวงศ์, 181. อ้างถึง กรุณา-เรองอุไร กุศลาลัย, *ภารตวิทยา* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สยาม, 2516), 278-279.

¹⁷ Ganesh Vasudeo Tagare, trans. *The Bhāgavata Purāṇa: Ancient Indian Tradition & Mythology Series*, Vol7, part 1 (Delhi: Motilal Banarsidass, 1976), 55-62.

จึงได้แต่งคัมภีร์ภาควตปุราณะและกลายเป็นคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ของลัทธิภิกษณะภักติมาจนถึงปัจจุบัน¹⁸
เนื้อหาของภาควตปุราณะพิเศษกว่าปุราณะเล่มอื่นๆ คือมีทศลักษณะ 10 ประการ โดยเพิ่มขึ้นมา
จากปัญจลักษณะอีก 5 ประการ ดังนี้¹⁹

6. สถิติ (sthiti) แสดงสถานะของกฎแห่งกรรมและการดำรงอยู่ของสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต
ทั้งหลาย

7. โพษณะ (poṣaṇa) แสดงการปกป้องคุ้มครองสรรพสิ่งมาจากการกำหนดไว้ของพระเป็นเจ้า

8. นิโรธ (nirodha) บทสรุป การจบสิ้น การทำลายล้าง

9. มุกติ (mukti) โมกษะ การหลุดพ้นทางจิตวิญญาณ ดำรงอยู่ในสภาวะเดียวกับพระพรหมา

10. อาศรยะ (āśraya) แสดงสภาวะสุดท้ายนำไปสู่การไปสู่การหลุดพ้น

คัมภีร์ภาควตปุราณะมีอิทธิพลต่อระบบสังคมของชาวฮินดูในแง่ทั้งทางด้านการคิดและ
การดำรงชีวิต มอริช วินเตอร์นิทซ์ (M. Winternitz) ได้กล่าวถึงความสำคัญของภาควตปุราณะไว้ว่า
“ภาควตปุราณะเป็นคัมภีร์เพียงเล่มเดียวที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นงานประพันธ์ยอดเยี่ยมที่มีเนื้อหา
ผสมผสานกลมกลืนกันอย่างมีเอกภาพมากกว่าคัมภีร์ปุราณะเล่มอื่นๆ และมีคุณค่าสมควรที่จะได้รับ
การชื่นชมทั้งในแง่เนื้อหา ภาษาและฉันทลักษณ์”²⁰ ภาควตปุราณะเป็นคัมภีร์ที่ดีที่สุดในบรรดาคัมภีร์
ปุราณะทั้งหลาย เป็นงานประพันธ์ชิ้นเอกของฤๅษียาสที่ผสมผสานเนื้อหาเกี่ยวกับปรัชญา
อภิปรัชญา และความงามทางกวีนิพนธ์ การเลือกใช้ถ้อยคำ กลวิธีการแต่งก็ทำได้อย่างดีเลิศ²¹ เอ็น.
เอ็น.เจาธุรี (N.N.Choudhuri) ได้กล่าวถึงความสำคัญของคัมภีร์ภาควตปุราณะ ไว้ 7 ประการ²² ดังนี้

1. มีเนื้อหาหลากหลายถึงสิบประการ มากกว่าคัมภีร์เล่มอื่นๆ ที่มีเพียงห้าประการ
2. มีความคิดเห็นเปิดกว้าง ใจกว้างเกี่ยวกับความคิดเรื่องวรรณะ เห็นว่าการแบ่งวรรณะไม่ควร
คำนึงถึงชาติกำเนิดอย่างเดียว แต่ควรพิจารณาถึงอาชีพตำแหน่งหน้าที่การงาน
3. ให้ความเคารพนับถือต่อสัตว์โลก ความรักต่อสรรพสัตว์ คือ ความรักและการบูชาต่อพระผู้
เป็นเจ้า

¹⁸ จิราพร โชติเจียรวงษ์, “คัมภีร์ภาควตปุราณะ,” **วรรณวิทัศน์** 4 (พฤศจิกายน 2547): 184.

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, 191-192.

²⁰ M. Winternitz, **A History of Indian Literature**, 531-532.

²¹ จิราพร โชติเจียรวงษ์, “คัมภีร์ภาควตปุราณะ,” **วรรณวิทัศน์** 4 (พฤศจิกายน 2547): 185.

²² R. Bhāradvāja, "śrīmad-bhāgavatam is a Purāṇa Par Excellence." in **A Philosophical Study of The Concept of Viṣṇu in the Purāṇas** (India: Pitambar Pub. Co.,1984), 14.

4. ให้ปฏิบัติต่อผู้อื่นเสมอด้วยตนเอง บุคคลไม่ควรสะสมหรือแย่งชิงทรัพย์สินของเพื่อความสะดวกและความร่ำรวยของตนเอง บุคคลที่เอาทรัพย์สินของมาเป็นของตนมากกว่าที่จำเป็นในการดำรงชีวิต ถือว่าเป็นขโมยและสมควรจะถูกลงโทษ
5. ความจริงใจและความรักภักดีต่อพระผู้เป็นเจ้า จะทำให้บุคคลนั้นเข้าถึงพระองค์ ภาควตปุราณะได้กล่าวถึงความภักดี 9 ประการต่อพระผู้เป็นเจ้า
6. ความศักดิ์สิทธิ์แห่งนามพระเจ้า การสวดพระนามของพระองค์บ่อยครั้ง แม้จะรู้จักพระองค์หรือไม่ก็ตาม จะทำให้บุคคลนั้นกำจัดบาปทั้งปวงได้
7. มีการใช้รูปภาษาจากยุคพระเวทหลายคำ

นอกจากนี้ความสำคัญของคัมภีร์ภาควตปุราณะที่เห็นได้ชัดเจนและยังเป็นความเชื่อปรากฏอยู่ในปัจจุบัน คือ ความเชื่อว่าการฟังหรือการสวดคัมภีร์ภาควตปุราณะจะทำให้หลุดพ้นและบรรลุมกษะ ผู้ใดได้ฟังคัมภีร์ภาควตปุราณะจบภายในเวลา 7 วัน 7 คืน จะบรรลุมกษะ หลุดพ้นจากบาปชั่วร้ายทั้งปวง คิดความเชื่อว่าการฟังภาควตปุราณะจนจบภายใน 7 วันเล่าไว้ในคัมภีร์ว่า พระราชาปรีกษิต (parīkṣita) เป็นลูกหลานของเหล่าปาดนทพ ปกครองเมืองหัสตินาปุระ เป็นตัวละครสำคัญในคัมภีร์ปุราณะ เป็นผู้เริ่มขอให้ฤๅษีศรีศุกเทวะ (śukadeva) เล่าเรื่องราวของพระกฤษณะหรือคำสอนเรื่องภักดีโยคะซึ่งเป็นคำสอนของพระวิष्ณุ พระราชาปรีกษิตถูกฤๅษีสาปโดยให้งูตั๊กกษกะ (takṣaka) กัดตายภายใน 7 วัน เมื่อรู้ว่าจะต้องตายพระองค์จึงออกจาริกแสวงบุญบำเพ็ญตบะริมฝั่งแม่น้ำยมุนา บูชาฤๅษีศรีศุกเทวะ และขอให้ฤๅษีสวดภาควตปุราณะที่มีเนื้อหาช่วยให้เข้าใจปรัชญาชีวิตและไม่กลัวความตาย ฤๅษีศรีศุกเทวะจึงเล่าเรื่องราวชีวิตและวีรกรรมที่กล้าหาญของพระกฤษณะอวตารของพระวิष्ณุให้แก่พระราชาปรีกษิตฟัง เมื่อพระองค์ฟังจนจบเรื่องภายใน 7 วัน งูตั๊กกษกะแปลงร่างเป็นพราหมณ์เพื่อเข้าใกล้พระราชาปรีกษิต และกัดพระองค์จนถึงแก่ความตาย แต่พระองค์ก็แสดงให้เห็นว่าทรงไม่กลัวความตายและหลุดพ้นจากบาปทั้งปวง

ลักษณะเด่นชัดที่เป็นเอกลักษณ์ของภาควตปุราณะ คือ มีเนื้อหาสำคัญที่เน้นถึงนิกายภักติ (bhakti) หมายถึงพวกที่ยึดมั่นความภักดี นับถือศรัทธาพระวิष्ณุและอวตารต่างๆ ของพระวิष्ณุ เป็นพระเจ้าสูงสุด เนื้อหาเกี่ยวกับนิกายภักตินี้มีปรากฏอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ อันสะท้อนให้เห็นพัฒนาการของลัทธิภักติได้เป็นอย่างดี มีการบรรยายถึงผู้ศรัทธา นับถือพระวิष्ณุจนในที่สุดจะรวมเป็นหนึ่งเดียวกับพระเป็นเจ้า ปรัชญาคำสอนของนิกายนี้เชื่อว่ามีเพียงสภาวะเดียวที่จะบรรลุมกษะ อันเป็นสภาวะที่มั่นคง ถาวร และมีคุณค่า ผู้ที่ภักติศรัทธาต่อพระองค์จะได้รับผลตอบแทนที่ดีคือเมื่อมีชีวิตอยู่บนโลกก็มีความสุข เมื่อตายก็จะได้ขึ้นสวรรค์ (รวมเข้าเป็นองค์เดียวกับพระเจ้า) ดังนั้น คัมภีร์

ภาคตปุราณะเป็นคัมภีร์สำคัญและศักดิ์สิทธิ์ของนิกายภาคตะที่เคารพนับถือพระกฤษณะเป็นพระเจ้าสูงสุด และมีผู้ยึดมั่นศรัทธา มีความเชื่อและสวดคัมภีร์นี้กันอย่างแพร่หลายจนทุกวันนี้²³

คัมภีร์ภาคตปุราณะมี 12 เล่มหรือสกันธะ รวมทั้งสิ้น 332 อัธยายะหรือบท มีความยาว 18,000 โศลก รูปแบบการประพันธ์ในคัมภีร์ปุราณะแต่งด้วยฉันทที่เป็นโศลก “อนุชฎุภ” (anustubh) มีร้อยแก้วแทรกปนบ้าง ในบางครั้งแทรกด้วยฉันทที่ไพเราะชนิดต่างๆ เช่น จตุสพทีฉันท (catuspadī) อินทிரาคันท (indira) วสันตติลกฉันท (vasantatilakā) เป็นต้น ความพิเศษของภาคตปุราณะมีการปรากฏในสกันธะแรก อัธยายะที่ 3 โศลกที่ 43 ความว่า

kr̥ṣṇe sva-dhāmopagata dharma-jñānādibhiḥ saha

kalau naṣṭa-dṛśām eṣa purāṇārko 'dhunoditah

แปลว่า “เมื่อพระกฤษณะเสด็จไปยังที่ประทับของพระองค์

พร้อมด้วยธรรมและความรู้ เป็นต้น พระอาทิตย์(คือภาคต)

ปุราณะนี้ก็จะอุทัยขึ้นทันทีแก่ผู้ที่ไม่เห็นเพราะความมืดในกลียุค”

เนื้อหาเริ่มต้นเรื่องเหมือนชนบในการแต่งปุราณะทั้งหลาย คือเริ่มด้วยบทสนทนาระหว่างสุตะกับฤๅษีทั้งหลายในป่าไนมิซารัณยะ (naimiṣāranya) พระราชาปรีกษิตกษัตริย์แห่งหัสตินาปุระจะตั้งกระทู้ถามฤๅษีศรีศุกเทวะ ในขณะที่สุตะก็จะตอบคำถามหรือข้อสงสัยด้วยการเล่าเรื่องราวต่างๆ ตามที่ได้ฟังมาจากบุตรของฤๅษีวายาส คือฤๅษีศรีศุกเทวะ โดยการนำถามของฤๅษีเศานกะ (śaunaka) ในที่ประชุมฤๅษี หรือในบางครั้งพระราชาปรีกษิตก็ขอให้เล่าเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวกับพระกฤษณะที่เคยได้ยินได้ฟังมา เนื้อหาในแต่ละเล่มจึงเป็นบทสนทนาหรือการถาม-ตอบของพระราชาปรีกษิตกับฤๅษีศรีศุกเทวะ รวมถึงสุตะและตัวละครอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับเนื้อเรื่อง ภาคตปุราณะจึงประกอบด้วยบทสนทนา คำสอน และคำอธิบายทั้งที่เชื่อมโยงถึงกันและไม่เชื่อมโยงกัน โดยใช้ภักติโยคะที่ย้อนกลับไปกลับมาตามเวลาที่ผู้ถามต้องการถาม ซึ่งเป็นลักษณะที่สำคัญของโครงสร้างการสนทนาหลายระดับ เนื่องจากการกล่าวถึงองค์ภักติในหลายรูปแบบ การจัดเรียงบทสนทนาแบบเป็นชั้นๆ ซึ่งผู้เล่าหลักคือฤๅษีศรีศุกเทวะสนทนากับพระราชาปรีกษิต กล่าวถึงคำพูดของผู้เล่ารุ่นก่อนที่ได้ยินได้ฟังมา ซึ่งอาจกล่าวอ้างถึงผู้เล่าอีกคนหนึ่ง โดยทั่วไปการเล่าเรื่องในภาคตปุราณะจะดำเนินไปพร้อมกันระหว่างผู้เล่าเก่าและผู้เล่าใหม่ การผสมผสานของผู้เล่านี้ทำหน้าที่เสริมความแข็งแกร่งให้กับข้อความเชิงปรัชญาที่กล่าวถึงพระผู้เป็นเจ้า เนื่องจากภูมิปัญญาทางปรัชญาเป็นสิ่งสำคัญที่สุดในเนื้อหาของเรื่อง

²³ จิราพร โชติเธียรวงศ์, 190.

ภาควตปุราณะ สกัณเฑที่ 10 มีจำนวนทั้งหมดทั้งหมด 90 อัธยายะ เป็นสกัณเฑที่มีความยาวที่สุด เนื้อหาในคัมภีร์นี้มีชื่อเสียงและได้รับการเผยแพร่อย่างมากในประเทศอินเดียและต่างประเทศ มีการนำไปแปลเป็นภาษาพื้นเมืองของอินเดียหลายภาษา เป็นคัมภีร์ที่ได้รับความนิยมจากชาวตะวันตก และถูกนำมาอ่านและศึกษามากที่สุดก็ว่าได้ เพราะเป็นเรื่องประวัติชีวิตของพระกฤษณะอย่างละเอียด กล่าวสรรเสริญวีรกรรมของพระองค์อันประกอบไปด้วยคุณธรรม ความเมตตากรุณา และคุณงามความดีทั้งหลายทั้งปวง ดังปรากฏในสกัณเฑที่ 10 อัธยายะที่ 1 โศลกที่ 16 ความว่า

vāsudeva-kathā-praśnaḥ puruṣāṁs trīn punāti hi
vaktāraṁ pracchakāṁ śrotṛiṁs tat-pāda-salilāṁ yathā
แปลว่า “การถามเรื่องตำนานพระวาสุเทพ(พระกฤษณะ) ประดุจดั่ง
น้ำที่มาจากพระบาทของพระองค์(พระกฤษณะ) ย่อมทำให้บุรุษทั้ง
สามคือ ผู้พูด ผู้ถาม และผู้ฟัง บริสุทธิ์(ล้างบาป)ได้”

ภาควตปุราณะเริ่มต้นด้วยการกล่าวถึงแหล่งกำเนิดอันสูงสุด ผู้อ่านจำเป็นต้องค่อยๆ ชีบซับเนื้อหาต่างๆ ด้วยความใจเย็น ควรอ่านผ่านไปทีละบททีละตอนเพื่อให้มั่นใจว่าในท้ายที่สุดจะสามารถเข้าถึงพระเป็นเจ้าได้อย่างลึกซึ้ง เนื้อหาของสกัณเฑที่ 10 แตกต่างจากสกัณเฑอื่นๆ เนื่องจากมีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับกิจกรรมอันพิสดารและลีลาของพระกฤษณะ ภาควตปุราณะมีทั้งหมด 12 สกัณเฑ และมีอัธยายะย่อยแยกกันออกไป กิจกรรมอันงดงามทั้งหลายหรือ “ลีลาพระกฤษณะ” ได้บรรยายไว้ตั้งแต่อัธยายะที่ 1-35 เมื่อพระกฤษณะอาศัยอยู่ที่โคกุละ (gokula) และวณทาวนะ (vr̥ndāvana) ในอัธยายะที่ 36-46 บรรยายลีลาพระกฤษณะที่เมืองมถุรา (mathurā) และอัธยายะที่เหลือจึงเป็นลีลาพระกฤษณะที่เมืองทวารกา (dvārakā) โดย 4 อัธยายะแรกบรรยายถึงคำอธิษฐานของพระพรหมาเพื่อบรรเทาภาระอันหมายถึงความชั่วบนโลก และยังบรรยายถึงรูปลักษณะของบุคลิภาพสูงสุดแห่งพระผู้เป็นเจ้าสูงสุดด้วย อัธยายะที่ 5-39 เล่าถึงวีรกรรมของพระกฤษณะในวณทาวนะ อัธยายะที่ 40 บรรยายพระกฤษณะทรงเป็นสุขที่ยมุนาและอภะรุระบูชาพระองค์อย่างไร อัธยายะที่ 29-33 บรรยายถึงการเต้นรำของพระกฤษณะกับโคปีที่เรียกว่าราสลีลา อัธยายะเหล่านี้จึงถูกเรียกว่าราสปัญจยายะ และโศลกที่ 47 ของอัธยายะที่ 10 เป็นคำอธิบายที่เรียกว่าพรหมคีตา เป็นต้น เนื้อหาในสกัณเฑที่ 10 มีลักษณะของทศลักษณะอยู่ 3 ประการ คือ

1. อาศรยะ (āsraya) สภาวะสุดท้ายที่นำไปสู่การดับหรือนิโรธ แสดงให้เห็นในเรื่องราวที่พระกฤษณะสังหารกษัตริย์ชั่วร้ายทั้งหลาย เช่น ศิคุपालะ (śiśupāla) ชราสันธ์ (jarāsandha) และกังสะ (kaṁsa)
2. มุกติ (mukti) เนื้อหาของเรื่องนำไปสู่สภาวะสูงสุดคือความหลุดพ้น แทรกคำสอนในเรื่องต่างๆ เช่น เรื่อง กรรม ศีลธรรม จริยธรรม คำสอนเรื่องเข้าถึงจิตวิญญาณด้วยการปฏิบัติโยคะ เป็นต้น
3. นิโรธ (nirodha) สภาวะของการดับ หรือการทำลายกิเลสที่ต้องควบคุมไว้ด้วยการปฏิบัติโยคะหรือการฟังเรื่อง “ลีลาพระกฤษณะ” เปรียบเสมือนน้ำอมฤตทำให้เกิดปัญญาบรรลुถึงซึ่งสภาวะแห่งนิโรธ อันนำไปสู่สภาวะสุดท้ายคือการหลุดพ้น²⁴

พระกฤษณะ เป็นชาวเผ่าพันธุ์ยาดวหรือยาดวะ (yādava) สืบเชื้อสายจากเจ้าชายยทุ (yadu) โอรสองค์หนึ่งของพระเจ้ายาดิ (yayāti) เผ่ายาดวะแต่เดิมเป็นเผ่าพันธุ์ที่เลี้ยงปศุสัตว์ ตั้งหลักแหล่งบนริมฝั่งแม่น้ำยมุนาในวณทาวนะหรือวณทาวัน ตั้งอยู่ทางด้านตะวันตก ในหมู่บ้านโคกุละนอกนครมถุรา อีกด้านหนึ่งพระเจ้ากังสะ ราชแห่งโกชะ ได้ชิงบัลลังก์จากพระเจ้าอุครเสนะ (ugrasena) ซึ่งเป็นบิดาของตน และปกครองนครมถุราที่อยู่ใกล้กับวณทาวนะ ในขณะนั้นอุครเสนะมีอนุชาพระองค์หนึ่งชื่อว่า เจ้าชายเทวะกะ (devaka) และทรงมีพระธิดาชื่อว่า พระนางเทวกี (devakī) ซึ่งได้อภิเษกสมรสกับพระวสุเทพ (vasudeva) ซึ่งสืบเชื้อสายมาจากยทุวงศ์ด้วย ประวัติการกำเนิดของพระกฤษณะ กล่าวไว้ในมหาภารตะและวิष्ณุปุราณะว่า “พระวิष्ณูตอนเทศาของพระองค์มา 2 เส้น เส้นหนึ่งสีขาว อีกเส้นหนึ่งสีดำ เกศา 2 เส้นนี้เข้ามาอยู่ในครรภ์ของนางโรหิณี (rohinī) และนางเทวกี เส้นเกศาสีขาวกลายเป็นพระพลราม (balarāma) และเส้นสีดำกลายเป็นพระกฤษณะ”²⁵ และพระวสุเทพบิดาของพระกฤษณะนั้นยังเป็นพระเชษฐาของพระนางกุนตี (kuntī) ชายาของพระราชาปาณฑุ (pāṇḍu) ด้วย ดังนั้นพระกฤษณะจึงนับเป็นลูกพี่ลูกน้องกับเจ้าชายปาณฑุ เมื่อเทียบเคียงจากรายละเอียดของคัมภีร์และดาราศาสตร์พบว่า พระกฤษณะประสูติในวันที่ 18 กรกฎาคม 3228 ปีก่อนคริสตกาล และมีพระชนม์ชีพอยู่จนถึง 18 กุมภาพันธ์ 3102 ปีก่อนคริสตกาล²⁶ รวมอายุได้

²⁴ จีราพร โชติเชียรวงศ์, 203-204.

²⁵ ทองสุก เกตุโรจน์, ศัพทานุกรมวรรณคดีสันสกฤต (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แสงดาว, 2559), 50.

²⁶ Drik Panchang, **Krishna Date of Birth**, Accessed September 18, 2022. Available from <https://www.drikpanchang.com/dashavatara/lord-krishna/krishna-date-of-birth.html>

126 ปี 5 เดือน วันประสูติของพระองค์เป็นที่รู้จักกันในชื่อว่า กฤษณชันมาฆภูมิ (krṣṇajānmaṣṭamī)²⁷ ที่มีการเฉลิมฉลองกันอย่างยิ่งใหญ่จากชาวฮินดูทั่วโลก

คำว่า “กฤษณะ” เป็นคำศัพท์ภาษาสันสกฤต หมายถึง สีดำ, มีด สาเหตุที่ทำให้พระกฤษณะเป็นชื่อหนึ่งขององค์ภควาน มีสาเหตุมาจาก ผิวกายที่มีสีคล้ำดำ บ้างว่าดำเหมือนเมฆที่อุ้มน้ำฝน²⁸ พระกฤษณะเป็นบุตรคนที่ 8 ของพระวสุเทพผู้เป็นโอรสของราชาศูเรนยะ (śūrasena)²⁹ และพระนางเทวกี ทนทีที่คลอดจากครรภ์มารดาในคุกเมืองมธูรา ก็ถูกบิดาพาหนีได้อย่างอัศจรรย์ เพราะประตูที่ถูกปิดไว้ก็พลันเปิดออก ทหารยามก็พลันหลับไหล โดยสาเหตุที่ทำให้พระนางเทวกีและพระวสุเทพถูกจองจำ เนื่องจากราชากังสะได้รับคำทำนายว่าจะถูกบุตรของพระนางเทวกีสังหาร หลังจากเติบโตขึ้นพระกฤษณะและพลรามได้สังหารราชากังสะและช่วยบิดามารดาออกมาจากที่คุมขังได้สำเร็จ³⁰ พระกฤษณะ เป็นบุตรเพียงคนเดียวของพระนางเทวกีที่รอดจากการถูกสังหารโดยราชากังสะผู้เป็นลุง เนื่องจากบุตร 6 คนแรกของพระนางเทวกีได้ถูกกังสะจับร่างที่ยังเป็นทารกพร้อมกับก้อนหินจนตาย และคนที่เจ็ดก็หายไปจากครรภ์ของมารดา (แท้งบุตร) ในภาคเวตปุราณะ สกัณธที่ 10 อัธยายะที่ 2 โศลกที่ 8 ระบุว่า ทารกคนที่ 7 ไม่ได้สิ้นชีวิตแต่ถูกย้ายไปอยู่ในครรภ์ของพระนางโรहिณี³¹ ผู้เป็นน้องสาวของพระนางยโสทา (yāsodā) และได้รับการตั้งชื่อว่า “พลราม” โดยพลรามนี้เป็นอวตารของเศษนาค (śeṣanāga) หรือนันตนาค (anantanāga)

หลังจากที่ทารกคนที่ 8 ถือกำเนิดขึ้น พระวสุเทพอุ้มทารกเดินทางด้วยพระบาทเปล่าไปจนถึงหมู่บ้านโคกุละ โดยการข้ามแม่น้ำยมุนาตอนที่ฝนตกหนักในตอนกลางคืน เพื่อไปหานันทะ (nanda) หัวหน้าชาวโคบาลผู้เป็นลูกพี่ลูกน้องของพระองค์ ในขณะที่พระนางยโสทาผู้เป็นภรรยาของนันทะกำลังหลับ ด้วยความที่กลัวว่าบุตรของตนจะถูกสังหาร พระวสุเทพจึงได้นำทารกสลับกับบุตรของพระนางยโสทาและนำกลับมายังคุกที่คุมขังพระนางเทวกี เมื่อราชากังสะพบว่าทารกคนที่ 8 ถือกำเนิดแล้ว จึงทุบด้วยก้อนหินเหมือนทุกครั้ง แต่ครั้งนี้บุตรของนางยโสทาไม่ตายและลอยขึ้นไปในอากาศ เนรมิต

²⁷ Kim Knott, **Hinduism: A Very Short Introduction** (USA: Oxford University Press, 2000), 109.

²⁸ Ibid.

²⁹ Vanamāli, **The complete life of Krishna** (Canada: Inner Traditions, 2012), 26.

³⁰ ปรมหังสา โยคานันทะ, **โยคะแห่งภควัตติดา**, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: บริษัทเคล็ดไทย, 2561), 13.

³¹ D. Dennis Hudson, **The Body of God: An Emperor's Palace for Krishna in Eighth-Century Kanchipuram** (USA: Oxford University Press, 2008), 34–35.

กายเป็นเทวียอมายา (yogamāyā)³² ทำนายเกี่ยวกับการตายของราชากังสะอีกครั้งก่อนจะสลายหายไป³³

พระกฤษณะได้รับการเลี้ยงดูจากบุคคล 3 คนคือ พระนันทมหาราช, พระนางยโสธา, และพระนางโรหิณีซึ่งเป็นแม่ผู้ให้กำเนิดพลราม ทำให้พระองค์และพลรามเติบโตมาด้วยกัน พระกฤษณะและพลรามได้แสดงเทพภาวะให้มารดาและคนในวณทาวนะได้ชมอยู่บ่อยครั้ง เช่น ครั้งหนึ่งพระองค์อมเนยแข็งไว้จนเต็มปากพระนางยโสธากล่าวว่าเด็กน้อยกฤษณะจะสำคัญ จึงเอามือบีบปากของพระองค์ให้คายเนย แต่แทนที่จะเห็นเนย พระนางยโสธรากลับได้เห็น “วิศรุรูป” อันไร้ที่สิ้นสุดของผู้สร้างโลกและจักรวาลภายในปากของพระกฤษณะ ซึ่งจะปรากฏแก่ผู้ที่ภักดีถึงขีดสุดเท่านั้น³⁴ พระองค์เติบโตมาด้วยความรักและความเอ็นดูจากคนทุกคนในหมู่บ้าน แม้จะเป็นเด็กที่ดื้อซน ชอบเข้าหาแต่ก็ยังมีการยาทและมีเสน่ห์ ทำให้บางครั้งคนในหมู่บ้านก็ยอมให้พระองค์แกล้งเล่น เพราะทุกครั้งที่พระองค์ไปแกล้งหรือเล่นที่บ้านใด ก็มักจะเกิดผลดีกับบ้านนั้นๆ ไปเสียทุกครั้ง

นอกจากเรื่องราววีรกรรมความกล้าหาญชาญชัยของพระกฤษณะและพลรามกับการต่อสู้กับอสูรและอุปสรรคต่างๆ ที่ราชากังสะส่งมาสังหารพระองค์แล้วนั้น เรื่องราวความรักระหว่างพระนางราธา (rādhā) และพระกฤษณะก็เป็นหนึ่งในเรื่องราวที่โด่งดังในหมู่ผู้นับถือพระกฤษณะเป็นเทพเจ้าสูงสุด เรื่องราวของราธากฤษณะเป็นความรักที่เกิดขึ้นในช่วงที่พระกฤษณะอยู่ที่หมู่บ้านโคकुละ พระนางราธาเป็นหนึ่งในนางโคปี (สาวเลี้ยงโค) ราธาเป็นที่รักใคร่ของกฤษณะและกฤษณะก็เป็นดังทุกสิ่งของราธา โดยทั่วไปจิตรกรรมมักเขียนภาพของทั้งคู่เป็นภาพหนุ่มสาวที่ใกล้ชิดกันมาก³⁵

พระกฤษณะและพลรามอาศัยอยู่ที่โคकुละจนถึงอายุ 12 ปี จึงได้กลับไปยังเมืองมถุรา ครั้นทราบข่าวเรื่องของบิดามารดาที่แท้จริง จึงได้เข้าไปช่วยเหลืออย่างกล้าหาญและได้ลงมือสังหารราชากังสะผู้เป็นลุงของตนลง³⁶ หลังจากทีปล่อยบิดามารดาของตนออกมาจากที่จองจำได้แล้ว พระองค์ก็ได้

³² อวตารในรูปศักดิ์สิทธิ์ของพระภควาน บางคัมภีร์กล่าวว่าอวตารของพระนางทศรา ในลัทธิภักติกล่าวว่าเป็นอวตารของพระนางราธาหรือพระลักษมีในฐานะพลังฝ่ายศักดิ์สิทธิ์ของพระภควาน.

³³ J. Mohapatra, **Wellness in Indian Festivals & Rituals: Since the Supreme Divine manifested in all the Gods, worship of any God is quite legitimate** (India: Partridge Publishing, 2013) 137-139.

³⁴ ปรมหังสา โยคานันทะ, **โยคะแห่งภควิศิตา**, 12.

³⁵ D.k. Hari and D.K. Hema Hari, **Historical Krishna Vol 3 Facets of Krishna** (India: Sri Sri Publications Trust, 2016), 55-56.

³⁶ Vanamāli, **The complete life of Krishna**, 27.

ทำให้เหล่ายาทพกลับมาสงบสุขอีกครั้ง จากนั้นไม่นานนักพระองค์และพลรามก็ได้ไปร่ำเรียนศิลปะแขนงต่างๆ จากสำนักของอาจารย์सानทีปานิ (sāndīpani) ผู้เป็นปราชญ์ที่มีชื่อเสียงในขณะนั้น³⁷

หลังจากจบการศึกษาพระกฤษณะและพลรามก็ดำเนินรอยตามวิถีแห่งวรรณะกษัตริย์มาโดยตลอด ทั้งสองพี่น้องมีความกล้าหาญในแบบที่กษัตริย์นักรบพึงมี และได้ขึ้นเป็นผู้นำของชาวยาทพและชาวภูษณิโดยไม่ขึ้นครองราชย์³⁸ พระกฤษณะทรงเข้าปราบปรามกษัตริย์ผู้ชั่วช้าเป็นจำนวนมาก ต่อมาได้ก่อตั้งเมืองหลวงขึ้นที่เกาะทวารกาทางชายฝั่งด้านตะวันตกของแคว้นคุชราต เกือบทั้งตลอดพระชนม์ชีพหลังจากนั้นพระองค์ก็เข้าไปเกี่ยวพันกับเจ้าชายฝั่งปาณฑพและเคารพ ทั้งในด้านจิตวิญญาณและการปกครอง ในฐานะพันธมิตรและที่ปรึกษา มีบทบาทสำคัญเป็นพิเศษในการรบที่ทุ่งกุรุเกษตร เป็นที่มาของการเกิดคัมภีร์ภควัทคีตา หลังจากได้ทำหน้าที่อันเป็นสาเหตุให้อวตารลงมาได้อย่างสมบูรณ์ พระองค์ก็ได้ไปอาศัยอยู่ในป่าในฐานะมหาโยคี ภายหลังได้ถูกนายพรานยิงเพราะเข้าใจผิดว่าเป็นกวาง และสิ้นชีวิตลงจากแผลที่ถูกยิงนั้น³⁹ อาจเรียกได้ว่าเรื่องพระกฤษณะที่มีอยู่ในภาคตปุระณะมีความสำคัญในฐานะพระเป็นเจ้าที่ทรงแสดงธรรมแก่นุชย์ด้วยกิจกรรมทั้งหลายของพระองค์เอง ภาคตปุระณะจึงเป็นคัมภีร์ที่มีการศึกษาค้นคว้าในเรื่องหลักปรัชญาศาสนามากที่สุด คัมภีร์หนึ่ง โดยในภาคตปุระณะสัณธที่ 10 เป็นเรื่องราวของพระกฤษณะที่ทรงแสดงและยกตัวอย่างให้เห็นถึงการบรรลุโมกษะของบุคคลธรรมดาที่มีความภักดีต่อพระเป็นเจ้า เช่น โศลกที่ 10.1.38

mr̥tyur janmavatām vīra dehena saha jāyate
adya vābda-śātānte vā mr̥tyur vai prāṇinām dhruvaḥ
แปลว่า “ข้าแต่วีรบุรุษ สำหรับผู้ที่เกิดมาแล้ว ความตาย

ย่อมเกิดมาพร้อมกับร่างกาย สำหรับสิ่งที่มีชีวิต ความตายย่อม
เป็นของแน่นอนโดยแท้(อาจจะ)ในวันนี้หรืออีกร้อยปี”

คัมภีร์นี้ไม่ได้เป็นเพียงมหากาพย์ที่กล่าวสรรเสริญสดุดีถึงวีรกรรมอันยิ่งใหญ่ของพระกฤษณะอย่างสูงส่งเท่านั้น แต่ยังได้บันทึกชีวิตชาวฮินดู มีการสวด ขับลำนำ ร้องเพลง รวมทั้งกวี

³⁷ ปรมหังสา โยคานันทะ, โยคะแห่งภควัทคีตา, 13.

³⁸ Vanamāli, *The complete life of Krishna*, 26-27.

³⁹ ปรมหังสา โยคานันทะ, 13.

นิพนธ์ การสนทนาถึงหลักแห่งศีลธรรม ตั้งแต่ชนชั้นกษัตริย์ไปจนถึงชาวบ้านธรรมดา รวมไปถึงภาพสะท้อนทางด้านสังคม วัฒนธรรมและประเพณี พิธีกรรมและคำสอนทางด้านศาสนาตลอดทั้งเรื่อง เช่น ราชลิลีลาหมายถึง “การเต้นรำแห่งความรักอันศักดิ์สิทธิ์” หรือ “การกระทำอันแสนหวานของพระกฤษณะ” ที่ถือเป็นกิจกรรมที่ให้ความรู้ทางด้านปรัชญาของพระกฤษณะที่โดดเด่นที่สุด ซึ่งพระกฤษณะเต้นรำกับราธาและเหล่าโคปี ยังส่งอิทธิพลในการเป็นต้นแบบการแสดงนาฏศิลป์ยอดนิยมอื่นๆ ของอินเดีย เช่น การตนาฏยัม, โอดิสสี, มณิปูรี, กุจิปุที และกลัก⁴⁰ เป็นต้น ราชลิลีลาเกิดขึ้นในคืนหนึ่ง เมื่อโคปีได้ยินเสียงขลุ่ยของพระกฤษณะ ก็แอบหนีจากบ้านและครอบครัวไปป่าเพื่อเต้นรำกับพระองค์ตลอดทั้งคืน ดังปรากฏในอถิยาเยที่ 33 โศลกที่ 5 ความว่า

valayānām nūpurāṇām kiṅkiṇīnām ca yoṣitām
sa-priyāṇām abhūc chabdas tumulo rāsa-maṇḍale

แปลว่า “เสียงอังกีตักดังขึ้นจากกำไลแขน กระดิ่งที่ข้อมเท้า
และกระดิ่งเอวของเหล่าสตรี ขณะอยู่กับผู้เป็นที่รัก(กฤษณะ)ของ
พวกนาง ในวงเต้นรำราสะ (ราสมณฑล)”

ราชลิลีลาก็เป็นภาพความรักที่เต็มไปด้วยจิตวิญญาณที่สวยงามที่สุดภาพหนึ่ง ความรักระหว่างมนุษย์ในโลกวัตถุถูกมองว่าเป็นภาพสะท้อนของความรักทางจิตวิญญาณดั้งเดิม และเป็นความปิติยินดีของพระกฤษณะที่จะสนองความต้องการของโคปีที่มอบความภักดีอันบริสุทธิ์ให้พระองค์ ในภาคตปุราณะกล่าวว่าใครก็ตามที่ได้ยินหรือบรรยายถึงราชลิลีลาอย่างตั้งใจ จะบรรลุถึงความจงรักภักดีอันบริสุทธิ์ต่อพระเป็นเจ้า พระกฤษณะกล่าวถึงความรักและแสดงราชลิลีลาให้กับโคปีแต่ละคนหลายรูปแบบ เรื่องราวจบลงด้วยการที่พวกโคปีไม่ยอมกลับบ้าน ทำให้เห็นว่าเรื่องนี้เป็นสัญลักษณ์ของ “ความจงรักภักดีต่อพระเจ้าอย่างแรงกล้า” ดังปรากฏในอถิยาเยที่ 29 โศลกที่ 45-46 ความว่า

nadyāḥ pulinam āviśya gopībhir hima-vālukaṁ
juṣṭam tat-taralānandi kumudāmoda-vāyunā

bāhu-prasāra-parirambha-karālakorunīvī-stanālabhana-narma-nakhāgra-pātaiḥ
kṣvelyāvaloka-hasitair vraja-sundarīṇāmuttambhayan rati-patim ramayām cakāra

แปลว่า “พระกฤษณะพร้อมกับเหล่านางโคปีผู้อ่อนระทวย
ด้วยการวาดแขน โอบ สอดแขนสอด แล้วสัมผัสต้นขา สะโพก และ

⁴⁰ Guru Vijay Shanker, **KRISHNA is a favourite in Indian Classical Dance**, Accessed March 12, 2024. Available from <https://www.esamskriti.com/e/Culture/Indian-Dance-Forms/KRISHNA-is-a-favourite-in-Indian-Classical-Dance--1.aspx>

หน้าอก ด้วยปลายเล็บเคลื่อนไหวไปมารวดเร็ว ผู้หัวเราะรำด้วย
การหยอกล้อ และการจ้องมอง ได้เสด็จตรงไปยังริมฝั่งแม่น้ำที่มี
ทรายเย็นตัวลงแล้วอันน่ารื่นรมย์ เพราะลมพัดพากลิ่นหอมของ
ดอกโกมุทที่น่าพึงใจที่เอนไหวไปมา ณ ริมฝั่งแม่น้ำนั้น ทำให้เหล่า
สาวงามแห่งวระชะ(โคปี)ตื่นตื่นอยู่ ให้สวามีของพระนางรติ
(กามเทพ)ทรงรื่นรมย์”

นอกจากนี้ความเชื่อในพระกฤษณะได้รับความนิยมเป็นอย่างมากจนแผ่ขยายไปสู่ภูมิภาค
อื่นๆ นอกเหนือจากอินเดีย เช่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หรือในประเทศไทย มีการจดบันทึกใน
เอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง อาทิ ปุราณะ จารึก จิตรกรรมประกอบหนังสือ เรื่องเล่าท้องถิ่น และได้มี
การสร้างโบราณสถานและโบราณวัตถุสำคัญ เทวรูปศิลปะสมัยต่างๆ เทวสถานตามเมืองต่างๆ ทับ
หลังปราสาท หรือสถานที่สำคัญทางศาสนาที่แสดงเรื่องราวกิจกรรมของพระกฤษณะ อาทิ เทวรูป
พระกฤษณะยกเขาโควธรณะ ที่อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ ดังปรากฏในอถยายะที่ 25 โศลกที่ 19

ity uktvaikena hastena kṛtvā govardhanācalam
dadhāra līlayā viṣṇuś chatrākam iva bālakah

แปลว่า “เมื่อตรัสดังนี้แล้ว กฤษณะ ผู้คือพระวิษณุ ทรงยก
เขาโควธรณะด้วยมือข้างเดียวอย่างง่ายดายราวกับเด็กน้อยถือไม้
ตักน้ำผึ้ง”

ที่ทับหลังพระกฤษณะปราบนาคกาลิยะ ที่อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้งและพิมาย ดังปรากฏใน
อถยายะที่ 16 โศลกที่ 30

tac-citra-tāṇḍava-virugna-phaṇā-sahasro raktaṁ mukhair uru vaman nṛpa bhagna-
gātraḥ

smṛtvā carācara-gurum puruṣaṁ purāṇaṁ nārāyaṇaṁ tam araṇaṁ manasā jagāma

แปลว่า “โอ ราชา นาคกาลิยะที่มีพังพานตั้งพันแตกหัก

เพราะการร้ายรำอับงามของพระกฤษณะนั้น จึงกระอักเลือด
พุ่งออกมาไกลจากปากทั้งหลาย มีร่างกายแตกหัก จึงระลึกถึง
พระนารายณ์ผู้เป็นครูของโลก ผู้ทรงเป็นปुरुषะ ผู้มีมาแต่เดิม จึง
ได้ระลึกถึงพระองค์ว่าเป็นที่พึงด้วยใจ”

หรือทับหลังพระกฤษณะปราบช้างและสิงห์ ที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ลพบุรี ปรากฏในอัยยะที่ 43 โศลกที่ 14

patitasya padākramya mrgendra iva līlayā
dantam utpātya tenebham hastipāṁś cāhanad dhariḥ
แปลว่า “ครั้งนั้น พระหริทรงปืนขึ้น(ช้างที่ล้มลง)ด้วยเท้า
อย่างง่ายดาย รวากับราชสีห์ผู้ยิ่งใหญ่ ดึงงาออกมา แล้วฆ่าช้าง
และควาญ”

ในเวลาต่อมา สันนิษฐานว่าความเชื่อเกี่ยวกับศาสนาฮินดูโดยเฉพาะเรื่องราวอื่นๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับพระกฤษณะอาจหลงไหลเข้ามาทั้งจากคัมภีร์ทางศาสนาและการติดต่อค้าขายในสมัยอยุธยาจนถึงรัตนโกสินทร์ ปรากฏหลักฐานตัวอย่างในวรรณกรรมสมัยอยุธยาเรื่องอนิรุทธคำฉันท์ ของศรีปราชญ์ จนมาถึงบทละครเรื่องอนุรุท พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เป็นต้น ตัวอย่างการปรากฏชื่อพระกฤษณะ จากอนิรุทธคำฉันท์

๑ ปางพระจักรีแปรปน กฤษณราญรอนเชื้อ
อรินทรเสียนสยบนา
๑ เสด็จแสดงเนาในเมืองทวา- รพดีสมญา
คือวิษณุโลกบพาน⁴¹

ทั้งการสืบสายสกุลพราหมณ์ และศรัทธาที่เกิดขึ้นของคนไทยภายหลัง ในปัจจุบันศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เป็นศาสนาที่ชาวไทยยังคงนับถืออย่างแพร่หลายในปัจจุบัน และมีองค์การศาสนาพราหมณ์-ฮินดูที่กรมศาสนาให้การรับรอง รวมถึงสมาคมเอกชนที่เข้ามาเผยแพร่ศาสนา เช่น สำนักพราหมณ์พระราชครู ในสำนักพระราชวัง สมาคมฮินดูสมาช สมาคมฮินดูธรรมสภา สมาคมคีตาอาศรม สมาคมกฤษณภาวนามฤตนาชาชาติ (ISKCON) เป็นต้น

คนในสังคมไทยปัจจุบันอาจคุ้นเคยกับพระกฤษณะในฐานะตัวละครสำคัญที่อยู่ในวรรณคดีมหากาพย์มหาภารตะ ซึ่งมีการกล่าวถึงวีรกรรมของพระกฤษณะไว้อย่างมากมายในฐานะสารพัดคนสำคัญของอรชุนในสงครามที่ทุ่งกุรุเกษตร และเป็นผู้ช่วยเหลือฝั่งปาณฑพในการแก้ปัญหาต่างๆ ตลอดเรื่อง ทว่าในสังคมอินเดียและสังคมโลก แท้จริงแล้วพระกฤษณะไม่ใช่เป็นเพียงตัวละครสำคัญ

⁴¹ วัชรญาณ, อนิรุทธคำฉันท์, เข้าถึงเมื่อ 2 มีนาคม 2567, เข้าถึงได้จาก <https://vajirayana.org/อนิรุทธคำฉันท์/อนิรุทธคำฉันท์>

ในวรรณคดีสันสกฤตเท่านั้น แต่พระกฤษณะเป็นหนึ่งในเทพเจ้าองค์สำคัญของศาสนาฮินดู เป็นหนึ่งในอวตารที่สำคัญของพระวิษณุ และในบางธรรมเนียมพระกฤษณะถูกบูชาในฐานะพระสวามีภักวาน⁴² หรือเทพเจ้าสูงสุด เป็นตัวแทนหลักความเชื่อของปรัชญาภักติโยคะ เมื่อพิจารณาจากคัมภีร์ภักติโยคะ ซึ่งเป็นบทสนทนาระหว่างพระกฤษณะกับอรชุน เนื้อหาในบทสนทนามีการนำเสนอว่า “ความภักติ” ต่อพระผู้เป็นเจ้าเป็นสิ่งสำคัญที่จะนำไปสู่ทุกสิ่ง บุคคลต้องมีความภักติก่อนแล้วจึงทำความดี เมื่อทำดีจึงเป็นเหตุให้รู้แจ้ง เมื่อรู้แจ้งจึงเป็นเหตุให้ละทิ้งตัวตน และเมื่อละทิ้งตัวตนแล้วจึงจะกลับไปเป็นหนึ่งเดียวกับองค์ความ

สำหรับในประเทศไทย แม้จะมีผู้ศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับคัมภีร์ปุราณะและเรื่องราวเกี่ยวกับพระกฤษณะอยู่บ้างแต่พบว่ามีจำนวนน้อยมาก ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการศึกษาในสาขาอื่นๆ เป็นการศึกษาโดยภาพรวม และยังไม่มีผู้ใดแปลคัมภีร์ภักติโยคะเป็นภาษาไทย โดยเฉพาะการศึกษาเรื่องราวของพระกฤษณะที่ปรากฏในคัมภีร์ภักติโยคะในสัณฐะที่ 10 ที่มีความนิยมในหมู่นักศึกษาภาษาสันสกฤตและวัฒนธรรมอินเดียในต่างประเทศเป็นอย่างมาก ผู้ศึกษาจึงมีความสนใจที่จะศึกษาเรื่องราวของพระกฤษณะในคัมภีร์ภักติโยคะ สัณฐะที่ 10 เพื่อเป็นการเพิ่มพูนความเข้าใจในเรื่องของพระกฤษณะและอิทธิพลต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมถึงเรื่องราวที่น่าสนใจอื่นๆ ที่พบในเรื่อง โดยผู้ศึกษาต้องการเน้นความสำคัญที่เรื่องราวของพระกฤษณะและสาระสำคัญของเรื่อง และวิเคราะห์องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาค้นคว้า เพื่อมุ่งหวังให้องค์ความรู้เกี่ยวกับพระกฤษณะในประเทศไทยมีจำนวนมากยิ่งขึ้น

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1.2.1 เพื่อศึกษาเนื้อหา คุณค่าทางวรรณศิลป์ เรื่องราวความสำคัญของพระกฤษณะ และสาระที่ปรากฏในคัมภีร์ภักติโยคะ สัณฐะที่ 10 จากต้นฉบับภาษาสันสกฤต

1.2.2 เพื่อศึกษาภาพสะท้อนทางสังคม วัฒนธรรม และประเพณีอินเดีย ที่ปรากฏในภักติโยคะ สัณฐะที่ 10

1.2.3 เพื่อศึกษาการแผ่ขยายอิทธิพลของพระกฤษณะที่มีต่อประเทศไทย

⁴² Britannica, **Krishna**, Accessed September 18, 2022. Available from <https://www.britannica.com/topic/Krishna-Hindu-deity>

1.3 ขอบเขตของการศึกษา

การศึกษาวิจัยเรื่องนี้ ผู้ศึกษามุ่งศึกษาเรื่องราวและความสำคัญของพระภุชณะที่ปรากฏในคัมภีร์ภาควตปุราณะ สกัณณะที่ 10 และสารัตถะอื่นๆ ที่ปรากฏในคัมภีร์ โดยเน้นศึกษาด้านเนื้อหาคุณค่าทางวรรณศิลป์ อิทธิพลด้านศาสนาและวัฒนธรรม ที่เกี่ยวข้องกับพระภุชณะในเขตประเทศไทยในปัจจุบัน โดยได้กำหนดขอบเขตการศึกษาดังนี้

ขอบเขตเนื้อหามุ่งศึกษาตามกรอบวัตถุประสงค์ของการทำวิจัย ขอบเขตด้านเอกสารการศึกษาในครั้งนี้ ได้แก่ เอกสารข้อมูลปฐมภูมิ คือ คัมภีร์ภาควตปุราณะ สกัณณะที่ 10 จากต้นฉบับภาษาสันสกฤตฉบับสมบูรณ์ และข้อมูลทุติยภูมิ ได้แก่ ตำรานาน บทความ วิทยานิพนธ์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ ตลอดจนการสัมภาษณ์ และเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา

1.4 ข้อตกลงเบื้องต้น

1.4.1 การอ่านแปลคัมภีร์ภาควตปุราณะ สกัณณะที่ 10 จากต้นฉบับภาษาสันสกฤต ผู้ศึกษาจะใช้คัมภีร์ภาควตปุราณะ ฉบับของ Divine Grace A. C. Bhaktivedanta Swami Prabhupada⁴³

1.4.2 การแปลคัมภีร์ภาควตปุราณะ สกัณณะที่ 10 จากต้นฉบับภาษาสันสกฤต ผู้ศึกษาจะแปลโดยอรรถโดยไม่ละทิ้งข้อความเดิม บางครั้งอาจมีการปรับใช้สำนวนเป็นภาษาไทยที่อ่านเข้าใจง่าย และจะแปลโดยใช้คำศัพท์ที่คนไทยนิยมใช้กันอยู่แต่เดิม ชื่อเฉพาะและคำศัพท์ทางวรรณคดีในภาษาสันสกฤต หรือคำยืม ผู้แปลจะเขียนเป็นคำอ่านแบบไทย

1.4.3 การเรียกลำดับโคลกจะเรียงตามตำแหน่งในอถยายะ โดยจะใส่ตัวเลขไว้ในเครื่องหมายขลิขิตท้ายโคลก เช่น (1.1) หมายถึง อถยายะที่ 1 โคลกลำดับที่ 1 เป็นต้น

1.5 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1.5.1 หนังสือ

⁴³ Divine Grace A. C. Bhaktivedanta Swami Prabhupada, *Śrīmad Bhāgavatam tenth Canto* (Online: The Bhaktivedanta Book Trust, 2012).

A. K. Warder (1970)⁴⁴ ในผลงานประวัติศาสตร์วรรณคดีสันสกฤต ได้ชี้ให้เห็นว่า ภาควต-ปุราณะคือ “รากฐานของลัทธิภักติในศาสนาฮินดู” เขาวิเคราะห์ว่าคัมภีร์นี้มีบทบาทสำคัญในการเปลี่ยนความเข้าใจเกี่ยวกับพระเจ้า จากเดิมที่ทรงเป็นสภาวะอันห่างไกลและอยู่เหนือโลก มาสู่พระเจ้าผู้ใกล้ชิดและสามารถเข้าถึงได้ด้วยศรัทธา เขามองว่าคัมภีร์นี้ไม่ได้เป็นเพียงการรวบรวมตำนานและคำสอนเท่านั้น แต่ยังทำหน้าที่ สังเคราะห์ปรัชญาเข้ากับศรัทธา (*Synthesis of Philosophy and Faith*) โดยผสมผสานหลักอภิปรัชญาเข้ากับเทวนิยมได้อย่างลงตัว วอร์เดอร์สรุปว่า ภาควตปุราณะได้วางรากฐานทางจิตวิญญาณให้แก่กนิยวโชนพและขบวนการภักติในอินเดียยุคกลาง ซึ่งส่งอิทธิพลอย่างมหาศาลต่อการวรรณกรรมและศิลปะในเวลาต่อมา

T. S. Rukmani (1970)⁴⁵ ใน *A Critical Study of the Bhāgavata Purāṇa (with Special Reference to Bhakti)* ได้วิเคราะห์ภาควตปุราณะในเชิงวิพากษ์ โดยเน้นมิติของ “ภักติ” ว่าเป็นทั้งแนวทางสู่โมกษะ (Mokṣa) และเป็นสภาวะจิตแห่งการอุทิศตนต่อพระเจ้า รุกmani ใช้วิธีวิเคราะห์เชิงเทวปรัชญา (theological analysis) เพื่ออธิบายว่าภักติในคัมภีร์นี้มีใช่เป็นเพียงอารมณ์รัก แต่เป็นภาวะทางจิตที่นำไปสู่การหลุดพ้นจากวัฏสงสาร เขามองว่าภาควตปุราณะได้วางรากฐานให้แก่การทำความเข้าใจภักติในฐานะ “โยคะ” รูปแบบหนึ่ง ที่เน้นความสัมพันธ์เชิงอัตวิสัยระหว่างจิตวิญญาณของมนุษย์กับพระเจ้า ผลงานของเขายังชี้ให้เห็นความแตกต่างระหว่างภักติในคัมภีร์นี้กับในภควัทคีตา โดยระบุว่าภาควตปุราณะให้ความสำคัญกับมิติทางอารมณ์และสุนทรียภาพทางจิตวิญญาณมากกว่า

Cornelia Dimmitt และ J. A. B. van Buitenen (1978)⁴⁶ นักวิชาการทั้งสองท่านได้รวบรวมตำนานจากปุราณะต่างๆ ในหนังสือ *Classical Hindu Mythology: A Reader in the Sanskrit Purāṇas* และชี้ว่าภาควตปุราณะถือเป็นแหล่งข้อมูลสำคัญของ “ตำนานกฤษณะ” ซึ่งหล่อหลอมคติความเชื่อเกี่ยวกับพระกฤษณะในฐานะเทพเจ้าผู้เปี่ยมด้วยความรักและความเมตตาอันยิ่งใหญ่ พวกเขาอธิบายว่าคัมภีร์นี้ได้สร้างโลกทัศน์ใหม่ที่ทำให้มนุษย์มองเห็นความศักดิ์สิทธิ์ในความรัก การละเล่น และความสุขในชีวิตประจำวัน ดังนั้น ตำนานต่างๆ ในภาควตปุราณะจึงไม่เพียงแต่มี

⁴⁴ A. K. Warder, *Indian Kāvya Literature*, Vol. 2 (Delhi: Motilal Banarsidass, 1970).

⁴⁵ T. S. Rukmani, *A Critical Study of the Bhāgavata Purāṇa (with Special Reference to Bhakti)* (Varanasi: Chowkhamba Sanskrit Series Office, 1970).

⁴⁶ Cornelia Dimmitt and J. A. B. van Buitenen, *Classical Hindu Mythology: A Reader in the Sanskrit Purāṇas* (Philadelphia: Temple University Press, 1978).

คุณค่าทางศาสนา แต่ยังเป็นแรงบันดาลใจสำคัญในการสร้างสรรค์วรรณกรรมและศิลปะที่มีชีวิตชีวาของฮินดูในยุคต่อมา

Ludo Rocher (1986)⁴⁷ ในหนังสือ *The Purāṇas* ได้อธิบายว่าภาคตปุราณะเป็นหนึ่งในคัมภีร์ปุราณะที่ได้รับการยกย่องสูงสุดในธรรมเนียมฮินดู ถึงขนาดได้รับการขนานนามว่า “อมล ปุราณะ” (*Amala Purāṇa*) หรือ “ปุราณะอันปราศจากมลทิน” เขาให้เหตุผลว่าเพราะคัมภีร์นี้มีเนื้อหาที่บริสุทธิ์ทั้งในเชิงศีลธรรมและเทววิทยา โดยมุ่งเน้นความศรัทธาและความรักต่อพระกฤษณะมากกว่าการสอนเรื่องพิธีกรรม โรเชอร์วิเคราะห์ว่าโครงสร้างของภาคตปุราณะสะท้อนแนวโน้มของศาสนาฮินดูที่เริ่มให้ความสำคัญกับ “การภักดีและความรัก” มากกว่าการบูชาเชิงวัตถุ และยังทำหน้าที่เป็นสะพานเชื่อมระหว่างคัมภีร์พระเวทกับแนวทางภักติในยุคหลัง โดยสร้างภาพของพระกฤษณะในฐานะพระเจ้าสูงสุดแห่งสากลจักรวาล

Daniel Sheridan (1986)⁴⁸ นำเสนอแนวคิด “Advaitic Theism” หรือ “เทวนิยมเชิงอวัตะ” โดยใช้ภาคตปุราณะเป็นกรณีศึกษาเพื่อแสดงให้เห็นถึงการผสมผสานระหว่างความเป็นหนึ่งเดียวของสรรพสิ่งกับความศรัทธาต่อพระเจ้าผู้มีตัวตน เขามองว่าพระกฤษณะในคัมภีร์นี้คือพระเจ้าสูงสุดผู้ปรากฏพระองค์ในรูปของความรักและความสัมพันธ์ โดยทุกสรรพสิ่งในจักรวาลล้วนเป็นการสำแดงขององค์พระเป็นเจ้าหนึ่งเดียว เซอริแดนเน้นว่าภาคตปุราณะได้ยกระดับความเข้าใจเรื่องภักติจากการเป็นเพียงการบูชาทางอารมณ์ ไปสู่ระดับปรัชญาแห่งเอกภาพ ซึ่งทำให้คัมภีร์นี้มีบทบาทสำคัญต่อการตีความแนวคิดเวทานตะในศาสนาฮินดูยุคหลัง

M. Winternitz (1990)⁴⁹ นักปราชญ์ชาวออสเตรียผู้เชี่ยวชาญด้านวรรณคดีสันสกฤต ได้อธิบายว่า คัมภีร์ภาคตปุราณะ เป็นผลงานวรรณกรรมศาสนาที่สะท้อนพัฒนาการของลัทธิไวษณพยุคหลัง โดยเฉพาะการก่อตัวของแนวคิด ภักติ (*Bhakti*) ซึ่งเน้นความสัมพันธ์เชิงอารมณ์และจิตวิญญาณระหว่างผู้ศรัทธากับพระเจ้า แทนที่การบูชาผ่านพิธีกรรมตามคติพราหมณ์ที่เคยเป็นศูนย์กลางในยุคพระเวท เขามองว่าคัมภีร์นี้เป็นจุดเปลี่ยนสำคัญของศาสนาฮินดู จากระบบเทววิทยาที่เน้นพิธีกรรมไปสู่ระบบศรัทธาที่เน้นความสัมพันธ์ส่วนบุคคล นอกจากนี้ วินเทอร์นิทซ์ยังย้ำว่าภาคต

⁴⁷ Ludo Rocher, *The Purāṇas* (Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1986).

⁴⁸ Daniel Sheridan, *The Advaitic Theism of the Bhāgavata Purāṇa* (Columbia, MO: South Asia Books, 1986).

⁴⁹ M. Winternitz, *A History of Indian Literature*, Vol.1 (Delhi: Motilal Banarsidass, 1990).

ปุราณะเป็นเอกสารสำคัญในการทำความเข้าใจวิวัฒนาการทางศาสนาในอินเดียยุคหลังพุทธกาล เพราะเนื้อหาของคัมภีร์ได้หลอมรวมแนวคิดทางอภิปรัชญา ศีลธรรม และสังคมเข้าไว้ด้วยกันอย่างแนบเนียน

Bhaktivedanta Swami Prabhupāda (2012)⁵⁰ ผู้ก่อตั้งขบวนการชะเรกฤษณะ (ISKCON) ได้แปลและอธิบายคัมภีร์ *Śrīmad-Bhāgavatam* อย่างละเอียด โดยเน้นการเผยแผ่แนวคิด “ภักติโยคะ” (Bhakti Yoga) ซึ่งเป็นหนทางสู่การหลุดพ้นผ่านการอุทิศตน การสวดมนต์ การรำลึกถึงพระนาม และการดำเนินชีวิตตามหลักศรัทธา ประยุกต์ไม่เพียงถ่ายทอดเนื้อหาตามตัวบท แต่ยังนำเสนอวิธีปฏิบัติที่ชัดเจนเพื่อให้ชาวตะวันตกสามารถเข้าใจหลักการของไวษณวนิกายได้ ผลงานของเขาทำให้ภาคตปุราณะกลายเป็นคัมภีร์สากลในศตวรรษที่ 20 โดยเน้นย้ำว่าพระกฤษณะคือพระเป็นเจ้าสูงสุด และภักติคือหนทางแห่งรักอันบริสุทธิ์ที่นำไปสู่โมกษะ

Graham M. Schweig (2013)⁵¹ กล่าวว่า มีคัมภีร์ปุราณะหลักๆ 18 คัมภีร์ และนักวิชาการชาวอินเดียและชาวตะวันตกต่างก็ยอมรับว่าในบรรดาเรื่องเหล่านี้ ภาคตปุราณะมีความโดดเด่น มีการเขียนข้อคิดเห็นแบบดั้งเดิมหลายรายการไว้ เรียกว่าเป็น “ปุราณะที่ปราศจากความไม่สมบูรณ์” (อมาลาปุราณะ) และยอดเยี่ยมที่สุดในปุราณะ ลักษณะที่โดดเด่นที่สุดของภาคตปุราณะคือสกันธะที่ 10 ซึ่งเกี่ยวข้องกับชีวิตของพระกฤษณะ และรวมถึงราสลีลา ซึ่งมีเอกลักษณ์ในวรรณกรรมทางศาสนาฮินดู และยังคงเพิ่มเติมว่า⁵² การปฏิบัติตนเพื่อการจะบรรลุโมกษะเกี่ยวข้องกับการฟังภาคตปุราณะ เป็นผลไม้ที่โตเต็มที่จากต้นแห่งความปรารถนาในพระเวท ซึ่งมีน้ำหวาน (รส) อยู่แล้ว และถูกทำให้หวานยิ่งขึ้นโดยการบรรยายของศุกะ (ในภาษาสันสกฤต ศุกะคือนกแก้ว การกีดของจะงอยปากสีแดงทำให้ผลไม้มีรสหวาน) เสียงเรียกแห่งความรักจากสวรัคย์ยังกลายเป็นเสียงขลุ่ยของพระกฤษณะ คือ ราสลีลา ซึ่งมีการบรรยายถึงพลังอันน่าหลงใหลในจักรวาลของเสียงดนตรีจากขลุ่ยของพระกฤษณะที่มีต่อสิ่งมีชีวิตทั้งมวล ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ภาคตปุราณะเปรียบเสมือน “ผลไม้สุกงอมแห่งพระเวท” โดยเฉพาะสกันธะที่ 10 ซึ่งเป็นบทกวีที่แสดงออกถึงรา

⁵⁰ Divine Grace A. C. Bhaktivedanta Swami Prabhupada, *Śrīmad Bhāgavatam tenth Canto* (Online: The Bhaktivedanta Book Trust, 2012).

⁵¹ Graham M. Schweig, *DANCE OF DIVINE LOVE The Rasa Lila of Krishna from the Bhagavata Purana, India's Classic Sacred Love Story Introduced, Translated, and Illuminated* (USA: Princeton UNIVERSITY PRESS, 2005), 11.

⁵² Graham M. Schweig, *A Living Theology of Krishna Bhakti Essential Teachings of A. C. Bhaktivedanta Swami Prabhupada* (USA: Oxford UNIVERSITY PRESS, 2008), 183-225.

สรีลาและความรักระหว่างพระกฤษณะกับเหล่านางโคปี ชวิกซ์ว่าความยาวและความลึกซึ้งของสกันธะนี้ทำให้ภาควตปุราณะมีความโดดเด่นแตกต่างจากปุราณะอื่นๆ การศึกษาของเขาเน้นว่าคัมภีร์นี้เป็นการหลอมรวมความศรัทธา ความรัก และปรัชญาเข้าไว้ด้วยกันอย่างกลมกลืน ทำให้ผู้อ่านสามารถเข้าถึงความลึกซึ้งของภักติและสภาวะจิตแห่งการอุทิศตนต่อพระเจ้าได้อย่างสมบูรณ์

Edwin Bryant (2007; 2017)⁵³ ได้รวบรวมงานศึกษาที่ครอบคลุมที่สุดเกี่ยวกับพระกฤษณะไว้ในหนังสือ *Krishna: A Sourcebook* ซึ่งนำเสนอหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ปรัชญา และวรรณกรรมอย่างรอบด้าน เขามองว่าภาควตปุราณะเป็นจุดสูงสุดของวรรณกรรมภักติในศาสนาฮินดู ต่อมาใน *Bhakti Yoga: Tales and Teachings from the Bhagavata Purana* (2017) เขาได้วิเคราะห์ธรรมชาติของภักติในเชิงลึก ว่าเป็นสภาวะทางจิตแห่งความรักและการหลอมรวมเป็นหนึ่งเดียวกับพระเจ้า ไบรอันท์ย้ำว่าคัมภีร์ภาควตปุราณะคือ “ตำราภักติที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของมนุษยชาติ” เพราะได้นำเสนอรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับพระเจ้าอย่างละเอียดลึกซึ้ง ทั้งในมิติทางปรัชญา ศาสนา และสุนทรียภาพทางจิตวิญญาณ

D. Dennis Hudson (1994)⁵⁴ กล่าวว่าคัมภีร์ภาควตปุราณะทำหน้าที่ยืนยันสถานะของพระกฤษณะในฐานะ “พระนารายณ์” และ “พระภควาน” ซึ่งถือเป็นร่างสมบูรณ์สูงสุดของพระเป็นเจ้า โดยเฉพาะในสกันธะที่ 10 ซึ่งอัดแน่นมองว่าเป็นหัวใจสำคัญของคัมภีร์ทั้งหมด เขาได้วิเคราะห์ว่าโครงสร้างและเรื่องราวในสกันธะนี้แสดงให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่างเทพกับมนุษย์ และเป็นการถ่ายทอดปรัชญาเทวนิยมในรูปแบบของวรรณกรรมที่เข้าใจง่าย การศึกษาของฮัดสันยังเน้นว่าการพรรณนาถึง ราสลีลา (*Rāsa Līlā*) และคำสอนเชิงภักติ เป็นเครื่องมือสำคัญที่ทำให้ผู้อ่านสามารถเข้าถึงสภาวะอันเป็นอมตะของพระกฤษณะและการหลุดพ้นทางจิตวิญญาณได้ ภาควตปุราณะระบุอย่างชัดเจนว่าพระกฤษณะคือ พระนารายณ์ วาสุเทพ พระวิษณุ และหรี หรือพระภควานซึ่งปรากฏอยู่ในร่างมนุษย์โดยสมบูรณ์ เรื่องพระกฤษณะ (กฤษณะกถา) ในภาควตปุราณะกล่าวถึงประเด็นเดียวกันซ้ำแล้วซ้ำเล่า และเรื่องนี้เป็นสิ่งที่เก่าแก่ที่สุดของปุราณะ โดยเรื่องราวของพระกฤษณะทั้งหมดอย่างละเอียดจะปรากฏในสกันธะที่ 10

⁵³ Edwin Bryant, *Krishna: A Sourcebook* (New York: Oxford University Press, 2007); and *Bhakti Yoga: Tales and Teachings from the Bhagavata Purana* (New York: North Point Press, 2017).

⁵⁴ D. Dennis Hudson, *The Body of God: An Emperor's Palace for Krishna in Eighth-Century Kanchipuram* (USA: Oxford UNIVERSITY PRESS, 2008), 34.

Parama Karuna Devi (2012)⁵⁵ กล่าวว่าภาควัตปุราณะหรือที่รู้จักกันในชื่อศรีมัท ภาควัตม เป็นคัมภีร์ที่มีชื่อเสียงที่สุดในบรรดาตำราภาษาสันสกฤตโบราณ 18 ฉบับ (ปุราณะแปลว่า “โบราณ”) ที่ส่งต่อจากครูสู่นักเรียนมานานกว่าพันปีในวัฒนธรรมฮินดู โดยปกติแล้วจะมีโครงสร้างในรูปแบบของบทสนทนา (คำถามและคำตอบ) ระหว่างตัวละครเอกต่างๆ ของประวัติศาสตร์อันศักดิ์สิทธิ์ ปุราณะอธิบายอย่างละเอียดเกี่ยวกับความรู้เรื่องจักรวาล การสร้าง ราชวงศ์ต่างๆ ของกษัตริย์ ความมุ่งหมายของชีวิต และศาสตร์แห่งพระเจ้า ภาควัตปุราณะเป็นคัมภีร์ปุราณะที่มีชื่อเสียงที่สุดในวัฒนธรรมฮินดู โดยมีรูปแบบการสอนอันเป็นเอกลักษณ์ผ่านบทสนทนา ซึ่งสะท้อนทั้ง “ศาสตร์แห่งพระเจ้า” (The Science of God) และ “การรู้แจ้งภายใน” (Self-Realization) งานของเทวีชี้ให้เห็นว่าคัมภีร์นี้ใช้บทสนทนาเพื่อถ่ายทอดแนวคิดทางปรัชญาและจริยธรรมที่ซับซ้อน ทำให้ผู้แสวงหาสัจธรรมสามารถเข้าถึงความรู้แจ้งและพัฒนาความสัมพันธ์กับพระภุชยะได้อย่างเป็นระบบ เธอยังเน้นว่าภาควัตปุราณะได้สร้างแรงบันดาลใจให้แก่วรรณกรรมภักติในยุคต่อมา และเป็นรากฐานของการสถาปนาภิกษุในหลายภูมิภาค

Ravi M. Gupta and Kenneth R. Valpey (2008)⁵⁶ อธิบายว่าภาควัตปุราณะไม่เพียงเป็นคัมภีร์ที่ยาวและละเอียดที่สุดในบรรดาปุราณะ แต่ยังมีจุดมุ่งหมายเพื่อแสดง “ภักติในรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับพระเจ้า” คุปตะและวัลเปย์วิเคราะห์ว่าคัมภีร์นี้ให้ความสำคัญกับการสร้างความสัมพันธ์ทางจิตวิญญาณที่ลึกซึ้งระหว่างผู้ศรัทธากับพระภุชยะ มากกว่าการเน้นเพียงพิธีกรรมภายนอก โดยความสัมพันธ์ดังกล่าวถูกถ่ายทอดผ่านเรื่องราวของราชสีลาและบทสนทนาระหว่างเทพกับมนุษย์ งานวิจัยของทั้งสองช่วยให้เข้าใจว่าภาควัตปุราณะเป็นมากกว่าตำนาน แต่เป็นคู่มือในการปฏิบัติภักติและทำความเข้าใจความรักของพระเจ้าในชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะสัณษะที่ 10 เป็นหนังสือเล่มที่ใหญ่ที่สุดในบรรดาหนังสือ 12 เล่มของภาควัตปุราณะซึ่งมีจำนวน 90 อัธยาเย เน้นไปที่การผจญภัยของพระภุชยะกับญาติสนิทและเพื่อนร่วมทางของพระองค์ และการต่อสู้กับศัตรูมากมาย เล่าถึงวัยเด็กของพระภุชยะคนเลี้ยงโคในวระและวฤนทวัน วัยเยาว์ในมฤธาในฐานะผู้สังหารราชาปีศาจกัณสะ และช่วงบั้นปลายในทวารกาในฐานะเจ้าชายคนโปรดของราชวงศ์

⁵⁵ Parama Karuna Devi, **Bhagavata Purana** (India: Jagannatha Vallabha Vedic Research Center, 2016), Preface.

⁵⁶ Ravi M. Gupta and Kenneth R. Valpey, **THE BHAGAVATA PURANA Selected Readings** (New York: COLUMBIA UNIVERSITY PRESS, 2017), 160.

ยพ เพื่อคำอธิษฐานของเหล่าเทวดาที่มีต่อพระวิษณุที่ต้องการให้กำจัดกัณสะ พระวิษณุได้สัญญาว่าจะเสด็จลงมาพร้อมกับสหยาศศักดิ์สิทธิ์ของพระองค์และเหล่าเทวดาทั้งหลาย

1.5.2 งานวิจัย

นริสา โปธิเดช (2564)⁵⁷ ได้ศึกษาการปรากฏของพระกฤษณะในศิลปกรรมเอเชียอาคเนย์ และพบว่ามักปรากฏในรูปแบบของวีรกรรมและภาพลักษณ์ของผู้ปกป้องโลกมากกว่าภาพในวัยเยาว์ งานวิจัยของนริสาแสดงให้เห็นว่าการตีความภาควัตปุราณะในภูมิภาคนี้มักเน้นความแข็งแกร่งและอิทธิพลทางสังคมของพระกฤษณะ การศึกษาเชิงเปรียบเทียบยังชี้ให้เห็นว่าศิลปกรรมและวรรณกรรมในเอเชียอาคเนย์สะท้อนการรับคติไวยาณพในเชิงปฏิบัติและเชิงสัญลักษณ์ อิทธิพลของพระกฤษณะจากหลักฐานทางโบราณคดีในเอเชียอาคเนย์พบว่ามีทั้งประติมากรรม จิตรกรรม และภาพสลักบนปราสาทต่างๆ ในประเทศไทยยังไม่เด่นชัดและได้รับความนิยมน้อยนัก และพบว่ามีจำนวนน้อยมาก เนื่องจากไทยไม่นิยมเรื่องราวสงครามมหาภารตะเหมือนกับเขมรและชวา และมีความแตกต่างจากอินเดียที่นิยมสร้างศิลปะต่างๆ เป็นเรื่องราวในวัยเด็กของพระกฤษณะ แต่ในเอเชียอาคเนย์จะเป็นลักษณะของวีรกรรมในวัยหนุ่มหรือวีรกรรมในการปราบอสูร

พงษ์พัฒน์ พุ่มไธสง (2565)⁵⁸ ได้ศึกษาเรื่องราวของพระกฤษณะในแง่พิธีกรรม ผลการศึกษาพบว่าขบวนการฮะเรคริษณะ เป็นขบวนการทางศาสนาแบบเทวนิยมที่นับถือพระกฤษณะ (พระนารายณ์อวตารปางที่แปด) เป็นเทพเจ้าสูงสุด โดยได้รับการปฏิรูปมาจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 ขบวนการฮะเรคริษณะในเมืองพัทธยา มีความเชื่อในพลังอำนาจและการอวตารของพระกฤษณะ มีเป้าหมายสูงสุดทางศาสนาเพื่อการหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด และกลับไปปฏิบัติรับใช้พระกฤษณะยังดินแดนของพระองค์ด้วยวิธีปฏิบัติภักดีโยคะ (อุทิศตนเสียสละรับใช้) ในคัมภีร์ภควัทคีตาซึ่งมีอยู่เก่าแก่มากตามคำสอนของขบวนการดังกล่าว และมีข้อห้ามสี่ประการเป็นข้อบังคับพื้นฐาน โดยความเชื่อนั้นเป็นพื้นฐานก่อให้เกิดพิธีกรรมอันเป็นแนวทางปฏิบัติสู่การหลุดพ้นที่เน้นการสวดมนต์ร้องเพลงเป็นหลัก ซึ่งพิธีกรรมต่างๆ จะมีความหมาย เกิดความขลัง และศักดิ์สิทธิ์

⁵⁷ นริสา โปธิเดช, “รูปเคารพพระกฤษณะในเอเชียอาคเนย์” (สารนิพนธ์ปริญญาบัณฑิต ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2522).

⁵⁸ พงษ์พัฒน์ พุ่มไธสง, “การศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมของขบวนการฮะเรคริษณะในเมืองพัทธยา” (ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา, 2559).

ได้ก็ด้วยการศรัทธาในความเชื่ออย่างไร้ข้อกังขา ขณะที่ความเชื่อและพิธีกรรมของขบวนการฮะเรคริณะในเมืองพัทธานันมีบทบาทเฉพาะประชาชนทั่วไปเท่านั้น ในฐานะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของสาวกในการดำเนินชีวิตประจำวัน ตลอดจนให้ความหวังเรื่องโลกหน้าและการหลุดพ้น

นิติกร วิชума (2562)⁵⁹ ได้ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องนารายณ์อวตารในปรัชญาฮินดู ให้ความเห็นว่าภุชฌนาตารเป็นการเสนอแนวคิดในการปฏิบัติตามหลักแห่งชีวิต เพื่อหลุดพ้นจากกรรมทานและความทุกข์ยากในชีวิต ทั้งช่วยขับเคลื่อนและปลอบประโลมจิตใจที่เหนื่อยล้าให้กลับมามีความสดใสและชื่นบานได้อีกอย่างน่าอัศจรรย์ มนุษย์ทุกคนสามารถเข้าถึงองค์ภุชณะได้ แม้จะเป็นพ่อค้า แม่ค้า หญิงที่ตกต่ำ ชนชั้นแรงงาน แม้จะเป็นผู้ที่มีชีวิตที่ด้อยค่าที่สุด หากยอมรับและภักดีต่อองค์ภุชณะและทวยเทพทั้งหลายในศาสนาพราหมณ์ ยอมรับว่าชีวิตของตนนั้นได้ถูกสร้างมาจากน้ำมือของพระเป็นเจ้ายอมรับว่าชีวิตของตนนั้นสามารถถูกทำลายโดยน้ำมือของพระเป็นเจ้า ยอมรับว่าองค์ภุชณะและทวยเทพต่าง ๆ นั้นเป็นผู้อยู่เหนือชะตากรรมของตน และตั้งมั่นให้พระองค์เป็นเป้าหมายสูงสุดในชีวิต ก็ย่อมได้รับการอภัยโทษ ได้รับความสุขอันเป็นนิรันดร์ ปัญหาในชีวิตทั้งมวลย่อมถูกขจัดปัดเป่าให้มลายหายสิ้น ชีวิตที่สมบูรณ์และสิริมงคลก็จะเกิดแก่ตนตราบนับไม่ถ้วน

1.5.3 บทความ

จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา (2535)⁶⁰ ได้ศึกษาเรื่องพระภุชณะในประเทศไทยโดยอาศัยหลักฐานทางโบราณคดีและวรรณกรรม พบร่องรอยการรับคติไวษณพในไทยผ่านจารึกและศิลปกรรมตั้งแต่สมัยทวารวดีและลพบุรี แสดงให้เห็นว่าการนับถือพระภุชณะไม่ได้จำกัดอยู่เพียงในเชิงพิธีกรรม แต่ยังส่งอิทธิพลต่อศิลปกรรมและความเชื่อทางสังคม นอกจากนี้ยังระบุว่าภาคตปุระณะและตำนานภุชณะเป็นแรงบันดาลใจสำคัญต่อการพัฒนาคติความเชื่อและรูปแบบการบูชาพระภุชณะในประเทศไทย

⁵⁹ นิติกร วิชума, “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องนารายณ์อวตารในปรัชญาฮินดู” (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2563).

⁶⁰ จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา, “พระภุชณะในประเทศไทย: การศึกษาจากหลักฐานทางโบราณคดีและวรรณกรรม,” ศิลปากร 35, ฉบับที่ 6 (2535): 8-21.

จิราพร โชติเอียรระวงศ์ (2564)⁶¹ ได้อธิบายถึงคัมภีร์ภควทปุราณะว่า เป็นคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ของนิายพระกฤษณะหรือนิกายภควตะ ลัทธิที่เน้นเรื่องการเข้าถึงพระเจ้าด้วยหลักภักติ เนื้อหาในคัมภีร์จึงเน้นหนักไปในเรื่องการปฏิบัติตามหลักภักติ การปฏิบัติต่อพระเป็นเจ้ามี 9 ประการ คือ 1.ฟังเรื่องราวของพระเจ้า 2.สวดสรรเสริญพระเจ้า 3.ระลึกถึงพระเจ้า 4.กราบไหว้บูชาพระบาทของพระเจ้า 5.เคารพบูชาพระเจ้า 6.ไหว้พระเจ้า 7.ทำตัวเหมือนเป็นทาสพระเจ้า 8.ทำตัวเหมือนเป็นเพื่อนของพระเจ้า 9.มอบถวายตนต่อพระเจ้า ผู้ใดที่ปฏิบัติตนอย่างเคร่งครัดตามหลักภักติ 9 ประการ จะบรรลุมุทิตา เข้าถึงพระเป็นเจ้า รวมเป็นองค์เดียวกับพระเป็นเจ้า นอกจากนี้ภควทปุราณะยังเป็นคัมภีร์ที่มีการศึกษาค้นคว้าในเรื่องหลักปรัชญาศาสนามากที่สุดคัมภีร์หนึ่ง โดยเฉพาะเรื่องพระกฤษณะที่มีอยู่ในภควทปุราณะเล่ม 10-11

นอกจากนี้ จิราพร โชติเอียรระวงศ์⁶² ยังอธิบายเกี่ยวกับพระกฤษณะและลัทธิภักติไว้อีกว่า ลัทธิไวษณพเป็นลัทธิยิ่งใหญ่ในศาสนาของอินเดีย นับถือบูชาพระวิษณุเป็นพระเจ้าสูงสุด พระวิษณุผู้รักษา เป็นเทพเจ้าลำดับที่ 2 ใน "ตรีมูรติ" พระกฤษณะอวตารปางที่ 8 ของพระวิษณุเป็นเทพเจ้าสำคัญในวิถีชีวิตและในวรรณกรรมสันสกฤตของชาวอินเดียมาตั้งแต่โบราณกาลจนสมัยปัจจุบันสำหรับชาวฮินดู พระกฤษณะเป็นทั้งมนุษย์และพระเป็นเจ้าสูงสุด เรื่องราวของพระกฤษณะปรากฏหลักฐานโบราณคดี โดยเฉพาะหลักฐานจากจารึก เอกสารเมกาเทเนส ปโตเลมี และวรรณคดีพุทธศาสนา "ฆฎาตก" ซึ่งมีอายุราวก่อนคริสตกาล จนถึงประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 5 พบว่า ลัทธิไวษณพพัฒนามาจากความเชื่อทางศาสนาของชนพื้นเมือง นิกายภควตะ (นิกายพระกฤษณะ บูชาเหล่าวีรบุรุษของชาวฤๅษี ที่สำคัญ คือ วาสุเทพ-กฤษณะ และสังกฤษณะในสมัยต่อมา จากกษัตริย์นักรบผู้ยิ่งใหญ่และผู้นำทางศาสนาของชุมชน ได้ถูกยกฐานะให้เป็นพระเจ้าสูงสุด ปัจจุบันนิกายภควตะมีผู้คนเคารพนับถือแพร่หลายอยู่ทั่วโลก

N. Krishnaswamy (2014)⁶³ กล่าวว่าภควทปุราณะ สกัณฑ์ที่ 10 เป็นเล่มที่อุทิศให้กับพระกฤษณะ อันมีส่วนทำให้ภควทปุราณะได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย ประกอบด้วยภาพและ

⁶¹ จิราพร โชติเอียรระวงศ์, “คัมภีร์ภควทปุราณะ,” **วรรณวิทัศน์ 4** (พฤศจิกายน 2547): 174-207.

⁶² จิราพร โชติเอียรระวงศ์, “พระกฤษณะกับนิกายภควตะ,” **วารสารศิลปศาสตร์ 4**, 1 (มกราคม-มิถุนายน 2547): 68-84

⁶³ N. KRISHNASWAMY, “THE BHAGAVATA PURANA FOR THE FIRST TIME READER” Accessed September 18, 2023. Available from <https://www.docdroid.net/EBXZuq9/the-bhagavata-purana-pdf>

เรื่องราวที่ยาวนานที่สุดของพระกฤษณะ ก็นั่นที่เกือบหนึ่งในสี่ของภาคตปุราณะทั้งหมด ในขณะที่มหากาพย์และภควัทคีตาแสดงเรื่องราวของพระกฤษณะในบทบาทต่างๆ เช่น ในฐานะครูและนักการทูต แต่ในสัณธานที่ 10 แสดงให้เห็นว่าพระกฤษณะเพียงแค่มีสวนร่วมในลีลาหรือการเล่นอันศักดิ์สิทธิ์ และใกล้ชิดกับสาวกของพระองค์โดยนำเสนอความสัมพันธ์ใกล้ชิดระหว่างมนุษย์กับพระเจ้าว่าเป็นเป้าหมายสูงสุดในการดำรงอยู่ของมนุษย์ กฤษณสวามีวิเคราะห์ว่าความละเอียดของเรื่องราวและบทกวีในสัณธานนี้สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับพระเจ้าได้อย่างครบถ้วน ทั้งในมิติของความรัก ความศรัทธา และการบรรลุโมกษะ และยังเน้นว่าการถ่ายทอดเรื่องราวผ่านบทกวีและราสลีลาเป็นจุดเด่นที่ทำให้ภาคตปุราณะกลายเป็นตำราภักติที่มีอิทธิพลต่อวรรณกรรมศาสนาฮินดูในยุคต่อๆ มา

จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งในและต่างประเทศ พบว่าภาคตปุราณะถือเป็นคัมภีร์สำคัญที่สะท้อนพัฒนาการของลัทธิไวษณพและแนวคิดภักติต่อพระกฤษณะอย่างชัดเจน ตั้งแต่ Winternitz ซึ่งเน้นว่าภาคตปุราณะมุ่งเน้นหลักภักติมากกว่าการปฏิบัติพิธีกรรมแบบพราหมณ์ดั้งเดิม ไปจนถึง Warder และ Rukmani ที่ชี้ว่าหลักภักติในคัมภีร์นี้เป็นทั้งวิถีสู่การหลุดพ้น (Mokṣa) และสภาวะจิตแห่งการอุทิศตนต่อพระเจ้า ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของการก่อตัวของนิกายไวษณพในยุคหลัง งานวิชาการสมัยใหม่ เช่น Hudson, Gupta & Valpey, และ Schweig ยืนยันว่าภาคตปุราณะโดยเฉพาะสัณธานที่ 10 เป็นศูนย์กลางของเรื่องราวพระกฤษณะ การศึกษาของพวกเขาชี้ให้เห็นว่าการบรรยายราสลีลาและบทสนทนาทางปรัชญาและศีลธรรมในคัมภีร์นี้ ไม่เพียงเป็นตำนานแต่ยังสร้างระบบแนวคิดที่ผู้ศรัทธาสามารถนำไปปฏิบัติและเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับพระเจ้าได้อย่างลึกซึ้ง ด้านการเผยแพร่และการแปลคัมภีร์ งานของ Bhaktivedanta Swami Prabhupāda และ Bryant ชี้ให้เห็นว่าหลักภักติกลายเป็นแกนสำคัญของการเข้าถึงพระกฤษณะ โดยเน้นการอุทิศตนและสวดภาวนาเป็นวิถีทางในการสร้างความสัมพันธ์ทางจิตวิญญาณ แนวคิดนี้สะท้อนให้เห็นว่าภักติไม่ได้เป็นเพียงพิธีกรรม แต่เป็นปรัชญาและวิถีปฏิบัติที่สามารถนำไปสู่การหลุดพ้นและการรู้แจ้ง งานวิทยานิพนธ์ของนักวิจัยไทย เช่น จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา, นิตกร วิชума, นริสา โพธิเดช, และพงษ์พัฒน์ หุ่นไธสง แสดงให้เห็นว่าอิทธิพลของพระกฤษณะในประเทศไทยปรากฏผ่านศิลปกรรมจารึก และพิธีกรรมที่ได้รับอิทธิพลจากภาคตปุราณะและภควัทคีตา การศึกษาเหล่านี้ชี้ว่าบทบาทของพระกฤษณะเป็นแกนกลางที่สะท้อนวิถีชีวิต ศรัทธา และความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับพระกฤษณะอย่างเป็นระบบ ทั้งในเชิงจิตวิญญาณและสังคม

ดังนั้น การทบทวนเอกสารและงานวิจัยเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่า ปรัชญาภักติในภาควตปุราณะ รวมถึงบทบาทของพระกฤษณะและความสัมพันธ์กับสาวก (เครื่องญาติ ศัตรู ภรรยา ฯลฯ) ของพระองค์ เป็นแนวคิดสำคัญที่สามารถใช้เป็นแกนหลักในการวิเคราะห์อิทธิพลของพระกฤษณะในประเทศไทย การเข้าใจบทบาทของภักติทั้งในเชิงปรัชญา วรรณกรรม และพิธีกรรม จะช่วยให้สามารถสกัดสาระที่สะท้อนความศรัทธา ความรัก และการอุทิศตนต่อพระกฤษณะ ซึ่งเป็นจุดเชื่อมโยงระหว่างคัมภีร์ต้นฉบับกับบริบททางวัฒนธรรมไทย

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1.6.1 ได้ทราบถึงเนื้อหา คุณค่าทางวรรณศิลป์ เรื่องราวความสำคัญของพระกฤษณะ และ สาระที่ปรากฏในคัมภีร์ภาควตปุราณะ สกัณฑ์ที่ 10 จากต้นฉบับภาษาสันสกฤต
- 1.6.2 ได้ทราบถึงภาพสะท้อนทางสังคม วัฒนธรรมและประเพณีอินเดีย ในภาควตปุราณะ สกัณฑ์ที่ 10
- 1.6.3 ได้ทราบถึงการแผ่ขยายอิทธิพลของพระกฤษณะที่มีต่อประเทศไทย

บทที่ 2

การแปลคัมภีร์ภาควัตปุราณะ สกัณเฑที่ 10

2.1 ทฤษฎีการแปล

การแปลเป็นการถ่ายทอดความหมายจากภาษาหนึ่งไปยังอีกภาษาหนึ่ง มีองค์ประกอบหลัก 3 ส่วน ได้แก่ ภาษาต้นฉบับ (Source Language) ภาษาฉบับแปลหรือภาษาเป้าหมาย (Target Language) และ นักแปล (Translator) หรือ ผู้ทำหน้าที่ถ่ายทอดข้อความจากภาษาหนึ่งไปสู่อีกภาษาหนึ่ง ซึ่งผู้แปลต้องมีความรู้และความเข้าใจในด้านต่างๆ เช่น ภาษาศาสตร์ ศาสนา สังคม วิทยา ศิลปะ วัฒนธรรม และความรู้เฉพาะทางอื่นๆ ที่จำเป็นต่องานนั้น เพื่อที่จะแปลความหมายให้ผู้อ่านหรือผู้รับสารเข้าใจได้ถูกต้องตรงตามความต้องการของผู้แปลหรือผู้ส่งสาร ซึ่งภาษาฉบับแปลควรรักษาความถูกต้องของความหมายตามธรรมชาติของภาษาเดิม รวมถึงการรักษาอารมณ์ความรู้สึก และลีลาภาษาของผู้เขียนด้วย

เฉลิมศรี จันทร์สิงห์ ให้นิยามของการแปลว่า การแปลหมายถึงกระบวนการที่ผู้แปลถ่ายทอดข้อเขียนที่เขียนโดยใช้ภาษาที่หนึ่งออกเป็นข้อเขียนที่มีความเท่าเทียมกันในภาษาที่สอง ทั้งนี้โดยต้องระมัดระวังที่จะพยายามเลือกใช้ถ้อยคำ สำนวนให้เหมาะสม เพื่อรักษาความหมาย สำเนียง ลีลาของข้อเขียนเดิมไว้ให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้⁶⁴

นพพร ประชากุล อธิบายความหมายของการแปลไว้ว่า การแปลเป็นกระบวนการการสื่อสารความคิด ข้อความที่สื่อความหมายอาศัยภาษาเป็นเพียงสื่อ เจ้าของ ต้นฉบับแสดงความคิดเห็นของตนออกมาในรูปของข้อความที่เป็นภาษา นักแปลมีหน้าที่ดึงเอา ความคิดออกมาจากข้อความเดิมอย่างถูกต้องและครบถ้วน⁶⁵

พชัญย์ สรรคบุรณารักษ์ ได้ให้คำนิยามถึงการแปลที่ดีไว้ว่า ลักษณะงานแปลที่ดี ควรมีเนื้อหาข้อเท็จจริงตรงตามต้นฉบับ ใช้ภาษาที่ชัดเจน กระชับความ ใช้รูปประโยคสั้น แสดงความคิดเห็นได้

⁶⁴ เฉลิมศรี จันทร์สิงห์, การแปลเบื้องต้น ทฤษฎี และแบบฝึกหัด (นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2528), 3.

⁶⁵ นพพร ประชากุล, ศาสตร์การแปล (กรุงเทพฯ: โครงการศูนย์การแปล คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2540), 17-18.

ชัดเจน ใช้ภาษาเปรียบเทียบอย่างเหมาะสม รักษารูปแบบ สไตล์การเขียนของผู้แต่งเดิม พร้อมทั้งปรับให้เข้ากับยุคสมัยเพื่อให้ผู้อ่านงานแปลเข้าใจได้ง่าย⁶⁶

วรนาถ วิมลเฉลา ให้นิยามของการแปลว่า การแปลคือการถ่ายทอดจากภาษาหนึ่งไปยังภาษาหนึ่ง โดยให้มีใจความครบถ้วนสมบูรณ์ตามต้นฉบับทุกประการ ไม่มีการตัดต่อหรือแต่งเติมที่ไม่จำเป็นใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งควรรักษาให้ได้รูปแบบตรงตามต้นฉบับเดิม⁶⁷

วัลยา วิวัฒน์ศร ให้นิยามการแปลวรรณกรรมไว้ว่า การแปลวรรณกรรมคือ การถ่ายทอดความหมายและวรรณศิลป์จากตัวบทภาษาหนึ่ง ไปเป็นตัวบทอีกภาษาหนึ่ง ถึงระดับการสร้างสรรค์ของนักประพันธ์ โดยยังรักษาบริบททางวัฒนธรรมในต้นฉบับภาษาเดิมและคำนึงถึงผู้อ่านฉบับแปลเสมอ⁶⁸

สัญญา วิสยบัว กล่าวว่า การแปลเป็นเรื่องของการถ่ายทอดความหมายของต้นฉบับลงสู่ฉบับแปลความ จึงถือเป็นเป้าหมายสำคัญสำหรับผู้แปลที่จะต้องเก็บให้ได้จากต้นฉบับ และสิ่งสำคัญสิ่งหนึ่งในการกำหนดคุณภาพงานแปล งานแปลที่มีคุณภาพ คือ การคงอรรถรสเดิมของต้นฉบับไว้ในฉบับแปล เมื่อผู้ใดอ่านฉบับแปลก็จะเกิดผลสนองตอบเช่นเดียวกับผู้อ่านต้นฉบับ⁶⁹

ปัญญา บริสุทธิ์ กล่าวไว้ในทำนองเดียวกันว่า การแปลเป็นการใช้ภาษาเพื่อการสื่อสาร เพียงแต่สารที่นักแปลจะต้องสื่อ นั้นมิได้เป็นความคิดของนักแปลเอง แต่เป็นความคิดที่ผู้อื่นแสดงออกมาในภาษาต่างประเทศ แล้วนักแปลทำเสมือนว่าเป็นความคิดของตนเอง ด้วยเหตุนี้การแปลจึงเป็นเรื่องที่มีภาษาเข้ามา เกี่ยวข้องถึงสองต่อ คือ ภาษาต้นฉบับและภาษาแม่ที่ผู้แปลใช้ในการสื่อความหมาย⁷⁰

⁶⁶ พชนีัย สรรคบุรานุรักษ์, *การแปลอังกฤษเป็นไทย* (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2529), 11.

⁶⁷ วรนาถ วิมลเฉลา, *คู่มือสอนแปลสำหรับผู้แปลมือใหม่* (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528), 2.

⁶⁸ วัลยา วิวัฒน์ศร, *การแปลวรรณกรรม* (กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545), 156.

⁶⁹ สัญญา วิสยบัว, *หลักการแปล*, พิมพ์ครั้งที่ 7 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2542), 1.

⁷⁰ ปัญญา บริสุทธิ์, *ทฤษฎีและวิธีปฏิบัติในการแปล* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ หจก. ธรรมกมลการพิมพ์, 2533), 33.

พรพิมล เสนะวงศ์⁷¹ อ้างถึงบริสลิน วิเคราะห์และแบ่งงานแปลออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่ การแปลเพื่อประโยชน์ในทางปฏิบัติโดยมุ่งเสนอข้อมูลที่ถูกต้องจากภาษาต้นฉบับอย่างเดียว การแปลเพื่อสุนทรียรส เน้นด้านอรรถาธิบาย รส ควบคู่ไปกับรูปแบบการเขียน การแปลให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม โดยสื่ออารมณ์ผ่านการใช้คำที่เหมาะสมกับบริบทของเนื้อหาและผู้อ่าน เป็นสำคัญ และการแปลทางภาษาศาสตร์ เน้นคำและโครงสร้างประโยคที่สอดคล้องกับของต้นฉบับ

ดังนั้นการแปลจึงเป็นศาสตร์ที่มีหลักเกณฑ์ เพราะการแปลเป็นกระบวนการที่สลับซับซ้อน ต้องใช้ความรู้จากหลายศาสตร์หลายสาขา จึงจะสามารถสื่อสารข้ามภาษา ถ่ายทอดความหมาย รักษา ความตัดเทียมของความหมาย รักษาลีลาในการส่งสารในภาษาต้นฉบับไว้ในภาษาฉบับแปล ทั้งนี้ต้อง อาศัยทักษะในการใช้ภาษาของผู้แปลเข้าช่วย⁷²

ลาร์สัน (Larson, M.L.)⁷³ แบ่งวิธีการแปลออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่

1. การแปลแบบรักษารูปแบบ (Form-Based Translation) เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า Literal Translation หรือ Word-for-Word Translation เป็นการแปลโดยรักษารูปคำและรูปแบบเดิมของ ภาษาต้นฉบับทุกประการ เหมาะสำหรับผู้ที่ต้องการศึกษาภาษาต้นฉบับ เนื่องจากเป็นการแปล ที่ไม่ เหมาะสำหรับผู้่านภาษาแปลที่ต้องการอ่านเอาความหมาย แม้จะมีการปรับโครงสร้างประโยคบ้าง แต่ความไม่เป็นธรรมชาติในภาษาแปลยังคงปรากฏอยู่

2. การแปลแบบรักษาความหมาย (Meaning-Based Translation) เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า Idiomatic Translation คือการถ่ายทอดความหมายจากภาษาต้นฉบับไปสู่ฉบับภาษาแปลให้เป็น ธรรมชาติมากที่สุด การแปลแบบนี้จะไม่เหลือร่องรอยของภาษาต้นฉบับอยู่เลย

อัจฉรา ไส้ศัตรูไกล⁷⁴ แบ่งวิธีการแปลออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

⁷¹ พรพิมล เสนะวงศ์, **พื้นฐานของการแปล** (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2527), 6-9.

⁷² สำเนียง เลื่อมใส, **มหาวิศดุวาทาน เล่ม 3, พิมพ์ครั้งที่ 1** (กรุงเทพฯ: มูลนิธิสันสกฤตศึกษา, 2561), 33.

⁷³ Larson, M.L., **Meaning based Translation: A Guide to Cross-Language Equivalence**, (London: University Press of America, 1984), 15-17.

⁷⁴ อัจฉรา ไส้ศัตรูไกล, **จุดมุ่งหมาย หลักการและวิธีการแปล** (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย รามคำแหง, 2543), 17-18.

1. การแปลแบบตรงตัว แปลแบบคำต่อคำหรือแปลแบบตามตัวอักษร (Literal Translation) เป็นการแปลในลักษณะที่ใช้ถ้อยคำในอีกภาษาหนึ่งที่มีความหมายใกล้เคียงกับถ้อยคำในต้นฉบับ และใช้โครงสร้างทางไวยากรณ์ใกล้เคียงกับโครงสร้างในต้นฉบับ ผลที่เกิดขึ้นคือภาษาที่ใช้ในบทแปลจะแปร่งผิดธรรมชาติ ความหมายไม่ชัดเจน นับว่าเป็นการแปลที่ละเลยความหมายในการสื่อสารของต้นฉบับ

2. การแปลแบบอิสระ หรือแปลแบบเสรี (Free Translation) เป็นการแปลชนิดจับเอาความคิด หลักๆ ในต้นฉบับมาถ่ายทอดโดยนำเนื้อหาามาปรับแต่งใหม่ เช่น ตัดทอนข้อความออกหรือเพิ่มขยายข้อความเข้าไป ผลงานที่แปลออกมาแม้จะใช้ภาษาที่เป็นธรรมชาติอ่านเข้าใจง่าย แต่การสื่อสารความหมายจะต่างจากต้นฉบับ

ประเทือง ทินรัตน์⁷⁵ แบ่งวิธีการแปลออกเป็น 2 วิธี คือ

1. การแปลโดยพยัญชนะ (Literal Translation) แบ่งเป็น 2 วิธี ได้แก่

1.1 การแปลคำต่อคำ (Word-For-Word Translation) การแปลวิธีนี้ ผู้แปลมักจะรักษาความหมายของภาษา รูปแบบและโครงสร้างของภาษาต้นฉบับไว้อย่างเคร่งครัด อาจจะมีผลทำให้งานแปลไม่สละสลวยหรือไม่กระชับ หรือผิดธรรมชาติของภาษาฉบับแปล การแปลวิธีนี้ผู้แปลต้องรู้ระบบไวยากรณ์ของภาษาต้นฉบับอย่างดี ประโยคบางประโยคที่ขาดประธานหรือกริยา ผู้แปลจะต้องเข้าใจและต้องยกประธานหรือกริยาที่ขาดไปในต้นฉบับนั้นมาแปลในภาษาฉบับแปลด้วย นอกจากนี้จะต้องใช้คำที่แสดงความหมายต่างๆ ทางไวยากรณ์ให้ถูกต้อง

1.2 การแปลตรงตัว (Literal Translation) การแปลวิธีนี้คล้ายกับการแปลคำต่อคำ คือ มุ่งรักษาความหมายของคำ กลุ่มคำ ประโยค รูปแบบ และโครงสร้างของภาษาต้นฉบับไว้ในงานแปลให้มากที่สุด แต่สำนวนภาษาอาจจะกระชับหรือสละสลวยมากกว่าการแปลคำต่อคำ

2. การแปลโดยอรรถ (Non-Literal Translation) เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การแปลเอาความ หรือการแปลแบบเสรี (Free Translation) เป็นการแปลที่ไม่เน้นเรื่องรูปแบบหรือโครงสร้างของภาษาต้นฉบับ อาจจะมีการดัดแปลง ขยาย หรือตัดทอนข้อความบางส่วนได้บ้าง การแปลวิธีนี้มักใช้

⁷⁵ ประเทือง ทินรัตน์, การแปลเชิงปฏิบัติ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2543), 47-

กับการแปลบทเชิงคติ เช่น นวนิยาย เรื่องสั้น หรือข่าวบางประเภท ซึ่งมุ่งเฉพาะใจความสำคัญ หรือ เนื้อหาสาระที่สำคัญเท่านั้น

ผู้ศึกษาตัดสินใจเลือกใช้วิธีการแปลภาควัตปุราณะ สกัณธ์ที่ 10 โดยอรรถเป็นหลัก และแปล โดยพยัญชนะในบางโคลง เนื่องด้วยข้อจำกัดทางธรรมชาติของภาษาและบริบททางวัฒนธรรมของ ภาษาไทย และเนื้อความของบางโคลงมีใจความสำคัญที่ต่อเนื่องกันและไม่สามารถแยกขาดจากกันได้ ในบางโคลงเป็นบทสนทนาโต้ตอบระหว่างตัวละคร รวมถึงเป็นเนื้อหาเรื่องปรัชญาจำนวนมาก เพื่อให้ ผู้อ่านไม่รู้สึกลดทอนในการอ่าน ระดับของภาษา และเข้าใจเนื้อหาคำสอนต่างๆ ได้อย่างชัดเจน ผู้ศึกษา อาจจำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงไวยากรณ์หรือปรับโครงสร้างประโยคในบางโคลงไปตามความเหมาะสม และผู้ศึกษาจะทำการแปลโดยพยัญชนะในบางโคลง ทั้งให้ความสำคัญกับความสละสลวยในภาษาฉบับ แปล ดังตัวอย่าง

śrī-bādarāyaṇir uvāca
bhagavān api tā rātrīḥ śārada-utphulla-mallikāḥ
vīkṣya rantum manaś cakre yoga-māyām upāśritāḥ

ศรี พาทรายณิ กล่าวว่า

พระผู้เป็นเจ้าสูงสุดเมื่อได้เห็นคันทูใบไม้ร่วง
เหล่านั้นอบอวลไปด้วยดอกมะลิที่บานสะพรั่ง เพื่อจะทรง
เล่นสนุก พระองค์ทรงมีพระทัยปรารถนาจะใช้โยคมาของ
พระองค์

(อถายะที่ 29 โคลงที่ 1)

ความหมายตรงตัวของแต่ละคำในภาษาสันสกฤต

śrī-bādarāyaṇiḥ uvāca	= (ศรี พาทรายณิ กล่าวว่า) ศรี ศุกะ (บุตรพาทรายณ หรือวยาส) ได้กล่าวว่า
bhagavān	= พระผู้เป็นเจ้า, พระผู้มีโชค
api	= แม่, ด้วย, ก็
tāḥ rātrīḥ	= ซึ่งราตรีเหล่านั้น (พหูพจน์)
śārada-utphulla-mallikāḥ	= (ราตรี) อันมีดอกมะลิที่บานสะพรั่ง ในคันทูใบไม้ร่วง
vīkṣya	= ครั้นทอดพระเนตรแล้ว, เมื่อได้เห็น
rantum	= เพื่อจะทรงเพลิดเพลิน, เพื่อจะทรงเล่นสนุก

manah cakre	= ทรงกระทำซึ่งพระทัย, ทรงตั้งพระทัย
yogamāyām upāśritah	= ทรงเข้าถึง/อาศัยแล้วซึ่งโยคมายา

หากเป็นการแปลโดยพยัญชนะ โดยเรียงตามโครงสร้างภาษาสันสกฤต จะได้คำแปลว่า

“ศรี พาทรายณี กล่าวว่า แม้พระผู้เป็นเจ้า, ซึ่งราตรี
เหล่านั้นอันมีดอกมะลิบานในฤดูใบไม้ร่วง, ครั้น
ทอดพระเนตรแล้ว, เพื่อจะทรงเพลิดเพลิน, ทรงกระทำซึ่ง
พระทัย, โดยทรงอาศัยซึ่งโยคมายา”

จะเห็นได้ว่าการแปลแบบนี้ไม่เป็นธรรมชาติและเข้าใจยากในภาษาไทย เมื่อเทียบกับการแปลโดยพยัญชนะข้างต้น ผู้ศึกษาจึงเลือกที่จะใช้การแปลโดยอรรถ ดังนี้

1. การเรียบเรียงโครงสร้างประโยคใหม่

ต้นฉบับ = ประธาน (bhagavān) ... ทำกริยาอย่างหนึ่งก่อน (vīkṣya - ทอดพระเนตรแล้ว) ...

จึงทำกริยาหลัก manah cakre - ตั้งพระทัย)

คำแปล = ผู้แปลได้เปลี่ยนโครงสร้างเป็นประโยคอนุประโยคที่เป็นธรรมชาติในภาษาไทย คือ

“เมื่อได้เห็น...จึง...” (พระผู้เป็นเจ้าสูงสุดเมื่อได้เห็น... พระองค์ทรงมีพระทัยปรารถนา...) แทนที่

จะคงโครงสร้างเดิมไว้ การปรับเปลี่ยนนี้ทำให้ประโยคไหลลื่นและอ่านเข้าใจง่ายขึ้นทันที

2. การเลือกใช้ศัพท์ที่ให้ภาพและความรู้สึก

ต้นฉบับ = śārada-utphulla-mallikāḥ เป็นคำคุณศัพท์ที่แปลตรงตัวว่า “(ราตรี) ที่มีดอกมะลิบานในฤดูใบไม้ร่วง”

คำแปล = ผู้แปลเลือกใช้คำว่า “อบอวลไปด้วย” ซึ่งเป็นคำที่ไม่ได้มีอยู่ในต้นฉบับโดยตรง แต่เป็น

การตีความจาก “อรรถ” หรือ “ความหมายแฝง” ของคินที่เต็มไปด้วยดอกมะลิบานสะพรั่ง คำว่า

“อบอวล” ช่วยสร้างภาพและกระตุ้นประสาทสัมผัส (กลิ่น) ให้กับผู้อ่านได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ซึ่งเป็นการแปลเพื่อสื่อสารอารมณ์และความงามของฉากนั้นๆ

3. การตีความและสรุปรวมการกระทำ

ต้นฉบับ = มี 2 การกระทำที่ต่อเนื่องกัน คือ manah cakre (ทรงตั้งพระทัย) และ yogamāyām upāśritah (โดยอาศัยโยคมายา)

คำแปล = ผู้แปลได้ตีความและสรุปรวบการกระทำทั้งสองเข้าด้วยกันเป็นเจตนาเดียวที่ชัดเจน คือ “ทรงมีพระทัยปรารถนาจะใช้โยคมาয়া” ซึ่งเป็นการแปลที่จับใจความสำคัญว่า การตั้งพระทัยนั้นก็เพื่อที่จะใช้โยคมายานั่นเอง การแปลแบบนี้ทำให้กระชับและสื่อสารเจตนาของประธานได้ชัดเจนกว่าการแปลแยกกันตรงๆ

4. การเพิ่มและละคำเพื่อความสมบูรณ์ในภาษาปลายทาง

การเพิ่ม = ผู้แปลเพิ่มคำว่า “สูงสุด” ต่อท้าย “พระผู้เป็นเจ้า” เพื่อขยายความให้ชัดเจนตามบริบททางเทววิทยาของคัมภีร์ภาควัตปุราณะ ที่ยกย่องพระกฤษณะเป็นภควานสูงสุด และเพิ่มคำว่า “ของพระองค์” ท้ายประโยคเพื่อความสมบูรณ์

การละ = ผู้แปลได้ละคำว่า *api* (แม้, ด้วย) ซึ่งในบริบทนี้หากแปลตรงตัวอาจทำให้ความหมายในภาษาไทยฟุ้งเฟ้อหรือไม่จำเป็น การละคำเล็กๆ น้อยๆ ที่ทำหน้าที่ทางไวยากรณ์ในภาษาต้นฉบับ แต่ไม่จำเป็นในภาษาปลายทาง เป็นลักษณะสำคัญของการแปลโดยอรรถ

*nṛṇām niḥśreyasārthāya vyaktir bhagavato nṛpa
avyayasyāprameyasya nirguṇasya guṇātmanah*

ข้าแต่กษัตริย์ การปรากฏขององค์ภควาน (พระเจ้าสูงสุด) ผู้ทรงไม่เปลี่ยนแปลง (เป็นอมตะ) ผู้ทรงประมาณมิได้ (เกินกว่าจะเข้าใจได้ด้วยเหตุผล) ผู้ทรงอยู่เหนือคุณสมบัติทั้งปวง (นิรคุณะ) แต่ก็ทรงเป็นแหล่งกำเนิดของคุณธรรมทั้งมวล (คุณาत्मะ) นั้นมีขึ้นก็เพื่อประโยชน์สูงสุด (ความหลุดพ้น) ของมนุษย์ทั้งหลาย

(อถายะที่ 29 โศลกที่ 14)

5. การเรียบเรียงโครงสร้างประโยคใหม่ทั้งหมด

หากแปลตามพยัญชนะและโครงสร้างของสันสกฤต จะได้ประโยคที่อ่านไม่เป็นธรรมชาติในภาษาไทย เช่น “แห่งมนุษย์ทั้งหลาย, เพื่อประโยชน์อันสูงสุด, การปรากฏ, แห่งพระผู้เป็นเจ้า, ข้าแต่กษัตริย์...”

ผู้แปลได้เรียบเรียงประโยคใหม่ทั้งหมด เพื่อให้สละสลวยตามหลักไวยากรณ์ไทย โดยขึ้นต้นด้วยคำเรียกขาน (“ข้าแต่กษัตริย์”) ตามด้วยภาคประธาน (“การปรากฏขององค์ภควาน”) และภาคขยาย แล้วจึงสรุปด้วยเจตนาในตอนท้าย ซึ่งเป็นโครงสร้างที่เข้าใจง่ายในภาษาไทย

6. การเพิ่มคำอธิบายเพื่อขยายความ

จุดที่ชัดเจนที่สุดของการแปลโดยอรรถ คือ การเพิ่มคำอธิบายในวงเล็บ เพื่อขยายความศัพท์เชิงปรัชญาที่อาจเข้าใจยาก ดังนี้

ผู้ทรงไม่เปลี่ยนแปลง = (เป็นอมตะ)

ผู้ทรงประมาณมิได้ = (เกินกว่าจะเข้าใจได้ด้วยเหตุผล)

เพื่อประโยชน์สูงสุด = (ความหลุดพ้น)

การเพิ่มคำเหล่านี้เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจนัยทางปรัชญาที่ซ่อนอยู่ในคำนั้นๆ ทั้งนี้

7. การตีความคำศัพท์เชิงปรัชญา

โคลกนี้มีคู่คำศัพท์ที่มีความขัดแย้งในตัวเองเชิงปรัชญา คือ *nirguṇasya* (ผู้ปราศจากคุณะ) และ *guṇātmanah* (ผู้เป็นต้นกำเนิดแห่งคุณะ) ผู้แปลได้ตีความและถ่ายทอดความหมายได้ว่า

“...ผู้ทรงอยู่เหนือคุณสมบัติทั้งปวง (นิรคุณะ) แต่ก็ทรงเป็น

แหล่งกำเนิดของคุณธรรมทั้งมวล (คุณาत्मะ)...”

การใช้คำว่า “อยู่เหนือ” สำหรับ *nirguṇa* และ “เป็นแหล่งกำเนิดของ” สำหรับ *guṇātmanah* เป็นการตีความหลักปรัชญา ที่สำคัญที่สุดคือการเติมคำว่า “แต่ก็” ซึ่งไม่มีอยู่ในต้นฉบับ แต่จำเป็นอย่างยิ่งในภาษาไทยเพื่อเชื่อมสองแนวคิดที่ดูขัดแย้งกันนี้ให้กลายเป็นประโยคที่สมบูรณ์และสมเหตุสมผล

2.3 ข้อตกลงในการแปล

การแปลภาควัตปุราณะ สกัณธ์ที่ 10 จากต้นฉบับภาษาสันสกฤต ผู้ศึกษาเลือกใช้วิธีการแปลภาควัตปุราณะ สกัณธ์ที่ 10 โดยอรรถเป็นหลัก และใช้การแปลโดยพยัญชนะในบางโคลก บางครั้งอาจมีการปรับใช้สำนวนเป็นภาษาไทยที่อ่านเข้าใจง่าย หากมีการใช้คำศัพท์ที่คนไทยนิยมใช้กันอยู่แต่เดิม ผู้แปลก็จะใช้ตามนั้น

1. การปริวรรตภาควัตปุราณะ สกัณธ์ที่ 10 จากต้นฉบับภาษาสันสกฤต ผู้ศึกษาจะถ่ายทอดตัวอักษรเทวนาครีของชื่อเฉพาะและคำศัพท์ทางวรรณคดีในภาษาสันสกฤตเป็นอักษรไทยตามอักขรวิธีไทย โดยให้ใกล้เคียงกับการออกเสียงเดิมมากที่สุด

2. ชื่อเฉพาะ และคำศัพท์ทางวรรณคดีในภาษาสันสกฤต หรือคำยืม ผู้แปลจะเขียนเป็นคำอ่านแบบไทย ซึ่งมักจะลงท้ายด้วยเสียงสระ อะ เช่น กฤษณะ ศรีศุกทเวะ ยกเว้นชื่อบางชื่อที่ใช้กันจนคุ้นเคยแล้วจะไม่ใส่สระอะ เช่น พลราม อนิรุทธ์ เป็นต้น

3. การเรียงลำดับโคลกโดยเรียงตามตำแหน่งในแต่ละอัธยายะ จะใส่ไว้ในบรรทัดแรกของแต่ละโคลก เช่น โคลกที่ 1 เป็นต้น

2.4 คัมภีร์ภาควตปุราณะ สกัณณะที่ 10

ภาควตปุราณะ สกัณณะที่ 10 มีจำนวน 90 อัธยายะ และมีจำนวนโคลกทั้งสิ้น 3,936 โคลก และเป็นสกัณณะที่ยาวที่สุดจาก 12 สกัณณะ ความพิเศษของภาควตปุราณะมีการปรากฏในสกัณณะแรก ความว่า “เมื่อพระกฤษณะเสด็จไปยังที่ประทับของพระองค์ พร้อมด้วยธรรมะและความรู้ เป็นต้น พระอาทิตย์(คือภาควต)ปุราณะนี้ก็จะอุทัยขึ้นทันทีแก่ผู้ที่ไม่เห็นเพราะความมืดในกลียุค”⁷⁶ หากคัมภีร์พระเวทคือ “การจุดเป็นมนุษย์ทางวรรณกรรมของพระเจ้า” แต่หลังจากรวบรวมภาควตปุราณะแล้ว ฤ็ชีवासได้กล่าวยกย่องภาควตปุราณะว่าเป็น “ผลสุกของต้นไม้แห่งวรรณคดีพระเวท”⁷⁷ เป็นการนำเสนอความรู้พระเวทที่สมบูรณ์และน่าเชื่อถือที่สุด และได้เล่าเรื่องย่อให้ฤ็ชีศุคเทวะ ผู้เป็นบุตรชาย ในเวลาต่อมาฤ็ชีศุคเทวะได้ทอ้งภาควตปุราณะทั้งหมดให้พระราชปรีกษิต ในท่ามกลางหมื่นนักบวชฤ็ชีศุคเทวะ ฦ ริมฝั่งแม่น้ำคงคาที่หัดินาปุระ พระราชาปรีกษิตเป็นจักรพรรดิแห่งโลกและเป็นดังราชสีห์ผู้ยิ่งใหญ่ เมื่อได้รับคำเตือนว่าจะต้องสวรรคตภายในหนึ่งสัปดาห์ พระองค์จึงสละอาณาจักรทั้งหมดแล้วไปอยู่ ณ ที่ริมฝั่งแม่น้ำคงคา เพื่อกระทำการอดอาหารจนถึงคราวสวรรคต และทรงถึงโมกษะคือการหลุดพ้นในที่สุด

ภาควตปุราณะเริ่มต้นด้วยการซักถามด้วยใจอันแน่วแน่ของพระราชปรีกษิต ที่ทรงตรัสถามฤ็ชีศุคเทวะว่า “ท่านเป็นปรมาจารย์ทางจิตวิญญาณของนักบุญและผู้นับถือศรัทธาผู้ยิ่งใหญ่ ข้าพเจ้าจึงขอร้องให้ท่านสำแดงทางแห่งความสมบูรณ์ให้กับทุกคน โดยเฉพาะผู้ที่กำลังจะตาย โปรดแจ้งให้ข้าพเจ้ารู้ด้วยเถิดว่าสิ่งใดที่ผู้ชายควรฟัง สวตมนต์ ระลึกถึง และนมัสการ และสิ่งใดที่เขาไม่ควรกระทำ โปรดอธิบายทั้งหมดนี้ให้ข้าพเจ้าฟังด้วย” คำตอบของฤ็ชีศุคเทวะสำหรับคำถามนี้และคำถามอื่นๆ อีกมากมายที่พระราชปรีกษิตตั้งไว้ เกี่ยวกับทุกสิ่งทุกอย่างตั้งแต่เรื่องอาตมันไปจนถึงต้นกำเนิดของจักรวาล ดึงดูดความสนใจของเหล่านักบวชที่ชุมนุมกันอย่างต่อเนื่องเป็นเวลาเจ็ดวัน สู่ตะซึ่งอยู่ในที่ประชุมครั้งเมื่อฤ็ชีศุคเทวะกล่าวภาควตปุราณะเป็นครั้งแรก ก็ได้กล่าวข้าภาควตปุราณะจำนวนหนึ่งหมื่นแปดพันโคลกจากความทรงจำ ณ ที่ประชุมของฤ็ชีและปราชญ์ในป่าไผ่มิยะ เหล่านักบวชทั้งหลาย ณ ที่นั้นได้ชุมนุมกันเพื่อทำการสรรเสริญพระเป็นเจ้าอย่างต่อเนื่องยาวนานเพื่อต่อต้านความเสื่อมทรามของการเริ่มต้นกลียุค ในบางครั้งสู่ตะยังตอบคำถามต่างๆของฤ็ชีเศานกะผู้นำของเหล่านักบวชที่มารวมตัวกันในครั้งนั้นด้วย นอกจากนี้ ในขณะที่ฤ็ชีศุคเทวะกำลังสั่งสอนพระราชปรีกษิต ก็มักจะเล่าเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ วรรณกรรมต่างๆ รวมถึงปรัชญาอันลึกซึ้งด้วย

ภาควตปุราณะ สกัณณะที่ 10 มักได้รับการขนานนามว่า “ปรมัตถประโยชน์” (The Summum Bonum) คิดเป็นสัดส่วนประมาณหนึ่งในสี่ของเนื้อหาทั้งหมดในภาควตปุราณะ มีจำนวน

⁷⁶ สกัณณะที่ 1 อัธยายะที่ 3 โคลกที่ 43

⁷⁷ สกัณณะที่ 1 อัธยายะที่ 1 โคลกที่ 3

เกือบ 4,000 โศลก จากทั้งหมด 18,000 โศลก ซึ่งเป็นการเน้นย้ำถึงความสำคัญอย่างยิ่งของสกันณะนี้ เนื้อหาส่วนนี้อุทิศให้กับการเล่าเรื่องราวชีวิตและลีลาของพระกฤษณะเป็นหลัก สกันณะนี้ได้รวบรวมเรื่องราวเกี่ยวกับชีวิตของพระกฤษณะไว้อย่างครอบคลุมที่สุด โดยพรรณนาถึงพระองค์ในทุกช่วงวัย และทุกสภาวะของชีวิตมนุษย์ ซึ่งเรื่องราวเหล่านี้ล้วนเปี่ยมไปด้วยความหมายทางจิตวิญญาณอันลึกซึ้ง อภยะ จรณารวินทะ ภักติเวทนานตะ สวามี ปรกูปาทะ ได้กล่าวถึงสกันณะที่ 10 ว่าเป็นดัง “พระพักตร์อันงดงามของพระกฤษณะ”⁷⁸ ซึ่งสะท้อนถึงธรรมชาติอันน่าดึงดูดใจและเป็นสาระสำคัญของสกันณะนี้ เรื่องเล่าต่าง ๆ ในสกันณะที่ 10 จึงไม่ได้เป็นเพียงชีวประวัติของพระกฤษณะเท่านั้นแต่เป็นส่วนสำคัญในการเสริมความเข้าใจและอธิบายเรื่องภักติให้ชัดเจนขึ้นด้วย

ตารางที่ 1 ภาควัตปุราณะสกันณะที่ 10 มีจำนวนอัยยาะ และโศลก

อัยยาะ	ชื่อ	จำนวนโศลก
1	การถือกำเนิดของพระกฤษณะ: บทนำ	69
2	คำอธิษฐานของเหล่าเทวดาต่อพระกฤษณะในครรภ์	42
3	การประสูติของพระกฤษณะ	53
4	ความโหดร้ายของราชากังสะ	46
5	การพบกันของนันทมหาราชและวสุเทพ	32
6	การสังหารรากษสบุตรนา	44
7	การสังหารอสูรตณาวรตะ	37
8	พระกฤษณะทรงแสดงวิศรุรูปจากภายในปากของพระองค์	52
9	พระนางยโสธามัดพระกฤษณะ	23
10	การปลดปล่อยต้นยมาลารชุน	43
11	งานอดิเรกในวัยเด็กของพระกฤษณะ	59
12	การสังหารอสูรอาสุระ	44
13	การขโมยเหล่าเด็กชายและลูกวัวโดยพระพรหมา	64
14	คำอธิษฐานของพระพรหมต่อพระกฤษณะ	61
15	การสังหารอสูรธนูกาสุระ	52

⁷⁸ Divine Grace A. C. Bhaktivedanta Swami Prabhupada, Śrīmad Bhāgavatam tenth Canto (Online: The Bhaktivedanta Book Trust, 2012).

อรรถาธิบาย	ชื่อ	จำนวนโคลก
16	พระภุชณะลงโทษอสูรภูมิกาลิยะ	67
17	ประวัติของอสูรภูมิกาลิยะ	25
18	พระพลรามสังหารอสูรประลัมพะ	32
19	การกลืนกินไฟป่า	16
20	ฤดูฝนและฤดูใบไม้ร่วงในวฤณทาวณะ	49
21	เหล่าโคปีสรรเสริญเพลงขลุ่ยของพระภุชณะ	20
22	พระภุชณะขโมยเสื้อผ้าของโคปีที่ยังไม่แต่งงาน	38
23	เหล่าภรรยาของพราหมณ์ได้รับพร	52
24	การบูชาเขาโควรวรณะ	38
25	พระภุชณะยกเขาโควรวรณะ	33
26	ภุชณะที่แสนมหัศจรรย์	25
27	พระอินทร์และแม่โคสุรภีถวายพระพร	28
28	พระภุชณะช่วยนันทมหาราชจากที่พำนักของพระวรุณ	17
29	พระภุชณะและเหล่าโคปีพบกันในการเดินร่ำราสตีลา	48
30	เหล่าโคปีค้นหาพระภุชณะ	44
31	เพลงแห่งการแยกจากกันของเหล่าโคปี	19
32	การมาชุมนุมครั้งใหม่	22
33	การเดินร่ำราสตีลา	39
34	นันทมหาราชรอดชีวิตและการสังหารอสูรคังขุฑะ	32
35	เหล่าโคปีร้องเพลงถึงพระภุชณะ ขณะที่พระองค์เดินเที่ยวอยู่ในป่า	26
36	การสังหารอสูรกระทิงอิริชฎาสุระ	40
37	การสังหารอสูรเกศีและวิโยมะ	33
38	การมาถึงวฤณทาวณะของอกรุระ	43
39	ทรรศนะของอกรุระ	57
40	คำอธิษฐานของอกรุระ	30

อรรถาธิบาย	ชื่อ	จำนวนโคลก
41	พระกฤษณะและพระพลรามเข้าเมืองมธูรา	52
42	การทำลายคันทันธูศักดิ์สิทธิ์	38
43	พระกฤษณะสังหารช้างกุมลยาปีตะ	40
44	การสังหารราชากังสะ	51
45	พระกฤษณะช่วยบุตรของครู	50
46	อุทธรณ์เยี่ยมชมนวทาวณะ	49
47	เพลงของเหล่าฝั่ง	69
48	พระกฤษณะเอาใจสาวก	36
49	ภารกิจของอภิมุขในหัตถินาปุระ	31
50	พระกฤษณะก่อตั้งเมืองทวารกา	57
51	การปลดปล่อยราชามุขกุนทะ	63
52	ข้อความของรูกมีณีถึงพระกฤษณะ	44
53	พระกฤษณะลักพาตัวรูกมีณี	57
54	การแต่งงานของพระกฤษณะและรูกมีณี	60
55	ประวัติความเป็นมาของปรทมนะ	40
56	อภิมุขยามันตกะ	45
57	สัตราชิตฤกษา อภิมุขกลับคืน	42
58	พระกฤษณะแต่งงานกับเจ้าหญิงทั้งห้า	58
59	การสังหารอสุรนาส	45
60	พระกฤษณะแกล้งเทวีรูกมีณี	59
61	พระพลรามสังหารรูกมี	40
62	การพบกันของอุษาและอนิรุทธ์	33
63	พระกฤษณะสู้กับอสุรพาณาสุระ	53
64	การปลดปล่อยราชานฤค	44
65	พระพลรามเยี่ยมเยียนนวทาวณะ	34

อรรถาธิบาย	ชื่อ	จำนวนโคลก
66	เปาณตฤกษะ วาสุเทพปถม	43
67	พระพลรามสังหารอสูรสิงหวิหิตะ	28
68	การแต่งงานของสามพระ	54
69	นารทมณีเยี่ยมเยียนพระราชวังของพระกฤษณะในกรุงทวารกา	45
70	กิจกรรมประจำวันของพระกฤษณะ	47
71	พระกฤษณะท่องเที่ยวเมืองอินทรีปรีต	45
72	การสังหารปีศาจชราสันต์	46
73	พระกฤษณะอวยพรเหล่ากษัตริย์ผู้ปลดแอก	35
74	การปลดปล่อยศิคุปาละในพิธีราชสุยะ	54
75	ทูลโยธน์อภัย	40
76	การต่อสู้ระหว่างศาลวะและวฤชณี	33
77	พระกฤษณะสังหารศาลวะผู้ชั่วช้า	37
78	การสังหารพันตัวกระ, วิทูรณะ และโรมทรณะ	40
79	พระพลรามออกจาริก	34
80	พราหมณ์สุทามาเยี่ยมเยียนพระกฤษณะในทวารกา	45
81	พระกฤษณะอวยพรพราหมณ์สุทามา	41
82	พระกฤษณะและพลรามพบชาววฤนทวานะ	48
83	เทราปที่พบกับเหล่าภรรยาของพระกฤษณะ	43
84	คำสอนของเหล่าฤษีที่ทุ่งกุรุเกษตร	71
85	พระกฤษณะสั่งสอนวสุเทพและชุบชีวิตเหล่าบุตรของเทวกี	59
86	อรชุนลักพาตัวสุภัทรา และพระกฤษณะอวยพรผู้ศรัทธาของพระองค์	59
87	คำอธิษฐานของพระเวทที่เป็นบุคคล	50
88	พระศิวะปลดปล่อยจากอสูรฤกาสุระ	40
89	พระกฤษณะและอรชุนชุบชีวิตบุตรของพราหมณ์	65
90	บทสรุปความรู้โรจน์ของพระกฤษณะ	50

2.4 เนื้อหาโดยสังเขปของคัมภีร์ภาควตปุราณะ สกัณระที่ 10

อธยายะที่ 1

ราชาทั้งสะตงใจกลัวเมื่อได้ยินนางบอกเหตุที่ว่าตนเองจะถูกบุตรคนที่แปดของพระนางเทวกีสังหาร จึงดำเนินการสังหารโอรสของพระนางเทวกีทีละคน เมื่อฤๅษีศรีศุกเทวะบรรยายถึงราชวงศ์ยทุว่ายิ่งใหญ่เช่นเดียวกับจันทรวงศ์และสุริยวงศ์ พระราชาปรีกษิตจึงขอให้บรรยายถึงพระกฤษณะผู้ปรากฏตัวพร้อมกับพลเทวะในราชวงศ์ยทุ และบรรยายวิธีที่พระกฤษณะทรงทำภารกิจของพระองค์บนโลกนี้ พระราชาทรงตรัสว่าพระกฤษณะเป็นผู้อยู่เหนือธรรมชาติ ดังนั้นการที่จะเข้าใจภารกิจของพระองค์จึงเป็นหน้าที่ของผู้ที่ได้สดับธรรมะ การได้ยินได้ฟังกฤษณะลีลาเป็นหนทางในการบรรลุเป้าหมายสูงสุดของชีวิต ยกเว้นนักฆ่าหรือผู้ที่ไม่มศีลธรรม ผู้มีปัญญาทุกคนต้องพยายามทำความเข้าใจพระกฤษณะและกิจกรรมของพระองค์ พระกฤษณะเป็นเทพองค์เดียวที่เป็นที่เคารพสักการะของชาวปาณฑพ เมื่อพระราชาปรีกษิตอยู่ในครรภ์ของพระนางอุตตรามารดาของพระองค์ พระกฤษณะช่วยพระองค์ให้พ้นจากการโจมตีจากศรพรหมาสตร์ พระราชาปรีกษิตถามฤๅษีศรีศุกเทวะว่า “พลเทวะเป็นบุตรของโรहिณี พระกฤษณะจะย้ายจากครรภ์ของพระนางเทวกีได้อย่างไร เหตุใดพระกฤษณะจึงย้ายพระองค์เองจากเมืองมถุราไปยังวณทาวนะ” พระราชาปรีกษิตตรัสถาม “และพระองค์อาศัยอยู่ที่นั่นกับสมาชิกในครอบครัวได้อย่างไร พระกฤษณะทำอะไรในเมืองมถุราและวณทาวนะ และเหตุใดพระองค์จึงฆ่าราชาทั้งสะซึ่งเป็นญาติกับมารดาของพระองค์ พระกฤษณะประทับอยู่ที่ทวารกาเป็นเวลากี่ปี และพระองค์ทรงมีภรรยากี่คน” พระราชาปรีกษิตถามฤๅษีศรีศุกเทวะทุกคำถามเหล่านี้ นอกจากนี้ยังขอให้ฤๅษีศรีศุกเทวะบรรยายถึงกิจกรรมอื่นๆ ของพระกฤษณะซึ่งเขาไม่สามารถสอบถามได้ เมื่อฤๅษีศรีศุกเทวะเริ่มพูดถึงพระกฤษณะ ในใจของพระราชาปรีกษิตลึ้มความเหนียวล้าที่เกิดจากการอดอาหาร ฤๅษีศรีศุกเทวะผู้กระตือรือร้นที่จะบรรยายถึงพระกฤษณะกล่าวว่า “เช่นเดียวกับผืนน้ำในแม่น้ำคงคา เรื่องราวเกี่ยวกับกิจกรรมของพระกฤษณะสามารถทำให้ทั้งจักรวาลบริสุทธ์ได้ ผู้พูด ผู้ถาม และผู้ฟังต่างก็ได้รับความบริสุทธ์ทางใจ”

ครั้งหนึ่งเมื่อโลกทั้งโลกแบกรับภาระหนักเกินไปด้วยกำลังทหารของอสูรในรูปของกษัตริย์ที่เพิ่มขึ้น พระแม่ธรณีก็จำแลงเป็นวัวและเข้าเฝ้าพระพรหมาเพื่อบรรเทาทุกข์ ด้วยความเห็นอกเห็นใจต่อการคร่ำครวญของพระแม่ธรณี พระพรหมา พร้อมด้วยพระศิวะและเทวดาองค์อื่นๆ ได้นำพระแม่ธรณีที่มีรูปร่างเหมือนวัวไปยังชายฝั่งของมหาสมุทรน้ำนม ที่ซึ่งพระองค์ทรงสวดภาวนาเพื่อทำให้พระวิษณุพอใจ ซึ่งบรรทมอยู่ที่นั่นบนเกาะด้วยความรื่นรมย์อันเป็นทิพย์ หลังจากนั้นพระพรหมาก็รับคำแนะนำของพระวิษณุ ซึ่งบอกพระองค์ว่าจะเสด็จอวตารบนโลกเพื่อบรรเทาภาระที่พวกมารสร้างขึ้น

เหล่าเทวดาและภริยาควรปรากฏที่นั่นในฐานะผู้ร่วมงานของพระกฤษณะในราชวงศ์ทุเพื่อเพิ่มจำนวนบุตรชายและหลานชายในราชวงศ์นั้น ตามพระประสงค์ของพระกฤษณะ อนันตนาจะอวตารเป็นพลรามก่อน และพลังของพระกฤษณะ ที่เรียกว่าโยคะมายา ก็จะปรากฏขึ้นเช่นกัน พระพรหมาทรงกราบทูลเรื่องทั้งหมดนี้แก่พระแม่ธรณี แล้วทรงเสด็จกลับสู่ที่ประทับของพระองค์ หลังจากแต่งงานกับพระนางเทวกีแล้ว พระวสุเทพก็เดินทางกลับบ้านพร้อมกับนางด้วยธรรมาศที่ราชากังสะผู้เป็นพี่ชายของพระนางเป็นผู้ขับ เมื่อมีเสียงที่เป็นลางไม่ดีดังขึ้นถึงราชากังสะ เตือนว่าโอรสองค์ที่แปดของพระนางเทวกีจะฆ่าพระองค์ เมื่อได้ยินลางบอกเหตุนี้ ราชากังสะก็พร้อมที่จะสังหารพระนางเทวกีทันที แต่พระวสุเทพเริ่มทักท้วงอย่างชาญฉลาด พระวสุเทพเน้นย้ำว่าไม่เป็นการดีที่ราชากังสะจะทำการร้ายแรงเช่นคนเลวโดยการฆ่าน้องสาวของตน โดยเฉพาะตอนที่พระนางเพิ่งแต่งงาน ผู้ใดที่มีสังขารคือร่างกายจะต้องตาย พระวสุเทพกล่าวว่า สิ่งมีชีวิตทุกชนิดอาศัยอยู่ในร่างกายเป็นระยะเวลาหนึ่งแล้วจึงย้ายไปยังอีกร่างหนึ่ง แต่น่าเสียดายที่สิ่งมีชีวิตหนึ่งถูกหลอกให้ยอมรับร่างกายว่าเป็นวิญญูณ หากบุคคลภายใต้ความคิดที่ผิดนี้ต้องการฆ่าอีกผู้หนึ่ง เขาจะถูกประณามว่าเป็นคนชั่วช้า ราชากังสะไม่พอใจกับคำกล่าวของพระวสุเทพ พระวสุเทพจึงคิดแผนขึ้นมา พระองค์ทรงแสดงความตั้งใจที่น่ากลัวๆ ของพระองค์ทั้งหมดไปให้ราชากังสะฆ่า แล้วเหตุใดราชากังสะต้องฆ่าเทวกีตอนนี้? ราชากังสะพอใจกับข้อเสนอ

เมื่อเวลาผ่านไปพระนางเทวกีคลอดบุตร พระวสุเทพก็นำทารกแรกเกิดไปหาราชากังสะ ซึ่งเมื่อเห็นความมีน้ำใจของพระวสุเทพ ก็รู้สึกประหลาดใจอย่างยิ่ง เมื่อวสุเทพมอบบุตรแก่ราชากังสะ ราชากังสะแสดงออกถึงคุณธรรมด้วยการกล่าวว่า ในเมื่อบุตรคนที่แปดจะต้องถูกฆ่า เหตุใดพระองค์จึงควรฆ่าบุตรคนแรกด้วย? แม้ว่าพระวสุเทพจะไม่เชื่อใจพระองค์ แต่ราชากังสะก็ขอให้พระวสุเทพพาทารกกลับไป อย่างไรก็ตาม ต่อมาหลังจากที่ทารกคนนี้เข้าเฝ้าราชากังสะและเล่าให้พระองค์ฟังว่าเหล่าเทวดามาอวตารในราชวงศ์ทุและภริยาสมคบคิดที่จะฆ่าเขา ราชากังสะจึงตัดสินใจฆ่าเด็กทุกคนที่เกิดมา และยังตัดสินใจว่าจะให้เด็กคนใดเกิดจากครอบครัวเหล่านี้ด้วย ดังนั้นกรรมของพระนางเทวกีจะต้องถูกสังหาร พระองค์จึงจับกุมเทวกีและวสุเทพเข้าคุก และสังหารบุตรชายทั้ง 6 คน ทีละคน นารทมนิยังได้แจ้งกับราชากังสะด้วยว่าในชาติก่อนของพระองค์คือกาลเนมิ ซึ่งเป็นอสูรที่ถูกพระวิษณุสังหาร ด้วยเหตุนี้ราชากังสะจึงกลายเป็นศัตรูตัวฉกาจของราชวงศ์ทุ และยังกักขังอุครเสนะบิดาของพระองค์เองด้วย เพราะราชากังสะต้องการจะเพลิดเพลีนกับอาณาจักรของพระองค์เพียงลำพัง

อถายะที่ 2

เมื่อองค์ภควาน⁷⁹เข้ามาในครรภ์ของพระนางเทวกีเพื่อสังหารราชากังสะ เทวดาทั้งหลายรับรู้ ว่าองค์พระผู้เป็นเจ้าทรงสถิตอยู่ในครรภ์ของพระนางเทวกี ดังนั้น พวกเขาทั้งหลายจึงสวมนต์ภาวนา ต่อพระองค์ด้วยความนับถือ ราชากังสะภายใต้การคุ้มครองของราชาชราสันต์ และด้วยความช่วยเหลือจากเพื่อนอสูรทั้งหลาย เริ่มกดขี่สมาชิกของราชวงศ์ยุค ดังนั้น สมาชิกของราชวงศ์ยุคจึงละทิ้งบ้านและหาที่พักพิงในเมืองต่างๆ มีเพียงบางส่วนของท่านที่ยังอยู่กับราชากังสะในฐานะมิตรในนาม หลังจากทีราชากังสะสังหารบุตรชายทั้งหกของพระนางเทวกีทีละคน อนันตนาถจึงเข้าไปในครรภ์ของพระนางเทวกีและถูกย้ายไปยังครรภ์ของโรหิณีโดยการชักจูงของเทวียโคมะมายา ผู้ปฏิบัติตามคำสั่งขององค์ภควาน พระผู้เป็นเจ้าของซึ่งในไม่ช้าจะเสด็จมาปรากฏเป็นโอรสองค์ที่แปดของพระนางเทวกี ทรงบัญชาโยคมะมายาให้กำเนิดจากครรภ์ของพระนางโยโคทา เนื่องจากพระภุชยะและพลกำลังของพระองค์ คือ โยคมะมายาปรากฏพร้อมกันในฐานะพี่ชายและน้องสาว โลกจึงสมบูรณ์ด้วยโฆณวัสและศักตัส⁸⁰ ตามคำสั่งขององค์ภควาน โยคมะมายาได้ย้ายพลเทวะ หรือ คังกรษณะ บุตรคนที่เจ็ดของพระนางเทวกี จากครรภ์ของพระนางเทวกีไปสู่ครรภ์ของโรหิณี เนื่องจากคังกรษณะปรากฏขึ้นเพื่อเพิ่มพูนความรักของพระภุชยะ พระองค์จึงถูกเรียกว่าพลเทวะ บุคคลอาจรับพลังอันเป็นมงคลจากพระภุชยะเพื่อมาเป็นผู้ศรัทธาต่อองค์พระผู้เป็นเจ้า และด้วยเหตุนี้พระองค์จึงเป็นที่รู้จักในนาม พลภักทระ

หลังจากโยคมะมายาได้ย้ายบุตรคนที่เจ็ดของพระนางเทวกีไปยังครรภ์ของโรหิณีแล้ว องค์ภควานก็ปรากฏอยู่ในใจของพระวสุเทพและย้ายพระองค์เองเข้าสู่ใจกลางของพระนางเทวกี เนื่องจากพระเจ้าทรงสถิตอยู่ในใจของพระนาง พระนางเทวกีจึงสุขสบายในขณะที่ตั้งครรภ์ เมื่อเห็นความรุ่งโรจน์นี้ ราชากังสะก็เต็มไปด้วยความวิตกกังวล แต่ไม่สามารถทำร้ายพระนางได้เนื่องจากความสัมพันธ์ทางครอบครัว ดังนั้นพระองค์จึงเริ่มคิดถึงพระภุชยะอย่างไม่ได้ตั้งใจ และกลายเป็นผู้รักดีต่อพระภุชยะโดยปริยาย ขณะเดียวกัน เนื่องจากองค์พระผู้เป็นเจ้าทรงสถิตอยู่ในครรภ์ของพระนางเทวกี เทวดาทุกคนจึงมาถวายพระพรแด่องค์พระผู้เป็นเจ้า พวกเขาบอกว่าองค์ภควานคือความจริงอันสมบูรณ์ชั่วนิรันดร์ จิตวิญญาณมีความสำคัญมากกว่าร่างกายโดยรวม และปรมาตมันซึ่งเป็นอภิวินญาณยังมีความสำคัญมากกว่าจิตวิญญาณ พระผู้เป็นเจ้าสามพระองค์สูงสุดนั้นเป็นอิสระอย่างแท้จริง และการจุติเป็นมนุษย์ของพระองค์นั้นอยู่เหนือธรรมชาติ คำอธิษฐานของเหล่าเทวดาเชิดชูและยกย่องผู้ศรัทธาและอธิบายชะตากรรมของบุคคลที่พิจารณาธรรมว่าตนเองได้หลุดพ้นจาก

⁷⁹ รูปอันสูงสุดของพระผู้เป็นเจ้าทั้ง 3 พระองค์

⁸⁰ การแข่งขันระหว่างทั้งสองภักติชน โฆณวะ บุษยาพระภุชยะ ในขณะที่ ศากตะ บุษยาโยคมะมายาในรูปแบบต่างๆ เช่น ทูรคา ภัทธากาลี และจันตिका

เงื่อนไขของธรรมชาติทางโลก ผู้ศรัทธาย่อมปลอดภัยเสมอ เมื่อผู้ศรัทธาถวายความเคารพเต็มที่ยังพระบาทดอกบัวของพระเจ้า จะหลุดพ้นจากความกลัวการดำรงอยู่ทางโลกโดยสมบูรณ์ ด้วยการอธิบายว่าเหตุใดองค์ ภควานจึงเสด็จลงมา

อรรถาธิบายที่ 3

พระกฤษณะ หรือ หริ องค์ภควานในรูปลักษณะดั้งเดิมของพระองค์ ปรากฏเป็นรูปพระวิษณุ เพื่อที่บิดาและมารดาของพระองค์จะสามารถรับรู้และเข้าใจว่าบุตรของตนคือองค์ภควาน เพราะพวกเขากลัวระงังสะ เมื่อองค์พระผู้เป็นเจ้าทรงปรากฏเป็นเด็กธรรมดา พวกเขาจึงพาพระองค์ไปที่โคกละ อันเป็นบ้านของนันทมหาราช จิตวิญญาณของพระนางเทวกีได้กลายเป็นทิพย์โดยสมบูรณ์ องค์ภควานสูงสุดทรงปรากฏด้วยพระหัตถ์ทั้งสี่เมื่อประสูติจากครรภ์ เมื่อได้เห็นองค์พระผู้เป็นเจ้าในรูปแบบพระวิษณุนั้น พระวสุเทพก็รู้สึกประหลาดใจและมีความสุขยิ่ง พระองค์และพระนางเทวกีได้บริจาคหัวจำนวนหนึ่งหมื่นตัวแก่พราหมณ์ จากนั้น พระวสุเทพก็อธิษฐานต่อองค์พระผู้เป็นเจ้า โดยกล่าวถึงพระองค์ในฐานะภควาน เป็นผู้อยู่เหนือทุกสิ่งและเป็นผู้แผ่ซ่านไปทั่วทั้งภายในและภายนอก พระเจ้าผู้เป็นต้นเหตุของทุกสาเหตุ อยู่เหนือการดำรงอยู่ทางโลกวัตถุ แม้ว่าพระองค์จะเป็นผู้สร้างโลก วัตถุนี้ก็ตาม เมื่อพระองค์เสด็จเข้าสู่โลกนี้ในฐานะปรมาตมา พระองค์จะแผ่ซ่านไปทั่ว ทว่าพระองค์ยังสถิตอยู่ในสภาวะอันเป็นทิพย์ สำหรับการทรงสร้าง การดูแลรักษา และการทำลายล้างโลกวัตถุนี้ ในกาลนี้องค์พระผู้เป็นเจ้าทรงปรากฏเป็นคุณาวตาร ได้แก่ พระพรหมา พระวิษณุ และพระศิวะ

ด้วยเหตุนี้ พระวสุเทพจึงกล่าวสรรเสริญต่อองค์ภควานองค์สูงสุด พระนางเทวกีสวดภาวนา โดยบรรยายถึงพระลักษณะทิพย์ของพระเจ้า ด้วยความกลัวราชากังสะและปรารถนาที่จะให้ผู้ไม่เชื่อในพระเจ้าได้สดับ พระนางจึงอธิษฐานขอพระเจ้า องค์ภควานทรงถอนรูปร่างสี่กรอันเหนือธรรมชาติของพระองค์ออกไป และปรากฏเหมือนเด็กธรรมดาที่มีสองมือ องค์พระผู้เป็นเจ้าทรงเล่าแก่พระวสุเทพและพระนางเทวกี ถึงอวตารอีกสองชาติที่พระองค์ทรงปรากฏเป็นโอรสของพวกเขา และบัดนี้เป็นครั้งที่สามที่พระองค์ทรงปรากฏเป็นโอรสของพระนางเทวกีเพื่อสนองความปรารถนาของพวกเขา จากนั้นองค์พระผู้เป็นเจ้าทรงตัดสินพระทัยที่จะออกจากที่คุมขังของพระวสุเทพและพระนางเทวกี และในเวลานี้เองโยคะมายาได้กำเนิดเป็นธิดาของพระนางยโสธา ด้วยพลังของโยคะมายานั้นพระวสุเทพสามารถออกจากที่คุมขังและช่วยทารกจากเงื้อมมือของราชากังสะได้ เมื่อพระวสุเทพพาพระกฤษณะไปที่บ้านของนันทมหาราช และเมื่อเห็นการเตรียมการของโยคะมายา พระนางยโสธาและคนอื่นๆ ก็หลับลึกไปแล้ว ดังนั้นเขาจึงแลกเปลี่ยนทารกโดยรับโยคะมายาจากดักของพระนางยโสธาและวางพระกฤษณะไว้ที่นั่นแทน จากนั้นพระวสุเทพก็กลับมายังที่ของตน โดยรับโยคะมายาเป็นบุตรสาว พระองค์ทรงวางโยคะมายาไว้บนเตียงของพระนางเทวกีและทำที่เป็นนักโทษดั้งเดิม ส่วนในโคกละ พระนางยโสธาไม่แน่ใจว่าตนเองให้กำเนิดลูกชายหรือลูกสาว

อถายะที่ 4

ราชากังสะทำตามคำแนะนำของเหล่าเพื่อนอสูรของพระองค์ และแสดงออกถึงชั้นเชิงเพื่อประหัตประหารเด็กทารก หลังจากทีพระวสุเทพมัดตัวเองด้วยตรวนเหล็กเหมือนดังเดิม ประตูกุ๊กบานของเรือนจำก็ปิดลงด้วยอิทธิพลของโยคะมายา ซึ่งจากนั้นเริ่มร้องไห้จนเด็กแรกเกิด การร้องไห้ทำให้คนเฝ้าประตูตื่นขึ้น และแจ้งให้ราชากังสะทราบทันทีว่าพระนางเทวก็คลอดบุตร เมื่อได้ยินข่าวราชากังสะก็ปรากฏตัวขึ้นในห้องคลอดบุตรด้วยพลังอันยิ่งใหญ่ และแม้ว่าพระนางเทวก็จะอ่อนวอนขอให้ไว้ชีวิต ทว่ากังสะก็บังคับคว้าทารกจากมือของพระนางเทวก็และฟาดทารกเข้ากับก้อนหิน แต่เป็นที่น่าเสียดายสำหรับราชากังสะ เด็กทารกหลุดออกจากมือของพระองค์ลอยขึ้นเหนือศีรษะ และปรากฏเป็นร่างของทศกัณฐ์ที่มีแปดกร ทศกัณฐ์จึงบอกราชากังสะว่า “ศัตรูที่เจ้าคิดได้เกิดแล้ว ณ ที่อื่น ดังนั้นแผนการของเจ้าที่จะสังหารลูกหลานทั้งหมดย่อมไร้ประโยชน์” ตามคำทำนายแล้วนั้นบุตรคนที่แปดของพระนางเทวก็จะสังหารราชากังสะ ดังนั้นเมื่อราชากังสะเห็นว่าลูกคนที่แปดเป็นเพศหญิงและได้ยินว่าศัตรูของพระองค์ไปเกิดที่อื่นแล้ว ก็รู้สึกประหลาดใจมาก จึงตัดสินใจปล่อยตัวพระนางเทวก็และพระวสุเทพ และยอมรับผิดต่อหน้าทั้งสองถึงความความโหดร้ายของตนเอง พระองค์ทรงทรุดลงแทบพระบาทของพระนางเทวก็และพระวสุเทพ ทรงขอร้องโทษและพยายามโน้มน้าวพวกเขาว่าเนื่องจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นถูกกำหนดไว้แล้ว พวกเขาไม่ควรเสียใจที่พระองค์ได้สังหารลูกๆ ของพวกเขาไปมากมายขนาดนี้ พระนางเทวก็และพระวสุเทพซึ่งเป็นคนใจบุญอยู่แล้ว ได้รับยกโทษให้ราชากังสะทันที และราชากังสะเมื่อเห็นว่าน้องสาวและน้องเขยมีความสุขแล้วก็กลับไปยังตำหนักของพระองค์ หลังจากคำคืนผ่านไป ราชากังสะก็เรียกเสนาอำมาตย์ของพระองค์มาและแจ้งพวกเขาถึงเหตุการณ์ทั้งหมดที่เกิดขึ้น เหล่าเสนาซึ่งล้วนเป็นอสูรแนะนำราชากังสะว่าเนื่องจากศัตรูของพระองค์ไปเกิดที่อื่นแล้ว เด็กทุกคนที่เกิดภายในสิบวันที่ผ่านมา ณ หมู่บ้านทั้งหลายในอาณาจักรของราชากังสะจึงควรถูกฆ่าเสีย แม้ว่าเหล่าเทวดาจะเกรงกลัวระชะกังสะอยู่เสมอ แต่ก็ไม่ควรได้รับการปฏิบัติอย่างผ่อนปรนเนื่องจากพวกเทวดาเป็นศัตรู ราชากังสะจึงควรพยายามอย่างเต็มที่เพื่อถอนรากถอนโคนการดำรงอยู่ของพวกมัน เหล่าอสูรยังแนะนำว่าราชากังสะและอสูรทั้งหลายยังถือว่าเป็นศัตรูกับพระวิษณุ เพราะพระวิษณุทรงเป็นต้นกำเนิดของบรรดาเทวดาทั้งหลาย พราหมณ์ โค พระเวท ความเข้มงวด ความสัตย์จริง การควบคุมประสาทสัมผัสและจิตใจ ศรัทธาและความเมตตา ล้วนอยู่ในส่วนต่างๆ ของร่างกายพระวิษณุซึ่งเป็นต้นกำเนิดของเทวดาทั้งหลาย รวมทั้งพระพรหมและพระศิวะด้วย ดังนั้นบรรดาอสูรจึงแนะนำว่า เทวดา นักบุญ โค และพราหมณ์ ควรถูกกำจัดอย่างเป็นเรื่องเป็นราวเสียที ราชากังสะได้รับคำแนะนำอย่างแข็งขันจากเพื่อนๆ ของพระองค์ซึ่งเป็นเสนาบดี ทรงเห็นชอบกับคำแนะนำของพวกเขาและถือว่าการเป็นศัตรูกับเหล่าพราหมณ์เป็นประโยชน์ ด้วยคำสั่งของราชากังสะ เหล่าอสูรจึงเริ่มทำความโหดร้ายไปทั่วราชภูมิ

อถยายะที่ 5

นันทมหาราช ได้ตระเตรียมพิธีประสูติบุตรของพระองค์อย่างงดงามยิ่ง ครั้นแล้วเสด็จไปหา
ราชากังสะเพื่อเสวยภาชีที่ค้างชำระ และทรงได้พบกับพระวสุเทพเพื่อนสนิทของพระองค์ด้วย มีความ
ปิติยินดีอย่างยิ่งทั่วหมู่บ้านวฤณทวานะเนื่องมาจากการประสูติของพระกฤษณะ ทุกคนต่างเต็มไปด้วย
ความสุข ด้วยเหตุนี้ กษัตริย์แห่งวรชะ นันทมหาราช จึงทรงประสงค์จะประกอบพิธีประสูติ และ
ในช่วงเวลาอันยิ่งใหญ่นี้ นันทมหาราชได้บริจาคให้กับทุกคนที่ร้องขอสิ่งที่ปรารถนา หลังเสร็จพิธี
นันทมหาราชได้มอบหมายให้คนเลี้ยงโคดูแลโคกุละ จากนั้นก็เสด็จไปยังเมืองมธูราเพื่อจ่ายภาษีอย่าง
เป็นทางการให้กับราชากังสะ ในเมืองมธูรานั้นนันทมหาราชได้พบกับพระวสุเทพ นันทมหาราชและพระ
วสุเทพเป็นพี่น้องกัน และพระวสุเทพยกย่องความซื่อสัตย์ของนันทมหาราช เพราะทรงรู้ว่าพระกฤษณะ
ยอมรับนันทมหาราชเป็นบิดาของพระองค์ เมื่อพระวสุเทพสอบถามจากนันทมหาราชเกี่ยวกับความ
เป็นอยู่ของทารก นันทมหาราชก็เล่าให้ฟังทั้งหมดเกี่ยวกับวฤณทวานะ และพระวสุเทพก็พอใจมาก
แม้ว่าพระองค์จะเศร้าเสียใจเพราะบุตรมากมายของพระนางเทวีถูกราชากังสะสังหารก็ตาม
นันทมหาราชปลอบใจพระวสุเทพโดยกล่าวว่าทุกสิ่งเกิดขึ้นตามโชคชะตาและผู้รู้สิ่งนี้จะไม่เสียใจ
เนื่องจากการคาดการณ์ว่าจะเกิดความวุ่นวายมากมายในโคกุละ พระวสุเทพจึงแนะนำนันทมหาราช
ว่าอย่ารีรอในมธูรา แต่ให้กลับไปยังวฤณทวานะโดยเร็วที่สุด ดังนั้น นันทมหาราชจึงลาจากพระวสุเทพ
และกลับมายังวฤณทวานะพร้อมกับคนเลี้ยงโคคนอื่นๆ ด้วยเกวียนของพวกเขา

อถยายะที่ 6

เมื่อนันทมหาราชกลับบ้านตามคำแนะนำของพระวสุเทพ พระองค์ทรงเห็นอสุรหญิงตนหนึ่ง
นอนอยู่บนทาง และทรงได้ยินเรื่องการตายของนาง ขณะที่นันทมหาราชกำลังคิดถึงคำพูดของพระ
วสุเทพเกี่ยวกับความวุ่นวายในโคกุละ ก็ทรงรู้สึกกลัวเล็กน้อยและทรงขอหลบภัยที่เท้าดอกบัวของศรี
หริ ขณะเดียวกัน ราชากังสะได้ส่งราชสวชนีไปยังหมู่บ้านโคกุละ ซึ่งกำลังร้อนระอุและฆ่าเด็ก
เล็กๆ ที่นั่น แน่แน่นอนว่าที่ใดไม่มีพระกฤษณะจิตสำนึก ก็ย่อมมีอันตรายจากราक्षสเช่นนั้นได้ แต่
เนื่องจากองค์ความประทับอยู่ในโคกุละ ปุตนาจึงไม่คาดคิดว่านางจะถึงแก่ความตาย วันหนึ่งปุตนา
มาถึงบริเวณด้านนอกของเมืองโคกุละซึ่งเป็นบ้านของนันทมหาราช และด้วยพลังลึกลับของนาง นาง
จึงปลอมตัวเป็นหญิงสาวสวย และด้วยความกล้าหาญนางจึงเข้าไปในห้องนอนของพระกฤษณะทันที
โดยไม่ได้รับการอนุญาตจากใคร ด้วยอำนาจของพระกฤษณะทำให้ไม่มีผู้ใดห้ามนางไม่ให้เข้าไปในบ้าน
หรือในห้องเพราะนั่นเป็นความปรารถนาของพระกฤษณะเอง พระกฤษณะขณะเป็นทารกซึ่งมี
ลักษณะคล้ายไฟที่ปกคลุมไปด้วยซี่เขี้ยวมองดูปุตนา แล้วทรงคิดว่าจะต้องฆ่าอสุรหญิงสาวสวยคนนี้
ด้วยมนต์เสน่ห์ของอิทธิพลของโยคะมายาและองค์ความ ปุตนาจึงอุ้มพระกฤษณะไว้บนตักของนาง
โดยที่โรหิณีและพระนางยโคทาไม่คัดค้าน ปุตนามอบหน้าอกของพระนางให้พระกฤษณะดูด แต่

หน้าอกของนางเต็มไปด้วยยาพิษ พระภคณฺษะจึงบีบหน้าอกของปุตนาอย่างแรงจนนางทนไม่ไหว จึงเผยร่างเดิมแล้วล้มลงกับพื้น พระภคณฺษะจึงเริ่มเล่นเต้านมของนางเหมือนเด็กน้อย ขณะที่พระภคณฺษะกำลังเล่น โคปีทีแตกตื่นก็ส่งบลองและอุ้มทารกไป หลังจากเหตุการณ์นี้เหล่าโคปีจึงระมัดระวังเนื่องจากการโจมตีของรากษส พระนางยโสทาให้บุตรดูดนมแล้วจึงวางพระองค์ลงบนเตียง ขณะเดียวกันนันทะและพรรคพวกซึ่งเป็นคนเลี้ยงโคกลับมาจากมถุรา ครั้นเห็นศพใหญ่ของปุตนา ก็เกิดความประหลาดใจขึ้นมา ทุกคนต่างประหลาดใจที่พระวสุเทพได้ทำนายเหตุการณ์นี้ไว้วางหน้า และพวกเขาก็ยกย่องพระวสุเทพที่มีพลังในการมองการณ์ไกล ชาวเมืองวรชเฐได้ฝักร่างยักษ์ของปุตนาเป็นชิ้น ๆ แต่เพราะพระภคณฺษะดูหน้าอกของนาง นางจึงหลุดพ้นจากบาปทั้งปวง ดังนั้นเมื่อคนเลี้ยงโคเผาร่างของนางด้วยไฟ ควันจึงพุ่งไปในอากาศ พร้อมกลิ่นหอมอันน่าพึงพอใจอย่างยิ่งในที่สุด ปุตนาปรารถนาจะฆ่าพระภคณฺษะแต่นางก็บรรลุไปยังที่ประทับขององค์พระผู้เป็นเจ้า จากเหตุการณ์นี้สอนว่าหากใครผูกพันกับพระภคณฺษะไม่ว่าทางใดทางหนึ่งแม้จะเป็นศัตรูก็ตามก็สามารถบรรลุโมกษะในที่สุด แล้วเช่นนี้จะว่าอย่างไรกับสาวกที่ผูกพันกับพระภคณฺษะด้วยความรักโดยธรรมชาติ เมื่อชาวเมืองวรชเฐได้ยินเรื่องการสังหารปุตนาและสวัสดิภาพของทารกพวกเขาก็พอใจมาก นันทมหาราชอุ้มพระกุมารน้อยไว้บนตักและเต็มไปด้วยความพึงพอใจ

อถายะที่ 7

เมื่อฤๅษีศรีศุกทเวะเห็นว่าพระราชปรีกษิตรอคอยที่จะฟังเรื่องกิจกรรมของพระภคณฺษะเมื่อครั้งยังทรงพระเยาว์อย่างใจจดใจจ่อก็รู้สึกยินดีอย่างยิ่งและกล่าวต่อไป เมื่อพระภคณฺษะอายุได้เพียงสามเดือนทรงพยายามพลิกตัวก่อนที่จะพยายามคลานด้วยซ้ำ พระพระนางยโสทาต้องการประกอบพิธีกรรมร่วมกับเพื่อนๆ ของพระนางเพื่อความโชคดีของลูก เมื่อพระนางยโสทาเห็นว่าพระภคณฺษะกำลังหลับอยู่ จึงวางพระองค์ไว้ใต้เกวียนที่เรียกว่าศกฏะ และในขณะที่ทารกกำลังหลับอยู่พระนางก็ไปทำงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมอันเป็นมงคล ได้เกวียนนั้นมีเปลอยู่และพระนางยโสทาก็กวาทารกไว้บนเปลนั้น ทารกกำลังนอนหลับแต่ทันใดนั้นก็ตื่นขึ้น และเริ่มเตะขาเล็กๆ ของตนตามปกติ วิสัยของเด็ก การเตะครั้งนี้ทำให้เกวียนสั่นสะเทือนและพังทลายลงด้วยเสียงอันดัง เกวียนหักจนหมดและของทุกสิ่งก็กระเด็นออกมา เด็กที่เล่นอยู่ใกล้ๆ แฉ่งพระนางยโสทาทันทีว่าเกวียนนั้นพัง ดังนั้นพระนางจึงรีบไปถึงที่นั่นด้วยความวิตกกังวลพร้อมกับโคปีคนอื่นๆ พระพระนางยโสทาจึงอุ้มทารกขึ้นตักทันทีและยอมให้พระองค์ดูตักของนาง จากนั้นพิธีกรรมต่างๆ ก็เริ่มต้นโดยได้รับความช่วยเหลือจากพรหมณ์ พรหมณ์ไม่ทราบตัวตนที่แท้จริงของทารกจึงกล่าวอวยพร ในวันถัดมาเมื่อพระนางยโสทาวางพระภคณฺษะไว้บนตัก จู่ๆ พระนางก็สังเกตเห็นว่าพระองค์รับน้ำหนักของจักรวาลทั้งหมด ก็ประหลาดใจมากจนต้องวางพระภคณฺษะลง ขณะเดียวกันตฤณาวรตะหนึ่งในคนรับใช้ของราชากังสะก็ปรากฏตัวขึ้นที่นั่นราวกับพายุหมุนและพาทารกไป ผืนดินทั้งหมดที่เรียกว่าโคกุละเต็มไปด้วยฝุ่น ไม่มี

ใครเห็นว่าทารกถูกพาตัวไปที่ไหน และโคปีทั้งหมดก็คร่ำครวญเพราะพระองค์ถูกพาตัวไปท่ามกลาง พายุฝุ่น แต่ด้านบนฟ้านั้น อสูรซึ่งมีทารกผู้แบกน้ำหนักคือจักรวาลไว้มากจนไม่สามารถอุ้มทารกไปได้ ไกล ถึงแม้จะพยายามปล่อยก็ไม่ได้เสียแล้ว เพราะทารกได้กอดอสูรไว้แน่นจนสลัดออกไม่ได้ ร่าง ของตถาวระเองจึงล้มลงจากที่สูงแล้วสิ้นใจในทันที อสูรล้มลงแล้วโคปีก็อุ้มพระภุชณะไปสู่ตักของ พระพระนางยโสธา ด้วยเหตุนี้พระนางยโสธาก็รู้สึกประหลาดใจ แต่เนื่องจากอิทธิพลของโยคะมายา จึงไม่มีใครเข้าใจได้ว่าพระภุชณะคือใครและเกิดอะไรขึ้น แต่ทุกคนเริ่มขอบคุนในโชคดีที่ทารกรอด จากภัยพิบัตินั้น นันทมหาราชกำลังนึกถึงคำทำนายอันอัศจรรย์ของพระวสุเทพ และเริ่มยกย่อง พระองค์ในฐานะโยคีผู้ยิ่งใหญ่ ต่อมาเมื่อทารกอยู่บนตักของพระนางยโสธาก็เริ่มหาว และพระนาง ยโสธาก็มองเห็นวิศรุรูปในพระโอษฐ์ของพระภุชณะ

อถายะที่ 8

วันหนึ่งวสุเทพส่งคนไปเชิญครุมนี ซึ่งเป็นมุณีประจำทวงศ์ ดังนั้นครุมนีจึงไปที่บ้าน ของนันทมหาราช ผู้ซึ่งต้อนรับเขาเป็นอย่างดี และขอให้เขาตั้งชื่อให้พระภุชณะและพลราม มุณี เตือนนันทมหาราชว่า ราชากังสะกำลังมองหาบุตรชายของพระนางเทวีกี และบอกว่าถ้าหากทำพิธี ยิ่งใหญ่จะทำให้รู้ถึงหุราชากังสะและสงสัยว่าพระภุชณะเป็นบุตรของพระนางเทวีกี นันทมหาราชจึง ขอให้ครุมนีทำพิธีนี้โดยไม่บอกใคร และครุมนีก็ทำเช่นนั้น เนื่องจากพลรามบุตรของโรหิณี เป็นผู้ เพิ่มพูนความสุขอันเหนือธรรมชาติแก่ผู้อื่น พระนามของพระองค์คืออราม และเนื่องจากความแข็งแกร่ง อันพิเศษของพระองค์ จึงถูกเรียกว่าพลเทพ และตั้งดูตพวกยให้ปฏิบัติตามคำสั่งของพระองค์ ดังนั้น เขาจึงชื่อสังกรษณะ พระภุชณะโอรสของยโสธา เคยปรากฏเป็นสีอื่น ๆ มากมาย เช่น สีขาว สีแดง และสีเหลือง บัดนี้พระองค์ได้ทรงเปลี่ยนเป็นสีดำ เพราะบางครั้งพระองค์ทรงเป็นบุตรของวสุเทพ จึง ทรงพระนามว่าวสุเทพ ตามพระราชกิจและคุณสมบัติต่างๆ ของพระองค์ พระองค์ทรงมีพระนาม อื่นๆ อีกมากมาย หลังจากแจ้งนันทมหาราชและเสร็จสิ้นพิธีตั้งชื่อแล้ว ครุมนีแนะนำให้นันทมหาราช ปกป้องลูกชายของพระองค์อย่างระมัดระวังแล้วจึงจากไป ฤๅษีศรีศุกเทวะบรรยายต่อไปว่าเด็กทั้งสอง คลาน ด้วยขาเล็กๆ ของพวกเขา เล่นกับวัวและลูกวัว ขโมยเนยและผลิตผลจากนมอื่นๆ และทำให้ หม้อเนยแตก และบรรยายถึงกิจกรรมซุกซนมากมายของพระภุชณะและพลราม สิ่งอัศจรรย์ที่สุด เกิดขึ้นเมื่อเพื่อนเล่นของพระภุชณะบันทึกกับพระนางยโสธาทว่าพระภุชณะกินดิน พระพระนางยโสธา อยากจะเปิดพระโอษฐ์ของพระภุชณะเพื่อดูหลักฐานเพื่อจะได้ลงโทษพระองค์ได้ บางครั้งพระนาง เป็นแม่ที่ว่ากล่าวตักเตือนลูก แต่ก็เต็มไปด้วยความรักของแม่ หลังจากเล่าเรื่องทั้งหมดนี้ให้พระราช าปริกษิตฟัง ฤๅษีศรีศุกเทวะก็ได้กล่าวยินดีกับโชคชะตาของพระพระนางยโสธาและนันทะตามคำขอ ของพระราชปริกษิต นันทะและยโสธาเดิมชื่อโอรณะและธรา และด้วยคำสั่งของพระพรหมาทั้งสอง จึงมายังโลกนี้และมืองค์ภควานเป็นโอรส

อถายะที่ 9

วันหนึ่งสาวใช้กำลังทำงานอื่นอยู่ พระนางยโสธากำลังปั่นนมให้เป็นเนย ขณะเดียวกัน พระภคชนกก็มาขอให้พระนางอนุญาตให้พระองค์ดูนมของพระนาง แน่แน่นอนว่าพระนางยโสธายอมให้พระองค์ทำทันที แต่แล้วนางเห็นว่านมร้อนบนเตากำลังเดือดจึงหยุดให้พระภคชนกดื่มนมจากอกของนางทันทีแล้วจึงไปหยุดนมที่กำลังล้นจากเตา พระภคชนกทรงโกรธมากเพราะทรงถูกขัดจังหวะในเรื่องการดูนม จึงหยิบหินขึ้นหนึ่ง ทูบหม้อปั่นแล้วหลบเข้าไปในห้องจากนั้นก็เริ่มกินเนยที่เพิ่งปั่นเสร็จ เมื่อพระนางยโสธากัดการนมที่ล้นแล้วกลับมาเห็นหม้อแตกก็เข้าใจว่าเป็นผลงานของพระภคชนกจึงไปตามหาพระองค์ เมื่อพระนางเข้าไปในห้องพระนางเห็นพระภคชนกยืนอยู่บนครกขนาดใหญ่สำหรับบดเครื่องเทศ ทรงพลิกครกกลับหัวแล้วทรงขโมยเนยที่ห้อยมาจากเชือกแขวนและแจกเนยให้ลิง ทันทีที่พระภคชนกเห็นว่าพระมารดาเสด็จมาพระองค์จึงทรงรีบวิ่งหนี และพระนางยโสธาก็เริ่มติดตามพระองค์ไป หลังจากไปได้ไกลแล้วพระนางยโสธาก็สามารถจับพระภคชนกได้ซึ่งทรงร้องไห้เพราะความผิดของพระองค์เอง แน่แน่นอนว่าพระนางยโสธาชู่ว่าจะลงโทษพระภคชนกหากพระองค์ยังทรงทำเช่นนี้อีก และพระนางจึงตัดสินใจมัดพระองค์ด้วยเชือก แต่เมื่อถึงเวลาผูกเชือกเชือกที่พระนางต้องการผูกพระภคชนกนั้นมันมีขนาดสั้นเท่ากับความกว้างของสองนิ้ว เมื่อพระนางต่อเชือกให้ยาวขึ้นโดยเพิ่มอีกพระนางก็เห็นว่าเชือกนั้นสั้นเกินไปสองนิ้วอีกครั้ง พระนางพยายามครั้งแล้วครั้งเล่าจนเหนื่อย พระภคชนกเห็นพระมารดาที่รักของพระองค์เหนื่อยมากจึงปล่อยตัวเองให้ถูกผูกมัดด้วยพระเมตตากรุณาพระองค์ไม่ได้ทรงสำแดงฤทธาณาภาพอันไร้ขอบเขตของพระองค์แก่พระนาง หลังจากทีพระนางยโสธากผูกพระภคชนกและกลับไปทำงานบ้าน พระภคชนกทรงสังเกตเห็นต้นยมालารุ่นสองต้น ซึ่งจริงๆ แล้วคือ นลกวระ และ มณีครีวะ ซึ่งเป็นบุตรชายสองคนของท้าวภูเวระที่ถูกนารทมนีสาปให้กลายเป็นต้นไม้ ด้วยพระเมตตาของพระองค์จึงทรงเริ่มเสด็จไปยังต้นไม้เพื่อสนองความปรารถนาของนารทมนี

อถายะที่ 10

นลกวระ และ มณีครีวะ ซึ่งเป็นบุตรชายสองคนของท้าวภูเวระเป็นผู้ศรัทธาที่ยิ่งใหญ่ของพระศิวะ แต่เนื่องจากความมั่งคั่งทางวัตถุพวกเขาจึงฟุ่มเฟือยและไร้สติ จนวันหนึ่งพวกเขาสนุกสนานกับหญิงเปลือยกายในทะเลสาบและเดินอย่างไร้ยางอายไปทั่ว ทันใดนั้นนารทมนีเดินผ่านมา แต่พวกเขา กลับอหังการกับทรัพย์สมบัติ และยศศักดิ์ เมื่อเห็นนารทมนีปรากฏอยู่ก็ยังคงเปลือยเปล่าไม่รู้สึกละอายใจ เป็นธรรมชาติของคุณสมบัติทางวัตถุที่เมื่อคนเรามั่งคั่งอย่างมาก เราจะสูญเสียสำนึกในมารยาทและไม่สนใจใครเลย แม้แต่ปราชญ์เช่นนารทมนี สำหรับผู้ที่สับสนเช่นนั้นซึ่งเยาะเย้ยผู้นับถือศรัทธาโดยเฉพาะ การลงโทษที่เหมาะสมจะต้องถูกลงโทษด้วยความยากจนอีกครั้ง กฎเกณฑ์และข้อบังคับของพระเวทกำหนดวิธีควบคุมความรู้สึกผิดๆ เกี่ยวกับเรื่องศักดิ์ศรี คนยากจนสามารถมั่นใจ

ได้อย่างง่ายดายว่าตำแหน่งอันมั่งคั่งในโลกวัตถุนี้เป็นเพียงสิ่งชั่วคราว ดังนั้น นารทมนิจจึงได้สาปแช่งสองนี้เพื่อเป็นตัวอย่าง ให้กลายเป็นคนโง่เขลาไร้สติเหมือนต้นไม้ แต่เนื่องจากพระกฤษณะทรงเมตตาเสมอ แม้ว่าพวกเขาจะถูกลงโทษ พวกเขาจึงโชคดีพอที่จะเห็นองค์ภักทวนของพระเจ้าสามพระองค์เผชิญหน้ากัน ดังนั้นการลงโทษของไวศณพจึงไม่ใช่การลงโทษแต่อย่างใด แต่เป็นความเมตตาอีกแบบหนึ่ง ต้นไม้คู่นี้ยังคงอยู่ในลานบ้านของพระพระนายโคทาและนันทมหาราช เพื่อรอโอกาสที่จะได้เห็นพระกฤษณะโดยตรง พระกฤษณะทรงถอนรากถอนโคนต้นยมาลารชุนเหล่านี้ด้วยความตั้งใจ และเมื่อพระกฤษณะทรงปลดปล่อยทั้งสองให้กลับมาเป็นเทวดาหลังผ่านไปหนึ่งร้อยปี จิตสำนึกเก่าของพวกเขาก็ฟื้นคืนชีพขึ้นมา และแสดงความเคารพแก่ผู้ศรัทธาและพระองค์ เมื่อได้มีโอกาสเห็นพระกฤษณะต่อหน้าตน จึงเข้าใจว่านารทมนิจมีความเมตตาเพียงใด ทั้งสองแสดงความเป็นหนี้บุญคุณและขอบคุณพระองค์ หลังจากนั้นก็เดินเวียนประทักษิณรอบองค์ภักทวน และออกเดินทางกลับไปยังที่ของตน

อถายะที่ 11

เมื่อต้นยมาลารชุนโค่นลง ก็มีเสียงอันดังกึกก้องเหมือนเสียงฟ้าร้องที่ตกลงมา นันทะบิดาของพระกฤษณะ และชาวเมืองโคकुละคนอื่นๆ ต่างประหลาดใจ จึงได้ไปที่นั่นและเห็นต้นไม้ล้ม และพระกฤษณะยืนอยู่ระหว่างต้นไม้ ถูกมัดไว้กับครกไม้ พวกเขาไม่พบสาเหตุที่ต้นไม้ล้มและพระกฤษณะก็อยู่ที่นั่น พวกเขาคิดว่านี่อาจเป็นฝีมือของอสูรตนอื่นๆ ที่พบพระกฤษณะ และพวกเขาก็สอบถามจากเพื่อนเล่นของพระกฤษณะว่าเหตุการณ์ทั้งหมดเกิดขึ้นได้อย่างไร เด็กๆ บรรยายอย่างถูกต้องว่าทุกอย่างเกิดขึ้นได้อย่างไร แต่ผู้ใหญ่กลับไม่เชื่อเรื่องนี้ แต่บางคนคิดว่าอาจเป็นเรื่องจริงเนื่องจากพวกเขาได้เห็นเหตุการณ์อัศจรรย์มากมายที่เกี่ยวข้องกับพระกฤษณะมาแล้ว อย่างไรก็ตามนันทมหาราชก็แค้นพระกฤษณะจากเชือกพันธที่ ด้วยเหตุนี้พระกฤษณะจึงทรงแสดงเหตุการณ์อันอัศจรรย์ทุกวันและทุกขณะเพื่อเพิ่มความรักความเอาใจใส่ของบิดามารดาซึ่งทำให้ทั้งรู้สึกประหลาดใจและยินดี การหักยมาลารชุนเป็นหนึ่งในกิจกรรมที่ยอดเยี่ยมเหล่านี้ วันหนึ่งคนขายผลไม้คนหนึ่งเข้ามาใกล้บ้านของนันทมหาราช พระกฤษณะทรงรวบรวมเมล็ดพืชด้วยพระหัตถ์เล็กๆ ของพระองค์ แล้วไปหาคนขายเพื่อแลกเปลี่ยนธัญพืชเป็นผลไม้ ระหว่างทางเมล็ดพืชเกือบทั้งหมดร่วงหล่นจากพระหัตถ์ของพระองค์ เหลือเมล็ดพืชเพียง 1-2 เมล็ดเท่านั้น แต่คนขายผลไม้กลับรับเมล็ดพืชเหล่านี้ด้วยความสนใจอย่างเต็มที่เพื่อแลกกับผลไม้มากที่สุดเท่าที่พระกฤษณะจะรับได้ ทันทินางทำเช่นนี้ตะกร้าของนางก็เต็มไปด้วยทองคำและเพชรพลอย หลังจากนั้นโคปาผู้เฒ่าทุกคนจึงตัดสินใจออกจากโคकुละเพราะเห็นว่าโคकुละมีความปั่นป่วนอยู่เสมอ ในวฤณทวานะทั้งพระกฤษณะและพลรามหลังจากทำกิจกรรมยามว่างในวัยเด็กเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็เริ่มดูแลลูกโคและส่งไปยังทุ่งเลี้ยงสัตว์ ในเวลานี้มีอสูรตนหนึ่งชื่อ วัตสาสุระเข้าไปอยู่ในลูกวัวและถูกฆ่าตาย และอสูรอีกตนที่มีรูปร่างเหมือนเปิดตัวใหญ่ก็ถูกฆ่าด้วยเพื่อนเล่นของพระกฤษณะเล่าเรื่องทั้งหมดนี้ให้มารดาฟัง บรรดามารดาไม่อาจเชื่อลูกๆ ของตนซึ่งเป็น

เพื่อนเล่นของพระกฤษณะ แต่เพราะความรักอย่างเต็มเปี่ยมที่มี แม้จะไม่มีใครเชื่อแต่พวกเขาก็สนุกกับการบรรยายกิจกรรมของพระกฤษณะอยู่ดี

อถายะที่ 12

วันหนึ่งพระกฤษณะอยากจะรับประทานอาหารกลางวันในป่า พระองค์จึงเสด็จเข้าไปในป่า แต่เข้าพร้อมกับเด็กเลี้ยงโคคนอื่นๆ พร้อมด้วยลูกโคตามลำดับ ขณะที่พวกเขากำลังเพลิดเพลินกับอาหาร อฆาสุระน้องชายของปุตนาและพกาสุระก็ปรากฏตัวขึ้นที่นั่นด้วยความปรารถนาจะฆ่าพระกฤษณะและสหายของพระองค์ อสุรที่ราชากังสะส่งมานั้น มีรูปร่างเป็นงูเหลือมขยายตัวออกไปยาว 8 โยชน์ สูงราวกับภูเขา ปากของมันดูเหมือนยื่นจากพื้นโลกไปสู่สวรรค์ อฆาสุระนอนอยู่บนถนนเพื่อนของพระกฤษณะซึ่งเป็นเด็กเลี้ยงโคคิดว่ารูปร่างของอสุรเป็นจุดที่สวยงามแห่งหนึ่งของวฤณทวานะ ดังนั้นพวกเขาจึงต้องการเข้าไปในปากของงูเหลือมขนาดยักษ์นี้ ภูษนาดมที่มากลายเป็นเป้าหมายของความเพลิดเพลินในการเล่นสนุก และพวกเขาก็เริ่มหัวเราะด้วยความมั่นใจว่าแม้ว่าร่างนี้จะเป็นอันตราย พระกฤษณะก็อยู่ที่นั่นเพื่อปกป้องพวกเขา พวกเขาจึงมุ่งหน้าไปยังปากของร่างมเหสีมา พระกฤษณะรู้ทุกอย่างเกี่ยวกับอฆาสุระ จึงทรงต้องการห้ามมิให้มิตรสหายเข้าไปในปากของอสุร แต่ในขณะที่เด็กเลี้ยงโคทั้งหมดพร้อมทั้งกลุ่มลูกวัวก็เข้าไปในปากของร่างยักษ์นั้น พระกฤษณะกำลังรออยู่ข้างนอก และอฆาสุระก็รอพระกฤษณะ โดยคิดว่าทันทีที่พระกฤษณะเข้ามา ก็จะไปปิดปากเพื่อทำให้ทุกคนตาย โดยระหว่างรอพระกฤษณะอสุรก็ไม่กลืนเด็กเหล่านั้น ในระหว่างนั้นพระกฤษณะเองก็กำลังคิดว่าจะช่วยเด็กๆ และสังหารอฆาสุระได้อย่างไร พระองค์จึงเสด็จเข้าไปในปากของอสุร ภูษนาดมที่มาก และเมื่อพระองค์ทรงอยู่ในปากของอสุรพร้อมกับเพื่อนๆ ของพระองค์ พระองค์ก็ขยายพระกายของพระองค์จนทำให้อสุรหายใจไม่ออกและสิ้นใจ ต่อจากนั้นพระกฤษณะทรงจ้องมองเพื่อนของพระองค์ ทรงทำให้พวกเขากลับมามีชีวิตอีกครั้ง และทุกคนก็ออกมาโดยไม่เป็นอันตรายด้วยความยินดี พระกฤษณะทรงให้กำลังใจเหล่าเทวดาทั้งหลาย ต่างแสดงความยินดีและมีความสุข สำหรับคนคดโกงและบาปจะไม่กลายเป็นหนึ่งเดียวกับพระกฤษณะอันรุ่งโรจน์ แต่เป็นเพราะพระเป็นเจ้าสูงสุดได้เข้าสู่ร่างของอฆาสุระ โดยสัมผัสของพระองค์ อสุรตนนี้มีโอกาสผจญเข้ากับการดำรงอยู่ของพรหมที่รุ่งโรจน์ และด้วยเหตุนี้จึงบรรลุโมกษะได้ ในเหตุการณ์ครั้งนั้นพระกฤษณะมีอายุเพียงห้าขวบเท่านั้น หนึ่งปีต่อมาเมื่อพระองค์มีอายุหกขวบ กิจกรรมนี้จึงได้เปิดเผยแก่ชาวเมืองวรชะ พระราชาปรีกษิตถามว่า “เหตุใดจึงเปิดเผยเรื่องนี้ในหนึ่งปี แต่ชาวเมืองกลับคิดว่าเหตุการณ์เกิดในวันเดียวกันนั้นเลย”

อถายะที่ 13

แม้ว่าเหตุการณ์เกี่ยวกับอฆาสุระจะเกิดขึ้นเมื่อปีก่อน กล่าวคือเมื่อเด็กเลี้ยงโคอายุได้ห้าขวบ เมื่ออายุได้หกขวบพวกเขากล่าวว่า “มันเกิดขึ้นวันนี้” สิ่งที่เกิดขึ้นหลังจากสังหารอฆาสุระแล้ว

พระภุชณะพร้อมกับพวกเด็กเลี้ยงโคก็ไปกินอาหารในป่า พวกลูกวัวซึ่งถูกหญ้าสีเขียวล่อลวงก็ค่อยๆ ห่างออกไปไกลเรื่อยๆ พวกพ้องของพระภุชณะจึงเกิดความกระวนกระวายใจอยากจะนำลูกวัว กลับคืนมา อย่างไรก็ตามพระภุชณะทรงให้กำลังใจพวกเด็กๆ โดยกล่าวว่า “จงเอาปืนโต ไม่ต้อง กระวนกระวายใจ ฉันจะไปหาลูกวัวให้” แล้วองค์พระผู้เป็นเจ้าก็จากไป จากนั้นเพื่อท้าทายอำนาจ ของพระภุชณะ พระพรหมผู้หลงผิดในอำนาจทรงนำลูกวัวและเด็กเลี้ยงโคทั้งหมดออกไปและเก็บไว้ในที่ลับ เมื่อพระภุชณะไม่พบลูกวัวและเด็กๆ พระองค์ก็ทรงเข้าใจว่านี่เป็นกลอุบายของพระพรหม กาลนั้นภควานผู้เป็นเหตุแห่งเหตุทั้งปวง เพื่อตอบโต้พระพรหม พระองค์ได้ทรงขยายพระองค์จำแลง เป็นลูกวัวและเด็กๆ ที่หายไปราวไม่มีสิ่งใดเกิดขึ้น ด้วยวิธีนี้พระองค์ทรงค้นพบว่าแม่ของเด็กเลี้ยงโค ผูกพันรักใคร่กับลูกชายของตนมากขึ้น และวัวก็ผูกพันกับลูกวัวมากขึ้น หลังจากผ่านไปเกือบหนึ่งปี พลเทพสังเกตว่าเด็กเลี้ยงโคและลูกวัวทั้งหมดคือพระภุชณะ พระองค์จึงทรงสอบถามพระภุชณะ และได้รับรู้ถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นหลังผ่านไปแล้วหนึ่งปีเต็ม พระพรหมากลับมาและเห็นว่า พระภุชณะยังทรงใช้ชีวิตอยู่กับมิตรสหาย ลูกวัว และแม่วัวตามปกติ จากนั้นพระภุชณะได้จำแลง ลูกโคและเด็กเลี้ยงโคทั้งหมดเป็นพระนารายณ์สี่กร พระพรหมก็สามารถเข้าใจพลังอำนาจของ พระภุชณะได้ และพระองค์ก็รู้สึกประหลาดใจกับกิจกรรมของพระภุชณะพระเจ้าผู้เป็นที่สักการะ ของพระองค์ อย่างไรก็ตามพระภุชณะทรงประทานความเมตตาอันไม่มีสิ้นสุดแก่พระพรหมและ ปลดปล่อยพระองค์จากภาพลวงตา ดังนั้นพระพรหมจึงเริ่มสวดมนต์เพื่อถวายเกียรติแด่องค์ภควาน

อภยายะที่ 14

พระพรหมถวายพระพรที่ชื่อ นันทนันทนะ แต่พระภุชณะ เพื่อความพึงพอใจของพระองค์ พระพรหมจึงสรรเสริญความงามของแขนขาทิพย์ของพระเจ้าก่อน แล้วจึงประกาศว่าอัตลักษณ์แห่ง ความอ่อนหวานแต่เดิมของพระองค์นั้นยากต่อการเข้าใจมากกว่าความมั่งคั่งของพระองค์ มีเพียง กระบวนการให้ข้อคิดทางวิญญาณด้วยการฟังและการสวดเสียงทิพย์ที่ได้รับจากผู้มีอำนาจในพระเวท เท่านั้นจึงจะสามารถตระหนักถึงพระเป็นเจ้าสูงสุดได้ ไม่มีประโยชน์เลยที่จะพยายามตระหนักถึงพระ เจ้าผ่านกระบวนการที่อยู่นอกขอบเขตอำนาจของพระเวท ความลึกลับของพระเป็นเจ้าสูงสุด ซึ่งเป็น แหล่งกักเก็บคุณสมบัติทางจิตวิญญาณอันไร้ขอบเขตนั้นเป็นเรื่องที่เหลือเชื่อ มันยากยิ่งกว่าที่จะเข้าใจ พระเจ้าผู้สูงสุดที่ไม่มีตัวตน ดังนั้นโดยความเมตตาของพระเจ้าเท่านั้นที่สามารถเข้าใจพระสิริของ พระองค์ได้ ในที่สุดพระพรหมก็ทรงประณามการกระทำของตนเองซ้ำแล้วซ้ำเล่า และตระหนักว่า พระภุชณะผู้เป็นที่รักยิ่งสูงสุดแห่งจักรวาล คือบิดาของพระพรหมซึ่งเป็นพระนารายณ์ดั้งเดิม พระพรหมจึงได้ทูลขอการอภัยโทษจากองค์พระผู้เป็นเจ้า ดังนี้ พระพรหมเชิดชูความมั่งมีแห่งองค์ ภควาน และบรรยายถึงวิธีที่พระพรหมและพระศิวะแตกต่างจากพระวิษณุ เหตุผลในการปรากฏของ องค์ภควานในเทวดา สัตว์ต่างๆ และลักษณะอันเป็นนิรันดร์ของพระเป็นเจ้าสูงสุด และความชั่วครว

ของโลกวัตถุ ด้วยการรู้จักพระเป็นเจ้าสูงสุด ดวงวิญญาณแต่ละดวงสามารถบรรลุความหลุดพ้นจากพันธนาการได้ อย่างไรก็ตาม ในความเป็นจริง ทั้งความหลุดพ้นและพันธนาการนั้นไม่มีจริง เพราะเพียงจากมุมมองที่มีเงื่อนไขของสิ่งมีชีวิตเท่านั้นที่พันธนาการและการหลุดพ้นของพวกเขาเกิดขึ้น เมื่อคิดถึงรูปแบบส่วนตัวของพระกฤษณะมายา คนโง่เขลาปฏิบัติเสธพระบาทรูปดอกบัวของพระองค์และมองหาที่อื่นเพื่อค้นหาตัวตนสูงสุด แต่การค้นหาที่ไร้ประโยชน์นั้นเป็นข้อพิสูจน์ที่ชัดเจนถึงความโง่เขลาของพวกเขา ไม่มีทางที่จะเข้าใจความจริงของพระเป็นเจ้าสูงสุดโดยปราศจากความเมตตาจากพระองค์ เมื่อได้ข้อสรุปนี้แล้ว พระพรหมากวีวิเคราะห์โชคความอันยิ่งใหญ่ของชาวเมืองวรชะ แล้วอธิบายพื้นฐานเป็นการส่วนตัวให้มาเกิดที่นั่น แม้จะเป็นใบหญ้า พุ่มไม้ หรือ ดอกไม้ แท้จริงแล้วบ้านของผู้อยู่อาศัยในวณทาวนะไม่ใช่เรือนจำของการดำรงอยู่ทางวัตถุ แต่เป็นที่อาศัยที่แม่แต่ชยानीและโยคีก็อาจหาได้ในทางกลับกันบ้านใดก็ตามที่ไม่เกี่ยวข้องกับพระกฤษณะ แท้จริงแล้วคือห้องขังของการดำรงอยู่ทางวัตถุ ในที่สุดพระพรหมถวายตัว ณ พระบาทดอกบัวขององค์ความ แล้วสรรเสริญพระองค์ครั้งแล้วครั้งเล่า ทักขินารอบพระองค์แล้วลาจากไป พระกฤษณะจึงรวบรวมสัตว์ที่พระพรหมพาขโมยมา และพาพวกเขาไปยังที่ริมฝั่งยมนาที่เด็กเลี้ยงโคกำลังรับประทานอาหารกลางวันอยู่ เพื่อนคนเดิมที่เคยอยู่มาก่อนก็นั่งอยู่ที่นั่นตอนนี้ ด้วยพลังแห่งภาพลวงตาของพระกฤษณะ พวกเขาไม่รู้เลยถึงสิ่งที่เกิดขึ้น ดังนั้นเมื่อพระกฤษณะมาถึงพร้อมกับลูกวัว เด็กๆ จึงทูลพระองค์ว่า “ท่านกลับมาเร็วมาก ดีมาก ตอนท่านไป เราก็กินอาหารไม่ได้แม้แต่ชิ้นเดียว ดังนั้นจงมารับประทานอาหารเถิด” พระกฤษณะทรงหัวเราะกับคำพูดของเด็กเลี้ยงโคและเริ่มรับประทานอาหารของพระองค์ในกลุ่มของพวกเขา ขณะรับประทานอาหารพระกฤษณะชี้ให้เพื่อนหนุ่มเห็นผิวหนังของงูเหลือม และพวกเด็กๆ ก็คิดว่า “พระกฤษณะเพิ่งฆ่างูที่น่ากลัวตัวนี้แล้ว” ต่อมาพวกเขาได้เล่าให้ชาวเมืองวณทาวนะทราบถึงเหตุการณ์ที่พระกฤษณะสังหารอสูร ทำให้เด็กเลี้ยงโคบรรยายถึงกิจกรรมที่พระกฤษณะทรงแสดงตั้งแต่อายุห้าขวบ แม้ว่าอายุจริงจะหกขวบแล้วก็ตาม ฤๅษีศรีศุกเทวะจึงอธิบายว่าโคปีรักพระกฤษณะมากกว่าที่พวกเขารักลูกชายของตนเองอย่างไร

อถายะที่ 15

พลรามและพระกฤษณะในขณะที่ดูแล้ววของพวกเขานในทุ่งหญ้าของวณทาวนะ ได้สังหารเณกาสุระ ทำให้ชาวเมืองวณทาวนะสามารถกินผลของต้นตาละ และช่วยคนเลี้ยงโคหนุ่มจากพิษของกาลิยะได้อย่างไร วันหนึ่งพระรามและพระกฤษณะได้เผยให้เห็นถึงช่วงวัยเด็กที่ได้พาวัวไปเลี้ยงเมื่อพวกเขาเข้าไปในป่าที่สวยามด้วยทะเลสาบใส ที่นั่นพวกเขาเริ่มเล่นสนุกในป่าพร้อมกับเพื่อนๆ พลเทพแกล้งทำเป็นเหนียว โดยวางพระเศียรบนตักของเด็กเลี้ยงโคและพักผ่อนขณะที่พระกฤษณะช่วยบรรเทาความเหนียวล้าของพี่ชายด้วยการนวดเท้าของพระองค์ พระกฤษณะก็ทรงวางพระเศียรบนตักของเด็กเลี้ยงโคเพื่อพักผ่อนเช่นกัน และเด็กเลี้ยงโคอีกคนก็นวดเท้าของพระองค์ ด้วยเหตุนี้

พระภุชยะ พลราม และเพื่อนๆ จึงได้สนุกสนานกับกิจกรรมยามว่างต่างๆ ในระหว่างนี้ ศรีทามาสุพละ สโตกะภุชยะ และ เด็กเลี้ยงโคคนอื่นๆ เล่าให้พลรามและพระภุชยะฟังเกี่ยวกับอสูรที่ชั่วร้ายและไม่อาจกำจัดได้ชื่อว่า เณูกะ ซึ่งกลายร่างเป็นลาและอาศัยอยู่ในป่าตาละใกล้เขาโควรรธนะ ป่าแห่งนี้เต็มไปด้วยผลไม้รสหวานนานาชนิด แต่ด้วยความกลัวอสูรตนนี้ จึงไม่มีใครกล้าลงลิ้มรสผลไม้เหล่านั้น และด้วยเหตุนี้จึงต้องมีคนฆ่าอสูรและพรรคพวกทั้งหมด พระรามและพระภุชยะทราบเหตุการณ์จึงเสด็จไปยังป่าแห่งนี้เพื่อสนองความปรารถนาของสหายทั้งหลาย เมื่อมาถึงป่าตาละ พระศาสดาทรงเผยผลไม้มากมายจากต้นอินทผลัม ทันทีที่ทรงกระทำเช่นนั้น เณูกาสูรก็วิ่งเข้ามาโจมตีพระองค์อย่างรวดเร็ว แต่พลรามใช้มือข้างหนึ่งคว้าหางของมันเหวี่ยงไปรอบๆ แล้วโยนไปบนยอดต้นไม้เพื่อสังหาร เพื่อนของเณูกาสูรทั้งหมดโกรธเกรี้ยวจึงรีบเข้าโจมตี แต่พลรามและพระภุชยะจับพวกมันที่ละตนเหวี่ยงไปรอบ ๆ และฆ่าทั้งหมดสิ้นสุดลงในที่สุด เมื่อพระภุชยะและพลรามกลับมายังชุมชนคนเลี้ยงโค พระนางยโสธาและโรหิณีก็วางทั้งสองพระองค์ไว้บนตักของตนแล้วจูบหน้าพวกเขา เลี้ยงพวกเขาด้วยอาหารที่เตรียมไว้อย่างดีแล้วจึงส่งเข้านอน ไม่กี่วันต่อมาพระภุชยะเสด็จไปเลี้ยงวัวกับเพื่อนๆ โดยไม่มีพลรามที่ริมฝั่งแม่น้ำกาลินที พวกวัวและเด็กเลี้ยงโคก็กระหายน้ำมากจึงดื่มน้ำจากแม่น้ำแต่มันกลับเต็มไปด้วยพิษ และทุกคนก็หมดสติไปบนริมฝั่งแม่น้ำ จากนั้นพระภุชยะก็ทำให้พวกเขาฟื้นคืนชีพด้วยสายฝนอันเปี่ยมด้วยความเมตตาแห่งการจ้องมองของพระองค์ พวกเขาที่ฟื้นคืนสติสัมผัสปัญญ่อีกครั้งและซาบซึ้งในพระเมตตาอันยิ่งใหญ่ของพระองค์

อถายะที่ 16

กิจกรรมของพระภุชยะในการปราบอสูรกาลิยะ ภายในทะเลสาบที่อยู่ติดกับแม่น้ำยมุนา และการแสดงความเมตตาของพระองค์ต่อกาลิยะ เพื่อตอบสนองต่อคำอธิษฐานของนาคปตินีภรรยาของกาลิยะ เพื่อฟื้นฟูความบริสุทธิ์ของน้ำในยมุนาซึ่งได้รับการปนเปื้อนด้วยพิษของกาลิยะ พระภุชยะจึงป็นขึ้นไปบนต้นกัทิมะริมฝั่งแม่น้ำแล้วกระโดดลงไปในน้ำ แล้วพระองค์ทรงเริ่มเล่นน้ำอย่างไม่เกรงกลัวเหมือนช้างตกมัน กาลิยะทนไม่ได้ที่พระภุชยะบุกรุกพื้นที่ ที่รีบเข้าไปหาองค์พระผู้เป็นเจ้าและกัดพระองค์ที่หน้าอก เมื่อเพื่อนของพระภุชยะเห็นดังนั้นก็ล้มลงกับพื้นหมดสติ ในกาลนั้นมีกลางร้ายทุกชนิดปรากฏอยู่ในวาระ เช่น แผ่นดินสั่นสะเทือน ดาวตก และแขนขาซ้ายของสัตว์ต่างๆ สั่นสะท้าน ชาวเมืองวฤณทาวณะคิดว่า “วันนี้พระภุชยะเสด็จเข้าไปในป่าโดยไม่มีพลราม เราจึงไม่รู้ว่าจะเหตุร้ายใหญ่หลวงจะเกิดขึ้นแก่พระองค์หรือไม่” เมื่อคิดเช่นนี้ พวกเขาจึงเดินตามรอยพระบาทของพระภุชยะไปยังฝั่งยมุนา ในน้ำของทะเลสาบที่อยู่ติดกับแม่น้ำ พวกเขาเห็นพระภุชยะซึ่งเป็นศูนย์รวมของชีวิตของพวกเขาถูกห่อหุ้มอยู่ในขนดของงูสีดำ ชาวบ้านรู้สึกว้าวุ่นทั้งสามนั้นวางเปล่าและพวกเขาก็เตรียมที่จะลงไปในน้ำ แต่พลรามตรวจดูพวกเขาโดยทราบดีถึงอำนาจของพระภุชยะ ครั้นนั้นพระภุชยะทรงเห็นว่ามิตรสหายและญาติของพระองค์ลำบากใจเพียงใด จึงทรง

ขยายพระวรกายของพระองค์ออกไปอย่างมาก บังคับให้คลายการยึดเกาะและปล่อยพระองค์ไป ต่อมาทรงเริ่มต้นร่ำอย่างสนุกสนานบนเศียรของงู ด้วยการเดินร่ำที่อัศจรรย์และอีกทีนี้ กฤษณะเหยียบย่ำเศียรพันเศียรของกาลิยะจนร่างกายอ่อนยวบลง กาลิยะกระอักเลือดออกมาในที่สุด แล้วจึงได้เข้าใจว่าพระกฤษณะนั้นเป็นพระผู้เป็นเจ้าของตน คือ พระนารายณ์ ประมาจารย์ฝ่ายวิญญูณของสรรพสัตว์ทั้งที่เคลื่อนไหวและไม่เคลื่อนไหว และกาลิยะจึงได้เข้าเฝ้าพระองค์ เมื่อเห็นว่ากาลิยะเหน็ดเหนื่อยมากแล้ว นาคปตินี้ก็กราบลงที่พระบาทดอกบัวของพระกฤษณะ จากนั้นก็สรรเสริญพระองค์โดยหวังว่าจะได้สามีกลับคืน “สมควรอย่างยิ่งที่พระองค์ทรงทำให้สามีผู้โหดร้ายของเราอยู่ในสภาพนี้ แท้จริงด้วยความพิโรธของพระองค์ เขาได้รับประโยชน์มากมาย กาลิยะต้องสะสมบุญไว้มากขนาดไหนในชาติที่แล้ว วันนี้พระองค์ทรงเอาฝุ่นจากเท้าดอกบัวขององค์ภควานสามพระองค์มาไว้บนศีรษะของเขา ความสำเร็จซึ่งยากที่จะได้มาแม้แต่มารดาแห่งจักรวาลอย่างพระลักษมี ดังนั้นได้โปรดยกโทษให้กับความผิดที่กาลิยะได้กระทำไปด้วยความไม่รู้ และให้เขาได้มีชีวิตอยู่ต่อไปด้วยเถิด” พระกฤษณะพอใจกับคำอธิษฐานของนาคปตินี้ จึงปล่อยตัวกาลิยะ ผู้ซึ่งค่อยๆ ได้รับประสาทสัมผัสและพลังกลับคืนมา จากนั้นกาลิยะก็ยอมรับความผิดที่ทำลงไปด้วยน้ำเสียงเศร้าสร้อย และในที่สุดเขาก็สวดสรรเสริญมากมายแด่พระกฤษณะ ทั้งกล่าวว่าเขาพร้อมที่จะยอมรับพระบัญชาของพระองค์ พระกฤษณะบอกให้กาลิยะออกจากทะเลสาบยมนาพร้อมครอบครัวแล้วกลับไปยังเกาะรามณากะ

อถายะที่ 17

เมื่อพระราชาปริกษิตทรงสอบถามถึงเรื่องการออกจากเกาะรามณากะของกาลิยะ ซึ่งเป็นที่อาศัยของเหล่านาคและเหตุที่ครุฑทำไม่ดีต่อกาลิยะ ฤๅษีศรีศุกทวะตอบว่า นาคทั้งหลายบนเกาะกลัวที่จะถูกครุฑกลืนกิน เพื่อเป็นการทำให้ครุฑพอใจ ทุกๆ เดือนพวกนาคจะมอบเครื่องสังเวยต่างๆ แก่ครุฑที่โคนต้นไทร แต่กาลิยะซึ่งเยอหยิ่งด้วยศักดิ์ศรีกลับรับประทานเครื่องสังเวยเอง ครุฑได้ยินดังนั้นก็โกรธจัดจึงไปฆ่ากาลิยะ แล้วนาคก็คัดครุฑเข้า ครุฑจึงใช้ปีกทุบตีอย่างรุนแรง ทำให้นาคกาลิยะหนีเอาชีวิตรอดไปยังทะเลสาบที่อยู่ติดกับแม่น้ำยมนา ก่อนเกิดเหตุการณ์ดังกล่าวครุฑเคยมายังแม่น้ำยมนาและจับปลากิน ฤๅษีเสถาภริพยายามที่จะหยุดเขา แต่ครุฑซึ่งรู้สึกหิวโหย ไม่ยอมฟังคำสั่งห้ามนั้น ฤๅษีจึงสาปแช่งครุฑว่าถ้ากลับมาที่นี่อีกเขาจะตายทันที กาลิยะได้ยินเรื่องนี้จึงอาศัยอยู่โดยไม่เกรงกลัว แต่สุดท้ายก็ถูกพระกฤษณะขับไล่ออกไป เมื่อพลรามและชาวเมืองวฤณทวานะเห็นพระกฤษณะขึ้นจากทะเลสาบ พร้อมตกแต่งองค์อย่างสวยงามด้วยอัญมณีและเครื่องประดับนานาชนิด พวกเขาก็สวมกอดพระองค์ด้วยความยินดีอย่างยิ่ง จากนั้นบรรดาปรมาจารย์ นักบวช และพราหมณ์ก็บอกกับนันทมหาราชาว่า แม้ว่าบุตรชายของพระองค์จะถูกกาลิยะจับตัวไป แต่ด้วยความโชคดีของพระองค์ที่บัดนี้พระกฤษณะจะเป็นอิสระอีกครั้ง เนื่องจากชาววฤณทวานะรู้สึกหิว เหนื่อยล้า และกระหาย พวกเขาจึงพากันค้ำคั้นที่ริมฝั่งแม่น้ำยมนา กลางดึกเกิดเพลิงไหม้ขึ้นภายในป่าซึ่งแห้งแล้งในช่วงฤดูร้อน ขณะที่ไฟ

ล้อมรอบชาวเมืองวฤณทวานะที่หลับใหลอยู่ พวกเขาที่ตื่นขึ้นทันทีและรีบไปหาพระภคินีเพื่อให้พระองค์ปกป้อง จากนั้นพระภคินีผู้มีอำนาจอย่างไร้ขอบเขตได้เห็นญาติที่รักของพระองค์และเพื่อนทุกชี้อัน พระองค์จึงกลืนกินไฟป่าอันน่ากลัวนั้นทันที

อถายะที่ 18

ขณะที่เล่นอย่างมีความสุขในวฤณทวานะ พลรามปีนขึ้นไปบนไหล่ของอสุรประลัมพะและชักหัวของอสุรด้วยหมัดเพื่อทำลายอสุร วฤณทวานะซึ่งพระภคินีและพลรามได้แสดงกิจกรรมของพระองค์ แม้กระทั่งในช่วงฤดูร้อนก็ตกแต่งด้วยความงามของฤดูใบไม้ผลิ สมัยนั้นพระภคินีหมกมุ่นอยู่กับกิจกรรมหลายประเภท รายล้อมไปด้วยพลรามและเด็กเลี้ยงโคทั้งหมด วันหนึ่งพวกเขากำลังเต้นรำ ร้องเพลง และเล่นอย่างตั้งใจ มีอสุรชื่อประลัมพะเข้ามาในหมู่พวกเขาโดยปลอมตัวเป็นเด็กเลี้ยงโค พระภคินีผู้รอบรู้มองเห็นผ่านการปลอมตัว แต่แม้ในขณะที่พระองค์คิดว่าจะฆ่าอสุรอย่างไรพระองค์ก็ปฏิบัติต่อเขาในฐานะเพื่อน พระภคินีจึงแนะนำเพื่อนและพลรามให้เล่นเกมการแข่งขันกัน พระภคินีและพลรามรับบทผู้นำโดยแบ่งเด็กชายออกเป็นสองกลุ่มและตัดสินใจว่าผู้แพ้จะต้องแบกผู้ชนะไว้บนบ่า ดังนั้นเมื่อศรिताมาและวฤสสะซึ่งเป็นสมาชิกของกลุ่มพลรามได้รับชัยชนะ พระภคินีและเด็กชายอีกคนในกลุ่มของพระองค์ก็แบกพวกเขาไว้บนบ่า ประลัมพะคิดว่าพระภคินีเป็นคู่ต่อสู้ที่ยิ่งใหญ่เกินกว่าจะต่อกรได้ ดังนั้นอสุรจึงต่อสู้กับพลรามแทนและพ่ายแพ้ ประลัมพะแบกพลรามบนหลังและเดินไปอย่างรวดเร็ว แต่พลรามก็หนักพอๆ กับภูเขาพระสุเมรุ และอสุรที่ไม่สามารถแบกพระองค์ได้จึงต้องเผยแพร่ร่างอสุรที่แท้จริงออกมา เมื่อพลรามเห็นรูปร่างอันน่าสยดสยองนี้ พระองค์จึงทรงฟาดศีรษะอสุรอย่างดุร้ายด้วยหมัด การโจมตีครั้งนี้ทำให้ศีรษะของประลัมพะแตกสลาย เช่นเดียวกับที่สายฟ้าฟาดโดยราชาแห่งเทพทำให้ภูเขาแตกสลาย อสุรอาเจียนออกมาเป็นเลือดแล้วแล้วแล้วล้มลงบนพื้น เมื่อเด็กเลี้ยงโคเห็นพลรามกลับมา พวกเขาก็สวมกอดและแสดงความยินดีกับพระองค์อย่างเร่าร้อนในขณะที่เหล่าเทวดาไปรยมาลัยดอกไม้จากสวรรค์เพื่อถวายเกียรติแด่พระองค์

อถายะที่ 19

พระภคินีทรงช่วยชีวิตโคและเด็กเลี้ยงโคจากเหตุเพลิงไหม้ครั้งใหญ่ในป่ามฤจาร์ณยะ วันหนึ่งเด็กเลี้ยงโคเริ่มสนใจการเล่นและปล่อยให้โคเดินเข้าไปในป่าทึบ ทันใดนั้นไฟป่าก็ลุกโชนขึ้น โคจึงเข้าไปหลบอยู่ในดงอ้อยแหลมคมเพื่อหนีไฟ เมื่อเด็กเลี้ยงโคทำสัตว์ของพวกเขาหายไป พวกเขาก็ออกตามหาตามรอยกีบและรอยใบหญ้า รวมถึงพืชอื่นๆ ที่พวกสัตว์เหยียบย่ำหรือกัดด้วยฟัน ในที่สุดพวกเด็กๆ ก็พบโคและพาพวกมันออกจากป่าอ้อย แต่เมื่อถึงเวลานั้นไฟป่าก็รุนแรงขึ้นและคุกคามทั้งเด็กและโค ดังนั้นเด็กเลี้ยงโคจึงได้เข้าไปหลบที่พระภคินีผู้เป็นนายแห่งพลังลับทั้งหมดซึ่งบอกให้

พวกเขาหลับตา พวกเขาทำเช่นนั้น และชั่วครู่หนึ่งพระองค์ทรงกลืนไฟป่าอันรุนแรงนั้นแล้วนำพวกเขาทั้งหมดกลับมาที่ต้นภาณทิระ เมื่อเห็นการแสดงพลังลึกลับอันน่าอัศจรรย์นี้ เด็กเลี้ยงโคคิดว่า พระกฤษณะต้องเป็นเทวดา และพวกเขาก็เริ่มสรรเสริญพระองค์ จากนั้นทั้งหมดก็กลับบ้าน

อถายะที่ 20

ฤๅษีศรีศุกเทวะ บรรยายถึงความงดงามของวณทาวนะในช่วงฤดูใบไม้ร่วงและฤดูฝน ในระหว่างการเล่า ก็ได้ให้คำแนะนำทางปรัชญาที่มีเสน่ห์ในรูปแบบเชิงอุปมาเปรียบเทียบกับมากมาย และยกย่องพระกฤษณะในช่วงท้ายว่า โคปีซึ่งพระกฤษณะขโมยหัวใจไปสามารถลืมหาค้นหาความทุกข์ทรมานของตนได้ด้วยการโอบรับสายลมที่มาจากป่าที่เต็มไปด้วยดอกไม้ ลมนี้ไม่ร้อนหรือหนาวด้วยอิทธิพลของฤดูใบไม้ร่วง วัว กวาง ผู้หญิง และนกตัวเมียทั้งหมดจึงเจริญพันธุ์ และถูกคู่ครองติดตามเพื่อค้นหาความสนุกสนานทางเพศ เช่นเดียวกับกิจกรรมที่กระทำเพื่อรับใช้องค์ความจะถูกติดตามโดยทันทีด้วยผลอันเป็นประโยชน์ทั้งสิ้น ในเมืองและหมู่บ้านทุกแห่ง ผู้คนจัดเทศกาลใหญ่ ทำการบูชาไฟเพื่อเป็นเกียรติและเฉลิมฉลองครั้งแรกของการเก็บเกี่ยวใหม่ พร้อมกับการเฉลิมฉลองที่คล้ายกันซึ่งเป็นไปตามขนบและประเพณีท้องถิ่น ด้วยเหตุนี้ผืนดินซึ่งอุดมด้วยเมล็ดพืชที่เพิ่งปลูกใหม่ แล่งงดงามเป็นพิเศษด้วยการปรากฏของกฤษณะและพลราม จึงส่องแสงอย่างสวยงามราวกับการอวดตัวขององค์ความพอค้า นักปราชญ์ กษัตริย์ และพวกพรมจารีซึ่งถูกฝนบดบังไว้ ในที่สุดก็มีอิสระที่จะออกไปบรรลุสิ่งที่ปรารถนาได้ เช่นเดียวกับผู้ที่บรรลุความสมบูรณ์ในชีวิตนี้เมื่อถึงเวลาอันสมควรก็จากไปตามลำดับ

อถายะที่ 21

พระกฤษณะ พระพลราม และเพื่อนคนเลี้ยงโคเข้าไปในป่า พระกฤษณะทรงเป่าขลุ่ยของพระองค์ พวกโคปีได้ยืมบทเพลงขลุ่ยอันไพเราะแล้วเข้าใจว่าพระกฤษณะกำลังเข้าไปในป่า แล้วพวกเขาก็เล่าเรื่องกิจกรรมของพระกฤษณะให้กันและกันฟัง โคปีประกาศว่า “ได้เห็นพระกฤษณะเป่าขลุ่ยในขณะที่พาโคไปเลี้ยงถือเป็นความสมบูรณ์สูงสุดสำหรับดวงตา ขลุ่ยนี้ทำกิจอันดีงามอันใดที่ทำให้สามารถต็มน้ำหวานจากริมฝีปากของพระกฤษณะอย่างอิสระ เป็นพรที่พวกเราสาว ๆ ทำได้ยากใช่ไหม? เมื่อได้ฟังบทเพลงขลุ่ยของพระกฤษณะแล้วนกยูงก็เต้นรำ สิ่งมีชีวิตอื่นๆ ทั้งหมดก็ตะลึงงันเหล่าเทวดาเดินทางผ่านท้องฟ้าก็ถูกกามเทพก่อกวน และเสื้อผ้าของพวกเขาก็หลุดลุ่ย หูของโคตั้งราวกับได้ต็มน้ำหวานจากเสียงขลุ่ยนี้ และลูกโคของพวกมันก็ยืนตะลึง นมที่ต็มจากเต้าของแม่ยังอยู่ในปาก นกมาอาศัยกิ่งก้านของต้นไม้แล้วหลับตาลง ฟังเพลงขลุ่ยของพระกฤษณะอย่างตั้งใจ แม่น้ำเชี่ยวทั้งหลายถูกรบกวนด้วยแรงดึงดูดของพระกฤษณะ จึงหยุดไหลแล้วโอบเฝ้าดอกบัวของพระกฤษณะด้วยเกลียวคลื่น ในขณะที่เมฆทำหน้าที่เป็นร่มบังศีรษะของพระกฤษณะจากแสงแดดอันร้อนแรง บรรดาผู้หญิงพื้นเมืองศพระเห็นหย้าที่ย้อมด้วยผงงูมูมสีแดงที่ประดับพระบาทดอกบัว จึงทาผงสี

แตงนี่บนหน้าอกและใบหน้าของพวกเขาเพื่อบรรเทาทุกข์ที่เกิดจากกามเทพ เขาโคววรรณะถวายหญ้า และผลไม้ นานาชนิดและหว่ารงามไม้ไว้บูชาพระกฤษณะ สิ่งมีชีวิตที่ไม่เคลื่อนไหวทั้งหมดเคลื่อนไหว และที่เคลื่อนไหวก็หยุดนิ่ง สิ่งเหล่านี้ล้วนอัศจรรย์มาก”

อถายะที่ 22

ในช่วงเดือนมกราคม⁸¹ ทุกวันในตอนเช้า ลูกสาววัยกำดัดของคนเลี้ยงโคก็จะจูงมือและร้อง เพลงสรรเสริญคุณสมบัตินิพิตของพระกฤษณะไปยังแม่น้ำยมนาเพื่ออาบน้ำ บรรณานาที่จะได้ พระกฤษณะมาเป็นสามีของตน แล้วจึงบูชาพระแม่กตยาไนด้วยธูป ดอกไม้ และของอื่นๆ วันหนึ่ง โคปีก็ทิ้งเสื้อผ้าของพวกตนไว้บนฝั่งเหมือนปกติและเริ่มเล่นน้ำพร้อมสวคบทสรรเสริญพระกฤษณะ ทันใดนั้น พระกฤษณะเองก็เสด็จมาถึงที่นั่นทรงเอาเสื้อผ้าทั้งหมดออกไป แล้วป็นต้นกัมพะต้นกล้วย เพื่อจะแก่งโคปี พระกฤษณะกล่าวว่า “ข้าพเจ้าเข้าใจว่าโคปีเหนียวเพียงใดกับความเคร่งครัด ดังนั้น โปรดขึ้นมาบนฝั่งและเอาเสื้อผ้าของพวกเจ้ากลับคืน” พวกโคปีจึงสร้างทำเป็นโกรธและบอกว่าน้ำเย็น ของยมนาทำให้พวกนางเจ็บปวดมาก หากพระกฤษณะไม่คืนเสื้อผ้าให้ พวกนางจะแจ้งให้ราชากังสะ ทราบถึงเหตุการณ์ทั้งหมดที่เกิดขึ้น แต่ถ้าพระองค์ทรงคืนเสื้อผ้าให้ ก็เต็มใจปฏิบัติตามพระบัญชาของ พระองค์ในฐานะของผู้รับใช้ที่ถ่อมตัว พระกฤษณะตอบว่าพระองค์ไม่ทรงเกรงกลัวราชากังสะ และ หากสาว ๆ ตั้งใจจะปฏิบัติตามพระบัญชาของพระองค์และเป็นผู้รับใช้ของพระองค์จริงๆ พวกพระนาง ก็ควรจะขึ้นมาบนฝั่งทันทีและสวมเสื้อผ้าของตนเสียที เด็กสาวตัวสั้นจากความหนาวเย็นป็นขึ้นจกน้ำ โดยใช้สองมือปิดส่วนที่ลับของพวกนาง พระกฤษณะทรงรู้สึกรักพวกนางยิ่งนัก จึงตรัสอีกว่า “ขณะ กำลังถวายความเคารพพวกเจ้าเปลือยเปล่าอาบน้ำ จึงถือว่าได้กระทำความผิดต่อเทวดา หากจะแก้ไข ความผิดก็ควรถวายความเคารพด้วยฝ่ามือที่ประสานกัน เมื่อนั้นความตั้งใจแน่วแน่ที่จะถวายความ เคารพก็จะบรรลุผลเต็มที่” พวกโคปีปฏิบัติตามคำสั่งนี้และประสานมือแสดงความเคารพต่อ พระกฤษณะ เมื่อพอพระทัยแล้วพระองค์ก็ประทานเสื้อผ้าของพวกนางกลับคืน แต่เหล่าสาว ๆ กลับ หลงใหลพระองค์มากจนไม่อาจจากไปได้ พระกฤษณะเข้าใจจิตใจของพวกนางแล้วจึงตรัสว่าพระองค์ ทรงรู้ว่าพวกนางบูชาพระแม่กตยาไนเพื่อขอรับพระองค์เป็นสามี เพราะพวกนางถวายหัวใจแด่ พระองค์ ความปรารถนาของพวกนางจะไม่แปรเปลี่ยนด้วยอารมณ์เพลิดเพลนทางวัตถุอีกต่อไป เช่นเดียวกับข้าวทอดที่ไม่สามารถเติบโตเป็นหน่อได้อีกต่อไป พระองค์ตรัสกับพวกนางว่า ในฤดูใบไม้ ร่วงหน้าความปรารถนาอันยิ่งยวดของพวกนางจะสำเร็จ จากนั้นพวกโคปีก็กลับมา ยัง วรชะ พระกฤษณะและเพื่อนๆ ก็ไปยังสถานที่ห่างไกลเพื่อเลี้ยงโค ต่อมาเมื่อเด็กๆ รู้สึกไม่สบายใจกับ ความร้อนแรงของฤดูร้อน พวกเขาก็หาที่พักพิงอยู่ที่โคนต้นไม้ที่ยืนตระหง่านราวกับร่ม พระผู้เป็นเจ้า

⁸¹ เดือนพฤศจิกายน-ธันวาคม

ตรัสว่าชีวิตของต้นไม้ที่น้อยอดเยี่ยมที่สุด เพราะแม้ในขณะที่รู้สึกเจ็บปวด ต้นไม้ก็ยังคงปกป้องผู้อื่นจากความร้อน หยาตฝน หิมะ และอื่นๆ ด้วยใบไม้ ดอกไม้ ผลไม้ ร่มเงา รากไม้ เปลือกไม้ กลิ่นหอม น้ำยาง ชี้อากาศ เนื้อและหน่อ ต้นไม้ย่อมสนองความปรารถนาของทุกคน ชีวิตแบบนี้จึงเหมาะมาก พระกฤษณะตรัสว่าความสมบูรณ์ของชีวิตคือการกระทำด้วยพลัง ความมั่งคั่ง สติปัญญา และคำพูดเพื่อประโยชน์ของทุกคน หลังจากที่ยกองค์พระผู้เป็นเจ้าทรงให้เกียรติต้นไม้ด้วยวิธีนี้แล้ว ทั้งหมดก็ไปยังฝั่งยมนาเพื่อตักน้ำและปล่อยให้โคตักน้ำด้วยเช่นกัน

อถายะที่ 23

เมื่อเด็กเลี้ยงโคหิวมาก พวกเขาถามพระกฤษณะเกี่ยวกับอาหาร และพระองค์ทรงส่งพวกเขาไปขอจากกลุ่มพราหมณ์ที่กำลังถวายเป็นเครื่องบูชาอยู่ใกล้ๆ แต่พราหมณ์เหล่านี้กลับเพิกเฉยต่อเด็กๆ โดยคิดว่าพระกฤษณะเป็นเพียงมนุษย์ธรรมดา เด็กชายกลับมาด้วยความผิดหวัง แต่องค์พระผู้เป็นเจ้าทรงส่งพวกเขาออกไปอีก โดยแนะนำให้พวกเขาไปขออาหารจากภริยาของพราหมณ์ สตรีเหล่านี้เคยได้ยินถึงคุณสมบัติเหนือธรรมชาติของพระกฤษณะและผูกพันกับพระองค์เป็นอย่างมาก เมื่อรู้ว่าพระองค์ทรงอยู่ใกล้แล้ว พวกเขาก็รีบเข้าไปหาพระองค์และนำอาหารทั้งสี่ชนิดมาด้วย พวกเขาถวายตัวเองต่อพระกฤษณะด้วยวิธีนี้ พระกฤษณะบอกสตรีทั้งหมดว่าถึงแม้คนจะพัฒนาความรักเหนือธรรมชาติต่อพระองค์ได้โดยการเห็นรูปร่างอันเป็นทิพย์ของพระองค์ในเทวาลัย นั่งสมาธิและสวดพระสรรเสริญพระองค์ แต่ก็ไม่สามารถบรรลุผลนี้เพียงแค่อายุยืนต่อหน้าพระองค์เท่านั้น ทรงแนะนำว่าเนื่องจากพวกนางเป็นแม่บ้าน หน้าที่พิเศษของพวกนางคือการช่วยสามีทำศาสนพิธี พระองค์จึงตรัสสั่งพวกนางให้กลับบ้านของตน เมื่อนางเหล่านั้นกลับบ้าน พราหมณ์ที่เป็นสามีก็รู้สึกเสียใจและคร่ำครวญว่า “สำหรับใครก็ตามที่เป็นศัตรูกับพระกฤษณะในทุกการเกิดทั้งสามของพระองค์ล้วนถูกตำหนิในทางกลับกันสตรีเหล่านี้ซึ่งไม่เคยผ่านกระบวนการชำระล้างของวรรณะพราหมณ์หรือประกอบพิธีกรรมที่เข้มงวดหรือเคร่งครัดใดๆ ก็สามารถตัดพันธนาการแห่งความตายได้อย่างง่ายดายผ่านการอุทิศตนต่อพระองค์ เนื่องจากความปรารถนาทุกประการของพระองค์ได้รับการเติมเต็มอย่างสมบูรณ์ การขออาหารของพระองค์จึงเป็นเพียงการแสดงความรักต่อพราหมณ์แบบพวกเรา ผลแห่งการบูชาพระเวทและสรรพสิ่งในโลกล้วนเป็นความมั่งคั่งของพระองค์ แต่เราไม่สามารถชื่นชมความจริงข้อนี้เพราะความเขลาของพวกเราเอง” เมื่อกล่าวอย่างนี้แล้ว พราหมณ์ทั้งหลายก็ถวายความเคารพต่อพระศรีกฤษณะโดยหวังจะแก้ความผิดพลาดของตน แต่พวกเขาก็ยังหวาดกลัวราชากังสะจึงยังไม่ไปเข้าเฝ้าองค์พระผู้เป็นเจ้าด้วยตนเอง

อถยยะที่ 24

เมื่อพระภุชณะเห็นคนเลี้ยงโคย้งุ่นวายเตรียมถวายเครื่องบูชาแด่พระอินทร์ พระองค์ก็ทรงสอบถามเรื่องนี้จากนั้นทมหาราช นันทะอธิบายว่าฝนที่พระอินทร์ประทานมาทำให้ทุกๆ สิ่งมีชีวิตสามารถดำรงชีวิตได้ ดังนั้นการถวายเครื่องบูชานี้ทำให้พระอินทร์พอพระทัย พระภุชณะตอบว่า “เพราะกรรมเพียงอย่างเดียว สิ่งมีชีวิตจึงเกิดในร่างหนึ่ง ประสบสุขและทุกข์ต่างๆ ในร่างกายนั้น แล้วละทิ้งไปเมื่อกรรมของกายนั้นหมดลง กรรมอย่างเดียวเท่านั้นที่เป็นศัตรูของเรา เพื่อนของเรา ครูของเรา และเจ้านายของเรา และพระอินทร์ไม่สามารถทำอะไรเพื่อเปลี่ยนแปลงความสุขและความทุกข์ของใครก็ตาม เพราะทุกคนถูกผูกมัดอย่างแน่นหนาด้วยกรรมของตน ระดับของความคิด ตัณหา และความไม่รู้ นำมาซึ่งการสร้าง การดูแลรักษา และการทำลายล้างของโลกนี้ เมฆยอมให้ฝนเมื่อถูกกระตุ้นด้วยตัณหา และคนเลี้ยงโคก็เจริญรุ่งเรืองด้วยการปกป้องโค นอกจากนี้ที่อยู่อาศัยอันเหมาะสมของโคก็อยู่ในป่าและบนภูเขา เพราะฉะนั้นควรถวายสักการะโค พรหมณ์ และเขาโควรรณะ” หลังจากพระภุชณะตรัสดังนี้แล้ว พระองค์ก็ทรงจัดเตรียมให้คนเลี้ยงโคบูชาเขาโควรรณะพร้อมเครื่องของถวายที่รวบรวมไว้เพื่อถวายแด่พระอินทร์ จากนั้นพระองค์ก็ทรงสถิตอยู่ในรูปทิพย์ขนาดมหึมาอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน และทรงกลืนกินอาหารและเครื่องบูชาอื่นๆ ทั้งหมดที่ถวายแก่เขาโควรรณะ ขณะทรงกระทำเช่นนั้นพระองค์ก็ทรงประกาศแก่คนเลี้ยงโคว่าแม้พวกเขาจะบูชาพระอินทร์มานานแล้ว แต่พระองค์ไม่เคยปรากฏต่อหน้าเลย บัดนี้เขาโควรรณะเองได้ปรากฏต่อหน้าต่อตาพวกเขาและรับประทานเครื่องบูชาของพวกเขาแล้ว ฉะนั้น บัดนี้พวกเขาทั้งหลายจึงควรถวายบังคมแก่เขาโควรรณะ จากนั้นพระภุชณะทรงร่วมกับคนเลี้ยงโคถวายความเคารพต่อร่างที่พระองค์จำแลงขึ้นมาใหม่นั้นเอง

อถยยะที่ 25

พระอินทร์โกรธที่การบูชาที่มีไว้สำหรับพระองค์ต้องหยุดชะงักและแอบอ้างว่าตนเองเป็นพระเจ้าผู้ควบคุมสรรพสิ่ง กล่าวว่า “ผู้คนมักละทิ้งการแสวงหาความรู้อันเป็นทิพย์ซึ่งเป็นหนทางในการตระหนักรู้ในตนเอง และจินตนาการว่าพวกเขาสามารถข้ามมหาสมุทรแห่งการดำรงอยู่ทางวัตถุโดยการถวายพืชผลทางโลก ในทำนองเดียวกัน คนเลี้ยงโคเหล่านี้กลายเป็นคนมัวเมาด้วยความเย่อหยิ่ง และได้ทำให้ฉันขุนเคื่องโดยอาศัยที่กำบังของเด็กธรรมาที่โง่เขลาอย่างภุชณะ” เพื่อขจัดความภาคภูมิใจของชาววระ พระอินทร์จึงส่งกลุ่มเมฆที่เรียกว่า ส้าวรตกะ ซึ่งมีหน้าที่อำนวยความสะดวกในการทำลายล้างโลก พระองค์ทรงส่งพวกเขาไปก่อวุ่นวายเมืองวระด้วยฝนและลูกเห็บที่ตกลงมา ชุมชนคนเลี้ยงโครู้สึกไม่สบายใจอย่างมากกับสิ่งนี้และเข้าหาพระภุชณะเพื่อขอที่พักพิง พระภุชณะทรงทราบว่าปัญหานี้เป็นฝีมือของพระอินทร์ พระภุชณะจึงตัดสินใจทำลายชื่อเสียงอันจอมปลอมของพระอินทร์ และด้วยเหตุนี้พระองค์จึงทรงยกเนินเขาโควรรณะด้วยมือข้างเดียว จากนั้นก็เชิญ

ชุมชนคนเลี้ยงโคทั้งหมดมาหลบภัยในพื้นที่แห่งแล้งใต้ภูเขา พระองค์ทรงยกขึ้นเนินเขาเป็นเวลาเจ็ดวันติดต่อกันจนกระทั่งในที่สุดพระอินทร์ก็เข้าใจพลังลึกลับของพระกฤษณะและสั่งให้เมฆเคลื่อนตัวออกไป เมื่อชาวบ้านเลี้ยงโคออกมาจากใต้ภูเขาพระกฤษณะได้วางเนินเขาโควรรณะกลับคืนที่เดิม คนเลี้ยงโคต่างพากันแสดงความปลาบปลื้มใจ เช่น น้ำตาไหล และขนตามร่างกายตั้งชัน พวกเขาสวมกอดพระกฤษณะและถวายพระพรตามลำดับ ในขณะที่เหล่าเทวดาบนสวรรค์โปรยดอกไม้ลงมาและร้องเพลงสรรเสริญองค์พระผู้เป็นเจ้า

อถายะที่ 26

คนเลี้ยงโคทั้งหลายไม่ทราบถึงอำนาจของพระกฤษณะ ต่างประหลาดใจที่ได้เห็นกิจกรรมพิเศษต่างๆ ของพระองค์ พวกเขาเข้าไปหานันทมหาราชแล้วเล่าให้ฟังว่าหลังจากได้เห็นพระกฤษณะเด็กชายอายุเพียงเจ็ดขวบยกภูเขาขึ้นได้อย่างไร และก่อนหน้านี้พระองค์ได้ทรงสังหารปุตนา และสร้างความรักอย่างสุดซึ้งในใจทุกคนในวณทวานะได้อย่างไร พวกเขาเกิดความสงสัยและสับสนว่าพระกฤษณะมาเกิดในสภาพแวดล้อมที่ไม่เหมาะสมอย่างชุมชนคนเลี้ยงโคได้อย่างไร นันทะตอบคำถามโดยเล่าเรื่องที่ครมุนีมิเล่าให้พระองค์ฟังเกี่ยวกับพระกฤษณะ ครมุนีเคยกล่าวไว้ว่า ในครั้งสามยุคก่อนหน้านี้ บุตรของนันทะได้ปรากฏกายเป็นสีขาว แดง และเหลือง แต่บัดนี้พระองค์ทรงสถาปนารูปสีน้ำเงินเข้มอย่างกฤษณรูป เนื่องจากพระองค์ทรงสืบเชื้อสายมาในฐานะโอรสของพระวสุเทพ หนึ่งในหลายชื่อของพระองค์คือวสุเทพ และพระองค์ทรงมีชื่ออื่นอีกนับไม่ถ้วนที่บ่งบอกถึงคุณสมบัติและกิจกรรมมากมายของพระองค์ ครมุนีได้ทำนายไว้ว่าพระกฤษณะจะป้องกันภัยพิบัติทุกประเภทในโคกฤษะ เผยแพร่ความเป็นสิริมงคลอย่างไม่จำกัด และเพิ่มความสุขให้กับชายและหญิงผู้เลี้ยงโค ในสมัยก่อนพระองค์ทรงให้ความคุ้มครองแก่พราหมณ์ผู้เป็นทรงศีล เมื่อถูกพวกนักบวชชั้นต่ำรังควาน และไม่มีผู้ปกครองที่เหมาะสมในสังคม เนื่องจากอสูรในภพที่สูงกว่าไม่สามารถเอาชนะเหล่าเทวดาที่มีพระวิษณุอยู่เคียงข้างได้ ไม่มีศัตรูคนใดสามารถเอาชนะผู้ที่รักพระกฤษณะได้ ในความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับสาวกของพระองค์และในความมั่งคั่งและอำนาจของพระองค์ พระกฤษณะก็เหมือนกับพระนารายณ์นั่นเอง ด้วยความยินดีและตกตะลึงกับคำกล่าวของครมุนี พวกคนเลี้ยงโคจึงสรุปว่าพระกฤษณะจะต้องเป็นตัวแทนที่ได้รับมอบอำนาจจากองค์ภควานอย่างพระนารายณ์ ดังนั้นพวกเขาก็บูชาพระองค์และนันทมหาราช

อถายะที่ 27

ด้วยความละอายใจที่ทรงโจมตีวณทวานะด้วยพายุที่รุนแรง พระอินทร์จึงแอบเข้าไปหาพระกฤษณะ ถวายความเคารพและสรรเสริญพระองค์ พระอินทร์กล่าวว่าแม้พระกฤษณะจะไม่เคยถูกจับได้ในภาพลวงตาทางวัตถุซึ่งเกิดจากความโง่เขลา แต่พระองค์ก็ยอมรับร่างกายที่เหมือนมนุษย์และ

ทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อสร้างหลักทางศาสนาและลงโทษคนชั่วร้าย ด้วยวิธีนี้พระองค์ทรงบดขยี้ศักดิ์ศรีจอมปลอมของบรรดาผู้ที่คิดว่า ตัวเองเป็นผู้ควบคุมที่ยิ่งใหญ่ พระอินทร์ทรงประกาศต่อไปว่า พระกฤษณะเป็นบิดา ครู และพระเจ้าแห่งสิ่งมีชีวิตทั้งปวง และพระองค์ทรงเป็นตัวแทนของการลงโทษในเวลานี้ เมื่อพอใจกับคำสรรเสริญของพระอินทร์ พระกฤษณะจึงบอกว่าพระองค์ได้หยุดการบูชาพระอินทร์ เพื่อที่พระอินทร์ผู้จองหองยิ่งขึ้นด้วยความหยิ่งโสจอมปลอมจะได้ระลึกถึงพระเจ้าบุคคลที่มั่นคงมาด้วยความมั่งคั่งทางวัตถุจะไม่มีทางเห็นพระองค์ยืนอยู่ตรงหน้าพวกเขาพร้อมกับไม้เรียวแห่งการลงโทษอยู่ในพระหัตถ์ของพระองค์ ดังนั้นหากพระกฤษณะปรารถนาโชคลาภที่แท้จริงของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง พระองค์ก็จะทรงปลดเขาออกจากตำแหน่งอันมั่งคั่ง พระกฤษณะสั่งให้พระอินทร์กลับสู่ตำแหน่งที่เหมาะสมในสวรรค์และรับใช้ที่นั่นโดยไม่ถือแค้นศักดิ์ พระอินทร์พร้อมด้วยโคสุรกีจึงประกอบพิธีสรงน้ำให้พระกฤษณะโดยใช้น้ำในแม่น้ำคงคาจากสวรรค์และน้ำนมของแม่โคสุรกี พระอินทร์และโคสุรกีถือโอกาสนี้ถวายพระนามโควินทะแด่องค์พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า และเหล่าเทวดาก็ถวายดอกไม้และสวดภาวนา

อถายะที่ 28

กษัตริย์แห่งคนเลี้ยงโค นันทมหาราชถือพรตในวันที่สิบเอ็ดของเดือนจันทรคติ แล้วได้พิจารณาวิธีละศีลอย่างถูกต้องในวันที่สิบสอง เหลือเวลาอีกเพียงไม่กี่นาทีเท่านั้นพระองค์จึงตัดสินใจอาบน้ำในตอนกลางคืน แม้ว่าในทางโหราศาสตร์จะเป็นช่วงเวลาที่ไม่เป็นมงคลก็ตาม และจึงเดินลงสู่ฝืนน้ำยมนา ข้าราชการบริพารของพระวรุณ เทพแห่งมหาสมุทร สังเกตเห็นนันทมหาราชลงน้ำในเวลาที่ไม่สมควรห้ามไว้ จึงพานันทมหาราชไปยังที่ประทับของเทวดา ในเวลาเช้าตรู่พวกคนเลี้ยงโคออกตามหานันทะแต่พระกฤษณะเข้าใจสถานการณ์ทันทีจึงไปพบพระวรุณ พระวรุณบูชาพระกฤษณะด้วยพิธีเฉลิมฉลองอันยิ่งใหญ่และหลากหลาย หลังจากนั้นเขาวิงวอนองค์พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าให้ยกโทษให้ผู้รับใช้ของเขาที่ไปจับกุมมหาราชอย่างโง่เขลา นันทะรู้สึกประหลาดใจที่ได้เห็นอิทธิพลของพระกฤษณะในที่ประทับของวรุณเทพ และหลังจากกลับมาถึงบ้าน พระองค์ก็เล่าประสบการณ์ให้เพื่อนและญาติฟัง พวกเขาทั้งหมดคิดว่าพระกฤษณะจะต้องเป็นพระเป็นเจ้าสูงสุดและต้องการเห็นที่ประทับสูงสุดของพระองค์ จากนั้นองค์พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าสามพระองค์ผู้รอบรู้จึงได้จัดเตรียมให้พวกเขาอาบน้ำในทะเลสาบเดียวกับที่อภิมหาราชจะได้มีโอกาสนี้เกี่ยวกับสัจธรรมอันสมบูรณ์ ที่นั่นพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเปิดเผยพรหมโลกแก่พวกเขา ซึ่งหมู่ฤๅษีจะตระหนักถึงการดำรงอยู่ทางจิตวิญญาณ เมื่อจิตสำนึกของพวกเขาปราศจากเรื่องทางโลก

อถายะที่ 29

เมื่อระลึกถึงคำสัญญาที่พระองค์ทรงทำไว้กับโคปีตอนที่พระองค์ทรงขโมยเสื้อผ้าของพวกนาง พระกฤษณะทรงใช้พลังโยคะมายาของพระองค์ และแสดงความสามารถที่จะผลิตเพลินกับกิจกรรมในคืนฤดูใบไม้ร่วงด้วยพระองค์เอง ดังนั้นพระองค์จึงทรงเริ่มเป่าขลุ่ย เมื่อพวกโคปีได้ยินเสียงขลุ่ย ก็ราวกับถูกปลุกเร้าด้วยกามเทพอย่างรุนแรงภายในกาย พวกนางละทิ้งงานบ้านทั้งหมดทันทีและรีบไปหาพระกฤษณะ โคปีทั้งหมดมีร่างของจิตวิญญาณที่บริสุทธิ์ แต่เมื่อสามีของโคปีบางคนและสมาชิกครอบครัวคนอื่นขัดขวางสาว ๆ ไม่ให้ออกไป พระกฤษณะก็จัดเตรียมให้พวกเขาจำแลงร่างกายปลอมไว้ชั่วคราวแล้วทิ้งไว้ที่ด้านข้างของสามี ด้วยเหตุนี้พวกนางจึงหลอกลวงญาติของตนและออกไปหาพระกฤษณะ เมื่อพวกโคปีมาเข้าเฝ้าพระกฤษณะ พระองค์ตรัสถามว่า “เจ้ามาทำไม ไม่ดีเลยที่จะเดินทางมายังสถานที่เช่นนี้ในยามราตรี เพราะป่าแห่งนี้เต็มไปด้วยสัตว์ร้าย สามีและลูก ๆ ของเจ้าก็จะมาหาเจ้าในไม่ช้าเพื่อนำเจ้ากลับบ้านและทำหน้าที่แม่บ้านอีกครั้ง ท้ายที่สุดหน้าที่หลักทางศาสนาของผู้หญิงคือการรับใช้สามีและลูก ๆ ผู้หญิงอันน่านับถือที่คิดจะคบหากับชู้รักนั้นถือเป็นการนำดูหมิ่นโดยสิ้นเชิง และแน่นอนว่าจะขัดขวางความก้าวหน้าของเธอในการขึ้นสู่สวรรค์ ยิ่งไปกว่านั้นคน ๆ หนึ่งจะพัฒนาความรักอันบริสุทธิ์ต่อเราไม่ใช่ด้วยความใกล้ชิดทางกาย แต่โดยการฟังเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับเรา โดยการดูรูปของเราในเทวสถาน โดยการนั่งสมาธิภาวนาต่อเรา และโดยการสวดสรรเสริญเราอย่างซื่อสัตย์ ดังนั้น พวกเจ้าจงพยายามกลับบ้านโดยสวัสดิภาพเถอะ” พวกโคปีถึงกับตกตะลึงเมื่อได้ยินสิ่งนี้ และหลังจากร้องไห้อย่างเล็กน้อย พวกนางก็ตอบกลับด้วยความโกรธว่า “มันไม่ยุติธรรมเลยสำหรับท่านที่จะปฏิเสธเด็กสาวที่ละทิ้งทุกสิ่งทุกอย่างในชีวิต และมาหาท่านด้วยความปรารถนาที่จะรับใช้ท่านแต่เพียงผู้เดียว การรับใช้สามีและลูก ๆ ของเรา เราได้รับแต่ความเจ็บปวด ในขณะที่การรับใช้ท่านผู้เป็นจิตวิญญาณอันเป็นที่รักที่สุดของสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย พวกเราจะบรรลุน้ำที่ทางศาสนาที่แท้จริงของตนเองได้อย่างสมบูรณ์แบบ ผู้หญิงคนไหนเล่าจะไม่เปียงเบนจากหน้าที่ทันทีที่นางได้ยินบทเพลงจากขลุ่ยของพระองค์ และเห็นรูปร่างของพระองค์ซึ่งร่ายมนตร์ไปทั้งสามโลก เช่นเดียวกับที่พระวิष्ณูผู้สูงสุดปกป้องเทวดา พระองค์ทรงทำลายความทุกข์ของชาวภูณทาวนะ เพราะฉะนั้น พระองค์ควรปลดปล่อยความทุกข์ทรมานที่พวกเราารู้สึก เพราะต้องแยกจากพระองค์เสียโดยเร็ว” พระกฤษณะผู้มีความพึงพอใจในพระองค์อยู่เสมอ ทรงปรารถนาที่จะเอาใจชาวโคปี ทรงตอบรับคำวิงวอนของพวกนางด้วยการเล่นกับพวกนางในกิจกรรมต่างๆ พระกฤษณะพร้อมกับเหล่านางโคปีผู้อ่อนระทวยด้วยการวาดแขน โอบ สอดแขนกอด แล้วสัมผัสต้นขา สะโพก และหน้าอก ด้วยปลายเล็บ เคลื่อนไหวไปมารวดเร็ว ผู้หิวเราระ้าด้วยการหยอกล้อ และการจ้องมอง ได้เสด็จตรงไปยังริมฝั่งแม่น้ำที่มีทรายเย็นตัวลงแล้วอันน่ารื่นรมย์ เพราะลมพัดพากลิ่นหอมของดอกโกมุทที่น่าพึงใจที่เอนไหวไปมา ณ ริมฝั่งแม่น้ำนั้น ทำให้เหล่าสาวงามแห่งวรชะ(โคปี)ตื่นเต้นอยู่ ให้สวามีของพระนางรติ(กามเทพ)ทรงรื่นรมย์ ด้วยวิธีนี้องค์พระผู้เป็นเจ้าทรงผลิตเพลินกับงานอดิเรกของพระองค์ แต่เมื่อการแสดง ความ

สนใจเป็นพิเศษเหล่านี้ทำให้พวกนางเย่อหยิ่งขึ้นมาเพียงเล็กน้อย พระองค์ก็ทรงทำให้พวกนางอ่อนน้อมลงโดยหายตัวไปจากบริเวณการเล่นนั้นทันที

อถยาะที่ 30

เมื่อพระภุชณะหายตัวไปจากบริเวณอย่างกะทันหัน พวกโคปีซึ่งจิตใจหมกมุ่นอยู่กับพระองค์อย่างเต็มที่ก็เริ่มออกตามหาพระองค์ตามป่าต่างๆ จากบรรดาสัตว์ที่เคลื่อนไหวและไม่เคลื่อนไหว พวกนางถามถึงที่อยู่ของพระภุชณะ ในที่สุดก็รู้สึกว่ารุนไจมากจนเริ่มเลียนแบบกิจกรรมของพระองค์ ขณะเดินไปตามมุมหนึ่งของป่า พวกโคปีเห็นรอยเท้าของพระภุชณะซึ่งปรากฏผสมกับรอยเท้าของราชา เมื่อเห็นรอยเท้าเหล่านี้พวกนางกระวนกระวายอย่างมาก และประกาศว่าราชาต้องบูชาพระภุชณะอย่างดีย่อมเป็นพิเศษอย่างแน่นอน เนื่องจากนางได้รับสิทธิพิเศษให้คบหากับพระองค์เพียงคนเดียว ต่อจากนั้นตามหนทางไป โคปีก็มาถึงสถานที่ซึ่งไม่เห็นรอยเท้าของราชาอีกต่อไป พวกนางก็สรุปว่าพระภุชณะต้องแบกราชาไว้บนป่าของพระองค์ ในอีกที่หนึ่งพวกนางสังเกตเห็นว่ารอยเท้าของพระภุชณะปรากฏเพียงนิ้วเท้าเท่านั้น ดังนั้นโคปีจึงสรุปว่าพระองค์ทรงเก็บดอกไม้เพื่อประดับให้ผู้เป็นที่รักของพระองค์ ในอีกจุดหนึ่ง พวกโคปีเห็นสัญญาณที่ทำให้พวกนางจินตนาการว่าพระภุชณะกำลังมัดปอยผมของราชา ความคิดทั้งหมดนี้นำความเจ็บปวดมาสู่จิตใจของโคปี เนื่องจากพระภุชณะทรงเอาใจใส่นางเป็นพิเศษ ราชาจึงเริ่มถือว่าตนเองเป็นสตรีที่โชคดีที่สุด บอกพระองค์ว่านางเดินต่อไปไม่ไหวแล้วและพระองค์จะต้องแบกนางไว้บนป่าของพระองค์ แต่ทันใดนั้นพระภุชณะก็หายลับไปต่อหน้าของนาง ราชาเป็นทุกข์อย่างมากจึงเริ่มมองหาพระองค์ทุกหนทุกแห่ง และในที่สุดเมื่อนางได้พบกับเพื่อนโคปี นางก็เล่าเรื่องที่เกิดขึ้นให้ฟัง พวกโคปีทั้งหมดก็ออกไปตามหาพระภุชณะในป่า ไปไกลเท่ากับที่แสงจันทร์ส่องถึง แต่สุดท้ายก็ไม่ประสบความสำเร็จ จึงกลับไปยังฝั่งยมนาและเอาแต่ร้องเพลงสรรเสริญพระภุชณะด้วยความสิ้นหวังอย่างยิ่ง

อถยาะที่ 31

เนื่องจากพวกโคปีได้อุทิศจิตใจและชีวิตของตนให้กับพระภุชณะ พวกนางจึงอยู่เคียงข้างกันเองด้วยความเจ็บปวดจากการพรากจากกัน แต่การร้องไห้ของพวกนางซึ่งดูเหมือนเป็นผลของความทุกข์ยาก แท้จริงแล้วแสดงให้เห็นสภาวะอันสูงส่งของความสุขอันเป็นทิพย์ ดังที่กล่าวไว้ว่า “เมื่อใดที่เห็นไวศณพแสดงอาการไม่มีความสุข ก็ควรรู้แน่ว่าแท้จริงแล้วพวกเขากำลังประสบกับความทุกข์ทางวิญญาณสูงสุดแท้จริง” ดังนั้นโคปีแต่ละคนจึงเริ่มปราศรัยกับพระภุชณะตามความปีติยินดีของแต่ละคน และทุกคนก็สวดภาวนาเพื่อขอความเมตตาจากพระองค์ ขณะที่กิจกรรมของพระภุชณะเกิดขึ้นในจิตใจของโคปี พวกนางก็ร้องเพลงซึ่งบรรเทาความเจ็บปวดของผู้ที่ต้องทนทุกข์จากความเจ็บปวดอันร้อนรุ่ม จากการพลัดพรากจากพระภุชณะและให้ความเป็นมงคลสูงสุด พวก

นางร้องเพลงว่า “ข้าแต่พระเจ้า ข้าแต่ผู้เป็นที่รัก ท่านผู้ซื่อสัตย์ เมื่อเราระลึกถึงรอยยิ้มของพระองค์ การสบตาด้วยความรักของพระองค์ และกิจกรรมของพระองค์กับเพื่อนสมัยเด็ก เราก็รู้สึกปั่นป่วนอย่างยิ่ง ระลึกถึงพระพักตร์รูปดอกบัวของพระองค์ ประดับประดาด้วยเส้นผมสีดำที่เปื้อนฝุ่นแห่งโคทั้งหลาย พวกเราผูกพันกับพระองค์อย่างไม่อาจถอนตัวได้ และเมื่อเราจำได้ว่าทรงติดตามโคจากป่าหนึ่งไปอีกป่าหนึ่งด้วยเท้าอันอ่อนโยน เราก็รู้สึกเจ็บปวดอย่างยิ่ง” ในการแยกจากพระภคยณะ พวกโคปีถือว่าช่วงเวลาครู่เดียวราวกับชั่วชีวิต แม้ว่าพวกนางจะเคยเห็นพระองค์มาก่อนแล้ว พวกนางก็พบว่าการกระพริบเปลือกตาของพวกนางนั้นก็แทบทานทนไม่ได้ เพราะมันบดบังการมองเห็นพระองค์ของพวกนางไปแม้เพียงเสี้ยววินาที ความรู้สึกปีติยินดีต่อพระภคยณะที่โคปีแสดงออกมาอาจดูเหมือนเป็นอาการของตัณหา แต่ในความเป็นจริงแล้วเป็นการแสดงความรักปรารถนาอันบริสุทธิ์ที่จะสนองประสาทสัมผัสทางจิตวิญญาณขององค์ภควาน ไม่มีแม้แต่ร่องรอยของตัณหาแม้แต่ในอารมณ์ของโคปีเหล่านี้

อถายะที่ 32

พวกโคปีแสดงความรักปรารถนาอย่างยิ่งที่จะพบพระภคยณะผู้ดึงดูดความเทพในรูปแบบต่างๆ ทรงปรากฏต่อหน้าพวกนาง สวมอาภรณ์ผ้าไหมสีเหลืองและพวงมาลัยดอกไม้อันสวยงาม โคปีบางคนรู้สึกปลาบปลื้มใจเมื่อเห็นพระองค์ จับพระหัตถ์ บ้างก็เอาพระหัตถ์วางบนบ่าของตน บ้างก็ยอมรับเศษหมากที่พระองค์ทรงเคี้ยวไว้ ทั้งยังรับใช้พระองค์ โคปีคนหนึ่งถูกระตุ้นด้วยความรักอย่างบ้าคลั่งต่อพระภคยณะ นางกัดริมฝีปากของนางและมองที่พระองค์ด้วยความสงสัย เนื่องจากพวกโคปีผูกพันกับพระภคยณะมาก พวกนางจึงไม่โอ้อวมใจแม้จะจ้องมองพระองค์อย่างต่อเนื่องก็ตาม จากนั้นหนึ่งในนั้นก็วางพระภคยณะไว้ในใจของนาง หลับตาลง และโอบกอดพระองค์ไว้ภายในครั้งแล้วครั้งเล่า กลายเป็นซึมซับความสุขอันเป็นทิพย์เช่นเดียวกับโยคี ด้วยวิธีนี้ความเจ็บปวดที่โคปีรู้สึกเนื่องจากการแยกจากองค์พระผู้เป็นเจ้าจึงถูกขจัดออกไป พระภคยณะเสด็จไปยังฝั่งยมนาพร้อมกับเหล่าโคปีผู้มีพลังของพระองค์ จากนั้นพวกนางก็จัดที่นั่งให้พระภคยณะโดยใช้ผ้าคลุมไหล่ทั้งหลาย และหลังจากที่พระองค์นั่งลงแล้ว พวกนางก็สนุกสนานกับพระองค์ด้วยการแสดงท่าทางด้วยความรัก พวกโคปียังรู้สึกเสียใจที่พระภคยณะหายตัวไป ดังนั้น พระองค์จึงทรงอธิบายให้พวกนางฟังว่าทำไมจึงทรงทำเช่นนั้น พระองค์ทรงบอกพวกนางเพิ่มเติมว่า พระองค์ทรงอยู่ภายใต้การควบคุมของการอุทิศตนด้วยความรักของพวกนาง และจะยังคงเป็นหนี้พวกนางตลอดไป

อถายะที่ 33

องค์ภควาน พระภคยณะเป็นผู้เชี่ยวชาญในความรู้เรื่องอารมณ์ทิพย์ ในกลุ่มโคปีซึ่งผูกพันกับพระองค์อย่างแน่นหนาด้วยเชือกแห่งความรักและอุทิศตนอย่างเต็มที่ต่อการรับใช้พระองค์ องค์พระผู้

เป็นเจ้าทรงขยายพระองค์เองออกเป็นหลายรูปแบบ พวกโคปีเริ่มเมามายด้วยความกระตือรือร้นที่จะเพิลิตเพิลินกับการเต้นรำราสลีลา ดังนั้นพวกนางจึงเริ่มสนองประสาทสัมผัสของพระกฤษณะด้วยการร้องเพลง เต้นรำ และแสดงท่าทางความรักใคร่ เสียงหวานของโคปีดังก้องไปทั่วทุกทิศทาง แม้ว่าพระกฤษณะจะทรงสำแดงพระองค์ในรูปแบบต่างๆ มากมาย โคปีแต่ละคนกลับยังคิดว่าพระองค์ทรงยืนเคียงข้างพวกนางเพียงลำพัง พวกโคปีเริ่มเหนื่อยล้าจากการเต้นรำและร้องเพลงอย่างต่อเนื่อง และแต่ละคนก็วางแผนบนไหล่ของพระกฤษณะที่ยืนอยู่ข้างพวกนาง โคปีบางคนได้กลืนและจวบแขนของพระกฤษณะซึ่งมีกลิ่นหอมของดอกบัวและแต้มด้วยไม้จันทน์ คนอื่นๆ วางมือของพระกฤษณะบนร่างกายของพวกนาง และยังมีคนอื่น ๆ ที่ทำให้พระกฤษณะยินดีด้วยการโอบกอดพระองค์ด้วยความรัก พระกฤษณะซึ่งเป็นสัจธรรมสูงสุด เป็นผู้เพิลิตเพิลิน และเป็นเป้าหมายแห่งความเพิลิตเพิลินอย่างแท้จริงเท่านั้น แม้ว่าพระองค์จะทรงเป็นหนึ่งเดียวโดยไม่มีสอง แต่พระองค์ทรงขยายพระองค์เองออกเป็นหลายรูปแบบเพื่อเพิ่มกิจกรรมส่วนตัวของพระองค์ ดังนั้นนักปราชญ์ผู้ยิ่งใหญ่จึงกล่าวว่า ราสลีลาของพระกฤษณะเปรียบเสมือนเด็กเล่นกับเงาสะท้อนของพระองค์เอง พระกฤษณะมีความพอใจในตนเองและเพียบพร้อมไปด้วยความมั่งคั่งที่เหนือธรรมชาติอย่างเหลือเชื่อ เมื่อพระองค์ทรงแสดงกิจกรรมยามว่างเช่นราสลีลา สรรพสัตว์ตั้งแต่พรหมลงมาจนถึงใบหญ้าก็รวมตัวอยู่ในมหาสมุทรแห่งความประหลาดใจ เมื่อมหाराชาปรีกษิตได้ยินคำบรรยายถึงกิจกรรมสังวาสของพระกฤษณะกับโคปี ซึ่งมีลักษณะเฉินๆ คล้ายกับกิจกรรมของคนป่าเถื่อนและกำหนด พระองค์ได้ทรงแสดงความสงสัยต่อฤๅษีศรีศุกเทวะ ผู้ศรัทธาผู้ยิ่งใหญ่ ขจัดข้อสงสัยนี้โดยกล่าวว่า “เนื่องจากพระกฤษณะเป็นผู้เพิลิตเพิลินอย่างแท้จริง กิจกรรมเช่นนี้ไม่เคยถูกปนเปื้อนด้วยความผิดใดๆ เลย แต่ถ้าผู้ใดอื่นนอกจากองค์ภควานสามพระองค์พยายามเพิลิตเพิลินกับกิจกรรมเช่นนั้น เขาก็จะต้องทนทุกข์เช่นเดียวกันชะตากรรมของบุคคลอื่นที่ไม่ใช่พระรู่หระจะต้องทนทุกข์หากเขาพยายามดื่มมหาสมุทรแห่งพิชียิ่งกว่านั้นแม้แต่ผู้ที่คิดจะเลียนแบบราสลีลาของพระกฤษณะเท่านั้นก็ต้องประสบโชคร้ายอย่างแน่นอน” ความจริงสมบูรณ์สูงสุดอย่างพระกฤษณะ ปรากฏอยู่ในหัวใจของทุกสิ่งมีชีวิตในฐานะพยานที่สถิตอยู่ เมื่อพระองค์ทรงแสดงกิจกรรมส่วนตัวแก่สาวกของพระองค์ด้วยความเมตตา กิจกรรมเหล่านี้จะไม่เต็มไปด้วยความไม่สมบูรณ์ทางโลก สิ่งมีชีวิตใดก็ตามที่ได้ยินถึงแรงดึงดูดความรักที่โคปีรู้สึกต่อพระกฤษณะ ล้วนมีความปรารถนาที่จะปล่อยความรู้สึกทางโลกให้ถูกทำลายลงถึงราก และจะพัฒนานิสัยตามธรรมชาติของพวกเขาในการรับใช้องค์ภควาน ปรมจารย์ทางจิตวิญญาณ และสาวกของพระเจ้า

อัยยาะที่ 34

วันหนึ่ง นันทมหาราชและคนเลี้ยงโคคนอื่นๆ วางสมาชิกในครอบครัวของตนบนเกวียนและไปที่ป่าอัมพิกาเพื่อสักการะพระศิวะ หลังจากอาบน้ำในแม่น้ำสรสวดีและสักการะพระสทาศิวะ ซึ่ง

เป็นรูปแบบหนึ่งของพระวิษณุแล้ว พวกเขาก็ตัดสินใจพักค้างคืนในป่า ขณะที่พวกเขาหลับอยู่ก็มีงูเห่าโหยเข้ามาและเริ่มกลืนนันทมหาราช นันทะร้องออกมาด้วยความหวาดกลัวว่า “โอ ภพชะ! โอ ลูกเอ๋ย โปรดช่วยดวงวิญญาณผู้สวามีภักดีนี้ด้วย!” พวกคนเลี้ยงโคก็ตื่นขึ้นทันทีและเริ่มทุบตีงูด้วยคอปะเพลิง แต่งูไม่ยอมปล่อยนันทะ ครั้นนั้นพระภพชะเสด็จมาแตะงูด้วยเท้าดอกบัวของพระองค์ งูถูกปลดปล่อยออกจากร่างสัตว์เลื้อยคลานทันที และปรากฏตัวในรูปแบบดั้งเดิมในฐานะเทวดา แล้วเล่าให้พวกเขาฟังเกี่ยวกับตัวตนก่อนหน้าว่าตนคือวิธยาธร นามว่าสุทรรสนะ และอธิบายว่าตนถูกกลุ่มฤๅษีสาปแช่งได้อย่างไร จากนั้นทรงถวายสักการะ ณ เท้าดอกบัวของพระภพชะ และกลับไปยังที่ประทับตามคำสั่งขององค์พระผู้เป็นเจ้า ต่อมาพระภพชะและพลรามสนุกสนานกับกิจกรรมในป่าร่วมกับหญิงสาวชาววระ เพื่อนหญิงของพลราม และพระภพชะ ร่วมกันร้องเพลงเกี่ยวกับคุณสมบัติเหนือธรรมชาติของพระองค์ เมื่อทั้งสองหมกมุ่นอยู่กับการร้องเพลงจนเผลอไป คนรับใช้ของภพชะชื่อคังขุฑะก็ออกมาอย่างเหี้ยมโหดและเริ่มลักพาตัวโคปีไป เด็กสาวร้องตะโกนว่า “พระภพชะ โปรดช่วยพวกเราด้วย!” และพระองค์กับพระรามก็เริ่มไล่ตามคังขุฑะไป “อย่ากลัว!” พระภพชะร้องเรียกโคปี คังขุฑะเกรงกลัวพระเจ้าจึงละทิ้งโคปีไว้และวิ่งหนีเอาชีวิตรอด พระภพชะทรงไล่ตาม และเสด็จเข้าไปหาอย่างรวดเร็ว แล้วทรงชกเอาอัญมณีของคังขุฑะพร้อมกับศิระออกด้วยหมัดของพระองค์ และพระภพชะจึงนำอัญมณีนี้นกลับมาถวายแก่พลราม

อถายะที่ 35

เมื่ออารมณ์ของพวกโคปีที่ต้องพลัดพรากจากพระภพชะเริ่มเข้มข้นขึ้นเรื่อยๆ พระนามรูปแบบ คุณสมบัติ และกิจกรรมของพระองค์ก็เริ่มปรากฏชัดในใจพวกนางอย่างเป็นธรรมชาติ จึงร่วมกันร้องเพลงว่า “ความงามของพระภพชะดึงดูดจิตใจของทุกคน เมื่อพระองค์ยื่นโคและเป่าขลุ่ยภรรยาของนักสิทธิ์ที่เหาะอยู่บนท้องฟ้าพร้อมกับสามีก็ถูกดึงดูดมาสู่พระองค์แล้วลี้ภัยภายนอกกระหิง โค และสัตว์อื่นๆ ในทุ่งหญ้าต่างตกตะลึงด้วยความปิติยินดีและยืนนิ่งอยู่อย่างนั้นโดยที่ไม่ได้เคี้ยวหญ้าที่อยู่ระหว่างฟันจนปรากฏราวกับเป็นภาพวาด แท้จริงแม่น้ำก็หยุดไหลอย่างไม่รู้ตัว “ดูสิ! เมื่อพระภพชะทรงแต่งตัวพระองค์เองในป่าและเรียกโคด้วยการเป่าขลุ่ยของพระองค์ แม้แต่ต้นไม้และไม่เลื้อยก็ยังเปี่ยมล้นด้วยความรักจนแขนขาของพวกมันระเบิดออก และน้ำยางของมันก็ไหลลงมาราวกับน้ำตารินไหล เสียงขลุ่ยของพระภพชะทำให้นักกระเรียน หงส์ และนกอื่นๆ ในทะเลสาบหลับตาลงทำสมาธิอย่างลึกซึ้ง เมฆบนท้องฟ้าก็ส่งเสียงดังก้องเบา ๆ เลียนแบบการสั่นสะเทือนของขลุ่ย และแม้แต่ผู้มีอำนาจที่ยิ่งใหญ่ในศาสตร์แห่งดนตรีอย่างพระอินทร์ พระศิวะและพระพรหมาก็ประหลาดใจ และเช่นเดียวกับที่เราโคปีกระตือรือร้นที่จะถวายทุกสิ่งทุกอย่างที่เรามีแก่พระภพชะ ภรรยาของกวางดำก็ติดตามพระองค์ไปโดยเลียนแบบพวกเรา “เมื่อพระภพชะเสด็จกลับมาที่วระ พระองค์จะทรงเป่าขลุ่ยอยู่ตลอดเวลา ในขณะที่สหายหนุ่มของพระองค์สวดสรรเสริญพระองค์ พระ

พรหมและเทวดาอื่นๆ จะมาสักการะทำดอกบัวของพระองค์” ดังนั้นพวกโคปีจึงรู้สึกถึงการแยกจากพระภุชณะอย่างรุนแรงและร้องเพลงถึงกิจกรรมของพระองค์

อถยายะที่ 36

อสูรวิษณุ ต้องการฆ่าพระภุชณะและพลราม ดังนั้นจึงปลอมตัวเป็นกระต๊อตัวใหญ่ที่มีเขาแหลมคม ทุกคนในหมู่บ้านเลี้ยงโคของพระภุชณะต่างหวาดกลัวเมื่ออสูรวิษณุเข้ามาใกล้ แต่องค์พระผู้เป็นเจ้าทรงทำให้พวกเขาสงบลง และเมื่ออสูรกระต๊อพุ่งเข้าหาพระองค์ พระองค์ก็คว้าเขาที่เขาสัตว์และขว้างไปประมาณหกหลา แม้จะอ่อนแอแต่อสูรวิษณูก็นึกอยากจะทำร้ายพระภุชณะ ด้วยความเหน็ดเหนื่อยอสูรจึงพุ่งเข้าไปใส่พระเจ้าอีกครั้ง คราวนี้พระภุชณะคว้าเขาของอสูรโยนลงกับพื้นแล้วฟาดอสูรเหมือนฟาดกองเลื้อยเปียก อสูรอาเจียนเป็นเลือดและตายไป จากนั้นพระภุชณะและพลรามได้รับเกียรติจากเทวดาและเด็กเลี้ยงโคก็กลับมาที่หมู่บ้าน ต่อมาไม่นานนารทมนิมาหาปราชญ์ในหมู่บ้านได้เข้าเฝ้าราชากังสะ กราบพูลกษัตริย์ว่าพระภุชณะและพลรามไม่ใช่บุตรของนันทะแต่เป็นบุตรของพระวสุเทพ ด้วยความเกรงกลัวราชากังสะ วสุเทพจึงฝากเด็กชายทั้งสองไว้ในความดูแลของนันทะ นอกจากนี้นารทมนียังกล่าวอีกว่า กังสะจะต้องพบกับความตายด้วยน้ำมือของพวกเขา ราชากังสะตัวสั่นด้วยความกลัวและความโกรธเมื่อได้ยินเรื่องทั้งหมดนี้ และด้วยความปั่นป่วนใจอย่างมาก พระองค์เริ่มคิดว่าจะทำลายพระภุชณะและพลรามอย่างไร พระองค์เรียกอสูรจาณูระ และมุขวิกะมา แล้วสั่งให้พวกอสูรสังหารพี่น้องทั้งสองคนในการแข่งขันมวยปล้ำ จากนั้นพระองค์ได้พูดคุยกับอสูรผู้เชี่ยวชาญในการปฏิบัติหน้าที่ ราชากังสะจับมืออสูรและชักชวนให้เขาไปที่วระเพื่อพาเด็กชายทั้งสองมายังเมืองมถุรา อสูรตกลงที่จะปฏิบัติตามคำสั่งของราชากังสะแล้วจึงกลับบ้าน

อถยายะที่ 37

ตามคำสั่งของราชากังสะ เกศิอสูรกลายเป็นม้าตัวใหญ่และไปยังวระ เมื่อเข้าไปใกล้เสียงร้องอันดังของเขาทำให้ชาวบ้านทั้งหมดหวาดกลัวและพวกเขาก็เริ่มมองหาพระภุชณะ เมื่อเห็นอสูรพระภุชณะก็เข้าไปทำท่ายให้อสูรเข้ามาใกล้ เกศิพุ่งเข้าหาพระภุชณะและพยายามโจมตีพระองค์ด้วยขวาน แต่องค์พระผู้เป็นเจ้าทรงจับพวกเขาไว้ ทรงหมุนอสูรไปรอบๆ หลายครั้ง แล้วทรงเหวี่ยงอสูรออกไปเป็นระยะทางความยาวหนึ่งร้อยลูกศร เกศิหมดสติอยู่ระยะหนึ่ง เมื่ออสูรฟื้นคืนสติได้ก็พุ่งเข้าไปใส่พระภุชณะอย่างโกรธเกรี้ยวอีกครั้งและอาปากกว้าง จากนั้นองค์พระผู้เป็นเจ้าทรงยื่นแขนซ้ายเข้าไปในปากของอสูรม้า และขณะที่เกศิพยายามกัดแขนนั้น ก็รู้สึกเหมือนกับท่อนเหล็กที่ร้อนแดง แขนของพระภุชณะขยายออกมากขึ้นเรื่อยๆ ในที่สุดอสูรก็สำลัก และด้วยความเจ็บปวดแสนสาหัส เกศิจึงยอมสละชีวิตของตน พระภุชณะจึงทรงดึงแขนของพระองค์ออก ทรงยืนนิ่งอย่างสงบไม่แสดงความภาคภูมิใจที่ได้ฆ่าอสูร ขณะที่เหล่าเทวดาโปรยดอกไม้ลงมาจากท้องฟ้าและถวายเกียรติแด่พระ

เจ้าด้วยการอธิษฐาน หลังจากนั้นไม่นานนารถหนีปราษฎ์ผู้ยิ่งใหญ่ในหมู่เทวดาได้เข้าเฝ้าพระกฤษณะ และอธิษฐานต่อพระองค์ด้วยวิธีต่างๆ ถวายเกียรติแด่กิจกรรมขององค์พระผู้เป็นเจ้าในอนาคต แล้วนารถก็ถวายบังคมแล้วจากไป วันหนึ่งขณะกำลังเลี้ยงโค พระกฤษณะ พलราม และเด็กเลี้ยงโคก็หมกมุ่นอยู่กับการเล่นซ่อนหา เด็กผู้ชายบางคนรับบทเป็นแกะ บ้างรับบทเป็นขโมย และคนอื่นๆ เป็นคนเลี้ยงแกะ คนเลี้ยงแกะจะค้นหาแกะเมื่อโจรขโมยไป อสุรช็อวโอมะซึ่งถูกส่งมาโดยราชากังสะใช้ประโยชน์จากเกมนี้ แต่งตัวเหมือนเด็กเลี้ยงโคและเข้าร่วมกลุ่ม “หัวขโมย” ลักพาตัวเด็กเลี้ยงโคไปที่ละสองสามคนแล้วโยนพวกเขาเข้าไปในถ้ำบนภูเขา โดยขังพวกเขาไว้ที่นั่นโดยใช้ก้อนหินปิดทางเข้าไว้ อสุรช็อวโอมะลักพาตัวเด็กเลี้ยงโคทั้งหมด ยกเว้นไว้สี่หรือห้าคน เมื่อพระกฤษณะเห็นสิ่งที่อสุรกำลังทำอยู่ พระองค์ก็วิ่งตามไปจับแล้วฆ่าอสุรเช่นคนฆ่าสัตว์บุญชั่ว

อถายะที่ 38

เขารู้ของวันรุ่งขึ้นหลังจากที่ราชากังสะสั่งให้นำพระกฤษณะและพลรามมาที่มธุรา อกรูระก็เตรียมรถม้าของเขาและออกเดินทางไปที่โคตุละ ขณะเดินทางเขาคิดว่า “ฉันกำลังจะบรรลุความสุขดีอย่างยิ่งที่ได้เห็นเท้าดอกบัวของพระกฤษณะ ซึ่งพระพรหมา รุทระ และเทวดาอื่นๆ บูชาอยู่ แม้ว่าราชากังสะจะเป็นศัตรูของพระเจ้าผู้สูงสุดและสาวกของพระองค์ก็ตาม ถึงกระนั้น ด้วยพระคุณของราชากังสะ ข้าพเจ้าจึงได้รับผลบุญอันใหญ่หลวงจากการได้พบองค์พระผู้เป็นเจ้า เมื่อข้าพเจ้าเห็นพระบาทดอกบัวของพระองค์เป็นครั้งแรก บาปของข้าพเจ้าจะถูกทำลายทันที ข้าพเจ้าจะลงจากรถม้า ข้าพเจ้าไปทูลลงที่เท้าของพระกฤษณะและพลราม และถึงแม้ข้าพเจ้าจะถูกส่งมาโดยราชากังสะ พระกฤษณะผู้รอบรู้ก็ไม่มีอาการเกลียดชังต่อข้าพเจ้าอย่างแน่นอน” ขณะที่อกรูระคิดกับตัวเองเช่นนี้ เขาก็มาถึงโคตุละตอนพระอาทิตย์ตกดิน ลงจากรถในทุ่งหญ้าแล้วลี้ภัยไปบนผืนด้วยความปิติยินดีอย่างยิ่ง จากนั้นอกรูระก็เดินทางต่อไปยังวรชะ เมื่อเห็นพระกฤษณะและพลรามก็ล้มลงแทบพระบาทดอกบัว แล้วองค์พระผู้เป็นเจ้าทั้งสองก็สวมกอดเขาไว้ ภายหลังได้พาเขาไปยังที่พัก ถามเขาถึงความสะดวกสบายในการเดินทาง และถวายเกียรติแก่เขาด้วยวิธีต่างๆ มากมาย เช่น ถวายน้ำล้างเท้า อารขมะ เบาะนั่ง และอื่นๆ พระองค์บรรเทาความเหนื่อยล้าของเขาด้วยการนวดเท้าและจัดงานเลี้ยงอาหารอันโอชะให้เขา มหาราชนันทะก็ยังได้ยกย่องอกรูระด้วยถ้อยคำอันไพเราะมากมาย

อถายะที่ 39

เมื่อพระกฤษณะและพลรามถวายความเคารพอย่างสูงต่ออกรูระและพาเขานั่งลงบนที่นั่งอย่างสบาย เขาก็รู้สึกลัวว่าความปรารถนาทั้งหมดที่ใคร่ครวญไว้ขณะเดินทางมาวณทาวนะได้รับการสมหวังแล้ว หลังรับประทานอาหารเย็น พระกฤษณะถามอกรูระว่าการเดินทางของเขาสงบสุขหรือไม่ และสบายดีหรือไม่ องค์พระผู้เป็นเจ้าทรงสอบถามด้วยว่าราชากังสะประพฤตินอนอย่างไรต่อสมาชิกใน

ครอบครัว และสุดท้ายพระองค์ตรัสถามว่าทำไมอภรรษาจึงมา อภรรษาเล่าว่าราชากังสะข่มเหงพวกราชชาวยุทธอย่างไร สิ่งที่นารถบอกราชากังสะ และราชากังสะปฏิบัติต่อพระสุเทพอย่างไร อภรรษายังพูดถึงความปรารถนาของกังสะที่จะนำ พระภคินีและพลรามไปที่มฤดาเพื่อฆ่าพวกเขา พระภคินีและพลรามก็หัวเราะเสียงดังเมื่อได้ยินดังนั้น ไปหานันทะบิดาของตนแล้วเล่าคำสั่งของราชากังสะให้ฟัง จากนั้นนันทะได้ออกคำสั่งให้ชาวเมืองวระทุกคนรวบรวมเครื่องบูชาต่างๆ ถวายกษัตริย์และเตรียมพร้อมที่จะเดินทางไปมฤดา โคปียเยาว์รู้สึกเสียใจอย่างยิ่งที่ได้ยินว่าพระภคินีและพลรามจะไปมฤดา พวกนางสูญเสียการรับรู้จากภายนอกทั้งหมดและเริ่มจดจำกิจกรรมของพระภคินี เมื่อตำหนิผู้ที่แยกพวกนางออกจากพระองค์ พวกนางเริ่มคร่ำครวญ พวกนางกล่าวว่า อภรรษาไม่สมควรได้รับชื่อของเธอ เนื่องจากเขาโหดร้ายมากที่จะพรากพระภคินีที่รักที่สุดของพวกนางไป “คงเป็นชะตากรรมที่ขัดแย้งกับเรา” พวกนางคร่ำครวญ “เพราะไม่เช่นนั้นผู้เฒ่าของวระคงจะห้ามไม่ให้พระภคินีออกไป ดังนั้นให้เราลืมความเขินอายของเราและพยายามหยุดพระองค์ไม่ให้ไป” ด้วยคำพูดเหล่านี้ เด็กสาวคนเลี้ยงโคเริ่มร้องเรียกชื่อพระภคินีและร้องไห้ แต่ถึงแม้ในขณะที่พวกนางร้องไห้ อภรรษาก็เริ่มนำพระภคินีและพลรามไปยังมฤดาด้วยรถม้าของเขา คนเลี้ยงโคแห่งโคกุละตามหลังเกวียนไป ส่วนโคปียเหล่านั้นก็เดินตามไปเป็นระยะทางหนึ่งเช่นกัน แต่แล้วพวกนางก็รู้สึกสงบใจกับสายตาและท่าทางของพระภคินี และสงบลงด้วยข้อความจากพระองค์ที่กล่าวว่า “ฉันจะกลับมา” ด้วยจิตใจที่หมกมุ่นอยู่กับพระภคินีอย่างสมบูรณ์ เด็กสาวเลี้ยงโคก็ยืนนิ่งราวกับร่างในภาพวาดจนกระทั่งพวกนางมองไม่เห็นรถม้าหรือฝุ่นฟุ้งขึ้นบนถนนอีกต่อไป ครั้นแล้วพวกนางก็สวดมนต์สรรเสริญพระภคินีแล้วกลับบ้านอย่างเศร้าใจ อภรรษาหยุดรถม้าที่ริมฝั่งมฤนาเพื่อที่พระภคินีและพลรามจะทำพิธีชำระล้างและดื่มด่ำ หลังจากทั้งสองกลับขึ้นรถม้าแล้ว อภรรษาก็ขออนุญาตอาบน้ำในมฤนา ขณะสวดพระเวทเขาก็สะดุ้งเมื่อเห็นพระเจ้าทั้งสองยืนอยู่ในน้ำ อภรรษาขึ้นมาจากแม่น้ำแล้วกลับมาที่ราชรถ ที่นั่นเขาเห็นพระเจ้ายืนนั่งประทับอยู่ จากนั้นเขาก็กลับลงไปในน้ำเพื่อดูว่าร่างทั้งสองที่เขาเห็นนั้นมีจริงหรือไม่ สิ่งที่อภรรษาเห็นในน้ำคือพระสุเทพสีกะ พระองค์มีพระพักตร์เป็นสีน้ำเงินเข้มดุจเมฆฝน ทรงนุ่งห่มสีเหลือง ทรงนอนบนตักของอนันตเศษะนาคนพันเศียร พระสุเทพกำลังรับคำอธิษฐานจากสิ่งมีชีวิตที่สมบูรณ์ เหล่านาค และอสูร และพระองค์ถูกล้อมรอบไปด้วยบริวารส่วนพระองค์ พลั่งอำนาจมากมายที่รับใช้พระองค์ เช่น ศรี ปุชฎิ และอิลา ขณะที่พระพรหมาและเทวดาองค์อื่นๆ ร้องเพลงสรรเสริญพระองค์ อภรรษาชื่นชมยินดีกับนิมิตนี้ และเริ่มประสานมืออธิษฐานต่อองค์ภคินีด้วยน้ำเสียงที่เต็มไปด้วยอารมณ์

อภรรษาที่ 40

อภรรษามีพื้นฐานว่า “พระพรหมผู้สร้างโลกที่มองเห็นนี้ ออกมาจากสะดือดอกบัวขององค์ภคินี ธาตุทั้ง 5 ทางกายภาพ การรับรู้ 5 ประการ ประสาทสัมผัสทั้ง 10 ส่วน อัตตา ธรรมชาติ

โดยรวม ผู้สร้างในยุคดึกดำบรรพ์ และเทวดาทั้งหลายล้วนกำเนิดมาจากแขนขาของพระองค์ พระองค์ไม่สามารถเป็นที่รู้จักด้วยความรู้ทางประสาทสัมผัส ดังนั้น แม้แต่พระพรหมาและเทวดาอื่นๆ ก็ยังเขลาต่ออัตลักษณ์ที่แท้จริงของพระองค์ ผู้คนต่างชนชั้นต่างสักการะองค์ภควานในรูปแบบที่แตกต่างกัน ผู้ปฏิบัติเพื่อมรรคผลจะนมัสการพระองค์ด้วยการถวายพิธีสวดพระเวท นักปรัชญาละทิ้งวัตถุและแสวงหาความรู้ทางจิตวิญญาณ โยคีนั่งสมาธิ ชาวไศวะบูชาพระศิวะ ไวศณปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระคัมภีร์ เช่น ปัญจراتระ และเหล่าฤๅษีอื่นๆ บูชาพระองค์ในฐานะรูปเดิมของพระองค์เอง รูปสสารวัตถุ และในฐานะผู้ควบคุมเทวดาทั้งหลาย เช่นเดียวกับแม่น้ำที่ไหลจากทิศทางต่างๆ ลงสู่มหาสมุทร การบูชาผู้ของอุทิศตนเหล่านี้ก็พบจุดมุ่งหมายสูงสุดในองค์ภควาน “รูปของจักรวาลทั้งหมด วิวรรณรูปะถูกเข้าใจว่าเป็นรูปของพระวิษณุ สิ่งมีชีวิตทั้งหลายเคลื่อนไหวภายในองค์พระผู้เป็นเจ้าเหมือนอย่างสัตว์น้ำที่เคลื่อนไหวอยู่ในน้ำ หรือเหมือนแมลงตัวจิ๋วที่ขุดโพรงอยู่ในผลอุทุมพร สัตว์ทั้งหลายซึ่งสืบพันธุ์วนวายเพราะมาตายเดินไปตามหนทางของโลกวัตถุ ยึดยึดตาแบบผิดๆ ด้วยร่างกาย บ้าน เป็นต้นภายใต้ภาพลวงตา คนโง่อาจมองข้ามแหล่งน้ำที่ปกคลุมไปด้วยหญ้าและใบไม้แล้ววิ่งตามภาพลวงตา ในทำนองเดียวกันสัตว์ที่ติดอยู่ในอวิชชา ก็จะทิ้งพระวิษณุและไปยึดติดกับร่างกาย บ้าน และอื่นๆ ผู้รับใช้ที่สัตย์ซื่อด้วยประสาทสัมผัสของตนเช่นนั้นไม่สามารถจะอาศัยเท้าดอกบัวขององค์ภควานได้ ด้วยพระเมตตาของพระองค์เท่านั้น พวกเขาจึงได้ค้นหาผู้นำบิถุศรัทธาในธรรมแล้วความยุ่งเหยิงทางโลกวัตถุของพวกเขาก็จะสิ้นสุดลง เมื่อนั้นพวกเขาจะพัฒนาพระกฤษณะจิตสำนักด้วยการรับใช้สาวกผู้บริสุทธิ์ของพระเจ้า”

อัยยะที่ 41

หลังจากแสดงรูปพระวิษณุของพระองค์ต่ออภรรณานันนายนมุนาและรับคำอธิษฐานจากอภรรณแล้ว พระกฤษณะก็ถอนนิมิตนั้นออกไปเช่นเดียวกับที่นักแสดงปิดฉากการแสดงของเขา อภรรณโผล่ขึ้นมาจากน้ำและเข้าเฝ้าองค์พระผู้เป็นเจ้าด้วยความประหลาดใจอย่างยิ่ง พระองค์ถามว่าเขาได้เห็นสิ่งอัศจรรย์ขณะอาบน้ำหรือไม่ อภรรณตอบว่า “สิ่งอัศจรรย์ใดๆ ก็ตามที่มีอยู่ในอาณาจักรแห่งน้ำดิน หรือท้องฟ้า ล้วนมีอยู่ในพระองค์ ดังนั้นเมื่อผู้ใดได้เห็นพระองค์ ก็ไม่มีอะไรที่มองไม่เห็นเลย” อภรรณจึงเริ่มขับรถม้าศึกอีกครั้ง พระกฤษณะ พหลราม และอภรรณมาถึงมฤนาในช่วงบ่าย หลังจากพบกับนันทมหาราชและคนเลี้ยงโคคนอื่นๆ ที่ล่วงหน้าไปแล้ว พระกฤษณะขอให้อภรรณกลับบ้าน โดยสัญญาว่าจะไปเยี่ยมเขาที่นั่นหลังจากที่พระองค์สังหารราชากังสะแล้ว อภรรณกล่าวคำอำลาองค์พระผู้เป็นเจ้าอย่างเป็นทุกข์ แล้วไปเข้าเฝ้าราชากังสะเพื่อทูลว่าพระกฤษณะและพหลรามมาถึงแล้วและกลับบ้าน พระกฤษณะและพหลรามได้พาเด็กเลี้ยงโคไปชมเมืองอันรุ่งโรจน์ด้วย ขณะที่พวกเขาพระองค์เข้าไปในเมืองมฤนา บรรดาสตรีในเมืองก็รีบออกจากบ้านไปพบพระกฤษณะอย่างกระตือรือร้น พวกนางเคยได้ยินเกี่ยวกับพระองค์บ่อยครั้ง และได้พัฒนาความสนใจอันลึกซึ้งต่อพระองค์มานานแล้ว แต่บัดนี้เมื่อ

ได้เห็นพระองค์จริงๆ พวกนางก็มีความสุขอย่างยิ่ง และความทุกข์ยากทั้งหมดก็หมดสิ้นไป พระกฤษณะและพลรามเข้าไปหาคนชักผ้าชั่วคราวของราชากังสะ พระกฤษณะขอเสื้อผ้าชั้นดีที่เขาถืออยู่ แต่เขาปฏิเสธและถึงกับตบตีทั้งสอง พระกฤษณะทรงโกรธมากจึงตัดศีรษะชายคนนั้นด้วยปลายนิ้วของพระองค์ ผู้ช่วยคนชักผ้าเห็นจุดจบก่อนเวลาอันควรนั้นจึงทิ้งกองผ้าลงตรงที่นั่นแล้ววิ่งออกไปทุกทิศทุกทาง พระกฤษณะและพลรามจึงหยิบอารมณ์ที่พวกเขาชื่นชอบเป็นพิเศษนั้นไป ต่อจากนั้นช่างทอผ้าเข้าไปหาทั้งสองพระองค์และจัดแต่งพระองค์ให้เหมาะสม เพื่อการปรนนิบัติความสมบูรณ์ของพระกฤษณะในชาตินี้และความหลุดพ้นในชาติหน้า พระกฤษณะและพลรามจึงเสด็จไปที่บ้านของสุทามาช่างทำพวงมาลัย สุทามาถวายสักการะแด่พระองค์ทั้งสอง ด้วยการสรงพระบาท ถวายสิ่งของต่างๆ เช่น อรชยะ และไม้จันทน์หอม และสวดมนต์ถวายเกียรติแด่พระองค์ ทั้งประดับด้วยพวงมาลัยดอกไม้อร่า พระองค์ยินดีอย่างยิ่งที่จะมอบพรใดๆ ก็ตามที่เขาปรารถนาและเดินทางต่อไป

อถายะที่ 42

หลังจากออกจากบ้านของสุทามา พระกฤษณะก็เข้ามาหาตริวิกรา สาวใช้สาวหลังค่อมของราชากังสะซึ่งถือดาบขึ้นดี พระเจ้าทรงถามนางว่านางเป็นใครและขอมาหาจากนาง ด้วยความตะลึงในความงามและคำพูดที่ตลกขบขันของพระองค์ ตริวิกราจึงให้ขี้ผึ้งจำนวนมากแก่พระกฤษณะและพลราม ในทางกลับกันพระกฤษณะก็เหยียบเท้าของนางด้วยเท้าดอกบัว จับคางของนางแล้วยกขึ้นทำให้กระดูกสันหลังของนางยืดตรง ตริวิกราที่สวยงามและมีเสน่ห์ในปัจจุบันจึงคว่ำขอบฟ้าขึ้นนอกของพระกฤษณะแล้วขอให้พระองค์เสด็จมาที่บ้านของนาง พระกฤษณะตอบว่าหลังจากพระองค์ทรงจัดการธุระบางอย่างแล้ว พระองค์จะเสด็จมาบรรเทาความทรมานทางจิตใจของนางอย่างแน่นอน จากนั้นพระเจ้าทั้งสองก็เสด็จเที่ยวชมเมืองมถุราต่อไป ขณะที่พระกฤษณะและพลรามเดินไปตามทาง พ่อค้าทั้งหลายก็บูชาพระองค์ด้วยเครื่องบูชาต่างๆ พระกฤษณะทรงถามว่าคณธนูบูชาอยู่ที่ใด และเมื่อเสด็จถึงที่เกิดเหตุ ทรงเห็นคณธนูมหัศจรรย์ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับธนูของพระอินทร์ แม้จะมีการประท้วงของทหารรักษาพระองค์ พระกฤษณะก็ใช้กำลังหยิบคณธนูขึ้นมา ร้อยสายอย่างง่ายดาย และหักมันลงครึ่งหนึ่งในทันที ทำให้เกิดเสียงที่บาดหูจนเต็มท้องฟ้า สร้างความหวาดกลัวในใจของราชากังสะ ทหารหลายคนเข้าโจมตีพระกฤษณะและร้องตะโกนว่า “จับมันซะ จับมันซะ!” แต่พระกฤษณะและพลรามก็หยิบคณธนูทั้งสองชักขึ้นมาและทุบตีทหารจนตาย พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทำลายล้างกองทหารที่ราชากังสะส่งมา แล้วเสด็จออกจากสนามประลองเดินทางต่อไป เมื่อชาวเมืองเห็นความอัศจรรย์และความงามอันน่าทึ่งของพระกฤษณะและพลราม พวกเขาคิดว่าทั้งสองเป็นหัวหน้าเทวดา ขณะที่ชาวมถุราเพ่งมองดู พวกเขาก็ชื่นชมพระองค์อย่างที่เคยปีทำนายไว้ ในเวลาพระอาทิตย์ตกพระกฤษณะและพลรามก็กลับมายังค่ายของคนเลี้ยงโคเพื่อรับประทานอาหารเย็น แล้วพวกเขาก็พักผ่อนอย่างสบายใจ แต่ราชากังสะไม่โชคดีนัก เมื่อได้ยินว่าพระกฤษณะและพลรามหักคณ

ธนูอันทรงพลังและทำลายทหารของตนอย่างง่ายดาย พระองค์ก็ทรงวิตกกังวลทั้งคืน ทั้งในขณะที่ตื่น และฝันทรงเห็นลางร้ายมากมายที่สื่อถึงความตายที่ใกล้เข้ามา และความกลัวของพระองค์ทำลายโอกาสในการพักผ่อน รุ่งเช้าเทศกาลแข่งมวยปล้ำก็เริ่มขึ้น ผู้ชนจำนวนมากจากในเมืองและเขตห่างไกลเข้ามาในลานประลองและนั่งในที่นั่งตกแต่งอย่างหรูหรา ราชากังสะจิตใจสั่นไหว นั่งลงบนพระราชบัลลังก์ เชิญนักมวยมาราชและคนเลี้ยงโคคนอื่นๆ มานั่งในที่ของตน และพวกเขาก็ทำเช่นนั้น หลังจากถวายของขวัญแก่พระองค์แล้ว จากนั้นดนตรีโหมโรงก็เริ่มขึ้นเมื่อมีเสียงของนักมวยปล้ำดับ แขนของตนดังก้อง

อถายะที่ 43

หลังจากเสร็จสิ้นพิธีกรรมในช่วงเช้า พระกฤษณะและพลรามก็ได้ยินเสียงกลองประกาศเริ่มการแข่งขันมวยปล้ำก็ไปร่วมชมการเฉลิมฉลองที่แถวประตูลานประลอง ได้พบช่างเชือกหนึ่งชื่อ กุลยาปีตะ เข้าใจดีพระกฤษณะตามคำสั่งของควาญ ช่างผู้ยิ่งใหญ่คว่าพระกฤษณะไว้ด้วยวง แต่องค์พระผู้เป็นเจ้าโจมตีกลับแล้วหายวับไปจากสายตาของช่างตรงระหว่างขาของมัน กุลยาปีตะโกรธที่ไม่สามารถเห็นพระกฤษณะ จึงออกตามหาพระกฤษณะด้วยการดมกลิ่นแล้วจับพระองค์ไว้ แต่พระองค์ก็คลายตัวออกจากการจับนั้น พระกฤษณะจึงล้อเลียนและทรมานกุลยาปีตะ แล้วทรงกระชากขาข้างหนึ่งออกมา ทบตีช่างและความจัญตาย ประพรมด้วยเลือดช่างและถืองาข้างหนึ่งไว้บนบ่าเป็นอาวุธ พระกฤษณะปรากฏตัวงดงามอย่างที่ไม่เคยมีมาก่อนเมื่อพระองค์เสด็จเข้าสู่เวทีมวยปล้ำที่นั่นผู้คนหลากหลายชนชั้นมองเห็นพระองค์ในรูปแบบที่แตกต่างกันตามความสัมพันธ์เฉพาะของพวกเขา กับพระองค์ เมื่อราชากังสะทรงทราบข่าวที่พระกฤษณะและพลรามสังหารกุลยาปีตะ พระองค์ก็ทรงตระหนักว่าทั้งสองคนอยู่คงกระพันจึงเต็มไปด้วยความวิตกกังวล ในทางกลับกัน ผู้ฟังกลับรู้สึกสนุกสนานเมื่อพวกเขาแฉ่งขำกันเกี่ยวกับกิจกรรมอันน่าอัศจรรย์ของพระองค์ ผู้คนประกาศว่าพระกฤษณะและพลรามต้องเป็นอวตารของพระนารายณ์ที่เสด็จลงมายังบ้านของพระวสุเทพ จากนั้นจาณูระก็ก้าวไปข้างหน้าและทำให้พระกฤษณะและพลรามต่อสู้ โดยบอกว่าราชากังสะอยากเห็นการแข่งขันแบบนี้ พระกฤษณะตอบว่า “แม้พวกเราเป็นเพียงชาวป่าเร่ร่อน แต่พวกเราอยู่ได้บังคับบัญชาของกษัตริย์ จึงไม่ลังเลเลยที่จะทำให้พระองค์โปรดปรานด้วยการแสดงมวยปล้ำ” ทันทีที่จาณูระได้ยินดังนั้น ก็เสนอแนะให้พระกฤษณะสู้กับเขา และพลรามสู้กับมุขฎิกะ

อถายะที่ 44

พระกฤษณะตัดสินใจต่อสู้เพื่อเผชิญหน้ากับจาณูระ และพลรามเข้าปะทะมุขฎิกะ ต่อสู้กันจากแขนต่อแขน หัวต่อหัว เข้าต่อเข้า และหน้าอกต่อหน้าอก ฝ่ายตรงข้ามโจมตีกันอย่างรุนแรงจนดูเหมือนจะทำร้ายแม้กระทั่งร่างกายของพวกเขาเอง บรรดาสาว ๆ ในสนามเห็นการต่อสู้กันอย่างดุเดือด

ก็เริ่มกล่าวโทษกษัตริย์และสมาชิกสภาทุกคนว่า “ผู้ชมที่มีเกียรติไม่ควรปล่อยให้มีการแข่งขันมวยปล้ำระหว่างนักมวยตัวโต ผู้มีแขนขาแข็งแรงกับสายฟ้าแลบ และ เด็กหนุ่มผู้อ่อนโยนเช่นนี้ซึ่งเพิ่งเข้าสู่วัยเยาว์ คนฉลาดไม่ควรเข้าสภหากเห็นว่ามีคามอยุติธรรมเกิดขึ้นที่นั่น” เนื่องจากพระวสุเทพและพระนางเทวาก็ไม่เข้าใจอำนาจของพระกฤษณะและพลรามอย่างถ่องแท้ พวกเขาจึงไม่มีความสุขเลยเมื่อได้ยินผู้หญิงในกลุ่มผู้ชมกล่าวคำเหล่านี้ จากนั้นพระกฤษณะก็คว้าแขนของจาณูระ เหวี่ยงตัวเขาไปมาหลายครั้งแล้วโยนลงไปที่พื้นเพื่อฆ่าเขา มุขกฤษณะพบกับชะตากรรมเดียวกัน หลังจากถูกฝ่ามือของพลรามโจมตีอย่างแรง เขาเริ่มอาเจียนเป็นเลือดแล้วล้มลงเสียชีวิต ทันใดนั้นนักมวยปล้ำชื่อกฤษณะ ศละและโตศละออกมาข้างหน้า แต่พระกฤษณะและพลรามก็สังหารพวกเขาอย่างง่ายดายด้วยหมัดและเท้า นักมวยปล้ำที่เหลือต่างหวาดกลัวแล้วหนีกันหมดยกเว้นราชากังสะ ทุกคนต่างสนับสนุนพระกฤษณะและพลราม พระราชาทรงหยุดดนตรีรื่นเริงด้วยความพิโรธและทรงมีพระบัญชาให้พระวสุเทพ นันทะ อัครเสนะ และคนเลี้ยงโคทั้งหมดถูกลงโทษอย่างรุนแรง และให้พระกฤษณะและพลรามถูกขับออกจากสภา พระกฤษณะโกรธเคืองเมื่อได้ยินกังสะพูดเช่นนี้ จึงกระโดดขึ้นไปบนแท่นสูงตระหง่านทันที พระองค์คว้าผมของราชากังสะ เหวี่ยงลงบนพื้นเวทีมวยปล้ำแล้วทุ่มตัวพระองค์เองลงทับกังสะ ด้วยเหตุนี้ราชากังสะจึงพบกับความตาย ด้วยความกลัวราชากังสะจึงคิดถึงพระกฤษณะอยู่เสมอ หลังจากທີ່พระองค์สวรรคตแล้วจึงได้รับการปลดปล่อยให้มีรูปแบบเหมือนพระผู้เป็นเจ้า จากนั้นพี่น้องทั้งแปดของราชากังสะก็โหมตีพระกฤษณะ แต่พลรามฆ่าพวกเขาแต่ละคนอย่างง่ายดายด้วยกระบองของพระองค์ เช่นเดียวกับสิงโตที่ฆ่าสัตว์ที่ไม่มีการป้องกัน กลองศึกดังก้องอยู่บนท้องฟ้า ขณะที่เหล่าเทวดาผู้ร่าเริงไปรดดอกไม้ลงมาและสวดมนต์ถวายพระเกียรติแด่พระกฤษณะและพลราม ภรรยาของกังสะโสภะศรีร่ำต่อสามี คร่ำครวญว่าพระองค์สวรรคตเนื่องจากความรุนแรงของกังสะเองต่อสิ่งมีชีวิตอื่นๆ และการขาดความเคารพต่อพระกฤษณะ จิตวิญญาณสูงสุด ผู้สร้าง ผู้ดูแลรักษา และผู้ทำลายทั้งจักรวาล องค์พระผู้เป็นเจ้าทรงลอบใจหญิงม่าย ทรงประกอบพิธีศพให้ราชากังสะและพี่น้องของกังสะ แล้วปล่อยบิดามารดาออกจากพันธนาการ พระกฤษณะถวายความเคารพแทบเท้าบิดามารดาของพระองค์ แต่บัดนี้พวกเขาเข้าใจว่าพระองค์เป็นองค์ภควานจึงไม่โอบกอดพระองค์

อถายะที่ 45

เมื่อสังเกตว่าบิดามารดาของพระองค์ พระวสุเทพและพระนางเทวาก็ได้ตระหนักถึงตำแหน่งที่แท้จริงของพระองค์ในฐานะพระเจ้า กฤษณะได้ขยายโยคะมาหาของพระองค์เพื่อให้พวกเขาคิดว่าพระองค์เป็นลูกที่รักของพวกเขาอีกครั้ง จากนั้นพระกฤษณะก็เข้ามาหาพวกเขาพร้อมกับพลรามและตรัสว่าพระองค์ไม่มีความสุขสักเพียงไรที่พระองค์และพวกเขาไม่สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นสุขพร้อมหน้าทั้งพ่อแม่และลูก แล้วพระองค์ตรัสว่า “แม่อายุหนึ่งร้อยปีก็ตาม ไม่มีบุตรชายคนใดสามารถชดใช้หนี้ที่ตนเป็นหนี้บุญคุณบิดามารดาซึ่งตนได้รับจากร่างกายนั้นได้ บุตรชายคนใดที่ไม่เลี้ยงดูบิดา

มารดาของตน จะต้องถูกบังคับในภายภาคหน้าให้กินเลือดเนื้อของตนเอง อันที่จริง บุคคลใดไม่เลี้ยงดูผู้ที่อยู่ในความดูแลของตน เช่น ลูก ภรรยา อาจารย์ พรหมณ์ บิดามารดาผู้แก่เฒ่า และอื่นๆ ก็เป็นเพียงซากศพที่มีชีวิต เป็นเพราะกลัวกังวลที่ทำให้เราไม่สามารถดูแลพวกท่านได้ ดังนั้นบัดนี้โปรดยกโทษให้เราด้วย” พระวสุเทพและพระนางเทวก็รู้สึกตื้นตันใจเมื่อได้ยินคำพูดของพระกฤษณะ สวมกอดบุตรชายทั้งสองของตนและหลั่งน้ำตาด้วยความปิติยินดี หลังจากที่มารดาและบิดาของพระองค์พอใจแล้ว พระกฤษณะทรงมอบอาณาจักรของราชากังสะให้แก่อัครเสนะ ผู้เป็นตาของพระองค์ จากนั้นจึงจัดเตรียมให้สมาชิกในครอบครัวของพระองค์ทุกคนที่หนีจากความกลัวกังวลกลับมาบ้าน เหล่ายาทวะเริ่มได้รับความสุขอันสูงสุดซึ่งได้รับการปกป้องโดยพระกฤษณะและพลราม ต่อมาพระกฤษณะและพลรามเข้าไปหานันทมหาราชและชมเชยที่ทรงดูแลพวกเขาซึ่งเป็นบุตรชายของผู้อื่นด้วยความรัก พระกฤษณะจึงตรัสกับนันทะว่า “พระบิดา โปรดเสด็จกลับยังวรชะ ด้วยรู้ว่าท่านและญาติคนอื่นๆของเราต้องทนทุกข์ทรมานมากเพียงใดที่ต้องพลัดพรากจากเรา พลรามและข้าพเจ้าจะไปหาท่านทันทีที่เราทำให้เพื่อนๆ ของท่านพอใจในมถุราแล้ว” พระกฤษณะจึงสักการะนันทะด้วยเครื่องบูชาต่างๆ และนันทะรู้สึกเปี่ยมล้นด้วยความรักต่อบุตรของพระองค์ หลังจากโอบกอดพระกฤษณะและพลรามทั้งน้ำตาแล้ว พระองค์ก็ทรงพาคนเลี้ยงโคและเดินทางไปยังวรชะ ต่อมาวสุเทพให้นักบวชทำพิธีเกิดครั้งที่สองแก่บุตรชาย พระกฤษณะและพลรามจึงเสด็จไปหาครมุนีเพื่อปฏิญาณตนเป็นพรหมจารยะ หลังจากนั้นพระกฤษณะและพลรามแม้จะรอบรู้ แต่ก็ปรารถนาที่จะอาศัยอยู่ที่โรงเรียนของปรมาจารย์ทางจิตวิญญาณ ดังนั้นทั้งสองจึงไปอาศัยอยู่กับสานที่ปานิมูนีที่วันตีปุระ เพื่อสอนวิธีที่เหมาะสมในการเคารพครูของตน พระกฤษณะและพลรามจึงรับใช้อาจารย์ทางจิตวิญญาณของพวกเขาด้วยความทุ่มเทอย่างมาก เหมือนกับที่ทำหน้าที่ต่อองค์ภควัตผู้สูงสุดด้วยพระองค์เอง สานที่ปานิมูนีพอใจกับการรับใช้ของพระองค์ ได้ถ่ายทอดความรู้อย่างละเอียดเกี่ยวกับพระเวททั้งหมด พร้อมด้วยมรรคผลที่ตามมาทั้งหกและอุปนิษิต พระกฤษณะและพลรามจำเป็นต้องฟังแต่ละเรื่องที่อธิบายเพียงครั้งเดียวจึงจะ ซึมซับได้อย่างสมบูรณ์ และด้วยเหตุนี้ในหกสิบสี่วันพระองค์จึงเรียนรู้ศิลปะดั้งเดิมครบทั้งหกสิบสี่อย่าง ก่อนลาจากปรมาจารย์ ทั้งสองพระองค์ได้มอบของขวัญใดๆ ก็ตามแก่สานที่ปานิมูนีตามที่เขาปรารถนา สานที่ปานิมูนีผู้ฉลาดเห็นความอัครจริยของพวกพระองค์ จึงขอให้นำโอรสซึ่งเสียชีวิตในทะเลที่ปรภาสะกลับมา พระกฤษณะและพลรามขึ้นราชรถแล้วเสด็จไปยังปรภาสะ ทั้งสองพระองค์เสด็จเข้าใกล้ฝั่งและได้รับสักการะจากเทพผู้ครองท้องทะเล พระกฤษณะขอให้มหาสมุทรส่งบุตรชายของปรมาจารย์แห่งจิตวิญญาณของพระองค์กลับมา และเจ้าแห่งมหาสมุทรก็ตอบว่ามีอสุรที่อาศัยอยู่ในมหาสมุทรชื่อปาณูจนนะ ได้พาเด็กชายไปแล้ว เมื่อได้ยินดังนั้น พระกฤษณะก็ลงสู่มหาสมุทร ฆ่าอสุรนั้น และเก็บเอาเปลือกหอยที่งอกออกมาจากร่างของอสุร แต่เมื่อพระกฤษณะไม่พบบุตรของครูในห้องของอสุร พระองค์จึงเสด็จไปยังที่ประทับของพระยมซึ่งเป็นเจ้าแห่งความตาย ยมราชเดินออกมาข้างหน้าเมื่อได้ยินพระกฤษณะเป่าหอยคังขปาณูจนันนะ และถวายสักการะพระองค์อย่างทุ่มเท

จากนั้นพระภุชณะจึงขอยมราชให้ช่วยหาบุตรชายของสานที่ปานิมนี และยมราชก็มอบเขาให้ทั้งสองทันที พระภุชณะและพลรามจึงกลับไปหาพระอาจารย์ฝ่ายวิญญูณและมอบบุตรชายแก่เขา โดยขอให้เขาเลือกพรอีกอย่างหนึ่ง แต่สานที่ปานิมนีตอบว่า การได้ลูกศิษย์เช่นพวกเจ้ามาแล้วความปรารถนาทั้งหมดของท่านก็สำเร็จ พระองค์จึงทรงสั่งให้พวกเขากลับบ้าน พระภุชณะและพลรามเดินทางกลับไปที่บ้านด้วยรถม้าศึก และเมื่อมาถึงประชาชนทุกคนก็ปลาบปลื้มใจอย่างไม่สิ้นสุดที่ได้พบเห็นพวกเขา เช่นเดียวกับบุคคลที่ได้สมบัติที่สูญหายกลับคืนมา

อถยายะที่ 46

วันหนึ่งพระภุชณะขอให้อุทระเพื่อนสนิทของพระองค์นำข่าวเกี่ยวกับพระองค์ไปยังวรชะและด้วยเหตุนี้จึงได้บรรเทาทุกข์ให้พ่อแม่ของพระองค์ และความทุกข์ยากที่เกิดจากการพลัดพรากจากพระองค์ อุทระนั่งรถม้าศึกไปถึงวรชะในเวลาทีพระอาทิตย์ตกดิน เขาเห็นโคกลับบ้านที่หมู่บ้านคนเลี้ยงโค และลูกโคกระโดดไปมา ขณะที่แม่ของพวกมันเดินตามมาอย่างช้าๆ โดยแบกถุงนมหนักไว้ ชายและหญิงคนเลี้ยงโคกำลังสวดมนต์สรรเสริญพระภุชณะและพลราม และหมู่บ้านก็ได้รับการตกแต่งอย่างสวยงามด้วยรูปที่จุดไฟและโคมไฟเป็นแถว ทั้งหมดนี้นำเสนอฉากแห่งความงามเหนือธรรมชาติอันโดดเด่น นันทมหาราชต้อนรับอุทระอย่างอบอุ่นในบ้านของพระองค์ กษัตริย์ผู้เลี้ยงโคจึงสักการะเขาอย่างไม่แตกต่างกับพระเป็นเจ้า เลี้ยงอาหารอย่างดี ให้นั่งสบายบนเตียง แล้วสอบถามถึงความเป็นอยู่ของพระวสุเทพ พระภุชณะ และพลรามโอรสของพระองค์ นันทะถามว่า “พระภุชณะยังจำเพื่อน ๆ ของพระองค์ หมู่บ้านโคกุละ และเขาโควรธนะได้หรือเปล่า พระองค์ทรงปกป้องเราจากไฟป่า ลม ฝน และภัยพิบัติอื่นๆ อีกมากมาย เมื่อระลึกถึงกิจกรรมของพระองค์ครั้งแล้วครั้งเล่าเราก็จะพ้นจากความพัวพันของบาปกรรมทั้งสิ้น เมื่อเรามองเห็นจุดที่มีพระบาทดอกบัวประทับอยู่จิตใจของเราก็หมกมุ่นอยู่กับการคิดถึงพระองค์อย่างเต็มที่ ครครุณีเล่าให้เราฟังว่าพระภุชณะและพลรามได้หลุดพ้นจากโลกวิญญูณโดยตรงแล้ว ดูสิว่าทั้งสองพระองค์ส่งราชากังสะไปอย่างง่ายดายได้อย่างไร นักมวยปล้ำ ช่างกุหลาบปิยะ และอสุรอื่นๆ อีกมากมาย” เมื่อนันทะนึกถึงกิจกรรมของพระภุชณะ ลำคอของเขาก็เต็มไปด้วยน้ำตาและไม่สามารถพูดอะไรต่อไปได้ ขณะเดียวกันที่พระนางยโสธาได้ยืนสามีมองพระนางพูดถึงพระภุชณะ ความรักอันแรงกล้าที่พระนางมีต่อลูกชายของพระนางทำให้น้ำนมหลังไหลออกมาจากอกของพระนางและน้ำตาไหลออกมาจากดวงตาของพระนาง เมื่อเห็นความรักอันเลิศล้ำของนันทะและยโสธาที่มีต่อพระภุชณะ อุทระจึงกล่าวว่า “พวกท่านทั้งสองเป็นผู้มีเกียรติอย่างยิ่ง ผู้ที่บรรลุลูกความรักอันบริสุทธิ์ต่อสัจธรรมสูงสุดในรูปแบบมนุษย์ก็ไม่มีอะไรจะต้องทำให้สำเร็จอีกต่อไป พระภุชณะและพลรามอยู่ในนั้น ในดวงใจของสรรพสัตว์ทั้งหลาย ดุจไฟที่ดับอยู่ในเนื้อไม้ พระเจ้าทั้งสองพระองค์นี้มองเห็นทุกอย่างเท่าเทียมกัน ไม่มีมิตรหรือศัตรูใดๆ ทั้งยังเป็นอิสระจากความเห็นแก่ตัวและความถือตัว ไม่มีบิดา มารดา ภรรยา หรือบุตร ไม่มีการเกิด และ

ไม่มีร่างกายวัตถุ เพียงเพื่อจะมีความสุขทางวิญญาณและส่งมอบบรรดาสาวกผู้ศักดิ์สิทธิ์เท่านั้น จึงปรากฏตามความปรารถนาอันหวานชื่นของพระองค์เองท่ามกลางชีวิตนานาชนิดทั้งสูงและต่ำ “พระภคินีมิใช่เป็นเพียงบุตรของท่านเท่านั้น โอ นันทะและยโสทา แต่เป็นบุตรของบุคคลทั้งปวงตลอดจนมารดาและบิดาของพวกเขา อันที่จริงพระองค์ทรงเป็นดังญาติที่รักที่สุดของทุกคน ตราบเท่าที่สิ่งที่เห็นหรือได้ยินในอดีต ปัจจุบัน หรืออนาคต ไม่ว่าเคลื่อนไหวหรือไม่เคลื่อนไหว ก็ไม่เป็นอิสระจากพระองค์” นันทะมาราษและอุทระะพูดคุยกันทั้งคืนเกี่ยวกับพระภคินีในลักษณะนี้ จากนั้นเหล่าสตรีเลี้ยงโคก็ทำพิธีบูชาตอนเช้าและเริ่มปั่นนെയ ร้องเพลงสรรเสริญพระภคินีขณะดึงเชือกปั่นอย่างยุ่งวุ่นวาย เสียงปั่นและเสียงร้องเพลงดังก้องไปบนท้องฟ้า ชำระล้างโลกธรรมทั้งหมด เมื่อพระอาทิตย์ขึ้นพวกโคก็เห็นรถม้าของอุทระะที่ขายขอบของหมู่บ้าน ก็คิดว่าถูกรื้ออาจะกลับมาแล้ว แต่ทันใดนั้นอุทระะก็เสร็จภารกิจในตอนเช้าแล้วก็ปรากฏตัวต่อหน้าพวกนาง

อถายะที่ 47

เมื่อสาวพรหมจารีแห่งวรชะเห็นอุทระะผู้มีความเหมือนดอกบัว สวมชุดสีเหลืองและต่างหูอันสวยงาม พวกนางก็ประหลาดใจที่เขามีลักษณะคล้ายพระภคินีมาก และกำลังคิดว่า “นี่ใครกัน” พวกนางเข้ามาล้อมเขาไว้ เมื่อพวกนางรู้ว่าพระภคินีส่งเขามา พวกนางจึงพาไปยังสถานที่อันเงียบสงบซึ่งสามารถสนทนากับพวกนางได้อย่างเป็นความลับ จากนั้นพวกโคก็เริ่มนึกถึงกิจกรรมที่พวกนางเคยสนุกพร้อมกับพระภคินี และละทิ้งความเหมาะสมและความเขินอายทั้งหมด พวกนางร้องไห้เสียงดัง โคปีคนหนึ่งขณะกำลังใคร่ครวญถึงความสัมพันธ์ของพระนางกับพระภคินี ก็สังเกตเห็นผ้าพันคอหนึ่งอยู่ตรงหน้านาง นางจินตนาการว่าผ้าพันคอเป็นผู้ส่งสารจากพระองค์ นางกล่าวว่า “เช่นเดียวกับที่ผ้าพันคออยู่ท่ามกลางดอกไม้ นานาพันธุ์ พระภคินีได้ละทิ้งเด็กสาวจากเมืองวรชะและพัฒนาความรักต่อผู้หญิงคนอื่นอย่างไร” โคปียังคงพูดในลักษณะนี้ โดยเปรียบเทียบความโชคร้ายของนางเองกับความโชคดีของคู่รักที่เป็นคู่แข่งของนาง ขณะเดียวกันก็ยกย่องชื่อ รูปแบบ คุณสมบัติ และกิจกรรมของพระภคินี จากนั้นนางก็ประกาศว่าถึงแม้พระภคินีจะละทิ้งโคปีไปแล้ว แต่พวกนางก็ไม่สามารถหยุดระลึกถึงพระองค์ได้แม้แต่ชั่วขณะเดียว อุทระะพยายามปลอบใจเหล่าสาว ๆ ของวรชะที่อยากจะพบพระภคินีอีกครั้ง อุทระะอธิบายว่า “ในขณะที่คนธรรมดาสามัญต้องทำบุญมากมายจึงจะมีคุณสมบัติเป็นผู้รับใช้ของพระภคินี พวกนางสาวเลี้ยงโคธรรมดาๆ โชคดีมากแล้วที่องค์พระผู้เป็นเจ้าทรงโปรดปรานเจ้าเพราะความจงรักภักดีอันบริสุทธิ์ต่อพระองค์ในระดับสูงสุด” อุทระะจึงเล่าเรื่องพระดำรัสขององค์พระผู้เป็นเจ้าให้พวกนางฟัง อุทระะกล่าวถึงพระภคินีว่า “เราคือดวงวิญญาณสูงสุดและเป็นที่ยกย่องสูงสุด เราสร้าง ดูแลรักษา และทำลายจักรวาลด้วยความสามารถของเรา เราเป็นที่รักของเจ้ามากที่สุด แต่เพื่อเพิ่มความหลงใหลของเจ้าต่อเรา และทำให้การระลึกถึงเราของเจ้าเพิ่มมากขึ้น ฉันทจึงทิ้งเจ้า เพราะเมื่อคนรักของหญิงสาวจากไปไกล นางจะตั้งจิตจดจ่ออยู่กับเขาอยู่

เสมอ ด้วยการระลึกถึงฉันอย่างต่อเนื่อง เจ้าจะกลับคืนสู่ความสัมพันธ์ของเราโดยไม่ช้าอย่างแน่นอน” โคปีจึงถามอุทระว่า “พระภคณีสมีความสุขไหมที่ราชากังสะสวรรคตแล้ว และพระองค์สามารถเพลิตเพลินกับการอยู่ร่วมกับสมาชิกในครอบครัวและสตรีของมฤราได้ไหม ยังจำกิจกรรมทั้งหมดที่พระองค์ทรงชอบทำกับเรา เช่น ราสลีลา ได้หรือไม่ พระภคณีสจะปรากฏตัวต่อหน้าเราอีกครั้งและประทานความปิติยินดีแก่เราเช่นเดียวกับที่พระอินทร์ทรงประทานฝนคืนชีวิตให้กับป่าที่ทุกซ์ทรมานจากความร้อนในฤดูร้อนหรือไม่ แม้ว่าเราจะรู้ว่าความสุขที่ยิ่งใหญ่ที่สุดมาจากการเสียสละ แต่เราก็ไม่สามารถหยุดหวังที่จะบรรลุถึงพระภคณีสได้ เพราะรอยเท้ารูปดอกบัวของพระองค์ยังคงปรากฏอยู่ทั่วดินแดนวรชะ เตือนให้เรานึกถึงท่าเดินอันสง่างาม รอยยิ้มอันไพศาล และคำพูดที่อ่อนโยนของพระองค์ ดวงใจของเราถูกขโมยไปจนหมดสิ้นแล้ว” โคปีกล่าวแล้วเรียกพระนามพระภคณีสเสียงดังว่า “โอ โควินทะ โปรดจัดความทุกข์ของเราเถิด” อุทระจึงกล่าวปลอบโคปีด้วยถ้อยคำที่จัดความเจ็บปวดของพวกนาง แล้วพวกนางก็บูชาเขาไม่ต่างกับพระภคณีส อุทระประทับอยู่ในเขตรชะเป็นเวลาหลายเดือน ให้ความยินดีแก่ชาวบ้านด้วยการบอกพวกเขาเรื่องพระภคณีสด้วยวิธีต่างๆ พึงพอใจมากที่ได้เห็นขอบเขตความรักของโคปี สำหรับองค์พระผู้เป็นเจ้า เขาประกาศว่า “โคปีเหล่านี้ได้ทำให้ชีวิตของพวกนางสมบูรณ์แบบด้วยความรักอันไม่สิ้นสุดต่อพระภคณีส แท้จริงแม้แต่พระพรหมก็ยังด้อยกว่าพวกนาง เทพีแห่งโชคลาภซึ่งอยู่ในอกของพระภคณีสเสมออย่างไม่สามารถได้รับความเมตตาเช่นเดียวกับที่โคปีได้รับระหว่างการเดินร่ำราสลีลา เมื่อพระภคณีสโอบรอบคอพวกนางด้วยแขนอันทรงพลังของพระองค์ แล้วจะพูดถึงผู้หญิงคนอื่นอย่างไรละ! อันที่จริง ข้าพเจ้าถือว่าตนเองโชคดีที่สุดที่ได้เกิดมาเป็นพุ่มไม้หรือไม่เลื้อย ซึ่งบางครั้งก็ต้องถูกฝุ่นจากเท้าดอกบัวของโคปีสัมผัสอยู่บ้าง” ในที่สุด อุทระก็วิ่งวอนนันทมหาราชและคนเลี้ยงโคคนอื่นๆ เพื่อขออนุญาตกลับไป มฤรานันทมอบของกำนัลมากมายแก่เขาและสวดภาวนาถึงอุทระเพื่อให้ระลึกถึงพระภคณีสอยู่เสมอ เมื่อกลับมาที่มฤรา อุทระได้มอบของกำนัลให้พลราม พระภคณีส และกษัตริย์อุครเสนะ และอธิบายทุกสิ่งที่เขาเคยประสบในวรชะให้พวกเขาฟัง

อถายะที่ 48

หลังจากที่อุทระเล่าข่าวเรื่องวรชะให้พระภคณีสฟังแล้ว องค์พระผู้เป็นเจ้าก็เสด็จไปยังบ้านของตริวกราซึ่งประดับประดาด้วยเครื่องประดับนานาชนิดที่เอื้อต่อการมีกิจกรรมทางเพศ ตริวกราต้อนรับพระภคณีสด้วยความเคารพอย่างสูง โดยยกที่นั่งให้พระองค์ และร่วมสักการะพระภคณีสพร้อมกับเพื่อนหญิงของนาง นางยังเสนอที่นั่งให้อุทระตามตำแหน่งของเขาด้วย แต่อุทระเพียงแต่จะที่นั่งแล้วนั่งลงบนพื้น จากนั้นพระภคณีสก็เอนกายลงบนเตียงอันหรูหรา ขณะที่ตริวกราสาวใช้กำลังอาบน้ำและตกแต่งตนเองอย่างประณีต แล้วนางก็เข้าเฝ้าพระองค์ พระภคณีสเชิญตริวกราขึ้นเตียงและเริ่มร่วมสนุกร่วมกับนางในรูปแบบต่างๆ ด้วยการโอบกอดพระภคณีส ตริวกราจึงปลดปล่อย

ตัวเองจากความทรมานแห่งศัณหา นางขอให้พระภุชณะมาอยู่กับนางบ้างสักระยะหนึ่ง และพระเจ้าผู้มีน้ำใจทรงสัญญาว่าจะทำตามคำขอ จากนั้นพระองค์ก็เสด็จกลับพร้อมกับอุทระยังที่ประทับของพระองค์ นอกเหนือจากการถวายกิจกรรมให้พระภุชณะแล้ว ตริวกรายังไม่เคยทำบุญใดๆ เลย แต่ด้วยความแข็งแกร่งของความศรัทธาในการกระทำเพียงครั้งเดียวนี้ นางจึงได้พบปะพระภุชณะอย่างเป็นส่วนตัวซึ่งเป็นที่ยากยิ่ง จากนั้นพระภุชณะไปที่บ้านของอกรุระกับพลราม และอุทระ อกรุระให้เกียรติทั้งสามโดยโค้งคำนับและมอบที่นั่งที่เหมาะสมแก่ทั้งสามคน จากนั้นสักการะพลรามและพระภุชณะ ถวายน้ำและเท้าน้ำบนพระเศียร อกรุระยังได้สวดมนต์ให้พระองค์อย่างมากมายด้วยพระภุชณะพอใจกับคำสรรเสริญของอกรุระ บอกเขาว่า เนื่องจากอกรุระแท้จริงแล้วเป็นลูกของพระองค์ จึงควรได้รับการคุ้มครองและความเมตตาจากพระองค์ พระภุชณะจึงยกย่องอกรุระว่าเป็นนักบุญและผู้ชำระบาปให้บริสุทธิ์ และพระองค์ทรงขอให้เขาไปเยี่ยมหัสตินาปุระเพื่อดูว่าปาลณฑซึ่งปราศจากบิดาของพวกเขาดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างไร ในที่สุดองค์พระผู้เป็นเจ้าก็เสด็จกลับบ้านโดยทรงพาพลรามและอุทระไปด้วย

อถายะที่ 49

ตามคำสั่งของพระภุชณะ อกรุระไปที่หัสตินาปุระ ซึ่งเขาได้พบกับเการพและปาลณฑ จากนั้นจึงเริ่มค้นหาวาฤทธราชกุมารปฏิบัติต่อพวกเขาอย่างไร งานนี้ทำให้อกรุระอยู่ในหัสตินาปุระเป็นเวลาหลายเดือน วิทูรและกุนตีเทวี เล่าให้อกรุระฟังอย่างละเอียดว่าบุตรชายของธฤตราชกุมาร ที่มีสติปัญญาในคุณสมบัติอันสูงส่งของปาลณฑได้พยายามทำลายพวกเขาด้วยวิธีชั่วร้ายต่างๆ และยังคงใคร่ครวญถึงวิธีโหดร้ายต่อไปอย่างไร กุนตีเทวีถามอกรุระทั้งน้ำตาว่า “พ่อแม่ของฉันและญาติคนอื่นๆ ที่นำโดยพระภุชณะและพลราม เคยคิดถึงฉันและลูกๆ ของฉันบ้างไหม และพระภุชณะจะมาลอบประโลมเราในความทุกข์ยากของเราหรือไม่” จากนั้นกุนตีเทวีก็เริ่มสวดพระนามพระภุชณะเพื่อคุ้มครองตนเอง และพระนางก็สวดมนต์เพื่อแสดงการสวามิภักดิ์ต่อพระองค์ด้วย อกรุระให้คำมั่นกับกุนตีเทวีว่า “เนื่องจากลูกๆ ของท่านเกิดมาจากเวทมนตร์และเวทวิทยา จึงไม่มีเหตุผลที่จะคาดหวังว่าจะมีโชคร้ายเกิดขึ้นแก่พวกเขา แต่ท่านควรมั่นใจว่าในไม่ช้าพวกเขาจะได้รับโชคลาภที่ยิ่งใหญ่ที่สุด” จากนั้นอกรุระก็ส่งข้อความจากพระภุชณะและพลรามไปยังธฤตราชกุมารอกรุระกราบทูลพระราชว่า “หลังจากปาลณฑสิ้นพระชนม์แล้ว พระองค์ทรงขึ้นครองราชสมบัติแล้ว เมื่อเห็นทุกคนเท่าเทียมซึ่งเป็นหน้าที่ทางธรรมของกษัตริย์แล้ว พระองค์ควรปกป้องไพร่พลและความสัมพันธ์ส่วนตัวของพระองค์ ด้วยการกระทำที่ยุติธรรมเช่นนี้ พระองค์จะมีชื่อเสียงและโชคลาภ แต่ถ้าประพฤติเป็นอย่างอื่น ย่อมได้รับความอับอายในโลกนี้และถูกลงโทษไปสู่นรกในภพหน้า สัตว์มีชีวิตเกิดแต่ผู้เดียว ย่อมสละชีวิตเพียงผู้เดียว ย่อมชื่นชมผลแห่งความกตัญญูทุกเวทิตาและบาปของตน หากไม่เข้าใจตัวตนที่แท้จริงแต่กลับรักษาลูกหลานของตนไว้โดยทำความชั่ว ย่อมตกนรกอย่างแน่นอน ดังนั้นจึง

ควรเรียนรู้ที่จะเข้าใจความไม่มั่นคงของการดำรงอยู่ทางวัตถุซึ่งเป็นดังเช่น ความฝันของผู้หลับใหล ภาพลวงตาของนักมายากล หรือความเพ้อฝัน ดังนั้น จึงควรควบคุมจิตใจของตนให้สงบและเป็นระเบียบ” ธฤตราษฎ์ตอบว่า “โอ้ อกรูระ เราได้ยินคำพูดอันเป็นประโยชน์ของท่านไม่ชดนัก ซึ่งราวกับน้ำหวานแห่งความเป็นอมตะ แต่เพราะความรักที่ผูกพันแน่นแฟ้นต่อลูกๆ ของเรา ทำให้เรามีอคติต่อพวกเขา คำกล่าวของท่านจึงไม่สามารถแก้ไขภายในจิตใจของข้าได้ ไม่มีใครล่วงละเมิดการจัดเตรียมขององค์ความได้ จุดประสงค์ของพระองค์ในการสืบเชื้อสายสู่ราชวงศ์ทุจะต้องสำเร็จ ล่วงอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้” เมื่อทราบถึงความคิดของธฤตราษฎ์แล้ว อกรูระจึงได้รับอนุญาตจากญาติและเพื่อนๆ ที่รักของเขาและกลับไปยังมธูรา ซึ่งเขาเล่าเรื่องราวทุกอย่างให้กับพระกฤษณะและพลราม

อถายะที่ 50

หลังจากราชาทั้งสะถูกฆ่า ราชนีทั้งสองของพระองค์ อัสติและปราปติก็เสด็จไปยังบ้านของชราสันธบิดาของพวกนางและเล่าให้ฟังด้วยความโศกเศร้าว่าพระกฤษณะทำให้พวกนางเป็นม่าย เมื่อชราสันธทรงทราบเรื่องนี้แล้วทรงพิโรธ สาบานว่าจะกำจัดยาทวะให้หมดไปจากโลก และได้รวบรวมกองทัพจำนวนมหาศาลเพื่อปิดล้อมมธูรา เมื่อพระกฤษณะเห็นชราสันธโงมตี องค์พระผู้เป็นเจ้าทรงพิจารณาถึงสาเหตุที่พระองค์เสด็จลงมายังโลกนี้ จึงทรงตัดสินใจพระทัยที่จะทำลายกองทัพของชราสันธซึ่งเป็นภาระแก่แผ่นดิน ทันใดนั้นรถม้าศึกอันสง่างามสองคันก็ปรากฏขึ้น พร้อมด้วยคนขับและเครื่องตกแต่ง พร้อมด้วยอาวุธส่วนตัวขององค์พระผู้เป็นเจ้า เมื่อเห็นดังนั้นพระกฤษณะจึงตรัสกับพระพลรามว่า “พี่ชายที่รักของข้าพเจ้า ชราสันธกำลังโงมตีมธูรา ดังนั้นโปรดขึ้นรถศึกของท่าน และเราไปทำลายกองทัพของศัตรูกันเถอะ” พระเจ้าทั้งสองทรงหยิบอาวุธขึ้นรถศึกเสด็จออกไปจากเมือง เมื่อพระกฤษณะเสด็จมาต่อหน้ากองทัพของคู่ต่อสู้ พระองค์ทรงเป่าหอยสังข์ สร้างความหวาดกลัวให้กับหัวใจของศัตรู พระเจ้าชราสันธทรงล้อมพระกฤษณะและพลรามพร้อมทั้งทหาร รถม้าศึก และบรรดาสตรีในเมืองนั้นปั่นขึ้นไปบนหลังคาพระราชวังแล้วเกิดความโศกเศร้ายิ่งนักเพราะไม่เห็นพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย จากนั้นพระกฤษณะก็เปลี่ยนคันธนูและเริ่มยิงลูกศรลงมาใส่ทหารของศัตรู ไม่นานกองทัพอันไม่สามารถหยั่งรู้ได้ของชราสันธก็ถูกทำลายล้าง ครั้นนั้นพระกฤษณะทรงสั่งให้พลรามปล่อยตัวกษัตริย์ พระกฤษณะทรงให้เหตุผลว่าชราสันธจะรวบรวมกองทัพอีกกองหนึ่งแล้วกลับมาต่อสู้อีกครั้ง สิ่งนี้จะช่วยอำนวยความสะดวกให้เป้าหมายของพระกฤษณะในการขจัดภาระของโลก เมื่อได้รับการปล่อยตัว ชราสันธกลับไปทมิครและให้คำมั่นว่าจะทำการเข้มงวดโดยมีเป้าหมายเพื่อล้างแค้นให้กับความพ่ายแพ้ของตน กษัตริย์องค์อื่นๆ แนะนำว่าความพ่ายแพ้ของเขาเป็นเพียงผลกรรมของเขาเท่านั้น ชราสันธทรงทราบดังนั้นจึงทรงเสด็จกลับพระราชอาณาจักรด้วยพระทัยหนักอึ้ง พระกฤษณะกลับมาสมทบกับชาวเมืองมธูราอีกครั้ง ซึ่งเริ่มชื่นชมยินดี ร้องเพลงแห่งชัยชนะ และจัดงานเฉลิมฉลอง

ชัยชนะ องค์พระผู้เป็นเจ้าทรงนำเครื่องประดับของนักรบทั้งหมดที่หยิบมาจากสนามรบมามอบแก่ มหาราชอาครุเสนะ ชราสน์โจมตีพวกยาทวะในเมืองมฤธา 17 ครั้ง และแต่ละครั้งกองทัพของเขาถูก ทำลายอย่างสิ้นเชิง ต่อมาขณะที่ชราสน์เตรียมเข้าโจมตีเป็นครั้งที่ 18 นักรบชื่อกาลยวณะซึ่งกำลัง ค้นหาคู่ต่อสู้ที่คู่ควร ก็ถูกส่งโดยนารทมนีให้ไปต่อสู้กับพวกยาทวะ กาลยวณะมีทหารสามสิบล้านคน เข้าล้อมเมืองยาทวะ พระกฤษณะทอดพระเนตรการโจมตีครั้งนี้ด้วยความกังวล เพราะทรงทราบว่า เมื่อชราสน์ใกล้จะมาถึง จะเป็นอันตรายร้ายแรงที่การโจมตีพร้อมกันของศัตรูทั้งสองนี้มีต่อชาว ยาทวะ ดังนั้นองค์พระผู้เป็นเจ้าจึงทรงสร้างเมืองอันมหัศจรรย์แห่งหนึ่งในทะเลเพื่อเป็นที่หลบภัยแก่ ชาวยาทวะ แล้วพระองค์ทรงนำพวกเขาทั้งหมดไปที่นั่นด้วยฤทธิ์อำนาจลึกลับของพระองค์ เมืองนี้เต็มไปด้วยวรรณะทั้งสี่ และภายในเมืองนั้นไม่มีใครรู้จักถึงความกระหายและความหิวโหย เหล่าเทวดา ต่างๆ ซึ่งนำโดยพระอินทร์ ต่างถวายความมั่งคั่งแบบเดียวกับที่พวกเขาได้รับจากพระองค์ เพื่อ สถาปนาตำแหน่งผู้มีอำนาจของตนเป็นเครื่องบรรณาการแด่พระกฤษณะ เมื่อพระองค์ทอดพระเนตร เห็นไพร่พลของพระองค์อยู่อย่างปลอดภัยแล้ว พระกฤษณะทรงขออนุญาตจากพลราม และเสด็จออกจากมฤธาโดยไม่มีอาวุธ

อัยยายะที่ 51

หลังจากนำสมาชิกในครอบครัวของพระองค์เข้าไปในป้อมทวารกาอย่างปลอดภัยแล้ว พระกฤษณะก็ออกจากมฤธา พระองค์ดูราวกับพระจันทร์ที่กำลังขึ้น กาลยวณะเห็นว่าพระวรกายอัน รุ่งโรจน์ของพระกฤษณะตรงกับคำพรรณนาของนารท ดังนั้นยวณะจึงรู้ว่าพระองค์คือองค์ภควานทั้ง สามพระองค์ เมื่อเห็นว่องค์พระผู้เป็นเจ้าไม่ทรงถืออาวุธ กาลยวณะจึงวางอาวุธของตนไว้ข้างๆ แล้ว วิ่งไปหาพระองค์จากทางด้านหลังเพราะอยากจะสู้กับพระองค์ พระกฤษณะวิ่งหนีจากยวณะ แต่อยู่ เหนือการจับกุมของกาลยวณะในทุกย่างก้าว และวิ่งนำพระองค์ไปสู่ถ้ำบนภูเขาซึ่งเป็นระยะทางไกลใน ที่สุด ขณะที่กาลยวณะวิ่งไปก่ด้าพระผู้เป็นเจ้าไปด้วยแต่ก็จับพระองค์ไว้ไม่ได้เพราะกรรมชั่วยังไม่หมด ลิ่น พระกฤษณะเข้าไปในถ้ำ กาลยวณะติดตามพระองค์เข้าไป เห็นชายคนหนึ่งนอนอยู่บนพื้น กาลยวณะจะเอาเขาออกไปหาพระกฤษณะและเตะเขา ชายคนนั้นหลับใหลมาเป็นเวลานานแล้ว บัดนี้ เมื่อตื่นขึ้นแล้วจึงมองไปรอบ ๆ ด้วยความโกรธแค้นไปทุกทิศทุกทาง และเมื่อเห็นกาลยวณะ ชายคน นั้นจึงมองเขาอย่างรุนแรงทำให้เกิดไฟที่ตัวของกาลยวณะ และเผาไหม้เขาจนกลายเป็นเถ้าถ่านใน พริบตา บุคคลพิเศษผู้นี้เป็นบุตรของมันธาดา ชื่อมุจกุนทะ เขาอุทิศตนเพื่อวิถีของพราหมณ์และยึดมั่น ในคำปฏิญาณตนอยู่เสมอ ก่อนหน้านี้อาใช้เวลานานหลายปีในการปกป้องเหล่าเทวดาจากอสูร เมื่อ เหล่าเทวดาได้มีองค์การติเกยะเป็นผู้พิทักษ์ในที่สุด พวกเขาก็กยอมให้มุจกุนทะเกษียณอายุโดยเสนอ ประโยชน์ใดๆ แก่เขา นอกเหนือจากการปลดปล่อย ซึ่งมีเพียงพระวิษณุเท่านั้นที่สามารถมอบให้ได้ มุจกุนทะได้เลือกพรแห่งการหลับใหลจากเหล่าเทวดา และตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาเขาก็นอนหลับอยู่ในถ้ำ

เมื่อกาลยวณะถูกเผา พระกฤษณะได้แสดงตัวต่อมัจฉุนทะ ผู้รู้สึกประหลาดใจเมื่อเห็นความงามอันหาที่เปรียบมิได้ของพระกฤษณะ มัจฉุนทะถามพระกฤษณะว่าเขาเป็นใคร และอธิบายให้พระเจ้าทราบบถึงตัวตนของเขาเองด้วย มัจฉุนทะกล่าวว่า “หลังจากเหนื่อยหน่ายจากการตื่นอยู่เป็นเวลานาน ข้าพเจ้าก็เพลิดเพลินกับการนอนในถ้ำนี้ มีคนแปลกหน้าคนหนึ่งมารบกวนข้าพเจ้า และทนทุกข์กับบาปของเขา ถูกเผาจนกลายเป็นเถ้าถ่าน ข้าแต่พระเจ้าผู้พิชิตทุกสิ่งของศัตรูทั้งหลาย ข้าพระองค์โชคดียิ่งยิ่งที่บัดนี้ข้าพระองค์ได้เห็นนิมิตถึงรูปร่างอันงดงามของพระองค์” พระกฤษณะจึงบอกมัจฉุนทะว่าพระองค์เป็นใครและทรงให้พรแก่เขา มัจฉุนทะผู้ฉลาดเข้าใจถึงประโยชน์ของชีวิตทางวัตถุ ร้องขอเพียงว่าให้เขาได้รับอนุญาตให้พักผ่อนที่เท้าดอกบัวของพระกฤษณะได้ ด้วยความยินดีตามคำขอนี้ พระเจ้าตรัสกับมัจฉุนทะว่า “สาวกของเราไม่เคยถูกล่อลวงด้วยการขอพรทางวัตถุที่มอบให้พวกเขา มีเพียงผู้ไม่นับถือศรัทธาเท่านั้น ได้แก่ โยคีและนักปราชญ์ที่หวังผลเท่านั้นที่สนใจในการขอพรทางวัตถุ โดยมีความปรารถนาทางโลกอยู่ในใจของพวกเขา มัจฉุนทะที่รักของเรา จะมีความจงรักภักดีต่อเราตลอดไป บัดนี้จึงสวามิภักดิ์ต่อเราเสมอ จงไปบำเพ็ญเพียรเพื่อขจัดบาปที่เกิดจากการฆ่าที่เจ้าต้องทำในฐานะนักรบ ชาติหน้าเจ้าจะเป็นพราหมณ์ชั้นเยี่ยมแล้วจงมาหาเรา” องค์พระผู้เป็นเจ้าทรงให้พรแก่มัจฉุนทะด้วยเหตุนี้

อถายะที่ 52

กษัตริย์มัจฉุนทะรับพระเมตตาจากพระกฤษณะ ทรงถวายบังคมและทรงทักขิณาวรรตพระองค์ แล้วพระราชาก็เสด็จออกจากถ้ำ และทรงเห็นว่ามนุษย์ สัตว์ ต้นไม้ และพืชต่างๆ ล้วนเล็กกว่าตอนที่พระองค์หลับไหลเสียอีก จากนั้นจึงเข้าใจได้ว่ากาลิยุคใกล้เข้ามาแล้ว ดังนั้น ในห้วงอารมณ์ของการปลีกตัวจากการเชื่อมโยงทางวัตถุทั้งหมด กษัตริย์จึงเริ่มสักการะองค์ภควานศรีหรี พระกฤษณะกลับไปยังเมืองมถุราซึ่งยังคงถูกกองทัพคนเถื่อนล้อมอยู่ พระองค์ทรงทำลายกองทัพนี้รวบรวมของมีค่าที่ทหารถืออยู่ทั้งหมดแล้วออกเดินทางสู่ทวารกา ทันใดนั้นชราสันธก็มาถึงที่เกิดเหตุด้วยกำลังทหาร 23 อักเชาहिณี พลรามและพระกฤษณะแสดงท่าทีหวาดกลัวละทิ้งทรัพย์สินสมบัติของตนหนีไปไกล เนื่องจากชราสันธไม่สามารถขึ้นขมพลึงที่แท้จริงของพวกเขาได้จึงวิ่งตามไป หลังจากวิ่งเป็นระยะทางไกล พลรามและพระกฤษณะก็มาถึงภูเขাপระวระณะแล้วปีนขึ้นไป ชราสันธคิดว่าพวกเขาซ่อนตัวอยู่ในถ้ำจึงมองหาพวกเขาไปทั่ว เมื่อไม่พบจึงก่อไฟขึ้นทั่วภูเขา ขณะที่พืชพรรณบนเนินเขาลุกเป็นไฟ พระกฤษณะและพลรามก็กระโดดลงจากยอดเขา เมื่อถึงพื้นดินที่ชราสันธและบริวารมองไม่เห็นแล้ว ก็กลับมายังป้อมทวารกาซึ่งลอยอยู่ในทะเล ชราสันธตัดสินใจว่าพลรามและพระกฤษณะถูกไฟเผาจนตายแล้วจึงนำกองทัพกลับคืนสู่อาณาจักร เมื่อมาถึงจุดนี้มหาราชาก็ได้ถามคำถาม และฤๅษีศรีศุกทเวะ ก็ตอบโดยเริ่มเล่าประวัติการแต่งงานของพระกฤษณะและรুকมิณี รุกมิณีเป็นลูกสาวคนเล็กของภิชมกะ กษัตริย์แห่งวิทระ ได้เคยได้ยินเกี่ยวกับความงาม ความแข็งแกร่ง และคุณสมบัติ

ที่ดีอื่นๆ ของพระภุชยะ ดังนั้นพระนางจึงตัดสินใจว่าพระองค์จะเป็นสามีที่สมบูรณ์แบบสำหรับพระนาง พระภุชยะก็อยากจะแต่งงานกับพระนางเช่นกัน แม้ว่าญาติคนอื่นๆ ของรูกมิณีจะอนุมัติให้แต่งงานกับพระภุชยะ แต่รูกมีพี่ชายของพระนางก็อิจฉาพระผู้เป็นเจ้า และด้วยเหตุนี้จึงห้ามไม่ให้พระนางแต่งงานกับพระองค์ รูกมีอยากให้พระนางแต่งงานกับศิศุปาละแทน รูกมีรับหน้าที่เตรียมงานแต่งงานอย่างมีความสุข แต่พระนางก็ส่งจดหมายไปหาพราหมณ์ที่ไว้ใจได้ไปหาพระภุชยะด้วย เมื่อพราหมณ์มาถึงทวารกา พระภุชยะก็ให้เกียรติเขาอย่างเหมาะสมด้วยการบูชาและสัญลักษณ์แสดงความเคารพอื่นๆ พระเจ้าตรัสถามพราหมณ์ว่าเหตุใดจึงมา พราหมณ์เปิดจดหมายของรูกมิณีและแสดงให้พระภุชยะ ผู้ส่งสารอ่านจดหมายให้พระองค์ฟัง รูกมิณีเทวีเขียนว่า “ตั้งแต่ได้ยินเรื่องพระองค์ ข้าแต่พระเจ้าของข้าพเจ้า ก็ติดใจพระองค์ยิ่งนัก ได้โปรดมาก่อนที่ข้าพเจ้าจะต้องแต่งงานกับศิศุปาละและพาข้าพเจ้าออกไป ตามธรรมเนียมของครอบครัวในวันก่อนที่ข้าพเจ้าจะแต่งงานกับศิศุปาละ ข้าพเจ้าจะไปเยี่ยมขมิวิหารของเทวีอัมพิกา นั่นคงเป็นโอกาสที่ดีที่สุดที่พระองค์จะเสด็จมาและลักพาตัวข้าไปอย่างง่ายดาย หากพระองค์ไม่ทรงกรุณาข้าเช่นนี้ ข้าพระองค์จะสละชีวิตด้วยการถือศีลอดและปฏิบัติตามคำปฏิญาณอันรุนแรง แล้วในชาติหน้าข้าพเจ้าจะได้ไปหาท่าน” หลังจากอ่านจดหมายของรูกมิณีถึงพระภุชยะแล้ว พราหมณ์ก็ลาจากไปเพื่อปฏิบัติศาสนกิจประจำวัน

อัยยะที่ 53

หลังจากที่พระภุชยะได้ยินผู้ส่งสารของพราหมณ์อ่านสาส์นของรูกมิณีแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสกับเขาว่า “เราหลงใหลรูกมิณีจริงๆ และเรารู้ว่าพี่ชายของนาง เช่นรูกมีไม่เห็นด้วยกับเราที่จะแต่งงานกับนาง ดังนั้น เราจะต้องลักพาตัวนางหลังจากบดขยี้ความต้อยทั้งหมดยกษัตริย์เหมือนกับที่ใครๆ ก็ทำให้เกิดไฟจากไม้ได้ด้วยการเสียดสี” เนื่องจากพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณระหว่างรูกมิณีและศิศุปาละมีกำหนดจะเกิดขึ้นในเวลาเพียงสามวัน พระภุชยะจึงให้ทหารกะเตรียมราชรถของพระองค์ จากนั้นพระองค์ก็เสด็จไปยังวิหารกะทันทิ ซึ่งพระองค์ทรงไปถึงหลังจากเดินทางได้หนึ่งคืน พระเจ้าภิษมกะซึ่งติดอยู่ด้วยความรักที่มีต่อรูกมีราชโอรส ทรงเตรียมที่จะมอบพระราชธิดาให้กับศิศุปาละ ภิษมกะเห็นการเตรียมการที่จำเป็นทั้งหมด คือ ทรงตกแต่งเมืองด้วยวิธีต่างๆ และทำความสะอาดถนนสายหลักและทางแยกให้สะอาดหมดจด ทมโฆษะกษัตริย์แห่งเจติ ทรงทำทุกอย่างที่จำเป็นเพื่อเตรียมการแต่งงานของโอรสแล้วเสด็จถึงเมืองวิหารกะ พระเจ้าภิษมกะทรงต้อนรับพระองค์ตามสมควรและประทานที่พักแก่พระองค์ กษัตริย์อีกหลายพระองค์ เช่น ชราสันธ, ศาลวะ ทันทวระ ก็มาร่วมเป็นสักขีพยานในโอกาสนี้ด้วย ศัตรูของพระภุชยะเหล่านี้สมคบคิดที่จะลักพาตัวเจ้าสาวหากพระภุชยะมา พวกเขาวางแผนที่จะต่อสู้กับพระองค์ด้วยกันและรับรองเจ้าสาวของศิศุปาละ เมื่อได้ยินแผนการเหล่านี้ พลรามจึงรวบรวมกองทัพทั้งหมดและรีบไปที่กุนตินปุระ ในคืนก่อนวันวิวาห์

รูกมินีเกือบจะถอนตัวออกไปแล้วเพราะยังไม่เห็นพราหมณ์หรือพระภุชณะมาถึงเลย พระนางสาปแช่งโชคร้ายของพระนางด้วยความวิตกกังวล แต่ทันใดนั้นพระนางก็รู้สึกว้ากซายของพระนางกระตุกถือว่าเป็นลางดี แท้จริงแล้วพราหมณ์ก็ปรากฏตัวขึ้นและเล่าให้นางฟังถึงสิ่งที่พระภุชณะได้ตรัสไว้ รวมทั้งคำมั่นสัญญาว่าจะลักพาตัวนางด้วย เมื่อพระเจ้าภิษมกะได้ยินว่าพระภุชณะและพลรามมาถึงแล้ว พระองค์ก็ออกไปต้อนรับทั้งสองด้วยดนตรีอันมีชัยและสักการะพระเจ้าด้วยของขวัญต่างๆ จากนั้นจึงกำหนดที่พักอาศัยสำหรับพระองค์ ทรงแสดงความเคารพต่อพระเป็นเจ้าเช่นเดียวกับที่ทรงกระทำต่อแซกราชสำนักจำนวนมากมายของพระองค์ ชาวเมืองวิทรกะเห็นพระภุชณะต่างพูดกันว่าพระองค์ผู้เดียวเท่านั้นที่จะเป็นสามีที่เหมาะสมสำหรับรูกมินี พวกเขาอธิษฐานขอให้พระภุชณะชนะใจรูกมินีด้วยพลังศรัทธาอันแข็งแกร่งที่พวกเขามี เมื่อถึงเวลาที่รูกมินีจะมาเยือนวัดศรีอัมพิกา นางก็เสด็จไปที่นั่นโดยมีทหารยามมากมายรายล้อมอยู่ หลังจากกราบไหว้เทพเจ้าแล้ว รูกมินีก็อธิษฐานขอให้พระภุชณะเป็นสามีของพระนาง แล้วจึงมือเพื่อนๆ ของนางออกจากวัดอัมพิกาไป เมื่อเห็นความงามที่ไม่อาจอธิบายได้ของพระนาง เหล่านักรบผู้ยิ่งใหญ่จึงทิ้งอาวุธและล้มลงกับพื้นหมดสติ รูกมินีเดินอย่างตั้งใจจนสังเกตเห็นพระภุชณะ จากนั้นขณะที่ทุกคนมองดูพระภุชณะก็นำรูกมินีขึ้นรถม้าของพระองค์ ดุจสิงโตที่อ้างส่วนแบ่งอันชอบธรรมจากฝูงหมาป่า พระองค์ทรงขับไล่กษัตริย์คู่ต่อสู้กลับไป และค่อยๆ เสด็จออกไป ตามด้วยพรรคพวกของพระองค์ ขราสันต์และพระราชาองค์อื่นๆ ทนความพ่ายแพ้และความเสื่อมเสียไม่ได้ จึงกล่าวโทษตนเองเสียงดัง ประกาศว่าการหมั้นประมาทนี้เปรียบเสมือนสัตว์ตัวเล็กๆ ที่ขโมยสิ่งที่เป็นของราชสีห์โดยชอบธรรมไป

อถายะที่ 54

ขณะที่พระภุชณะพารูกมินีออกไป กษัตริย์ผู้ชั่วร้ายก็รวบรวมกองทัพและติดตามพระองค์ไป พลรามและนายพลของกองทัพยาทวะหันกลับมาเผชิญหน้ากับคู่ต่อสู้เหล่านี้ และสกัดกั้นการรุกรานของพวกเขา จากนั้นกองทัพศัตรูก็เริ่มยิงลูกธนูใส่กองทัพของพระภุชณะอย่างต่อเนื่อง เมื่อเห็นกองกำลังของผู้ที่กำลังจะเป็นสามีถูกโจมตีอย่างรุนแรง รูกมินีจึงมองพระภุชณะอย่างหวาดกลัว แต่พระภุชณะเพียงส่งยิ้มและบอกพระนางว่าไม่มีอะไรต้องกลัวเพราะกองทัพของพระองค์จะทำลายล้างศัตรูได้ในระยะเวลาอันสั้นอย่างแน่นอน จากนั้นพลรามและนักรบคนอื่นๆ ก็เริ่มทำลายล้างกองทัพของฝ่ายตรงข้ามด้วยลูกศรจนราจะ กษัตริย์ฝ่ายศัตรูซึ่งนำโดยขราสันต์ล่าถอยหลังจากทนทุกข์กับการทำลายล้างกองทัพด้วยน้ำมือของยาทวะ ขราสันต์ปลอมโยนศิสุปาละว่า “ความสุขและความทุกข์นั้นไม่ถาวรและอยู่ภายใต้การควบคุมขององค์ศิวาน พระภุชณะทรงเอาชนะข้าพเจ้าถึงสิบเจ็ดครั้ง แต่สุดท้ายข้าพเจ้าก็ได้รับชัยชนะเหนือพระองค์ ด้วยเหตุนี้จึงเห็นว่าชัยชนะและความพ่ายแพ้อยู่ภายใต้การควบคุมของโชคชะตาและเวลา เราเรียนรู้ว่าอย่ายอมจำนนต่อความคร่ำครวญหรือความยินดี เวลานี้เป็นที่โปรดปรานแก่ชาวยาทวะ ดังนั้นพวกเขาจึงเอาชนะเจ้าด้วยกองทัพเล็กๆ เท่านั้น แต่

คราวหน้าเวลาจะเข้าข้างเจ้า แล้วเจ้าจะพิชิตพวกเขาได้อย่างแน่นอน” ศิคุปาละรับการปลอบประโลมใจ จึงพาบริวารกลับคืนสู่อาณาจักรของพระองค์ รุกมีพี่ชายของรุกมิณีซึ่งเกลียดพระกฤษณะ รู้สึกโกรธแค้นที่พระกฤษณะลักพาตัวน้องสาวของพระองค์ไป ดังนั้นหลังจากที่กษัตริย์ทั้งหลายได้ปฏิญาณต่อกษัตริย์ด้วยกันว่าจะไม่กลับไปยังกุนทีนปุระ จนกว่าพระกฤษณะจะถูกทำลายและรุกมิณีได้รับการช่วยเหลือ รุกมีจึงออกเดินทางพร้อมกับกองทัพเพื่อโจมตีพระเจ้า ด้วยความไม่รู้ถึงความรุ่งโรจน์ของพระกฤษณะ รุกมีจึงออกไปโจมตีพระกฤษณะด้วยธรรมาศน์เดี๋ยวย่างกล้าหาญ รุกมีเข้าเฝ้าองค์พระผู้เป็นเจ้า ยิงธนู และเรียกร้องให้ปล่อยรุกมิณี พระกฤษณะปิดป้องอาวุธของรุกมีแล้วหักเป็นชิ้นๆ จากนั้นพระองค์ทรงยกดาบขึ้นสูงและกำลังจะสังหารรุกมี แต่เมื่อรุกมิณีเข้ามาขอร้องและวิงวอนอย่างแรงกล้าให้ไว้ชีวิตพี่ชายของพระนาง พระกฤษณะไม่ได้ฆ่ารุกมี แต่ทรงกล้อนผมของรุกมีออกบางส่วนด้วยดาบทำให้เขาเสียโฉม ทันใดนั้นพลรามก็ปรากฏตัวขึ้นตรงที่เกิดเหตุพร้อมกับกองทัพยาทวะ เมื่อเห็นรุกมีเสียโฉม พระองค์ก็ตำหนิพระกฤษณะอย่างอ่อนโยนว่า “การทำให้สมาชิกในครอบครัวใกล้ชิดเสียโฉมก็เท่ากับฆ่าเขาเสีย เพราะฉะนั้นเขาจึงไม่ควรถูกฆ่า แต่ควรปล่อยให้เป็นอิสระ” จากนั้นพลรามก็บอกกับรุกมิณีว่าท่าทางเสียใจของพี่ชายของพระนางเป็นเพียงผลจากอดีตของเขาเท่านั้น เนื่องจากทุกคนต้องรับผิดชอบต่อความสุขและความทุกข์ของตัวเอง พระองค์ยังสอนพระนางเพิ่มเติมเกี่ยวกับตำแหน่งเหนือธรรมชาติของจิตวิญญาณ และภาพลวงตาของความสุขและความทุกข์นั้นเป็นเพียงผลลัพธ์ของความไม่รู้ รุกมิณียอมรับคำสั่งสอนของพลราม จึงละทิ้งความโสกเศร้า ขณะเดียวกันรุกมีรู้สึกท้อแท้และสิ้นหวังเนื่องจากเขาไม่มีกำลังและหมดความตั้งใจที่จะต่อสู้ เนื่องจากเขาปฏิญาณว่าจะไม่กลับบ้านโดยไม่ได้พิชิตพระกฤษณะ รุกมีจึงสร้างเมืองขึ้น ณ จุดนั้นและอาศัยอยู่ที่นั่นด้วยอารมณ์โกรธที่ไม่ลดน้อยลง พระกฤษณะทรงพารุกมิณีไปยังเมืองหลวงทวารกาและแต่งงานกับพระนาง ประชาชนทุกคนต่างเฉลิมฉลองกันอย่างมากมาย ถ้ายทอดเรื่องราวขององค์พระผู้เป็นเจ้าลักพาตัวรุกมิณีไปทั่วทั้งเมือง ทุกคนในทวารกาต่างพากันยินดีที่พระกฤษณะได้อยู่ร่วมกับรุกมิณี

อถายะที่ 55

กามเทพซึ่งเป็นส่วนขยายของพระพระवासเทพ ถูกเผาจนเป็นเถ้าถ่านด้วยพระพิโรธของพระศิวะ และได้เกิดใหม่ในฐานะส่วนหนึ่งของปรัθυมน์จากครรรค์ของรุกมิณี อสุรชื่อคัมพระคิดว่าปรัθυมน์เป็นศัตรู จึงลักพาตัวพระองค์ออกจากห้องคลอดก่อนที่พระองค์จะมีพระชนมายุสิบวันเสียอีก คัมพระโยนปรัθυมน์ลงทะเลแล้วกลับคืนสู่อาณาจักรของเขา ปลาที่แข็งแกร่งกลืนปรัθυมน์และถูกจับโดยชาวประมงในอวน พวกเขาเย็นปลาตัวใหญ่ให้คัมพระ และเมื่อพ่อครัวของเขาผ่ามันออก ก็พบเด็กอยู่ในท้องของปลา บรรดาแม่ครัวได้มอบอาหารนั้นให้กับนางมายาวตีสาวใช้ซึ่งประหลาดใจเมื่อเห็นพระองค์ ทันใดนั้นนารทมุณีก็ปรากฏตัวขึ้นและบอกนางว่าทารกคือใคร มายาวตีเป็นภรรยาของ

กามเทพชื่อรติเทวี ระหว่างรอสามีของพระนางเกิดในร่างใหม่ พระนางได้ทำงานเป็นแม่ครัวในครัวของคัมพระ ตอนนี้พระนางเข้าใจแล้วว่าทารกเป็นใคร พระนางเริ่มรู้สึกรักใคร่พระองค์อย่างลึกซึ้ง หลังจากนั้นไม่นานปรัทญ์นก็เติบโตเป็นหนุ่มขึ้น ดึงดูดใจผู้หญิงทุกคนด้วยความงามของพระองค์ ครึ่งหนึ่งรติเทวีเข้าไปหาปรัทญ์นและยกตัวอย่างสนุกสนานด้วยอารมณ์เสนาหา ปรัทญ์นกล่าวถึงพระนางในฐานะมารดาของพระองค์และแสดงความคิดเห็นว่าพระนางละทิ้งอารมณ์ความเป็นแม่ที่เหมาะสมและประพฤติดนเหมือนคนรักที่หลงใหล รติเทวีจึงบอกปรัทญ์นว่าพวกเขาทั้งสองเป็นใคร พระนางแนะนำให้พระองค์ฆ่าคัมพระ และเพื่อช่วยพระองค์พระนางได้สั่งสอนพระองค์ด้วยบทสวดมนต์ลึกลับที่เรียกว่ามหายา ปรัทญ์นไปหาคัมพระ และหลังจากทำให้โกรธด้วยการดูหมิ่นต่าง ๆ นานาก็ทำให้เข้าต่อสู้ คัมพระจึงหนีไปกระบองขึ้นมาจากความโกรธแล้วเดินออกไปข้างนอก อสูรได้ลองใช้เวทมนตร์ต่างๆ กับปรัทญ์น แต่ปรัทญ์นป้องกันสิ่งเหล่านั้นทั้งหมดด้วยมนต์มหายา จากนั้นจึงตัดศีรษะคัมพระด้วยดาบของพระองค์ ทันใดนั้น รติเทวีก็ปรากฏบนท้องฟ้าและพาปรัทญ์นไปยังทวารกา เมื่อปรัทญ์นและภริยาเข้าไปในห้องชั้นในของพระราชวังของพระกฤษณะ บรรดาสาวงามหลายคนที่นี่คิดว่าพระองค์คือพระกฤษณะ รูปร่างหน้าตาและการแต่งกายของพระองค์คล้ายคลึงกับองค์พระผู้เป็นเจ้ามาก ด้วยความเขินอายพวกผู้หญิงจึงวิ่งไปที่นั่นเพื่อซ่อนตัว แต่หลังจากนั้นไม่นานพวกเขาก็สังเกตเห็นความแตกต่างเล็กน้อยในรูปลักษณ์ของปรัทญ์นและพระกฤษณะ และเมื่อพวกเขาเข้าใจว่าพระองค์ไม่ใช่พระกฤษณะ พวกเขาก็รวมตัวกันล้อมรอบพระองค์ เมื่อรูกมีเทวีเห็นปรัทญ์น พระนางรู้สึกอึดอัดกับความรักของแม่ และน้ำนมก็เริ่มไหลออกจากอกของพระนางเอง เมื่อสังเกตเห็นว่าปรัทญ์นดูเหมือนพระกฤษณะทุกประการ พระนางจึงกระตือรือร้นที่จะรู้ว่าพระองค์เป็นใคร พระนางจำได้ว่าลูกชายคนหนึ่งของเธอถูกลักพาตัวจากห้องคลอด “หากพระองค์ทรงมีพระชนม์อยู่” นางคิด “พระองค์คงจะมีอายุเท่ากับปรัทญ์นที่ยืนอยู่ตรงหน้าข้าพเจ้า” ขณะที่รูกมีณีไตร่ตรองเช่นนี้พระกฤษณะก็มาถึงพร้อมคณะของพระนางเทวีกีและพระวสุเทพ แม้ว่าพระเจ้าจะทรงเข้าใจสถานการณ์นี้เป็นอย่างดี แต่พระองค์ก็ทรงนั่งเงียบ แล้วนารทญ์นก็มาอธิบายทุกอย่าง ทุกคนต่างประหลาดใจเมื่อได้ยินเรื่องราวดังกล่าวและสวมกอดปรัทญ์นด้วยความปิติยินดีอย่างยิ่ง เนื่องจากความงามของปรัทญ์นมีความคล้ายคลึงกับพระกฤษณะอย่างมาก บรรดาสตรีที่มีความสัมพันธ์ทางมารดากับปรัทญ์นจึงอดไม่ได้ที่จะคิดว่าพระองค์เป็นคู่รักของพวกนาง ท้ายที่สุดแล้วพระองค์ทรงเป็นภาพสะท้อนที่แท้จริงของพระกฤษณะ และดังนั้นจึงเป็นเรื่องธรรมดาสำหรับพวกนางที่จะเห็นพระองค์ในลักษณะนี้

อถยาะที่ 56

เมื่อฤษีศรีศุกทเวะตรัสว่าพระเจ้าสัตราชิตทรงขุนเคื่องพระกฤษณะเนื่องด้วยอัญมณีสยามันตกะ พระเจ้าปรีกษิตทรงอยากรู้รายละเอียดของเหตุการณ์นี้ ฤษีศรีศุกทเวะจึงเล่าเรื่องนี้ พระเจ้าสัตราชิตทรงรับอัญมณีสยามันตกะ โดยพระเมตตาของสุริยเทพ ผู้ปรารภนาดีสูงสุดของพระองค์ หลังจากผูกอัญมณีไว้กับโซ่ที่คล้องคอแล้ว สัตราชิตก็เดินทางไปทวารกา ชาวบ้านคิดว่าพระองค์คือเทพแห่งดวงอาทิตย์จึงไปหาพระกฤษณะและทูลพระองค์ว่าสุริยเทพเสด็จมาเฝ้าพระองค์ แต่พระกฤษณะตอบว่าชายผู้มานั้นไม่ใช่สุริยเทพ แต่เป็นกษัตริย์สัตราชิตที่ดูสง่างามอย่างยิ่งเพราะทรงสวมเครื่องเพชรสยามันตกะ ในเมืองทวารกา สัตราชิตได้ติดตั้งอัญมณีล้ำค่าบนแท่นบูชาพิเศษในบ้านของเขา ทุกๆ วันอัญมณีจะผลิตทองคำออกมาเป็นจำนวนมาก และมีพลังพิเศษที่ทำให้มั่นใจได้ว่าหากบูชาอย่างเหมาะสมที่ใดก็จะไม่เกิดภัยพิบัติขึ้น ครึ่งหนึ่งพระกฤษณะทรงขอให้สัตราชิตมอบอัญมณีสยามันตกะแก่กษัตริย์อูครเสนะแห่งยทุ แต่สัตราชิตปฏิเสธโดยหมกมุ่นอยู่กับความโลภ หลังจากนั้นไม่นาน ประเสนะน้องชายของสัตราชิตก็ออกจากเมืองไปล่าสัตว์บนหลังม้า โดยสวมเครื่องประดับสยามันตกะ ไว้ที่คอ บนถนนมีสิงโตตัวหนึ่งฆ่าประเสนะและนำอัญมณีสยามันตกะไปที่ถ้ำบนภูเขา ซึ่งขามพวานราชาแห่งหมีอาศัยอยู่ ขามพวานฆ่าฉีกขาและมอบอัญมณีให้ลูกชายของเขาไว้เล่น เมื่อน้องชายของกษัตริย์สัตราชิตไม่กลับมา กษัตริย์จึงทรงสันนิษฐานว่าพระกฤษณะทรงสังหารพระองค์เพื่อเอาเพชรสยามันตกะ พระกฤษณะได้ยินข่าวลือนี้แค้นระส่ำระสายในหมู่ประชาชนทั่วไป และเพื่อล้างพระนามของพระองค์ พระองค์จึงเสด็จไปกับประชาชนบางคนเพื่อตามหาประเสนะตามเส้นทางของเขา ในที่สุดพวกเขาก็พบศพของพระองค์และม้าที่นอนอยู่บนถนน ต่อมาพวกเขาเห็นร่างของสิงโตที่ขามพวานฆ่าตาย พระกฤษณะทรงบอกให้ประชาชนอยู่นอกถ้ำขณะที่พระองค์เสด็จเข้าไปสอบสวน พระผู้มีพระภาคเสด็จเข้าไปในถ้ำขามพวาน ทอดพระเนตรเห็นเพชรสยามันตกะ วางอยู่ข้างๆ เด็กคนหนึ่ง แต่เมื่อพระกฤษณะพยายามจะเอาอัญมณีไป พี่เลี้ยงของเด็กก็ร้องออกมาด้วยความตื่นตระหนก และพาขามพวานไปที่เกิดเหตุอย่างรวดเร็ว ขามพวานถือว่าพระกฤษณะเป็นคนธรรมดาและเริ่มต่อสู้กับพระองค์ ทั้งสองต่อสู้กันอย่างต่อเนื่องเป็นเวลายี่สิบแปดวัน จนกระทั่งในที่สุดขามพวานก็อ่อนแอลงจากการโจมตีขององค์พระผู้เป็นเจ้า เมื่อทราบข่าวพระกฤษณะเป็นองค์ภควาน ขามพวานจึงเริ่มสรรเสริญพระองค์ องค์พระผู้เป็นเจ้าทรงสัมผัสขามพวานด้วยมือดอกบัวเพื่อขจัดความกลัวของเขา แล้วทรงอธิบายทุกสิ่งเกี่ยวกับอัญมณีสยามันตกะ ขามพวานถวายอัญมณีสยามันตกะ แต่พระเจ้าด้วยความรักดีอย่างยิ่ง พร้อมด้วยขามพวติบุตรสาวที่ยังไม่ได้แต่งงานของเขาด้วยความยินดี ขณะเดียวกันบรรดาสหยาของพระกฤษณะรอพระกฤษณะออกจากถ้ำอยู่สิบสองวันจึงกลับมายังทวารกาอย่างหมด

หวัง เพื่อนและสมาชิกในครอบครัวของพระกฤษณะทุกคนโศกเศร้าอย่างยิ่ง และเริ่มบูชาพระแม่ทศคา เป็นประจำเพื่อให้แน่ใจว่าพระเจ้าจะเสด็จกลับมาอย่างปลอดภัย แม้ว่าพวกเขาจะทำการบูชา พระกฤษณะก็เข้ามาในเมืองพร้อมกับภรรยาคนใหม่ของพระองค์ พระองค์ทรงเรียกสัตราจิตให้เสด็จ ไปยังที่ประชุม และทรงเล่าเรื่องราวทั้งหมดเกี่ยวกับการกลับคืนของอัญมณีสยามันตกะ ให้ฟังแล้วจึง ทรงมอบอัญมณีคืนให้เขา สัตราจิตยอมรับอัญมณี แต่ด้วยความละอายใจและสำนึกผิดอย่างยิ่ง พระองค์กลับไปบ้านของตน และที่นั่นพระองค์ตัดสินใจถวายพระกฤษณะไม่เพียงแต่อัญมณีเท่านั้น แต่ยังรวมถึงลูกสาวด้วย เพื่อชดใช้ความผิดที่ได้กระทำต่อพระบาทดอกบัวขององค์พระผู้เป็นเจ้า พระกฤษณะยอมรับมือของสัตยภามา บุตรสาวของสัตราจิต ผู้ได้รับคุณสมบัติอันศักดิ์สิทธิ์ทั้งปวง แต่อัญมณีนั่นพระองค์ทรงปฏิเสธและคืนให้พระเจ้าสัตราจิต

อถายะที่ 57

เมื่อพระกฤษณะได้ยินว่าปาลนทพนาจะถูกเผาจนตายในวัง พระองค์เสด็จไปยังหัสตินาปุระ พร้อมกับพลรามเพื่อรักษาหลักการของพิธีทางโลก แม้ว่าพระองค์ทรงรอบรู้อยู่แล้ว ทรงทราบว่า รายงานดังกล่าวเป็นเท็จ เมื่อพระกฤษณะออกจากทวารกา อกुरुและกฤตวรมาได้ยุยงให้ศตธันวา ขโมยอัญมณีสยามันตกะ จากสัตราจิต ด้วยความสับสนในคำพูดของพวกเขา ศตธันวาผู้มีบาปได้ สंहารกษัตริย์สัตราจิตขณะหลับและขโมยอัญมณีไป สัตยภามาทรงเศร้าโศกเสียใจกับการเสียชีวิต ของพระราชบิดา และทรงรีบเสด็จไปยังเมืองหัสตินาปุระเพื่อรายงานข่าวอันโศกเศร้าแก่พระกฤษณะ พระกฤษณะจึงเสด็จกลับไปเมืองทวารกาเพื่อสंहารศตธันวาร่วมกับพระพลราม ศตธันวาไปหาอกुरु และกฤตวรมาเพื่อขอความช่วยเหลือ แต่เมื่อพวกเขาปฏิเสธก็ทั้งอัญมณีไว้กับอกुरुและหนีไปเอาชีวิต รอด พระกฤษณะและพลรามติดตามพระองค์ และพระกฤษณะก็ตัดศีรษะ ศตธันวาด้วยจักรของ พระองค์ เมื่อองค์พระผู้เป็นเจ้าไม่พบอัญมณีสยามันตกะ บนตัวของศตธันวา พลรามทูลพระองค์ว่า ศตธันวาคงฝากมันไว้ในความดูแลของใครสักคน พลรามเสนอแนะเพิ่มเติมให้พระกฤษณะกลับไป ทวารกาเพื่อตามหาอัญมณี ในขณะที่พลรามจะถือโอกาสนี้เข้าเฝ้ากษัตริย์แห่งวิเทหะ ดังนั้นพลรามจึง เสด็จไปที่เมืองมิลิลาและประทับอยู่ที่นั่นสองสามปี ในระหว่างนั้นพระองค์ทรงสอนให้ทศโยธน์รู้ถึง ศิลปะการต่อสู้ด้วยกระบอง พระกฤษณะเสด็จกลับมายังเมืองทวารกาและทรงประกอบพิธีศพให้ สัตราจิต เมื่ออกुरुและกฤตวรมาได้ยินว่าศตธันวะถึงแก่กรรมแล้วทั้งสองจึงหนีทวารกาไป ไม่นาน ความวุ่นวายต่างๆ มากมาย ทั้งทางจิตใจ ทางร่างกาย และอื่นๆ ก็เริ่มรบกวนทวารกา และราชฏรก็

สรุปว่าต้นเหตุของปัญหาเหล่านี้คงเป็นเพราะอภรรยูถูกเนรเทศ ผู้เฒ่าในเมืองอธิบายว่า “คราวหนึ่ง เกิดภัยแล้งในเมืองเพนเรส และกษัตริย์แห่งบริเวณนั้นก็มอบพระราชธิดาของเขาให้แต่งงานกับบิดาของ อภรรยูซึ่งมาเยี่ยมเพนเรสในขณะนั้น ผลจากของกำนัลนี้ ความแห้งแล้งจึงสิ้นสุดลง” พวกผู้เฒ่าคิดว่า อภรรยูมีอำนาจเช่นเดียวกับบิดาของเขา จึงประกาศว่าควรนำอภรรยูกลับมา พระกษณะทรงทราบดี ว่าการเนรเทศของอภรรยูไม่ใช่สาเหตุหลักของความวุ่นวาย ถึงกระนั้นพระองค์ก็ทรงให้อภรรยูกลับมา ยังทวารกา และหลังจากถวายเกียรติแก่เขาด้วยการสักการะและทักทายด้วยคำพูดอันไพเราะแล้ว พระกษณะก็ตรัสกับเขาว่า “ฉันรู้ว่าศตธนูผากอัมมณีนั่นไว้ในความดูแลของเจ้า เนื่องจากสัตราชีวิต ไม่มีลูกชาย ลูกหลานของลูกสาวของเขาจึงเป็นผู้อ้างสิทธิ์ในทรัพย์สินใดๆ ที่เขาทิ้งไว้ อย่างไรก็ตาม เป็นการดีที่สุดสำหรับเจ้าที่จะเก็บอัมมณีเจ้าปัญหานี้ไว้ในความดูแลของเจ้า ขอให้เราแสดงให้ญาติๆ ของเรารู้สึกดี” อภรรยูถวายอัมมณีซึ่งส่องแสงเจิดจ้าดุจดวงอาทิตย์ และหลังจากที่องค์พระผู้เป็น เจ้าทรงแสดงให้เห็นสมาชิกในครอบครัวของพระองค์ได้เห็นแล้ว พระองค์ก็ทรงคืนให้อภรรยู

อถยายะที่ 58

หลังจากที่พวกปาณฑพเสร็จสิ้นการเนรเทศอย่างไร้ตัวตนแล้ว พระกษณะก็ไปกับสาตยกิ และยทุนคนอื่นๆ เพื่อไปพบพวกเขาที่อินทปรสส์ พวกปาณฑพถวายการต้อนรับองค์พระผู้เป็นเจ้าและ สวมกอดพระองค์ด้วยความปิติยินดีอย่างยิ่ง เจ้าสาวคนใหม่ของพวกเขา เทรปทีเข้าเฝ้าพระกษณะ อย่างเขินอายและกราบลงที่พระองค์ จากนั้นพวกปาณฑพก็สักการะและต้อนรับสาตยกิและสหายคนอื่นๆ ขององค์พระผู้เป็นเจ้าอย่างเหมาะสมโดยถวายที่นั่งให้พวกเขา พระกษณะเข้าเฝ้าพระนางกุนตี เทวี และหลังจากที่พระองค์ทรงแสดงความเคารพต่อพระนางแล้ว ต่างก็ซักถามกันเกี่ยวกับสมาชิกใน ครอบครัวของพวกเขา ขณะที่กุนตีเทวีนึกถึงความทุกข์ยากต่างๆ ที่หุรโยธน์มีกับพระนางและลูกๆ พระนางตั้งข้อสังเกตว่าพระกษณะเป็นผู้พิทักษ์เพียงคนเดียวของพวกเขา “ท่านเป็นผู้ปรารถนาดี แห่งจักรวาลทั้งหมด” พระนางกล่าว “แม้ว่าท่านจะพ้นจากความหลงทั้งหลาย เช่น 'ของฉัน' และ 'ของผู้อื่น' ทั้งสิ้นก็ตาม แต่ท่านก็ยังคงอยู่ในหัวใจของผู้ที่ใคร่ครวญถึงท่านตลอดเวลา และ พระองค์ ทรงทำลายความทุกข์ยากทั้งหมดของพวกเขาจากภายในจิตใจของพวกเขา” ยุธิษฐิระทูลพระกษณะ ว่า “เพราะเราได้ประกอบพิธีอันศักดิ์สิทธิ์มากมายเท่านั้น เราจึงสามารถเห็นพระบาทรูปดอกบัวของ พระองค์ ซึ่งแม้แต่โยคีผู้ยิ่งใหญ่ก็พบว่าเป็นไปไม่ได้ที่จะบรรลุ” พระกษณะได้รับเกียรติจากกษัตริย์ ยุธิษฐิระและอยู่อย่างมีความสุขในฐานะแขกในอินทปรสส์เป็นเวลาหลายเดือน วันหนึ่งพระกษณะ และอรชุนออกไปล่าสัตว์ในป่า ขณะกำลังอาบน้ำในแม่น้ำยมุนา พวกเขาเห็นหญิงสาวผู้มีเสน่ห์คนหนึ่ง

ตามคำขอของพระกฤษณะ อรชุนเข้าไปหาหญิงสาวและถามว่าพระนางเป็นใคร หญิงสาวสวยตอบว่า “ฉันชื่อกาลินที ธิดาของสุริยเทพ ด้วยความหวังว่าจะได้พระวิษณุเป็นสามีของฉัน ฉันได้เคร่งครัดอย่างมาก ฉันจะไม่ยอมรับใครอื่นเป็นสามีของฉัน และจนกว่าเขาจะแต่งงานกับฉัน ฉันจะคงอยู่ในยมุนา อยู่ในบ้านที่บิดาสร้างไว้ให้ที่นี่” หลังจากที่ยอรชุนรายงานเรื่องทั้งหมดนี้แก่พระกฤษณะแล้ว พระผู้รอบรู้ก็ทรงนำกาลินทีขึ้นรถม้าของพระองค์ แล้วทั้งสามก็กลับไปยังบ้านของยูธิษฐิระ ต่อมาพวกปาณฑพได้ขอให้พระกฤษณะสร้างเมืองขึ้น และพระองค์ทรงให้พระวิศวกรรมซึ่งเป็นสถาปนิกของเหล่าเทวดาสร้างเมืองที่มีเสน่ห์อย่างยิ่ง พระเจ้าทรงทำให้สาวที่รักของพระองค์พอใจด้วยการอยู่กับพวกเขาที่นั่นระยะหนึ่ง จากนั้นพระกฤษณะทรงเตรียมถวายป้าชาณฑวะแก่พระอัคนีเทพแห่งไฟ เพื่อให้อัคนีเทพพอใจ พระเจ้าทรงขอให้อรชุนเผาป่าและร่วมเป็นคนขับรถม้าไปด้วย พระอัคนีพอใจกับเครื่องบูชามาก จนมอบบุญคาถาที่วะ ผูกม้า รถม้าศึก กระบอกธนูที่ไม่มีวันหมด 2 ชิ้น และชุดเกราะแก่อรชุน ขณะที่ป้าชาณฑวะถูกไฟไหม้ อรชุนได้ช่วยยอสูรชื่อมายาให้พ้นจากไฟ มายาตอบแทนด้วยการสร้างพระราชวังอันวิจิตรงดงามให้อรชุน ในอาคารหลังนี้ ภายหลังทुरโยธน์เปียกน้ำเพราะเข้าใจผิดว่าพื้นสระน้ำเป็นพื้นแข็งจึงทำให้ตนเองอับอาย ถัดมาพระกฤษณะทรงอนุญาตจากอรชุนและญาติคนอื่นๆ แล้วเสด็จกลับไปเมืองทวารกาพร้อมกับคณะผู้ติดตาม ที่นั่นพระองค์ทรงอภิเษกสมรสกับกาลินที ต่อมาไม่นาน พระองค์เสด็จไปยังเมืองอวันตีปุระ ซึ่งพระองค์ทรงลักพาตัวมีตรวินทา น้องสาวของกษัตริย์แห่งอวันตีปุระ ซึ่งทรงสนใจพระองค์เป็นอย่างมากต่อหน้ากษัตริย์หลายพระองค์ ในอาณาจักรอโยธยามีกษัตริย์ผู้ศรัทธาพระองค์หนึ่งชื่อนักนชิติ เขามีบุตรสาวที่อยู่ในวัยที่แต่งงานได้และสวยงามเป็นพิเศษชื่อสัตยา หรือนาคนชิติ ธิดาของหญิงสาวได้วางเงื่อนไขไว้ว่าผู้ชายคนใดที่สามารถปราบกระหิณดุร้ายกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งได้เจ็ดตัวจะชนะใจพระนาง เมื่อพระกฤษณะทราบเรื่องเจ้าหญิงองค์นี้ พระองค์ก็เสด็จไปยังกรุงอโยธยาพร้อมกับทหารจำนวนมาก นักนชิติทรงต้อนรับพระองค์ด้วยอัธยาศัยดีและถวายสักการะด้วยความยินดี ด้วยเครื่องบูชาต่างๆ เมื่อสัตยาเห็นพระกฤษณะนางก็ปรารถนาให้พระองค์เป็นสามีของพระนางทันที และกษัตริย์นักนชิติทรงเข้าใจเจตนารมณ์ของพระธิดาจึงแจ้งพระกฤษณะถึงความปรารถนาของพระองค์เองว่าองค์พระผู้เป็นเจ้าและพระธิดาของพระองค์จะแต่งงานกัน พระราชาตรัสกับพระเจ้าด้วยความรักว่า “พระองค์ผู้เดียวเท่านั้นที่จะเป็นสามีที่เหมาะสมสำหรับลูกสาวของเรา และหากพระองค์ทรงปราบกระหิณเจ็ดตัวได้ พระองค์ก็จะทรงแต่งงานกับนางอย่างแน่นอน” พระกฤษณะทรงปรากฏพระองค์เป็น 7 รูปแบบ และปราบกระหิณทั้งเจ็ดได้ นักนชิติจึงทรงถวายราชธิดาพร้อมสินสอดอันมากมาย และทรงนำสัตยาขึ้นรถม้าเพื่อเดินทางกลับทวารกา ทันใดนั้นกษัตริย์คู่แข่งที่พ่ายแพ้ต่อกระหิณก็พยายามเข้าโจมตีพระกฤษณะ แต่อรชุนก็เอาชนะพวกเขากลับได้อย่าง

ง่ายตาย ต่อมาพระภุชณะได้แต่งงานกับลักขมณาหลังจากลักพาตัวพระนางจากพิธิสุมพร และ
พระองค์ยังทรงอภิเษกสมรสกับภัทรา พระชนิษฐาของสันตรทนะด้วย

อถายะที่ 59

หลังจากที่นรกาสุระขโมยร่มของพระวรุณ ต้มหูของพระแม่ทิตติ และสนามเด็กเล่นของเหล่า
เทวดาที่รู้จักกันในชื่อมณีปรวตะ พระอินทร์จึงเสด็จไปยังเมืองทวารกาและบรรยายการละเมิดของ
อสูรให้พระภุชณะฟัง องค์พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าทรงร่วมกับพระนางสัตยภามาทรงขึ้นพาหนะครุฑของ
พระองค์ และเสด็จไปยังเมืองหลวงของอาณาจักรนรกาสุระ บนสนามนอกเมืองพระองค์ทรงประหาร
อสูรมุระด้วยจักรของพระองค์ จากนั้นพระองค์ทรงต่อสู้กับโอรสทั้งเจ็ดของมุระและสังพวเขาทั้งหมด
ไปยังที่พำนักแห่งความตาย หลังจากนั้นนรกาสุระเองก็เข้าสู่สนามรบบนหลังช้าง นรกขว้างหอกศักติ
ไปยังพระภุชณะแต่อาวุธดังกล่าวไม่ได้ผล และองค์พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าก็ทรงตัดกองทัพของอสูรออกเป็น
ชิ้นๆ ในที่สุดพระภุชณะก็ตัดศีรษะของนรกาสุระออกด้วยจักร จากนั้นพระแม่ปฤถวีก็เข้าไปหา
พระภุชณะและมอบสิ่งของต่างๆ ที่นรกาสุระขโมยมาให้แก่พระองค์ พระนางสวดภาวนาต่อองค์พระ
ผู้เป็นเจ้าของและมอบบุตรชายที่หวาดกลัวของนรกัไว้ที่เท้าดอกบัวของพระภุชณะ ครั้นทรงทำให้โอรส
ของอสูรสงบลงแล้ว พระภุชณะก็เสด็จเข้าไปในวังของนรกาสุระ ทรงพบหญิงสาวหนึ่งหมื่นหกพัน
หนึ่งร้อยคน ทันทิที่พวกนางเห็นองค์พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า ทั้งหมดก็ตัดสินใจรับพระองค์เป็นสามีของตน
พระองค์ทรงส่งพวกนางไปยังเมืองทวารกาพร้อมกับสมบัติมากมาย แล้วเสด็จไปยังที่ประทับของพระ
อินทร์พร้อมกับพระนางสัตยภามา ที่นั่นพระองค์ทรงคืนต้มหูของอติติ และพระอินทร์และภรรยาของ
พระองค์ ศจีเทวี ก็ได้สักการะพระองค์ ตามคำขอของสัตยภามาพระภุชณะทรงถอนต้นปาริชาติ
จากสวรรค์และวางไว้บนหลังครุฑ หลังจากเอาชนะพระอินทร์และเทวดาอื่นๆ ที่ต่อต้านการยึดต้นไม้
ดังกล่าว พระภุชณะก็เสด็จกลับพร้อมกับพระนางสัตยภามาไปยังเมืองทวารกา ที่ซึ่งพระองค์ทรง
ปลุกต้นไม้ไว้ในสวนใกล้กับพระราชวังของสัตยภามา เดิมทีพระอินทร์เสด็จมาหาพระภุชณะเพื่อ
ถวายบังคมและขอร้องให้พระองค์ประหารนรกาสุระ แต่เมื่อภารกิจสำเร็จแล้วกลับทะเลาะกับพระ
เป็นเจ้า พวกเทวดาโกรธเคืองเพราะมัวเมากับความภาคภูมิใจในความมั่งคั่งของพวกเขา พระเจ้า
สูงสุดผู้ไม่มีข้อผิดพลาดได้สำแดงพระองค์ในรูปแบบที่แยกจากกันหนึ่งหมื่นหกพันหนึ่งร้อยรูปแบบ
และแต่งงานกับเจ้าสาวแต่ละคนในวิหารที่แตกต่างกัน พระองค์ทรงดำเนินกิจกรรมที่จำเป็นในชีวิต
คร่ำเรื้อนเช่นเดียวกับคนธรรมดา โดยรับการดูแลหลายแบบจากพระมเหสีของพระองค์

อถายะที่ 60

วันหนึ่งพระภุชณะประทับอยู่ในห้องนอนของพระนางรูกมิณีอย่างสบายใจ ขณะที่พระนางและสาวใช้ต่างเข้าเฝ้าพระองค์ด้วยวิธีต่างๆ รูกมิณีมักจะตอบสนองต่ออารมณ์ของพระภุชณะอยู่เสมอ ไม่ว่าจะเป็นอะไรก็ตาม ในโอกาสหนึ่งองค์พระผู้เป็นเจ้าทรงทอดพระเนตรดูรูกมิณีซึ่งมีความงดงามไร้ที่ติเนื่องจากพระนางคืออวตารของพระลักษมี แล้วจึงเริ่มหยอกล้อพระนางว่า “ก่อนหน้านี้ข้าทูลย์ผู้มั่งคั่งหลายพระองค์ซึ่งคู่ควรกับเจ้าทั้งรูปลักษณ์และอุปนิสัยต้องการจะแต่งงานกับเจ้า อันที่จริงบิดาและพี่ชายของเจ้าตั้งใจที่จะให้เจ้าแต่งงานกับศิคุปาละ แล้วทำไมเจ้าถึงรับสามีที่ไม่เหมาะสมเช่นเราซึ่งครั้งหนึ่งสละราชาอาณาจักรของตนแล้วหนีลงทะเลเพราะเกรงกลัวชราสันต์ นอกจากนี้เรายังล่วงละเมิดศีลธรรมทางโลก และเพราะเราไม่มีสิ่งใดเลยเราจึงเป็นที่รักของคนยากจนคนอื่นๆ แน่แน่นอนว่าคนรวยจะไม่บูชาคนอย่างเรา เมื่อชายและหญิงมีชนชั้นทางสังคม อิทธิพล ความงามทางกายภาพที่เหมือนกัน และอื่นๆ การแต่งงานหรือมิตรภาพก็จะเจริญรุ่งเรืองระหว่างพวกเขา แต่เพราะสายตาอันไม่กว้างไกล เจ้าจึงยอมรับสามีที่ขาดคุณสมบัติทุกอย่างและได้รับเกียรติจากขอลาน คงดีกว่าถ้าเจ้าแต่งงานกับนักรบผู้มีชื่อเสียงสักคน แล้วเจ้าก็จะมีความสุขในชีวิตนี้และหน้าต่อไป รูกมิณีของเจ้าและภักษัตริย์เช่นศิคุปาละล้วนเกลียดชังเรา และเราจึงลักพาตัวเจ้าไปเพียงเพื่อตัดความภาคภูมิใจของพวกเขาเท่านั้น แต่ในเรื่องร่างกาย บำรุง ภาริยา และลูกๆ เราไม่แยแสต่อสิ่งเหล่านั้น เราเป็นผู้มีความพอใจในตนเองของพระเป็นเจ้าสามพระองค์ เป็นเลิศเหนือวัตถุทั้งปวง” พระภุชณะหยุดพูด เพื่อทำลายความมั่นใจของพระนางรูกมิณีที่ว่าตนเป็นเป็นที่โปรดปรานของสามี นางเริ่มร้องไห้ ไม่นานนางก็ตกตะลึงด้วยความกลัว ความเจ็บปวด ความโศกเศร้าอย่างที่สุด และหมดสติไป พระภุชณะทรงเห็นว่านางเข้าใจเรื่องตลกของพระองค์ผิด จึงทรงรู้สึกสงสารนาง จึงอุ้มนางขึ้นมาจากพื้น แล้วลูบหน้านางแล้วปลอบใจว่า “เรารู้ว่าเจ้าผูกพันกับเรามาก เป็นเพียงความกระตือรือร้นที่จะเห็นหน้าดอกบัวของเจ้าขมวดคิ้วตอนที่เราแกล้งเจ้า การล้อเล่นกับคนรักเป็นความสุขสูงสุดของเจ้าของบ้าน” ถ้อยคำเหล่านี้ช่วยลดความกลัวการปฏิเสธของรูกมิณี เมื่อเห็นว่าพระภุชณะพูดเพียงล้อเล่นเท่านั้น นางจึงกล่าวว่า “ที่พระองค์ตรัสเกี่ยวกับเราสองคนว่าไม่เข้ากันนั้นเป็นเรื่องจริง ท้ายที่สุดแล้ว ไม่มีใครเทียบได้กับพระองค์ ผู้ทรงอำนาจสูงสุดในเทพหลัก 3 พระองค์ ได้แก่ พระพรหม พระวิษณุ และพระศิวะ” รูกมิณีเล่าต่อไปว่าทุกสิ่งที่พระภุชณะได้ตรัสไว้เป็นการดูหมิ่นพระองค์นั้นแท้จริงแล้วเป็นการถวายเป็นเกียรติแด่พระภุชณะ จากนั้นพระภุชณะจึงตรัสกับรูกมิณีด้วยความรักอย่างลึกซึ้ง “เราไม่ได้ตั้งใจจะทำให้จิตใจของเจ้าปั่นป่วนด้วยคำพูดตลกของเรา แต่เราต้องการแสดงให้เห็นความแข็งแกร่งของพรหมจริยาของเจ้า ใครก็ตามที่สวดภาวนาถึงเราเพื่อความพึงพอใจและความสุขในชีวิตครอบครัว จะหลงผิดกับพลังมายาของเรา บุคคลเช่นนี้จะเกิดที่ต่ำ ผู้หญิงธรรมดาที่มีความปรารถนาอันเสื่อมทรามไม่สามารถมีสการเราอย่างซื่อสัตย์เหมือนที่เจ้าได้กระทำไปแล้ว ตอนที่เจ้าแต่งงาน เจ้าไม่ได้แสดงความสนใจต่อคู่ครองของราชวงศ์คนใดเลย แต่กลับส่งพรหมณ์ผู้ส่งสารมาให้เรา เพราะฉะนั้นเจ้าจึง

เป็นที่รักยิ่งในบรรดาภรรยาทั้งหลายของเรา” ด้วยเหตุนี้ พระภคชนก ผู้เป็นเจ้าแห่งจักรวาลจึงทรงสนุกรสนานกับเทวีแห่งโซคลาภในร่างของนางคือรุกมิณี และในทำนองเดียวกันพระองค์ทรงปฏิบัติหน้าที่ทุกประการให้สำเร็จครบถ้วนสำหรับคฤหัสถ์ในวังแต่ละหลังของภรรยาคนอื่นๆ ของพระองค์

อถายะที่ 61

เนื่องจากไม่เข้าใจความจริงทั้งหมดเกี่ยวกับพระภคชนก พระมเหสีแต่ละคนของพระองค์จึงคิดว่าเนื่องจากพระองค์ทรงประทับอยู่ในวังของพระนางตลอดเวลา นางจึงต้องเป็นภรรยาคนโปรดของพระองค์ พวกนางต่างตกตะลึงในความงามของพระเจ้าและการสนทนาด้วยความรักที่พระองค์ทรงมีต่อพวกนาง แต่พวกนางไม่สามารถทำให้พระทัยของพระองค์ปั่นป่วนด้วยท่าทางที่มีเสน่ห์อย่างการขมวดคิ้วหรือโดยวิธีอื่นใด เมื่อได้พระภคชนกสามีของพวกนาง ผู้ซึ่งแม้แต่เทวดาเช่นพระพรหมาก็พบว่าเป็นการยากที่จะรู้ตามความจริง ภรรยาของพระเป็นเจ้าก็กระตือรือร้นที่จะคบหากับพระองค์อยู่เสมอ ดังนั้นแม้ว่าแต่ละคนจะมีสาวใช้หลายร้อยคน แต่พวกนางก็ยอมรับใช้พระองค์เป็นการส่วนตัว ภรรยาของพระภคชนกแต่ละคนมีบุตรชายสิบคน ซึ่งแต่ละคนก็มีบุตรชายและหลานชายหลายคนตามลำดับ จากครรภ์ของรุกมิณี มีธิดารุกมวดี ปรีทุมน์เป็นบิดาของอนิรุทธ์ แม้ว่าพระภคชนกจะดูเหมือนรักมเหสี แต่เพื่อเอาใจน้องสาว รุกมิณีจึงยกลูกสาวของตนให้แต่งงานกับปรีทุมน์ และยกหลานสาวของเธอให้กับอนิรุทธ์ ส่วนพลีบุตรชายของกฤตวรมาภิ์แต่งงานกับจารุมตีบุตรสาวของรุกมิณี ในงานแต่งงานของอนิรุทธ์ พลราม พระภคชนก และยาทวะคนอื่นๆ ได้ไปที่พระราชวังของรุกมิณีในเมืองโกชกภูชะ หลังเสร็จสิ้นพิธี รุกมิณีทำให้พลรามเล่นสกา ในนัดแรกรุกมิณีเอาชนะพลรามได้ จากนั้นราชาแห่งกลิงคะ ก็หัวเราะเยาะพระเจ้าโดยเผยให้เห็นฟันของเขาจนหมด พลรามชนะในนัดถัดไป แต่รุกมิณีปฏิเสธที่จะยอมรับความพ่ายแพ้ จากนั้นเสียงหนึ่งก็ดังขึ้นจากท้องฟ้า ประกาศว่าพลรามชนะแล้วอย่างแท้จริง แต่รุกมิณีได้รับการสนับสนุนจากกษัตริย์ผู้ชั่วร้าย แล้วทำให้พลรามขุ่นเคืองโดยกล่าวว่า แม้ว่าพลรามจะเชี่ยวชาญเรื่องการเลี้ยงโคอย่างแน่นนอน แต่เขาไม่รู้อะไรเลยเกี่ยวกับการเล่นสกา การดูถูกเหยียดหยามนั้นจึงทำให้พลรามโหมตีรุกมิณีด้วยกระบองของพระองค์ด้วยความโกรธ กษัตริย์แห่งกลิงคะพยายามหลบหนี แต่พลรามก็คว้าตัวเขาและทำให้ฟันของเขาหลุดจนหมด ครั้งนั้นกษัตริย์ที่น่ารังเกียจอื่นๆ ทั้งแขน ต้นขา และศีรษะที่ได้รับบาดเจ็บจากการฟาดกระบองของพลราม ต่างพากันหนีไปทุกทิศทุกทาง และมีเลือดไหลออกมาอย่างล้นหลาม พระภคชนกไม่แสดงความเห็นชอบหรือไม่เห็นชอบต่อการเสียชีวิตของพี่เขย โดยเกรงว่าพระองค์จะทำลายความสัมพันธ์อันเปี่ยมด้วยความรักของพระองค์กับรุกมิณีหรือพลราม จากนั้นพระเป็นเจ้า พลราม และยาทวะคนอื่นๆ ก็ทรงนั่งรถม้าศึกอันสง่างามของอนิรุทธ์และเจ้าสาว แล้วทุกคนก็ออกเดินทางสู่ทวารกา

อถยยะที่ 62

ในบรรดาโอรสหนึ่งร้อยคนของกษัตริย์พลี บุตรคนโตคือพามาสุระ เขาเป็นผู้ศรัทธาที่ยิ่งใหญ่ของพระศิวะ ผู้ซึ่งโปรดปรานพามาสุระมากจนแม้แต่เทวดาอย่างพระอินทร์ก็ยังต้องรับใช้เขา พามาสุระเคยทำให้พระอิศวรพอใจด้วยการเล่นเครื่องดนตรีด้วยมือหนึ่งพนมมือในขณะที่พระศิวะเต้นรำตามทวน เพื่อเป็นการตอบแทน พระศิวะเสนอพรใดๆ ก็ตามที่เขาเลือกให้กับพามาสุระ และพามาสุระก็ขอให้พระศิวะเป็นผู้พิทักษ์เมืองของเขา วันหนึ่ง เมื่อพามาสุระรู้สึกอยากจะทำศึก เขาจึงทูลพระศิวะว่า “ยกเว้นพระองค์ ในโลกนี้ไม่มีนักรบใดที่แข็งแกร่งพอที่จะต่อสู้กับข้าพระองค์ได้ ดังนั้น อาวุธนับพันที่พระองค์ประทานแก่ข้าจึงเป็นเพียงภาระหนักเท่านั้น” พระศิวะทรงโกรธเคืองกับถ้อยคำเหล่านี้ จึงตรัสตอบว่า “ความเย่อหยิ่งของเจ้าจะถูกบดขยี้ในการต่อสู้เมื่อเจ้าพบกับผู้เท่าเทียมของเรา แท้จริงแล้วธงรบศึกของเจ้าจะร่วงลงถึงพื้นและแตกสลาย” อุษา บุตรสาวของพามาสุระ ครั้งหนึ่งเคยพบกับคู่รักขณะหลับไหล เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นหลายคืนติดต่อกัน จนกระทั่งคืนหนึ่งพระนางไม่เห็นพระองค์ในความฝัน ทันใดนั้นพระนางก็ตื่นขึ้นและพบกับพระองค์ด้วยท่าทีกระสับกระส่าย แต่เมื่อสังเกตเห็นสาวใช้อยู่รอบตัว พระนางก็รู้สึกเขินอาย จิตรলেখาเพื่อนของอุษา ถามพระนางว่าพระนางพบกับใครและอุษาก็เล่าให้นางฟังทุกอย่าง เมื่อได้ยินเรื่องคนรักในฝันของอุษา จิตรলেখาพยายามบรรเทาความทุกข์ของเพื่อนด้วยการวาดภาพคนธรรมดาและบุคคลบนสวรรค์คนอื่น ๆ รวมถึงชายหลายคนในราชวงศ์วฤชณี จิตรলেখาขอให้อุษาเลือกชายที่พระนางเห็นในฝัน แล้วอุษาเข้าไปที่รูปของอนิรุทธ์ จิตรলেখาผู้มีอำนาจลึกลับรู้ทันทีว่าชายหนุ่มที่เพื่อนของนางชี้ให้เห็นคืออนิรุทธ์หลานชายของพระกฤษณะ จากนั้น จิตรলেখาใช้อำนาจญาณของนางบินขึ้นไปบนฟ้าสู่เมืองทวารกา พบพระอนิรุทธ์และนำพระองค์กลับมายังโคณิตปุระ เมืองหลวงของพามาสุระ ที่นั่นนางได้ถวายพระองค์แก่อุษา เมื่อได้ชายตามที่ปรารถนาแล้ว อุษาจึงเริ่มรับใช้พระองค์ด้วยเสน่ห์หาภายในที่ส่วนตัวของพระนาง ซึ่งหวงห้ามไว้สำหรับผู้ชายอย่างเคร่งครัด ผ่านไประยะหนึ่งยามหญิงในวังขึ้นในสังเกตเห็นพฤติกรรมทางเพศของอุษา จึงไปหาพามาสุระเพื่อแจ้งให้ทราบ พามาสุระรีบุดไปยังที่พักของบุตรสาวพร้อมทหารยามจำนวนมาก และด้วยความตกใจอย่างยิ่งที่เห็นอนิรุทธ์อยู่ที่นี่ ขณะที่พวกทหารรักษาพระองค์เข้าโจมตี อนิรุทธ์ก็หยิบกระบองของพระองค์ขึ้นมาและสังหารได้สำเร็จ ก่อนที่พามาสุระผู้มีอำนาจจะจับพระองค์ด้วยเชือกนาคปาศะอันลึกลับ ทำให้อุษาเต็มไปด้วยความโศกเศร้า

อถยยะที่ 63

เมื่อพระอนิรุทธ์ไม่กลับจากโคณิตปุระ ครอบครัวและเพื่อนๆ ของพระองค์ก็ผ่านฤดูฝนตลอดสี่เดือนไปด้วยความลำบากใจอย่างยิ่ง เมื่อได้ทราบข่าวจากนารทมนีว่าพระอนิรุทธ์ถูกจับกุม กองทัพขนาดใหญ่ของนักรบยาทวะที่เก่งที่สุดภายใต้การคุ้มครองของพระกฤษณะจึงออกเดินทางไปยังเมืองหลวงของพามาสุระ และปิดล้อมเมืองนั้น พามาสุระต่อต้านพวกเขาอย่างดุเดือดด้วยกองทัพที่มีขนาด

เท่ากัน เพื่อช่วยพามาสู่ระ พระศิวะ พร้อมด้วยการตีเกยะและกลุ่มฤๅษีก็กลับได้จับอาวุธต่อสู้กับ พลรามและพระฤๅษณะ พาณะเริ่มต่อสู้กับสาตยกิ และลูกชายของพาณะก็ต่อสู้กับ สามพะ เหล่า เทวดารวมตัวกันบนท้องฟ้าเพื่อเป็นสักขีพยานในการต่อสู้ ด้วยลูกธนูของพระองค์ พระฤๅษณะทรง ช่มชู้สาวของพระศิวะ และด้วยการทำให้พระศิวะตกอยู่ในภาวะสับสน พระองค์จึงสามารถทำลาย กองทัพของพามาสู่ระได้ การตีเกยะถูกปรักหม่นทุบตีอย่างรุนแรงจนต้องหนีออกจากสนามรบ ในขณะที่กองทัพของพาณะที่เหลือซึ่งถูกโจมตีจากกระบองของพลรามกระจัดกระจายไปทุกทิศทุก ทาง ด้วยความโกรธเคืองที่เห็นว่ากองทัพของตนถูกทำลาย พามาสู่ระจึงรีบเร่งเข้าโจมตีพระฤๅษณะ แต่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประหารคนขับรถม้าของพาณะทันที ทำให้รถม้าและคันธนูหัก แล้วทรงเป่า หอยสังข์ของพระองค์ มารดาของพาณะพยายามช่วยลูกชายของพระนาง ปราภฏกายเปลือยเปล่าต่อ หน้าพระฤๅษณะ ผู้ซึ่งเปียงพระพักตร์ของพระองค์หนีเพื่อหลีกเลี่ยงการมองดูพระนาง พาณะเห็น โอกาสจึงหนีเข้าเมือง หลังจากที่พระฤๅษณะได้ปราบพวกภูตผีที่อยู่ภายใต้พระศิวะจนหมดสิ้นแล้ว อาวุธศิวะ-ชวระ ซึ่งเป็นพลังงานความร้อนที่มีสามหัวและสามขา ได้เข้ามาใกล้พระฤๅษณะเพื่อต่อสู้ กับพระองค์ พระฤๅษณะทรงทอดพระเนตรเห็นแล้วทรงปล่อยวิษณุ-ชวรออกไปบ้างและควบคุมศิวะ- ชวระ เมื่อไม่มีที่อื่นให้หลบภัย ศิวะ-ชวระจึงเริ่มกล่าวปราศรัยต่อพระฤๅษณะ ถวายเกียรติแด่พระองค์ และทูลขอความเมตตา พระฤๅษณะทรงพอพระทัยกับศิวะ-ชวระ และหลังจากที่องค์พระผู้เป็นเจ้า ทรงสัญญาว่าศิวะ-ชวระจะพ้นจากความกลัว ก็กราบลงต่อพระองค์แล้วจากไป ต่อมาพามาสู่ระก็ กลับมาโจมตีพระฤๅษณะอีกครั้ง โดยทรงถืออาวุธทุกชนิดไว้ในพระหัตถ์นับพันของพระองค์ แต่ พระฤๅษณะทรงหยิบจักรสุทรศนะของพระองค์และเริ่มตัดแขนของอสูรออกทั้งหมด พระศิวะเข้าเฝ้า พระฤๅษณะเพื่อสวดภาวนาเพื่อชีวิตของพามาสู่ระ และเมื่อองค์พระผู้เป็นเจ้าทรงยินยอมที่จะไว้ชีวิต เขา พระองค์จึงตรัสกับพระศิวะดังนี้ “พามาสู่ระไม่สมควรตายเนื่องจากเขาเกิดในตระกูลประหลาต มหาราช ข้าพระองค์ได้ตัดแขนขาดไปหมด ยกเว้นแขนทั้งสี่ของพาณะ เพียงเพื่อทำลายความเย่อหยิ่ง จอมปลอมของเขา และได้ทำลายกองทัพของเขาให้สิ้นซากเพราะนั่นเป็นภาระแก่แผ่นดิน จากนั้นเขา จะพ้นจากความแก่ชราและความตาย และมีชีวิตอยู่อย่างไม่เกรงกลัวในทุกสถานการณ์ เขาจะเป็น หนึ่งในผู้รับใช้คนสำคัญของพระองค์” ด้วยความมั่นใจว่าเขาไม่มีอะไรต้องกลัว พามาสู่ระจึงถวาย บังคมพระฤๅษณะ และให้อุษาและอนิรุทธนั่งบนรถม้าศึก และนำไปเข้าเฝ้าองค์พระผู้เป็นเจ้า พระฤๅษณะจึงเสด็จไปยังเมืองทวารกา โดยมีพระอนิรุทธและเจ้าสาวเป็นประธานในขบวน เมื่อคู่บ่าว สาวมาถึงเมืองหลวงขององค์พระผู้เป็นเจ้า พวกเขาได้รับเกียรติจากราชภรรยา ญาติขององค์พระผู้เป็น เจ้า และพราหมณ์ทั้งหลาย

อถยยะที่ 64

วันหนึ่ง สามพะและเด็กหนุ่มคนอื่นๆ ในราชวงศ์ยาทวะไปยังป่าเพื่อเล่นสนุก และหลังจากเล่นกันเป็นเวลานาน พวกเขาก็กระหายน้ำมากและเริ่มมองหา น้ำ ภายในบ่อน้ำแห่งพวกเขาพบสิ่งมีชีวิตที่น่าทึ่ง คือกิ้งก่าตัวใหญ่ที่มีรูปร่างคล้ายเนินเขา เด็กๆ รู้สึกสงสารและพยายามดึงมันออกมา แต่หลังจากพยายามใช้สายหนังและเชือกหลายครั้ง พวกเขาก็เห็นว่าไม่สามารถช่วยเหลือสัตว์ตัวนี้ได้ จึงไปหาพระกฤษณะและทูลพระองค์ว่าเกิดอะไรขึ้น องค์พระผู้เป็นเจ้าทรงติดตามพวกเขาไปที่บ่อน้ำ แล้วทรงยื่นพระหัตถ์ช่วยหยิบกิ้งก่าออกมาอย่างง่ายดาย เพียงสัมผัสพระหัตถ์ของพระกฤษณะ สิ่งมีชีวิตก็แปลงร่างเป็นเทวดาในทันที พระกฤษณะจึงถามว่า “ท่านเป็นใคร เหตุใดจึงมีสภาพต่ำต้อยเช่นนี้” เทวดาตอบว่า “ข้าชื่อกษัตริย์นฤเค บุตรของอิกศวาทุ และข้ามีชื่อเสียงในเรื่องการบริจาคทาน แท้จริงเราได้ถวายโคแก่พราหมณ์จำนวนนับไม่ถ้วน แต่สมัยหนึ่ง โคของมหาพราหมณ์เดินเข้ามาในฝูงของเรา โดยไม่รู้ตัวจึงถวายโคตัวนี้ให้พราหมณ์อีกคนหนึ่ง เมื่อเจ้าของโคคนก่อนเห็นพราหมณ์อีกคนเอาโคตัวนี้ไป พราหมณ์คนแรกก็อ้างว่าโคเป็นของเขา และเริ่มโต้เถียงกับพราหมณ์คนที่สอง หลังจากทะเลาะกันได้สักพักพวกเขาก็เข้ามาหาข้า และข้าก็ขอร้องพวกเขาให้รับโคหนึ่งแสนตัวไปเพื่อแลกกับโคตัวหนึ่ง และโปรดยกโทษให้ข้าสำหรับความผิดที่ได้ทำไปโดยไม่รู้ตัวด้วย แต่พราหมณ์ทั้งสองไม่ยอมรับข้อเสนอและเรื่องก็ยังไม่ยุติ หลังจากนั้นไม่นาน ข้าก็สิ้นใจและถูกพวกยมทูตพาไปยังสำนักของยมราช ยมราชถามข้าพเจ้าว่าข้าพเจ้าอยากจะทำอะไรก่อน กล่าวคือ หนรับผลแห่งบาปของตน หรือไม่ก็ยินดีกับผลแห่งบุญของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าตัดสินใจว่าจะหนรับผลบาปของตนก่อน และฉันก็เลยกลายร่างเป็นกิ้งก่า” หลังจากที่ถูกกษัตริย์นฤเคเล่าเรื่องราวของตนแล้ว ก็สวดภาวนาต่อพระกฤษณะ จากนั้นจึงขึ้นพาหนะไปบนท้องฟ้าซึ่งนำพระองค์ขึ้นสู่สวรรค์ จากนั้นพระกฤษณะได้สั่งสอนเพื่อนของพระองค์ตลอดจนประชาชนทั่วไปถึงอันตรายของการขโมยทรัพย์สินของพราหมณ์ ในที่สุดพระเป็นเจ้าก็เสด็จกลับวังของพระองค์

อถยยะที่ 65

วันหนึ่งพลรามเสด็จไปโคกุลเพื่อพบญาติและมิตรสหายของพระองค์ เมื่อพระองค์เสด็จไปถึงที่นั่น โคปีผู้เฒ่าและบิดามารดาของพระกฤษณะ คือ นันทะและยโสทา ซึ่งต่างกังวลใจอย่างมากเป็นเวลานาน ได้สวมกอดพระองค์และถวายพระพรแด่พระองค์ พลรามแสดงความเคารพและทักทายผู้ใหญ่แต่ละท่านอย่างเหมาะสมตามอายุ มิตรภาพ และความสัมพันธ์ในครอบครัว หลังจากที่เขาเมืองโคกุลและพลรามได้สอบถามถึงความเป็นอยู่ที่ดีของกันและกันแล้ว ก็ทรงพักจากการเดินทางของพระองค์ ไม่นานนักโคปีก็เข้ามาหาพลรามและซักถามพระองค์เกี่ยวกับความเป็นอยู่ที่ดีของพระกฤษณะ พวกนางถามว่า “พระกฤษณะยังจำพ่อแม่และเพื่อนๆ ของพระองค์ได้หรือไม่ และพระองค์จะเสด็จมาเยี่ยมโคกุลเพื่อเยี่ยมพวกนางหรือไม่ เพื่อเห็นแก่พระกฤษณะ เราจึงละทิ้งทุกสิ่ง

แม้แต่บิดา มารดา และญาติอื่นๆ ของเรา แต่บัดนี้พระองค์ทรงทอดทิ้งเราแล้ว เป็นไปได้อย่างไร หลังจากที่ได้เห็นพระพักตร์ที่ยิ้มหวานและถูกกระตุ้นจากกามเทพแล้วเราก็ได้แต่ศรัทธาในคำพูดของ พระกฤษณะ แต่ถึงกระนั้น ถ้าพระกฤษณะสามารถใช้วันเวลาของพระองค์แยกจากเราได้แล้ว เหตุใด เราจึงทนไม่ได้ที่จะแยกจากพระองค์ ไม่มีเหตุผลที่จะพูดถึงพระองค์อีกต่อไป” ในการณ์นี้โคปีจดจำ คำพูดอันไพเราะของพระกฤษณะ สายตาที่มีเสน่ห์ ท่าทางที่ขี้เล่น และการโอบกอดด้วยความรัก เป็น ผลให้พวกนางเริ่มร้องไห้ พลรามลอบใจพวกนางด้วยการถ่ายทอดข้อความอันน่าดึงดูดใจที่ พระกฤษณะประทานแก่พวกนาง พลรามประทับอยู่ในโคกุละเป็นเวลาสองเดือน ทรงเล่นกับโคปีใน สวนริมฝั่งยมุนา เหล่าเทวดาที่เห็นกิจกรรมเหล่านี้เล่นกลองมโหรีในสวรรค์และโปรยกลีบดอกไม้อ ในขณะที่ฤๅษีแห่งสวรรค์ท่องสวดความรุ่งโรจน์ของพลราม วันหนึ่งพลรามเมาสุรารารุณีและเริ่ม ท่องเที่ยวไปในป่าร่วมกับโคปี พระองค์ตรัสสั่งยมุนาว่า “เข้ามาใกล้เถิด เพื่อข้าพเจ้าและพวกโคปีจะ ได้สนุกสนานกับการเล่นน้ำของท่าน” แต่ยมุนาเพิกเฉยต่อพระบัญชาของพระองค์ จากนั้นพลรามก็ เริ่มดื่มน้ำด้วยปลายคันไถของพระองค์ และแยกพระนางออกเป็นลำน้ำย่อยหลายร้อยแห่ง เทวี ยมุนาปรากฏตัวขึ้นด้วยความตกใจกลัว ล้มลงแทบพระบาทของพลรามและอธิษฐานขอการอภัยโทษ ทรงปล่อยพระนางไปแล้วลงน้ำกับเพื่อนหญิงของพระองค์เพื่อเล่นสนุกอยู่ระยะหนึ่ง เมื่อพวกเขาขึ้น จากน้ำ เทพีกานติได้มอบเครื่องประดับ เสื้อผ้า และพวงมาลัยอันสวยงามแก่พลราม ทุกวันนี้แม่น้ำ ยมุนายังไหลผ่านช่องทางต่างๆ มากมายที่ถูกตัดโดยคันไถของพลรามซึ่งเป็นสัญญาณที่แสดงว่า พระองค์ได้ปราบพระนางแล้ว ขณะที่พลรามเล่น จิตใจก็หลงใหลมัวเมาในกิจกรรมของพวกโคปี ดังนั้นเวลาหลายคืนที่พระองค์ทรงอยู่ร่วมกับพวกนางจึงดูเหมือนเป็นคืนเดียวสำหรับพระองค์

อถายะที่ 66

ขณะที่พลรามเสด็จเยือนวระ ษัตรีย์เปาณทุระกะ แห่งกรูษะ ได้รับการสนับสนุนจากคนโง่ เหลาจึงประกาศว่าเขาคือพระवासुเทพตัวจริง ดังนั้นเขาจึงท้าทายพระกฤษณะด้วยข้อความต่อไปนี้ “เนื่องจากข้าเพียงผู้เดียวเป็นพระเป็นเจ้าสูงสุด พระองค์ควรละทิ้งการอ้างสิทธิ์อันเป็นเท็จต่อตำแหน่ง นี้ ตลอดจนสัญลักษณ์อันศักดิ์สิทธิ์ของข้าด้วย และจงเข้ามาปกป้องข้า หากไม่ทำ ก็เตรียมตัวอกรบ ได้” เมื่ออครเสนะและพวกราชสำนักได้ยินคำโอ้อวดอันโง่เขลาของเปาณทุระกะแล้ว ต่างก็หัวเราะกัน ใหญ่ พระกฤษณะจึงบอกผู้ส่งสารของเปาณทุระกะ ให้ส่งข้อความถึงเจ้านายของเขาว่า “โอ คนโง่ เรา จะบังคับเธอให้ละทิ้งสิ่งที่เรียกว่าสุทรศนจักรและสัญลักษณ์ศักดิ์สิทธิ์อื่นๆ ของเราที่เรากล้าอุปโลกน์ และเมื่อเธอนอนลงในสนามรบ เธอจะกลายเป็นที่พิภพของสุนัข” พระกฤษณะจึงเสด็จไปภาคี เปาณทุระกะเห็นองค์พระผู้เป็นเจ้าเตรียมออกศึก จึงรีบออกจากเมืองไปเข้าเฝ้าพระองค์พร้อมกับ กองทัพ กาศิราชะเพื่อนของเขาเดินตามไป โดยนำกองทัพหลังไว้ เช่นเดียวกับไฟแห่งการทำลายล้าง สากลที่ทำลายสิ่งมีชีวิตทุกชีวิตในทุกทิศ พระกฤษณะทรงทำลายล้างกองทัพของเปาณทุระกะและ

กาศิราษะฉัณนั้น จากนั้นหลังจากทรงลงโทษเปาณทุรกะแล้ว องค์พระผู้เป็นเจ้าก็ทรงตัดศีรษะทั้งเขา และกาศิราษะด้วยสุทธรรศนจักร แล้วเสด็จกลับมายังทวารกา เนื่องจากเปาณทุรกะได้นั่งสมาธิเฝ้าองค์ ภควานอยู่ตลอดเวลา แม้จะแต่งกายเหมือนพระองค์ แต่ก็ได้รับความหลุดพ้น เมื่อพระภคชนะตัดพระ ศีयरกาศิราษะ ศีयरของพระราชาก็ลอยละลือเข้าไปในเมืองของพระองค์ และเมื่อพระราชินี พระราช โอรส และญาติคนอื่นๆ ของพระองค์เห็นดังนั้น ต่างก็พากันคร่ำครวญ บุตรของกาศิราษะชื่อสุทักษิณะ ต้องการล้างแค้นให้กับการตายของบิดา จึงเริ่มสักการะพระศิวะด้วยเจตนาจะทำลายผู้ฆ่าบิดาของตน ด้วยความยินดีกับการบูชาของสุทักษิณะ พระศิวะจึงเสนอทางเลือกในการขอพรแก่เขา และสุทักษิณะ จึงขอหนทางที่จะสังหารผู้ที่สังหารบิดาของเขา พระศิวะแนะนำให้เขาบูชาไฟด้วยพิธีกรรมมนต์ดำ สุทักษิณะได้กระทำเช่นนั้น จึงมีอสูรที่หน้าเกรงขามซึ่งมีร่างเป็นเปลวเพลิงปรากฏขึ้นจากหลุมไฟบูชา ยัญ อสูรลุกขึ้นถือตรีศูลเพลิงแล้วออกเดินทางมุ่งหน้าสู่ทวารกาทันที ผู้อยู่อาศัยในเมืองหลวงของ พระภคชนะรู้สึกหวาดกลัวเมื่ออสูรเข้ามาใกล้เมือง แต่พระภคชนะรับรองว่าพวกเขาจะได้รับความ คัมครอง และส่งจักรสุทธรรศนของพระองค์ไปต่อต้านการสร้างเวทมนตร์ของพระศิวะ สุทธรรศน ะเอาชนะอสูรได้ จากนั้นจึงกลับมาที่เมืองพาราณสีและเผาสุทักษิณะให้เป็นเถ้าถ่านพร้อมกับนักบวช ของเขา สุทธรรศนจักรตามอสูรเข้าไปในเมืองพาราณสีและเผาเมืองทั้งเมืองให้ราบคาบ แล้วจักรของ องค์พระผู้เป็นเจ้าก็กลับไปอยู่เคียงข้างพระองค์ที่เมืองทวารกา

อัยยาะที่ 67

นรกาสรุ อสูรที่พระภคชนะสังหาร มีเพื่อนชื่อทวิวิทะผู้เป็นลิง ทวิวิทะ ต้องการล้างแค้น ให้กับการตายของเพื่อนของเขา เขาจึงจุดไฟเผาบ้านของคนเลี้ยงโค ทำลายล้างเมืองอานรตะของ พระภคชนะ และทำให้น้ำท่วมพื้นที่ชายฝั่งทะเลด้วยการปั่นน้ำทะเลด้วยแขนอันทรงพลังของเขา จากนั้นอันธพาลก็โค่นต้นไม้ในอาศรมของปราชญ์ผู้ยิ่งใหญ่ และยังอุจจาระและปัสสาวะไปบนไฟบูชา ยัญอีกด้วย เขาลักพาตัวชายและหญิงและขังพวกเขาไว้ในถ้ำบนภูเขาซึ่งปิดผนึกไว้ด้วยก้อนหิน หลังจากปั่นป่วนแผ่นดินทั้งหมดและทำให้หญิงสาวจำนวนมากในครอบครัวที่นานับถือเสียหาย ทวิวิทะก็มาถึงภูเขาไรวตะกะ ซึ่งพบว่าพลรามสนุกสนานอยู่ร่วมกับกลุ่มผู้หญิงที่น่าดึงดูด โดยไม่สนใจ พลรามซึ่งเห็นได้ชัดว่ามีนเมาจากการดื่มเหล้า ทวิวิทะก็เปิดทวารของเขาต่อผู้หญิงที่อยู่ตรงหน้าพล ราม และยังดูถูกพวกนางด้วยการทำท่าทางหยาบคายด้วยคิ้วของเขา และถ่ายอุจจาระและปัสสาวะ พฤติกรรมอุกอาจของทวิวิทะ ทำให้พลรามโกรธและขว้างก้อนหินใส่ลิง แต่ทวิวิทะก็สามารถหลบเลี่ยง ได้ จากนั้นเขาก็เยาะเย้ยพลรามและดิงขูดของสตรี เมื่อเห็นความกล้าบ้าบิ่นนี้พลรามจึงตัดสินใจ สังหารทวิวิทะ ดังนั้นพระองค์จึงทรงหยิบกระบองและอาวุธคันไถของพระองค์ขึ้นมา ทวิวิทะผู้ทรง อำนาจก็เตรียมอาวุธให้ตัวเองโดยถอนต้นศาละขึ้นมาจากพื้นดิน และด้วยต้นไม้ต้นนี้เขาได้ฟาดพระ ศีयरองค์พระผู้เป็นเจ้า อย่างไรก็ตาม พลรามยังคงไม่ไหวติงและทุบถ้ำตันของต้นไม้เป็นชิ้นๆ ทวิวิทะ

ถอนรากถอนโคนต้นไม้ อีกต้นหนึ่ง ที่ละต้น จนกระทั่งป่าไม้ถูกโค่นล้ม แต่ถึงแม้เขาจะฟาดหัวพลราม ด้วยต้นไม้ต้นแล้วต้นเล่า แต่องค์พระผู้เป็นเจ้าก็ทรงทำลายต้นไม้ทั้งหมดเป็นขึ้น ๆ แล้วลิงโง่เขาก็เริ่ม ปาก่อนหินใส่ พลรามบดขยี้พวกมันทั้งหมดจนเป็นผง หลังจากนั้นทวิวิฑะก็พุ่งเข้าไปและชกพระองค์ที่ หน้าอกด้วยหมัด ทำให้พลรามโกรธเคือง พลรามละทิ้งกระบองและอาวุธคันใด แล้วฟาดเข้าที่คอและ ไหล่ของทวิวิฑะ ลิงก็อาเจียนเป็นเลือดและล้มลงเสียชีวิต หลังจากสังหารทวิวิฑะแล้ว พลรามก็ออก เดินทางไปหาทวารภาพพร้อมกับเหล่าเทวดาและฤๅษีที่โปรยดอกไม้จากท้องฟ้า และถวายคำสรรเสริญ สวตมนต์ และถวายความเคารพแด่พระองค์

อถายะที่ 68

สามพะ บุตรชายที่รักของชามพวตีได้ลักพาตัวลักษมณา บุตรสาวของทุรโยธน์ไปจากงาน สยุมพรของพระนาง เพื่อเป็นการตอบโต้ การพจิงรวมกำลังเพื่อจับกุมเขา หลังจากที่สามพะกักขัง พวกเขาเพียงลำพังสักพักหนึ่ง นักรบ 6 คนของฝ่ายการพก็ขัดขวางรณม้าศึกของเขา หักธนูเป็นขึ้น ๆ คว่ำตัวเขา มัดเขาไว้ แล้วนำทั้งเขาและลักษมณากลับไปที่หัสตินาปุระ เมื่อกษัตริย์อุครเสนะได้ยินเรื่อง ที่สามพะถูกจับตัวไป พระองค์จึงทรงเรียกร้องให้พวกยาทวะตอบโต้ พวกเขาเตรียมที่จะต่อสู้ด้วยความ โกรธ แต่พลรามก็ทำให้พวกเขาสงบลง โดยหวังว่าจะหลีกเลี่ยงการทะเลาะกันระหว่างราชวงศ์ กุรุและราชวงศ์ยทุ พลรามเสด็จไปยังหัสตินาปุระ พร้อมด้วยพราหมณ์และผู้เฒ่ายาทวะจำนวนหนึ่ง ฝ่ายของยาทวะตั้งค่ายในสวนนอกเมือง และพลรามจึงส่งอุฑะวะไปสืบความคิดของกษัตริย์ธฤต ราชกูร์ เมื่ออุฑะวะปรากฏตัวในราชสำนักการพและประกาศการมาถึงของพลราม พวกการพก็ สักการะอุฑะวะ และเข้าเฝ้าพลรามโดยนำสิ่งของมงคลมาถวายพระองค์ การพให้เกียรติพลราม ด้วย พิธีกรรมและสิ่งของที่น่ายกการเคารพ แต่เมื่อพระองค์ทรงถ่ายทอดข้อเรียกร้องของอุครเสนะให้พวก เขาปล่อยสามพะ พวกเขาก็โกรธ แล้วกล่าวว่า “น่าที่มาก ที่พวกยาทวะพยายามออกคำสั่งแก่การพ นี่เป็นเหมือนรองเท้าที่พยายามจะป็นขึ้นไปบนหัว พวกยาทวะได้รับราชบัลลังก์มาจากพวกเราเพียงผู้ เดียว แต่บัดนี้พวกเราถือว่าตนมีความเท่าเทียมกับพวกเราแล้ว เราจะไม่ขยายสิทธิพิเศษอันสูงส่งไปถึง พวกเข่อีกต่อไป” เมื่อกล่าวเช่นนี้แล้ว ขุนนางการพก็เข้าไปในเมืองของพวกเขา และพลรามตัดสินใจ ว่าวิธีเดียวที่จะจัดการกับผู้ที่คลั่งไคล้ศักดิ์ศรีแบบผิดๆ คือการลงโทษอย่างโหดเหี้ยม พระองค์จึงทรง หยิบอาวุธคันใดและทรงประสงค์ที่จะกำจัด ชาวคุรุให้หมดไปจากโลก จึงทรงลากทั้งหัสตินาปุระไป ทางแม่น้ำคงคา เมื่อเห็นว่าเมืองของพวกเขาตกอยู่ในอันตรายและใกล้จะตกลงไปในแม่น้ำ การพที่ หวาดกลัวก็รีบนำสามพะและลักษมณามาเข้าเฝ้าพลรามและเริ่มถวายเกียรติแด่พระองค์ จากนั้นพวก เขาก็อธิษฐานว่า “ข้าแต่พระเจ้า โปรดยกโทษให้เราด้วย ผู้ซึ่งเพิกเฉยต่อตัวตนที่แท้จริงของพระองค์” พลรามรับรองกับชาวการพว่าจะไม่ทำร้ายพวกเขา และทุรโยธน์ได้มอบของขวัญแต่งงานมากมายแก่

ลูกสาวและลูกเขยคนใหม่ของเขา ลำดับนั้นทุรโยธน์กล่าวคำท้าทายต่อพวกยาทวะ ขอร้องให้พลราม เสด็จกลับทวารกาพร้อมกับสามพะและลักษณา

อถายะที่ 69

หลังจากสังหารอสูรนรกแล้ว พระกฤษณะก็ได้แต่งงานกับหญิงสาวหนึ่งหมื่นหกพันคนไปพร้อมๆ กัน และนารทนี่ต้องการสังเกตกิจกรรมที่หลากหลายของพระเจ้าในสถานการณ์ครอบครัวที่ไม่เหมือนใครนี้ จึงไปยังทวารกา นารทนี่เข้าไปในพระราชวังแห่งหนึ่งในหมื่นหกพันแห่งและเห็นรุกมณีปฏิบัติตนรับใช้พระกฤษณะเป็นการส่วนตัว แม้ว่าพระนางจะมีกลุ่มคนรับใช้นับพันคนก็ตาม ครั้นพระกฤษณะทรงสังเกตเห็นนารทแล้ว พระองค์ก็ทรงลุกขึ้นจากเตียงถวายบังคมมูนิ แล้วประทับนั่งบนอาสนะของพระองค์เอง แล้วพระผู้มีพระภาคทรงอาบพระบาทของนารทแล้วทรงประพรมน้ำบนพระเศียรของพระองค์เอง นั่นคือพฤติกรรมอันเป็นแบบอย่างของพระเจ้า หลังจากสนทนากับองค์พระผู้เป็นเจ้าได้ระยะหนึ่งแล้ว นารทนี่ก็ไปยังวังอีกแห่งหนึ่งของพระองค์ ที่ซึ่งปราชญ์เห็นพระกฤษณะกำลังเล่นสการ่วมกับภรรยาและบุตร เมื่อเสด็จจากที่นั่นไปยังพระราชวังอีกแห่งหนึ่ง พระองค์ทรงพบพระกฤษณะกำลังคอยประคองพระราชโอรสของพระองค์ ในวังอีกแห่งหนึ่งเห็นพระองค์ทรงเตรียมจะอาบน้ำ อีกทางหนึ่งถวายไฟ อีกทางหนึ่งเลี้ยงพราหมณ์ และอีกทางหนึ่งกินอาหารที่พราหมณ์ทิ้งไว้ ในวังแห่งหนึ่งองค์พระผู้เป็นเจ้าทรงประกอบพิธีกรรมยามเที่ยง ในอีกทางหนึ่งสวดมนต์คายตริอย่างเจี๊ยบๆ อีกคนหนึ่งกำลังนอนอยู่บนเตียงของพระองค์ ในอีกทางหนึ่งเป็นการหารือกับรัฐมนตรีของพระองค์ และอีกแห่งหนึ่งคือเล่นน้ำกับเหล่าสาว ๆ ของพระองค์ พระศาสดาทรงให้ท่านแก่พราหมณ์ ณ ที่แห่งหนึ่ง ทรงล้อเล่นหัวเราะกับภรรยา ณ ที่แห่งหนึ่ง ทรงภาวนาถึงพระวิญญูณ ณ ที่แห่งหนึ่ง ทรงปรนนิบัติพระเป็นเจ้าในที่แห่งหนึ่ง ทรงจัดพิธีอภิเษกสมรสให้กับลูกชายและลูกสาว ณ ที่แห่งหนึ่ง ในที่อื่นทรงกำลังจะออกไปล่าสัตว์ และที่อื่น ๆ ก็ทรงปลอมตัวไปเพื่อดูว่าพลเมืองกำลังคิดอะไรอยู่ เมื่อเห็นทั้งหมดนี้แล้ว นารทนี่จึงพูดกับพระกฤษณะว่า “เพียงเพราะข้าพระองค์ได้รับใช้เท้าดอกบัวของพระองค์เท่านั้น จึงจะเข้าใจพลังโยคะมายาของพระองค์ที่หลากหลายเหล่านี้ ซึ่งสิ่งมีชีวิตธรรมดาที่สับสนด้วยภาพลวงตาไม่สามารถเริ่มรับรู้ได้ ดังนั้น ข้าพระองค์จึงโชคดีที่สุด และข้าพระองค์เพียงแค่ปรารถนาที่จะเดินทางไปทั่วทั้งสามโลกเพื่อสรรเสริญพระสิริแห่งกิจกรรมของพระองค์ ซึ่งทำให้โลกทั้งมวลบริสุทธิ” พระกฤษณะขอให้นารทนี่อย่าสับสนกับนิมิตของเขาเกี่ยวกับความมั่งคั่งเหนือธรรมชาติของพระเจ้า และพระองค์ทรงอธิบายให้เขาฟังถึงจุดประสงค์ของการปรากฏของพระองค์ในโลกนี้ จากนั้นทรงให้เกียรติมูนิอย่างถูกต้องตามหลักศาสนา แล้วนารทนี่ก็จากไป นั่งสมาธิภาวนาถึงองค์ภควานองค์สูงสุดอย่างต่อเนื่อง

อถยายะที่ 70

ในเวลาเช้าตรู่ พระกฤษณะจะลุกขึ้นจากเตียงและสร่งน้ำพระองค์เองในน้ำใสสะอาด หลังจากประกอบพิธีกรรมยามรุ่งสางและหน้าที่ทางศาสนาอื่นๆ แล้ว พระองค์จะทรงถวายเครื่องบูชาในไฟศักดิ์สิทธิ์ สวดมนต์คายตรี บูชาและแสดงความเคารพต่อเทวดา ปราชัญ และบรรพบุรุษ และถวายความเคารพต่อพราหมณ์ผู้รอบรู้ แล้วพระองค์จะทรงสัมผัสสัตถุอันเป็นมงคล ประดับพระองค์ด้วยเครื่องประดับสวรรณ และทรงให้ความพึงพอใจแก่พสกนิกรของพระองค์ด้วยการให้สิ่งที่พวกเขาปรารถนา ทารุกะผู้ขับรถม้าขององค์พระผู้เป็นเจ้าจะนำรถม้าของพระองค์มา และองค์พระผู้เป็นเจ้าจะทรงขึ้นรถม้านั้นไปยังหอประชุมหลวง เมื่อพระองค์ประทับนั่งในที่ประชุม โดยมียาทวะห้อมล้อม พระองค์จะทรงปรากฏดวงจันทร์ที่รายล้อมไปด้วยดวงดาวที่เรียกว่านักษัตริ กวีจะท่องบทสรรเสริญพระองค์พร้อมกับกลอง ฉาบ ฆ้อง และเครื่องดนตรีอื่นๆ ครั้งหนึ่งคนเฝ้าประตูได้พาผู้ส่งสารเข้าไปในหอประชุม ผู้ส่งสารกราบไหว้องค์พระผู้เป็นเจ้าแล้วยื่นประนมมือทูลพระองค์ว่า “ข้าแต่องค์พระผู้เป็นเจ้า ชราสันต์ได้จับกษัตริย์มาสองหมื่นพระองค์และจับพวกเขาเป็นเชลย โปรดทำอะไรสักอย่างเถิด เพราะกษัตริย์เหล่านี้ล้วนเป็นสาวกของพระองค์ที่สวามีภักดี” ขณะนั้น นารทูนีก็ปรากฏตัวขึ้น พระกฤษณะและสมาชิกทุกคนยืนขึ้นถวายบังคมนารทูนีด้วยการก้มศีรษะ มุนียอมรับที่นั่ง แล้วพระกฤษณะก็ถามเขาอย่างอ่อนโยนว่า “เมื่อท่านเดินทางไปทั่วจักรวาล โปรดแจ้งให้เราทราบว่ามีน้องปาลณฑพกำลังวางแผนจะทำอะไร” จากนั้นนารทูนีก็สรรเสริญองค์ภควานและตอบว่า “กษัตริย์ยุธิษฐิระปรารถนาที่จะถวายราชสุยะ ด้วยเหตุนี้พระองค์จึงขอการอนุมัติและขอการปรากฏตัวจากท่าน เหล่าเทวดาและกษัตริย์ผู้มีชื่อเสียงมากมายจะมาเพื่อพบท่าน” ด้วยความเข้าใจว่าพวกเขาทจะต้องการให้พระองค์เอาชนะชราสันต์พระกฤษณะจึงขอให้อุทระผู้ชาญฉลาดของพระองค์พิจารณาว่าเรื่องใดในสองเรื่อง คือ ความพ่ายแพ้ของชราสันต์หรือพิธีราชสุยะที่ควรเข้าร่วมเป็นอันดับแรก

อถยายะที่ 71

อุทระผู้มีปัญญาทราบความปรารถนาภายในของพระกฤษณะ จึงได้ทูลถามองค์พระผู้เป็นเจ้าว่า “ด้วยการพิชิตทุกทิศแล้วจัดพิธีราชสุยะ พระเจ้ายุธิษฐิระจะทรงบรรลुพระประสงค์ทั้งปวงของพระองค์ คือ ชนะชราสันต์ ปกป้องผู้ที่ศรัทธาของพระองค์ และดำเนินพิธีราชสุยะ ดังนั้น ศัตรูอันทรงพลังของยาทวะจะถูกทำลายและกษัตริย์ที่ถูกคุมขังก็เป็นอิสระ และการกระทำทั้งสองจะถวายเกียรติแด่พระองค์” “กษัตริย์ชราสันต์เท่านั้นที่ภีมะจะสังหารได้ และเนื่องจากชราสันต์อุทิศตนอย่างยิ่งต่อพราหมณ์ ภีมะจึงควรปลอมตัวในฐานะพราหมณ์ จงไปหาชราสันต์และขอการต่อสู้จากเขา เมื่อนั้นภีมะจะปราบมารต่อหน้าพระองค์” นารทูนีและผู้เฒ่ายาทวะและพระกฤษณะชื่นชมแผนการของอุทระ และพระกฤษณะทรงขึ้นราชรถและมุ่งหน้าไปยังอินทรีปรัสถ์ตามมาด้วยพระราชนิพยุภิตนของพระองค์ ไม่นานพระกฤษณะก็เสด็จมาถึง พระเจ้ายุธิษฐิระได้ทราบข่าวการเสด็จมาขององค์พระผู้

เป็นเจ้าแล้วก็เสด็จออกจากเมืองไปถวายบังคมทันทันที ยุธิษฐิระโอบกอดพระภุชณะเข้าแล้วเข้าเล่า
 สูญเสียจิตสำนึกภายนอกด้วยความปีติยินดี จากนั้น ภิมา อรชุน นกุล สหเทวะ และคนอื่นๆ ต่างก็
 สวมกอดหรือกราบไหว้พระองค์ตามสมควร หลังจากที่พระภุชณะทรงทักทายทุกคนเรียบร้อยแล้ว
 พระองค์ก็เสด็จเข้าไปในเมืองพร้อมเสวียงประโคนเครื่องดนตรีและบทเพลงสรรเสริญมากมาย เหล่า
 สตรีชาวเมืองไปรดดอกไม้ลงมาจากหลังคาบ้าน กล่าวถึงความโชคดีอย่างที่สุดของพระราชนิของ
 พระองค์ พระภุชณะเข้าไปในพระราชวังและถวายความเคารพต่อกุนตีเทวี ผู้โอบกอดหลานชายของ
 พระนาง และเทราปทีและสุภัทราถวายความเคารพต่อพระเป็นเจ้า กุนตีเทวีจึงขอให้เทราปทีไหว้พระ
 มเหสีของพระ ภุชณะ องค์ภควานทรงทำให้กษัตริย์ยุธิษฐิระพอพระทัยด้วยการประทับอยู่ที่นั่น
 เป็นเวลาหลายเดือน ในระหว่างที่ประทับอยู่นี้ พระองค์ทรงชอบเดินเล่นไปโน่นนี่นั่น พระองค์จะทรง
 นั่งรถม้าเคียงกับอรชุน ตามด้วยนักรบและทหารจำนวนมาก

อถายะที่ 72

วันหนึ่งกษัตริย์ยุธิษฐิระปราศรัยกับพระภุชณะขณะนั่งอยู่ในที่ประชุมหลวงว่า “ข้าแต่พระ
 เจ้า ข้าพระองค์ประสงค์จะถวายเครื่องบูชาพิธีราชสูยะ ในการบูชานี้ผู้คนที่ไม่สนใจในการถวาย
 สักการะพระองค์จะสามารถเห็นโดยตรงถึงความเหนือกว่าของผู้นับถือศรัทธาและความด้อยกว่าของ
 ตน ผู้ไม่นับถือศรัทธาจะได้มองเห็นเทอดอกบัวของพระองค์ด้วย” พระภุชณะยกย่องข้อเสนอของ
 ยุธิษฐิระ “แผนการของเจ้ายอดเยี่ยมมากจนสามารถเผยแพร่ชื่อเสียงของเจ้าไปทั่วทั้งจักรวาล แท้จริง
 แล้วสิ่งมีชีวิตทั้งปวงควรปรารถนาที่จะทำการบูชานี้ อย่างไรก็ตามเพื่อให้การบูชานี้เป็นไปได้ เจ้าต้อง
 เอาชนะกษัตริย์ทั้งหมดของโลกและรวบรวมสิ่งของที่จำเป็นทั้งหมดเสียก่อน” ยุธิษฐิระทรงพอพระทัย
 กับพระดำรัสของพระภุชณะจึงส่งพระอนุชาไปพิชิตทิศต่างๆ หลังจากที่พวกเขาพิชิตหรือได้รับความ
 ภักดีจากกษัตริย์ตามทิศทางที่ได้รับมอบหมายแล้วพวกเขาก็นำความมั่งคั่งกลับมาสู่ยุธิษฐิระอย่าง
 มากมาย อย่างไรก็ตามพวกเขาบอกว่าสำหรับชราสันธนั้นไม่สามารถเอาชนะได้ ขณะที่กษัตริย์
 ยุธิษฐิระทรงไตร่ตรองว่าพระองค์จะปราบชราสันธได้อย่างไร พระภุชณะทรงเปิดเผยแก่พระองค์ถึง
 หนทางที่จะทำเช่นนั้นตามคำแนะนำของอุทวะครั้งก่อน จากนั้น ภิมา อรชุน และภุชณะก็ปลอมตัว
 เป็นพราหมณ์และไปที่พระราชวังของชราสันธผู้อุทิศตนอย่างมากต่อวรรณกรรม พวกเขาแนะนำ
 ตัวเองว่าเป็นพราหมณ์ต่อชราสันธ ยกย่องพระองค์ด้วยชื่อเสียงในด้านการต้อนรับขับสู้ และขอให้
 พระองค์ทำตามความปรารถนาของพวกเขา เมื่อเห็นรอยสายธนูบนแขนขาของพวกเขา ชราสันธจึง
 สรุพบว่าพวกเขาเป็นนักรบ ไม่ใช่พราหมณ์ แต่ถึงกระนั้น แม้จะหวาดกลัว พระองค์ก็สัญญาว่าจะทำให้
 ความปรารถนาใดๆ ก็ตามที่พวกเขาปรารถนาสำเร็จ เมื่อถึงจุดนั้นพระภุชณะก็ละทิ้งการปลอมตัว
 ของพระองค์และขอให้ชราสันธต่อสู้กับพระองค์ในการต่อสู้แบบตัวต่อตัว แต่ชราสันธปฏิเสธโดยอ้าง
 ว่าพระภุชณะเป็นคนที่ฉลาดเพราะครั้งหนึ่งพระองค์เคยหนีออกจากสนามรบ ชราสันธยังปฏิเสธที่จะ

ต่อสู้กับอรุณด้วยข้ออ้างที่ว่าเขาอายุน้อยและรูปร่างด้อยกว่า แต่ก็มีเมื่อก็คือว่าเป็นคู่ต่อสู้ที่คู่ควร ชราสันธจึงมอบไม้กระบองให้ก็มีเมและถือไม้กระบองอีกอันขึ้นมา แล้วทุกคนก็ออกไปนอกเมืองเพื่อเริ่มการต่อสู้ หลังจากการต่อสู้ดำเนินไประยะหนึ่ง ก็เห็นได้ชัดว่าคู่ต่อสู้ทั้งสองคนเท่าเทียมกันเกินกว่าจะได้รับชัยชนะ พระกฤษณะจึงทรงหักกิ่งไม้เล็กๆ ลงครึ่งหนึ่ง เพื่อแสดงให้ก็มีเมทราบถึงวิธีฆ่าชราสันธก็มีเมขว้างชราสันธลงกับพื้น เหยียบขาข้างหนึ่งของเขา แล้วคว้าแขนอีกข้างหนึ่งไว้ แล้วฉีกร่างของเขาออกจากศีรษะจนถึงองคชาต เมื่อเห็นชราสันธตายแล้ว บรรดาญาติและบริวารก็ร้องคร่ำครวญ พระกฤษณะทรงแต่งตั้งโอรสของชราสันธเป็นผู้ปกครองเมืองมคธ และปล่อยกษัตริย์ทั้งหลายที่ชราสันธคุมขังไว้

อถายะที่ 73

เมื่อพระกฤษณะปล่อยกษัตริย์จำนวน 20,800 พระองค์ที่ชราสันธคุมขังไว้ พวกเขาก็ทรุดลงกับพื้นทันทีเพื่อถวายบังคมพระองค์ จากนั้นพวกเขาก็ขึ้นประสาธน์ฝ่ามือและเริ่มอธิษฐานต่อพระองค์ เมื่อเห็นว่าการจำคุกของพวกเขาก็คือเป็นการแสดงความเมตตาจากองค์พระผู้เป็นเจ้าเพื่อทำลายความหึงหวง โสเภณีแบบผิดๆ กษัตริย์จึงอธิษฐานเพียงขอสิ่งใดก็ตามที่เอื้ออำนวยต่อการรำลึกถึงพระบาทดอกบัวของพระองค์ตลอดไป พระเจ้าทรงรับรองกับกษัตริย์ว่าคำอธิษฐานของพวกเขาก็สำเร็จ พระองค์ทรงสั่งสอนพวกเขาว่า “จงบูชาเราด้วยพระเวท และปกป้องคนของท่านตามหลักศาสนา จงตั้งจิตไว้ที่เรา ให้กำเนิดลูกหลาน และดำรงอยู่ในความสุขและความทุกข์อยู่เสมอ ดังนั้น เมื่อมันปลายชีวิต เจ้าจะบรรลู่ถึงเราอย่างแน่นอน” พระกฤษณะทรงเห็นว่าพระราชวังทั้งหลายทรงอาบน้ำและทรงสวมเครื่องนุ่งห่มอย่างเหมาะสม และทรงให้สหเทวะถวายพวงมาลัย ดอกไม้ ผงไม้จันทน์ เสื้อผ้าอย่างดี และสิ่งอื่นๆ อันเหมาะสมแก่พระราชวัง ภายหลังทรงประดับด้วยเพชรพลอยและเครื่องทองแล้ว พระองค์ก็ประทับบนรถม้าศึกแล้วทรงส่งพวกเขาไปยังอาณาจักรของตน ตามคำสั่งที่พระเจ้าประทานให้พวกเขา กษัตริย์เริ่มปฏิบัติหน้าที่ต่างๆ อีกครั้ง จากนั้นพระกฤษณะ ก็มีเม และอรุณก็เดินทางไปยังอินทปรสส์ ซึ่งทั้งสองพระองค์เข้าเฝ้ากษัตริย์ยุธิษฐิระ และเล่าเรื่องทุกอย่างที่เกิดขึ้นให้ฟัง

อถายะที่ 74

หลังจากถวายเกียรติแด่พระกฤษณะแล้ว กษัตริย์ยุธิษฐิระทรงเลือกพรหมณ์ที่มีคุณสมบัติเหมาะสม เช่น ภริทวาชะ เคาตมะ และวสิษฐะ เพื่อทำหน้าที่เป็นนักบวชของการถวายเครื่องสักการะราชสุยะ จากนั้นแขกผู้มีเกียรติจากวรรณะทั้งสี่ก็มาชมพิธี ในขณะที่การบูชาอยู่ดำเนินไปนั้นจะต้องประกอบพิธีกรรม “การบูชาครั้งแรก” และสมาชิกถูกเรียกให้ตัดสินใจว่าใครจะได้รับเกียรตินี้ สหเทวะกล่าวว่า “พระศรีกฤษณะ ผู้เป็นองค์ภควาน ทรงเป็นบุคคลที่สูงส่งที่สุดโดยแท้จริงแล้ว พระองค์เองประกอบด้วยเทพทุกองค์ที่ได้รับการบูชาด้วยการบูชาพระเวท พระองค์ในฐานะ

อภิวินิจฉัยในดวงใจ พระองค์ทรงจัดเตรียมให้ทุกคนในจักรวาลมีส่วนร่วมในงานลักษณะเฉพาะของพระองค์ และด้วยพระเมตตาของพระองค์เท่านั้น มนุษย์จึงสามารถประกอบพิธีทางศาสนาได้หลากหลายและได้รับผลบุญที่ตามมา ผู้ที่บูชาพระองค์ย่อมบูชาสิ่งมีชีวิตทั้งปวง แน่แน่นอนควรจะต้องเป็นพระกฤษณะก่อน” เกือบทุกคนในสภาเห็นด้วยกับข้อเสนอของสหเทวะ และแสดงความยินดีกับเขาด้วยเสียงดัง ยุธิษฐิระจึงกราบไหว้พระกฤษณะอย่างมีความสุข ภายหลังทรงสรงพระบาทแล้ว พระองค์ก็ทรงเอนน้ำชำระมาประพรมพระเศียร และพระมเหสี น้องชาย ข้าราชการบริวาร และญาติก็ทรงประพรมน้ำนั้นบนพระเศียรด้วย จากนั้นทุกคนก็ตะโกนว่า “ชัยชนะทั้งหมด ชัยชนะทั้งหมด” และกราบลงต่อพระกฤษณะขณะที่ดอกไม้ร่วงหล่นลงมาจากเบื้องบน อย่างไรก็ตามคิศุปาละ ไม่สามารถทนต่อการบูชาและการถวายเกียรติแด่พระกฤษณะได้ เขาได้ลุกขึ้นจากที่นั่งและตำหนิอย่างรุนแรงต่อผู้เฒ่าผู้ฉลาดที่เลือกพระกฤษณะเป็นที่สักการะก่อน “ท้ายที่สุดแล้ว กฤษณะคนนี้อยู่นอกบรรดาระเบียบทางสังคมและจิตวิญญาณของพระเวทและสังคมแห่งตระกูลที่น่านับถือ พระองค์ไม่ปฏิบัติตามหลักศาสนาและไม่มีคุณสมบัติที่ดี” แม้ว่าคิศุปาละจะดูหมิ่นพระองค์ต่อไปเช่นนี้ พระกฤษณะก็ยังนิ่งเฉย แต่สมาชิกจำนวนมากในที่ประชุมปิดหูแล้วรีบออกจากห้องโถง ในขณะที่พี่น้องปาดมพยกอาวรุชขึ้นเตรียมจะสังหารคิศุปาละ แต่พระกฤษณะหยุดยั้งพวกเขาจากการโจมตี และใช้จักรสุทรรศนะของพระองค์เพื่อประหารชีวิตผู้กระทำผิดแทน ทันใดนั้นก็มีประกายแสงอันรุ่งโรจน์พุ่งออกมาจากศพของคิศุปาละ เข้าสู่ร่างทิพย์ของพระกฤษณะ คิศุปาละเป็นศัตรูต่อพระเจ้ามาโดยกำเนิดถึง 3 ครั้ง บัดนี้บรรลุลความหลุดพ้นของสายชยะแล้วรวมเข้ากับพระองค์ โดยที่อาศัยการจذبอยู่ที่พระองค์อยู่ตลอดเวลา จากนั้นกษัตริย์ยุธิษฐิระทรงแจกของกำนัลมากมายแก่แขกผู้มีเกียรติในที่ประชุมและแก่นักบวช และสุดท้ายพระองค์ทรงประกอบเครื่องบูชาอันบริสุทธ์ที่เรียกว่าปราชิตจิตโตมะ ซึ่งแก้ไขข้อผิดพลาดที่เกิดขึ้นระหว่างการถวายบูชา บัดนี้พระกฤษณะทรงร่วมการบูชาราชสุยะของยุธิษฐิระเสร็จแล้ว ทรงลาจากกษัตริย์แล้วออกเดินทางไปทวาราการ่วมกับพระมเหสีและรัฐมนตรีของพระองค์ ทูรโยธน์ทนไม่ได้ที่จะเห็นความเจริญรุ่งเรืองอันล้นเหลือของกษัตริย์ยุธิษฐิระ แต่นอกเหนือจากพระองค์แล้ว ทุกคนต่างชื่นชมยินดีในความรุ่งโรจน์ของการถวายเครื่องบูชาราชสุยะและพระกฤษณะผู้เป็นเจ้าของเครื่องบูชาทั้งปวง

อัยยะที่ 75

ในช่วงเวลาแห่งการถวายราชสุยะของมหาราชยุธิษฐิระ ญาติและผู้ปราชณาดิของพระองค์หลายคนพยายามทำให้พระองค์พอพระทัยด้วยการรับใช้ที่จำเป็น เมื่อถวายเครื่องบูชาเสร็จแล้ว กษัตริย์ทรงประทับนักบวช บรรดาสมาชิกสภาสูง และญาติของพระองค์ด้วยเครื่องจันทน์หอม พวงมาลัยดอกไม้ม และเสื้อผ้าอันประณีต จากนั้นพวกเขาทั้งหมดก็ไปที่ริมฝั่งแม่น้ำคงคาเพื่อประกอบพิธีสรงน้ำซึ่งเป็นการสิ้นสุดระยะเวลาเริ่มต้นการบูชาญญของผู้บูชา ก่อนการสรงน้ำครั้งสุดท้าย มีการ

แข่งขันกีฬาในแม่น้ำมากมายระหว่างผู้เข้าร่วมชายและหญิง ไปรยปรายด้วยน้ำหอมและของเหลวอื่นๆ เทราปทีและสาวคนอื่นๆ ดูสวยอย่างยิ่ง ใบหน้าของพวกนางเปล่งประกายด้วยเสียงหัวเราะอย่างเจินอาย หลังจากนักบวชทำพิธีสุดท้ายแล้ว พระราชาและพระราชินีเทราปที ก็ทรงสร้างน้ำในแม่น้ำคงคา จากนั้นบรรดาผู้อยู่ในคณะของวรรณาศรมะก็สร้างน้ำกัน ยุธิษฐิระสวมเสื้อผ้าใหม่และสักการะพรหมณ์ผู้รอบรู้ ครอบครวว์ มิตรสหาย และผู้ศรัทธาแต่ละคนในลักษณะเฉพาะที่เหมาะสมกับพวกเขา และมอบของขวัญต่างๆ มากมายแก่พวกเขา จากนั้นเขาก็แยกย้ายกลับบ้าน แต่กษัตริย์ยุธิษฐิระกังวลมากเกี่ยวกับการพลัดพรากจากผู้เป็นที่รักของพระองค์ซึ่งใกล้จะถึงจนทรงบังคับบัญชาและเพื่อนสนิทของพระองค์หลายคน รวมทั้งพระภุชณะ ให้อยู่ที่อินทรีปรีสถ์นานขึ้นอีกเล็กน้อย พระราชวังของกษัตริย์ยุธิษฐิระถูกสร้างขึ้นโดยมายาตานพ ผู้ซึ่งได้มอบสิ่งมหัศจรรย์และความมั่งคั่งมากมายให้กับพระราชวังแห่งนี้ ทูรโยธน์ทรงรุ่มร้อนด้วยความริษยาเมื่อทรงเห็นทรัพย์สมบัติเหล่านี้ วันหนึ่งยุธิษฐิระนั่งอยู่กับพระภุชณะในห้องประชุมหลวงของพระองค์ โดยมีคนรับใช้และสมาชิกในครอบครวว์เข้าร่วม พระองค์ทรงแสดงความงดงามที่ติดเทียมกับพระอินทร์ ครั้งนั้นทูรโยธน์เข้าไปในห้องโถงด้วยอารมณ์ที่ไม่มั่นคง ด้วยความงุนงงกับฝีมืออันลึกลับของมายาตานพ ทูรโยธน์จึงเข้าใจผิดว่าพื้นแข็งบางส่วนเป็นน้ำ จึงยกฉลองพระองค์ขึ้นขณะอยู่ที่แห่งนั้นแล้วตกลงไปที่พื้นแข็งที่เขาเข้าใจผิดว่าเป็นน้ำ เมื่อภีมะบรรดานางในราชสำนัก และบรรดาพระราชโอรสที่เห็นดังนั้น ต่างก็หัวเราะกัน แม้ว่ามาราษยุธิษฐิระจะพยายามหยุดพวกเขา แต่พระภุชณะก็ทรงสนับสนุนให้พวกเขาหัวเราะ ทูรโยธน์รู้สึกละอายใจอย่างยิ่งจึงออกจากห้องประชุมด้วยความโกรธแล้วเดินทางไปยังหัสตินาปุระทันที

อถายะที่ 76

ศาลวะเป็นหนึ่งในกษัตริย์ที่พ่ายแพ้ในครั้งงานแต่งงานของรุกมิณีเทวี เมื่อปฏิญาณแล้วว่า จะกำจัดยาทวะให้หมดไปจากโลก เขาจึงเริ่มนมัสการพระศิวะในแต่ละวันโดยกินผืนเพียงฝ่ามือเดียว หลังจากผ่านไปหนึ่งปี พระศิวะก็ปรากฏตัวต่อหน้าศาลวะและขอให้เขาเลือกคำอวยพร ศาลวะร้องขอพาหนะบินได้ที่สามารถไปได้ทุกที่ และนั่นจะสร้างความหวาดกลัวให้กับหัวใจของเหล่าเทวดา อสูร และมนุษย์ พระศิวะทรงตอบรับคำขอนี้ และทรงให้มายาตานพ สร้างเมืองเหล็กเหาะได้ที่ซื้อเสาอะให้กับศาลวะ ศาลวะนำพาหนะนี้ไปยังเมืองทวารกา ซึ่งเขาและกองทัพจำนวนมหาศาลเข้าล้อมเมืองจากเมืองเหาะของเขา ศาลวะทิ้งระเบิดลงทวารกาด้วยลำต้นของต้นไม้ ก้อนหิน และซีปนาวุธอื่นๆ และเขาได้สร้างลมอันทรงพลังที่พัดบังทุกสิ่งด้วยผืน เมื่อปรีทยุมน์ สาดยกิ และวีรบุรุษคนอื่นๆ มองเห็นชะตากรรมของทวารกาและชาวบ้านของตน พวกเขาก็ออกไปต่อสู้กับกองกำลังของศาลวะ ปรีทยุมน์นักรบที่เก่งที่สุด ทำลายเวทมนตร์ลงตาของศาลวะด้วยอาวุธศักดิ์สิทธิ์ของพระองค์ และพระองค์ยังทรงทำให้ศาลวะสับสนอีกด้วย ดังนั้นเมืองเหาะของศาลวะจึงเริ่มร้อนร่อย่างไร้จุดหมายบนโลก บนท้องฟ้า และบนยอดเขา แต่แล้วสาวกคนหนึ่งชื่อทฤษฏมานะของศาลวะก็เอากระบองของเขา

ฟาดไปที่หน้าอกของปรัทญมน์ คนขับรถม้าของปรัทญมน์คิดว่าเจ้านายของเขาได้รับบาดเจ็บสาหัสจึง
อุ้มพระองค์ออกจากสนามรบ แต่ปรัทญมน์ฟื้นคืนสติอย่างรวดเร็วและวิพากษ์วิจารณ์คนขับรถของ
พระองค์อย่างรุนแรงที่ทำสิ่งนี้

อถยายะที่ 77

เมื่อถูกนำออกจากสนามรบแล้ว ปรัทญมน์รู้สึกละอายใจอย่างยิ่ง และพระองค์ทรงสั่งให้
คนขับรถม้านำรถม้าของพระองค์ไปหาทพญามานะอีกครั้ง ขณะที่ปรัทญมน์ต่อสู้กับทพญามานะ นักรบทุกคน
อื่นๆ เช่น คทะ, สาดยกิ และสามพะ ก็เริ่มสร้างความหายนะให้กับกองทัพของศาลวะ การต่อสู้ดำเนิน
ไปอย่างนี้ตลอดยี่สิบเจ็ดวันและคืน เมื่อพระกฤษณะเสด็จกลับมาถึงเมืองทวารากก็พบว่าถูกล้อมอยู่
ทันใดนั้นพระองค์ทรงสั่งให้ทาร์กะขับพระองค์เข้าสู่สนามรบ ทันใดนั้นศาลวะสังเกตเห็นพระเจ้า จึง
เหวี่ยงหอกใส่คนขับรถม้าของพระกฤษณะ แต่องค์พระผู้เป็นเจ้าทรงหักอาวุธออกเป็นหลายร้อยชิ้น
และแทงศาลวะและเมืองเหาะเสาะกะของเขาด้วยลูกธนูจำนวนมาก ศาลวะตอบโต้ด้วยการยิงธนูเข้าที่
แขนซ้ายของพระกฤษณะ นำประหลาดใจที่พระเจ้าทรงทิ้งคันธนูสร้างคะที่ทรงถือไว้ในพระหัตถ์ซ้าย
พวกเทวดาที่เฝ้าดูการสู้รบร้องออกมาด้วยความตกใจเมื่อเห็นคันธนูตกลงมา ขณะที่ศาลวะถือโอกาสดู
หมิ่นพระกฤษณะ พระกฤษณะจึงโจมตีศาลวะด้วยกระบองของพระองค์ แต่ธนูราเจียนเป็นเลือด
แล้วก็หายไป ชั่วครู่ต่อมามีชายคนหนึ่งมาเข้าเฝ้าพระกฤษณะ ถวายบังคมแล้วแนะนำตัวว่าเป็นผู้ส่ง
สารจากพระนางเทวิกิ ชายคนนั้นทูลองค์พระผู้เป็นเจ้าว่า พระวิสุเทพ บิดาของพระองค์ถูกศาลวะ
ลักพาตัวไป เมื่อได้ยินเช่นนี้พระกฤษณะดูเหมือนคร่ำครวญอย่างคนธรรมดาทั่วไป จากนั้นศาลวะก็นำ
คนที่ดูเหมือนวิสุเทพไปข้างหน้า ตัดหัวเขาแล้วเอาศีรษะขึ้นเมืองเหาะเสาะกะไปด้วย อย่างไรก็ตาม
พระกฤษณะสามารถเข้าใจกลยุทธ์ของศาลวะได้ ดังนั้นพระองค์จึงทรงแทงศาลวะด้วยลูกศรและทรง
โจมตีพาหนะเสาะกะด้วยไม้กระบองของพระองค์จนพังยับเยิน ศาลวะลงจากเมืองเหาะและรีบไปหา
พระกฤษณะเพื่อโจมตีพระองค์ แต่องค์พระผู้เป็นเจ้าทรงหยิบสุทธรรศจักรของพระองค์ขึ้นมาและตัด
ศีรษะของศาลวะออกจากร่างของเขา หลังจากการสังหารศาลวะ เหล่าเทวดาบนท้องฟ้าก็เล่นกลอง
มโหรีด้วยความยินดี จากนั้นอสูรทันตวกระสาบานว่าจะล้างแค้นให้กับการตายของศาลวะเพื่อนของเขา

อถยายะที่ 78

ด้วยความตั้งใจที่จะล้างแค้นให้กับการตายของเพื่อนของเขา ทันตวกระจึงปรากฏตัวในสนาม
รบพร้อมกับกระบองในมือ พระกฤษณะทรงถือไม้กระบองของพระองค์มาพบกับเขา ทันตวกระจึง
กล่าวดูหมิ่นพระเจ้าด้วยถ้อยคำหยาบคาย และฟาดพระเศียรอย่างรุนแรง พระกฤษณะกระแทก
หน้าอกของทันตวกระโดยไม่ขยับเขยื้อนแม้แต่น้อยส่งผลให้หัวใจของเขาแตกสลาย ทันตวกระมี
น้องชายชื่อวิฑูระ รู้สึกเสียใจที่ทันตวกระถึงแก่กรรม วิฑูระหยิบดาบขึ้นมาเผชิญหน้ากับกฤษณะ

แต่พระเจ้าทรงตัดศีรษะของวิทูรณะด้วยจักรสุพรรณคนะจากนั้นพระกฤษณะเสด็จเยือนเมืองวฤณทาวณะเป็นเวลาสองเดือน และในที่สุดพระองค์ก็เสด็จกลับมายังเมืองทวารกา เมื่อพลรามได้ยินว่าปาดทพ และการกำลังจะออกทำสงคราม เพื่อรักษาความเป็นกลางพระองค์จึงทรงละทิ้งทวารกาเพื่อแสวงบุญ พลรามสร่งน้ำในสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เช่น ปรางาสะ, ตริตกูปะ และ วิศวละ ในที่สุดพระองค์ก็เสด็จมาถึงป่าในมิษารัณยะอันศักดิ์สิทธิ์ ที่ซึ่งปราชญ์ผู้ยิ่งใหญ่กำลังถวายนวเครื่องบูชาไฟเป็นเวลานาน ขณะที่ปราชญ์มาชุมนุมกันสักการะและถวายนวเครื่องบูชาไฟที่นั่นอันทรงเกียรติ ทรงสังเกตเห็นว่าโรมหฺรณะ สู่ตะซึ่งนั่งอยู่บนที่นั่งผู้บรรยายไม่ได้ยินเคารพต่อพระองค์ ด้วยความโกรธแค้นอย่างยิ่งต่อความผิดนี้ พลรามจึงสังหารโรมหฺรณะด้วยการแตะปลายใบหญ้าที่ตัวเขา พวกปราชญ์ที่ชุมนุมกันไม่พอใจกับสิ่งที่พลรามทำไว้ จึงทูลว่า “ท่านได้ฆ่าพราหมณ์คนหนึ่งโดยไม่รู้ตัว ดังนั้น แม้ท่านจะอยู่เหนือคำสั่งสอนของพระเวท เราก็คขอให้ท่านเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ประชาชนทั่วไปโดยการชดใช้บาปนี้” จากนั้นพลรามได้ยึดถือคติเวทที่ว่า “บุตรชายคนหนึ่งจะเกิดเป็นตนเอง” จึงมอบตำแหน่งผู้พูดเรื่องปุราณให้แก่ อุครศรวา บุตรชายของโรมหฺรณะ และตามความปรารถนาของปราชญ์ พระองค์จึงทรงสัญญาว่า อุครศรวาจะมีชีวิตยืนยาวด้วยประสาทสัมผัสอันไม่สิ้นสุด ด้วยความต้องการที่จะทำอะไรบางอย่างเพิ่มเติมเพื่อปราชญ์ พลรามจึงสัญญาว่าจะสังหารอสูรชื่อ พัลลวะ ซึ่งสร้างความรบกวนให้กับที่ประกอบพิธีกรรมของพวกเขา ในที่สุด ตามคำแนะนำของปราชญ์ พระองค์ทรงตกลงที่จะไปแสวงบุญตามสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทั้งหมดเป็นเวลาหนึ่งปี

อถายะที่ 79

ณ บริเวณที่ประกอบพิธีกรรม ในป่าในมิษารัณยะ ลมแรงพัดมาในคืนข้างขึ้น สกกลิ่นหนองที่นำรังเกียจและฝุ่นผงปกคลุมทุกสิ่ง จากนั้นอสูรพัลลวะก็ปรากฏตัวขึ้นที่นั่นพร้อมกับตรีศูลในมือ ร่างใหญ่โตของเขาดำสนิทและใบหน้าของเขาน่ากลัวมาก พลรามจับอสูรด้วยคันไถ จากนั้นจึงฟาดศีรษะอย่างรุนแรงด้วยไม้กระบองของพระองค์ และคร่าชีวิตเขาไป ปราชญ์ต่างสวดสรรเสริญพลรามและมอบของขวัญอันล้ำค่าแก่พระองค์ จากนั้นพลรามก็เริ่มแสวงบุญ ในระหว่างนั้นพระองค์ได้เสด็จไปเยี่ยมตึระศักดิ์สิทธิ์หลายแห่ง เมื่อทรงทราบข่าวการสู้รบระหว่างการพบกับปาดทพ จึงเสด็จไปยังกูรเกชตรเพื่อพยายามหยุดการต่อสู้ระหว่างกิมะกับทุรโยธน์ แต่พระองค์ไม่สามารถห้ามพวกเขาจากการต่อสู้ได้ ความเป็นปฏิกิริยาของพวกเขาลึกซึ้งมาก ด้วยความเข้าใจว่าการต่อสู้คือการกำหนดโชคชะตา พลรามจึงออกจากสนามรบและกลับมายังทวารกา ในเวลาต่อมา พลรามได้ไปที่ป่าในมิษารัณยะอีกครั้ง ซึ่งปราชญ์ได้ถวายนวเครื่องบูชาไฟหลายครั้งในนามของพระองค์ พลรามตอบแทนโดยการให้ความรู้เหนือธรรมชาติแก่ปราชญ์และเปิดเผยแก่พวกเขาถึงอัตลักษณ์นิรันดร์ของพระองค์

อถยยะที่ 80

พราหมณ์สุทามาซึ่งเป็นเพื่อนสนิทของพระกฤษณะ ปราศจากความปรารถนาทางวัตถุโดยสิ้นเชิง เขาดำรงตนกับภรรยาของเขาด้วยทุกสิ่งทุกอย่างที่หามาตามใจชอบ ดังนั้นพวกเขาจึงยากจนข้นแค้น วันหนึ่งภรรยาของสุทามาซึ่งไม่สามารถหาอาหารมาเตรียมให้สามีได้ จึงไปหาเขาและขอให้ไปเยี่ยมพระกฤษณะเพื่อนของเขาในเมืองทวารกาและขอทานพระองค์ สุทามาลังเล แต่เมื่อนางยื่นกรานเขาก็ตกลงที่จะไป สะท้อนให้เห็นว่าโอกาสที่จะได้เห็นองค์พระผู้เป็นเจ้าเป็นโอกาสอันดีอย่างยิ่ง ภรรยาของเขาขอทานข้าวเมามาสองสามกำมือเป็นของขวัญให้กับพระกฤษณะ และสุทามา ก็ออกเดินทางไปทวารกา ขณะที่สุทามาเข้าใกล้พระราชวังของรুকมีณีเทวี มเหสีของพระกฤษณะ องค์พระผู้เป็นเจ้าทรงทอดพระเนตรเห็นเขาแต่ไกล พระกฤษณะลุกขึ้นจากที่นั่งบนเตียงของรুকมีณีทันที และสวมกอดเพื่อนของพระองค์ด้วยความยินดีอย่างยิ่ง แล้วพระองค์พาสุทามาขึ้นลงบนเตียง ทรงล้างเท้าเขาด้วยมือของพระองค์เอง และทรงประพรมน้ำชำระบนพระเศียรของพระองค์ หลังจากนั้นพระองค์ก็ทรงถวายเครื่องบูชาต่างๆ แก่เขา และทรงสักการะเขาด้วยเครื่องหอม ไฟตะเกียง และอื่นๆ ขณะเดียวกัน รุกมีณีก็พัวพันให้พราหมณ์ที่แต่งตัวซอมซ่อ ทั้งหมดนี้ทำให้ชาววังประหลาดใจ จากนั้นพระกฤษณะทรงจับมือเพื่อนของพระองค์ และทั้งสองก็นึกถึงสิ่งที่พวกเขาทำร่วมกันเมื่อนานมาแล้ว ขณะอยู่ในโรงเรียนของปรมาจารย์ทางจิตวิญญาณของพวกเขา สุทามาชี้ให้เห็นว่าพระกฤษณะทำกิจกรรมเพื่อศึกษาเล่าเรียน สำหรับเป็นตัวอย่างให้กับสังคมมนุษย์

อถยยะที่ 81

ในระหว่างที่พระองค์ตรัสด้วยความรักกับสุทามาเพื่อนของพระองค์ พระกฤษณะตรัสว่า “พราหมณ์ที่รัก ท่านได้นำของขวัญมาจากบ้านมาให้เราบ้างไหม เราถือว่าเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด แม้แต่การถวายที่เล็กน้อยที่สุดจากผู้ศรัทธาที่รักของฉัน” แต่พราหมณ์ผู้ยากจนรู้สึกละอายใจที่จะถวายข้าวเม่าแก่พระกฤษณะ อย่างไรก็ตาม เนื่องจากพระกฤษณะทรงเป็นอภินิหารสถิตอยู่ในดวงใจของทุกคน พระองค์จึงทรงทราบสาเหตุที่สุทามาจึงมาเยี่ยมพระองค์ พระองค์จึงทรงหยิบห่อข้าวที่สุทามาซ่อนอยู่มากินไปหนึ่งกำมือด้วยความยินดีอย่างยิ่ง พระองค์เกือบจะรับประทานครั้งที่ 2 แต่รুকมีณีหยุดพระองค์ไว้ คือนั้นสุทามารู้สึกกลัวกับได้กลับไปสู่พระเจ้าสามพระองค์อย่างง่ายดายในวังของพระกฤษณะ และเขารู้สึกว่าเขาก็ออกเดินทางกลับบ้าน ขณะที่เขาเดินไปตามทาง เขาคิดว่าโชคดีแค่ไหนที่ได้รับเกียรติจากพระกฤษณะ ด้วยสมานนี้สุทามาก็มาถึงที่ซึ่งเคยเป็นบ้านของตนและรู้สึกอัศจรรย์ใจอย่างยิ่ง แทนที่จะเห็นบ้านพักที่พังทลาย เขากลับเห็นพระราชวังอันหรูหราหลายแห่ง ในขณะที่เขายืนประหลาดใจ กลุ่มชายและหญิงที่สวยงามก็เข้ามาทักทายเขาด้วยการร้องเพลงและดนตรี ภรรยาของพราหมณ์ซึ่งมีเครื่องเพชรประดับอย่างวิจิตรงดงาม ออกมาจากวังแล้วต้อนรับพราหมณ์ด้วยความรักและความเคารพอย่างสูง สุทามาเข้าไปในบ้านพร้อมกับพระนาง โดยคิดว่ากา

เปลี่ยนแปลงที่ไม่ธรรมดา นี่คงเป็นเพราะพระเมตตาขององค์ภคานที่มีต่อเขา ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา สุธามาก็ดำเนินชีวิตท่ามกลางความมั่งคั่งฟุ่มเฟือย แต่ยังคงรักษาความประพฤติที่ไม่ยัติดัด และสวดมนต์สรรเสริญพระกฤษณะอยู่ตลอดเวลา ในช่วงเวลาสั้นๆ เขาได้ปลดพันธนาการทางร่างกายทั้งหมด ออก และบรรลุนิยามจักรของพระเจ้า

อถายะที่ 82

เมื่อได้ยินว่าดวงอาทิตย์จะเกิดสุริยุปราคาเต็มดวงในไม่ช้า ผู้คนจากทั่วทุกสารทิศ รวมทั้งชาว ยาทะจึงมารวมตัวกันที่กุรุเกษตรเพื่อรับความไว้วางใจอันศักดิ์สิทธิ์ หลังจากที่เขาวยุสรงน้ำและ ประกอบพิธีกรรมเคร่งครัดอื่นๆ แล้ว พวกเขาสังเกตเห็นกษัตริย์อุคินระแห่งมัตสยะ และสถานที่อื่นๆ ก็มาด้วย เช่นเดียวกับนันทมหาราช และชุมชนคนเลี้ยงโคแห่งวรชะ ซึ่งมักจะรู้สึกวิตกกังวลอย่างมาก ที่ต้องพลัดพรากจากพระกฤษณะ พวกเขายาทะดีใจมากที่ได้เห็นเพื่อนเก่าเหล่านี้ จึงกอดกันทีละคน ขณะที่พวกเขาหลังน้ำตาแห่งความสุข ภรรยาของพวกเขาก็สวมกอดกันด้วยความยินดีเช่นกัน เมื่อ กุนตีเทวีทรงเห็นพระวสุเทพพระเชษฐาและสมาชิกคนอื่นๆ ในครอบครัว พระนางก็ทรงละความ โศกเศร้าลง แต่พระนางยังคงพูดกับพระวสุเทพว่า “โอ พี่ชาย ข้ารู้สึกโชคร้ายมาก เพราะพวกท่านทุกคน ลืมข้าในระหว่างความทุกข์ยากของข้า อนิจจา แม้แต่ญาติของใครก็ตามก็ลืมบุคคลที่ความกรุณา ของพระเจ้าไม่โปรดปรานอีกต่อไป” วสุเทพตอบว่า “น้องสาวที่รัก ทุกคนเป็นเพียงของเล่นแห่ง โชคชะตา พวกเราชาวียาทะถูกราชากังสะรังควานจนต้องกระจัดกระจายไปหลบภัยในต่างแดน ดังนั้นจึงไม่มีทางที่เราจะติดต่อกับท่านได้” บรรดากษัตริย์ที่อยู่ ณ ที่นั้นรู้สึกประหลาดใจเมื่อได้เห็น พระกฤษณะและพระมเหสีของพระองค์ และพวกเขาก็เริ่มถวายเป็นเกียรติแด่ชาวียาทะที่ได้คบหา สมาคมอย่างส่วนตัวกับพระเจ้า เมื่อเห็นนันทมหาราช พวกเขายาทะก็มีความยินดี และแต่ละคนก็กอด ท่านไว้วางใจ พระวสุเทพสวมกอดนั้นด้วยความยินดีอย่างยิ่ง และระลึกได้ว่าเมื่อพระวสุเทพถูกราชา กังสะทรมาน นั้นท้าวไอโรสของเขาคือพระกฤษณะและพลรามไปอยู่ภายใต้การคุ้มครองของเขา พลรามและพระกฤษณะกอดและค้ำพระนางยโสทา แต่ทั้งสองกลับอัดแน่นไปด้วยอารมณ์และไม่สามารถพูดอะไรกับพระนางได้ นั้นท้าวและยโสทหายกไอโรสทั้งสองขึ้นบนตักแล้วสวมกอดทั้งสอง ด้วย วิธีนี้พวกเขาจึงคลายความทุกข์ยากจากการพลัดพรากจากกัน โรหิณีและพระนางเทวกิต่างโอบกอด ยโสทา และเมื่อนึกถึงมิตรภาพอันยิ่งใหญ่ที่พระนางได้แสดงให้เห็นให้พวกเขาเห็น จึงบอกพระนางว่าความ เมตตาที่พระนางทำโดยการเลี้ยงดูและสนับสนุนพระกฤษณะและพลรามนั้นไม่สามารถตอบแทนได้แม้ จะมีความมั่งคั่งของพระอินทร์ก็ตาม จากนั้นพระกฤษณะเสด็จเข้าไปหาสาวเลี้ยงโคในสถานที่อื่นเป็น ส่วนตัว พระองค์ทรงปลอบโยนพวกนางโดยชี้ให้เห็นว่าพระองค์เป็นที่แพร่หลาย และเป็นแหล่งที่มา ของพลังงานทั้งหมด และด้วยเหตุนี้พระองค์จึงทรงบอกเป็นนัยว่าพวกนางไม่สามารถแยกจาก

พระองค์ได้ เมื่อได้กลับมาพบกับพระภุชณะในที่สุด พวกโคปีก็สวดภาวนาเพียงเพื่อให้พระบาทรูป
ดอกบัวของพระองค์ปรากฏอยู่ในใจ

อถายะที่ 83

พระภุชณะกลับจากการพบปะกับพวกโคปี และถามกษัตริย์ยุธิษฐิระและญาติคนอื่นๆ ของ
พระองค์ว่าสบายดีหรือไม่ พวกเขาทูลว่า “ข้าแต่พระเจ้าของข้าพระองค์ ใครก็ตามที่ได้ดื่มน้ำผึ้งแห่ง
กิจกรรมของพระองค์เข้าหูเพียงครั้งเดียว จะไม่มีวันรู้ถึงความโศคร้าย” แล้วเทราปตีได้ถามภรรยาของ
พระภุชณะว่าพระศาสดาเสด็จอภิเษกสมรสกับพวกเขาได้อย่างไร พระนางรูกมิณีตรัสก่อนว่า
“กษัตริย์หลายพระองค์ซึ่งนำโดยชราสันท์ทรงประสงค์จะประทานข้าพเจ้าให้อภิเษกกับศิคุपालะ
ดังนั้นในงานแต่งงานของข้าพเจ้า พวกเขาจึงทรงถือคันธนูพร้อมจะสนับสนุนศิคุपालะและขัดขวาง
ฝ่ายตรงข้าม แต่พระภุชณะก็มาลักพาข้าพเจ้าออกไป เหมือนสิ่งใดจับเหยื่อจากฝูงแพะและแกะ”
พระนางสตัยยามาตรัสว่า “เมื่อประสูติของข้าพเจ้าถูกปลงพระชนม์ สัตราชิตบิดาของข้าพเจ้า
กล่าวหาพระภุชณะอย่างเป็นเท็จว่าเป็นผู้ฆ่า เพื่อล้างพระนามของพระองค์ พระภุชณะจึงเอาชนะ
ชามพวาน และได้ใช้อัญมณีสยามันตกะ กลับมาแล้วคืนให้สัตราชิต บิดาข้าพเจ้าถวายทั้งอัญมณีและ
ตัวฉันเองแด่องค์พระผู้เป็นเจ้าของข้าพเจ้าด้วยความสำนึกผิด” พระนางชามพวานตรัสว่า “เมื่อพระภุชณะ
เสด็จเข้าไปในถ้ำของบิดาข้าพเจ้าเพื่อตามหาอัญมณีสยามันตกะ ในตอนแรก ชามพวานบิดาของ
ข้าพเจ้าไม่เข้าใจว่าเขาเป็นใคร บิดาของข้าพเจ้าจึงร่วมรบกับพระองค์เป็นเวลาสี่สิบเจ็ดวัน ในที่สุด
ชามพวาน เข้าใจว่าพระภุชณะไม่ใช่ใครอื่นนอกจากพระราม พระเจ้าผู้เป็นที่สักการะของพระบิดา
ดังนั้น พระองค์จึงทรงประทานอัญมณีสยามันตกะ แก่พระภุชณะพร้อมกับข้าพเจ้า พระนางกาลินีที่
ตรัสว่า “เพื่อให้พระภุชณะเป็นสามีของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจึงได้ประพฤติดนเคร่งครัดอย่างเข้มงวด วัน
หนึ่งพระภุชณะเสด็จมาหาข้าพเจ้าในกลุ่มคณะของอรชุน และในครั้งนั้นองค์พระผู้เป็นเจ้าของข้าพเจ้าทรงตกลง
ที่จะอภิเษกสมรสกับข้าพเจ้า” พระนางมิตรวินาทาตรัสว่า “พระภุชณะเสด็จมาในพิธีสุมพรของ
ข้าพเจ้า ซึ่งพระองค์ทรงปราบกษัตริย์คู่อริทั้งปวง และพาข้าพเจ้าไปยังเมืองทวารกาของพระองค์”
พระนางสตัยยาตรัสว่า “พระราชบิดาของข้าพเจ้าได้กำหนดไว้ว่าเพื่อที่จะชนะใจข้าพเจ้าได้ ผู้ที่จะมา
ขอข้าพเจ้าจะต้องปราบและมัดโคทรงพลังเจ็ดตัว เพื่อรับความท้าทายนี้ พระภุชณะทรงปราบพวก
มันอย่างสนุกสนาน เอาชนะคู่ครองที่เป็นคู่แข่งของพระองค์ทั้งหมด และแต่งงานกับข้าพเจ้า” พระ
นางภัทราตรัสว่า “พระราชบิดาของข้าพเจ้าได้เชิญพระภุชณะหลานชายของท่าน ซึ่งข้าพเจ้าได้มอบ
ดวงใจให้แล้ว และถวายข้าพเจ้าให้เป็นเจ้าสาวของพระองค์ สิ้นสุดเป็นกองทหารทั้งหมดและเป็น
บริวารของสหายสตรีของข้าพเจ้า” พระนางลักษณมาตรัสกับเทราปตีว่า “ที่งานสุมพรของข้าพเจ้า
คล้ายกับท่าน มีเป่าปลาปากไว้ที่จุดสูงสุด แต่ในกรณีของข้าพเจ้า ปลาก็ซ่อนอยู่ทุกด้าน และเห็นได้
เฉพาะเงาสะทอนในหมอน้ำเท่านั้น กษัตริย์หลายพระองค์พยายามจะโจมตีปลาด้วยลูกศรแต่ล้มเหลว

อรชุนจึงทรงพยายามด้วยการเพ่งความสนใจไปที่เงาสะท้อนของปลาในน้ำและเล็งอย่างระมัดระวัง แต่เมื่อทรงปล่อยลูกธนู มันก็เพียงเฉียดไปที่เป้าหมายเท่านั้น พระกฤษณะปักลูกธนูไว้บนคันธนูแล้วยิงตรงไปยังเป้าหมายจนร่วงลงกับพื้น ข้าพระองค์วางสร้อยคอแห่งชัยชนะไว้ที่คอของพระกฤษณะ แต่พระราชผู้ล้มเหลวกลับประท้วงอย่างรุนแรง พระกฤษณะทรงสู้รบกับพวกเขาอย่างกล้าหาญ ตัดหัวแขน และขาของคนเป็นอันมาก และให้คนที่เหลือหนีเอาชีวิตรอด แล้วองค์พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าทรงพาข้าพเจ้ามาอภิเษกสมรสอย่างหรูหราที่เมืองทวารกา” โรहिณีเทวีซึ่งเป็นตัวแทนของภรรยาอื่นๆ ทั้งหมด อธิบายว่าพวกพระนางเป็นธิดาของกษัตริย์ที่พ่ายแพ้ต่อเภามาสูระ อสูรได้จับพวกนางไว้เป็นเชลย แต่เมื่อพระกฤษณะฆ่าอสูร พระองค์ก็ปลดปล่อยพวกนางและแต่งงานกับพวกนางทั้งหมด

อถายะที่ 84

เนื่องในโอกาสเกิดสุริยุปราคาที่กรุงเกชตร สตรีผู้สูงศักดิ์ เช่น กุนตี เถราปที และสฤัทธา ได้มีโอกาสคบหากับภรรยาของพระกฤษณะ เมื่อเห็นว่าภรรยาของพระเจ้ารักสามีของตนมากเพียงใด บรรดาสุภาพสตรีก็รู้สึกประหลาดใจ ขณะที่สตรีสนทนากันเอง และบุรุษก็สนทนากัน บรรดาฤๅษีผู้ยิ่งใหญ่ซึ่งนำโดยนารทและวยาสก็มาถึงที่นั่นด้วยปรารถนาจะพบพระกฤษณะ บรรดากษัตริย์และบุคคลชั้นนำอื่นๆ ที่กำลังนั่งอยู่ตามอัธยาศัย รวมทั้งปาดมพ พระกฤษณะ และพลราม ก็ลุกขึ้นยืนทันทีที่เห็นฤๅษี บรรดาผู้นำต่างกราบไหว้วิญญูณผู้ยิ่งใหญ่ สอบถามถึงความเป็นอยู่ที่ดีของพวกเข และบูชาพวกเขาโดยถวายที่นั่ง น้ำ และอื่นๆ แก่พวกเขา พระกฤษณะจึงตรัสว่า “บัดนี้ชีวิตของเราประสบความสำเร็จแล้ว เพราะเราได้บรรลุเป้าหมายแห่งชีวิตแล้ว คือ การเข้าเฝ้าของฤๅษีและปรมาจารย์โยคะผู้ยิ่งใหญ่ ซึ่งแม้แต่เทวดาก็หาได้ไม่บ่อยนัก น้ำ ณ สถานที่แสงบุญอันศักดิ์สิทธิ์และรูปเทพเจ้าของเหล่าทวยเทพสามารถชำระให้บริสุทธิ์ได้หลังจากเวลาผ่านไปนานเท่านั้น แต่ฤๅษีผู้ศักดิ์สิทธิ์ก็ชำระล้างได้เพียงแค่ถูกเห็น ผู้ที่ระบุดัตตนด้วยร่างกายและละเลยที่จะให้เกียรติปราชญ์เหนือธรรมชาติเช่นท่านนั้นไม่สามารถดีไปกว่าลาได้” หลังจากได้ยินพระกฤษณะพูดถ้อยคำเหล่านี้ ด้วยอารมณ์ของมนุษย์ปุถุชน เหล่าฤๅษีก็นั่งเฝ้าอยู่พักหนึ่งด้วยความสับสน แล้วกล่าวว่า “พระเจ้าของเราช่างอัศจรรย์จริงๆ พระองค์ทรงปิดบังอัตลักษณ์ที่แท้จริงของพระองค์ด้วยกิจกรรมที่เหมือนมนุษย์และสร้างทำเป็นว่าอยู่ภายใต้การควบคุมที่เหนือกว่า แน่แน่นอนว่าพระองค์ตรัสในลักษณะนี้เพียงเพื่อให้ความกระจางแก่ประชาชนทั่วไปเท่านั้น พฤติกรรมเช่นนี้ของพระองค์ช่างเหลือเชื่อจริงๆ” พวกปราชญ์ยังคงถวายเกียรติแด่พระผู้มีพระภาคเจ้าในฐานะองค์ภควาน ผู้ทรงอภิวิญญูณ ผู้เป็นเพื่อนและผู้สืบทอดของพราหมณ์ หลังจากทีปราชญ์ได้สรรเสริญพระองค์แล้ว พระกฤษณะก็ถวายบังคมแก่พวกเขา และพวกเขาก็ขออนุญาตจากพระองค์กลับไปสู่อาศรมของพวกเขา ทันใดนั้น พระวสุเทพก็เข้ามากราบฤๅษีแล้วถามว่า “คนๆ หนึ่งจะทำกิจอะไรได้บ้างจึงจะหลุดพ้นจาก พันธนาการแห่งผลกรรมหรือ?” บรรดาฤๅษีตอบว่า “การบูชาพระหริด้วยพระเวท ท่านจะพ้นจากพันธนาการแห่งผล

กรรม” จากนั้น พระวสุเทพก็ขอให้ฤๅษีทำหน้าที่เป็นนักบวชของพระองค์ และทรงจัดเตรียมเครื่องบูชาพระเวทย์ด้วยของเล็กๆน้อยๆ ขึ้นเลิศ หลังจากนั้น พระวสุเทพได้ถวายโคและเครื่องประดับอันมีค่าแก่ฤๅษีพร้อมทั้งพราหมณ์หญิงสาวที่แต่งงานได้ จากนั้นจึงทรงสงน้ำซึ่งเป็นการสิ้นสุดการบูชา และเลี้ยงอาหารทุกคนอย่างหรูหรา แม้กระทั่งสุนัขประจำหมู่บ้าน ต่อมาได้พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์อย่างมากมายแก่ญาติ พระราชาต่างๆ และคนอื่นๆ ต่างก็ลาพระภักษณะและกลับไปบ้านของตน นันทมหาราชไม่สามารถจากไปได้เนื่องจากทรงรักญาติมาก จะทรงอยู่ที่กรุงเกษตรเป็นเวลาสามเดือน โดยได้รับความเคารพและการรับใช้จากพวกยาทวะ ครึ่งหนึ่งพระวสุเทพเริ่มเล่าถึงมิตรภาพอันลึกซึ้งที่นันทะแสดงให้เห็นพร้อมทั้งหลังน้ำตาอย่างเปิดเผย เมื่อสิ้นสามเดือน นันทะก็เดินทางไปมธุราพร้อมกับกล่าวคำอำลาด้วยความรักใคร่เหล่ายาทวะ เมื่อพวกยาทวะเห็นว่าฤๅษณกำลังจะเริ่มต้นแล้ว พวกเขาจึงกลับมายังเมืองทวารกาเพื่อเล่าเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นที่กรุงเกษตรให้ชาวเมืองหลวงของตนฟัง

อถายะที่ 85

เมื่อได้ยินฤๅษีที่มาเยี่ยมเยียนเพื่อถวายพระเกียรติพระภักษณะ พระวสุเทพก็เลืกถือว่าพระองค์และพลรามเป็นโอรสของพระองค์ และเริ่มยกย่องฤๅษณภาพ การดำรงอยู่ทั่วไปทุกหนทุกแห่ง และสัพพัญญูของพระองค์ในฐานะองค์ภควาน หลังจากถวายเกียรติแก่บุตรชายแล้ว วสุเทพก็ล้มลงแทบพระบาทดอกบัวของพระภักษณะ และขอร้องให้พระองค์จัดความคิดที่ว่าองค์พระผู้เป็นเจ้าเป็นบุตรของพระองค์ ในทางกลับกัน พระภักษณะทรงฟื้นฟูความคิดนั้นโดยสั่งสอนพระวสุเทพในคำสอนแห่งพระผู้เป็นเจ้าสามพระองค์ และเมื่อได้ยินคำแนะนำเหล่านี้ พระวสุเทพก็สงบและปราศจากความสงสัย จากนั้นพระนางเทวีกีก็สรรเสริญพระภักษณะและพลราม โดยเตือนความจำพวกเขาให้นำบุตรชายที่เสียชีวิตไปแล้วของปรมาจารย์ทางจิตวิญญาณของพวกเขากลับคืนมาได้หรือไม่ นางกล่าวว่า “โปรดสนองความปรารถนาของข้าพเจ้าเช่นเดียวกัน โปรดนำบุตรชายของข้าพเจ้าที่ถูกราชากังสะฆ่ากลับมา เพื่อข้าพเจ้าจะได้พบพวกเขาอีกครั้ง” พระมารดาทรงวิงวอนเช่นนี้ ทั้งสองพระองค์จึงเสด็จไปยังอาณาจักรสุดละซึ่งอยู่ใต้ดิน ซึ่งทั้งสองพระองค์เสด็จเข้าไปใกล้มหาราชพลี กษัตริย์ทักทายพวกเขาด้วยความเคารพ มอบที่นั่งอันทรงเกียรติ บูชาพวกเขา และสวดมนต์ พระภักษณะและพลรามจึงขอให้พลีส่งบุตรชายที่เสียชีวิตของพระนางเทวีกีคืน พระองค์ทั้งสองรับเด็กชายจากพลีและส่งคืนให้กับพระนางเทวีกี ซึ่งรู้สึกถึงความรักที่มีต่อพวกเขาอย่างมากจนน้ำนมเริ่มไหลออกจากอกของพระนางอย่างเป็นธรรมชาติ พระนางเทวีกีมีความสุขมากที่ได้เลี้ยงลูกด้วยนมแม่ และด้วยการดื่มนมที่เหลือซึ่งครั้งหนึ่งพระภักษณะทรงดื่ม จากนั้นพวกเขาทั้งหมดก็กลับคืนรูปเดิมเป็นเทวดาและเสด็จกลับสู่สวรรค์

อถยายะที่ 86

เมื่อพระเจ้าปรีกษิตทรงประสงค์จะทราบเรื่องการแต่งงานของสุภัทราเทวี ยายของพระองค์ ฤๅษีศรีศุกเทวะกล่าวว่า “ขณะเดินทางไปแสวงบุญ อรชุนได้ยืมว่าพระพลรามตั้งใจจะมอบมือของสุภัทราน้องสาวของพระองค์แก่ทูลโยธนีให้อภิเษกสมรส ทรงประสงค์จะลักพาตัวสุภัทราและแต่งงานกับพระนางเอง อรชุนปลอมตัวเป็นนักบวชและไปที่ทวารกา การปลอมตัวมีผลอย่างมากจนทั้งพลรามและชาวทวารกาคนอื่นๆ ไม่รู้จักเขา แต่พวกเขาทั้งหมดแสดงความเคารพต่อท่านเนื่องจากเป็นนักบวชโฆณพ ด้วยวิธีนี้จนฤดูฝนผ่านไปสี่เดือน วันหนึ่งอรชุนได้รับคำเชิญให้ไปรับประทานอาหารที่บ้านของพลราม ที่นั่นพระองค์ทรงเห็นสุภัทราจึงรู้สึกอึดอัดใจในทันทีและปรารถนาพระนาง สุภัทราปรารถนาที่จะให้อรชุนเป็นสามีด้วย ดังนั้นนางจึงเหลือบมองพระองค์อย่างเขินอาย ไม่กี่วันต่อมาสุภัทราก็ออกจากวังเพื่อเข้าร่วมงานเทศกาลธัมมา อรชุนใช้โอกาสนี้ลักพาตัวสุภัทรา และเอาชนะพวยาทะที่พยายามหยุดยั้ง ในตอนแรกพลรามทรงโกรธเคืองอย่างยิ่งเมื่อทราบเรื่องนี้ แต่เมื่อพระกฤษณะและสมาชิกครอบครัวคนอื่นๆ ปลอบพระองค์ พระองค์ก็ทรงมีความยินดีและทรงส่งเจ้าสาวและเจ้าบ่าวไปพร้อมกับของขวัญแต่งงานอันวิจิตรบรรจง” มีพราหมณ์ผู้นับถือพระกฤษณะคนหนึ่งชื่อศรุตเทวะ ซึ่งอาศัยอยู่ในเมืองมิลิลา ตามความประสงค์ของพระเมตตาของพระเจ้า เขาหาเงินได้เพียงน้อยนิดพอที่จะเลี้ยงตัวเองและครอบครัวได้ แต่เขาก็พอใจอยู่เสมอและใช้เวลาทั้งหมดไปปฏิบัติภารกิจทางศาสนา กษัตริย์พหุลาศวะเป็นมหाराชีกองคหนึ่ง ที่เป็นผู้เลื่อมใสในพระเป็นเจ้าก็ประทับอยู่ที่เมืองมิลิลา พหุลาศวะเป็นสมาชิกคนหนึ่งในราชวงศ์ที่พระราชชนกเสด็จมาประทับ พหุลาศวะปกครองแคว้นวิเทหะทั้งหมด แต่ยังคงห่างไกลจากทรัพย์สมบัติเช่นเดียวกับศรุตเทวะ พระกฤษณะพอใจในหน้าที่แห่งการศรัทธาของดวงวิญญาณผู้ยิ่งใหญ่ทั้งสองนี้ จึงเสด็จขึ้นรถม้าไปยังมิลิลาเพื่อเยี่ยมเยียน โดยนำนารถและปราชญ์คนอื่นๆ อีกหลายท่านไปด้วย ชาวเมืองมิลิลาถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าและบริวารอันศักดิ์สิทธิ์ของพระองค์ด้วยความยินดีอย่างยิ่ง ถวายของพระกฤษณะ ถวายบังคมพระกฤษณะ ทั้งพระองค์และปราชญ์ พหุลาศวะและศรุตเทวะต่างก้าวมาข้างหน้าและขอให้พระกฤษณะเยี่ยมบ้านของตนด้วยความเคารพ เพื่อให้ทั้งคู่พอใจ พระเจ้าทรงขยายพระองค์เองและเสด็จไปบ้านแต่ละหลังพร้อมกัน พวกเขาแต่ละคนมีสการพระองค์อย่างเหมาะสม สวดมนต์ ถวายพระบาท แล้วประพรมตนเองและสมาชิกทุกคนในครอบครัวด้วยน้ำชำระล้าง พระกฤษณะจึงสรรเสริญปราชญ์ที่อยู่กับพระองค์ และยกย่องพราหมณ์โดยทั่วไป พระองค์ทรงให้คำแนะนำแก่เจ้าบ้านเกี่ยวกับการอุทิศตนเสียสละรับใช้ด้วย เมื่อเข้าใจคำแนะนำเหล่านี้ ทั้งพหุลาศวะและศรุตเทวะจึงยกย่องปราชญ์และพระกฤษณะด้วยความจงรักภักดีอย่างแน่วแน่ พระกฤษณะจึงเสด็จกลับมายังทวารกา

อถยายะที่ 87

พระราชปรีกษิตทรงถามฤๅษีศรีศุกทเวว่าพระเวทจะบรรยายถึงสัจธรรมสูงสุดซึ่งไม่สามารถบรรยายเป็นคำพูดได้โดยตรงได้อย่างไร พระเวทนั้นจำกัดอยู่เพียงการอธิบายคุณสมบัติของธรรมชาติวัตถุ แต่องค์ความทรงปราศจากคุณสมบัติเหล่านี้ ทรงอยู่เหนือธรรมชาติของการสำแดงทางวัตถุและสาเหตุทั้งปวงเพื่อเป็นการตอบกลับ ฤๅษีศรีศุกทเวได้บรรยายถึงการเผชิญหน้ากันในสมัยโบราณระหว่างฤๅษีนารายณ์และนารทมนีที่พทริกาศรม เมื่อเดินทางสู่อาศรมศักดิ์สิทธิ์นั้น นารทมนีพบองค์พระผู้เป็นเจ้าของรายล้อมไปด้วยชาวเมืองผู้สูงศักดิ์ในหมู่บ้านกลาปะที่อยู่ใกล้เคียง หลังจากไค้งคำนับต่อฤๅษีนารายณ์และพรรคพวกแล้ว นารทมนี ก็ถามคำถามเดียวกันนี้ต่อพระองค์ เพื่อเป็นการตอบ ฤๅษีนารายณ์เล่าถึงเรื่องราวที่คำถามนี้ได้ถูกอภิปรายกันมานานแล้วในหมู่ปราชญ์ผู้ยิ่งใหญ่ที่อาศัยอยู่บนชนโลกะ เมื่อปราชญ์เหล่านี้รู้สึกสงสัยเกี่ยวกับธรรมชาติของสัจธรรมที่สมบูรณ์ จึงเลือกสนั่นทนะกุมาระมาพูดในเรื่องนี้ สนั่นทนะเล่าให้พวกเขาฟังว่าพระเวทจำนวนมากที่ปรากฏตัวเป็นพระเวทครั้งแรกที่เล็ดลอดออกมาจากลมหายใจของพระนารายณ์ ได้สวดบทสวดเพื่อถวายเกียรติแด่พระองค์ก่อนการทรงสร้าง จากนั้นสนั่นทนะก็สวดบทสวดอันวิจิตรบรรจงเหล่านี้ต่อไป ชาวเมืองชนโลกะรู้สึกพึงพอใจอย่างยิ่งเมื่อได้ยินสนั่นทนะสวดบทพระเวทที่เป็นรูปร่าง ซึ่งทำให้พวกเขากระจำจั่งเกี่ยวกับธรรมชาติที่แท้จริงของสัจธรรมอันสูงสุด และพวกเขาให้เกียรติสนั่นทนะด้วยการบูชาของพวกเขา นารทมนีก็พอใจพอๆ กันที่ได้ยินเรื่องราวนี้จากฤๅษีนารายณ์ นารทจึงถวายบังคมพระผู้มีพระภาคแล้วเสด็จไปพบเวทวาสะผู้เป็นศิษย์และอธิบายทุกสิ่งที่ได้ยินมาให้ฟัง

อถยายะที่ 88

พระวิษณุทรงครอบครองความมั่งคั่งทั้งหมด ส่วนพระศิวะทรงดำรงอยู่ในความยากจน ทว่าสาวกของพระวิษณุมักยากจนขึ้นแค้น ในขณะที่พระศิวะได้รับความมั่งคั่งมากมาย เมื่อพระราชปรีกษิตขอให้ฤๅษีศรีศุกทเวอธิบายความจริงที่น่าสงสัยนี้ ฤๅษีก็ตอบว่า “พระศิวะทรงแสดงอิตตาอันเป็นเท็จออกเป็น 3 แบบตามรูปแบบธรรมชาติ 3 ระดับ จากอิตตาเท็จนี้ทำให้เกิดองค์ประกอบทางกายภาพทั้ง 5 และการเปลี่ยนแปลงอื่นๆ ของธรรมชาติวัตถุ รวม 16 ครั้ง เมื่อสาวกของพระศิวะบูชาการปรากฏของพระองค์ในองค์ประกอบใดๆ เหล่านี้ ผู้ศรัทธาจะได้รับความมั่งคั่งอันน่ารื่นรมย์ที่สอดคล้องกันทุกประเภท แต่เนื่องจากท่านศรัทธีเป็นผู้อยู่เหนือระดับของธรรมชาติวัตถุ สาวกของพระองค์จึงกลายเป็นเหนือธรรมชาติ” เมื่อทรงประกอบพิธีอิศวเมธเสร็จเรียบร้อยแล้ว กษัตริย์ยฤๅษีจะทรงถามคำถามเดียวกันนี้กับพระกฤษณะ ซึ่งทรงตอบว่า “เมื่อข้าพเจ้ารู้สึกเห็นอกเห็นใจใครสักคนเป็นพิเศษ ข้าพเจ้าก็ค่อยๆ ธิบริทรัพย์สมบัติของเขาไป จากนั้นลูกๆ ของชายผู้ยากจน ภรรยาและความสัมพันธ์อื่นๆ จะละทิ้งเขาไป เมื่อเขาพยายามหาทรัพย์มาเพื่อเอาความโปรดปรานของครอบครัวกลับมาอีก ฉันทจึงทำให้เขาหงุดหงิดจนเขาร้างเกียจการงานอันมีประสิทธิผล และมาผูกมิตร

กับสาวกของฉันทน์ และในครั้งนั้น ฉันทน์ก็ได้มอบให้แก่เขา ความเมตตาอันเป็นเลิศ แล้วเขาจะพ้นจากพันธนาการแห่งชีวิตฝ่ายวัตถุ และเข้าถึงอาณาจักรของไวคุณฐะได้” พระพรหมา พระวิษณุ และพระศิวะ ต่างสามารถให้หรือระงับความโปรดปรานได้ แต่ในขณะที่พระพรหมาและพระศิวะพอใจหรือโกรธอย่างรวดเร็ว พระวิษณุไม่เป็นเช่นนั้น ในเรื่องนี้ วรรณกรรมพระเวทกล่าวถึงเรื่องราวต่อไปนี้ ครั้งหนึ่ง วฤกาสุระถามนารทว่าเทพเจ้าองค์ใดเป็นที่พอใจเร็วที่สุด และนารทตอบว่าพระศิวะ ดังนั้น วฤกาสุระจึงไปที่สถานศักดิ์สิทธิ์ของเกทารนาถะและเริ่มบูชาพระศิวะโดยถวายขึ้นเนื้อของเขาเองเป็นเครื่องบูชาในกองไฟ แต่พระศิวะไม่ปรากฏ วฤกะจึงตัดสินใจฆ่าตัวตายด้วยการตัดศีรษะ ในห้วงเวลาวิกฤตนั้น พระศิวะก็ปรากฏจากไฟบูชาয়ัญและหยุดยั้งเขา โดยประทานพรแก่สุรตามที่เขาเลือก วฤกะกล่าวว่า “ขอให้ความตายจะมีแก่ใครก็ตามที่เราเอามือแตะศีรษะ” พระศิวะจำเป็นต้องปฏิบัติตามคำขอนี้ และทันใดนั้น วฤกะผู้ชั่วร้ายก็พยายามทดสอบการขอพรโดยวางมือบนศีรษะของพระศิวะ พระศิวะตกใจกลัวจึงหนีเอาชีวิตรอด วิ่งไปไกลถึงสวรรค์และขอบเขตด้านนอกของโลกมนุษย์ ในที่สุดพระผู้มีพระภาคเจ้าก็เสด็จไปถึงเศวตทวีปซึ่งเป็นประทับของพระวิษณุ เมื่อเห็นพระศิวะผู้สิ้นหวังจากระยะไกล องค์พระผู้เป็นเจ้าจึงทรงปลอมตัวเป็นนักเรียนหนุ่มและเสด็จไปต่อหน้าวฤกะ พูดกับสุรด้วยเสียงหวาน “วฤกะที่รัก โปรดพักสักครู่แล้วบอกเราว่าเจ้าตั้งใจจะทำอะไร” วฤกะหลงใหลในพระวณะของพระเจ้าและเปิดเผยทุกสิ่งที่เกิดขึ้น พระเจ้าตรัสว่า นับตั้งแต่พระศิวะถูกทักษะประชาบดีสาป พระองค์ก็กลายเป็นเหมือนภูตที่กินเนื้อเป็นอาหาร ดังนั้นเจ้าไม่ควรเชื่อคำพูดของพระองค์ จะดีกว่าที่จะทดสอบความโปรดปรานของพระองค์โดยการวางมือบนหัวของเจ้าเอง” ด้วยความงุนงงกับคำพูดเหล่านี้ อสุรโง่จึงแตะศีรษะของตัวเองซึ่งแตกสลายและล้มลงกับพื้นทันที เสียงร้องว่า “ช่วยชนะ!” “ถวายบังคม!” และ “เออล่ะ สำเร็จแล้ว!” ดังมาจากท้องฟ้า เหล่าเทวดา ฤๅษี บรรพบุรุษจากสวรรค์ และคนธรรพ์ต่างก็แสดงความยินดีกับองค์ความด้วยการโปรยดอกไม้ถวายพระองค์

อถียายะที่ 89

กาลครั้งหนึ่งนานมาแล้ว ณ ริมฝั่งแม่น้ำสรัสวตี มีการถกเถียงกันในหมู่ปราชญ์กลุ่มหนึ่งว่า พระพรหมา พระวิษณุ หรือพระศิวะองค์ใดเป็นใหญ่ที่สุด พวกเขาหมายให้ฤๅษีภฤคุสอบสวนเรื่องนี้ ฤๅษีภฤคุตัดสินใจทดสอบความอดทนของพระเจ้า เพราะคุณสมบัตินั้นเป็นสัญญาณแห่งความยิ่งใหญ่อย่างแน่นอน ขึ้นแรกเสด็จเข้าไปในราชสำนักของพระพรหมาผู้เป็นบิดาโดยมิได้ถวายความเคารพใดๆ แก่พระองค์เลย สิ่งนี้ทำให้พระพรหมาโกรธจัดและระงับความโกรธเพราะฤๅษีภฤคุเป็นโอรสของพระองค์ ต่อมาฤๅษีภฤคุไปหาพระศิวะซึ่งเป็นพี่ชายของเขา ลูกขึ้นจากที่นั่งเพื่อโอบกอดเขา แต่ฤๅษีภฤคุปฏิเสธอ้อมกอดนี้ โดยเรียกพระศิวะว่าเป็นคนนอกกริตที่เปี่ยมเบน ขณะที่พระศิวะกำลังจะสังหารฤๅษีภฤคุด้วยตรีศูล เทวีปารวตีก็เข้ามาขอร้องและทำให้สามีของพระนางสงบลง ต่อไปฤๅษีภฤคุเสด็จไปยังไวคุณฐะเพื่อทดสอบพระนารายณ์ เมื่อขึ้นไปหาองค์พระผู้เป็นเจ้าซึ่งนอนหงายอยู่บนตัก

ของเทวีแห่งโซคลาภ ฤๅษีฤๅษีก็เตะหน้าอกของพระองค์ แต่แทนที่จะโกรธ ทั้งพระเจ้าและมเหสีของพระองค์ทรงยืนขึ้นแสดงความเคารพต่อฤๅษีฤๅษี “ยินดีต้อนรับ” พระเจ้าตรัส “โปรดนั่งพักสักครู่ ขออภัยอาจารย์ที่รัก ที่ไม่สังเกตเห็นการมาถึงของท่าน” เมื่อฤๅษีฤๅษีกลับมาอยู่ที่ชุมนุมปราชญ์และเล่าเรื่องราวทั้งหมดที่เกิดขึ้นให้ฟัง พวกเขา ก็สรุปได้ว่าพระวิษณุเป็นพระเจ้าสูงสุดอย่างแน่นอน ครั้งหนึ่งในทวารการรยาของพราหมณ์ได้คลอดบุตรชายคนหนึ่งซึ่งเสียชีวิตทันที พราหมณ์ได้นำบุตรที่สิ้นชีพไปยังราชสำนักของกษัตริย์อัครเสนะ แล้วตำหนิกษัตริย์ว่า “ศัตรูจอมหลอกลวงและละโมภของพราหมณ์ผู้นี้ทำให้บุตรของข้าพเจ้าตายเพราะละเลยหน้าที่อันถูกต้องของตน” ความโศกเศร้านั้นก็ตกแก่พราหมณ์ต่อไปเรื่อยๆ และทุกครั้งก็จะนำร่างทารกที่สิ้นชีพเข้าไปยังราชสำนักและดูตักษัตริย์ เมื่อบุตรคนที่เก้าสิ้นชีพตั้งแต่แรกเกิด อรชุนบังเอิญได้ยินคำดำของพราหมณ์จึงกล่าวว่า “ข้าแต่พราหมณ์ ข้าพเจ้าจะปกป้องลูกหลานของท่าน ถ้าล้มเหลวข้าพเจ้าก็จะเข้ากองไฟเพื่อชดใช้บาป” ต่อมาอีกครั้งหนึ่งภรรยาของพราหมณ์กำลังจะคลอดบุตรเป็นครั้งที่สิบ เมื่ออรชุนทราบเรื่องนี้จึงไปที่เรือนคลอดบุตรและห่อหุ้มด้วยกรงลูกธนูป้องกัน อย่างไรก็ตาม ความพยายามของอรชุนก็ไม่เกิดผลใดๆ เพราะทันทีที่เด็กเกิดและเริ่มร้องไห้ ก็หายลับไปในท้องฟ้า ขณะที่พราหมณ์เฝ้าเฝ้าอรชุนอย่างมาก อรชุนก็ออกเดินทางไปยังที่พำนักของยมราช ราชแห่งความตาย แต่อรชุนไม่พบบุตรของพราหมณ์ที่นั่น และแม้หลังจากค้นหาไปทั่วโลกทั้ง 14 โลกแล้ว ก็ไม่พบร่องรอยของทารกเลย หลังจากล้มเหลวในการปกป้องบุตรของพราหมณ์ บัดนี้อรชุนตั้งใจที่จะฆ่าตัวตายด้วยการเข้าไปในไฟศักดิ์สิทธิ์ แต่ในขณะที่กำลังจะทำเช่นนั้น พระกฤษณะก็หยุดเอาไว้และกล่าวว่า “เราจะให้เจ้าบุตรของพราหมณ์ ดังนั้นโปรดอย่าดูหมิ่นตัวเองเช่นนั้น” จากนั้นพระกฤษณะทรงนำอรชุนขึ้นราชรถทิพย์ของพระองค์ และทั้งสองก็ข้ามมหาสมุทรทั้งเจ็ด ผ่านเกาะจักรวาลทั้งเจ็ด ข้ามเทือกเขาโลกาโลกะ และเข้าสู่ดินแดนแห่งความมืดมิดอันหนาแน่น เนื่องจากพวกเขาไม่สามารถหาทางได้ พระกฤษณะจึงส่งจักรสุทรรศนะอันลูกโซนของพระองค์ไปข้างหน้าเพื่อทะลวงความมืดมิด และก็มาถึงผืนน้ำในมหาสมุทรแห่งต้นเหตุที่ละน้อย แล้วพวกเขาก็พบเมืองของพระมหาวิษณุ ที่นั่นทรงเห็นพระอนันตนาคพันเศียร และพระวิษณุนอนอยู่บนพระองค์ พระเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ทักทายพระกฤษณะและอรชุนว่า “ข้าพเจ้าพาโอรสของพราหมณ์มาที่นี่เพียงเพราะข้าพเจ้าต้องการพบท่านทั้งสอง โปรดสร้างประโยชน์ให้กับประชาชนโดยทั่วไปต่อไป โดยแสดงตัวอย่างพฤติกรรมทางศาสนาในรูปแบบนระ-นารายณ์” พระกฤษณะและอรชุนจึงรับบุตรของพราหมณ์กลับไปเมืองทวารกาและคืนทารกให้บิดา หลังจากได้สัมผัสถึงความยิ่งใหญ่ของพระกฤษณะโดยตรงแล้ว อรชุนก็ประหลาดใจมาก ทรงสรุปว่าด้วยความเมตตาของพระเจ้าเท่านั้นที่สามารถแสดงพลังหรือความมั่งคั่งได้

อถายะที่ 90

พระกฤษณะยังคงประทับอยู่ในเมืองทวารกา เมืองหลวงอันมั่งคั่งของพระองค์ พร้อมด้วย ขาวยทุและราชินีของพระองค์ พระองค์จะทรงสนุกสนานกับพระมเหสีที่สละน้ำในบริเวณพระราชวัง ทรงฉีบน้ำใส่พวกเขาด้วยกระบองฉีดแล้วทรงฉีตไล่ตามลำดับ ด้วยท่าทางที่สง่างาม คำพูดแสดงความ รัก และการเหลือบมอง พระองค์ทำให้หัวใจของพวกเขาหลงใหล ด้วยวิธีนี้เหล่าราชินีก็จะหมกมุ่นอยู่ กับความคิดถึงพระองค์โดยสิ้นเชิง บางครั้ง หลังจากเล่นกับองค์พระผู้เป็นเจ้าในน้ำ พวกนางจะพูดกับ สัตว์ต่างๆ เช่น นกกรูรีและนกจักรวากะ มหาสมุทร ดวงจันทร์ เมฆ นกกาเหว่า ภูเขา แม่น้ำ และอื่นๆ เพื่อแสดงความผูกพันอันยิ่งใหญ่ต่อพระกฤษณะ โดยอ้างว่าเป็นการเห็นอกเห็นใจสัตว์เหล่านี้ พระกฤษณะให้กำเนิดบุตรชายสิบคนในครรภ์ของราชินีแต่ละองค์ ในบรรดาโอรสเหล่านี้ ปรัทยุมน์ เป็นบุคคลที่สำคัญที่สุด มีความเท่าเทียมกับบิดาของพระองค์ในคุณสมบัติที่พึงประสงค์ ปรัทยุมน์ แต่งงานกับธิดาของรูกมี และอนิรุทธ์เกิดจากครรภ์นั้น จากนั้นอนิรุทธ์แต่งงานกับหลานสาวของรูกมี และให้กำเนิดวัชระ ซึ่งเป็นเจ้าชายยทุเพียงคนเดียวที่รอดชีวิตจากการต่อสู้ด้วยกระบองเหล็กที่ ประภาสะ จากวัชระสืบเชื้อสายมาจากส่วนที่เหลือของราชวงศ์ยทุ โดยเริ่มจากประติพาหุ สมาชิกของ ราชวงศ์ยทุที่มีจำนวนนับไม่ถ้วน แท้จริงแล้วเพียงเพื่อให้ความรู้แก่ลูกหลาน ยทุจ้านครถึง 38,800,000 คน ก่อนที่พระกฤษณะจะปรากฏตัว อสุรจำนวนมากได้ถือกำเนิดขึ้นในครอบครัวมนุษย์เพื่อคุกคาม ผู้คนในโลกและทำลายวิถีของพราหมณ์ เพื่อปราบพวกเขาองค์พระผู้เป็นเจ้าทรงสั่งให้เหล่าเทวดาลง ไปอวตารสู่ราชวงศ์ยทุ ซึ่งต่อมาได้ขยายออกเป็น 101 เผ่า ขาวยทุทั้งหมดยอมรับว่าพระกฤษณะเป็น องค์ภควานและมีศรัทธาอย่างไม่หวั่นไหวในพระองค์ ทั้งขณะพักผ่อน กิน เดิน และอื่นๆ ซึ่งพวกเขามัก ทำร่วมกับพระองค์ พวกเขาจะเสริมร่างกายของตนเองในความสุขที่ “โดยการฟัง สวดมนต์ และนั่ง สมาธิเป็นประจำ หัวข้ออันไพเราะของกฤษณะด้วยความจริงใจที่เพิ่มขึ้น สัตว์ที่เป็นมนุษย์จะเข้าถึง อาณาจักรอันศักดิ์สิทธิ์ขององค์พระผู้เป็นเจ้า ที่ซึ่งอำนาจแห่งความตายที่ไม่อาจขัดขึ้นได้จะไม่ สั่นคลอน”

2.5 บทแปลภาควาตปุราณะ สกัณระที่ 10

ในการแปลคัมภีร์ ภาควาตปุราณะ สกัณระที่ 10 ฉบับนี้ ผู้ศึกษาได้เลือกใช้ต้นฉบับภาษา สันสกฤตจากฉบับ Śrīmad Bhāgavatam, Tenth Canto ของ A. C. Bhaktivedanta Swami Prabhupāda ซึ่งจัดพิมพ์โดย The Bhaktivedanta Book Trust (2012) เป็นหลักในการอ้างอิง ลำดับอถายะและจำนวนโคลก

เนื่องด้วยสัณษะที่ 10 มีเนื้อหาที่ยาวมากถึง 90 อชยายะ การแปลฉบับสมบูรณ์จึงอยู่นอกเหนือขอบเขตของการศึกษารุ่นนี้ ผู้ศึกษาจึงได้คัดเลือกอชยายะ (บท) ที่มีความสำคัญและเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายจำนวน 22 อชยายะ รวมทั้งสิ้น 910 โศลก โดยมีเกณฑ์ในการคัดเลือกคือ อชยายะเหล่านี้เป็นตัวแทนที่สะท้อนถึงลีลา หรือการกระทำอันศักดิ์สิทธิ์ที่สำคัญที่สุดของพระกฤษณะ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงพระลักษณะอันหลากหลายของพระองค์ ตั้งแต่การปราบอสูร การปกป้องผู้ศรัทธา ไปจนถึงการแสดงความรักอันบริสุทธิ์ในราสลีลา

เรื่องราวในอชยายะที่คัดเลือกมานี้ไม่เพียงแต่เป็นที่จดจำและเล่าขานสืบต่อกันมาอย่างยาวนาน แต่ยังเป็นหัวใจสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงแก่นของปรัชญา ภักติ (Bhakti) และได้กลายเป็นแรงบันดาลใจอันยิ่งใหญ่ต่อศิลปะและวัฒนธรรมความเชื่อทั่วทั้งเอเชีย ที่สำคัญ การเลือกสรรเรื่องราวที่เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางเหล่านี้ ยังมีวัตถุประสงค์เพื่อใช้เป็นฐานในการค้นหาความเชื่อมโยงและอิทธิพลที่ส่งต่อมายังวัฒนธรรมไทย ทั้งในด้านวรรณคดี โบราณคดี สถาปัตยกรรม ฯลฯ การคัดเลือกบทเหล่านี้จึงมุ่งหมายให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจภาพรวมของพระราชประวัติของพระกฤษณะและเข้าถึงสาระสำคัญของคัมภีร์ภาคดปุราณะได้ แม้จะไม่ใช่วรรณคดีฉบับสมบูรณ์ทั้ง 4000 โศลก ก็ตาม โดยอชยายะที่ได้รับเลือกเพื่อการแปล ทั้งในส่วนเนื้อหาและลำดับ ได้แก่ อชยายะที่ 16 โศลกที่ 1-67, อชยายะที่ 20 โศลกที่ 1-49, อชยายะที่ 21 โศลกที่ 1-20, อชยายะที่ 22 โศลกที่ 1-38, อชยายะที่ 24 โศลกที่ 1-38, อชยายะที่ 25 โศลกที่ 1-33, อชยายะที่ 26 โศลกที่ 1-25, อชยายะที่ 29 โศลกที่ 1-48, อชยายะที่ 30 โศลกที่ 1-44, อชยายะที่ 31 โศลกที่ 1-19, อชยายะที่ 32 โศลกที่ 1-22, อชยายะที่ 33 โศลกที่ 1-39, อชยายะที่ 35 โศลกที่ 1-26, อชยายะที่ 43 โศลกที่ 1-40, อชยายะที่ 47 โศลกที่ 1-69, อชยายะที่ 48 โศลกที่ 1-36, อชยายะที่ 56 โศลกที่ 1-45, อชยายะที่ 62 โศลกที่ 1-33, อชยายะที่ 63 โศลกที่ 1-53, อชยายะที่ 69 โศลกที่ 1-45, อชยายะที่ 84 โศลกที่ 1-71, อชยายะที่ 90 โศลกที่ 1-50 และผู้ศึกษาใช้ความหมายของคำศัพท์ตามพจนานุกรม จาก Monier Williams ชื่อ A Sanskrit-English Dictionary⁸² และ พจนานุกรมสันสกฤตออนไลน์ <http://sanskritdictionary.com/> และ <http://www.wisdomlib.org/>

⁸² Monier Williams, A Sanskrit-English Dictionary (Oxford: The clarendon Press, 1899).

อถียายะ 16

โคลกที่ 1

śrī-śuka uvāca
vilokya dūṣitām kṛṣṇām
kṛṣṇaḥ kṛṣṇāhinā vibhuḥ
tasyā viśuddhim anvicchan
sarpaṁ tam udavāsayat

ฤๅษีศุกเทวะกล่าวว่า พระกฤษณะผู้คือพระเป็นเจ้าสูงสุด เมื่อทรงเห็นว่าแม่น้ำยมุนาแปดเปื้อนโดยพญานาคกาลิยะ จึงมีพระประสงค์จะชำระแม่น้ำให้บริสุทธิ์ และด้วยเหตุนี้จึงทรงขับไล่พญานาคตนนั้นออกไป

โคลกที่ 2

śrī-rājovāca
katham antar-jale 'gādhe
nyagr̥hṇād bhagavān ahim
sa vai bahu-yugāvāsam
yathāsīd vipra kathyatām

พระราชาปรีกษิตตรัสถามว่า “ข้าแต่ท่านผู้ทรงปัญญา ขอโปรดอธิบายให้เราทราบว่างค์พระผู้เป็นเจ้าสูงสุดทรงลงโทษพญานาคกาลิยะในห้วงน้ำลึกที่ยากหยั่งถึงของแม่น้ำยมุนาได้อย่างไร และเพราะเหตุใดพญานาคกาลิยะจึงสามารถอาศัยอยู่ที่นั่นมาเป็นเวลาช้านานถึงเพียงนั้น?”

โคลกที่ 3

brahman bhagavatas tasya
bhūmnaḥ svacchanda-vartinah
gopālodāra-caritaṁ
kas tṛpyetāmṛtaṁ juṣaṁ

ดูก่อนพรหมณ์ องค์ภควานผู้เป็นเจ้าสูงสุดอันไร้ขีดจำกัดนั้นทรงกระทำการทั้งปวงอย่างอิสระตามพระประสงค์ของพระองค์เอง แล้วจะมีผู้ใดเล่าที่จะรู้สีก่อมหรือเพียงพอได้ เมื่อได้สดับฟังเรื่องราวอันประเสริฐหวานล้ำดั่งน้ำอมฤตแห่งลีลาอันเปี่ยมด้วยพระกรุณาที่พระองค์ทรงแสดงในฐานะกุมารน้อยผู้เลี้ยงโค ณ ดินแดนวฤณทาวนะ

โคลกที่ 4

śrī-śuka uvāca
kālindyām kāliyasyāsīd
hradaḥ kaścid viśāgninā
śrapyamāṇa-payā yasmin
patanty upari-gāḥ khagāḥ

ฤๅษีศรีศุกทวะ กล่าวว่ ในแม่น้ำกาลินที (ยมนา) นั้น มีแ่งน้ำแห่งหนึ่งที่เป็นที่พำนักของพญานาคกา
ลียะ ผู้มีพิษอันร่อนแรงซึ่งทำให้ผืนน้ำนั้นร้อนระอุและเดือดพล่านอยู่ตลอดเวลา และแน่นอนว่าแม้แต
นกที่บินผ่านเหนือผืนน้ำนั้นก็ร่วงหล่นลงมาเนื่องจากอาณภาพแห่งพิษนั้น

โคลกที่ 5

vipruṣmatā viṣadormi-
mārutenābhimarśitāḥ
mriyante tīra-gā yasya
prāṇinaḥ sthira-jaṅgamāḥ

สายลมที่พัดผ่านเหนือห้วงน้ำอันตรายนันได้พัดพาละอองน้ำไปยังริมฝั่ง เพียงแค่ได้สัมผัสกับสาย
ลมพิษนั้น พิษพรรณและสิ่งมีชีวิตทั้งปวงบนชายฝั่งก็ตายสิ้น

โคลกที่ 6

taṁ caṇḍa-vega-viṣa-vīryam avekṣya tena
duṣṭāṁ nadīm ca khala-samyamanāvataṛaḥ
kṛṣṇaḥ kadambam adhiruhya tato 'ti-tuṅgam
āspotyā gāḍha-raśano nyapatad viṣode

องค์พระฤๅษณะทรงทอดพระเนตรเห็นว่าพญานาคกาลียะได้ทำให้แม่น้ำยมนาแปดเปื้อนมลพิษด้วย
พิษอันร้ายแรงของมัน เนื่องจากพระฤๅษณะได้อวตารลงมาโดยมีวัตถุประสงค์เฉพาะเพื่อปราบเหล่า
อสูรชั่วร้ายพระองค์จึงทรงปีนขึ้นไปบนยอดต้นกัทัมปะที่สูงใหญ่ทันทีและเตรียมพระองค์ให้พร้อม
สำหรับการต่อสู้ พระองค์ทรงกระชับผ้าคาดเอว ตบพระพาหาแล้วจึงทรงกระโดดลงไปในน้ำที่เต็มไปด้วย
ด้วยพิษนั้น

โคลกที่ 7

sarpa-hradāḥ puruṣa-sāra-nipāta-vega-
saṅkṣobhitoraga-viṣocchvasitāmbu-rāśiḥ
paryak pluto viṣa-kaṣāya-bibhīṣaṇormir
dhāvan dhanuḥ-śatam ananta-balasya kim tat

เมื่อทรงลงสู่ห้วงน้ำของพญานาค เหล่านาคที่นั่นต่างตื่นตระหนกอย่างยิ่งและเริ่มหายใจหอบหนั ทำ
ให้ห้วงน้ำยังปนเปื้อนพิษมากขึ้นไปอีก แรงจากการเสด็จลงสู่ห้วงน้ำของพระองค์ทำให้น้ำล้นตลิ่งไปทุก
ด้าน และคลื่นพิษอันน่าสะพรึงกลัวได้ท่วมท้นแผ่นดินโดยรอบไปไกลถึงหนึ่งร้อยช่วงคันธนู อย่างไรก็ตาม
เรื่องนี้ไม่ใช่เรื่องน่าอัศจรรย์แต่อย่างใด เพราะองค์ภควานทรงมีพลังกำลังอันไม่มีที่สิ้นสุด

โคลกที่ 8

tasya hrade viharato bhuja-daṇḍa-ghūrṇa-
vār-ghoṣam aṅga vara-vāraṇa-vikramasya
āśrutya tat sva-sadanābhibhavaṁ nirīkṣya
cakṣuḥ-śravāḥ samasarat tad amṛṣyamāṇaḥ

พระฤๅษณะทรงเริ่มเล่นสนุกในห้วงน้ำของกาลิยะดุจดุจดุขำขำสาร ทรงกวัดแกว่งพระพาหาอันทรงพลังและทำให้ผืนน้ำเกิดเสียงดังต่างๆ นานา เมื่อกาลิยะได้ยินเสียงเหล่านี้ก็เข้าใจว่ามีผู้บุกรุกเข้ามาในห้วงน้ำของตน พญานาคไม่อาจทนได้และปรากฏตัวออกมาทันที

โคลกที่ 9

taṁ prekṣaṇīya-sukumāra-ghanāvadātāṁ
śrīvatsa-pīta-vasanaṁ smita-sundarāsyam
krīḍantam apratibhayaṁ kamalodarāṅghrim
sandaśya marmasu ruṣā bhujaṇyā cachāda

กาลิยะเห็นว่องค์พระศรีฤๅษณะ ผู้ทรงภูษาไหมสีเหลืองนั้น ทรงดูบอบบางยิ่งนัก พระวรกายอันงดงามของพระองค์ส่องประกายดุจเมฆสีขาวเรืองรอง พระอุระมีเครื่องหมายศรีวัตสะ พระพักตร์แย้มพระสรวลอย่างงดงาม และพระบาทคล้ายคลึงกับเกสรดอกบัว องค์ภคความกำลังทรงเล่นน้ำอย่างปราศจากความกลัว แม้พระองค์จะมีรูปโฉมอันน่าอัศจรรย์ แต่กาลิยะผู้ริษยาก็กักตพระองค์ที่พระอุระอย่างรุนแรง แล้วจึงใช้ลำตัวพันรอบพระองค์จนมิด

โคลกที่ 10

taṁ nāga-bhoga-parivītam adrṣṭa-ceṣṭam
ālokyā tat-priya-sakhāḥ paśupā bhrśārtāḥ
kṛṣṇe 'rpitātma-suhṛd-artha-kalatra-kāmā
duḥkhkānuśoka-bhaya-mūḍha-dhiyo nīpetuḥ

เมื่อเหล่าคนเลี้ยงโค ผู้ซึ่งยอมรับพระฤๅษณะเป็นสหายที่รักยิ่งที่สุด ได้เห็นพระองค์ถูกพันรอบด้วยขดตัวของพญานาคและแน่นิ่งไป พวกเขาก็ทุกข์ใจอย่างยิ่ง พวกเขาได้ถวายทุกสิ่งแด่พระฤๅษณะ ทั้งตัวตน ครอบครัว ทรัพย์สินสมบัติ ภรรยา และความสุขทั้งปวง เมื่อเห็นองค์ภคความอยู่ในเงื้อมมือของพญานาคกาลิยะ สติปัญญาของพวกเขาก็สิ้นเพื่อนไปด้วยความโศกเศร้า ความคร่ำครวญ และความกลัว จนพวกเขาล้มลงกับพื้น

โคลกที่ 11

gāvo vṛṣā vatsataryah
krandamānāḥ su-duḥkhitāḥ
kṛṣṇe nyastekṣaṇā bhītā
rudantya iva tasthire

เหล่าโคตัวเมีย โคตัวผู้ และลูกโคตัวเมีย ต่างตกอยู่ในความทุกข์อย่างใหญ่หลวง ส่งเสียงร้องเรียกหาพระฤๅษณะอย่างน่าเวทนา พวกมันจับจ้องไปที่พระองค์ ยืนนิ่งด้วยความหวาดกลัว ประหนึ่งพร้อมจะร้องไห้แต่ก็ตกตะลึงเกินกว่าจะหลั่งน้ำตาออกมาได้

โคลกที่ 12

atha vraje mahotpātās
tri-vidhā hy ati-dāruṇāḥ
utpetur bhuvi divy ātmany
āsanna-bhaya-sāmsinaḥ

ในบริเวณวรชะ บัดนั้นได้ปรากฏกลางร่ายน้าสะพริงกล้ว (มหาอุบาทว์) ทั้งสามประเภทขึ้นพร้อมกัน คือ
 ลางร่ายบนพื้นดิน ลางร่ายบนท้องฟ้า และลางร่ายในร่างกายของสิ่งมีชีวิตซึ่งล้วนบ่งบอกถึงภัยอันตราย
 ที่ใกล้จะมาถึง

โคลกที่ 13-15

tān ālakṣya bhayodvignā
 gopā nanda-purogamāḥ
 vinā rāmeṇa gāḥ kṛṣṇaṁ
 jñātvā cārayitum gatam
 tair durnimittair nidhanaṁ
 matvā prāptam atad-vidah
 tat-prāṇās tan-manaskās te
 duḥkha-śoka-bhayāturāḥ
 ā-bāla-vṛddha-vanitāḥ
 sarve 'ṅga paśu-vṛttayaḥ
 nirjagmur gokulād dīnāḥ
 kṛṣṇa-darśana-lālasāḥ

เมื่อเห็นลางร้ายเหล่านั้น นันทมหาราชและเหล่าคนเลี้ยงโคคนอื่นๆ ก็บังเกิดความหวาดกลัว เพราะ
 พวกเขาเห็นว่าในวันนั้นพระกฤษณะได้ออกไปเลี้ยงโคโดยไม่มีพระพลรามพระเชษฐาไปด้วย เนื่องจาก
 พวกเขาได้อุทิศจิตใจแต่พระกฤษณะ ยอมรับพระองค์เป็นดังชีวิตของพวกเขาเอง พวกเขาจึงไม่
 ตระหนักถึงพลังอำนาจและความยิ่งใหญ่ของพระองค์ ดังนั้น พวกเขาจึงสรุปว่าลางร้ายเหล่านั้นบ่งชี้
 ว่าพระองค์ได้สิ้นพระชนม์แล้ว และพวกเขาก็ถูกรอบงำด้วยความโศกเศร้า ความคร่ำครวญ และ
 ความกลัว ชาววณทาวันทั้งปวง รวมทั้งเด็ก ผู้หญิง และคนชรา ต่างคิดถึงพระกฤษณะเฉกเช่นแม่โค
 คิดถึงลูกโคตัวน้อยที่ช่วยเหลือตนเองไม่ได้ ด้วยเหตุนี้ ผู้คนที่น่าสงสารและทุกข์ทรมานเหล่านี้จึงรีบวิ่ง
 ออกจากหมู่บ้าน มุ่งมั่นที่จะตามหาพระองค์ให้พบ

โคลกที่ 16

tāms tathā kātārān vīkṣya
 bhagavān mādhave balah
 prahasya kiñcin novāca
 prabhāva-jño 'nujasya saḥ

องค์ความพลราม ผู้เป็นนายแห่งความรู้เห็นธรรมชาติทั้งปวง ทรงแยมพระสรวลและมีได้ตรัสสิ่งใด
 เมื่อทรงเห็นชาววณทาวันตกอยู่ในความทุกข์เช่นนั้น เนื่องจากพระองค์ทรงเข้าพระทัยถึงพลังอำนาจ
 อันเหนือธรรมดาของพระอนุชา

โคลกที่ 17

te 'nveṣamāṇā dayitaṁ
 kṛṣṇaṁ sūcitayā padaiḥ
 bhagaval-lakṣaṇair jagmuḥ
 padavyā yamunā-taṭam

ชาวเมืองต่างรีบรุดไปยังริมฝั่งแม่น้ำยมุนาเพื่อตามหาพระกฤษณะผู้เป็นที่รักยิ่งของพวกเขา โดยติดตามไปตามเส้นทางที่มีรอยพระบาทของพระองค์ปรากฏอยู่ ซึ่งมีเครื่องหมายอันเป็นเอกลักษณ์ขององค์พระผู้เป็นเจ้า

โคลกที่ 18

te tatra tatrābja-yavāṅkuśāsāni-
dhvajopapannāni padāni viś-pateḥ
mārge gavām anya-padāntarāntare
nirīkṣamāṇā yayur aṅga satvarāḥ

รอยพระบาทขององค์พระกฤษณะ ผู้เป็นนายแห่งคนเลี้ยงโคทั้งมวล มีเครื่องหมายดอกบัว เมล็ดข้าวบาร์เลย์ ขอสับข้าง อสนีบาต (สายฟ้า) และธงปรากฏอยู่ ข้าแต่ราชาปรีกษิต เมื่อชาววฤณทาวันเห็นรอยพระบาทของพระองค์บนเส้นทางท่ามกลางรอยกิปโค พวกเขาก็รีบเร่งติดตามไปอย่างรวดเร็ว

โคลกที่ 19

antar hrade bhujaga-bhoga-parītam ārāt
kṛṣṇaṁ nirīham upalabhya jalāsāyānte
gopāṁś ca mūḍha-dhiṣaṇān paritaḥ paśūṁś ca
saṅkrandataḥ parama-kaśmalam āpur ārtāḥ

ขณะที่พวกเขารีบเร่งไปตามเส้นทางสู่ริมฝั่งแม่น้ำยมุนา พวกเขาก็มองเห็นแต่ไกลว่าพระกฤษณะอยู่ในห้วงน้ำ แน่นิ่งอยู่ในวงขอของพญานาคดำ พวกเขายังเห็นอีกว่าเด็กเลี้ยงโคทั้งหลายได้หมดสติไป และเหล่าสัตว์ต่างๆ ยืนอยู่รอบด้าน ร่ำร้องเรียกหาพระกฤษณะ เมื่อเห็นทั้งหมดนี้ ชาววฤณทาวันก็ถูกรอบงำด้วยความปวดร้าวและความสับสนวุ่นวายใจ

โคลกที่ 20

gopyo 'nurakta-manaso bhagavatī anante
tat-sauhr̥da-smīta-viloka-giraḥ smarantyaḥ
graste 'hinā priyatame bhṛṣa-duḥkha-taptāḥ
śūnyaṁ priya-vyatihṛtaṁ dadṛśus tri-lokam

เหล่าโคปีซึ่งจิตใจของพวกนางเปี่ยมไปด้วยความรักอันลึกซึ้งต่อพระผู้เป็นเจ้านอนันต์ (ไร้ขอบเขต) ได้เห็นว่าบัดนี้พระองค์ตกอยู่ในเงื้อมมือของพญานาค พวกนางก็ระลึกลึงมิตรภาพอันเปี่ยมรัก สายพระเนตรที่แยมพระสรวล และวาทะที่พระองค์ตรัสกับพวกนาง พวกนางเต็มไปด้วยความทุกข์ระทมอย่างแสนสาหัส ในสายตาของพวกนางสามโลกกลับกลายเป็นความว่างเปล่า

โคลกที่ 21

tāḥ kṛṣṇa-mātaram apatyam anupraviṣṭāṁ
tulya-vyathāḥ samanugr̥hya śucaḥ sravantyaḥ
tās tā vraja-priya-kathāḥ kathayantya āsan
kṛṣṇānane 'rpita-dṛśo mṛtaka-pratikāḥ

แม้ว่าเหล่าโคปีอาจรู้สึกทุกข์ทรมานไม่น้อยไปกว่านาง (พระมารดาของพระกฤษณะ) และหลั่งน้ำตาแห่งความเศร้าโศกออกมาไม่ขาดสาย พวกนางก็ต้องฝืนบังคับตั้งรังพระมารดาของพระกฤษณะ

ไว้ ซึ่งสติสัมปชัญญะของนางจตจ้อยู่กับพระโอรสแต่เพียงผู้เดียว เหล่าโคปีเหล่านี้ยื่นนิงราวกับศพ
สายตาจ้องอยู่ที่พระพักตร์ของพระองค์ ผลัดกันเล่าขานถึงลีลาต่างๆ ของยอดรักแห่งวระ

โคลกที่ 22

kr̥ṣṇa-prāṇān nirviśato
nandādīn vīkṣya taṁ hradam
pratyaśedhat sa bhagavān
rāmaḥ kr̥ṣṇānubhāva-vit

จากนั้นองค์พระพลรามทรงทอดพระเนตรเห็นว่านั่นทมหาราชและเหล่าคนเลี้ยงโคคนอื่นๆ ผู้ซึ่งอุทิศ
ชีวิตแด่พระกฤษณะ กำลังจะลงไปในห้องน้ำของพญานาค ในฐานะองค์ภควาน พระพลรามทรงทราบ
ถึงพลังอำนาจที่แท้จริงของพระกฤษณะอย่างถ่องแท้ ดังนั้น พระองค์จึงทรงยับยั้งพวกเขาไว้

โคลกที่ 23

ittham sva-gokulam ananya-gatiṁ nirīkṣya
sa-strī-kumāram ati-duḥkhitam ātma-hetoḥ
ājñāya martya-padavīm anuvartamānaḥ
sthitvā muhūrtam udatiṣṭhad uraṅga-bandhāt

องค์ภควานทรงนั่งอยู่ในวงขดของพญานาคชั่วระยะเวลาหนึ่ง ทรงแสดงพฤติกรรมดุษฎี
ธรรมดา แต่เมื่อพระองค์ทรงเข้าพระทัยว่าเหล่าสตรี เด็กๆ และชาวบ้านคนอื่นๆ ในโคกฤษณะ
พระองค์กำลังทุกข์ทรมานอย่างแสนสาหัสเนื่องด้วยความรักที่พวกเขามีต่อพระองค์ ผู้ทรงเป็นที่พึงพิง
และเป้าหมายเดียวในชีวิตของพวกเขา พระองค์ก็ทรงลุกขึ้นจากพันธนาการของพญานาคกาลิยะทันที

โคลกที่ 24

tat-prathyamāna-vapuṣā vyathitātma-bhogas
tyaktvonnāmayya kupitaḥ sva-phanān bhujaṅgaḥ
tasthau śvasaṁ chvasana-randhra-viśāmbarīṣa-
stabdheḥkṣaṇolmuka-mukho harim īkṣamāṇaḥ

เมื่อขดลำตัวถูกทรมานด้วยพระวรกายที่ขยายใหญ่ขึ้นขององค์ภควาน กาลิยะจึงคลายตัวออก จากนั้น
ด้วยความโกรธอย่างยิ่ง พญานาคก็ชูพุงพานขึ้นสูงและยื่นนิง หายใจหอบหนัก รุงมุกของมันดูราวกับ
ภาชนะสำหรับเคี้ยวพิษ และดวงตาที่จ้องเขม็งบนใบหน้าก็เหมือนดังคบไฟ พญานาคมองดูองค์ภควาน
ด้วยท่าทีเช่นนั้น

โคลกที่ 25

taṁ jihvayā dvi-śikhayā parilelihānam
dve śṛkvaṇī hy ati-karāla-viśāgni-dṛṣṭim
krīḍann amuṁ parisasāra yathā khagendro
babhrāma so 'py avasaraṁ prasamīkṣamāṇaḥ

กาลิยะใช้ลิ้นสองแฉกเลียริมฝีปากซ้ำแล้วซ้ำเล่าขณะจ้องมองพระกฤษณะด้วยสายตามันเต็มไปด้วยไฟ
พิษอันน่าสะพรึงกลัว แต่พระกฤษณะกลับทรงเคลื่อนไหววนเวียนรอบตัวมันอย่างสนุกสนาน ดุจ
เดียวกับครุฑเล่นกับนาค กาลิยะจึงเคลื่อนไหวตามไปด้วยเพื่อหาโอกาสฉกกัดองค์ภควาน

โคลงที่ 26

evaṁ paribhrama-hataujasam unnatāṁsam
 ānamya tat-pr̥thu-śīraḥsv adhirūḍha ādyaḥ
 tan-mūrdha-ratna-nikara-sparsāti-tāmra-
 pādāmbujo 'khila-kalādi-gurur nanarta

หลังจากทำให้พญานาคอ่อนกำลังลงอย่างมากด้วยการวนเวียนอย่างไม่หยุดยั้ง องค์พระศรีกฤษณะ
 ต้นกำเนิดแห่งสรรพสิ่ง ก็ทรงกดไหล่ที่ยกสูงของกาลิยะลงและทรงขึ้นไปประทับยืนบนหัวอันกว้าง
 ใหญ่ของมัน ด้วยเหตุนี้ องค์พระศรีกฤษณะ บรมครูแห่งศิลปวิทยาการทั้งปวง ก็ทรงเริ่มร่ายรำ พระ
 บาทดังดอกบัวของพระองค์แต่งท่าด้วยสัมผัสจากอัญมณีนับไม่ถ้วนบนหัวของพญานาค

โคลงที่ 27

taṁ nartum udyatam avekṣya tadā tadiya-
 gandharva-siddha-muni-cāraṇa-deva-vadhvaḥ
 prītyā mṛdaṅga-pañavānaka-vādyā-gīta-
 puṣpopahāra-nutibhiḥ sahasopaseduḥ

เมื่อเห็นองค์ความทรงร่ายรำ เหล่าบริวารของพระองค์บนสวรรค์ คือ คนธรรพ์ นักสิทธิ์ ฤๅษี จารณะ
 และเหล่าชายาของเทวดา ก็มาถึงที่นั่นทันที ด้วยความปิติยินดียิ่ง พวกเขาเริ่มบรรเลงดนตรี
 ประกอบการร่ายรำขององค์ความด้วยกลองต่างๆ เช่น มฤตังคะ ปณวะ และอานกะ พวกเขายัง
 ถวายบทเพลง ดอกไม้ และคำสวดสรรเสริญอีกด้วย

โคลงที่ 28

yad yac chiro na namate 'nga śataika-śīrṣṇas
 tat tan mamarda khara-daṇḍa-dharo 'nghri-pātaiḥ
 kṣīṇāyuṣo bhramata ulbaṇam āsyato 'srī
 nasto vaman parama-kaśmālam āpa nāgaḥ

ข้าแต่ราชาปรีกษิตที่รัก กาลิยะมีเศียรอันโดดเด่นถึง 101 เศียร และเมื่อเศียรใดเศียรหนึ่งมียอมน้อม
 ลง องค์พระศรีกฤษณะ ผู้ทรงลงทัณฑ์เหล่าทรชนผู้โหดเหี้ยม ก็จะทรงใช้พระบาทบดขยี้เศียรอันดื้อ
 ด่านั้นเสีย ครั้นแล้ว ขณะที่พญานาคกาลิยะกำลังทรนทรายเหมือนก่อนสิ้นใจ มันก็เริ่มหมุนควงเศียร
 ไปรอบๆ และส่ายรอกโลहितอันน่าสะพรึงกลัวออกมาจากปากและช่องจมูกทั้งปวง ด้วยเหตุนี้ พญานาค
 นั้นจึงประสบกับความเจ็บปวดและทุกข์เวทนาอย่างแสนสาหัส

โคลงที่ 29

tasyākṣibhir garalam udvamataḥ śīraḥsu
 yad yat samunnamati niḥśvasato ruṣoccaiḥ
 nr̥ṭyan padānunamayan damayām babhūva
 puṣpaiḥ prapūjita iveha pumān purāṇaḥ

พญานาคกาลิยะ ซึ่งมีไอพิษคุกรุ่นจากดวงตาของมัน บางครั้งก็ยังอาจหาญชูเศียรใดเศียรหนึ่งขึ้น เศียร
 นั้นจะพ่นลมหายใจอย่างแรงด้วยความเดือดดาล เมื่อนั้น องค์พระผู้เป็นเจ้าก็จะทรงเรีงร่ำอยู่บนเศียร
 นั้น และทรงเหยียบย่ำปราบปราม บังคับให้มันน้อมเศียรลงแทบพระบาท เหล่าทวยเทพถือเอาการ

แสดงอานุภาพครั้งนี้เป็นดั่งโอกาสทองในการถวายสักการะบูชาแด่องค์พระผู้เป็นเจ้า ด้วยการโปรย
ปราชญ์เหล่าดอกไม้ลงมาอย่างไม่ขาดสาย

โคลกที่ 30

tac-citra-tāṇḍava-virugna-phaṇā-sahasro
raktaṁ mukhair uru vaman nṛpa bhagna-gātraḥ
smṛtvā carācara-gurum puruṣam purāṇam
nārāyaṇam tam araṇam manasā jagāma

โอ ราชา นาคกาลียะที่มีพงพานตั้งพันแตกหักเพราะการร้ายร้ายอันดงามของพระกฤษณะนั้น จึง
กระอักเลือดพุ่งออกมาไกลจากปากทั้งหลาย มีร่างกายแตกหัก จึงระลึกถึงพระนารายณ์ผู้เป็นครูของ
โลก ผู้ทรงเป็นปुरुषะ ผู้มีมาแต่เดิม จึงได้ถึงพระองค์ว่าเป็นที่พึ่งด้วยใจ

โคลกที่ 31

kṛṣṇasya garbha-jagato 'ti-bharāvasannam
pārṣṇi-prahāra-parirugna-phaṇāpatram
dr̥ṣṭvāhim ādyam upasēdur amuṣya patnya
ārtāḥ ślathad-vasana-bhūṣaṇa-keśa-bandhāḥ

เมื่อเหล่าภรรยาของกาลียะ (เหล่านางนาคี) เห็นว่าพญานาคอ่อนล้าเพียงใดจากน้ำหนักร้อนมากล้น
ขององค์พระกฤษณะ ผู้ทรงแบกจักรวาลทั้งมวลไว้ในพระอุทร และเห็นว่าพงพานที่ราวกับฉัตรของ
กาลียะถูกทำลายยับเยินจากการกระทับด้วยสันพระบาทของพระกฤษณะ พวกนางก็รู้สึกทุกข์ใจอย่าง
ยิ่ง ในสภาพที่เสื้อผ้า เครื่องประดับ และเส้นผมกระจัดกระจายไม่เป็นระเบียบ พวกนางจึงพากันไป
เข้าเฝ้าองค์พระเป็นเจ้า

โคลกที่ 32

tās taṁ su-vigna-manaso 'tha puraskṛtārbhāḥ
kāyam nidhāya bhuvi bhūta-patiṁ praṇemuh
sādhvyaḥ kṛtāñjali-putāḥ śāmalasya bhartur
mokṣepsavaḥ śaraṇa-dam śaraṇam prapannāḥ

ด้วยจิตใจที่วุ่นวายยิ่ง สตรีผู้มีใจสูงส่งเหล่านั้นได้วางบุตรทั้งหลายไว้เบื้องหน้าพวกนาง แล้วจึงน้อม
กายลงหมอบราบกับพื้นแด่องค์พระผู้เป็นเจ้าแห่งสรรพชีวิตทั้งปวง พวกนางปรารถนาให้สามีผู้บาปช้า
ของพวกนางเป็นอิสระ และขอให้พระเจ้าทรงประทานที่พักพิงอันสูงสุดแก่พวกนาง ดังนั้น พวกนางจึง
ประนมมือวิงวอนและเข้าไปหาพระองค์

โคลกที่ 33

nāga-patnya ūcuḥ
nyāyō hi daṇḍaḥ kṛta-kilbiṣe 'smims
tavāvatāraḥ khala-nigrahāya
ripoh sūtānām api tulya-dr̥ṣṭir
dhatse damaṁ phalam evānuśamsan

เหล่าภรรยาของพญานาคกาลียะกล่าวว่า “โทษทัณฑ์ที่ผู้กระทำความผิดผู้นี้ได้รับนั้นนับว่ายุติธรรม
อย่างแท้จริง ทั้งนี้ก็เพราะพระองค์ก็ได้อวตารลงมาในโลกนี้เพื่อปราบปรามเหล่าผู้มีใจริษยาและ

โหดเหี้ยม พระองค์ทรงยุติธรรมยิ่งนัก ทอดพระเนตรศัตรูและโอรสของพระองค์เองอย่างเสมอกัน เพราะเมื่อพระองค์ลงโทษแก่สิ่งมีชีวิตใดๆ พระองค์ทรงพิจารณาดีแล้วว่ามันเป็นไปเพื่อผลลัพธ์ในท้ายที่สุด”

โคลกที่ 34

anugraho 'yam bhavataḥ kṛto hi no
daṇḍo 'satām te khalu kalmaṣāpahāḥ
yad dandaśūkatvam amuṣya dehinaḥ
krodho 'pi te 'nugraha eva sammataḥ

“สิ่งที่พระองค์ทรงกระทำ ณ ที่แห่งนี้ แท้จริงแล้วคือความเมตตาต่อพวกข้าพระองค์ เพราะการลงโทษที่พระองค์ประทานแก่ผู้ชั่วร้าย ย่อมขับไล่มลทินทั้งปวงของพวกเขาออกไปอย่างแน่นอน อันที่จริง เป็นเพราะดวงวิญญาณที่ถูกผูกมัดนี้ คือสามิของพวกข้าพระองค์นั้น มีบาปหนาจนต้องกลายเป็ นนาค ความกริ้วโกรธของพระองค์ต่อเขาย่อมเป็นที่เข้าใจได้ว่าเป็นความเมตตาของพระองค์นั่นเอง”

โคลกที่ 35

tapah sutaptam kim anena pūrvam
nirasta-mānena ca māna-dena
dharma 'tha vā sarva-janānukampayā
yato bhavāms tuṣyati sarva-jīvaḥ

“สามิของพวกข้าพระองค์ได้บำเพ็ญตบะอย่างเคร่งครัดในชาติก่อน โดยมีจิตใจปราศจากความเย่อหยิ่งและเต็มเปี่ยมไปด้วยความเคารพต่อผู้อื่นใช่หรือไม่? นั่นคือเหตุผลที่พระองค์ทรงพอพระทัยใน ตัวเขาใช่ไหม? หรือว่าในภพชาติก่อนๆ เขาได้ปฏิบัติศาสนกิจอย่างตั้งงามพร้อมด้วยความเมตตาต่อ สรรพชีวิตทั้งปวง และนั่นคือเหตุผลที่พระองค์ ผู้ทรงเป็นดุจชีวิตของสรรพชีวิตทั้งปวง บัดนี้จึงพอ พระทัยในตัวเขาใช่ไหม?

โคลกที่ 36

kasyānubhāvo 'sya na deva vidmahe
tavāṅghri-reṇu-sparaśādhikārah
yad-vāñchayā śrīr lalanācarat tapo
vihāya kāmān su-ciram dhṛta-vratā

“ข้าแต่พระเป็นเจ้า พวกข้าพระองค์หาไม่รู้ไม่ว่าพญานาคกาลิยะได้โอกาสอันยิ่งใหญ่นี้ คือการได้สัมผัส ธูลีจากพระบาทดอกบัวของพระองค์ได้อย่างไร เพื่อการได้รับสิ่งนี้ พระศรีได้ทรงบำเพ็ญตบะเป็นเวลา หลายศตวรรษ ทรงสละความปรารถนาอื่นทั้งปวงและทรงถือพรตอันเคร่งครัด”

โคลกที่ 37

na nāka-prṣṭham na ca sārva-bhaumam
na pārameṣṭhyam na rasādhipyam
na yoga-siddhīr apunar-bhavam vā
vāñchanti yat-pāda-rajah-prapannāḥ

“ผู้ที่ได้รับรู้จากพระบาทดอกบัวของพระองค์แล้ว ย่อมไม่ปรารถนาความเป็นใหญ่แห่งสวรรค์ อำนาจอันไร้ขีดจำกัด ตำแหน่งพรหม หรือความเป็นใหญ่เหนือปฐพี พวกเขาไม่สนใจแม้แต่ความสมบูรณ์แห่งโยคะหรือการหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดเลยด้วยซ้ำ”

โคลกที่ 38

tad eṣa nāthāpa durāpam anyais
tamo-janiḥ krodha-vaśo 'py ahīśaḥ
saṁsāra-cakre bhramataḥ śarīriṇo
yad-icchataḥ syād vibhavaḥ samakṣaḥ

“ข้าแต่องค์ภควาน แม้ว่ากาลิยะผู้นี้ ได้ถือกำเนิดในภพแห่งอวิชชาและถูกควบคุมด้วยโทสะ เขาก็ได้ บรรลุสิ่งที่ผู้อื่นยากจะบรรลุได้ เหล่าวิญญาณที่จืดจางในร่าง ผู้เต็มไปด้วยความปรารถนาและด้วยเหตุนี้จึง ต้องเวียนว่ายอยู่ในวัฏสงสารแห่งการเกิดและการตาย สามารถได้รับพรทั้งปวงปรากฏอยู่เบื้องหน้า เพียงแค่ได้รับละอองรู้จากพระบาทดอกบัวของพระองค์”

โคลกที่ 39

namas tubhyaṁ bhagavate
puruṣāya mahātmāne
bhūtāvāsāya bhūtāya
parāya paramātmāne

“พวกข้าพระองค์ขอน้อมนมัสการแด่พระองค์ พระเป็นเจ้าสูงสุด แม้จะทรงสถิตอยู่ในหัวใจของสรรพ ชีวิตในฐานะปรมาตมัน พระองค์ก็ทรงแผ่ซ่านไปทั่วทุกแห่ง แม้จะทรงเป็นที่พักพิงดั้งเดิมของธาตุวัตถุ ที่ถูกสร้างขึ้นทั้งปวง พระองค์ก็ทรงดำรงอยู่ก่อนการสร้างสิ่งเหล่านั้น และแม้จะทรงเป็นต้นเหตุของ ทุกสิ่ง พระองค์ก็ทรงอยู่เหนือเหตุและผลทางวัตถุทั้งปวง โดยทรงเป็นอาตมันสูงสุด”

โคลกที่ 40

jñāna-vijñāna-nīdhaye
brahmaṇe 'nanta-śaktaye
aguṇāyāvikārāya
namas te prākṛtāya ca

“ขอน้อมนมัสการแด่พระองค์ สัจธรรมสัมบูรณ์ ผู้ทรงเป็นแหล่งรวมแห่งจิตสำนึกและพลาณภาพเหนือ ธรรมชาติทั้งปวง และผู้ทรงไว้ซึ่งพลังงานอันไร้ขีดจำกัด แม้จะทรงปราศจากคุณสมบัติและการ เปลี่ยนแปลงทางวัตถุโดยสิ้นเชิง พระองค์ก็ทรงเป็นผู้ขับเคลื่อนดั้งเดิมแห่งธรรมชาติฝ่ายวัตถุ”

โคลกที่ 41

kālāya kāla-nābhāya
kālavayava-sākṣiṇe
viśvāya tad-upadraṣṭre
tat-kartre viśva-hetave

“ขอน้อมนมัสการแด่พระองค์ ผู้ทรงเป็นกาลเวลาเอง เป็นที่พักพิงแห่งกาลเวลา และเป็นผู้รู้เห็นแห่งกาลเวลาในทุกช่วงขณะ พระองค์ทรงเป็นจักรวาล และทรงเป็นผู้สังเกตการณ์ที่แยกจากจักรวาลด้วย พระองค์ทรงเป็นผู้สร้างจักรวาล และยังทรงเป็นผลรวมแห่งเหตุปัจจัยทั้งปวงของจักรวาล”

โคลกที่ 42-43

bhūta-mātrendriya-prāṇa-
mano-buddhy-āśayātmane
tri-guṇenābhimānena
gūḍha-svātmānubhūṭaye
namo 'nantāya sūkṣmāya
kūṭa-sthāya vipāścīte
nānā-vādānurodhāya
vācya-vācaka-śaktaye

“ขอน้อมนมัสการแด่พระองค์ ผู้ทรงเป็นอาตมอันสูงสุดแห่งธาตุทางกายภาพ แห่งรากฐานอันละเอียดอ่อนของการรับรู้ แห่งประสาทสัมผัส แห่งลมปราณแห่งชีวิต และแห่งจิต พุทธิ และจิตสำนึก ด้วยการจัดการของพระองค์ เหล่าอณูวิญญูณทั้งหลายจึงยึดติดอย่างผิดๆ กับคุณะทั้งสามของธรรมชาติฝ่ายวัตถุ และการรับรู้ถึงตัวตนที่แท้จริงของพวกเขาก็ถูกบดบังไป พวกข้าพระองค์ขอน้อมนมัสการแด่พระองค์ องค์ความสูงสุดผู้ไร้ขีดจำกัด ผู้ทรงละเอียดอ่อนอย่างยิ่ง พระเป็นเจ้าสูงสุดผู้ทรงรอบรู้สรรพสิ่ง ผู้ทรงดำรงมั่นคงเสมอในสภาวะเหนือธรรมชาติอันไม่เปลี่ยนแปลง ผู้ทรงอนุมิตีทัศนะที่ตรงข้ามกันของปรัชญาต่างๆ และผู้ทรงเป็นพลังที่คำจูนความคิดที่แสดงออกและถ้อยคำที่สื่อความคิดเหล่านั้น”

โคลกที่ 44

namaḥ pramāṇa-mūlāya
kavaye śāstra-yonaye
pravṛttāya nivṛttāya
nigamāya namo namaḥ

“พวกข้าพระองค์ขอน้อมนมัสการข้าแล้วข้าเล่าแด่พระองค์ ผู้ทรงเป็นรากฐานแห่งหลักฐานอันน่าเชื่อถือทั้งปวง ผู้ทรงเป็นผู้ประพันธ์และแหล่งกำเนิดสูงสุดของคัมภีร์ที่ถูกเปิดเผย และผู้ทรงสำแดงพระองค์เองในวรรณคดีพระเวทเหล่านั้นที่ส่งเสริมความเพียรพินทางประสาทสัมผัส เช่นเดียวกับในวรรณคดีที่ส่งเสริมการสละโลกวัตถุ”

โคลกที่ 45

namaḥ kṛṣṇāya rāmāya
vasudeva-sutāya ca
pradyumnāyaniruddhāya
sātvatām pataye namaḥ

“พวกข้าพระองค์ขอน้อมนมัสการแด่องค์พระกฤษณะและองค์พระราม (พลราม) โอรสแห่งวาสุเทพ และแด่องค์พระปรีทยุมน์และองค์พระอนิรุทธ์ พวกข้าพระองค์ขอน้อมนมัสการด้วยความเคารพแด่จอมเทพแห่งเหล่าสาวกผู้ภักดีทั้งปวงของพระวิษณุ”

โคลกที่ 46

namo guṇa-pradīpāya
guṇātma-cchādanāya ca
guṇa-vṛtty-upalakṣyāya
guṇa-draṣṭre sva-saṁvide

“ขอน้อมนมัสการแด่พระองค์ โอ องค์ภควาน ผู้ทรงสำแดงคุณสมบัติทางวัตถุและทางจิตวิญญาณอันหลากหลาย พระองค์ทรงซ่อนเร้นพระองค์เองด้วยคุณสมบัติทางวัตถุ แต่กระนั้น การทำงานของคุณสมบัติทางวัตถุเหล่านั้นก็เปิดเผยการดำรงอยู่ของพระองค์ในท้ายที่สุด พระองค์ทรงดำรงอยู่อย่างแยกต่างหากจากคุณสมบัติทางวัตถุในฐานะผู้สังเกตการณ์ และทรงเป็นที่รู้จักอย่างสมบูรณ์โดยเหล่าสาวกของพระองค์เท่านั้น”

โคลกที่ 47

avyākṛta-vihārāya
sarva-vyākṛta-siddhaye
hr̥ṣīkeśa namas te 'stu
munaye mauna-śīline

“ข้าแต่องค์หฤชเศษะ เจ้าแห่งประสาทสัมผัส โปรดให้พวกข้าพระองค์ได้น้อมนมัสการแด่พระองค์ ผู้ซึ่งมีลีลาอันรุ่งโรจน์อย่างสุดจะหยั่งถึง การดำรงอยู่ของพระองค์สามารถอนุมานได้จากความจำเป็นที่จะต้องมีการสร้างและผู้เปิดเผยปรากฏการณ์ทั้งปวงในจักรวาล แต่แม้ว่าเหล่าสาวกของพระองค์จะสามารถเข้าพระทัยพระองค์ได้ด้วยวิธีนี้ สำหรับผู้ที่ไม่ใช่สาวก พระองค์ยังคงทรงนิ่งเงียบ คมดำอยู่กับความพึงพอใจในพระองค์เอง”

โคลกที่ 48

parāvara-gati-jñāya
sarvādhyaṁsāya te namaḥ
aviśvāya ca viśvāya
tad-draṣṭre 'sya ca hetave

“ขอน้อมนมัสการแด่พระองค์ ผู้ทรงทราบจุดหมายปลายทางของทุกสิ่งทั้งที่สูงส่งและต่ำต้อย และผู้ทรงเป็นผู้ควบคุมดูแลทุกสรรพสิ่ง พระองค์ทรงแตกต่างจากการสร้างสรรค์แห่งจักรวาล แต่กระนั้น พระองค์ก็ทรงเป็นรากฐานซึ่งภาพมายาแห่งการสร้างสรรคทางวัตถุได้วิวัฒนาการขึ้น และทรงเป็นผู้รู้เห็นภาพมายานี้ด้วย อันที่จริง พระองค์ทรงเป็นต้นเหตุรากฐานของโลกทั้งใบ”

โคลกที่ 49

tvaṁ hy asya janma-sthiti-saṁyamān vibho
guṇair anīho 'kr̥ta-kāla-śakti-dhṛk

tat-tat-svabhāvān pratibodhayan sataḥ
samīkṣayāmogha-vihāra īhase

“ข้าแต่องค์ภควานผู้ทรงฤทธานุภาพ แม้พระองค์จะไม่มีเหตุผลใดที่จะต้องเกี่ยวข้องกับกิจกรรมทาง
วัตถุ แต่พระองค์ก็ยังทรงกระทำการผ่านกาลศักราชอันเป็นนิรันดร์ของพระองค์ เพื่อจัดการสร้าง รักษา
และทำลายจักรวาลนี้ พระองค์ทรงกระทำการนี้โดยปลุกหน้าที่อันแตกต่างของแต่ละคณะแห่ง
ธรรมชาติให้ตื่นขึ้น ซึ่งก่อนการสร้างสรรพครั้นนั้นอยู่ในสภาวะที่สงบนิ่ง เพียงแค่การชำเลื่องมอของ
พระองค์ พระองค์ก็ทรงดำเนินกิจกรรมการควบคุมจักรวาลเหล่านี้ทั้งหมดได้อย่างสมบูรณ์แบบใน
อารมณ์สนุกสนาน (ดุจลีลา)”

โคลกที่ 50

tasyaiva te 'mūs tanavas tri-lokyām
śāntā aśāntā uta mūḍha-yonayah
śāntāḥ priyās te hy adhunāvītum satām
sthātuś ca te dharma-parīpsayehataḥ

“ดังนั้น ร่างกายวัตถุทั้งปวงทั่วทั้งสามโลก ทั้งที่สงบสุข ในคณะแห่งความดี (สัตตวะ) ทั้งที่
กระสับกระส่าย ในคณะแห่งค้นหา (รชัส) และทั้งที่โง่เขลา ในคณะแห่งความไม่รู้ (ตมัส) ล้วนเป็นการ
สร้างสรรค์ของพระองค์ แต่กระนั้น สรรพชีวิตที่มีร่างกายอยู่ในสภาวะแห่งคุณงามความดี ย่อมเป็นที่
รักยิ่งของพระองค์เป็นพิเศษ และเพื่อที่จะดูแลพวกเขาและปกป้องหลักธรรมของพวกเขา พระองค์จึง
ได้ทรงปรากฏอยู่บนโลกนี้ในบัดนี้”

โคลกที่ 51

aparādhāḥ sakṛd bhartrā
sodhavyaḥ sva-prajā-kṛtaḥ
kṣantum arhasi śāntātman
mūḍhasya tvām ajānataḥ

“อย่างน้อยสักครั้งหนึ่ง เจ้านายควรจะอดทนต่อความผิดที่บุตรหรือผู้อยู่ใต้ปกครองได้กระทำ ข้าแต่
ดวงวิญญาณสูงสุดผู้เปี่ยมสันติ ดังนั้น พระองค์ควรจะทรงให้อภัยแก่สามเณรโง่เขลาของพวกข้าพระองค์
ผู้ซึ่งไม่เข้าใจว่าพระองค์คือผู้ใด”

โคลกที่ 52

anugṛhṇīṣva bhagavan
prāṇāṁs tyajati pannagaḥ
strīṇāṁ naḥ sādhu-śocyānām
patiḥ prāṇaḥ pradīyatām

“ข้าแต่องค์ภควานสูงสุด โปรดทรงเมตตาเถิด เป็นการสมควรที่ผู้มีใจสูงส่งจะรู้สึกเห็นอกเห็นใจสตรี
เช่นพวกข้าพระองค์ พญานาคตนนี้กำลังจะสิ้นใจ โปรดคืนสามีของพวกข้าพระองค์ ผู้เป็นดังชีวิตและ
จิตวิญญาณของพวกข้าพระองค์ด้วยเถิด”

โคลกที่ 53

vidhehi te kiṅkarīṇām
 anuṣṭheyam tavājñayā
 yac-chraddhayānutiṣṭhan vai
 mucyate sarvato bhayāt

“บัดนี้โปรดบอกพวกข้าพระองค์ เหล่าหญิงรับใช้ของพระองค์ว่าควรทำสิ่งใด แน่แน่นอนว่าผู้ใดก็ตามที่
 ปฏิบัติตามคำสั่งของพระองค์อย่างซื่อสัตย์ย่อมหลุดพ้นจากความกลัวทั้งปวง”

โคลกที่ 54

śrī-śuka uvāca
 ittham sa nāga-patnībhir
 bhagavān samabhiṣṭataḥ
 mūrccitam bhagna-śīrasam
 visasarjāṅghri-kutṭanaiḥ

ฤๅษีศุกทเวทกล่าวว่า “เมื่อได้รับการสรรเสริญโดยเหล่าภรรยาขนาดเช่นนั้น องค์พระเป็นเจ้าสูงสุดจึง
 ทรงปล่อยพญานาคกาลิยะผู้ซึ่งหมดสติไป ศีรษะของนาคพกเข้าจากการกระแทบด้วยพระบาทดอกบัว
 ขององค์ภควาน”

โคลกที่ 55

pratilabdhendriya-prāṇaḥ
 kāliyaḥ śanakair harim
 kṛcchrāt samucchvasan dīnaḥ
 kṛṣṇam prāha kṛtāñjaliḥ

กาลิยะค่อยๆ พ้นคืนพลังชีวิตและการทำงานของประสาทสัมผัส จากนั้น พญานาคผู้น่าสงสารได้
 หายใจเสียงดังและด้วยความเจ็บปวด กล่าวทูลต่อองค์พระกฤษณะ พระเป็นเจ้าสูงสุด ด้วยความนอบ
 น้อมยอมจำนน

โคลกที่ 56

kāliya uvāca
 vayan khalāḥ sahotpattyā
 tamasā dīrgha-manyavaḥ
 svabhāvo dustyajo nātha
 lokānām yad asad-grahaḥ

พญานาคกาลิยะกล่าวว่า “การกำเนิดของเราในร่างของงูนั้นทำให้เราเต็มไปด้วยความอิจฉาริษยา
 ความไม่รู้ และความโกรธอยู่เสมอ ข้าแต่พระองค์ มันช่างยากเย็นเหลือเกินสำหรับผู้คนที่จะละทิ้ง
 ธรรมชาติที่ถูกปรุงแต่งของตน ซึ่งทำให้พวกเขายึดติดกับสิ่งที่ไม่เป็นจริง”

โคลกที่ 57

tvayā sṛṣṭam idam viśvam
 dhātar guṇa-visarjanam
 nānā-svabhāva-vīryaujo-
 yoni-bījāśayākṛti

“ข้าแต่พระผู้สร้างสูงสุด พระองค์คือผู้รังสรรค์จักรวาลนี้ ซึ่งประกอบด้วยการจัดเรียงอันหลากหลายของสภาวะทางวัตถุ และในกระบวนการนั้น พระองค์ได้ทรงแสดงออกซึ่งบุคลิกลักษณะและเผ่าพันธุ์นานาชนิด ความแข็งแกร่งทางประสาทสัมผัสและทางกายภาพที่แตกต่างกัน รวมถึงมารดาและบิดาหลากหลายประเภท ผู้มีจิตใจและรูปร่างที่แตกต่างกันออกไป”

โคลกที่ 58

vayaṁ ca tatra bhagavan
sarpā jāty-uru-manyavaḥ
katham tyajāmas tvaṁ-māyām
dustya-jām mohitāḥ svayam

“ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าสูงสุด ในบรรดาสรรพชีวิตทั้งหลายภายในจักรวาลที่พระองค์ทรงสร้างขึ้น พวกเราเหล่าอสรพิษนั้นโดยธรรมชาติแล้วมักโกรธเกรี้ยวอยู่เสมอ เมื่อถูกพลังมายาของพระองค์ซึ่งยากที่จะสลัดทิ้งไปได้ล่วงล่อเช่นนี้แล้ว พวกเราจะสามารถละทิ้งมันได้ด้วยตนเองได้อย่างไรเล่า?”

โคลกที่ 59

bhavān hi kāraṇaṁ tatra
sarva-jño jagad-īśvaraḥ
anugrahaṁ nigrahaṁ vā
manyase tad vidhehi naḥ

“ข้าแต่องค์ภควาน ในเมื่อพระองค์ทรงเป็นพระผู้รอบรู้สรรพสิ่งแห่งจักรวาล พระองค์จึงทรงเป็นสาเหตุที่แท้จริงแห่งการหลุดพ้นจากภพมายา โปรดจัดการสิ่งใดก็ตามที่พระองค์ทรงเห็นสมควรแก่พวกข้าพระองค์เถิด ไม่ว่าจะเป็นความเมตตาหรือการลงโทษ”

โคลกที่ 60

śrī-śuka uvāca
ity ākarṇya vacaḥ prāha
bhagavān kārya-mānuṣaḥ
nātra stheyam tvayā sarpa
samudraṁ yāhi mā ciraṁ
sva-jñāty-apatya-dārādhyo
go-nṛbhir bhujyate nadi

ฤๅษีศุกเทวะกล่าวว่า หลังจากสดับฟังวาจาของกาลิเยแล้ว พระเป็นเจ้าสูงสุด ผู้กำลังทรงแสดงบทบาทของมนุษย์ ตรัสตอบว่า “ดูก่อนพญานาค เจ้าไม่อาจอยู่ที่นี้ได้อีกต่อไป จงกลับไปยังมหาสมุทรทันที พร้อมด้วยบริวารคือบุตร ภรรยา ญาติ และสหายอื่นๆ ของเจ้า จงปล่อยให้แม่น้ำสายนี้เป็นที่เพเลิดเพลินของเหล่าโคและมนุษย์เถิด”

โคลกที่ 61

ya etat saṁsmaren martyas
tubhyaṁ mad-anuśāsanam
kīrtayann ubhayoḥ sandhyor
na yuṣmad bhayaṁ āpnuyāt

“หากมนุษย์ผู้ใดระลึกถึงคำสั่งของเราที่มีต่อเจ้า คือการให้ออกจากกวนทวณะและไปยังมหาสมุทร ด้วยความตั้งใจ และเล่าเรื่องราวนี้ในยามรุ่งอรุณและยามสนธยา เขาผู้นั้นจะไม่ต้องหวาดกลัวเจ้าอีกต่อไป”

โคลกที่ 62

yo 'smin snātvā mad-ākṛīde
devādīṁs tarpayej jalaiḥ
upoṣya mām smarann arcet
sarva-pāpaiḥ pramucyate

“หากผู้ใดอาบน้ำในสถานที่แห่งลี้ลาของเรา และถวายน้ำจากห้วงน้ำนี้แก่เหล่าเทวดาและบุคคลที่ควรบูชาอื่นๆ หรือหากผู้ใดถือศีลอดและบูชาพร้อมระลึกถึงเราอย่างถูกต้อง เขาผู้นั้นย่อมจะหลุดพ้นจากผลกระทบบาปทั้งปวงอย่างแน่นอน”

โคลกที่ 63

dvīpaṁ ramaṇakaṁ hitvā
hradam etam upāsritaḥ
yad-bhayāt sa suparṇas tvām
nādyān mat-pāda-lāñchitam

“เพราะความกลัวพระครุฑ เจ้าจึงได้ออกจากเกาะรณณะและมาหลบภัยในห้วงน้ำนี้ แต่เพราะบัดนี้เจ้ามีรอยเท้าของเราประทับอยู่ พระครุฑจะไม่พยายามจับเจ้ากินอีกต่อไป”

โคลกที่ 64

śrī-ṛṣir uvāca
mukto bhagavatā rājan
kṛṣṇenādbhuta-karmaṇā
taṁ pūjayām āsa mudā
nāga-patnyaś ca sādaram

ฤๅษีศุกเทวะกล่าวต่อไปว่า “ข้าแต่ราชาปรีกษิตที่รัก เมื่อได้รับการปลดปล่อยจากองค์พระกฤษณะ พระเป็นเจ้าสูงสุด ผู้ทรงมีกิจกรรมอันน่าอัศจรรย์ กาลิยะก็ได้ร่วมกับภรรยาของตนบูชาพระองค์ด้วยความปิติยินดีและความเคารพอย่างยิ่ง”

โคลกที่ 65-67

divyāmbara-sraṇ-maṇibhiḥ
parārdhyair api bhūṣaṇaiḥ
divya-gandhānulepaiś ca
mahatyotpala-mālayā
pūjayitvā jagan-nātham
prasādyā garuḍa-dhvajam
tataḥ prīto 'bhyanuḡñātaḥ
parikramyābhivandya tam

sa-kalatra-suhṛt-putro
dvīpam abdhēr jagāma ha
tadaiva sāmṛta-jalā
yamunā nirviṣābhavat
anugrahād bhagavataḥ
krīḍā-mānuṣa-rūpiṇaḥ

พญานาคกาลิยะได้ทำการบูชาพระเจ้าแห่งจักรวาลด้วยการถวายเครื่องนุ่งห่มอันงดงาม พร้อมด้วย
สร้อยคอ อัญมณี และเครื่องประดับล้ำค่าอื่นๆ เครื่องหอมและขี้ผึ้งอันล้ำเลิศ และพวงมาลัยดอกบัว
ขนาดใหญ่ เมื่อทำให้พระเจ้าผู้ทรงมีสัญลักษณ์ครุฑบนธงของพระองค์พอพระทัยแล้ว กาลิยะก็รู้สึกอึด
เอมใจ เมื่อได้รับอนุญาตจากพระเจ้าให้จากไป กาลิยะได้กระทำประทักษิณและถวายความเคารพต่อ
พระองค์ จากนั้น จึงพาภรรยา มิตรสหาย และบุตรหลานไปยังเกาะของตนในทะเล ท้นที่ที่กาลิยะจาก
ไป แม่น้ำยमुนาาก็กลับคืนสู่สภาพเดิมทันที ปราศจากพิษและเต็มไปด้วยน้ำทิพย์ สิ่งนี้เกิดขึ้นด้วยความ
เมตตาของพระผู้เป็นเจ้าสูงสุด ผู้ทรงแสดงรูปมนุษย์เพื่อเพลิดเพลินกับสรีลาของพระองค์

อถายะ 20

โคลกที่ 1

śrī-śuka uvāca
tayos tad adbhutaṁ karma
dāvāgner mokṣam ātmanaḥ
gopāḥ strībhyaḥ samācakhyuḥ
pralamba-vadham eva ca

ฤๅษีศุคุทวะ กล่าวว่ พวกเด็กเลี้ยงวัวได้เล่าเรื่องราวโดยละเอียดให้กับเหล่าสตรีในวณทาวนะ
เกี่ยวกับ กิจกรรมอันน่าอัศจรรย์ของพระกฤษณะและพระพลรามที่ช่วยพวกเขาให้รอดพ้นจากไฟป่า
และการปราบปรามอสูรประลัมพะ

โคลกที่ 2

gopa-vṛddhās ca gopyās ca
tad upākarnya vismitāḥ
menire deva-pravarau
kṛṣṇa-rāmau vrajaṁ gatau

บรรดาผู้เฒ่าและสตรีในหมู่บ้านเลี้ยงโค ต่างรู้สึกประหลาดใจเมื่อได้ยินเรื่องราวนี้ และพวกเขาสรุปว่
พระกฤษณะและพระพลรามต้องเป็นเทพผู้ทรงอิทธิฤทธิ์ที่มาอวดารในวณทาวนะอย่างแน่นอน

โคลกที่ 3

tataḥ prāvartata prāvṛt
sarva-sattva-samudbhavā
vidyotamāna-paridhir
visphūrjita-nabhas-talā

จากนั้นฤดูแล้งก็เริ่มต้นขึ้น นำมาซึ่งชีวิตและการหล่อเลี้ยงสรรพชีวิตทั่วหล้า ท้องฟ้าเริ่มคำรามด้วยเสียงฟ้าร้อง และสายฟ้าก็แลบแปลบปลาบ ณ ขอบฟ้า

โคลกที่ 4

sāndra-nīlāmbudair vyoma
sa-vidyut-stanayitnubhiḥ
aspaṣṭa-jyotir ācchannam
brahmeva sa-guṇam babhau

ท้องฟ้าถูกปกคลุมด้วยเมฆสีน้ำเงินเข้มหนาทึบ พร้อมด้วยสายฟ้าและเสียงฟ้าร้อง ทำให้แสงสว่างตามธรรมชาติของท้องฟ้าถูกบดบัง เช่นเดียวกับที่วิญญาณถูกปกคลุมด้วยคุณแห่งธรรมชาติทางวัตถุ

โคลกที่ 5

aṣṭau māsān nipītaṁ yad
bhūmyāś coda-mayaṁ vasu
sva-gobhir moktum ārebhe
parjanyaḥ kāla āgate

ด้วยแสงแห่งดวงอาทิตย์ ตลอดแปดเดือนที่ผ่านมาได้ดูดซับความมั่งคั่งของแผ่นดินในรูปของน้ำไว้ และเมื่อเวลาที่เหมาะสมมาถึง ดวงอาทิตย์ก็เริ่มปลดปล่อยความมั่งคั่งที่สะสมไว้นี้ออกมา

โคลกที่ 6

taḍidvanto mahā-meghāś
caṇḍa-śvasana-vepitāḥ
prīṇanaṁ jīvanaṁ hy asya
mumucuḥ karuṇā iva

ท่ามกลางสายฟ้าที่แลบแปลบปลาบ หมูเมฆก้อนใหญ่สั่นสะเทือนและถูกพัดพาไปโดยสายลมอันเกรี้ยวกราด เมฆเหล่านั้นสละชีวิตของตนเพื่อมอบความสุขให้แก่โลกใบนี้ด้วยผู้กรุณา

โคลกที่ 7

tapah-kr̥ṣā deva-mīdhā
āsīd varṣīyaś mahī
yathaiva kāmāya-tapasas
tanuḥ samprāpya tat-phalam

แผ่นดินที่ถูกแผดเผาจนแห้งแล้งจากความร้อนในฤดูร้อนกลับมาได้รับการบำรุงอย่างเต็มที่อีกครั้งเมื่อได้รับความชุ่มชื้นจากเทพเจ้า ดังนั้น แผ่นดินจึงเปรียบเสมือนผู้ที่ร่างกายซูบผอมจากการบำเพ็ญตบะเพื่อตอบสนองจุดมุ่งหมายทางวัตถุ แต่กลับมามีความสมบูรณ์อีกครั้งเมื่อบรรลุผลแห่งตบะนั้น

โคลกที่ 8

niśā-mukheṣu khadyotās
tamasā bhānti na grahāḥ
yathā pāpena pāṣaṇḍā
na hi vedāḥ kalau yuge

ในยามพลบค่ำของฤดูฝน ความมืดมิดทำให้หิ่งห้อยเปล่งแสงได้ แต่ดวงดาวกลับไม่ปรากฏ
เช่นเดียวกับในกลียุค ที่ความชุกชุมของบาปกรรมเปิดโอกาสให้คำสอนของลัทธิเทวนิยมบดบังความรู้
แท้จริงของพระเวท

โคลกที่ 9

śrutvā parjanya-ninadam
maṇḍukāḥ saṣṭjur girah
tūṣṇīm śayānāḥ prāg yadvad
brāhmaṇa niyamātyaye

ฝูงกบที่นอนนิ่งเงียบมาโดยตลอดจู่ ๆ ก็เริ่มส่งเสียงร้องเมื่อได้ยินเสียงคำรามของเมฆฝน เปรียบได้กับ
เหล่าพราหมณ์หลังจากเสร็จสิ้นการปฏิบัติหน้าที่ในยามเช้า (ก็เริ่มท่องบทเรียนจากที่เงียบอยู่เมื่อ
อาจารย์เรียกให้พวกเขาเริ่มต้น)

โคลกที่ 10

āsann utpatha-gāminyaḥ
kṣudra-nadyo 'nuśuṣyatīḥ
pumso yathāsvatantrasya
deha-draviṇa-sampadaḥ

เมื่อฤดูฝนมาถึง ลำธารเล็ก ๆ ที่แห้งขอดกลับเริ่มเต็มเปี่ยมขึ้นและไหลหลากออกนอกเส้นทางที่ควรจะเป็น
เปรียบเสมือนร่างกาย ทรัพย์สิน และเงินทองของผู้ที่ถูกครอบงำโดยสัญชาตญาณ

โคลกที่ 11

haritā haribhiḥ śaṣpair
indragopaiś ca lohita
ucchilīndhra-kṛta-cchāyā
nṛṇām śrīr iva bhūr abhūt

หญ้าที่เพิ่งงอกขึ้นใหม่ทำให้แผ่นดินเขียวขจีตั้งมรดก แมลงอินทรีโคปะเพิ่มสีแดงเรื่อให้ผืนดิน และให้ด
สีขาวยช่วยเสริมสีสันพร้อมทั้งเพิ่มเงา ดังนั้นแผ่นดินจึงคูดุดตั้งผู้ที่ร่ำรวยขึ้นมาในทันใด

โคลกที่ 12

kṣetrāṇi śaśya-sampadbhiḥ
karṣakāṇām mudaṁ daduḥ
māninām anutāpaṁ vai
daivādhīnam ajānatām

ด้วยความอุดมสมบูรณ์ของเมล็ดพืช ไร่และนาก็นำความยินดีมาสู่เหล่าเกษตรกร แต่ไร่นาเหล่านั้นก็
สร้างความสำนึกในใจของผู้ที่หยิ่งโสอย่างผิดๆ ไม่เข้าใจว่าทุกสิ่งล้วนอยู่ภายใต้การควบคุมของพระผู้
เป็นเจ้าสูงสุด

โคลกที่ 13

jala-sthalaukasah sarve
nava-vāri-niṣevayā
abibhran ruciraṁ rūpaṁ
yathā hari-niṣevayā

เมื่อเหล่าสรรพชีวิตทั้งบนบกและในน้ำได้อาศัยประโยชน์จากน้ำฝนที่เพิ่งตกลงมา ร่างกายของพวกมัน ก็กลายเป็นที่ดึงดูดและงดงาม เช่นเดียวกับผู้ภักดีที่แปลงประกายความงามเมื่อได้อุทิศตนในงานรับใช้ พระผู้เป็นเจ้าสูงสุด

โคลกที่ 14

saridbhiḥ saṅgataḥ sindhuś
cukṣobha śvasanormimān
apakva-yogināś cittam
kāmakṛtaṁ guṇa-yug yathā

บริเวณที่แม่น้ำไหลมาบรรจบกับมหาสมุทร มหาสมุทรนั้นปั่นป่วน คลื่นถูกพัดกระเจาไปด้วยแรงลม เปรียบเสมือนจิตของโยคีที่ยังไม่บรรลุธรรม ยังคงถูกรบกวนจากกิเลสและการยึดติดในกาม

โคลกที่ 15

girayo varṣa-dhārābhir
hanyamānā na vivyathuḥ
abhibhūyamānā vyaśanair
yathādhokṣaja-cetasah

เหมือนกับผู้ที่ภักดีที่จิตใจจดจ่ออยู่กับพระผู้เป็นเจ้าจะยังคงสงบแม้ต้องเผชิญกับอันตรายต่าง ๆ ภูเขาทั้งหลายก็ไม่ถูกรบกวนจากการที่เมฆฝนพัดเข้าปะทะซ้ำแล้วซ้ำเล่า

โคลกที่ 16

mārgā babhūvuḥ sandigdhas
trṇaiś channā hy asamskr̥tāḥ
nābhyasyamānāḥ śrutayo
dvijaiḥ kālena cāhataḥ

ในฤดูฝน ถนนที่ไม่ได้รับการทำความสะอาดกลายเป็นถนนที่ปกคลุมไปด้วยหญ้าและเศษซากต่าง ๆ จนยากที่จะเห็นเส้นทางเหล่านั้นได้ ถนนเหล่านี้เปรียบเสมือนพระคัมภีร์ที่เหล่าพราหมณ์ไม่ศึกษาอีกต่อไป จึงถูกลืมเลือนไปและเสื่อมสลายไปตามกาลเวลา

โคลกที่ 17

loka-bandhuṣu megheṣu
vidyutaś cala-sauhr̥dāḥ
sthairyaṁ na cakruḥ kāmīnyah
puruṣeṣu guṇiṣv iva

แม้ว่าเมฆจะเป็นมิตรที่มีความปรารถนาดีต่อสรรพชีวิตทั้งหลาย แต่สายฟ้าซึ่งมีความผูกพันที่ไม่แน่นอน ก็เคลื่อนจากกลุ่มเมฆหนึ่งไปยังอีกกลุ่มหนึ่ง เหมือนหญิงที่มีความใคร่ซึ่งไม่ซื่อสัตย์แม้แต่กับชายที่มีคุณธรรม

โคลกที่ 18

dhanur viyati māhendram
nirguṇam ca guṇīny abhāt
vyakte guṇa-vyatikare
'guṇavān puruṣo yathā

เมื่ออินทรรู (สายรุ้ง) ปรากฏขึ้นในท้องฟ้าที่เต็มไปด้วยเสียงฟ้าร้อง ซึ่งไม่เหมือนธนูทั่วไปเพราะไม่พิงสายธนู เช่นเดียวกับเมื่อพระผู้เป็นเจ้าปรากฏในโลกนี้ ซึ่งเป็นการปฏิสัมพันธ์ของคุณลักษณะทางวัตถุ พระองค์แตกต่างจากบุคคลทั่วไปเพราะพระองค์ปราศจากคุณลักษณะทางวัตถุทั้งหมดและเป็นอิสระจากเงื่อนไขทางวัตถุทุกประการ

โคลกที่ 19

na rarājodupaś channah
sva-jyotsnā-rājītair ghanaiḥ
aham-matyā bhāsitayā
sva-bhāsā puruṣo yathā

ในฤดูฝน พระจันทร์ไม่อาจปรากฏออกมาอย่างชัดเจนได้ เนื่องจากถูกเมฆบดบัง แม้ว่าเมฆเหล่านั้นจะได้รับแสงสว่างจากพระจันทร์เองเช่นกัน สิ่งมีชีวิตในโลกแห่งวัตถุก็ไม่สามารถปรากฏได้โดยตรง เนื่องจากถูกปกคลุมโดยตัวตนจอมปลอม ซึ่งได้รับการส่องสว่างโดยจิตสำนึกของวิญญานบริสุทธิ์

โคลกที่ 20

meghāgamotsavā hr̥ṣṭāḥ
pratyanandañ chikhaṇḍinah
gr̥heṣu tapta-nirvīṇā
yathācyuta-janāgame

นกยูงมีความสุขและร้องต้อนรับด้วยความยินดีเมื่อเห็นเมฆลอยมา เหมือนกับผู้คนที่ทุกข์ยากในชีวิต คราวเรือนก็รู้สึกมีความสุขเมื่อผู้ศรัทธาอันบริสุทธิ์ของพระผู้เป็นเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ซึ่งไม่มีข้อผิดพลาดมาเยี่ยมเยียน

โคลกที่ 21

pītvāpaḥ pādapāḥ padbhir
āsan nānātma-mūrtayaḥ
prāk kṣāmās tapasā śrāntā
yathā kāmānusevayā

ต้นไม้ที่เคยแห้งเหี่ยวกลับเจริญเติบโตและบานสะพรั่งหลังจากที่ดูดซับน้ำฝนที่ตกใหม่ผ่านรากของพวกมัน เช่นเดียวกับผู้ที่ร่างกายผอมแห้งและอ่อนแอจากการบำเพ็ญตบะ เมื่อได้สัมผัสกับสิ่งของทางวัตถุที่ได้จากการบำเพ็ญตบะนั้น ก็กลับมามีร่างกายแข็งแรงและสมบูรณ์อีกครั้ง

โคลกที่ 22

saraḥsv aśānta-rodhaḥsu
nyūṣur aṅgāpi sārāsāḥ
gr̥heṣv aśānta-kṛtyeṣu
grāmyā iva durāśayāḥ

นกกระเรียนยังคงอาศัยอยู่ที่ชายฝั่งของทะเลสาบ แม้ว่าชายฝั่งนั้นจะเต็มไปด้วยความปั่นป่วนในฤดูฝน เช่นเดียวกับบุคคลที่นิยมวัตถุนิยมและมีจิตใจที่แปดเปื้อนจะอยู่บ้านเสมอ แม้จะมีสิ่งรบกวนมากมายที่นั่น

โคลกที่ 23

jalaughair nirabhidyaṇṭa
setavo varṣatīṣvare
pāṣaṇḍinām asad-vādair
veda-mārgāḥ kalau yathā

เมื่อพระอินทร์ส่งฝนลงมา น้ำท่วมได้ทำลายแนวเขื่อน เช่นเดียวกับในกลียุค ที่คำสอนเป็นเท็จของพวก
ไม่นับถือพระเจ้าทำลายขอบเขตของคำสอนในพระเวท

โคลกที่ 24

vyamuñcan vāyubhir nunnā
bhūtebhyaś cāmṛtaṁ ghanāḥ
yathāśiṣo viś-patayaḥ
kāle kāle dvijeritāḥ

เมฆที่ถูกพัดพาโดยลมปล่อยน้ำอมฤตเพื่อประโยชน์แก่สรรพชีวิตทั้งหลาย เช่นเดียวกับกษัตริย์ที่ได้รับ
คำแนะนำจากพราหมณ์อยู่เสมอ จึงทรงทำการกุศลแก่พสกนิกร

โคลกที่ 25

evam vanaṁ tad varṣiṣṭhaṁ
pakva-kharjura-jambumat
go-gopālair vṛto rantum
sa-balaḥ prāviśad dhariḥ

เมื่อป่าวณทาวณะเขียวชอุ่มไปด้วยผลขรุขระ(อินทผลัม)สุกและผลชมพูแล้ว พระกฤษณะพร้อมด้วย
ฝูงโคและเพื่อนเลี้ยงโคของพระองค์ทั้งยังมีพระพลรามทรงร่วมทางมาด้วย ก็ได้เสด็จเข้าไปในป่านั้น
เพื่อทรงเพลิดเพลิน

โคลกที่ 26

dhenavo manda-gāminya
ūdho-bhāreṇa bhūyasā
yayur bhagavatāhūtā
drutaṁ prītyā snuta-stanāḥ

ฝูงโคต้องเดินช้าเพราะเต้านมที่หนัก แต่เมื่อพระผู้เป็นเจ้าทรงเรียกพวกมัน พวกมันก็วิ่งไปหาพระองค์
อย่างรวดเร็ว ความรักที่มีต่อพระองค์ทำให้เต้านมของพวกมันเปื่อยนุ่ม

โคลกที่ 27

vanaukasah pramuditā
vana-rājir madhu-cyutaḥ
jala-dhārā girer nādād
āsannā dadṛśe guhāḥ

พระองค์ทรงเห็นสาวเผ่าพื้นเมืองที่ร่าเริง ต้นไม้ในป่าที่หยดน้ำหวาน และน้ำตกบนภูเขาที่เสียงสะท้อน
บ่งบอกว่ามีถ้ำอยู่ใกล้เคียง

โคลกที่ 28

kvacid vanaspati-kroḍe
guhāyām cābhivarṣati
nirviśya bhagavān reme
kanda-mūla-phalāśanaḥ

เมื่อฝนตก พระองค์จะเข้าไปในถ้ำหรือโพรงไม้เพื่อทรงเล่นและรับประทานรากไม้และผลไม้เป็นบางครั้ง

โคลกที่ 29

dadhy-odanam samānītaṁ
śilāyām salilāntike
sambhojanīyair bubhujē
gopaiḥ saṅkarṣaṇānvitaḥ

พระกฤษณะทรงรับประทานโยโยธนะ (ประกอบด้วยข้าวต้มผสมโยเกิร์ต) ที่นำมา บนก้อนหินใหญ่ใกล้แหล่งน้ำ ทั้งหมดนั่งล้อมวงรับประทานร่วมกับพระสังกษณะ(พลราม)และพวกเด็กเลี้ยงวัวที่มาร่วมรับประทานอาหารกับพระองค์

โคลกที่ 30-31

śādvalopari samviśya
carvato mīltekṣaṇān
trptān vṛṣān vatsatarān
gās ca svodho-bhara-śramāḥ
prāvṛṭ-śriyaṁ ca tān vīkṣya
sarva-kāla-sukhāvahām
bhagavān pūjayām cakre
ātma-śakty-upabṛmhitām

พระกฤษณะทอดพระเนตรเห็นโคตัวผู้ ลูกโค และแม่โคนมที่กำลังนั่งอย่างสบายบนหญ้าสีเขียว บ้างก็กำลังกินหญ้าพร้อมกับหลับตา พระองค์ยังทรงสังเกตเห็นว่าโคนมเหล่านั้นเหนื่อยล้าจากภาระของเต้านมที่หนักอึ้ง ขณะทอดพระเนตรความมั่งคั่งและความมั่งคั่งของฤดูฝน ซึ่งเป็นแหล่งแห่งความสุขอันไม่มีที่สิ้นสุด พระองค์ทรงถวายความเคารพต่อฤดูกาลนี้ ซึ่งขยายออกมาจากพลังภายในของพระองค์เอง

โคลกที่ 32

evam nivasatos tasmin
rāma-keśavayor vraje
śarat samabhavad vyabhrā
svacchāmbv-aparuṣānilā

ขณะที่พระรามและพระเกศวะประทับอยู่ในวรเชเช่นนั้น ฤดูใบไม้ร่วงก็มาถึง ซึ่งเป็นช่วงที่ท้องฟ้าปลอดโปร่ง น้ำใสสะอาด และสายลมโชยมาอย่างอ่อนโยน

โคลกที่ 33

śaradā nīrajotpattyā
nīrāṇi prakṛtiṁ yayuḥ
bhraṣṭānām iva cetāṁsi
punar yoga-niṣevayā

ฤดูใบไม้ร่วงซึ่งเป็นฤดูที่ดอกบัวบานขึ้นใหม่ยังทำให้แหล่งน้ำต่างๆ กลับมามีความบริสุทธิ์ดังเดิม
เช่นเดียวกับการอุทิศตนเพื่อชำระจิตใจของโยคีที่ตกต่ำเมื่อพวกเขาฝึกฝนอีกครั้ง

โคลกที่ 34

vyomno 'bbhram bhūta-sābalyam
bhuvah paṅkam apāṁ malam
śaraj jahārāśramiṇām
kṛṣṇe bhaktir yathāśubham

ฤดูใบไม้ร่วงได้ทำท้องฟ้าให้ปราศจากเมฆ ทำให้สัตว์สามารถออกจากสภาพที่แออัด ทำความสะอาด
ผืนดินจากโคลนที่ปกคลุม และชำระน้ำให้บริสุทธิ์จากมลพิษ เช่นเดียวกับการรับใช้ด้วยความรักที่มีต่อ
พระกฤษณะช่วยปลดปล่อยอาศรมิน (สมาชิกในระดับจิตวิญญาณทั้งสิ้นของสังคมมนุษย์) จากความ
ทุกข์ทั้งปวง

โคลกที่ 35

sarva-svaṁ jaladā hitvā
virejuḥ śubhra-varcasah
yathā tyaktaīṣaṇāḥ śāntā
munayo mukta-kilbiṣāḥ

เมฆทั้งหลายได้ละทิ้งสิ่งทั้งปวงแล้ว ก็เปล่งรัศมีอันบริสุทธิ์ผุดผ่อง เหมือนกับฤๅษีผู้สงบสุขได้ละทิ้ง
ความปรารถนาทั้งปวง จึงพ้นจากบาปทั้งปวงได้

โคลกที่ 36

girayo mumucus toyam
kvacin na mumucuḥ śivam
yathā jñānāmṛtaṁ kālē
jñānino dadate na vā

ในฤดูกาลนี้ ภูเขาบางครั้งปล่อยน้ำบริสุทธิ์ออกมา บางครั้งก็ไม่ปล่อย เช่นเดียวกับผู้เชี่ยวชาญทางจิต
วิญญาณที่บางครั้งก็ให้น้ำอมฤตแห่งชญานะในเวลาที่เหมาะสม แต่บางครั้งก็ไม่

โคลกที่ 37

naivāvidan kṣīyamāṇam
jalaṁ gādha-jale-carāḥ
yathāyur anv-aham kṣayyam
narā mūḍhāḥ kuṭumbinaḥ

ปลาที่ว่ายอยู่ในน้ำที่ค่อย ๆ ตื้นขึ้นไม่เข้าใจเลยว่าน้ำกำลังลดลง เช่นเดียวกับชายในครอบครัวที่ง่เงา
ที่ไม่สามารถเห็นได้เลยว่าเวลาที่เหลืออยู่ในการมีชีวิตของเขา กำลังลดลงทุกวัน

โคลกที่ 38

gādha-vāri-carās tāpam
avindañ charad-arka-jam
yathā daridrah kṛpaṇaḥ
kuṭumby avijitendriyaḥ

เช่นเดียวกับ คนขี้เหนียวที่ยากจนและหมกมุ่นอยู่กับชีวิตครอบครัวต้องทนทุกข์เพราะไม่สามารถ
ควบคุมประสาทสัมผัสของตนได้ ปลาในน้ำตื่นต้องทนกับความร้อนจากแสงอาทิตย์ในฤดูใบไม้ร่วง

โคลกที่ 39

śanaiḥ śanair jahuḥ pañkam
sthalāny āmaṁ ca vīrudhaḥ
yathāharṁ-mamatām dhīrāḥ
śarīrādiṣv anātmasu

ทีละน้อยๆ พื้นที่ต่างๆ ของแผ่นดินก็หลุดพ้นจากสภาพโคลนตมและพืชพรรณก็เติบโตพ้นช่วงยังไม่สุก
งอม เหมือนกับนักปราชญ์ผู้มีสติที่ละทิ้งอัตตาและความยึดมั่น จดจ่ออยู่ที่ร่างกายที่เป็นวัตถุและวัตถุ
ภายนอกอื่นๆ ซึ่งแตกต่างอย่างสิ้นเชิงจากตัวตนที่แท้จริง

โคลกที่ 40

niścalāmbur abhūt tūṣṇīm
samudraḥ śarad-āgame
ātmany uparate samyañ
munir vyuparatāgamah

เมื่อฤดูใบไม้ร่วงมาถึง มหาสมุทรและทะเลสาบก็สงบเงียบ น้ำนิ่ง เหมือนกับฤๅษีที่หยุดจากกิจกรรม
ทางวัตถุทั้งหมดและละทิ้งการสวดพระเวท

โคลกที่ 41

kedārebhyas tv apo 'grhṇan
karṣakā dr̥ḍha-setubhiḥ
yathā prāṇaiḥ sravaj jñānam
tan-nirodhena yoginaḥ

ในลักษณะเดียวกันกับโยคีที่ต้องควบคุมประสาทสัมผัสของตนอย่างเข้มงวดเพื่อควบคุมไม่ให้จิตสำนึก
ไหลออกทางประสาทสัมผัสที่ปั่นป่วน ชาวเขาก็ได้สร้างเขื่อนโคลนที่แข็งแรงเพื่อป้องกันไม่ให้น้ำในนา
ข้าวไหลออกไป

โคลกที่ 42

śarad-arkāmsu-jāms tāpān
bhūtānām uḍupo 'harat
dehābhimāna-jam bodho
mukundo vraja-yoṣitām

พระจันทร์ในฤดูใบไม้ร่วงได้บรรเทาความทุกข์ของสรรพชีวิตจากแสงแดด เช่นเดียวปัญญาที่ช่วย
บรรเทาทุกข์ของบุคคลที่เกิดจากการเชื่อมโยงกับร่างกายวัตถุของตน และเฉกเช่นที่องค์พระมุกุนทะ
ช่วยบรรเทาทุกข์ของสตรีในวาระที่เกิดจากการพลัดพรากจากพระองค์

โคลกที่ 43

kham aśobhata nirmegham
 śarad-vimala-tārakam
 sattva-yuktaṁ yathā cittam
 śabda-brahmārtha-darśanam

ท้องฟ้าในฤดูใบไม้ร่วงปราศจากเมฆและเต็มไปด้วยดาวที่มองเห็นได้อย่างชัดเจน เปล่งประกายเจิดจ้า
 เช่นเดียวกับจิตวิญญาณของผู้ที่ได้สัมผัสกับความหมายแท้จริงของพระเวท

โคลกที่ 44

akhaṇḍa-maṇḍalo vyomni
 rarājoḍu-gaṇaiḥ śaśī
 yathā yadu-patiḥ kṛṣṇo
 vṛṣṇi-cakrāvṛto bhuvi

พระจันทร์เต็มดวงส่องสว่างในท้องฟ้า ล้อมรอบด้วยดวงดาว เหมือนกับพระกฤษณะ พระเจ้าของยทุ
 วงศ์ ที่เปล่งประกายเจิดจ้าอยู่บนโลก ล้อมรอบด้วยชาวฤๅณทั้งหมด

โคลกที่ 45

āśliṣya sama-śītoṣṇam
 prasūna-vana-mārutam
 janās tāpaṁ jahur gopyo
 na kṛṣṇa-hṛta-cetasah

ยกเว้นเพียงเหล่าโคปีที่ถูกพระกฤษณะขโมยหัวใจไป ชาวบ้านสามารถลืมความทุกข์ได้โดยการเอบ
 กอดลมที่พัดมาจากป่าที่เต็มไปด้วยดอกไม้ ลมนี้ไม่ร้อนและไม่เย็น

โคลกที่ 46

gāvo mṛgāḥ khagā nāryaḥ
 puṣpiṇyaḥ śaradābhavan
 anvīyamānāḥ sva-vṛṣaiḥ
 phalair īśa-kriyā iva

ด้วยอิทธิพลของฤดูใบไม้ร่วง โค กวางตัวเมีย นกตัวเมีย และสตรีทั้งหมดต่างก็เจริญพันธุ์ และมีคู่ของ
 พวกมันเพื่อแสวงหาความสุขทางเพศ เช่นเดียวกัน กับกิจกรรมต่างๆ ที่ทำเพื่อรับใช้องค์พระผู้เป็นเจ้า
 สูงสุดก็จะประสบผลดีตามมา

โคลกที่ 47

udahrṣyan vārijāni
 sūryotthāne kumud vinā
 rājñā tu nirbhayā lokā
 yathā dasyūn vinā nrpa

โอ ราชาปรีกษิต เมื่อพระอาทิตย์ขึ้น วาริขานิตุดอกก็เบ่งบานอย่างมีความสุข ยกเว้นดอกกุณฑ (ที่
 บานในตอนกลางคืน) เช่นเดียวกับการปรากฏตัวของกษัตริย์ ราษฎรจะกลายเป็นผู้ปราศจากความ
 กลัว ยกเว้นเหล่าโจรผู้ร้าย (ที่จะเต็มไปด้วยความกลัวและต้องหลบซ่อน)

โคลกที่ 48

pura-grāmeṣv āgrayaṇair
indriyaiś ca mahotsavaiḥ
babhau bhūḥ pakva-śaṣyādhyā
kalābhyām nitarām hareḥ

ในทุกหมู่บ้านและเมือง ผู้คนจัดเทศกาลใหญ่ โดยทำพิธีบูชาไฟและชิมเมล็ดพืชใหม่จากการเก็บเกี่ยว
พร้อมกับการเฉลิมฉลองอื่นๆ ทางโลก ดังนั้น แผ่นดินที่อุดมไปด้วยเมล็ดพันธุ์ที่งอกใหม่และยิ่งงดงาม
โดยเฉพาะจากการมีพระกฤษณะและพลรามปรากฏอยู่ จึงเปล่งประกายสวยงามราวกับการขยายองค์
เองของพระผู้เป็นเจ้า

โคลกที่ 49

vaṇiṇ-muni-nṛpa-snātā
nirgamyārthān prapedire
varṣa-ruddhā yathā siddhāḥ
sva-piṇḍān kālā āgate

เหล่าพ่อค้า, มุนี (นักบวช), กษัตริย์, และนักศึกษาพรหมจารี (ผู้สำเร็จการศึกษา) ซึ่งก่อนหน้านี้ถูกกัก
ตัวไว้ (ไม่สามารถเดินทางได้) เนื่องจากฤดูฝน บัดนี้ก็ได้ออกเดินทางเพื่อไปให้บรรลุป่าหมายที่ตน
ปรารถนา

เปรียบดั่งเช่น เหล่าผู้สำเร็จ (สิทธิ์) เมื่อถึงเวลาอันควร (คือเมื่อละจากร่างนี้ไป) ย่อมได้บรรลुरुูปกาย
อันเป็นทิพย์ของตน (ตามสภาวะที่ตนบรรลु)

อัยยาะ 21

โคลกที่ 1

śrī-śuka uvāca
ittham śarat-svaccha-jalam
padmākara-sugandhinā
nyaviśad vāyunā vātaṁ
sa-go-gopālako 'cyutaḥ

ฤๅษีศรีศุกทวะ กล่าวว่ ดังนั้น จึงเต็มไปด้วยสายน้ำในฤดูใบไม้ร่วงที่ใสสะอาด และเย็นสบายด้วยสาย
ลมที่อบอวลด้วยกลิ่นหอมของดอกบัวที่เบ่งบานในทะเลสาบสีใส พระผู้เป็นเจ้าผู้ไม่เคยผิดพลาด ทรง
นำฝูงโคและเหล่าสหายเด็กเลี้ยงโคเข้าไป

โคลกที่ 2

kusumita-vanarāji-śuṣmi-bhr̥ṅga
dvija-kula-ghuṣṭa-saraḥ-sarin-mahīdhram
madhupatiṛ avagāhya cārayan gāḥ
saha-paśu-pāla-balaś cukūja veṇum

ทะเลสาบ แม่น้ำ และเนินเขา ก้องกังวานไปด้วยเสียงของฝูงผึ้งที่เคลิบเคลิ้มและหมุ่นกที่บินวนอยู่รอบ ต้นไม้ที่เต็มไปด้วยดอกไม้วามกลางเหล่าเด็กเลี้ยงโคและพลราม มรูปติ (พระกฤษณะ) เสด็จเข้าสู่ป่า นั้น และในขณะที่ทรงต้อนรับฝูงโค พระองค์ก็เริ่มเป่าขลุ่ย

โคลกที่ 3

tad vraja-striya āśrutya
veṇu-gītaṁ smarodayam
kāścit parokṣaṁ kṛṣṇasya
sva-sakhībhyo 'nvavarṇayan

เมื่อเหล่าสตรีในหมู่บ้านเลี้ยงโคแห่งวระชได้ยินเสียงขลุ่ยของพระกฤษณะ ซึ่งปลุกเร้าพลังแห่งกามเทพ ขึ้นมา บางคนก็เริ่มเล่าเรื่องถึงคุณลักษณะของพระกฤษณะอย่างลับๆ ให้เพื่อนสนิทของตนฟัง

โคลกที่ 4

tad varṇayitum ārabdhāḥ
smarantyaḥ kṛṣṇa-ceṣṭitam
nāśakan smara-vegena
vikṣipta-manaso nrpa

เหล่าสตรีเลี้ยงโคเริ่มเอ่ยถึงพระกฤษณะ แต่เมื่อพวกนางรำลึกถึงกิจกรรมของพระองค์ โอ ราชา พลัง แห่งกามเทพก็ทำให้จิตใจของพวกนางว้าวุ่น และด้วยเหตุนี้ พวกนางจึงไม่อาจพูดต่อไปได้อีก

โคลกที่ 5

barhāpīḍaṁ naṭa-va-vapuḥ kaṇayoh kaṇikāraṁ
bibhrad vāsaḥ kanaka-kapiśaṁ vaijayantīṁ ca mālām
randhrān veṇor adhara-sudhayāpūrayan gopa-vṛndair
vṛndāranyaṁ sva-pada-ramaṇaṁ prāviśad gīta-kīrtiḥ

พระกฤษณะทรงประดับพระเศียรด้วยขนหางนกยูง มีดอกกรณิการะประดับอยู่ที่พระกรรณ ทรง ฉลองพระองค์สีเหลืองสดดุจทองคำ และพวงมาลัยไวยันตี พระองค์ทรงสำแดงพระวรกายอันทรงคุณ ล้ำเลิศในฐานะนักเต้นรำผู้ยิ่งใหญ่ที่สุด เมื่อเสด็จเข้าสู่ป่าวฤณฑาวนะ พระองค์ทรงเพิ่มความมั่งคั่ง ให้แก่ป่าด้วยรอยพระบาทของพระองค์ พระกฤษณะทรงเติมช่องขลุ่ยด้วยน้ำอมฤตแห่งพระโอษฐ์ ในขณะที่เหล่าเด็กเลี้ยงโคร้องเพลงสรรเสริญพระเกียรติคุณของพระองค์

โคลกที่ 6

iti veṇu-ravaṁ rājan
sarva-bhūta-manoharam
śrutvā vraja-striyaḥ sarvā
varṇayantyo 'bhirebbhire

ข้าแต่พระราชา เมื่อเหล่าสตรีสาวในวระชได้ยินเสียงขลุ่ยของพระกฤษณะ ซึ่งสะกดจิตใจของสรรพ ชีวิตทั้งปวง พวกนางต่างเฝ้าเข้ากอดกันและเริ่มเล่าเรื่อง

โคลกที่ 7

śrī-gopya ūcuḥ
akṣaṇvatāṁ phalam idaṁ na paraṁ vidāmaḥ

sakhyah paśūn anuviveśayator vayasyaiḥ
vaktraṁ vrajeśa-sutayor anaveṇu-juṣṭam
yair vā nipītam anurakta-kaṭākṣa-mokṣam

เหล่าสตรีเลี้ยงโคกล่าวว่า “โอ สหายทั้งหลาย ดวงตาที่ได้เห็นพระพักตร์อันงดงามของโอรสแห่งนั้นนม
หาราชนั้นช่างคุ้มค่าเหลือเกิน เมื่อสองพี่น้องนี้เสด็จเข้าสู่ป่าโดยมีหมู่มิตรล้อมรอบ และต้อนรับโคไป
ข้างหน้า พระองค์ทั้งสองทรงยกขลุ่ยขึ้นแนบพระโอษฐ์ พร้อมทอดพระเนตรด้วยความรักต่อชาวภู
ทาวนะ สำหรับผู้ที่มิดวงตา เราคิดว่าไม่มีสิ่งใดที่ควรค่ายิ่งกว่านี้อีกแล้ว”

โคลกที่ 8

cūta-pravāla-barha-stabakotpalābja
mālānupṛkta-paridhāna-vicitra-veśau
madhye virejatur alaṁ paśu-pāla-goṣṭhyām
raṅge yathā naṭa-varau kvaca gāyamānau

พระกฤษณะและพลรามทรงฉลองพระองค์ด้วยเครื่องแต่งกายหลากสีอันงดงาม ประดับด้วย
พวงมาลัยดอกไม้ที่คล้องอยู่ และตกแต่งพระองค์ด้วยขนนกยูง ดอกอุตุปละ(บัวสาย) ดอกบัว ยอด
อ่อนของต้นมะม่วง และช่อดอกตูม พระองค์ทั้งสองทรงเจิดจรัสในหมู่เด็กเลี้ยงโคประดุจนักเต้นระบำ
ชั้นยอดที่ปรากฏตัวบนเวทีละคร บางครั้งพระองค์ยังทรงขับร้องบทเพลงอันไพเราะอีกด้วย

โคลกที่ 9

gopyaḥ kim ācarad ayaṁ kuśalaṁ sma veṇur
dāmodarādhara-sudhām api gopikānām
bhunkte svayaṁ yad avasiṣṭa-rasaṁ hradinyo
hr̥ṣyat-tvaco 'śru mumucus taravo yathāryaḥ

โอ เหล่าโคปีที่รักของเรา ขลุ่ยนี้ช่างทำกรรมอันเป็นมงคลอะไรไว้หนอ จึงได้มีวาสนาเสวยรสแห่งน้ำ
อมฤตจากริมฝีปากของพระกฤษณะโดยตรง และทิ้งไว้เพียงร่องรอยแห่งความปรารถนาสำหรับเรา
เหล่าโคปีผู้ซึ่งน้ำอมฤตนั้นควรเป็นของเราโดยแท้ บรรพบุรุษของขลุ่ยคือต้นไผ่ต่างหลั่งน้ำตาแห่งความ
ยินดี มารดาของมันซึ่งเป็นแม่น้ำที่ต้นไผ่ถือกำเนิดขึ้นก็เต็มไปด้วยความปลื้มปิติ จนดอกบัวที่เบ่งบาน
อยู่ในสายน้ำของเธopakānยืนตระหง่านประดุจเส้นขนที่ลุกขึ้นบนเรือนกายของเธอ

โคลกที่ 10

vṛndāvanam sakhi bhuvo vitanoti kīrtim
yad devakī-suta-padāmbuja-labdha-lakṣmi
govinda-veṇum anu matta-mayūra-nṛtyam
prekṣyādri-sānv-avaratānya-samasta-sattvam

โอ สหายเอ๋ย ภูทาวนะได้แผ่ศรีความรุ่งโรจน์ไปทั่วแผ่นดิน เพราะได้รับทรัพย์สมบัติอันล้ำค่าคือ
พระบาทดังดอกบัวของพระกฤษณะ บุตรแห่งเทวก็ เมื่อเหล่านกยูงได้ยินเสียงขลุ่ยของโควินทะ พวก
มันก็เต้นรำด้วยความบ้าคลั่ง และเมื่อเหล่าสรรพสัตว์ที่อยู่บนยอดเขาเห็นภาพนั้น พวกมันต่างก็ถึงกับ
ตกตะลึง

โคลงที่ 11

dhanyāḥ sma mūḍha-gatayo 'pi hariṇya etā
yā nanda-nandanam upātta-vicitra-veśam
ākarnya veṇu-raṇitaṁ saha-kṛṣṇa-sārāḥ
pūjām dadhur viracitām prañayāvalokaiḥ

ผู้ที่โชคดียี่สิบหลายคือกวางเหล่านี้ที่โง่เขลา เพราะพวกมันได้เข้าไปใกล้บุตรแห่งพระมหाराชนันทะ ผู้ทรง
ฉลองพระองค์อย่างงดงามและกำลังบรรเลงขลุ่ยของพระองค์ ทั้งกวางตัวเมียและกวางตัวผู้ต่าง
บูชาพระองค์ด้วยสายตาที่เต็มไปด้วยความรัก

โคลงที่ 12

kṛṣṇaṁ nirīkṣya vanitotsava-rūpa-śīlaṁ
śrutvā ca tat-kvaṇita-veṇu-vivikta-gītaṁ
devyo vimāna-gatayaḥ smara-nunna-sārā
bhraśyat-prasūna-kabarā mumuhur vinīvyah

ความงามและบุคลิกของพระกฤษณะสร้างความสุขให้แก่หญิงทุกคน เมื่อภรรยาของเทวดาทั้งหลายที่
เคลื่อนที่ด้วยวิมานเห็นพระองค์และได้ยินเสียงขลุ่ยที่กังวานของพระองค์ ใจของพวกนางก็สั่นสะท้าน
เพราะกามเทพ และพวกนางก็สับสนจนดอกไม้ร่วงจากผมและเข็มขัดหลุดจากเอว

โคลงที่ 13

gāvaś ca kṛṣṇa-mukha-nirgata-veṇu-gīta
pīyūṣam uttabhita-karṇa-putaiḥ pibantyaḥ
śāvāḥ snuta-stana-payah-kavalāḥ sma tasthur
govindam ātmani drśāsru-kalāḥ sprśantyaḥ

ด้วยการยกหูของพวกมันขึ้นเป็นภาชนะ โคทั้งหลายกำลังดื่มน้ำอมฤตจากเสียงขลุ่ยที่ไหลออกจากปาก
ของพระกฤษณะ ลูกโคที่ปากเต็มไปด้วยน้ำนมจากหัวนมที่ชุ่มฉ่ำของแม่ ยืนนิ่งอยู่ในขณะที่พวกมันดื่มน้ำ
ดื่มน้ำพระโควินทะผ่านดวงตาที่เต็มไปด้วยน้ำตา และโอบกอดพระองค์ไว้ในใจ

โคลงที่ 14

prāyo batāmba vihagā munayo vane 'smin
kṛṣṇekṣitaṁ tad-uditaṁ kala-veṇu-gītaṁ
āruhya ye druma-bhujān rucira-pravālān
śṛṇvanti mīlita-drśo vīgatānya-vācaḥ

โอมารดา ในป่าแห่งนั้นทุกตัวได้บินขึ้นไปยังกิ่งไม้ที่สวยงามของต้นไม้เพื่อมองพระกฤษณะ ด้วยการ
หลับตา พวกมันนั่งฟังเสียงขลุ่ยอันหวานหูของพระองค์ในความเงียบสงบ และไม่สนใจเสียงอื่นใดเลย
แน่นอนว่านกเหล่านี้เทียบได้กับฤๅษีผู้ยิ่งใหญ่

โคลงที่ 15

nadyas tadā tad upadhārya mukunda-gītaṁ
āvarta-lakṣita-manobhava-bhagna-vegāḥ
ālīngana-sthagitaṁ ūrmi-bhujair murārer
grhṇanti pāda-yugalaṁ kamalopahārāḥ

เมื่อเหล่าแม่น้ำได้ยินเสียงขลุ่ยของพระกฤษณะ ใจของพวกนางเริ่มปรารถนาพระองค์ และกระแสน้ำก็เริ่มขาดช่วง ไหลปั่นป่วนเป็นน้ำวน จากนั้นด้วยแขนของคลื่นแม่น้ำ ก็โอบเท้าทั้งสองของพระมูรารี และเอาดอกบัวมาเป็นเครื่องบูชา

โคลงที่ 16

dr̥ṣṭvātape vraja-paśūn saha rāma-gopaiḥ
sañcārayantam anu veṇum udīrayantam
prema-pravṛddha uditāḥ kusumāvalībhiḥ
sakhyur vyadhāt sva-vapuṣāmbuda ātapatram

ในขณะที่พระกฤษณะประทับอยู่กับพลรามและเด็กเลี้ยงโค พระองค์เป่าขลุ่ยไปตลอดเวลา ขณะทำการเลี้ยงดูสัตว์ทุกตัวในวาระ แม้ภายใต้ความร้อนแรงของแสงแดดในฤดูร้อน เมื่อเมฆในท้องฟ้าเห็นเช่นนั้น จึงขยายตัวออกไปด้วยความรัก พุ่งตัวสูงขึ้นและก่อสร้างร่มเงาจากร่างกายของตัวเอง ด้วยละอองน้ำที่คล้ายดอกไม้จำนวนมาก เพื่อเป็นร่มให้กับมิตรของตน

โคลงที่ 17

pūrṇāḥ pulindya urugāya-padābja-rāga
śrī-kuṅkumena dayitā-stana-maṇḍitena
tad-darśana-smara-rujas tṛṇa-rūṣitena
limpantya ānana-kuceṣu jahus tad-ādhim

เหล่าปุลินทยะ (สตรีพื้นเมือง ภรรยาเผ่าศพระในวาระ) เกิดความใคร่เมื่อเห็นหญิงที่มีรอยผงงูมูมะสีแดง ซึ่งเป็นสีที่มาจากพระบาทดอกบัวของพระกฤษณะ ซึ่งเดิมทีประดับอยู่ที่ทรงอกหญิงที่เป็นที่รักของพระองค์ และเมื่อสตรีพื้นเมืองทางนี้บ้นในใบหน้าและทรงอก พวกนางรู้สึกพึงพอใจและละทิ้งความวิตกกังวลทั้งหมด

โคลงที่ 18

hantāyam adrir abalā hari-dāsa-varyo
yad rāma-kṛṣṇa-caraṇa-sparaśa-pramodaḥ
mānaṁ tanoti saha-go-gaṇayos tayor yat
pānīya-sūyavasa-kandara-kandamūlaiḥ

ในหมู่ผู้ศรัทธาทั้งหลาย เขาโควรรณะแห่งนี้ดีที่สุด โอเพื่อนของข้า เนินเขาสูงนี้ให้สิ่งจำเป็นต่างๆ แก่พระกฤษณะและพลราม พร้อมทั้งลูกโค โค และเพื่อนๆ ของพระองค์ ทั้งน้ำดื่ม หญ้าอ่อน ถั่ว รากไม้ที่กินได้ ด้วยวิธีนี้ เนินเขาจึงให้ความเคารพต่อพระเจ้า เมื่อถูกสัมผัสด้วยพระบาทดั่งดอกบัวของพระกฤษณะและพลราม เขาโควรรณะจึงมีความยินดีอย่างยิ่ง

โคลงที่ 19

gā gopakair anu-vanaṁ nayator udāra
veṇu-svanaiḥ kala-padais tanu-bhṛtsu sakhyah
aspandanam gati-matām pulakas taruṇām
nir yoga-pāśa-kṛta-lakṣaṇayor vicitram

เพื่อนที่รักของข้า เมื่อพระกฤษณะและพลรามเดินทางป่ากับเพื่อนๆ ของพระองค์ โดยนำฝูงโคไปด้วย พวกพระองค์จะถือเชือกไว้เพื่อล่าหมาหลังของโคขณะรีดน้ำนม เมื่อพระกฤษณะเปล่าขลุ่ย เสียงดนตรีอันไพเราะก็ทำให้สิ่งมีชีวิตที่เคลื่อนไหวต่างตะลึงงัน และต้นไม้ที่ไม่เคลื่อนไหวก็สั่นสะเทือนด้วยความปีติยินดี สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่น่าอัศจรรย์อย่างยิ่ง

โคลกที่ 20

evam-vidhā bhagavato
yā vṛndāvana-cāriṇaḥ
varṇayantyo mitho gopyaḥ
krīdās tan-mayatām yayuḥ

เหล่าโคปี ต่างกล่าวถึงกิจกรรมเล่นสนุกของพระเป็นเจ้าสูงสุดขณะที่พระองค์ท่องไปในป่าวฤณฑาวนะ พวกนางจึงจมดิ่งลงในความคิดถึงพระองค์อย่างเต็มเปี่ยม

อถายะ 22

โคลกที่ 1

śrī-śuka uvāca
hemante prathame māsi
nanda-vraja-kumārīkāḥ
cerur haviṣyam bhuñjānāḥ
kātyāyany-arcana-vratam

ฤๅษีศรีศุกะทวะ กล่าวว่ ในเดือนแรกของฤดูเหมันต์ เหล่าสาวน้อยแห่งวระของนันทะ ได้เริ่มบำเพ็ญพรตบูชาพระแม่กตยายนี โดยรับประทานเฉพาะอาหารที่ปรุงอย่างเรียบง่าย (หวิษยะ)

โคลกที่ 2-3

āplutyāmbhasi kālindyā
jalānte codite 'ruṇe
kṛtvā pratikṛtiṁ devīm
ānarcur nṛpa saikatīm
gandhair māl̥yaiḥ surabhibhir
balibhir dhūpa-dīpakaiḥ
uccāvacaś copahāraiḥ
pravāla-phala-taṇḍulaiḥ

ข้าแต่กษัตริย์ พวกโคปีได้อาบน้ำในแม่น้ำกาลินทีเมื่อแสงอรุณปรากฏขึ้น จากนั้นปั้นเทวรูปพระแม่จากทรายไว้ที่ฝั่งแม่น้ำและบูชา จากนั้นพวกนางบูชาด้วยเครื่องหอมต่างๆ พวงมาลัย ของถวายเป็นเทียน และเครื่องบูชาอื่นๆ ทั้งหยาบและละเอียด รวมถึงใบไม้อ่อน ผลไม้ และข้าวสาร

โคลกที่ 4

kātyāyani mahā-māye
mahā-yoginy adhiśvari
nanda-gopa-sutaṁ devi

patiṁ me kuru te namah
iti mantram japantyā tāt
pūjām cakruḥ kumārikāḥ

เหล่าสาวน้อยประกอบพิธีบูชาของตนเองโดยการสวดมนต์บทนี้ว่า “ข้าแต่พระแม่กาตยายี ผู้ทรง
เป็นมายาอันยิ่งใหญ่ ผู้ทรงเป็นโยคินีผู้ยิ่งใหญ่ ผู้ทรงเป็นจอมเทพี ข้าแต่พระเทวี ขอทรงโปรดให้บุตร
แห่งนั้นทะโคปะ (พระกฤษณะ) เป็นสามีของเรา ขอนมัสการแต่พระองค์”

โคลกที่ 5

evam māsam vratam ceruḥ
kumāryaḥ kṛṣṇa-cetasāḥ
bhadra-kālīm samānarcuḥ
bhūyān nanda-sutaḥ patiḥ

ดังนั้น ตลอดทั้งเดือนนั้น สาวโสดทุกคนได้ปฏิบัติพิธีบูชาอย่างเคร่งครัดและบูชาพระแม่ภัทรกาลี โดย
ที่พวกนางตั้งใจทุ่มเทจิตใจทั้งหมดให้กับพระกฤษณะ และอธิษฐานว่า “ขอให้บุตรของนันทมหาราชได้
เป็นสามีของเรา”

โคลกที่ 6

ūṣasy utthāya gotraiḥ svair
anyonyābaddha-bāhavaḥ
kṛṣṇam uccair jagur yāntyaḥ
kāḷindyaṁ snātum anvaham

ทุกวันพวกนางตื่นแต่เช้าตรู่ เรียกหากันด้วยชื่อของแต่ละคน พวกนางจับมือกันและร้องเพลงสดุดี
พระกฤษณะเสียงดังขณะไปอาบน้ำในแม่น้ำกาลินที

โคลกที่ 7

nadyāḥ kadācid āgatya
tīre nikṣipya pūrva-vat
vāsāmsi kṛṣṇam gāyantyō
vijahruḥ salile mudā

วันหนึ่งพวกนางมาถึงฝั่งแม่น้ำและวางเสื้อผ้าทิ้งไว้เหมือนที่เคยทำ พวกนางเล่นน้ำอย่างสนุกสนาน

พร้อมกับร้องเพลงสดุดีพระกฤษณะไปด้วย

โคลกที่ 8

bhagavāns tad abhipretya
kṛṣṇo yogeśvareśvaraḥ
vayasyair āvṛtas tatra
gatas tat-karma-siddhaye

พระกฤษณะ พระผู้เป็นเจ้าสูงสุดและพระเจ้าของบรรดาผู้เชี่ยวชาญในโยคะ ทรงทราบถึงสิ่งที่เหล่า
นางโคปีกำลังทำอยู่ และด้วยเหตุนี้พระองค์จึงเสด็จไปที่นั่นพร้อมกับเหล่าสหายหนุ่มของพระองค์ เพื่อ
ประทานความสำเร็จในความพยายามของพวกนาง

โคลงที่ 9

tāsām vāsāmsy upādāya
nīpam āruhya satvarah
hasadbhiḥ prahasan bālaiḥ
parihāsam uvāca ha

พระองค์ทรงนำเสื้อผ้าของพวกนางขึ้นไปบนต้นกัทมัพะอย่างรวดเร็ว จากนั้นเมื่อพระองค์ทรงหัวเราะ
เสียงดังและเหล่าสหายของพระองค์ก็หัวเราะตาม พระองค์ก็ได้กล่าวกับพวกนางอย่างติดตลกว่า

โคลงที่ 10

atrāgatyābalāḥ kāmam
svam svam vāsah pragṛhyatām
satyam bravāṇi no narma
yad yūyam vrata-karsītāḥ

“สาว ๆ ที่รักของเราทั้งหลาย พวกเจ้าแต่ละคนสามารถมาที่นี่ได้ตามความต้องการ และนำเสื้อผ้าของ
เจ้ากลับไปได้ เรากำลังพูดความจริงและไม่ได้ล้อเล่นกับพวกเจ้า เพราะเห็นว่าเจ้าทั้งหลายเห็น
เหนื่อยจากการบำเพ็ญอธิษฐานที่เคร่งครัด”

โคลงที่ 11

na mayodita-pūrvam vā
anṛtam tad ime viduḥ
ekaikaśaḥ pratīcchadhvam
sahaveti su-madhyamāḥ

“เราไม่เคยพูดโกหกมาก่อน และเด็ก ๆ เหล่านี้รู้ดี ดังนั้น สาว ๆ เอร่บางทั้งหลาย จงเข้ามาเถิด ไม่ว่าจะ
ทีละคนหรือทั้งหมดพร้อมกัน และเลือกหยิบ(เสื้อผ้าของท่าน)ออกไป”

โคลงที่ 12

tasya tat kṣvelitam dr̥ṣṭvā
gopyaḥ prema-pariplutāḥ
vr̥ḍitāḥ prekṣya cānyonyam
jāta-hāsā na nirayauḥ

เมื่อเห็นว่าพระกฤษณะทรงล้อเล่นกับพวกนาง เหล่าโคปีทั้งหลายจึงจมดิ่งอยู่ในความรักที่มีต่อ
พระองค์ และเมื่อพวกนางมองดูซึ่งกันและกัน พวกนางก็เริ่มหัวเราะและล้อเล่นกันเอง แม้จะรู้สึกเขิน
อาย แต่พวกนางก็ยังไม่ออกไป

โคลงที่ 13

evam bruvati govinde
narmanākṣipta-cetasah
ā-kaṇṭha-magnāḥ śītode
vepamānās tam abruvan

เมื่อพระโควินทาทรงพูดกับเหล่านางโคปีทั้งหลายเช่นนี้ คำพูดล้อเล่นของพระองค์ทำให้จิตใจของพวก
นางปั่นป่วน พวกนางจมอยู่ในน้ำเย็นจนถึงคอและเริ่มสั่นสะท้าน ด้วยเหตุนี้พวกนางจึงพูดกับพระองค์
ว่า

โคลงที่ 14

mānayaṁ bhoḥ kṛthās tvāṁ tu
nanda-gopa-sutaṁ priyam
jñānīmo 'ṅga vraja-slāghyaṁ
dehi vāsāṁsi vepitāḥ

“กฤษณะที่รัก อย่าทรงกระทำการที่ไม่ยุติธรรมเลย เราทราบดีว่าท่านเป็นบุตรที่เคารพของนันทะและ
ได้รับเกียรติจากทุกคนในวระ ท่านยังเป็นที่รักของพวกเราทุกคนอีกด้วย โปรดคืนเสื้อผ้าให้พวกเรา
ด้วยเถิด พวกเรากำลังสั่นสะท้านจากน้ำเย็น”

โคลงที่ 15

śyāmasundara te dāsyah
karavāma tavoditam
dehi vāsāṁsi dharma-jñā
no ced rājñe bruvāma he

“โอ ศยามสุนทระ พวกเราเป็นสาวใช้ของท่าน และต้องทำตามที่ท่านบัญชา แต่โปรดคืนเสื้อผ้าของ
พวกเราเถิด ท่านรู้ดีถึงหลักคำสอน หากท่านไม่คืนเสื้อผ้าให้พวกเรา เราคงต้องบอกพระราชาแล้วละ
ขอร้องเถิด”

โคลงที่ 16

śrī-bhagavān uvāca
bhavatyo yadi me dāsyo
mayoktaṁ vā kariṣyatha
atrāgatya sva-vāsāṁsi
pratīcchata śuci-smitāḥ
no cen nāhaṁ pradāsyē kiṁ
kruddho rājā kariṣyati

พระกฤษณะตรัสว่า “ถ้าพวกเจ้าทั้งหลายเป็นข้ารับใช้ของเราจริงๆ และหากพวกเจ้าจะทำตามที่เราสั่ง
จริงๆ ก็จงมาที่นี่พร้อมกับรอยยิ้มอันไร้เดียงสา และให้แต่ละคนเลือกเสื้อผ้าของตัวเอง หากพวกเจ้าไม่
ทำตามที่เราสั่ง เราก็จะไม่คืนเสื้อผ้าให้ และแม้ว่าพระราชาจะโกรธก็ช่างเถละ พระองค์จะทำอะไรได้”

โคลงที่ 17

tato jalāsāyāt sarvā
dārikāḥ śīta-vepitāḥ
pāṇibhyāṁ yonim ācchādya
protteruḥ śīta-karṣitāḥ

จากนั้น สาวๆ ทุกคนสั่นเทาด้วยความเย็นที่ทรมาน ลุกขึ้นจากน้ำ โดยใช้มือปิดบริเวณโยนีของพวก
นางไว้

โคลงที่ 18

bhagavān āhatā vīkṣya
śuddha-bhāva-prasāditāḥ
skandhe nidhāya vāsāṁsi
prītaḥ provāca sa-smitam

เมื่อพระผู้เป็นเจ้าทรงเห็นว่าเหล่านางโคปีกำลังรู้สึกเขินอาย พระองค์ก็ทรงพอพระทัยในความรักที่บริสุทธิ์ของพวกนาง พระองค์ทรงนำเสื้อผ้าของพวกนางมาไว้บนบ่า ก่อนที่จะยืมพร้อมตรัสกับพวกนางด้วยความรัก

โคลกที่ 19

yūyaṁ vivastrā yad apo dhṛta-vratā
vyagāhataitad tad u deva-helanam
baddhvāñjalim mūrdhny apanuttaye 'mhasaḥ
kṛtvā namo 'dho-vasanaṁ pragṛhyatām

“พวกเจ้าได้อาบน้ำโดยไม่มีเครื่องนุ่งห่มขณะปฏิบัติตามปณิธาน และนั่นถือเป็นความผิดต่อเหล่าเทวดา เพื่อต่อต้านบาปของเจ้า ก็ควรถวายความเคารพโดยวางฝ่ามือทั้งสองไว้เหนือศีรษะ จากนั้นพวกเจ้าควรรมาเอาเสื้อผ้าท่อนล่างของพวกเจ้าไป”

โคลกที่ 20

ity acyutenābhihitam vrajābalā
matvā vivastrāplavanam vrata-cyutim
tat-pūrti-kāmās tad-aśeṣa-karmanām
sākṣāt-kṛtam nemur avadya-mṛg yataḥ

ดังนั้น สาวๆ ชาววัชเชเมื่อได้พิจารณาคำที่พระอัชยุตตรัส พวกนางได้ยอมรับว่าพวกนางได้ทำผิดจากคำปณิธานโดยการอาบน้ำเปลือยกายในแม่น้ำ แต่พวกนางยังคงปรารถนาที่จะทำให้คำปณิธานสำเร็จ และเนื่องจากพระกฤษณะทรงเป็นผลลัพธ์สูงสุดของกิจกรรมความดีทั้งหมด พวกนางจึงได้ถวายความเคารพพระองค์เพื่อชำระล้างบาปทั้งหลายของพวกนาง

โคลกที่ 21

tās tathāvanatā dr̥ṣṭvā
bhagavān devakī-sutaḥ
vāsāmsi tābhyah prāyacchat
karuṇas tena toṣitaḥ

เมื่อพระผู้เป็นเจ้าทรงเห็นพวกนางโหม่ตัวลงเช่นนั้น พระองค์ซึ่งเป็นบุตรแห่งเทวาก็ ทรงคืนเสื้อผ้าให้พวกนางด้วยความกรุณาและพอพระทัยในการกระทำของพวกนาง

โคลกที่ 22

dr̥ḍham pralabdhās trapayā ca hāpitāḥ
prastobhitāḥ kr̥ḍana-vac ca kārītāḥ
vastrāṇi caivāpahṛtāny athāpy amuṇi
tā nābhyasūyan priya-saṅga-nirvṛtāḥ

ถึงแม้ว่าเหล่านางโคปีจะถูกหลอกอย่างสมบูรณ์ ถูกทำให้อับอาย ถูกเยาะเย้ยและทำให้พวกนางเป็นเหมือนตุ๊กตา และแม้ว่าผ้าของพวกนางจะถูกขโมยไป พวกนางก็ไม่ได้รู้สึกเป็นศัตรูกับพระกฤษณะเลย กลับกันพวกนางรู้สึกมีความสุขที่ได้รับโอกาสนี้ในการอยู่ใกล้ชิดกับผู้เป็นที่รัก

โคลกที่ 23

paridhāya sva-vāsāmsi
preṣṭha-saṅgama-sajjitāḥ
grhīta-cittā no celus
tasmin lajjāyitekṣaṇāḥ

เหล่านางโคปี หลงใหลในการอยู่ใกล้ชิดกับพระกฤษณะผู้เป็นที่รักของพวกนาง และด้วยเหตุนี้พวกนางจึงยึดมั่นในพระองค์อย่างสมบูรณ์ แม้หลังจากที่พวกนางได้ใส่เสื้อผ้าแล้ว พวกนางก็ยังไม่เคลื่อนไหว ยังคงยืนอยู่ที่เดิม มองพระองค์ด้วยสายตาที่เฝ้ารอ

โคลกที่ 24

tāsām vijñāya bhagavān
sva-pāda-sparśa-kāmyayā
dhr̥ta-vratānām saṅkalpam
āha dāmodaro 'balāḥ

พระผู้เป็นเจ้าของเหล่าโคปี เข้าใจความตั้งใจของเหล่านางโคปี ในการปฏิบัติตามคำปฏิญาณที่เคร่งครัดของพวกนาง พระองค์ยังทราบว่พวกนางปรารถนาที่จะสัมผัสพระบาทของพระองค์ ดังนั้น ทาโมทระจึงตรัสกับพวกนางดังนี้

โคลกที่ 25

saṅkalpo viditaḥ sādhyo
bhavatīnām mad-arcanam
mayānumoditaḥ so 'sau
satyo bhavitum arhati

“โอ สตรีผู้ทรงคุณธรรมทั้งหลาย เราทราบว่าจุดประสงค์ที่แท้จริงของพวกท่านในความเคร่งครัดนี้คือการบูชาเรา เราเห็นชอบกับเจตนาของพวกเจ้า และแน่นอนว่ามันต้องเกิดขึ้น”

โคลกที่ 26

na mayy āveśita-dhiyām
kāmaḥ kāmayā kalpate
bharjitā kvathitā dhānāḥ
prāyo bījāya neśate

“ความปรารถนาของผู้ที่จิตใจจดจ่ออยู่ที่เรา ไม่ได้นำไปสู่ความปรารถนาทางวัตถุเพื่อสนองความต้องการทางกาย เช่นเดียวกับเมล็ดพืชที่ถูกเผาจนสุก ไม่สามารถเติบโตเป็นต้นกล้าใหม่ได้”

โคลกที่ 27

yātābalā vrajaṁ siddhā
mayemā raṁsyathā kṣapāḥ
yad uddīśya vratam idaṁ
cerur āryārcanam satīḥ

“ไปเถละสาว ๆ ทั้งหมด กลับไปยังวระ ความปรารถนาของพวกเจ้าถูกเติมเต็มแล้ว เพราะเมื่ออยู่กับฉัน พวกเธอจะได้เพลิดเพลินกับคำคืนที่เจมาถึงนี้ ทำยที่สุดแล้ว นี่คืจุดประสงค์ของคำปฏิญาณของเธอที่บูชาพระแม่กาตยายนี โอ ผู้มีจิตใจบริสุทธิ์ทั้งหลาย”

โคลกที่ 28

śrī-śuka uvāca
ity ādiṣṭā bhagavatā
labdha-kāmāḥ kumārikāḥ
dhyāyantas tat-padāmbhojam
kṛcchrān nirviviśur vrajam

ฤๅษีศรึกทเหะกล่าวว่า “ด้วยคำแนะนำของพระเจ้า สาวๆ ซึ่งบัดนี้ความปรารถนาของพวกนางได้รับการตอบสนองแล้ว พวกนางสามารถกลับไปยังหมู่บ้านวระได้อย่างยากลำบาก โดยขณะนั้นพวกนางก็ได้ภวานาอยู่ที่พระบาทดอกบัวของพระองค์”

โคลกที่ 29

atha gopaiḥ parivṛto
bhagavān devakī-sutaḥ
vṛndāvanād gato dūram
cārayan gāḥ sahāgrajah

ต่อมาไม่นาน พระกฤษณะบุตรของเทวกี พร้อมกับเพื่อนฝูงของพระองค์และพลราม ได้เดินทางไกลออกไปจากวณทวานะเพื่อเลี้ยงดูฝูงโค

โคลกที่ 30

nidaghārkātape tigme
chāyābhiḥ svābhir ātmanah
ātapatrāyitān vīksya
drumān āha vrajaukasah

เมื่อความร้อนจากดวงอาทิตย์เริ่มรุนแรงขึ้น พระกฤษณะทรงเห็นว่าต้นไม้ต่าง ๆ กำลังทำหน้าที่เหมือนร่มโดยการให้ร่มเงาแก่พระองค์ พระองค์จึงตรัสกับเพื่อนแห่งวระทั้งหลายของพระองค์ว่า

โคลกที่ 31-32

he stoka-kṛṣṇa he amśo
śrīdāman subalārjuna
viśāla vṛṣabhaujasvin
devaprastha varūthapa
paśyataitān mahā-bhāgān
parārthaikānta-jīvitān
vāta-varṣātapa-himān
sahanto vārayanti naḥ

“โอ สโตกะ กฤษณะและอัมศุ, โอ ศรืทามะ, สุปละ และอรชุนะ, โอ วิศาละ, วฤษภะ, โอชสวี่, เทวปรัสถะ และวรุณปะ จงดูต้นไม้ที่โชคดีเหล่านี้ ชีวิตของพวกมันอุทิศตนเพื่อประโยชน์สุขของผู้อื่นอย่างแท้จริง แม้จะต้องทนต่อลม ฝน ความร้อน และหิมะ แต่พวกมันก็ยังคงปกป้องเราจากสิ่งเหล่านั้น”

โคลกที่ 33

aho eṣāṁ varam janma
sarva-prāṇy-upajīvanam

su-janasyeva yeṣāṁ vai
vimukhā yānti nārthinah

“ลองดูสิว่าต้นไม้เหล่านี้ค้าจุนทุกสิ่งมีชีวิตไว้อย่างไร การกำเนิดของพวกมันช่างประสบความสำเร็จเสียจริง พฤติกรรมของพวกมันก็เปรียบดุษบุคคลผู้ยิ่งใหญ่ เพราะใครก็ตามที่ขอสิ่งใดจากต้นไม้ ย่อมไม่เคยจากไปพร้อมกับความผิดหวังเลย”

โคลกที่ 34

patra-puṣpa-phala-cchāyā-
mūla-valkala-dārubhiḥ
gandha-niryāsa-bhasmāsthi-
tokmaiḥ kāmān vitanvate

“ต้นไม้เหล่านี้เต็มเต็มความปรารถนาของผู้คนด้วยใบไม้ ดอกไม้ ผลไม้ ร่มเงา รากไม้ เปลือกไม้ และเนื้อไม้ รวมถึงกลิ่นหอม ยางไม้ ขี้เถ้า เยื่อไม้ และหน่ออ่อนของพวกมัน”

โคลกที่ 35

etāvaj janma-sāphalyaṁ
dehinām iha dehiṣu
prāṇair arthair dhiyā vācā
śreya-ācaraṇaṁ sadā

“เป็นหน้าที่ของทุกชีวิตที่จะทำกิจกรรมเพื่อประโยชน์ของผู้อื่นด้วยชีวิต ความมั่งคั่ง สติปัญญา และคำพูดของตน”

โคลกที่ 36

iti pravāla-stabaka-
phala-puṣpa-dalotkaraiḥ
tarūṇāṁ namra-sākhānāṁ
madhyato yamunāṁ gataḥ

ดังนั้น เมื่อพระกฤษณะเสด็จเคลื่อนไปท่ามกลางหมู่ต้นไม้ซึ่งกิ่งก้านโน้มต่ำลงมาด้วยความอุดมสมบูรณ์ของกิ่งอ่อน ผล ดอก และใบ พระองค์ก็เสด็จมาถึงแม่น้ำยมุนา

โคลกที่ 37

tatra gāḥ pāyayitvāpaḥ
su-mrṣṭāḥ śītalāḥ śivāḥ
tato nṛpa svayaṁ gopāḥ
kāmaṁ svādu papur jalam

เด็กเลี้ยงโคทั้งหลายให้วัวดื่มน้ำที่ใสสะอาด เย็นฉ่ำ และบริสุทธิ์ของแม่น้ำยมุนา โอ ราชูปริกษิต เด็กเลี้ยงโคเหล่านั้นต่างก็ดื่มน้ำอันหอมหวานนั้นจนอิ่มหนำสำราญใจเช่นกัน

โคลกที่ 38

tasyā upavane kāmaṁ
cārayantaḥ paśūn nṛpa
kṛṣṇa-rāmāv upāgamya
kṣudh-ārtā idam abravān

จากนั้น ข้าแต่กษัตริย์ เด็กเลี้ยงโคทั้งหลายก็เริ่มต้นสัตว์ไปอย่างสบาย ๆ ในป่าเล็ก ๆ ริมฝั่งแม่น้ำมุนา แต่ในไม่ช้าพวกเขาก็เริ่มหิวโหย และเมื่อเข้าไปหาพระกฤษณะและพระพลราม พวกเขาก็กล่าวขึ้นดังนี้

อถายะ 24

โคลกที่ 1

śrī-śuka uvāca
bhagavān api tatraiva
baladevena saṁyutaḥ
apaśyan nivasan gopān
indra-yāga-kṛtodyamān

ฤๅษีศรีศุกทวะ กล่าวว่ ณะที่พระกฤษณะประทับอยู่ในสถานทีนั้นกับพระพลเทพผู้เป็นพี่ชาย พระองค์ทรงเห็นเหล่าผู้เลี้ยงโคกำลังข่มขื่นอยู่กับการจัดเตรียมพิธีบูชาญถวายแด่อินทรเทพอยู่

โคลกที่ 2

tad-abhijñā 'pi bhagavān
sarvātmā sarva-darśanaḥ
praśrayāvanato 'prcchad
vṛddhān nanda-purogamān

พระผู้เป็นเจ้าผู้ทรงรอบรู้สรรพสิ่งและทรงมองเห็นทุกสิ่งทุกอย่าง ถึงแม้จะทรงหยั่งรู้แล้ว ก็ยังทรงนอบน้อมถ่อมตนลง ทรงได้ถามปราชญ์ผู้เฒ่าทั้งหลาย มีนันทมหาราชเป็นต้น

โคลกที่ 3

kathyatām me pitāḥ ko 'yaṁ
sambhramo va upāgataḥ
kim phalaṁ kasya voddēśaḥ
kena vā sādhyate makhaḥ

พระกฤษณะตรัสว่ “ข้าแต่พระบิดาโปรดอธิบายแก่ลูกเถิดว่ ความพยายามอันยิ่งใหญ่นี้มี

จุดมุ่งหมายเพื่อสิ่งใด สิ่งนี้ตั้งใจทำเพื่อบรรลุผลอะไร พิธีนี้มีไว้เพื่อสร้างความพึงพอใจแก่ผู้ใด และจะดำเนินการโดยวิธีการใด”

โคลกที่ 4

etad brūhi mahān kāmo
mahyaṁ śuśrūṣave pitāḥ
na hi gopyaṁ hi sadhūnām
kṛtyaṁ sarvātmanām iha
asty asva-para-dṛṣṭinām
amitrodāsta-vidviṣām

พระกฤษณะตรัสว่า “ข้าแต่พระบิดา โปรดบอกถึงเรื่องนี้เถิด ลูกมีความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะรับรู้ และพร้อมจะรับฟังด้วยความจริงใจ แน่ใจว่าบุคคลผู้มีคุณธรรมย่อมไม่ควรเก็บความลับใดๆ มองผู้อื่นอย่างเสมอภาค ไม่แบ่งแยกว่าเป็นของเราหรือของผู้อื่น และไม่คำนึงว่าใครเป็นมิตร ใครเป็นศัตรู หรือใครเป็นกลาง”

โคลกที่ 5

udāsīno 'ri-vad varjya
ātma-vat suhr̥d ucyate

“ผู้เป็นกลางพึงละเว้นดุจศัตรู ผู้เป็นมิตรพึงปฏิบัติด้วยดุจตนเอง”

โคลกที่ 6

jñatvājñātvā ca karmāṇi
jano 'yam anuṣṭhati
viduṣaḥ karma-siddhiḥ syād
yathā nāviduṣo bhavet

“เมื่อผู้คนในโลกนี้กระทำการใด ๆ บางครั้งพวกเขาก็เข้าใจสิ่งที่กำลังทำ และบางครั้งก็ไม่เข้าใจ ผู้ที่รู้วาทนกำลังกระทำการใด ย่อมประสบความสำเร็จในงานของตน ในขณะที่ผู้ที่ไม่รู้นั้นย่อมไม่ประสบความสำเร็จ”

โคลกที่ 7

tatra tāvat kriyā-yogo
bhavatāṁ kiṁ vicāritaḥ
atha vā laukikas tan me
pr̥cchataḥ sādhu bhāṣyatām

“ในเมื่อเป็นเช่นนั้น การประกอบพิธีกรรมของท่านควรอธิบายให้ลูกเข้าใจอย่างชัดเจน พิธีกรรมนี้เป็นไปตามคำสั่งสอนในคัมภีร์ หรือเป็นเพียงธรรมเนียมปฏิบัติตามทั่วไปเท่านั้น”

โคลกที่ 8

śrī-nanda uvāca
parjanyo bhagavān indro
meghās tasyātma-mūrtayaḥ
te 'bhivarṣanti bhūtānām
pr̥ṇanam jīvanam payaḥ

พระนันทมหาราชตอบว่า “พระอินทร์ผู้ยิ่งใหญ่ทรงเป็นผู้ควบคุมสายฝน เมฆทั้งหลายเป็นผู้แทนของพระองค์โดยตรง และพวกเขาให้สายฝนซึ่งนำมาซึ่งความสุขและการหล่อเลี้ยงแก่สรรพชีวิตทั้งปวง”

โคลกที่ 9

taṁ tāta vayam anye ca
vārmucām patim īśvaram
dravyais tad-retasā siddhair
yajante kratubhir narāḥ

“ไม่เพียงแต่พวกเราเท่านั้น ลูกรัก แต่ยังมีผู้คนอื่น ๆ อีกมากมายที่บูชาพระองค์ พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าแห่งเมฆฝน พวกเราถวายธัญพืชและสิ่งของบูชาอื่น ๆ ซึ่งได้มาจากน้ำฝนที่พระองค์ประทานให้”

โคลกที่ 10

tac-cheṣeṇopajīvanti
tri-varga-phala-hetave
puṁsāṁ puruṣa-kārṇāṁ
parjanyaḥ phala-bhāvanāḥ

“ด้วยการรับประทานของเหลือจากการบูชาที่ถวายแด่พระอินทร์ ผู้คนจึงดำรงชีวิตและบรรลุเป้าหมายทั้งสามประการ (ธรรมะ, อรรถะ, กามะ) ดังนั้น พระอินทร์ย่อมอำนวยผลให้แก่ผู้ที่กระทำ ความเพียรพยายาม”

โคลกที่ 11

ya enaṁ visrjed dharmam
paramparāgataṁ naraḥ
kāmaḍ dveṣāḍ bhayāl lobhāt
sa vai nāpnoti śobhanam

“ผู้ใดทิ้งธรรมะที่สืบทอดกันมา ด้วยความใคร่ ด้วยความเกลียดชัง ด้วยความกลัว หรือด้วยความโลภ ผู้นั้นย่อมไม่ได้รับสิ่งที่ดีงาม”

โคลกที่ 12

śrī-śuka uvāca
vaco niśamya nandasya
tathānyeṣāṁ vrajaukasāṁ
indrāya manyuṁ janayan
pitaraṁ prāha keśavaḥ

พระฤๅษีศรึศุกทเวะกล่าวว่ “เมื่อพระเกศวะ (พระกฤษณะ) ได้ยินถ้อยคำของพระบิดา พระนันทมหา ราช และผู้อาวุโสในวระ พระองค์จึงตรัสกับพระบิดาของพระองค์เพื่อก่อความโกรธในพระอินทร์ ดังนี้

โคลกที่ 13

śrī-bhagavān uvāca
karmaṇā jāyate jantuḥ
karmaṇaiva pralīyate
sukhaṁ duḥkhaṁ bhayaṁ kṣemaṁ
karmaṇaivābhipadyate

พระเป็นเจ้าตรัสว่ “สัตว์โลกทั้งหลายย่อมเกิดมาด้วยกรรม ย่อมดับไปด้วยกรรม สุข ทุกข์ ความกลัว และความปลอดภัย ล้วนเกิดขึ้นจากผลกรรมทั้งสิ้น”

โคลกที่ 14

asti ced īśvaraḥ kaścit
phala-rūpyaṁ anya-karmaṇāṁ

kartāraṁ bhajate so 'pi
na hy akartuḥ prabhur hi saḥ

“แม้จะมีผู้เป็นใหญ่สูงสุดที่ประธานผลของการกระทำแก่ผู้อื่นทั้งหมด พระองค์นั้นก็ยังต้องพึ่งพาการกระทำของผู้ปฏิบัติ เพราะท้ายที่สุดแล้ว จะไม่มีการกล่าวถึงผู้ประธานผลกรรมหากไม่มีการกระทำกรรมเกิดขึ้น”

โคลกที่ 15

kim indreṇeha bhūtānām
sva-sva-karmānuvartinām
anīśenānyathā kartuṁ
svabhāva-vihitaṁ nṛṇām

“สรรพสัตว์ในโลกนี้ถูกบังคับให้เผชิญผลของกรรมที่ตนเองทำไว้ในอดีต เมื่อพระอินทร์ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงโชคชะตาของมนุษย์ ซึ่งเกิดจากธรรมชาติของพวกเขาเอง แล้วทำไมผู้คนจึงควรบูชาพระอินทร์”

โคลกที่ 16

svabhāva-tantro hi janah
svabhāvam anuvartate
svabhāva-stham idaṁ sarvaṁ
sa-devāsura-mānuṣam

“บุคคลทุกคนอยู่ภายใต้การควบคุมของธรรมชาติของตนเอง ดังนั้นเขาจึงต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขธรรมชาตินั้น ทั้งจักรวาลนี้รวมถึงเทพเจ้า อสูร และมนุษย์ ล้วนตั้งอยู่บนธรรมชาติของตน”

โคลกที่ 17

dehān uccāvacāñi jantuḥ
prāpyotsrjati karmanā
śatrur mitram udāsīnaḥ
karmaiva gurur īśvaraḥ

“สัตว์โลกย่อมรับและละทิ้งร่างกายที่ต่ำบ้าง สูงบ้าง ด้วยกรรมของตนนี้จึงเป็นทั้ง ศัตรู มิตร และผู้เป็นกลาง กรรมเท่านั้นคือครูและผู้เป็นใหญ่”

โคลกที่ 18

tasmāt sampūjayet karma
svabhāva-sthaḥ sva-karma-kṛt
anjasā yena varteta
tad evāśya hi daivatam

“ดังนั้น บุคคลจึงควรเคารพงานอย่างจริงจัง คนเราควรดำรงอยู่ในฐานะที่สอดคล้องกับธรรมชาติของตน และควรปฏิบัติหน้าที่ของตน แท้จริงแล้ว สิ่งที่เราสามารถดำรงชีวิตอยู่อย่างสุขสบายได้นั้น คือเทพเจ้าที่เราควรเคารพบูชาอย่างแท้จริง”

โคลกที่ 19

ājīvyai kataram bhāvaṁ
yas tv anyam upajīvati

na tasmād vindate kṣemaṁ
jārān nāry asatī yathā

“หากสิ่งหนึ่งกำลังค้ำจุนชีวิตของเราอยู่จริง แต่เรากลับไปพึ่งพาสิ่งอื่น เราจะสามารถบรรลุประโยชน์ที่แท้จริงได้อย่างไร เราจะเหมือนกับผู้หญิงที่ไม่เชื่อสัตย์ ซึ่งไม่อาจได้รับประโยชน์ที่แท้จริงใด ๆ จากการคบชู้เลย”

โคลกที่ 20

varteta brahmaṇā vipro
rājanyo rakṣayā bhuvaḥ
vaiśyas tu vārtayā jīvec
chūdras tu dvija-sevayā

“พราหมณ์ดำรงชีพอยู่ได้ด้วยการศึกษาและการสอนพระเวท กษัตริย์ดำรงชีพด้วยการปกป้องแผ่นดิน แพศย์ดำรงชีพด้วยการค้าขาย และศูทรดำรงชีพด้วยการรับใช้ทวิชะ”

โคลกที่ 21

kr̥ṣi-vāṇijya-go-rakṣā
kusīdaṁ tūryam ucyate
vārtā catur-vidhā tatra
vayaṁ go-vṛttayo 'niśam

“หน้าที่ทางอาชีพของแพศย์แบ่งออกเป็นสี่ ได้แก่ การเกษตรกรรม, การค้า, การเลี้ยงโค และการให้กัวยืม ในบรรดาหน้าที่เหล่านี้ พวกเรามีส่วนร่วมในการเลี้ยงโคอยู่เสมอ”

โคลกที่ 22

sattvaṁ rajas tama iti
sthity-utpatty-anta-hetavaḥ
rajasotpadyate viśvaṁ
anyanyaṁ vividhaṁ jagat

“สาเหตุของการสร้าง การดำรงรักษา และการทำลาย คือคุณสมบัติทั้งสามของธรรมชาติ ได้แก่ สัตตะ (ความดี), รชะ (ความหลงใหล), และตมะ (ความไม่รู้) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คุณสมบัติของรชะสร้างจักรวาลนี้ขึ้นมา และด้วยการรวมกันทางเพศ ทำให้จักรวาลเต็มไปด้วยความหลากหลาย”

โคลกที่ 23

rajasā coditā meghā
varṣanty ambūni sarvataḥ
prajāś tair eva sidhyanti
mahendraḥ kiṁ kariṣyati

“ด้วยแรงขับเคลื่อนแห่งคุณสมบัติรชะแห่งวัตฤ เมฆทั้งหลายจึงหลั่งฝนลงมาทุกหนแห่ง และด้วยฝนนี้เอง สรรพสัตว์ทั้งหลายจึงได้ปัจจัยยังชีพ แล้วพระอินทร์ผู้ยิ่งใหญ่จะเกี่ยวข้องอะไรกับการจัดแจงนี้”

โคลกที่ 24

na naḥ purojanapadā
na grāmā na grhā vayaṁ

vanaukasas tāta nityam
vana-sāila-nivāsinaḥ

“ท่านพ่อที่รัก บ้านของเราไม่ได้อยู่ในเมือง หรือหมู่บ้าน หรือชุมชนใดๆ เราเป็นผู้ที่อาศัยในป่า เรามักอาศัยอยู่ในป่าและบนเนินเขาเสมอ”

โคลกที่ 25

tasmād gavām brāhmaṇānām
adreś cārabhyatām makhaḥ
ya indra-yāga-sambhārās
tair ayam sādhyatām makhaḥ

“ดังนั้นขอให้มีการบูชาัญเพื่อความสุขของเหล่าโค, พราหมณ์ และเขาโควรรณะ ด้วยเครื่องบูชาทั้งหมดที่รวบรวมไว้สำหรับบูชาพระอินทร์ ให้ทำการบูชาัญนี้แทนเถิด”

โคลกที่ 26

pacyantām vividhāḥ pākāḥ
sūpāntāḥ pāyasādayaḥ
saṁyāvāpūpa-sāsakulyaḥ
sarva-dohaś ca grhyatām

“ขอให้ปรุงอาหารหลายชนิด ตั้งแต่ข้าวหวนไปจนถึงแกงผัก ขอให้เตรียมขนมหลากหลายชนิด ทั้งที่อบและทอด และขอให้ใช้น้ำมันทั้งหมดที่มีในการบูชาัญนี้”

โคลกที่ 27

hūyantām agnayaḥ samyag
brāhmaṇair brahma-vādibhiḥ
annam bahu-guṇam tebhyo
deyam vo dhenu-dakṣiṇāḥ

“พราหมณ์ที่มีความรู้ในคัมภีร์พระเวทต้องทำการจุดไฟบูชาัญอย่างถูกต้อง หลังจากนั้นก็ควรเลี้ยงอาหารที่เตรียมไว้อย่างดีแก่เหล่าพราหมณ์ และให้รางวัลพวกเขาด้วยโคและของขวัญอื่น ๆ”

โคลกที่ 28

anyebhyaś cāsva-cāṇḍāla-
patitebhyo yathārhattaḥ
yavasam ca gavām dattvā
giraye dīyatām balih

“หลังจากให้อาหารที่เหมาะสมแก่ทุกคนแล้ว รวมถึงคนเลี้ยงม้า จันฑาล และผู้ที่ตกต่ำ ควรให้หญ้าแก่โคทั้งหลาย จากนั้นนำเครื่องบูชาไปถวายต่อเขาโควรรณะด้วยความเคารพ”

โคลกที่ 29

sv-alāṅkṛtā bhuktavantāḥ
sv-anuliptāḥ su-vāsasah
pradakṣiṇām ca kuruta
go-viprānala-parvatān

“หลังจากทุกคนรับประทานอาหารจนอิ่มหน้าสำราญแล้ว ท่านทั้งหลายควรแต่งกายและประดับ
ประดาตนเองให้งดงาม ทาผิวกายด้วยไม้จันทน์ และจากนั้นจงเดินเวียนประทักษิณรอบโค พรหมณ์
ไฟบูชายัญ และเขาโควรรณะ”

โคลกที่ 30

etan mama matam tātā
kriyatām yadi rocate
ayam go-brāhmaṇādrīṇām
mahyam ca dayito makhah

“นี่คือความคิดของลูก ท่านพ่อ และท่านอาจดำเนินการได้หากเป็นที่พอใจของท่าน การบูชายัญเช่นนี้
จะเป็นที่โปรดปรานอย่างยิ่งแก่โค พรหมณ์ และเขาโควรรณะ และแก่ลูกด้วยเช่นกัน”

โคลกที่ 31

śrī-śuka uvāca
kālatmanā bhagavatā
śakra-darpa-jighāmsayā
proktaṁ nīsamya nandādyāḥ
sādhv agrhṇanta tad-vacaḥ

ฤๅษีศรีศุกทเวะ กล่าววว่า “พระกฤษณะพระผู้ทรงเป็นกาลเวลา ประสงค์ที่จะทำลายความหยิ่งยโสของ
พระอินทร์ เมื่อพระนันทะและบรรดาผู้อาวุโสของวฤททาวณะได้ยินถ้อยคำของพระกฤษณะ พวกเขา
ยอมรับว่าพระคำรสนั้นเหมาะสม”

โคลกที่ 32-33

tathā ca vyadadhuh sarvaṁ
yathāha madhusūdanaḥ
vācayitvā svasty-ayanaṁ
tad-dravyeṇa giri-dvijān
upahr̥tya balīn samyag
ādr̥tā yavasāṁ gavām
go-dhanāni puraskṛtya
giriṁ cakruḥ pradakṣiṇam

ชุมชนคนเลี้ยงโคได้ทำตามสิ่งที่มธุสูดนะแนะนำ พวกเขาได้เชิญเหล่าพรหมณ์สวดพระเวทอันเป็น
มงคล และใช้เครื่องบูชาที่เตรียมไว้สำหรับการบูชาพระอินทร์ นำไปถวายแก่ภูเขาคอวรรณะและ
พรหมณ์ด้วยความเคารพ พวกเขายังให้หญ้าแก่โคทั้งหลาย จากนั้นจึงนำโค, โคเพศผู้, และลูกโคมาไว้
ข้างหน้าพวกเขา แล้วเดินเวียนประทักษิณรอบเขาโควรรณะ

โคลกที่ 34

anāṁsy anaḍud-yuktāni
te cāruhya sv-alāṅkṛtāḥ
gopyaś ca kṛṣṇa-vīryāṇi
gāyantyāḥ sa-dvijāśiṣaḥ

ในขณะที่เหล่าหญิงเลี้ยงโคผู้ระดับประดาอย่างงดงามติดตามไป โดยสารบนเกวียนที่ลากด้วยโค
พวกนางก็ขับขานบทเพลงสรรเสริญพระกฤษณะ และบทเพลงของพวกนางก็ผสมผสานกับการอวยพร
ของพราหมณ์

โคลกที่ 35

kṛṣṇas tv anyatamaṁ rūpaṁ
gopa-viśrambhaṇaṁ gataḥ
śailo 'smṛtiḥ bruvaṇ bhūri
balim ādad brhad-vapuḥ

พระกฤษณะทรงจำแลงพระองค์เป็นรูปกายมหิมาอย่างไม่เคยมีมาก่อน เพื่อก่อให้เกิดศรัทธาในหมู่คน
เลี้ยงโค พระองค์ประกาศว่า “เราคือภูเขาโคววรรณะ!” แล้วเสวยเครื่องบูชาที่มากมายนั้น

โคลกที่ 36

tasmai namo vraja-janaiḥ
saha cakra ātmanātmāne
aho paśyata śailo 'sau
rūpī no 'nugrahaṁ vyadhāt

พระเจ้าทรงร่วมกับชาวเมืองวราชา ทรงก้มลงกราบเนินเขาโคววรรณะนี้ เสมือนเป็นการถวายเป็น
เคารพแด่พระองค์เอง จากนั้นพระองค์ตรัสว่า “ดูเถิดว่าเนินเขานี้ปรากฏขึ้นและประทานความเมตตา
แก่พวกเราอย่างไร”

โคลกที่ 37

eṣo 'vajānato martyān
kāma-rūpī vanaukaśaḥ
hanti hy asmai namasyāmaḥ
śarmaṇe ātmano gavāṁ

“เขาโคววรรณะนี้ สามารถจำแลงกายได้ตามปรารถนา จะสังหารชาวป่าผู้ใดก็ตามที่ละเลย ดังนั้น เรา
จงนอบน้อมแด่เขาเพื่อความปลอดภัยของตัวเราและฝูงโคของเรา”

โคลกที่ 38

ity adri-go-dvija-makhaṁ
vāsudeva-pracoditāḥ
yathā vidhāya te gopā
saha-kṛṣṇā vrajaṁ yayuḥ

เหล่าคนเลี้ยงโค เมื่อได้รับแรงกระตุ้นจากพระวาสุเทพให้ประกอบพิธีบูชาแด่เขาโคววรรณะ โค
และพราหมณ์อย่างถูกต้องแล้ว ก็กลับพร้อมกับพระกฤษณะไปยังวระ

อถายะ 25

โคลกที่ 1

śrī-śuka uvāca
indras tadātmanah pūjām
vijñāya vihatām nṛpa
gopebhyaḥ kṛṣṇa-nāthebhyo
nandādibhyaś cukopa ha

ฤๅษีศรึศุกทวะะ กล่าววว่า “ข้าแต่มหาราชปรีกษิต เมื่อพระอินทร์ทรงทราบว่าการบูชาญัญ์ของพระองค์ ถูกดไป พระองค์ก็ทรงพิโรธอย่างรุนแรงต่อนันทมหาราชและเหล่าคนเลี้ยงโคคนอื่น ๆ ผู้ซึ่งยอมรับ พระกฤษณะเป็นพระเป็นเจ้า

โคลกที่ 2

gaṇam sāmivartakam nāma
meghānām cānta-kārīṇām
indrah pracodayat kruddho
vākyaṁ cāheśa-māny uta

พระอินทร์ผู้พิโรธ ได้ส่งเมฆแห่งการทำลายล้างจักรวาลที่เรียกว่า ส้าวรตกะ ออกไป โดยคิดว่าตนเอง เป็นผู้ควบคุมสูงสุด แล้วตรัสวว่า

โคลกที่ 3

aho śrī-mada-māhātmyam
gopānām kānanaukasām
kṛṣṇam martyam upāśritya
ye cakrur deva-helanam

“ดูสิวว่าเหล่าชาวเลี้ยงโคที่อาศัยอยู่ในป่า หลงระเริงในความเจริญรุ่งเรืองของตนขนาดไหน พวกเขา ยอมสวามิภักดิ์ต่อมนุษย์ธรรมด่าอย่างกฤษณะ และด้วยเหตุนี้พวกเขาจึงได้กระทำการดูหมิ่นเหล่าทวย เทพ”

โคลกที่ 4

yathādr̥ḍhaiḥ karma-mayaiḥ
kratubhir nāma-nau-nibhaiḥ
vidyām ānvīkṣikīm hitvā
titīṣanti bhavārṇavam

“การที่พวกเขาหลบภัยไปพึ่งพาพระกฤษณะนั้น ก็เหมือนกับความพยายามที่โง่เขลาของมนุษย์ที่ละทิ้ง ความรู้ทางจิตวิญญาณของตัวเอง แล้วปรารถนาจะข้ามมหาสมุทรแห่งสังสารวัฏด้วยการบูชาญัญ์ที่ กระทำด้วยกรรม ซึ่งเปรียบเสมือนเรือที่ไม่มีควมมั่นคง”

โคลกที่ 5

vācālam bālīśam stabdham
ajñam paṇḍita-māninam

kr̥ṣṇaṁ martyam upāśritya
gopā me cakrur apriyam

“เหล่าคนเลี้ยงโคเหล่านี้ได้กระทำตนเป็นศัตรูต่อเราโดยการพึ่งพามนุษย์ธรรมดาอย่างกฤษณะผู้นี้ ผู้ซึ่ง
คิดว่าตัวเองฉลาด แต่แท้จริงแล้วเป็นแค่เด็กโง่เขลาที่เย่อหยิ่งและพุดมาก”

โคลกที่ 6

eṣāṁ śriyāvaliptānāṁ
kr̥ṣṇenādhmāpitātmanām
dhunuta śrī-mada-stambhaṁ
paśūn nayata saṅkṣayam

“ความเจริญรุ่งเรืองของผู้คนเหล่านี้ทำให้พวกเขาบ้าคลั่งด้วยความหยิ่งโส และความเย่อหยิ่งของ
พวกเขาก็ได้รับการสนับสนุนจากพระกฤษณะ จงไปและทำลายความหยิ่งโสของพวกเขา และทำลาย
สัตว์ของพวกเขา”

โคลกที่ 7

ahaṁ cairāvataṁ nāgam
āruhyānuvraje vrajam
marud-gaṇair mahā-vegair
nanda-goṣṭha-jighāṁsayā

“เราจะตามท่านไปยังเมืองวารชะ โดยขี่ช้างไอราวตะของเรา พร้อมกับเหล่ามารุตเทพที่รวดเร็วและมี
พลัง เพื่อทำลายหมู่บ้านคนเลี้ยงโคของนันทมหาราช”

โคลกที่ 8

śrī-śuka uvāca
itthaṁ maghavatājñaptā
meghā nirmukta-bandhanāḥ
nanda-gokulam āsāraiḥ
pīḍayām āsur ojasā

ฤๅษีศรีศุกทเวะ กล่าวว่า “ตามคำสั่งของพระอินทร์ เมฆแห่งการทำลายล้างที่ถูกปลดปล่อยออกจาก
พันธนาการในเวลาที่ไม่เหมาะสม ได้ไปยังทุ่งหญ้าของคนเลี้ยงโคในเมืองของนันทมหาราช และเริ่ม
ทรมานชาวบ้านด้วยการเทพนททำใหญ่”

โคลกที่ 9

vidyotamānā vidyudbhiḥ
stanantaḥ stanayitnubhiḥ
tīvrair marud-gaṇair nunnā
vavṛṣur jala-śarkarāḥ

เมื่อถูกกระตุ้นโดยมารุตคณะผู้ทรงพลัง เมฆได้เปล่งประกายด้วยสายฟ้าและคำรามด้วยฟ้าผ่า ขณะที่
พวกมันทิ้งลูกเห็บลงมาอย่างรุนแรง

โคลกที่ 10

sthūṇā-sthūlā varṣa-dhārā
muñcatsv abhreṣv abhīkṣṇasāḥ

jalaughaiḥ plāvyamānā bhūr
nādrśyata natonnatam

เมื่อเมฆปล่อยฝนตกลงมาเป็นสายหนาที่บเหมือนเสาขนาดใหญ่ ฝนดินก็จมอยู่ใต้น้ำ และที่สูงก็ไม่สามารถแยกออกจากที่ต่ำได้อีก

โคลกที่ 11

aty-āsārāti-vātena
paśavo jāta-vepanāḥ
gopā gopyaś ca śītārtā
govindam śaraṇam yayuḥ

โคและสัตว์อื่นๆ ที่สิ้นสละท้าวจากฝนและลมที่รุนแรง รวมทั้งชาวเลี้ยงโคและสตรีที่เจ็บปวดจากความหนาว ต่างเข้าหาโควิหะเพื่อขอพักพิง

โคลกที่ 12

śiraḥ sutāmś ca kāyena
pracchādyāsāra-pīditāḥ
vepamānā bhagavataḥ
pāda-mūlam upāyayūḥ

ด้วยความสิ้นสละท้าวจากความทุกข์อันเกิดจากฝนตกหนัก และพยายามปกป้องหัวและลูกโคของพวกเขา มันด้วยร่างกายของตนเอง โคเหล่านั้นเข้าไปใกล้ที่พระบาทดอกบัวของพระผู้เป็นเจ้า

โคลกที่ 13

kṛṣṇa kṛṣṇa mahā-bhāga
tvan-nātham gokulam prabho
trātum arhasi devān naḥ
kupitād bhakta-vatsala

ชาวเลี้ยงโคทั้งชายและหญิงต่างพากันกล่าวกับพระองค์ว่า “กฤษณะ กฤษณะ ข้าแต่ผู้โชคดีที่สุด ขอทรงโปรดช่วยเหลือข้าให้พ้นจากความพิโรธของพระอินทร์ด้วยเถิด! ข้าแต่พระเจ้าข้า พระองค์ทรงเมตตาต่อเหล่าผู้รักดีของพระองค์ยิ่งนัก ขอทรงโปรดช่วยพวกเราด้วยเถิด”

โคลกที่ 14

śilā-varṣāti-vātena
hanyamānam acetanam
nirīkṣya bhagavān mene
kupitendra-kṛtam hariḥ

เมื่อเห็นชาวโคกละ ของพระองค์แทบจะหมดสติจากการโจมตีของลูกเห็บและลมที่พัดกระหน่ำรุนแรง พระหริผู้สูงสุดทรงเข้าใจว่านี่คือการกระทำของพระอินทร์ผู้พิโรธ

โคลกที่ 15

apartv aty-ulbanam varṣam
ati-vātam śilā-mayam
sva-yāge vihate 'smābhir
indro nāsāya varṣati

(พระฤๅษณะกล่าวกับพระองค์เองว่า) “เนื่องจากเราได้หยุดพิธีบูชาของเขา พระอินทร์จึงส่งฝนที่รุนแรงผิดฤดูกาล พร้อมทั้งลมและลูกเห็บที่นำสะพรั่งกล้วมา”

โคลกที่ 16

tatra pratividhir̥ṁ samyag
ātma-yogena sādhye
lokeśa-māninām maudhyād
dhaniṣye śrī-madam̐ tamah̐

“ด้วยพลังของเรา เราจะขจัดความยุ่งเหยิงที่เกิดจากพระอินทร์ให้สิ้น เทวดาเช่นพระอินทร์นั้นหยิ่งผยองในความมั่งคั่งของตน และด้วยความโง่เขลาจึงหลงคิดว่าตนเป็นพระเจ้าแห่งจักรวาล เราจะทำลายความโง่เขลานั้นเสียบัดนี้”

โคลกที่ 17

na hi sad-bhāva-yuktānām
surānām īśa-vismayah̐
matto 'satām̐ māna-bhaṅgah̐
praśamāyopakalpate

“เนื่องจากเหล่าเทวดาได้รับพรด้วยคุณธรรมความดี ความหยิ่งผยองที่เข้าใจผิดว่าตนเองเป็นพระเจ้า จึงไม่ส่งผลกระทบตอพวกเขา เราทำลายความโอหังของเหล่าผู้ขาดความดี ก็เพื่อนำพวกเขาให้พ้นจากความทุกข์”

โคลกที่ 18

tasman̐ mac-charaṇām̐ goṣṭham̐
man-nātham̐ mat-parigraham̐
gopāye svātma-yogena
so 'yam̐ me vrata āhitah̐

“ฉะนั้น เราจึงต้องปกป้องชุมชนเลี้ยงโคด้วยพลังอำนาจเหนือโลก เพราะเราคือที่พึ่งของพวกเขา เราคือเจ้านายของพวกเขา และแท้จริงแล้วพวกเขาคือครอบครัวของเรา เราได้ให้คำปฏิญาณที่จะปกป้องสาวกของเรา”

โคลกที่ 19

ity uktvaikena hastena
kṛtvā govardhanācalam
dadhāra līlayā viṣṇuś
chatrākam̐ iva bālakah̐

เมื่อตรัสดังนี้แล้ว ฤๅษณะ ผู้คือพระวิษณุ ทรงยกเขาโควรธนะด้วยมือข้างเดียวอย่างง่ายดายดวยราวกับเด็กน้อยถือไม้ตักน้ำผึ้ง

โคลกที่ 20

athāha bhagavān gopān
he 'mba tāta vrajaukasah̐
yathopajōṣam̐ viśata
giri-gartam̐ sa-go-dhanāh̐

The Lord then addressed the cowherd community O Mother, O Father, O residents of Vraja, if you wish you may now come under this hill with your cows.

พระองค์จึงตรัสแก่ชาวเลียงโคว่า “โอมารดา โอบิดา โอชาวรชะ ถ้าท่านปรารถนา ท่านก็สามารถเข้ามาอยู่ใต้ภูเขานี้พร้อมกับโคของท่านได้”

โคลกที่ 21

na trāsa iha vaḥ kāryo
mad-dhastādri-nipātanāt
vāta-varṣa-bhayenālaṁ
tat-trāṇaṁ vihitam hi vaḥ

“พวกท่านไม่ต้องกลัวเลยว่าภูเขานี้จะหล่นจากมือเรา และไม่ต้องกลัวลมหรือฝน เพราะการปลดปล่อยนั้นได้ถูกจัดเตรียมไว้แล้วเรียบร้อยแล้ว”

โคลกที่ 22

tathā nirviviśur gartam
kṛṣṇāśvāsita-mānasah
yathāvakāśam sa-dhanāḥ
sa-vrajāḥ sopajīvinah

เมื่อพระกฤษณะทรงทำให้จิตใจของพวกเขาสงบลงแล้ว พวกเขาทั้งหมดก็เข้าไปใต้ภูเขา ซึ่งพวกเขาพบว่ามีพื้นที่กว้างขวางเพียงพอสำหรับตนเองและโคทั้งหมด เกวียน คนรับใช้ และนักบวช และสำหรับสมาชิกคนอื่นๆ ในชุมชนด้วยเช่นกัน

โคลกที่ 23

kṣut-trḍ-vyathām sukhāpekṣām
hitvā tair vraja-vāsibhiḥ
vīkṣyamāṇo dadhārādrim
saptāham nācalat padāt

พระกฤษณะทรงลืมหิวและความกระหาย และทรงละทิ้งความพึงพอใจส่วนตัวทั้งหมด พระองค์ยกภูเขาโดยไม่เคลื่อนไหวจากสถานที่นั้นเป็นเวลาเจ็ดวัน ขณะที่ชาวรชะเฝ้ามองพระองค์.

โคลกที่ 24

kṛṣṇa-yogānubhāvam taṁ
niśamyendro 'ti-vismitaḥ
nistambho bhraṣṭa-saṅkalpaḥ
svān meghān sannyavārayat

เมื่อพระอินทร์ผู้ซึ่งความเย่อหยิ่งอันเป็นเหตุถูกดึงลงมา เห็นการแสดงพลังโยคะของพระกฤษณะก็รู้สึกประหลาดใจอย่างยิ่ง และเมื่อความตั้งใจของพระองค์พังทลาย จึงสั่งให้เมฆของพระองค์หยุด (การกระทำ).

โคลกที่ 25

kham vyabhram uditādityam
vāta-varṣaṁ ca dāruṇam

niśamyoparatam gopān
govardhana-dharo 'bravīt

เมื่อเห็นว่าพายุฝนและลมรุนแรงได้หยุดลงแล้ว ท้องฟ้าก็ปราศจากเมฆฝน และพระอาทิตย์ก็ขึ้นแล้ว
พระกฤษณะผู้ทรงยกภูเขาโคววรรณะขึ้น ก็ตรัสกับเหล่าคนเลี้ยงโคว่า

โคลกที่ 26

niryāta tyajata trāsaṁ
gopāḥ sa-strī-dhanārbhakāḥ
upārataṁ vāta-varṣaṁ
vyuda-prāyās ca nimnagāḥ

“โอ เหล่าคนเลี้ยงโค ขอต่านจงออกไปพร้อมกับภรรยา ลูกหลาน และทรัพย์สินสมบัติของท่าน จงละทิ้ง
ความกลัวเสียเถิด ลมและฝนได้หยุดลงแล้ว และระดับน้ำในแม่น้ำก็ลดลงแล้ว”

โคลกที่ 27

tatas te nirayur gopāḥ
svaṁ svam ādāya go-dhanam
śakaṭoḍhopakaraṇaṁ
strī-bāla-sthavirāḥ śanaḥ

หลังจากที่รวบรวมโคของแต่ละคนและขนอุปกรณ์ขึ้นเกวียน เหล่าคนเลี้ยงโค ผู้หญิง เด็ก และคนชรา
ก็ออกไปอย่างช้า ๆ

โคลกที่ 28

bhagavān api taṁ śailaṁ
sva-sthāne pūrva-vat prabhuh
paśyatāṁ sarva-bhūtānāṁ
sthāpayām āsa līlayā

ขณะที่สิ่งมีชีวิตทั้งหลายมองดูนั้น พระเป็นเจ้าทรงวางภูเขาขึ้นในตำแหน่งเดิมอย่างง่ายดาย

โคลกที่ 29

taṁ prema-vegān nirbhṛtā vrajaukaso
yathā samīyuh parirambhaṇādibhiḥ
gopyaś ca sa-sneham apūjayan mudā
dadhy-akṣatādbhir yuyujuh sad-āśiṣaḥ

ชาวเมืองทุกคนในวาระต่างเปี่ยมล้นด้วยความรัก พวกเขาจึงเข้ามาโอบกอด (พระกฤษณะ) เป็นต้น
และเหล่าโคปี (หญิงเลี้ยงวัว) ก็บูชาพระองค์ด้วยความรักและความสุข พร้อมทั้งให้นมเปรี้ยวและ
ข้าวสาลี แล้วถวายพรที่ดีที่สุดแก่พระองค์

โคลกที่ 30

yaśodā rohinī nando
rāmaś ca balinām varah
kṛṣṇam ālīngya yuyujur
āśiṣaḥ sneha-kātarāḥ

พระนางยโสธา พระนางโรहिณี พระนันทมหาราช และพลราม ผู้เป็นเลิศในหมู่ผู้ทรงพลังต่างก็โอบ
กอดพระกฤษณะและให้พรด้วยความรักใคร่อันเปี่ยมล้น

โคลกที่ 31

divi deva-gaṇāḥ siddhāḥ
sādhyaḥ gandharva-cāraṇāḥ
tuṣṭuvur mumucus tuṣṭāḥ
puṣpa-varṣāṇi pārthiva

“โอ พระราชา ที่บนสวรรค์ เหล่าเทวดา, นักสิทธิ์, สาธยะ, คนธรรพ์ และจารณะ ต่างสรรเสริญและ
โปรยปรายดอกไม้ด้วยความยินดีอย่างยิ่ง”

โคลกที่ 32

śaṅkha-dundubhayo nedur
divi deva-pracoditāḥ
jagur gandharva-patayas
tumburu-pramukhā nṛpa

“โอ พระราชา คังข์และกลองทุ้มได้กังวานขึ้นในสวรรค์โดยเหล่าเทวดา เหล่าหัวหน้าคนธรรพ์ผู้มีตุม
มพुरुเป็นหัวหน้าได้เริ่มขับร้องเพลง”

โคลกที่ 33

tato 'nuraktaiḥ paśupaiḥ parīśrito
rājan sva-goṣṭham sa-balo 'vrajaḥ dhariḥ
tathā-vidhāny asya kṛtāni gopikā
gāyanta īyur muditā hr̥di-spr̥śaḥ

หลังจากนั้น, พระหริ (พระกฤษณะ) พร้อมด้วยพระพลรามและรายล้อมด้วยเหล่าโคบาลผู้รักพระองค์
ยังได้เดินทางกลับไปยังหมู่บ้านของตน, ข้าแต่พระราชา เหล่าโคบาลก็กลับไปด้วยความสุขใจ พร้อมทั้ง
ขับร้องบทเพลงอันน่าประทับใจที่เล่าถึงการกระทำอันยิ่งใหญ่ของพระองค์

อถียายะ 26

โคลกที่ 1

śrī-śuka uvāca
evaṁ-vidhāni karmāṇi
gopāḥ kṛṣṇasya vīkṣya te
atatad-vīrya-vidaḥ procuḥ
samabhyetya su-vismitāḥ

ฤๅษีศรึศุกทวะะกล่าววว่า เหล่าโคบาลทั้งหลายต่างประหลาดใจเมื่อพวกเขาเห็นการกระทำของ
พระกฤษณะเช่นนั้น ไม่สามารถเข้าใจถึงพลังของพระองค์ได้ พวกเขาจึงเข้าไปใกล้และกล่าวว่า

โคลกที่ 2

bālakasya yad etāni
karmāṇy aty-adbhutāni vai
katham arhaty asau janma
grāmyeṣv ātma-jugupsitam

“ด้วยการกระทำอันน่าอัศจรรย์ยิ่งของเด็กน้อยคนนี้ เหตุใดพระองค์เองจึงควรที่จะมาประสูติในหมู่ชน
ผู้ต่ำต้อย”

โคลกที่ 3

yah sapta-hāyano bālāḥ
karenaikena līlayā
katham bibhrad giri-varaṁ
puṣkaraṁ gaja-rād iva

“เด็กชายวัยเพียงเจ็ดขวบคนนี้จะยกภูเขาโควรธนะอันยิ่งใหญ่ขึ้นด้วยมือเพียงข้างเดียวอย่าง
สนุกสนาน ดุจช้างผู้ทรงพลังยกดอกบัวได้อย่างไร”

โคลกที่ 4

tokenāmīlitākṣeṇa
pūtanāyā mahaujasah
pītaḥ stanāḥ saha prāṇaiḥ
kāleneva vayas tanoh

“เมื่อพระองค์ยังเป็นทารกที่ยังไม่ลืมตา พระองค์ได้ดูดน้ำนมจากอกของปุตนาผู้มีพลังมหาศาลพร้อม
กับชีวิตของนางไปด้วยในเวลาเดียวกัน รวากับกาลเวลาที่พราศความเยาว์วัยไปจากร่างกาย”

โคลกที่ 5

hinvato 'dhaḥ śayānasya
māsyasya caraṇāv udak
ano 'patad viparyastam
rudataḥ prapadāhatam

ครั้งหนึ่ง เมื่อพระกฤษณะมีพระชนมายุเพียงไม่กี่เดือน พระองค์ทรงร้องไห้และเคลื่อนไหวสองพระ
บาทขณะนอนอยู่ใต้เกวียนขนาดใหญ่ ทันใดนั้นเกวียนก็ล้มลงและพลิกคว่ำลงเพียงเพราะถูกเตะด้วย
ปลายพระบาท

โคลกที่ 6

eka-hāyana āsīno
hriyamāṇo vihāyasā
daityena yas tṛṇāvartam
ahan kaṇṭha-grahāturam

เมื่อพระกฤษณะมีพระชนมายุหนึ่งพรรษา ขณะประทับนั่งอย่างสงบ อสูรชื่อตณาวรรตะได้พัดพา
พระองค์ขึ้นไปบนท้องฟ้า แต่เด็กน้อยกฤษณะกลับยึดคองมันเจ็บปวดอย่างแสนสาหัสและฆ่าในที่สุด

โคลงที่ 7

kvacid dhaiyaṅgava-stainye
mātrā baddha udūkhale
gacchann arjunayor madhye
bāhubhyām tāv apātayat

ครั้งหนึ่ง พระมารดาของพระองค์ได้ใช้เชือกผูกพระองค์ไว้กับครกตำข้าว เพราะทรงจับได้ว่าพระองค์
ขโมยเนย จากนั้น ขณะที่พระองค์คลานด้วยพระหัตถ์ทั้งสอง พระองค์ก็ลากครกตำข้าวผ่านต้นอรชุนคู่
และทำให้ต้นไม้มทั้งคู่ล้มลง

โคลงที่ 8

vane sañcārayan vatsān
sa-rāmo bālakair vṛtaḥ
hantu-kāmaṁ bakam dorbhyām
mukhato 'rim apātayat

ครั้งหนึ่ง ขณะที่พระกฤษณะทรงดูแลลูกโคอยู่ในป่าร่วมกับพลรามและเหล่าเด็กเลี้ยงโค อสูรพกาสุ
ระมาพร้อมเจตนาจะสังหารพระกฤษณะ แต่พระกฤษณะทรงจับปากอสูรผู้เป็นศัตรูนี้ไว้และฉีกออก
จากกัน

โคลงที่ 9

vatseṣu vatsa-rūpeṇa
praviśantaṁ jighāṁsayā
hatvā nyapātayat tena
kapitthāni ca līlayā

ด้วยความปรารถนาจะสังหารพระกฤษณะ อสูรวิตสะได้ปลอมตัวเป็นลูกโคและแฝงตัวอยู่ในฝูงลูกโค
ของพระกฤษณะ แต่พระกฤษณะทรงสังหารอสูรนั้น และใช้ร่างของมันเหวี่ยงไปกระแทกต้นกปิถะ
เล่นจนล้มลง

โคลงที่ 10

hatvā rāsabha-daiteyaṁ
tad-bandhūmś ca balānvitaḥ
cakre tāla-vanaṁ kṣemaṁ
paripakva-phalānvitam

พระกฤษณะทรงร่วมกับพลราม สังหารอสูรเณกะและเพื่อนของมันทั้งหมด โดยการทำเช่นนั้น ทำให้
ป่าต้นตาลปลอดภัยและเต็มไปด้วยผลไม้สุก

โคลงที่ 11

pralambaṁ ghātayitvogaṁ
balena bala-śālinā
amocayad vraja-paśūn
gopānś cāraṇya-vahnitaḥ

หลังจากที่ทรงจัดการให้พระพลรามสังหารอสูรประลัมพะที่น่าสะพรึงกลัว พระกฤษณะได้ช่วยเหลือ
เด็กเลี้ยงวัวของวระและสัตว์ของพวกเขาจากไฟป่า

โคลกที่ 12

āśī-viṣatamāhīndram
damitvā vimadam hradāt
prasahyodvāsya yamunām
cakre 'sau nirviṣodakām

พระกฤษณะทรงสั่งสอนนาคกาลิยะ อสูรผู้มีพิษร้ายแรง ผู้ซึ่งความเย่อหยิ่งถูกกำจัดแล้ว พระองค์ก็ขับไล่มันออกจากทะเลสาบของแม่น้ำยมุนา ด้วยวิธีนี้พระองค์ทำให้น้ำในแม่น้ำนั้นปราศจากพิษของงู

โคลกที่ 13

dustyajāś cānurāgo 'smin
sarveṣām no vrajaukasām
nanda te tanaye 'smāsu
tasyāpy autpattikaḥ katham

นันทะที่รัก เหตุใดพวกเราและชาวเมืองวราจาจึงไม่อาจจะทิ้งความรักที่เรามีต่อลูกชายของท่านได้?
และเหตุใดพระองค์จึงทรงดึงดูดใจพวกเราอย่างฉับพลันเช่นนี้?

โคลกที่ 14

kva sapta-hāyano bālāḥ
kva mahādri-vidhāraṇam
tato no jāyate śaṅkā
vraja-nātha tavātmaṇe

ประการหนึ่ง เด็กคนนี้มีอายุเพียงเจ็ดขวบ อีกประการหนึ่ง พระองค์ยกภูเขาใหญ่ได้ ข้าแต่ที่พึ่งแห่ง
วระ ด้วยเหตุนี้ ความสงสัยเกี่ยวกับบุตรของท่านจึงเกิดขึ้นแก่พวกเรา

โคลกที่ 15

śrī-nanda uvāca
śrūyatām me vaco gopā
vyetu śaṅkā ca vo 'rbhake
enam kumāram uddiśya
gargo me yad uvāca ha

นันทมหาราชตอบว่า คนเลี้ยงโคทั้งหลาย จงฟังคำพูดของเราและจงละความสงสัยทั้งหมดของเจ้า
เกี่ยวกับลูกชายของเราเสียเถิด ในอดีต ฤๅษีครณะ ได้พูดกับเราเกี่ยวกับเด็กคนนี้ไว้ดังนี้

โคลกที่ 16

varṇās trayāḥ kilāsyāsan
gr̥hṇato 'nu-yugaṁ tanūḥ
śuklo raktas tathā pīta
idānīm kṛṣṇatām gataḥ

(ฤๅษีครณะกล่าวว่า) บุตรของท่าน กฤษณะ ได้ปรากฏในฐานะอวตารในทุกยุคทุกสมัย ในอดีต
พระองค์ทรงมีสีสามสี ได้แก่ ขาว แดง และเหลือง และในครั้งนี้พระองค์ได้ปรากฏเป็นสีดำ

โคลกที่ 17

prāgayam vasudevasya
kvacij jātas tavātmaṇaḥ

vāsudeva iti śrīmān
abhiṣṅāḥ sampracakṣate

ในอดีตกาล ลูกชายของท่าน (พระกฤษณะ) เคยถือกำเนิดเป็นบุตรของวสุเทพมาก่อน ดังนั้น ผู้รู้
ทั้งหลายจึงขนานนามพระองค์ว่า วาสูเทพ ผู้รุ่งโรจน์

โคลกที่ 18

bahūni santi nāmāni
rūpāṇi ca sutasya te
guṇa-karmānurūpāṇi
tāny ahaṁ veda no janāḥ

บุตรของท่านนี้ มีรูปและนามมากมายตามคุณสมบัติและกิจกรรมของพระองค์ สิ่งเหล่านั้นเรารู้ แต่คน
ทั่วไปไม่รู้

โคลกที่ 19

eṣa vaḥ śreya ādhāsyad
gopa-gokula-nandanah
anena sarva-durgāṇi
yūyam añjas tariṣyatha

พระองค์ ผู้เป็นที่ปิตินดีของเหล่าโคบาลและชาวบ้านโคกุละ จะทรงนำความรุ่งเรืองมาสู่พวกท่าน
และด้วยพระองค์เท่านั้น พวกท่านจึงจะเอาชนะความยากลำบากทั้งปวงได้อย่างง่ายดาย

โคลกที่ 20

purāṇena vraja-pate
sādhavo dasyu-pīḍitāḥ
arājake rakṣyamāṇā
jigyur dasyūn samedhitāḥ

โอ เจ้านายแห่งวระ แต่เดิม เหล่าบัณฑิตผู้บริสุทธิ์ถูกรังควานจากโจรผู้ร้าย แต่ด้วยการได้รับการ
ปกป้องโดยพระกฤษณะ แม้จะไม่มีพระราชา พวกเขาก็เอาชนะเหล่าโจรเหล่านั้นได้และมีความรุ่งเรือง

โคลกที่ 21

ya etasmin mahā-bhāge
prītiṁ kurvanti mānavāḥ
nārāyo 'bhibhavanty etān
viṣṇu-pakṣān ivāsurāḥ

เปรียบเสมือนเหล่าอสูรที่ไม่สามารถเอาชนะฝ่ายของพระวิษณุได้เลย เหล่ามนุษย์ผู้ที่แสดงความรักต่อ
ผู้มีบุญญาธิการอันยิ่งใหญ่ (พระกฤษณะ) จะไม่ถูกศัตรูเอาชนะได้

โคลกที่ 22

tasmān nanda kumāro 'yaṁ
nārāyaṇa-samo guṇaiḥ
śrīyā kīrtyānubhāvena
tat-karmasu na vismayah

ดังนั้น นันทะ กุมารผู้นี้จึงเทียบเท่ากับพระนารายณ์ ด้วยคุณสมบัติ ด้วยความรุ่งเรือง ด้วยเกียรติยศ และด้วยอำนาจของพระองค์ การกระทำอันน่าอัศจรรย์จึงไม่ใช่เรื่องน่าแปลกใจเลย

โคลกที่ 23

ity addhā mām samādiśya
garge ca sva-grhaṁ gate
manye nārāyaṇasyāmśam
kṛṣṇam akliṣṭa-kāriṇam

เมื่อครครฤๅษีได้กล่าวสิ่งนี้กับข้าอย่างตรงไปตรงมาแล้วก็กลับไปบ้านของท่าน เราเริ่มคิดว่า

พระกฤษณะ ผู้ที่ห่างไกลจากความทุกข์ยาก เป็นส่วนหนึ่งของพระนารายณ์

โคลกที่ 24

iti nanda-vacaḥ śrutvā
garga-gītaṁ taṁ vrajaukasah
muditā nandam ānarcuḥ
kṛṣṇam ca gata-vismayāḥ

(ฤๅษีศรีศุกเทวะ กล่าวต่อ) หลังจากที่ได้ยินถ้อยคำของนันทะ ที่เล่าถึงบทเพลงสรรเสริญของครครฤๅษี

ชาววระก็รู้สึกมีชีวิตชีวาขึ้น ความสงสัยของพวกเขาหมดไป และพวกเขาก็ได้บูชา นันทะและ

พระกฤษณะ

โคลกที่ 25

deve varṣati yajña-viplava-ruṣā vajrāsma-varṣānilaiḥ
sīdat-pāla-paśu-striy ātma-śaraṇam dr̥ṣṭvānukampy utsmayan
utpātyaika-kareṇa śailam abalo līlocchilīndhram yathā
bibhrad goṣṭham apān mahendra-mada-bhit prīyān na indro gavām

พระอินทร์ทรงพิโรธเมื่อการบูชาของพระองค์ถูกขัดขวาง จึงทรงบันดาลให้ฝนและลูกเห็บตกลงมา

ในโคกฤษะ พร้อมด้วยสายฟ้าและลมแรง ล้วนนำความทุกข์ยากแสนสาหัสมาสู่คนเลี้ยงโค สรรพสัตว์

และสตรี ณ ที่นั้น เมื่อพระกฤษณะ ผู้ทรงมีพระเมตตากรุณาเสมอ ทอดพระเนตรเห็นสภาพของผู้ที่มี

พระองค์เป็นที่พึ่ง พระองค์จึงทรงยิ้มกว้างและทรงยกภูเขาขึ้นด้วยพระหัตถ์ข้างหนึ่ง เปรียบเหมือนเด็กเล็กที่

หยิบไม้ตักน้ำผึ้งขึ้นมาเล่น พระองค์ทรงประคองภูเขาไว้ ทรงคุ้มครองชุมชนคนเลี้ยงวัว ข้าแต่โควินทะ

เทพแห่งโคและผู้ทรงทำลายความเย่อหยิ่งของพระอินทร์ โปรดทรงพอพระทัยในพวกเรา

อถายะ 29

โคลกที่ 1

śrī-bādarāyaṇir uvāca
bhagavān api tā rātrīḥ
śāradoṭphulla-mallikāḥ
vīkṣya rantum manaś cakre
yoga-māyām upāśritaḥ

ศรี พาทรายณี กล่าวว่า พระผู้เป็นเจ้าสูงสุดเมื่อได้เห็นคืนฤดูใบไม้ร่วงเหล่านั้นอบอวลไปด้วยดอกมะลิ
ที่บานสะพรั่ง เพื่อจะทรงเล่นสนุก พระองค์ทรงมีพระทัยปรารถนาจะใช้โยคมาของพระองค์

โคลกที่ 2

tadoḍurājaḥ kakubhaḥ karair mukhaṁ
prācyā vilimpann aruṇena śantamaiḥ
sa carṣaṇīnām udagāc chuco mrjan
priyaḥ priyāyā iva dīrgha-darśanaḥ

จากนั้น พระจันทร์ได้เคลื่อนขึ้นไปกระทบใบหน้าขอบฟ้าตะวันออก ด้วยรัศมีสีแดงที่อ่อนโยน คลาย
ความโศกเศร้าของเหล่ามนุษย์ที่เฝ้ามอง เปรียบดังชายผู้จากไปไกลที่กลับมาหาหญิงอันเป็นที่รัก

โคลกที่ 3

dr̥ṣṭvā kumudvantam akhaṇḍa-maṇḍalam
ramānanābhaṁ nava-kuṅkumārūṇam
vanam ca tat-komala-gobhī rañjitaṁ
jagau kalam vāma-dr̥śāṁ manoharam

พระกฤษณะทอดพระเนตรเห็นพระจันทร์เต็มดวงที่สว่างไสว เปล่งประกายแสงสีแดงสดราวกับชาติที่
เพิ่งทาใหม่ ประหนึ่งเป็นพระพักตร์ของพระลักษมี พระองค์ยังทอดพระเนตรเห็นดอกกุ่มทะเป้งบาน
รับแสงจันทร์ และผืนป่าอันสว่างไสวด้วยรัศมีของแสงจันทร์ พระองค์จึงทรงบรรเลงขลุ่ยอันไพเราะ
ดึงดูดใจเหล่าโคปีผู้มีดวงตางดงาม

โคลกที่ 4

niśamya gītāṁ tad anaṅga-varḍhanam
vraja-striyaḥ kṛṣṇa-grhīta-mānasāḥ
ājagmur anyonyam alakṣitodyamāḥ
sa yatra kānto java-lola-kuṇḍalāḥ

เมื่อได้ยินเสียงเพลงอันเพิ่มความรักนั้น เหลาสตรีแห่งวระ ซึ่งมิจิดใจถูกพระกฤษณะยึดครอง ต่างรีบ
มาหาพระองค์อย่างรวดเร็ว โดยที่ไม่มีใครสังเกตเห็นการออกเดินทางของกันและกัน ไปยังที่ซึ่งชายผู้
เป็นที่รักของพวกนางอยู่ ด้วยตุ้มหูที่แกว่งไกวตามแรงวิ่งอย่างรวดเร็ว

โคลกที่ 5

duhantyo 'bhiyayuh kāścid
dohaṁ hitvā samutsukāḥ
payo 'dhiśritya samyāvam
anudvāsyāparā yayuh

โคปีบางนาง รีดนมอยู่ก็ถึงการรีดนม แล้วรีบวิ่งตามไป ส่วนโคปีอีกพวกหนึ่ง ทิ้งนมต้มจนเดือดเกิน
ทิ้งแผ่นแป้งไว้(บนเตา)แล้วก็รีบวิ่งตามไป

โคลกที่ 6-7

pariveṣayantyas tad dhritvā
pāyayantyaḥ śisūn payaḥ
śūsṛṣantyaḥ patīn kāścid
aśnantyo 'pāśya bhojanam

limpantyaḥ pramrjantyo 'nyā
aṅjantyaḥ kāsca locane
vyatyasta-vastrābharaṇāḥ
kāścit kṛṣṇāntikaṁ yayuḥ

บางคนกำลังแต่งตัวก็ละทิ้งการกระทำนั้น บางคนกำลังให้นมลูกน้อยก็หยุดให้นม บางคนกำลัง
ปรนนิบัติสามีก็ละทิ้งหน้าที่ บางคนกำลังกินอาหารก็เลิกกิน บางคนกำลังทาเครื่องหอม บางคนกำลัง
ล้างหน้า บางคนกำลังทาขอบตา ก็ละทิ้งการกระทำนั้น และทั้งหมดต่างก็มาหาพระกฤษณะ ด้วย
เสื้อผ้าและเครื่องประดับที่ไม่เรียบร้อย

โคลกที่ 8

tā vāryamāṇāḥ patibhiḥ
pitṛbhir bhrātr-bandhubhiḥ
govindāpahṛtātmāno
na nyavartanta mohitāḥ

สามี พ่อ พี่น้อง และญาติคนอื่นๆ พยายามขัดขวางพวกเธอ แต่จิตวิญญาณของพวกเธอถูกพระโควิน
ทะ (พระกฤษณะ) ชิงไปแล้ว เพราะความหลงใหลจึงไม่อาจหันกลับไปได้

โคลกที่ 9

antar-grha-gatāḥ kāścid
gopyo 'labdha-vinirgamāḥ
kṛṣṇaṁ tad-bhāvanā-yuktā
dadhyur mīlita-locanāḥ

แม้โคปีบางนางไม่สามารถออกจากบ้านได้ ก็กลับตาภาวนานึกถึงพระองค์ด้วยความรักอันบริสุทธิ์

โคลกที่ 10-11

duḥsaha-preṣṭha-viraha-
tīvra-tāpa-dhutāśubhāḥ
dhyāna-prāptācyutāśleṣa-
nirvṛtyā kṣīṇa-maṅgalāḥ
tam eva paramātmānam
jāra-buddhyāpi saṅgatāḥ
jahur guṇa-mayaṁ dehaṁ
sadyaḥ prakṣīṇa-bandhanāḥ

เหล่าโคปีที่ต้องทนทุกข์จากความร้นแรงของการพลัดพรากจากผู้เป็นที่รัก ความทุกข์ระทมนั้นได้
ชำระล้างบาปของพวกเธอให้บริสุทธิ์ พวกเธอได้ทอดพระอภัยตะ (พระกฤษณะ) ในการทำสมาธิ และ
ความสุขจากการนั้นทำให้บาปทั้งปวงของพวกเธอหมดไป แม้จะเข้าถึงพระองค์ผู้เป็นปรมาตมัน ด้วย
ความคิดแบบคนรักก็ตาม พวกเธอก็สามารถละทิ้งร่างกายที่ประกอบด้วยคุณสมบัติทางวัตถุ และหลุด
พ้นจากพันธนาการทั้งปวงในทันที

โคลกที่ 12

śrī-parīkṣid uvāca
kṛṣṇaṁ viduḥ paraṁ kāntaṁ
na tu brahmatayā mune

guṇa-pravāhoparamas
tāsām guṇa-dhiyām katham

พระราชปรีกษิตกล่าวว่า โอ มุนี พวกโคปู้จักกฤษณะในฐานะคนรักเท่านั้น ไม่ใช่ในฐานะสัจธรรมอัน
สูงสุด แล้วการหยุดการไหลเวียนของคุณสมบัติทางวัตถุ (คือการหลุดพ้นจากวัฏสงสาร) จะเกิดขึ้นได้
อย่างไรสำหรับพวกเธอผู้ที่ยึดติดกับคุณสมบัติทางวัตถุเช่นนั้น?

โคลกที่ 13

śrī-śuka uvāca
uktaṁ purastād etat te
caidyah siddhiṁ yathā gataḥ
dviṣann api hrṣīkeśaṁ
kim utādhokṣaja-priyāḥ

ฤๅษีศรีศุกทเว กล่าวว่ ประเด็นนี้ท่านได้อธิบายไว้แล้วก่อนหน้าี้ ในเมื่อแม้แต่ศิคุपालะผู้เกลียด
ชังกฤษณะยังบรรลุมกษะ แล้วจะพูดถึงสาวกที่รักของพระเจ้าอย่างไรกันละ

โคลกที่ 14

nṛṇāṁ niḥśreyasārthāya
vyaktir bhagavato nṛpa
avyayasyāprameyasya
nirguṇasya guṇātmanah

ข้าแต่กษัตริย์ การปรากฏขององค์ความ (พระเจ้าสูงสุด) ผู้ทรงไม่เปลี่ยนแปลง (เป็นอมตะ) ผู้ทรง
ประมาณมิได้ (เกินกว่าจะเข้าใจได้ด้วยเหตุผล) ผู้ทรงอยู่เหนือคุณธรรมทั้งปวง (นิรคุณะ) แต่ก็ทรงเป็น
แหล่งกำเนิดของคุณธรรมทั้งมวล (คุณาตมะ) นั้นมีขึ้นก็เพื่อประโยชน์สูงสุด (ความหลุดพ้น) ของ
มนุษย์ทั้งหลาย

โคลกที่ 15

kāmaṁ krodhaṁ bhayaṁ snehaṁ
aikeyaṁ sauhṛdam eva ca
nityaṁ harau vidadhato
yānti tan-mayatām hi te

ผู้ที่เพ่งจิตอยู่กับพระหริ (พระกฤษณะ) ด้วยอารมณ์ต่าง ๆ เช่น ตัณหา (ความใคร่), ความโกรธ, ความ
กลัว, ความรักใคร่, ความเป็นหนึ่งเดียว และมิตรภาพ พวกเขาย่อมไปถึงการรวมเป็นหนึ่งเดียวกับ
พระองค์ในท้ายที่สุด

โคลกที่ 16

na caivaṁ vismayaḥ kāryo
bhavatā bhagavaty aje
yogeśvareśvare kṛṣṇe
yata etad vimucyate

ท่าน (นั่นแหละ) ไม่ควรประหลาดใจกับการกระทำของพระผู้เป็นเจ้าของพระผู้เป็นเจ้าผู้ไม่มีการเกิด พระองค์คือ
พระกฤษณะ เจ้าแห่งบรรดาผู้เชี่ยวชาญโยคะ ผู้ซึ่งจักรวาลนี้หลุดพ้น (จากการสร้าง) ออกมาจาก
พระองค์

โคลกที่ 17

tā dr̥ṣṭvāntikam āyātā
bhagavān vraja-yoṣitaḥ
avadad vadatām śreṣṭho
vācaḥ peśair vimohayan

พระผู้เป็นเจ้า (พระกฤษณะ) ทอดพระเนตรเห็นเหล่าหญิงสาวแห่งวระที่เข้ามาใกล้แล้ว ผู้เป็นเลิศใน
หมู่ผู้พูดจึงทรงตรัสคำพูดที่ไพเราะซึ่งทำให้พวกเธอหลงใหล

โคลกที่ 18

śrī-bhagavān uvāca
svāgataṁ vo mahā-bhāgāḥ
priyaṁ kiṁ karavāṇi vaḥ
vrajasyānāmayaṁ kaccid
brūtāgamana-kāraṇam

กฤษณะตรัสว่า “โอ สตรีผู้โชคดีทั้งหลาย ยินดีต้อนรับ เราจะทำอะไรให้เธอพอใจได้บ้าง? ทุกอย่าง
เป็นไปด้วยดีในวระหรือไม่? กรุณาบอกเหตุผลที่มาที่นี้เกิด?”

โคลกที่ 19

rajany eṣā ghora-rūpā
ghora-sattva-niṣevitā
pratiyāta vrajaṁ neha
stheyam strībhiḥ su-madhyamāḥ

“คำคินนี้มีรูปลักษณ์ที่น่ากลัว และมีสิ่งมีชีวิตที่ดุร้ายอาศัยอยู่ โอ ผู้มีเอวอ้วนงดงาม จงกลับไปวระเถิด
การที่สตรีจะมาอยู่ที่นี่ นั้นไม่สมควรเลย”

โคลกที่ 20

mātarāḥ pitarāḥ putrā
bhrātārāḥ patayaś ca vaḥ
vicinvanti hy apaśyanto
mā kṛḍhvaṁ bandhu-sādhvasam

“มารดา บิดา บุตรชาย พี่น้องชาย และสามีของพวกเธอ กำลังค้นหาพวกเธออย่างกระวนกระวาย
เพราะมองไม่เห็น อย่าทำให้ครอบครัวของพวกเธอต้องหวาดกลัวเลย”

โคลกที่ 21-22

dr̥ṣṭam vanam kusumitam
rākeśa-kara-rañjitam
yamunānila-līlajāt
taru-pallava-śobhitam
tad yāta mā ciram goṣṭham
śuśrūṣadhvam patīm satīm

krandanti vatsā bālās ca
tān pāyayata duhyata

“พวกเธอได้เห็นป่าที่ดอกไม้อันบานสะพรั่งซึ่งถูกประดับด้วยแสงจันทร์เต็มดวงอันงดงาม และป่าที่ส่องประกายด้วยใบไม้ที่ไหวเอนไปมาอย่างอ่อนโยน ด้วยสายลมแห่งเมฆน้ำยมนาแล้ว ดังนั้น จงกลับไปยังหมู่บ้านโดยไม่ชักช้าเถิด จงปรนนิบัติสามีของพวกเธอ โอ สตรีผู้บริสุทธิ์ทั้งหลาย ลูกวัวและเด็ก ๆ กำลังร้องไห้ พวกเธอจงให้นมและรีดนมเถิด”

โคลกที่ 23

atha vā mad-abhisnehād
bhavatyō yantritāsāyāḥ
āgatā hy upannaṁ vā
prīyante mayi jantavaḥ

“หรือว่าพวกเธอมาที่นี่เพราะความรักอันยิ่งใหญ่ที่มีต่อเรา จิตใจของพวกเธอจึงถูกควบคุมด้วยความรักนี้ การมาของพวกเธอนั้นเหมาะสมแล้ว เพราะสรรพสัตว์ทั้งหลายต่างก็รักเรา

โคลกที่ 24

bhartuḥ śusrūṣaṇaṁ strīṇāṁ
paro dharmo hy amāyayā
tad-bandhūnāṁ ca kalyāṇaḥ
prajānāṁ cānuṣaṇaṁ

“การปรนนิบัติสามีอย่างจริงใจโดยไม่เสแสร้ง คือหน้าที่อันสูงสุดของหญิงสาว รวมถึงการดูแลญาติของสามี และการเลี้ยงดูบุตรหลานของตน”

โคลกที่ 25

duḥśīlo durbhago vṛddho
jaḍo rogy adhano 'pi vā
patiḥ strībhir na hātavyo
lokeṣubhir apātakī

“สามีไม่ว่าจะเป็นคนประพฤติน่าชัง, โขคร้าย, แก่ชรา, ไร้ความสามารถ, ป่วยไข้, หรือยากจน ก็ไม่ควรถูกทอดทิ้งโดยสตรีที่ปรารถนาจะบรรลุความดีงามในโลกหน้า คราใดที่เขาไม่ได้ทำบาปหนัก”

โคลกที่ 26

asvargyam ayaśasyaṁ ca
phalgu kṛcchraṁ bhayāvaham
jugupsitaṁ ca sarvatra
hy aupatyāṁ kula-striyaḥ

“การกระทำที่เป็นชู้รักนั้นแม้เพียงเล็กน้อย ไม่นำไปสู่สวรรค์, นำมาซึ่งความอับอายขายหน้า, เต็มไปด้วยความยากลำบากและความกลัว และเป็นที่น่ารังเกียจโดยทั่วไป ดังนั้นหญิงสาวจากตระกูลที่ดีจึงควรหลีกเลี่ยงการกระทำเช่นนั้น”

โคลกที่ 27

śravaṇād darśanād dhyānān
mayi bhāvo 'nukīrtanāt

na tathā sannikarṣeṇa
pratiyāta tato grhān

“ความรักต่อเราจะบังเกิดได้จากการฟัง การเห็น (รูปเคารพ/การปรากฏ) การทำสมาธิ และการขับ
ขานสรรเสริญ ไม่ได้เกิดจากความใกล้ชิดทางกายแต่เพียงอย่างเดียว ดังนั้นพวกเธอจึงกลับไปสู่บ้าน
ของพวกเธอเถิด”

โคลกที่ 28

śrī-śuka uvāca
iti vipriyam ākarnya
gopyo govinda-bhāṣitam
viṣaṇṇā bhagna-saṅkalpās
cintām āpur duratyayām

ฤๅษีศรีศุกทวะ กล่าวว่ เมื่อได้ยินถ้อยคำอันไม่พึงใจของโควินทะ เหล่าโคปีรู้สึโกศกเศร้าและเจ็บปวด
เพราะความตั้งใจของพวกเธอล้มเหลว พวกเธอจึงตกอยู่ในห้วงแห่งความกังวลที่ยากจะข้ามพ้น

โคลกที่ 29

kṛtvā mukhāny ava śucaḥ śvasanena śuśyad
bimbādharāṇi caraṇena bhuvaḥ likhantyaḥ
asrair upātta-masibhiḥ kuca-kuṅkumāni
tasthur mṛjantya uru-duḥkha-bharāḥ sma tūṣṇīm

ศัรชะค้อมลงและหายใจหนักหน่วงด้วยความโศกเศร้าทำให้ริมฝีปากที่แดงคล้ำแห้งผาก พวกโคปีใช้
ปลายนิ้วเท้าจิกบนพื้น น้ำตาไหลออกมาจากดวงตา นำพากษ์ชะชำระสีแดงที่เปื้อนบนอกของพวก
เธอออกไป พวกเธอจึงยืนเป็นทูลอยู่เงียบๆ

โคลกที่ 30

preṣṭham priyetaram iva pratibhāṣamāṇam
kṛṣṇam tad-artha-vinivartita-sarva-kāmāḥ
netre vimrjya ruditopahate sma kiñcit
saṁrambha-gadgada-giro ’bruvatānuraktāḥ

แม้ว่าภุชณะจะเป็นที่รักของพวกเธอ และแม้ว่าพวกเธอจะละทิ้งความปรารถนาอื่นๆ ทั้งหมดเพื่อ
เห็นแก่พระองค์ แต่พระองค์ก็ตรัสกับพวกเธออย่างไม่เอื้อเฟื้อ ถึงกระนั้น พวกเธอก็ยังคงยึดมั่นใน
ความผูกพันต่อพระองค์อย่างไม่หวั่นไหว พวกเธอหยุดร้องไห้ เช็ดน้ำตา และเริ่มพูด เสียงของพวกเธอ
ติดขัดด้วยความกระวนกระวาย

โคลกที่ 31

śrī-gopya ūcuḥ
maivam vibho ’rhati bhavān gaditum nṛ-saṁsam
santyajya sarva-viṣayāms tava pāda-mūlam
bhaktā bhajasva duravagraha mā tyajāsmān
devo yathādi-puruṣo bhajate mumukṣūn

เหล่าโคปีผู้ดงามกล่าวว่า “ข้าแต่ผู้ทรงอำนาจ พระองค์ไม่ควรตรัสคำโหดร้ายเช่นนี้ อย่าปฏิเสธพวกเราเลย พวกเราละทิ้งทุกสิ่งในโลกนี้เพื่อมาอยู่ที่เท้าดอกบัวของพระองค์ ข้าแต่ผู้ดีอรัน ขอจงตอบรับพวกเรา เช่นเดียวกับนารายณ์ ผู้เป็นอาทิปุระที่ทรงเมตตาผู้แสวงหาความหลุดพ้น

โคลกที่ 32

yat paty-apatya-suhrdām anuvṛttir aṅga
strīṇām sva-dharma iti dharma-vidā tvayoktam
astv evam etad upadeśa-pade tvayīse
preṣṭho bhavāms tanu-bhṛtām kila bandhur ātmā

“กฤษณะที่รักของเรา ในฐานะสวธรรมะ ทรงแนะนำเราว่าหน้าที่ทางศาสนาที่เหมาะสมสำหรับสตรีคือการรับใช้สามี ลูกๆ และญาติมิตรอื่นๆ เรายอมรับว่าหลักการนี้ใช้ได้ แต่จริงๆ แล้วควรให้การรับใช้นี้แก่ท่าน ข้าแต่พระเจ้าผู้เป็นเจ้า เพราะท่านคือผู้เป็นที่รักที่สุด เป็นญาติสนิท และเป็นดวงวิญญาณที่แท้จริงของสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย”

โคลกที่ 33

kurvanti hi tvayi ratim kuśalāḥ sva ātman
nitya-priye pati-sutādibhir ārti-daiḥ kim
tan naḥ prasīda parameśvara mā sma chindyā
āśām dhṛtām tvayi cirād aravinda-netra

“ผู้รู้ที่แท้จริงจะยึดความสุขในตัวเองซึ่งเป็นอาตมัน (ดวงวิญญาณ) ของตน ผู้เป็นที่รักนิรันดร์ แล้วจะต้องการอะไรกับสามีหรือบุตรผู้สร้างแต่ความทุกข์ให้เล่า ดังนั้น ขอพระองค์ผู้เป็นพระเจ้าผู้เป็นเจ้าสูงสุดโปรดเมตตาพวกข้าเถิด อย่าได้ทำลายความหวังที่พวกข้ามีต่อพระองค์มาอย่างยาวนานเลย ข้าแต่พระเจ้าผู้มีเนตรดั่งดอกบัว”

โคลกที่ 34

cittam sukkena bhavatāpahṛtam gr̥heṣu
yan nirviśaty uta karāv api gr̥hya-kṛtye
pādaḥ padam na calatas tava pāda-mūlād
yāmaḥ katham vrajam atho karavāma kim vā

“จิตใจของพวกเราถูกท่านขโมยไปด้วยความสุข จนกระทั่งมือของพวกข้าก็ไม่อาจทำงานบ้านได้อีกต่อไป เท้าของพวกเราก็ไม่อาจเดินไปจากที่พำนักของท่านได้ พวกข้าจะกลัवरชะได้อย่างไร และจะทำได้ได้อีกเล่า?”

โคลกที่ 35

siñcāṅga nas tvad-adharāmṛta-pūṛakeṇa
hāsāvaloka-kala-gīta-ja-hṛc-chayāgnim
no ced vayan virahajāgny-upayukta-dehā
dhyānena yāma padayoḥ padavīm sakhe te

“ข้าแต่กฤษณะอันเป็นที่รัก โปรดหลั่งกระแสน้ำทิพย์จากริมฝีปากของท่าน เพื่อดับไฟแห่งความร้าวร้อนในใจของพวกเรา ซึ่งเกิดขึ้นจากรอยยิ้ม การจ้องมอง และเสียงขลุ่ยอันไพเราะของท่าน หากไม่

แล้ว พวกข้าผู้ทนทุกข์จากไฟแห่งความพลัดพรากจะขอยอมสิ้นชีวิตด้วยการทำสมาธิ เพื่อไปถึงที่
พำนักแห่งพระบาทของท่าน ข้าแต่สหาย”

โคลกที่ 36

yarhy ambujākṣa tava pāda-talaṁ ramāyā
datta-kṣaṇaṁ kvacid araṇya-jana-priyasya
asprākṣma tat-prabhṛti nānya-samakṣam añjah
sthātumṣ tvayābhiramitā bata pārayāmaḥ

“โอ ผู้มีเนตรดั่งดอกบัว เมื่อใดที่พวกข้าได้สัมผัสที่พระบาทของท่าน ซึ่งเป็นที่พำนักของพระลักษมี
พวกข้าผู้ซึ่งเคยได้รับความสุขจากท่านในป่านี้ ก็ไม่อาจยืนอยู่ต่อหน้าชายอื่นใดได้อีกเลย เพราะพวกข้า
ได้ถูกท่านทำให้ปิตินตืออย่างยิ่งแล้ว”

โคลกที่ 37

śrīr yat padāmbuja-rajāś cakame tulasyā
labdhvāpi vakṣasi padaṁ kila bhṛtya-juṣṭam
yasyaḥ sva-vīkṣaṇa utānya-sura-prayāsa
tadvad vayaṁ ca tava pāda-rajah prapannāḥ

พระลักษมี ผู้ซึ่งแม้แต่เหล่าเทพยังต้องพยายามอย่างยิ่งเพื่อที่จะได้สายตาของนาง ได้รับตำแหน่ง
พิเศษให้สถิตบนพระอุระของพระนารายณ์ผู้เป็นเจ้าของนางอย่างถาวร แต่ถึงกระนั้น นางก็ยัง
ปรารถนาละอองธุลีจากพระบาทของพระองค์ ซึ่งนางต้องแบ่งปันกับตุลสีเทวีและเหล่าผู้รับใช้คนอื่นๆ
ของพระองค์ พวกข้าก็เช่นกัน ได้เข้ามาพึ่งพิงละอองธุลีจากพระบาทของท่านแล้ว

โคลกที่ 38

tan naḥ prasīda vrjinārdana te 'nghri-mūlaṁ
prāptā visrjya vasatīṣ tvad-upāsanāśāḥ
tvat-sundara-smita-nirīkṣaṇa-tivra-kāma
taptātmanāṁ puruṣa-bhūṣaṇa dehi dāsyam

ดังนั้น ขอพระองค์ทรงเมตตาพวกข้าด้วยเถิด, ข้าแต่ผู้ทำลายความทุกข์ทั้งปวง! พวกข้าได้ละทิ้ง
บ้านเรือนเพื่อมาถึงที่พำนักแห่งพระบาทของท่าน เพื่อหวังจะบูชาพระองค์! โปรดให้การรับใช้แก่พวก
ข้าผู้ซึ่งหัวใจถูกเผาด้วยไฟแห่งความปรารถนาอันรุนแรงซึ่งเกิดจากรอยยิ้มและการจ้องมองอัน
งดงามของท่าน ข้าแต่อาภรณ์ของพระเจ้าสูงสุด

โคลกที่ 39

vīkṣyālakāvṛta-mukhaṁ tava kuṇḍala-śrī
gaṇḍa-sthalādhara-sudhaṁ hasitāvalokam
dattābhayaṁ ca bhujā-daṇḍa-yugaṁ vilokya
vakṣaḥ śriyaika-ramaṇaṁ ca bhavāma dāsyam

เมื่อพวกข้าได้เห็นพระพักตร์ของท่านที่ประดับด้วยลอนผม ได้เห็นแก้มของท่านที่งดงามด้วยรัศมีของ
ต่างหูที่ส่องประกาย ได้เห็นน้ำทิพย์จากริมฝีปากที่เปื้อนรอยยิ้ม ได้เห็นการจ้องมองที่มอบความไร้ซึ่ง

ความกลัว และเมื่อพวกข้าได้เห็นคู่พระพาหาอันทรงพลังและพระอุระที่ประทับของพระลักษมี พวกข้าก็ต้องกลายเป็นผู้รับใช้ของท่านอย่างแนบเนียน

โคลกที่ 40

kā stry aṅga te kala-padāyata-veṇu-gīta-
sammohitārya-caritān na calet tri-lokyām
trailokya-saubhagam idaṁ ca nirīkṣya rūpaṁ
yad go-dvija-druma-mṛgāḥ pulakāny abibhran

ข้าแต่ภพอันเป็นที่รัก, หญิงใดในสามโลกจะไม่หวั่นไหวไปจากเส้นทางที่ควรเป็น เมื่อได้ยินเสียงขลุ่ยอันหวานไพเราะของท่าน และได้เห็นความงามของท่านผู้เป็นที่มาแห่งความดีงามของสามโลก ซึ่งแม้แต่เหล่าโค นก ต้นไม้ และกวาง ยังต้องขนลุกเพราะความปิติยินดีเลย?

โคลกที่ 41

vyaktaṁ bhavān vraja-bhayārti-haro 'bhijāto
devo yathādi-puruṣaḥ sura-loka-goptā
tan no nidhehi kara-paṅkajam āta-bandho
tapta-staneṣu ca śiraḥsu ca kiṅkarīṇām

เป็นที่ชัดเจนว่าพระองค์ได้จุติลงมาในฐานะผู้ขจัดความกลัวและความทุกข์ของชาววระ เณกเช่นพระเจ้าสูงสุดที่ทรงปกป้องเหล่าเทพบนสววรรค์ ดังนั้น ข้าแต่สหายของคนทุกซีก โปรตวงพระหัตถ์ดุจดอกบัวบนทรวงอกที่ร้อนรุ่มและบนศีรษะของเหล่าผู้รับใช้ของท่านด้วยเถิด

โคลกที่ 42

śrī-śuka uvāca
iti viklavitaṁ tāsām
śrutvā yogeśvareśvaraḥ
prahasya sa-dayaṁ gopīr
ātmārāmo 'py arīramat

ฤๅษีศรีศุกทเวกกล่าวว่า เมื่อได้ยินคำอ่อนน้อมอันน่าเวทนาของพวกเธอ พระภพผู้เป็นเจ้าแห่งบรรดาผู้เชี่ยวชาญโยคะ ถึงแม้จะทรงพอใจในพระองค์เองอยู่แล้ว ก็ยังทรงพระสรวลอย่างเมตตาและทรงให้ความสุขแก่เหล่าโคปี

โคลกที่ 43

tābhiḥ sametābhir udāra-ceṣṭitaḥ
priyekṣaṇotphulla-mukhībhir acyutaḥ
udāra-hāsa-dvija-kunda-dīdhatir
vyarocataiṇāṅka ivoḍubhir vṛtaḥ

พระผู้เป็นเจ้าผู้ไม่ทรงผิดพลาด (พระภพ) ได้ทรงอยู่ท่ามกลางเหล่าโคปีที่รวมตัวกัน พระพักตร์ของพวกเธอแบ่งบานด้วยการจ้องมองอันเปี่ยมด้วยความรักของพระองค์ พระองค์ทรงเผยรอยยิ้มกว้างที่เผยให้เห็นประกายของฟันขาวดอกมะลิ พระองค์คงงดงามราวกับพระจันทร์ที่ถูกห้อมล้อมด้วยหมู่ดาว

โคลกที่ 44

upagīyamāna udgāyan
vanitā-sata-yūthapah
mālām bibhrad vaijayantīm
vyacaran maṇḍayan vanam

พระกฤษณะ ผู้เป็นผู้นำของสตรีหลายร้อยคน ทรงขับร้องบทเพลง ในขณะที่ถูกสรรเสริญด้วยบทเพลง
จากผู้ติดตามของพระองค์ พระองค์ทรงสวมพวงมาลัยไวชยนต์และเคลื่อนไหวไปมาในป่า ทำให้ป่า
แห่งนั้นงดงามยิ่งขึ้น

โคลกที่ 45-46

nadyāḥ pulinam āviśya
gopībhir hima-vālukam
juṣṭam tat-taralānandi
kumudāmoda-vāyunā
bāhu-prasāra-parirambha-karālakoru
nīvī-śtanālabhana-narma-nakhāgra-pātaiḥ
kṣvelyāvaloka-hasitair vraja-sundarīnām
uttambhayan rati-patīn ramayām cakāra

พระกฤษณะพร้อมกับเหล่านางโคปีผู้อ่อนระทวยด้วยการวาดแขน โอบ สอดแขนสอด แล้วสัมผัสต้น
ขา สะโพก และหน้าอก ด้วยปลายเล็บเคลื่อนไหวไปมารวดเร็ว ผู้หัวเราะรำด้วยการหยอกล้อ และการ
จ้องมอง ได้เสด็จตรงไปยังริมฝั่งแม่น้ำที่มีทรายเย็นตัวลงแล้วอันน่ารื่นรมย์ เพราะลมพัดพากลิ่นหอม
ของดอกโกมุทที่น่าพึงใจที่เอนไหวไปมา ณ ริมฝั่งแม่น้ำนั้น ทำให้เหล่าสาวงามแห่งวรชะ(โคปี)ตื่นเต้น
อยู่ ให้สาวมีของพระนางรติ(กามเทพ)ทรงรื่นรมย์

โคลกที่ 47

evam bhagavataḥ kṛṣṇāl
labdha-mānā mahātmanah
ātmānam menire strīṇām
māninyo hy adhikam bhuvi

เหล่าโคปีได้รับเกียรติพิเศษจากพระกฤษณะผู้เป็นพระเจ้าสูงสุด พวกเธอจึงรู้สึกภูมิใจและเชื่อว่าพวก
เธอคือผู้หญิงที่ประเสริฐที่สุดในโลก

โคลกที่ 48

tāsām tat-saubhaga-madam
vīkṣya mānam ca keśavaḥ
prasāmāya prasādāya
tatraivāntaradhīyata

พระเศวตะ (พระกฤษณะ) ทรงทอดพระเนตรเห็นความมัวเมาในโชคลาภและความเย่อหยิ่งที่เกิด
ขึ้นกับเหล่าโคปีแล้ว เพื่อที่จะยับยั้งสิ่งนั้นและแสดงความเมตตา พระองค์จึงทรงหายตัวไปจากที่นั้น
ในทันที

อถายะ 30

โคลกที่ 1

śrī-śuka uvāca
antarhite bhagavati
sahasaiva vrajāṅganāḥ
atapyams tam acakṣāṇāḥ
karīṇya iva yūthapam

ฤๅษีศรึศุกทวะะกล่าววว่า เมื่อพระผู้เป็นเจ้า (พระกฤษณะ) ทรงหายตัวไปอย่างกะทันหัน เหล่าหญิงสาว
แห่งวรชะก็รู้สึกทุกขใจอย่างยิ่ง เพราะพวกเธอไม่เห็นพระองค์อีกแล้ว ดุจเดียวกับช้างพังที่ต้องทุกขใจ
เมื่อไม่เห็นผู้นำโขลงของตน

โคลกที่ 2

gatyānurāga-smīta-vibhramekṣitair
mano-ramālāpa-vihāra-vibhramaiḥ
ākṣipta-cittāḥ pramadā ramā-pates
tās tā viceṣṭā jagrhus tad-ātmikāḥ

เหล่าหญิงสาว (โคปี) ซึ่งจิตใจถูกดึงดูดด้วยพระอิริยาบถ รอยยิ้มอันเปี่ยมด้วยความรัก การจ้องมองที่
หยอกล้อ ถ้อยคำอันน่าหลงใหล และการเล่นสนุกของพระกฤษณะผู้เป็นเจ้าแห่งความงาม พวกเธอจึง
เลียนแบบกิจกรรมอันน่าอัศจรรย์ของพระองค์ เพราะจิตวิญญาณของพวกเธอได้หลอมรวมเข้าไปใน
พระองค์แล้ว

โคลกที่ 3

gati-smīta-prekṣaṇa-bhāṣaṇādiṣu
priyāḥ priyasya pratirūḍha-mūrtayah
asāv ahaṁ tv ity abalās tad-ātmikā
nyavediṣuḥ kṛṣṇa-vihāra-vibhramāḥ

เหล่าโคปีที่น่ารักและซึมซับในรูปลักษณ์ของคนรักของพวกเธอ ด้วยการเคลื่อนไหว รอยยิ้ม การมอง
และคำพูดของพระองค์ ต่างประกาศว่า เราคือพระองค์ และพวกเธอก็เลียนแบบลีลาอันน่าหลงใหล
ของพระองค์เพราะพวกเธอได้กลายเป็นหนึ่งเดียวกับพระองค์แล้ว

โคลกที่ 4

gāyanta uccair amum eva saṁhata
vicikyur unmattaka-vad vanād vanam
papraccchur ākāśa-vad antaraṁ bahir
bhūteṣu santaṁ puruṣaṁ vanaspatīn

เหล่าโคปีรวมตัวกันและขับร้องเพลงสรรเสริญพระองค์อย่างดัง พวกเธอออกตามหาพระองค์จากป่า
หนึ่งไปยังอีกป่าหนึ่งราวกับหญิงบ้า พวกเธอถามไถ่ถึงพระองค์ผู้ทรงประทับอยู่ทั้งภายในและภายนอก
สรรพสัตว์ทั้งปวง แม้กระทั่งจากเหล่าต้นไม้ใหญ่

โคลกที่ 5

dr̥ṣṭo vaḥ kaccid aśvattha
 plakṣa nyagrodha no manah
 nanda-sūnur gato hṛtvā
 prema-hāsāvalokanaiḥ

(โคปิกกล่าวว่) “โอ ต้นอัสวตถะ โอ ปลักษะ โอ นยโครธะ เจ้าเห็นกฤษณะบ้างไหม? บุตรชายของนันทมหาราชจากไปแล้ว หลังจากขโมยจิตใจของเราด้วยรอยยิ้มและแววตาอันเปี่ยมด้วยความรักของพระองค์”

โคลกที่ 6

kaccit kurabakāsoka-
 nāga-punnāga-campakāḥ
 rāmānujo māninīnām
 ito darpa-hara-smitaḥ

“โอ กุรพกะ โอ อโศกะ โอนาคะ ปุณนาคะ และจัมปกะ น้องชายของพลรามผู้ซึ่งรอยยิ้มขจัดความภาคภูมิของสตรีที่ยิ่งยโสทั้งหลาย ผ่านไปทางนี้หรือเปล่า?”

โคลกที่ 7

kaccit tulasi kalyāṇi
 govinda-carāṇa-priye
 saha tvāli-kulair bibhrad
 dr̥ṣṭas te 'ti-priyo 'cyutaḥ

“ตุลสีผู้ใจดี ผู้ซึ่งเป็นที่รักแห่งเท้าของโควินทะ ท่านได้เห็นอัยยตะผู้เป็นที่รักยิ่งมาสวมใส่ท่าน และล้อมรอบไปด้วยฝูงผึ้งหรือไม่?”

โคลกที่ 8

mālaty adarśi vaḥ kaccin
 mallike jāti-yūthike
 prītiṁ vo janayan yātaḥ
 kara-sparśena mādhavah

“โอ มาลตี โอ มัลลิกา โอชาติ และยูธิกา มาธวะมาที่นี้แล้วแตะพระหัตถ์ของพระองค์เป็นที่เพลิดเพลินแก่ท่านหรือไม่?”

โคลกที่ 9

cūta-priyāla-panasāsana-kovidāra
 jambv-arka-bilva-bakulāmra-kadamba-nīpāḥ
 ye 'nye parārtha-bhavaḥ yamunopakūlāḥ
 śamsantu kṛṣṇa-padavīm rahitātmanām naḥ

“โอ จูตะ ปริยาละ ปนสะ อาสนะ โกวิทาระ จัมพู อรกะ พิลวะ พกุละ อามระ กัทัมพะ นีปะ และพืชพรรณอื่นๆ ทั้งปวงที่อาศัยอยู่ริมฝั่งยมนา ผู้อุทิศชีวิตเพื่อสวัสดิภาพของผู้อื่น พวกเราเหล่าโคปีแทบบ้าแล้ว ดังนั้น ได้โปรดบอกเราหน่อยเถาะว่ากฤษณะไปอยู่ที่ไหน”

โคลกที่ 10

kim te kṛtaṁ kṣiti tapo bata keśavāṅghri-
sparśotsavotpulakitāṅga-nahair vibhāsi
apy aṅghri-sambhava urukrama-vikramād vā
āho varāha-vapuṣaḥ parirambhaṇena

“ข้าแต่พระกษิติ ท่านได้บำเพ็ญตบะอันใดไว้เล่า จึงงดงามด้วยขน(หญ้า) ที่ลุกชันเพราะปิตินดีที่ได้
สัมผัสพระบาทของพระเกศวะ หรือว่าเพราะท่านได้สัมผัสกับพระบาทของพระอุรุกรมะ(วามนะ) ผู้
ทรงก้าวอย่างอันยิ่งใหญ่ หรือว่าท่านได้ถูกโอบกอดโดยพระวรกายของพระวราหะ(หมูป่า)?”

โคลกที่ 11

apy eṇa-patny upagataḥ priyayeha gātrais
tanvan dṛśāṁ sakhi su-nirvṛtim acyuto vaḥ
kāntāṅga-saṅga-kuca-kunkuma-rañjitāyāḥ
kunda-srajaḥ kula-pater iha vāti gandhaḥ

“ข้าแต่มิตรผู้เป็นภรรยาของกวาง อัจยตะเคยมาที่นี้กับผู้ที่รักของพระองค์หรือไม่ และนำความ
ยินดีอย่างยิ่งมาสู่ดวงตาของท่านหรือไม่? แท้จริงแล้ว กลิ่นหอมฟุ้งของพวงมาลัยดอกกุณฑลของ
พระองค์ ซึ่งเปื้อนด้วยกุณฑลจากหน้าอกคนรักเมื่อพระองค์โอบกอดนางนั้น ได้พัดมาทางนี้”

โคลกที่ 12

bāhuṁ priyāṁsa upadhāya grhīta-padmo
rāmānujas tulasikālī-kulair madāndhaiḥ
anvīyamāna iha vas taravaḥ praṇāmaṁ
kim vābhinandati caran praṇayāvalokaiḥ

“ต้นไม้อันหลายเอ๋ย เราเห็นแล้วว่าเจ้ากำลังโน้มลง เมื่อน้องชายของพลรามเดินผ่านมาที่นี้ พระองค์
คงวางพระกรไว้บนไหล่ของผู้เป็นที่รักและถือดอกบัวไว้ในพระหัตถ์ที่ว่าง โดยมีฝูงผึ้งที่มึนเมารุมล้อม
ตุลสีมัจจุรีซึ่งประดับพวงมาลัยของพระองค์ พระองค์ทรงรับความเคารพของเจ้าด้วยสายตาอันเป็นที่
รักของพระองค์หรือไม่?”

โคลกที่ 13

prcchatemā latā bāhūn
apy āśliṣṭā vanaspateḥ
nūnaṁ tat-karaja-sprṣṭā
bibhraty utpulkāṇy aho

“ถามไม้เลื้อยเหล่านี้เกี่ยวกับพระกฤษณะเถอะ แม้ว่าพวกมันจะกอดเกี่ยวต้นไม้ แต่เล็บ
ของกฤษณะต้องสัมผัสพวกมันแล้วอย่างแน่นอน พวกมันจึงปะทุเปลือกเนื่องด้วยความยินดี”

โคลกที่ 14

ity unmatta-vaco gopyaḥ
kṛṣṇānveṣaṇa-kātarāḥ
līlā bhagavatas tās tā
hy anucakrus tad-ātmikāḥ

เมื่อกล่าวถ้อยคำเหล่านี้แล้ว พวกโคปีซึ่งกระวนกระวายใจเพราะการค้นหาพระกฤษณะ ก็เริ่มเลียนแบบกิจกรรม(ลีลา)ต่างๆ ของพระองค์ เพราะจิตใจของพวกเธอได้กลายเป็นหนึ่งเดียวกับพระองค์แล้ว

โคลกที่ 15

kasyācit pūtanāyantyāḥ
kṛṣṇāyanty apibat stanam
tokayitvā rudaty anyā
padāhan śakaṭāyatīm

โคปีนางหนึ่งเลียนแบบปุตนา ในขณะที่อีกนางหนึ่งทำตัวเหมือนทารกกฤษณะและสร้างทำเป็นดูนมของเธอ โคปีอีกนางหนึ่งร้องไห้เลียนเสียงทารก และเตะโคปีที่รับบทบาทเป็นอสุรเกวียนศกฏาสุระ

โคลกที่ 16

daityāyitvā jahārānyām
eko kṛṣṇārṇbha-bhāvanām
rīṅgayām āsa kāpy aṅghrī
karṣantī ghoṣa-niḥsvanaiḥ

โคปีนางหนึ่งรับบทบาทเป็นตฤณาวรตะ และอู๋อีกนางหนึ่งซึ่งทำตัวเหมือนทารกกฤษณะ ขณะที่อีกนางหนึ่ง คลานไปมา โดยที่ข้อเท้าของเธอมียังดังกังวานด้วยกระดิ่ง

โคลกที่ 17

kṛṣṇa-rāmāyite dve tu
gopāyantaś ca kāścana
vatsāyatīm hanti cānyā
tatraikā tu bakāyatīm

โคปีสองนางทำตนเองเหมือนพลรามและกฤษณะ ท่ามกลางคนอื่นๆ อีกหลายคนรับหน้าที่เป็นเด็กเลี้ยงโค โคปีนางหนึ่งสั่งให้กฤษณะสังหารปีศาจจืดสาธุระ โดยมีโคปีอีกนางหนึ่งรับบทบาท และโคปีคู่หนึ่งทำหน้าที่สังหารพกาสุระ

โคลกที่ 18

āhūya dūra-gā yadvat
kṛṣṇas tam anuvartatīm
veṇuṁ kvaṇantīm kṛīḍantīm
anyāḥ śaṁsanti sādhuḥ iti

เมื่อโคปีนางหนึ่งเลียนแบบวิธีที่พระกฤษณะเรียกวัวที่หลงไปไกลได้อย่างสมบูรณ์แบบ วิธีที่พระองค์เป่าขลุ่ย และวิธีที่พระองค์เล่นกีฬาท่างๆ คนอื่นๆ ก็แสดงความยินดีกับเธอด้วยเสียงอุทานว่า “ทำได้ดีมาก!”

โคลกที่ 19

kasyāñcit sva-bhujam nyasya
calanty āhāparā nanu
kṛṣṇo 'haṁ paśyata gatiṁ
lalitām iti tan-manāḥ

โคปีอีกนางหนึ่ง จิตใจของนางจดจ่ออยู่กับภุชณะ เดินไปทั่วโดยวางแขนไว้บนไหล่เพื่อนคนหนึ่ง และประกาศว่า “ฉันคือภุชณะ! ดูสิว่าฉันเคลื่อนไหวได้อย่างสง่างามขนาดไหน!”

โคลกที่ 20

mā bhaiṣṭa vāta-varṣābhyām
tat-trāṇaṁ vihitam maya
ity uktvaikena hastena
yatanty unnidadhe 'mbaram

“อย่างกลัวลมและฝน” โคปีผู้หนึ่งกล่าว “ฉันจะช่วยเธอเอง” จากนั้นเธอก็ยกผ้าคลุมไหล่ขึ้นเหนือศีรษะ

โคลกที่ 21

āruhyaikā padākramya
śirasy āhāparām nṛpa
duṣṭāhe gaccha jāto 'ham
khalānām nanu daṇḍa-kṛt

โคปีนางหนึ่งปีนขึ้นไปบนศีรษะของอีกนางหนึ่งด้วยเท้าของนางแล้วกล่าวว่า “เจ้าจู้จี้รำไร ไปให้พ้น! เราได้ถือกำเนิดมาเพื่อลงโทษเหล่าคนพาลแล้ว”

โคลกที่ 22

tatraikovāca he gopā
dāvāgniṁ paśyatolbaṇam
cakṣūṁśy āśv apidadhvam vo
vidhāsyē kṣemam aṅjasā

แล้วโคปีอีกนางหนึ่งก็พูดขึ้นว่า “คนเลี้ยงโคเอ๋ย ดูไฟป่าที่น่ากลัวนี้สิ รีบหลบตาลงซะ ฉันจะปกป้องเธอเอง”

โคลกที่ 23

baddhānyayā srajā kācit
tanvī tatra ulūkhale
badhnāmi bhāṇḍa-bhettāram
haiyaṅgava-muṣaṁ tv iti
bhītā su-dr̥k pidhāyāsyam
bheje bhīti-viḍambanam

โคปีนางหนึ่งมัดเพื่อนร่างผอมบางของนางด้วยพวงมาลัยดอกไม้มัดแล้วกล่าวว่า “บัดนี้ ฉันจะมัดเด็กคนนี่ที่ทำหม้อเนยแตกและขโมยเนยไป” โคปีจึงปิดหน้าและปิดตาสวยงามของตนแล้วแสวงหาเป็นกลัว

โคลกที่ 24

evam kṛṣṇaṁ pr̥cchamānā
vr̥ṇḍāvana-latās tarūn
vyacakṣata vanoddeśe
padāni paramātmanah

เหล่าโคปีได้สอบถามเกี่ยวกับพระกฤษณะจากเถาว์ลัยและต้นไม้ในป่าวฤททาวนะ แล้วในที่สุดพวกเขาก็ได้เห็นรอยพระบาทของพระปรมาตมาน (พระเจ้าสูงสุด) ในที่แห่งหนึ่งในป่านั้น

โคลกที่ 25

padāni vyaktam etāni
nanda-sūnor mahātmanah
laksyante hi dhvajāmbhoja-
vajrāṅkuśa-yavādibhiḥ

รอยพระบาทเหล่านี้เป็นของพระกฤษณะ, บุตรของท่านนั้นทะอย่างชัดเจน เพราะพวกเราเห็น

สัญลักษณ์ของธง, ดอกบัว, วัชระ, ขอส้าง, และข้าวบาร์เลย์

โคลกที่ 26

tais taiḥ padais tat-padavīm
anvicchantyo 'grato 'balāḥ
vadvāḥ padaiḥ su-prktāni
vilokyārtāḥ samabruvan

เหล่าหญิงสาว (โคปี) ได้ตามรอยพระบาทของพระองค์ไปข้างหน้า แต่เมื่อพวกเขาสังเกตเห็นว่ารอยพระบาทของพระองค์ ได้ปะปนกับรอยเท้าของโคปีคนหนึ่ง พวกเขาก็รู้สึกทุกข์ระทมอย่างยิ่งและพูดขึ้นว่า

โคลกที่ 27

kasyāḥ padāni caitāni
yātāyā nanda-sūnūnā
amśa-nyasta-prakoṣṭhāyāḥ
kareṇoh karinā yathā

โคปีกล่าวว่า รอยเท้าเหล่านี้เป็นของโคปีนางหนึ่งที่กำลังเดินไปกับพระกฤษณะบุตรของท่านนั้นทะพระองค์ทรงวางแขนบนไหล่ของนาง เณกเซนข้างปลายที่วางงบนข้างพึง

โคลกที่ 28

anayārādhito nūnam
bhagavān harir īśvaraḥ
yan no vihāya govindah
prīto yām anayad rahaḥ

พระผู้เป็นเจ้าหริ (พระกฤษณะ) คงจะทรงพอใจในนางอย่างยิ่ง เพราะนางได้บูชาพระองค์อย่างสมบูรณ์แบบ ด้วยเหตุนี้ พระโควินทะจึงทอดทิ้งพวกเราและเสด็จพานางไปยังสถานที่อันสงบเงียบ

โคลกที่ 29

dhanyā aho amī ālyo
govindāṅghry-abja-reṇavaḥ
yān brahmeśau ramā devī
dadhur mūrdhny agha-nuttaye

โอหญิงสาวทั้งหลาย ผ่อนจากพระบาทดังดอกบัวของพระโควินทะนั้นบริสุทธิ์มาก กระทั่งพระพรหมาพระศิวะ และรามเทวี ต่างก็นำผูนนั้นไปวางบนศีรษะเพื่อขจัดบาป

โคลกที่ 30

tasyā amūni naḥ kṣobham
 kurvanty uccaiḥ padāni yat
 yaikāpahṛtya gopīnām
 raho bhunkte 'cyutādharam
 na lakṣyante padāny atra
 tasyā nūnam tṛṇāṅkuraiḥ
 khidyat-sujātāṅghri-talām
 unninye preyasīm priyaḥ

รอยเท้าของโคปีผู้พิเศษเหล่านี้รบกวนใจเราอย่างมาก ในบรรดาโคปีทั้งหมด มีนางเพียงผู้เดียวเท่านั้น
 ที่ถูกพาไปยังสถานที่รโหฐาน ที่ซึ่งนางกำลังเปล็ดเพลินกับพระโอรสของกฤษณะ ดูลิ เราไม่เห็น
 รอยเท้าของเธอตรงนี้! เห็นได้ชัดว่าหญ้าและต้นอ่อนกำลังทำร้ายฝ่าเท้าอันบอบบางของเธอ ดังนั้น
 พระองค์จึงยกนางผู้เป็นที่รักขึ้น

โคลกที่ 31

imāny adhika-magnāni
 padāni vahato vadhūm
 gopyaḥ paśyata kṛṣṇasya
 bhārākrāntasya kāmīnaḥ
 atrāvaropitā kāntā
 puṣpa-hetor mahātmanā

เหล่าโคปี ดูเถิด! รอยเท้าเหล่านี้จมลึกลงไปมาก เป็นของพระกฤษณะผู้ทรงแบกหญิงที่พระองค์รักไว้
 พระองค์ทรงดูเหนียวล้าด้วยน้ำหนักและด้วยความปรารถนาอันแรงกล้า (ที่จะโปรดนาง) ในที่แห่งนี้
 เองที่หญิงคนรักถูกวางลงเพื่อที่จะเก็บดอกไม้โดยผู้ที่ฉลาดเหลือเกิน(พระกฤษณะ)

โคลกที่ 32

atra prasūnāvacaḥ
 priyārthe preyasā kṛtaḥ
 prapadākramaṇa ete
 paśyatāsakale pade

ดูเถิด! ที่นี้มีรอยเท้าที่ไม่สมบุรณ์ของพระองค์ ซึ่งถูกตกลงด้วยปลายพระบาท เป็นรอยที่แสดงว่า
 พระองค์ทรงเก็บดอกไม้เพื่อคนรัก

โคลกที่ 33

keśa-prasādhanam tv atra
 kāmīnāḥ kāmīnā kṛtam
 tāni cūdayatā kāntām
 upaviṣṭam iha dhruvam

ที่นี่, บุรุษผู้ปรารถนาในรักได้ทำทรงผมให้กับหญิงคนรักและได้นำดอกไม้มาประดับเป็นมงกุฎบน
 ศีรษะของนาง เป็นที่แน่นอนว่านางได้นั่งอยู่ในที่แห่งนี้

โคลงที่ 34

reme tayā cātma-rata
ātmārāmo 'py akhaṇḍitaḥ
kāminām darśayan dainyaṁ
strīṇām caiva durātmatām

พระกฤษณะผู้ทรงพอใจในพระองค์เองอย่างสมบูรณ์และไม่เคยบกพร่อง ทรงมีความสุขกับนางเพียง
ลำพัง เพื่อที่จะแสดงให้เห็นถึงความต่ำทรามของความปรารถนาในรักของมนุษย์ และความโหดร้ายใน
จิตใจของหญิงสาว (ในทางโลก)

โคลงที่ 35-36

ity evaṁ darśayantyaś tās
cerur gopyo vicetasah
yām gopīm anayat kṛṣṇo
vihāyānyāḥ striyo vane
sā ca mene tadātmānam
variṣṭham sarva-yoṣitām
hitvā gopīḥ kāma-yānā
mām asau bhajate priyaḥ

เหล่าโคปีผู้ซึ่งสติเลือนหายไปได้รำพึงรำพันไปตามทางในป่า แล้วโคปีผู้ซึ่งพระกฤษณะทรงพาไปยังป่า
เพียงลำพังโดยทอดทิ้งหญิงคนอื่น ๆ ก็ได้คิดว่า “เขา (พระกฤษณะ) ได้ทอดทิ้งโคปีเหล่านั้นผู้
ปรารถนาในรัก แล้วมาหาฉันผู้เป็นที่รักที่สุดเพียงผู้เดียว”

โคลงที่ 37

tato gatvā vanoddeśam
dṛptā keśavam abravīt
na pāraye 'haṁ calitum
naya mām yatra te manah

ขณะที่เดินทางผ่านส่วนหนึ่งของป่า โคปีนั้นเริ่มรู้สึกภาคภูมิใจในตนเอง นางบอกกับเกศวะว่า “ข้า
พระองค์เดินต่อไปไม่ไหวแล้ว โปรดพาข้าไปทุกที่ที่ใจท่านต้องการไป”

โคลงที่ 38

evam uktaḥ priyām āha
skandha āruhyatām iti
tataś cāntardadhe kṛṣṇaḥ
sā vadhūr anvatapyata

กล่าวดังนั้นแล้ว กฤษณะตรัสตั้งมั่นว่า “จงปีนขึ้นมabenไหล่ของเราเถิด” แต่ทันทีที่พระองค์ตรัสเช่นนั้น
พระองค์ก็หายตัวไป โคปีจึงรู้สึกเสียใจอย่างยิ่ง

โคลงที่ 39

hā nātha ramaṇa preṣṭha
kvāsi kvāsi mahā-bhujā
dāsyās te kṛpaṇāyā me
sakhe darśaya sannidhim

โคปีร้องออกมา “ข้าแต่นายท่าน ข้าแต่ที่รัก ข้าแต่ผู้เป็นที่รักที่สุด ท่านอยู่ที่ใด? ท่านอยู่ที่ใด? ข้าแต่ผู้มีพระพาหาอันทรงพลัง ข้าแต่สหาย โปรดแสดงกายของท่านให้ผู้รับใช้ที่นำเวทนาผู้นี้เห็นด้วยเถิด

โคลกที่ 40

śrī-śuka uvāca
anvicchantyo bhagavato
mārgaṁ gopyo 'vidūritaḥ
dadṛśuḥ priya-viśleṣān
mohitāṁ duḥkhitāṁ sakhīm

ฤๅษีศรีศุกทวะ กล่าวว่ ณะที่เหล่าโคปีตามหาเส้นทางของพระผู้เป็นเจ้าของอยู่ไม่ไกลจากที่นั้น พวกเธอก็ได้เห็นสหายของพวกเธอคนหนึ่งผู้ซึ่งสติเลือนหายไป และอยู่ในความทุกข์ระทมเพราะการพลัดพรากจากผู้เป็นที่รัก

โคลกที่ 41

tayā kathitam ākarṇya
māna-prāptiṁ ca mādhavāt
avamānaṁ ca daurātmyād
vismayaṁ paramaṁ yayuḥ

เหล่าโคปีได้ฟังเรื่องราวที่นางเล่า รวมถึงการได้รับความเคารพจากพระกฤษณะ และการที่นางถูกทอดทิ้งเพราะความเย่อหยิ่งของนาง พวกเธอก็รู้สึกประหลาดใจอย่างที่สุด

โคลกที่ 42

tato 'viśaṁ vanam candra
jyotsnā yāvad vibhāvyate
tamaḥ praviṣṭam ālakṣya
tato nivavṛtuḥ striyaḥ

เหล่าโคปีเดินทางเข้าไปในป่าตรบเท่าที่แสงจันทร์ยังคงส่องถึง แต่เมื่อพวกเธอสังเกตเห็นว่าความมืดได้ปกคลุมแล้ว พวกเธอก็หยุดเดินและหันหลังกลับไป

โคลกที่ 43

tan-manaskās tad-alāpās
tad-viceṣṭās tad-ātmikāḥ
tad-guṇān eva gāyantyō
nātmagārāṇi sasmaruḥ

เหล่าโคปีซึ่งจิตใจเต็มไปด้วยความคิดถึงพระองค์ สนทนากันแต่เรื่องราวของพระองค์ เลียนแบบการกระทำของพระองค์ และรู้สึกถึงการสถิตอยู่ของพระองค์ภายในจิตใจ พวกเธอได้แต่ขับร้องสรรเสริญพระคุณของพระองค์ จนลืมบ้านของพวกเธอไปเสียสิ้น

โคลกที่ 44

punaḥ pulinaṁ āgatya
kāḷindyāḥ kṛṣṇa-bhāvanāḥ
samavetā jaguḥ kṛṣṇaṁ
tad-āgamana-kāṅkṣitāḥ

เหล่าโคปีผู้ซึ่งตรึงจิตอยู่กับพระกฤษณะ ได้กลับมายังริมฝั่งแม่น้ำกาลินที่อีกครั้ง พวกเธอรวมตัวกัน
และขับร้องบทเพลงเกี่ยวกับพระกฤษณะ พร้อมทั้งเฝ้ารอคอยการกลับมาของพระองค์อย่าง
กระตือรือร้น

อถายะ 31

โคลกที่ 1

gopya ūcuḥ
jayati te 'dhikam janmanā vrajaḥ
śrayata indirā śaśvad atra hi
dayita dṛśyatām dikṣu tāvakās
tvayi dhṛtāsavate tvām vicinvate

โคปีกล่าวว่า ข้าแต่ท่านที่รัก การกำเนิดของท่านในดินแดนวรชะทำให้แผ่นดินนี้มีความรุ่งโรจน์อย่าง
ยิ่ง ดังนั้นอนิราเทพิแห่งโซคลาภจึงประทับอยู่ที่นั่นเสมอ เราซึ่งเป็นผู้ใช้ที่ภักดีของท่าน ดำรงชีวิตอยู่
เพื่อท่านเท่านั้น เราได้ค้นหาท่านทุกหนทุกแห่ง ดังนั้นโปรดแสดงตัวต่อเราด้วย

โคลกที่ 2

śarad-udāsāye sādhu-jāta-sat-
sarasijodara-śrī-muṣā dṛśā
surata-nātha te 'śulka-dāsikā
vara-da nighnato neha kiṁ vadhaḥ

ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าแห่งความรัก! สายตาของพระองค์นั้นงดงามยิ่งกว่าดอกบัวที่เบ่งบานในสระน้ำแห่ง
ฤดูใบไม้ร่วง พวกข้าคือผู้ใช้ของพระองค์โดยไม่ต้องจ่ายสิ่งใด ข้าแต่ผู้ประทานพร เหตุใดพระองค์จึง
ทรงฆ่าพวกข้า ผู้ซึ่งยอมรับใช้พระองค์โดยไร้เงื่อนไข?

โคลกที่ 3

viṣa-jalāpyayād vyāla-rākṣasād
varṣa-mārutād vaidyutānalāt
vṛṣa-mayātmajād viśvato bhayād
ṛṣabha te vayaṁ rakṣitā muhuḥ

ข้าแต่พระโคบาลผู้ยิ่งใหญ่! พวกข้าได้รับการปกป้องจากท่านแล้วข้าแล้ว จากน้ำที่มีพิษ (ของงูกาลิ
ยะ) จากปีศาจที่น่ากลัว (อฆาสุระ) จากฝนและพายุ (ของพระอินทร์และตฤณาวรรตตะ) จากสายฟ้า
จากวัวป่า (อริษฏาสุระ), และจากบุตรของมายะ (วยามาสุระ) หรือจากความกลัวทั้งปวง

โคลกที่ 4

na khalu gopikā-nandano bhavān
akhila-dehinām antarātma-drk
vikhanasārthito viśva-guptaye
sakha udeyivān sātvatām kule

โอ ข้าแต่สหาย แท้จริงท่านไม่ใช่บุตรของโคปียโคทาเท่านั้น แต่พระองค์คือผู้หยั่งรู้จิตใจของสรรพชีวิต
ทั้งปวง เนื่องจากพระพรหมาทรงอธิฐานขอให้พระองค์เสด็จมาปกป้องจักรวาล บัดนี้พระองค์จึง
ปรากฏอยู่ในราชวงศ์สัตวตะ

โคลกที่ 5

viracitābhayaṁ vṛṣṇi-dhūrya te
caraṇam īyusāṁ saṁsṛter bhayāt
kara-saroruhaṁ kānta kāma-daṁ
śirasi dhehi naḥ śrī-kara-graham

ข้าแต่ผู้ดีที่สุตแห่งวฤษณะ พระบาทของท่านมอบความไว้ซึ่งความกลัวให้แก่ผู้ที่เข้ามาหาด้วยความกลัว
ในวัฏสงสาร ขอพระองค์โปรดวางพระหัตถ์ดุจดอกบัวของท่านซึ่งเป็นผู้เติมเต็มความปรารถนาของคน
รัก บนเศียรของพวกข้าผู้รับใช้ของท่าน ผู้ที่พระลักษณะมีก็ปรารถนาจะกุมพระหัตถ์ของท่านด้วยเช่นกัน

โคลกที่ 6

vraja-janārti-han vīra yoṣitām
nija-jana-smaya-dhvaṁsana-smita
bhaja sakhe bhavat-kiṅkarīḥ sma no
jalaruhānanam cāru darśaya

ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงทำลายความทุกข์ยากของชาววระ โอวีรบุรุษของสตรีทั้งปวง โปรดยอมรับพวก
ข้าผู้เป็นผู้รับใช้ของท่านด้วยเถิด, ข้าแต่สหาย ผู้ซึ่งรอยยิ้มของท่านได้ทำลายความเย่อหยิ่งของผู้คน
ของท่าน ขอพระองค์โปรดแสดงพระพักตร์ดุจดอกบัวอันงดงามของท่านให้พวกข้าเห็นเถิด

โคลกที่ 7

praṇata-dehinām pāpa-karṣaṇam
tṛṇa-carānugam śrī-niketanam
phaṇi-phaṇārpitaṁ te padāmbujam
kṛṇu kuceṣu naḥ kṛndhi hṛc-chayam

พระบาทดุจดอกบัวของท่าน เป็นที่พำนักของพระศรีและเป็นผู้ชำระบาปของผู้ที่ยอมจำนน พระบาท
นี้ที่เคยประทับบนเศียรของงูพิษ (กาลิยะ) พระบาทเหล่านั้นเดินตามหลังวัวในทุ่งหญ้า ขอพระองค์
โปรดวางพระบาทนั้นบนทรวงอกของพวกข้า และโปรดทำลายความปรารถนาในใจของพวกข้าด้วย
เถิด

โคลกที่ 8

madhurayā girā valgu-vākyayā
budha-manojñayā puṣkarekṣaṇa
vidhi-karīr imā vīra muhyatīr
adhara-sīdhunāpyāyayasva naḥ

ข้าแต่นัยน์ตาดอกบัว เสียงอันไพเราะและถ้อยคำอันทรงเสน่ห์ของพระองค์ ซึ่งดึงดูดจิตใจของผู้รอบรู้
กำลังทำให้เราโง่งมงาย วีรบุรุษที่รักของเรา โปรดชุบชีวิตพวกข้าด้วยน้ำหวานจากพระโอษฐ์ของ
พระองค์

โคลกที่ 9

tava kathāmṛtaṁ tapta-jīvanam
kavibhir īḍitaṁ kalmaṣāpaham
śravaṇa-maṅgalaṁ śrīmad ātataṁ
bhuvī grṇanti ye bhūri-dā janāḥ

เรื่องราวอันเป็นน้ำอมฤตของท่านเป็นดุจชีวิตสำหรับผู้ใดที่โศกเศร้าในโลกนี้ได้รับการสรรเสริญโดยเหล่า
ปราชญ์ เป็นผู้ชำระล้างบาป และเป็นมงคลเมื่อได้ยิน ผู้ที่ขบร้องและเผยแพร่เรื่องราวอันศักดิ์สิทธิ์
เหล่านี้คือผู้ที่เปี่ยมด้วยความเมตตา

โคลกที่ 10

prahasitaṁ priya-prema-vīkṣaṇam
viharaṇam ca te dhyāna-maṅgalam
rahasi saṁvido yā hr̥di spr̥śaḥ
kuhaka no manaḥ kṣobhayanti hi

รอยยิ้ม การจ้องมองอันเปี่ยมด้วยความรัก การเล่นสนุกอันเป็นมงคล และคำสนทนาลับๆ ของท่านที่
เคยสัมผัสหัวใจของพวกเขา บัดนี้กลับทำให้จิตใจของพวกเขาขบป่วนเหลือเกิน ข้าแต่จอมมายุ

โคลกที่ 11

calasi yad vrajāc cārayan paśūn
nalina-sundaram nātha te padam
śīla-tṛṇāṅkuraiḥ sīdatīti naḥ
kalilatāṁ manaḥ kānta gacchati

ข้าแต่นายท่าน เมื่อท่านออกจากหมู่บ้านเพื่อต้อนรับฝูงโค พระบาทที่งดงามยิ่งกว่าดอกบัวของพระองค์
ต้องเจ็บปวดจากก้อนหิน หญ้า และเปลือกข้าว เพียงแคคิดถึงเรื่องนี้ใจของพวกเขาข้าก็รู้สึกเจ็บปวด
เหลือเกิน ข้าแต่ที่รัก

โคลกที่ 12

dina-parikṣaye nīla-kuntalair
vanaruhānanam bibhrad āvṛtam
ghana-rajāsvalam darśayan muhur
manasi naḥ smaram vīra yacchasi

ข้าแต่ผู้กล้าหาญ ในยามเย็น เมื่อพระองค์กลับมาพร้อมกับฝูงโค พระพักตร์ดุจดอกบัวของพระองค์ ถูก
ปกคลุมด้วยเส้นผมสีดำและฝุ่นหนาที่บ ภาพนี้ทำให้เทพแห่งความรัก (กามเทพ) กลับมาสู่หัวใจของ
พวกเขาแล้วครั้งแล้ว

โคลกที่ 13

pranata-kāma-dam padmajārcitaṁ
dharāṇi-maṇḍanam dhyeyam āpadi
caraṇa-paṅkajaṁ śantamaṁ ca te
ramaṇa naḥ staneṣv arpayādhi-han

ข้าแต่ที่รัก พระบาทดุจดอกบัวของท่านเป็นผู้เติมเต็มความปรารถนาของผู้ที่ยอมจำนน ได้รับการบูชา
โดยพระพรหมผู้ถือกำเนิดจากดอกบัว เป็นเครื่องประดับของโลกและเป็นเป้าหมายของการทำสมาธิ

ในยามทุกข์ยาก ขอพระองค์โปรดวางพระบาทอันแสนบริสุทธิ์และเป็นสุขนั้นบนทรวงอกของพวกข้า
ด้วยเถิด ข้าแต่ผู้ทำลายความทุกข์ในใจ

โคลกที่ 14

surata-vardhanam śoka-nāśanam
svarita-veṇunā suṣṭhu cumbitam
itara-rāga-vismāraṇam nṛṇām
vitara vīra nas te 'dharāmṛtam

ข้าแต่วีรบุรุษ โปรดหลั่งน้ำทิพย์จากริมฝีปากของท่านมาสู่พวกข้า ซึ่งท่านเคยเป่าขลุ่ยอันไพเราะ น้ำ
ทิพย์นั้นที่เพิ่มความสุขในการครองคู่ เป็นผู้ทำลายความเศร้าโศก และเป็นผู้ทำให้มนุษย์ลืมนความ
ผูกพันอื่นใดได้

โคลกที่ 15

aṭati yad bhavān ahni kānanam
truṭi yugāyate tvām apaśyatām
kuṭila-kuntalam śrī-mukhaṁ ca te
jaḍa udīkṣatām pakṣma-kṛd drśām

ข้าแต่ที่รัก, เมื่อพระองค์เดินทางไปยังป่าในตอนกลางวัน ช่วงเวลาเพียงชั่ววินาทีก็ดูเหมือนนานนับพัน
ปีสำหรับพวกข้าที่ไม่ได้เห็นพระองค์ และสำหรับพวกข้าที่เฝ้ามองพระพักตร์อันงดงามยิ่งงดงามด้วยผม
หยิกเป็นลอนของพระองค์ ผู้ที่สร้างเปลือกตาให้กับดวงตาก็เป็นตุคนโง่เขลาเหลือเกิน

โคลกที่ 16

pati-sutānvaya-bhrātr-bāndhavān
ativilaṅghya te 'nty acyutāgatāḥ
gati-vidas tavodgīta-mohitāḥ
kitava yoṣitaḥ kas tyajen niśi

ข้าแต่พระอัยยิตะ พวกข้าละทิ้งสามี บุตร บรรพบุรุษ พี่น้อง และญาติทั้งหลาย แล้วมาหาท่าน เพราะ
พวกข้าถูกมัดด้วยบทเพลงอันไพเราะของท่าน ข้าแต่จอมมாயา ชายใดจะทอดทิ้งหญิงสาวในยาม
ค่ำคืนเช่นนี้ได้เล่า?

โคลกที่ 17

rahasi saṁvidam hṛc-chayodayam
prahasitānanam prema-vīkṣaṇam
bṛhad-urah śrīyo vīksya dhāma te
muhur ati-sprhā muhyate manah

การสนทนาส่วนตัว, รอยยิ้มบนพระพักตร์, การจ้องมองอันเปี่ยมด้วยความรัก และการได้เห็นพระอุระ
อันกว้างขวางซึ่งเป็นที่พักของพระศรี สิ่งเหล่านี้ทำให้ความปรารถนาในใจของพวกข้าเกิดขึ้นแล้ว
ข้าเล่าจนจิตใจของพวกข้าสับสนเหลือเกิน

โคลกที่ 18

vraja-vanaukasām vyaktir aṅga te
vrjina-hantry alam viśva-maṅgalam

tyaja manāk ca nas tvat-sprhātmanām
sva-jana-hṛd-rujām yan niṣūdanam

ข้าแต่ที่รัก การปรากฏกายของท่านในปาวરชนะนี้ เป็นผู้ทำลายความทุกข์อย่างแท้จริง และนำมาซึ่งความดีงามอันเป็นสากล โปรดเมตตาพวกข้าผู้ซึ่งจิตใจเต็มไปด้วยความโหยหา และโปรดมอบยาที่สามารถรักษาโรคในใจของพวกข้าผู้เป็นผู้รับใช้ของท่านด้วยเถิด

โคลกที่ 19

yat te sujāta-caraṇāmburuham staneṣu
bhītāḥ śanaiḥ priya dadhīmahi karkaśeṣu
tenāṭavīm aṭasi tad vyathate na kiṁ svit
kūrpādibhir bhramati dhīr bhavad-āyusām naḥ

ข้าแต่ที่รัก พวกข้าเกรงว่าพระบาทดุจดอกบัวอันอ่อนนุ่มของพระองค์จะได้รับอันตราย จึงวางลงบนทรงอกอันแข็งแกร่งของพวกข้าอย่างระมัดระวัง แล้วทำไมท่านจึงกล้าเดินในป่าบนก้อนกรวดเล็กๆ เล่า? เมื่อคิดถึงสิ่งนี้ จิตใจของพวกข้าที่ดำรงอยู่เพื่อท่านเท่านั้น ก็รู้สึกสับสนและว้าวุ่นใจเหลือเกิน

อธยายะ 32

โคลกที่ 1

śrī-śuka uvāca
iti gopyaḥ pragāyantyāḥ
pralapantyaś ca citradhā
ruruduḥ su-svaram rājan
kṛṣṇa-darśana-lālasāḥ

ฤๅษีศรีศุกทवेशพูดว่า ข้าแต่พระราชา เมื่อได้ร้องเพลงและกล่าวความด้วยท่าที่อันน่าหลงใหลต่างๆ พวกโคปีเริ่มร้องให้คร่ำครวญ ด้วยความโหยหาที่จะได้เห็นพระกฤษณะอีกครั้ง

โคลกที่ 2

tāsām āvirabhūc chauriḥ
smayamāna-mukhāmbujah
pītāmbara-dharaḥ sragvī
sākṣān manmatha-manmathaḥ

พระเศารี (พระกฤษณะ) ทรงปรากฏกายต่อหน้าพวกเธอ ด้วยพระพักตร์ดุจดอกบัวที่เปื้อนรอยยิ้ม พระองค์ทรงสวมภูษาสีเหลืองและพวงมาลัย เป็นผู้ทำให้แม้แต่จิตใจของกามเทพยังต้องหลงใหล

โคลกที่ 3

taṁ vilokyāgataṁ preṣṭhaṁ
prīty-utphulla-drśo 'balāḥ
uttasthur yugapat sarvās
tanvaḥ prāṇam ivāgatam

เมื่อเหล่าโคปีได้เห็นผู้เป็นที่รักที่สุดกลับมา ดวงตาของพวกเธอก็เบิกกว้างด้วยความรักและความปีติยินดี พวกเธอทั้งหมดลุกขึ้นยืนพร้อมกันในทันทีราวกับว่าลมหายใจกลับคืนสู่ร่างกายอีกครั้ง

โคลกที่ 4

kācit karāmbujam śaurer
jagrhe 'ñjalinā mudā
kācid dadhāra tad-bāhum
amse candana-bhūṣitam

โคปีนางหนึ่งกุมพระหัตถ์ดุดอกบัวของพระเศารี (พระกฤษณะ) ด้วยฝ่ามือทั้งสองข้างด้วยความยินดี

โคปีอีกนางหนึ่งวางพระพาหาของพระองค์ที่ประดับด้วยไม้จันทน์ไว้บนบ่าของนาง

โคลกที่ 5

kācid añjalināgrhāt
tanvī tāmṇūla-carvitam
ekā tad-aṅghri-kamalam
santaptā stanayor adhāt

โคปีร่างผอมเพรียวรับหมากที่เคี้ยวแล้วด้วยฝ่ามือที่ประสานกันอย่างเคารพ และอีกนางหนึ่งซึ่งมีใจร้อนรุ่ม ก็วางพระบาทดุดอกบัวของพระองค์ลงบนทรวงอกของนาง

โคลกที่ 6

ekā bhru-kuṭim ābadhya
prema-samrambha-vihvalā
ghnantīvaikṣat kaṭākṣepaiḥ
sandaṣṭa-daśana-cchadā

โคปีนางหนึ่ง ด้วยความโกรธเกรี้ยวเพราะความรัก นางจึงกัดริมฝีปากแล้วจ้องไปที่พระองค์ด้วยตัวขมวดรากับจะทำร้ายพระองค์ด้วยการจ้องมอง

โคลกที่ 7

aparānimiṣad-dṛgbhyām
juṣāṇā tan-mukhāmbujam
āpītam api nāṭṛpyat
santas tac-caraṇam yathā

โคปีอีกนางหนึ่งจ้องมองที่พระพักตร์ดุดอกบัวของพระองค์ด้วยดวงตาไม่กะพริบ แม้จะมองจนอึดอัดแล้วก็ยังไม่รู้สึกอึดอัด เช่นเดียวกับนักบวชศักดิ์สิทธิ์ (ที่ไม่เคยพอ) เมื่อเพ่งมองพระบาทขององค์พระผู้เป็นเจ้า

โคลกที่ 8

taṁ kācin netra-randhrena
hr̥di kṛtvā nimīlya ca
pulakāṅgy upaguhyaṣṭe
yogivānanda-samplutā

โคปีนางหนึ่งหลับตาลง และนำพระองค์มาวางไว้ในหัวใจ ร่างกายของนางขลุ่ยจากนั้น นางก็นั่งนิ่งโอบกอด(พระองค์)อยู่ ดุจเดียวกับโยคีที่จมดิ่งลงในห้วงแห่งความปีติยินดีอันสูงสุด

โคลงที่ 9

sarvās tāḥ keśavāloka-
paramotsava-nirvṛtāḥ
jahur viraha-jam tāpaṁ
prājñam prāpya yathā janāḥ

โคปีทุกคนารู้สึกปีติยินดีกับการเฉลิมฉลองเมื่อได้เห็นเกศวะที่รักของตนอีกครั้ง พวกนางละทิ้งความทุกข์จากการพลัดพราก เช่นเดียวกับที่ผู้คนทั่วไปลืมความทุกข์ยากของตนเมื่อได้พบกับผู้รู้แจ้งทางวิญญูณ

โคลงที่ 10

tābhir vidhūta-śokābhir
bhagavān acyuto vṛtaḥ
vyarocatādhikam tāta
puruṣaḥ śaktibhir yathā

ข้าแต่พระราชา เหล่าโคปีซึ่งความเศร้าโศกได้ถูกชำระล้างจนหมดสิ้นแล้ว ได้ห้อมล้อมพระอภัยมุเตไว้ พระองค์ทรงดูงดงามยิ่งกว่าผู้เป็นต้นกำเนิดของสรรพสิ่ง ซึ่งถูกห้อมล้อมด้วยพลังอำนาจอันศักดิ์สิทธิ์ของพระองค์เสียอีก

โคลงที่ 11-12

tāḥ samādāya kālindya
nirviśya pulinaṁ vibhuḥ
vikasat-kunda-mandāra
surabhy-anila-ṣaṭpadam
śarac-candrāmśu-sandoha-
dhvasta-doṣā-tamaḥ śivam
kṛṣṇāyā hasta-taralā
cita-komala-vālukam

พระกฤษณะ พระผู้เป็นเจ้าของผู้ทรงอำนาจสูงสุด ได้ทรงพาเหล่าโคปีไปสู่ริมฝั่งแม่น้ำกาลินที ซึ่งมีหาดทรายที่อ่อนนุ่ม ถูกรวบรวมไว้ด้วยคลื่นที่เหมือนหัตถ์ของแม่น้ำยมุนา สถานที่นั้นงดงามด้วยดอกกุณฑลและดอกมันทาระที่กำลังเป่งบาน และส่งกลิ่นหอมไปในสายลมถึงจุดฝั่งจำนวนมาก ความมืดของค่ำคืนในฤดูใบไม้ร่วงได้ถูกขจัดไป ด้วยแสงจันทร์อันเจิดจ้า

โคลงที่ 13

tad-darśanāhlāda-vidhūta-hṛd-rujo
manorathāntaṁ śrutayo yathā yayuḥ
svair uttarīyaiḥ kuca-kuṅkumāṅkitair
aciklpann āsanam ātma-bandhave

ความโศกเศร้าของพวกนางหายไปด้วยความปีติยินดีที่ได้เห็นกฤษณะ พวกโคปีรู้ถึงความปรารถนาของพวกตนได้รับการเติมเต็มอย่างสมบูรณ์จนได้บรรลุเป้าหมายสูงสุดแล้ว พวกเธอได้จัดเสื่อคลุมของตนที่เปื้อนงูมูมะจากทรวงอกให้เป็นที่นั่งเพื่อถวายแด่พระกฤษณะผู้เป็นมิตรที่แท้จริงแห่งดวงวิญญูณของพวกเธอ

โคลงที่ 14

tatropaviṣṭo bhagavān sa īśvaro
yogeśvarāntar-hṛdi kalpitāsanah
cakāsa gopī-parīṣad-gato 'rcitas
trailokya-lakṣmy-eka-padam vapur dadhat

กฤษณะ ผู้เป็นภควาน ผู้ซึ่งเหล่าปรมาจารย์โยคะผู้ยิ่งใหญ่ได้จัดที่นั่งไว้ในใจ ทรงประทับนั่งในที่
ประชุมโคปี พระองค์ผู้เป็นแหล่งกำเนิดของความงามและโชคลาภแห่งสามโลก ทรงประทับท่ามกลาง
เหล่าโคปีผู้ซึ่งบูชาพระองค์และทรงดงดงามยิ่งนัก

โคลงที่ 15

sabhājayitvā tam ananḡa-dīpanam
sahāsa-līlekṣaṇa-vibhrama-bhruvā
saṁsparśanenāṅka-kṛtāṅghri-hastayoh
saṁstutya īṣat kupitā babhāṣire

เหล่าโคปีผู้ซึ่งโกรธเคืองเล็กน้อย ได้ให้เกียรติพระองค์ผู้เป็นผู้ปลุกเร้าความรัก พวกเธอเล่นสนุกด้วย
การจ้องมองที่เปี่ยมด้วยรอยยิ้มและสัมผัสพระบาทและพระหัตถ์ของพระองค์ที่วางอยู่บนตักของพวกเขา
เธอ จากนั้นพวกเธอก็พูดสรรเสริญ

โคลงที่ 16

śrī-gopya ūcuḥ
bhajato 'nubhajanty eka
eka etad-viparyayam
nobhayāṁś ca bhajanty eka
etan no brūhi sādhu bhoḥ

เหล่าโคปีกล่าวว่า “บางคนให้ความรักตอบแก่ผู้ที่ให้ความรักแก่ตน บางคนกลับทำตรงกันข้ามกับสิ่ง
นั้น และบางคนก็ไม่ให้ความรักตอบแก่ผู้ใดเลย โปรดบอกพวกข้าด้วยเถิดว่าสิ่งใดคือการกระทำที่
ถูกต้อง ข้าแต่ที่รัก”

โคลงที่ 17

śrī-bhagavān uvāca
mitho bhajanti ye sakhyah
svārthaikāntodyamā hi te
na tatra sauhṛdam dharmah
svārthārtham tad dhi nānyathā

พระผู้เป็นเจ้าตรัสว่า “ข้าแต่สหาย ผู้ที่ให้ความรักตอบแก่ผู้ที่ให้ความรักแก่ตน ก็เพราะหวัง
ผลประโยชน์ของตนเองเท่านั้น การกระทำเช่นนี้ไม่ใช่ทั้งมิตรภาพที่แท้จริงและหน้าที่อันถูกต้อง แต่
มันเป็นไปเพื่อผลประโยชน์ของตนเองโดยเฉพาะ”

โคลงที่ 18

bhajanty abhajato ye vai
karuṇāḥ pitarau yathā
dharmo nirapavādo 'tra

sauhrdam ca su-madhyamāḥ

“แม่หญิงเอวบาง ผู้ที่ให้ความรักตอบแก่ผู้ที่ไม่ได้ให้ความรักตอบนั้นคือผู้เปี่ยมด้วยความเมตตา เช่นเดียวกับพ่อแม่ (ที่ให้ความรักแก่ลูกอย่างไม่มีเงื่อนไข) การกระทำเช่นนี้คือหน้าที่อันถูกต้องและเป็นมิตรภาพที่ปราศจากตำหนิ”

โคลกที่ 19

bhajato 'pi na vai kecid
bhajanty abhajataḥ kutah
ātmārāmā hy āpta-kāmā
akṛta-jñā guru-druhaḥ

“บางคนไม่ให้ความรักตอบแก่ผู้ที่ให้ความรักแก่ตน แล้วจะกล่าวอะไรกับผู้ที่ไม่ให้ความรักตอบเลย ผู้พอใจในตัวเอง ผู้ที่สมปรารถนา ผู้ที่อกตัญญู และผู้ที่เป็นศัตรูกับครูบาอาจารย์เล่า?”

โคลกที่ 20

nāhaṁ tu sakhyo bhajato 'pi jantūn
bhajāmy amīṣāṁ anuvṛtti-vṛttaye
yathādhano labdha-dhane vinaṣṭe
tac-cintayānyan nibhṛto na veda

“โอ สหาย แม้จะมีสิ่งมีชีวิตที่บูชาข้าพเจ้า ข้าพเจ้าก็ไม่ตอบสนองความรักของพวกเขา เพื่อกระตุ้นให้พวกเขามีความรักอย่างต่อเนื่อง เปรียบเหมือนคนจนที่เมื่อได้รับทรัพย์สมบัติ แต่แล้วกลับสูญเสียมันไป จิตใจของเขาก็จะจดจ่ออยู่กับสิ่งนั้นอย่างมั่นคง จนไม่รู้เรื่องอื่นใด”

โคลกที่ 21

evam mad-arthojjhita-loka-veda
svānām hi vo mayy anuvṛttaye 'balāḥ
mayāparokṣaṁ bhajatā tirohitaṁ
māsūyitum mārhatta tat priyaṁ priyāḥ

“โอหญิงสาวทั้งหลายผู้ที่ละทิ้งโลก พระเวท และญาติของตนเองเพื่อข้าพเจ้า ข้าพเจ้าได้ซ่อนตัวจากพวกเธอในขณะที่พวกเธอระลึกถึงข้าพเจ้า ก็เพื่อเพิ่มความรักและความผูกพันพวกเธอมีต่อข้าพเจ้าให้มากขึ้น ดังนั้น ที่รักของเรา พวกเธอไม่ควรวิจารณ์การกระทำนั้นเลย”

โคลกที่ 22

na pārāye 'haṁ niravadya-saṁyujāṁ
sva-sādhukṛtyaṁ vibudhāyusāpi vaḥ
yā mābhajan durjara-geha-sṛṅkhalāḥ
saṁvṛṣcya tad vaḥ pratiyātu sādhanā

“เราไม่สามารถตอบแทนการกระทำอันดีงาม ของพวกเธอผู้มีความผูกพันที่ปราศจากตำหนิ ได้เลย แม้จะใช้เวลาตลอดอายุของเทพเจ้าก็ตาม พวกเธอได้บูชาเรา โดยตัดขาดจากโชติรตนคือบ้านที่ยากจะทำลาย ดังนั้น ขอให้การกระทำอันสูงส่งของพวกเธอ จงเป็นรางวัลตอบแทนแก่พวกเธอเองเถิด”

อถียายะ 33

โคลกที่ 1

śrī-śuka uvāca
itthaṁ bhagavato gopyaḥ
śrutvā vācaḥ su-peśalāḥ
jahur viraha-jam tāpaṁ
tad-aṅgopacitāśiṣaḥ

ฤๅษีศุกะทนะ กล่าวว่ เมื่อเหล่าโคปีได้ยินถ้อยคำอันแสนไพเราะของพระผู้เป็นเจ้า ความทุกขระทม
จากการพลัดพรากของพวกเธอก็สลายไป เพราะความปรารถนาของพวกเธอได้ถูกเติมเต็ม ด้วยการได้
สัมผัสกับพระวรกายของพระองค์

โคลกที่ 2

tatrārabhata govindo
rāsa-kṛīḍām anuvrataiḥ
strī-ratnair anvitāḥ prītaiḥ
anyonyābaddha-bāhubhiḥ

พระโควินทะ (พระกฤษณะ) ทรงเริ่มราสลีลากับเหล่าโคปีผู้เปรียบดั่งอัญมณีในหมู่สตรี
ซึ่งต่างพึงพอใจและโอบกอดกันด้วยแขนของพวกเธอ

โคลกที่ 3

rāsotsavaḥ sampravṛtto
gopī-maṇḍala-maṇḍitah
yogeśvareṇa kṛṣṇena
tāsām madhye dvayor dvayoḥ
praviṣṭena grhītānām
kaṇṭhe sva-nikāṣaṁ striyaḥ
yaṁ manyeran nabhas tāvad
vimāna-śata-saṅkulam
divaukasām sa-dārāṇām
autsukyāpahṛtātmanām

เทศกาลราสลีลาได้เริ่มต้นขึ้น โดยมีการล้อมวงของโคปีเป็นเครื่องประดับ พระกฤษณะ ผู้เป็น เจ้าแห่ง
โยคะ ได้ทรง(เนรมิตร่างเพิ่ม) เข้าไประหว่างโคปีแต่ละคู่ โดยที่โคปีแต่ละนางรู้สึกว่าพระองค์กำลังโอบ
กอดคอกของนางอยู่ใกล้ ๆ ในขณะนั้น ท้องฟ้าก็แอดอัดไปด้วยวิมานนับร้อยลำของเหล่าทวยเทพและ
พระมเหสี ผู้มีใจตื่นเต้นจนลืมตัว

โคลกที่ 4

tato dundubhayo nedur
nipetuḥ puṣpa-vṛṣṭayaḥ
jagur gandharva-patayaḥ
sa-strīkās tad-yaśo 'malam

เสียงกลองคักดีลีทักังวานขึ้น ขณะที่ดอกไม้โปรยปรายลงมาเป็นहांผ่น และเหล่าหัวหน้าคณะ
คนธรรพ์พร้อมด้วยภรรยาของพวกเขาขับร้องสรรเสริญพระเกียรติอันบริสุทธิของพระกฤษณะ

โคลกที่ 5

valayānām nūpurāṇām
kin̄kiṇīnām ca yoṣitām
sa-priyāṇām abhūc chabdas
tumulo rāsa-maṇḍale

เสียงอึกทึกดังขึ้นจากก้าไลแซน กระดิ่งที่ข้อเท้า และกระดิ่งเอวของเหล่าสตรี ขณะอยู่กับผู้เป็นที่รัก
(กฤษณะ)ของพวกนาง ในวงเต้นร่าระสะ (ราสมณฑล)

โคลกที่ 6

tatrātiśuśubhe tābhir
bhagavān devakī-sutaḥ
madhye maṇīnām haimānām
mahā-marakato yathā

พระกฤษณะ บุตรของพระนางเทวกี ทรงประทับอยู่ท่ามกลางเหล่าโคปีและดุงดงามยิ่งนัก รวากับ
ไพลินอันล้ำค่าที่อยู่ท่ามกลางทองคำ

โคลกที่ 7

pāda-nyāsair bhuja-vidhutibhiḥ sa-smitair bhrū-vilāsair
bhajyan madhyaśīcala-kuca-pataiḥ kuṇḍalair gaṇḍa-lolaiḥ
svidyan-mukhyaḥ kavara-rasanāgranthayaḥ kṛṣṇa-vadhvo
gāyantyās taṁ tadita iva tā megha-cakre virejuḥ

เหล่าโคปีผู้เป็นชายาของพระกฤษณะได้ขับร้องเพลงสรรเสริญพระองค์ ด้วยการวางเท้า, การโบกมือ,
การยิ้ม, การขยับคิ้วที่หยอกล้อ, การย่องตัวลง, ผ้าคลุมอกที่เคลื่อนไหว, ต่างหูที่แกว่งไปมาบนแก้ม,
และใบหน้าที่เปี่ยมเหงื่อ ผมเปียและเข็มขัดของพวกเธอก็รัดแน่น พวกเธอเปล่งประกายราวกับสายฟ้า
ในหมู่เมฆ

โคลกที่ 8

uccair jagur nṛtyamānā
rakta-kaṇṭhyo rati-priyāḥ
kṛṣṇābhimarśa-muditā
yad-gītenedam āvṛtam

เหล่าโคปีผู้ซึ่งมีความรักในใจได้ขับร้องเพลงสรรเสริญอย่างดังในขณะที่ร้ายรำ คอของพวกนางเปื้อน
ด้วยสีสันต่าง ๆ เสียงของพวกเธอไพเราะ และร่างกายของพวกเธอก็เต็มไปด้วยความสุขที่ได้สัมผัสกับ
พระกฤษณะ ซึ่งเสียงเพลงของพวกเธอนั้นได้แผ่ซ่านไปทั่วทั้งจักรวาล

โคลกที่ 9

kācit samam mukundena
svara-jātīr amiśritāḥ
unninye pūjitā tena
prīyatā sādhu sādhu iti

tad eva dhruvam unninye
tasyai mānam ca bahv adāt

โคปีนางหนึ่งร่วมร้องเพลงกับพระมุกุนตะด้วยน้ำเสียงที่ไพเราะและบริสุทธิ์ จนพระองค์ทรงพอ
พระทัยและกล่าวชมเชยว่า “ยอดเยี่ยม! ยอดเยี่ยม!” โคปีอีกนางหนึ่งก็ขับร้องทำนองเดียวกัน และ
พระองค์ก็ทรงชมเชยนางอย่างมากด้วย

โคลกที่ 10

kācid rāsa-parīśrāntā
pārśva-sthasya gadā-bhṛtaḥ
jagrāha bāhunā skandham
ślathad-valaya-mallikā

โคปีนางหนึ่งรู้สึกเหน็ดเหนื่อยจากการร่ายรำราสลีลา จึงวางแขนลงบนบ่าของพระกฤษณะผู้ทรงถือ
กระบองที่ประทับอยู่ข้างๆ กำไลและดอกไม้ในผมของนางก็หลุดร่วงลงมา

โคลกที่ 11

tatraikāṁsa-gatam bāhum
kṛṣṇasyotpala-saurabham
candanāliptam āghrāya
hr̥ṣṭa-romā cucumba ha

โคปีนางหนึ่งวางแขนของพระกฤษณะไว้บนบ่าของนาง แล้วสูดดมกลิ่นหอมของแขนนั้นที่เหมือน
ดอกบัวสีน้ำเงินและประดับด้วยไม้จันทน์ ขนของนางลุกชันด้วยความปิติยินดี จากนั้น นางก็จูบแขน
นั้นอย่างแผ่วเบา

โคลกที่ 12

kasyāscin nāṭya-vikṣipta
kuṇḍala-tviṣa-maṇḍitam
gaṇḍam gaṇḍe sandadhatyāḥ
prādāt tāmbūla-carvitam

พระกฤษณะทรงประทานหมากพลูที่ทรงเคี้ยวแล้วให้กับโคปีนางหนึ่ง ซึ่งขณะนั้นแก้มของนางถูก
ประดับด้วยต่างหูที่แกว่งไกวจากการร่ายรำ และทรงนำพระพัทน์ของพระองค์มาแนบชิดกับแก้มของ
นาง

โคลกที่ 13

nṛtyatī gāyatī kācit
kūjan nūpura-mekhalā
pārśva-sthācyuta-hastābjam
śrāntādhāt stanayoḥ śivam

โคปีนางหนึ่งกำลังร่ายรำและขับร้องเพลง ขณะที่กำไลข้อเท้าและเข็มขัดส่งเสียงก้องกังวาน เมื่อรู้สึก
เหน็ดเหนื่อย นางจึงวางพระหัตถ์จุดดอกบัวของพระอภัยมณี ที่ประทับอยู่ข้างๆ ลงบนทรวงอกของนาง
เพื่อพักผ่อน

โคลกที่ 14

gopyo labdhvācyutaṁ kāntaṁ
śriya ekānta-vallabham
grhīta-kaṇṭhyas tad-dorbhyāṁ
gāyantyas tam vijahrire

เหล่าโคปีได้อยู่กับพระอภัยมุตะในฐานะคนรัก ผู้เป็นที่รักที่สุดเพียงผู้เดียวของพระศรี พวกเธอโอบรอบ
คอของพระองค์ไว้ในอ้อมแขน และขับร้องเพลงสรรเสริญพระองค์ด้วยความสุข

โคลกที่ 15

karṇotpalālaka-viṭaṅka-kapola-gharma-
vaktra-śriyo valaya-nūpura-ghoṣa-vādyaiḥ
gopyaḥ samaṁ bhagavatā nanṛtuḥ sva-keśa-
srasta-srajo bhramara-gāyaka-rāsa-goṣṭhyāṁ

เหล่าโคปีผู้ซึ่งความงามของใบหน้าถูกประดับด้วยดอกบัวบนหู, ลอนผม, และเหงื่อที่ไหล ได้ร่ายรำไป
พร้อมกับพระผู้เป็นเจ้า (พระกฤษณะ) ในวงราสลีลา ซึ่งมีเสียงดนตรีจากกำไลข้อมือและกำไลข้อเท้า
ดอกไม้จากพวงมาลัยของพวกเขาไหลลงลงมา โดยมีเหล่าผึ้งทำหน้าที่เป็นนักดนตรี

โคลกที่ 16

evaṁ pariṣvaṅga-karābhimarśa-
snigdheḥṣaṇoddāma-vilāsa-hāsaiḥ
reme rameśo vraja-sundarībhir
yathārbhakaḥ sva-pratibimba-vibhramah

เช่นนี้ พระกฤษณะ ผู้เป็นเจ้าแห่งพระนางรามา ได้ทรงรื่นเริงไปกับเหล่าหญิงสาววระชะ โดยทรงโอบ
กอด ลูบไล้ ด้วยพระหัตถ์ และมองดูพวกเขาด้วยความรัก ขณะที่พระองค์ทรงแย้มพระโอษฐ์อย่างเบิก
บาน รวากับเด็กที่กำลังเล่นกับเงาของตัวเอง

โคลกที่ 17

tad-aṅga-saṅga-pramudākulendriyāḥ
keśān dukūlaṁ kuca-paṭṭikāṁ vā
nāñjaḥ prativyodhum alaṁ vraja-striyo
visrasta-mālābharaṇāḥ kurūdvaha

เหล่าหญิงสาวแห่งวระชะผู้ซึ่งประสาทสัมผัสท่วมท้นไปด้วยความสุขจากการได้สัมผัสกับพระองค์ ไม่
สามารถที่จะจัดทรงผม เสื้อผ้า และผ้าคลุมหน้าอกของพวกเขาให้เรียบร้อยได้ เพราะพวงมาลัยดอกไม้
และเครื่องประดับของพวกเขาหลุดร่วงลงมา ข้าแต่ผู้เป็นเลิศในราชวงศ์กูรู

โคลกที่ 18

kr̥ṣṇa-vikrīḍitaṁ vīkṣya
mumuhuḥ khe-cara-striyaḥ
kāmarḍitāḥ śaśāṅkaś ca
sa-gaṇo vismito 'bhavat

เหล่าเทวีบนสรวงสวรรค์ต่างพากันหลงใหลในราสลีลาของพระกฤษณะ จนถูกครอบงำด้วยความ
ปรารถนาในรัก และแม้แต่พระจันทร์พร้อมด้วยดวงดาวก็ยังตะลึงงัน

โคลกที่ 19

kṛtvā tāvantam ātmānam
yāvatīr gopa-yoṣitaḥ
reme sa bhagavāms tābhir
ātmārāmo 'pi līlayā

พระผู้เป็นเจ้า (พระกฤษณะ) ทรงขยายพระวรกายให้มีจำนวนเท่ากับจำนวนของเหล่าโคปีทั้งหมด แล้วทรงรื่นเริงไปกับพวกเธอ ถึงแม้จะทรงพอใจในพระองค์เองอยู่แล้ว ก็ยังทรงกระทำสิ่งนี้เพื่อเป็นลีลา (การแสดงอันศักดิ์สิทธิ์)

โคลกที่ 20

tāsām rati-vihāreṇa
śrāntānām vadanāni saḥ
prāmṛjat karuṇaḥ premṇā
śantamenāṅga pāṇinā

พระกฤษณะผู้เปี่ยมด้วยความเมตตา ทรงใช้พระหัตถ์อันแสนอ่อนโยน เช็ดใบหน้าที่เหน็ดเหนื่อยของเหล่าโคปีผู้มีความสุขจากการร่ายรำราสลีลา ด้วยความรักที่บริสุทธิ์และแสนสุข

โคลกที่ 21

gopyaḥ sphurat-puraṭa-kunḍala-kuntala-tvid-
ganḍa-śriyā sudhita-hāsa-nirīkṣaṇena
mānam dadhatya ṛṣabhasya jaguḥ kṛtāni
puṇyāni tat-kara-ruha-sparsa-pramodāḥ

เหล่าโคปีผู้ซึ่งความงามของแกมมนั้นเจิดจ้าด้วยต่างหูทองคำและลอนผมที่ส่องประกาย ด้วยรอยยิ้มและแววตาที่เต็มไปด้วยความสุข พวกเธอได้ให้เกียรติพระกฤษณะผู้เป็นวีรบุรุษ และขับร้องเพลงสรรเสริญการกระทำอันศักดิ์สิทธิ์ของพระองค์ ด้วยความปิติยินดีจากการได้สัมผัสกับเล็บของพระองค์

โคลกที่ 22

tābhir yutaḥ śramam apohitum aṅga-saṅga-
ghrṣṭa-srajah sa kuca-kuṅkuma-rañjitāyāḥ
gandharva-pālibhir anudruta āviśad vāḥ
śrānto gajībhir ibha-rāḍ iva bhinna-setuḥ

พระกฤษณะทรงเข้าสู่แม่น้ำพร้อมกับเหล่าโคปี เพื่อคลายความเหน็ดเหนื่อยจากการร่ายรำ พวงมาลัยของพระองค์ถูกบดขยี้ด้วยการร่วมนอนกับพวกเธอ และเปื้อนสีกุงกุ่มะจากทรวงอกของพวกเธอ พระองค์ถูกติดตามโดยหมู่ผึ้งซึ่งส่งเสียงราวกับนักดนตรีสวรรค์ การกระทำของพระองค์นั้นราวกับช้างพลายที่แหวกว่ายเข้าไปในสระน้ำพร้อมกับช้างพังที่ติดตาม เช่นเดียวกับช้างผู้ทรงพลังที่สามารถทำลายคันทนาข้าวในทุ่งนาได้

โคลกที่ 23

so 'mbhasy alam yuvatibhiḥ pariṣicyamānaḥ
premṇekṣitaḥ prahasatībhir itas tato 'ṅga
vaimānikaiḥ kusuma-varṣibhir īdyamāno
reme svayaṁ sva-ratir atra gajendra-līlaḥ

พระกฤษณะได้ทรงเล่นน้ำกับหญิงสาวอย่างสนุกสนาน พวกเธอล้อมรอบพระองค์ไว้และสาดน้ำใส่กัน พร้อมกับหัวเราะและจ้องมองพระองค์ด้วยความรัก ในขณะเดียวกัน เหล่าเทพบนฟ้าต่างก็โปรยปรายดอกไม้ และขับร้องสรรเสริญพระองค์ ถึงแม้จะทรงพอใจในพระองค์เองอยู่แล้ว แต่พระองค์ก็ยังทรงสนุกสนาน ราวกับช้างผู้ยิ่งใหญ่

โคลกที่ 24

tataś ca kṛṣṇopavane jala-sthala
prasūna-gandhānila-juṣṭa-dik-tate
cacāra bhṛṅga-pramadā-gaṇāvṛto
yathā mada-cyud dviradaḥ kareṇubhiḥ

แล้วพระกฤษณะ ผู้ทรงถูกห้อมล้อมด้วยหมู่ผึ้งและหญิงสาว (โคปี) ได้เสด็จไปยังป่าริมแม่น้ำยมนาซึ่งมีสายลมพัดเอากลิ่นหอมของดอกไม้จากทั้งบนบกและในน้ำ เณกเช่นช้างพลายที่ถูกห้อมล้อมด้วยช้างพัง ในขณะที่กำลังมีน้ำมันไหลจากเศียร

โคลกที่ 25

evam śaśāṅkāṁsu-virājītā niśāḥ
sa satya-kāmo 'nuratābalā-gaṇaḥ
siṣeva ātmany avaruddha-saurataḥ
sarvāḥ śarat-kāvya-kathā-rasāśrayāḥ

พระกฤษณะ ผู้ซึ่งความปรารถนาของพระองค์ย่อมเป็นจริงเสมอ ทรงใช้คำคืนทั้งหมดในฤดูใบไม้ร่วงที่สว่างไสวด้วยแสงจันทร์ กับเหล่าโคปีผู้ซึ่งผูกพันกับพระองค์อย่างไม่เสื่อมคลาย พระองค์ทรงรื่นเริงไปกับพวกเธออย่างสงบแต่ก็เป็นการรื่นเริงที่เปรียบดังกวีนิพนธ์อันเปี่ยมด้วยอารมณ์

โคลกที่ 26-27

śrī-parīkṣid uvāca
saṁsthāpanāya dharmasya
praśamāyetaṛasya ca
avatīrṇo hi bhagavān
amśena jagad-īśvaraḥ
sa katham dharmā-setūnām
vaktā kartābhiraḥṣitā
pratīpam ācarad brahman
para-dārābhimarśanam

ปรีกษิต มหาราชตรัสว่า โอ พรหมณ์ “พระผู้เป็นเจ้าสูงสุดได้จุติลงมาพร้อมกับภาคขยายของพระองค์ (พระพลราม) เพื่อสถาปนาหลักธรรมและทำลายความชั่วร้าย เหตุใดพระองค์ผู้ทรงเป็นผู้กล่าว ผู้กระทำ และผู้ปกป้องหลักธรรม จึงทรงกระทำการที่ขัดต่อศีลธรรมเช่นนั้น ด้วยการสัมผัสภรรยาของผู้อื่น?”

โคลกที่ 28

āpta-kāmo yadu-patiḥ
kṛtavān vai jugupsitam
kim-abhiprāya etan naḥ

śamśayaṁ chindhi su-vrata

“ข้าแต่ท่านผู้ถือนั่นในคำสัตย์ เจ้าแห่งยผู้ทรงสมปรารถนาในพระองค์เอง เหตุใดจึงทรงกระทำการที่
น่ารังเกียจเช่นนี้? พระองค์ทรงมีเจตนาใดอยู่เบื้องหลัง? โปรดขจัดข้อสงสัยนี้ของข้าด้วยเถิด”

โคลกที่ 29

śrī-śuka uvāca

dharma-vyatikramo dr̥ṣṭa

īśvarāṇāṁ ca sāhasam

tejīyasāṁ na doṣāya

vahneḥ sarva-bhujō yathā

ฤๅษีศรีศุกทเวะ กล่าวว่า “การละเมิดหลักธรรมที่เห็นได้จากการกระทำของผู้ทรงอำนาจนั้นไม่ถือเป็น
ความผิด เฉกเช่นเดียวกับการที่ไฟสามารถเผาผลาญทุกสิ่งได้โดยไม่แปรเปลี่ยน”

โคลกที่ 30

naitat samācarej jātu

manasāpi hy anīśvaraḥ

vinaśyaty ācaran mauḍhyād

yathārudro 'bdhi-jaṁ viṣam

ผู้ที่ไม่ได้เป็นผู้ควบคุมไม่ควรกระทำการเช่นนี้ แม้แต่ในความคิดก็ไม่ควร เพราะหากกระทำด้วยความ

โง่เขลา เขาจะถูกทำลายเฉกเช่นผู้ที่ไม่ใช่พระรุทร (พระศิวะ) ที่ดื่มยาพิษจากมหาสมุทร

โคลกที่ 31

īśvarāṇāṁ vacaḥ satyaṁ

tathaiivācaritaṁ kvacit

teṣāṁ yat sva-vaco-yuktaṁ

buddhimāṁs tat samācāret

คำพูดของผู้ทรงอำนาจนั้นเป็นจริง และการกระทำของพวกท่านบางครั้งก็เป็นจริงด้วย ผู้ที่มีปัญญา

ควรกระทำตามสิ่งที่สอดคล้องกับคำพูดของพวกท่าน

โคลกที่ 32

kuśalācaritenaiṣāṁ

iha svārtho na vidyate

viparyayaṇa vānartho

nirahaṅkāriṇāṁ prabho

ประภู สำหรับผู้ที่ปราศจากอัตตาตัวตนนั้น ไม่ว่าจะกระทำให้เป็นมงคลหรือสิ่งที่เป็นอัปมงคล ก็ไม่ได้

รับผลประโยชน์ใดๆ หรือผลร้ายใดๆ เลย

โคลกที่ 33

kim utākhila-sattvānāṁ

tiryaṅ-martya-divaukasāṁ

īśituś ceṣitavyānāṁ

kuśalākuśalānvayaḥ

แล้วจะกล่าวอะไรกับพระผู้เป็นเจ้าของผู้ทรงควบคุมสรรพชีวิตทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็นสัตว์, มนุษย์ หรือเทพ
เมื่อพระองค์ทรงอยู่เหนือผู้ที่ถูกควบคุม และอยู่เหนือผลกรรมดีและกรรมชั่วแล้วเล่า?

โคลกที่ 34

yat-pāda-paṅkaja-parāga-niṣeva-trptā
yoga-prabhāva-vidhutākṣhila-karma-bandhāḥ
svairam caranti munayo 'pi na nahyamānās
tasyecchayātta-vapuṣaḥ kuta eva bandhaḥ

เหล่าฤๅษีซึ่งพอใจในการรับใช้ละอองธุลีจากพระบาทดุจดอกบัวของพระองค์ ได้ทำลายพันธนาการ
แห่งกรรมทั้งปวงด้วยพลังแห่งโยคะ และดำเนินชีวิตไปอย่างอิสระ พระองค์ผู้ทรงรับพระวรกายตาม
พระประสงค์ จะถูกผูกมัดด้วยสิ่งใดได้เล่า?

โคลกที่ 35

gopīnām tat-patīnām ca
sarveṣām eva dehinām
yo 'ntaś carati so 'dhyakṣaḥ
krīḍaneneha deha-bhāk

พระกฤษณะ ผู้ทรงประทับอยู่ในใจของเหล่าโคปี สามีของพวกเขา และสรรพชีวิตทั้งปวง ทรงเป็น
พยานผู้มองดูทุกสิ่งจากภายใน และทรงจุติลงมาในโลกมนุษย์เพื่อแสดงลีลา (การแสดงอันศักดิ์สิทธิ์)

โคลกที่ 36

anugrahāya bhaktānām
mānuṣaṁ deham āsthitaḥ
bhajate tādrśiḥ krīḍa
yāḥ śrutvā tat-paro bhavet

พระองค์ (พระกฤษณะ) ทรงรับพระวรกายมนุษย์เพื่อแสดงความเมตตาแก่เหล่าผู้ภักดี และทรง
แสดงลีลา (การแสดงอันศักดิ์สิทธิ์) ที่เมื่อได้ยินแล้วจะทำให้ผู้คนอุทิศตนแก่พระองค์

โคลกที่ 37

nāsūyan khalu kṛṣṇāya
mohitās tasya māyayā
manyamānāḥ sva-pārśva-sthān
svān svān dārān vrajaukasah

เหล่าคนเลี้ยงโคซึ่งถูกพลังมายาของพระกฤษณะทำให้สับสน เชื่อว่าภรรยาของตนเองยังคงเคียงข้าง
อยู่ที่บ้าน ดังนั้นพวกเขาจึงไม่มีความรู้สึกอิจฉาใด ๆ ต่อพระองค์

โคลกที่ 38

brahma-rātra upāvṛtte
vāsudevānumoditāḥ
anicchantyo yayur gopyaḥ
sva-grhān bhagavat-priyāḥ

เมื่อราตรีแห่งพรหมสิ้นสุดลง พระกฤษณะก็ทรงให้คำแนะนำแก่เหล่าโคปีผู้เป็นที่รักของพระองค์ พวก
เธอยอมจากไปอย่างไม่เต็มใจและกลับสู่บ้านของตน

โคลงที่ 39

vikrīḍitaṁ vraja-vadhūbhir idam ca viṣṇoḥ
śraddhānvito 'nuśṛṇuyād atha varṇayed yaḥ
bhaktiṁ parāṁ bhagavati pratilabhya kāmāṁ
hṛd-rogaṁ āśv apahinoty acireṇa dhīraḥ

ผู้ใดก็ตามที่ได้ฟังหรือบรรยายเรื่องราวการสิ้นเริงของพระวิษณุกับเหล่าโคปีด้วยศรัทธา ผู้นั้นจะได้รับ
ความรักดีอันสูงส่งต่อพระผู้เป็นเจ้า และจะสามารถกำจัดโรคแห่งความปรารถนาในรักในหัวใจของตน
ได้อย่างรวดเร็ว และกลายเป็นผู้มีปัญญาที่แท้จริง

อถายะ 35

โคลงที่ 1

śrī-śuka uvāca
gopyaḥ kṛṣṇe vanam yāte
tam anudruta-cetasah
kṛṣṇa-līlāḥ pragāyantyō
ninyur duḥkhena vāsarān

ฤๅษีศรีศุกทวะ กล่าวว่ เมื่อใดก็ตามที่พระกฤษณะเสด็จเข้าสู่ป่า จิตใจของเหล่าโคปีทั้งหลายก็เฝ้า
ติดตามพระองค์ไปด้วย และด้วยเหตุนี้ จึงใช้ชีวิตในแต่ละวันไปอย่างทุกซะหมด ได้แต่ขับร้องสรรเสริญ
มหาลีลาของพระองค์

โคลงที่ 2-3

śrī-gopya ūcuḥ
vāma-bāhu-kṛta-vāma-kapolo
valgita-bhrur adharārpita-veṇum
komalāṅgulibhir āśrita-mārgam
gopya īrayati yatra mukundaḥ
vyoma-yāna-vanitāḥ saha siddhair
vismitās tad upadhārya sa-lajjāḥ
kāma-mārgaṇa-samarpita-cittāḥ
kaśmalaṁ yayur apasmṛta-nīvyah

เหล่าโคปีกล่าวว่า เมื่อมุกุนทะทรงเป่าขลุ่ยที่พระองค์แนบไว้กับริมฝีปาก และใช้นิ้วอ่อนอ่อนโยนของ
พระองค์ปิตรูของขลุ่ย พระองค์โน้มแก้มซ้ายเข้าหาแขนซ้าย และทำให้คิ้วของพระองค์เคลื่อนไหวราว
กับรายรำ ในขณะนั้น เหล่าเทพสตรีที่เดินทางอยู่บนท้องฟ้าพร้อมกับเหล่าสิทธะก็ตกตะลึง เมื่อพวก
นางได้ยินเสียงขลุ่ย พวกนางก็รู้สึกอับอายที่จิตใจของตนยอมจำนนต่อความปรารถนาแห่งกามราคะ
และด้วยความปั่นป่วนในจิตใจ พวกนางลืมหันหันหน้าไปจากหน้า

โคลงที่ 4-5

hanta citram abalāḥ śṛṇutedaṁ
hāra-hāsa urasi sthira-vidyut

nanda-sūnur ayam āṛta-janānām
 narma-do yarhi kūjita-veṇuḥ
 vṛndaśo vraja-vṛṣā mṛga-gāvo
 veṇu-vādyā-hṛta-cetasa āṛāt
 danta-daṣṭa-kavalā dhr̥ta-karṇā
 nidritā likhita-citram ivāsan

ดูกรหญิงทั้งหลาย โปรดฟังเรื่องนี้เถิด บุตรของท่านนั้นท้าวผู้มีรอยยิ้มที่งดงามราวกับสร้อยอัญมณี และทรงมีรัศมีแห่งสายฟ้าฟาดที่แนบแน่นอยู่บนพระอุระ พระองค์ทรงเป็นผู้มอบความสุขแก่ผู้ทุกข์ยาก เมื่อใดที่พระองค์ทรงเป่าขลุ่ย เหล่าโค กระตัง และกวาง ก็จะมีจิตใจถูกดึงดูดไปด้วยเสียงขลุ่ยนั้น พวกมันจะหยุดเคี้ยวอาหารในปาก และยืนนิ่งตั้งหูฟัง ราวกับภาพวาดที่หยุดนิ่งไปในทันที

โคลกที่ 6-7

barhiṇa-stabaka-dhātu-palāsair
 baddha-malla-paribarha-vidambah
 karhicit sa-bala āli sa gopair
 gāḥ samāhvayati yatra mukundaḥ
 tarhi bhagna-gatayaḥ sarito vai
 tat-padāmbuja-rajo 'nila-nītam
 spr̥hayatīr vayam ivābahu-punyāḥ
 prema-vepita-bhujāḥ stimitāpah

ข้าแต่สหาย เมื่อใดที่พระมุกุนทะ (พระกฤษณะ) ทรงสวมเครื่องแต่งกายของนักมวยที่ทำจากขนนกยูง แร่ธาตุ และใบไม้ พร้อมด้วยพระพลรามและเหล่าโคบาล เพื่อเรียกฝูงโคกลับบ้าน ในตอนนั้น กระแสน้ำของแม่น้ำก็หยุดไหล เพราะพวกมันปรารถนาละอองธุลีจากพระบาทของพระองค์ ซึ่งถูกลมพัดพามาพบกับพวกเราผู้มีบุญน้อย ที่มีร่างกายสั่นเทาด้วยความรัก และหยุดนิ่งไปด้วยกระแสแห่ง

ความทุกข์

โคลกที่ 8-11

anucaraiḥ samanuvārṇita-vīrya
 ādi-pūruṣa ivācala-bhūtiḥ
 vana-carō giri-taṭeṣu carantīr
 veṇunāhvayati gāḥ sa yadā hi
 vana-latās tarava ātmani viṣṇuṁ
 vyañjayantya iva puṣpa-phalāḍhyāḥ
 praṇata-bhāra-viṭapā madhu-dhārāḥ
 prema-hṛṣṭa-tanavo vavṛṣuḥ sma
 darśanīya-tilako vana-mālā-
 divya-gandha-tulasī-madhu-mattaiḥ
 ali-kulair alaghu gītām abhiṣṭam
 ādriyan yarhi sandhita-veṇuḥ
 sarasī sārasa-haṁsa-vihaṅgās
 cāru-gītā-hṛta-cetasa etya
 harim upāsata te yata-cittā
 hanta mīlita-dṛśo dhr̥ta-maunāḥ

พระองค์ทรงเดินทางไปในป่าร่วมกับพระเจ้าสูงสุดผู้ไม่ทรงเปลี่ยนไป ผู้ซึ่งพระพลาณภาพได้รับการสรรเสริญโดยเหล่าผู้ติดตาม เมื่อใดที่พระองค์เป่าขลุ่ยเพื่อเรียกฝูงโคที่กำลังหากินอยู่บนภูเขา เหล่าเกาวัลย์และต้นไม้ในป่าก็ราวกับว่าได้เผยให้เห็นพระวิษณุภายในตน ด้วยการเอนกিংก้านลงเพราะน้ำหนักของผลไม้และดอกไม้ที่อุดมสมบูรณ์ ราวกับว่าพวกมันกำลังลุกขึ้นด้วยความรัก และก็มีน้ำหวานไหลออกมาอย่างท่วมท้น พระองค์ผู้เป็นเลิศที่สุดในหมู่มนุษย์ ทรงยอมรับเสียงขับขานอันไพเราะของเหล่าผิ้งที่เฝ้ามาอยู่ในกลิ่นหอมของพวงมาลัยดอกตุลสี และเมื่อพระองค์ทรงเป่าขลุ่ย นกกระเรียน และหงส์ เหล่านกอื่นๆ ที่มีจิตใจถูกดึงดูดด้วยเสียงอันไพเราะ ก็จะบินมาเฝ้าอยู่เบื้องหน้าพระองค์อย่างสงบพร้อมกับหลับตาลง

โคลกที่ 12-13

saha-balaḥ srag-avatamśa-vilāsaḥ
sānuṣu kṣiti-bhr̥to vraja-devyaḥ
harṣayan yarhi veṇu-raveṇa
jāta-harṣa uparambhati viśvam
mahad-atikramaṇa-sāṅkita-cetā
manda-mandam anugarjati meghaḥ
suhṛdam abhyavarṣat sumanobhiś
chāyayā ca vidadhat pratapatram

โอ เทพธิดาแห่งวระชะ เมื่อพระกฤษณะเสด็จสำราญกับพลรามบนไหล่เขา พร้อมประดับพระเศียรด้วยพวงมาลัยดอกไม้ พระองค์ทรงทำให้สรรพสิ่งทั้งหมดล้วนเปี่ยมไปด้วยความยินดี ในขณะนั้น เมฆที่อยู่ใกล้ๆ ด้วยความเกรงกลัวว่าจะลวงเกินพระองค์ จึงเปล่งเสียงฟ้าร้องแผ่วเบาเพื่อร่วมขับขานกับเสียงขลุ่ย และยังโปรยบุปผามาลัยลงมาเป็นเครื่องสักการะ อีกทั้งให้ร่มเงาแก่พระองค์ประหนึ่งร่มฉัตร

โคลกที่ 14-15

vividha-gopa-caraneṣu vidagdho
veṇu-vādyā urudhā nija-śikṣāḥ
tava sutaḥ sati yadādhara-bimbe
datta-veṇur anayat svāra-jātīḥ
savanasas tad upadhārya sureśāḥ
śakra-śarva-parameṣṭhi-purogāḥ
kavaya ānata-kandhara-cittāḥ
kaśmalam yayur aniścita-tattvāḥ

ข้าแต่พระแม่โยคีทา เมื่อใดที่ลูกชายของท่าน ผู้เชี่ยวชาญในกัจจวัตรต่างๆ ของเหล่าโคบาล และเป็นผู้เชี่ยวชาญในการเป่าขลุ่ย ทรงเป่าขลุ่ยที่ประทับอยู่บนริมฝีปากดุจผลไม้สีแดงของพระองค์ พระองค์ก็จะทรงบรรเลงทำนองเพลงที่หลากหลาย เมื่อเหล่าเทพสูงสุด เช่น พระอินทร์ พระศิวะ และพระพรหมา ได้ยินเสียงเพลงนั้น จิตใจของพวกท่านเหล่านั้นก็สับสนและคอดก เพราะไม่สามารถหยั่งรู้ถึงแก่นแท้ของเพลงนั้นได้

โคลกที่ 16-17

nija-padābja-dalair dhvaja-vajra
nīrajāṅkuśa-vicitra-lalāmaiḥ
vraja-bhuvah śamayan khura-todam
varṣma-dhurya-gatir īḍita-veṇuḥ
vrajati tena vayan sa-vilāsa
vīkṣaṇārpita-manobhava-vegāḥ
kuja-gatim gamitā na vidāmaḥ
kaśmalena kavaram vasanam vā

พระองค์เดินไปบนพื้นดินแห่งวระด้วยพระบาทดุจกลีบดอกบัว ซึ่งมีสัญลักษณ์อันเป็นมงคล เช่น ธง, วัชร, ดอกบัว, และขอช้าง ประทับอยู่ ซึ่งช่วยบรรเทาความเจ็บปวดที่เกิดจากกีบเท้าของฝูงโค พระองค์เคลื่อนไหวอย่างสง่างามราวกับพญาคชสาร ขณะที่ทรงเป่าขลุ่ยอันเป็นที่สรรเสริญ ด้วยเหตุนี้ พวกข้าที่ถูกจ้องมองอันเปี่ยมด้วยความชื่นชมของพระองค์ ทำให้เกิดความรักอย่างท่วมท้นในหัวใจ พวกเราจึงหยุดนิ่งราวกับต้นไม้ จนไม่รู้ว่เส้นผมหรือเสื้อผ้าของตนสับสนยุ่งเหยิงไปแล้ว

โคลกที่ 18-19

maṇi-dharaḥ kvacid āganayan gā
mālayā dayita-gandha-tulasyāḥ
praṇayino 'nucarasya kadāmse
prakṣipan bhujam agāyata yatra
kvaṇita-veṇu-rava-vañcita-cittāḥ
kṛṣṇam anvasata kṛṣṇa-grhīṇyāḥ
guṇa-gaṇārṇam anugatya harīṇyo
gopikā iva vimukta-grhāśāḥ

พระองค์ (พระกฤษณะ) เคยทรงถือพวงมาลัย แล้วนับฝูงโคด้วยพวงมาลัยที่เปื้อนกลิ่นหอมของตุลสี บางครั้งทรงวางพระบาทลงบนบ่าของสหายที่รักแล้วก็ขับร้องเพลง ในตอนนั้นเอง เหล่ากวางตัวเมีย ที่มีจิตใจถูกขโมยไปด้วยเสียงขลุ่ยอันไพเราะ ก็ได้นั่งลงข้างๆ พระองค์ เผลอเช่นเดียวกับเหล่าโคปีที่ละ ทั้งความผูกพันกับบ้านเรือนเพื่อมาหาพระองค์

โคลกที่ 20-21

kunda-dāma-kṛta-kautuka-veśo
gopa-godhana-vṛto yamunāyām
nanda-sūnur anaghe tava vatso
narma-dah praṇayinām vijahāra
manda-vāyur upavāty anukūlam
mānayan malayaja-sparśena
vandinas tam upadeva-gaṇā ye
vādyā-gīta-balibhiḥ parivavruḥ

ข้าแต่พระนางยโสธาสีผู้รับाप ลูกชายของท่าน (พระกฤษณะ) ผู้แต่งกายอย่างงดงามด้วยพวงมาลัย ดอกมะลิ ทรงรื่นเริงอยู่ริมแม่น้ำยมนาพร้อมด้วยเหล่าโคบาลและฝูงโค พระองค์ทรงมอบความสุข

ให้แก่สหายที่รักของพระองค์ ในขณะที่สายลมอันอ่อนโยนพัดผ่านอย่างเป็นใจ เหล่าอุปเท่ห์ทั้งหลาย
ต่างก็ห้อมล้อมพระองค์ไว้ และถวายการบูชาด้วยเสียงดนตรี, บทเพลง, และเครื่องสักการะ

โคลกที่ 22-23

vatsalo vraja-gavām yad aga-dhro
vandyamāna-caraṇaḥ pathi vṛddhaiḥ
kṛtsna-go-dhanam upohya dinānte
gīta-veṇuṛ anugēḍita-kīrtiḥ
utsavaṁ śrama-rucāpi dṛśinām
unnayan khura-rajaś-churita-srak
ditsayaiti suhṛd-āsiṣa eṣa
devakī-jāṭhara-bhūr uḍu-rājāḥ

พระกฤษณะ ผู้เป็นที่รักของโคแห่งวระ และผู้ยกภูเขา เมื่อเสด็จกลับบ้านในตอนเย็นพร้อมกับฝูงโค
พระบาทของพระองค์ได้รับการบูชาจากเหล่าเทพผู้สูงศักดิ์บนเส้นทาง พระองค์ทรงเป่าขลุ่ย และ
เกียรติคุณของพระองค์ก็ได้รับการสรรเสริญจากเหล่าสหาย แม้จะเหน็ดเหนื่อย แต่พระองค์ก็ยังมอบ
ความสุขให้แก่สายตาของผู้คน พวงมาลัยของพระองค์เป็นผืนจากกีบเท้าของฝูงโค บุตรชายของพระ
นางยโสธานันรากับพระจันทร์ที่เสด็จมาเพื่อมอบความปรารถนาให้แก่สหายของพระองค์

โคลกที่ 24-25

mada-vighūrṇita-locana īṣat
māna-daḥ sva-suhṛdām vana-mālī
badara-pāṇḍu-vadano mṛdu-gaṇḍam
maṇḍayan kanaka-kunḍala-lakṣmyā
yadu-patir dvirada-rāja-vihāro
yāminī-patir ivaiṣa dinānte
mudita-vaktra upayāti durantam
mocayan vraja-gavām dina-tāpam

พระกฤษณะ, ผู้เป็นเจ้าแห่งยาหะ ทรงมีดวงตาที่กลอกกลิ้งราวกับมีนเมา พระพักตร์ของพระองค์ซีด
เขียวราวกับผลพุทรา แต่ก็ดูงดงามด้วยรัศมีของต่างหูทองคำ พระองค์ทรงสวมพวงมาลัยดอกไม้ป่า
และมอบเกียรติให้แก่เหล่าสหายที่รักของพระองค์ พระองค์เสด็จกลับมาในยามเย็นด้วยพระพักตร์ที่
เปี่ยมด้วยความสุข ราวกับจันทร์เพ็ญที่ปรากฏในยามค่ำคืน ทรงขับไล่ความทุกข์ระทมที่ไม่อาจ
เอาชนะได้ของชาววระและของฝูงโคไปจนสิ้น

โคลกที่ 26

śrī-śuka uvāca
evam vraja-striyo rājan
kṛṣṇa-līlānugāyatīḥ
remire 'haṁsu tac-cittās
tan-manaskā mahodayāḥ

ฤๅษีศรีศุกเทวะกล่าวว่า ข้าแต่พระราชา ดั่งนั้นแล้ว เหล่าหญิงสาวแห่งวรชะผู้มีจิตใจและดวงจิตที่แนบแน่นอยู่กับพระกฤษณะ ได้แต่ขับร้องเพลงสรรเสริญลีลา (การแสดงอันศักดิ์สิทธิ์) ของพระองค์อย่างต่อเนื่อง และใช้ชีวิตในแต่ละวันไปอย่างมีความสุข

อถายะ 43

โคลกที่ 1

śrī-śuka uvāca
atha kṛṣṇaś ca rāmaś ca
kṛta-saucu parantapa
malla-dundubhi-nirghoṣam
śrutvā draṣṭum upeyatuḥ

ฤๅษีศรีศุกเทวะกล่าวว่า ข้าแต่ผู้ปราบศัตรู จากนั้นพระกฤษณะและพระพลรามก็ได้ชำระร่างกายของพระองค์ เมื่อได้ยินเสียงกลองที่ตั้งก้องกังวานของการแข่งขันมวย พระองค์ทั้งสองก็เสด็จไปดูการแข่งขันนั้น

โคลกที่ 2

raṅga-dvāraṁ samāsādyā
tasmin nāgam avasthitam
apaśyat kuvalayāpīḍaṁ
kṛṣṇo 'mbaṣṭha-pracoditam

พระกฤษณะได้เสด็จมาถึงประตูสนามแข่งขัน แล้วทรงเห็นช้างเชือกหนึ่งยืนอยู่ตรงนั้น ช้างตัวนั้นมีชื่อว่ากุลยาปิทะ และถูกความขึงบังคับไว้

โคลกที่ 3

baddhvā parikaram śauriḥ
samuhyā kuṭilālakān
uvāca hastipaṁ vācā
megha-nāda-gabhīrayā

พระเศารี (พระกฤษณะ) ทรงจัดเสื่อผ้าของพระองค์ให้กระชับ แล้วรวบผมหยักศกเข้าด้วยกัน จากนั้นทรงตรัสกับความขึงด้วยเสียงที่ห่มต่ำและดังกังวานราวกับเสียงคำรามของเมฆ

โคลกที่ 4

ambaṣṭhāmbaṣṭha mārgaṁ nau
dehy apakrama mā ciram
no cet sa-kuñjaraṁ tvādya
nayāmi yama-sādanam

ข้าแต่ความขึง! ข้าแต่ความขึง! จงหลีกทางให้เรา! จงหลีกทางให้เราเดี๋ยวนี้! หากไม่แล้ว วันนี้ข้าจะส่งเจ้าและช้างของเจ้าไปยังที่อยู่ของพระยม

โคลกที่ 5

evam nirbhartsito 'mbaṣṭhaḥ
kupitaḥ kopitaṁ gajam
codayām āsa kṛṣṇāya
kālāntaka-yamopamam

เมื่อความขุ่นข้องพระกฤษณะข่มขู่ด้วยคำพูดเช่นนั้นก็โกรธจัด เขาจึงบังคับช้างที่กำลังตกมันให้พุ่งเข้าหาพระกฤษณะอย่างน่ากลัวราวกับพระยมและกาลเวลา

โคลกที่ 6

karīndras tam abhidrutya
kareṇa tarasāgrahīt
karād vigalitaḥ so 'munī
nihatyāṅghriṣv alīyata

พญาช้างได้วิ่งเข้าหาพระองค์ (พระกฤษณะ) และใช้ลำวงจับพระองค์ไว้อย่างรุนแรง แต่พระกฤษณะทรงหลุดจากลำวงนั้นอย่างง่ายดาย แล้วทรงหลบเข้าไปอยู่ระหว่างขาของช้าง

โคลกที่ 7

saṅkruddhas tam acakṣāṇo
ghrāṇa-dṛṣṭiḥ sa keśavam
parāmrśat puṣkareṇa
sa prasahya vinirgataḥ

พญาช้างที่โกรธจัดเมื่อไม่เห็นพระเศวตวະ จึงใช้ลำวงสัมผัสไปตามพื้นเพื่อจับพระองค์ แต่พระกฤษณะทรงหลุดจากลำวงนั้นอย่างง่ายดาย

โคลกที่ 8

pucche pragrhyāti-balam
dhanuṣaḥ pañca-vimśatim
vicakarṣa yathā nāgaṁ
suparṇa iva līlayā

พระกฤษณะทรงจับหางของช้างผู้มีกำลังมหาศาลไว้ แล้วทรงลากมันไปไกลถึงยี่สิบห้าช่วงคันธนู ราวกับครุฑที่กำลังเล่นกับงู

โคลกที่ 9

sa paryāvartamānena
savya-dakṣiṇato 'cyutaḥ
babhrāma bhrāmyamānena
go-vatseneva bālakaḥ

ขณะที่พระอัยยุตะทรงลากช้างไปทางซ้ายและขวา พระองค์ก็ทรงเคลื่อนไหวไปพร้อมกับมัน ราวกับเด็กน้อยที่กำลังเล่นกับลูกวัว

โคลกที่ 10

tato 'bhimakham abhyetya
pāṇināhatya vāraṇam

prādravan pātayām āsa
sprśyamānaḥ pade pade

พระกฤษณะได้เสด็จมาเผชิญหน้ากับช้างและทรงใช้พระหัตถ์ฟาดไปที่มัน ช้างพญาช้างก็วิ่งหนีไป และ
ล้มลงในทุกอย่างก้าว เมื่อพระกฤษณะทรงสัมผัสตัวมัน

โคลกที่ 11

sa dhāvan kṛīdayā bhūmau
patitvā sahasotthitah
tam matvā patitaṁ kruddho
dantābhyāṁ so 'hanat kṣitim

พระกฤษณะทรงวิ่งอย่างสนุกสนานและแกล้งทำเป็นล้มลงบนพื้น จากนั้นก็ทรงลุกขึ้นอย่างรวดเร็ว
ช้างที่โกรธจัดคิดว่าพระองค์ล้มลง จึงใช้งาที่มั่งคั่งลงบนพื้นดินด้วยความโกรธ

โคลกที่ 12

sva-vikrame pratihate
kuñjarendro 'ty-amarsitah
codyamāno mahāmātraiḥ
kṛṣṇam abhyadravad ruṣā

เมื่อพญาช้างรู้สึกว่าการกระทำของตนถูกขัดขวาง ก็ยิ่งโกรธจัดขึ้น ความแค้นจึงบังคับให้มันพุ่งเข้าหา

พระกฤษณะอย่างบ้าคลั่ง

โคลกที่ 13

tam āpatantam āsādyā
bhagavān madhusūdanah
nigṛhya pāṇinā hastam
pātayām āsa bhū-tale

พระกฤษณะผู้เป็นผู้สังหารอสูรธู ทรงเผชิญหน้ากับพญาช้างที่กำลังพุ่งเข้าใส่ แล้วทรงใช้พระหัตถ์จับ
ลำวงของมันไว้ ก่อนที่จะเหวี่ยงมันลงกับพื้นดิน

โคลกที่ 14

patitasya padākramya
mrgendra iva līlayā
dantam utpātya tenebham
hastipāṁś cāhanad dhariḥ

ครั้งนั้น พระหริทรงป็นขึ้น(ช้างที่ล้มลง)ด้วยเท้าอย่างง่ายดาย รวากับราชสีห์ผู้ยิ่งใหญ่ ดึงงาออกมา
แล้วฆ่าช้างและควาญ

โคลกที่ 15

mṛtakam dvīpam utsṛjya
danta-pāṇiḥ samāviśat
amśa-nyasta-viśāṇo 'srī-
mada-bindubhir aṅkitah
virūḍha-sveda-kaṇikā
vadanāmburuho babhau

พระกฤษณะทรงทอดทิ้งซากข้างที่ตายแล้ว โดยถืองาของมันไว้ในพระหัตถ์ พระองค์ทรงวางงาไว้บน บ่า และมีพระพักตร์จุดดอกลำไยที่เปื้อนหยดเลือด น้ำมันจากข้าง และเหงื่อที่ไหลออกมา แต่พระพักตร์ ของพระองค์ก็ยังคงเจิดจรัส

โคลกที่ 16

vṛtau gopaiḥ katipayair
baladeva-janārdanau
raṅgam vivīsatū rājan
gaja-danta-varāyudhau

ข้าแต่พระราชา พระพลเทพและพระชนารทนะได้เสด็จเข้าสู่สนามแข่งขัน พร้อมกับโคบาลจำนวนหนึ่ง โดยมีงาของช้างเป็นอาวุธที่พวกพระองค์เลือก

โคลกที่ 17

mallānām aśanir nṛṇām nara-varaḥ strīṇām smaro mūrtimān
gopānām sva-jano 'satām kṣiti-bhujām śāstā sva-pitroh śiśuḥ
mr̥tyur bhoja-pater virāḍ aviduṣām tattvaṁ param yuginām
vṛṣṇīnām para-devateti vidito raṅgam gataḥ sāgrajah

พระกฤษณะได้เสด็จเข้าสู่สนามพร้อมกับพระพลราม ทรงเป็นดังสายฟ้าสำหรับเหล่านักมวยปล้ำ ทรง เป็นชายที่สง่างามที่สุดสำหรับเหล่าบุรุษ ทรงเป็นกามเทพสำหรับเหล่าสตรี ทรงเป็นญาติมิตรสำหรับ เหล่าโคบาล ทรงเป็นผู้ลงโทษสำหรับเหล่ากษัตริย์ที่ชั่วร้าย ทรงเป็นบุตรสำหรับพระมารดาและพระ บิดาของพระองค์ ทรงเป็นความตายสำหรับกษัตริย์โกลา (กังสะ) ทรงเป็นสัจธรรมสูงสุดสำหรับผู้ที่ไม่ ใญ่ และทรงเป็นเทพเจ้าสูงสุดสำหรับชาววฤชณี

โคลกที่ 18

hataṁ kuvalayāpīdam
dr̥ṣtvā tāv api durjayau
kaṁso manasy api tadā
bhṛṣam udvivije nṛpa

ข้าแต่พระราชา เมื่อกษัตริย์กังสะเห็นช้างกุลยาปีทะถูกสังหาร และเห็นว่าพระกฤษณะและพระพล รามนั้นไม่มีใครเอาชนะได้ จิตใจของเขาก็รู้สึกหวั่นไหวอย่างยิ่ง

โคลกที่ 19

tau rejatū raṅga-gatau mahā-bhujau
vicitra-veśābharaṇa-srag-ambarau
yathā natāv uttama-veśa-dhārīṇau
manaḥ kṣipantau prabhayā nirīkṣatām

พระกฤษณะและพระพลราม ผู้มีพระพาหาอันทรงพลัง เสด็จเข้าสู่สนามและทรงส่องประกาย ด้วย การแต่งกาย เครื่องประดับ พวงมาลัย และอาภรณ์ที่หลากหลาย ราวกับนักแสดงชั้นยอดสองคนที่ สวมชุดงดงาม พระองค์ทั้งสองทรงดึงดูดใจของผู้ที่มองดูพระองค์ด้วยรัศมีอันเจิดจรัส

โคลกที่ 20

nirīkṣya tāv uttama-pūruṣau janā
mañca-sthitā nāgara-rāṣṭrakā nrpa
praharṣa-vegokkalitekṣaṇānanāḥ
papur na trptā nayanais tad-ānanam

ข้าแต่พระราชา เมื่อชาวเมืองและชาวชนบทที่นั่งอยู่ในอัมพันร์ได้เห็นพระบุรุษผู้สูงสุดทั้งสอง ใบหน้า
และดวงตาของพวกเขาก็เบิกกว้างด้วยความปิติยินดีอย่างท่วมท้น พวกเขาได้มองดูพระพักตร์ของ
พระองค์อย่างไม่รู้จักพอ

โคลกที่ 21-22

pibanta iva cakṣurbhyām
lihanta iva jihvayā
jighranta iva nāsābhyām
śliṣyanta iva bāhubhiḥ
ūcuḥ parasparam te vai
yathā-dṛṣṭam yathā-śrutam
tad-rūpa-guṇa-mādhurya-
prāgalbhya-smāritā iva

ราวกับว่าพวกเขากำลังดื่ม (พระพักตร์ของพระองค์) ด้วยดวงตา, เลียด้วยลิ้น, ดมด้วยจมูก, และโอบ
กอดด้วยแขน ผู้ชมเหล่านั้นต่างพูดคุยกันถึงความงาม, คุณสมบัติ, เสน่ห์, และความกล้าหาญของ
พระองค์ที่พวกเขาได้เห็นและได้ยินมา

โคลกที่ 23

etau bhagavataḥ sāksād
dharer nārāyaṇasya hi
avatīrṇāv ihāmśena
vasudevasya veśmani

พระกฤษณะและพระพลรามทั้งสองพระองค์ คือพระหริและพระนารายณ์ผู้สูงสุดที่จุติลงมาในโลก
มนุษย์ ในบ้านของวสุเทพ

โคลกที่ 24

eṣa vai kila devakyām
jāto nītaś ca gokulam
kālam etaṁ vasan gūḍho
vavṛdhe nanda-veśmani

พระกฤษณะผู้นี้ถือกำเนิดจากพระครรภ์ของพระแม่เทวกีอย่างแท้จริง และทรงถูกพามายังโคกุละ ทรง
อาศัยอยู่ที่นี้อย่างลับๆ เป็นเวลานาน และเจริญเติบโตขึ้นในบ้านของท่านนันทะ

โคลกที่ 25

pūtanānena nītāntam
cakravātaś ca dānavaḥ
arjunau guhyakaḥ keśī
dhenuko 'nye ca tad-vidhāḥ

พระกฤษณะได้ทรงสังหารปูตนาและปีศาจพายุ รวมถึงอสูรที่อยู่ในต้นไม้อรชุน ปีศาจที่มาในรูปคังข์ (คังขะจุฑะ) ปีศาจม้า (เกศิ), ปีศาจลา (เรณุกะ), และอสูรอื่นๆ ที่คล้ายคลึงกัน

โคลกที่ 26-27

gāvaḥ sa-pālā etena
dāvāgneḥ parimocitāḥ
kāliyo damitaḥ sarpa
indraś ca vimadaḥ kṛtaḥ
saptāham eka-hastena
dhr̥to 'dri-pravarō 'munā
varṣa-vātāśanibhyaś ca
paritrātaṁ ca gokulam

พระกฤษณะได้ทรงช่วยฝูงโคและเหล่าโคบาลให้รอดพ้นจากไฟป่า ทรงปราบงูร้ายกาลิยะ และทรงทำให้พระอินทร์หายจากความเย่อหยิ่ง พระองค์ได้ทรงยกภูเขาอันยิ่งใหญ่ด้วยพระหัตถ์เพียงข้างเดียวเป็นเวลาเจ็ดวัน และทรงปกป้องชาวบ้านโคกุละจากฝน พายุ และฟ้าผ่า

โคลกที่ 28

gopyo 'sya nitya-mudita-
hasita-prekṣaṇaṁ mukham
paśyantyo vividhāṁs tāpāṁs
taranti smāśramaṁ mudā

เหล่าโคปู้ซึ่งมองเห็นพระพักตร์ของพระกฤษณะที่เปื้อนรอยยิ้มอันร่าเริงอยู่เสมอ ได้ก้าวข้ามความทุกข์ยากนานาประการไปอย่างง่ายดายด้วยความสุข

โคลกที่ 29

vadanty anena vaiśo 'yaṁ
yadoḥ su-bahu-viśrutaḥ
śriyaṁ yaśo mahatvaṁ ca
lapsyate parirakṣitaḥ

ผู้คนกล่าวว่าชาวยาทวะจะได้รับชื่อเสียงอย่างกว้างขวาง มีความมั่งคั่ง มีเกียรติ และมีอำนาจ เพราะได้รับการปกป้องโดยพระองค์

โคลกที่ 30

ayaṁ cāsyāgrajaḥ śrīmān
rāmaḥ kamala-locanaḥ
pralambo nihato yena
vatsako ye bakādayaḥ

พระพลรามผู้เป็นพี่ชายของพระองค์ ทรงมีดวงตาจุดดอกบัวและเปี่ยมด้วยความสง่างาม ซึ่งเป็นผู้ที่สังหารปีศาจประหลัมพะ, วตาสูร, พกาสูร, และปีศาจอื่น ๆ ที่คล้ายคลึงกัน

โคลกที่ 31

janeṣv evaṁ bruvāṇeṣu
tūryeṣu ninadatsu ca

kr̥ṣṇa-rāmau samābhāṣya
cāṇūro vākyam abravīt

ขณะที่ผู้คนต่างพูดคุยกันเช่นนั้น และเสียงดนตรีก็ดังก้องกังวาน จานุระนักมวยปล้ำปีศาจจึงได้ทักทาย
พระกฤษณะและพระพลราม และกล่าวขึ้นว่า

โคลกที่ 32

he nanda-sūno he rāma
bhavantau vīra-sammatau
niyuddha-kuśalau śrutvā
rājñāhūtau didṛkṣuṇā

ข้าแต่บุตรของท่านนั่นหะ! ข้าแต่ราม! พวกท่านทั้งสองต่างก็เป็นที่เคารพของเหล่าบุรุษผู้กล้าหาญ
และพวกท่านมีความเชี่ยวชาญในการมวยปล้ำ กษัตริย์ทรงได้ยินเรื่องนี้แล้วจึงทรงเชิญพวกท่านมา
เพื่อที่จะชมการต่อสู้

โคลกที่ 33

priyam rājñāḥ prakurvatyah
śreyo vindanti vai prajāḥ
manasā karmaṇā vācā
viparītam ato 'nyathā

เมื่อประชาชนทำให้กษัตริย์มีความสุขแล้ว พวกเขาก็จะได้รับแต่สิ่งดีๆ ในทางกลับกัน หากใครกระทำ
ในทางตรงกันข้ามกับสิ่งนี้ ก็จะได้รับแต่ผลร้าย

โคลกที่ 34

nityam pramuditā gopā
vatsa-pālā yathā-sphuṭam
vaneṣu malla-yuddhena
krīḍantaś cārayanti gāḥ

เหล่าโคบาลมีความสุขอย่างยิ่งเสมอ ในขณะที่ดูเลลูกวัวและต้อนฝูงโคไปในป่า พวกเขาส่งเสียง
การเล่เล่นมวยปล้ำกันไปตามทาง

โคลกที่ 35

tasmād rājñāḥ priyam yūyam
vayam ca karavāma he
bhūtāni naḥ prasīdanti
sarva-bhūta-mayo nṛpaḥ

ดังนั้น ขอให้พวกท่านและพวกเราทุกคนทำให้กษัตริย์พอพระทัยเถิด หากเราทำเช่นนั้น สรรพชีวิต
ทั้งหลายก็จะพอใจ เพราะกษัตริย์คือผู้ที่ครอบคลุมสรรพชีวิตทั้งปวง

โคลกที่ 36

tan niśamyābravīt kr̥ṣṇo
deśa-kālocitaṁ vacaḥ
niyuddham ātmano 'bhīṣṭam
manyamāno 'bhinandya ca

เมื่อพระฤๅษณะได้ยินถ้อยคำนั้น พระองค์จึงกล่าวคำที่เหมาะสมกับกาลเทศะ พระองค์ทรงยินดีและพิจารณาว่าการมวยปล้ำเป็นสิ่งที่ปรารถนาสำหรับพระองค์

โคลกที่ 37

prajā bhoja-pater asya
vayaṁ cāpi vane-carāḥ
karavāma priyaṁ nityaṁ
tan naḥ param anugrahaḥ

แม้พวกเราจะเป็นชาวป่าที่อาศัยอยู่ในป่า แต่เราก็เป็นประชาชนของกษัตริย์โกชะ การกระทำให้
กษัตริย์พอพระทัยเป็นประโยชน์สูงสุดของเรา

โคลกที่ 38

bālā vayaṁ tulya-balaiḥ
krīḍiṣyāmo yathocitam
bhaven niyuddhaṁ mādharmaḥ
spr̥śen malla-sabhā-sadaḥ

พวกเรายังเป็นเด็ก จึงควรจะเล่นกับคนที่มีความใกล้เคียงกันอย่างเหมาะสม เพื่อไม่ให้เกิดการแข่งขันมวย
ปล้ำนี้แปดเปื้อนด้วยความอยุติธรรม

โคลกที่ 39

cāṇūra uvāca
na bālo na kiśoras tvam
balaś ca balinām varah
līlayebho hato yena
sahasra-dvipa-sattva-bhṛt

จามูระกล่าวว่า พระฤๅษณะ ท่านไม่ใช่เด็กน้อยหรือเด็กหนุ่มอีกต่อไปแล้ว และพระพลรามก็เป็นผู้ที่
แข็งแกร่งที่สุดในบรรดาผู้แข็งแกร่งทั้งหลาย ท่านได้สังหารช้างที่มีพลังกำลังเท่ากับช้างนับพันด้วยการ
เล่นสนุก

โคลกที่ 40

tasmād bhavadbhyāṁ balibhir
yoddhavyaṁ nānayo 'tra vai
mayi vikrama vār̥ṣṇeya
balena saha muṣṭikāḥ

ดังนั้น พวกท่านทั้งสองควรต่อสู้กับผู้แข็งแกร่ง ไม่มีสิ่งใดอยุติธรรมในเรื่องนี้อย่างแน่นอน ข้าขอท้า
ทายท่าน, ข้าแต่บุตรแห่งวฤๅษณ์, ให้แสดงฝีมือกับข้า และมุขฤๅษณะจะต่อสู้กับพระพลราม

อัยายะ 47

โคลกที่ 1-2

śrī-śuka uvāca
 taṁ vīkṣya kṛṣṇānucaram vraja-striyaḥ
 pralamba-bāhuṁ nava-kañja-locanam
 pītāmbaram puṣkara-mālinam lasan-
 mukhāravindam parimṛṣṭa-kunḍalam
 su-vismitāḥ ko 'yam apīvyā-darśanaḥ
 kutaś ca kasyācyuta-veśa-bhūṣaṇaḥ
 iti sma sarvāḥ parivavrur utsukās
 tam uttamaḥ-śloka-padāmbujāśrayam

ฤษีศรีศุกทเวะกล่าวไว้ว่า เมื่อเหล่าสตรีแห่งวรชเเห็นอุทระผู้เป็นสหายของพระกฤษณะ พวกเธอก็รู้สึกประหลาดใจอย่างยิ่ง เพราะเขาดูสง่างามมาก พวกเธอเห็นเขามีแขนยาว ดวงตาดูจดอกบัว สวมภูษาสีเหลือง สวมพวงมาลัยดอกบัว มีใบหน้าดูจดอกบัวที่เปล่งประกาย และสวมต่างหูที่เงางาม พวกเธอก็จึงพูดคุยกันด้วยความกระตือรือร้นว่า คนรูปงามนี้เป็นใคร? มาจากที่ใด? เป็นคนของใคร? ทำไมถึงสวมชุดและเครื่องประดับของพระกฤษณะ? แล้วพวกเธอก็พากันห้อมล้อมเขา

โคลกที่ 3

taṁ praśrayeṇāvanatāḥ su-sat-kṛtaṁ
 sa-vrīḍa-hāsekṣaṇa-sūnṛtādibhiḥ
 rahasy aprcchann upaviṣṭam āsane
 vijñāya sandeśa-haram ramā-pateḥ

เหล่าโคปีได้เห็นอุทระแล้วก็โค้งคำนับอย่างถ่อมตนและให้เกียรติเขาด้วยท่าทีที่เหมาะสม พวกเธอมองเขาอย่างชื่นชมและยื้มยั้ม แล้วกล่าวว่าจากที่น้ำพอใจ จากนั้น เมื่อได้พาเขาไปยังสถานที่อันสงบเงียบแล้ว และทราบว่าเขาเป็นผู้ส่งสารจากพระกฤษณะ พวกเธอก็ได้เริ่มถามคำถามกับเขา

โคลกที่ 4

jānīmas tvāṁ yadu-pateḥ
 pārṣadam samupāgatam
 bhartreha preṣitaḥ pitror
 bhavān priya-cikīrṣayā

พวกข้ารู้ว่าท่านเป็นผู้ติดตามของพระกฤษณะผู้เป็นผู้นำแห่งวงศ์ยาทวะ และท่านถูกส่งมาที่นี่โดยนายของท่าน เพื่อให้บิดามารดาของพระองค์มีความสุข

โคลกที่ 5

anyathā go-vraje tasya
 smaraṇīyam na cakṣmahe
 snehānubandho bandhūnām
 muner api su-dustyajāḥ

หากไม่เป็นเช่นนั้น (การจากไป) พวกเราก็ไม่เห็นสิ่งใดที่น่าจดจำในดินแดนแห่งโควรชะนีเลย การจะละทิ้งความผูกพันกับญาติพี่น้องนั้นเป็นเรื่องที่ยากอย่างยิ่ง แม้สำหรับนักปราชญ์

โคลกที่ 6

anyeṣv artha-kṛtā maitrī
yāvad-artha-vidambanam
pumbhiḥ strīṣu kṛtā yadvat
sumanaḥsv iva śatpadaih

มิตรภาพที่มนุษย์แสดงต่อกันนั้นเป็นเพียงสิ่งจอมปลอมที่เกิดขึ้นตราบเท่าที่มีผลประโยชน์ เจก

เช่นเดียวกับความรักที่ชายมีต่อหญิง ซึ่งเป็นเพียงความหลงใหลชั่วคราว ดุจผิ้งที่มาดอมดอกไม้แล้วก็

จากไป

โคลกที่ 7

niḥsvaṁ tyajanti gaṇikā
akalpam nṛpatim prajāḥ
adhīta-vidyā ācāryam
ṛtvijo datta-dakṣiṇam

หญิงโสเภณีจะทอดทิ้งคนยากจน ประชาชนจะละทิ้งกษัตริย์ที่ไร้ความสามารถ ผู้ที่เรียนจบแล้วจะละทิ้งครู และนักบวชก็จะละทิ้งผู้ที่ให้ค่าจ้างแล้ว

โคลกที่ 8

khagā vīta-phalaṁ vṛkṣam
bhuktvā cātithayo gṛham
dagdham mṛgās tathāraṇyam
jārā bhuktvā ratām striyam

นกจะละทิ้งต้นไม้ที่ไม่มีผล แขนงจะละทิ้งบ้านที่ถูกเผา สัตว์ป่าจะละทิ้งป่าที่ไม่มีอาหาร และผู้รักจะละทิ้งหญิงที่ปรารถนาในรักหลังจากที่สมปรารถนาแล้ว

โคลกที่ 9-10

iti gopyo hi govinde
gata-vāk-kāya-mānasāḥ
kṛṣṇa-dūte samāyāte
uddhave tyakta-laukikāḥ
gāyantyah prīya-karmāṇi
rudantyaś ca gata-hriyah
tasya saṁsmṛtya saṁsmṛtya
yāni kaiśora-bālyayoh

เหล่าโคปีผู้ซึ่งอุทิศกาย, วาจา, และใจให้แก่พระกฤษณะ เมื่อได้พบกับอุทธรณ์ผู้เป็นทูตของ

พระกฤษณะ พวกเธอก็ได้ละทิ้งเรื่องราวทางโลกทั้งหมดไป และเริ่มขับร้องเพลงถึงการกระทำอัน

ยิ่งใหญ่ของพระองค์ จากนั้นพวกเธอก็ร่ำไห้ออกมาโดยไร้ซึ่งความอาย ขณะที่ระลึกถึงเรื่องราวในวัย

เยาว์ของพระองค์ครั้งแล้วครั้งเล่า

โคลกที่ 11

kācin madhukaram̐ dr̥ṣṭvā
dhyāyanti kṛṣṇa-saṅgamam
priya-prasthāpitam̐ dūtām
kalpayitvedam̐ abravīt

เหล่าโคปีนางหนึ่งเห็นผิ้วตัวหนึ่งบินมา จึงได้นึกถึงช่วงเวลาที่ได้อยู่กับพระกฤษณะ และจินตนาการว่า
ผิ้วตัวนั้นคือผู้ส่งสารจากพระองค์ จากนั้นนางก็พูดขึ้นว่า

โคลกที่ 12

gopy uvāca
madhupa kitava-bandho mā spr̥śaṅghrim̐ sapatnyāḥ
kuca-vilulita-mālā-kuṅkuma-śmaśrubhir̐ naḥ
vahatu madhu-patis tan-māninīnām̐ prasādam̐
yadu-sadasi viḍambyam̐ yasya dūtas tvam̐ īdr̥k

เหล่าโคปีกล่าวว่า “ข้าแต่ผิ้ว สหายของจอมหลอกลวง อย่าแตะต้องเท้าของพวกข้าที่เต็มไปด้วยกุงก
มะที่หล่นจากพวงมาลัยของศัตรู (โคปีอีกนางหนึ่ง) และติดอยู่ที่หมวดของเจ้า ขอให้พระกฤษณะ เจ้า
แห่งมธุ นำความเมตตาของพระองค์ไปมอบให้แก่สตรีที่พระองค์ให้เกียรติเหล่านั้นเถิด ผู้ที่ส่งทูตอย่าง
เจ้ามานั้นย่อมเป็นที่น่าหัวเราะเยาะของชาวยาทวะ”

โคลกที่ 13

sakṛd adhara-sudhām̐ svām̐ mohinim̐ pāyayitvā
sumanasa iva sadyas tatyaje 'smān bhavādr̥k
paricarati katham̐ tat-pāda-padman̐ nu padmā
hy api bata hr̥ta-cetā hy uttamah̐-śloka-jalpaiḥ

พระองค์ให้พวกเราได้ลิ้มรสเพียงครั้งเดียว ซึ่งนำทิพย์จากริมฝีปากที่น่าหลงใหลของพระองค์ แล้วทรง
ทอดทิ้งพวกเราไปอย่างกะทันหันราวกับดอกไม้ที่เหี่ยวเฉา ข้าแต่ผิ้ว ทำไมเจ้ายังคงรับใช้พระองค์อยู่
เล่า? แม้แต่ปัทมา (พระลักษมี) ผู้มีใจถูกกล่อกลงด้วยคำพูดอันสวຍงามของพระองค์ ก็ยังคงรักพระองค์
อย่างไม่เสื่อมคลาย

โคลกที่ 14

kim iha bahu ṣaḍ-aṅghre gāyasi tvam̐ yadūnām̐
adhipatim̐ agrhāṇām̐ agrato naḥ purāṇam̐
vijaya-sakha-sakhīnām̐ gīyatām̐ tat-prasaṅgaḥ
kṣapita-kuca-rujas te kalpayantiṣṭam̐ iṣṭāḥ

ข้าแต่ผิ้ว ทำไมเจ้าถึงขับร้องสรรเสริญพระกฤษณะ ผู้นำแห่งราชวงศ์ยาทวะ ต่อหน้าพวกข้าผู้ไร้บ้าน
ที่นี่? เรื่องราวเหล่านี้เป็นของเก่าสำหรับพวกเราแล้ว เจ้าควรไปขับร้องเพลงสรรเสริญเพื่อนของอรชุน
ต่อหน้าหญิงคนรักใหม่ของพระองค์เถิด ซึ่งความปรารถนาอันเร้าร้อนในทรวงอกของพวกเรานั้นได้ถูก
ทำให้สงบลงแล้ว เหล่าสตรีเหล่านั้นจะมอบทานที่เจ้าต้องการให้อย่างแน่นอน

โคลงที่ 15

divi bhuvi ca rasāyām kāḥ striyas tad-durāpāḥ
 kapāṭa-rucira-hāsa-bhrū-vijṛmbhasya yāḥ syuḥ
 carāṇa-raja upāste yasya bhūtir vayam kā
 api ca kṛpaṇa-pakṣe hy uttamah-śloka-śabdah

บนสวรรค์, บนโลก, และในใต้บาดาล มีสตรีใดบ้างที่พระองค์ไม่อาจเข้าถึงได้ ด้วยรอยยิ้มอันน่า
 หลงใหลและคิ้วที่โค้งงอนอย่างมีเสน่ห์เหลื่อมของพระองค์? แม้แต่พระลักษมีก็ยังบูชาละอองธุลีจากพระ
 บาทของพระองค์ แล้วพวกข้าเป็นใครกันเล่า? แต่ก็เป็นความจริงที่ว่าพระนามของพระองค์นั้นมีไว้
 สำหรับผู้ที่นำเวทนา

โคลงที่ 16

viśṛja śirasi pādām vedmy ahaṁ cātu-kārair
 anunaya-viduṣas te 'bhyetya dautyair mukundāt
 sva-kṛta iha viśṛtāpatya-paty-anya-lokā
 vyasṛjad akṛta-cetāḥ kim nu sandheyam asmin

จงปล่อยเท้าของข้าจากศირษะของเจ้าเถิด ข้ารู้ว่าเจ้าเป็นผู้เชี่ยวชาญในคำพูดเย็นยอและเชี่ยวชาญใน
 การโกหกเกลี้ย ซึ่งได้เรียนรู้มาจากมุกุนทะ (พระกฤษณะ) แต่พระองค์กลับทอดทิ้งผู้ที่ยอมละทิ้งลูกๆ
 สามิ และทุกอย่างเพียงเพื่อพระองค์เท่านั้น แล้วทำไมข้าจะต้องกลับไปคืนดีกับผู้ทอดทิ้งเช่นนั้นด้วย
 เล่า?

โคลงที่ 17

mṛgayur iva kapīndram vivyadhe lubdha-dharmā
 striyam akṛta virūpām strī-jitah kāma-yānām
 balim api balim attvāveṣṭayad dhvāṅkṣa-vad yas
 tad alam asita-sakhyair dustyajas tat-kathārthah

พระองค์ (พระราม) ทรงยิงพญาวานร (พาลี) เหมือนนายพรานที่โหดเหี้ยม เพราะพระองค์ทรงถูกพิชิต
 โดยสตรี (นางสีดา) และทรงทำให้สตรีอีกนางหนึ่ง (นางสำนักรา) ที่มาหาพระองค์ด้วยความ
 ปรารถนาในรักเสียโฉม แล้วทำไมพระองค์ยังทรงรับเครื่องบรรณาการจากพระราชาพาลีแล้วก็จะจงจำ
 พระองค์ไว้ราวกับอีกา? ดังนั้นจึงเพียงพอแล้วที่จะทอดทิ้งมิตรภาพกับบุตรชายผู้มีฝีมือดำคนนีของท่าน
 แม้ว่าการทิ้งเรื่องราวของพระองค์นั้นเป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้เลย

โคลงที่ 18

yad-anucarita-līlā-karṇa-pīyūṣa-vipruṭ-
 sakṛd-adana-vidhūta-dvandva-dharmā vinaṣṭāḥ
 sapadi grha-kuṭumbaṁ dīnam utsrjya dīnā
 bahava iha vihaṅgā bhikṣu-caryām caranti

การได้ยินเรื่องราวเกี่ยวกับกิจกรรมยามว่างที่พระกฤษณะทรงแสดงเป็นประจํา นั้นเปรียบเสมือนน้ำ
 อมฤตสำหรับหุ สำหรับผู้ที่ลิ้มรสน้ำอมฤตนั้นแม้เพียงหยดเดียว แม้เพียงครั้งเดียว ความทุ่มเทในทวิ

ภาวะทางวัตถุก็สูญสิ้นไป บุคคลเหล่านั้นจำนวนมากได้ละทิ้งบ้านเรือนและครอบครัวที่เต็มไปด้วยความทุกข์โศก กลายเป็นผู้ร่อนเร่คน และดำรงชีวิตด้วยการขอทานในที่แห่งนี้

โคลกที่ 19

vayam ṛtam iva jihma-vyāhṛtaṁ śraddadhānāḥ
kulika-rutam ivājñāḥ kṛṣṇa-vadhvo harīṇyaḥ
dadṛśur asakṛd etat tan-nakha-sparsa-tīvra
smara-ruja upamantrin bhāṇyatām anya-vārtā

พวกข้าเชื่อในคำพูดที่หลอกลวงของพระองค์ราวกับกวางตัวเมียที่เชื่อในเสียงร้องของนายพรานที่กำลังหลอกล่อ พวกข้าได้สัมผัสกับความเจ็บปวดจากความรักอย่างแหลมคมจากการสัมผัสเล็บของพระองค์ ข้าแล้วข้าเล่า โอท่านผู้ส่งสาร โปรดบอกเรื่องราวอื่นที่ไม่ใช่เรื่องของพระองค์แก่พวกข้าเถิด

โคลกที่ 20

priya-sakha punar āgāḥ preyasā preṣitaḥ kiṁ
varaya kim anurundhe mānanīyo 'si me 'nga
nayasi katham ihāsmān dustyaja-dvandva-pārśvam
satatam urasi saumya śrīr vadhūḥ sākam āste

ข้าแต่เพื่อนที่รัก, เจ้ากลับมาอีกครั้งหนึ่งแล้วหรือ? เจ้าถูกผู้เป็นที่รักของข้าส่งมาหรือ? เจ้าต้องการให้ข้าทำอะไรให้? เจ้าคือผู้ที่ควรค่าแก่การให้เกียรติ ข้าแต่ที่รัก, เหตุใดเจ้าจึงนำพวกข้ามาสู่ความสัมพันธ์ที่ยากจะละทิ้งเช่นนี้ โอผู้เปี่ยมด้วยความอ่อนโยน พระศรีผู้เป็นชายาของพระองค์ ทรงประทับบนพระอุระของท่านตลอดเวลา

โคลกที่ 21

api bata madhu-puryām ārya-putro 'dhunāste
smarati sa pitṛ-gehān saumya bandhūnīś ca gopān
kvacid api sa kathā naḥ kiṅkarīnām grṇīte
bhujam aguru-sugandham mūrdhny adhāsyat kadā nu

เป็นที่น่าเศร้าใจยิ่งนัก ที่ตอนนี้พระภคณະบุตรผู้สูงส่งได้ประทับอยู่ในเมืองมถุรา ข้าแต่ท่านผู้เปี่ยมด้วยความอ่อนโยน (อุทระ) พระองค์ทรงระลึกถึงบ้านของบิดาและสหายโคบาลบ้างหรือไม่?

พระองค์ทรงกล่าวถึงพวกข้าผู้เป็นผู้รับใช้บ้างหรือไม่? แล้วเมื่อใดหนอที่พระองค์จะทรงวางพระหัตถ์ที่หอมกรุ่นด้วยเครื่องหอมอครุลงบนศีรษะของพวกข้าอีกครั้ง?

โคลกที่ 22

śrī-śuka uvāca
athoddhavo niśamyaivam
kṛṣṇa-darśana-lālasāḥ
sāntvayan priya-sandēsair
gopīr idam abhāṣata

ฤๅษีศุกทวะ กล่าวว่ เมื่ออุทระได้ฟังคำพูดของเหล่าโคปีผู้ซึ่งโหยหาการได้พบกับพระภคณະ แล้ว เขาจึงกล่าวคำปลอบใจและข้อความจากพระภคณະแก่พวกเธอว่

โคลกที่ 23

śrī-uddhava uvāca
aho yūyaṁ sma pūrṇārthā
bhavatyo loka-pūjitāḥ
vāsudeve bhagavati
yāsām ity arpitam manah

อุทธรณ์กล่าวว่า แน่หนอนพวกเธอเป็นผู้ที่บรรลุปเป้าหมายสูงสุดแล้ว และเป็นผู้ที่ทุกคนในโลกต่างเคารพบูชา เพราะจิตใจของพวกเธอได้ถูกมอบให้แก่ว่าสุเทพผู้เป็นพระผู้เป็นเจ้าสูงสุดแล้ว

โคลกที่ 24

dāna-vrata-tapo-homa
japa-svādhyāya-saṁyamaiḥ
śreyobhir vividhaiś cānyaiḥ
kṛṣṇe bhaktir hi sādhyate

การให้ทาน การถือศีล การบำเพ็ญตบะ การบูชาไฟ การสวดมนต์ การศึกษาคัมภีร์ และการควบคุมตนเอง และการปฏิบัติอันเป็นมงคลอีกหลากหลายอย่างนั้น ล้วนแล้วแต่เป็นหนทางที่จะนำไปสู่ความภักดีต่อพระกฤษณะได้ทั้งสิ้น

โคลกที่ 25

bhagavaty uttamah-śloke
bhavatībhir anuttamā
bhaktiḥ pravartitā diṣṭyā
muninām api durlabhā

เป็นโชคชะตาอันยิ่งใหญ่ของท่าน ที่ท่านได้สร้างความภักดีอันไม่มีใครเทียบได้ในการบูชาพระองค์
อุตตมโคลก ซึ่งเป็นสิ่งที่แม้แต่ฤๅษีผู้ยิ่งใหญ่ยังเข้าถึงได้ยาก

โคลกที่ 26

diṣṭyā putrān patīm dehān
sva-janān bhavanāni ca
hitvāvṛṇita yūyaṁ yat
kṛṣṇākhyam puruṣam param

เป็นโชคดีของพวกเขาอย่างยิ่ง ที่พวกเธอได้ละทิ้งบุตร สามี ร่างกาย ญาติ และบ้านเรือน เพื่อเลือกบุ
รุษะสูงสุดผู้ทรงพระนามว่ากฤษณะ

โคลกที่ 27

sarvātma-bhāvo 'dhikṛto
bhavatīnām adhokṣaje
virahena mahā-bhāgā
mahān me 'nugrahaḥ kṛtaḥ

ข้าแต่ผู้เปี่ยมด้วยบุญญาธิการอันยิ่งใหญ่ ความรักที่พวกท่านมีต่อพระผู้เป็นเจ้าสูงสุดนั้นเป็นสิ่งที่พวก
ท่านควรได้รับด้วยใจอันบริสุทธิ์ การที่พวกท่านแสดงความรักผ่านความรู้สึกของการพลัดพรากนั้นเป็น
ความเมตตาอันยิ่งใหญ่สำหรับข้า

โคลกที่ 28

śrūyatām priya-sandeśo
bhavatīnām sukhāvahāḥ
yam ādāyāgato bhadrā
aham bhartū rahas-karāḥ

โปรดฟังเถิด ข้าแต่สตรีผู้มีบุญ ข้อความจากคนรักของพวกท่านจะนำมาซึ่งความสุข ข้าผู้เป็นผู้รับใช้ที่
ภักดีของเจ้านายของข้า ได้นำข้อความลับนี้มาให้พวกท่าน

โคลกที่ 29

śrī-bhagavān uvāca
bhavatīnām viyogo me
na hi sarvātmanā kvacit
yathā bhūtāni bhūteṣu
kham vāyv-agnir jalam mahi
tathāham ca manaḥ-prāṇa-
bhūtendriya-guṇāśrayaḥ

พระผู้เป็นเจ้าตรัสว่า การพลัดพรากของพวกเธอกับเรานั้นไม่เคยเกิดขึ้นเลย เพราะเราคือดวงวิญญาณ
ของสรรพสิ่ง เฉกเช่นเดียวกับธาตุทั้งห้า (ดิน, น้ำ, ลม, ไฟ, อากาศ) ที่สถิตอยู่ในสรรพชีวิตทั้งหมด เรา
เองก็สถิตอยู่ในใจ, ลมปราณ, ธาตุ, และประสาทสัมผัสของพวกเธอเช่นกัน

โคลกที่ 30

ātmany evātmanātmānam
srje hanmy anupālaye
ātma-māyānubhāvena
bhūtendriya-guṇātmanā

เราสร้าง ทำลาย และค้ำจุนทุกสิ่งภายในตัวเราเอง ด้วยอำนาจแห่งมายาของเรา และด้วยธาตุ
ประสาทสัมผัส และคุณสมบัติทั้งปวง

โคลกที่ 31

ātmā jñāna-mayaḥ śuddho
vyatirikto 'guṇānvayaḥ
susupti-svapna-jāgradbhir
māyā-vṛttibhir īyate

ดวงวิญญาณนั้นบริสุทธิ์และเต็มไปด้วยความรู้ อยู่เหนือคุณสมบัติของธรรมชาติทางวัตถุทั้งปวง แต่
กลับถูกรับรู้ผ่านการทำงานของมายา (ภาพลวงตา) ในสามสถานะของจิตสำนึก คือ การหลับ การฝัน
และการตื่น

โคลกที่ 32

yenendriyārthān dhyāyeta
mr̥ṣā svapna-vad utthitaḥ
tan nirundhyād indriyāṇi
vinidraḥ pratyapadyata

มนุษย์จะใช้จิตใจในการเพ่งพินิจวัตถุทางประสาทสัมผัสสรวกับความฝัน เมื่อลุกขึ้นจากความหลับแล้ว ก็ควรควบคุมจิตใจและประสาทสัมผัสเหล่านั้นให้ได้

โคลกที่ 33

etad-antaḥ samāmnāyo
yogaḥ sāṅkhyam manīṣiṇām
tyāgas tapo damaḥ satyam
samudrāntā ivāpagāḥ

บทสรุปของคัมภีร์พระเวท โยคะ และปรัชญาสาขายะของผู้มีปัญญาทั้งหลาย รวมถึงการสละ การบำเพ็ญตบะ การควบคุมตนเอง และความสัตย์จริง ล้วนแล้วแต่มีจุดหมายปลายทางเดียวกันคือเราเฉกเช่นเดียวกับแม่น้ำทั้งหลายที่ไหลไปรวมกันในมหาสมุทร

โคลกที่ 34

yat tv ahaṁ bhavatīnām vai
dūre varte priyo dṛśām
manasaḥ sannikarṣārtham
mad-anudhyāna-kāmyayā

แต่เหตุผลที่แท้จริงที่เรา ผู้เป็นที่รักของพวกเธอ ได้อยู่ห่างไกลออกไป ก็เพราะเราปรารถนาที่จะกระตุ่นให้พวกเธอเพ่งมาที่เราอย่างต่อเนื่อง และดึงจิตใจของพวกเธอให้เข้าใกล้มากยิ่งขึ้น

โคลกที่ 35

yathā dūra-care preṣṭhe
mana āviśya vartate
strīṇām ca na tathā cetah
sannikṛṣṭe 'kṣi-gocare

เมื่อคนรักอยู่ห่างไกลออกไป จิตใจของสตรีจะจดจ่ออยู่กับเขาอย่างเต็มที่ แต่เมื่อเขาอยู่ใกล้และเห็นได้ด้วยตาเปล่า จิตใจของพวกเธอก็จะไม่จดจ่อเช่นนั้น

โคลกที่ 36

mayy āveśya manaḥ kṛtsnam
vimuktāśeṣa-vṛtti yat
anusmarantyo mām nityam
acirān mām upaiśyatha

เพราะจิตใจของพวกเธอถูกดูดซับไว้ในเราอย่างสมบูรณ์ และปราศจากการผูกพันอื่นใด พวกเธอจึงระลึกถึงเราอยู่เสมอ และด้วยเหตุนี้ ไม่ช้าพวกเธอก็จะได้เรากลับคืนมาอีกครั้ง

โคลกที่ 37

yā mayā krīḍatā rātryām
vane 'smin vraja āsthītāḥ
alabdha-rāsāḥ kalyāṇyo
māpur mad-vīrya-cintayā

เหล่าหญิงสาวผู้โชคดีที่แม้ไม่ได้ร่วมราสลีลากับเราในยามค่ำคืนในป่าวระนี้ แต่ได้เพ่งจิตมายังเรื่องราวอันยิ่งใหญ่ของเรา พวกเธอก็ได้บรรลุถึงเราแล้ว

โคลกที่ 38

śrī-śuka uvāca
evam priyatamādiṣṭam
ākarnya vraja-yoṣitaḥ
tā ūcur uddhavam prītās
tat-sandēśāgata-smṛtiḥ

ฤษีศรึศุกเทวะ กล่าวว่ สตรีในวระดีใจที่ได้ยินสารจากพระกฤษณะผู้เป็นที่รักของพวกนาง คำพูด
ของพระองค์ได้ฟื้นความทรงจำของพวกนาง พวกนางจึงพูดกับอุทระว่

โคลกที่ 39

gopya ūcuḥ
diṣṭyāhito hataḥ kaṁso
yadūnām sānugo 'gha-kṛt
diṣṭyāptair labdha-sarvārthaiḥ
kuśaly āste 'cyuto 'dhunā

โคปิกล่าวว่ ช่งโชคดีเหลือเกินที่กษัตริย์ก่งสะผู้เป็นศัตรูต่อวงศ์ทุพร้อมด้วยผู้ติดตามได้ถูกสังหาร
แล้ว และช่งโชคดีเหลือเกินที่อัยยะ ผู้ที่ทำให้ทุความปรารถนาของผู้เกล็ดชิดสมหวัง ได้ประทับอยู่
อย่างเป็นสุขในตอนนี้

โคลกที่ 40

kaccid gadāgrajaḥ saumya
karoti pura-yoṣitām
prītiṁ naḥ snigdha-savṛḍa-
hāsodāreḥṣaṇārcitaḥ

ข้าแต่ผู้เปี่ยมด้วยความอ่อนโยน (อุทระ) พระกฤษณะผู้เป็นพี่ชายของคะ อาจะทรงมอบความสุข
ให้แก่สตรีในเมืองมธราแล้ว ซึ่งเป็นความสุขที่ควรจะเป็นของพวกข้า ด้วยรอยยิ้มที่เปี่ยมด้วยความรัก
และความขวยเ็น และการจ้องมองที่เปี่ยมด้วยความเมตตา

โคลกที่ 41

katham rati-viśeṣa-jñāḥ
priyaś ca pura-yoṣitām
nānubadhyeta tad-vākyair
vibhramaiś cānubhājitaḥ

พระองค์ผู้ทรงเชี่ยวชาญในการแสดงความรักทุรูปแบบ และเป็นที่รักของเหล่าสตรีในเมืองมธรา จะ
ทรงไม่ผูกพันกับคำพูดและท่าทางที่น่าหลงใหลของพวกเธอได้อย่างไร ในเมื่อพระองค์ได้รับการบูชา
จากพวกเธออย่างต่อเนื่องแล้ว?

โคลกที่ 42

api smarati naḥ sādho
govindaḥ prastute kvacit
goṣṭhi-madhye pura-strīṇām
grāmyāḥ svaira-kathāntare

ข้าแต่ผู้มีบุญ พระโควินทะยังคงระลึกถึงพวกข้าบ้างหรือไม่? พระองค์เคยพูดถึงเรื่องราวของพวกข้าที่อยู่ในหมู่บ้านบ้างหรือไม่ ในการสนทนาอันเป็นอิสระท่ามกลางเหล่าสตรีในเมืองนั้น?

โคลกที่ 43

tāḥ kim niśāḥ smarati yāsu tadā priyābhir
vṛndāvane kumuda-kunda-śaśāṅka-ramye
reme kvaṇac-carāṇa-nūpura-rāsa-goṣṭhyām
asmābhir īḍita-maṇojña-kathaḥ kadācit

พระองค์ยังทรงจดจำคำคั้นเหล่านั้นได้หรือไม่? คำคั้นที่เราได้ร่วมรื่นเรึงในป่าวนทาวนะที่งดงามด้วยดอกบัว ดอกมะลิ และแสงจันทร์ ในวงราสลีลา ที่มีเสียงก่ำโล่ซอเท้าตังก้องกังวาน พระองค์ยังทรงจำเรื่องราวอันน่าหลงใหล ที่พวกข้าเคยขับร้องสรรเสริญได้บ้างหรือไม่?

โคลกที่ 44

apy eṣyatīha dāsārhas
taptāḥ sva-kṛtayā śucā
sañjīvayan nu no gātrair
yathendro vanam ambudaiḥ

พระกฤษณะ ผู้สืบเชื้อสายจากท้าวทศารหะ จะเสด็จมาที่นี่อีกครั้งหรือไม่? พระองค์ผู้ทรงทำให้พวกข้าต้องทนทุกข์ด้วยความโศกเศร้าที่พระองค์สร้างขึ้น จะทรงชุบชีวิตพวกข้าด้วยการสัมผัสพระวรกายของพระองค์หรือไม่? เหมือนกับพระอินทร์ที่ทรงชุบชีวิตป่าด้วยเมฆฝน

โคลกที่ 45

kasmāt kṛṣṇa ihāyāti
prāpta-rājyo hatahitah
narendra-kanyā udvāhya
prītaḥ sarva-suhrd-vṛtaḥ

แต่ทำไมพระกฤษณะจะต้องเสด็จมาที่นี่หลังจากที่พระองค์ทรงได้ราชาอาณาจักร ฆ่าศัตรูของพระองค์ และสมรสกับธิดาของกษัตริย์ และมีความสุขท่ามกลางสหายรักของพระองค์แล้ว

โคลกที่ 46

kim asmābhir vanaukobhir
anyābhir vā mahātmanah
śrī-pater āpta-kāmasya
kriyetārthaḥ kṛtātmanah

แล้วพวกเรา ผู้ซึ่งอาศัยอยู่ในป่านี้ มีค่าอะไรสำหรับพระกฤษณะผู้เป็นเจ้าของพระศรี? สำหรับพระองค์ผู้ซึ่งความปรารถนาทั้งหมดได้บรรลุแล้วและทรงสมบูรณ์ในพระองค์เอง เราจะสามารถมอบสิ่งใดให้พระองค์ได้เล่า?

โคลกที่ 47

param saukhyam hi nairāśyam
svairiṇy apy āha piṅgalā
taj jānatīnām naḥ kṛṣṇe
tathāpy āśā duratyayā

แม้แต่ปิงคลาหึงโสเภณีก็ยังคงกล่าวว่าความสุขสูงสุดนั้นมาจากการปลดปล่อยตนเองจากความ
ปรารถนา แต่พวกเราซึ่งรู้ดีถึงความจริงนี้ ก็ยังไม่อาจละทิ้งความหวังในตัวพระกฤษณะได้เลย

โคลกที่ 48

ka utsaheta santyaktum
uttamahśloka-saṁvidam
anicchato 'pi yasya śrīr
aṅgān na cyavate kvacit

ใครเล่าจะทนละทิ้งการสนทนาอันใกล้ชิดกับพระอุตตมโคลกได้ พระองค์ผู้ซึ่งแม้แต่พระลักษมีก็ยังไม่
อาจละทิ้งพระวรกายของพระองค์ได้เลย

โคลกที่ 49

saric-chaila-vanoddeśā
gāvo veṇu-ravā ime
saṅkarṣaṇa-sahāyena
kṛṣṇenācaritāḥ prabho

ข้าแต่ท่านอุทระ แม่น้ำ ภูเขา, และป่าทั้งหมด รวมถึงเสียงขลุ่ยและฝูงโค สิ่งเหล่านี้ล้วนถูก
พระกฤษณะพร้อมด้วยพระพลรามใช้เป็นที่รื่นเริงไปแล้ว

โคลกที่ 50

punaḥ punaḥ smārayanti
nanda-gopa-sutaṁ bata
śrī-niketais tat-padakair
vismartuṁ naiva śaknumaḥ

รอยพระบาทของบุตรชายแห่งนันทะ ซึ่งมีสัญลักษณ์อันศักดิ์สิทธิ์ ได้ย้ำเตือนให้พวกข้าระลึกถึง
พระองค์ครั้งแล้วครั้งเล่า พวกข้าจึงไม่อาจลืมพระองค์ไปได้เลย

โคลกที่ 51

gatyā lalitayodāra-
hāsa-līlāvalokanaiḥ
mādhvyā girā hṛta-dhiyaḥ
katham taṁ vismarāma he

ข้าแต่ท่านอุทระ, พวกข้าจะลืมพระองค์ได้อย่างไร? ในเมื่อพระอิริยาบถที่สง่างาม, รอยยิ้มที่เปี่ยม
ด้วยความเมตตา, การจ้องมองที่หยอกล้อ, และถ้อยคำที่หวานปานน้ำผึ้งของพระองค์ ได้ขโมยหัวใจ
ของพวกข้าไปแล้ว

โคลกที่ 52

he nātha he ramā-nātha
vraja-nāthārti-nāśana
magnum uddhara govinda
gokulam vṛjinārṇavāt

ข้าแต่นายท่าน! ข้าแต่พระสวามีแห่งรมา! ข้าแต่ผู้นำแห่งวรชะ! ข้าแต่ผู้ทำลายความทุกข์! ขอพระองค์
โปรดช่วยชาวโคกุละ ซึ่งกำลังจมดิ่งลงในห้วงแห่งความทุกข์นี้ด้วยเถิด ข้าแต่พระโควินทะ

โคลกที่ 53

śrī-śuka uvāca
tatas tāḥ kṛṣṇa-sandēśair
vyapeta-viraha-jvarāḥ
uddhavaṁ pūjayāṁ cakrur
jñātvātmānam adhokṣajam

ฤษีศรึศุกเทวะ กล่าวต่อไปว่า เมื่อเหล่าโคปีได้รับข้อความจากพระกฤษณะแล้ว ความทุกข์จากการพลัดพรากของพวกเขาก็หายไป พวกเขาจึงบูชาอุทระ เพราะพวกเขาได้ตระหนักว่าพระผู้เป็นเจ้าของเขาได้สถิตอยู่ในตัวเขาแล้ว

โคลกที่ 54

uvāsa katicin māsān
gopīnām vinudan śucaḥ
kṛṣṇa-līlā-kathām gāyan
ramayām āsa gokulam

อุทระได้อาศัยอยู่ที่โคกุลเป็นเวลาหลายเดือน เพื่อปลอบโยนความทุกข์ระทมของเหล่าโคปี เขาได้ขับร้องเพลงสรรเสริญเรื่องราวของพระกฤษณะและมอบความสุขให้แก่ชาวโคกุล

โคลกที่ 55

yāvanty ahāni nandasya
vraje `vātsīt sa uddhavaḥ
vrajaukasām kṣṇa-prāyāny
āsan kṛṣṇasya vārtayā

อุทระได้อาศัยอยู่ในหมู่บ้านของนันทะเป็นเวลาหลายวัน แต่ช่วงเวลาเหล่านั้นผ่านไปอย่างรวดเร็วดุจชั่วขณะสำหรับชาววระ เพราะพวกเขามีเรื่องราวของพระกฤษณะให้พูดคุยกันเสมอ

โคลกที่ 56

sarid-vana-giri-dronīr
vīkṣan kusumitān drumān
kṛṣṇaṁ saṁsmārayan reme
hari-dāso vrajaukasām

อุทระ ผู้เป็นผู้รับใช้ของพระหริ (พระกฤษณะ) ได้มองดูแม่น้ำ, ป่า, ภูเขา, และหุบเขาที่เต็มไปด้วยดอกไม้บานสะพรั่ง และด้วยการระลึกถึงพระกฤษณะ เขาก็ทำให้ชาววระมีความสุข

โคลกที่ 57

dr̥ṣṭvaivam-ādi gopīnām
kṛṣṇāveśātma-viklavam
uddhavaḥ parama-prītas
tā namasyann idaṁ jagau

เมื่ออุทระได้เห็นความทุกข์ระทมทางใจของเหล่าโคปีที่เกิดจากการรับเอาพระกฤษณะไว้ในจิตใจ เขาก็รู้สึกยินดีอย่างยิ่ง และได้ไค้คำนับพวกเขา แล้วขับร้องเพลงสรรเสริญขึ้นมาว่า

โคลกที่ 58

etāḥ param tanu-bhṛto bhuvi gopa-vadhvo
govinda eva nikhilātmani rūḍha-bhāvāḥ
vāñchanti yad bhava-bhiyo munayo vayan ca
kiṁ brahma-janmabhir ananta-kathā-rasasya

เหล่าโคปีเหล่านี้เท่านั้นที่สามารถดำเนินชีวิตอยู่ได้อย่างสมบูรณ์บนโลกนี้ เพราะพวกเขามีความรักอันบริสุทธิ์ต่อพระโควินทะ ผู้เป็นดวงวิญญาณของสรรพสิ่ง และความรักที่พวกเขารรณานั้นคือสิ่งที่แม้แต่นักปราชญ์ผู้ซึ่งกลัววิญญูสงสารก็ยังปรารถนา แล้วการเกิดเป็นพราหมณ์อย่างเราจะมีประโยชน์อันใด ในเมื่อเราไม่สามารถเข้าถึงเรื่องราวของพระผู้เป็นเจ้าของผู้ไร้ขีดจำกัดได้เหมือนพวกเขา?

โคลกที่ 59

kvemāḥ striyo vana-carīr vyabhicāra-duṣṭāḥ
kṛṣṇe kva caiṣa paramātmani rūḍha-bhāvāḥ
nanv īśvaro 'nubhajato 'viduṣo 'pi sākṣāc
chreyas tanoty agada-rāja ivopayuktaḥ

สตรีชาวป่าเหล่านี้ ซึ่งถูกแปดเปื้อนด้วยพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม จะไปเปรียบอะไรกับพระกฤษณะผู้เป็นพระปรมาตมัน? แต่ถึงแม้พวกเขาจะไม่รู้ (ในทางปรัชญา) ผู้เป็นพระเจ้าก็ยังทรงประทานความดีงามอันสูงสุดให้แก่ผู้ที่ให้ความรักอย่างต่อเนื่อง เถิดเช่นราชาแห่งยา (น้ำอมฤต) ที่จะให้ผลเมื่อได้ดื่มเข้าไป

โคลกที่ 60

nāyaṁ śriyo 'nga u nitānta-rateḥ prasādaḥ
svar-yoṣitām nalina-gandha-rucām kuto 'nyāḥ
rāsotsave 'sya bhuja-daṇḍa-grhīta-kaṇṭha-
labdhāśiṣām ya udagād vraja-vallabhīnām

แม้แต่องค์พระศรี ผู้ประทับอยู่บนพระอุระของพระกฤษณะ ก็ยังมิได้รับพระกรุณาเช่นนี้ และนับประสาอะไรกับเหล่านางฟ้าบนสวรรค์ผู้หอมกรุ่นด้วยกลิ่นบัวและงดงามด้วยรัศมีเรือนกาย แต่พรอันประเสริฐกลับตกแก่เหล่านางโคปีแห่งวรชะ ผู้เป็นที่รักของพระองค์ ซึ่งได้ลิ้มรสความสุกอันยิ่งใหญ่ในราสลีลา เมื่อพระกฤษณะโอบกอดลำคอของพวกนางด้วยพระพาหาอันทรงพลัง

โคลกที่ 61

āsām aho caraṇa-reṇu-juṣām ahaṁ syām
vṛndāvane kim api gulma-latauṣadhīnām
yā dustyajāṁ sva-janam ārya-pathaṁ ca hitvā
bhejur mukunda-padavīm śrutibhir vimrgyām

โอ เราปรารถนาที่จะได้เป็นสิ่งใดสิ่งหนึ่งในดินแดนวณทวานะ ไม่ว่าจะป็นต้นไม้ เถาวัลย์ หรือพุ่มไม้ก็ตาม เพื่อที่เราจะได้เป็นเพียงละอองธูลีได้ฝ่าเท้าของเหล่าโคปี ซึ่งเป็นผู้ที่ยอมสละแม้กระทั่งครอบครัวและวิถีแห่งความบริสุทธิ์อันเป็นที่รักยิ่ง เพื่อเข้าถึงและบูชาพระบาทของมุกุนทะ ซึ่งเป็นหนทางที่แม้แต่พระเวทย์ยังต้องแสวงหา

โคลงที่ 62

yā vai śrīyārcitam ajādibhir āpta-kāmair
yogeśvarair api yad ātmani rāsa-goṣṭhyām
kṛṣṇasya tad bhagavataḥ caraṇāravindam
nyastam staneṣu vijahuḥ parirabhya tāpam

ผู้ซึ่ง (เหล่าสาวเลี้ยงวัว) ได้ละความทุกข์ระทมจากการที่ได้ก่อตรัดพระบาทอันเป็นดังดอกบัวขององค์
พระผู้เป็นเจ้าของผู้สูงสุด ซึ่งพระบาทนั้นได้ถูกวางไว้บนหน้าอกของพวกเธอระหว่างการแสดงราสลีลา
พระบาทนี้เป็นที่เคารพสักการะของแม้กระทั่งพระพรหมผู้ไม่เกิดแล้วและเหล่าเทพเจ้าอื่น ๆ ซึ่งเป็นผู้
ที่ได้บรรลุลความปรารถนาทุกประการแล้ว รวมถึงเป็นที่สักการะของเหล่าผู้เป็นเจ้าของแห่งโยคะทั้งหลาย
ด้วย

โคลงที่ 63

vande nanda-vraja-strīṇām
pāda-reṇum abhīkṣṇaśaḥ
yāsām hari-kathodgītām
punāti bhuvana-trayam

เราขอถวายความเคารพอย่างต่อเนื่องต่อละอองรุตีจากเท้าของเหล่าสตรีชาวนันทวระ เพราะการขับ
ขานเรื่องราวของพระหรี (พระกฤษณะ) โดยพวกเธอ ได้ชำระโลกทั้งสามให้บริสุทธิ์

โคลงที่ 64

śrī-śuka uvāca
atha gopīr anujñāpya
yaśodām nandam eva ca
gopān āmantrya dāśārha
yāsyann āruruhe ratham

ฤๅษีศุกเทศะกล่าวว่า จากนั้น อุทระผู้สืบเชื้อสายจากทาศารหะ เมื่อจะเดินทางกลับ จึงได้กล่าวลา
เหล่าโคปี พระนางยศธา พระนันทะ และเหล่าโคบาล ก่อนที่จะขึ้นสู่รถม้าของเขา

โคลงที่ 65

taṁ nirgataṁ samāsādyā
nānopāyana-pāṇayaḥ
nandādayo 'nurāgeṇa
prāvocann āsru-locanāḥ

เมื่อพวกเขาเห็นอุทระกำลังจะเดินทางออกไป พระนันทะและคนอื่นๆ จึงได้เข้ามาหาพร้อมกับสิ่งของ
บูชาต่างๆ ในมือ และกล่าวด้วยความรักใคร่ทั้งน้ำตานองหน้า

โคลงที่ 66

manaso vṛttayo naḥ syuḥ
kṛṣṇa pādāmbujāśrayāḥ
vāco 'bhidhāyinīr nāmnām
kāyas tat-prahvaṇādiṣu

ขอให้การทำงานของจิตใจของเราอยู่ภายใต้ร่มพระบาทอันเป็นดั่งดอกบัวของพระกฤษณะ ขอให้
ถ้อยคำของเราใช้เรียกขานพระนามของพระองค์ และขอให้ร่างกายของเราใช้ในการถวายความเคารพ
ต่อพระองค์

โคลกที่ 67

karmabhir bhrāmyamāṇānām
yatra kvāpīśvarecchayā
maṅgalācaritair dānai
ratir naḥ kṛṣṇa īśvare

ไม่ว่าด้วยกรรมใดที่เราต้องเวียนว่ายตายเกิดไปในภพภูมิต่างๆ ตามความประสงค์ขององค์พระผู้เป็น
เจ้า ขอให้เรายังคงมีความรักและความผูกพันต่อพระกฤษณะผู้เป็นเจ้าเสมอ

โคลกที่ 68

evam sabhājito gopaiḥ
kṛṣṇa-bhaktyā narādhipa
uddhavaḥ punar āgacchan
mathurām kṛṣṇa-pālītām

ข้าแต่ท่านผู้ปกครองเหล่ามนุษย์ (ปรีกษิต) เมื่อได้รับเกียรติอย่างสูงจากเหล่าโคบาลด้วยความรักดีต่อ
พระกฤษณะแล้ว อุทระะจึงได้เดินทางกลับไปยังเมืองมถุรา ซึ่งได้รับการคุ้มครองโดยองค์พระกฤษณะ

โคลกที่ 69

kṛṣṇāya pranipatyāha
bhakty-udrekam vrajaukasām
vasudevāya rāmāya
rājñe copāyanāny adāt

หลังจากถวายความเคารพต่อองค์พระกฤษณะแล้ว อุทระะได้ทูลเล่าถึงความรักดีอันล้ำเหลือของ
ชาววระ และมอบเครื่องบรรณาการที่ได้รับมาแก่พระวสุเทพ พระพลราม และพระราชา (อุครเสนะ)

อถายะ 48

โคลกที่ 1

śrī-śuka uvāca
atha vijñāya bhagavān
sarvātmā sarva-darśanaḥ
sairandhryāḥ kāma-taptāyāḥ
priyam icchan grhaṁ yayau

ฤๅษีศุกะทนะ กล่าวต่อไปว่า จากนั้นพระผู้เป็นเจ้า ผู้ทรงเป็นดวงวิญญาณและผู้หยั่งรู้ทุกสรรพสิ่ง ได้
ทรงเข้าใจความปรารถนาอันเร่าร้อนของสาวใช้ไสรันธรี (ตริวิกรา) และด้วยความประสงค์ที่จะ
ประทานความสุขแก่นาง พระองค์จึงเสด็จไปที่บ้านของนาง

โคลกที่ 2

mahārhopaskarair āḍhyaṁ
kāmapāyopabṛṁhitam
muktā-dāma-patākābhir
vitāna-śayanāsanaiḥ
dhūpaiḥ surabhibhir dīpaiḥ
srag-gandhair api maṇḍitam

บ้านของนางเต็มไปด้วยเครื่องเรือนหรูหรา และตกแต่งอย่างสมบูรณ์แบบเพื่อปลุกเร้าความรัก มีการประดับประดาด้วยพวงมาลัยไข่มุก ธงทิว และเครื่องแขวนเพดาน มีเตียงและที่นั่งหอมอบอวลด้วยเครื่องหอมและโคมไฟ อีกทั้งยังมีพวงมาลัยดอกไม้และน้ำหอม

โคลกที่ 3

grhaṁ tam āyāntam avekṣya sāsanaṁ
sadyaḥ samutthāya hi jāta-sambhramā
yathopasaṅgamyā sakhibhir acyutaṁ
sabhājayām āsa sad-āsanādibhiḥ

เมื่อตรัสวิกราเห็นพระองค์เสด็จมาถึงเรือน นางก็ลุกขึ้นจากที่นั่งในทันทีด้วยอาการตื่นเต้น แล้วก้าวออกมาต้อนรับพระอภัยตะพร้อมกับหมู่สหายของนาง จากนั้นนางก็น้อมถวายที่นั่งอันดีเลิศและของสักการะอื่น ๆ แต่พระองค์ด้วยความเคารพ

โคลกที่ 4

tathoddhavaḥ sādhutayābhipūjito
nyaṣīdad urvyām abhimṛśya cāsanam
kṛṣṇo 'pi tūrṇam śayanam mahā-dhanam
viveśa lokācaritāny anuvrataḥ

อุทธรวะ ซึ่งเป็นบุคคคลศักดิ์สิทธิ์ก็ได้ก้มลงแตะพื้นและที่นั่งก่อนจะนั่งลงเพื่อแสดงความเคารพ ขณะที่องค์พระกฤษณะก็เสด็จขึ้นบรรทมบนเตียงอันมีค่าอย่างรวดเร็ว โดยทรงแสดงพระองค์ประหนึ่งเป็นมนุษย์ทั่วไป

โคลกที่ 5

sā majjanālepa-dukūla-bhūṣaṇa
srag-gandha-tāmbūla-sudhāsavādibhiḥ
prasādhitātmopasasāra mādhamam
sa-vrīḍa-līlotsmita-vibhramekṣitaiḥ

ด้วยร่างกายที่ได้รับการเตรียมพร้อมอย่างพิถีพิถันผ่านการอาบน้ำ การทาขี้ผึ้งหอม การแต่งกายด้วยอาภรณ์ชั้นดี และการประดับประดาด้วยเครื่องประดับ พวงมาลัย น้ำหอม และการเคี้ยวหมาก นางตรัสวิกราได้เข้าหาพระมารดาพร้อมกับส่งสายตาที่เปี่ยมด้วยความขวยเขิน ความซื่อเล่น และรอยยิ้มที่เชิญชวน

โคลกที่ 6

āhūya kāntām nava-saṅgama-hriyā
viśaṅkitām kaṅkaṇa-bhūṣite kare

pragrhya śayyām adhivēśya rāmayā
reme 'nulepārpaṇa-puṇya-leśayā

พระองค์ทรงเรียกนางอันเป็นที่รัก ซึ่งยังคงมีความละเอียดจากการใกล้ชิดเป็นครั้งแรก และมีความ
หวาดหวั่นอยู่เล็กน้อย จากนั้นทรงจับมือที่ประดับด้วยกำไลของนาง วางนางลงบนเตียง และทรง
อภิมรณอยู่กับสตรีนางนั้น ผู้ซึ่งได้รับผลบุญอันน้อยนิดจากการถวายขี้ผึ้งหอม

โคลกที่ 7

sānaṅga-tapta-kucayor urasas tathākṣṇor
jighranty ananta-caraṇena rujo mṛjantī
dorbhyām stanāntara-gataṁ parirabhya kāntam
ānanda-mūrtim ajahād ati-dīrgha-tāpam

เพียงแค่ได้สูดกลิ่นหอมจากพระบาทของพระกฤษณะ นางก็สามารถปลดเปลื้องความร้อนแห่ง
ราคะที่กามเทพปลูกไว้ในอก ดวงตา และทรวงอกของนางได้ นางโอบกอดพระศรীগฤษณะ ผู้ทรงเป็น
สัญลักษณ์แห่งความปิติ ไว้ระหว่างทรวงอกของนางด้วยสองแขน และด้วยเหตุนี้ นางจึงละทิ้งความ
ทุกข์อันยาวนานลงได้

โคลกที่ 8

saivam kaivalya-nātham taṁ
prāpya duṣprāpyam īśvaram
aṅga-rāgārpaṇenāho
durbhagedam ayācata

ด้วยการถวายเครื่องหอมเพียงเล็กน้อย นางซึ่งเคยโชคร้าย (ตริวิกรา) ได้รับพระผู้เป็นเจ้าของซึ่ง
แห่งการปลดปล่อยและเป็นผู้ที่ยากจะเข้าถึง แล้วนางก็ขอพรจากพระองค์

โคลกที่ 9

sahoṣyatām iha preṣṭha
dināni katicin mayā
ramasva notsahe tyaktum
saṅgam te 'mburuheksaṇa

(ตริวิกรากล่าวว่า) โอที่รักผู้มีเนตรดังดอกบัว ขอพระองค์ทรงประทับและทรงสำราญอยู่ที่นี้กับข้า

พระองค์อีกสักสองสามวันเถิด ข้าพระองค์ไม่อาจทนให้ต้องจากพระองค์ไปได้

โคลกที่ 10

tasyai kāma-varam dattvā
mānayitvā ca māna-daḥ
sahoddhavana sarveśaḥ
sva-dhāmāgamad ṛddhimat

พระองค์ผู้ทรงให้เกียรติแก่ผู้อื่นได้ประทานพรตามความปรารถนาทางโลกีย์ของนาง (ตริวิกรา) แล้ว
ทรงเคารพนาง จากนั้นพระองค์ผู้เป็นเจ้าของแห่งสรรพสิ่งพร้อมกับบุุทระก็ได้เสด็จกลับไปยัง
พระราชมณเฑียรอันรุ่งเรืองของพระองค์

โคลกที่ 11

durārdhyaṁ samārādhya
viṣṇuṁ sarveśvareśvaram
yo vṛṇīte mano-grāhyam
asattvāt kumanīṣy asau

ผู้ที่บูชาพระวิษณุ ผู้ทรงเป็นใหญ่เหนือผู้ปกครองทั้งปวง ซึ่งเป็นผู้ที่ยากจะบูชา แต่กลับเลือกที่จะขอ
เพียงพรเพื่อความพึงพอใจทางใจอันไร้สาระ ผู้นั้นนับเป็นคนที่มีปัญญาทึบ

โคลกที่ 12

akrūra-bhavanam kṛṣṇaḥ
saha-rāmoddhavaḥ prabhuḥ
kiñcic cikīrṣayan prāgād
akrūra-priya-kāmyayā

จากนั้น องค์พระกฤษณะผู้เป็นเจ้าสูงสุดพร้อมด้วยพระพลรามและอุทระ ได้เสด็จไปที่บ้านของอกรู
ระ ด้วยความประสงค์ที่จะทำบางสิ่งและต้องการที่จะทำให้เขาพึงพอใจ

โคลกที่ 13-14

sa tān nara-vara-śreṣṭhān
ārād vīkṣya sva-bāndhavān
pratyutthāya pramuditāḥ
pariṣvajyābhinandya ca
nanāma kṛṣṇam rāmaṁ ca
sa tair apy abhivāditāḥ
pūjayām āsa vidhi-vat
kṛtāsana-parigrahān

เมื่ออกรูระเห็นพระองค์ทั้งสาม ซึ่งเป็นเครือญาติของตนและเป็นบุคคลที่ประเสริฐสุดกำลังเสด็จมาแต่
ไกล เขาก็ลุกขึ้นด้วยความยินดีเป็นล้นพ้น แล้วเข้าสวมกอดและทักทายพระองค์ด้วยความเคารพ
จากนั้น เขาก็กราบลงต่อพระกฤษณะและพลราม และได้รับการทักทายตอบจากพระองค์ทั้งสอง เมื่อ
แขกของเขานั่งลงแล้ว เขาก็ถวายการบูชาตามหลักแห่งพระคัมภีร์

โคลกที่ 15-16

pādāvanajanīr āpo
dhārayan śirasā nṛpa
arhaṇenāmbair divyair
gandha-srag-bhūṣaṇottamair
arcitvā śirasānamya
pādāv aṅka-gatau mṛjan
praśrayāvanato 'krūraḥ
kṛṣṇa-rāmāv abhāṣata

โอมหาราช อกรูระประพรมน้ำล้างพระบาทของพระกฤษณะและพลรามบนศีรษะของตน จากนั้น เข
ก็น้อมถวายเครื่องสักการะ อาภรณ์อันประณีต ไม้จันทน์หอม พวงมาลัยดอกไม้ม และเครื่องประดับอัน

วิจิตรงดงาม หลังจากถวายการบูชาพระเจ้าแล้ว เขาก็ก้มศีรษะลงจรดพื้น จากนั้นเขาก็เริ่มนวดพระบาทของพระกฤษณะโดยอัญเชิญขึ้นบนตักของตน แล้วกล่าวด้วยอาการอ่อนน้อมถ่อมตนว่า

โคลกที่ 17

diṣṭyā pāpo hataḥ kaṁsah
sānugo vām idam kulam
bhavadbhyām uddhṛtaṁ kṛcchrād
durantāc ca samedhitam

เป็นโชคดีของพวกท่านอย่างยิ่ง ที่กษัตริย์กังสะผู้ชั่วร้ายพร้อมด้วยผู้ติดตามได้ถูกสังหารไปแล้ว และราชวงศ์ของพวกท่านก็ได้รับการกอบกู้จากความทุกข์ระทมที่ไม่มีที่สิ้นสุด และได้เจริญรุ่งเรืองด้วยการปกป้องของพระกฤษณะและพระพลราม

โคลกที่ 18

yuvām pradhāna-puruṣau
jagad-dhetū jagan-mayau
bhavadbhyām na vinā kiñcit
param asti na cāparam

พระองค์ทั้งสองทรงเป็นบุคคลสูงสุด ผู้เป็นปฐมเหตุแห่งสรรพสิ่งและเป็นแก่นแท้ของจักรวาล ไม่มีเหตุอันละเอียดใด ๆ หรือผลที่ปรากฏของการสร้างสรรค์ที่มีอยู่นอกเหนือจากพระองค์เลย

โคลกที่ 19

ātma-sṛṣṭam idam viśvam
anvāviśya sva-śaktibhiḥ
īyate bahudhā brahman
śruta-pratyakṣa-gocaram

พระองค์ทรงสร้างจักรวาลนี้ขึ้นมา แล้วทรงเข้าไปสถิตอยู่ในนั้นด้วยพลังอำนาจของพระองค์เอง ด้วยเหตุนี้, ข้าแต่พระพรหมา, พระองค์จึงถูกรับรู้ได้ในหลายรูปแบบ ทั้งจากการได้ยินจากคัมภีร์และการประจักษ์แจ้งโดยตรง

โคลกที่ 20

yathā hi bhūteṣu carācareṣu
mahy-ādayo yoniṣu bhānti nānā
evam bhavān kevala ātma-yoniṣv
ātmātma-tantro bahudhā vibhāti

เฉกเช่นธาตุทั้งห้า เช่น แผ่นดิน ที่ปรากฏในสรรพชีวิตทั้งหลาย ทั้งที่เคลื่อนไหวได้และเคลื่อนไหวไม่ได้ ในหลายรูปแบบแตกต่างกันไป พระองค์ผู้เป็นดวงวิญญาณสูงสุดและพึ่งพาตนเองได้ ก็ทรงปรากฏในหลายรูปแบบในบรรดาผู้ที่มีกำเนิดมาจากพระองค์เช่นกัน

โคลกที่ 21

srjasy atho lumpasi pāsi viśvam
rajas-tamaḥ-sattva-guṇaiḥ sva-śaktibhiḥ
na badhyase tad-guṇa-karmabhir vā
jñānātmanas te kva ca bandha-hetuḥ

พระองค์ทรงสร้าง ทำลาย และจรรงรักษาจักรวาลนี้ด้วยพลังของพระองค์เอง ผ่านคุณสมบัติทั้งสาม คือ รชัส, ตมัส, และสัตตวะ ทว่าพระองค์หาได้ถูกผูกมัดด้วยคุณทั้งหลายเหล่านั้นหรือด้วยกรรมที่เกิดจากมันไม่ เนื่องจากพระองค์เป็นต้นกำเนิดแห่งญาณทั้งปวง แล้วอะไรเล่าจะสามารถผูกมัดพระองค์ไว้ในมายาได้?

โคลกที่ 22

dehādy-upādher anirūpitatvād
bhavo na sākṣān na bhidātmanah syāt
ato na bandhas tava naiva mokṣaḥ
syātām nikāmas tvayi no 'vivekaḥ

การที่พระองค์ทรงมีพระวรกาย (การจุติ) นั้นไม่ใช่การถือกำเนิดที่แท้จริง และไม่มี ความแตกต่างกันใน พระปรมาตมัน ดังนั้นจึงไม่มีการถูกผูกมัดหรือการหลุดพ้นจากวัฏสงสารสำหรับพระองค์เลย หากเป็นเช่นนั้นก็คงเป็นเพราะความไม่รู้ของพวกข้าเอง

โคลกที่ 23

tvayodito 'yam jagato hitāya
yadā yadā veda-pathaḥ purāṇaḥ
bādhyeta pāṣaṇḍa-pathair asadbhis
tadā bhavān sattva-guṇaṁ bibharti

พระองค์ได้ทรงสถาปนาหลักธรรมอันเป็นประโยชน์แก่มิโลกนี้ขึ้นมา เมื่อใดที่เส้นทางของพระเวทอันเก่าแก่ถูกขัดขวางโดยผู้ที่เดินตามเส้นทางแห่งความชั่วร้ายและไร้ศรัทธา เมื่อนั้นพระองค์ก็จะทรงมา จุติในคุณธรรมที่บริสุทธิ์ (สัตตวะ) อีกครั้ง

โคลกที่ 24

sa tvam prabho 'dya vasudeva-grhe 'vatīrṇaḥ
svāmśena bhāram apanetum ihāsi bhūmeḥ
akṣauhiṇī-śata-vadhena suretarāṁśa-
rājñām amuṣya ca kulasya yaśo vitanvan

ข้าแต่พระเจ้า บัดนี้พระองค์ได้จุติลงมาในบ้านของวาสุเทพพร้อมกับภาคขยายของพระองค์ (พระพล ราม) เพื่อขจัดภาระของโลกนี้ พระองค์จะทรงสังหารกองทัพกษัตริย์นับร้อยซึ่งเป็นภาคขยายของเหล่า อสูร และจะทรงทำให้เกียรติยศของราชวงศ์ยาทวะรุ่งเรือง

โคลกที่ 25

adyeśa no vasatayaḥ khalu bhūri-bhāgā
yaḥ sarva-deva-pitr-bhūta-nṛ-deva-mūrtiḥ
yat-pāda-sauca-salilam tri-jagat punāti
sa tvam jagad-gurur adhokṣaja yāḥ praviṣṭaḥ

ข้าแต่พระองค์ วันนี้เรือนของข้าพระองค์ช่างเป็นมงคลยิ่งนัก เพราะพระองค์ทรงเสด็จมาสถิต ณ ที่นี้ พระองค์ทรงเป็นสัจจะแห่งจักรวาล ทรงเป็นรูปแห่งบรรพชน สัตว์ทั้งหลาย มนุษย์ และทวยเทพ ผู้เป็นครูแห่งจักรวาล, ผู้ซึ่งแม้แต่สายธารที่ชำระพระบาทของพระองค์ก็ยังสามารถชำระล้างสามโลกได้

โคลงที่ 26

kaḥ paṇḍitaḥ tvad aparāṁ śaraṇaṁ samīyād
bhakta-priyād ṛta-giraḥ suhrdaḥ kṛta-jñāt
sarvān dadāti suhrdo bhajato 'bhikāmān
ātmānam apy upacayāpacayau na yasya

ปราชญ์คนใดเล่าที่จะไปหาที่พึ่งอื่นนอกจากพระองค์ ผู้ทรงเป็นที่รักของผู้ภักดี, ผู้มีพระวาจาสัตย์จริง, ผู้เปี่ยมด้วยความเมตตา, และผู้ทรงระลึกถึงความดีงาม? พระองค์ทรงเติมเต็มความปรารถนาของผู้ที่บูชาพระองค์ทุกประการ และแม้กระทั่งตัวพระองค์เองก็ไม่เพิ่มขึ้นหรือลดลงเลย

โคลงที่ 27

diṣṭyā janārdana bhavān iha naḥ pratīto
yogeśvarair api durāpa-gatiḥ sureśaiḥ
chindhy āśu naḥ suta-kalatra-dhanāpta-geha-
dehādi-moha-raśanān bhavadīya-māyām

ข้าแต่ชนารุทนะ เป็นโชคดีของพวกข้าอย่างยั้งที่ได้ประจักษ์ในตัวพระองค์ ซึ่งเป็นผู้ที่แม้แต่เหล่าปรมาจารย์โยคะและเทพเจ้าก็ยังเข้าถึงได้ยาก โปรดตัดบ่วงแห่งภพหลวงตาของพระองค์ ซึ่งผูกมัดพวกข้าไว้กับบุตร, ภรรยา, ทรัพย์สิน, มิตร, บ้าน, และร่างกายนี้ด้วยเถิด

โคลงที่ 28

ity arcitaḥ samstutaś ca
bhaktena bhagavān hariḥ
akrūraṁ sa-smitaṁ prāha
gīrbhiḥ sammohayann iva

พระผู้เป็นเจ้าหริ (พระกฤษณะ) ได้รับการบูชาและสรรเสริญจากอภีษะผู้เป็นผู้ภักดีแล้ว พระองค์จึงทรงยิ้มสรวลและตรัสกับอภีษะด้วยพระวาจาที่ราวกับจะสะกดใจเขาให้ลุ่มหลง

โคลงที่ 29

śrī-bhagavān uvāca
tvaṁ no guruḥ pitṛvyaś ca
ślāghyo bandhuś ca nityadā
vayaṁ tu rakṣyāḥ poṣyās ca
anukampyāḥ prajā hi vaḥ

พระผู้เป็นเจ้าตรัสว่า ท่านคืออาจารย์และลุงของเรา และยังเป็นญาติที่น่าสรรเสริญเสมอมา ในทางกลับกัน พวกเราเป็นผู้ที่ท่านต้องปกป้อง, ดูแล, และแสดงความเมตตาในฐานะผู้ที่ต้องพึ่งพาท่าน

โคลงที่ 30

bhavad-vidhā mahā-bhāgā
niṣevyā arha-sattamāḥ
śreyas-kāmair nṛbhir nityaṁ
devāḥ svārthā na sādhaveḥ

ผู้ที่ปรารถนาความดีงามอันสูงสุดควรรับใช้ท่านผู้มีบุญญาธิการอันยิ่งใหญ่และเป็นนักบุญผู้ประเสริฐ
ที่สุดเสมอไป เพราะเทพทั้งหลายย่อมกระทำเพื่อผลประโยชน์ของตน แต่เหล่านักบุญผู้บริสุทธิ์ไม่เป็น
เช่นนั้น

โคลกที่ 31

na hy am-mayāni tīrthāni
na devā mṛc-chilā-mayāḥ
te punanty uru-kālena
darśanād eva sādḥavaḥ

แท้จริงแล้วสถานที่ศักดิ์สิทธิ์มิได้ถูกสร้างจากน้ำ และเทพเจ้าทั้งหลายก็มิได้ถูกสร้างจากดินและหิน สิ่ง
เหล่านี้สามารถชำระล้างผู้คนได้เพียงชั่วเวลาหนึ่งเท่านั้น แต่เหล่านักบุญสามารถชำระล้างผู้คนได้
ในทันทีที่ได้พบเห็น

โคลกที่ 32

sa bhavān suhrdām vai naḥ
śreyān śreyaś-cikīrṣayā
jijñāsārthaṁ pāṇḍavānām
gacchasva tvam gajāhvayam

ท่านคือมิตรที่ดีที่สุดของพวกเรา และปรารถนาในความสุขของพวกเรา ดังนั้น เพื่อที่จะสอบถามข่าว
คราวของเหล่าปാണ്ฑพ โปรดเดินทางไปยังหัสตินาปุระเถิด

โคลกที่ 33

pitary uparate bālāḥ
saha mātṛā su-duḥkhitāḥ
ānītāḥ sva-puraṁ rājñā
vasanta iti śuśrūma

เมื่อบิดาของพวกเราได้เสียชีวิตลง เหล่าปാണ്ฑพผู้ยังเยาว์วัยพร้อมกับมารดาที่ตกอยู่ในความทุกข์
ระทมอย่างยิ่ง แล้วถูกพามายังเมืองหลวงของพระราชา (ท้าวฤทธราชภูร์) และพวกเราก็ได้ยินมาว่า
บัดนี้พวกเขาอาศัยอยู่ที่นั่น

โคลกที่ 34

teṣu rājāmbikā-putro
bhrātṛ-putreṣu dīna-dhīḥ
samo na vartate nūnam
duṣputra-vaśa-go 'ndha-dṛk

พระราชธิดาฤทธราชภูร์ บุตรของอัมภิกา มีจิตใจที่หดหู่และไม่ได้มีความเมตตาเท่าเทียมกับบุตรของ
น้องชายของเขาเลย เพราะสายตาที่มีตบอดของพระองค์ได้ถูกครอบงำด้วยอำนาจของบุตรชายผู้ชั่ว
ร้าย

โคลกที่ 35

gaccha jānīhi tad-vṛttam
adhunā sādḥv asādhv vā

vijñāya tad vidhāsyāmo
yathā śam suhrdām bhavet

จงไปและสืบดูการกระทำของเขาในตอนนี้ ว่าเป็นการกระทำที่ดีหรือชั่ว เมื่อรู้แล้วเราจะจัดการทุก
อย่างเพื่อให้มิตรของเราได้รับสิ่งที่ดีที่สุด

โคลกที่ 36

ity akrūram samādiśya
bhagavān harir īśvaraḥ
saṅkarṣaṇoddhavābhyām vai
tataḥ sva-bhavanam yayau

พระหริผู้เป็นพระผู้เป็นเจ้าสูงสุด ได้ทรงมอบหมายภารกิจให้อกฐระด้วยถ้อยคำเหล่านี้ จากนั้น
พระองค์ก็เสด็จกลับไปยังที่ประทับของพระองค์พร้อมกับพระพลรามและอุทระ

อถยายะ 56

โคลกที่ 1

śrī-śuka uvāca
satrājitaḥ sva-tanayām
kṛṣṇāya kṛta-kilbiṣaḥ
syamantakena maṇinā
svayam udyamya dattavān

ฤๅษีศรีศุกทวะกล่าวว่า สัตราจิต ซึ่งได้กระทำผิดกับพระกฤษณะ จึงได้พยายามที่จะมอบบุตรของตน
พร้อมกับอัญมณีสยมันตกะให้กับพระองค์

โคลกที่ 2

śrī-rājovāca
satrājitaḥ kim akarod
brahman kṛṣṇasya kilbiṣaḥ
syamantakaḥ kutas tasya
kasmād dattā sūtā hareḥ

มหาราชตรัสถามว่า โอพราหมณ์ สัตราจิตได้ทำสิ่งใดเป็นการล่วงเกินพระกฤษณะ? เขาได้รับอัญ
มณีสยมันตกะมาจากที่ใด? และเหตุใดเขาจึงถวายบุตรของตนแด่พระองค์?

โคลกที่ 3

śrī-śuka uvāca
āsit satrājitaḥ sūryo
bhaktasya paramaḥ sakhā
prītas tasmai maṇim prādāt
sa ca tuṣṭaḥ syamantakam

ฤๅษีศรีศุกทวะกล่าวว่า สุริยเทพเป็นสหายที่ดีที่สุดของสัตราจิต ผู้ซึ่งเป็นผู้รักดีของพระองค์ ด้วย
ความเมตตาพระองค์จึงประทานอัญมณีสยมันตกะให้กับเขาด้วยความพอพระทัย

โคลงที่ 4

sa taṁ bibhṛan maṇim kaṇṭhe
bhrājamaṇo yathā raviḥ
praviṣṭo dvārakām rājan
tejasā nopalakṣitaḥ

ข้าแต่พระราชา สัตราจิตทรงสวมอัญมณีนั่นไว้ที่คอและดูสุกใสราวกับดวงอาทิตย์ เมื่อพระองค์เสด็จ
เข้าสู่เมืองทวารกา ผู้คนก็จำพระองค์ไม่ได้เพราะรัศมีที่เจิดจ้าของอัญมณี

โคลงที่ 5

taṁ vilokya janā dūrāt
tejasā muṣṭa-dṛṣṭayaḥ
dīvyate 'kṣair bhagavate
śaśamsuḥ sūrya-śaṅkitāḥ

ผู้คนจากระยะไกลได้เห็นสตราจิตและรัศมีที่เจิดจ้าของพระองค์จนสายตาดำต้องพร่ามัว พวกเขาจึงพากัน
ไปทูลพระภักษณผู้กำลังเล่นลูกเต๋ายู่ว่า พระอาทิตย์ได้เสด็จมาแล้ว

โคลงที่ 6

nārāyaṇa namas te 'stu
śaṅkha-cakra-gadā-dhara
dāmodarāravindākṣa
govinda yadu-nandana

ขอถวายความเคารพแด่พระนารายณ์ ข้าแต่พระผู้ทรงถือคัมภ์ จักร และคทา ข้าแต่พระทาโมพระ ข้า
แต่พระผู้มีเนตรดุจดอกบัว ข้าแต่พระโควินทะ ข้าแต่บุตรสุดที่รักของชาวยาทวะ

โคลงที่ 7

eṣa āyāti savitā
tvāṁ didṛkṣur jagat-pate
muṣṇan gabhasti-cakreṇa
nṛṇāṁ cakṣūṁsi tigma-guḥ

ข้าแต่พระเจ้าแห่งสากลจักรวาล ผู้คนได้กล่าวว่า พระอาทิตย์ได้เสด็จมาเพื่อจะเห็นพระองค์ และ
แสงอาทิตย์ที่เจิดจ้านั้นได้ขโมยการมองเห็นของดวงตาของมนุษย์ไป

โคลงที่ 8

nanv anvicchanti te mārgaṁ
trī-lokyāṁ vibudharṣabhāḥ
jñātvādya gūḍhaṁ yaduṣu
draṣṭuṁ tvāṁ yāty ajaḥ prabho

ข้าแต่พระเป็นเจ้า ผู้คนได้กล่าวว่า พระอาทิตย์ได้เสด็จมาเพื่อจะเห็นพระองค์ ผู้ซึ่งเป็นที่ค้นหาของ
เหล่าเทพที่สูงส่งที่สุดในสามโลก และตอนนี้พระอาทิตย์ก็รู้แล้วว่าพระองค์ได้ทรงปลอมตัวอยู่
ท่ามกลางชาวราชวงศ์ยาทวะ

โคลงที่ 9

śrī-śuka uvāca
 nīsamya bāla-vacanāṁ
 prahasyāmbuja-locanaḥ
 prāha nāsau ravir devaḥ
 satrājīn maṇinā jvalan

ฤๅษีศรึศุกทเวะกล่าววว่า เมื่อทรงสดับคำพูดที่ไร้เดียงสาของเด็กๆ เหล่านี้ พระกฤษณะผู้มีเนตรดุจดอกบัวทรงแย้มพระโอษฐ์แล้วตรัสว่า นั่นมิใช่พระสุริยเทพ แต่เป็นสัตราชิต ซึ่งกำลังเปล่งประกายเนื่องจากอัญมณีของเขา

โคลงที่ 10

satrājīt sva-grhaṁ śrīmat
 kṛta-kautuka-maṅgalam
 praviśya deva-sadane
 maṇim viprair nyaveśayat

สัตราชิตเสด็จเข้าสู่คฤหาสน์ของพระองค์ ประกอบพิธีมงคลอย่างยิ่งใหญ่ และทรงให้พราหมณ์ผู้ทรงคุณธรรมประดิษฐานอัญมณีสวยมันตกะในห้องบูชา

โคลงที่ 11

dine dine svarṇa-bhārān
 aṣṭau sa sṛjati prabho
 durbhikṣa-māry-ariṣṭāni
 sarpādhi-vyādhayo 'śubhāḥ
 na santi māyinas tatra
 yatrāste 'bhyarcito maṇiḥ

ข้าแต่พระราชา ในแต่ละวันอัญมณีนั่นจะสร้างทองคำได้แปดภาระ และเมื่อใดก็ตามที่อัญมณีนั่นได้รับการบูชาอย่างถูกต้อง จะไม่มีภัยพิบัติใดๆ เกิดขึ้น ทั้งความอดอยาก, โรคระบาด, โรคภัยไข้เจ็บ, พืชจากงู, หรือความชั่วร้ายใดๆ และผู้หลอกลวงก็ไม่สามารถเข้ามาในที่นั้นได้เลย

โคลงที่ 12

sa yācito maṇim kvāpi
 yadu-rājāya śauriṇā
 naivārtha-kāmukaḥ prādād
 yācñā-bhaṅgam atarkayan

วันหนึ่ง พระกฤษณะทรงขอให้นำอัญมณีไปถวายแก่พระอุครเสนะ กษัตริย์แห่งยทุ แต่สัตราชิตผู้โลภมากกลับปฏิเสธโดยไม่คิดถึงผลร้ายจากการปฏิเสธคำขอของพระเจ้า

โคลงที่ 13

tam ekadā maṇim kaṇṭhe
 pratimucya mahā-prabham
 praseno hayam āruhya
 mṛgāyām vyacarad vane

วันหนึ่ง ประเสนะ พระอนุชาของสัตราชิต แขนอัญมณีอันรุ่งโรจน์ไว้ที่คอ แล้วขี่ม้าออกไปล่าสัตว์ในป่า

โคลกที่ 14

prasenaṁ sa-hayaṁ hatvā
maṇim ācchidya keśarī
giriṁ viśan jāmbavatā
nihato maṇim icchatā

ราชสีห์ฆ่าประเสนะและม้าของเขาแล้วเอาอัญมณีไป แต่เมื่อราชสีห์เข้าไปในถ้ำภูเขา ก็ถูกฆ่าโดยขามพวานผู้ซึ่งต้องการอัญมณีนั่น

โคลกที่ 15

so 'pi cakre kumārasya
maṇim krīḍanakam bile
apaśyan bhrātaram bhrātā
satrajit paryatapyata

ภายในถ้ำ ขามพวานให้อัญมณีแก่บุตรของตนเป็นของเล่น ขณะเดียวกัน สัตราชิตซึ่งไม่เห็นอนุชา กลับมา จึงรู้สึกทุกข์ใจอย่างมาก

โคลกที่ 16

prāyaḥ kṛṣṇena nihato
maṇi-grīvo vanaṁ gataḥ
bhrātā mameti tac chrutvā
karṇe karṇe 'japan janāḥ

เขากล่าวว่า น้องชายของข้าที่สวมอัญมณีไปในป่า คงจะถูกกษณะสังหารไปแล้วอย่างแน่นอน เมื่อได้ยินเช่นนั้น ผู้คนจึงพากันซุบซิบกันไปตามๆ กัน

โคลกที่ 17

bhagavāns tad upaśrutya
duryaśo liptam ātmani
mārṣtuṁ prasena-padavīm
anvapadyata nāgaraiḥ

พระกษณะผู้เป็นพระผู้เป็นเจ้าสูงสุดได้ทรงทราบข่าวความอัปยศอดสูที่เกิดขึ้นกับพระองค์ จึงทรงติดตามรอยเท้าของประเสนะไปในป่าพร้อมกับชาวเมืองเพื่อที่จะล้างมลทินให้กับพระองค์เอง

โคลกที่ 18

hataṁ prasenaṁ aśvaṁ ca
vīkṣya keśariṇā vane
taṁ cādri-prṣṭhe nihataṁ
ṛkṣeṇa dadṛśur janāḥ

ในป่าพวกเขาพบศพของประเสนะและม้าของเขา ซึ่งถูกฆ่าโดยราชสีห์ และถัดไปพวกเขาพบร่างของราชสีห์ ซึ่งถูกฆ่าโดยขามพวานบนไหล่เขา

โคลกที่ 19

ṛkṣa-rāja-bilam bhīmam
andhena tamasāvṛtam
eko viveśa bhagavān
avasthāpya bahiḥ prajāḥ

พระกฤษณะผู้เป็นพระเจ้าสูงสุดได้ทรงเข้าไปในถ้ำที่มืดดำและมีมืดมิดของพระราชาหมีเพียงลำพัง
โดยให้ชาวเมืองรอรออยู่ข้างนอก

โคลกที่ 20

tatra dr̥ṣṭvā maṇi-preṣṭham
bāla-kṛīḍanakam kṛtam
hartum kṛta-matis tasminn
avatasthe 'rbhakāntike

ที่นั่น พระองค์ทรงเห็นว่าอัญมณีอันล้ำค่าได้กลายเป็นของเล่นของเด็ก พระองค์ทรงตัดสินใจนำมัน
กลับคืนและเสด็จเข้าไปใกล้เด็ก

โคลกที่ 21

tam apūrvam naram dr̥ṣṭvā
dhātṛī cukrośa bhīta-vat
tac chrutvābhyadravat kruddho
jāmbavān balinām varah

เมื่อเห็นบุรุษที่ไม่เคยพบมาก่อน (พระกฤษณะ) พี่เลี้ยงเด็กจึงร้องให้ออกมาด้วยความหวาดกลัว เมื่อ
ชามพวานผู้มีกำลังมหาศาลได้ยินเสียงนั้น ก็โกรธจัดและวิ่งเข้ามาในทันที

โคลกที่ 22

sa vai bhagavatā tena
yuyudhe svāmīnātmanah
puruṣam prākṛtam matvā
kupito nānubhāva-vit

ชามพวานได้ต่อสู้กับพระผู้เป็นเจ้า เพราะเขาเชื่อว่าพระองค์เป็นเพียงมนุษย์ธรรมดาคนหนึ่ง และเขา
โกรธจัดจนไม่รู้ถึงสถานะอันแท้จริงของพระองค์

โคลกที่ 23

dvandva-yuddham su-tumulam
ubhayor vijigīṣatoḥ
āyudhāśma-drumair dorbhiḥ
kravyārthe śyenayor iva

การต่อสู้ที่ดุเดือดได้เกิดขึ้นระหว่างพระองค์ทั้งสอง ซึ่งต่างฝ่ายต่างก็มุ่งมั่นที่จะได้รับชัยชนะ พวกท่าน
ได้ใช้อาวุธ ก้อนหิน และต้นไม้ในการต่อสู้ ประหนึ่งเหยี่ยวสองตัวที่กำลังแย่งซากเนื้อ

โคลกที่ 24

āsīt tad aṣṭā-vimśāham
itaretara-muṣṭibhiḥ

vajra-niṣpeṣa-paruṣair
aviśramam ahar-niśam

การต่อสู้ที่ดุเดือดระหว่างพระองค์ทั้งสองได้ดำเนินไปถึงยี่สิบแปดวันอย่างไม่หยุดหย่อน ทั้งกลางวัน
และกลางคืน ด้วยการใช้อำนาจที่หนักหน่วงราวกับสายฟ้าที่ฟาดลงมา

โคลกที่ 25

kṛṣṇa-muṣṭi-viniṣpāta
niṣpiṣṭāṅgoru bandhanah
kṣīṇa-sattvaḥ svinna-gātras
tam āhātīva vismitaḥ

ร่างของขามพวานถูกบดขยี้ด้วยหมัดของพระกฤษณะ พลละกำลังของเขาเริ่มอ่อนลง ร่างกายของเขา
เต็มไปด้วยเหงื่อ ด้วยความอัศจรรย์ใจ เขาจึงกล่าวกับพระองค์

โคลกที่ 26

jāne tvām sarva-bhūtānām
prāṇa ojaḥ saho balam
viṣṇuṁ purāṇa-puruṣaṁ
prabhaviṣṇuṁ adhīśvaram

(ขามพวานกล่าวว่า) ตอนนี้ข้ารู้แล้วว่าพระองค์คือชีวิต, พลละกำลังทางประสาทสัมผัส, พลังใจ, และ
พลละกำลังทางกายของสรรพชีวิตทั้งปวง พระองค์คือพระวิษณุ, บุรุษผู้สูงสุด, ผู้ทรงอำนาจทุกประการ
และเป็นผู้ควบคุมสูงสุด

โคลกที่ 27

tvam hi viśva-srjām sraṣṭā
srṣṭānām api yac ca sat
kālaḥ kalayatām īśaḥ
para ātmā tathātmanām

พระองค์ทรงเป็นผู้สร้างแห่งสรรพสิ่ง พระองค์ทรงเป็นสาระของทุกสรรพสิ่ง และเป็นเจ้าแห่งกาลเวลา
เป็นพระเจ้าสูงสุด เป็นพระปรมาตมัน และเป็นดวงวิญญาณแห่งดวงวิญญาณทั้งปวง

โคลกที่ 28

yasyeṣad-utkalita-roṣa-kaṭākṣa-mokṣair
vartmādiśat kṣubhita-nakra-timiṅgalo 'bdhiḥ
setuḥ kṛtaḥ sva-yaśa ujjvalitā ca laṅkā
rakṣaḥ-sīrāṁsi bhuvi petur iṣu-kṣatāni

ท่านคือผู้ที่ผลักดันให้มหาสมุทรเปิดทาง เมื่อพระองค์ทรงเลื้อยบมอง แสดงถึงความโกรธเล็กน้อย
ก่อกวนจระเข้และปลาตมิงคละในห้วงมหาสมุทร ท่านคือผู้ที่สร้างสะพานใหญ่เพื่อสถาปนาชื่อเสียง
ของท่าน ผู้ที่เผาเมืองลังกา และท่านคือผู้ที่ยิงธนูตัดศีรษะราक्षสจนวนร่วงลงสู่พื้นดิน

โคลกที่ 29-30

iti vijñāta-vijñānam
ṛkṣa-rājānam acyutaḥ

vyājahāra mahā-rāja
bhagavān devakī-sutaḥ
abhimṛśyāravindākṣaḥ
pāṇinā śaṁ-kareṇa tam
kṛpayā parayā bhaktam
megha-gambhīrayā girā

ฤๅษีศรีศุกทเวะ กล่าวต่อไปว่า ข้าแต่พระราชา เมื่อพระกฤษณะ บุตรแห่งพระเทวกี ทรงรู้ว่าพระราชา
หมี (ขามพวาน) ได้เข้าถึงสัจธรรมแล้ว พระองค์ผู้มีความเมตตาจึงทรงใช้พระหัตถ์ที่ประทาน
สุขสัมผัสสพระวรกายของเขา แล้วด้วยพระสุรเสียงอันลึกซึ้งดุจเมฆ พระองค์ก็ทรงตรัสกับผู้ภักดีของ
พระองค์

โคลกที่ 31

maṇi-hetor iha prāptā
vayam ṛkṣa-pate bilam
mithyābhiśāpaṁ pramrjann
ātmano maṇināmuna

พระกฤษณะตรัสว่า ข้าแต่เจ้าแห่งหมี (ขามพวาน) เรามาที่นี่เพื่อตามหาอัญมณี เพราะเราต้องการลบ
ล้างคำกล่าวหาที่ผิดๆ ที่เกิดขึ้นกับเราในเรื่องอัญมณีนี้

โคลกที่ 32

ity uktaḥ svām duhitaram
kanyām jāmbavatīm mudā
arhaṇārtham sa maṇinā
kṛṣṇāyopajahāra ha

เมื่อได้ฟังดังนั้น ขามพวานจึงเปี่ยมสุข และถวายธิดาของตนคือ ขามพวดี แต่พระกฤษณะ พร้อม
กับอัญมณีอันล้ำค่านั้นเพื่อเป็นการเคารพ

โคลกที่ 33

adrṣtvā nirgamam śaureḥ
praviṣṭasya bilam janāḥ
pratīkṣya dvādaśāhāni
duḥkhitāḥ sva-puram yayuḥ

หลังจากที่พระเศารี (พระกฤษณะ) เสด็จเข้าสู่ถ้ำแล้วไม่เห็นว่าจะกลับออกมา ประชาชนที่รอคอย
พระองค์อยู่เป็นเวลาสิบสองวันต่างก็รู้สึกทุกข์ใจ แล้วพากันเดินทางกลับไปยังเมืองของตน

โคลกที่ 34

niśamya devakī devī
rakmiṇy ānakadundubhiḥ
suhṛdo jñātayo 'śocan
bilāt kṛṣṇam anirgatam

เมื่อพระนางเทวกี พระนางรูกมิณี พระวสุเทพ และเหล่าญาติสนิทของพระกฤษณะได้ยินว่าพระองค์
ยังไม่เสด็จออกจากถ้ำ พวกเขาก็พากันเศร้าโศก

โคลกที่ 35

satrājitaṁ śapantas te
duḥkhitā dvārakaukasaḥ
upatasthuś candrabhāgām
durgām kṛṣṇopalabdhayē

ชาวเมืองทวารกาผู้โศกเศร้ากล่าวโทษสัตว์ราชิต และพากันไปบูชาพระแม่ทรรคาและจันทร์ภาศา เพื่อ
อ้อนวอนขอให้พระกฤษณะเสด็จกลับมา

โคลกที่ 36

teṣāṁ tu devy-upasthānāt
pratyādiṣṭāśiṣā sa ca
prādurbabhūva siddhārthaḥ
sa-dāro harṣayan hariḥ

หลังจากที่พวกเขาได้บูชาเทวีแล้ว และได้รับพรตามที่ปรารถนา พระหริ (พระกฤษณะ) ก็ทรงปรากฏ
กายต่อหน้าพวกเขาพร้อมกับภรรยาของพระองค์ พระองค์ทรงเต็มเต็มความปรารถนาของพวกเขา
และสร้างความสุขให้กับพวกเขา

โคลกที่ 37

upalabhya hr̥ṣīkeśam
mṛtaṁ punar ivāgatam
saha patnyā maṇi-grīvaṁ
sarve jāta-mahotsavāḥ

เมื่อเห็นพระหริเศษเสด็จกลับมา ประดุจผู้ที่คืนชีพจากความตาย และเห็นพระองค์พร้อมด้วย
ภรรยาและอัญมณีที่ห้อยอยู่ที่พระคอ พวกเขาก็ต่างรู้สึกปีติยินดีอย่างท่วมท้น

โคลกที่ 38

satrājitaṁ samāhūya
sabhāyām rāja-sannidhau
prāptim cākhyāya bhagavān
maṇim tasmai nyavedayat

พระผู้เป็นเจ้า (พระกฤษณะ) ทรงเรียกสัตว์ราชิตเข้ามายังราชสภาต่อหน้าพระราชา (อุครเสนะ) และ
ทรงมอบอัญมณีที่พระองค์ทรงกู้คืนมาได้นั้นให้กับเขา

โคลกที่ 39

sa cāti-vr̥ḍito ratnaṁ
gr̥hītvāvāṇ-mukhas tataḥ
anutapyamāno bhavanam
agamat svena pāpmanā

สัตว์ราชิตรู้สึกอายยิ่งนัก เมื่อได้รับอัญมณีคืน เขาก็มีศีรษะลงด้วยความอับอาย และเดินทางกลับวัง
ของตนด้วยความสำนึกผิด

โคลกที่ 40-42

so 'nudhyāyaṁs tad evāghaṁ
 balavad-vigrahākulaḥ
 katharṁ mrjāmy ātma-rajah
 prasīded vācyutaḥ katham
 kim kṛtvā sādhu mahyaṁ syān
 na śaped vā jano yathā
 adīrgha-darśanaṁ kṣudraṁ
 mūḍhaṁ draviṇa-lolupam
 dāsyē duhitaraṁ tasmai
 strī-ratnaṁ ratnam eva ca
 upāyo 'yaṁ samīcīnas
 tasya śāntir na cānyathā

สัตราจิตครุ่นคิดถึงความผิดที่เขาได้กระทำและหวั่นใจกับความขัดแย้งที่เกิดขึ้นกับผู้ทรงอำนาจ เขาคิดว่า ข้าจะล้างมลทินของตนเองได้อย่างไร? และทำอย่างไรพระกฤษณะจะพอพระทัย? ข้าควรทำอะไร เพื่อสิ่งดีๆ จะเกิดขึ้นกับข้าและผู้คนจะไม่สาปแช่งข้าอีก? แล้วเขาก็คิดว่า ข้าผู้โง่เขลาที่มองการณ์ไม่ไกลและโลกในทรัพย์สิน ควรจะมอบลูกสาวผู้เป็นอัญมณีในหมู่สตรีพร้อมกับอัญมณีนั่นให้แก่พระองค์เสีย นี่แหละคือวิธีเดียวที่จะทำให้พระองค์พอพระทัยได้ และไม่มีทางอื่นอีกแล้ว

โคลกที่ 43

evaṁ vyavasito buddhyā
 satrājīt sva-sutām śubhām
 maṇim ca svayam udyamya
 kṛṣṇāyopajahāra ha

เมื่อคิดเช่นนั้นแล้ว สัตราจิตจึงใช้สติปัญญาไตร่ตรองและตัดสินใจอย่างแน่วแน่ แล้วทรงมอบลูกสาวผู้แสนดีของตนพร้อมกับอัญมณีนั่น ให้กับพระกฤษณะด้วยพระองค์เอง

โคลกที่ 44

tām satyabhāmām bhagavān
 upayame yathā-vidhi
 bahubhir yācitām śīla-
 rūpaudārya-guṇānvitām

พระผู้เป็นเจ้า (พระกฤษณะ) ได้ทรงอภิเษกสมรสกับพระนางสัตยภามาผู้เปี่ยมด้วยคุณสมบัติของอุปนิสัย, ความงาม, และความเมตตาอันสูงส่งอย่างถูกต้องตามพิธีการ แม้ว่านางจะเป็นที่หมายปองของชายมากมายก็ตาม

โคลกที่ 45

bhagavān āha na maṇim
 pratīcchāmo vayanṁ nrpa
 tavāstām deva-bhaktasya
 vayanṁ ca phala-bhāginah

พระกฤษณะตรัสแก่สัตราจิตว่า ข้าแต่พระราชา เราไม่ปรารถนาอัญมณีนี้นั่น ขอให้อัญมณีนี้อยู่กับท่านต่อไปเถิด ท่านผู้เป็นผู้อกตัญญูต่อสุริยเทพ พวกเราก็จะได้อันสงส์จากมันเช่นกัน

อถายะ 62

โคลกที่ 1

śrī-rājovāca
bāṇasya tanayām ūṣām
upayeme yadūttamaḥ
tatra yuddham abhūd ghoram
hari-śaṅkarayor mahat
etat sarvaṁ mahā-yogin
samākhyātum tvam arhasi

พระราชูปริกษิตตรัสว่า “พระองค์ผู้เป็นเลิศแห่งวงศ์ยทุ (อนิรุทธ์) ทรงอภิเษกกับพระธิดาของพามาสุระ คือพระนางอุษา และเป็นผลให้เกิดสงครามอันใหญ่หลวงและน่าสะพรึงกลัวระหว่างพระหริและพระคังกระ ขอพระองค์โปรดเล่าเหตุการณ์นี้ทั้งหมดเถิด โอ มหาโยคีผู้ทรงอานุภาพยิ่ง”

โคลกที่ 2

śrī-śuka uvāca
bāṇaḥ putra-śata-jyeṣṭho
baler āsīn mahātmanah
yena vāmana-rūpāya
haraye 'dāyi medinī
tasyaurasaḥ suto bāṇaḥ
śiva-bhakti-rataḥ sadā
mānyo vadānyo dhīmānś ca
satya-sandho dṛḍha-vrataḥ
śoṇitākhye pure ramye
sa rājyam akarot purā
tasya śambhoḥ prasādena
kiṅkarā iva te 'marāḥ
sahasra-bāhur vādyena
tāṇḍave 'toṣayan mṛdam

ฤๅษีศรีศุกทวะ กล่าวว่ พามาสุระเป็นโอรสองค์โตในบรรดาบุตรทั้งร้อยของพระเจ้าพลี มหาราชผู้ศักดิ์สิทธิ์ พระองค์ผู้เคยถวายแผ่นดินทั้งสี่เป็นทานแด่พระหริ เมื่อพระองค์อวตารเป็นพระวามนเทพ พามาสุระเกิดจากเชื้อสายของพระพลีและเป็นมหาภักติของพระศิวะ พระองค์ทรงมีอุปนิสัยอันสูงส่ง ทรงเป็นผู้ใจกว้าง ฉลาด มีสัตย์วาจา และมั่นคงในวัตรปฏิบัติ พระนครโสณิตปุระอันงดงามอยู่ภายใต้การปกครองของพระองค์ ด้วยพรของพระศิวะ เหล่าทวยเทพทั้งหลายจึงปฏิบัติต่อพามาสุระดุจบ่าวรับใช้ ครั้งหนึ่ง เมื่อพระศิวะทรงร่ายรำตณทวะ พามาสุระได้ทำให้พระองค์ทรงปีติยิ่งนัก โดยบรรเลงดนตรีประกอบด้วยแซนแนบพัน

โคลกที่ 3

bhagavān sarva-bhūteśaḥ
 śaraṇyo bhakta-vatsalaḥ
 vareṇa chandayām āsa
 sa taṁ vavre purādhīpam

พระศิวะผู้เป็นผู้ทรงเป็นเจ้าของเหนือสรรพชีวิตและเป็นผู้มอบที่พึ่งพิงให้แก่เหล่าผู้ภักดีด้วยความเมตตา
 ทรงพอพระทัยในพาดนาสุระ และประทานพรให้ตามประสงค์ พาดนาสุระจึงทูลขอให้พระศิวะเป็นผู้
 พิทักษ์พระนครของพระองค์

โคลกที่ 4

sa ekadāha giriśaṁ
 pārśva-sthaṁ vīrya-durmadah
 kirītenārka-varṇena
 saṁsprśams tat-padāmbujam

พาดนาสุระ ผู้มีแว่นในพลังอำนาจของตนเอง ครึ่งหนึ่งได้กล่าวกับพระศิวะที่ประทับอยู่ข้างๆ เขาใช้
 มงกุฎอันเจิดจ้าจุดดวงอาทิตย์สัมผัสพระบาทจุดดอกบัวของพระองค์

โคลกที่ 5

namasye tvāṁ mahā-deva
 lokānāṁ gurum īśvaram
 puṁsām apūrṇa-kāmānāṁ
 kāma-pūrāmarāṅghripam

(พาดนาสุระกล่าวว่า) ข้าขอนอบน้อมพระองค์, ข้าแต่พระมหาเทพ, ผู้เป็นครูและผู้ปกครองของโลก
 ทั้งหลาย พระองค์คือผู้ที่สามารถเติมเต็มความปรารถนาของผู้ที่ปรารถนาสิ่งต่างๆ ได้ ราวกับต้นไม้บน
 สวรรค์

โคลกที่ 6

doḥ-sahasraṁ tvayā dattaṁ
 paraṁ bhārāya me 'bhavat
 tri-lokyāṁ pratiyoddhāraṁ
 na labhe tvad ṛte samam

แขนนับพันที่พระองค์ประทานแก่ข้าพระองค์ กลับกลายเป็นภาระหนัก เพราะในสามโลกนี้ ข้าไม่พบ
 ใครที่มีพลังกำลังทัดเทียมกับข้าเพื่อต่อสู้ด้วยเลย นอกจากพระองค์

โคลกที่ 7

kaṇḍūtyā nibhṛtair dorbhir
 yuyutsur dig-gajān aham
 ādyāyāṁ cūrṇayann adrīn
 bhītās te 'pi pradudruvuh

แขนของข้าคันเคียดด้วยความอยากต่อสู้ ข้าจึงบดขยี้ภูเขา และเหล่าช้างทั้งแปดทิศก็ยั้งวิ่งหนีข้าไป
 อย่างหวาดกลัว

โคลกที่ 8

tac chrutvā bhagavān kruddhaḥ
ketus te bhajyate yadā
tvad-darpa-ghnaṁ bhaven mūḍha
saṁyugam mat-samena te

เมื่อได้ฟังดังนั้น พระศิวะทรงโกรธและตรัสว่า โอ คนเขลา ธงชัยของเจ้าจะถูกทำลาย เมื่อเจ้าต่อสู้กับผู้
ที่มีพลังเสมอเรา นั้นแหละจะเป็นเวลาที่ความทะนงตนของเจ้าจะดับสิ้น

โคลกที่ 9

ity uktaḥ kumatir hr̥ṣṭaḥ
sva-gr̥haṁ prāviśan nr̥pa
pratīkṣan giriśādeśaṁ
sva-vīrya-naśanam kudhīḥ

หลังจากได้รับคำทำนายเช่นนี้ พาณาสุระผู้มีได้มีปัญญาอันเฉียบแหลมกลับรู้สึกยินดี เขาจึงกลับไปยัง
วังของตน รอคอยวันที่คำพยากรณ์ของพระศิวะจะเป็นจริง นำไปสู่ความพินาศของอำนาจตนเอง

โคลกที่ 10

tasyoṣā nāma duhitā
svapne prādyumninā ratim
kanyālabhata kāntena
prāg adr̥ṣṭa-śrutena sā

พาสุระมีบุตรคนหนึ่งนามว่าอุษา ซึ่งในความฝันได้พบรักกับชายหนุ่มที่ไม่เคยเห็นหรือได้ยินมาก่อน
และเธอก็ได้สมหวังในความรักกับโอรสของพระปรัทยุมน์ผู้นั้น

โคลกที่ 11

sā tatra tam apaśyanti
kvāsi kānteti vādinī
sakhīnām madhya uttasthau
vihvalā vr̥ḍitā bhṛśam

ในความฝันนั้น อุษาไม่เห็นชายที่รักอีกต่อไป นางจึงร้องออกมาว่า “ข้าแต่ที่รัก ท่านอยู่ที่ใด?” แล้ว
นางก็ตื่นขึ้นมากลางหมุ่สหายด้วยความรู้สึกสับสนและอับอายอย่างที่สุด

โคลกที่ 12

bāṇasya mantrī kumbhāṇḍaś
citralekhā ca tat-sutā
sakhī apr̥cchat sakhīm ūṣām
kautūhala-samanvitā

พาสุระมีอำมาตย์นามว่า กุมภานณะ ธิดาของเขานามว่า จิตรเลขา เป็นเพื่อนสนิทของพระนาง
อุษา นางรู้สึกฉงนใจยิ่งนัก จึงถามพระนางอุษาว่า

โคลกที่ 13

kaṁ tvaṁ mṛgayase su-bhru
kīdr̥śas te manorathaḥ

hasta-grāhaṁ na te 'dyāpi
rāja-putry upalakṣaye

โอ เจ้าหญิงผู้มีขนงงามเลิศ ท่านกำลังตามหาใครอยู่หรือ? ผู้ที่ท่านปรารถนานั้นเป็นเช่นไร? จนถึงบัดนี้
ข้าก็ยังไม่เห็นมือของผู้ที่ครองคู่กับท่านเลย

โคลกที่ 14

dr̥ṣṭaḥ kaścīn naraḥ svapne
śyāmaḥ kamala-locanaḥ
pīta-vāsā bṛhad-bāhur
yoṣitām hr̥dayaṁ-gamaḥ

(อุษากล่าวว่า) ในความฝันของข้า ข้าได้พบเห็นบุรุษผู้หนึ่ง เขามีพระฉวีสีดำ พระเนตรดุจดอกบัว ทรง
ภูษาสีเหลือง และมีพระกรอันทรงพลัง พระองค์ทรงเป็นบุรุษที่สามารถสะกดหัวใจของสตรีให้หลงใหล
ได้

โคลกที่ 15

tam ahaṁ mṛgaye kāntaṁ
pāyayitvādharaṁ madhu
kvāpi yātaḥ spr̥hayatīm
kṣiptvā mām vṛjinārṇave

ข้ากำลังตามหาคนรัก หลังจากที่พระองค์ได้ประทานรสแห่งมธุรสจากพระโอษฐ์แล้ว พระองค์กลับ
จากไปยังที่อื่น ทิ้งข้าไว้ให้จมอยู่ในมหาสมุทรแห่งความทุกข์

โคลกที่ 16

citrālekhoṇāca
vyasanaṁ te 'pakarṣāmi
tri-lokyāṁ yadi bhāvyate
tam āneṣye varam yas te
mano-hartā tam ādiśa

จิตรলেখากล่าวว่า ข้าจะขจัดความทุกข์ของท่านให้หมดไป หากพระองค์ทรงดำรงอยู่ ณ ที่ใดในสาม
โลกนี้ ข้าจะนำเขามาให้ท่าน โปรดบอกข้าด้วยเถิดว่าชายผู้ใดที่ได้ขโมยหัวใจของท่านไป

โคลกที่ 17

ity uktvā deva-gandharva
siddha-cāraṇa-pannagān
daitya-vidyādharaṁ yakṣān
manujāṁś ca yathālikhat

จิตรเลขาได้กล่าวเช่นนั้นแล้ว จึงได้วาดภาพของเหล่าเทพ คนธรรพ์ สิทธิธะ จารณะ พญานาค อสูร
วิหยาธร ยักษ์ และมนุษย์ขึ้นมาอย่างแม่นยำ

โคลกที่ 18-19

manuṣeṣu ca sā vṛṣṇān
sūram ānakadundubhim
vyalikhad rāma-kṛṣṇau ca
pradyumnaṁ vīkṣya lajjitā

aniruddhaṁ vilikhitaṁ
vīkṣyoṣāvāṇ-mukhī hriyā
so 'sāv asāv iti prāha
smayamānā mahī-pate

โอ พระราชา ในหมู่มนุษย์นั้น นางได้วาดภาพของขงศ์วฤณ, ศุรเสนะ, วสุเทพ, พระพลราม,
พระกฤษณะ เมื่อพระนางอุษาได้เห็นภาพของพระปรีทมน์ นางก็เกิดความกระตือรือร้น และเมื่อได้
เห็นภาพของพระอนิรุทธ์ นางก็หลุบพระพักตร์ลงด้วยความขวยเขิน พร้อมกับยิ้มและอุทานว่า
พระองค์นี่เอง พระองค์ผู้นี้แหละ

โคลกที่ 20

citrālekḥā tam ājñāya
pauṭraṁ kṛṣṇasya yoginī
yayau viḥāyasā rājan
dvārakāṁ kṛṣṇa-pālitaṁ

จิตรเลขา ผู้มีอำนาจแห่งโยคะ ได้ทราบว่าเป็นบุรุษนั้นคือพระนัดดาของพระกฤษณะ โอ มหาราช นางจึง
เดินทางไปยังทวารกา เมืองที่อยู่ภายใต้การคุ้มครองของพระกฤษณะ ด้วยพลังอำนาจเหาะเหิน
เดินอากาศของนาง

โคลกที่ 21

tatra suptaṁ su-paryāṅke
prādyumnim yogam āsthita
grhītvā śoṇita-puraṁ
sakhyai priyam adarśayat

ที่นั่น นางพบพระอนิรุทธ์กำลังบรรทมบนพระแท่นบรรจรณ์อันวิจิตร ด้วยพลังโยคะของนาง นางจึง
อุ้มพระองค์ไปยังนครโคณิตปุระ และถวายพระองค์แก่พระนางอุษา ผู้เป็นสหายของนาง

โคลกที่ 22

sā ca taṁ sundara-varaṁ
vilokya muditānā
duṣprekṣye sva-gr̥he pumbhī
reme prādyumninā samam

เมื่อพระนางอุษาได้เห็นพระองค์ ผู้เป็นบุรุษที่งามสง่าที่สุด พระพักตร์ของนางก็เปล่งปลั่งด้วยความปิติ
นางนำพระอนิรุทธ์ไปยังปราสาทของนาง ซึ่งเป็นเขตต้องห้ามที่บุรุษใดไม่อาจย่างกรายเข้าไป ที่นั่น
พระนางทรงอภิรมย์ร่วมกับพระองค์

โคลกที่ 23-24

parārdhya-vāsaḥ-srag-gandha-
dhūpa-dīpāsanādibhiḥ
pāna-bhojana-bhakṣyaiś ca
vākyaiḥ śuśrūṣaṇārcitaiḥ
gūḍhaḥ kanyā-pure śāsvat-
pravṛddha-snehaḥ tayā

nāhar-gaṇān sa bubudhe
ūṣayāpahṛtendriyah

พระนางอุษาทรงปรนนิบัติพระอนิรุทธ์ด้วยความจงรักภักดี ถวายอาภรณ์อันล้ำค่า, พวงมาลัย, เครื่องหอม, กายาน, ที่ประทับ รวมถึงอาหารและเครื่องดื่มทุกชนิด พร้อมทั้งถ้อยคำอันอ่อนหวาน ขณะที่พระอนิรุทธ์ประทับซ้อนเร้นอยู่ในปราสาทแห่งสตรีนั้น พระองค์มีอาจารย์รู้ถึงกาลเวลาที่ล่วงเลยไป เพราะพระองค์ทรงถูกสะกดด้วยความเสน่ห์หาของพระนางอุษา ซึ่งความรักของนางต่อพระองค์เพิ่มพูนขึ้นทุกวัน

โคลกที่ 25-26

tām tathā yadu-vīreṇa
bhujyamānām hata-vratām
hetubhir lakṣayām cakrur
āpṛītām duravacchadaiḥ
bhaṭā āvedayām cakrū
rājāms te duhitur vayam
viceṣṭitām lakṣayāma
kanyāyāḥ kula-dūṣaṇam

ในที่สุด เหล่าหญิงงามก็สังเกตเห็นอาการที่บ่งบอกถึงความรักในตัวอุษาอย่างชัดเจน ผู้ซึ่งได้ละทิ้งพรหมจรรย์แล้ว และกำลังมีความสุขอยู่กับบุรุษหนุ่มชาวราชวงศ์ยาทวะ พวกนางจึงรีบไปทูลพาดนาสุระว่า โอ มหาราช พวกเราพบว่าธิดาของพระองค์กำลังกระทำการที่ไม่เหมาะสม ซึ่งอาจทำให้วงศ์ตระกูลของนางต้องมัวหมอง

โคลกที่ 27

anapāyibhir asmābhir
guptāyās ca gr̥he prabho
kanyāyā dūṣaṇam pumbhir
duṣprekṣyāyā na vidmahe

ข้าแต่พระราชา, นางได้รับการดูแลอย่างดีในวังของพวกเราที่ไม่อาจเข้าถึงได้ แล้วการที่หญิงสาวผู้ไม่อาจพบปะกับชายใดได้ จะถูกผู้ชายทำให้แปดเปื้อนได้อย่างไร? พวกเราไม่เข้าใจเลย

โคลกที่ 28

tataḥ pravyathito bāṇo
duhituḥ śruta-dūṣaṇaḥ
tvaritaḥ kanyakāgāraṁ
prāpto 'drākṣīd yadūdvaḥam

พาดนาสุระบังเกิดความเดือดดาลอย่างยิ่งเมื่อได้ยินเรื่องราวการเสื่อมเสียของลูกสาวของตน เขาจึงรีบไปถึงห้องของอุษาและได้เห็นบุรุษหนุ่มผู้เป็นเลิศในหมู่ชายาทวะอยู่ทีนั้น

โคลกที่ 29-30

kāmātmajāṁ taṁ bhuvanaika-sundaram
śyāmaṁ piśaṅgāmbaram ambujekṣaṇam

bṛhad-bhujam kuṇḍala-kuntala-tviṣā
smitāvalokena ca maṇḍitānanam
dīvyantam akṣaiḥ priyayābhinṛmṇayā
tad-aṅga-saṅga-stana-kuṅkuma-srajam
bāhvor dadhānam madhu-mallikāśritām
tasyāgra āsīnam avekṣya vismitaḥ

พามาสู่ระทอพระเนตรเห็นพระอนิรุทธ์ ผู้ทรงงามประดุจพระกามเทพเอง ผู้ซึ่งมีความงามที่ไม่มีใคร
เทียบเคียงได้ในสามโลก พระฉวีของพระองค์เป็นสีดำแกมน้ำเงิน ทรงภูษาสีเหลือง พระเนตรดุจ
ดอกบัว และมีพระกรอันทรงพลัง พระพักตร์ของพระองค์งดงามด้วยรัศมีของต่างหูและลอนเกศา
ขณะนั้น พระองค์ประทับอยู่ตรงข้ามพระนางอุษาเล่นสกากับพระนาง และทรงสวมพวงมาลัยดอก
มะลิที่เปื้อนกุญแจจากทรวงอกของนางไว้ระหว่างพระพาหา พามาสู่ระเห็นภาพนั้นแล้วถึงกับตก
ตะลึง

โคลกที่ 31

sa tam praviṣtam vṛtam ātatāyibhir
bhaṭair anīkair avalokya mādhaveḥ
udyamya maurvaṁ parighaṁ vyavasthito
yathāntako daṇḍa-dhara jighāmsayā

เมื่อพระอนิรุทธ์เห็นพามาสู่ระเสด็จเข้ามาพร้อมกับกองทัพจำนวนมาก ทรงคว้ากระบองเหล็กขึ้นมา
ทรงยืนหยัดมั่นคง รวากับความตายที่กำลังพร้อมจะสังหาร

โคลกที่ 32

jighṛkṣayā tān paritaḥ prasarpataḥ
śuno yathā śūkara-yūthapo 'hanat
te hanyamānā bhavanād vinirgatā
nirbhinna-mūrdhoru-bhujāḥ pradudruvuh

พระอนิรุทธ์ทรงฟาดฟันเหล่าทหารที่วิ่งเข้ามาหาพระองค์จากทุกทิศทุกทางราวกับสุกรที่ไล่เห่าสุนัขที่
วิ่งเข้ามา ทหารเหล่านั้นถูกตีจนศีรษะ, ต้นขา, และแขนแตกหัก แล้วก็วิ่งหนีออกจากวงไป

โคลกที่ 33

taṁ nāga-pāsair bali-nandano balī
ghnantam sva-sainyam kupito babandha ha
ūṣā bhr̥ṣam śoka-viṣāda-vihvalā
baddham niśamyāśru-kalākṣy arautsīt

แต่ในขณะที่พระอนิรุทธ์ทรงกำลังปราบกองทัพของพามาสู่ระอยู่นั้น พามาสู่ระ โอรสผู้ทรงพลังของ
พระเจ้ามหาฬี ก็บันดาลโทสะอย่างรุนแรง พระองค์ใช้มนตรานาคปาสะ (บ่วงพญานาค) จับกุม
พระอนิรุทธ์ไว้ เมื่อพระนางอุษาทราบข่าวการถูกจับกุมของพระองค์ พระนางก็โศกเศร้าเสียใจเป็น
อย่างยิ่งพระเนตรของพระนางเอ่อล้นไปด้วยหยาดน้ำตา และพระนางก็กันแสงรำไห้

อถียายะ 63

โคลกที่ 1

śrī-śuka uvāca
apaśyatām cāniruddham
tad-bandhūnām ca bhārata
catvāro vārṣikā māsā
vyatīyur anuśocatām

ฤๅษีศรึศุกทเวะกล่าวว่ โอ ผู้สืบเชื้อสายแห่งภารตะ บรรดาญาติทั้งหลายของพระอนิรุทธ์ เฝ้ารอคอย
พระองค์โดยไม่เห็น ด้วยความโศกเศร้าอย่างสุดซึ้ง จวบจนกาลผ่านไปถึงสี่เดือนในฤดูฝน

โคลกที่ 2

nāradāt tad upākarnya
vārtām baddhasya karma ca
prayayuh śoṇita-puram
vṛṣṇayaḥ kṛṣṇa-daivatāḥ

เมื่อพระนารทมนีได้นำพาข่าวคราวเกี่ยวกับวีรกรรมและการถูกจองจำของพระอนิรุทธ์มาแจ้ง บรรดาวฤๅษณ์
ผู้บูชาพระกฤษณะเป็นเทพประจำพระองค์ ก็รีบรุดไปยังนครโคณิณะปุระ

โคลกที่ 3-4

pradyumno yuyudhānaś ca
gadaḥ sāmbo 'tha sāranaḥ
nandopananda-bhadrādyā
rāma-kṛṣṇānuvartinaḥ
akṣauhiṇībhir dvādaśabhiḥ
sametāḥ sarvato diśam
rurudhur bāṇa-nagaraṁ
samantāt sātvaṭarṣabhāḥ

ภายใต้การนำของพระพลรามและพระกฤษณะเหล่าประมุขแห่งสาตวตะ เช่น พระปรทัยมน, พระ
สาตยกิ, พระคทะ, พระสามพะ, พระสารณะ, พระนันทะ, พระอุปนันทะ, พระภัทระ และเหล่าเชื้อ
พระวงศ์อื่น ๆ ได้รวบรวมกองทัพขนาดใหญ่ถึงสิบสองอักษะหิณิเข้าล้อมเมืองแห่งพานาสุระไว้

โดยรอบ

โคลกที่ 5

bhajyamāna-purodyāna-
prākārātṭāla-gopuram
prekṣamāṇo ruṣāviṣṭas
tulya-sainyo 'bhiniryayau

เมื่อพานาสุระทอดพระเนตรเห็นสวน, กำแพง, ป้อมปราการ, และประตูเมืองของตนกำลังถูกทำลาย
เขาก็รู้สึกโกรธจัดและรวบรวมกองทัพของตน เพื่อออกไปเผชิญหน้ากับศัตรู

โคลกที่ 6

bhāṇārthe bhagavān rudrah
sa-sutaḥ pramathair vṛtaḥ
āruhya nandi-vṛṣabham
yuyudhe rāma-kṛṣṇayoh

พระรุทร มหาเทพผู้เป็นเจ้า พร้อมด้วยพระการติเกยะและเหล่าปรมณะเสด็จมาบนหลังโคนนทิ เพื่อ
ช่วยพามาสูระทำศึกกับพระพลรามและพระกฤษณะ

โคลกที่ 7

āsīt su-tumulaṁ yuddham
adbhutaṁ roma-harṣaṇam
kṛṣṇa-śaṅkarayo rājan
pradyumna-guhayor api

ข้าแต่พระราชา ได้เกิดสงครามอันน่าอัศจรรย์และดุเดือดขึ้น พระกฤษณะทรงเผชิญหน้ากับพระคังกร
(พระศิวะ) พระปรัฑมน์ทรงต่อสู้กับพระการติเกยะ

โคลกที่ 8

kumbhāṇḍa-kūpakarṇābhyām
balena saha saṁyugah
sāmbasya bāṇa-putreṇa
bāṇena saha sātyakeḥ

พระพลรามทรงปะทะกับอสูร กุมภานฑะ และ กูปกรณะ พระสามพะต่อสู้กับโอรสของพามาสูระ
ส่วนพระสาตยกิ เผชิญหน้ากับพระพามาสูระโดยตรง

โคลกที่ 9

brahmādayaḥ surādhiśā
munayaḥ siddha-cāraṇāḥ
gandharvāpsaraso yakṣā
vimānair draṣṭum āgaman

พระพรหมาและเหล่าเทพเทวาทั้งหลาย บรรดาฤๅษี สิทะ จารณะ รวมถึงคนธรรพ์ อัปสร และยักษ์
ต่างเหาะมาบนวิมานทิพย์ เพื่อเฝ้าชมมหาสงครามครั้งนี้

โคลกที่ 10-11

śaṅkarānucarān śaurir
bhūta-pramatha-guhyakān
ḍākinīr yātudhānāmś ca
vetālān sa-vināyakān
preta-mātr-piśācāmś ca
kuṣmāṇḍān brahma-rākṣasān
drāvayām āsa tīkṣṇāgraiḥ
śaraiḥ śārṅga-dhanuś-cyutaiḥ

พระกฤษณะทรงแผลงศรจากคันศรศารงคะ สยบเหล่าพลโยธาของพระศิวะ ทั้งภูตะ ปรมณะ คุหยกะ
ทากินี ยาตุธานะ เวตาล วินายกะ เปเรต มาร ปีศาจ กุชมาณณะ และพรหมรากษส ให้ล่าถอยไปสิ้น

โคลกที่ 12

prthag-vidhāni prāyunkta
piṇāky astrāṇi śārṅgiṇe
praty-astraiḥ śamayām āsa
śārṅga-pāṇir avismitaḥ

พระศิวะ ผู้ทรงถือตรีศูล ปล่อยศัสตราวุธอันหลากหลายเข้าโจมตีพระกฤษณะผู้ทรงถือคันศรสารงคะ
แต่พระกฤษณะทรงตอบโต้ด้วยศัสตราวุธที่สมกัน มิได้หวั่นเกรงเลยแม้แต่น้อย

โคลกที่ 13

brahmāstrasya ca brahmāstram
vāyavyasya ca pārvatam
āgneyasya ca pārjanyaṁ
naijaṁ pāśupatasya ca

พระศิวะได้ใช้พรหมาสตร์ และพระกฤษณะก็ใช้พรหมาสตร์ตอบโต้ พระศิวะใช้ศรวายุ และ
พระกฤษณะก็ใช้ศรบรรพตตอบโต้ พระศิวะใช้ศรอัคนี และพระกฤษณะก็ใช้ศรวารีตอบโต้ พระศิวะใช้
ปาศุปตาสตร์ และพระกฤษณะก็ใช้ศรนารายณ์ตอบโต้

โคลกที่ 14

mohayitvā tu giriśaṁ
jṛmbhaṇāstreṇa jṛmbhitam
bāṇasya pṛtanām śaurir
jaghānāsi-gadeṣubhiḥ

พระกฤษณะทรงปล่อย อาวุธหาว (อาวุธที่ทำให้ศัตรูหาวจนหมดเรี่ยวแรง) ทำให้พระศิวะทรงตกอยู่ใน
ภวังค์ จากนั้นพระองค์ทรงเข้าทำลายกองทัพของพาดมาสู่ระด้วยพระขรรค์ คทา และศร

โคลกที่ 15

skandaḥ pradyumna-bāṇaughair
ardyamānaḥ samantataḥ
asrg vimuñcan gātrebhyah
śikhināpakramad raṇāt

พระสกันทะถูกศรของพระปรัฑยุมนโจมตีจากทุกทิศจนทั่วร่าง และเต็มไปด้วยบาดแผลที่หลัง
เล็ดออกมา พระองค์จึงทรงหลบหนีจากสนามรบด้วยนกงู

โคลกที่ 16

kumbhāṇḍa-kūpakarṇas ca
petatur muṣalārditau
dudruvus tad-anīkani
hata-nāthāni sarvataḥ

อสุรกุมภฆณะและกูปกระณะ ถูกพระพลรามสังหารด้วยคทา เมื่อพลทหารเห็นผู้นำสิ้นชีพ ต่างก็พา
กันแตกทัพกระจัดกระจายไปทุกทิศ

โคลกที่ 17

viśīryamāṇam sva-balaṁ
 dr̥ṣṭvā bāṇo 'ty-amarṣitaḥ
 kṛṣṇam abhyadravat saṅkhye
 rathī hitvaiva sātyakim

เมื่อพาดำสุระทอดพระเนตรเห็นกองทัพของตนถูกบดขยี้ พระองค์ทรงกริ้วสุดประมาณ ละทิ้งการ
 ต่อสู้กับพระสาตยกิ แล้วพุ่งเข้าสู่สมรภูมิด้วยรถศึกหมายเผชิญหน้ากับพระกฤษณะ

โคลกที่ 18

dhanūṁśy ākṛṣya yugapad
 bāṇaḥ pañca-śatāni vai
 ekaikasmin śarau dvau dvau
 sandadhe raṇa-durmadah

พาดำสุระผู้มัวเมาในสงครามได้ดึงสายธนูของพระองค์พร้อมกัน แล้วทรงปล่อยลูกศรห้าร้อยดอกใส่
 ศัตรูแต่ละคน

โคลกที่ 19

tāni ciccheda bhagavān
 dhanūṁsi yugapad dhariḥ
 sārathiṁ ratham asvānś ca
 hatvā śaṅkham apūrayat

พระกฤษณะ ทรงแผลงจักรอันคมกริบตัดสายธนูของพระพาดำสุระจนหมดสิ้น พร้อมทั้งสังหารสารถี
 ม้าศึก และทำลายราชรถ จากนั้นทรงเป่าสังข์ก้องกังวานไปทั่วทั้งสมรภูมิ

โคลกที่ 20

tan-mātā koṭarā nāma
 nagnā makta-śīroruhā
 puro 'vatasthe kṛṣṇasya
 putra-prāṇa-rirakṣayā

ทันไदनัน มารดาของพระพาดำสุระ คือโกฏรา ได้ปรากฏตัวเบื้องหน้าพระกฤษณะด้วยร่างกายที่
 เปลือยเปล่าและผมที่ปล่อยสยาย เพื่อที่จะอ้อนวอนขอชีวิตบุตรชายของนาง

โคลกที่ 21

tatas tiryak-mukho nagnām
 anirīkṣan gadāgrajāḥ
 bāṇas ca tāvad virathas
 chinna-dhanvāviśat puram

พระกฤษณะ ผู้เป็นเซษฐาของคทะ (พระพลราม) ทรงเป็นพระพักตร์ไปทางอื่น มิทอดพระเนตรสตรี
 เปลือยกาย ในขณะที่พระพาดำสุระซึ่งรถศึกและคันธนูถูกทำลายไปแล้วก็ถือโอกาสนั้นหนีกลับเข้า
 เมืองไป

โคลกที่ 22

vidrāvite bhūta-gaṇe
jvaras tu trī-sīrās trī-pāt
abhyadhāvata dāsārham
dahann iva diśo daśa

เมื่อเหล่าภูตผีบริวารของพระศิวะถูกขับไล่ไปหมดแล้ว พระศิวะก็ทรงส่งชวระ ผู้มีสามเศียรและสาม
เท้ามา ชวระได้พุ่งเข้าหาพระกฤษณะอย่างรวดเร็ว รวกับว่าจะเผาผลาญทั้งสิบทิศไปพร้อมกัน

โคลกที่ 23

atha nārāyaṇaḥ devaḥ
taṁ dṛṣtvā vyaśraj jvaram
māheśvaro vaiṣṇavaś ca
yuyudhāte jvarāv ubhau

เมื่อพระนารายณ์ทอดพระเนตรเห็นชวระนี้มุ่งหน้ามา พระองค์จึงปล่อยอาวุธชวระของพระองค์
ออกไป นั่นคือ วิฆ्नุชวระ อาวุธทั้งสองจึงเข้าห้ำหั่นกัน

โคลกที่ 24

māheśvaraḥ samākrandan
vaiṣṇavena balārditaḥ
alabdhvābhayam anyatra
bhīto māheśvaro jvaraḥ
śaraṇārthī hr̥ṣīkeśam
tuṣṭāva prayatāṅjaliḥ

ชวระของพระศิวะส่งเสียงร้องด้วยความเจ็บปวดจากพลังอันมหาศาลของวิฆ्नุชวระ เมื่อไม่อาจหาที่
พึ่งพิงได้ มันจึงมาหาพระกฤษณะ ผู้เป็นเจ้าแห่งประสาทสัมผัส และยกมือขึ้นพนม กล่าวสรรเสริญ
พระองค์

โคลกที่ 25

jvara uvāca
namāmi tvānanta-śaktim pareśam
sarvātmānam kevalam jñapti-mātram
viśvotpatti-sthāna-saṁrodha-hetum
yat tad brahma brahma-liṅgam praśāntam

ชวระกล่าวว่า เราขอน้อมกราบพระองค์ ผู้ทรงพลังอันหาที่สุดมิได้ ทรงเป็นพระเจ้าสูงสุด ทรงเป็น
ปรมาตมน์ของสรรพชีวิต พระองค์ทรงเป็นจิตบริสุทธิ์สมบูรณ์ ทรงเป็นเหตุแห่งการสร้าง การดำรงอยู่
และการดับสลายของจักรวาล พระองค์ทรงเป็นสัจภาวะสูงสุด ซึ่งพระเวทชี้แนะโดยอ้อม

โคลกที่ 26

kālo daivam karma jīvaḥ svabhāvo
dravyam kṣetram prāṇa ātmā vikārah
tat-saṅghāto bīja-roha-pravāhas
tvan-māyaiṣā tan-niṣedham prapadye

กาล โชคชะตา กรรม ชีวะ สภาวะ อุปนิสัย, วัตถุ, ร่างกาย, ลมปราณ, อาตมัน, และการเปลี่ยนแปลง
ของมันทั้งหมด ซึ่งเป็นกระบวนการต่อเนื่องตั้งแต่เมล็ดและต้นอ่อน เราขอพึ่งพิงพระองค์ ผู้ทรงอยู่เหนือ
มายาทั้งปวง

โคลกที่ 27

nānā-bhāvair līlayaivopapannair
devān sādḥūn loka-setūn bibharṣi
harmṣy unmārgān himsayā vartamānān
janmaitat te bhāra-hārāya bhūmeh

พระองค์ทรงแสดงลีลาเพื่อรักษาเหล่าเทวดา นักปราชญ์ และหลักศีลธรรมของโลก และเพื่อทำลายผู้
ที่เดินในทางอธรรมด้วยความรุนแรง แท้จริงแล้ว การอวดตารของพระองค์ครั้งนี้มีขึ้นเพื่อปลดปล่อย
ภาระของโลก

โคลกที่ 28

tapto 'ham te tejasā duḥsahena
śāntogreṇāty-ulbanena jvareṇa
tāvat tāpo dehinām te 'nghri-mūlam
no severan yāvad āsānubaddhāh

ข้าถูกแผดเผาด้วยพลังอำนาจที่ไม่อาจทนทานของพระองค์ ซึ่งเป็นทั้งความเย็นและร้อนที่นำกลัว
สรรพชีวิตทั้งหลายจะยังคงทนทุกข์จากความร้อนรุ่มของร่างกาย ตราบเท่าที่พวกเขา ยังคงถูกผูกมัดไว้
กับความปรารถนาทางโลกและยังไม่ได้เข้าพึ่งพาพระบาทของพระองค์

โคลกที่ 29

śrī-bhagavān uvāca
tri-śiras te prasanno 'smi
vyetu te maj-jvarād bhayam
yo nau smarati saṁvādaṁ
tasya tvan na bhaved bhayam

พระผู้เป็นเจ้าตรัสว่า โอ ผู้มีสามเศียร เราพอใจท่านแล้ว ขอให้ความกลัวต่ออาวุธขรของเรามา
หายไป และหากผู้ใดระลึกถึงบทสนทนาี้ ผู้นั้นจักไม่มีเหตุให้หวาดกลัวท่าน

โคลกที่ 30

ity ukto 'cyutam ānamya
gato māheśvaro jvarah
bāṇas tu ratham ārūḍhah
prāgād yotsyan janārdanam

เมื่อได้รับพระคำรัสเช่นนั้น ขวระของพระศิวะจึงโน้มเศียรลงถวายบังคมแด่พระอภัยมุข แล้วจากไป
แต่พาณาสุระกลับขึ้นรถศึกและกลับมาเพื่อต่อสู้กับพระกฤษณะอีกครั้ง

โคลกที่ 31

tato bāhu-sahasreṇa
nānāyudha-dharo 'surah

mumoca parama-kruddho
bāṇāmś cakrāyudhe nṛpa

ข้าแต่พระราชา พานาสุระที่กำลังโกรธจัด ได้ใช้อาวุธนานาชนิดด้วยหนึ่งพันแขน แล้วปล่อยลูกศร

จำนวนมากใส่พระกฤษณะ ผู้ซึ่งมีจักรเป็นอาวุธ

โคลกที่ 32

tasyāsyato 'strāṇy asakṛc
cakreṇa kṣura-neminā
ciccheda bhagavān bāhūn
śākhā iva vanaspateḥ

ขณะที่พานาสุระปล่อยอาวุธออกมาอย่างต่อเนื่อง พระผู้เป็นเจ้า (พระกฤษณะ) ก็ทรงใช้จักรสุทธรศน์
ที่คมกริบ ตัดพระพาหาของพานาสุระออก รวากับตัดกิ่งก้านของต้นไม้

โคลกที่ 33

bāhuṣu chidyamāneṣu
bāṇasya bhagavān bhavaḥ
bhaktānakampy upavrajya
cakrāyudham abhāṣata

เมื่อแขนของพานาสุระถูกตัดไปเรื่อย ๆ พระคิวัะ ผู้เปี่ยมด้วยเมตตาต่อผู้ภักดีของตน จึงเสด็จเข้ามา

หาพระกฤษณะและกล่าวถ้อยคำดังนี้

โคลกที่ 34

śrī-rudra uvāca
tvaṁ hi brahma paraṁ jyotir
gūḍhaṁ brahmaṇi vān-maye
yaṁ paśyanty amalātmāna
ākāśam iva kevalam

พระคิวัะกล่าวว่า พระองค์คือสัจภาวะสูงสุด ทรงเป็นรัศมีอันบริสุทธิ์ ซึ่งซ่อนเร้นอยู่ในพระเวท ผู้ที่มีจิต
สะอาดเท่านั้นจึงจะแลเห็นพระองค์ได้ พระองค์ปราศจากมลทิน ดุจท้องฟ้าที่ไร้สิ่งเจือปน

โคลกที่ 35-36

nābhir nabho 'gnir mukham ambu reto
dyauḥ śīrṣam āśāḥ śrutir aṅghrir urvī
candro mano yasya dṛg arka ātmā
ahaṁ samudro jaṭharaṁ bhujendraḥ
romāṇi yasyauśadhayo 'mbu-vāhāḥ
keśā viriṇco dhiṣaṇā visargaḥ
prajā-patir hṛdayaṁ yasya dharmah
sa vai bhavān puruṣo loka-kalpaḥ

พระองค์คือปุรุષผู้เป็นต้นกำเนิดของโลก ฟ้าคือสะดือของพระองค์ ไฟคือพระพักตร์ น้ำคือสุจิของ
พระองค์ และสวรรค์คือศีรษะของพระองค์ ทิศทั้งหลายคือโสฬสสัมผัสของพระองค์ พืชสมุนไพรคือเส้น
ขนบนพระกาย และเมฆที่กักเก็บน้ำคือเส้นผมบนพระเศียร แผ่นดินคือพระบาท ดวงจันทร์คือพระ

หฤทัย และดวงอาทิตย์คือพระเนตร ส่วนข้าพระองค์คืออหังการ มหาสมุทรคือพระอุทร พระอินทร์คือพระกร พระพรหมคือปัญญาของพระองค์ พระมนูคืออวิยะกำเนิด และธรรมะคือพระหทัย

โคลกที่ 37

tavāvatāro 'yam akunṭha-dhāman
dharmasya guptyai jagato hitāya
vayam ca sarve bhavatānubhāvitā
vibhāvayāmo bhuvanāni sapta

ข้าแต่พระกฤษณะ การเสด็จมาของพระองค์ในโลกครั้งนี้ เพื่อธำรงธรรมและเกื้อกูลสรรพสัตว์ พวกเราทั้งหลายดำรงอยู่ได้ด้วยอำนาจของพระองค์ และจึงช่วยกันดูแลโลกทั้งเจ็ดได้

โคลกที่ 38

tvam eka ādyaḥ puruṣo 'dvitīyas
turyaḥ sva-dṛg dhetur ahetur īśaḥ
pratīyase 'thāpi yathā-vikāraṁ
sva-māyayā sarva-guṇa-prasiddhyai

พระองค์คือบุรุษผู้สูงสุดเพียงหนึ่งเดียว เป็นผู้เริ่มต้นของทุกสรรพสิ่ง, ไร้ซึ่งผู้ทัดเทียม, และอยู่เหนือทุกสรรพสิ่ง พระองค์ทรงประจักษ์แก่ตนเอง, ทรงเป็นเหตุแห่งทุกสิ่ง แต่ก็ไร้ซึ่งเหตุ เป็นพระเจ้าสูงสุดที่ถูกรับรู้ในหลากหลายรูปแบบ ผ่านอำนาจมายาของพระองค์ เพื่อการสำแดงคุณสมบัติทั้งปวง

โคลกที่ 39

yathaiva sūryaḥ pihitaś chāyayā svayā
chāyām ca rūpāṇi ca sañcakāsti
evam guṇenāpihito guṇāṁs tvam
ātma-pradīpo guṇināś ca bhūman

เฉกเช่นเดียวกับที่ดวงอาทิตย์ถูกเงาของตนเองบดบัง แต่ก็ยังสามารถทำให้เงาและทุกสิ่งมองเห็นได้ ในทำนองเดียวกัน พระองค์ผู้ทรงส่องสว่างในตัวเอง ก็ทรงถูกอาตมันของพระองค์เองบดบัง แต่ก็ยังสามารถเปิดเผยคุณสมบัติของธรรมชาติและของสรรพชีวิตที่ครอบครองคุณสมบัติเหล่านั้นได้ ข้าแต่พระผู้ทรงอำนาจ

โคลกที่ 40

yan-māyā-mohita-dhiyaḥ
putra-dāra-grhādīṣu
unmajjanti nimajjanti
prasaktā vṛjinārṇave

ผู้คนที่ถูกมายาของพระองค์หลอกลวง ยึดติดอยู่กับบุตร ภรรยา และบ้านเรือน กำลังจมดิ่งและลอยขึ้นในห้วงมหรณพแห่งทุกซ์

โคลกที่ 41

deva-dattam imam labdhvā
nṛ-lokam ajitendriyaḥ
yo nādriyeta tvat-pādaḥ
sa śocyō hy ātma-vañcakaḥ

ผู้ใดที่ได้รับโอกาสในการเกิดเป็นมนุษย์ ซึ่งพระเจ้าทรงมอบให้ แต่กลับไม่ให้ความเคารพแก่พระบาท
ของพระองค์ด้วยประสาทสัมผัสที่ยังคงควบคุมไม่ได้ ผู้นั้นน่าเวทนาเหลือเกิน เพราะเขาเป็นผู้ที่
หลอกลวงตัวเอง

โคลกที่ 42

yas tvām visrjate martya
ātmānam priyam īśvaram
viparyayendriyārthārtham
viṣam atty amṛtam tyajan

มนุษย์ผู้ที่ปฏิเสธพระองค์ ผู้เป็นอาตมันแท้จริง เพื่อนที่รักที่สุด และพระเป็นเจ้าสูงสุด แล้วเลือกไล่
ตามวัตถุแห่งกามารมณ์ เปรียบดังผู้ที่ปฏิเสธน้ำอมฤตแล้วกลับเลือกดื่มยาพิษ

โคลกที่ 43

aham brahmātha vibudhā
munayaś cāmalāśayāḥ
sarvātmanā prapannās tvām
ātmānam preṣṭham īśvaram

ข้า (ศิวะ), พระพรหมา, เหล่าเทพ, และเหล่าฤๅษีผู้มีจิตใจบริสุทธิ์ ได้มอบกายถวายตนต่อพระองค์ผู้
เป็นอาตมันที่แท้จริง เป็นที่รักที่สุด และเป็นพระผู้เป็นเจ้าสูงสุดด้วยใจที่บริสุทธิ์แล้ว

โคลกที่ 44

taṁ tvā jagat-sthity-udayānta-hetum
samam prasāntam suhrd-ātma-daivam
ananyam ekaṁ jagad-ātma-ketaṁ
bhavāpavargāya bhajāma devam

พวกเราขอเคารพบูชาแด่พระองค์ พระผู้เป็นเจ้านันสูงสุด เพื่อให้หลุดพ้นจากวัฏสงสาร พระองค์ทรง
เป็นผู้ค้ำจุนสรรพจักรวาล และเป็นเหตุแห่งการสร้างและการดับสูญ พระองค์ทรงสมดุลงดและเปี่ยมด้วย
สันติอันสมบูรณ์ ทรงเป็นมิตรแท้ ทรงเป็นอาตมัน และเป็นองค์ที่ควรบูชาอย่างสูงสุด พระองค์ทรงเป็น
หนึ่งเดียวไร้ซึ่งสอง ทรงเป็นที่พึ่งแห่งสรรพโลกและสรรพอาตมัน

โคลกที่ 45

ayam mameṣṭo dayito 'nuvartī
mayābhayaṁ dattam amuṣya deva
sampādyatām tad bhavataḥ prasādo
yathā hi te daitya-patau prasādaḥ

พามาสุระเป็นผู้รักดีของข้า เป็นที่รักของข้า และเป็นผู้ติดตามของข้า ข้าได้ให้พรแห่งความไร้ซึ่งความ
กลัวแก่เขาแล้ว ขอพระองค์โปรดประทานความโปรดปรานให้แก่เขาด้วยเถิด เฉกเช่นเดียวกับที่
พระองค์เคยประทานความเมตตาให้แก่ประหลาดราชาแห่งอสูร

โคลกที่ 46

śrī-bhagavān uvāca
yad āttha bhagavaṁs tvam nah

karavāma priyaṁ tava
bhavato yad vyavasitaṁ
tan me sādhy anumoditaṁ

พระผู้เป็นเจ้าตรัสว่า ข้าแต่พระเจ้าผู้เป็นที่รัก สิ่งที่ท่านกล่าวนั้น เราจะกระทำให้เป็นที่พอใจของท่าน
สิ่งใดที่ท่านได้ตั้งมั่นไว้ เราย่อมเห็นชอบด้วย

โคลกที่ 47

avadhyo 'yaṁ mamāpy eṣa
vairocani-suto 'surah
prahrādāya varo datto
na vadhyo me tavānvayaḥ

เราจะไม่สังหารบุตรอสูรผู้เป็นโอรสของไวโรจนีนี เพราะเราได้ให้พรแก่ประหลาหมหาราชแล้วว่าผู้สืบ
เชื้อสายของท่านจะไม่มีวันถูกเราสังหาร

โคลกที่ 48

darpopaśamanāyāsya
pravṛkṇā bāhavo mayā
sūditaṁ ca balaṁ bhūri
yac ca bhārāyitaṁ bhuyah

เราตัดแขนของพาดาสูระเพื่อที่จะทำลายความเย่อหยิ่งของเขา และสังหารกองทัพอันมหาศาลของเขา
ซึ่งเป็นภาระของโลกนี้

โคลกที่ 49

catvāro 'sya bhujāḥ śiṣṭā
bhaviṣyaty ajarāmarah
pārśada-mukhyo bhavato
na kutaścīd-bhayo 'surah

แขนสี่ข้างของเขายังคงอยู่ เขาจะเป็นอมตะและไม่มีวันแก่ชรา เขาจะเป็นหัวหน้าของผู้ติดตามของ
พระองค์ และจะไม่ต้องหวาดกลัวสิ่งใดเลย

โคลกที่ 50

iti labdhvābhayaṁ kṛṣṇaṁ
praṇamya śirasāsuraḥ
prādyumniṁ ratham āropya
sa-vadhvo samupānayat

เมื่อได้รับความปลอดภัยแล้ว พาดาสูระจึงถวายความเคารพแด่พระกฤษณะโดยก้มศีรษะลง จากนั้น
เขาก็เชิญ

อนิรุทธ์และเจ้าสาวขึ้นราชรถ แล้วพามาต่อหน้าพระพักตร์ของพระกฤษณะ

โคลกที่ 51

akṣauhiṇyā parivṛtaṁ
su-vāsaḥ-samalaṅkṛtaṁ
sa-patnīkaṁ puras-kṛtya
yayau rudrānumoditaḥ

พระกฤษณะทรงให้นิรุทธ์และเจ้าสาวของพระองค์ประทับอยู่ที่เบื้องหน้าขบวน ทั้งสองทรงเครื่อง
อย่างวิจิตรงดงามด้วยอาภรณ์และเครื่องประดับ พร้อมล้อมรอบด้วยกองทัพเต็มรูปแบบ จากนั้น

พระกฤษณะทรงอำลาพระศิวะและเสด็จจากไป

โคลกที่ 52

sva-rājadhānīm samalanīkṛtām dhvajaiḥ
sa-toraṇair ukṣita-mārga-catvarām
viveśa śaṅkhānaka-duṇḍubhi-svanair
abhyudyataḥ paura-suhṛd-dvijātibhiḥ

เมื่อพระกฤษณะเสด็จเข้าสู่พระนคร เมืองทั้งเมืองได้รับการประดับประดาด้วยธงชัยและซุ้มประตูอัน

วิจิตร ถนนและจัตุรัสได้รับการรดน้ำชำระล้าง เสียงสังข์ แตร และกลองทุ้มทุกดังก้องกังวาน

ประชาชน ญาติ และพราหมณ์ต่างก็พากันออกมาต้อนรับพระองค์ด้วยความเคารพ

โคลกที่ 53

ya evaṁ kṛṣṇa-vijayaṁ
śaṅkareṇa ca saṁyugam
saṁsmaret prātar utthāya
na tasya syāt parājayaḥ

ผู้ใดที่ตื่นขึ้นในยามเช้าและระลึกถึงชัยชนะของพระกฤษณะในสงครามกับพระศิวะ ผู้นั้นจะไม่มีวัน

พ่ายแพ้

อถยายะ 69

โคลกที่ 1-6

śrī-śuka uvāca
narakam nihataṁ śrutvā
tathodvāhaṁ ca yoṣitām
kṛṣṇenaikena bahvīnām
tad-didr̥kṣuḥ sma nāradaḥ
citram bataitad ekena
vapuṣā yugapat pṛthak
gr̥heṣu dvy-aṣṭa-sāhasraṁ
striya eka udāvahat
ity utsuko dvāravatīm
devar̥ṣir draṣṭum āgamat
puṣpitopavanārāma-
dvijāli-kula-nāditām
utphullendīvarāmbhoja-
kahlāra-kumudotpalaiḥ
churiteṣu saraḥsūcaiḥ
kūjitām haṁsa-sārasaiḥ

prāsāda-lakṣair navabhir
juṣṭām sphāṭika-rājataiḥ
mahā-marakata-prakhyaiḥ
svaṇa-ratna-paricchadaiḥ
vibhakta-rathyā-patha-catvarāṇaiḥ
śālā-sabhābhī rucirām surālayaiḥ
saṁsikta-mārgāṅgana-vīthi-dehalīm
patat-patāka-dhvaja-vāritātapām

ครั้นเมื่อพระนารทเทพฤๅษีได้ยินข่าวว่า พระกฤษณะได้ทรงปราบอสูรนรกะสิ้นแล้ว อีกทั้งยังทรง
อภิเษกกับสตรีเป็นอเนกนับพันในเวลาเดียวกัน ด้วยพระวรกายเพียงหนึ่งเดียว แต่สามารถปรากฏใน
ศกหาสน์ทั้ง 16,108 หลังอย่างพร้อมเพรียงกันได้ จึงเกิดความพิศวงและปรารถนาจะเห็นด้วยตา
ตนเอง

พระนารทจึงรีบรุดเสด็จมายังนครทวารวดี อันเป็นนครอันวิจิตรพิสดาร เสมือนสวนสวรรค์ที่พรั่ง
พร้อมไปด้วยสวนดอกไม้ผลิดอกนานาพันธุ์ ทั้งดอกบัวอินทิวระ อัมโภชะ กหลาระ กุมุทะ และอุตปละ
ที่บานสะพรั่งในสระน้ำน้อยใหญ่ เสียงหงส์และนกกระเรียนร้องก้องสะท้อนแข่งกับฝูงนกและหมู่ภุมรที่
คลอเคลียเกสรอยู่ทั่วอุทยาน
นครนั้นยังเต็มไปด้วยปราสาทนับแสน ประดับด้วยแก้วผลึก เงิน มรกต อันส่องแสงแพรวพราว
ตกแต่งภายในด้วยทองคำและรัตนอันวิจิตรอลังการ ทั้งยังแบ่งเขตถนน สี่แยก ตลาด ตลอดจนศาลา
ประชุมอย่างเป็นระเบียบงดงาม มีเทวาลัยวิหารสถิตอยู่รายรอบถนนและลานกว้าง ถนนหนทางและ
ลานกลางถูกประพรมน้ำให้เย็นชื่น บนหลังคาบ้านและสถานที่ทั้งหลายก็มีธงทิวสะบัดพลิว ป้องกัน
เปลวแดดแรงกล้า ประหนึ่งนครแห่งเทพสวรรค์โดยแท้

โคลกที่ 7-8

tasyām antaḥ-purām śrīmad
arcitam sarva-dhīṣṇya-paiḥ
hareḥ sva-kausālam yatra
tvaṣṭrā kārtsnyena darśitam
tatra ṣoḍaśabhiḥ sadma-
sahasraiḥ samalaṅkṛtam
viveśaikatomaṁ śaureḥ
patnīnām bhavanam mahat

พระนารทได้เข้าไปในราชวังของพระกฤษณะในเมืองทวารกา ซึ่งเป็นสถานที่อันงดงามที่เหล่าเทพ
ได้มาบูชา ความเชี่ยวชาญของสถาปนิกแห่งสวรรค์ (ตัสภูฤหรือพระวิศวกรรม) ได้ถูกแสดงให้เห็น
อย่างสมบูรณ์ในที่นี้ ราชวังแห่งนี้งดงามด้วยพระราชวังหนึ่งหมื่นหกพันหลัง และพระนารทได้เข้าไป
ในหนึ่งในนั้น ซึ่งเป็นวังของพระชายาของพระกฤษณะ

โคลกที่ 9-12

viṣṭabdhām vidruma-stambhair
vaidūrya-phalakottamaiḥ

indranīla-mayaiḥ kuḍyair
jagatyā cāhata-tviṣā
vitānair nirmittais tvaṣṭrā
muktā-dāma-vilambibhiḥ
dāntair āsana-paryānkair
maṇy-uttama-pariṣkṛtaiḥ
dāsībhir niṣka-kaṇṭhībhiḥ
su-vāsobhir alaṅkṛtam
pumbhiḥ sa-kañcukoṣṭhīṣa
su-vastra-maṇi-kunḍalaiḥ
ratna-pradīpa-nikara-dyutibhir nirasta-
dhvāntam vicitra-valabhīṣu śikhaṇḍino 'ṅga
nṛtyanti yatra vihitāguru-dhūpam akṣair
niryāntam īkṣya ghana-buddhaya unnadantaḥ

ข้าแต่พระราชา พระนารทะได้เข้าไปในพระราชวังอันงดงามที่สร้างด้วยเสาปะการัง ประดับด้วยแผ่น
ไพฑูรย์ มีกำแพงที่ประดับด้วยแก้วอินทนิล และมีพื้นดินที่ส่องประกายอยู่เสมอ เพดานถูกสร้าง
โดยตัชฌูถ (สถาปนิกแห่งสวรรค์) และห้อยด้วยพวงมาลัยไข่มุก ภายในตกแต่งด้วยเกี้ยวและเตียงที่ทำ
จากงาช้างประดับด้วยอัญมณี และมีนางกำนัลที่แต่งกายงดงามด้วยสร้อยคอ มีบุรุษสวมเสื้อเกราะ
โปกผ้า และเครื่องประดับต่างๆ ที่ส่องประกายด้วยแสงจากโคมไฟอัญมณีที่ขับไล่ความมืดไป ใน
พระราชวังที่งดงามนั้น นกยูงก็รำร่าอยู่บนหลังคา เมื่อพวกมันเห็นควันทานที่ลอยออกมาจากช่อง
หน้าต่าง ก็คิดว่าเป็นเมฆจึงร้องออกมาอย่างดัง

โคลกที่ 13

tasmin samāna-guṇa-rūpa-vayaḥ-su-veśa-
dāsī-sahasra-yutayānusavaṁ grhiṇyā
vipro dadarśa cāmara-vyajanena rukma-
daṇḍena sātva-patim parivijayantyā

ณ ที่นั้น พระนารทะได้เห็นพระกฤษณะ ผู้เป็นเจ้าของราชวงศ์สาตวตะ ประทับอยู่กับพระชายาผู้มี
คุณสมบัติ ความงาม และวัยที่ทัดเทียมกัน ซึ่งรำล่อมด้วยนางกำนัลนับพันที่แต่งกายอย่างงดงาม
พระนางทรงถือพัดหางจามรีที่มีด้ามเป็นทองคำ และกำลังพัดวีพระกฤษณะอยู่

โคลกที่ 14

taṁ sannirīkṣya bhagavān sahasotthita-śrī-
paryānkataḥ sakala-dharma-bhṛtām variṣṭhaḥ
ānamya pāda-yugalam śirasā kirīṭa-
juṣṭena sāñjalir avīviśad āsane sve

พระผู้เป็นเจ้าสูงสุดทรงเป็นผู้ค้ำจุนหลักธรรมที่ยิ่งใหญ่ เมื่อพระองค์ทรงเห็นท่านนารทมนี พระองค์จึง
ลุกขึ้นจากเตียงของพระศรี ทรงโค้งคำนับให้กับเท้าของท่านนารทมนีด้วยพระเศียรที่สวมมงกุฎและ
ประนมพระหัตถ์ ทรงเชิญพราหมณ์ให้ประทับบนที่นั่งของพระองค์เอง

โคลกที่ 15

tasyāvanijya carāṇau tad-apah sva-mūrdhnā
bibhraj jagad-gurutamo 'pi satām patir hi
brahmaṇya-deva iti yad guṇa-nāma yuktaṁ
tasyaiva yac-carāṇa-śaucam aśeṣa-tīrtham

พระกฤษณะ ผู้เป็นครูแห่งจักรวาลและเป็นเจ้าเหนือเหล่านักบวช ทรงชำระพระบาทของนารทะ แล้ว
ทรงนำน้ำที่ชำระพระบาทนั้นประทับไว้บนพระเศียรของพระองค์ เพราะพระองค์ทรงเป็นที่รู้จักใน
นามพระเจ้าผู้ทรงโปรดพราหมณ์ ซึ่งเป็นพระนามที่คู่ควรกับคุณสมบัติของพระองค์ และน้ำที่ชำระ
พระบาทของพระองค์เองก็เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในจักรวาล

โคลกที่ 16

sampūjya deva-ṛṣi-varyam ṛṣiḥ purāṇo
nārāyaṇo nara-sakho vidhinoditena
vāṇyābhibhāṣya mitayāmṛta-miṣṭayā taṁ
prāha prabho bhagavate karavāma he kim

พระนารายณ์ ผู้เป็นมิตรแห่งพระนระและผู้เป็นฤๅษีอันเก่าแก่ ได้ทรงบูชาพระนารทะผู้เป็นเลิศในหมู่
ฤๅษีอย่างสมบูรณ์ตามที่คัมภีร์ได้กำหนดไว้ จากนั้นทรงสนทนากับเขาด้วยพระวาจาที่ไพเราะและ
อ่อนหวานดุจน้ำอมฤต และตรัสว่า “ข้าแต่พระอาจารย์, พวกเราจะทำอะไรให้ท่านพอใจได้บ้าง?”

โคลกที่ 17

śrī-nārada uvāca
naivādbhutaṁ tvayi vibho 'khila-loka-nāthe
maitrī janeṣu sakaleṣu damaḥ khalānām
niḥśreyasāya hi jagat-sthiti-rakṣaṇābhyām
svairāvātāra urugāya vidāma suṣṭhu

พระนารทะกล่าวว่า โอ พระผู้เป็นเจ้าผู้ทรงฤทธานุภาพสูงสุดผู้เป็นนายแห่งโลกทั้งปวง ความเมตตา
ของพระองค์ที่มีต่อทุกสรรพชีวิต และการที่พระองค์ทรงปราบปรามเหล่าผู้ชั่วร้ายนั้น ไม่ใช่เรื่องน่า
ประหลาดใจเลย ข้าแต่พระวิษณุ เรายอมรู้ดีว่า การอวดารลงมาของพระองค์นั้นเป็นไปเพื่อการ
ปกป้องและรักษาจักรวาลไว้ให้คงอยู่ เพื่อสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับชาวโลก

โคลกที่ 18

dr̥ṣṭaṁ tavāṅghri-yugalaṁ janatāpavargaṁ
brahmā dibhir hr̥di vicintya agādha-bodhaiḥ
saṁsāra-kūpa-patitottaraṇāvalambam
dhyāyānś carāmy anugr̥hāṇa yathā smṛtiḥ syāt

ข้าพระองค์ได้เห็นพระบาททั้งคู่ของพระองค์ ซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดแห่งการหลุดพ้นสำหรับเหล่าผู้ภักดี
และเป็นสิ่งที่แม้แต่พระพรหมาและผู้มีปัญญาอันล้ำลึกก็ยังคงภาวนาอยู่ในใจ พระบาทนั้นคือที่พึ่งพิง
สำหรับผู้ตกลงไปในบ่อแห่งสังสารวัฏ ขอพระองค์โปรดเมตตาให้ข้าพระองค์สามารถจดจำพระองค์
ได้เสมอไป

โคลงที่ 19

tato 'nyad āviśad gehaṁ
kṛṣṇa-patnyāḥ sa nāradaḥ
yogeśvareśvarasyāṅga
yoga-māyā-vivitsayā

พระนารทะได้เข้าไปในพระราชมังของพระชายาอีกพระองค์หนึ่งของพระเจ้ากฤษณะ ข้าแต่พระราชา
พระนารทะปรารภนาที่จะทำความเข้าใจในโยคะมายา (พลังลึกลับ) ของพระผู้เป็นเจ้าของผู้ทรงเป็นใหญ่
เหนือเหล่าโยคีทั้งปวง

โคลงที่ 20-22

dīvyantam akṣais tatrāpi
priyayā coddhavana ca
pūjitaḥ parayā bhaktyā
pratyutthānāsanādibhiḥ
prṣṭas cāviduṣevāsau
kadāyāto bhavān iti
kriyate kiṁ nu pūrṇānām
apūrṇair asmad-ādibhiḥ
athāpi brūhi no brahman
janmaitac chobhanam kuru
sa tu vismita utthāya
tūṣṇīm anyad agād grham

พระนารทะได้เข้าไปในวังอีกหลังหนึ่งและพบกับพระกฤษณะที่กำลังทรงเล่นลูกเต๋ากับพระชายา
และอุทรวะ เมื่อพระกฤษณะทอดพระเนตรเห็น พระองค์ก็ทรงลุกขึ้นยืนต้อนรับ ประทานอาสนะ และ
ถวายการบูชาด้วยความเคารพอันสูงสุด จากนั้นพระกฤษณะได้ตรัสถามอย่างเป็นปริศนาว่า “ท่าน
เดินทางมาถึงเมื่อใด และท่านปรารถนาอะไรจากเราผู้ซึ่งบกพร่องไม่สมบูรณ์ ในเมื่อท่านนั้นบริบูรณ์
แล้วทุกประการ? ถึงกระนั้นท่านจงบอกมาเถิด พรหมมณ ขอให้การกำเนิดของเรานี้เป็นมงคลด้วย
คำพูดของท่าน” พระนารทะเมื่อได้ฟังก็รู้สึกประหลาดใจเป็นอย่างยิ่ง จึงลุกขึ้นยืนและเดินจากไปอย่าง
เงียบ ๆ เพื่อไปยังวังหลังถัดไป

โคลงที่ 23

tatrāpy acaṣṭa govindam
lālayantam sutān śīsūn
tato 'nyasmin grhe 'paśyan
majjanāya kṛtodyamam

ที่นั่น พระนารทะได้เห็นพระกฤษณะกำลังประคองลูกน้อยอยู่ และในอีกบ้านหนึ่งเขาก็เห็นพระองค์
กำลังเตรียมพระองค์เพื่อสร่งน้ำ

โคลงที่ 24

juhvantam ca vitānāgnīn
yajantam pañcabhir makhaiḥ

bhojayantaṁ dvijān kvāpi
bhuñjānam avaśeṣitaṁ

(ในอีกที่หนึ่ง พระนารทะเห็นพระกฤษณะ) กำลังถวายเครื่องบูชาแก่ไฟศักดิ์สิทธิ์ และอีกที่หนึ่งก็กำลัง
บูชาด้วยพิธีกรรมตามหลักปัญจมหายัญ ในอีกที่หนึ่งกำลังถวายอาหารแก่พราหมณ์ และอีกที่หนึ่ง
กำลังเสวยพระกระยาหาร

โคลกที่ 25

kvāpi sandhyām upāsīnaṁ
japantaṁ brahma vāg-yataṁ
ekatra cāsi-carmābhyām
carantaṁ asi-vartmasu

(ในอีกที่หนึ่ง พระนารทะเห็นพระกฤษณะ) บางที่กำลังประกอบพิธีกรรมยามเย็นและสวดมนต์
ศักดิ์สิทธิ์ด้วยความสำรวม และในอีกสถานที่หนึ่งกำลังทรงฝึกเพลงดาบด้วยดาบและโล่ในพื้นที่สำหรับ
ฝึกซ้อม

โคลกที่ 26

aśvair gajai rathaiḥ kvāpi
vicarantaṁ gadāgrajam
kvacic chayānaṁ paryāñke
stūyamānaṁ ca vandibhiḥ

ในที่หนึ่ง พระคทาครชากำลังทรงม้า ช้าง และรถม้า และในบางที่ก็ทรงนอนอยู่บนเตียง และมีเหล่า
กวีขับขานบทเพลงสรรเสริญ

โคลกที่ 27

mantrayantaṁ ca kasmimścin
mantribhiḥ coddhavādibhiḥ
jala-kṛīḍā-rataṁ kvāpi
vāramukhyābalāvṛtaṁ

บางที่ พระองค์ทรงปรึกษาหารือกับเหล่าเสนาบดี เช่น อุทระ และในอีกที่หนึ่ง พระองค์ทรงสำราญ
อยู่ในสายน้ำ ร่ายล้อมด้วยเหล่าสตรีชั้นสูงและหญิงสาวมากมาย

โคลกที่ 28

kutracid dvija-mukhyebhyo
dadataṁ gāḥ sv-alāṅkṛtāḥ
itihāsa-purāṇāni
śṛṇvantaṁ maṅgalāni ca

บางที่ พระองค์ทรงบริจาคโคที่ประดับประดาอย่างงดงามแก่เหล่าพราหมณ์ผู้ทรงคุณธรรม และในอีก
ที่หนึ่ง พระองค์ทรงสดับรับฟังเรื่องราวมงคลจากมหากาพย์และปุราณะ

โคลกที่ 29

hasantaṁ hāsa-kathayā
kadācit priyayā gr̥he

kvāpi dharmam sevamānam
artha-kāmau ca kutracit

บางที่ พระกฤษณะกำลังทรงหัวเราะและหยอกล้อกับพระมเหสีที่รัก และในอีกที่หนึ่งก็ทรงกำลัง
ปฏิบัติธรรม บำเพ็ญประโยชน์ และเพลิดเพลินกับความสุขทางโลก

โคลกที่ 30

dhyāyantam ekam āsīnam
puruṣam prakṛteḥ param
śūśrūṣantaḥ gurūn kvāpi
kāmair bhogaiḥ saparyayā

ในบางที่ พระองค์ทรงประทับนั่งเพียงลำพัง ทรงทำสมาธิภาวนาอุทิศตนสูงสุดผู้ทรงอยู่เหนือ
ธรรมชาติทางวัตถุ และในที่อื่น พระองค์ทรงปรนนิบัติผู้อาวุโสของพระองค์ด้วยความอ่อนน้อม พร้อม
ด้วยสิ่งของและเครื่องบูชาอันเป็นที่ปรารถนา

โคลกที่ 31

kurvantaṁ vigrahaṁ kaiścit
sandhiṁ cānyatra keśavam
kutrāpi saha rāmeṇa
cintayantaṁ satām śivam

ในที่หนึ่ง พระองค์ทรงวางแผนการศึกษาโดยปรึกษากับเหล่าที่ปรึกษาของพระองค์ และในบางที่
พระองค์ทรงเจรจาเพื่อสันติภาพ ที่แห่งหนึ่ง พระเกศวะและพระพลรามทรงร่วมกันใคร่ครวญถึงสวัสดิ
ภาพของผู้ทรงศีล

โคลกที่ 32

putrāṇām duhitṛiṇām ca
kāle vidhy-upayāpanam
dārair varais tat-saḍṛśaiḥ
kalpayantaṁ vibhūtibhiḥ

(ในอีกที่หนึ่ง พระนารทะเห็นพระกฤษณะ) กำลังทรงจัดการให้โอรสและธิดาของพระองค์ได้แต่งงาน
ตามหลักการทางศาสนา ณ เวลาที่เหมาะสม โดยทรงเลือกคู่ครองที่เหมาะสมกันทั้งในด้านภรรยาและ
สามี และในด้านทรัพย์สมบัติ

โคลกที่ 33

prasthāpanopanayanair
apatyānām mahotsavān
vīkṣya yogeśvareśasya
yeṣām lokā visismire

(ในอีกด้านหนึ่ง พระนารทะได้เห็นพระกฤษณะ) กำลังจัดการให้ลูกๆ ได้แต่งงานออกเรือนและกลับมา
บ้านด้วยงานเฉลิมฉลองอันยิ่งใหญ่ ซึ่งผู้คนต่างพากันประหลาดใจในการกระทำของพระผู้เป็นเจ้าผู้
ทรงเป็นใหญ่เหนือเหล่าโยคี

โคลกที่ 34

yajantaṁ sakalān devān
kvāpi kratubhir ūrjitaiḥ
pūrtayantaṁ kvacid dharmam
kūrpārāma-maṭhādibhiḥ

บางแห่งพระฤๅษณะทรงบูชาทวยเทพทั้งหลายด้วยพิธีบูชายิ่งใหญ่ และในอีกที่หนึ่งก็ทรงกำลังบำเพ็ญ
สาธารณประโยชน์ตามหลักศาสนา เช่น การสร้างบ่อน้ำ สวนสาธารณะ และอาราม

โคลกที่ 35

carantaṁ mṛgayāṁ kvāpi
hayam āruhya saindhavam
ghnantaṁ tatra paśūn medhyān
parītaṁ yadu-puṅgavaiḥ

ในที่อื่นพระฤๅษณะทรงออกล่าสัตว์ ขี่ม้าลั่นธนูและมีชายทวนศัสตราวุธร่วมขบวน พระองค์ทรงฆ่า
สัตว์ที่มีไว้สำหรับการบูชา

โคลกที่ 36

avyakta-lingaṁ prakṛtiṣv
antaḥ-pura-grhāḍiṣu
kvacic carantaṁ yogeśaṁ
tat-tad-bhāva-bubhutsayā

ในบางที่ กำลังทรงดำเนินไปอย่างสง่างามในหมู่คณะของมหาอำมาตย์และภายในเขตพระราชฐาน
เพื่อทรงรับรู้ถึงความคิดของพวกเขา โดยที่พระองค์ทรงปกปิดตัวตนที่แท้จริงเอาไว้

โคลกที่ 37

athovāca hr̥ṣīkeśaṁ
nāradaḥ prahasann iva
yoga-māyodayaṁ vīkṣya
mānuṣīm īyuso gatiṁ

เมื่อได้เห็นพระหฤๅษีเกศผู้ทรงแสดงพระองค์ประจักษ์มนุษย์ แต่กลับเผยให้เห็นถึงพลังแห่งโยคะมายา
อันน่าอัศจรรย์ของพระองค์ พระนารทะจึงกล่าวกับพระฤๅษณะด้วยเสียงหัวเราะอย่างอ่อนโยนว่า

โคลกที่ 38

vidāma yoga-māyās te
durdarśā api māyinām
yogeśvarātman nirbhātā
bhavat-pāda-niṣevayā

โอ พระผู้เป็นเจ้าของพลังลึกลับและพระผู้เป็นเจ้าของสูงสุด ข้าพระองค์ตระหนักดีถึงพลังมายาของ
พระองค์ที่ยากเกินกว่าที่นักมายากลผู้ยิ่งใหญ่จะมองเห็นได้ แต่บัดนี้พลังนั้นได้ปรากฏแก่ข้าพระองค์
แล้วด้วยการรับใช้พระบาทของพระองค์

โคลงที่ 39

anujānīhi mām deva
lokāṁs te yaśasāplutān
paryaṭāmi tavodgāyan
līlā bhuvana-pāvanīḥ

โอ องค์พระผู้เป็นเจ้า ขอพระองค์ทรงประทานการอนุญาตให้แก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด เพื่อข้าพระองค์
จะได้ท่องเที่ยวไปในโลกต่างๆ ที่เปี่ยมล้นไปด้วยพระเกียรติของพระองค์ และจะได้ขับขานบทเพลง
สรรเสริญเรื่องราวความยิ่งใหญ่ของพระองค์ ซึ่งเป็นสิ่งที่ชำระโลกให้บริสุทธิ์

โคลงที่ 40

śrī-bhagavān uvāca
brahman dhannasya vaktāham
kartā tad-anumoditā
tac chikṣayan lokam imam
āsthitaḥ putra mā khidaḥ

พระผู้เป็นเจ้าตรัสว่า โอพราหมณ์ เราคือผู้ประกาศศาสนธรรม ผู้ปฏิบัติและผู้ให้การรับรอง เรา
ประพฤติตามหลักธรรมเพื่อเป็นแบบอย่างแก่โลก บุตรของเราเอ๋ย เพราะฉะนั้นอย่าได้หวั่นไหวไปเลย

โคลงที่ 41

śrī-śuka uvāca
ity ācarantaṁ sad-dharmān
pāvanān gr̥ha-medhinām
tam eva sarva-geheṣu
santam ekaṁ dadarśa ha

ฤๅษีศรึกทวะกล่าวว่า นารทะได้เห็นพระกฤษณะผู้ทรงปฏิบัติศาสนกิจอันบริสุทธิ์ของคฤหัสถ์อยู่ใน
ตำหนักทุกหลังในเวลาเดียวกัน และยังทรงเป็นพระองค์เดียวในทุกตำหนักนั้นด้วย

โคลงที่ 42

kr̥ṣṇasyānanta-vīryasya
yoga-māyā-mahodayam
muhur dr̥ṣtvā ṛṣir abhūd
vismito jāta-kautukaḥ

เมื่อนารทมนีได้เห็นการแสดงโยคมายอันกว้างใหญ่ไพศาลของพระกฤษณะซ้ำแล้วซ้ำเล่า ซึ่งทรงมี
พลังอย่างหาขอบเขตมิได้ ฤๅษีจึงรู้สึกอัศจรรย์ใจและเต็มเปี่ยมไปด้วยความพิศวง

โคลงที่ 43

ity artha-kāma-dharmeṣu
kr̥ṣṇena śraddhitātmanā
samyak sabhājitaḥ prītas
tam evānusmaran yayau

ด้วยเหตุนี้ พระนารายณ์จึงได้รับการต้อนรับอย่างดียิ่งจากพระกฤษณะผู้ทรงมีความศรัทธาอย่างแท้จริง
ในหลักการของชีวิต ได้แก่ ความดีงาม ทรมาน และความสุข เมื่อรู้สึกพึงพอใจแล้ว เขาจึงเดินทาง
จากไปโดยที่ในใจยังคงระลึกถึงพระองค์เสมอ

โคลกที่ 44

evam manuṣya-pada-vīm anuvartamāno
nārāyaṇo 'khila-bhavāya grhīta-śaktiḥ
reme 'ṅga ṣoḍaśa-sahasra-varāṅganānām
sa-vrīḍa-sauhrda-nirīkṣaṇa-hāsa-juṣṭaḥ

โอ พระราชา พระนารายณ์ผู้ซึ่งได้แสดงพลังอิทธิฤทธิ์ของพระองค์เพื่อประโยชน์สุขของสรรพชีวิต ได้
ทรงดำเนินตามวิถีทางของมนุษย์ และทรงอภิรมย์อยู่กับเหล่าพระมเหสีที่ยอดเยี่ยมหันหนึ่งหมื่นหกพัน
พระองค์ ผู้ซึ่งทำให้พระองค์ทรงพอพระทัยด้วยสายตาที่เปี่ยมด้วยความเจือจางและความรัก และด้วย
เสียงหัวเราะ

โคลกที่ 45

yāniha viśva-vilayodbhava-vṛtti-hetuḥ
karmāṇy ananya-viśayāṇi harīś cakāra
yas tv aṅga gāyati śṛṇoty anumodate vā
bhaktir bhaved bhagavati hy apavarga-mārge

โอ พระราชา! เรื่องราวการสร้าง การรักษา และการทำลายจักรวาลขององค์พระหริ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่
ไม่เหมือนใคร มีแต่ผู้ที่สามารถขบขัน ฟัง หรืออนุโมทนาในเรื่องราวเหล่านั้นเท่านั้น ที่จะสามารถ
เข้าถึงความภักดีต่อพระผู้เป็นเจ้าผู้ซึ่งเป็นหนทางสู่การหลุดพ้นได้อย่างแท้จริง

อัยยยะ 84

โคลกที่ 1

śrī-śuka uvāca
śrutvā prthā subala-putry atha yājñaseni
mādhavy atha kṣitipa-patnya uta sva-gopyaḥ
kṛṣṇe 'khilātmani harau prañayānubandham
sarvā visisṃmyur alam asru-kalākulākṣyaḥ

เมื่อพระปฤถา (กุนตี), พระสุพลบุตรี (คานธารี), พระยาชณะเสนี (เทราปที), พระมาธวี (สุภัทรา) และ
เหล่ามเหสีของกษัตริย์ทั้งหลาย รวมถึงเหล่าโคปีของพระองค์ ได้ยินถึงความผูกพันอันเปี่ยมด้วยความ
รักของเหล่าสตรีเหล่านั้นที่มีต่อพระกฤษณะผู้ทรงเป็นจิตวิญญาณแห่งสรรพสิ่งและพระหริอันเป็นที่รัก
ยิ่ง ทุกคนต่างก็รู้สึกประหลาดใจอย่างยิ่งจนดวงตาเปียกชุ่มไปด้วยน้ำตา

โคลกที่ 2-5

iti sambhāṣamāṇāsu
strībhiḥ strīṣu nṛbhir nṛṣu

āyayur munayas tatra
 kṛṣṇa-rāma-didṛkṣayā
 dvaipāyano nāradaś ca
 cyavano devalo 'sitaḥ
 viśvāmitraḥ śatānando
 bharadvāja 'tha gautamaḥ
 rāmaḥ sa-śiṣyo bhagavān
 vasiṣṭho gālavo bhṛguḥ
 pulastyaḥ kaśyapo 'triś ca
 mārkaṇḍeyo bṛhaspatiḥ
 dvitas tritaś caikataś ca
 brahma-putrās tathāṅgirāḥ
 agastyo yājñavalkyaś ca
 vāmadevādayo 'pare

ในขณะที่เหล่าสตรีสนทนากันเอง และบรรดาบุรุษสนทนากันเอง ก็มีเหล่าฤๅษีผู้ยิ่งใหญ่จำนวนมาก
 มาถึง ณ ที่นั้น โดยล้วนปรารถนาจะได้เฝ้าพระฤๅษณะและพระพลราม ฤๅษีเหล่านั้นรวมถึง ทไวยาย
 นะ นารทะ ชยวณะ เทวละ และอสิตะ วิศวามิตร ศตάνันทะ ภรทวาช และเคาตมะ พระปรศุราม
 พร้อมเหล่าศิษย์ วสิษฐ์ คาลวะ ภฤคุ ปลัสตยะ และกัสยปะ อัตรี มารกัณเฑยะ และพฤหสัปติ ทวิตะ
 ตริตะ เอกตะ และจตุรมุณี รวมถึงอังคิรส อคัสตยะ ยาชญวัลกยะ และวามเทพ

โคลกที่ 6

tān dr̥ṣṭvā sahasotthāya
 prāg āsīnā nṛpādayaḥ
 pāṇḍavāḥ kṛṣṇa-rāmau ca
 praṇemur viśva-vanditān

เมื่อเห็นเหล่าฤๅษีมาถึง เหล่ากษัตริย์และคนอื่นๆ ที่กำลังนั่งอยู่ ปาณพรวมถึงพระฤๅษณะและ
 พระพลราม ต่างก็รีบลุกขึ้นยืนถวายความเคารพต่อพวกเขา ซึ่งเป็นผู้ที่ได้รับความเคารพจากจักรวาล
 ทั้งปวง

โคลกที่ 7

tān ānarcur yathā sarve
 saha-rāmo 'cyuto 'rcayat
 svāgatāsana-pādyārghya-
 mālya-dhūpānulepanaiḥ

พระฤๅษณะ พระพลราม และเหล่ากษัตริย์และผู้นำทั้งหลายได้ถวายการบูชาแก่เหล่าฤๅษีอย่าง
 เหมาะสม ด้วยการกล่าวต้อนรับ มอบที่นั่ง น้ำล้างเท้า น้ำดื่ม พวงมาลัยดอกไม้มัน ธูป และเครื่องหอม

โคลกที่ 8

uvāca sukham āsīnān
 bhagavān dharma-gup-tanuḥ
 sadasas tasya mahato
 yata-vāco 'nuśṛṇvataḥ

จากนั้น องค์พระผู้เป็นเจ้าผู้ทรงเป็นผู้พิทักษ์ธรรม ได้ตรัสกับเหล่ามหาฤๅษีที่นั่งอย่างสบายและสำรวม
ในสภานั้น ในขณะที่พวกเขาตั้งใจฟังอย่างสงบ

โคลกที่ 9

śrī-bhagavān uvāca
aho vayanṁ janma-bhṛto
labdham kārtsnyena tat-phalam
devānām api duṣprāpaṁ
yad yogeśvara-darśanam

พระผู้เป็นเจ้าสูงสุดตรัสว่า โอ พวกเราได้กำเนิดมาอย่างสมบูรณ์แล้ว และได้บรรลุจุดอันสูงสุดของชีวิต
ซึ่งเป็นสิ่งที่แม้แต่เหล่าเทพก็ยังไม่อยากจะได้มา นั่นคือการได้พบเจอเหล่าผู้เป็นใหญ่แห่งโยคะ

โคลกที่ 10

kiṁ svalpa-tapasāṁ nṛṇām
arcāyām deva-cakṣuṣām
darśana-sparśana-praśna-
prahva-pādārcanādikam

ผู้ที่มีบุญญธิการอันน้อยนิดจะสามารถมองเห็นพระผู้เป็นเจ้าผ่านทางเทวรูปในวิหารได้หรือไม่? การ
มองเห็น, การสัมผัส, การซักถาม, การกราบไหว้ และการบูชาพระบาทของพระองค์จะเป็นไปได้หรือไม่?

โคลกที่ 11

na hy am-mayāni tīrthāni
na devā mṛc-chilā-mayāḥ
te punanty uru-kālena
darśanād eva sādhaḥ

สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ไม่ได้มีไว้เพื่อชำระล้างด้วยน้ำอย่างเดียว และเทพเจ้าก็ไม่ได้ทำจากดินหรือหินเท่านั้น
แท้จริงแล้วสถานที่เหล่านั้นจะชำระจิตใจให้บริสุทธิ์ได้เมื่อเวลาผ่านไปอย่างยาวนาน แต่เหล่าฤๅษีและ
คนดีสามารถชำระจิตใจให้บริสุทธิ์ได้ทันทีที่พบเจอ

โคลกที่ 12

nāgnir na sūryo na ca candra-tārakā
na bhūr jalam kham śvasano 'tha vān manah
upāsītā bheda-kṛto haranty agham
vipāscito ghnanti muhūrta-sevayā

ไฟ ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดวงดาว แผ่นดิน น้ำ อากาศ ลม คำพูด และจิตใจที่ผู้คนบูชานั้นไม่สามารถ
ขจัดบาปได้ เว้นแต่ผู้ที่มองเห็นความแตกต่าง แต่เหล่าผู้ทรงปัญญาสามารถทำลายบาปได้ภายในเวลา
เพียงชั่วครู่ด้วยการปฏิบัติด้วยความเคารพ

โคลกที่ 13

yasyātma-buddhiḥ kuṇape tri-dhātuke
sva-dhīḥ kalatrādiṣu bhauma ijya-dhīḥ
yat-tīrtha-buddhiḥ salile na karhicij
janeṣv abhijñeṣu sa eva go-kharah

ใครก็ตามที่ยึดติดกับความคิดว่าร่างที่เหมือนศพซึ่งประกอบด้วยธาตุทั้งสามนั้นคือตัวตนที่แท้จริงของตนเอง, ที่คิดว่าภรรยาและทรัพย์สินสมบัติเป็นของตน, ที่บูชาเทวรูปที่ทำจากดิน แต่ไม่เคารพผู้รู้หรือนักปราชญ์, และคิดว่าการชำระล้างด้วยน้ำในแหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์นั้นสำคัญกว่าการอยู่ร่วมกับคนดีมีปัญญา ผู้นั้นก็ไม่ต่างอะไรกับโคหรือลา

โคลกที่ 14

śrī-śuka uvāca
niśamyetthaṁ bhagavataḥ
kṛṣṇasyākunṭha-medhasaḥ
vaco duranvayaṁ viprās
tūṣṇīm āsan bhramad-dhiyaḥ

เมื่อได้ยินคำกล่าวขององค์พระกฤษณะผู้มีปัญญาอันไร้ขีดจำกัด ซึ่งเป็นคำกล่าวที่ยากจะเข้าใจ เหล่าพราหมณ์ต่างก็นั่งนิ่งเงียบด้วยจิตใจที่สับสน

โคลกที่ 15

ciraṁ vimṛśya munaya
īśvarasyeśitavyatām
jana-saṅgraha ity ūcuḥ
smayantas taṁ jagad-gurum

หลังจากครุ่นคิดอยู่ครู่หนึ่ง เหล่าฤๅษีก็ยิ้มและกล่าวกับพระองค์ ผู้ทรงเป็นครูแห่งจักรวาลว่า การที่พระองค์เป็นเจ้าทรงยอมอยู่ใต้การปกครอง (ของธรรมะ) นั้น เป็นไปเพื่อการสอนสั่งผู้คนทั่วไป

โคลกที่ 16

śrī-munaya ūcuḥ
yan-māyayā tattva-vid-uttamā vayaṁ
vimohitā viśva-srjām adhiśvarāḥ
yad īśitavyāyati gūḍha īhayā
aho vicitram bhagavad-viceṣṭitam

เหล่ามหาฤๅษีกล่าวว่า โอ ช่างน่าอัศจรรย์ยิ่งนักกับการกระทำของพระผู้เป็นเจ้า ผู้สร้างจักรวาลที่ยิ่งใหญ่ที่สุดอย่างพวกเราก็ยังถูกอำนาจแห่งมายาของพระองค์ทำให้สับสนได้ และพระองค์ผู้เป็นเจ้าสูงสุดกลับทรงซ่อนเร้นตัวตนที่แท้จริงไว้ด้วยการกระทำราวกับว่าพระองค์เองก็อยู่ภายใต้การควบคุมของผู้อื่น

โคลกที่ 17

anīha etad bahudhaika ātmanā
srjaty avaty atti na badhyate yathā
bhaumair hi bhūmir bahu-nāma-rūpiṇī
aho vibhūmnaś caritaṁ viḍambanam

แม้ว่าพระองค์จะไม่ต้องใช้ความพยายามใดๆ แต่ก็ทรงสร้าง รักษา และทำลายจักรวาลนี้ด้วยพระองค์เอง และไม่ทรงผูกมัดกับสิ่งใดๆ เลย เช่นเดียวกับแผ่นดินที่ก่อเกิดเป็นสรรพสิ่งที่มีรูปร่างและชื่อเรียก

ต่างๆ แต่มิได้ถูกผูกมัดอยู่กับสิ่งเหล่านั้นเลย โอ ช่างน่าอัศจรรย์นักกับการกระทำที่เสมือนกับการแสดงของพระผู้เป็นเจ้าผู้ทรงอำนาจสูงสุด

โคลกที่ 18

athāpi kāle sva-janābhiguptaye
bibharṣi sattvaṁ khala-nigrahāya ca
sva-līlayā veda-pathaṁ sanātanaṁ
varṇāśramātmā puruṣaḥ paro bhavaṇ

ถึงกระนั้นในยามที่เหมาะสม พระองค์ก็ทรงอวดารมาในรูปของความดีงาม เพื่อปกป้องเหล่าผู้ภักดี และลงโทษคนชั่ว โดยการแสดงซึ่งเป็นดั่งละครของพระองค์เอง พระองค์ผู้ทรงเป็นดวงวิญญาณสูงสุด ทรงเป็นผู้ที่กำหนดหนทางแห่งพระเวทอันเป็นนิรันดร์ และเป็นผู้สร้างระบบวรรณะและอาศรมต่างๆ

โคลกที่ 19

brahma te hṛdayaṁ śuklaṁ
tapah-svādhyāya-saṁyamaiḥ
yatropalabdhaṁ sad vyaktaṁ
avyaktaṁ ca tataḥ param

พระเวทคือหัวใจอันบริสุทธิ์ผุดผ่องของพระองค์ ซึ่งในพระเวทนั้น พระองค์จะถูกรู้ได้ว่า มีอยู่จริง ทั้งปรากฏ และไม่ปรากฏ และ เป็นสิ่งสูงสุด โดยอาศัย การบำเพ็ญเพียร การสาธยายพระเวท และการควบคุมอินทรีย์ (ตา หู จมูก ลิ้น ผิวหนัง)

โคลกที่ 20

tasmād brahma-kulaṁ brahmaṇ
śāstra-yoneḥ tvam ātmanaḥ
sabhājayasi sad dhāma
tad brahmaṇyāgraṇīr bhavaṇ

ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นพรหมสูงสุด พระองค์คือต้นตอของพราหมณ์ เป็นที่อยู่แห่งแท้จริงของอาตมอันอันเป็นแหล่งที่มาของศาสตร์ทั้งหลาย ดังนั้นพระองค์คือผู้ที่นำหน้าที่สุดในเรื่องที่เกี่ยวกับพรหม

โคลกที่ 21

adya no janma-sāphalyaṁ
vidyāyās tapaso dṛṣaḥ
tvayā saṅgamyā sad-gatyā
yad antaḥ śreyasāṁ paraḥ

วันนี้ การกำเนิดของเรา การศึกษาของเรา การบำเพ็ญเพียรของเรา และการมองเห็นของเรา ได้บรรลุผลแล้วอย่างสมบูรณ์ เพราะเราได้มาพบกับพระองค์ผู้ทรงเป็นเป้าหมายสูงสุดของเหล่าคนดีงาม และเป็นผลประโยชน์สูงสุดอย่างแท้จริง

โคลกที่ 22

namas tasmai bhagavate
kṛṣṇāyākunṭha-medhase
sva-yogamāyayācchanna-
mahimne paramātmāne

นมัสการแด่องค์พระกฤษณะผู้เป็นเจ้าผู้สูงสุด ผู้มีปัญญาอันไร้ขีดจำกัด ผู้ซึ่งทรงซ่อนเร้นความยิ่งใหญ่
ของพระองค์ไว้ด้วยพลังลึกลับ และทรงเป็นปรมาตมัน

โคลกที่ 23

na yaṁ vidanty amī bhū-pā
ekārāmās ca vṛṣṇayaḥ
māyā-javanikācchannam
ātmānaṁ kālam īśvaram

บรรดากษัตริย์และวงศ์วานผู้ซึ่งร่วมชื่นชมอยู่กับพระองค์ ไม่รู้เลยว่าพระองค์คือผู้ควบคุมสูงสุด เป็น
ดวงวิญญาณสูงสุด และเป็นกาลเวลาที่ทรงซ่อนเร้นอยู่ภายใต้ผืนม่านแห่งมายา (อำนาจลวงตา)

โคลกที่ 24-25

yathā śayānaḥ puruṣa
ātmānaṁ guṇa-tattva-drk
nāma-mātreṇ dīyābhātaṁ
na veda rahitaṁ param
evaṁ tvā nāma-mātreṣu
viśayeṣv indriyehayā
māyayā vibhramac-citto
na veda smṛty-upaplavāt

เฉกเช่นคนนอนหลับที่มองเห็นภาพต่างๆ ในความฝันที่เกิดขึ้นจากความคิดของตน แต่ไม่รู้ตัวว่าตนเอง
แยกออกจากภาพเหล่านั้นได้อย่างไร เช่นเดียวกัน มนุษย์ผู้มีจิตใจสับสนด้วยพลังลวงตาของพระองค์
ก็ไม่สามารถเข้าใจตัวตนของพระองค์ได้ เพราะความทรงจำถูกบิดเบือนไปตามการทำงานของประสาท
สัมผัสที่รับรู้เพียงรูปธรรมนามธรรม

โคลกที่ 26

tasyādyā te dadṛśimāṅghrim aghaṅgha-marṣa-
tīrthāspadaṁ hṛdi kṛtaṁ su-vipakva-yogaiḥ
utsikta-bhakty-upahatāśaya jīva-kośā
āpur bhavad-gatim athānugṛhāṇa bhaktān

วันนี้พวกเราได้มาเห็นพระบาทของพระองค์แล้ว ซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดของสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สามารถ
ชำระล้างบาปทั้งหลายให้หมดสิ้นได้ ผู้ที่ได้บำเพ็ญเพียรจนโยคะของตนเจริญเต็มที่แล้ว และได้ทำลาย
สิ่งห่อหุ้มจิตใจด้วยความรักดีอันสูงส่ง พวกเขาจึงเข้าถึงพระองค์ได้ ดังนั้น ขอพระองค์โปรดเมตตาแก่
เหล่าผู้รักดีด้วยเถิด

โคลกที่ 27

śrī-śuka uvāca
ity anujñāpya dāsārham
dhṛtarāṣṭraṁ yudhiṣṭhiraṁ
rājārṣe svāśramān gantum
munayo dadhire manaḥ

หลังจากที่ได้กล่าวเช่นนั้นแล้ว เหล่าฤๅษีจึงขออนุญาตลาจากพระทาสครหะ (กฤษณะ), ท้าวธฤต ราชภีร์, และพระยฤๅษีธรีระ แล้วจึงเดินทางกลับไปยังอาศรมของตน

โคลกที่ 28

tad vīkṣya tān upavrajya
vasudevo mahā-yaśāḥ
praṇamya copasaṅgrhya
babhāṣedaṁ su-yantritaḥ

ท้าววสุเทพผู้ทรงมีชื่อเสียงก้องไกล ได้เห็นเหล่าฤๅษีจึงเข้าไปหา ถวายความเคารพ และจับเท้าของ พวกเขา แล้วจึงกล่าววาจาที่ใคร่ครวญมาอย่างดี

โคลกที่ 29

śrī-vasudeva uvāca
namo vaḥ sarva-devebhya
ṛṣayaḥ śrotum arhatha
karmaṇā karma-nirhāro
yathā syān nas tad ucyatām

วสุเทพตรัสว่า โอ เหล่าฤๅษี ผู้ซึ่งเป็นที่สถิตของเหล่าเทพทั้งปวง เรานอบน้อมต่อท่านทั้งหลาย โปรด ฟังเราเถิด ขอท่านได้โปรดบอกวิธีที่เราจะสามารถชำระล้างผลกระทบเก่าได้ด้วยการกระทำใหม่

โคลกที่ 30

śrī-nārada uvāca
nāti-citram idaṁ viprā
vasudevo bubhutsayā
kṛṣṇam matvārbhakam yan naḥ
prcchati śreya ātmanah

พระนารทมนีกล่าว่า โอ พรหมณ์ทั้งหลาย ไม่ใช่เรื่องน่าแปลกใจเลยที่ท้าววสุเทพจะถามพวกเรา เกี่ยวกับหนทางสู่การหลุดพ้น เพราะเขายังคงคิดว่าพระกฤษณะเป็นเพียงเด็กคนหนึ่งเท่านั้น

โคลกที่ 31

sannikarṣo 'tra martyānām
anādarāṇa-kāraṇam
gāṅgam hitvā yathānyāmbhas
tatratyo yāti śuddhaye

ความเกลียดชังในโลกนี้ เป็นสาเหตุแห่งการดูแคลน ดังเช่นผู้ที่อาศัยอยู่ใกล้แม่น้ำคงคา มักจะละเลย แม่น้ำคงคาและเดินทางไปหาแหล่งน้ำอื่นเพื่อชำระล้างตนเอง

โคลกที่ 32-33

yasyānubhūtiḥ kālena
layotpatty-ādināsyā vai
svato 'nyasmāc ca guṇato
na kutaścana riṣyati
taṁ kleśa-karma-paripāka-guṇa-pravāhair
avyāhatānubhavam īśvaram advitīyam

prāṇādibhiḥ sva-vibhavair upagūḍham anyo
manyeta sūryam iva megha-himoparāgaiḥ

พระองค์ผู้ทรงมีสติสัมปชัญญะอันสมบูรณ์ ไม่เคยถูกรบกวนด้วยกาลเวลา การสร้าง หรือการทำลาย
ของจักรวาล หรือด้วยอิทธิพลจากสิ่งอื่นใด หรือด้วยคุณสมบัติใดๆ พระองค์ไม่เคยถูก
กระทบกระเทือนด้วยความทุกข์ทางโลก กรรม หรือผลกรรม และไม่ถูกผูกมัดด้วยกระแสแห่ง
คุณสมบัติของธรรมชาติ (ตรีคุณ) ผู้ที่ไร้ความรู้ก็อาจคิดว่าพระองค์เหมือนกับดวงอาทิตย์ที่ถูกบดบัง
ด้วยเมฆ หิมะ หรือเงาบัง แต่ความจริงแล้วพระองค์ทรงอยู่เบื้องหลังสิ่งเหล่านี้และทรงปกปิดตัวตนที่
แท้จริงเอาไว้ด้วยพลังของพระองค์เองอย่างแนบเนียนผ่านธาตุต่างๆ เช่น ลมปราณและอื่นๆ

โคลกที่ 34

athocur munayo rājann
ābhāṣyānalsadundabhim
sarveṣāṁ śṛṇvatām rājñām
tathaivācyuta-rāmayoḥ

หลังจากนั้น เหล่ามุนีก็ได้กล่าววาทจาต่อหน้าพระราชาและต่อหน้าทนต์ที่สิ้นสะเทือน ต่อหน้ากษัตริย์
ทั้งหลายที่กำลังฟังอยู่ และต่อหน้าพระอัยยุตะ (พระกฤษณะ) และพระรามะ (พระพลราม) ด้วย
เช่นกัน

โคลกที่ 35

karmanā karma-nirhāra
eṣa sādhu-nirūpitaḥ
yac chraddhayā yajed viṣṇum
sarva-yajñeśvaram makhaiḥ

การกระทำนี้เป็นการชำระล้างกรรมอย่างถูกต้อง ด้วยการบูชาพระวิษณุผู้ทรงเป็นเจ้าแห่งการบูชายัญ
ทั้งปวงอย่างมีศรัทธา ผ่านพิธีบูชาด้วยไฟศักดิ์สิทธิ์

โคลกที่ 36

cittasyopaśamo 'yaṁ vai
kavibhiḥ sāstra-cakṣusā
darśitaḥ su-gamo yogo
dharmaś cātma-mud-āvahaḥ

เหล่าผู้รู้แจ้งได้แสดงให้เห็นแล้วว่า การทำให้จิตใจสงบคือหนทางสู่การหลุดพ้นที่ง่ายต่อการปฏิบัติ
เป็นหน้าที่ทางศาสนา และนำมาซึ่งความปิติแก่จิตวิญญาณ

โคลกที่ 37

ayaṁ svasty-ayanah panthā
dvi-jāter grha-medhinaḥ
yac chraddhayāpta-vittena
śuklenejyeta pūruṣaḥ

นี่คือหนทางแห่งมงคลสำหรับผู้ที่ยึดกำเนิดใหม่ (กษัตริย์ พราหมณ์ หรือไวศยะ) และเป็นคฤหัสถ์ผู้ประกอบพิธีบูชาไฟ นั่นคือการใช้ทรัพย์สินที่หามาได้อย่างถูกต้องและบริสุทธิ์เพื่อบูชาองค์พระผู้เป็นเจ้าด้วยความศรัทธาอันบริสุทธิ์

โคลกที่ 38

vittaiṣaṇām yajña-dānair
gr̥hair dāra-sutaiṣaṇām
ātma-lokaiṣaṇām deva
kālena visṛjed budhaḥ
grāme tyaktaiṣaṇāḥ sarve
yayur dhīrās tapo-vanam

ผู้มีปัญญาควรละความปรารถนาในทรัพย์สินด้วยการประกอบพิธีบูชาญและการให้ทาน ละความปรารถนาในภรรยาและบุตรด้วยการทำหน้าที่ในครัวเรือน และละความปรารถนาในโลกหน้าเมื่อเวลามาถึง โอ ท่านผู้ทรงคุณธรรม บรรดานักปราชญ์ผู้ละทิ้งความปรารถนาทางโลกแล้วล้วนเดินทางไปสู่ป่าเพื่อบำเพ็ญตบะ

โคลกที่ 39

ṛṇais tribhir dvijo jāto
devarṣi-pitṛñām prabho
yajñādhyayana-putrais tāny
anistīrya tyajan patet

โอ ท่านผู้เป็นใหญ่ ผู้ที่ยึดกำเนิดในฐานะผู้ถือกำเนิดใหม่จะติดหนี้สามประการต่อเหล่าเทพเจ้า เหล่าฤๅษี และบรรพบุรุษ หากเขาไม่ชำระหนี้เหล่านี้ด้วยการประกอบพิธีบูชาญ การศึกษาพระเวท และการมีบุตร เขาก็จะตกต่ำลง

โคลกที่ 40

tvaṁ tv adya mukto dvābhyām vai
ṛṣi-pitrō mahā-mate
yajñair devaṇam unmucya
nirṇo 'śaraṇo bhava

แต่บัดนี้ท่านได้หลุดพ้นจากหนี้สองประการแรก (ต่อเหล่าฤๅษีและบรรพบุรุษ) แล้ว โอ ผู้มีจิตใจกว้างขวาง ขอเพียงท่านปลดปล่อยตนเองจากหนี้ต่อเหล่าเทพเจ้าด้วยการประกอบพิธีบูชาญ แล้วท่านก็จะหลุดพ้นจากพันธะทั้งปวง

โคลกที่ 41

vasudeva bhavān nūnam
bhaktyā paramayā harim
jagatām īśvaram prārcaḥ
sa yad vām putratām gataḥ

โอ ทำวสุเทพ ท่านได้บูชาพระผู้เป็นเจ้าสูงสุดแห่งโลกอย่างสมบูรณ์แล้วด้วยความภักดีอันสูงสุด เพราะพระองค์ได้มาบังเกิดเป็นบุตรของท่าน

โคลกที่ 42

śrī-śuka uvāca
iti tad-vacanāṁ śrutvā
vasudevo mahā-manāḥ
tān ṛṣīn ṛtvijo vavre
mūrdhnānamya prasādyā ca

ฤๅษีศรีศุกทวะกล่าว เมื่อทำวสุเทพผู้มีจิตใจกว้างขวางได้ฟังคำพูดของเหล่าฤๅษีแล้ว ก็ได้เลือกพวก
เขาให้เป็นพราหมณ์ผู้ประกอบพิธีกรรมให้กับพระองค์ โดยน้อมศีรษะลงกราบและทำทุกวิถีทางเพื่อทำ
ให้พวกเขาพอใจ

โคลกที่ 43

ta enam ṛṣayo rājan
vṛtā dharmeṇa dhārmikam
tasminn ayājayan kṣetre
makhair uttama-kalpakaḥ

ฤๅษีศรีศุกทวะกล่าว โอ พระราชา เหล่าฤๅษีซึ่งถูกเลือกโดยทำวสุเทพผู้ทรงคุณธรรม ได้ทำพิธีบูชา
ยัญอันยิ่งใหญ่ในสถานที่ศักดิ์สิทธิ์นั้น

โคลกที่ 44-45

tad-dīkṣāyāṁ pravṛttāyāṁ
vṛṣṇayaḥ puṣkara-srajaḥ
snātāḥ su-vāsaso rājan
rājānaḥ suṣṭhv-alāṅkṛtāḥ
tan-mahiṣyaś ca muditā
niṣka-kaṇṭhyaḥ su-vāsasaḥ
dīkṣā-śālām upājagmur
āliptā vastu-pāṇayaḥ

เมื่อพิธีเริ่มขึ้น เหล่ากษัตริย์ที่ตกแต่งตนอย่างดีเยี่ยม และเหล่าสตรีในราชสำนักผู้มีสร้อยประดับเพชร
พลอย สวมอาภรณ์อันงดงาม และมีท่าทีรื่นเริง ก็เดินทางมายังสถานที่ประกอบพิธีในขณะที่อาบน้ำ
แล้วและสวมพวงมาลัยดอกบัวอยู่ในมือพร้อมกับสิ่งของมงคล

โคลกที่ 46

nedur mṛdaṅga-paṭaha-
śaṅkha-bhery-ānakādayaḥ
nanṛtur naṭa-nartakyaḥ
tuṣṭuvuḥ sūta-māgadhaḥ
jaguḥ su-kaṇṭhyo gandharvyaḥ
saṅgītaṁ saha-bhartṛkāḥ

เสียงจากเครื่องดนตรีต่าง ๆ เช่น มฤตังคะ ปฏหะ คังข์ เภรี อานกะ และเครื่องดนตรีอื่น ๆ ดังก้องไป
ทั่ว เหล่านักเต้นชายหญิงต่างก็ลุกขึ้นร่ายรำ เหล่ากวีและนักขับขานก็สวดบทสรรเสริญ และเหล่า
คนบรรพหึงผู้มีเสียงอันไพเราะก็ขับร้องเพลงร่วมกับสามีของพวกเขา

โคลงที่ 47

tam abhyaṣiṅcan vidhi-vad
aktam abhyaktam ṛtvijāḥ
patnībhir aṣṭā-daśabhiḥ
soma-rājam ivodubhiḥ

หลังจากที่ตาของพระองค์ได้ถูกประดับด้วยเครื่องสำอางสีดำ และร่างกายของพระองค์ถูกทาด้วยเนย
แล้ว พรหมณ์ก็ได้ทำพิธีบูชาตามพระคัมภีร์ พร้อมมเหสีทั้งสิบแปดคนของพระองค์ ดุจพระจันทร์ที่
ถูกล้อมรอบด้วยดวงดาว

โคลงที่ 48

tābhir dukūla-valayair
hāra-nūpura-kuṇḍalaiḥ
sv-alaṅkṛtābhir vibabhau
dīkṣito 'jina-saṁvṛtaḥ

ผู้ทรงเข้าพิธีแล้วและห่มด้วยหนังกวางดำ เปล่งประกายเจิดจ้าท่ามกลางเหล่าพระมเหสีที่ตกแต่งอย่าง
งดงามด้วยชุดผ้าไหม กำไลมือ สร้อยคอ กำไลข้อเท้า และต่างหู

โคลงที่ 49

tasyartvijo mahā-rāja
ratna-kausēya-vāsaṣaḥ
sa-sadasyā virejus te
yathā vṛtra-haṇo 'dhvare

โอ มหาราชา เหล่าบุโรหิตผู้ซึ่งสวมอาภรณ์ผ้าไหมและประดับด้วยอัญมณี ดุสง่ามยิ่งนักพร้อมกับ
สมาชิกในพิธี รวากับบุโรหิตในพิธีบูชาญ์ของพระอินทร์ผู้สังหารปีศาจฤๅตระ

โคลงที่ 50

tadā rāmaś ca kṛṣṇaś ca
svaiḥ svair bandhubhir anvitau
rejatuh sva-sutair dārair
jīveśau sva-vibhūtibhiḥ

ในขณะนั้น พระพลรามและพระกฤษณะผู้เป็นเจ้าของแห่งสรรพชีวิต ทรงสง่ามท่ามกลางเหล่าพระญาติ
สนิท ทั้งพระโอรสและพระชายาของแต่ละพระองค์ ซึ่งเปรียบเสมือนการแสดงพลังและอิทธิฤทธิ์อัน
ล้นพ้นของพระองค์ทั้งสอง

โคลงที่ 51

īje 'nu-yajñam vidhinā
agni-hotrādi-lakṣaṇaiḥ
prākṛtair vaikṛtair yajñair
dravya-jñāna-kriyeśvaram

ท้าวสุเทพได้บูชาพระผู้เป็นเจ้าผู้ซึ่งเป็นนายแห่งพิธีกรรม ความรู้ และการกระทำ ด้วยการประกอบ
พิธีบูชาญ์ทุกประเภท ทั้งแบบประเพณีดั้งเดิม (ที่อ้างอิงจากพระเวท) และแบบปรับปรุงแก้ไข (ที่
ปรับเปลี่ยนตามบริบท) โดยเริ่มตั้งแต่พิธีบูชาด้วยไฟ (อัคนิโหตร) และอื่นๆ

โคลกที่ 52

athartvigbhyo 'dadāt kāle
yathāmnātariṁ sa dakṣiṇāḥ
sv-alāṅkṛtebhyo 'lāṅkṛtya
go-bhū-kanyā mahā-dhanāḥ

จากนั้น ในเวลาที่เหมาะสม ท้าววสุเทพได้มอบของถวายอันเป็นมงคลตามที่ระบุไว้ในคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ แก่เหล่าปุโรหิตที่ได้รับการตกแต่งอย่างดีงามอยู่แล้ว โดยพระองค์ได้ประทับประดาพวกเขาให้งดงามยิ่งขึ้นไปอีก และมอบโค ที่ดิน และบุตรสาวอันมีค่าให้แก่พวกเขา

โคลกที่ 53

patnī-saṁyājāvabhṛthyaiś
caritvā te maharṣayaḥ
sasnū rāma-hrade viprā
yajamāna-puraḥ-sarāḥ

หลังจากที่ได้ประกอบพิธีร่วมกับภรรยาแล้ว เหล่ามหาฤๅษีและพราหมณ์ก็ได้ทำพิธีชำระล้างครั้ง สดท้าย (อวมฤตยะ) โดยมีผู้ประกอบพิธี (ท้าววสุเทพ) เดินนำหน้าเพื่อไปสร่งน้ำในทะเลสาบของพระ ปรศุราม

โคลกที่ 54

snāto 'lāṅkāra-vāsāṁsi
vandibhyo 'dāt tathā striyaḥ
tataḥ sv-alāṅkṛto varṇān
ā-śvabhyo 'nnena pūjayat

หลังจากสร่งน้ำแล้ว ท้าววสุเทพได้มอบเครื่องประดับและเสื้อผ้าให้แก่กษัตริย์ชนบทเพลงสรรเสริญ รวมถึงเหล่าสตรีด้วย จากนั้นพระองค์ได้ประทับประดาตนเองอย่างงดงาม และถวายอาหารแก่ทุกคน ตั้งแต่ชนชั้นสูงสุดไปจนถึงสุนัข

โคลกที่ 55-56

bandhūn sa-dārān sa-sutān
pāribarheṇa bhūyasā
vidarbha-kośala-kurūn
kāśi-kekaya-sṛṅjayān
sadasyartvik-sura-gaṇān
nṛ-bhūta-pitr-cāraṇān
śrī-niketam anujñāpya
śāṁsantaḥ prayayuh kratum

หลังจากขออนุญาตจากพระฤๅษณ์ผู้ทรงเป็นที่สถิตของพระศรีแล้ว เหล่าญาติพี่น้องพร้อมครอบครัว และบุตรหลาน รวมถึงผู้นำจากตระกูลต่างๆ อย่างวิพรรวโกศล และกुरु ไปจนถึงเหล่ากษัตริย์จาก กาศี เกกายะ และสฤญยะ รวมถึงเหล่าเจ้าหน้าที่ในพิธี ปุโรหิต เหล่าเทพ มนุษย์ ภูตผี และจาร์ณะ ต่างก็ได้รับของขวัญอันล้ำค่าจากท้าววสุเทพและเดินทางกลับไปพร้อมกับสรรเสริญในความยิ่งใหญ่ ของพิธีบูชาอันนี้

โคลงที่ 57-58

dhṛtarāṣṭro 'nujaḥ pārthā
bhīṣmo droṇaḥ prthā yamau
nārado bhagavān vyāsaḥ
suhṛt-sambandhi-bāndhavāḥ
bandhūn pariṣvajya yadūn
sauhrdāklinna-cetasah
yayur viraha-kṛcchreṇa
sva-deśāṁś cāpare janāḥ

ท้าวธฤตราชภูธร น้องชายของพระองค์ เหล่าโอรสของพระปฤถา (ยุธิษฐิระ ภีมะ และอรชุน) ภีษมะ

โอรณะ พระปฤถา นกุลและสหเทพ พระนารทะ เวทยาสะ เหล่าเพื่อนสนิท ญาติ และวงศ์วาน
ทั้งหลาย ต่างก็ทอดและอำลาเหล่าราชวงศ์ยาทวะ ด้วยหัวใจที่เปี่ยมด้วยมิตรภาพ และเดินทางกลับไป
ยังแคว้นแคว้นของตนด้วยความทุกข์จากการต้องพลัดพราก ส่วนผู้คนอื่นๆ ก็แยกย้ายกันไปเช่นกัน

โคลงที่ 59

nandas tu saha gopālair
br̥hatyā pūjayārcitaḥ
kṛṣṇa-rāmograsenādyair
nyavātsīd bandhu-vatsalah

พระนันทมหาราชแสดงความรักและความผูกพันต่อญาติของเขาคือยทวงศ์ โดยการอยู่ร่วมกับพวกเขา
นานขึ้นเล็กน้อย พร้อมกับคนเลี้ยงโคของเขา ในระหว่างที่เขาพักอยู่ที่นั่น พระกฤษณะ พลราม อัคร
เสนะ และผู้อื่นได้ให้เกียรติเขาด้วยการบูชาอย่างพิเศษ

โคลงที่ 60

vasudevo 'ñjasottīrya
manoratha-mahārṇavam
suhṛd-vṛtaḥ prīta-manā
nandam āha kare spr̥śan

ท้าววสุเทพผู้ซึ่งเปี่ยมด้วยความสุขในใจ และอยู่ท่ามกลางหมู่มิตร ได้ข้ามผ่านมหาสมุทรแห่งความ
ปรารถนาของตน (ที่จะประกอบพิธีบูชาโย) ได้อย่างง่ายดาย แล้วจึงพูดกับท้าวหนันทะพร้อมกับจับมือ
เขา

โคลงที่ 61

śrī-vasudeva uvāca
bhrātar īśa-kṛtaḥ pāśo
nṛnām yaḥ sneha-samjñitaḥ
taṁ dustyajam ahaṁ manye
sūrāṇām api yoginām

ท้าววสุเทพกล่าวว่า โอพี่ชาย เราคิดว่าบ่วงที่สร้างโดยพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าซึ่งเรียกว่าความผูกพันนั้น เป็นสิ่งที่
แม้แต่วีรบุรุษและโยคีก็ยังยากที่จะหลุดพ้น

โคลงที่ 62

asmāsv apratikalpeyaṁ
yat kṛtājñeṣu sattamaiḥ
maitry arpitāphalā cāpi
na nivarteta karhicit

คำว่ามิตรภาพที่ได้มอบให้แก่พวกเรานั้นไม่มีสิ่งใดเทียบได้เลย ทั้งๆ ที่พวกเรานั้นไม่รู้คุณค่าต่อความเมตตาที่ได้รับจากท่านผู้ทรงคุณธรรม แต่ความผูกพันนี้ก็ไม่เคยจางหายไปเลย

โคลกที่ 63

prāg akalpāc ca kuśalaṁ
bhrātar vo nācarāma hi
adhunā śrī-madāndhākṣā
na paśyāmaḥ puraḥ sataḥ

โอ พี่ชาย เมื่อก่อนพวกเราไม่สามารถทำสิ่งดีงามให้ท่านได้เพราะความไร้ความสามารถ และบัดนี้พวกเรากลับไม่เห็นแม้กระทั่งสิ่งที่อยู่ตรงหน้าเพราะดวงตาถูกบดบังด้วยความมัวเมาในความมั่งคั่ง

โคลกที่ 64

mā rājya-śrīr abhūt puṁsaḥ
śreyas-kāmasya māna-da
sva-janān uta bandhūn vā
na paśyati yayāndha-drk

โอ ท่านผู้มีเกียรติ ขอความมั่งคั่งในราชสำนักอย่าได้เกิดขึ้นกับผู้ที่ปรารถนาความสุขที่แท้จริงเลย เพราะความมั่งคั่งนั้นทำให้ดวงตาบอดจนไม่สามารถมองเห็นญาติมิตรหรือคนใกล้ชิดได้

โคลกที่ 65

śrī-śuka uvāca
evaṁ sauhṛda-śaithilya-
citta ānakadundubhiḥ
ruroda tat-kṛtām maitrīm
smarann aśru-vilocanaḥ

ฤๅษีศรีศุกทะกล่าวว่า ด้วยหัวใจที่อ่อนโยนลงเพราะความผูกพันอันแน่นแฟ้น ทำวอานกะทุนทุภี (วสุเทพ) ได้ร้องไห้ออกมาด้วยน้ำตา เมื่อเขาหวนระลึกถึงความเมตตาและมิตรภาพที่ทำวอนันทะได้มอบให้

โคลกที่ 66

nandas tu sakhyuḥ priya-kṛt
premṇā govinda-rāmayoḥ
adya śva iti māsāms trīn
yadubhir mānito 'vasat

นันทะผู้ทำสิ่งอันเป็นที่รักต่อสหาย ด้วยความรักที่มีต่อพระกฤษณะและพระพลราม นันทะจึงประกาศซ้ำ ๆ ว่า วันนี้ฉันจะไป และ พรุ่งนี้ฉันจะไป เขาจึงอยู่ที่นั่นต่อไปอีกสามเดือน และได้รับเกียรติจากชาวยทวงศ์ทุกคน

โคลกที่ 67-68

tataḥ kāmāiḥ pūryamāṇaḥ
sa-vrajaḥ saha-bāndhavaḥ

parārdhyābharāṇa-kṣauma-
nānānarghya-paricchadaiḥ
vasudevograsenābhyām
kṛṣṇoddhava-balādibhiḥ
dattam ādāya pāribarham
yāpito yadubhir yayau

จากนั้น นันทะผู้ซึ่งได้รับการเติมเต็มด้วยสิ่งของอันเป็นที่ปรารถนา ได้รับการกล่าวลาจากญาติๆ รวมถึงท้าวสุเทพ พระอุครเสนะ พระกฤษณะ พระอุทธระ และพระพลราม แล้วเขาก็เดินทางกลับ พร้อมกับเหล่าชาววระ โดยนำของขวัญอันล้ำค่าต่างๆ เช่น เครื่องประดับอันมีค่า เสื้อผ้าลินินเนื้อดี และเครื่องใช้ในบ้านอันหาค่ามิได้ที่พวกเขาได้รับไป

โคลกที่ 69

nando gopās' ca gopyās ca
govinda-caraṇāmbuje
manaḥ kṣiptam punar hartum
anīśa mathurām yayuḥ

ท้าวหนันทะ, เหล่าโคบาล, และเหล่าโคปี ต่างมีจิตใจที่จมดิ่งอยู่กับพระบาทอันเป็นดังดอกบัวของ พระกฤษณะ และไม่สามารถหลุดถอนจิตใจเหล่านั้นออกมาได้ พวกเขาจึงเดินทางกลับไปยังมถุรา

โคลกที่ 70

bandhuṣu pratiyāteṣu
vṛṣṇayaḥ kṛṣṇa-devatāḥ
vīksya prāvṛṣam āsannād
yayur dvāravatīm punaḥ

เมื่อเหล่าญาติได้เดินทางกลับไปแล้ว เหล่าราชวงศ์กฤษณผู้ซึ่งมีพระกฤษณะเป็นเทพเจ้าสูงสุดของพวกเขา ก็ได้เห็นว่าฤดูฝนกำลังจะมาถึง จึงได้เดินทางกลับไปยังเมืองทวารกาอีกครั้ง

โคลกที่ 71

janebhyaḥ kathayām cakrur
yadu-deva-mahotsavam
yad āsīt tīrtha-yātrāyām
suhṛt-sandarśanādikam

พวกเขาได้เล่าให้ผู้คนฟังเกี่ยวกับพิธีเฉลิมฉลองอันยิ่งใหญ่ของท้าวสุเทพ รวมถึงสิ่งที่เกิดขึ้นระหว่างการเดินทางแสวงบุญและการได้พบปะกับเหล่ามิตรที่เปี่ยมด้วยความหวังดี

อัยยาะ 90

โคลกที่ 1-7

śrī-śuka uvāca
sukham sva-puryām nivasan
dvārakāyām śriyaḥ patih

sarva-sampat-samṛddhāyām
 juṣṭāyām vṛṣṇi-puṅgavaiḥ
 strībhiḥ cottama-veśābhir
 nava-yauvana-kāntibhiḥ
 kandukādibhir harmyeṣu
 krīḍantībhis taḍid-dyubhiḥ
 nityam saṅkula-mārgāyām
 mada-cyudbhir mataṅ-gajaiḥ
 sv-alāṅkṛtair bhaṭair aśvai
 rathaiś ca kanakojjvalaiḥ
 udyānopavanādhyāyām
 puṣpita-druma-rājīṣu
 nirviśad-bhṛṅga-vihagair
 nāditāyām samantataḥ
 reme ṣoḍaśa-sāhasra-
 patnīnām eka-vallabhāḥ
 tāvad vicitra-rūpo 'sau
 tad-geheṣu maharddhiṣu
 protphullotpala-kahlāra-
 kumudāmbhoja-reṇubhiḥ
 vāsitāmala-toyeṣu
 kūjad-dvija-kuleṣu ca
 vijahāra vigāhyāmbho
 hradinīṣu mahodayaḥ
 kuca-kuṅkuma-liptāṅgaḥ
 parirabdhaś ca yoṣitām

ฤๅษีศรีศุกทเวระ กล่าวว่ พระกฤษณะผู้เป็นเจ้าของพระศรี ประทับอยู่ในเมืองของพระองค์เองอย่างมี
 ความสุข เมืองทวารกาเต็มไปด้วยความมั่งคั่งและผู้คนชั้นสูงของวงศ์ฤๅษนิ รวมถึงเหล่าสตรีทั้งดงาม
 ในวัยเยาว์ผู้สวมอาภรณ์อันงดงาม และมีรัศมีดุจสายฟ้าฟาดเมื่อพวกเธอเล่นลูกบอลอยู่บนหาดฟ้า
 ถนนในเมืองเต็มไปด้วยช้างที่ตกแต่งอย่างงดงามและกำลังมินเมาด้วยน้ำมันจากงวง รวมถึงทหารราบ
 ม้า และรถรบที่เปล่งประกายดุจทองคำ เมืองนี้เต็มไปด้วยสวนสาธารณะและอุทยานที่ดอกไม้บาน
 สะพรั่ง มีเสียงของแมลงภู่และนกนานาชนิดดังก้องไปทั่ว พระองค์ทรงอภิรมย์อยู่กับเหล่ามเหสีทั้งหนึ่ง
 หมื่นหกพันพระองค์ โดยทรงเป็นคู่รักเพียงหนึ่งเดียวของพวกเธอ พระองค์ทรงแบ่งร่างของพระองค์
 ออกเป็นจำนวนมากมายเท่ากับจำนวนพระมเหสี และทรงประทับอยู่ในตำหนักที่ตกแต่งอย่างงดงาม
 ของแต่ละพระองค์ พระผู้เป็นเจ้าผู้ทรงอาณุภาพ ทรงดำน้ำลงไปใ้ในแม่น้ำที่มีน้ำใสบริสุทธิ์ซึ่งส่งกลิ่น
 หอมของละอองเกสรจากดอกบัวสาย ดอกบัวขาว และดอกบัวอื่นๆ พร้อมด้วยฝูงนกที่ส่งเสียงร้อง
 อย่างไพเราะ และพระองค์ทรงเพลิดเพลินกับการเล่นน้ำนั้นในขณะที่พระวรกายของพระองค์ถูกโอบ
 กอดโดยสตรีเหล่านั้นและเปื้อนไปด้วยแป้งงูๆมาจากอกของพวกเธอ

โคลกที่ 8-9

upagīyamāno gandharvair
mṛdaṅga-panāvānakān
vādayadbhir mudā vīṇān
sūta-māgadha-vandibhiḥ
sicyamāno 'cyutas tābhir
hasantībhiḥ sma recakaiḥ
pratiṣiñcan vicikrīḍe
yakṣībhir yakṣa-rāḍ iva

พระกฤษณะผู้เป็นเจ้าทรงถูกสรรเสริญด้วยบทเพลงจากเหล่าคนธรรพ์ที่บรรเลงเครื่องดนตรีต่างๆ อย่างมีความสุข เช่น กลองมฤตงคะ ปณวะ และกลองอานกะ รวมถึงการบรรเลงพิณและคำสรรเสริญจากเหล่ากวีและนักขับขาน พระองค์ทรงถูกเหล่ามเหสีผู้กำลังหัวเราะฉินน้ำใสด้วยกระบอกฉีดยา และพระองค์ก็ทรงฉินน้ำกลับไปที่พักเธอเช่นกัน ทรงเล่นน้ำอย่างสนุกสนานราวกับท้าวภูเวงผู้เป็นใหญ่เหนือยักษ์กำลังเล่นกับยักษ์

โคลกที่ 10

tāḥ klinna-vastra-vivṛtoru-kuca-pradeśāḥ
siñcantya uddhṛta-bṛhat-kavara-prasūnāḥ
kāntam sma recaka-jihṛṣayayopaguhya
jāta-smarotsmaya-lasad-vadanā virejuh

ขณะที่เหล่าพระมเหสีกำลังเล่นน้ำอยู่ เสื้อผ้าที่เปียกชื้นของพวกเธอได้เผยให้เห็นบริเวณต้นขาและทรวงอก ดอกไม้จากมวยผมของพวกเธอได้หลุดร่วงไป แต่พวกเธอก็ยังคงงามสง่าด้วยใบหน้าที่เปี่ยมไปด้วยรอยยิ้มอันสดใสและความรู้สึกแห่งความรักที่เพิ่มพูนขึ้น พวกเธอได้โอบกอดสามีของพวกเธอ (พระกฤษณะ) ด้วยความปรารถนาที่จะแย่งกระบอกฉีดยาจากพระองค์

โคลกที่ 11

kṛṣṇas tu tat-stana-viṣajjita-kuṅkuma-srak
krīḍābhiṣaṅga-dhuta-kuntala-vṛnda-bandhaḥ
siñcan muhur yuvatibhiḥ pratiṣicyamāno
reme kareṇubhir ivebha-patiḥ parītaḥ

พระกฤษณะผู้ซึ่งมัวเมาอยู่กับเกมการเล่นน้ำจนเส้นผมหลุดลุ่ย พระองค์มีพวงมาลัยดอกไม้เปื้อนด้วยผงงูงูมะที่ติดมาจากอกของเหล่าพระมเหสี พระองค์ทรงฉินน้ำใส่เหล่าหญิงสาวและถูกพวกเธอฉินน้ำกลับไปอย่างต่อเนื่อง ทรงเพลิดเพลินกับการเล่นน้ำราวกับพญาช้างที่อยู่ท่ามกลางช้างพังทั้งหลาย

โคลกที่ 12

naṭānām nartakīnām ca
gīta-vādyopajīvinām
krīḍālankāra-vāsāmsi
kṛṣṇo 'dāt tasya ca striyaḥ

หลังจากนั้น พระกฤษณะและเหล่าพระมเหสีของพระองค์ได้มอบเครื่องประดับและอาภรณ์ที่ใช้ระหว่างการเล่นน้ำให้แก่เหล่านักแสดงหญิงชายผู้มีอาชีพเป็นนักร้องและนักดนตรี

โคลกที่ 13

kr̥ṣṇasyaivam viharato
gaty-ālāpekṣita-smitaiḥ
narma-kṣveli-pariṣvaṅgaiḥ
strīṇām kila hr̥tā dhiyaḥ

เมื่อพระกฤษณะทรงเล่นอย่างสนุกสนานด้วยการเคลื่อนไหว การพูด การมอง และรอยยิ้ม รวมถึงการ
หยอกล้อ การแลกเปลี่ยนคำพูดที่ขี้เล่น และการโอ้อวด หัวใจของเหล่าพระมเหสีจึงถูกพระองค์ช่วง
ชิงไปโดยสิ้นเชิง

โคลกที่ 14

ūcur mukundaika-dhiyo
gira unmatta-vaj jaḍam
cintayantyo 'ravindākṣam
tāni me gadataḥ śṛṇu

พวกเธอ (เหล่าสตรี) ได้กล่าวคำพูดเหมือนคนเสียสติและถูกสะกดไว้ เพราะจิตใจของพวกเธอจมอยู่
กับองค์พระมุกุนทะผู้มีพระเนตรดุจดอกบัว ขอท่านจงฟังคำพูดจากเรากำลังเล่าเรื่องนี้

โคลกที่ 15

mahiṣya ūcuḥ
kurari vilapasi tvaṁ vīta-nidrā na śeṣe
svapiti jagati rātryām īśvaro gupta-bodhaḥ
vayam iva sakhi kaccid gādha-nirviddha-cetā
nalina-nayana-hāsodāra-līlekṣitena

เหล่าพระราชินีทั้งหลายกล่าวว่า โอ นกกรรารี เจ้ากำลังร้องให้เหมือนคนไม่ได้นอนและพักผ่อนเลย
หรือ? เจ้าก็เหมือนพวกเราเลยหรือไงเพื่อน เจ้าถูกสายตาที่เปี่ยมด้วยความขี้เล่น รอยยิ้มอันอ่อนโยน
และดวงตาอันงดงามดุจดอกบัวของพระผู้เป็นเจ้าผู้ซึ่งซ่อนตัวอยู่ ณ ที่แห่งใดแห่งหนึ่งในโลกนี้ ทิ่มแทง
หัวใจอย่างจังเลยหรือ?

โคลกที่ 16

netre nimīlayasi naktam adr̥ṣṭa-bandhus
tvaṁ roravīṣi karuṇam bata cakravāki
dāsyam gata vayam ivācyuta-pāda-juṣṭam
kim vā srajam spr̥hayase kavareṇa voḍhum

โอ เจ้านกจักรวากิ เจ้าหลับตาลงไม่ได้ในยามค่ำคืนแล้วร้องไห้อย่างน่าเวทนา เพราะไม่ได้เห็นคนรัก
ของเจ้าใช่ไหม? หรือว่าเจ้าปรารถนาที่จะได้รับเกียรติให้เป็นเหมือนพวกเราที่ได้มีพวงมาลัยดอกไม้ที่
สัมผัสพระบาทของพระกฤษณะมาประดับบนมวยผมของเจ้า?

โคลกที่ 17

bho bhoḥ sadā niṣṭanase udanvann
alabdha-nidro 'dhigata-prajāgaraḥ
kim vā mukundāpahṛtātma-lāñchanah
prāptām daśām tvaṁ ca gato duratyayām

โอ ท้องทะเล! ทำไมเจ้าถึงส่งเสียงครวญครางดังอยู่ตลอดเวลาและนอนไม่หลับเลยหรือ? หรือว่าเจ้าเองก็ถูกพระมุกุนตะพรากรเอาตัวตนของเจ้าไป และอยู่ในสภาพที่ยากจะหลุดพ้นเหมือนกับพวกเราแล้ว?

โคลกที่ 18

tvam yakṣmaṇā balavatāsi grhīta indo
kṣīṇas tamo na nija-dīdhitibhiḥ kṣīṇoṣi
kaccin mukunda-gaditāni yathā vayan tvam
vismr̥tya bhoḥ sthagita-gīr upalakṣyase naḥ

โอ พระจันทร์ เจ้ากำลังถูโรคที่รุนแรงกัดกินจนซูบผอมไข้ไหม? และไม่สามารถทำลายความมืดมิดด้วยรัศมีของเจ้าได้อีกแล้วหรือ? หรือว่าเจ้าก็เหมือนพวกเรา ที่ลิ้มคำพูดของมุกุนตะจนพูดไม่ออกแล้ว?

โคลกที่ 19

kim nv ācaritam asmābhir
malayānila te 'priyam
govindāpāṅga-nirbhinne
hṛdīrayasi naḥ smaram

โอ สายลมจากภูเขามलयัน พวกเราไปทำสิ่งใดให้เจ้าไม่พอใจหรือ? เพราะเจ้ากำลังกระตุ้นความรักในหัวใจของพวกเราที่ถูกบดขยี้ด้วยสายตาของพระโควินทะอยู่แล้ว

โคลกที่ 20

megha śrīmaṁs tvam asi dayito yādavendrasya nūnam
śrīvatsāṅkaṁ vayan iva bhavān dhyāyati prema-baddhaḥ
aty-utkaṇṭhaḥ śavala-hṛdayo 'smad-vidho bāṣpa-dhārāḥ
smṛtvā smṛtvā visṛjasi muhur duḥkha-das tat-prasaṅgaḥ

โอ เมฆผู้มีเกียรติ เจ้าคือสหายที่รักของพระกฤษณะผู้เป็นใหญ่แห่งยาทะอย่างแท้จริง หรือว่าเจ้าก็เหมือนกับพวกเรา ที่มีหัวใจสับสนเพราะความคิดถึง และหลังน้ำตาออกมาเป็นสายอย่างต่อเนื่อง เมื่อหวนรำลึกถึงความผูกพันกับพระองค์ผู้มีเครื่องหมายศรวิวดสะบนหน้าอก ซึ่งความผูกพันนั้นนำมาซึ่งความทุกข์ระทม?

โคลกที่ 21

priya-rāva-padāni bhāṣase
mṛta-saṅjīvikayānaya girā
karavāṇi kim adya te priyam
vada me valgita-kaṇṭha kokila

นกกาเหว่าที่รัก เสียงอันเป็นที่รักของเจ้าช่างเหมือนเสียงที่ซบชีวิตผู้ตายได้เสียจริง เจ้ากำลังปลงเสียงที่หวานจากลำคอของเจ้า วันนี้ข้าควรทำสิ่งใดให้เจ้าพึงพอใจ? โปรดบอกข้ามาเถิด

โคลกที่ 22

na calasi na vadasy udāra-buddhe
kṣiti-dhara cintayase mahāntam artham

api bata vasudeva-nandanāṅghriṁ
vayam iva kāmāyase stanair vidhartum

โอ ภูเขาผู้ยิ่งใหญ่ ทำไมเจ้าถึงไม่ขยับหรือพูดอะไรเลย? หรือว่าเจ้ากำลังครุ่นคิดเรื่องสำคัญอยู่? บางที
เจ้าอาจปรารถนาที่จะประคองพระบาทของพระโอรสผู้เป็นที่รักของวสุเทพไว้บนอกของเจ้า
เหมือนกับพวกเราใช่หรือไม่?

โคลกที่ 23

śuṣyad-dhradāḥ karaśitā bata sindhu-patnyāḥ
sampraty apāsta-kamala-śriya iṣṭa-bhartuḥ
yadvad vayam madhu-pateḥ praṇayāvalokam
aprāpya muṣṭa-hṛdayāḥ puru-karśitāḥ sma

โอ เหล่าภรรยาของมหาสมุทร (แม่น้ำทั้งหลาย) บึงของพวกเจ้ากำลังแห้งเหือดและพวกเจ้ากำลังซุบ
ผอมลงจนความงามของดอกบัวอันอุดมสมบูรณ์สูญสิ้นไปแล้วในตอนนี้ เหมือนกับพวกเราที่หัวใจถูก
หลอกล่อและซุบผอมลงอย่างมาก เพราะไม่ได้สัมผัสสายตาแห่งความรักจากมรุตผู้เป็นที่รักของเรา
เลย

โคลกที่ 24

haṁsa svāgatam āsyatām piba payo brūhy aṅga śaureḥ kathām
dūtām tvām nu vidāma kaccid ajitaḥ svasty āsta uktaṁ purā
kim vā naś cala-sauhrdaḥ smarati taṁ kasmād bhajāmo vayam
kṣaudrālāpaya kāma-dam śriyam ṛte saivaika-niṣṭhā striyām

โอ หงส์ ยินดีต้อนรับ เชิญนั่งและดื่มนมเถิด ได้โปรดบอกข่าวคราวของพระเศารี (พระกฤษณะ) ให้เรา
ฟัง เจ้าคือทูตของพระองค์ใช่หรือไม่? หรือว่าพระองค์ (อชิตะ) ผู้ทรงไม่มีใครเอาชนะได้สบายดีหรือไม่?
หรือว่าพระองค์ผู้ซึ่งมีความรักที่ไม่มั่นคงยังคงจำเราได้? โอผู้รับใช้ของพระองค์ผู้ด้อยต่ำ เราควรจะบูชา
พระองค์ต่อไปเพราะเหตุผลใด? ขอให้ท่านช่วยบอกพระองค์ให้กลับมาโดยไม่มีพระศรีด้วยเถิด มีเพียง
นางเท่านั้นหรือที่เป็นสตรีผู้รักดีเพียงหนึ่งเดียว?

โคลกที่ 25

śrī-śuka uvāca
itīdṛśena bhāvena
kṛṣṇe yogeśvareśvare
kriyamāṇena mādhavyo
lebhire paramām gatim

ฤๅษีศรีศุกทเวทีกกล่าวว่า ด้วยความรักอันท่วมท้นเช่นนี้ที่พวกเรอมอบให้แก่พระกฤษณะผู้เป็นเจ้าเหนือ
โยคีทั้งปวง เหล่าพระมเหสีของพระองค์จึงบรรลุปาหมายสูงสุดของชีวิต

โคลกที่ 26

śruta-mātro 'pi yaḥ strīṇām
prasahyākarṣate manah
uru-gāyuru-gīto vā
paśyantīnām ca kim punaḥ

แม้แต่ผู้หญิงที่เพิ่งแค่ได้ยินเรื่องราวของพระองค์ หัวใจของพวกเธอยังถูกดึงดูดไปอย่างรุนแรง แล้วยิ่งถ้าเป็นผู้หญิงที่ได้มองเห็นพระองค์ด้วยตาตนเอง หัวใจของพวกเธอจะถูกดึงดูดไปมากแค่ไหนกันเล่า?

โคลกที่ 27

yāḥ samparyacaran premṇā
pāda-saṁvāhanādibhiḥ
jagad-guruṁ bharṭṛ-buddhyā
tāsām kim varṇyate tapah

เหล่าสตรีผู้ที่ได้ปรนนิบัติปรมาจารย์แห่งจักรวาลด้วยความรักอันบริสุทธิ์ผ่านการนวดพระบาทและอื่นๆ โดยมีความคิดว่าพระองค์คือสามีของพวกเธอ การบำเพ็ญเพียรของพวกเธอนั้นจะสามารถบรรยายได้อย่างไรเล่า?

โคลกที่ 28

evam vedoditam dharmam
anutiṣṭhan satām gatiḥ
gṛhaṁ dharmārtha-kāmānām
muhūś cādarśayat padam

ดังนี้ พระองค์ทรงปฏิบัติตามหลักธรรมที่ประกาศไว้ในพระเวท ทรงแสดงให้เห็นว่าเรือนของบุคคลเป็นสถานที่แห่งธรรมะ อรรถ (เศรษฐกิจ) และกามคุณ ที่หมุนเวียนเกิดขึ้นเนื่อง ๆ และเป็นจุดหมายของผู้ทรงคุณธรรม

โคลกที่ 29

āsthitasya param dharmam
kṛṣṇasya gṛha-medhinām
āsan śoḍaśa-sāhasraṁ
mahiṣyaś ca śatādhikam

พระกฤษณะผู้ซึ่งทรงยึดมั่นในหลักธรรมสูงสุดสำหรับคฤหัสถ์ ทรงมีพระมเหสีหนึ่งหมื่นหกพันกับอีกหนึ่งร้อยพระองค์

โคลกที่ 30

tāsām strī-ratna-bhūtānām
aṣṭau yāḥ prāg udāhṛtāḥ
rukmiṇī-pramukhā rājāṁs
tat-putrās cānupūrvaśaḥ

โอ พระราชา ท่ามกลางเหล่าสตรีผู้เป็นดุจเพชรเม็ดงามเหล่านี้ มีแปดพระองค์ที่ได้ถูกกล่าวถึงไปก่อนหน้านี้แล้ว คือพระรุกมิณีและพระมเหสีองค์อื่นๆ ซึ่งโอรสของพระองค์ก็ได้รับการกล่าวถึงตามลำดับด้วยเช่นกัน

โคลกที่ 31

ekaikasyām daśa daśa
kṛṣṇo 'jījanad ātmajān
yāvatya ātmano bhāryā
amogha-gatir īśvaraḥ

พระกฤษณะผู้เป็นพระเจ้าสูงสุด ผู้ทรงบากบั่นพยายามไม่เคยล้าเหลว ทรงให้กำเนิดบุตรสิบคนกับ
เหล่าพระมเหสีแต่ละพระองค์

โคลกที่ 32

teṣām uddāma-vīryāṇām
aṣṭā-daśa mahā-rathāḥ
āsann udāra-yaśasas
teṣām nāmāni me śṛṇu

ในบรรดาพระโอรสเหล่านี้ ซึ่งทุกพระองค์ล้วนมีฤทธาานุภาพอันไร้ขีดจำกัด มีสิบแปดพระองค์ที่เป็น
มหารถะ ผู้มีชื่อเสียงยิ่งใหญ่ ตอนนี้ขอให้ท่านฟังพระนามของพวกเขาจากเรา

โคลกที่ 33-34

pradyumnaś cāniruddhaś ca
dīptimān bhānur eva ca
sāmbho madhur bṛhadbhānuś
citrabhānur vṛko 'ruṇaḥ
puṣkaro vedabāhuś ca
śrutadevaḥ sunandanaḥ
citrabāhur virūpaś ca
kavir nyagrodha eva ca

ชื่อพวกเขาคือ ปรีทยุมน์ อนิรุทธิ์ ทิปติมาน ภานุ สามพะ มธุ พุทฺทภานุ จิตรภานุ วฤกะ อรุณะ
บุษกระ เวทพาหุ ศรุตเทวะ สุนันทนะ จิตรพาหุ วิรูปะ กวี และ นยโครธะ

โคลกที่ 35

eteṣām api rājendra
tanu-jānām madhu-dviṣaḥ
pradyumna āsīt prathamah
pitṛ-vad rukmiṇī-sutaḥ

โอ พระราชาที่ดีที่สุดในบรรดาบุตรของพระกฤษณะผู้เป็นศัตรูของอสูรมธุ บุตรที่โดดเด่นที่สุดคือ
พระปรีทยุมน์ บุตรของพระนางรูกมีณี ทรงเป็นโอรสองค์แรกและมีคุณสมบัติเฉกเช่นพระบิดาของ
พระองค์

โคลกที่ 36

sa rukmiṇo duhitaram
upayame mahā-rathaḥ
tasyām tato 'niruddho 'bhūt
nāgāyata-balānvitaḥ

ยอดนักรบปรีทยุมน์ได้สมรสกับธิดาของพระรูกมี (รูกมวตี) ซึ่งให้กำเนิดพระอนิรุทธิ์ ผู้มีพลังกำลังดุจ
ช้างหมื่นเชือก

โคลกที่ 37

sa cāpi rukmiṇaḥ pautṛīm
dauhitro jagrhe tataḥ

vajras tasyābhavad yas tu
mauṣalād avaśeṣitaḥ

พระอนิรุทธิ์ ได้อภิเษกสมรสกับหลานสาวของท้าวรุกมี (พระโรจนา) ซึ่งเป็นลูกสาวของลูกสาวของท้าว
รุกมี และจากนั้นพระนางก็ได้ให้กำเนิดพระวัชระ ผู้ซึ่งรอดชีวิตจากการต่อสู้ด้วยกระบองเหล็กจน
เหลือรอดเป็นคนสุดท้าย

โคลกที่ 38

pratibāhur abhūt tasmāt
subāhus tasya cātmajaḥ
subāhoḥ śāntaseno 'bhūc
chatasenas tu tat-sutaḥ

จากพระวัชระมีโอรสชื่อ ประติพาหุ และจากพระประติพาหุมีโอรสชื่อ สุพาหุ จากพระสุพาหุมีโอรสชื่อ
ศานตเสนะ และจากพระศานตเสนะมีโอรสชื่อ ศตเสนะ

โคลกที่ 39

na hy etasmin kule jātā
adhanā abahu-prajāḥ
alpāyuso 'lpa-vīryās ca
abrahmanyās ca jajñire

ในตระกูลนี้ ไม่เคยมีใครที่เกิดมาแล้วยากจน มีบุตรน้อย อายุสั้น พละกำลังน้อย หรือไม่เคารพในเหล่า
พราหมณ์เลย

โคลกที่ 40

yadu-vaṁśa-prasūtānām
puṁsāṁ vikhyāta-karmaṇām
saṅkhyā na śakyate kartum
api varṣāyutair nṛpa

โอ พระราชา แม้แต่ผู้ที่มีอายุเป็นหมื่นปีก็ยังไม่สามารถนับจำนวนชายที่เกิดในราชวงศ์ยาทวะผู้มี
ชื่อเสียงจากการกระทำอันยิ่งใหญ่ได้เลย

โคลกที่ 41

tisraḥ koṭyaḥ sahasrāṇām
aṣṭāśīti-śatāni ca
āsan yadu-kulācāryāḥ
kumārāṇām iti śrutam

เราได้ยินมาจากแหล่งที่เชื่อถือได้ว่า ยทวงศ์ได้จ้างครูจำนวน 38,800,000 คนเพื่อสอนบุตรหลานของ
พวกเขา

โคลกที่ 42

saṅkhyānaṁ yādavānām kaḥ
kariṣyati mahātmanām
yatrāyutānām ayuta-
lakṣeṇāste sa āhukaḥ

ใครเล่าจะสามารถนับจำนวนยาทวะทั้งหมดได้ แม้แต่ท้าวอาหุกะ (อุครเสนะ) เองก็ยังรำลือไปด้วย
ทหารนับสามหมื่นล้านคน

โคลกที่ 43

devāsuraḥava-hatā
daiteyā ye su-dāruṇāḥ
te cotpannā manuṣyeṣu
prajā dṛptā babādhire

บรรดาอสูรผู้ชั่วร้ายซึ่งถูกสังหารในสงครามระหว่างเหล่าเทพและอสูร ได้กลับมาเกิดใหม่ในหมู่มนุษย์
และคอยสร้างความเดือดร้อนให้แก่ผู้คนด้วยความเย่อหยิ่ง

โคลกที่ 44

tan-nigrahāya hariṇā
proktā devā yadoḥ kule
avatīrṇāḥ kula-śatam
teṣām ekādhikam nṛpa

โอ พระราชา เพื่อปราบปรามอสูรเหล่านั้น เหล่าเทพได้อวตารลงมาในตระกูลยทุจำนวนหนึ่งร้อยหนึ่ง
ตระกูลตามคำสั่งของพระหริ (พระกฤษณะ)

โคลกที่ 45

teṣām pramāṇam bhagavān
prabhutvenābhavad dhariḥ
ye cānuvartinas tasya
vavṛdhuḥ sarva-yādavāḥ

สำหรับพวกเขา พระกฤษณะผู้เป็นพระผู้เป็นเจ้า ทรงเป็นผู้มีอำนาจและเป็นที่ยังพิง และบรรดาชาว
ยาทวะผู้เป็นบริวารของพระองค์ก็เจริญรุ่งเรืองกันถ้วนหน้า

โคลกที่ 46

śayyāsanātānālāpa-
krīḍā-snānādi-karmasu
na viduḥ santam ātmānam
vṛṣṇayaḥ kṛṣṇa-cetasah

ในกิจวัตรประจำวัน ไม่ว่าจะเป็นการนอน การนั่ง การเดิน การพูด การเล่น หรือการอาบน้ำ เหล่า
ราชวงศ์กษัตริย์ผู้มีจิตใจจดจ่ออยู่กับพระกฤษณะ ไม่เคยรู้ตัวเลยว่าตัวเองทำอะไรอยู่

โคลกที่ 47

tīrtham cakre nṛponam yad ajani yaduṣu svaḥ-sarit pāda-śaucam
vidviṭ-sniḡdhāḥ svarūpaṁ yayur ajita-para śrīr yad-arthe 'nya-yatnah
yan-nāmāmaṅgala-ghnam śrutam atha gaditam yat-kṛto gotra-dharmah
kṛṣṇasyaitan na citram kṣiti-bhara-haraṇam kāla-cakrāyudhasya

โอ มหาราช พระกฤษณะผู้ประสูติในวงศ์ยาทพ ได้ทรงทำให้แผ่นดินนี้กลายเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์
สำหรับการแสวงบุญ แม่น้ำซึ่งได้ล้างพระบาทของพระองค์ เป็นดุจแม่น้ำสวรรค์ ทั้งศัตรูและสหายผู้
จงรักภักดีต่างก็ได้เข้าถึงพระสวรูปของพระผู้ไม่เคยพ่ายแพ้ ซึ่งเป็นความสมบูรณ์สูงสุด พระลักษณะ

ยังเป็นของพระองค์ พระนามของพระองค์ทำลายความอับมงคลเมื่อได้ยินหรือสาธยาย หลักธรรมใน
ตระกูลฤๅษีทั้งหลายก็ถูกสถาปนาโดยพระองค์ ดังนั้น จึงไม่น่าอัศจรรย์เลยที่พระกฤษณะ ผู้ทรงมีจักร
เป็นอาวุธ จะทรงจัดการของแผ่นดินให้เบาบางลงตามกาลเวลา

โคลกที่ 48

jayati jana-nivāso devakī-janma-vādo
yadu-vara-pariṣat svair dorbhir asyann adharmam
sthira-cara-vṛjina-ghnaḥ su-smita-śrī-mukhena
vraja-pura-vanitānām vardhayan kāma-devam

ขอสรรเสริญแด่องค์พระกฤษณะผู้ทรงประทับอยู่ในหม่อมมนุษย์ ผู้ซึ่งเป็นที่ยูจักในนามโอรสของพระ
เทวกี ผู้ได้รับการรับใช้จากราชวงศ์ยาทวะและเหล่าผู้ภักดี ผู้ทรงทำลายเหล่าอธรรมด้วยพระกรของ
พระองค์ หรือด้วยมือของผู้ภักดีอย่างอรชุน ผู้ทรงปิดเป้าความทุกข์ยากของทุกสรรพชีวิตไม่ว่าจะเป็น
สิ่งมีชีวิตหรือไม่มีชีวิต และทรงเพิ่มพูนความรักอันบริสุทธิ์ของเหล่าสตรีในวระให้ท่วมท้นด้วยพระ
พักตร์ที่งดงามและเปี่ยมด้วยรอยยิ้มของพระองค์

โคลกที่ 49

itthaṁ parasya nija-vartma-rirakṣayāṭta-
līlā-tanos tad-anurūpa-vidāmbanāni
karmāṇi karma-kaṣaṇāni yadūttamasya
śrūyād amuṣya padayor anuvṛttim icchan

เพื่อปกป้องเส้นทางแห่งความภักดีอันเป็นของพระองค์เอง พระผู้เป็นเจ้าสูงสุดจึงทรงอวดารมาใน
รูปลักษณะต่างๆ และทรงแสดงกิจกรรมต่างๆ ที่เหมาะสมกับแต่ละรูปลักษณะเหล่านั้น ซึ่งกิจกรรม
เหล่านั้นทำลายผลกรรมทั้งปวงลง ขอผู้ที่ปรารถนาจะเดินตามรอยพระบาทของพระกฤษณะจงฟัง
เรื่องราวเหล่านี้เถิด

โคลกที่ 50

martyas tayānusavam edhitayā mukunda
śrīmat-kathā-śravaṇa-kīrtana-cintayaiti
tad dhāma dustara-kṛtānta-javāpavargam
grāmād vanam kṣiti-bhujo 'pi yayur yad-arthāḥ

ผู้ใดที่สดับ ขับขาน และฟังพินิจอยู่เสมอถึงเรื่องราวอันงดงามขององค์พระมุกุนทะ ผู้นั้นย่อมเข้าถึงที่
ประทับของพระองค์ ซึ่งเป็นสถานที่อยู่เหนืออำนาจแห่งความตายที่ไม่มีผู้ใดหลีกเลี่ยงได้ แม้บรรดา
กษัตริย์ทั้งหลายก็ยังละทิ้งราชสมบัติและมุ่งหน้าเข้าสู่ป่า เพื่อแสวงหาการเข้าถึงพระองค์

บทที่ 3

รูปแบบการนำเสนอของภาคตปุราณะ สกัณธ์ที่ 10

3.1 โครงสร้างเนื้อหาของภาคตปุราณะ

ในบรรดาคัมภีร์จำนวนมากที่จัดอยู่ในกลุ่มปุราณะนั้น มหาปุราณะถือเป็นคัมภีร์ที่มีความสำคัญมากที่สุด โดยทั่วไปมีการระบุว่ามีความสืบแปดคัมภีร์ แบ่งออกเป็นสามกลุ่ม กลุ่มละหกคัมภีร์ แต่การจัดลำดับหรือการนับจำนวนดังกล่าวไม่ได้มีความแน่นอนนัก เมื่อเปรียบเทียบและประมวลรายชื่อจากแหล่งต่าง ๆ แล้ว คอร์เนเลีย ดิมมิตต์ และ เจ. เอ. บี. ฟาน บุยทีเนน (Cornelia Dimmitt and J. A. B. van Buitenen) ได้รวบรวมรายชื่อปุราณะไว้รวมทั้งสิ้นจำนวนยี่สิบคัมภีร์ มีปริมาณเนื้อหาทั้งหมดประมาณ 429,000 โศลก⁸³ คัมภีร์ปุราณะต่าง ๆ ได้มีการจัดจำแนกไว้ตามคุณสมบัติของบุคคลผู้สามารถเข้าถึงและทำความเข้าใจได้ โดยอธิบายว่า “ปุราณะเป็นคำอธิบายเพิ่มเติมของพระเวท ซึ่งจัดทำขึ้นสำหรับมนุษย์ประเภทต่าง ๆ ทั้งนี้ มนุษย์ย่อมมิได้มีความเสมอภาคกันทั้งหมด บางบุคคลอยู่ภายใต้อิทธิพลของคุณธรรม (sattva), บางบุคคลอยู่ภายใต้อิทธิพลของความใคร่ (rajas), และบางบุคคลอยู่ภายใต้อิทธิพลของความไม่รู้ (tamas) ดังนั้นปุราณะจึงถูกแบ่งแยกออกเป็นลักษณะต่าง ๆ เพื่อให้มนุษย์ทุกระดับสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ อีกทั้งยังสามารถฟื้นคืนจิตวิญญาณ พร้อมทั้งหลุดพ้นจากการดิ้นรนต่อสู้เพื่อความอยู่รอดได้ในที่สุด”⁸⁴ มหาปุราณะมักจำแนกตามตรีมูรติ⁸⁵ ดังนี้

ตารางที่ 2 การจำแนกมหาปุราณะตามตรีมูรติ

ไวษณวปุราณะ (Vaiṣṇava Purāṇas)	Viṣṇu Purāṇa (วิษณุปุราณะ), Bhāgavata Purāṇa (ภาคตปุราณะ), Nāradeya Purāṇa (นารเทยปุราณะ), Garuḍa Purāṇa (ครุฑปุราณะ), Padma Purāṇa (ปัทมปุราณะ), Varāha Purāṇa (วราหปุราณะ), Vāmana Purāṇa (วามนปุราณะ), Kūrma Purāṇa (กูรมปุราณะ), Matsya Purāṇa (มัตสยปุราณะ), Kalki Purāṇa (กัลกิปุราณะ)
พรหมปุราณะ (Brāhma Purāṇas)	Brahma Purāṇa (พรหมปุราณะ), Brahmanḍa Purāṇa (พรหมานฑปุราณะ), Brahma Vaivarta Purāṇa (พรหมไววর্তปุราณะ), Mārkaṇḍeya Purāṇa (มาร์กัณฑเทยปุราณะ), Bhaviṣya Purāṇa (ภวิษยะ ปุราณะ)
ไศวปุราณะ (Śaiva Purāṇas)	Śiva Purāṇa (ศิวปุราณะ), Liṅga Purāṇa (ลิงคปุราณะ), Skanda Purāṇa (สกัณฑปุราณะ), Agni Purāṇa (อัคนิปุราณะ), Vāyu Purāṇa (วาโยปุราณะ)

⁸³ Cornelia Dimmitt and J. A. B. van Buitenen, **Classical Hindu Mythology: A Reader in the Sanskrit Puranas** (Philadelphia: Temple University Press, 1978), 23.

⁸⁴ **Encyclopaedia of Hinduism** (New Delhi: Anmol Publications, 1997), 301.

⁸⁵ Ibid., 302

ตามคำอธิบายในคัมภีร์ปัทมปุราณะ⁸⁶ คัมภีร์ปุราณะต่างๆ ยังถูกจำแนกตามคุณะ (gunas) ทั้งสาม ได้แก่ สัตตวะ (sattva) ความจริงและความบริสุทธิ์, รัจส (rajas) ความเร่าร้อนและความใคร่, และตัมส (tamas) ความมืดและความไม่รู้ ดังแสดงในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 3 การจำแนกมหาปุราณะตามคุณะ 3 ประการ

สัตตวะ (Sattva “ความจริง; ความบริสุทธิ์”)	Viṣṇu Purāṇa (วิष्ณุปุราณะ), Bhāgavata Purāṇa (ภาควตปุราณะ), Nāradeya Purāṇa (นารเทยปุราณะ), Garuda Purāṇa (ครุฑปุราณะ), Padma Purāṇa (ปัทมปุราณะ), Varāha Purāṇa (วราหปุราณะ)
รัจส (Rajas “ความเร่าร้อน; ความใคร่”)	Brahmāṇḍa Purāṇa (พรหมานนตปุราณะ), Brahma Vaivarta Purāṇa (พรหมไววর্তปุราณะ), Mārkaṇḍeya Purāṇa (มาร์กัณเฑยปุราณะ), Bhaviṣya Purāṇa (ภวิษยปุราณะ), Vāmana Purāṇa (วามนปุราณะ), Brahma Purāṇa (พรหมปุราณะ)
ตัมส (Tamas “ความมืด; ความไม่รู้”)	Matsya Purāṇa (มัตสยปุราณะ), Kūrma Purāṇa (กูรมปุราณะ), Liṅga Purāṇa (ลิงคปุราณะ), Śiva Purāṇa (ศิวปุราณะ), Skanda Purāṇa (สกันตปุราณะ), Agni Purāṇa (อัคนิปุราณะ)

การจำแนกเช่นนี้สะท้อนให้เห็นว่าปุราณะมิได้เป็นเพียงคัมภีร์ทางศาสนาที่บันทึกตำนาน เทพปกรณัม หรือหลักธรรม หากแต่ยังทำหน้าที่สื่อกลางที่สอดคล้องกับธรรมชาติของมนุษย์ในคุณลักษณะต่าง ๆ อันเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้ปุราณะสามารถตอบสนองต่อกลุ่มผู้รับสารและสาวกในศาสนาที่มีความหลากหลาย และช่วยขับเคลื่อนแนวคิดทางศาสนา วัฒนธรรม และจารีตในสังคมอินเดียโบราณได้อย่างกว้างขวาง

คัมภีร์ภาควตปุราณะ หรือที่รู้จักกันในนาม ศรีมัทภาควตัม (Śrīmad Bhāgavatam) เป็นหนึ่งในสิบแปดมหาปุราณะของศาสนาฮินดู และเป็นหนึ่งในคัมภีร์ที่โดดเด่นโดยเฉพาะอย่างยิ่งในไวษณพนิกาย คัมภีร์นี้ได้รับการยกย่องจากเนื้อหาที่เน้นการอุทิศตนอันลึกซึ้ง เรื่องเล่าอันอุดมสมบูรณ์ และความลุ่มลึกทางปรัชญา โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่การอุทิศตน (ภักติ) ต่อพระกฤษณะผู้เป็นอวตารปางหนึ่งของพระวิष्ณู ลักษณะเฉพาะอันโดดเด่นอย่างหนึ่งของคัมภีร์นี้ คือแนวคิดทางปรัชญาและการแสดงออกถึงการอุทิศตนทางอารมณ์อันทรงพลัง ซึ่งส่งอิทธิพลอย่างลึกซึ้งต่อวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรมของชาวฮินดูเป็นเวลาหลายศตวรรษ⁸⁷ คำสอนของพระกฤษณะในคัมภีร์ภควัทคีตาเป็นหลักปรัชญาที่เข้าใจได้อย่างลึกซึ้งในหมู่ปัญญาชน ในทางตรงกันข้าม ความงามอัน

⁸⁶ Padma Purana, อ้างใน **Encyclopaedia of Hinduism** (New Delhi: Anmol Publications, 1997), 303.

⁸⁷ Institute for Spiritual Science, “Bhagavatam,” Accessed June 23, 2025, Available from <https://issdelhi.org/research/bhagavatam>

เปี่ยมเสน่ห์ของพระภุชณะในคัมภีร์ภาควตปุราณะกลับเป็นสิ่งที่สามารถเข้าถึงจิตใจของมหาชนได้อย่างกว้างขวาง ความงามดังกล่าวได้หยั่งรากลึกอยู่ในจิตใจของผู้คนจำนวนมากในอินเดีย

เป็นที่กล่าวกันว่า คัมภีร์ภาควตปุราณะเริ่มต้น ณ จุดที่มหาเทพวิษณุพาหนะสิ้นสุดลง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ “ชำระเรื่องราวที่กล่าวถึงการพนัน การหมิ่นเกียรติสตรี และสงครามอันนำมาซึ่งความวิบัติ ซึ่งจบลงด้วยชัยชนะอันว่างเปล่า และละเลยการสดุดีพระผู้เป็นเจ้าและธรรมแห่งภักดี” ดังที่ฤษีนาถะได้กล่าวแก่พระเวทยาสะว่า “นับเป็นความผิดพลาดประการสำคัญของท่าน ที่ได้บรรจุเรื่องราวการกระทำอันโหดร้าย เช่น การเบียดเบียนชีวิต ในนามของศาสนาให้แก่ผู้คนที่มิชอบธรรมชาติ โน้มเอียงไปในทางรุนแรงอยู่แล้ว คำสอนของท่านในมหาภารตะอาจชักนำให้ผู้คนที่เชื่อว่าการกระทำเหล่านั้นเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และเพิกเฉยต่อคำสอนที่ปฏิเสธการกระทำดังกล่าว” ด้วยเหตุนี้ ฤษีนาถะจึงเสนอแนะให้พระเวทยาสะหันมาให้ความสำคัญกับการรจนาเรื่องราวที่เทิดพระเกียรติคุณของพระผู้เป็นเจ้าอย่างบริสุทธ์⁸⁸

ประกอบด้วยเนื้อหาทั้งสิ้น 12 สกัณเฑ โดยมิโครเรื่องหลักเป็นการถ่ายทอดคำสอนจากฤษีศรีศุกเทวะให้แก่พระราชอาปรีกษิต ผู้ถูกสาปให้สิ้นพระชนม์ภายใน 7 วัน เพื่อให้ทรงบรรลุความหลุดพ้น เนื้อหาเริ่มต้นในสกัณเฑแรกด้วยเรื่องจักรวาลวิทยา การสร้างโลก ลำดับวงศ์ของเทพและฤษี รวมถึงการอวตารยุคแรกของพระวิษณุ ได้แก่ มัตสยะ กูรมะ วราหะ นรสิงหะ และวามนะ จากนั้นในสกัณเฑที่ 6 ได้เน้นย้ำถึงพลังแห่งภักดีผ่านเรื่องราวของอชามิละ, สกัณเฑที่ 7 นำเสนอตำนานความภักดีของพระประหลาดที่มีต่อพระวิษณุแม้พระบิดาหิรัณยกติปุจะเป็นอสูร, สกัณเฑที่ 8 พรรณาเหตุการณ์กวนเกษียรสมุทรและชัยชนะของวามนาวตาร, และสกัณเฑที่ 9 กล่าวถึงราชวงศ์ต่าง ๆ รวมถึงการอวตารเป็นพระราม สำหรับสกัณเฑที่ 10 ซึ่งถือเป็นแก่นสำคัญหรือหัวใจของคัมภีร์ ได้อุทิศเนื้อหาทั้งหมดเพื่อบันทึกชีวิตประวัติและกิจกรรมของพระภุชณะอย่างละเอียด ตั้งแต่การประสูติ การแสดงลีลาในวัยเยาว์ ณ วฤนทาวนะ การยกภูเขาโควรวรณะ การร่ายรำราสลีลากับเหล่านางโคปี ตลอดจนบทบาทในมหาเทพวิษณุพาหนะ ต่อเนื่องไปยังสกัณเฑที่ 11 ซึ่งอภิปรายหลักปรัชญาภักตียุคผ่านคำสอนที่พระภุชณะประทานแก่อุทธรวะ และปิดท้ายด้วยสกัณเฑที่ 12 อันเป็นบทสรุปพร้อมคำพยากรณ์การมาถึงของกลียุค โดยสรุปแล้วคัมภีร์ภาควตปุราณะนี้มีเป้าหมายเพื่อเทิดทูนพระวิษณุ โดยชี้ให้เห็นว่าภักดีเป็นหนทางที่ทรงประสิทธิภาพที่สุดในการบรรลุโมกษะ ผ่านการสอนสั่งคุณค่า

⁸⁸ T. S. Rukmani, *A Critical Study of the Bhāgavata Purāṇa (with Special Reference to Bhakti)* (Varanasi: Chowkhamba Sanskrit Series Office, 1970), 6.

แห่งความกรุณา ความศรัทธา และความไม่เที่ยงของโลกว่าัตถุ เพื่อปลุกเร้าความรักอันศักดิ์สิทธิ์ในจิตใจและนำพาวิญญูณไปสู่การรวมเป็นหนึ่งเดียวกับสภาวะสูงสุด

คำว่า ภาควตปุราณะ (Bhāgavata Purāṇa) แปลได้ว่า เรื่องราวโบราณของผู้ภักดีต่อพระผู้เป็นเจ้า (พระวิษณุ, พระกฤษณะ) คำว่า ภาควต (Bhāgavata) หมายถึง ผู้ภักดีต่อพระภควาน (Bhagavān - พระผู้มีพระภาคเจ้า, พระเจ้า) โดยพระกฤษณะได้รับการกล่าวถึงโดยตรงในฐานะ พระภควาน⁸⁹ คำว่า ปุราณะ (Purāṇa) หมายถึง โบราณ หรือ ประวัติศาสตร์ดั้งเดิมโบราณ และยังหมายถึงสิ่งที่ทำให้พระเวทสมบุรณ์⁹⁰ คำนำหน้าว่า ศรีมัท (Śrīmad) หมายถึง รุ่งเรือง, ศักดิ์สิทธิ์, งดงาม, หรือรุ่งโรจน์⁹¹ การพิจารณาชื่อและองค์ประกอบต่างๆ ของภาควตปุราณะนั้น ไม่ได้เป็นเพียงการอธิบายตามตัวอักษร แต่เป็นการบอกความหมายซึ่งอธิบายจุดมุ่งหมายของคัมภีร์ไปที่การอุทิศตนต่อพระผู้เป็นเจ้า ผู้ทรงพระสิริและมีลักษณะเป็นบุคคล และการมีอำนาจในการทำให้พระเวทสมบุรณ์พร้อม ภาควต เชื่อมโยงคัมภีร์โดยตรงกับ ภควาน ซึ่งระบุอย่างชัดเจนว่าเป็นพระกฤษณะ ปุราณะคือประเพณีวรรณกรรมที่บอกเล่าตำนานโบราณและเติมเต็มหรืออธิบายคำสอนในพระเวทให้เข้าถึงง่ายมากขึ้น และ ศรีมัท เพิ่มขึ้นของความศักดิ์สิทธิ์และความเป็นมงคล ดังนั้น ชื่อของคัมภีร์ปุราณะนี้จึงเปรียบเสมือนการอธิบายหรือบอกเนื้อหาโดยย่อให้กับผู้อ่านแล้ว และมักได้รับการยกย่องให้เป็น “พระเวทที่ห้า” เนื่องจากลักษณะที่ครอบคลุมและถูกมองว่าเป็นสาระสำคัญของคำสอนในอุปัชฌาย์ ทั้งยังได้รับการยกย่องว่าเป็น “สาระสำคัญของวรรณกรรมเวทานตะทั้งหมด”⁹²

ภาควตปุราณะแต่งขึ้นเป็นภาษาสันสกฤต ประกอบด้วยโคลก (śloka) ประมาณ 18,000 บท ใช้โครงสร้างการสนทนาหลายระดับ โดยเรื่องเล่ามักซ่อนอยู่ในบทสนทนาอื่นๆ เช่น การที่ฤๅษีศรีศุกเทวะ (Śuka) เล่าเรื่องให้พระเจ้าปรีกษิต (Parīkṣit) ฟัง โครงสร้างการเล่าเรื่องนี้ช่วยเสริมความพิสดารและบ่งบอกถึงที่มาอันไร้กาลเวลา ภาษาที่ใช้มีความโดดเด่นด้านสุนทรียภาพและความไพเราะเทียบเคียงได้กับวินิพนธ์สันสกฤตชั้นยอด ผู้แต่งมหาปุราณะทั้ง 18 เล่ม รวมถึงภาควตปุราณะด้วยนั้น คือฤๅษีวายาส (VedaVyāsa) ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 19 นักวิชาการส่วนใหญ่เชื่อว่าคัมภีร์นี้รจนาขึ้นโดยกลุ่มนักบวชพราหมณ์ผู้ทรงความรู้ในอินเดียใต้ ผู้แต่งเหล่านี้มีความเชี่ยวชาญในวรรณกรรม

⁸⁹ Monier Williams, *A Sanskrit-English Dictionary* (Oxford: The Clarendon Press, 1899), 751.

⁹⁰ Ibid., 635

⁹¹ Ibid., 1099.

⁹² Daniel Sheridan, *The Advaitic Theism of the Bhāgavata Purāṇa* (Columbia, MO: South Asia Books, 1986), 10-12.

พระเวทและวรรณกรรมอินเดียโบราณ และได้รับอิทธิพลอย่างมากจากคณะอัศวาร (Ālvārs) ซึ่งเป็นกวีนักบวชไวษณพชาวทมิฬ โดยทั่วไปแล้วนักวิชาการกำหนดช่วงเวลาของคัมภีร์นี้ไว้ระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 5 ถึง 10 โดยมีความเห็นพ้องต้องกันอย่างมาว่าน่าจะอยู่ระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 8-10 เนื่องจากคัมภีร์นี้มีรายละเอียดชีวประวัติของพระกฤษณะมากกว่าหริวงค์ (Harivamśa) และวิष्ณุปุราณะ (Viṣṇu Purāṇa) ที่ถูกแต่งขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 3-4 จึงบ่งชี้ว่าภาคตปุราณะน่าจะถูกแต่งขึ้นหลังคัมภีร์ทั้งสองเล่มนี้⁹³ ส่วนไบรอันท์ (Bryant) และนักวิชาการอีกจำนวนหนึ่งอ้างอิงหลักฐานทางโบราณคดีที่ชี้ว่าเนื้อหาบางส่วนอาจแต่งขึ้นจากเรื่องราวในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 4-7⁹⁴ อย่างไรก็ตาม ปุราณะจัดเป็นกลุ่มวรรณกรรมที่มีการพัฒนาผ่านการถ่ายทอดและการปรับเปลี่ยน การกำหนดอายุในช่วง ค.ศ. 800-1000 มีความสำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากเป็นการจัดวางภาคตปุราณะให้อยู่ในช่วงรุ่งเรืองของขบวนการภักติในอินเดียใต้ และหลังช่วงก่อตั้งของสำนักปรัชญาเวทานตะที่สำคัญ เช่น ไทวตะ ซึ่งทำให้คัมภีร์สามารถสังเคราะห์กระแสความคิดที่หลากหลายเหล่านี้ได้ ดังนั้นฉันทามติส่วนใหญ่ชี้ไปที่การรณาคัมภีร์นี้ส่วนใหญ่แล้วเสร็จภายในปี ค.ศ. 1000⁹⁵ นอกจากนี้ประวัติของพระกฤษณะยังปรากฏอยู่ในคัมภีร์ปุราณะฉบับอื่น ๆ รวมถึงมหากาพย์มหาภารตะด้วย โดยสามารถสืบค้นได้จากเอกสารอ้างอิงดังต่อไปนี้⁹⁶

1. พรหมปุราณะ: อัธยายะที่ 179–212 (เนื้อหาสำคัญเริ่มต้นในอัธยายะที่ 181)
2. วิष्ณุปุราณะ: อัธยายะที่ 5 อัธยายะที่ 1–38
3. ปัทมปุราณะ: อุตตรฉันท อัธยายะที่ 272–379
4. พรหมไวยวรรตปุราณะ: ศรีกฤษณฉันทฉันท

3.2 แก่นสำคัญของภาคตปุราณะ

คัมภีร์ภาคตปุราณะประกอบด้วย 12 สกัณธะ (กัณฑ์หรือบรรพ) จำนวน 335 อัธยายะ (บท) ภาคตปุราณะมีขอบเขตเนื้อหาในขอบเขตนับเดียวกับปุราณะอื่น ๆ คัมภีร์นี้ครอบคลุมหัวข้อที่หลากหลายมาก คัมภีร์เริ่มต้นด้วยเรื่องเล่าของเทวดาและอสูร ซึ่งพระกฤษณะ (ในฐานะหริและวาสุเทพ) ได้ทรงสั่งสอนหนทางของการหลุดพ้นคือโมกษะซึ่งเป็นแก่นเรื่องที่ปรากฏซ้ำ ๆ ภาคต

⁹³ Ibid., 6.

⁹⁴ Edwin Bryant, *Krishna: A Sourcebook* (New York: Oxford University Press, 2007), 5–9, 113–114.

⁹⁵ Sisir Kumar Das, *A history of Indian literature, 500–1399* (New Delhi: Sahitya Akademi, 2006), 172–173.

⁹⁶ T. S. Rukmani, *A Critical Study of the Bhāgavata Purāṇa (with Special Reference to Bhakti)*, 68.

ปฐาณะเป็นตัวอย่างของมหาปฐาณะที่มีลักษณะของทศลักษณะสิบประการ (ลักษณะ) ซึ่งขยายจากลักษณะห้าประการตามแบบแผนดั้งเดิมตามที่กล่าวไปแล้วในบทนำ แต่สิ่งที่โดดเด่นของภาควัตปฐาณะ โดยเฉพาะสัณฐะที่ 10 คือส่วนของ อาศรยะ (Āśraya) ที่อธิบายถึงสภาวะสุดท้ายอันนำไปไปสู่การหลุดพ้น หรือที่พึงประสงค์สูงสุด ซึ่งระบุว่าเป็นพรหมันหรือพระภคยาน (พระภคยณะ) แหล่งที่มาของการสร้างและการทำลาย และเป็นที่ยึดทุกสิ่งทุกอย่างดำรงอยู่ อาศรยะ มักถูกพิจารณาว่าเป็นคุณลักษณะที่สำคัญที่สุดและเป็นตัวกำหนดรวบรวมหัวข้ออื่น ๆ ไว้ภายใต้ร่มเงาของการอุทิศตนต่อพระผู้เป็นเจ้าสูงสุด จุดมุ่งหมายสูงสุดของเก้าหัวข้อแรกในโครงสร้างทศลักษณะ คือเพื่อช่วยให้เข้าใจสภาวะของอาศรยะ ชี้ให้เห็นโครงสร้างเชิงลำดับขั้นของเนื้อหา ซึ่งจักรวาลวิทยา พงศาวดาร และลีลาต่าง ๆ เป็นต้น ทำหน้าที่สรรเสริญและประกาศความยิ่งใหญ่ของพระผู้เป็นเจ้าและแสดงวิถีทางสำหรับการอุทิศตนของสาวก ซึ่งท้ายที่สุดจะนำไปสู่ความเข้าใจพระองค์ในฐานะอาศรยะ สอดคล้องกับการเน้นย้ำเรื่องแนวคิดภักติของปฐาณะเรื่องนี้

3.2.1 ภักติโยคะ

จุดประสงค์หลักของคัมภีร์ภาควัตปฐาณะคือการส่งเสริมแนวคิดภักติ (bhakti) คือการอุทิศตนต่อพระวิษณุ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในอวตารพระภคยณะ คัมภีร์นี้นำเสนอภักติโยคะ (bhakti yoga) ว่าเป็นหนทางสูงสุดสู่การหลุดพ้นทางจิตวิญญาณ (โมกษะ) หนทางแห่งการอุทิศตนนี้มักถูกกล่าวถึงโดยพระภคยณะและการแสดงลีลาของพระองค์ แนวคิดภักติในภาควัตปฐาณะจึงมีลักษณะเป็นความรักและภักดีต่อพระเจ้าที่เข้มข้น เป็นส่วนตัว และเต็มไปด้วยอารมณ์ความรู้สึก ไม่ใช่เพียงแนวคิดนามธรรม แต่แสดงให้เห็นผ่านเรื่องเล่าที่มีเสน่ห์และน่ารื่นรมย์ของพระภคยณะซึ่งจับใจเหล่าสาวก คัมภีร์อธิบายอย่างชัดเจนว่าการอุทิศตนอย่างไม่เห็นแก่ตัวและการยอมจำนนต่อพระภคยณะ จะช่วยให้บุคคลสามารถก้าวข้ามความผูกพันทางโลกและตระหนักถึงธรรมชาติทางจิตวิญญาณของตนได้จากข้อความใน ภาควัตปฐาณะ สัณฐะที่ 1 อธิบายที่ 1 โศลกที่ 2 กล่าวว่า

dharmāḥ projjhita-kaitavo 'tra paramo nirmatsarāṇām satām
vedyām vāstavam atra vastu śivadam tāpa-trayonmūlanam
śrīmad-bhāgavate mahā-muni-kṛte kim vā parair īśvaraḥ
sadyo hṛdy avarudhyate 'tra kṛtibhiḥ śūśrūṣubhis tat-kṣaṇāt

แปลว่า “ธรรมะในที่นี้ (ในภาควัตปฐาณะ) นั่นคือ

ธรรมะสูงสุดที่ปราศจากการหลอกลวง สำหรับผู้บริสุทธิ์และ

ปราศจากความริษยา คือความจริงแท้ที่ควรรู้ ซึ่งให้ความสุข

และขจัดความทุกข์ร้อนสามประการ หรือว่าภาควัตนี้ ซึ่ง

มหามุนีได้ประพันธ์ไว้มีพระเป็นเจ้าที่ยิ่งใหญ่กว่าองค์อื่น ที่
ผู้ฟังซึ่งบรรลुแล้วได้น้อมนำมาไว้ในใจทันที”

และจากภาควตปุราณะ สกัณณะที่ 1 อธิบายที่ 2 โศลกที่ 6 กล่าวว่า

sa vai pumsām paro dharmo yato bhaktir adhokṣaje
ahaituky apratihātā yayātmā suprasīdati

แปลว่า “สำหรับมนุษยชาติ ธรรมะ(หน้าที่) อันสูงสุด

ก็คือความภักดีในพระกฤษณะ ที่ไม่มีแรงจูงใจและมั่นคง ซึ่ง
ทำให้อาตมฉันยืนได้อย่างยิ่ง”

คัมภีร์นี้ถือเป็นปุราณะที่เน้นถึงความสำคัญของภักติมากที่สุดเล่มหนึ่ง ภาควตปุราณะนำเสนอรูปแบบ
ของ “ธรรมะ” (dharma) ที่ซึ่งภักติจะนำไปสู่ความรู้แจ้งในตนเอง, การหลุดพ้น (โมกษะ) และ
ความสุขอันเป็นทิพย์ นอกจากนี้ภาควตปุราณะ ยังได้รับการยกย่องว่าเป็น “คลังความรู้พระเวทที่
สมบูรณ์และเชื่อถือได้ที่สุด” ครอบคลุมหัวข้อต่าง ๆ ตั้งแต่ธรรมชาติของอาตมฉันไปจนถึงต้นกำเนิด
ของจักรวาล⁹⁷

ภาควตปุราณะ สกัณณะที่ 10 ซึ่งมักได้รับการขนานนามว่า “ปรมัตถประโยชน์” (The
Summum Bonum) คิดเป็นสัดส่วนประมาณหนึ่งในสี่ของเนื้อหาทั้งหมดในภาควตปุราณะ จำนวน
เกือบ 4,000 โศลก จากทั้งหมด 18,000 โศลก ซึ่งเป็นการเน้นย้ำถึงความสำคัญอย่างยิ่งของสกัณณะนี้
เนื้อหาส่วนนี้อุทิศให้กับการเล่าเรื่องราวชีวิตและลีลาของพระกฤษณะเป็นหลัก สกัณณะนี้ได้รวบรวม
เรื่องราวเกี่ยวกับชีวิตของพระกฤษณะไว้อย่างครอบคลุมที่สุด โดยพรรณนาถึงพระองค์ในทุกช่วงวัย
และทุกสภาวะของชีวิตมนุษย์ ซึ่งเรื่องราวเหล่านี้ล้วนเปี่ยมไปด้วยความหมายทางจิตวิญญาณอันลึกซึ้ง
อภยะ จรณารวินทะ ภักติเวทนานตะ สวามี ปรภุปาทะ ได้กล่าวถึงสกัณณะที่ 10 ว่าเป็นดัง “พระพักตร์
อันงดงามของพระกฤษณะ” (Bhaktivedanta Swami Prabhupada, 2012) ซึ่งสะท้อนถึงธรรมชาติ
อันน่าดึงดูดใจและเป็นสาระสำคัญของสกัณณะนี้ เรื่องเล่าต่าง ๆ ในสกัณณะที่ 10 จึงไม่ได้เป็นเพียง
ชีวประวัติเท่านั้นแต่เป็นส่วนสำคัญในการเสริมความเข้าใจและอธิบายเรื่องภักติ

ลัทธิภักติ (Bhakti Movement) คือขบวนการทางศาสนาและจิตวิญญาณที่เกิดขึ้นในอินเดีย
เน้นการบูชาพระเจ้าและความศรัทธาอย่างลึกซึ้งต่อพระเจ้าองค์ใดองค์หนึ่ง โดยไม่เน้นพิธีกรรมที่
ซับซ้อนหรือกฎเกณฑ์ทางศาสนามากมาย เนื้อหาของลัทธิภักติมุ่งเน้นความสัมพันธ์ทางอารมณ์และ

⁹⁷ Edwin Francis Bryant, **Bhakti Yoga: Tales and Teachings from the Bhagavata Purana** (New York: North Point Press, 2017), xviii – xxiv.

จิตวิญญาณระหว่างผู้ศรัทธากับพระเจ้า ซึ่งถือเป็นการแสวงหาทางแห่งความรอดผ่านความรัก ความซื่อสัตย์ และการบูชาพระเจ้าอย่างเต็มใจ ลัทธิภักติมักจะเน้นการบูชาพระเจ้าองค์ใดองค์หนึ่ง เช่น พระกฤษณะ พระราม พระวิษณุ หรือพระศิวะ ขึ้นอยู่กับภูมิภาคและความเชื่อของแต่ละกลุ่ม นอกจากนี้ ยังมีลัทธิภักติที่บูชาพระแม่ทุรคา พระแม่ลักษมี หรือเทพเจ้าในรูปแบบของศักติ⁹⁸ ลัทธินี้ส่งเสริมความเท่าเทียมและการเข้าถึงพระเป็นเจ้าของทุกคนชั้นและสถานะในสังคม ไม่ว่าจะเป็นคนวรรณะใดหรือเพศใด ต่อด้านระบบวรรณะและแนวคิดทางศาสนาที่มีการแบ่งแยกชนชั้น จุดเด่นของลัทธิภักติ คือ ความศรัทธาส่วนบุคคล เน้นการบูชาพระเจ้าด้วยความรักและอารมณ์ทางจิตใจ สวากเข้าถึงพระเจ้าได้ง่าย ลดความซับซ้อนของพิธีกรรม เน้นความเชื่อว่าทุกคนสามารถบรรลุการเชื่อมต่อกับพระเจ้าได้โดยตรง

3.2.2 รูปแบบของภักติ

ความเข้าใจเรื่องรส (rasa) เป็นหัวใจสำคัญของสุนทรียศาสตร์อินเดียโบราณ ฝ่ายไวษณพได้นำมาปรับใช้เพื่ออธิบายความศรัทธา คือภักติอันหลากหลายระหว่างมนุษย์กับพระผู้เป็นเจ้า การทำความเข้าใจความแตกต่างของรสต่างๆ เป็นกุญแจสำคัญในการเข้าถึงความซับซ้อนและความลึกซึ้งของปรัชญาฝ่ายไวษณพ แนวคิดเรื่อง “รส” (rasa) ซึ่งแปลตามตัวอักษรได้ว่า “แก่นแท้” หรือ “รส” เป็นสุนทรียศาสตร์แขนงหนึ่งของอินเดียที่ใช้อธิบายความงามของศิลปะ เช่น รูปภาพ วรรณกรรม หรือดนตรี ซึ่งก่อให้เกิดความรู้สึกที่ไม่อาจบรรยายได้ในจิตใจผู้อ่านหรือผู้ชม หมายถึง รสทางอารมณ์หรือแก่นแท้ที่ผู้เขียนหรือผู้แสดงสร้างขึ้นในผลงาน และผู้ที่มี “หัวใจ” (sahṛdaya) หรือผู้ที่สามารถเชื่อมโยงกับผลงานด้วยอารมณ์ จะเป็นผู้ลิ้มรสนั้น⁹⁹ ทฤษฎีสมีลักษณะเฉพาะ อธิบายที่ 6 ในคัมภีร์นาฏยศาสตร์ซึ่งเป็นคัมภีร์โบราณเกี่ยวกับศิลปะจากสหสวรรษที่ 1 ก่อนคริสตกาล ที่เชื่อกันว่ารจนาโดยภรตมุนี (Bharata Muni) ตามทฤษฎีของนาฏยศาสตร์ ความบันเทิงเป็นผลที่ต้องการของศิลปะการแสดงแต่ไม่ใช่เป้าหมายหลัก เป้าหมายหลักคือการกระตุ้นประสบการณ์ทางสุนทรียะ การปรับใช้ทฤษฎีสมีในลัทธิภักติของไวษณพิกายนั้นมีความสำคัญอย่างยิ่ง โดยรสต่าง ๆ ได้ถูกนำมาใช้แทนประเภทของความสัมพันธ์เชิงความรักและศรัทธาที่มนุษย์สามารถมีต่อพระกฤษณะ คัมภีร์ภาควตปุราณะเป็นตัวอย่างสำคัญของคัมภีร์ที่ใช้สมีในการนำเสนอภักติในเชิงสุนทรียศาสตร์ แนวคิด

⁹⁸ The Editors of Encyclopaedia Britannica, “**Bhakti**,” Encyclopaedia Britannica, Accessed September 18, 2024, Available from <https://www.britannica.com/topic/bhakti>.

⁹⁹ แสง มนวิฑูร, นาฏยศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2541), 274–407.

เรื่องความรักต่อพระเจ้าในลัทธิภักติ หมายถึง ประเภทหรือรูปแบบของความรักและความใกล้ชิดระหว่างมนุษย์กับพระเจ้า¹⁰⁰ ได้แก่ รส หมายถึง รูปแบบของความสัมพันธ์หรือความรักที่มนุษย์สามารถมีต่อเทพเจ้า ซึ่งมีลักษณะเป็นลำดับขั้นของความรักที่มีต่อพระเจ้า ขั้นแรก ๆ ของรสอาจหมายถึงความรักที่นับถือหรือเคารพบูชา ในขณะที่ขั้นที่สูงขึ้นเรื่อย ๆ จะหมายถึงความรักที่มีความเข้มข้นและใกล้ชิดมากขึ้น รสเหล่านี้แบ่งออกเป็น 5 ประเภทตามลำดับขั้นของความรัก ซึ่งแต่ละประเภทจะมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกัน¹⁰¹ ดังนี้

1. ศานตรส (Śāntarasa) ความสงบเย็น เป็นรสแห่งความสงบและความพึงพอใจ
2. ทาสยรส (Dāsyarasa) ความรักแบบผู้รับใช้
3. สาขยรส (Sākhyarasa) ความรักแบบเพื่อน
4. วาตสลยรส (Vātsalyarasa) ความรักแบบบิดามารดาและบุตร
5. ศฤงคารรส (Śṛṅgārarasa) หรือ มธุรยรส (Madhuryarasa) ความรักแบบคู่รัก

ภาควัตปุราณะได้อธิบายแนวคิดเรื่องภักติโดยนำเสนอว่าภักติมิได้เป็นเพียงหนทางไปสู่เป้าหมาย (โมกษะ) เท่านั้น แต่ยังเป็นเป้าหมายในตัวเองด้วย นั่นคือความสัมพันธ์กับพระเจ้าที่เปี่ยมด้วยความหมาย ลึกซึ้งทางอารมณ์ และนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลง ซึ่งทุกคนสามารถเข้าถึงได้โดยไม่คำนึงถึงสถานะทางสังคมหรือความสามารถทางปัญญา การเน้นย้ำเรื่องเล่าที่มีเสน่ห์และน่ารื่นรมย์และรูปแบบอารมณ์ที่หลากหลาย เช่น รสต่างๆ ทำให้สามารถเข้าถึงพระเจ้าได้ผ่านอารมณ์ความรู้สึกของมนุษย์ โดยให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์อันเปี่ยมด้วยความรักกับพระเจ้ามากกว่า สิ่งนี้ทำให้แนวคิดเรื่องภักติมีความครอบคลุมมากกว่าเส้นทางที่ต้องอาศัยความรู้ทางพิธีกรรมที่กว้างขวางหรือความเข้าใจทางปรัชญา ดังข้อความในภาควัตปุราณะ สกัณธที่ 1 อธิบายที่ 2 โศลกที่ 17 กล่าวว่า

śṛṇvatām sva-kathāḥ kṛṣṇaḥ puṇya-śravaṇa-kīrtanaḥ
hr̥dy antaḥ stho hy abhadrāṇi vidhunoti suhṛt satām
แปลว่า “สำหรับผู้ตั้งใจฟังเรื่องราวของพระองค์

พระกฤษณะผู้ทรงเป็นที่ยกย่องจากการฟังและขับขาน (พระ

¹⁰⁰ Johanna Bennett, **Bhakti Yoga: Understanding Bhakti Through Rasa Sentiment** (Master's thesis, Loyola Marymount University, 2016), 33–34.

¹⁰¹ Graham M. Schweig, **Dance of Divine Love: The Rāsa Līlā of Krishna from the Bhagavata Purana, India's Classic Sacred Love Story Introduced** (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2005), 100–101.

นามและเกียรติคุณ) อันศักดิ์สิทธิ์ ทรงสถิตอยู่ในใจ (ของผู้ฟัง)
และเป็นผู้ปรารถนาดีต่อผู้มีศรัทธา ทรงชำระล้างสิ่งอับมงคล
ทั้งหลายให้หมดสิ้นไป”

ดังนั้น ภาควตปุราณะจึงนำเสนอว่าหนทางอันสูงสุดสู่ความสุขและการหลุดพ้น คือ การสดับฟัง
เรื่องราวลีลาของพระกฤษณะ ถือเป็นรูปแบบหนึ่งของภักติที่มีพละานุภาพ สามารถชำระล้างจิตใจของ
ผู้ฟังและนำไปสู่ความก้าวหน้าทางจิตวิญญาณได้

3.3 วิธีการดำเนินเรื่องในภาควตปุราณะ สกัณธ์ที่ 10

ภาควตปุราณะนำเสนอบทบาทของพระกฤษณะอย่างโดดเด่น ไม่เพียงแต่ในฐานะอวตารของ
พระวิष्ณูเท่านั้น แต่พระองค์ยังอยู่ในฐานะ สวयัมภักวาน (Svayam Bhagavān) หมายถึง พระผู้เป็น
เจ้าสูงสุด พระองค์เอง หรือ บุคลิกภาพดั้งเดิมของพระเจ้า คำว่า ภักวาน หมายถึง ผู้ทรงไว้ซึ่งความ
ยิ่งใหญ่ทุกประการ ได้แก่ ความเป็นเจ้า ไศศวรยะ (aiśvarya), ความชอบธรรม ธรรมะ (dharma),
ชื่อเสียง ยศัส (yaśas), ความมั่งคั่ง ศรี (śrī), ความรู้ ญาณ (jñāna), และความไม่ยึดติด ไวรากยะ
(vairāgya) พระกฤษณะได้ถูกพรรณนาว่าเป็นผู้แสดงออกถึงคุณสมบัติเหล่านี้ได้อย่างสมบูรณ์¹⁰² ใน
ภาควตปุราณะ สกัณธ์ที่ 10 เล่าเรื่อง ลีลา (līlā) ของพระกฤษณะอย่างละเอียด การแสดงออกและ
กิจกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ของพระองค์ ตั้งแต่การประสูติอันอัศจรรย์ การเล่นชกในวัยเยาว์ที่วุ่นวายจน
ความสัมพันธ์กับเหล่าโคปี ไปจนถึงบทบาทของพระองค์ในฐานะนักรบและครู ลีลาเหล่านี้ไม่ได้เป็น
เพียงเรื่องเล่า แต่ถูกมองว่าเป็นการแสดงออกถึงธรรมชาติอันศักดิ์สิทธิ์ของพระองค์และเป็นหนทางใน
การดึงดูดผู้ภักติให้เข้าถึงสวयัมภักวาน แก่นกลางของคัมภีร์นี้คือลีลาแห่งพระเจ้า (พระกฤษณะ) และ
การอุทิศตน (ภักติโยคะ) แต่พระองค์ ภาควตปุราณะนำเสนอในรูปแบบของการเล่าเรื่องราวในอดีต
กาลที่ประกอบด้วยโคลกจำนวนประมาณ 4,000 โคลก จาก 90 อัธยายะ และอุทิศให้กับการ
พรรณนาถึงพระลีลาคือการแสดงอันศักดิ์สิทธิ์ของพระกฤษณะเกือบทั้งหมด

ความนิยมในการศึกษาอย่างกว้างขวางของสกัณธ์ที่ 10 แสดงให้เห็นว่าวิธีการเล่าเรื่องของ
สกัณธ์นี้มีประสิทธิภาพอย่างยิ่งในการดึงดูดผู้อ่านทั้งทางอารมณ์และจิตวิญญาณ ทำให้เป็นคัมภีร์
หลักสำหรับการอุทิศตนในศาสนาฮินดูลัทธิไวษณพ มีวิธีการเฉพาะที่ใช้ในการเล่าเรื่องพระลีลาของ

¹⁰² T. N. Sethumadhavan, **Srimad Bhagavatam - A Comprehensive Blend of Bhakti, Jnana, and Vairagya**, Accessed 1 October 2024, Available from <https://savitri.in/blogs/light-of-supreme/srimad-bhagavatam-a-comprehensive-blend-of-bhakti-jnana-and-vairagya>

พระกฤษณะ รวมถึงลำดับของเรื่องที่น่าตื่นเต้น การพรรณนาตัวละคร และความลึกซึ้งทางปรัชญา มีประสิทธิภาพอย่างสูงในการส่งเสริม “ภักติ” แก่ผู้อ่าน ทำให้แนวคิดที่เป็นนามธรรมของพระเจ้ากลายเป็นสิ่งที่จับต้องได้สำหรับผู้ศรัทธา สกัณธ์ที่ 10 บรรยายถึงการปรากฏกายบนโลกของพระกฤษณะ ตั้งแต่การประสูติในมถุรา วัยเด็กในวณทาวนะ ไปจนถึงชีวิตในภายหลังที่ทวารกา โครงเรื่องนี้แสดงให้เห็นถึงธรรมชาติอันศักดิ์สิทธิ์ของพระองค์ บทบาทในการบรรเทาภาระของโลก และความสัมพันธ์อันลึกซึ้งกับผู้ศรัทธาของพระองค์

3.3.1. ลำดับเวลาลีลาของพระกฤษณะ

การเล่าเรื่องในสกัณธ์ที่ 10 ส่วนใหญ่เป็นไปตามลำดับเวลาชีวิตของพระกฤษณะ โดยแบ่งกิจกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ของพระองค์ออกเป็นสามช่วงที่แตกต่างกัน ได้แก่ วรเชลีลา (Vraja-lila), มถุราลีลา (Mathura-lila) และทวารกาลีลา (Dvaraka-lila) กรอบเวลาตามลำดับนี้ แสดงความก้าวหน้าของโครงสร้างเหตุการณ์ที่หลากหลาย ดังนี้

1. การถือกำเนิดและวัยเด็กตอนต้นในวณทาวนะ (วรเชลีลา)

ในช่วงแรกนี้ ครอบคลุมอายุที่ 1 ถึง 39 โดยให้รายละเอียดเกี่ยวกับการประสูติของพระกฤษณะและลีลาวัยเด็กอันน่าหลงใหลในวณทาวนะ การเล่าเรื่องเริ่มต้นด้วยสถานการณ์ที่นำไปสู่การประสูติของพระกฤษณะ รวมถึงความโหดร้ายของกษัตริย์กังสะและการสวดอ้อนวอนของเหล่าเทพ จากนั้นการพรรณนาความอัศจรรย์ถึงการประสูติของพระกฤษณะ การย้ายไปที่โคกุละ วณทาวนะ และการแสดงวีรกรรมในวัยเด็ก เช่น การสังหารอสูรปุตนา, ตฤณาวรตะ, อฆาสุระ, วัตสาสุระ และพกาสุระ เหตุการณ์สำคัญยังรวมถึงการที่พระนางยโสธามัดพระกฤษณะ, การปลดปล่อยต้นยมลารชุน, พระกฤษณะลงโทษพญานาคกาลิยะ, และการยกภูเขาโคววรรณะ, รวมถึงการเต้นรำราสลีลาอันน่าหลงใหลกับโคปี การเล่าเรื่องตามลำดับเวลาอย่างละเอียดของพระลีลาวัยเด็กของพระกฤษณะมีจุดประสงค์เพื่อสร้างการรับรู้ถึงตัวตนอันศักดิ์สิทธิ์ของพระองค์อย่างต่อเนื่อง จากเด็กธรรมดาไปสู่พระบุรุษสูงสุดแห่งพระเจ้า การสังหารปีศาจหรือการกระทำปาฏิหาริย์แต่ละครั้ง (เช่น ปุตนา, กาลิยะ, โคววรรณะ) เป็นการเสริมสร้างเหตุการณ์ก่อนหน้า โดยค่อย ๆ เผยให้เห็นถึงอำนาจอันไร้ขีดจำกัดของพระองค์ และดึงดูดความศรัทธาของชาววณทาวนะ ผลจากลีลาเหล่านี้ช่วยให้ศรัทธาของผู้อ่านมีความลึกซึ้งขึ้น และสามารถทำความเข้าใจถึงธรรมชาติอันเหนือโลกของพระกฤษณะได้ดียิ่งขึ้น.

2. การเปลี่ยนผ่านสู่มถุรา (มถุราลีลา)

อถายะที่ 41 ถึง 51 ครอบคลุมช่วงชีวิตของพระภุชณะจากกวนทาวนะไปยังมธุรา และเหตุการณ์สำคัญที่นำไปสู่การสิ้นพระชนม์ของกษัตริย์กังสะ รวมถึงการมาถึงของอภุชณะในกวนทาวนะ , การเดินทางของพระภุชณะและพระพลรามไปยังมธุรา, การหักคั่นธนูบูชาญ, การสังหารช้าง กุลยาปีทะ และการต่อสู้มวยปล้ำอันดุเดือดที่จบลงด้วยการสังหารกังสะ การเปลี่ยนผ่านจากกวนทาวนะไปยังมธุราแสดงถึงการเปลี่ยนแปลงในการสำแดงพระองค์ของพระภุชณะ จากลีลาส่วนตัวที่ใกล้ชิดกับคนรักและครอบครัวโคบาลไปสู่บทบาทของพระองค์ในฐานะผู้พิทักษ์จักรวาลและผู้ทำลายความชั่วร้าย การเล่าเรื่องจะเปลี่ยนจากความรักอันอ่อนโยนของวรชะลีลา ไปสู่มธุราลีลาที่น่าตื่นเต้น และมีความเกี่ยวข้องกับหลักศาสนามากขึ้น ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความหลากหลายและความสมบูรณ์ของพระภุชณะในฐานะพระเจ้าสูงสุด การเปลี่ยนผ่านนี้มีจุดประสงค์เพื่อขยายขอบเขตของกิจกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ของพระองค์ แสดงให้เห็นถึงการมีส่วนร่วมของพระองค์ทั้งในด้านส่วนตัวและส่วนรวม ซึ่งเป็นการดึงดูดผู้ศรัทธาที่แสวงหาการเชื่อมโยงทางจิตวิญญาณในรูปแบบต่าง ๆ เช่นกัน

3. ชีวิตในทวารกา (ทวารกาลีลา)

ถือเป็นส่วนสุดท้ายและยาวที่สุด ครอบคลุมอถายะที่ 52 ถึง 90 บรรยายถึงการก่อตั้งเมืองทวารกาของพระภุชณะ และการกระทำอันกล้าหาญ การอภิเษกสมรส และการมีปฏิสัมพันธ์กับกษัตริย์และฤๅษีต่าง ๆ ในเวลาต่อมา ซึ่งรวมถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ เช่น การก่อตั้งทวารกา, การปลดปล่อยมัจจุณฑะ, เรื่องราวของอัญมณีศยามันตกะ, การอภิเษกสมรสหลายครั้งของพระภุชณะ, การสังหารเขนรกาสุระและศาลวะ และปฏิสัมพันธ์ต่าง ๆ กับบุคคลสำคัญเช่น นารทมุนี, พราหมณ์สุทามา และพี่น้องปาดมพในสงครามมหาภารตะ ในทวารกาลีลาที่มีความยาวมากให้รายละเอียดเกี่ยวกับการอภิเษกสมรสและหน้าที่ของพระภุชณะในฐานะกษัตริย์ มีจุดประสงค์เพื่อแสดงให้เห็นถึงการมีส่วนร่วมของพระเจ้าในกิจการทางโลกโดยไม่ถูกผูกมัดด้วยกิจการเหล่านั้น ทางเลือกในการเล่าเรื่องนี้แสดงให้เห็นถึงแนวคิดของ “ลีลา” (การเล่นอันศักดิ์สิทธิ์) ซึ่งแม้แต่กิจกรรมที่ดูเหมือนธรรมดาที่ยังเปี่ยมไปด้วยความสำคัญทางจิตวิญญาณ สิ่งนี้เป็นแบบอย่างสำหรับผู้ศรัทธาว่าชีวิตทางจิตวิญญาณไม่ได้เป็นเพียงการเสียสละหรือละทิ้งเท่านั้น แต่ยังสามารถดำเนินชีวิตอยู่ภายใต้กรอบของความรับผิดชอบทางโลกได้ โดยเปลี่ยนสิ่งเหล่านั้นให้เป็นการกระทำแห่งการอุทิศตนต่อพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของคือพระภุชณะแทน

นอกจากความก้าวหน้าตามลำดับเวลาแล้ว สกัณธ์ที่ 10 ยังใช้การจัดระเบียบตามหัวข้อ โดยจัดกลุ่มอถายะต่าง ๆ เพื่อเน้นย้ำถึงแง่มุมเฉพาะของลีลาของพระภุชณะและผลกระทบทางจิต

วิญญาน สีสาสามประการที่กล่าวไปแล้วทำหน้าที่เป็นส่วนแบ่งโครงสร้างหลัก ซึ่งแต่ละส่วนแสดงถึงช่วงเวลาและอารมณ์ที่แตกต่างกันของการสำแดงพระองค์ของพระกฤษณะบนโลก วรชะลีลาเน้นความรักและความคุ้มครองแบบใกล้ชิดในชนบท, มฤดาลีลาเน้นวีรกรรมอันศักดิ์สิทธิ์และความยุติธรรม, และทวารกาลีลาเน้นหน้าที่ของกษัตริย์และกฎระเบียบของจักรวาล การแบ่งชีวิตของพระกฤษณะออกเป็นวรชะลีลา, มฤดาลีลา, และทวารกาลีลา ผู้ศึกษาพบว่าเป็นการเชื่อมความสัมพันธ์อันศักดิ์สิทธิ์ระหว่างมนุษย์และรูปแบบการสำแดงพระองค์ที่หลากหลายของพระเจ้าสูงสุด ทางเลือกที่แบ่งตามโครงสร้างเหล่านี้ช่วยให้เนื้อหาในคัมภีร์สามารถตอบสนองแนวโน้มการอุทิศตนที่หลากหลายของผู้ศรัทธาหรือผู้อ่าน ตั้งแต่ความรักที่ใกล้ชิดและเป็นธรรมชาติของวณทาวนะ ไปจนถึงความเกรงขามและความเคารพที่ได้รับจากบทบาทของพระองค์ในฐานะกษัตริย์และผู้ดูแลจักรวาล การดึงดูดนี้ทำให้ผู้อ่านมั่นใจได้ว่าคัมภีร์นี้มีความเกี่ยวข้องทางใดทางหนึ่งกับผู้อ่าน โดยนำเสนอเส้นทางที่แตกต่างกันสำหรับการเชื่อมโยงทางจิตวิญญานและความเข้าใจในพระเจ้า บางอัยยะจึงมีความเชื่อมโยงกันในลักษณะเป็นกลุ่มเรื่องย่อยและได้รับความสำคัญเป็นพิเศษ ได้แก่

ราสปัญจายาย (อัยยะที่ 29-33) บรรยายการเดินรำของพระกฤษณะกับโคปี ซึ่งเรียกว่า “ราสลีลา” ส่วนนี้ถือเป็นจุดสูงสุดของการแสดงออกถึงความศรัทธาในภาควตปุราณะ โดยแสดงให้เห็นถึงรูปแบบที่บริสุทธิ์ที่สุดของความรักอันศักดิ์สิทธิ์ การเล่าเรื่องให้รายละเอียดถึงความปรารถนาอันแรงกล้าของโคปีที่มีต่อพระกฤษณะ การตามหาพระองค์ และการรวมตัวกันอีกครั้งอย่างปิติยินดี การบรรยายเรื่องการเดินรำราสลีลา แสดงถึงความสำคัญสูงสุดในด้านเนื้อหาว่า ถือเป็นตัวอย่างสูงสุดของความรักอันศักดิ์สิทธิ์และการอุทิศตนที่ไม่เห็นแก่ตัว (ภักติ) เรื่องราวย่อยนี้ยกระดับประสบการณ์ทางอารมณ์ของโคปีให้เป็นสัญลักษณ์ทางจิตวิญญาน ทำหน้าที่เป็นแบบอย่างสำหรับรูปแบบสูงสุดทางความปรารถนา การทำความเข้าใจอย่างละเอียดถึงการพลัดพรากและการรวมตัวกันของพวกเขา มีจุดประสงค์เพื่อกระตุ้นอารมณ์ความศรัทธาที่คล้ายคลึงกันในผู้อ่าน

ภุมระคีตา (อัยยะที่ 47) บทเพลงแห่งการพลัดพรากของโคปี อัยยะนี้พรรณนาความรู้สึกของการพลัดพรากอย่างรุนแรงของโคปีจากพระกฤษณะหลังจากที่พระองค์เสด็จไปยังมฤดาการคร่ำครวญของพวกเขาที่แสดงออกผ่านบทเพลงเป็นการแสดงภาพอารมณ์ของการพลัดพรากจากพระเจ้าได้อย่างทรงพลัง อัยยะนี้เน้นย้ำถึงความสำคัญทางจิตวิญญานของการพลัดพราก (วิรหภาวะ) ในเส้นทางแห่งภักติโยคะ โดยการอุทิศทั้งอัยยะให้กับการคร่ำครวญของโคปี การสอนว่าความปรารถนาอันแรงกล้าต่อพระเจ้า แม้ในยามที่ไม่อยู่ ก็เป็นรูปแบบที่ทรงพลังของภักติ อัยยะนี้สามารถถ่ายทอดข้อความทางปรัชญาที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นเกี่ยวกับธรรมชาติของความรักอันศักดิ์สิทธิ์ ซึ่ง

การพลัดพรากสามารถเสริมสร้างจิตวิญญาณได้มากเท่ากับการรวมตัวกัน ซึ่งส่งเสริมรูปแบบของภักดี ให้มีความยืดหยุ่นมากขึ้นสำหรับผู้อ่าน

เหตุการณ์การสังหารอสูรและความสำคัญเชิงสัญลักษณ์ ตลอดทั้งสัณฐานที่ 10 มีจำนวนหลายอธยายะที่แสดงการเผชิญหน้าและการสังหารปีศาจต่างๆ ของพระภุชยะ เช่น ปุटना, ตฤณาวารตะ, อฆาสุระ, กาลิยะ, กังสะ และนรกะ หรือการลดความอหังการของพระอินทร์และพระพรหม สิ่งเหล่านี้ไม่ใช่เพียงวีรกรรมอันกล้าหาญเท่านั้น แต่ยังเป็นสัญลักษณ์ของการเอาชนะอุปสรรคภายในและภายนอกบนเส้นทางจิตวิญญาณ ผู้ศึกษาพบว่า การสังหารปีศาจซ้ำ ๆ ในลีลาของพระภุชยะ มีวัตถุประสงค์เพื่ออธิบายอำนาจอันไร้ขีดจำกัดของพระภุชยะในฐานะพระเจ้าและบทบาทของพระองค์ในฐานะผู้พิทักษ์ ในขณะที่เดียวกันก็เป็นสัญลักษณ์ของการกำจัดอุปสรรคบนเส้นทางจิตวิญญาณ ปีศาจหรืออสูรแต่ละตนเปรียบเสมือนการแสดงออกถึงความชั่วร้ายเฉพาะอย่าง นำทางผู้ศรัทธาสู่การชำระล้างตนเองและความก้าวหน้าทางจิตวิญญาณ โดยแสดงให้เห็นถึงผลที่ตามมาของความไม่ชอบธรรมและชัยชนะสูงสุดของพระเจ้า

การสวดอ้อนวอนและการสรรเสริญโดยเหล่าเทพและผู้ศรัทธา ในอธยายะต่าง ๆ มักจะมีการสวดอ้อนวอนถึงพระภุชยะโดยเหล่าเทพ เช่น พระพรหม, พระอินทร์, พระศิวะ และบุคคลผู้ศรัทธา เช่น อกรุระ ภรรยาของกาลิยะ นารทมนี เป็นต้น ผู้ศึกษาพบว่า การสวดสรรเสริญเหล่านี้มักแฝงข้อคิดเชิงปรัชญาที่ลึกซึ้งเกี่ยวกับธรรมชาติของพระภุชยะและความรุ่งโรจน์ของพระองค์

3.3.2 การเล่าเรื่อง

กลวิธีการนำเสนอหรือเรียกว่าเทคนิคการแต่งนั้น เป็นคุณสมบัติที่สำคัญอย่างยิ่งที่ทำให้บทประพันธ์มีคุณค่า เป็นความสามารถและฝีมือของผู้แต่ง¹⁰³ ที่จะถ่ายทอดเรื่องราวมายังผู้อ่านให้เกิดความน่าสนใจและเกิดอารมณ์ร่วมไปกับวรรณกรรมได้ ซึ่งกลวิธีการนำเสนอนี้เป็นส่วนสำคัญที่จะทำให้การดำเนินเรื่องน่าสนใจ ภาคตปุระณะ สัณฐานที่ 10 ใช้การเล่าเรื่องที่ซับซ้อนเพื่อถ่ายทอดข้อความทางจิตวิญญาณที่จะดึงดูดผู้อ่าน โดยผ่านโครงสร้างบทสนทนาหลายระดับ การบรรยายหลักเป็นการสนทนาระหว่างฤๅษีศรีศุกเทวะกับพระราชอาปฤกษิต โดยฤๅษีเป็นผู้เล่าเรื่องลีลาอันศักดิ์สิทธิ์ภายในเรื่องลีลานั้นจะมีบทสนทนาที่ซ้อนอยู่อีกชั้น โดยที่ฤๅษีศรีศุกเทวะอ้างอิงถึงผู้บรรยายก่อนหน้า เช่น นารทมนี หรือฤๅษีตนอื่นๆ เช่น ไมเตรยะ และอุททะวะ เป็นต้น ผู้ศึกษาพบว่า โครงสร้างบทสนทนาหลายระดับนี้ มีลักษณะแบบเดียวกันกับการเล่าเรื่องอุปาขยานในวรรณคดีอิติहाสะ เช่น มหาภารตะ

¹⁰³ กุหลาบ มัลลิกะมาส, *วรรณคดีวิจารณ์* (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2522), 116-122.

โดยกร้ออาจอยู่ร่วมสมัยและในบางตอนอาจเป็นคนแต่งคนเดียวกันด้วย ซึ่งผู้แต่งมหากาพย์คือ ฤๅษี วยาส หรือ ฤๅษณะ ไทวปายณะ ส่วนผู้แต่งภาคตปุระณะคือฤๅษีวยาสเช่นเดียวกัน จึงช่วยเพิ่มความ น่าเชื่อถือของเรื่องราว ขยายเหตุและผลการกระทำของพระเป็นเจ้าในเหตุการณ์ลีลาต่าง ๆ และ ส่งเสริมศรัทธาให้ผู้อ่านได้มากขึ้น

การเล่าเรื่องของภาคตปุระณะ สกัณณะที่ 10 แม้จะเป็นไปตามลำดับเวลา แต่ก็แสดงให้เห็น ถึงการจัดวางเวลาที่มีลักษณะเฉพาะ รวมถึงการเล่าเรื่องที่ไม่เป็นเส้นตรง การย้อนอดีต และการบอก เหตุการณ์ในอนาคตไปพร้อม ๆ กันด้วย ดังนี้

1. การเล่าเรื่องที่ไม่เป็นเส้นตรง หรือการย้อนอดีต

เนื้อหาในคัมภีร์มีการสลับลำดับเวลาในบางตอน เพื่อให้ข้อมูลหรือขยายความเกี่ยวกับอดีต ของตัวละครแก่ผู้อ่าน ตัวอย่างเช่น ประวัติของนาคกาลียะ ถูกนำเสนอในอัยยะที่ 17 หลังจากที่ นาคกาลียะถูกลงโทษในอัยยะที่ 16 ซึ่งเป็นการย้อนอดีตเพื่ออธิบายถึงสาเหตุการปรากฏตัวของเขา ในแม่น้ำยมุนา ในทำนองเดียวกัน เรื่องราวของอัญมณีสยามันตกะมีความเกี่ยวข้องกับตัวละครหลาย ตัวในหลากหลายสถานที่ โดยเหตุการณ์และผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นไม่เป็นไปตามลำดับ การเล่าเรื่องที่ไม่เป็น เส้นตรงและการย้อนอดีต เช่น ประวัติโดยละเอียดของนาคกาลียะหลังจากการถูกลงโทษ ชี้ให้เห็นถึง ลำดับความสำคัญของการเล่าเรื่องที่เน้นความสมบูรณ์ของเนื้อเรื่องลีลา และนำผลกระทบมาใช้สอน คุณธรรมมากกว่าการยึดติดกับลำดับเวลาที่เคร่งครัด แนวทางนี้ช่วยให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจบริบทและ บทเรียนทางศีลธรรมที่จำเป็นในเวลาที่เหมาะสมที่สุด แม้ว่าจะขัดจังหวะการไหลของเรื่องราวที่เป็น เส้นตรงก็ตาม สิ่งนี้บ่งชี้ว่าปุระณะไม่ใช่เพียงบันทึกทางประวัติศาสตร์ แต่เป็นเครื่องมือการสอนทางจิต วิญญาณ โดยที่การจัดเรียงข้อมูลถูกปรับให้เหมาะสมเพื่อความเข้าใจทางจิตวิญญาณและการสะท้อน อารมณ์ของผู้อ่าน

2. การบอกล่วงหน้าหรือการพยากรณ์

การเล่าเรื่องมักลักษณะนี้จะบอกไปถึงเหตุการณ์ในอนาคต หรือเปิดเผยแผนการอันศักดิ์สิทธิ์ ของพระเป็นเจ้าคือพระฤๅษณะ ผ่านคำพยากรณ์หรือคำประกาศของฤๅษีและเหล่าเทพ ตัวอย่างเช่น คำพยากรณ์เกี่ยวกับการสวรรคตของกัณสะโดยบุตรคนที่แปดของพระนางเทวกี เป็นแรงขับเคลื่อน สำคัญของเรื่องราวลีลาในช่วงต้น คำสวดอ้อนวอนของพระพรหมาและคำกล่าวเกี่ยวกับการอวตาร ของพระฤๅษณะเพื่อบรรเทาภาระของโลกก็ทำหน้าที่เป็นการบอกล่วงหน้าถึงแผนการอันศักดิ์สิทธิ์ การใช้คำพยากรณ์และการบอกล่วงหน้าบ่อยครั้ง เช่น การสวรรคตของกัณสะมีจุดประสงค์เพื่อ

เสริมสร้างแนวคิดของการกำหนดชะตาชีวิตอันศักดิ์สิทธิ์และความหลีกเลี่ยงไม่ได้ของความยุติธรรมในจักรวาล การเล่าเรื่องลักษณะนี้ไม่เพียงแต่สร้างความระทึกใจให้กับผู้อ่านเท่านั้น แต่ยังสร้างความมั่นใจให้กับผู้อ่านว่าแม้จะมีความทุกข์ก็เป็นเพียงเวลาชั่วคราว แผนการอันศักดิ์สิทธิ์ของพระเจ้าก็จะได้รับชัยชนะในที่สุด สิ่งนี้ส่งเสริมศรัทธาที่ครอบคลุมแนวคิดลัทธิภักติ และเป็นการแสดงอำนาจสูงสุดของพระกฤษณะซึ่งจะมอบความสบายใจและจุดมุ่งหมายให้กับผู้ศรัทธาได้

3.4. ตัวละคร

ผู้ศึกษาพบว่าตลอดระยะเวลาการดำเนินเรื่องของภาคตปุราณะ สกัณธ์ที่ 10 จะสอดแทรกเรื่องคุณธรรมและจริยธรรม ข้อกำหนดอันควรทำทางศาสนา รวมถึงเหตุการณ์พิเศษที่เกิดจากการบันดาลของพระผู้เป็นเจ้า และใช้ตัวละครต่าง ๆ ที่มีปฏิสัมพันธ์กันโดยเฉพาะกับพระเป็นเจ้า เป็นสื่อกลางในการเล่าเหตุการณ์และแสดงแก่นของเรื่องนี้ ทำให้ผู้อ่านทราบถึงจุดมุ่งหมายของผู้ประพันธ์และทำให้เกิดอารมณ์ร่วมไปกับเนื้อเรื่องได้เป็นอย่างดี

ตัวละคร คือ ผู้มีบทบาท หรือเป็นผู้แสดงพฤติกรรมต่างๆ ในเรื่อง¹⁰⁴ เป็นองค์ประกอบสำคัญส่วนหนึ่งในวรรณกรรม เพราะตัวละครคือสิ่งทำให้เรื่องดำเนินไปสู่จุดหมายปลายทาง หากไม่มีตัวละครแล้ว เรื่องราวต่างๆ ก็เกิดขึ้นไม่ได้ ตัวละครในภาคตปุราณะ สกัณธ์ที่ 10 มีดังนี้

3.4.1. ตัวละครหลัก

พระกฤษณะ เป็นตัวละครเอกหรือตัวละครหลักที่มีความสำคัญที่สุดในเรื่อง เพราะเป็นผู้กระทำลึลาต่าง ๆ ให้เกิดขึ้น และเป็นตัวละครที่ถูกอธิบายในหลายแง่มุมและบทบาท เช่น ทรงเป็นพระเจ้าสูงสุด ธรรมชาติอันศักดิ์สิทธิ์ของพระองค์ได้รับการอธิบายอย่างสม่ำเสมอผ่านปาฏิหาริย์ที่เกิดขึ้นตลอดเรื่อง อำนาจอันไร้ขีดจำกัด และคำสวดสรรเสริญที่ถวายแด่พระองค์ พระองค์คือต้นกำเนิดและปุรุષ คือผู้ควบคุมที่ไม่เสื่อมสลาย นอกจากนี้ทรงเป็นเด็กหนุ่มผู้กล้าหาญ วัยเด็กของพระองค์ในวณทาวณะเน้นย้ำถึงบทบาทของพระองค์ในฐานะผู้พิทักษ์ชุมชนคนเลี้ยงวัว สังหารอสูร และการเอาชนะภัยธรรมชาติ ทรงเป็นนักรักผู้มีวาทีศิลป์ รูปร่างงามจับใจผู้คน ปฏิสัมพันธ์ของพระองค์กับโคปีโดยเฉพาะอย่างยิ่งระหว่างการเต้นรำราสลีลา เน้นย้ำถึงบทบาทของพระองค์ในฐานะเป้าหมายสูงสุดของความรักในแนวคิดภักติ และทรงเป็นกษัตริย์ผู้มีความสามารถทางยุทธศาสตร์ ลีลาในมูรธา และทวารกา พระองค์ถูกบรรยายว่าเป็นผู้ปกครองที่ทรงอำนาจ สร้างระเบียบและมีส่วนร่วมในกิจการทางการเมืองและการทหาร

¹⁰⁴ กุหลาบ มัลลิกะมาส, วรรณคดีวิจารณ์, 111.

การพรรณนาถึงพระกฤษณะในหลายแง่มุม ไม่ว่าจะเป็นพระเจ้าสูงสุด เด็กหนุ่มผู้กล้าหาญ นักรักผู้มีวาทีศิลป์ และกษัตริย์ผู้เก่งกาจ ผู้ศึกษาเห็นว่าเป็นกลยุทธ์การเล่าเรื่องที่จงใจทำให้ความเป็นพระเจ้า สามารถเข้าถึงได้และเชื่อมโยงกับผู้อ่านที่มีจิตวิญญาณหรือความศรัทธาในระดับที่แตกต่างกัน โดยการนำเสนอพระกฤษณะในบทบาทที่หลากหลายเหล่านี้ จะช่วยให้ผู้ศรัทธาสามารถเชื่อมโยงกับพระองค์ในระดับความใกล้ชิดและความเกรงขามที่แตกต่างกันได้ เป็นการส่งเสริมภักติที่สมบูรณ์และเฉพาะตนมากขึ้น สิ่งนี้ทำให้มั่นใจได้ว่าเรื่องราวของพระกฤษณะจะดึงดูดใจผู้อ่าน โดยก้าวข้ามข้อจำกัดทางสังคม วรรณะ เพศ และแสดงให้เห็นถึงธรรมชาติที่ครอบคลุมทุกสิ่งของพระเจ้าสูงสุด

การปรากฏนาม “กฤษณะ” ในวรรณคดีสันสกฤตสามารถสืบค้นย้อนไปได้ตั้งแต่ยุคพระเวท มาจนถึงยุคมหากาพย์และปุราณะ การทำความเข้าใจอัตลักษณ์ของบุคคลผู้ใช้นามนี้ในแต่ละคัมภีร์จึงเป็นประเด็นสำคัญทางวิชาการ ซึ่งนำไปสู่คำถามว่า “กฤษณะ” ที่ถูกอ้างถึงในแต่ละยุคสมัยนั้น คือบุคคลเดียวกันที่ได้รับการพัฒนาภาพลักษณ์ขึ้นตามลำดับ หรือเป็นบุคคลต่างกันที่บังเอิญมีชื่อพ้องกัน ในคัมภีร์ยุคพระเวทและอุปนิษัท มีการอ้างถึงบุคคลชื่อกฤษณะ หลายท่านในบริบทที่แตกต่างกัน ดังนี้

1. คัมภีร์ฤคเวท กล่าวถึง “กฤษณะ อังคิระสะ” ซึ่งคัมภีร์อนุกรมณีระบุว่าเป็นผู้ประพันธ์มนตร์ นอกจากนี้ยังมีการอ้างถึง “กฤษณะ” อีกท่านหนึ่งในฐานะบิดาของวิศวายะ (ฤคเวท 1.116.23, 1.117.7)
2. คัมภีร์พราหมณะและอาร์ณยกะ คัมภีร์เกาษีตาภิ พราหมณะ กล่าวถึง กฤษณะ อังคิระสะ และในโอตเรยะ อาร์ณยกะ ก็มีการเอ่ยถึง “กฤษณะ หริตะ” ในฐานะครู
3. คัมภีร์ฉานโทโคโยปนิษัท มีการกล่าวถึง “กฤษณะ เทวกีบุตร” ในฐานะฤषีผู้เป็นศิษย์ของ โฆระ อังคิระสะ

ยิ่งไปกว่านั้น นักวิชาการหลายท่าน เช่น ดี. อาร์. ภันดาร์กร (D. R. Bhandarkar) ได้เสนอว่า กฤษณะ ที่ปรากฏใน ฤคเวท (VIII.96.13–15) อาจหมายถึงหัวหน้าเผ่าชนพื้นเมือง (อนารยัน) ผู้ตั้งทัพหนึ่งหมื่นนายอยู่ริมฝั่งแม่น้ำอังศุมาตีเพื่อต่อสู้กับพระอินทร์¹⁰⁵

พระกฤษณะในมหากาพย์และปุราณะ ในวรรณกรรมยุคหลัง ภาพลักษณ์ของพระกฤษณะมีความซับซ้อนและได้รับการพัฒนาขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ

¹⁰⁵ อ้างถึงใน T. S. Rukmani, *A Critical Study of the Bhāgavata Purāṇa (with Special Reference to Bhakti)* (Varanasi: Chowkhamba Sanskrit Series Office, 1970), 119.

1. มหาภารตะ ในช่วงต้นของมหากาพย์ พระกฤษณะทรงเป็นวีรบุรุษมนุษย์ ครู และที่ปรึกษาคนสำคัญของฝ่ายปาณฑพ แต่เมื่อเรื่องราวดำเนินไป สถานะของพระองค์ได้รับการยกย่องขึ้นสู่ความเป็นเทพ และในท้ายที่สุดทรงได้รับการนับถือในฐานะพระผู้เป็นเจ้าสูงสุด
2. ปุราณะ พระกฤษณะทรงเป็นวีรบุรุษแห่งราชวงศ์ยาทพ ผู้ใช้ชีวิตวัยเยาว์ในโคकुละ และต่อมาได้ทรงย้ายไปประทับที่ทวารกา ในคัมภีร์เหล่านี้ พระองค์ทรงได้รับการเทิดทูนในฐานะพระเป็นเจ้าและเป็นอวตารของพรหมชั้นสูงสุด

3.4.1.1. อัตลักษณ์ของพระกฤษณะ

แม้จะมีความขัดแย้งปรากฏให้เห็นในเบื้องต้น เช่น มหาภารตะไม่ได้ให้รายละเอียดชีวิตวัยเยาว์ของพระกฤษณะ ในขณะที่ปุราณะยุคแรกก็มิได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระองค์กับฝ่ายปาณฑพ แต่เมื่อพิจารณาอย่างละเอียดแล้วพบว่าคัมภีร์เหล่านี้ต่างอ้างอิงถึงบุคคลเดียวกันด้วยเหตุผลดังนี้

1. การละเว้นเนื้อหาที่ซ้ำซ้อน มหาภารตะมุ่งเน้นเรื่องราวของราชวงศ์ภารตะเป็นหลัก จึงกล่าวถึงชีวิตของพระกฤษณะเฉพาะส่วนที่เกี่ยวข้องกับปาณฑพ นับตั้งแต่พิธีสุมพรของพระนางเทราปทีเป็นต้นไป อย่างไรก็ตาม มหาภารตะมิได้ละเลยชีวิตวัยเยาว์ของพระองค์โดยสิ้นเชิง ดังเห็นได้จากการที่ ศิคุปละ กล่าวปราชญ์พระกฤษณะว่าเป็นเพียงคนเลี้ยงวัว (โคปะ) และเยาะเย้ยถึงเหตุการณ์ที่พระองค์ทรงปราบอสูรปุตนาและยกภูเขาโควธรณะ ซึ่งเป็นการอ้างอิงถึงเรื่องราวที่ปรากฏในปุราณะอย่างชัดเจน
2. การมีอยู่ของคัมภีร์หริวงค์ คัมภีร์หริวงค์ซึ่งถือเป็นภาคผนวกของมหาภารตะ ได้บรรยายชีวประวัติของพระกฤษณะไว้อย่างละเอียดแล้ว จึงไม่มีความจำเป็นที่มหากาพย์ต้องเล่าเรื่องดังกล่าวซ้ำอีก
3. ความแตกต่างในบทบาทและบริบท การที่นักวิชาการอย่างวินเทอร์นิทซ์ (Winternitz) ตั้งข้อสงสัยว่าวีรบุรุษผู้ใช้กลยุทธ์ทางการเมืองในสงครามจะเป็นบุคคลเดียวกับผู้แสดงธรรมในภควัทคีตาได้หรือไม่ นั้น เป็นผลมาจากการแยกพิจารณาบทบาทของพระกฤษณะออกจากกัน ความจริงแล้ว พระกฤษณะในฐานะวีรบุรุษย่อมมีพฤติกรรมเยี่ยงมนุษย์และนักปกครอง ในขณะที่พระกฤษณะในคัมภีร์คีตาทรงอยู่ในสถานะพระผู้เป็นเจ้าสูงสุด

4. ลักษณะเชิงสัญลักษณ์ของเรื่องราวในปุราณะ เรื่องราวชีวิตวัยเยาว์ของพระกฤษณะ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ราสลีลา กับเหล่านางโคปีนั้น ได้รับการยอมรับว่ามีจินตนาการของผู้ประพันธ์ยุคหลังแต่งเติมเข้าไป และเรื่องราวส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นสัญลักษณ์เพื่อสื่อถึงความรักภักดี (ภักติ) ระหว่างสาวกกับพระเจ้า ดังนั้น จึงไม่ควรถือเป็นข้อขัดแย้งกับบทบาทของพระองค์ในมหาภารตะ

เมื่อพิจารณาองค์ประกอบเหล่านี้แล้ว จึงสามารถสรุปได้ว่า พระกฤษณะในมหาภารตะ, ภควัทคีตา และปุราณะ คือบุคคลเดียวกัน ซึ่งมีภาพลักษณ์และบทบาทที่ถูกนำเสนอในแง่มุมแตกต่างกันไปตามเจตนารมณ์ของแต่ละคัมภีร์ และหลักฐานส่วนใหญ่ชี้ว่า กฤษณะในยุคพระเวทเป็นบุคคลกับพระกฤษณะในมหากาพย์และปุราณะ¹⁰⁶

3.4.2 ตัวละครสนับสนุน

พระพลราม คือ พระเชษฐาของพระกฤษณะและสหายคู่ใจ พระพลรามมักจะมีส่วนร่วมในพระลีลาของพระกฤษณะ โดยเฉพาะในการสังหารปีศาจและเหตุการณ์สำคัญในภาคตปุราณะ เช่น ปรลัมพะ, เณรูกะ, ทวิวิทะ พระองค์เป็นตัวแทนของความแข็งแกร่งและความบริสุทธิ์ที่ปรากฏพร้อมอวตารของพระวิष्ณู

พระนางโยศทาและนันทมหาราช พ่อแม่บุญธรรมของพระกฤษณะ เปรียบเสมือนตัวแทนรสความรักในรูปแบบพ่อแม่ที่บริสุทธิ์ที่มีต่อพระกฤษณะ โดยทั้งคู่มักจะมุ่งเน้นกับการกระทำอันศักดิ์สิทธิ์ของพระองค์เสมอ แต่ก็รักใคร่พระองค์เป็นอย่างยิ่ง

โคปี หรือหญิงเลี้ยงวัวแห่งวณทวานะ พวกนางเป็นศูนย์กลางของวาระลีลาที่สื่อถึงรูปแบบสูงสุดของความศรัทธาที่บริสุทธิ์และไม่เห็นแก่ตัว คือความรักฉันชู้สาวที่มีต่อพระกฤษณะ ความปรารถนาและความรักอันแรงกล้าของพวกนางที่มีต่อพระกฤษณะเป็นแบบอย่างของภักติโยคะ

เหล่าปฎิปักษ์ อสูรและปีศาจจำนวนมากเหล่านั้น ทำหน้าที่เป็นคู่ปรับกับอำนาจอันศักดิ์สิทธิ์ของพระกฤษณะ เน้นย้ำถึงบทบาทของพระองค์ในฐานะผู้พิชิตความชั่วร้ายและผู้พิทักษ์ผู้ชอบธรรม การฟ่ายแพ้ของพวกเขามักนำไปสู่การปลดปล่อยและการอธิบายความสำคัญในการมีใจภักดีต่อพระ

¹⁰⁶ T. S. Rukmani, *A Critical Study of the Bhāgavata Purāṇa (with Special Reference to Bhakti)*, 123.

เจ้า แม้จะเป็นคู่อริของพระองค์ก็สามารถบรรลุถึงพระเจ้าได้เช่นกัน แสดงให้เห็นถึงความเมตตาของพระกฤษณะต่อสรรพชีวิต

ฤๅษีและเหล่าเทพ มีบทบาทสำคัญในการเล่าเรื่อง โดยถวายนามสรรเสริญพระคุณของพระกฤษณะ ให้ข้อมูลเชิงลึกที่เกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ และตอบสนองต่อพระลีลาของพระกฤษณะ พวกเขาจัดทำหน้าที่เล่าเรื่องทางปรัชญาและคำพยากรณ์

ตารางที่ 4 ตารางสรุปบทบาทตัวละครหลักและหน้าที่เล่าเรื่อง

ตัวละคร	บทบาทหลัก, ความสัมพันธ์กับพระกฤษณะ	หน้าที่การเล่าเรื่อง	อรรถาธิบายที่สำคัญ (ตัวอย่าง)
พระกฤษณะ	พระเจ้าสูงสุด, ผู้เล่นพระลีลา	การเป็นตัวอย่างของการละเล่นอันศักดิ์สิทธิ์, การแสดงออกถึงอำนาจอันไร้ขีดจำกัด, การเป็นที่รักสูงสุดของสาวก	10.1-90
พระพลราม	พระเชษฐา,	การแสดงออกถึงความแข็งแกร่งและความบริสุทธิ์, ผู้ร่วมในพระลีลา	10.18, 10.67
พระนางยโสธา	แม่บุญธรรม	การเป็นตัวอย่างของรสความรักแบบพ่อแม่, ความรู้สึกอึดจรรยาต่อการกระทำอันศักดิ์สิทธิ์	10.9
นันทมหาราช	พ่อบุญธรรม	การเป็นตัวอย่างของความรักแบบพ่อแม่, การ	10.5, 10.28

ตัวละคร	บทบาทหลัก, ความสัมพันธ์กับ พระกฤษณะ	หน้าที่การเล่าเรื่อง	อรรถาธิบายที่สำคัญ (ตัวอย่าง)
		ปกป้องดูแล	
กษัตริย์กังสะ	ปฏิบัติหลัก	การเป็นตัวแทนของความ ชั่วร้าย, การเน้นย้ำถึง ความยุติธรรมอัน ศักดิ์สิทธิ์	10.4, 10.44
นารทมุนี	ฤๅษีผู้ศักดิ์สิทธิ์	การให้คำแนะนำทางจิต วิญญาณ, การพยากรณ์ ล่วงหน้า, การเป็นผู้ เชื่อมโยงระหว่างสวรรค์ กับมนุษย์	10.10, 10.12
โคปี	ผู้ศรัทธาผู้ใกล้ชิด	การเป็นตัวอย่างของภักดี ที่บริสุทธิ์ที่สุด, การ แสดงออกถึงความ ปรารถนาและการพลัด พราก	10.29-33, 10.47
พระพรหมา พระศิวะ พระอินทร์	เทพผู้มีอำนาจ	การเป็นตัวอย่างของการ ยอมรับอำนาจสูงสุดของ พระกฤษณะ, การถวายนม คำสรรเสริญทางปรัชญา	10.13, 10.14 10.27, 10.63

บทบาทที่แตกต่างกันของตัวละครสนับสนุนต่าง ๆ เช่น พระนางยโสธา, นันทมหาราช, โคปี, และแม้แต่สุรต่าง ๆ ไม่ได้มีไว้เพื่อความหลากหลายในการเล่าเรื่องเท่านั้น แต่ยังทำหน้าที่เป็นตัวแทนรูปแบบความสัมพันธ์ต่าง ๆ กับพระเจ้า ยโสธาและนันทะเป็นตัวอย่างของความรักแบบพ่อแม่ (วาทสยรส) โคปีเป็นตัวอย่างของความรักแบบคู่ครอง (มธรรยรส) และแม้แต่สุรก็ยังได้รับการปลดปล่อยจากการถูกสังหารโดยพระกฤษณะ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเมตตาอันครอบคลุมของพระองค์ แนวทางการเล่าเรื่องลักษณะนี้เป็นแบบอย่างที่หลากหลายของการมีส่วนร่วมทางจิตวิญญาณ ทำให้เส้นทางของภักติสามารถเชื่อมโยงและสร้างแรงบันดาลใจให้กับประสบการณ์และความสามารถทางอารมณ์ที่หลากหลายของมนุษย์ การเล่าเรื่องมักจะเน้นตัวละครบางตัวหรือตัวละครกลุ่มบางกลุ่มเพื่อเน้นจุดสำคัญทางศรัทธาหรือปรัชญา ตัวอย่างเช่น โคปีได้รับความสำคัญอย่างมากเพื่ออธิบายธรรมชาติของความรักที่บริสุทธิ์และการพลัดพราก เป็นต้น

3.4.3. ตัวละครซึ่งมีความสัมพันธ์กับพระกฤษณะ (วงศ์ตระกูล)

เรื่องราวในสกันระที่ 10 ไม่ได้เป็นเพียงชีวประวัติของพระกฤษณะอย่างละเอียดเท่านั้น แต่ยังมีความสัมพันธ์ของพระกฤษณะกับตัวละครต่างๆ ความสัมพันธ์เหล่านี้เป็นช่องทางสำหรับการสำแดงลีลาของพระองค์ และการปรากฏคุณลักษณะอันศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ของพระองค์ เช่น ในฐานะบุตร, พี่ชาย, คนรัก, สามิ, กษัตริย์, สหาย และองค์ภควานสูงสุด สารัตถะสำคัญของสกันระที่ 10 แสดงให้เห็นอย่างต่อเนื่องว่าเหตุการณ์ต่างๆ ถูกขับเคลื่อนด้วยปฏิสัมพันธ์เหล่านี้ ความกลัวของกังสะต่อบุตรคนที่แปดของเทวีกี, ความรักแบบพ่อแม่ของนันทะและยโสธา, ความภักดีของเหล่าโคปี, การกิจของอกรุระ และการอภิเษกสมรสต่างๆ สิ่งเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่าความสัมพันธ์ไม่ใช่เรื่องรอง แต่เป็นศูนย์กลางของโครงสร้างการเล่าเรื่องและความสำคัญทางปรัชญาของสกันระที่ 10 จุดประสงค์ของสกันระนี้คือการเปิดเผยเรื่องราวอันศักดิ์สิทธิ์ของพระกฤษณะ และการนี้เกิดขึ้นผ่านปฏิสัมพันธ์ของพระองค์กับผู้อื่น คัมภีร์ปุราณะ รวมถึงภาคตปุราณะ ให้ความสำคัญอย่างมากกับลำดับวงศ์ตระกูล หรือวังศานุกริต วงศ์ตระกูลเหล่านี้ไม่เพียงแต่ทำหน้าที่เป็นบันทึกทางประวัติศาสตร์ภายในกรอบของปุราณะเท่านั้น แต่ยังเป็นการอธิบายความเชื่อมโยงอันศักดิ์สิทธิ์และทางเชื้อพระวงศ์ของบุคคลสำคัญอีกด้วย การทำความเข้าใจวงศ์ตระกูลของพระกฤษณะเป็นการกำหนดบทบาทของพระองค์ภายในระเบียบของจักรวาลและโลกตามที่อธิบายไว้ในคัมภีร์ โดยยทวงศ์ซึ่งพระกฤษณะทรงอวตารลงไปในนั้นเป็นวงศ์ที่มีความโดดเด่นและมีความสำคัญในกลุ่มจักรวาล

ความเป็นพระเจ้าของพระกฤษณะมักจะถูกเปิดเผยอย่างค่อยเป็นค่อยไป แม้กระทั่งกับสมาชิกในครอบครัวที่ใกล้ชิดที่สุดของพระองค์ บทบาทที่เหมือนมนุษย์ของพระองค์ ได้แก่ บุตรและ

น้องชาย บางครั้งก็เป็นการปกปิดอำนาจความเป็นพระเจ้าสูงสุดของพระองค์เพื่อที่จะเปิดเผยอย่างน่าทึ่งในภายหลัง เช่น การแสดงวิศรุรูปแก่พระนางยโศทา ซึ่งในตอนแรกปฏิบัติต่อพระกฤษณะเหมือนเด็กธรรมดาจนถึงกับผูกพระองค์ไว้ หรือครั้งพระนางเทวกีและवासुเทพสวตอ้อนวอนเมื่อพระองค์ปรากฏพระวรกายอันศักดิ์สิทธิ์ แต่จากนั้นก็กระทำการด้วยความกลัวต่อกังสะ ความรู้สึกตรงข้ามนี้ชี้ให้เห็นถึงการละเล่นอันศักดิ์สิทธิ์โดยเจตนาของพระกฤษณะ ซึ่งความรักในครอบครัวอยู่ร่วมกับความเกรงขามในความเป็นพระเจ้าของพระองค์ ทำให้เกิดรส (rasa) แห่งความภักดีที่หลากหลายยิ่งขึ้น ซึ่งผู้อ่านพบว่าการเล่าเรื่องในภาคตปุระณะตั้งใจแสดงความตึงเครียดนี้แก่ผู้อ่านเพื่อหวังผลในภายหลัง

3.4.3.1. วงศ์ตระกูลบรรพบุรุษของพระกฤษณะ (ยทวงศ์)

เรื่องราวในภาคตปุระณะสัณษะที่ 10 ได้แสดงบรรพบุรุษสำคัญของยทวงศ์ การประสูติของพระกฤษณะในยทวงศ์ ซึ่งเป็นวงศ์ตระกูลที่ได้รับการยอมรับและนับถืออย่างยิ่งในประวัติศาสตร์ทำหน้าที่ส่งเสริมให้การปรากฏพระองค์บนโลกนี้มีความชอบธรรมภายใต้กรอบวัฒนธรรมและสังคมแบบปุระณะ คือ ไม่ใช่การประสูติหรืออวตารแบบสุ่มแต่เป็นการประสูติในราชวงศ์ที่สำคัญ พระกฤษณะทรงเป็นเชื้อสายของกษัตริย์ยาดิ กษัตริย์องค์สำคัญในจันทรวงศ์ ถือเป็นบรรพบุรุษของชาวยาทวะ มีโอรสองค์สำคัญที่เป็นต้นกำเนิดสายเลือดของพระกฤษณะ คือ ยท ผู้ก่อตั้งยทวงศ์ การสืบเชื้อสายของพระกฤษณะจากยทเป็นส่วนสำคัญในอัตลักษณ์ของพระองค์ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

วฤษณิ ผู้สืบเชื้อสายคนสำคัญของยท ในสายของสาตวตะ เป็นวงศ์ที่มีความโดดเด่นในหมู่ชาวยาทวะ ในภาคตปุระณะสัณษะที่ 10 กล่าวถึงการรวมตัวกันของวฤษณิและยาทวะทั้งหมด ซึ่งชี้ให้เห็นถึงภูมิทัศน์ทางสังคมและการเมืองที่มีพลวัต วงศ์ตระกูลของพระกฤษณะไม่ได้มีเอกภาพ แต่เป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มสังคมที่ใหญ่กว่าและมีการพัฒนาอยู่เสมอ การรวมกันนี้อาจหมายถึงพันธมิตรเชิงกลยุทธ์หรือการหลอมรวมโครงสร้างอำนาจซึ่งมีความสำคัญต่ออิทธิพลของชาวยาทวะ ที่พระกฤษณะทรงเป็นผู้นำในภายหลังจากที่ทรงปกครองทวารกา

บรรพบุรุษสายตรงที่กล่าวถึงในส่วนที่เกี่ยวข้องกับตัวละครในสัณษะที่ 10 ได้แก่

ศุรเสนะ พระบิดาของवासुเทพ และด้วยเหตุนี้จึงเป็นพระอัยกาฝ่ายบิดาของพระกฤษณะ อาณาจักรรอบมธูรายังเป็นที่รู้จักในนามศุรเสนะ อ้างถึงवासุเทพว่าเป็น “โอรสของศุรเสนะ” ในสัณษะที่ 10 อธิบายที่ 45 โศลกที่ 26

3.4.3.2. ครอบครัวกัลลิตของพระภุชณะในสัณณะที่ 10

1. บิดามารดาและบิดามารดาบุญธรรม

เนื้อหาในส่วนของนันทะและยโสทาเน้นย้ำถึงอำนาจขององค์ความผู้ควบคุมจักรวาล แสดงให้เห็นว่าความรักแบบพ่อแม่ต่อพระเจ้าเป็นหนทางสู่การสื่อสารกับพระเจ้า พระภุชณะผู้เป็นองค์ความสูงสุดได้รับการเลี้ยงดูโดยนันทะและยโสทา ยโสทาผูกพระภุชณะเอาไว้ในสมัยวัยเยาว์ นันทะเฉลิมฉลองการประสูติของพระองค์ด้วยความยินดีอย่างยิ่ง เป็นการแสดงให้เห็นว่าพระภุชณะหรือพระเป็นเจ้าสามารถเข้าถึงได้ผ่านความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดเหมือนมนุษย์

บทบาทหน้าที่ทางครอบครัวของวสุเทพ, เทวเกี, โรหิณี, นันทะ และยโสทา มีลักษณะเป็นเครือข่ายป้องกันภัยรอบพระภุชณะในวัยทารก ซึ่งช่วยอำนวยความสะดวกโดยอำนาจศักดิ์สิทธิ์ เช่น บทบาทของโยคมายา, การย้ายครรภ์ของพลราม สิ่งนี้แสดงให้เห็นว่าในขณะที่ความทุกข์ ความสุข และอารมณ์ของมนุษย์มีส่วนเกี่ยวข้องในลีลาของพระเจ้า แต่พระเป็นเจ้าสูงสุดเองก็ทรงมีแผนการอันศักดิ์สิทธิ์ที่ควบคุมความปลอดภัยและมีส่วนในการเลี้ยงดูพระภุชณะ ความกล้าหาญของวสุเทพในการย้ายพระภุชณะไปโคกทะเล การที่โรหิณีให้ที่พักพิงแก่พลราม และการที่นันทะและยโสทาจัดหาสถานที่ปลอดภัยในวระชะ ล้วนมีความสำคัญอย่างยิ่ง คำพยากรณ์เกี่ยวกับกัณสะทำให้มาตรการป้องกันเหล่านี้มีความจำเป็น องค์ประกอบที่น่าอัศจรรย์ คือ โยคมายาและการย้ายครรภ์ แสดงให้เห็นว่ามีพลังศักดิ์สิทธิ์สนับสนุนการกระทำของมนุษย์เหล่านี้ เพื่อให้แน่ใจว่าการปรากฏพระองค์ของพระเจ้าจะประสบความสำเร็จ

วสุเทพ (พระบิดาผู้ให้กำเนิด) มีบทบาทและความสัมพันธ์ คือ เป็นโอรสของศุรเสนะ สวามีของเทวเกีและโรหิณี ได้รับการบรรยายว่าเป็นผู้มีบุคลิกที่ซื่อตรงและสุขุม บทบาทหลักของพระองค์ในช่วงต้นของสัณณะที่ 10 คือการอำนวยความสะดวกในการประสูติของพระภุชณะและรับรองความปลอดภัยของพระองค์จากกัณสะโดยการพาพระองค์ไปยังโคกทะเลอย่างลับๆ พระองค์ได้พบนันทะในมฤตา ต่อมาได้ประกอบพิธีสวมสายยัชโญปวีตให้กับพระภุชณะและพลรามหลังจากการตายของกัณสะ และพระองค์แสดงความเข้าใจในอำนาจอันศักดิ์สิทธิ์ของพระภุชณะ

เทวกี (พระมารดาผู้ให้กำเนิด) ธิดาของกษัตริย์เทวกะ, ขยายของวสุเทพ น้องสาวของกังสะ เป็นผู้ที่คำพยากรณ์ระบุว่าบุตรคนที่แปดของนางจะสังหารกังสะ ถูกกังสะจองจำ และกังสะได้สังหารโอรสคนแรกของนาง นางประสูติพระกฤษณะ (บุตรคนที่แปด) และพลราม (บุตรคนที่เจ็ดถูกย้ายไปยังครรภ์ของโรहिณี) นางและวสุเทพสวดอ้อนวอนเมื่อพระกฤษณะปรากฏพระวรกายอันศักดิ์สิทธิ์ ในสัณฐานที่ 10 อายุนั้น 85 นางขอให้พระกฤษณะและพลรามนำโอรสที่เสียชีวิตไปแล้วกลับคืนมา

นันทะ (พระบิดาบุญธรรม) หัวหน้าคนเลี้ยงวัวในโคกฤษณะและวรชะ สวามีของยโสทา ญาติและสหายสนิทของวสุเทพ เลี้ยงดูพระกฤษณะและพลราม ประกอบพิธีประสูติของพระกฤษณะด้วยความยินดีและการบริจาทนอย่างยิ่งใหญ่ ตัดสินใจออกจากโคกฤษณะไปยังวณทาวนะ ความรักอันลึกซึ้งของพระองค์ที่มีต่อพระกฤษณะได้รับการเน้นย้ำอยู่บ่อยครั้งในวรชะลีลา

ยโสทา (พระมารดาบุญธรรม) ขยายของนันทะ แลกเปลี่ยนธิดาแรกเกิดของนาง (โยคมายา) กับพระกฤษณะ เป็นที่รู้จักดีในการแสดงความรักแบบมารดาอันยิ่งใหญ่ นางได้เห็นพลังศักดิ์สิทธิ์ของพระกฤษณะ เช่น วิศวรูปในพระโอษฐ์ของพระองค์ และผูกพระองค์ด้วยเชือกในทาโมทรลีลา และความโศกเศร้าในการพลัดพรากจากพระกฤษณะเมื่อพระองค์เสด็จไปยังมถุรา พระกฤษณะทรงยกย่องความเมตตาที่นางมีต่อพระองค์ว่าไม่มีใครเทียบได้

โรहिณี (พระมารดาเลี้ยง, พระมารดาผู้ให้กำเนิดพลราม) ขยายองค์แรกของวสุเทพ มารดาของพลราม ผ่านการย้ายครรภ์จากครรภ์ของเทวกี และสุภัทรา พำนักอยู่ที่บ้านของนันทะในวรชะขณะที่วสุเทพถูกจองจำ มีบทบาทสำคัญในการเลี้ยงดูทั้งพระกฤษณะและพลรามในวัยเยาว์

2. พี่น้อง

พลราม พี่ชายของพระกฤษณะ โอรสของวสุเทพและโรहिณี (ตั้งครรภ์โดยเทวกี) ธรรมชาติอันศักดิ์สิทธิ์ของพระองค์ในฐานะอวตารของเศษนาค ได้รับการตั้งชื่อว่า รามะ เพราะเป็นสัญลักษณ์ของการประทานความสุข พลเทวะหรือพลภัทระ เพราะความแข็งแกร่ง สัณฐาน เพราะดึงดูดชาวยาทวะและถูกย้ายจากครรภ์ ลีลาในวัยเยาว์กับพระกฤษณะในวรชะ เช่น สังหารอสูร เณรกาสูร, ประลัมพาสูร เดินทางไปมถุราพร้อมกับพระกฤษณะ ผู้ศึกษาพบว่าบุคคลสำคัญข้างกายพระกฤษณะอย่างพลราม ไม่ได้เป็นเพียงพี่น้อง แต่เป็นการ

ขยายอำนาจของพระภุชณะ และเป็นสหยาพร้อมในลีลาอันศักดิ์สิทธิ์เสมอ ความแข็งแกร่ง บุคลิกที่โดดเด่น และบทบาทที่ส่งเสริมกัน ชี้ให้เห็นถึงการปรากฏของสองพลังศักดิ์สิทธิ์ พล ารมอยู่กับพระภุชณะเสมอในวัยเยาว์ พระองค์มีส่วนร่วมในการสังหารอสูร พระองค์ได้รับการบรรยายอย่างชัดเจนว่าเป็นการอวตารของเศษนาค และการกระทำในภายหลังของ พระองค์ เช่น การเผชิญหน้ากับพวกเกอร์พ แสดงให้เห็นถึงสถานะที่เป็นอิสระของพระองค์ แต่ก็สอดคล้องกับจุดประสงค์โดยรวมของพระภุชณะอย่างสมบูรณ์ การจับคู่อำนาจกันนี้ เป็นพื้นฐานของลีลาหลายอย่างของพระภุชณะในสัณฐานที่ 10

สุภัทรา น้องสาวต่างมารดาของพระภุชณะและพลราม ธิดาของवासुเทพ โรहिणी ประสูติสุภัทราหลังจากवासुเทพเป็นอิสระ ยังระบุชื่อนางพร้อมกับพลรามว่าเป็นผู้รอดชีวิตจาก กังสะ เหตุการณ์สำคัญในชีวิตของนาง เช่น การอภิเษกสมรสกับอรชุน ผู้ศึกษาตั้งข้อสังเกตว่า ภาควัตปุราณะกล่าวถึงการประสูติของนางและการอภิเษกสมรสกับอรชุน ในขณะที่พลราม ในตอนแรกสนับสนุนทุโรธณ์มากกว่า ในสัณฐานที่ 10 ไม่ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับบทบาท ของนางอย่างมีนัยสำคัญนัก

ตารางที่ 5 ความสัมพันธ์ระหว่างตัวละครกับพระภุชณะ

ตัวละคร	ความสัมพันธ์กับ พระภุชณะ	บทบาทสำคัญในสัณฐานที่ 10
वासुเทพ	พระบิดาผู้ให้กำเนิด	การประสูติ, การย้ายไปยังโคกุลละ, พิธีกรรมในภายหลัง
เทวกี	พระมารดาผู้ให้กำเนิด	คำพยากรณ์, การถูกจองจำ, การประสูติ, การสวด อ้อนวอน, การขอไอรสคืน
นันทะ มหาราช	พระบิดาบุญธรรม	การเลี้ยงดูในวรัชะ, การปกป้อง
ยโศทา	พระมารดาบุญธรรม	ความรักแบบมารดา, การได้เห็นความเป็นพระเจ้า, ทา โมทรลีลา

โรหิณี	พระมารดาเลี้ยง	มารดาของพลราม, เลี้ยงดูพระกฤษณะและพลราม
พลราม	พี่ชาย	สหายอันศักดิ์สิทธิ์, ลีลา, การสังหารอสูร, การเมือง
สุภัทรา	น้องสาวต่างมารดา	ประสูติจากวสุเทพ เป็นส่วนหนึ่งของครอบครัวใกล้ชิด

3.4.3.3. ขายาของพระกฤษณะในสัณฐานที่ 10

การอภิเชกสมรสของพระกฤษณะ โดยเฉพาะกับอัมภกรรยา ไม่ได้เป็นเพียงเรื่องราวความรัก แต่เป็นลีลาอันซับซ้อนที่เกี่ยวข้องกับการแทรกแซงอันศักดิ์สิทธิ์ของพระกฤษณะ สิ่งนี้ชี้ให้เห็นว่าบทบาทของพระกฤษณะในฐานะสามีนั้นมีหลายแง่มุม ครอบคลุมทั้งความเป็นวีรบุรุษ ความรักดี และความรับผิดชอบของกษัตริย์

1. อัมภกรรยา (ขายาหลักแปดพระองค์)

อัตลักษณ์ร่วมของพวกนางแสดงถึงแง่มุมต่างๆ ของพระกฤษณะ ขายาแต่ละพระองค์มีโอรสสืบคนกับพระกฤษณะ พวกนางทุกคนถือว่าตนเองเป็นที่รักที่สุดของพระกฤษณะ โดยในตอนแรกไม่ทราบความจริงทั้งหมดเกี่ยวกับพระองค์ แต่ก็หลงใหลในพระองค์อย่างเต็มที่

รูกมีณี เจ้าหญิงแห่งวิทรรกะ อวตารของพระแม่ลักษมี มีชื่อเสียงในด้านความรักดีต่อพระกฤษณะแม้กระทั่งก่อนที่จะได้พบพระองค์ ส่งสาส์นความรักถึงพระกฤษณะเพื่อขอให้พระองค์ช่วยนางจากการถูกบังคับให้แต่งงานกับคิสุपालะ พระกฤษณะลักพาตัวนางจากวิหารก่อนพิธีอภิเชกสมรสที่วางแผนไว้ การอภิเชกสมรสของนางเป็นสัญลักษณ์ของการรวมกันของจิตวิญญาณ (ความรักดี) กับปรมาตมัน (พระเจ้าสูงสุด) นางเป็นราชินีองค์แรกและองค์หลักของพระกฤษณะ โอรสของนางมีรายชื่ออยู่ใน อธิยายะที่ 61 โดยปรัทยุมน์เป็นโอรสที่โดดเด่นที่สุดของนาง

สุดท้ายมา ถิดาของสัตราจิต การอภิเชกสมรสของนางเชื่อมโยงกับเหตุการณ์อัมภณีสยามันตกะ สัตราจิตถวายนางให้พระกฤษณะหลังจากพ้นจากข้อกล่าวหาเท็จเกี่ยวกับอัมภณี เดินทางไปกับพระกฤษณะยังเมืองปราคชโยติษะเพื่อต่อสู้กับนรกาสูร

(เพามาสุร) ตามคำขอของนาง พระภคชนะได้ออนตันปาริชาตจากสวรรคและนำมาปลูกไว้ในสวนของนาง

ชามพวดี ธิดาองค์เดียวของพญาหมีชามพวาน การอภิเชกสมรสของนางก็เชื่อมโยงกับอัญมณีสยามันตกะเช่นกัน พระภคชนะต่อสูกับชามพวานเป็นเวลา 28 วันเพื่อชิงอัญมณีสยามัน; ชามพวานเมื่อตระหนักว่าพระภคชนะคือพระราม จึงถวายชามพวดีให้เป็นชวยา เป็นมารดาของสัสมพะและโอรสอื่นๆ

กาลินที ธิดาของสุริยเทพ พบโดยพระภคชนะและอรชุนขณะบำเพ็ญตบะในแม่น้ำยมุนา ปรรณนาพระวิษณุ (พระภคชนะ) เป็นสวามี พระภคชนะนำนางขึ้นราชรถและต่อมาอภิเชกสมรสกับนางที่ทวารกา

มิตรวินทา ธิดาของราชาธิเทวี พระมาตุจฉาฝ่ายบิดาของพระภคชนะ (น้องสาวของวสุเทพ) เจ้าหญิงแห่งวันดี พี่ชายของนางคือ วินทยา และ อนูวินทยา (พันธมิตรของทูลโยธน์) ห้ามนางไม่ให้เลือกพระภคชนะในพิธีสุมพร แม้ว่านางจะหลงใหลในพระองค์ก็ตาม พระภคชนะลักพาตัวนางต่อหน้ากษัตริย์คู่แข่ง

นาคณชิตี (สัตยา) ธิดาของกษัตริย์นาคณชิตแห่งโกศล พระบิดาของนางตั้งเงื่อนไขสำหรับการอภิเชกสมรสของนางว่า ผู้สุมพรจะต้องปราบวัวคนองเจ็ดตัว เจ้าชายหลายองค์ล้มเหลว พระภคชนะแบ่งพระองค์ออกเป็นเจ็ดร่าง ปราบวัวได้อย่างง่ายดายและได้นางเป็นชวยา

ภัทรา เจ้าหญิงแห่งอาณาจักรโกเกยะ ธิดาของศรุตกิริติ พี่ชายของนางนำโดยสันตรทนะ ถวายนางให้พระภคชนะอภิเชกสมรส

ลักษมนา ธิดาของกษัตริย์แห่งมัทระ เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติที่ดี พระภคชนะลักพาตัวนางจากพิธีสุมพร

2. ชวยาอื่นๆ

ชวยารอง 16,100 องค์ ได้แก่ เจ้าหญิงและสตรีอื่นๆ ที่ถูกอสูรนากราสูร (เพามาสุร) จับตัวไว้ หลังจากพระภคชนะสังหารนากราสูรโดยมีสัตยภามาช่วยเหลือ พระองค์ได้ช่วยพวกนางไว้ทั้งหมด พวกนางแต่ละคนปรรณนาพระภคชนะเป็นสวามี และพระองค์โดยการชวยา

พระองค์ออกเป็นหลายร่าง ได้อภิเษกสมรสกับพวกนางทั้งหมดพร้อมกันที่ทวารกาเพื่อฟื้นฟูเกียรติของพวกนาง

โคปี ความสัมพันธ์ของพวกนางกับพระกฤษณะในวณทาวณะ ซึ่งโดดเด่นด้วยความรักอันลึกซึ้งและสนุกสนาน (ราสลีลา) เป็นศูนย์กลางของความภักดีต่อพระกฤษณะ ผู้ศึกษาพบว่าสกันระที่ 10 จะเน้นหนักไปที่ลีลาของพระกฤษณะในวณทาวณะซึ่งเกี่ยวข้องกับเหล่าโคปีโดยรวม ผู้ศึกษาไม่พบชื่อของ “ราธา” ที่ถือว่าเป็นชายาที่มีชื่อเสียงของพระกฤษณะ แต่พบว่าพระกฤษณะทรงแสดงความโปรดปรานโคปีนางหนึ่งเป็นพิเศษ จนทำให้โคปีอื่นๆ เกิดความอิจฉา ความสัมพันธ์ของพวกนางไม่ได้ถูกกำหนดโดยการแต่งงานอย่างเป็นทางการในลักษณะเดียวกับเหล่าชายาในทวารกา แต่มีความใกล้ชิดทางจิตวิญญาณที่ไม่มีใครเทียบได้

3.4.3.4. ผู้สืบสกุลของพระกฤษณะในสกันระที่ 10

เรื่องราวของปรัทุมน์ สามพะ และอนิรุทธ์ แสดงให้เห็นว่าลีลาของพระกฤษณะขยายผ่านผู้สืบสกุลของพระองค์ การผจญภัย การอภิเษกสมรส และความขัดแย้งของพวกเขาก็ไม่ใช่เพียงเรื่องเล่ารื่อง แต่เป็นการต่อเนื่องของเรื่องเล่าอันศักดิ์สิทธิ์ที่กว้างขึ้น ซึ่งเกี่ยวข้องกับการปฏิสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตบนสวรรค์และบนโลกที่มีพลังอำนาจอื่นๆ ชีวิตของปรัทุมน์สะท้อนเรื่องราวของกามเทพและเกี่ยวข้องกับบ่อสุร การลักพาตัวลักขมณาของสามพะนำไปสู่การเผชิญหน้าครั้งใหญ่กับพวกเการพ ซึ่งเกี่ยวข้องกับพลังของพลราม ความรักของอนิรุทธ์กับอุษานำไปสู่การต่อสู้อันยิ่งใหญ่ของจักรวาลที่เกี่ยวข้องกับพระกฤษณะ, พลราม, พาณาสุระ และพระศิวะ แสดงให้เห็นเหตุการณ์ที่เต็มไปด้วยพลังศักดิ์สิทธิ์ ความขัดแย้ง และการแก้ไข ซึ่งสะท้อนอำนาจของพระกฤษณะ

1. โอรสของอัษฎกรรยา

ชายาหลักแปดองค์ของพระกฤษณะแต่ละองค์ประสูติโอรสสิบคน ซึ่งทุกคนมีคุณสมบัติไม่ด้อยกว่าพระบิดา รวมเป็นโอรสแปดสิบคนจากอัษฎกรรยา

ตารางที่ 6 รายนามโอรสของอัมภรรยา (ภาคตปุระณะ, สกัณธ์ที่ 10, อธิบายที่ 61)

ชื่อยา	โอรส
รูกมิณี	ปรัทญมนะ, จารุเทศนะ, สุเทศนะ, จารุเทหะ, สุจารุ, จารุคุปตะ, ภัทรจารุ, จารุ จันทร, วิจารุ
สตัยภามา	ภานุ, สุภานุ, สวรรภานุ, ปรภานุ, ภานุมาน, จันทรภานุ, พฤห์ภานุ, อติภานุ, ศรี ภานุ, ประติภานุ
ชามพวดี	สามพะ, สุมิตร, ปุรุชิต, ศตชิต, สหสรชิต, วิชัย, จิตรเกตุ, วสุมาน, ทราวิหะ, กรรตุ
นาคนชิตี (สตั ยา)	วีระ, จันทร, อัศวเสนะ, จิตรคุ, เวควนะ, วฤษะ, อามะ, คังขุ, วสุ, กุนตี
กาลินที	ศรุต, กวี, วฤษะ, วีระ, สุพาหุ, ภัทร, ศานติ, ทรรศะ, ปุณณมาส, โสมกะ
ลักษณณา	ปรโหมะ, คาตรวัน, สิงหะ, พละ, ปรพละ, อูรฉวะ, มหาศักติ, สหะ, โอชะ, อปร ชิต
มิตรวินทะ	วฤกะ, หาระ, อนิล, คฤธระ, วรรณะ, อุณนาท, มหังสะ, ปาวนะ, วหนิ, กษุธิ
ภัทรา	สังครามชิต, พฤห์ตเสน, ศุระ, ปรหณะ, อริชิต, ชัย, สุภัทระ, วามะ, आयुर, สตัย กะ

2. โอรสที่โดดเด่นและเรื่องเล่าอยู่ในสกัณธ์ที่ 10

การอภิเษกสมรสของโอรสและหลานของพระกฤษณะ (ปรัทญมนกับรูกมวดีแห่ง
วิทรรกะ, สามพะกับลักษณณาแห่งเการพ, อนิรุทกับอุษา ธิดาของพาณาสูร) สร้างเครือข่าย

ความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนกับราชวงศ์ที่โดดเด่นอื่นๆ และแม้กระทั่งเชื้อสายอสุร สิ่งนี้เน้นให้เห็นมิติทางสังคมและการเมืองของครอบครัวพระกฤษณะในทวารกา รุกมวดีเป็นธิดาของรุกมีซึ่งเชื่อมโยงกลับไปยังวิหรัณะ ลักษณะเป็นธิดาของทุโรธน์ซึ่งเชื่อมโยงยาวทะกับการพแม้ว่าจะผ่านการลักพาตัวอย่างรุนแรงซึ่งในตอนแรกอันก่อให้เกิดความขัดแย้ง อุษาเป็นธิดาของพณาสูร กษัตริย์แห่งอสุร การอภิเษกสมรสเหล่านี้ ไม่ว่าจะผ่านพันธมิตรหรือความขัดแย้ง ขยายขอบเขตอิทธิพลและการปฏิสัมพันธ์ของยาวทะ สานความสัมพันธ์พวกเขาเข้ากับโครงสร้างทางการเมืองและสังคมที่ใหญ่ขึ้นให้กับลีลาของพระกฤษณะ

ปรัทยุมน์ โอรสองค์โตของพระกฤษณะและรุกมีณี เป็นการกลับชาติมาเกิดของกามเทพ ถูกอสุรคัมพระลักพาตัวไปตั้งแต่ยังเป็นทารกที่อายุไม่ถึงสิบวัน ถูกโยนลงทะเล ถูกปลากลิ้น และพบโดยมายาวดี (รติ ชายาของพระองค์ในชาติก่อน) ในครัวของคัมพระ ได้รับการเลี้ยงดูโดยมายาวดี ในที่สุดพระองค์สังหารคัมพระด้วยมหายาวิทยาที่นางสอนให้ และกลับไปยังทวารกาพร้อมกับนางในฐานะชายา

สามพะ โอรสของพระกฤษณะและชามพวดี เป็นที่รู้จักในด้านความหล่อเหลาและชุกชน ลักษณะตัวลักษณะ ธิดาของทุโรธน์ จากพิธีสยุมพรของนาง สิ่งนี้นำไปสู่ความขัดแย้งกับพวกการพซึ่งจับตัวพระองค์ไว้ พลรามเข้าแทรกแซง ชู่ว่าจะทำลายหัสตินาปุระ และช่วยให้สามพะได้รับการปล่อยตัวพร้อมกับลักษณะ ซึ่งสามพะได้อภิเษกสมรสด้วยในภายหลัง

อนิรุทธ์ โอรสของปรัทยุมน์และรุกมวดี หลานของพระกฤษณะ เรื่องราวของพระองค์เกี่ยวข้องกับอุษา ธิดาของพณาสูร อุษาเห็นอนิรุทธ์ในความฝันและตกหลุมรักสหายของนางชื่อจิตรเลขา ใช้พลังลึกลับลักพาตัวอนิรุทธ์จากทวารกาไปยังปราสาทของอุษาในโคณิตปุระ พณาสูรพบพวกเขาและจับอนิรุทธ์หลังจากการต่อสู้ สิ่งนี้นำไปสู่การรบครั้งใหญ่ที่พระกฤษณะและพลรามต่อสู้กับพณาสูรและพระศิวะ พระกฤษณะเอาชนะพณาสูร (ไว้ชีวิตตามคำขอของพระศิวะ แต่ตัดแขนของเขาออกไปหลายข้าง) และอนิรุทธ์ได้อภิเษกสมรสกับอุษา

ผู้ศึกษาเห็นว่าเรื่องราวของทั้งปรัทยุมน์ (ถูกลักพาตัวและกลับมา) และโอรสทั้งหกของเทวกีที่เสียชีวิตไปแล้ว ซึ่งพระกฤษณะและพลรามนำกลับมาในสัณระที่ 10 อธิยายะที่ 85 มีการพรรณนาทางอารมณ์ที่ทรงพลังเกี่ยวกับความรักของมารดาและบิดา การสูญเสีย และการกลับมาพบกันอย่างมี

ความสุข ซึ่งเน้นย้ำถึงพลังของพระภุชยะในการฟื้นฟูและเติมเต็มความปรารถนาที่ลึกที่สุดของสาวกของพระองค์

3.4.4. ตัวละครสำคัญอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องในสัณฐะที่ 10

พระภุชยะทรงเป็นศูนย์กลางของเครือข่ายความสัมพันธ์อันกว้างใหญ่ทั้งทางครอบครัว, มิตรภาพ, ความรักดี และความเป็นศัตรู สัณฐะที่ 10 แสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงดำเนินความสัมพันธ์ที่หลากหลายเหล่านี้ได้อย่างไร โดยทรงตอบสนองต่อแต่ละฝ่ายตามอัธยาศัยและจุดประสงค์อันศักดิ์สิทธิ์ของพระองค์ พระองค์ทรงเป็นโอรสที่รักของเทวีกีและยโศทา, สหายผู้รักดีของอุทระ, เจ้านายผู้เมตตาของอกรุระ และผู้ทำลายล้างที่น่าเกรงขามของกังสะ เรื่องราวการอภิเษกสมรสของลูกหลานของพระองค์ (สามพะ, อนิรุทธิ์) ยิ่งขยายเครือข่ายอำนาจนี้ออกไป ดึงดูดอาณาจักรอื่นๆ แม้แต่เชื้อสายอสูรเข้ามาในขอบเขตอิทธิพลของพระองค์ สิ่งนี้แสดงให้เห็นว่าพระภุชยะไม่ได้เป็นเทพเจ้าที่มีสถานะโดดเดี่ยว แต่เป็นผู้ที่ยังรากลึกในโลกมนุษย์ มีปฏิสัมพันธ์กับทุกสิ่งที่พระองค์ทรงพบเจอ

3.4.4.1. ศัตรูที่มีความเชื่อมโยงทางครอบครัว

กังสะ ลูกของพระภุชยะ พี่ชายของเทวีกี โอรสของอูครเสนะ ถูกขับเคลื่อนด้วยคำพยากรณ์ที่ว่าบุตรคนที่แปดของเทวีกีจะสังหารตน จึงจองจำเทวีกีและวสุเทพ และสังหารโอรสทุกคนแรกของพวกเขามาอย่างเป็นระบบ พระองค์ส่งอสูรไปยังภูเขาวานะอย่างต่อเนื่องเพื่อสังหารพระภุชยะ ในที่สุดพระภุชยะและพลรามเสด็จมายังมฤรา และพระภุชยะสังหารกังสะในสังเวียนมวยปล้ำ เป็นการทำให้คำพยากรณ์เป็นจริง

3.4.4.2. ญาติและสาวก

ตัวละครเช่น อกรุระ และ อุทระ เป็นตัวอย่างของความรักดีอันบริสุทธิ์ ประสบกับการตระหนักรู้ทางจิตวิญญาณอย่างลึกซึ้งซึ่งผ่านการรับใช้และความใกล้ชิดกับพระภุชยะในทางกลับกัน ความเป็นศัตรูอย่างรุนแรงของกังสะ ซึ่งจดจ่ออยู่กับพระภุชยะตลอดเวลา ก็นำไปสู่ความหลุดพ้นแม้ว่าจะมีลักษณะที่แตกต่างกัน เมื่อถูกพระภุชยะสังหาร สิ่งนี้แสดงให้เห็นแนวคิดของปุราณะที่ว่าอารมณ์ที่รุนแรงใดๆ ที่มุ่งไปยังองค์ภควานสูงสุดสามารถนำไปสู่การเชื่อมต่อได้ แม้ว่าจะมีผลลัพธ์ที่แตกต่างกัน การเดินทางของอกรุระเต็มไปด้วยความปีติยินดีในความรักดี อุทระเป็นผู้ได้รับความรักและความเมตตาอันลึกซึ้งจากพระภุชยะ การดำรงอยู่ทั้งหมดของกังสะถูกครอบงำด้วยความคิดถึงพระภุชยะเนื่องจากความกลัว ผู้ศึกษา

พบว่าภาควัตปุราณะมักกล่าวว่า แม้แต่ผู้ที่ต่อต้านพระภุชณะก็บรรลुरुูปแบบหนึ่งของการหลุดพ้นด้วยการสัมผัสของพระองค์หรือโดยการถูกพระองค์สังหาร สิ่งนี้ชี้ให้เห็นว่าพลังของพระเจ้ามีมากจนแม้แต่การมีส่วนร่วมในเชิงลบก็ส่งผลให้เกิดผลทางจิตวิญญาณ ซึ่งเน้นย้ำถึงอำนาจอันสมบูรณ์ของพระองค์ อกรุระและอุทระมีบทบาทสำคัญในฐานะผู้ส่งสาร อำนาจความสะทอนในการเปลี่ยนผ่านเรื่องเล่าที่สำคัญ และถ่ายทอดเจตนาหรือการปรากฏพระองค์ของพระภุชณะไปยังผู้ที่พลัดพรากจากพระองค์ ภารกิจของพวกเขาเป็นส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนลีลา ภารกิจของากรุระคือการนำพระภุชณะและพลรามจากสภาพแวดล้อมแบบชนบทของวฤณทาวณะไปยังราชสำนักของมฤรา เริ่มต้นช่วงใหม่ของลีลาของพระองค์ ภารกิจของอุทระไปยังวฤณทาวณะคือการปลอมโยนเหล่าโคปีและพระบิดามารดาของพระองค์ เน้นย้ำความภักดีในความพลัดพราก และยืนยันความเชื่อมโยงของพระภุชณะกับพวกเขาอีกครั้งแม้จะอยู่ห่างไกลกันทางกายภาพ

ากรุระ ญาติของพระภุชณะ มักถูกเรียกว่าลุง เป็นส่วนหนึ่งของยทุวงศ์ เป็นผู้สืบเชื้อสายของวฤชณี ถูกกัณฑ์ส่งไปนำพระภุชณะและพลรามจากวฤณทาวณะมายังมฤรา เป็นสาวกผู้ยิ่งใหญ่ของพระภุชณะ เขาประสบกับความปิติยินดีอย่างลึกซึ้งในการเดินทางไปยังวฤณทาวณะและเมื่อได้เห็นพระภุชณะ ได้เห็นรูปวิษณุโลกของพระภุชณะในแม่น้ำยมุนา และสรรเสริญพระองค์ ต่อมาการจากทวารกาพร้อมกับอัญมณีสยามันตกะก็เชื่อมโยงกับกลางรัยในเมือง

อุทระ ลูกพี่ลูกน้องของพระภุชณะ โอรสของเทวภาคะ น้องชายของวสุเทพ สหายสนิท และที่ปรึกษาผู้รู้ใจ ได้รับการศึกษาจากพระพฤห์สบัติ ถูกพระภุชณะส่งไปเป็นทูตไปยังวฤณทาวณะเพื่อปลอมโยนนันทะ ยโสธทา และโดยเฉพาะอย่างยิ่งเหล่าโคปีที่ทนทุกข์ทรมานจากการพลัดพราก การปฏิสัมพันธ์ของเขากับเหล่าโคปีรวมถึงภรรมาศิตาอันโด่งดัง ซึ่งโคปีคนหนึ่งพูดกับผิ้งราวกับเป็นผู้ส่งสารจากพระภุชณะ อุทระรู้สึกประทับใจอย่างสุดซึ้งในความภักดีอันสูงสุดของเหล่าโคปี พระภุชณะยังทรงประทานคำสอนทางจิตวิญญาณอันลึกซึ้งแก่อุทระ

3.4.4.3. ตัวละครที่เกี่ยวข้องกับผู้สืบสกุลของพระภุชยะ

รุกมวดี ธิดาของรุกมี (พี่ชายของรุกมีณี) ชายาของปรีทมนน์ มารดาของอนิรุทธ์ การอภิเษกสมรสของนางเกิดขึ้นได้แม้ว่ารุกมีจะมีความเป็นศัตรูกับพระภุชยะ เนื่องจากรุกมีปรารถนาที่จะเอาใจน้องสาวของตนคือรุกมีณี

อุษา ธิดาของพนาสูร ตกหลุมรักอนิรุทธ์ หลานของพระภุชยะ หลังจากเห็นพระองค์ในความฝัน อภิเษกสมรสกับอนิรุทธ์หลังจากได้รับการช่วยเหลือจากพระภุชยะให้พ้นจากการถูกจองจำโดยพนาสูร

พนาสูร โอรสของพลิมหาราช สาวกผู้ยิ่งใหญ่ของพระศิวะ บิดาของอุษา จับอนิรุทธ์ซึ่งนำไปสู่สงครามกับพระภุชยะและพลราม พระศิวะต่อสู้เคียงข้างพนาสูร พระภุชยะเอาชนะพนาสูรแต่ใช้ชีวิตตามคำขอของพระศิวะ

ลักษณา (แตกต่างจากลักษณาชายาของพระภุชยะ) ธิดาของทูลโยธน์ ถูกสัมพะโอรสของพระภุชยะ ลักพาตัวจากพิธีสุมพรของนาง และต่อมาได้อภิเษกสมรสกับพระองค์หลังจากการแทรกแซงของพลรามกับพวกเกอร์พ

ผู้ศึกษาพบว่า สกัณธ์ที่ 10 ของภาคตปุระณะนำเสนอพระภุชยะในฐานะจุดศูนย์กลางของความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนและเชื่อมโยงกันอย่างน่าอัศจรรย์ ตั้งแต่บรรพบุรุษเช่น ยยาติ ไปจนถึงผู้สืบสกุลเช่น อนิรุทธ์ ครอบคลุมถึงบิดามารดา พี่น้อง ชายาจำนวนมาก ญาติ สาวก และศัตรู ความสัมพันธ์เหล่านี้ไม่ได้เป็นเพียงฉากหลัง แต่เป็นแกนแท้ของเรื่องเล่า ซึ่งเผยให้เห็นแง่มุมต่างๆ ของบุคลิกภาพและภารกิจอันศักดิ์สิทธิ์ของพระภุชยะ ความสัมพันธ์ที่หลากหลายในสกัณธ์ที่ 10 ทำหน้าที่ในการแสดงให้เห็นถึง รัส หรืออารมณ์ความรู้สึกทางความภักดีต่างๆ ที่ดวงวิญญาณสามารถเชื่อมต่อกับพระภุชยะได้ เป็นตัวอย่างเรื่องเล่าสำหรับแต่ละรัส ทำให้เป็นแหล่งข้อมูลที่สมบูรณ์สำหรับการทำความเข้าใจเรื่องภักดี

เหตุการณ์ต่างๆ ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างโดดเดี่ยว การปกครองของกัณสะ นำไปสู่การประสูติของพระภุชยะและการย้ายไปยังวรชะ ลีลาในวฤณทาวณะนำไปสู่การสวรรคตของกัณสะในที่สุด การสถาปนาทวารกานำไปสู่ชุดความสัมพันธ์ใหม่ผ่านการอภิเษกสมรสของอัษฎรรยา และการผจญภัยของเชื้อสายของพระองค์ สิ่งนี้แสดงให้เห็นเรื่องเล่าที่ต่อเนื่องและลื่นไหล ซึ่งชุดความสัมพันธ์และเหตุการณ์หนึ่งเชื่อมโยงกับเหตุการณ์ถัดไป แสดงให้เห็นถึงธรรมชาติที่สอดคล้องกันของลีลาอันศักดิ์สิทธิ์ที่ขยายออกไปของพระภุชยะ บทสรุปของสกัณธ์ที่ 10 แสดงให้เห็นความก้าวหน้า

ตามลำดับเวลาซึ่งเหตุการณ์ในช่วงต้นส่งผลโดยตรงต่อเหตุการณ์ในภายหลัง เหตุการณ์ อัญมณี ศยามันตกะ เชื่อมโยงสัตราชิต ประเสนะ ชามพวาน และสัตยภามาเข้ากับพระกฤษณะ การเอาชนะ นรกาสูระนำไปสู่การอภิเษกสมรสของราชินี 16,100 องค์ เหล่านี้ไม่ใช่เรื่องราวที่แยกจากกัน แต่เป็นส่วนที่เชื่อมโยงกันของเรื่องราวอันศักดิ์สิทธิ์ที่ยิ่งใหญ่ซึ่งได้รับการควบคุมโดยพระเจ้า

ท้ายที่สุด ความสัมพันธ์ทั้งหมดหมุนรอบพระกฤษณะในฐานะผู้ทรงเป็นพระเจ้าสูงสุด พระองค์ทรงริเริ่ม มีส่วนร่วม และนำความปรารถนาและชะตากรรมของทุกคนที่เชื่อมต่อกับพระองค์ ไปสู่ความสำเร็จ ไม่ว่าจะเป็นด้วยความรักหรือความเป็นศัตรู พระกฤษณะทรงมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันใน ราชสีลากับเหล่าโคปี พระองค์ทรงตอบสนองต่อคำวิงวอนของรูกมีณี พระองค์ทรงสนองความ ปรารถนาของเทวกีที่จะได้เห็นโอรสที่เสียชีวิตไปแล้ว พระองค์ทรงต่อสู้กับกังสะ และพานาสูร การ กระทำของพระองค์มีจุดมุ่งหมายเสมอและตอบสนองต่อบริบทของความสัมพันธ์ แสดงให้เห็นถึง บทบาทที่แข็งขันของพระองค์ในการปฏิสัมพันธ์ทั้งหมดและการควบคุมสูงสุดของพระองค์ต่อลีลาที่ กำลังดำเนินไป ความสัมพันธ์ของพระกฤษณะเป็นสื่อหลักที่แสดงออกและทำให้ผู้อื่นได้สัมผัส คุณลักษณะอันศักดิ์สิทธิ์ของพระองค์ สายใยครอบคลุมทั่วกับบิดามารดาและพี่น้องเผยให้เห็นด้านที่ เข้าถึงได้และเหมือนมนุษย์ของพระองค์ ความภักดีเป็นแกนหลักของความเชื่อมโยงความสัมพันธ์กับ สาวกเช่น เหล่าโคปี อกูระ และอุทวะ เน้นย้ำถึงความสูงสุดของภักดี ว่าเป็นหนทางในการเข้าใจ และทำความเข้าใจพระกฤษณะ แม้แต่ความสัมพันธ์ที่เป็นปฏิปักษ์ เช่น กับกังสะ ก็มีจุดประสงค์อัน ศักดิ์สิทธิ์ เป็นตัวกระตุ้นเหตุการณ์ที่ทำให้คำพยากรณ์เป็นจริงและประกาศธรรมะ การอภิเษกสมรส และการผจญภัยของเชื้อสายของพระองค์ก็มีส่วนช่วยในการเปิดเผยลีลาที่กว้างขึ้นของพระองค์ จำนวนชายาและผู้สืบสกุลของพระกฤษณะในทวารกาที่มากมายมหาศาล แสดงถึงความเจริญรุ่งเรือง ของนครอันศักดิ์สิทธิ์ของพระองค์และการสถาปนาราชวงศ์ยาทวะอันกว้างใหญ่ภายใต้การปกครอง ของพระองค์ เป็นการเติมเต็มบทบาทของพระองค์ในฐานะผู้ปกครองด้วย

3.5. ฉาก การแสดงพลังเหนือธรรมชาติ และสัญลักษณ์

เนื้อหาส่วนใหญ่ในสกันระที่ 10 มุ่งเน้นไปที่ช่วงเวลาที่พระกฤษณะทรงใช้ชีวิตในวัยเยาว์ ณ ดินแดนวฤณทาวนะ อันเป็นสถานที่ที่เต็มไปด้วยความงามของธรรมชาติ ทั้งป่าไม้ แม่น้ำ พฤษภา นานาพรรณ และสรรพสัตว์ สภาพแวดล้อมทางธรรมชาตินี้ไม่ได้เป็นเพียงฉากหลัง แต่มีความสัมพันธ์ อย่างลึกซึ้งและมีบทบาทสำคัญในลีลาต่างๆ ของพระองค์ การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่าง พระกฤษณะกับธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับต้นไม้และดอกไม้ จึงเป็นกุญแจสำคัญในการทำความเข้าใจถึงพระลักษณะอันงดงามและสภาวะอันศักดิ์สิทธิ์ของพระองค์ตามที่ปรากฏในคัมภีร์นี้ ในภาค

ปูราณะ ความสัมพันธ์ของพระกฤษณะกับพฤกษชาติมักปรากฏในรูปแบบของความสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ หรือการที่พฤกษชาตินั้นๆ มีบทบาทสำคัญในเหตุการณ์หรือลีลาที่เฉพาะเจาะจง ความสำคัญของต้นไม้หรือดอกไม้ชนิดใดชนิดหนึ่งจึงเป็นสัญลักษณ์และบทบาทในเรื่องเล่าอันศักดิ์สิทธิ์นั้นๆ ซึ่งสะท้อนถึงความสัมพันธ์อันลึกซึ้งระหว่างองค์ความกับสรรพสิ่งที่ทรงสร้างขึ้น ยิ่งไปกว่านั้น ความผูกพันอันแนบแน่นกับพฤกษชาติที่เฉพาะเจาะจงส่วนใหญ่เกิดขึ้นในช่วงเวลาที่พระองค์ประทับ ณ วฤณทาวณะ ซึ่งบ่งชี้ว่าสภาพแวดล้อมแบบชนบทอันอุดมสมบูรณ์นี้มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการเปิดเผยพระลักษณะอันศักดิ์สิทธิ์ของพระองค์ผ่านปฏิสัมพันธ์กับธรรมชาติ

ตารางที่ 7 สรุปพฤกษชาติและสัญลักษณ์ทางธรรมชาติสำคัญที่เกี่ยวข้องกับพระกฤษณะใน
ภาคตปูราณะ สกัณระ 10

องค์ประกอบ (พฤกษ,สัญลักษณ์)	อัยยาะที่ เกี่ยวข้องใน สกัณระที่ 10	บริบทในอัยยาะที่กล่าวถึง	ความสำคัญ
ต้นยมลารชุน	อัยยาะที่ 10	การปลดปล่อยนลกูวร และมณีศรีวะ	การปลดปล่อยจาก ความผูกพัน,ความ เย่อหยิ่ง
ต้นกัทัมพะ	อัยยาะที่ 22 , อัยยาะที่ 29-33	สถานที่สำหรับบราสลีลา	การยอมจำนน , ความรัก
ดอกบัว	อัยยาะที่ 10, 20, 21, อื่นๆ	พระลักษณะของพระกฤษณะ , สภาพแวดล้อมในวฤณทาวณะ	ความบริสุทธิ์ , ความเป็นเลิศ , ความงาม
พวงมาลัยไวชยันตี	อัยยาะที่ 21	เครื่องประดับของพระกฤษณะ ขณะเข้าป่า	ชัยชนะ , ความงามอัน ศักดิ์สิทธิ์ , ความเป็น มงคล

องค์ประกอบ (พฤษา,สัญลักษณ์)	อัยยะที่ เกี่ยวข้องใน สัณระที่ 10	บริบทในอัยยะที่กล่าวถึง	ความสำคัญ
ดอกกรรณิการ	อัยยะที่ 21	ระดับที่พระภรรณ (หุ) ของพระภรรณ	ความเยาว์วัย , ความงาม
ช่อใบมะม่วง	อัยยะที่ 21	เครื่องประดับของพระภรรณ	ความเป็นมงคล , ความอุดมสมบูรณ์
ขนนกยูง	อัยยะที่ 21	ระดับบนพระเศียรของ พระภรรณ	ความงาม, ความสุข, ความเชื่อมโยงกับ ธรรมชาติ
ขลุ่ยไม้ไผ่ (เวณ)	อัยยะที่ 21, อื่นๆ	เครื่องดนตรีที่พระภรรณ ทรงเล่น	เสียงเรียกอันศักดิ์สิทธิ์, ความรัก, ความอ่อน น้อม
ผลหว่า	อัยยะที่ 20	กล่าวถึงในคำอธิบายป่า	ความอุดมสมบูรณ์ , ส่วนหนึ่งของระบบ นิเวศในป่า

วณทาวนะตามที่พรรณนาไว้ในภาคตปุระณะ สัณระ 10 ไม่ใช่เพียงสถานที่ทางภูมิศาสตร์ แต่เป็นดินแดนอันศักดิ์สิทธิ์ที่มีชีวิตชีวา เป็นเวทีสำหรับลีลาความรักของพระภรรณ ธรรมชาติในวณทาวนะไม่ได้เป็นเพียงฉากหลังธรรมดาของเรื่อง แต่มีส่วนร่วมและตอบสนองต่อการประทับอยู่ขององค์ภควาน ในอัยยะที่ 20 ซึ่งพรรณนาถึงฤดูฝนและฤดูใบไม้ร่วงในวณทาวนะ และอัยยะที่ 21 ที่เหล่าโคปีสรรเสริญเสียงขลุ่ยของพระภรรณ ให้ภาพที่ชัดเจนถึงความงามและความอุดมสมบูรณ์ของดินแดนนี้ ในฤดูฝน แผ่นดินถูกปกคลุมด้วยหญ้าสีเขียวมรกตที่งอกขึ้นใหม่ เห็นนานาชนิดผุดขึ้นตามพื้นดิน ท้องทุ่งอุดมสมบูรณ์ไปด้วยธัญพืช สร้างความปิติยินดีแก่เกษตรกร แม่น้ำที่เคยแห้งเหือดกลับเต็มเปี่ยมไปด้วยกระแสน้ำไหลเชี่ยว บางครั้งก็เอ่อล้นตลิ่ง ภูเขาถูกโอบล้อมด้วยเมฆฝน

ต้นไม้ดูดซับน้ำผ่านรากและผลิดอกออกผล แตกใบผลิยอด ป่าเต็มไปด้วยผลอินทผลัมและผลหว่าสุกงอม ต้นไม้บางต้นหยาดน้ำหวานออกมา น้ำตกไหลจากภูเขาส่งเสียงก้องสะท้อนในถ้ำ

เมื่อเข้าสู่ฤดูใบไม้ร่วง วฤณทาวณะยังเผยความงามอันบริสุทธิ์ สายลมเย็นพัดโชยกลิ่นหอมจากป่าที่เต็มไปด้วยดอกไม้มากมาย ท้องฟ้าแจ่มใสไร้เมฆ ประดับด้วยดวงดาวระยิบระยับในยามค่ำคืน แหล่งน้ำกลับคืนสู่ความใสสะอาด โคลนตมแห้งเหือด มหาสมุทรสงบนิ่ง ทะเลสาบมีน้ำใสบริสุทธิ์ เต็มไปด้วยดอกบัวที่บานสะพรั่งรับแสงอรุณ ยกเว้นดอกกมุทที่บานกลางคืน พืชพันธุ์ต่างๆ ผ่านพ้นช่วงเวลาที่ไม่ให้ผลและเริ่มออกดอกออกผลอีกครั้ง พระกฤษณะพร้อมด้วยพระพลรามและเหล่าสหายโคบาล จูงฝูงโคเข้าไปในป่าที่เย็นสบายด้วยสายลมพัดผ่านทะเลสาบท่ามกลางหมู่ไม้ดอกนานาพันธุ์ แม่น้ำ และเนินเขา ที่ซึ่งเต็มไปด้วยเสียงหึ่งๆ ของผึ้งเมาน้ำหวานและเสียงร้องของฝูงนก

สิ่งที่น่าสนใจอย่างยิ่งคือการพรรณนาถึงธรรมชาติในวฤณทาวณะว่ามี ความรู้สึก และตอบสนอง ต่อพระกฤษณะ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าสภาพแวดล้อมในวฤณทาวณะนั้นประกอบด้วยจิตวิญญาณ เมื่อพระกฤษณะทรงเป่าขลุ่ย เสียงอันไพเราะนั้นไม่เพียงแต่สะกดใจเหล่าโคปี แต่ยังส่งผลต่อธรรมชาติรอบข้างด้วย เหล่าโคปีสังเกตเห็นว่า ต้นไม้ซึ่งเป็นบรรพบุรุษของขลุ่ย หลังน้ำตาแห่งความสุขออกมา แม่น้ำที่ต้นไม้มิเคยเหือดก็กลับคืนสู่ความปิติยินดี เหล่าวัวเฝ้าหวงพิทักษ์กับใช้ใบหูเป็นถ้วยรองรับน้ำอมฤตจากเสียงขลุ่ย ลูกวัวที่กำลังดูดนมแม่ถึงกับหยุดนิ่ง มีดวงตาและหัวใจจับจ้องอยู่ที่องค์โควินทะ น้ำตาคลอเบ้า ฝูงนกในป่าบินขึ้นไปเกาะตามกิ่งไม้ที่สวยงามด้วยเถาวัลย์และกิ่งก้านราวกับเป็นมหาฤๅษีที่หลับตาลงเพื่อสดับฟังเสียงอันไพเราะที่กลบเสียงอื่นๆ จนหมดสิ้น แม้แต่ต้นไม้ที่ปกติไม่เคลื่อนไหว ก็ยังแสดงอาการปิติยินดีราวกับมีชีวิตเมื่อได้ยินเสียงขลุ่ยอันไพเราะ ภูเขาโควรรณะ ซึ่งได้รับการสัมผัสจากฝ่าพระบาทดอกบัวของพระกฤษณะและพระพลราม ก็ได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้รับใช้ที่ดีที่สุดของพระองค์ โดยแสดงความเคารพด้วยการมอบน้ำดื่ม หญ้าอ่อน และหัวพืชที่กินได้ ให้แก่ฝูงวัว ลูกวัว และคนเลี้ยงวัว

การที่ธรรมชาติมีปฏิกิริยาตอบสนองเช่นนี้ บ่งชี้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างพระกฤษณะกับพสกนิกรและสภาพแวดล้อมในวฤณทาวณะนั้นเป็นความสัมพันธ์สองทางที่มีชีวิตชีวา ธรรมชาติไม่ได้เป็นเพียงฉาก แต่เป็นผู้เข้าร่วมในลีลา ความงามอันอุดมสมบูรณ์และความรู้สึกตอบสนองของธรรมชาติในวฤณทาวณะ ทำหน้าที่เสริมสร้างบรรยากาศแห่งความรัก และเสนออันศักดิ์สิทธิ์ในลีลาของพระกฤษณะให้เด่นชัดยิ่งขึ้น พสกนิกรที่เฉพาะเจาะจงซึ่งเกี่ยวข้องกับพระองค์เหล่านี้ จึงเป็นส่วนหนึ่งของสุนทรียภาพและบรรยากาศทางอารมณ์ของเรื่อง

3.5.1. พุทธศาสตร์คติสิทธิ์ ในสกันระ 10

นอกเหนือจากภาพรวมของธรรมชาติในวณทาวณะแล้ว ภาควัตปุราณะ สกันระ 10 ยังกล่าวถึงต้นไม้บางชนิดที่มีบทบาทสำคัญเป็นพิเศษในเหตุการณ์ลีลาที่เกี่ยวข้องกับพระกฤษณะโดยตรง ต้นไม้เหล่านี้ไม่ได้เป็นเพียงส่วนหนึ่งของฉาก แต่ทำหน้าที่เป็นองค์ประกอบสำคัญที่ขับเคลื่อนเรื่องราวหรือเป็นสัญลักษณ์แทนความหมายบางประการ

1. ต้นยมลารชุน

บริบทที่สำคัญที่สุดที่กล่าวถึงต้นไม้ชนิดนี้คือเหตุการณ์การปลดปล่อยบุตรชายสองคนของท้าวกูเวอร์ คือ นลกูเวอร์ (Nalakūvara) และ มณิครีวะ (Manigrīva) ซึ่งถูกสาปโดยเทวฤๅษีนาถะให้กลายเป็นต้นยมลารชุนคู่ คำสาปนี้เป็นผลมาจากพฤติกรรมอันโอหังและมึนเมาของทั้งสองขณะกำลังเล่นน้ำอย่างสำราญกับเหล่านางอัปสรในสวนดอกไม้อันงดงามริมฝั่งแม่น้ำมันทาเกนี ใกล้เขาไกรลาส โดยปราศจากอาการปกปิดร่างกาย พวกเขาไม่สามารถควบคุมประสาทสัมผัสได้ หลงมัวเมาในทรัพย์สมบัติและชาติกำเนิดอันสูงส่ง และกระทำการอันโหดร้ายต่อสรรพสัตว์ พระกฤษณะในวัยทารก ขณะถูกพระนางยโสธราผูกติดไว้กับครกไม้ขนาดใหญ่ ได้ทรงคลานไปยังจุดที่ต้นยมลารชุนคู่ยืนต้นอยู่ พระองค์ทรงคลานลอดระหว่างต้นไม้ทั้งสอง ทำให้ครกไม้ที่ผูกติดกับพระอุทร (ท้อง) ไปขัดอยู่ระหว่างต้นไม้ ด้วยพลังอำนาจอันมหาศาล พระกฤษณะทรงลากครกและดึงต้นไม้ทั้งสองให้โคนล้มลงพร้อมกัน ทั้งลำต้น กิ่งก้าน ใบ และราก เกิดเสียงดังสนั่นหวั่นไหว ทันใดนั้น นลกูเวอร์และมณิครีวะก็ปรากฏกายขึ้นจากต้นไม้ที่โคนล้มในรูปเดิมอันงดงามเปล่งปลั่ง ดุจเปลวไฟที่ลุกโชติช่วงส่องสว่างไปทั่วทุกทิศ พวกเขาพ้นจากคำสาปและก้มลงถวายบังคมแด่พระกฤษณะด้วยมือที่พนมขึ้น กล่าวสรรเสริญพระองค์ในฐานะปรมาจารย์แห่งโยคะ ต้นเหตุแห่งสรรพสิ่ง และปुरुषผู้เป็นนายแห่งชีวิต ร่างกาย ดวงวิญญาณ และประสาทสัมผัสทั้งปวง ก่อนจะทูลลาเพื่อกลับสู่ภพภูมิเดิม ต้นยมลารชุนจึงเป็นสัญลักษณ์ของการจองจำอันเนื่องมาจากความเย่อหยิ่ง ความมัวเมา และการขาดการควบคุมตนเอง การกระทำของพระกฤษณะแสดงให้เห็นถึงอำนาจอันสูงสุดของพระองค์แม้ในวัยทารก และพระมหากรุณาธิคุณในการปลดปล่อยสรรพชีวิต แม้แต่ผู้ที่ต้องคำสาปเนื่องจากการประพฤติดิ การปลดปล่อยนี้เกิดขึ้นผ่านการสัมผัสหรือปฏิสัมพันธ์โดยตรงจากพระองค์ ต้นไม้ทั้งสองจึงไม่ได้เป็นเพียงฉาก แต่เป็นตัวแทนของสภาวะที่ถูกจองจำซึ่งพระกฤษณะทรงเข้ามาปลดปล่อยด้วย

2. ตันกัทัมพะ

ตังกัทัมพะ เป็นต้นไม้อีกหนึ่งชนิดหนึ่งที่ปรากฏในบริบทสำคัญของลิลานวฤณทาวณะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เกี่ยวข้องกับเหล่าโคปี บริบทแรกคือเหตุการณ์ พระภุชณะขโมยอาภรณ์ของเหล่าโคปี ซึ่งบรรยายไว้ในอถัยายะที่ 22 ในช่วงหมันตฤดู เหล่าหญิงสาวพรหมจารีแห่งวฤณทาวณะได้ถือพรตบูชาพระแม่กาดยายณี (ปางหนึ่งของพระทุรคา) เป็นเวลาหนึ่งเดือน โดยปรารถนาจะได้พระภุชณะเป็นสามี ทุกๆ เช้า พวกนางจะไปอาบน้ำที่แม่น้ำยมุนา เปลี่ยนผ้าไว้บนผิงตามปกติแล้วลงไปเล่นน้ำอย่างสนุกสนาน วันหนึ่งพระภุชณะทรงทราบถึงความตั้งใจของพวกนาง จึงเสด็จไปยังที่นั่นพร้อมกับสหายโคบาล พระองค์ทรงรวบรวมเสื้อผ้าของเหล่าโคปีทั้งหมดแล้วป็นขึ้นไปบนตังกัทัมพะที่อยู่ใกล้เคียง จากนั้นทรงหยอกล้อเหล่าโคปีที่กำลังหนาวสั่นอยู่ในน้ำ เชื้อเชิญให้พวกนางขึ้นมารับเสื้อผ้าคืนไปที่ละคน การกระทำนี้แม้ดูเหมือนเป็นการหยอกล้อ แต่มีความหมายลึกซึ้งเกี่ยวกับการทดสอบความศรัทธา การละทิ้งความอายอันเป็นเปลือกนอก และการยอมจำนนต่อองค์ภพอย่างสิ้นเชิง ตังกัทัมพะในที่นี้จึงเป็นเวทีสำคัญสำหรับลิลาที่เผยให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันลึกซึ้งระหว่างพระภุชณะกับเหล่าโคปีผู้รักดี

บริบทที่สองคือ “ราสลิลา” หรือการเต้นรำอันศักดิ์สิทธิ์ระหว่างพระภุชณะกับเหล่าโคปี ซึ่งพรรณนาไว้ในอถัยายะที่ 29-33 แม้ว่าเนื้อหาที่ปรากฏในบทเหล่านี้โดยตรงอาจไม่ได้ระบุชัดเจนว่าการเริ่มต้นของราสลิลาเกิดขึ้นใต้ตังกัทัมพะ คือนที่พระจันทร์เต็มดวงสุกสว่างที่สุดในฤดูใบไม้ร่วง พระภุชณะทรงยืนอยู่ข้างตังกัทัมพะและเป่าขลุ่ย บรรเลงเสียงเพลงอันไพเราะจับใจ เรียกเหล่าโคปีให้ออกมาจากการบ้านเรือน ละทิ้งหน้าที่การงานและครอบครัว เพื่อมาร่วมระบำกับพระองค์ในป่าวฤณทาวณะ ตังกัทัมพะจึงกลายเป็นสัญลักษณ์ของจุดเริ่มต้นแห่งความรักอันศักดิ์สิทธิ์ (prema) และการรวมเป็นหนึ่งระหว่างวิญญานปัจเจก (ชีวาत्मัน) กับวิญญานสูงสุด (ปรมาत्मัน) นอกจากนี้ ตังกัทัมพะยังมีความหมายเชิงสัญลักษณ์ถึงความสุขและการผลิบานของความรักดี

ผู้ศึกษาเห็นว่าต้นไม้ทั้งสองชนิดนี้ไม่ได้เป็นเพียงองค์ประกอบทางธรรมชาติ แต่ทำหน้าที่เป็นเครื่องมือหรือสถานที่สำคัญที่เอื้อให้เกิดลิลาที่เฉพาะเจาะจง ไม่ว่าจะเป็นการปลดปล่อย (ยมลารชุน) หรือการทดสอบความรักดีและการเริ่มต้นระบำอันศักดิ์สิทธิ์ (กัทัมพะ) ลักษณะทางกายภาพของต้นไม้ (ต้นไม้คู่, ต้นไม้ที่ป็นได้ริมน้ำ) ล้วนมีความสำคัญต่อการดำเนินเรื่องราว การเปรียบเทียบระหว่างต้นยมลารชุนซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของผลกรรมจากการยึดติดในวัตถุ (ความเย่อหยิ่ง ความมัวเมา) นำไปสู่สถานะที่ไร้การเคลื่อนไหว ไม่รู้สีกตัว) กับตังกัทัมพะซึ่งเป็นเวทีสำหรับอารมณ์ทางจิตวิญญานและความรัก ยิ่งเน้นให้เห็นถึงบทบาทที่แตกต่างกันของพระภุชณะต่อสาวก

3.5.2. ดอกไม้ที่เกี่ยวข้องกับพระกฤษณะ ในสัณระ 10

นอกเหนือจากต้นไม้อื่นแล้ว ภาควตปุราณะ สัณระ 10 ยังให้ความสำคัญกับดอกไม้และพวงมาลัยนานาชนิดที่เกี่ยวข้องกับพระกฤษณะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในฐานะเครื่องประดับที่เสริมส่งความงามอันศักดิ์สิทธิ์ของพระองค์ อธิบายที่ 21 ซึ่งเหล่าโคปีสร์รเสริญเสียงขลุ่ย เป็นแหล่งข้อมูลสำคัญที่หารายละเอียดเกี่ยวกับบุปผาชาติเหล่านี้

ดอกบัว เป็นดอกไม้ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในศาสนาฮินดูและปรากฏบ่อยครั้ง ดอกบัวเป็นสัญลักษณ์สากลของความบริสุทธิ์ ความเป็นเลิศทางจิตวิญญาณ การตรัสรู้ ความงาม พระคุณอันศักดิ์สิทธิ์ และความไม่ยึดติด มีความเกี่ยวข้องกับพระวิษณุและพระลักษมีซึ่งมักประทับบนดอกบัว ยิ่งเสริมความหมายด้านความเป็นมงคลและความศักดิ์สิทธิ์ในบริบทที่เกี่ยวข้องกับพระกฤษณะในสัณระที่ 10 ดังนี้

พระลักษณะของพระกฤษณะ พระองค์มักถูกพรรณนาว่ามีลักษณะคล้ายดอกบัว เช่น พระเนตรเหมือนกลีบบัว และฝ่าพระบาทเปรียบดังดอกบัว การเปรียบเทียบนี้เน้นย้ำถึงความงาม ความบริสุทธิ์ และความอ่อนโยน

สภาพแวดล้อมในวณทาวนะ ทะเลสาบและแม่น้ำในวณทาวนะมักถูกกล่าวถึงว่าเต็มไปด้วยดอกบัว โดยเฉพาะในฤดูใบไม้ร่วง กลิ่นหอมของดอกบัวช่วยเพิ่มความน่ารื่นรมย์ให้กับบรรยากาศ 2 แม้แต่ในบริบทของคำสาปนกยูวและมณีศรีวะ ก็มีการกล่าวถึงแม่น้ำคงคาที่เต็มไปด้วยดงบัวใกล้เขาไกรลาส อันเป็นสถานที่ที่พวกเขาประพาศดินไม่เหมาะสม

เครื่องประดับและการบูชา ดอกบัวถูกใช้ร้อยเป็นพวงมาลัยร่วมกับดอกไม้อื่นๆ เพื่อประดับพระวรกายของพระกฤษณะ เหล่าโคปีใช้ดอกบัวในการบูชาพระแม่กาดายนี ดังที่กล่าวว่าพวกนางใช้พวงมาลัยหอม และ ใบไม้สด ผลไม้ ในการบูชา

พวงมาลัยไวชัณตี พวงมาลัยไวชัณตีเป็นเครื่องประดับที่โดดเด่นและกล่าวถึงโดยเฉพาะเจาะจงว่าเป็นของพระกฤษณะ เป็นสัญลักษณ์ของชัยชนะ ความรุ่งโรจน์ นอกจากนี้ยังหมายถึงความงามอันศักดิ์สิทธิ์ ความเป็นมงคล เสน่ห์ดึงดูดใจของพระกฤษณะ และความรักความผูกพันของเหล่าโคปีที่มีต่อพระองค์ ปรากฏอย่างชัดเจนในอธิบายที่ 21 โศลกที่ 5 ว่าพระกฤษณะทรงสวมพวงมาลัยไวชัณตีขณะเสด็จเข้าสู่ป่าวณทาวนะพร้อมบรรเลงขลุ่ย พรรณนาว่าเป็นพวงมาลัยที่ร้อยจากดอกไม้ 5 สี หรือดอกไม้ป่าหอม 5 ชนิด มีความยาวระลงมาถึงหัวเข่า

ดอกกรรณิการ ดอกกรรณิการ (มักระบุว่าเป็นดอกกาละหิิง หรือดอกราชพฤกษ์) เป็นอีกหนึ่งบุพผาชาติที่ใช้ประดับพระภุชณะ พระภุชณะทรงประดับดอกกรรณิการไว้ที่พระกรรณ (หู) ทั้งสองข้าง ดังที่กล่าวไว้ในอถยายะที่ 21 โสลกที่ 5 คำแปลระบุว่าเป็นดอกกรรณิการสีน้ำเงิน แต่โดยทั่วไปมักถูกวาดเป็นสีเหลืองทองในงานศิลปะ การประดับดอกกรรณิการช่วยเสริมความงามสง่าของพระภุชณะ เป็นสัญลักษณ์ของความเยาว์วัย ความงาม และสุนทริยภาพ

การที่ดอกไม้และพวงมาลัยเหล่านี้ โดยเฉพาะที่กล่าวถึงในอถยายะที่ 21 ถูกนำมาใช้ประดับพระวรกายของพระภุชณะ ชี้ให้เห็นว่าสิ่งเหล่านี้ไม่ใช่เพียงเครื่องตกแต่งตามอำเภอใจ แต่เป็นส่วนสำคัญของพระลักษณะ (iconography) หรือภาพจำอันเป็นแบบแผนของพระภุชณะในลัลา ฦ วฤณฑาวณะ เป็นอัตลักษณ์อันศักดิ์สิทธิ์และเสน่ห์ของพระองค์ในบริบทนี้โดยเฉพาะ ผู้ศึกษาเห็นว่าการผสมผสานดอกไม้และพวงมาลัยต่างๆ ที่มีความหมายเชิงสัญลักษณ์ซ้อนทับกัน (ความบริสุทธิ์ ชัยชนะ ความงาม ความเป็นมงคล ความรัก) สร้างความหมายที่หลากหลาย สะท้อนถึงธรรมชาติอันหลายมิติขององค์ภควาน และเปิดโอกาสให้ผู้ศรัทธาสามารถเชื่อมโยงกับแง่มุมต่างๆ ผ่านสัญลักษณ์เหล่านี้ได้

3.5.3. สัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับพระลักษณะของพระภุชณะ ในสกันระที่ 10

นอกเหนือจากพฤษาและบุพผาชาติแล้ว ยังมีองค์ประกอบทางธรรมชาติอื่นๆ ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพรรณนาถึงพระภุชณะในสกันระ 10 และมักปรากฏควบคู่ไปกับเครื่องประดับดอกไม้ ได้แก่

ขนนกยูง (พรวาปีตะ) ขนนกยูงเป็นเครื่องประดับชั้นสำคัญที่พระภุชณะทรงประดับไว้บนพระเศียรหรือมงกุฎ ดังที่กล่าวไว้อย่างชัดเจนในอถยายะที่ 21 โสลกที่ 5 ขนนกยูงเป็นสัญลักษณ์ของความงามอันโดดเด่น ความสูงศักดิ์ (เปรียบดั่งมงกุฎ) ความเชื่อมโยงกับธรรมชาติ (เชื่อว่าเป็นของขวัญจากนกยูง) ความสุข ความรื่นเริง และความเป็นมงคล การประดับขนนกยูงถือเป็นลักษณะเด่นที่ขาดไม่ได้ของรูปพระภุชณะในวฤณฑาวณะ

ขลุ่ยไม้ไผ่ (เวณ) พระภุชณะในลัลา ฦ วฤณฑาวณะ มักถูกพรรณนาว่าทรงเป่าขลุ่ยอยู่เสมอ เสียงขลุ่ยของพระองค์มีพลังอันน่าอัศจรรย์ สามารถสะกดใจสรรพชีวิตทั้งปวง ไม่ว่าจะเป็นเหล่าโคปี วัว ลูกวัว นก แม่น้ำ หรือแม้แต่ต้นไม้ ให้หยุดนิ่งและดื่มด่ำในความไพเราะ พระองค์ทรงเติมเต็มรูขลุ่ยด้วยน้ำอมฤตจากกรณิปาก เป็นเสียงเรียกอันศักดิ์สิทธิ์ เสียงขลุ่ยเปรียบเสมือนเสียงเรียกขององค์ภควาน (ปรมาตมัน) ที่เชื่อเชิวิญญูญาณปัจเจก (ชีวาตมัน) ให้หันเข้าหาและรวมเป็นหนึ่งกับพระองค์

ผู้ศึกษาเห็นว่า ขลุ่ย ขนนกยูง และเครื่องประดับบุปผาชาติ ทำงานร่วมกันอย่างสอดคล้องประสาน เพื่อสร้างภาพลัทธิที่สมบูรณ์ของพระกฤษณะในวฤนทาวนะ องค์ประกอบทางทัศนียภาพ (ขนนกยูง ดอกไม้) เสริมส่งองค์ประกอบทางโสตประสาท (เสียงขลุ่ย) ทั้งหมดนี้ร่วมกันสื่อถึงเสน่ห์อันศักดิ์สิทธิ์ที่ไม่อาจต้านทานได้ของพระกฤษณะ ดังนั้น ธรรมชาติในภาควตปุราณะ สกัณธ์ะ 10 โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พฤษกษาและบุปผาชาติ ไม่ใช่เพียงองค์ประกอบตกแต่ง แต่เป็นส่วนสำคัญที่ขาดไม่ได้ในการทำความเข้าใจบุคลิภาพอันศักดิ์สิทธิ์ของพระกฤษณะ ลีลาอันอ่อนหวานของพระองค์ในวฤนทาวนะ การศึกษาความสัมพันธ์เหล่านี้ช่วยเพิ่มพูนความซาบซึ้งในความงดงามอันสลบซับซ้อนระหว่างองค์ ภาควนกับโลกธรรมชาติ

3.6. วรรณศิลป์ในภาควตปุราณะ สกัณธ์ะที่ 10

ภาควตปุราณะมีความโดดเด่นในด้านวรรณศิลป์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสกัณธ์ะที่ 10 คำบรรยายสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ คำบรรยายที่สดใสของฤดูกาลในวฤนทาวนะ และความงามตามธรรมชาติ ทำให้ผู้อ่านดื่มด่ำไปกับฉากชนบทในวัยเด็กของพระกฤษณะ เป็นตัวอย่างสำคัญของการถ่ายทอดอารมณ์และความงามทางสุนทรียภาพ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อกระตุ้นผู้อ่านซึบซับเรื่องราวทางจิตวิญญาณ ทำให้พระลีลาอันศักดิ์สิทธิ์ไม่เพียงแต่เข้าใจได้ด้วยสติปัญญาเท่านั้น แต่ยังรู้สึกได้อย่างลึกซึ้ง

3.6.1 การเรียกพระนามพระกฤษณะในสกัณธ์ะที่ 10

ศาสนาฮินดูให้ความสำคัญอย่างลึกซึ้งต่อพระนามของพระผู้เป็นเจ้า โดยยืนยันว่าพระนามนั้น มิได้แตกต่างจากองค์พระผู้เป็นเจ้าเลย พระนามอันศักดิ์สิทธิ์คือการสำแดงองค์ด้วยเสียงอันทรงพลัง เป็นศูนย์รวมแห่งพลังและคุณลักษณะทั้งปวงของสภาวะสูงสุด ผลที่ตามมาคือ การปฏิบัติในการสวดขับชานพระนาม และการระลึกถึงพระนาม ถือเป็นหลักสำคัญของภักติโยคะ เป็นวิธีแห่งการอุทิศตนรับใช้ ซึ่งเป็นหนทางโดยตรงในการสื่อสารกับพระเจ้า¹⁰⁷ การที่พระนามมิได้เป็นเพียงสัญลักษณ์แทนองค์พระผู้เป็นเจ้า แต่เป็นการสำแดงองค์โดยตรงผ่านเสียง ย่อมหมายความว่า การปฏิบัติต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระนามมิใช่การบูชาโดยอ้อม แต่เป็นการมีปฏิสัมพันธ์โดยตรงกับพระองค์

พระนามแต่ละพระนามขององค์พระกฤษณะแสดงให้เห็นถึงบุคลิภาพอันไร้ขีดจำกัดของพระองค์ ดังที่ฤๅษีครุค ได้กล่าวไว้ในระหว่างพิธีตั้งพระนามของพระกฤษณะว่า “มีพระนามและ

¹⁰⁷ Srila Bhaktivinoda Thakura, *Nāma-tattva Archives - Bhaktivinoda Institute*, Accessed 23 October 2024, Available from <https://bhaktivinodainstitute.org/topics/nama-tattva/>

รูปลักษณะมากมายตามคุณลักษณะและกิจกรรมแห่งการปรากฏพระองค์ของพระองค์” ข้อสังเกตของ
 ฤๅษีครุฑที่ว่าพระนามและรูปลักษณะอันมากมายของพระกฤษณะ “ข้าพเจ้ารู้ แต่คนทั่วไปไม่รู้” ยิ่ง
 เสริมความคิดที่ว่านี่เป็นความรู้เฉพาะกลุ่ม ซึ่งเข้าถึงได้โดยหลักผ่านศรัทธาอันเปี่ยมด้วยความรัก
 ความหมายอันลึกซึ้งของพระนามของพระองค์แก่ผู้ที่เข้าถึงโศลกอันศักดิ์สิทธิ์ด้วยจิตใจที่ภักดี
 กลายเป็นสิ่งกระตุ้นที่ทรงพลังในการเสริมสร้างสายสัมพันธ์อันศักดิ์สิทธิ์นี้ นอกจากนี้ ยังมีการ
 สร้างสรรค์คำขึ้นมาเพื่ออธิบายลักษณะพิเศษของตัวละครบางกลุ่ม โดยเฉพาะตัวละครที่อยู่ในสถานะ
 พิเศษทางสังคม หรือตัวละครที่กวีต้องการสร้างความโดดเด่นให้กับตัวละครนั้นเป็นพิเศษ นอกจาก
 การใช้สรรพนามแทนตัวละครเมื่อมีการกล่าวถึงตัวละครบ่อยครั้งแล้ว กวีมักจะใช้คำไวพจน์ หรือคำที่
 แสดงความพิเศษของชื่อตัวละครมาประพันธ์ไว้ในกวีนิพนธ์แทนชื่อหลัก เรียกว่าสมัญญานาม โดยการ
 สร้างสรรค์ของกวีอาจมีข้อจำกัดในการเลือกใช้คำเพื่อตกแต่งงานประพันธ์ให้สวยงาม เนื่องจากเหตุผล
 ทางด้านกฎเกณฑ์ทางฉันทลักษณ์หรือความคิดสร้างสรรค์ของกวีเอง สมัญญานามในทางวรรณคดีมี
 ความหมาย 2 ลักษณะ ได้แก่ 1. Epithet คือ นามฉายา คุณศัพท์ หรือวลี ที่บ่งบอกลักษณะของ
 บุคคลและวัตถุสิ่งของ ในทางวรรณคดี กลวิธีการใช้คำจำพวกนี้ช่วยเสริมให้กวีนิพนธ์มีความงดงาม
 แตกต่างจากภาษาพูดธรรมดา 2. Antonomasia คือ คำหรือวลีที่สร้างขึ้นมากำแทนชื่อเพื่อยกย่อง
 บุคคล หรือใช้บ่งบอกลักษณะของบุคคลนั้นๆ

ตารางที่ 8 พระนามและสมัญญานามของพระกฤษณะที่ปรากฏในสัณษี 10

ชื่อ	ตำแหน่ง
กฤษณะ	10.10.26, 10.10.28, 10.10.29, 10.11.12, 10.11.14, 10.11.15, 10.11.22, 10.11.34, 10.11.41, 10.11.48, 10.11.49, 10.12.27, 10.12.3, 10.12.30, 10.13.13, 10.13.14, 10.13.16, 10.13.17, 10.13.63, 10.14.36, 10.14.39, 10.14.40, 10.14.43, 10.14.45, 10.14.49, 10.14.55, 10.14.56, 10.14.57, 10.15.21, 10.15.23, 10.15.26, 10.15.36, 10.15.37, 10.15.41, 10.15.47, 10.15.49-50, 10.15.9, 10.16.1, 10.16.10, 10.16.11, 10.16.13-15, 10.16.17, 10.16.19, 10.16.22, 10.16.31, 10.16.45, 10.16.55, 10.16.6, 10.16.64, 10.17.12, 10.17.13-14, 10.17.15, 10.17.22, 10.17.23, 10.17.23, 10.18.1, 10.18.10, 10.18.11, 10.18.17, 10.18.19, 10.18.22, 10.18.24, 10.18.25, 10.18.8, 10.18.9, 10.19.10, 10.19.14, 10.19.3, 10.19.8, 10.19.9, 10.20.2, 10.20.34, 10.20.44, 10.20.45, 10.21.12, 10.21.14, 10.21.18, 10.21.3, 10.22.31-32, 10.22.38, 10.22.6, 10.22.7, 10.22.8, 10.23.1, 10.23.12, 10.23.16, 10.23.39, 10.23.42, 10.23.50, 10.23.52, 10.23.6, 10.24.35, 10.24.38, 10.25.13, 10.25.22, 10.25.24, 10.25.3, 10.25.30, 10.25.5, 10.25.6, 10.26.1, 10.26.23, 10.26.24, 10.27.1, 10.27.10, 10.27.14, 10.27.18, 10.27.19, 10.27.22-23, 10.27.27, 10.27.3, 10.28.10, 10.28.16, 10.28.17, 10.28.3, 10.28.8, 10.28.9, 10.29.12, 10.29.16, 10.29.30, 10.29.4, 10.29.47, 10.29.9, 10.3.11, 10.3.48-49, 10.3.9-10, 10.30.17, 10.30.18, 10.30.19, 10.30.24,

ชื่อ	ตำแหน่ง
	10.30.31, 10.30.35-36, 10.30.38, 10.30.44, 10.33.11, 10.33.3, 10.33.37, 10.34.19, 10.34.27, 10.34.6, 10.35.1, 10.35.18-19, 10.36.16, 10.36.17, 10.36.22-23, 10.36.37, 10.36.5, 10.36.9, 10.37.10-11, 10.37.24, 10.37.30, 10.37.9, 10.38.24, 10.38.28-33, 10.38.34, 10.39.10, 10.39.13, 10.39.31, 10.39.34, 10.39.41, 10.41.1, 10.41.19, 10.41.39, 10.41.41, 10.41.50, 10.41.6, 10.42.11, 10.42.16, 10.42.23, 10.43.1, 10.43.12, 10.43.2, 10.43.31, 10.43.36, 10.43.5, 10.44.11, 10.44.27, 10.44.30, 10.44.50, 10.45.17-18, 10.45.17-18, 10.45.28, 10.45.40, 10.45.42-44, 10.46.1, 10.46.14, 10.46.18, 10.46.20, 10.46.23, 10.46.27, 10.46.29, 10.46.35, 10.46.36, 10.46.48, 10.46.9-13, 10.47.24, 10.47.26, 10.47.45, 10.47.47, 10.47.49, 10.47.55, 10.47.56, 10.47.59, 10.47.62, 10.47.66, 10.47.67, 10.47.69, 10.48.12, 10.48.13-14, 10.48.15-16, 10.48.4, 10.49.11, 10.49.13, 10.49.14, 10.49.31, 10.49.9, 10.5.13, 10.50.17, 10.50.45, 10.50.5-6, 10.50.57, 10.52.1, 10.52.19, 10.52.24, 10.52.25, 10.52.26, 10.52.3, 10.53.18-19, 10.53.18-19, 10.53.20-21, 10.53.32, 10.53.36, 10.53.46, 10.53.51-55, 10.54.18, 10.54.19-20, 10.54.21, 10.54.24, 10.54.26, 10.54.27, 10.54.30, 10.54.36, 10.54.36, 10.54.37, 10.54.52, 10.54.54, 10.54.60, 10.55.2, 10.55.27-28, 10.55.38, 10.56.1, 10.56.16, 10.56.2, 10.56.32, 10.56.34, 10.56.43, 10.57.12-13, 10.57.17, 10.57.20, 10.57.22, 10.57.4, 10.57.8, 10.58.13-14, 10.58.17, 10.58.24, 10.58.30, 10.58.31, 10.58.47, 10.58.48, 10.58.5, 10.58.56, 10.58.58, 10.58.9, 10.59.15, 10.59.23, 10.59.35, 10.6.35-36, 10.6.39-40, 10.6.44, 10.60.25, 10.61.1, 10.61.20, 10.61.23, 10.62.18-19, 10.62.20, 10.63.17, 10.63.2, 10.63.20, 10.63.3-4, 10.63.50, 10.63.6, 10.63.7, 10.64.27-28, 10.64.29, 10.64.31, 10.64.4, 10.64.9, 10.65.16, 10.65.4-6, 10.65.9, 10.66.1, 10.66.10, 10.66.17, 10.66.3, 10.66.30-31, 10.66.4, 10.66.42, 10.68.32-33, 10.69.1-6, 10.69.42, 10.69.43, 10.7.26, 10.7.3, 10.7.30, 10.70.2, 10.70.23, 10.70.25, 10.70.33, 10.71.1, 10.71.10, 10.71.11, 10.71.25, 10.71.34, 10.71.36, 10.71.38, 10.71.40, 10.72.16, 10.72.27, 10.72.29, 10.73.12-13, 10.73.16, 10.73.24, 10.73.29, 10.73.8, 10.74.1, 10.74.23, 10.74.24, 10.74.25, 10.74.32, 10.74.42, 10.74.48, 10.74.52, 10.74.6, 10.75.28, 10.75.30, 10.75.34-35, 10.75.38, 10.75.47, 10.76.1, 10.76.12, 10.77.12, 10.77.22, 10.77.23, 10.77.25, 10.77.6-7, 10.78.10, 10.78.12, 10.78.16, 10.78.3, 10.78.5, 10.78.7, 10.78.8, 10.79.24, 10.8.26, 10.8.27, 10.8.28, 10.8.32, 10.8.33, 10.8.47, 10.8.52, 10.80.24, 10.80.6, 10.81.1-2, 10.81.14, 10.81.16, 10.82.1, 10.82.10, 10.82.11, 10.82.16, 10.82.27, 10.82.27, 10.82.28, 10.82.31, 10.82.34, 10.82.39, 10.82.47, 10.83.15-16, 10.84.1, 10.84.14, 10.84.22, 10.84.2-5, 10.84.30, 10.84.50, 10.84.59, 10.84.6, 10.84.67-68, 10.84.70, 10.85.27-28, 10.85.29, 10.85.3, 10.85.34, 10.85.39, 10.85.57, 10.85.58, 10.86.1, 10.86.11, 10.86.13, 10.86.13, 10.86.35, 10.86.42, 10.86.58, 10.86.9, 10.87.46, 10.89.32, 10.89.43-44, 10.89.48-49, 10.89.60-61, 10.89.62, 10.9.19, 10.90.11, 10.90.12, 10.90.13, 10.90.25, 10.90.29, 10.90.31, 10.90.46, 10.90.47

ชื่อ	ตำแหน่ง
โควินทะ	10.21.13, 10.22.13, 10.27.28, 10.29.8, 10.30.7, 10.33.2, 10.34.20, 10.34.30, 10.39.31, 10.42.26-27, 10.46.19, 10.47.42, 10.47.58, 10.47.9-10, 10.50.11, 10.50.31, 10.52.16-17, 10.53.26, 10.53.27, 10.54.23, 10.57.1, 10.6.44, 10.69.23, 10.71.39, 10.72.3, 10.77.25, 10.84.66, 10.84.69, 10.85.55-56, 10.90.19
อัยยุตะ	10.11.10, 10.11.20, 10.11.43, 10.13.12, 10.13.2, 10.17.16, 10.23.18, 10.29.10-11, 10.30.11, 10.30.30, 10.33.13, 10.36.10, 10.37.32, 10.41.38, 10.42.7, 10.43.9, 10.46.34, 10.46.43, 10.47.1-2, 10.47.39, 10.48.3, 10.51.10, 10.52.37, 10.52.6, 10.53.38, 10.53.51-55, 10.54.28, 10.56.29-30, 10.56.40-42, 10.58.22, 10.58.3, 10.59.14, 10.59.21, 10.59.41, 10.60.44, 10.60.8, 10.61.2, 10.63.30, 10.71.15, 10.72.45, 10.74.19, 10.77.21, 10.77.29, 10.77.34, 10.80.16-17, 10.80.18, 10.81.12, 10.82.22, 10.83.17, 10.83.6-7, 10.84.34, 10.84.7, 10.85.1, 10.86.22, 10.86.38, 10.88.6, 10.89.57, 10.90.16, 10.90.8-9
วาสุเทพ	10.1.15, 10.1.16, 10.1.24, 10.13.36, 10.24.38, 10.33.38, 10.44.21, 10.47.23, 10.58.23, 10.74.45, 10.89.30-31
ทาโมทระ	10.10.27, 10.21.9, 10.22.24, 10.39.31, 10.56.6
มาธวะ	10.11.36, 10.13.23, 10.15.2, 10.16.16, 10.2.33, 10.30.41, 10.30.8, 10.39.28, 10.39.31, 10.42.1, 10.48.5, 10.50.20, 10.52.7, 10.53.56, 10.6.25-26, 10.70.4-5, 10.74.5
เกศวะ	10.1.10, 10.15.20, 10.18.3, 10.29.48, 10.30.10, 10.30.37, 10.32.9, 10.36.20, 10.38.3, 10.41.29, 10.42.20, 10.42.9, 10.52.14, 10.57.27, 10.59.37, 10.61.26, 10.64.25, 10.69.31, 10.70.45, 10.73.31, 10.73.35, 10.76.30, 10.77.9, 10.8.21, 10.89.26-27, 10.89.40
มูรารี	10.14.60, 10.21.15, 10.83.29, 10.85.59
อชะ	10.13.19, 10.13.28, 10.13.28, 10.13.57, 10.13.57, 10.46.40, 10.6.22-23, 10.60.2, 10.85.20
มุกุนทะ	10.1.9, 10.13.64, 10.20.42, 10.21.15, 10.33.9, 10.35.2-3, 10.38.9, 10.39.17-18, 10.39.20, 10.39.24, 10.45.17-18, 10.45.19, 10.46.22, 10.46.31, 10.47.16, 10.47.61, 10.50.35-36, 10.52.23, 10.52.38, 10.53.40-41, 10.58.2, 10.58.21, 10.59.22, 10.64.44, 10.64.7, 10.66.39, 10.71.18, 10.71.22, 10.71.26, 10.71.35, 10.71.37, 10.73.27, 10.78.4, 10.80.1, 10.82.17, 10.90.14, 10.90.17, 10.90.50
ภควาน	10.12.32, 10.13.4, 10.15.5, 10.2.6, 10.28.3, 10.29.1, 10.56.17, 10.72.28, 10.8.50, 10.90.45
ภควตะ	10.23.5, 10.23.35, 10.56.5, 10.88.6
ปรมาตมัน	10.16.39, 10.28.6, 10.29.10-11, 10.30.24, 10.47.59, 10.49.13, 10.59.25, 10.59.28, 10.73.16, 10.74.4, 10.84.22, 10.85.39, 10.85.58, 10.88.40, 11.3.34
หริศีเกศะ	10.14.46, 10.28.4, 10.41.3, 10.50.12, 10.63.24, 10.69.37, 10.71.24, 10.74.26
นารายณะ	10.63.23, 10.85.55-56
ยพุนันทะ	10.53.1, 10.53.30

ชื่อ	ตำแหน่ง
อนันตะ	10.12.44, 10.14.28, 10.16.40, 10.16.7, 10.17.25, 10.47.58, 10.48.7, 10.87.18
วิชญ์	10.13.42, 10.13.44, 10.86.30
โคपालะ	10.11.50, 10.16.3, 10.18.2
ศยามสุนทร	10.22.15
ชนารทนะ	10.18.20, 10.19.15, 10.19.15, 10.43.16, 10.45.42-44, 10.45.50, 10.48.27, 10.55.36, 10.57.19, 10.57.34, 10.63.30, 10.71.43, 10.73.34, 10.77.16, 10.8.51, 10.81.38, 10.89.67
มธุสุทนะ	10.17.7, 10.24.32-33, 10.44.1, 10.53.4, 10.61.40, 10.73.9
หริ	10.1.13, 10.1.24, 10.10.24, 10.11.42, 10.12.28, 10.12.41, 10.13.25, 10.13.40, 10.20.25, 10.25.33, 10.30.28, 10.35.8-11, 10.36.14, 10.37.5, 10.38.27, 10.43.14, 10.44.17, 10.44.22-23, 10.46.42, 10.47.63, 10.48.28, 10.50.16, 10.50.21, 10.50.22, 10.50.54, 10.50.56, 10.50.57, 10.51.7, 10.52.4, 10.53.22, 10.53.51-55, 10.54.29, 10.56.36, 10.59.17-19, 10.59.21, 10.59.33, 10.59.9, 10.60.59, 10.60.9, 10.61.18, 10.61.25, 10.61.39, 10.62.1, 10.63.19, 10.66.12-14, 10.66.15, 10.66.16, 10.66.23, 10.66.24, 10.67.4, 10.69.45, 10.71.21, 10.72.15, 10.72.40, 10.73.1-6, 10.75.27, 10.77.36, 10.79.11-15, 10.80.16-17, 10.81.39, 10.84.41, 10.87.50, 10.9.4, 10.90.44
เศาริ	10.32.2, 10.32.4, 10.39.16, 10.43.3, 10.53.6, 10.54.13, 10.56.12, 10.56.33, 10.58.46, 10.63.10-11, 10.63.14, 10.65.15, 10.66.19, 10.69.7-8, 10.71.20, 10.77.13, 10.77.15, 10.77.33, 10.82.23-26
คทาธระ	10.59.5
อชิตะ	10.13.60, 10.59.10, 10.59.13
สัตยะ	10.2.26
พการิ	10.12.24
อรรุกรรมะ	10.30.10 10.42.17, 10.44.15
อรรุคายะ	10.21.17
สมัญญานาม (คำเรียกแทน)	ตำแหน่ง
อุตตมะโสกละ	10.47.1-2, 10.47.13, 10.47.48, 10.55.35, 10.66.43, 10.80.12-13, 10.80.2, 10.86.23
ยทุปติ	10.71.18
ยทุตตมะ	10.2.40, 10.45.46
คทาครชะ	10.41.32, 10.47.40, 10.52.40, 10.59.10, 10.59.16, 10.63.21, 10.69.26
คทาภฤตะ	10.33.10, 10.83.41-42, 10.85.55-56

ชื่อ	ตำแหน่ง
ทศารหะ	10.27.22-23, 10.34.18, 10.47.44, 10.50.15, 10.63.22, 10.84.27, 10.86.25
สวยามาตมา	10.13.20
สรวาตมา	10.13.20
จราจราตมา	10.6.8
มหาตมณะ	10.15.18, 10.47.46
สตนารุณิณะ	10.7.6
สตนยกามะ	10.9.4
โคปีกาสุตะ	10.9.21
อรวิณฑากษะ	10.11.15, 10.2.32, 10.51.1-6, 10.53.23, 10.53.23, 10.56.29-30, 10.56.6, 10.64.5, 10.71.29, 10.74.3, 10.90.14
อรวิณฑเนตระ	10.29.33
อสีตะ	10.47.17
รามานุชะ	10.30.12
อรุศรวา	10.38.21
อีสะ	10.12.33, 10.12.35, 10.13.1, 10.23.46, 10.69.33, 10.71.8, 10.82.20
อีศวะระ	10.13.10, 10.23.38
วิศววิตะ	10.13.17
มรุบัติ	10.21.2, 10.90.23
มรุทวิชะ	10.39.21
พรหมสุชะ	10.12.7-11
เทวกีสู่ตะ	10.22.21, 10.22.29, 10.23.2, 10.33.6, 10.39.25, 10.39.3, 10.41.37, 10.45.12, 10.45.20, 10.55.35, 10.56.29-30, 10.58.55, 10.64.31, 10.71.12, 10.74.49, 10.8.7, 11.30.27, 11.6.50
เทวกีปุตะระ	10.6.39-40
เทวกีชนมวา ทะ	10.90.48
ยทุทเวะ	10.50.50-53
สาตวตปติ	10.69.13, 10.75.8
วิญญัติ	10.16.18
นันทสุนุ	10.7.25

ชื่อ	ตำแหน่ง
อังคปริตติมา	10.12.39
สตามปติ	10.11.51
ศารงคณวณะ	10.55.33, 10.59.1
วิมุกติหะ	10.9.20
รถางคปาณิ	10.66.40

จากตารางข้างต้น สามารถแบ่งกลุ่มพระนามและสมัญญานามที่สะท้อนถึงพระลักษณะและพระคุณสมบัติเฉพาะของพระกฤษณะได้ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตารางที่ 9 พระนามและสมัญญานามที่สะท้อนสภาวะสูงสุดและเชิงปรัชญา

พระนาม / สมัญญานาม	ความหมาย
ภควาน (Bhagavān)	ผู้ทรงไว้ซึ่งทิพยสมบัติ 6 ประการ
ปรมาตมัน (Paramātmān)	อาตมันสูงสุด, พระผู้สถิต ณ ภายในสรรพสัตว์
อัจยุตะ (Acyuta)	ผู้ไม่เคยพลาดพลั้ง, ผู้ไม่หวั่นไหว
อนันตะ (Ananta)	ผู้ไร้ขอบเขต, ผู้ไม่มีที่สิ้นสุด
อชะ (Aja)	ผู้ไม่เกิดแล้ว (เป็นอมตะ)
อชิตะ (Ajita)	ผู้ไม่เคยพ่ายแพ้, ผู้ที่ไม่มีใครเอาชนะได้
สัตยะ (Satya)	สัจธรรมสูงสุด
อีสะ (Īśa)	พระผู้เป็นเจ้าอันสูงสุด ผู้ทรงเป็นผู้ควบคุมสูงสุด
อีศวระ (Īśvara)	เจ้าแห่งจักรวาล ผู้ยิ่งใหญ่อันสูงสุด
สวยามาตมา (Svayamātmā)	ผู้ทรงมีอำนาจสูงสุด
สรวาตมา (Sarvātmā)	จิตวิญญาณสูงสุด, สรรพสิ่งทั้งปวง
จราจราตมา (Carācarātmā)	วิญญาณสูงสุดผู้สถิตอยู่ในทุกสรรพสิ่ง
มหาตมณะ (Mahātmanah)	บุคคลผู้ยิ่งใหญ่
วิศววิทะ (Viśvavit)	ผู้ทรงตระหนักรู้และรู้แจ้งทุกสิ่งที่เกิดขึ้นในจักรวาล
พรหมสุขะ (Brahmasukha)	ผู้ทรงเป็นปรพรมัน
อังคปริตติมา (Aṅgapratimā)	รูปภาคแห่งองค์พระผู้เป็นเจ้าสูงสุด
หริ (Hari)	ผู้ทำลายสังสารวัฏ, ผู้นำเอาความชั่วร้ายหรือบาปออกไป
มุกุนทะ (Mukunda)	ผู้ประทานความหลุดพ้น (โมกษะ)
วิมุกติหะ (Vimuktidaḥ)	ผู้ทรงปลดปล่อยสัตว์โลกจากสังสารวัฏ

พระนาม / สมัญญานาม	ความหมาย
อุตตมะโศลกะ (Uttamaśloka)	ผู้ซึ่งได้รับการสรรเสริญในบทกวีอันวิจิตรงดงาม
อรุคายะ (Urugāya)	ผู้ที่เหล่าผู้รักดีผู้ยิ่งใหญ่ขับร้องและสรรเสริญ

ตัวอย่างรายละเอียดของชื่อที่สะท้อนสภาวะสูงสุดและเชิงปรัชญา เช่น

ภควาน (Bhagavān) เป็นคำที่ใช้เรียกขานพระเจ้าสูงสุดที่มีบุคลิกลักษณะอันสมบูรณ์แบบ ซึ่งแตกต่างจากแนวคิดเชิงนามธรรมอย่างพรหมัน ความหมายหลักของพระนามนี้คือ “ผู้ทรงไว้ซึ่งทิพยสมบัติ 6 ประการ”¹⁰⁸ อันได้แก่

1. ความมั่งคั่ง (Aśvarya) ทรงเป็นเจ้าของสรรพสิ่งในจักรวาล โดยทุกสรรพสิ่งในจักรวาลรวมถึงจักรวาลอื่นนับไม่ถ้วนล้วนแต่เป็นเพียงส่วนเล็กๆ ที่แผ่ออกมาจากรัศมีแห่งพระวรกายของพระองค์
2. พละกำลัง (Vīrya) ทรงมีพละกำลังอันไร้ขีดจำกัด สามารถทำลายความชั่วร้ายและปกป้องจักรวาลได้อย่างง่ายดาย
3. ชื่อเสียง (Yāsasa) ทรงมีชื่อเสียงเลื่องลือไปทั่วทุกภพภูมิ
4. ความงาม (Śrī) ทรงมีความงามสมบูรณ์แบบและดึงดูดใจอย่างที่สุด
5. ความรู้ (Jñāna) ทรงมีความรู้โดยสมบูรณ์และไม่มีที่สิ้นสุด ทรงเป็นผู้รู้สูงสุดที่สถิตอยู่ในใจของทุกสรรพชีวิต
6. การสละ (Vairāgya) ทรงสละความผูกพันในสิ่งทั้งปวงในโลกวัตถุได้อย่างเด็ดขาด

การที่พระภคชนะทรงแสดงพระคุณสมบัติทั้งหกประการนี้อย่างครบถ้วนในทุกเรื่องราวของพระองค์ ตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์จนถึงผู้ใหญ่ เป็นหลักฐานที่เน้นย้ำว่าพระองค์คือพระเป็นเจ้าสูงสุดที่ได้เสด็จลงมายังโลกนี้ในฐานะบุคคลที่มีความสมบูรณ์แบบแล้ว

ปรมาตมัน (Paramātmān) มีความหมายว่า “อาตมันสูงสุด” หรือ “พระผู้สถิต ณ ภายในสรรพสัตว์ทั้งปวง” ตามหลักปรัชญาของศาสนาฮินดู ปรมาตมันคืออาตมันสูงสุดหรือพรหมัน ซึ่งเป็นศูนย์รวมแห่งวิญญาณทั้งปวง และเป็นผู้ให้กำเนิดสรรพสิ่ง ส่วนอาตมัน คือวิญญาณย่อยที่สถิตอยู่ในร่างกายของสิ่งมีชีวิตแต่ละดวง แนวคิดนี้เชื่อว่าเมื่อสิ่งมีชีวิตบรรลุนิ

¹⁰⁸ Gabe Hiemstra, **Wisdom Library**, Accessed 23 October 2024, Available from <https://www.wisdomlib.org/concept/six-opulences>

โมกษะหรือความหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดแล้ว อาตมัมก็จะกลับไปรวมกับปรมาตมัม
ดังเดิม

อนันตะ (Ananta) หมายถึง “ผู้ไร้ขอบเขต” พระนามนี้เน้นย้ำถึงความเป็นนิรันดร์
และอำนาจกว้างใหญ่ไพศาลของพระองค์ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความรู้ขีดจำกัดในทุกมิติของ
พระผู้เป็นเจ้าสูงสุด

อจยุตะ (Acyuta) มีความหมายว่า “ผู้ไม่เคยพลาดพลั้ง” หรือ “ผู้ไม่หวั่นไหว” พระ
นามนี้เน้นถึงพระคุณสมบัติที่มั่นคงและไม่เปลี่ยนแปลงของพระองค์ ซึ่งเป็นที่พึ่งพิงของผู้
ศรัทธา ในสถานการณ์ที่สิ่งมีชีวิตต้องเผชิญกับความไม่แน่นอนและความทุกข์ พระนามนี้จึง
ทำหน้าที่เป็นที่ระลึกถึงความจริงที่ว่าพระผู้เป็นเจ้าสูงสุดไม่เคยล้มเหลวในการปกป้องและนำ
ทางเหล่าผู้ภักดีของพระองค์

สัตยะ (Satya) หมายถึง “สัจธรรมสูงสุด” พระนามนี้ชี้ให้เห็นว่าพระกฤษณะคือ
ความจริงแท้เพียงหนึ่งเดียวในจักรวาล ตามหลักปรัชญาฮินดู โลกและสิ่งอื่น ๆ ที่ปรากฏอยู่นั้น
นั้นเป็นเพียงมายาหรือภาพลวงตาที่อยู่เพียงชั่วคราว มีเพียงพระกฤษณะเท่านั้นที่เป็น
สัจธรรมอันดำรงอยู่ตลอดกาล

ตารางที่ 10 พระนามและสมัญญานามที่มาจากเชื้อสายและวงศ์ตระกูล

พระนาม / สมัญญานาม	ความหมาย
वासुเทพ (Vāsudeva)	โอรสแห่งวสุเทพ
देवकीसुत (Devakīśuta)	บุตรแห่งพระนางเทวกี
देवकीपुत्र (Devakīputra)	บุตรแห่งพระนางเทวกี
देवकीजनमवाह (Devakījanmavādah)	เป็นที่รู้จักว่าเป็นโอรสแห่งพระนางเทวกี
नन्धसुनु (Nandasūnu)	บุตรแห่งนันทะ
गोपिकासुत (Gopikāśuta)	พระโอรสแห่งโคปี (พระนางยโสธรา)
यदुनन्दन (Yadunandana)	ความยินดีแห่งราชวงศ์ยตุ
यदुपति (Yadupati)	เจ้าแห่งวงศ์ยตุ
यदुत्तम (Yadūttama)	ผู้เป็นเลิศที่สุดของวงศ์ยตุ
यदुदेव (Yadudeva)	พระเจ้าแห่งยตุ
सौरि (Śauri)	ทายาทแห่งศุรเสนะ (พระอัยกา)

พระนาม / สมัญญานาม	ความหมาย
มารหะ (Mādhava)	ผู้สืบเชื้อสายแห่งมธุ
ทศารหะ (Daśārha)	ทายาทของทศารหะ
รามานุชะ (Rāmānuja)	น้องชายของพลราม
คทาครหะ (Gadāgraja)	พี่ชายของคทะ

ตัวอย่างรายละเอียดของชื่อที่มาจากเชื้อสายและวงศ์ตระกูล เช่น

วาสุเทพ (Vāsudeva) และ เทวกีสู่ตะ (Devakī-suta) มีความหมายตรงตัวว่า “โอรสแห่งวาสุเทพ” และ “บุตรแห่งพระนางเทวกี” เรื่องราวการประสูติของพระกฤษณะเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางว่า พระองค์ทรงเป็นบุตรองค์ที่แปดของพระนางเทวกีและพระวาสุเทพ ในยุคใต้ดินของพญากังสะ แม้ว่าพระองค์จะประสูติในฐานะโอรสของวงศ์ยาทวะ แต่เพื่อความปลอดภัย พระองค์ก็ถูกย้ายไปให้พระนันทะและพระนางยโสธาทาเลี้ยงดูในเมืองโคกุละ พระองค์มีสองพระนามที่ชี้ถึงความสัมพันธ์กับพระบิดามารดาผู้ให้กำเนิดอย่างชัดเจน

ยทุนันทะ (Yadunandana) และ ยทูปติ (Yadupati) แปลว่า “ความยินดีแห่งราชวงศ์ยท” ในขณะที่ ยทูปติ (Yadupati) แปลว่า “เจ้าแห่งวงศ์ยท” ทั้งสองพระนามนี้บ่งชี้ถึงบทบาทของพระกฤษณะในฐานะผู้นำ ผู้ปกป้อง และความภาคภูมิใจสูงสุดของราชวงศ์ยท พระองค์ทรงเป็นศูนย์รวมจิตใจของสมาชิกในวงศ์ตระกูลและทรงนำพาวงศ์ยทไปสู่ความรุ่งเรือง

รามานุชะ (Rāmānuja) มีความหมายว่า “น้องชายของพลราม” เป็นการบ่งชี้ถึงความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นระหว่างพระกฤษณะกับพระพลราม ผู้ซึ่งเป็นอวตารของเศษนาคแห่งพระวิษณุ พระนามนี้จึงไม่เพียงแต่แสดงให้เห็นถึงความผูกพันทางพี่น้อง แต่ยังเป็นตัวแทนของความสัมพันธ์อันลึกซึ้งระหว่างพระเจ้าสูงสุดและภาคขยายของพระองค์ที่เสด็จลงมาในโลกมนุษย์ด้วย

ตารางที่ 11 พระนามและสมัญญานามที่มาจากลีลาและการกระทำอันศักดิ์สิทธิ์

พระนาม / สมัญญานาม	ความหมาย
โควินทะ (Govinda)	ผู้ยังความเกษมสำราญแก่โคและผืนดิน
โกपालะ (Gopāla)	ผู้พิทักษ์และผู้เลี้ยงดูฝูงโค
ทามโหทะ (Dāmodara)	ผู้มีพระอุทร (ท้อง) ถูกผูกด้วยเชือก

พระนาม / สมัญญานาม	ความหมาย
สตนารุณินะ (Stanārthinah)	ผู้ทรงมีพระประสงค์จะดื่ม น้ำนมจากพระมารดา
สตนยกามะ (Stanyakāmah)	ผู้ปรารถนาจะดื่ม น้ำนมจากอก
มูรารี (Murāri)	ศัตรุแห่งอสูรมุระ
มธุสุทนะ (Madhusūdana)	ผู้สังหารอสูรมธุ
พกาโร (Bakāri)	ศัตรุของอสูรพกะ (พกาสูร)
มธุปติ (Madhupati)	เจ้าแห่งมธุ
มธุทวิชะ (Madhudviṣaḥ)	ผู้เป็นศัตรูกับอสูรมธุ
สาตวตปติ (Sātvatpati)	ผู้นำแห่งเผ่ายาทวะ
วิภูปติ (Viṭpati)	ผู้นำของประชาชน
สตามปติ (Satāmpati)	เจ้าแห่งเหล่าไวษณพ

ตัวอย่างรายละเอียดของชื่อที่มาจากลีลาและการกระทำอันศักดิ์สิทธิ์ เช่น

มูรารี (Murāri) หมายถึง “ศัตรุแห่งอสูรมุระ” เรื่องราวของพระนามนี้กล่าวถึงการที่พระกฤษณะทรงสังหารอสูรมุระ ซึ่งเป็นแม่ทัพผู้ทรงอำนาจของอสูรนรก การสังหารครั้งนี้เป็นส่วนหนึ่งของการกิจที่ใหญ่กว่า คือการปราบอสูรนรกและปลดปล่อยเจ้าหญิง 16,100 องค์ที่ถูกจับเป็นตัวประกัน พระนามนี้จึงเป็นที่ระลึกถึงวีรกรรมอันยิ่งใหญ่ของพระกฤษณะในการปกป้องเหล่าผู้บริสุทธิ์และทำลายความชั่วร้ายในโลก

พกาโร (Bakāri) แปลว่า “ศัตรุของอสูรพกะ” อสูรพกะ (Bakasura) เป็นอสูรอีกตนหนึ่งที่พญากังสะส่งมาสังหารพระกฤษณะในวัยเยาว์ อสูรตนนี้แปลงกายเป็นนกกะเรียนยักษ์และกลืนพระกฤษณะเข้าไปในปาก แต่ด้วยพระพละทานุภาพอันไร้ขีดจำกัด พระกฤษณะทรงขยายพระวรกายในลำคอของอสูร ทำให้มันสำลักและต้องคายพระองค์ออกมา จากนั้นพระกฤษณะจึงฉีกปากของอสูรจนมันสิ้นชีวิต พระนามนี้จึงเป็นสัญลักษณ์แห่งชัยชนะของความดีเหนือความชั่วร้ายตั้งแต่ในวัยเยาว์

มธุสุทนะ (Madhusūdana) หมายถึง “ผู้สังหารอสูรมธุ” เรื่องราวกล่าวว่า อสูรมธุและอสูรไกตะกะถือกำเนิดขึ้นจากขี้หูของพระวิษณุ และพยายามจะทำลายพระพรหมที่กำลังสร้างจักรวาล พระวิษณุในร่างปางนารายณ์จึงต้องทรงต่อสู้และสังหารอสูรทั้งสองตนเพื่อปกป้องพระพรหม พระนามนี้จึงไม่ได้เป็นเพียงการเล่าวีรกรรม แต่ยังมีความหมายเชิง

สัญลักษณ์ถึงการทำลายบาป ความชั่วร้าย และความไม่รู้ ซึ่งเป็นหน้าที่หลักของพระเป็นเจ้า ในการรักษาสมดุลของจักรวาล

โควินทะ (Govinda) ผู้ยังความเกษมสำราญแก่โค, แผ่นดิน, และอินทรี หรือผู้ค้นพบหรือพิทักษ์โค พระนามสำคัญนี้ได้รับการประทานแก่พระกฤษณะอย่างเป็นทางการโดยพระอินทร์และโคสุรกี หลังจากเหตุการณ์โควรรณลีลาอันน่าทึ่ง ดังที่เล่าไว้ในอถยายะที่ 27 หลังจากการยกภูเขาโควรรณะของพระกฤษณะและการทำให้พระอินทร์อ่อนน้อมลง ราชาสหสรวงศ์พร้อมด้วยโคสุรกี ได้ประกอบพิธีอภิเษก (พิธีสมรส) ให้แก่พระกฤษณะ และในครั้งนั้นเองที่ “พระองค์ ผู้สืบเชื้อสายแห่งทศรหะ ดังนั้น ในหมู่ดวงวิญญาณผู้รู้แจ้งและเหล่าฤๅษี จึงได้รับพระนามว่าโควินทะ” โควินทะจึงเป็นพระนามที่เน้นความเป็นศูนย์กลางของลีลาในวาระอย่างลึกซึ้ง แสดงบทบาทของพระกฤษณะในฐานะคนเลี้ยงโคผู้ศักดิ์สิทธิ์ ผู้มีเสน่ห์สูงสุด และผู้พิทักษ์สูงสุด

ทาโมทะระ (Dāmodara) มีที่มาจากเรื่องราวในวัยเยาว์เมื่อพระกฤษณะถูกพระนางยโสธาทรงโทษด้วยการผูกพระอุทร (ท้อง) ของพระองค์ไว้กับครกไม้ พระนามนี้จึงมีความหมายว่า “ผู้มีพระอุทรถูกผูกด้วยเชือก” แม้จะเป็นเรื่องราวที่ดูเรียบง่าย แต่พระนามนี้กลับมีความสำคัญอย่างยิ่ง ในฐานะพระเป็นเจ้าสูงสุดผู้ทรงอำนาจเหนือทุกสรรพสิ่ง พระองค์ไม่สามารถถูกผูกมัดหรือควบคุมได้ด้วยสิ่งใดในจักรวาล อย่างไรก็ตาม ด้วยความรักอันบริสุทธิ์ของพระนางยโสธา พระองค์จึงทรงยอมให้ความรักของผู้ศรัทธาผูกมัดพระองค์ไว้ได้อย่างสมบูรณ์ พระนามนี้จึงเป็นเครื่องยืนยันอย่างชัดเจนถึงความสมบูรณ์แบบในอานุภาพที่ทรงมีพร้อมกับการยอมลดทอนอำนาจอันไร้ขีดจำกัดของพระองค์เพื่อตอบสนองความรักของผู้ภักดี ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของภักติโยคะ

ตารางที่ 12 พระนามและสมัญญานามที่พรรณนาถึงลักษณะและศาสตราวุธ

พระนาม / สมัญญานาม	ความหมาย
กฤษณะ (Kṛṣṇa)	ผู้ทรงดึงดูดทุกสรรพสิ่ง, ดำ, มีดคล้า, น้ำเงิน
ศยามสุนทะระ (Śyāmasundara)	ผู้มีพระฉวีสีคล้าอันงดงาม
อรวิณฑากษะ (Aravindākṣa)	ผู้มีดวงตาประดุจดอกบัว
อรวิณฑเนตระ (Aravindanetra)	ผู้มีดวงตาประดุจดอกบัว
เกศวะ (Keśava)	ผู้มีพระเกศางดงาม
อสีตะ (Asita)	ดำ, มีดคล้า, น้ำเงิน

พระนาม / สมัญญานาม	ความหมาย
อुरुศรวา (Uruśravā)	ผู้มีชื่อเสียงเลื่องลือ
คทาธระ (Gadādhara)	ผู้ทรงถือคทา
คทาภฤตะ (Gadābhṛta)	ผู้ซึ่งถือคทา
ศารงคณวนะ (Śārngadhanvanah)	ผู้ทรงถือคันธนูศารังคะ
รธางคปาณิ (Rathāṅgapāṇi)	ผู้ทรงถือจักรสุทรรสนะไว้ในพระหัตถ์

ตัวอย่างรายละเอียดของชื่อที่พรรณนาถึงลักษณะและศาสตราวุธ เช่น

กฤษณะ (Kṛṣṇa) เป็นพระนามที่ปรากฏบ่อยที่สุดในสัณษัที่ 10 และเป็นพระนามที่ใช้เรียกขานพระองค์ในฐานะบุคคลสูงสุดอย่างแพร่หลาย รากศัพท์ของคำว่า กฤษณะ (Kṛṣṇa) ในภาษาสันสกฤตหมายถึง “สีดำ” หรือ “สีคล้ำ” ซึ่งเป็นคำอธิบายพระฉวีของพระองค์ที่คล้ายกับสีของเมฆฝนในฤดูมรสุม อย่างไรก็ตาม ความหมายที่ลึกซึ้งกว่านั้นคือ “ผู้ทรงดึงดูดทุกสรรพสิ่ง” พระนามนี้สื่อถึงพระคุณสมบัติที่ทรงมีเสน่ห์ดึงดูดใจอย่างที่สุด ไม่ว่าจะเป็นผู้ที่อยู่ในสวรรค์หรือโลกมนุษย์ พระองค์ทรงเป็นแหล่งแห่งความสุขอันเป็นนิรันดร์ ซึ่งดึงดูดวิญญาณทุกดวงให้กลับคืนสู่พระองค์ในที่สุด

ศยามสุนทร (Śyāmasundara) มีความหมายว่า “ผู้มีพระฉวีสีคล้ำอันงดงาม” เป็นการเจาะจงลงไปถึงความงามอันเป็นเอกลักษณ์ของพระกฤษณะ พระนามนี้ปรากฏเพียงหนึ่งครั้งในสัณษัที่ 10 ในช่วงเวลาที่พระกฤษณะกำลังเป่าขลุ่ย ความงดงามของพระองค์ทรงพลังถึงขั้นทำให้ธรรมชาติหยุดนิ่งเพื่อรับฟังท่วงทำนองอันศักดิ์สิทธิ์ นกหยุดร้อง ผีเสื้อหยุดเคี้ยวหญ้า และแม่น้ำหยุดไหล เพื่อดื่มด่ำกับความงามและเสียงขลุ่ยของพระองค์ พระนามนี้จึงไม่ได้เป็นเพียงคำอธิบายลักษณะภายนอก แต่ยังสื่อถึงความสามารถในการดึงดูดสรรพสิ่งผ่านความงามอันไร้ขอบเขตของพระองค์

อรวิณฑากษะ (Aravindākṣa) พระนาม อรวิณฑากษะ และ อรวิณฑเนตร มี ความหมายว่า “ผู้มีดวงตาประดุจดอกบัว” ซึ่งเป็นอีกหนึ่งพระลักษณะพิเศษของพระองค์ที่ได้รับการยกย่องเป็นอย่างสูง ดวงตาที่เปรียบดั่งดอกบัวสื่อถึงความบริสุทธิ์ ความงดงาม และความเป็นนิรันดร์ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์สำคัญในศาสนาฮินดู นอกจากนี้ยังบ่งชี้ถึงสายตาอันเปี่ยมเมตตาที่พระองค์ทรงมีต่อเหล่าผู้ศรัทธาและสรรพชีวิตทั้งปวง

เกศวะ (Keśava) มีความหมายถึง “ผู้มีพระเกศางดงาม” และยังหมายถึง “ผู้สังหารอสูรเกศี” เรื่องราวการสังหารอสูรเกศี (Keśī) กล่าวว่าอสูรตนนี้แปลงกายเป็นม้าตัวมหึมา และถูกส่งมาโดยพญากังสะเพื่อทำร้ายพระกฤษณะ ในการต่อสู้ พระกฤษณะทรงใช้พระหัตถ์ซ้ายสอดเข้าไปในปากของอสูร แล้วขยายพระวรกายจนอสูรขาดใจตาย พระนามนี้จึงเป็นที่จดจำจากเหตุการณ์อันยิ่งใหญ่ดังกล่าว

ตารางที่ 13 พระนามและสมัญญานามที่หมายถึงพระวิษณุ

พระนาม / สมัญญานาม	ความหมาย
นารายณะ (Nārāyaṇa)	แหล่งกำเนิดดั้งเดิม, ผู้นอนเหนือผืนน้ำ
วิษณุ (Viṣṇu)	พระวิษณุ
หริศีเกศะ (Hṛṣīkeśa)	เจ้าแห่งอินทรี (ประสาธน์สัณห์) ทั้งปวง
ชนารณะ (Janārdana)	อีกพระนามหนึ่งของพระวิษณุ, ผู้ทำลายการเกิด
อุรุกรมะ (Urukrama)	ผู้มีก้าวอย่างอันยิ่งใหญ่ (วามนาวตาร)

ตัวอย่างรายละเอียดของชื่อที่หมายถึงพระวิษณุ เช่น

อุรุกรมะ (Urukrama) แปลว่า “ผู้มีก้าวอย่างอันยิ่งใหญ่” พระนามนี้มีความเชื่อมโยงโดยตรงกับ วามนาวตาร ซึ่งเป็นอวตารปางที่ 5 ของพระวิษณุที่ทรงแปลงเป็นพราหมณ์แคะไปขอที่ดินสามก้าวจากท้าวพลีอสูร ก่อนจะขยายร่างและก้าวเพียงสามก้าวครอบคลุมทั้งโลกสวรรค์ และบาดาล ก้าวอย่างนี้จึงเป็นสัญลักษณ์แห่งพลังอำนาจอันไร้ขีดจำกัดของพระองค์ที่สามารถครอบคลุมได้ทั่วทั้งจักรวาล

ชนารณะ (Janārdana) มีความหมายเชิงซ้อน โดยทั่วไปแปลว่า “ผู้บันดาลความปรารถนาให้แก่ผู้คน” หรือ “ผู้เป็นที่พึ่งพิงของผู้คน” ในอีกความหมายหนึ่งยังแปลได้ว่า “ผู้ลงทัณฑ์คนชั่ว” หรือ “ผู้ก่อความวุ่นวายแก่เหล่าอสูร” พระนามนี้จึงสะท้อนบทบาทสองด้านของพระองค์ คือ ด้านที่เปี่ยมด้วยความเมตตาต่อผู้ศรัทธา และด้านที่ทรงแสดงความเกรี้ยวกราดเพื่อปราบปรามความอธรรมและปกป้องธรรมะ

หริศีกะ (Hṛīkeśa) แปลว่า “เจ้าแห่งอินทรีทั้งปวง” หรือ “ผู้ทรงควบคุมประสาทสัมผัส” พระนามนี้มีนัยยะเชิงปรัชญาที่ลึกซึ้ง โดยไม่ได้หมายถึงแค่การควบคุมประสาทสัมผัสของพระองค์เอง แต่ยังหมายถึงการควบคุมประสาทสัมผัสและจิตใจของผู้ศรัทธาด้วย ในคัมภีร์ภควัทคีตา อรชุนใช้พระนามนี้เรียกพระกฤษณะในฐานะสารถิผู้ทรงชี้นำเขาในสงคราม พระนามนี้จึงเป็นสัญลักษณ์ของพระเจ้าผู้ทรงควบคุมและชี้นำวิญญานแต่ละดวงผ่านทางประสาทสัมผัส ซึ่งเป็นสื่อกลางในการรับรู้โลกภายนอก

3.6.2. ลักษณะคำประพันธ์

ในวรรณคดีสันสกฤตประเภทปุราณะ ซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ผู้คนทั่วไปสามารถเข้าถึงหลักธรรมอันลึกซึ้งได้ ฉันทชนิดต่างๆ ที่มีความงดงามแตกต่างกัน ทำหน้าที่ช่วยในการจดจำ สร้างสุนทรีภาพ และสื่อสารคำสอน¹⁰⁹ การใช้ฉันทที่หลากหลายในคัมภีร์ปุราณะ เช่น ภาควตปุราณะ จึงมิใช่เป็นเพียงลีลาทางวรรณศิลป์ แต่เป็นการสร้างความศรัทธาและน่าเชื่อถือด้วย

ภาควตปุราณะได้รับการยกย่องอย่างกว้างขวางว่าเป็นผลงานชิ้นเอกในบรรดาคัมภีร์ปุราณะทั้งหมด โดดเด่นด้วยเนื้อหาทางปรัชญาอันลึกซึ้ง การเน้นย้ำเรื่องภักติ (ความรักความศรัทธา) ต่อพระกฤษณะ และมีคุณค่าทางวรรณศิลป์อันเป็นเลิศ สกัณธ์ที่ 10 ซึ่งพรรณนาถึงลีลาอันศักดิ์สิทธิ์ของพระกฤษณะ ถือเป็นหัวใจสำคัญของภาควตปุราณะ และได้รับการชื่นชมเป็นพิเศษในด้านความงามทางกวีนิพนธ์ เรื่องเล่าที่สลับซับซ้อน และอารมณ์ความรู้สึกอันลึกซึ้ง ทำให้เป็นแหล่งข้อมูลอันอุดมสมบูรณ์สำหรับการศึกษาวเคราะห์ลักษณะการประพันธ์ มีความเชื่อมโยงอย่างแนบแน่นกับเป้าหมายหลักในการส่งเสริมภักติรส ความงามของภาษาและรูปแบบฉันทลักษณ์ถูกนำมาใช้เพื่อดึงดูดจิตใจและหัวใจของผู้อ่าน ตีความในลีลาอันศักดิ์สิทธิ์ของพระกฤษณะ และอำนวยความสะดวกในการเชื่อมโยงทางอารมณ์กับพระองค์

อนุชฎเป็นฉันทที่มีจำนวนมากที่สุดในภาควตปุราณะ เช่นเดียวกับในวรรณกรรมมหากาพย์ และปุราณะส่วนใหญ่ของวรรณคดีสันสกฤต มีโครงสร้างที่สมดุลและค่อนข้างเรียบง่าย¹¹⁰ อนุชฎจึงทำหน้าที่เป็นเครื่องมือหลักในการเล่าเรื่องในสกัณธ์ 10 เหมาะสำหรับการถ่ายทอดเรื่องราวการ

¹⁰⁹ Ekanatha Das, **Meters in the Srimad Bhagavatam**, Accessed September 27, 2024. Available from <https://www.scribd.com/document/423618634/Meters-in-the-Srimad-Bhagavatam>

¹¹⁰ R. Ganesh, **Sanskrit Metres Chandas**, Accessed September 27, 2024. Available from <https://www.scribd.com/document/330365258/Sanskrit-Metres-Chandas>

กระทำของพระกฤษณะ บทสนทนาระหว่างตัวละคร และข้อความพรรณนาทั่วไป จังหวะที่ไม่ซับซ้อน ช่วยให้เรื่องราวดำเนินไปอย่างเป็นธรรมชาติ ทำให้เหมาะสำหรับการเล่าเรื่องที่ยาวนานโดยไม่ทำให้ผู้สวดหรือผู้ฟังเหนื่อยล้า ในสกันธะ 10 ของภาคตปุราณะแสดงให้เห็นถึงความหลากหลายของฉันทลักษณ์สันสกฤต แม้ว่าฉันทอนุชฎจะเป็นฉันทหลักที่ใช้ในการดำเนินเรื่องเล่าที่ยาวเหยียด แต่ก็ปรากฏฉันทอื่นๆ ที่เสริมสร้างความงามทางวรรณศิลป์ให้กับเนื้อหาด้วยเช่นกัน

การเลือกใช้ฉันทในกวีนิพนธ์สันสกฤตนั้น ฉันทแต่ละชนิด ด้วยความยาว จังหวะ และแบบแผนของพยางค์หลุและครุที่แตกต่างกัน ย่อมมีความสัมพันธ์ตามแบบแผนกับการกระตุ้นอารมณ์ (ภาวะ) และสุนทริยรส (รส) ที่เฉพาะเจาะจง¹¹¹ ตัวอย่างเช่น ฉันทที่ยาวและก้องกังวานกว่า เช่น สรค์ธรา อาจใช้สำหรับความรู้สึกล้ำหล้า (วีร) หรือความอัศจรรย์ (อัทฤต) ในขณะที่ฉันทที่สง่างาม เช่น วสันตติลล อาจเสริมสร้างอารมณ์รัก (ศฤงคาร) หรือความสงบ (ศานติ) ส่วนอนุชฎ ด้วยจังหวะที่สมดุล เหมาะสำหรับการดำเนินเรื่องและอารมณ์ที่สงบกว่า ในสกันธะ 10 การเปลี่ยนจากอนุชฎในการเล่าเรื่องทั่วไปไปเป็นฉันทที่ประณีตกว่าในบทสวด เช่น เวทสตติ ในอธยายะที่ 87 เป็นวังสัถะ บทเพลงของเหล่าโคปี เช่น โคปีคีตา ในอธยายะที่ 31 ซึ่งเป็นสวาคตา เป็นต้น ล้วนมีจุดมุ่งหมายเพื่อเพิ่มผลกระทบทางอารมณ์และบ่งบอกลักษณะของเนื้อหา ฉันทลักษณ์จึงเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างรสในสกันธะ 10 การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างฉันทลักษณ์มิได้เป็นเพียงความหลากหลาย แต่มีแรงจูงใจทางเนื้อหาและอารมณ์ ชี้นำประสบการณ์ของผู้ชมเกี่ยวกับลีลาอันศักดิ์สิทธิ์

ความหลากหลายของฉันททำหน้าที่เสมือนเครื่องหมายการเปลี่ยนแปลงจุดเน้นของเรื่องเล่า ความเข้มข้นทางอารมณ์ หรือความสำคัญของเนื้อหา การเปลี่ยนจากอนุชฎที่มั่นคงไปเป็นฉันทที่ประณีตกว่า เช่น วสันตติลลหรือมาลินี สามารถดึงดูดความสนใจของผู้ฟัง เน้นย้ำการพรรณนาหรือคำพูดที่เฉพาะเจาะจง และเพิ่มพูนความกังวานทางอารมณ์ของฉานนั้น ๆ ตัวอย่างเช่น การพรรณนาถึงความรักและความปรารถนาของเหล่าโคปีในอธยายะที่ 31 และ 35 พบว่ามีการใช้ฉันทที่เสริมสร้างคุณภาพทางบทกวีและความลึกซึ้งทางอารมณ์ ความหลากหลายทางฉันทลักษณ์จึงเป็นองค์ประกอบสำคัญของภาคตปุราณะ ซึ่งผู้ประพันธ์ใช้เพื่อปั้นแต่งประสบการณ์ของผู้อ่าน และเน้นย้ำช่วงเวลาที่เหมาะสมใจหรือสำคัญที่สุดของลีลาพระกฤษณะ

¹¹¹ Ramamurthy Natarajan, *Vedic Poetry and Chandas Explained*, Accessed September 27, 2024. Available from <https://www.scribd.com/document/440254304/Chandas>

ตารางที่ 14 ตัวอย่างการใช้ฉันทที่ที่หลากหลายในสัณระที่ 10

ชื่อฉันท	ชื่อฉันท (ไทย)	ลักษณะทางกวีนิพนธ์ทั่วไป/ รสที่เกี่ยวข้อง	ตัวอย่างโคลก จาก สัณระ 10
Anuṣṭubh	อนุษุภ	การเล่าเรื่อง, บทสนทนา, ความสงบ (ศานติรส)	10.10.9
Vasantatilakā	วสันตติลกา	พรรณนาความงาม, ฤดูใบไม้ผลิ, ความรัก, ความกล้าหาญ (ศฤงคารรส, วีรรส)	10.29.3
Mālinī	มาลินี	บทกวี, ความงามละเอียดอ่อน, ความ ปรารถนา, ความศรัทธา (ศฤงคารรส, กรูณารส)	10.47.21
Sragdharā	สรุทธรา	ความยิ่งใหญ่, การสรรเสริญอย่างลึกซึ้ง , ความน่าเกรงขาม (วีรรส, อัทฤทธรส, เราทรรส)	10.33.7
Mālabhāriṇī	มาลภาริณี	บทเพลงคร่ำครวญ, อารมณ์ความรู้สึก (กรูณารส)	10.35.24
Svāgatā	สวาคตา	พรรณนาความงาม, ความอ่อนโยน (ศฤงคารรส)	10.31.9
Atijagatī	อติชคตี (วรรณวฤตผสม)	พรรณนาความงาม, ความตื่นเต้น (ศฤงคารรส)	10.35.2-3
Varṇasastha	วศสเถ	ปรัชญา, ความลึกซึ้ง, ความศักดิ์สิทธิ์ (ศานติรส, อัทฤทธรส)	10.87.14
Prthvī	ปฤถวี	ความยิ่งใหญ่, การสรรเสริญอย่างลึกซึ้ง , ความน่าเกรงขาม (วีรรส, อัทฤทธรส, เราทรรส)	10.90.47
Praharṣiṇī	ปรหริณี	ความยินดี, ความร่าเริง, ความเป็น มงคล (หาสยรส, อัทฤทธรส)	10.31.3

ชื่อฉันท	ชื่อฉันท (ไทย)	ลักษณะทางกวีนิพนธ์ทั่วไป/ รสนที่เกี่ยวข้อง	ตัวอย่างโคลก จาก สกัณะ 10
Sārdūlavikrīḍita	ศารตุลวิกฤษิต	ความสง่างามและหนักแน่น (วีรรส, อัทรรส, เราทรรส)	10.14.11

3.6.3 อลังการ

วรรณกรรมอาจมีจุดมุ่งหมายในการสร้างสรรค์แตกต่างกัน บางเรื่องมีเพื่อแสดงข้อกำหนดทางศาสนา เช่น คัมภีร์พระเวท อาจให้ความรู้และข้อมูลทางวิชาการ เช่น ตำรายาหรือดาราศาสตร์ อาจแสดงหลักฐานทางประวัติศาสตร์ในอดีต เช่น อติหาสะ หรืออาจเพื่อสร้างความบันเทิง เช่น กาวยะ วรรณคดีสันสกฤตหลายเรื่องส่วนหนึ่งยังคงมีจุดมุ่งหมายเพื่อสั่งสอน แต่ก็เป็นโอกาสเพื่อแสดงฝีมือในการประพันธ์ของกวี กวีใช้ผลงานเพื่อยกย่องผู้อุปถัมภ์หรือในบางกรณีอาจเพื่อวิพากษ์สังคม โดยสามารถแสดงความรู้หรือแสดงภูมิทางการประพันธ์ของตน ด้วยการตกแต่งคำประพันธ์หรือผลงานของตนเองด้วยอลังการและเน้นการสร้างอารมณ์เพื่อแสดงรสของวรรณคดีมากขึ้น

หลักอลังการศาสตร์มีความสำคัญในการศึกษาวรรณคดี กล่าวคือ กวีนิพนธ์เรื่องที่ได้รับการยกย่องว่ามีความสมบูรณ์แบบนั้นจะต้องมีความโดดเด่นในด้านอลังการ หลักการตกแต่งคำประพันธ์โดยเลือกสรรถ้อยคำให้งดงามและมีความไพเราะลึกซึ้งเพื่อสื่อจินตภาพ¹¹² ทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤตจึงเกิดขึ้นจากนักปราชญ์และนักศึกษาวรรณคดีสันสกฤตในหลายยุคสมัย หลักอลังการศาสตร์และวรรณศิลป์ของอินเดียมีพื้นฐานมาจากนาฏศิลป์และการละคร ได้รับอลังการทางเสียง (ศัพทาลังการ) มาจากสังคีตศิลป์ ได้รับอลังการทางความหมาย (อรรถาลังการ) จากเนื้อหาของวรรณคดี เพราะเป็นสื่อกลางที่สามารถสื่อสารความหมายและความรู้สึกของวรรณคดีไปยังผู้อ่าน ทฤษฎีมุ่งอธิบายการสร้างสรรคกวีนิพนธ์ให้มีความงามตามหลักมาตรฐาน ทั้งการเลือกใช้เสียง ถ้อยคำ ความหมาย และสร้างกลวิธีการประพันธ์ต่างๆ ที่เหมาะสมตามแบบแผนที่ตั้งไว้ แนวทางในการสร้างสรรคกวีนิพนธ์ดังกล่าวทำให้เกิด “อลังการศาสตร์”¹¹³

¹¹² นิพัทธ์ แยมเดช, “การศึกษาอลังการในจารึกปราสาทตาพรหมของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต สาขาวิชาภาษาตะวันออก สาขาวิชาจารึกศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2558), 24.

¹¹³ เรื่องเดียวกัน.

อลังการ คือ การใช้ถ้อยคำที่ไพเราะและโวหารที่มีความหมายลึกซึ้ง เสมือนเครื่องประดับของบทประพันธ์ สามารถจำแนกอลังการประเภทหลักๆ ออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ ศพทาลงการ คือ อลังการที่มุ่งความงามของคำประพันธ์ทางด้านเสียง และอรรถาลงการ คือ อลังการที่มุ่งความงามของคำประพันธ์ทางด้านความหมาย¹¹⁴ โดยอลังการทางเสียง คือ การเล่นคำหรือเล่นเสียงพยัญชนะและสระให้เกิดความไพเราะของเสียงในบทประพันธ์ ส่วนอลังการทางความหมาย คือ การใช้โวหารเปรียบเทียบเนื้อความให้งดงาม หรือโวหารแฝงความหมายเพื่อให้มีความลึกซึ้งในการตีความหมายต่างๆ กันไป เป็นวิธีตกแต่งคำประพันธ์ด้วยกลวิธีที่ทำให้ความหมายเด่นชัดและลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น อาจกล่าวได้ว่า “อลังการ” มีความสำคัญที่สุดที่ทำให้บทประพันธ์น่าอ่าน เพราะเป็นการสร้างเสริมถ้อยคำให้ทรงพลัง ลึกซึ้ง และสง่างามกลายเป็นถ้อยคำของกวีหรือบทกวีอย่างแท้จริง¹¹⁵ อรรถาลังการที่สำคัญ เช่น อุปมา คือ การเปรียบเทียบว่าสิ่งหนึ่งมีลักษณะเด่น เหมือน หรือ คล้าย กับอีกสิ่งหนึ่ง ตำราอลังการแต่ละเล่มมีอลังการจำนวนมากน้อยแตกต่างกันไปตั้งแต่ 4 ชนิด ไปจนถึง 125 ชนิด ขึ้นอยู่กับการแบ่งอย่างหยابไปจนถึงละเอียด โดยตำราอลังการในยุคแรกๆ จะนิยมแบ่งอย่างกว้างๆ ทำให้มีจำนวนอลังการน้อยกว่าในยุคหลังๆ¹¹⁶ ประเภทหลักของอลังการตามทฤษฎีของนักวรรณคดีสันสกฤตส่วนใหญ่ จำแนกเป็น 2 ประเภท เนื่องจากรูปแบบอลังการมีอยู่เป็นจำนวนมาก ปรากฏในตำราอลังการศาสตร์เล่มต่างๆ ไม่เท่ากัน

3.6.3.1 อุปมา

อรรถาลังการ หรือ อลังการทางความหมาย เป็นวิธีการประพันธ์ที่เพิ่มความหมายที่ลึกซึ้งและเด่นชัดให้แก่บทประพันธ์ โดยใช้โวหารแบบต่างๆ มาเปรียบเทียบหรือแฝงนัยแทนการกล่าวอย่างตรงไปตรงมา¹¹⁷ อลังการทางความหมายที่สำคัญและพบในสัณธะที่ 10 ได้แก่ อุปมา

กุสุมา รักษมณี อธิบายไว้ว่า “อุปมา คือการนำสิ่งที่กวีต้องการแสดงลักษณะเด่นไปเปรียบเทียบกับอีกสิ่งหนึ่งที่มีลักษณะเด่นเป็นที่รู้จักหรือเป็นที่ยอมรับกันแล้ว โดยมีคำที่มีความหมายทำนองว่า เหมือน คล้าย ดัง เป็นคำแสดงความหมายเปรียบเทียบ¹¹⁸ เช่น อุปมาลังการในภาคเวท

¹¹⁴ นิพัทธ์ แยมเดช, “การศึกษาอลังการในจารึกปราสาทตาพรหมของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7”, 38.

¹¹⁵ อัจฉราภรณ์ ธาตุวิสัย, “การศึกษาวรรณคดีโควินทกาวยะ” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศิลปการศึกษาศาสนาตะวันออก สาขาวิชาภาษาสันสกฤต มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2556), 159.

¹¹⁶ เรื่องเดียวกัน.

¹¹⁷ อัจฉราภรณ์ ธาตุวิสัย, “การศึกษาวรรณคดีโควินทกาวยะ”, 167.

¹¹⁸ กุสุมา รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต (กรุงเทพฯ : ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549), 28.

ปุราณะใน อธิบายะที่ 20 และ 84 คุณค่าของภาควัตปุราณะไม่ได้เกิดจากความลุ่มลึกทางปรัชญาเพียงอย่างเดียว แต่ยังเกิดจากศิลปะการประพันธ์อันงดงาม จุดประสงค์หลักของปุราณะคือการทำให้หลักธรรมคำสอนอันลึกซึ้งในพระเวทเป็นที่เข้าใจง่ายแก่คนทั่วไป ดังนั้น กลวิธีทางกวี รวมถึงอุปมาลงการ จึงทำให้แนวคิดที่ลึกซึ้งสามารถเชื่อมโยงและจดจำได้ง่ายผ่านการเปรียบเทียบที่ชัดเจน การพรรณนาธรรมชาติ (อธิบายะที่ 20) ไปจนถึงคำสอนทางปรัชญา (อธิบายะที่ 84) จำเป็นต้องใช้เครื่องมือทางวรรณกรรมที่หลากหลายเช่นอุปมาเพื่อถ่ายทอดอารมณ์ สภาพแวดล้อม และแนวคิดที่แตกต่างกันอย่างมีประสิทธิภาพ

อุปมาเป็นอรรถาสังการ หรือโวหารภาพพจน์ที่แสดงความหมายอย่างเด่นชัดประเภทหนึ่ง การวิเคราะห์อุปมาลงการอย่างเป็นระบบตามหลักอสังการศาสตร์นั้น กำหนดให้ต้องแยกแยะองค์ประกอบพื้นฐาน 4 ประการ¹¹⁹ ซึ่งจะเป็นเครื่องมือหลักในการวิเคราะห์โคลกต่างๆ ได้แก่

1. อุปเมย (Upameya): วัตถุแห่งการเปรียบเทียบ หรือ “สิ่งที่ถูกนำไปเปรียบ” (object of comparison)
2. อุปมาน (Upamāna): มาตรฐานแห่งการเปรียบเทียบ หรือ “สิ่งที่ถูกใช้เป็นมาตรฐานในการเปรียบ” (standard of comparison)
3. สาธารณธรรม (Sādhāranadharmā): คุณสมบัติร่วม (shared attribute) หมายถึง คุณลักษณะ, กริยา, หรือสภาวะที่ทั้งอุปเมยและอุปมานมีร่วมกัน
4. อุปมาโทยตกะ (Upamādyotaka): คำแสดงการเปรียบเทียบ (comparator) เช่น iva (ดุจ, ราวกับ), yathā (ฉนใด, เช่นใด), sadṛśa (เหมือน)

อุปมาลงการสามารถจำแนกตามความสมบูรณ์ขององค์ประกอบได้เป็น 2 ประเภทหลัก ได้แก่

1. ปุโรณปมา (Pūrṇopamā) คือ อุปมาสมบูรณ์ ที่ปรากฏองค์ประกอบครบทั้ง 4 ส่วน
2. ลุปโตปมา (Lūptopamā) คือ อุปมาบกพร่อง หรือ อุปมาแบบย่อ (elliptical simile) ที่มีการละเว้น (omitting) องค์ประกอบอย่างน้อยหนึ่งอย่าง (เช่น ละสาธารณธรรม หรือละคำเปรียบเทียบ)

¹¹⁹ Bhakti Jadhav et al., “An introduction to computational identification and classification of Upamā alaṅkāra,” in Computational Sanskrit and Digital Humanities - World Sanskrit Conference 2025 (Kathmandu, Nepal: Association for Computational Linguistics, 2025), 3, Accessed October 10, 2025. Available from <https://aclanthology.org/2025.wsc-csdh.1.pdf>.

การจำแนกประเภทนี้ไม่ได้เป็นเพียงการจัดหมวดหมู่ทางไวยากรณ์เท่านั้น แต่ยังสะท้อนถึง หน้าที่ (Function) ที่แตกต่างกันของการใช้อุปมาในวรรณกรรมสันสกฤต “ปุโรโณปมา” (อุปมาสมบุรณ์) ซึ่งมีความชัดเจนในตัวเองและสร้างภาพที่สมบุรณ์ จึงเหมาะสมอย่างยิ่งกับหน้าที่ในการ ประดับ ประดาและสร้างภาพที่ชัดเจน โดยมีเป้าหมายหลักเพื่อกระตุ้นอารมณ์ทางสุนทรีย์ หรือ รส ในทางกลับกัน “ลุปโตปมา” (อุปมาแบบย่อ) ซึ่งผู้ฟังหรือผู้อ่านต้องใช้ปัญญาในการ อนุมาน (infer) องค์ประกอบที่ขาดหายไป (เช่น คุณสมบัติร่วม หรือ คำเปรียบเทียบ) จึงกลายเป็น เครื่องมือที่มีประสิทธิภาพสูงสำหรับหน้าที่ในการ อธิบายประเด็นและการให้เหตุผลเชิงปรัชญา เนื่องจากบังคับให้ผู้รับสารต้องมีส่วนร่วมทางปัญญา เพื่อให้การเปรียบเทียบนั้นสมบุรณ์

ดังตัวอย่าง อุปมาหลังการในอัยายะที่ 20 (พรรณนาฤดูฝนและฤดูใบไม้ร่วง) และอัยายะที่ 84 (คำสอนของเหล่าฤๅษี)

อุปมาในอัยายะที่ 20 ทำหน้าที่เป็นเครื่องมือทางอ้อมในการสอน โดยสอดแทรกคำสอนทาง ปรัชญาและจริยธรรมอันลึกซึ้งไว้ใน การพรรณนาธรรมชาติที่งดงามน่าพึงพอใจ ซึ่งสอดคล้องกับ ระเบียบวิธีของปุราณะในการทำให้สัจธรรมอันซับซ้อนเข้าถึงได้ง่าย อัยายะนี้เป็นการพรรณนา เกี่ยวกับฤดูกาลอย่างชัดเจน การสังเกตธรรมชาติเกือบทุกอย่างถูกจับคู่กับสิ่งเปรียบเทียบทางจิต วิญญาณหรือศีลธรรม ความงามของธรรมชาติ (อุปมานะ) ทำให้แนวคิดทางจิตวิญญาณที่เป็น นามธรรม (อุปเมยะ) น่าพึงพอใจและจดจำได้ง่ายขึ้น ซึ่งเห็นถึงการสอนที่มุ่งเน้นการดึงดูดความรู้สึก ทางสุนทริยศาสตร์ของผู้อ่าน

ตารางที่ 15 อุปมาหลังการในอัยายะที่ 20

โคลกที่	คำแสดงความเปรียบเทียบ	อุปเมยะ (สิ่งที่ถูกเปรียบเทียบ)	อุปมานะ (สิ่งที่สิ่งอื่นถูกนำมาเปรียบเทียบ)	สาธารณธรรม (คุณสมบัติร่วม)	หน้าที่หลัก/การตีความ
10.20.4	vyoma... brahma iva sa-guṇaṁ babhau	ท้องฟ้าที่ถูกปกคลุม	อาตมมันที่ถูกปกคลุมด้วยคุณะ	การถูกปกคลุม/บดบัง	การแสดงภาพปรัชญา

โคลงที่	คำแสดงความ เปรียบเทียบ	อุปเมยะ (สิ่งที่ ถูกเปรียบเทียบ)	อุปมานะ (สิ่งที่ สิ่งอื่นถูกนำมา เปรียบเทียบ)	สาธารณธรรม (คุณสมบัติร่วม)	หน้าที่หลัก/การ ตีความ
10.20.6	mahā- meghāḥ...mu mucuḥ karuṇā iva	เมฆปล่อยน้ำ	บุคคลผู้มีเมตตา	การให้โดยไม่หวัง ผล	การสอนศีลธรรม
10.20.7	mahī... tanuḥ samprāpya tat-phalam yathaiva	แผ่นดินที่พินคิน สภาพ	ร่างกายที่พินคิน หลังบำเพ็ญตบะ	การพินคินสภาพ หลังความ ยากลำบาก	การแสดงภาพ ปรัชญา
10.20.13	ruciram rūpaṁ yathā hari-niṣevayā	สรรพสัตว์งดงาม ด้วยน้ำฝนใหม่	ผู้รักดังงามด้วย การรับใช้พระหริ	การมีรูปลักษณ์ที่ น่าดึงดูด	การแสดงภาพ ปรัชญา, การ ส่งเสริมภักดี
10.20.14	sindhuś cukṣobha... apakva- yogināś cittam yathā	ทะเลปั่นป่วน	จิตใจของโยคีผู้ ยังไม่บรรลุนิธรรม	ความปั่นป่วน, ความไม่มั่นคง	การแสดงภาพ ปรัชญา
10.20.15	girayo... na vivyathuḥ... yathā adhokṣaja- cetasah	ภูเขาไม่หวั่นไหว ต่อสายฝน	ผู้รักดีไม่ หวั่นไหวต่อ ภัยอันตราย	ความมั่นคง, ไม่ หวั่นไหว	การแสดงภาพ ปรัชญา, การยก ย่องผู้รักดี

โคลงที่	คำแสดงความเปรียบเทียบ	อุปเมยะ (สิ่งที่ถูกเปรียบเทียบ)	อุปมานะ (สิ่งที่สิ่งอื่นถูกนำมาเปรียบเทียบ)	สาธารณธรรม (คุณสมบัติร่วม)	หน้าที่หลัก/การตีความ
10.20.19	uḍupaś channaḥ... puruṣo yathā	ดวงจันทร์ถูกบดบังด้วยเมฆ	อาตมมันถูกบดบังด้วยอิตตา	การถูกบดบังโดยสิ่งที่ตนส่องสว่าง	การแสดงภาพปรัชญา
10.20.34	śaraj jahāra... kṛṣṇe bhaktir yathā aśubham	ฤดูใบไม้ร่วงชำระล้าง	ภักติต่อพระกฤษณะขจัดความทุกข์	การขจัดสิ่งไม่ดี/ความทุกข์	การแสดงภาพปรัชญา, การส่งเสริมภักติ
10.20.35	jaladā... virejuḥ... yathā ... munayo	เมฆที่สละน้ำหมดสิ้น	ฤๅษีผู้ปราศจากความปรารถนา	ความสุกใสหลังการสละ	การแสดงภาพปรัชญา, การยกย่องการสละ
10.20.44	śaśī... yathā yadu-patiḥ kṛṣṇaḥ	พระจันทร์เต็มดวงพร้อมดวงดาว	พระกฤษณะพร้อมหมู่วฤชณี	การส่องประกายท่ามกลางหมู่คณะ	การยกระดับความยิ่งใหญ่, การพรรณนา
10.20.47	udahr̥ṣyan vārījāni sūryotthāne... rājñā tu nirbhayā lokā yathā	ดอกบัวที่บานยามพระอาทิตย์ขึ้น	ประชาชนที่อยู่ภายใต้กษัตริย์	ความยินดีไม่หวาดกลัว	การพรรณาสังคมวรรณะ

การดำเนินไปของอุปมาจากฤดูฝนสู่ฤดูใบไม้ร่วง สะท้อนการเดินทางทางจิตวิญญาณจากสภาวะแห่งการบดบังและความปั่นป่วนไปสู่สภาวะแห่งความกระจ่าง ความบริสุทธิ์ และการหลุดพ้น ซึ่งสะท้อนแก่นเรื่องหลักของภาคตปุราณะ อุปมาในฤดูฝนมักเกี่ยวข้องกับแก่นเรื่องของการปกปิด (เมฆ, อาตมมัน, 10.20.4; ดวงจันทร์, อิตตา, 10.20.19) และความปั่นป่วน (มหาสมุทร, จิตใจของโยคี, 10.20.14) ในทางตรงกันข้าม อุปมาในฤดูใบไม้ร่วงเน้นความกระจ่างหรือความบริสุทธิ์ (เมฆที่ปราศจากความปรารถนา, ฤๅษี, 10.20.35) และอิสรภาพ (การชำระล้างของฤดูใบไม้ร่วง, ภักติปลดปล่อยอาศรมิกทั้ง 4, 10.20.34) อุปมานะและอุปเมยะที่เกี่ยวข้องนี้ไม่ใช่เรื่องบังเอิญ แต่เป็นการ

วางเนื้อเรื่องอย่างมีศิลปะซึ่งแสดงเส้นทางจากความปั่นป่วน (สัญลักษณ์โดยสายฝน) ไปสู่การตระหนักรู้ทางจิตวิญญาณ (สัญลักษณ์โดยความบริสุทธิ์ของฤดูใบไม้ร่วง) ซึ่งเป็นสาระสำคัญของภักดีในภาคตปฺรฐานะ

อุปมาลังการในอัยยะที่ 84 คำสอนของเหล่าฤๅษี ฦ กุรุเกษตร (การสนทนาเชิงปรัชญา)

อัยยะที่ 84 ของสกันระที่ 10 เปลี่ยนจากการพรรณนาไปสู่การสนทนาเชิงปรัชญาที่เข้มข้น ซึ่งพระกฤษณะและฤๅษีต่างๆ สนทนาถึงสัจธรรมทางจิตวิญญาณอันลึกซึ้ง ธรรมชาติของภักดี และการปฏิบัติอันชอบธรรม ฦ กุรุเกษตร อุปมาในที่นี้เป็นเครื่องมือในการสอนเป็นหลัก

ตารางที่ 16 อุปมาลังการในอัยยะที่ 84

โคลกที่	คำแสดงความเปรียบเทียบ	อุปเมยะ (สิ่งที่ถูกเปรียบเทียบ)	อุปมานะ (สิ่งที่สิ่งอื่นถูกนำมาเปรียบเทียบ)	สาธารณธรรม (คุณสมบัติร่วม)	ประเด็นหลักทางปรัชญา/การสอน
10.84.13	yasyātma-buddhiḥ kuṇape... svadhiḥ kalatrādiṣu... sa eva go-kharah	บุคคลผู้ยึดติดในวัตถุ	วัวหรือลา	(ลุ่มตะ/ละเวน) อนุমানว่า: ขาดการพิจารณา, ไม่รู้แจ้ง, เป็นสัตว์	การประณามจิตสำนึกที่ยึดติดในวัตถุ
10.84.17	na badhyate yathā ... bhūmiḥ	การกระทำของพระเจ้าที่ไม่หวั่นไหว	การเปลี่ยนแปลงของธาตุดิน	การแสดงความไม่เปลี่ยนแปลง แก่นแท้	ธรรมชาติอันไม่อาจหยั่งถึงได้ของพระเจ้า
10.84.24-25	yathā śayānaḥ puruṣa... evam tvā... na veda	อาตมน์ที่ถูกมายาทำให้งุนงง	คนหลับฝัน	การเข้าใจผิด สภาวะมายาว่าเป็นความจริง	ธรรมชาติของมายาและสภาวะที่ถูกผูกมัดของชีวะ
10.84.31	anādarāṇa-kāraṇam... yathā gāṅgam hitvā	การดูแคลนเนื่องจากความคุ้นเคย (วสุเทพ)	ผู้คนริมฝั่งคงคาไปที่อื่นเพื่อชำระล้าง	การมองข้ามสิ่งล้ำค่าที่อยู่ใกล้ตัว	อิทธิพลของมายาแม้ในผู้ใกล้ชิดจิตพระเจ้า

โคลงที่	คำแสดงความ เปรียบเทียบ	อุปเมยะ (สิ่งที่ ถูกเปรียบเทียบ)	อุปมานะ (สิ่งที่ สิ่งอื่นถูกนำมา เปรียบ)	สาธารณธรรม (คุณสมบัติร่วม)	ประเด็นหลัก ทางปรัชญา/ การสอน
		กับกฤษณะ)			
10.84.47	vasudevah... soma-rājam ivodubhiḥ	วสุเทพพร้อม ภรรยา	พระจันทร์พร้อม ดวงดาว	ความสว่างาม, การเป็น ศูนย์กลาง	การยกระดับ ความยิ่งใหญ่ ของพิธีกรรม

อุปมาเหล่านี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อนำผู้ฟังไปสู่ความเข้าใจในเนื้อหาคำสอนทางศาสนา เมื่อพระกฤษณะเปรียบเทียบบุคคลผู้ยึดติดในวัตถุกับ “โค-ชร” (10.84.13) พระองค์ไม่ได้เพียงแค่พรรณนา แต่กำลังยืนยันสัจธรรมเกี่ยวกับสภาวะจิตสำนึกของบุคคลนั้น กระตุ้นให้เกิดการประเมินตนเองใหม่ ดังนั้นอุปมาในภาคตปุราณะจึงเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดความรู้และการให้เหตุผลทางปรัชญา

การใช้อุปมาเรื่องแม่น้ำคงคาของนารทมนี (10.84.31) ซึ่งเป็นการวิจารณ์อย่างแนบเนียนเกี่ยวกับธรรมชาติของการประทับอยู่ของพระเจ้าและการรับรู้ของมนุษย์ แม้กระทั่งภายในกรอบการเล่าเรื่องของภาคตปุราณะเอง ที่ซึ่งพระกฤษณะ (ผู้เป็น “แม่น้ำคงคา” แห่งความบริสุทธิ์ทางจิตวิญญาณอันสูงสุด) ประทับอยู่ แต่วสุเทพกลับแสวงหาความรู้จากเหล่าฤๅษี นารทสังเกตเห็นวสุเทพสอบถามฤๅษีเกี่ยวกับความรู้เรื่องความหลุดพ้นต่างๆ ที่พระกฤษณะประทับอยู่ ท่านใช้อุปมาเรื่องคนที่อาศัยอยู่ริมฝั่งแม่น้ำคงคาแต่กลับไปแสวงหาความรู้จากที่อื่น อุปมานี้อธิบายการกระทำในทันทีของวสุเทพภายในเรื่องราว และสะท้อนสภาวะทั่วไปของมนุษย์ที่มองข้ามแหล่งที่มาทางจิตวิญญาณที่หาได้ง่าย (พระกฤษณะ หรือคำสอนของภาคตปุราณะเอง) เนื่องจากความคุ้นเคย หรือถูกมายาบดบัง และกลับไปแสวงหาทางออกผ่านวิธีการที่ห่างไกลกว่าหรือดูเหมือนซับซ้อนกว่า สิ่งนี้เพิ่มมิติในการสำรวจตนเองสำหรับผู้อ่านปุราณะ

อุปมาช่วยเสริมประสบการณ์ รัส โดยทำให้การพรรณนามีชีวิตชีวาและอารมณ์ความรู้สึกชัดเจนยิ่งขึ้น ในอถายะที่ 20 ความงามของธรรมชาติที่เปรียบเทียบกับสภาวะทางจิตวิญญาณสามารถกระตุ้น ศานติรส (อารมณ์สงบ) หรือ รักดิรส (อารมณ์แห่งความรักดี) ในเชิงปรัชญา อุปมาทำให้แนวคิดที่ลึกซึ้ง (เช่น มายา ธรรมชาติของอาตมัน ความเหนือโลกของพระเจ้า) เข้าถึงได้ง่ายและจดจำได้ง่ายขึ้น โดยเชื่อมโยงเข้ากับปรากฏการณ์ที่รู้จักกันดี อุปมาหลังการในภาคตปุราณะทำหน้าที่เป็นสะพานเชื่อมที่สำคัญระหว่างสุนทรียศาสตร์และการสอนธรรม ทำให้มั่นใจได้ว่าคำสอนทาง

ปรัชญาจะไม่เข้าใจยาก แต่เปี่ยมไปด้วยเสน่ห์ทางกวี และการพรรณนาที่สวยงามเต็มไปด้วยความหมายทางจิตวิญญาณ การวิเคราะห์อุปมาหลังการในภาคตปฺราณะ สกัณธะ อธิบายที่ 20 และ 84 เผยให้เห็นการใช้โวหารภาพพจน์นี้อย่างมีนัยสำคัญ ในอธิบายที่ 20 ซึ่งเป็นการพรรณนาฤดูกาล อุปมาทำหน้าที่หลักในการเสริมสร้างสุนทรียภาพ สร้างภาพที่ชัดเจน และสอดแทรกข้อคิดทางปรัชญา ผ่านการเปรียบเทียบกับปรากฏการณ์ธรรมชาติ ในขณะที่อธิบายที่ 84 ซึ่งเป็นบทสนทนาเชิงปรัชญา อุปมาถูกใช้เป็นเครื่องมือในการสอน ให้เหตุผล และวิพากษ์วิจารณ์ อุปมาเหล่านี้มีส่วนสำคัญในการสร้างภาพที่ชัดเจน กระตุ้นอารมณ์ความรู้สึก (รส) ทำให้แนวคิดนามธรรมกระจ่างชัด และเสริมสร้างพลังในการโน้มน้าวใจของข้อโต้แย้ง ดังนั้น อุปมาหลังการไม่ได้เป็นเพียงเครื่องประดับทางวรรณกรรม แต่เป็นเครื่องมือทางวรรณกรรมและการสอนธรรมที่สำคัญยิ่ง

บทที่ 4

สารัตถะในคัมภีร์ภาคตปุราณะ สกัณธะที่ 10

การวิเคราะห์สารัตถะที่ปรากฏใน ภาคตปุราณะ สกัณธะที่ 10 ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของคัมภีร์ทั้ง 12 สกัณธะ โดยมีเรื่องราวพระราชประวัติและลีลาของพระกฤษณะเป็นแกนหลักในการดำเนินเรื่องทั้งหมด เนื้อหาในบทนี้ชี้ให้เห็นว่าทุกเหตุการณ์และทุกการกระทำของพระองค์ล้วนสัมพันธ์กับแนวคิด “ภักติ” หรือความรักความศรัทธาต่อพระเจ้าอย่างมีอาจแยกจากกันได้ การสอดแทรกคำสอนทางปรัชญาและศาสนาอย่างชัดเจน ครอบคลุมมิติอันหลากหลายของภักติที่สำแดงผ่านลีลาของพระกฤษณะ ทั้งในส่วนที่พระองค์ทรงกระทำด้วยพระองค์เอง และที่สะท้อนผ่านความสัมพันธ์กับบุคคลรอบข้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เหล่าพระชายาและนางโคปี ซึ่งเป็นภาพแทนของภักติในระดับสูงสุด นอกจากนี้ ยังมีความสำคัญของ “กษัตริย์ธรรม” ที่พระกฤษณะทรงสำแดงผ่านลีลาในฐานะกษัตริย์และนักรบ ซึ่งเชื่อมโยงกับเทวดานานและเรื่องราวแทรกของวรรณะกษัตริย์อย่างลึกซึ้งก็แสดงให้เห็นหน้าที่และจุดมุ่งหมายของพระองค์ในฐานะอวตารของพระวิष्ณู ยิ่งไปกว่านั้น ผู้ศึกษาจะชี้ให้เห็นถึงการสำแดงฤทธานุภาพของพระองค์ในการปราบปรามเหล่าอสูรต่างๆ ความสัมพันธ์กับทวยเทพและเหล่าฤๅษี รวมถึงความสำคัญเชิงสัญลักษณ์ของอาวุธศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ทั้งหมดนี้เพื่อสังเคราะห์ให้เห็นภาพรวมว่า สกัณธะที่ 10 ได้หลอมรวมเรื่องราวชีวิตอันน่าอัศจรรย์ของพระกฤษณะให้กลายเป็นบทเรียนแห่งภักติที่สมบูรณ์ที่สุดอย่างไร

4.1 ปรัชญาและคำสอนทางศาสนา

ขบวนการภักติ (Bhakti Movement) นับเป็นปรากฏการณ์ทางศาสนาและสังคมที่สำคัญอย่างยิ่งในประวัติศาสตร์อินเดีย อันแสดงให้เห็นถึงพลังแห่งศรัทธาและความรักซึ่งมีบทบาทในการเปลี่ยนแปลงจิตสำนึกทางศาสนาและการหล่อหลอมวัฒนธรรม ขบวนการดังกล่าวเจริญรุ่งเรืองในช่วงยุคกลาง (ประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 6 ถึงคริสต์ศตวรรษที่ 18) โดยเกิดขึ้นในฐานะการตอบสนองเชิงปฏิรูปต่อสภาพสังคมและศาสนาในเวลานั้น ซึ่งมีลักษณะเน้นความเคร่งครัดเชิงพิธีกรรม อำนาจของคัมภีร์ และการแบ่งชั้นวรรณะอย่างเข้มงวด¹²⁰ ขบวนการภักติ ซึ่งเจริญรุ่งเรืองในช่วงยุคกลางของชมพูทวีปอินเดีย เป็นกระแสทางศาสนาและสังคมที่มุ่งเน้นเส้นทางแห่งความศรัทธาภักติอย่างแรงกล้า โดยผู้ศรัทธามีความปรารถนาที่จะหลอมรวมวิญญาณของตนเข้ากับความศักดิ์สิทธิ์ผ่านความรักอันแรง

¹²⁰ Edwin Francis Bryant, **Bhakti Yoga: Tales and Teachings from the Bhagavata Purana** (New York: North Point Press, 2017), xxi.

กล้าและความรู้สึกภักดีที่มั่นคงไม่หวั่นไหว คำว่า ภักติ (bhakti) หมายถึง “ความผูกพันทางอารมณ์อย่างเข้มข้น” และ “ความรักอันปราศจากเงื่อนไข” ที่มอบแด่วัตถุแห่งการสักการะ ซึ่งในบริบทของภักติ วัตถุแห่งการบูชานี้ก็คือ “พระผู้เป็นเจ้าสูงสุด” (Bhagavān, Īśvara หรือ Paramātmān) ขบวนการภักติได้แพร่ขยายไปทั่วชมพูทวีปอินเดีย ครอบคลุมหลากหลายประเพณี แต่ละสายต่างมีลักษณะเฉพาะ ทั้งในเชิงเทววิทยา อิทธิพลทางวัฒนธรรมท้องถิ่น ตลอดจนรูปแบบการปฏิบัติภักติที่มีเอกลักษณ์แตกต่างกันออกไป¹²¹

รากฐานของขบวนการภักติสามารถสืบย้อนไปถึงแนวคิดและปรัชญาทางศาสนาในอินเดียโบราณได้ โดยพระเวทซึ่งถือเป็นคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ของศาสนาฮินดู ได้บรรจุบทสวดที่อุทิศแต่การสักการบูชาเทพเจ้า อันสะท้อนให้เห็นถึงการปรากฏของแนวคิดภักติในระยะต้น¹²² ขณะเดียวกันมหากาพย์สำคัญทั้ง รามายณะ และ มหาภารตะ ก็ได้มีส่วนสำคัญในการวางรากฐานของแนวทางทางจิตวิญญาณที่เน้นความศรัทธาภักติ ผ่านการนำเสนอเรื่องราวของตัวละครที่มีความโดดเด่นด้านภักติ เช่น หนุมาน เทราปที และอรชุน¹²³ การแสดงออกซึ่งความภักติในระยะเริ่มแรกเหล่านี้ถือเป็นปัจจัยที่เอื้อให้เกิดการพัฒนาต่อยอด และนำไปสู่การก่อตัวของขบวนการภักติในเวลาต่อมา

เนื้อหาปรัชญาที่โดดเด่นของภาควตปุราณะ สกัณฑ์ที่ 10 คือ ปรัชญาภักติ หรือการรับใช้ด้วยความศรัทธาต่อพระภักษณะ วิธีการเล่าเรื่องแสดงให้เห็นว่าความรักและความศรัทธาที่บริสุทธิ์ต่อพระภักษณะนำไปสู่การรู้จักตนเอง การหลุดพ้น (โมกษะ) และความสุขสูงสุด ทำให้แนวคิดทางปรัชญาที่ซับซ้อนเข้าถึงได้ โดยเปลี่ยนแนวคิดที่เป็นนามธรรมให้เป็นประสบการณ์ที่จับต้องได้ผ่านพระลีลาของพระภักษณะ ช่วยเพิ่มพูนความเข้าใจปรัชญาภักติและกระตุ้นให้ผู้อ่านนำหลักการเหล่านี้ไปปฏิบัติในชีวิตของตนเอง ผ่านการเล่าเรื่องทั้งโดยนัยและโดยตรงเพื่อถ่ายทอดคำสอนเกี่ยวกับแนวคิดพื้นฐานของศาสนาฮินดู ตัวอย่างเช่น การเวียนว่ายตายเกิดและผลของกรรม และการแสดงความรักต่อพระเจ้าในรูปแบบต่างๆ ของตัวละครที่เป็นภรรยาหรือเครือญาติในเรื่อง ภักติโยคะในภาควตปุราณะ เกี่ยวข้องกับการระลึกถึงพระภักษณะในทุกชั่วขณะ สิ่งนี้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนผ่านการที่เหล่าโคปีหมกมุ่นอยู่กับพระภักษณะอย่างต่อเนื่อง ภาควตปุราณะได้ขยายความเกี่ยวกับรูปแบบหลักเก้าประการของการรับใช้ด้วยความทุ่มเท (ไวธีภักติ) ได้แก่ ศรวณะ (การฟัง), กิรตนะ (การขับขาน),

¹²¹ Karen Pechilis, **The Embodiment of Bhakti** (New York: Oxford University Press, 1999), 3–5.

¹²² Gavin Flood, **An Introduction to Hinduism** (Cambridge: Cambridge University Press, 1996), 87–89.

¹²³ R. C. Zaehner, **Hinduism** (Oxford: Oxford University Press, 1966), 145–147.

สมรณะ (การระลึกถึง), ปาทเสวณะ (การพึงพารับใช้พระบาท), อรจนะ (การบูชา), วันทนะ (การสวดอ้อนวอน), ทาสยะ (ความเป็นผู้รับใช้), สาขยะ (มิตรภาพ), และ อาตมนิเวทนะ (การยอมจำนนโดยสมบูรณ์)¹²⁴ ลีลาของพระกฤษณะในสัณฐานที่ 10 มีตัวอย่างรูปแบบการอุทิศตนเหล่านี้จำนวนมาก การอ่านและการฟังเกี่ยวกับลีลาของพระกฤษณะ โดยเฉพาะจากสัณฐานที่ 10 ถือเป็นการกระทำแห่งการอุทิศตนซึ่งช่วยชำระล้างความทุกข์และนำไปสู่ความผูกพันกับพระกฤษณะ

4.1.1. เรื่องราวลีลาสำคัญของพระกฤษณะทั้งหมด

การประสูติอันศักดิ์สิทธิ์และวัยเยาว์ (อัยยายะที่ 1-11)

ความกระตือรือร้นของมหาราชปรีกษิต, ความโหดร้ายของกังสะ, การสวดอ้อนวอนของเหล่าเทวดา, การประสูติของพระกฤษณะในมถุรา, วสุเทพนำพระองค์ไปยังโคกุละ, การสังหารปุตนาและตถณาวรรต, การแสดงวิศรุรูปในพระโอษฐ์, ทาโมทรลีลา พระนางยโสธามัดพระกฤษณะ, การปลดปล่อยนลกุวรและมณีครีระ (ต้นยมลารชุนะ), การย้ายไปยังวณทาวนะ, การสังหารวัดสาสุระ, พกาสุระ

ลีลาในวณทาวนะ วัยเด็ก (อัยยายะที่ 12-28)

การสังหารอฆาสุระ, พระพรหมลักพาเด็กเลี้ยงวัวและลูกวัว, การสวดอ้อนวอนของพระพรหม, การสังหารเชนุกาสุระ, การปราบพญานาคกาลิยะ, การกลืนไฟป่า, ปรลัมพาสุระถูกสังหารโดยพระพลราม, โคปีสรรเสริญเพลงขลุ่ยของพระกฤษณะ, การขโมยอารมณ์ของโคปี, การประทานพรแก่ภรรยาของพราหมณ์, การยกภูเขาโควธรณะ, การสวดอ้อนวอนของพระอินทร์, การช่วยเหลือนันทมหาราชจากวรุณ, การแสดงไวภูณัฐโลกแก่คนเลี้ยงวัว,

ราสลีลา (อัยยายะที่ 29-33)

พระกฤษณะเรียกโคปีด้วยเสียงขลุ่ย, บทสนทนาของพวกเขา, พระกฤษณะหายตัวไป, เพลงแห่งการพลัดพรากของโคปี (โคปีคีตา), การค้นหาพระกฤษณะ, พระกฤษณะปรากฏตัวอีกครั้ง, การเต้นราสลีลา(พระกฤษณะขยายร่างเป็นหลายรูปเพื่อเต้นรำกับโคปีแต่ละคน)

ลีลาในวณทาวนะช่วงปลายและการเปลี่ยนผ่านสู่มถุรา (อัยยายะที่ 34-40)

¹²⁴ Edwin Francis Bryant, **Bhakti Yoga: Tales and Teachings from the Bhagavata Purana** (New York: North Point Press, 2017), 8-40.

การสังหารคังขุฑะ, อริษฏาสุระ, เกศิ, โวมาสุระ, การมาถึงของอภุระในวฤณทาวณะ, ทศนะของเขาเกี่ยวกับพระวิษณุในแม่น้ำยมุนา, พระกฤษณะและพระพลรามออกเดินทางสู่มฤธา, การคร่ำครวญของโคปีเมื่อพระกฤษณะจากไป

ลีลาในมฤธา (อธยายะที่ 41-48)

การเข้าสู่มฤธา, การหักคันทนูบูชายัญ, การสังหารคนชักผ้าของกังสะ, ช้างกัวลยาปีฑะ, นักมวยปล้ำจาณูระและมุชฎิกะ, และสุดท้ายคือกษัตริย์กังสะ, การช่วยชีวิตบุตรของอาจารย์สันทิปนีมุนี, การเหื่อนวฤณทาวณะของอุทระเพื่อปลดปล่อยโคปี, ภรรมาคีตา (เพลงของผิ้ง), พระกฤษณะทำให้ตรีวักราพโอใจ

ลีลาในทวารกา (อธยายะที่ 49-90)

การสถาปนาเมืองทวารกา, การอภิเษกสมรสกับรুকมีณี (โดยการลักพาตัวนาง) และราชินีอื่นๆ (เช่น ชามพวัตติ, สัตยภามา), เหตุการณ์เกี่ยวกับแก้วศยามันตกะ, การสังหารนรกาสูระและการอภิเษกสมรสกับเจ้าหญิง 16,100 องค์, บทบาทในเหตุการณ์มหาภารตะ: การสังหารชราสันธ, ศิคุปาละ (พิธีราชสุยะ), การมาเยือนของพราหมณ์สุทามา, การพบปะกับชาววฤณทาวณะที่กูรูเกษตร, การสวดอ้อนวอนของพระเวทที่ถูกบุคคลาธิษฐาน (เวทสตติ), การนำบุตรของพราหมณ์กลับคืนมาพร้อมกับอรชุน

4.1.2. องค์ประกอบเก้าประการของภักติ (ไวธีภักติ)

ภาควตปุราณะ (โดยอ้างถึงคำสอนของประหลาตในสกันณะที่ 7 อธยายะที่ 5 โดยเฉพาะโคลกที่ 23-24) ได้อธิบายถึงรูปแบบหลักเก้าประการของภักติ หรือองค์ประกอบเก้าประการแห่งความภักติ หลักการทั้งเก้าประการนี้ช่วยให้ผู้ภักติสามารถติดต่อสัมพันธ์กับพระเจ้าได้อย่างต่อเนื่อง การนิยามองค์ประกอบแต่ละส่วนอย่างชัดเจนเป็นสิ่งจำเป็น องค์ประกอบเหล่านี้ไม่จำเป็นต้องเรียงตามลำดับ แต่เป็นตัวแทนของวิธีการต่างๆ ที่ความภักติสามารถแสดงออกและบ่มเพาะได้ ผู้ศึกษาพบว่าลีลาต่างๆ มีความสอดคล้องกับไวธีภักติ ดังนี้

1. ศรวณัม (Śravaṇam) การสดับฟังด้วยใจที่จดจ่อ คือ การอุทิศตนเพื่อการสดับฟังเรื่องราวพระนาม คุณลักษณะ และลีลาอันศักดิ์สิทธิ์ของพระเจ้า การฟังในที่นี้ไม่ใช่เพียงการได้ยินผ่านหู แต่เป็นการเปิดใจรับฟังอย่างตั้งใจเพื่อให้เกิดความเข้าใจและความซาบซึ้งในองค์พระผู้เป็นเจ้า

ตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุด คือ มหาราชปรีกษิต ผู้ทรงมีเวลาเพียงเจ็ดวันก่อนสวรรคต พระองค์ทรงใช้เวลาทั้งหมดนั้นอย่างมีค่าที่สุดด้วยการตั้งใจฟัง ฤๅษีศรีศุกเทวะ เล่าเรื่องราวจากคัมภีร์ภควตปุราณะ ซึ่งพรรณนาถึงลีลาต่างๆ ของพระกฤษณะ การฟังอย่างจดจ่อของพระองค์ไม่ได้เป็นไปเพื่อความบันเทิง แต่เพื่อความหลุดพ้นและเข้าถึงสัจธรรมสูงสุด นอกจากนี้ ชาวเมืองวสุนทวณะ ก็เป็นอีกตัวอย่างหนึ่ง พวกเขาใช้ชีวิตในแต่ละวันด้วยการเฝ้ารอที่จะได้ฟังเรื่องราวอัศจรรย์ต่างๆ ของพระกฤษณะ และดื่มด่ำกับเสียงขลุ่ยอันไพเราะของพระองค์ ซึ่งเป็นดังเสียงเรียกจากทิพยโลก

2. กิรตนาม (Kīrtanam) การสวดขับขานพระสิริ คือ การเปล่งพระนามและสรรเสริญพระสิริของพระเจ้าผ่านการสวด การขับร้อง หรือการเล่าเรื่องราว ซึ่งมักทำร่วมกันเป็นกลุ่มเพื่อสร้างพลังแห่งภักดีให้แก่ขยายออกไป

เหล่าโคปีแห่งวสุนทวณะ คือภาพสะท้อนของกิรตนามที่มาจากหัวใจ พวกนางขับขานบทเพลงสรรเสริญพระสิริของพระกฤษณะอยู่เสมอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงเวลาแห่งการพลัดพรากที่พระองค์ทรงหายไป บทเพลงของพวกนาง (เช่น โคปีคีตา) เต็มไปด้วยความรัก ความปรารถนา และความโหยหาอย่างสุดซึ้ง แม้แต่ ฤๅษีศรีศุกเทวะ เอง การที่ท่านเล่าเรื่องภควตปุราณะให้มหาราชปรีกษิตฟัง ก็ถือเป็นกิรตนามในรูปแบบของการถ่ายทอดเรื่องราวอันศักดิ์สิทธิ์เช่นกัน

3. สมรณัม (Smaranam) การระลึกถึงพระเจ้าอย่างต่อเนื่อง คือ การจดจ่อจิตใจระลึกถึงรูปนาม คุณลักษณะ และลีลาของพระเจ้า (โดยเฉพาะพระวิษณุหรือพระกฤษณะ) อย่างสม่ำเสมอ จนกระทั่งภาพของพระองค์ประทับอยู่ในจิตใจตลอดเวลา

อารมณ์ของเหล่าโคปี หลังจากที่ได้พระกฤษณะจากเมืองวสุนทวณะไปแล้ว เป็นตัวอย่างของการระลึกถึงที่เข้มข้นที่สุด พวกนางระลึกถึงพระองค์อย่างต่อเนื่องในทุกการกระทำ จนถึงขั้นที่คนภายนอกอาจมองว่าคลุ้มคลั่ง แต่แท้จริงแล้วคือการที่จิตใจของพวกนางหลอมรวมอยู่กับพระองค์โดยสมบูรณ์ อีกตัวอย่างหนึ่งคือ อกรูระ ในระหว่างการเดินทางไปยังวสุนทวณะเพื่อเชิญพระกฤษณะ เขาได้ทำสมาธิระลึกถึงพระกฤษณะตลอดเส้นทาง จนกระทั่งได้เห็นนิมิตอันศักดิ์สิทธิ์ของพระองค์ในแม่น้ำยมุนา ซึ่งเป็นผลจากการจดจ่อระลึกถึงอย่างสุดหัวใจ

4. ปาทเสวนัม (Pāda-sevanam) การถวายเป็นการรับใช้ ณ พระบาท คือ การถวายเป็นการรับใช้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรับใช้ ณ พระบาทดอกบัวของพระเจ้า ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของการแสดงความเคารพอย่างสูงสุด ความอ่อนน้อมถ่อมตน และความปรารถนาที่จะได้รับใช้พระองค์อย่างใกล้ชิด

ภาพของ พระแม่ลักษมี ที่ทรงนวดพื้นพระบาทของพระนารายณ์อยู่เสมอในเกษียรสมุทร คือภาพจำอันเป็นสัญลักษณ์ของปาทเสวนัม ในขณะเดียวกัน เหล่าโคปี ก็มี ความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะได้นวดพื้นและรับใช้ ณ พระบาทดอกบัวของพระกฤษณะ เพื่อแสดงออกถึงความรักอันบริสุทธิ์และการยอมอุทิศตนของพวกนาง

5. อรจนัม (Arcanam) การบูชาเทวรูปด้วยความศรัทธา คือ การบูชารูปเคารพหรือเทวรูปของพระเจ้าตามขั้นตอนและพิธีกรรมที่ระบุไว้ในคัมภีร์ เป็นการแสดงความรักผ่านการกระทำที่เป็นรูปธรรม เช่น การถวายดอกไม้ อาหาร เครื่องหอม และการสวดอ้อนวอน

ตัวอย่างเช่น เหล่าโคปี ได้ทำพิธีบูชา พระแม่กาดยายนี (ปางหนึ่งของพระแม่ทุรคา) อย่างตั้งใจ โดยมีเป้าหมายสูงสุดคือการได้พระกฤษณะมาเป็นสวามี ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการบูชาเทวรูปสามารถเป็นหนทางที่มุ่งไปสู่พระเจ้าได้เช่นกัน นอกจากนี้ การที่ เหล่าภรรยาของพราหมณ์ นำอาหารมาถวายแด่พระกฤษณะและพระพลรามด้วยความศรัทธา แม้สามีของพวกเขาจะปฏิเสธในตอนแรก ก็ถือเป็นการบูชาด้วยการถวายที่มาจากหัวใจ และการที่พระกฤษณะทรงแนะนำให้ชาวบ้าน บูชาภูเขาโควรัธนะ แทนพระอินทร์ ก็เป็นการสร้างรูปแบบอรจนัมที่เชื่อมโยงผู้คนกับธรรมชาติอันเป็นสิ่งแทนของพระองค์

6. วันทนัม (Vandanam) การน้อมกายกราบไหว้ด้วยความเคารพ คือ การแสดงความเคารพอย่างสูง การน้อมกายกราบไหว้ หรือการสวดอธิษฐานต่อพระพักตร์พระเจ้า เป็นการยอมรับในความยิ่งใหญ่และอำนาจสูงสุดของพระองค์

อกรูระ เมื่อได้พบพระกฤษณะและพระพลรามเป็นครั้งแรกที่ถุณฑาวนะ เขาได้ก้มลงกราบถวายบังคมด้วยความเคารพอย่างท่วมท้น ในขณะที่ พระพรหมา และ พระอินทร์ หลังจากที่ได้ทดสอบและตระหนักถึงธรรมชาติอันสูงสุดของพระกฤษณะแล้ว ทั้งสองต่างก็น้อมกายลงกราบไหว้และถวายบทสวดสรรเสริญเพื่อขอขมาและยอมรับในความยิ่งใหญ่ของพระองค์

7. ทาสยัม (Dāsya) การบ่มเพาะหัวใจของผู้รับใช้ คือ การบ่มเพาะทัศนคติและอารมณ์ของการเป็นผู้รับใช้ที่ซื่อสัตย์ของพระเจ้า การกระทำทุกอย่างด้วยความสำนึกว่าตนเป็นเพียงผู้รับใช้ และความสุขของพระองค์คือเป้าหมายสูงสุด

เหล่าโคปี มักกล่าวเรียกตนเองอยู่เสมอว่า "ทาสีของพระองค์" (dāsī) ซึ่งสะท้อนถึงทัศนคติที่พวกนางยอมมอบกายถวายชีวิตเพื่อรับใช้พระองค์โดยไม่มีเงื่อนไข นอกจากนี้ ตัวละครมากมายในเมือง ทวารกา ก็ดำเนินชีวิตในฐานะผู้รับใช้ของพระกฤษณะ กษัตริย์ผู้เป็นที่รักของพวกเขา

8. **สขยัม (Sakhyam)** การสร้างมิตรภาพอันบริสุทธิ์กับพระเจ้า คือ การพัฒนาความสัมพันธ์กับพระเจ้าในฐานะมิตรสหาย ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่เต็มไปด้วยความรัก ความไว้วางใจ ความสนิทสนม และความเท่าเทียม ไม่มีความเกรงกลัว แต่เปี่ยมด้วยความชื่นชม

ความสัมพันธ์ระหว่าง พระภิกษุคณะกับเหล่าเด็กเลี้ยงวัว ในอุทยานทวนะ เช่น ศรีทามะ และสุพละ เป็นตัวอย่างที่สมบูรณ์แบบของสขยัม พวกเขาเล่นมวยปล้ำด้วยกัน แบ่งปันอาหารที่เหลือให้กัน และปฏิบัติต่อพระภิกษุคณะเหมือนเพื่อนคนหนึ่งที่ไม่มีช่องว่าง แต่ลึกลงไป ในมิตรภาพนั้นก็ยังแฝงไว้ด้วยความรักและความเทิดทูน ในขณะที่มิตรภาพระหว่างพระภิกษุคณะกับอรชุน เป็นสขยัมในอีกรูปแบบหนึ่งที่เต็มไปด้วยการให้คำปรึกษา การชี้แนะทางจิตวิญญาณ และการช่วยเหลือซึ่งกันและกันในยามคับขัน

9. อาตมनिเวทนม์ (Ātma-nivedanam) การยอมจำนนตนเองอย่างสมบูรณ์ คือ ขั้นสูงสุดของการอุทิศตน เป็นการยอมจำนนตนเองอย่างสมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ และวิญญาณแด่พระเจ้า การมอบทุกสิ่งทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นความปรารถนา ความกลัว หรือแม้แต่อดีตตัวตนไว้ที่พระบาทของพระองค์โดยสิ้นเชิง

เหล่าโคปี คือตัวอย่างอันเป็นที่สุดของอาตมนิเวทน์ม พวงนางยอมสละทุกสิ่ง ทั้งชื่อเสียง เกียรติยศ หน้าที่ทางสังคม และครอบครัว เพียงเพื่อจะได้อยู่กับพระภุชยะในช่วง ราสลีลา (Rasa Lila) ซึ่งเป็นการยอมจำนนที่เกิดจากความรักอันบริสุทธิ์โดยแท้ พระนาง รุกมิณี ก็เป็นอีกตัวอย่างหนึ่ง พระนางทรงส่งสาส์นถึงพระภุชยะเพื่อวิงวอนให้พระองค์มา ช่วยนางจากการแต่งงานที่ไม่ได้ปรารถนา เป็นการมอบอนาคตและชีวิตทั้งหมดไว้ในพระหัตถ์ ของพระองค์ด้วยความไว้วางใจอย่างสมบูรณ์ แม้แต่ เหล่าอสูร ที่ถูกสังหารโดยพระหัตถ์ของ พระเจ้า ก็ถือเป็นการยอมจำนนในรูปแบบหนึ่ง เพราะจิตวิญญาณของพวกเขาได้รับการ ปลดปล่อยและหลอมรวมเข้ากับพระองค์ในท้ายที่สุด

ดังนั้น การเชื่อมโยงแต่ละองค์ประกอบเข้ากับเหตุการณ์หรือตัวละครเฉพาะในสัปดาห์ที่ 10 ทำให้แนวคิดเรื่องไวรัลกลายเป็นรูปธรรม และแสดงให้เห็นว่าปุณณะเองได้แสดงให้เห็นถึงการปฏิบัติทางรักดีเหล่านี้ได้อย่างไร

ตารางที่ 17 สรุปวิธีปฏิบัติในภาคทฤษฎี สัปดาห์ที่ 10

รูปแบบภักติ	หลักการ/คำอธิบายหลัก	ตัวอย่าง/เหตุการณ์จากสัณธะที่ 10
1. ศรวณัม (Śravaṇam)	การฟังเรื่องราว พระนาม คุณลักษณะ และลีลาของ พระเจ้า	มหาราชปรีกษิตฟังภาคตปุราณะจากฤๅษี ศรีศุกเทวะ, ชาวภูทวนะฟังเสียงขลุ่ยและ เรื่องราวของพระกฤษณะ
2. กิรตนัม	การขับร้องพระนามและ	เหล่าโคปีขับร้องเพลงสรรเสริญพระกฤษณะ,

รูปแบบภักติ	หลักการ/คำอธิบายหลัก	ตัวอย่าง/เหตุการณ์จากสัณฐะที่ 10
(Kīrtanam)	พระสิริของพระเจ้า	ฤๅษีศรีศุกทเวเล่าเรื่องภาคตปุราณะ
3. สมรณัม (Smaranam)	การจดจ่อจิตใจอยู่กับพระเจ้า	เหล่าโคปีระลึกถึงพระกฤษณะอย่างต่อเนื่องในช่วงพลัดพราก, อกฤษณะทำสมาธิถึงพระกฤษณะ
4. ปาทเสวนัม (Pāda-sevanam)	การถวายการปรนนิบัติรับใช้ โดยเฉพาะที่พระบาทของพระองค์	เหล่าโคปีปรารภนาที่จะรับใช้พระบาทของพระกฤษณะ, ความภักดีของพระลักษมี
5. อรจนัม (Arcanam)	การบูชารูปเคารพหรือเทวรูปตามหลักคัมภีร์	เหล่าโคปีบูชาพระแม่กาดยายนีเพื่อให้พระกฤษณะเป็นสวามี, ภรรยาพราหมณ์ถวายอาหารแด่พระกฤษณะ, การบูชาภูเขาโคววรรณะ
6. วันทนัม (Vandanam)	การแสดงความเคารพ การกราบไหว้ต่อพระเจ้า	อกฤษณะกราบพระกฤษณะ, พระพรหมาและพระอินทร์ขอขมาพระกฤษณะ, เหล่าโคปีกราบพระกฤษณะตามคำสั่ง
7. ทาสยัม (Dāsyam)	การมีทัศนคติเป็นผู้รับใช้ของพระเจ้า	เหล่าโคปีประกาศตนเป็นทาสีของพระกฤษณะ, ชาวเมืองทวารการับใช้พระกฤษณะ
8. สขยัม (Sakhyam)	การพัฒนาความเป็นมิตรกับพระเจ้า	มิตรภาพระหว่างพระกฤษณะกับเด็กเลี้ยงวัว (ศรีทามะ, สุปละ), มิตรภาพระหว่างพระกฤษณะกับบอรชุน
9. อาตมनिเวทนัม (Ātma-nivedanam)	การถวายตนเองทั้งหมดแด่พระเจ้าโดยสิ้นเชิง	การยอมจำนนของเหล่าโคปีต่อพระกฤษณะ, การยอมจำนนของพระนางรุกมิตีและอสูร

4.1.3 รสแห่งความภักติห้าประการ (ปัญจรส)

ในลัทธิไวษณพมีการระบุถึงความสัมพันธ์ทางอารมณ์ ที่ผู้ศรัทธาได้ประสบในการอุทิศตนรับใช้พระเจ้า แนวคิดเรื่องความรักต่อพระเจ้าในลัทธิภักติ ทฤษฎีนี้มีลักษณะเฉพาะ อธิบายอยู่ที่ 6 ในคัมภีร์นาฏยศาสตร์ซึ่งเป็นคัมภีร์โบราณเกี่ยวกับศิลปะจากสหัสวรรษที่ 1 ก่อนคริสตกาล ที่เชื่อกันว่า รचनाโดยภรตมุนี (Bharata Muni) ตามทฤษฎีรสนาฏยศาสตร์ ความบันเทิงเป็นผลที่ต้องการ

ของศิลปะการแสดงแต่ไม่ใช่เป้าหมายหลัก เป้าหมายหลักคือการกระตุ้นประสบการณ์ทางสุนทรียะ การปรับใช้ทฤษฎีรสในลัทธิภักติของไวษณพิกายนั้นมีความสำคัญอย่างยิ่ง โดยรสต่าง ๆ ได้ถูก นำมาใช้แทนประเภทของความสัมพันธ์เชิงความรักและศรัทธาที่มนุษย์สามารถมีต่อพระกฤษณะ คัมภีร์ภาควตปุราณะเป็นตัวอย่างสำคัญของคัมภีร์ที่ใช้รสในการนำเสนอภักติในเชิงสุนทรียศาสตร์ แนวคิดเรื่องความรักต่อพระเจ้าในลัทธิภักติ หมายถึง ประเภทหรือรูปแบบของความรักและความ ใกล้ชิดระหว่างมนุษย์กับพระเจ้า¹²⁵ ได้แก่ รส หมายถึง รูปแบบของความสัมพันธ์หรือความรักที่มนุษย์ สามารถมีต่อเทพเจ้า ซึ่งมีลักษณะเป็นลำดับขั้นของความรักที่มีต่อพระเจ้า ขั้นแรก ๆ ของรสอาจ หมายถึงความรักที่นับถือหรือเคารพบูชา ในขณะที่ขั้นที่สูงขึ้นเรื่อย ๆ จะหมายถึงความรักที่มีความ เข้มข้นและใกล้ชิดมากขึ้น รสเหล่านี้แบ่งออกเป็น 5 ประเภทตามลำดับขั้นของความรัก ซึ่งแต่ละ ประเภทจะมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกัน¹²⁶ ดังนี้

1. ศานตรส (Śāntarasa) ความสงบเย็น เป็นรสแห่งความสงบและความพึงพอใจ เป็นความ รักที่นิ่งและสงบ ไม่มีกิเลสหรือความหวังใด ๆ เป็นความรักที่ยอมรับในพระเจ้าอย่างสมบูรณ์และ พึงพาพระเจ้าในทุกสิ่ง เหมือนกับการรู้สึกพอใจในความสงบและการอยู่ร่วมกับความเป็นหนึ่งเดียวกับ พระเจ้า

2. ทาสยรส (Dāsya-rasa) ความรักแบบผู้รับใช้ เป็นความรักที่เกิดขึ้นเมื่อบุคคลรู้สึกว่าเป็น ตนเอง เป็นผู้รับใช้ของพระเจ้าอย่างสมบูรณ์ มีความภักดีและเคารพนบนอบ เหมือนกับความสัมพันธ์ระหว่าง เจ้านายกับผู้รับใช้ โดยเน้นไปที่การทำหน้าที่รับใช้เพื่อถวายเกียรติพระเจ้า

3. สาขยรส (Sākhyarasa) ความรักแบบเพื่อน เป็นความรักที่ใกล้ชิดกว่าการรับใช้ โดย บุคคลมองว่าตนเองเป็นเพื่อนสนิทกับพระเจ้า รสนี้เป็นการแสดงออกถึงความรักที่มีความสบายใจและ สนุกสนาน เป็นความสัมพันธ์ที่ไม่เป็นทางการและเต็มไปด้วยความไว้วางใจ เหมือนกับความรักที่เพื่อน สนิทมีต่อกัน

4. วาตสลยรส (Vātsalyarasa) ความรักแบบบิดามารดาและบุตร บุคคลมองว่าตนเองเป็นผู้ ปกป้องและดูแลพระเจ้า เหมือนกับพ่อแม่ที่รักและดูแลลูกของตนเอง รสนี้เน้นถึงความห่วงใยและการ ให้ความเอาใจใส่แบบไม่มีเงื่อนไข เป็นความรักที่ให้โดยไม่หวังสิ่งตอบแทน

¹²⁵ Johanna Bennett, **Bhakti Yoga: Understanding Bhakti Through Rasa Sentiment** (Master's thesis, Loyola Marymount University, 2016), 33–34.

¹²⁶ Graham M. Schweig, **Dance of Divine Love: The Rāsa Līlā of Krishna from the Bhagavata Purana, India's Classic Sacred Love Story Introduced** (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2005), 100–101.

5. ศฤงคารรส (Śṛṅgārarasa) หรือ มาธुरยรส (Mādhuryarasa) ความรักแบบคู่รัก เป็นรสแห่งความรักที่ลึกซึ้งและเร่าร้อนระหว่างคู่รัก บุคคลที่มีความรักแบบนี้มองว่าตนเองเป็นคู่รักของพระเจ้า ความรักนี้ถือเป็นความสมบูรณ์แบบสูงสุดของความสัมพันธ์ เพราะเป็นความรักที่แสดงถึงความหลงใหลและอารมณ์ที่ลึกซึ้งที่สุด ซึ่งมักจะเปรียบได้กับความรักระหว่างคู่รักหรือคู่สมรส และเป็นรสที่เหล่าโคปีมีต่อพระกฤษณะ

การวิเคราะห์การปรากฏของรสในสกันณะที่ 10

ศานตรส (Śānta Rasa) ปรากฏในหมู่ฤๅษีหรือโยคีผู้รับรู้ถึงความยิ่งใหญ่และวิสวรูปของพระกฤษณะ เช่น เหล่าฤๅษีที่กุรุเกษตร แม้ว่าสกันณะที่ 10 จะเน้นรสที่กระตือรือร้นมากกว่า แต่ความยำเกรงและความเคารพต่อความเป็นทิพย์ของพระกฤษณะโดยตัวละครต่างๆ (เช่น อกुरुระในตอนแรก พระพรหมหลังจากความหลงผิด) พบว่ามีองค์ประกอบของศานตรสได้ชัดเจน

ทาสยรส (Dāsyā Rasa) ปรากฏชัดในคำอธิษฐานและทัศนคติของอกुरुระต่อพระกฤษณะ ชาวเมืองมถุราและทวารกาจำนวนมากที่รับใช้พระกฤษณะในฐานะกษัตริย์และเจ้านาย เช่น อุทุระ แม้ว่าความสัมพันธ์ของเขาจะมีองค์ประกอบของความเป็นมิตรด้วยก็ตาม นอกจากนี้เหล่าโคปียังแสดงออกถึงทาสยรสเมื่อพวกนางกล่าวว่า “พวกเรา ในฐานะทาสีของพระองค์ ต้องทำทุกอย่างที่พระองค์ตรัส”

สาขยรส (Sakhya Rasa) พบในการปฏิสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดและสนุกสนานของพระกฤษณะกับเด็กเลี้ยงวัว (โคปะ) เช่น ศรีทามะ, สุปละ ในวณทาวนะ พวกเขาแบ่งปันอาหาร เล่นมวยปล้ำ เล่นกีฬา และปฏิบัติต่อพระกฤษณะเหมือนเป็นหนึ่งในพวกเขาเอง แม้ว่าจะมีความรักและความชื่นชมแฝงอยู่ก็ตามนอกจากนี้ เหล่าโคปีกล่าวด้วยความปรารถนาถึงโชคดียของเด็กเลี้ยงวัวที่สามารถใช้เวลาทั้งวันกับพระกฤษณะได้โดยไม่มีอุปสรรค ซึ่งบ่งบอกถึงการรับรู้ถึงความใกล้ชิดฉันมิตรที่แตกต่างนี้

วาตสลยรส (Vātsalya Rasa) ความรักแบบพ่อแม่ที่ลึกซึ้งของพระนางยโสธาทและนันทมหาราชต่อพระกฤษณะ ความวิตกกังวลของนางเกี่ยวกับความปลอดภัยของพระองค์ ความสุขของนางในการเล่นชกในวัยเด็กของพระองค์ รวมถึงความรักแบบพ่อแม่ของพระพรชนางและวสุเทพ แม้จะเต็มไปด้วยความโศกเศร้าเนื่องจากพญากังสยะ ก็เป็นรูปแบบหนึ่งของ

วาตสลยรสเช่นกัน การที่พระภุชณะทรงนำโอรสที่สิ้นพระชนม์ของพระพระนางกลับมา แสดงให้เห็นถึงการตอบสนองต่อความรักแบบพ่อแม่

มาธูรยรส (Mādhurya Rasa) เหล่าโคปีแห่งวฤณทาวนะ เป็นตัวแทนจุดสูงสุดของมาธูรยรส ความรักอันแรงกล้าของพวนาง ความปรารถนาในช่วงพลัดพราก ความสุขในการรวมเป็นหนึ่ง และความเต็มใจที่จะละทิ้งทุกสิ่งเพื่อพระภุชณะ เป็นเครื่องหมายสำคัญของรสนี้ โดยมี ราชสีลาเป็นภาพที่ชัดเจนของมาธูรยรส นอกจากนี้ ยังมีเรื่องราวของมเหสีหลักของพระภุชณะในทวารกา เช่น พระนางรুকมีณีและพระนางสัจยยามา ก็มีความสัมพันธ์อันสามัคคีกับพระองค์เช่นกัน

การวิเคราะห์นี้แสดงให้เห็นว่าสกันระที่ 10 เป็นคัมภีร์ที่สามารถแสดงภาพปฏิจรตได้ชัดเจน แสดงให้เห็นว่ารสเหล่านี้ไม่ใช่แนวคิดนามธรรม แต่เป็นความจริงที่ปรากฏในปฏิสัมพันธ์ของพระภุชณะ

ตารางที่ 18 สรุปปฏิจรตในภาควตปุราณะ สกันระที่ 10

ชื่อรส	อารมณ์หลัก/ธรรมชาติของความสัมพันธ์	ตัวอย่างหลัก/ลีลาจากสกันระที่ 10
1. ศานตรส	ความเป็นกลาง สันติสุข การชื่นชมในความยิ่งใหญ่ของพระเจ้าโดยปราศจากการรับใช้	ฤๅษีที่กुरुเกศตร, อกรูระ (ในตอนแรก), พระพรหมา (หลังความหลงผิด)
2. ทาสยรส	การมองตนเองเป็นผู้รับใช้ของพระเจ้า ด้วยความเคารพและความปรารถนาที่จะรับใช้	อกรูระ, อุทระวะ, ชาวเมืองมธุราและทวารกา, เหล่าโคปี (ในบางขณะ)
3. สาขยรส	การคบหากับพระเจ้าอย่างเท่าเทียม ด้วยความสนิทสนม ไว้วางใจ และความเป็นเพื่อน	พระภุชณะกับเด็กเลี้ยงวัว (ศรีทามะ, สุพละ)
4. วาตสลยรส	การรู้สึกเหมือนเป็นพ่อแม่ของพระเจ้า คอยปกป้องและเลี้ยงดู	พระยโศทาและนันทมหาราช, พระพระนางและวสุเทพ
5. มาธูรยรส	ความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดที่สุดเหมือนคู่รัก เปี่ยมด้วยความเสน่หาและความปรารถนา	เหล่าโคปีแห่งวฤณทาวนะ, ราชสีลา, พระนางรুকมีณีและมเหสีองค์อื่นๆ ในทวารกา

การวิเคราะห์รสแห่งความภักดีห้าประการ เผยให้เห็นถึงความลึกซึ้งที่ผู้ภักดีสามารถมีได้กับพระภุชณะ สกันระที่ 10 แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงศานตรส (ความสงบ), ทาสยรส (ความเป็นทาส), สาขยรส (มิตรภาพ), วาตสลยรส (ความรักแบบพ่อแม่) และมาธูรยรส (ความรักอันซึ้งซึ้ง) ผ่านปฏิสัมพันธ์ของพระภุชณะกับบุคคลและกลุ่มต่างๆ ตั้งแต่ความยำเกรงของเหล่าฤๅษีไปจนถึงความรัก

อันแรงกล้าของเหล่าโคปี แต่ละรสแสดงถึงเส้นทางที่เป็นเอกลักษณ์และถูกต้องในการเชื่อมต่อกับพระเจ้า และพระกฤษณะทรงตอบสนองต่อความรักในทุกรูปแบบ

4.2 ราสลีลา

ราสลีลา หรือราสปัญญาชยาเย คือ การเต้นรำที่มีความสำคัญทางจิตวิญญาณและศาสนาในวัฒนธรรมฮินดู การเต้นรำนี้เป็นสัญลักษณ์ของความสัมพันธ์ระหว่างพระกฤษณะกับเหล่าโคปี (หญิงเลี้ยงวัว) ซึ่งถือเป็นการแสดงถึงความรักและความศรัทธาอย่างลึกซึ้งที่มีต่อพระเจ้า บรรยายถึงเหตุการณ์ที่พระกฤษณะเต้นรำกับโคปีในยามค่ำคืนในป่าที่วฤนทาวนะ ราสลีลาเกิดขึ้นในคืนหนึ่ง เมื่อโคปีได้ยินเสียงขลุ่ยของพระกฤษณะ ก็แอบหนีจากบ้านและครอบครัวไปที่ป่าเพื่อเต้นรำกับพระองค์ตลอดทั้งคืน ดังปรากฏในอถยาเยที่ 33 โศลกที่ 5 ความว่า

valayāṇām nūpurāṇām kinkīṇām ca yoṣitām
sa-priyāṇām abhūc chabdas tumulo rāsa-maṇḍale
แปลว่า “เสียงอึกทึกดังขึ้นจากกำไลแขน กระดิ่งที่ข้อมเท้า
และกระดิ่งเอวของเหล่าสตรี ขณะอยู่กับผู้เป็นที่รัก(กฤษณะ)ของ
พวกนาง ในวงเต้นรำราสะ (ราสมณฑล)”

ราสลีลาถือเป็นภาพความรักที่เต็มไปด้วยจิตวิญญาณที่สวยงามที่สุดภาพหนึ่ง และเป็นความยินดีของพระกฤษณะที่จะสนองความต้องการของโคปีที่มอบความภักดีอันบริสุทธิ์ให้พระองค์ ในภาคตปุราณะกล่าวว่าใครก็ตามที่ได้ยินหรือบรรยายถึงราสลีลาอย่างตั้งใจ จะบรรลุถึงความจงรักภักดีอันบริสุทธิ์ต่อพระเป็นเจ้า พระกฤษณะกล่าวถึงความรักและแสดงราสลีลากับโคปีแต่ละคนหลายรูปแบบ เรื่องราวจบลงด้วยการที่พวกโคปีไม่ยอมกลับบ้าน ทำให้เห็นว่าเรื่องนี้เป็นสัญลักษณ์ของ “ความจงรักภักดีต่อพระเจ้าอย่างแรงกล้า” ดังปรากฏในอถยาเยที่ 29 โศลกที่ 45-46 ความว่า

nadyāḥ pulinam āviśya gopībhir hima-vālukam
juṣṭam tat-tarālānandi kumudāmoda-vāyunā
bāhu-prasāra-parirambha-karālakorunīvī-stanālabhana-narma-nakhāgra-pātaiḥ
kṣvelyāvaloka-hasitair vraja-sundarīṇāmuttambhayan rati-patirṁ ramayāṁ cakāra
แปลว่า “พระกฤษณะพร้อมกับเหล่านางโคปีผู้อ่อนระทวย

ด้วยการวาดแขน โอบ สอดแขนสอด แล้วสัมผัสต้นขา สะโพก และ
หน้าอก ด้วยปลายเล็บเคลื่อนไหวไปมารวดเร็ว ผู้หัวเราะรำด้วย
การหยอกล้อ และการจ้องมอง ได้เสด็จตรงไปยังริมฝั่งแม่น้ำที่มี

ทรายเย็นตัวลงแล้วอันนารัณรมย์ เพราะลมพัดพากลิ่นหอมของ
ดอกโกมุทที่น่าพึงใจที่เอนไหวไปมา ณ ริมฝั่งแม่น้ำนั้น ทำให้เหล่า
สาวงามแห่งวระชะ(โคปี)ตื่นตื่นอยู่ ให้สวามีของพระนางรติ
(กามเทพ)ทรงรณรมย์”

การเต้นรำนี้ไม่ใช่เพียงแค่การเต้นตามจังหวะ แต่เป็นการแสดงออกถึงความรัก ความผูกพัน และการรวมเป็นหนึ่งเดียวกันระหว่างผู้ศรัทธากับพระเจ้า จึงถูกนิยามว่าเป็น “การเต้นรำแห่งความรัก อันศักดิ์สิทธิ์” หรือ “การกระทำอันแสนหวานของพระกฤษณะ” ที่ถือเป็นกิจกรรมที่ให้ความรู้ ทางด้านปรัชญาของพระกฤษณะที่โดดเด่นที่สุด ซึ่งพระกฤษณะเต้นรำกับราธาและเหล่าโคปี ยังส่ง อิทธิพลในการเป็นต้นแบบการแสดงนาฏศิลป์ยอดนิยมอื่น ๆ ของอินเดีย เช่น การตนาฏยัม, โอติสสี, มณิปรี, กุจิปุที และกลัก¹²⁷ เป็นต้น

เนื้อหา ก่อนเข้าสู่ราสลีลาเริ่มต้นด้วยอัยยยะ 21 บรรยายถึงพระกฤษณะเสด็จเข้าสู่वनทาว นะในฤดูใบไม้ร่วง ทรงเป่าขลุ่ยและดึงดูดเหล่าโคปี อัยยยะ 22 บรรยายถึงโคปีอธิษฐานต่อพระแม่ กาดยายนีเพื่อขอให้ได้พระกฤษณะเป็นสามี และต่อมาพระกฤษณะทรงขโมยเครื่องแต่งกายของโคปี ขณะที่พวกนางกำลังอาบน้ำในแม่น้ำยมนา เหตุการณ์เหล่านี้เป็นการปูทางสำหรับความศรัทธาอัน เข้มข้นที่นำไปสู่ราสลีลา ในอัยยยะ 29 บรรยายโดยเฉพาะว่าพระกฤษณะทรงสนทนากับโคปีก่อนที่ จะทรงแสดงราสลีลา และจากนั้นพระองค์ก็ทรงหายตัวไปจากที่เกิดเหตุ มีเนื้อหาตามลำดับโดยสรุป ดังนี้

อัยยยะ 29 พระกฤษณะทรงสนทนากับโคปีและทรงหายไปกะทันหัน ต่อมาโคปีมาหา พระกฤษณะตามเสียงขลุ่ย พระกฤษณะทรงทดสอบความรักของพวกนางและทรงหายตัวไปอีกครั้ง

อัยยยะ 30 โคปีค้นหาพระกฤษณะและพบร่องรอยของราธา โคปีคร่ำครวญและค้นหา พระกฤษณะ พบร่องรอยที่บ่งบอกว่าพระองค์ทรงอยู่กับโคปีคนหนึ่ง (โดยนัยคือราธา)

อัยยยะ 31 โคปีคีตา บทเพลงแห่งการพลัดพราก โคปีแสดงความปรารถนาอย่างรุนแรงผ่าน บทเพลงอันไพเราะถึงพระกฤษณะ

¹²⁷ Guru Vijay Shanker, **KRISHNA is a favourite in Indian Classical Dance**, Accessed March 12, 2024. Available from <https://www.esamskriti.com/e/Culture/Indian-Dance-Forms/KRISHNA-is-a-favourite-in-Indian-Classical-Dance--1.aspx>

อัยยาะ 32 พระกฤษณะทรงปรากฏตัวอีกครั้งและปลอมโยนโคปี พระกฤษณะทรงปรากฏตัวต่อโคปีที่กำลังคร่ำครวญและทรงปลอมโยนพวกนาง

อัยยาะ 33 การเต้นรำอันศักดิ์สิทธิ์ที่พระกฤษณะทรงเต้นรำกับโคปีแต่ละนางพร้อมกัน โดยแต่ละนางรู้สึกว่พระองค์อยู่กับตนเองเท่านั้น

จากเนื้อหาในทั้ง 5 อัยยาะ สามารถวิเคราะห์สาระสำคัญของราสลีลาที่ปรากฏในภาคตปุระณะได้ 3 ประการ ดังนี้

1. ความรักแบบภักติ คือความรักที่ไม่ใช่เรื่องทางกาย แต่เป็นการแสดงออกทางจิตวิญญาณระหว่างพระเจ้าและผู้ศรัทธา
2. การละลายอัตตา ในราสลีลาโคปีทุกนางรวมตัวกันเต้นเป็นหนึ่งเดียวกับพระกฤษณะ แสดงถึงการละทิ้งอัตตาและการรวมตัวกับพลังศักดิ์สิทธิ์
3. การแสดงความศักดิ์สิทธิ์ ถือเป็นศาสนพิธีที่เชื่อมโยงกับพระเจ้า การเข้าร่วมราสลีลาถือเป็นวิธีหนึ่งในการบรรลุโมกษะ

ความรักของเหล่านางโคปีที่มีต่อพระกฤษณะนั้นมีลักษณะพิเศษคือ เป็นความรักที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ (ราคะ) ปราศจากความเห็นแก่ตัว และครอบคลุมทุกสิ่งทุกอย่างในชีวิต จนถึงขั้นที่สามารถก้าวข้ามขอบเขตของตรรกะ เหตุผล และบรรทัดฐานทางสังคมได้ ความรักเช่นนี้เรียกว่า ราคะนุกาภักติ (ragānugābhakti) หรือความภักติที่ดำเนินตามแรงดึงดูดอันเป็นธรรมชาติ หรือ “ความโลภทางจิตวิญญาณ” (lobha) ที่ปรารถนาจะรับใช้และทำให้พระกฤษณะพึงพอใจ¹²⁸ เป้าหมายสูงสุดคือการได้ใกล้ชิดพระกฤษณะนั้นสำคัญเหนือกว่าการปฏิบัติตามกฎเกณฑ์อย่างเคร่งครัด การกระทำนี้สะท้อนถึงพลังแห่งราคะของพวกนาง การที่ความรักความปรารถนาอันบริสุทธิ์และแรงกล้าต่อพระผู้เป็นเจ้าสามารถอยู่เหนือกฎเกณฑ์ที่กำหนดไว้นี้แสดงให้เห็นว่า ความภักดีที่ขับเคลื่อนด้วยหัวใจอย่าง เป็นธรรมชาติและเกิดขึ้นเองนั้นดำรงอยู่ในสถานะอันพิเศษและมีคุณค่าอย่างสูง ตัวอย่าง การตัดสินใจออกจากบ้านกลางดึกเพื่อไปหาพระกฤษณะเมื่อได้ยินเสียงขลุ่ย (อัยยาะที่ 29 โศลกที่ 4-5) ความว่า

niśamya gītām tad ananḡa-vardhanam vraja-striyaḥ kṛṣṇa-grhīta-mānasāḥ
ājagmur anyonyam alakṣitodyamāḥ sa yatra kānto java-lola-kunḡalāḥ
duhantyo 'bhiyayuh kāścīd doham hitvā samutsukāḥ
payo 'dhiśritya samyāvam anudvāsyāparā yayuh

¹²⁸ Edwin Francis Bryant, **Bhakti Yoga: Tales and Teachings from the Bhagavata Purana** (New York: North Point Press, 2017), 55.

แปลว่า “เมื่อได้ยินเสียงเพลงอันเพิ่มความรักนั้น
เหล่าสตรีแห่งวรัชะ ซึ่งมีจิตใจถูกพระภุชณะยึดครอง ต่างรีบ
มาหาพระองค์อย่างรวดเร็ว โดยที่ไม่มีใครสังเกตเห็นการออก
เดินทางของกันและกัน ไปยังที่ซึ่งชายผู้เป็นที่รักของพวกนาง
อยู่ ด้วยคัมพูที่แกว่งไกวตามแรงวิ่งอย่างรวดเร็ว โคปีบางนาง
รุดนมอยู่ก็ทั้งการรุดนม แล้วรีบวิ่งตามไป ส่วนโคปีอีกพวก
หนึ่ง ทั้งนมคัมจนเดือดเกิน ทั้งแผ่นแบ่งไว้(บนเตา)แล้วก็รีบ
วิ่งตามไป”

หรือการบูชาเทวองค์อื่นเพื่อพระภุชณะและการละทิ้งกิจกรรมทุกอย่างแม้แต่สามี ล้วนชี้ให้เห็นว่า
ความรักต่อพระภุชณะคือแรงผลักดันหลักที่อยู่เหนือข้อพิจารณาอื่นใด การเลือกเล่าเรื่องในลักษณะ
นี้เป็นการยกย่องความรักอันเข้มข้นและไม่เห็นแก่ตัวว่าเป็นหนทางตรงอันทรงพลังในการเชื่อมต่อกับ
พระเจ้า ราสลีลา จึงถือเป็นเหตุการณ์สำคัญยิ่งในสัณฐานที่ 10 นอกเหนือจากการที่พระภุชณะทรง
เป่าขลุ่ยเรียกเหล่านางโคปีมารวมกัน ยังมีอำนาจแห่งโยคมายาหรือพลังภายในอันศักดิ์สิทธิ์ของ
พระองค์ พระองค์ได้ขยายพระวรกายออกเป็นจำนวนมาก เพื่อสามารถเด่นรั้งกับนางโคปีแต่ละนางได้
พร้อม ๆ กัน ทำให้แต่ละนางรู้สึกว่าการประทับอยู่เคียงข้างนางเพียงผู้เดียว ถือเป็นการ
ตอบสนองความปรารถนาส่วนลึกของแต่ละดวงวิญญาณที่ต้องการความใกล้ชิดสนิทสนมกับพระองค์
ราสลีลาเป็นลีลาที่เกิดขึ้นโดยโยคมายา ซึ่งเป็นพลังงานฝ่ายจิตวิญญาณภายในของพระภุชณะ
แตกต่างจากการปฏิสัมพันธ์ทางโลกซึ่งอยู่ภายใต้อิทธิพลของมายา หรือพลังงานฝ่ายวัตถุ

ราสลีลาจึงไม่ใช่เรื่องของกามารมณ์ทางโลก แต่เป็นสภาวะแห่งความรักอันบริสุทธิ์และการ
แลกเปลี่ยนความสุขทางจิตวิญญาณระหว่างพระเจ้าและเหล่าสาวกผู้ภักดีสูงสุด การที่
พระภุชณะทรงขยายพระองค์ออกไปเพื่อให้แต่ละนางโคปีรู้สึกถึงการประทับอยู่เฉพาะตน เป็นการ
ตอบสนองโดยตรงต่อความปรารถนาอันลึกซึ้งของสาวกที่ต้องการความสัมพันธ์ส่วนตัวกับพระองค์
เป็นสภาวะอุดมคติของการแลกเปลี่ยนความรัก ดังนั้น ราสลีลาจึงไม่ใช่เพียงเหตุการณ์ปกติ แต่แสดง
ถึงศักยภาพของดวงวิญญาณมนุษย์ในการมีความสัมพันธ์อันใกล้ชิด เป็นส่วนตัว และเปี่ยมสุขกับพระ
ผู้เป็นเจ้าสูงสุด และแสดงให้เห็นถึงความสามารถของพระองค์ในการตอบสนองความรักเป็นรายบุคคล
แม้อยู่ท่ามกลางเหล่าสาวกจำนวนนับไม่ถ้วน ปัจจุบันราสลีลา ยังคงเป็นส่วนสำคัญของเทศกาลใน
อินเดีย โดยเฉพาะในช่วงเทศกาลนวราตรีและโฮลี อาจเรียกได้ว่าเรื่องพระภุชณะที่มีอยู่ในภาคเว

ปุราณะมีความสำคัญในฐานะพระเป็นเจ้าที่ทรงแสดงธรรมแก่นุชย์ด้วยกิจกรรมทั้งหลายของพระองค์เอง

4.2.1 บทบาทของพระกฤษณะในราสลีลา

คัมภีร์ภาควตปุราณะเป็นตัวอย่างสำคัญของคัมภีร์ที่ใช้สในการนำเสนอภักติในเชิงสุนทรียศาสตร์ โดยบทบาทของพระกฤษณะในภาควตปุราณะนั้นแสดงให้เห็นถึงความเป็นเทพที่มีทั้งความรัก ความเมตตา และทรงปัญญา พระองค์ทรงเป็นแรงบันดาลใจให้ผู้ศรัทธาดำเนินชีวิตตามหลักธรรม และเตือนให้ทุกคนมีความเชื่อและศรัทธาในพระเป็นเจ้า ราสลีลามีอิทธิพลต่อไวษณพิกาย โดยเฉพาะราสลีลาในภาควตปุราณะกลายเป็นคัมภีร์ที่ลัทธิในไวษณพต่าง ๆ ให้ความสำคัญ เช่น ปุชฎิมารคะของวัลลภะ และ เคาทียะของใจตันยะ ซึ่งเน้นการบรรยายถึงความรักอันศักดิ์สิทธิ์และมุ่งเน้นไปที่การบูชา (ภักติ) ในบริบทของศาสนาและปรัชญาบางสำนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระบบศาสนาฮินดู ในราสลีลา เหล่าโคปีแสดงออกอย่างรุนแรงเพราะรักที่พวกนางมีต่อพระกฤษณะ โดยเฉพาะในตอนที่พวกนางได้ยินเสียงขลุ่ยของกฤษณะจากที่ไกล พวกนางไม่สามารถต้านทานความรู้สึกของตนเองได้ และความรักที่พวกนางมีต่อกฤษณะก็ทวีความรุนแรงขึ้นจนไม่สามารถบรรยายออกมาเป็นคำพูดได้ ความรู้สึกดังกล่าวนี้เป็นวงจรที่ไม่มีที่สิ้นสุด เมื่อพวกนางได้ยินเสียงขลุ่ยของพระกฤษณะ จึงจมดิ่งในความรักที่มีต่อพระเจ้าครั้งแล้วครั้งเล่า เสียงขลุ่ยของพระองค์ไม่ใช่แค่เสียงเพลง แต่เป็นเครื่องมือที่เชื่อมโยงจิตใจของโคปีเข้ากับความรักและความปรารถนาอันลึกซึ้งของพวกนาง ดังนั้น บทบาทของพระกฤษณะในราสลีลา จึงเป็นหัวใจสำคัญและมีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับพระเป็นเจ้าในศาสนาฮินดู โดยเฉพาะแนวคิดของวิษณุอวตาร ภาควตปุราณะมุ่งเน้นการเล่าเรื่องราวและคำสอนที่เกี่ยวข้องกับพระกฤษณะในหลายมิติ ดังนี้

4.2.1.1 อวตารสำคัญของพระวิษณุในฐานะองค์ความ

พระกฤษณะในฐานะผู้นำการเดินราสลีลา ผู้เป่าขลุ่ยเรียกเหล่าโคปีออกจากบ้าน เป็นการแสดงความเคลื่อนไหวอันสมบูรณ์แบบ มีโคปีเป็นผู้ตาม แสดงถึงการเดินรำแห่งชีวิตที่ถูกควบคุมโดยพระเจ้า หนึ่งในช่วงเวลาที่สำคัญคือราสลีลาเกิดขึ้นในคืนพระจันทร์เต็มดวง โดยพระกฤษณะทรงปรากฏกายและเดินรำร่วมกับโคปี แต่ความมหัศจรรย์ของราสลีลาก็คือพระกฤษณะสามารถปรากฏตัวพร้อมกันในหลาย ๆ สถานที่และเดินรำกับโคปีทุกนางได้พร้อมกัน แสดงถึงการที่พระเจ้าเป็นผู้ที่อยู่เหนือกาลเวลาและจักรวาล สื่อถึงความรักบริสุทธิ์และการเชื่อมต่อระหว่างจิตวิญญาณมนุษย์กับพระเป็นเจ้า พระกฤษณะในฐานะศูนย์กลาง

ของจักรวาลระหว่างราสลีลา แสดงถึงความเป็นองค์ความที่อยู่ในทุกแห่งหนพร้อมกัน และสามารถเชื่อมโยงกับผู้ศรัทธาได้ทุกคนในแบบเฉพาะตัว ตัวอย่างใน อธิบายที่ 33 โศลกที่ 3 ความว่า

rāsotsavaḥ sampravṛtto gopī-maṇḍala-maṇḍitaḥ
yogeśvareṇa kṛṣṇeṇa tāsām madhye dvayor dvayoḥ
praviṣṭeṇa grhītānām kaṇṭhe sva-nikaṭaṁ striyaḥ
yaṁ manyeran nabhas tāvad vimāna-śata-saṅkulam
divaukasām sa-dārāṇām
autsukyāpahṛtātmanām

คำแปล “เทศกาลราสลีลาได้เริ่มต้นขึ้น โดยมีการล้อมวงของโคปีเป็นเครื่องประดับ พระกฤษณะ ผู้เป็น เจ้าแห่งโยคะ ได้ทรง(เนรมิตร่างเพิ่ม) เข้าไประหว่างโคปีแต่ละคู่ โดยที่โคปีแต่ละนางรู้สึกว้าพระองค์กำลังโอบกอดคอกของนางอยู่ใกล้ ๆ ในขณะนั้น ท้องฟ้าก็แฉดอัดไปด้วยวิมานนับร้อยลำของเหล่าทวยเทพและพระมหาลี ผู้มีใจเต็มเต้นจนล้นตัว”

4.2.1.2 ความสัมพันธ์ระหว่างพระเป็นเจ้าและมนุษย์ในอุดมคติ

พระกฤษณะในภาคตปุราณะแสดงถึงความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดระหว่างพระเป็นเจ้าและมนุษย์ พระองค์ทรงเป็นทั้งเทพและเพื่อนของผู้ศรัทธา โดยเฉพาะบทบาทของพระกฤษณะในการเป็นเทพผู้ให้การช่วยเหลือและให้ความรักอย่างไม่มีเงื่อนไข เช่น พระกฤษณะทรงแสดงความเมตตาและการให้อภัย พระกฤษณะในฐานะผู้ชี้ทางแห่งความรักและภักดี โดยราสลีลาเป็นตัวอย่างที่สมบูรณ์แบบของภักติโยคะ ซึ่งโคปีทุ่มเทความรักทั้งหมดให้กับพระกฤษณะ พระกฤษณะรับบทเป็นเทพผู้ที่ตอบรับความรักอันบริสุทธิ์นี้ โดยที่ราสลีลาไม่ใช่ความรักในเชิงโลกียะ แต่เป็นความรักในเชิงจิตวิญญาณซึ่งเป็นเส้นทางนำไปสู่การหลุดพ้น เป็นสัญลักษณ์แห่งความสุขอันไม่มีที่สิ้นสุดที่เกิดจากการรวมกันระหว่างจิตวิญญาณมนุษย์กับพระเจ้า ตัวอย่าง ในอธิบายที่ 32 โศลกที่ 20 พระกฤษณะทรงอธิบายว่า

nāhaṁ tu sakhyo bhajato 'pi jantūn bhajāmy amiśām anuvṛtti-vṛttaye
yathādhano labdha-dhane vinaṣṭe tac-cintayānyan nibhṛto na veda

คำแปล “โอ สหาย แม้จะมีสิ่งมีชีวิตที่บูชาข้าพเจ้า
ข้าพเจ้าก็ไม่ตอบสนองความรักของพวกเขา เพื่อกระตุ้นให้
พวกเขามีความรักอย่างต่อเนื่อง เปรียบเหมือนคนจนที่เมื่อ

ได้รับทรัพย์สินสมบัติ แต่แล้วกลับสูญเสียมันไป จิตใจของเขาก็
จะจดจ่ออยู่กับสิ่งนั้นอย่างมั่นคง จนไม่รับรู้สิ่งอื่นใด” ซึ่ง
เน้นย้ำถึงบทบาทของพระองค์ในฐานะผู้ตอบรับความรักอัน
บริสุทธิ์และส่งเสริมการบรรลุนิพพาน

4.2.1.3 ผู้สอนหลักธรรมในศาสนา

ในภาควัตปุราณะพระกฤษณะทรงทำหน้าที่เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ โดยมีคำสอนที่
เชื่อมโยงกับความสำคัญของการปฏิบัติตามหลักคำสอนทางศาสนาให้แก่โคปีอยู่ตลอดทั้ง 5
อถายะ เช่น การไม่ยึดติดกับสิ่งต่าง ๆ ทางโลก และการบูชาพระเป็นเจ้าอย่างบริสุทธิ์ใจ
กล่าวคือการละทิ้งตัวตนและอัตตา โดยโคปีได้มอบหัวใจและวิญญาณทั้งหมดให้กับ
พระกฤษณะ การเชื่อมโยงทางจิตใจที่เกิดขึ้นแสดงถึงการขจัดอัตตาตัวตน และผลของการ
อุทิศทุกสิ่งทุกอย่างให้กับพระเจ้า ตัวอย่าง ในอถายะที่ 29 โศลกที่ 27 พระกฤษณะทรงให้
คำสอนแก่โคปีเมื่อพวกนางมาเข้าเฝ้า โดยตรัสว่า

śravaṇād darśanād dhyānān mayi bhāvo 'nukīrtanāt
na tathā sannikarṣeṇa pratiyāta tato grhān

คำแปล “ความรักต่อเราจะบังเกิดได้จากการฟัง การ
เห็น (รูปเคารพ/การปรากฏ) การทำสมาธิ และการขับขาน
สรรเสริญ ไม่ได้เกิดจากความใกล้ชิดทางกายแต่เพียงอย่าง
เดียว ดังนั้นพวกเธอจึงกลับไปสู่บ้านของพวกเธอเถิด”

ซึ่งเป็นการสอนให้ละทิ้งการยึดติดทางโลกและมุ่งเน้นการบูชาพระเป็นเจ้าอย่างบริสุทธิ์ใจ
และในอถายะที่ 32 โศลกที่ 21 พระองค์ทรงอธิบายว่า

evam mad-arthojjhita-loka-vedasvānām hi vo mayy anuvṛtaye 'balāḥ
mayāparokṣam bhajatā tirohitam māsūyitum mārhattha tat priyam priyāḥ

คำแปล “โอ้หญิงสาวทั้งหลายผู้ที่ละทิ้งโลก พระ
เวท และญาติของตนเองเพื่อข้าพเจ้า ข้าพเจ้าได้ซ่อนตัวจาก
พวกเธอในขณะที่พวกเธอระลึกถึงข้าพเจ้า ก็เพื่อเพิ่มความ
รักและความผูกพันพวกเธอมีต่อข้าพเจ้าให้มากขึ้น ดังนั้น ที่
รักของเรา พวกเธอไม่ควรอิจฉาการกระทำนั้นเลย”

เป็นการชี้ให้เห็นถึงการอุทิศตนและการขจัดอัตตาตัวตนอย่างชัดเจน

4.2.1.4 นักรักผู้มีวาทศิลป์

พระกฤษณะ จึงมักถูกมองว่าเป็นนักรัก ผู้มีความสามารถด้านวาทศิลป์อย่างล้ำลึกในเรื่องเล่าและตำนานต่าง ๆ ในศาสนาฮินดู โดยเฉพาะในช่วงที่เกี่ยวข้องกับชีวิตวัยหนุ่มของพระองค์ บทบาทนี้ของพระกฤษณะสะท้อนถึงความเป็นเทพเจ้าที่มีความงามสง่า มีปัญญาล้ำลึก และมีความสามารถในการสร้างความสัมพันธ์ที่ลึกซึ้งกับผู้คนโดยเฉพาะกับโคปีที่ทรงมีเสน่ห์ดึงดูดอย่างรุนแรง แต่การที่พระกฤษณะเป็นนักรักนั้น ไม่ได้หมายถึงความรักในทางโลกิยะหรืออารมณ์ทางกาย แต่เป็นการแสดงถึงความสัมพันธ์เชิงจิตวิญญาณที่พระกฤษณะมีต่อผู้ศรัทธา โคปีทุกคนที่รักพระกฤษณะอย่างลึกซึ้งเป็นตัวแทนของผู้ศรัทธาทุกคนที่มอบหัวใจให้กับพระองค์ พระกฤษณะเข้าใจความลึกซึ้งของจิตใญ่มนุษย์และความต้องการของความรักในรูปแบบต่าง ๆ พระองค์เป็นนักรักที่ไม่ได้สร้างความเจ็บปวด แต่กลับให้ความหมายเชิงสัญลักษณ์ของความรักที่นำไปสู่การบรรลุธรรม

พระองค์สามารถใช้คำพูดที่ทำให้ผู้คนรู้สึกเป็นที่รักและเป็นที่ต้องการ ดังปรากฏในราสลีลา พระกฤษณะใช้คำพูดเพื่อให้โคปีรู้สึกว่าการอยู่เคียงข้างพวกนางเสมอ แม้พระองค์จะอยู่กับโคปีทุกนางในเวลาเดียวกัน แต่ทุกนางกลับรู้สึกว่าพระองค์ให้ความสำคัญและรักตนอย่างลึกซึ้ง ตัวอย่าง ในอธยายะที่ 29 โศลกที่ 19-20 พระกฤษณะทรงใช้วาทศิลป์ในการทดสอบโคปี โดยตรัสถามว่า

rajany eṣā ghora-rūpā ghora-sattva-niṣevitā
pratiyāta vrajaṁ neha stheyam strībhiḥ
sumadhyamāḥ
mātarāḥ pitarāḥ putrā bhrātaraḥ patayaś ca vaḥ
vicinvanti hy apaśyanto mā kṛdharmaṁ
bandhusādhvasam

คำแปล “คำคินนี้มีรูปลักษณ์ที่น่ากลัว และมีสิ่งมีชีวิตที่ดุร้ายอาศัยอยู่ โอ้ ผู้มีเอวอันงดงาม จงกลับไปวระเถิด การที่สตรีจะมาอยู่ที่นี่ นั้นไม่บังควรเลย มารดา บิดา บุตรชาย พี่น้องชาย และสามีของพวกเธอ กำลังค้นหาพวกเธออย่างกระวนกระวาย เพราะมองไม่เห็น อย่าทำให้ครอบครัวของพวกเธอต้องหวาดกลัวเลย”

ซึ่งเป็นการใช้คำพูดที่ลึกซึ้งเพื่อกระตุ้นความรู้สึกและทดสอบความศรัทธาของพวกนาง และในอัยยະที่ 32 โศลกที่ 22 พระกฤษณะทรงใช้วาทีศิลป์ในการปลอบประโลมโคปีหลังจากที่ทรงหายตัวไป โดยกล่าวว่า

na pāraye 'ham niravadya-saṁyujāṁ sva-sādhū-kṛtyaṁ vibudhāyusāpi vaḥ
yā mābhajan durjara-geha-śṛṅkhalāḥ saṁvṛścyā tad vaḥ pratiyātu sādhunā

คำแปล “เราไม่สามารถตอบแทนการกระทำอันดี

งาม ของพวกเธอผู้มีความผูกพันที่ปราศจากตำหนิได้เลย

แม้จะใช้เวลาตลอดอายุของเทพเจ้าก็ตาม พวกเธอได้บูชา

เรา โดยตัดขาดจากโชติรวนคือบ้านที่ยากจะทำลาย ดังนั้น

ขอให้การกระทำอันสูงส่งของพวกเธอ จงเป็นรางวัลตอบ

แทนแก่พวกเธอเองเถิด”

แสดงให้เห็นถึงความสามารถของพระองค์ในการสร้างความสัมพันธ์ที่ลึกซึ้งและให้ความหมายเชิงสัญลักษณ์ของความรักที่นำไปสู่การบรรลุนิพพาน

ตารางที่ 19 ลีลาสำคัญของพระกฤษณะกับเหล่าโคปีและในสกันระที่ 10

ลีลา	อัยยະ	คำอธิบายโดยย่อ	ความสำคัญเบื้องต้นในความรักอันศักดิ์สิทธิ์
เวณคูดา (เพลงขลุ่ย)	21	พระกฤษณะทรงเป่าขลุ่ย ดึงดูดเหล่าโคปี	เสียงเรียกอันศักดิ์สิทธิ์ปลุกเร้า ความรักที่มีมาแต่กำเนิดของดวง วิญญาณ, แรงดึงดูดที่ไม่อาจ ต้านทานต่อพระเจ้า
การบูชาพระ แม่กาตยายนี ของเหล่าโคปี	22	เหล่าโคปีสวดอ้อนวอน ต่อพระแม่กาตยายนี เพื่อขอให้ได้พระกฤษณะ เป็นสามี	ความปรารถนาอันลึกซึ้งที่จะมี ความสัมพันธ์อันรักใคร่ใกล้ชิดกับ พระกฤษณะ, การแสดงออกของ ความรักแบบคู่รัก)
วัสดราหระณะ (การขโมย อาหาร)	22	พระกฤษณะทรงหยอก ล้อขโมยเสื้อผ้าของเหล่า โคปีขณะพวกนาง อาบน้ำในแม่น้ำยมุนา	การทดสอบการยอมจำนน, การ ขจัดความยับยั้งชั่งใจและอัตตาที่ ผิดๆ, การทำให้บริสุทธิ์เพื่อความ ใกล้ชิดที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น, การท้าทาย ศีลธรรมตามแบบแผนเพื่อความรัก อันศักดิ์สิทธิ์

ลีลา	อรรถาธิบาย	คำอธิบายโดยย่อ	ความสำคัญเบื้องต้นในความรักอันศักดิ์สิทธิ์
ราสลีลา การร่ายรำเบื้องต้นและการหายพระองค์ไป	29-30	พระกฤษณะทรงร่ายรำกับเหล่าโคปี จากนั้นทรงหายไป เหล่าโคปีค้นหาด้วยความทุกข์ใจ ได้พบพระราธานี	การทิวความรุนแรงของความรักผ่านการพลัดพราก, การแสดงให้เห็นถึงความรักที่ไม่มีใครเทียบได้ของเหล่าโคปีและการพึงพาพระกฤษณะ
ราสลีลา การรวมกันอีกครั้ง	31-33	พระกฤษณะทรงปรากฏพระองค์อีกครั้ง ปลอบโยนเหล่าโคปี และร่ายรำกับโคปีแต่ละคนพร้อมกันโดยทรงขยายพระองค์ออกเป็นหลายรูป	การตอบสนองความปรารถนาแห่งรัก, ความสามารถของพระเจ้าในการตอบสนองส่วนบุคคลกับผู้รักทุกคน, จุดสูงสุดของการแลกเปลี่ยนความรักอันศักดิ์สิทธิ์ (มารุรยรส), ความสุขอันเกษมทางจิตวิญญาณ

ราสลีลาจึงเป็นสัญลักษณ์ของความศรัทธาอันเปี่ยมด้วยจิตวิญญาณและความรักอันเหนือโลก ในภักติของพระกฤษณะ ราสลีลาถือเป็นการพรรณนาถึงความรักอันเปี่ยมด้วยจิตวิญญาณที่งดงามที่สุด เป็นเรื่องทางจิตวิญญาณที่สูงส่ง ซึ่งไม่ควรเข้าใจผิดว่าเป็นกามตัณหาทางโลกหรือกิจกรรมของมนุษย์ทั่วไป ความรักของโคปีที่มีต่อพระกฤษณะถือเป็นรูปแบบสูงสุดของภักติ เพราะเป็นความรักที่ไม่เห็นแก่ตัวและบริสุทธิ์ ปราศจากความคาดหวังใด ๆ ในความพึงพอใจส่วนตน โคปีเมื่อได้ยินเสียงขลุ่ยของพระกฤษณะ ก็ละทิ้งบรรทัดฐานทางสังคม ชื่อเสียง และแม้แต่เครื่องแต่งกายของตน รีบเร่งไปอยู่กับพระกฤษณะเพียงเพื่อทำให้พระองค์พอพระทัย สิ่งนี้แสดงให้เห็นถึงความศรัทธาอันบริสุทธิ์และไม่เห็นแก่ตัวของพวกนางซึ่งอยู่เหนือศีลธรรมทางโลก

4.3 ภักติของโคปีและพระชายาของพระกฤษณะในภาคตปุราณะ สกัณธ์ที่ 10

ในบรรดาลีลาอันหลากหลายที่ปรากฏในสกัณธ์ที่ 10 เรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับมธุรยรส (รสแห่งความรักฉ่ำหวาน) นับว่ามีความโดดเด่นอย่างยิ่ง โดยมีสตรีสองกลุ่มหลักที่เป็นศูนย์กลางของรสนี้คือ เหล่านางโคปีแห่งวณทาวนะ และอัษฎภรรยา หรือพระชายาเอกทั้งแปดพระองค์ ณ ทวารกา แนวคิดทางปรัชญาที่สำคัญที่สุดซึ่งแทรกอยู่ในเรื่องราวเหล่านี้คือแนวคิดเรื่องภักติ หรือความรักความ

ภักดีอย่างสุดซึ้งต่อพระผู้เป็นเจ้า จากข้อความในภาควตปุราณะ สกัณธ์ที่ 1 อธิษายะที่ 2 โศลกที่ 17 กล่าวว่

śṛṇvatām sva-kathāḥ kṛṣṇaḥ puṇya-śravaṇa-kīrtanaḥ
hr̥dy antaḥ stho hy abhadrāṇi vidhunoti suhṛt satām

คำแปล “สำหรับผู้ตั้งใจฟังเรื่องราวของพระองค์

พระกฤษณะผู้ทรงเป็นที่ยกย่องจากการฟังและขับขาน (พระ
นามและเกียรติคุณ) อันศักดิ์สิทธิ์ ทรงสถิตอยู่ในใจ (ของผู้ฟัง)
และเป็นผู้ปรารภนาตีต่อผู้มีศรัทธา ทรงชำระล้างสิ่งอัปมงคล
ทั้งหลายให้หมดสิ้นไป”

ดังนั้น ภาควตปุราณะจึงนำเสนอว่าหนทางอันสูงสุดสู่ความสุขและการหลุดพ้น คือ การสดับ
ฟังเรื่องราวลีลาของพระกฤษณะ ถือเป็นรูปแบบหนึ่งของภักดีที่มีพลานุภาพ สามารถชำระล้างจิตใจ
ของผู้ฟังและนำไปสู่ความก้าวหน้าทางจิตวิญญาณได้

4.3.1 โคปีแห่งวณทาวนะ สัญลักษณ์แห่งความภักดีอันสูงสุด

1. อัตลักษณ์และบทบาทร่วม

เหล่านางโคปีคือสตรีเลี้ยงโคแห่งหมู่บ้านวณทาวนะ ผู้มีความผูกพันอย่างลึกซึ้งกับ
พระกฤษณะในวัยเยาว์ แมวมักจะถูกกล่าวถึงในลักษณะกลุ่มบุคคล แต่ภาควตปุราณะเน้นย้ำถึง
ความรักและความภักดีส่วนบุคคลอันแรงกล้าที่นางโคปีแต่ละนางมีต่อพระกฤษณะ สถานะทางจิต
วิญญาณของพวกนางนั้นสูงส่ง ถึงขนาดที่เทพเจ้าสูงสุดอย่างพระพรหมยังปรารภนาตีที่จะได้สัมผัสสรี
จากเท้าของพวกนาง จากข้อความในภาควตปุราณะ สกัณธ์ที่ 10 อธิษายะที่ 14 โศลกที่ 34 พระ
พรหมกล่าวว่า

tad bhūri-bhāgyam iha janma kim apy aṭavyām yad gokule 'pi katamāṅghri-rajo-'bhiṣekam
yaj-jīvitam tu nikhilam bhagavān mukundas tv adyāpi yat-pada-rajah śruti-mṛgyam
eva

คำแปล “โชคที่ยิ่งใหญ่ของข้าพเจ้านั้น เพียงแค่ได้มา
เกิดในป่านี่ ซึ่งได้รับการอภิเษกด้วยมงกุฎจากฝ่าเท้าของผู้คน
บางคนแม้ในโคกุนนี้ ซึ่งชีวิตทั้งหมดของพวกเขา ก็คือองค์
ภควานมุกุนทะ แม้จนถึงทุกวันนี้ยังสัมผัสจากฝ่าเท้าของพระองค์
ก็คือสิ่งที่เราจะต้องแสวงหาจากพระเวท”

โคปีจึงถือว่าเป็นตัวแทนของจิตวิญญาณที่อุทิศตนเพื่อความสุขของพระกฤษณะอย่างสมบูรณ์ที่สุด

2. ธรรมชาติแห่งความรัก

ความรักของเหล่านางโคปีที่มีต่อพระกฤษณะนั้นมีลักษณะพิเศษคือ เป็นความรักที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ (ราคะ) ปราศจากความเห็นแก่ตัว และครอบคลุมทุกสิ่งทุกอย่างในชีวิต จนถึงขั้นที่สามารถก้าวข้ามขอบเขตของตรรกะ เหตุผล และบรรทัดฐานทางสังคมได้ ความรักเช่นนี้เรียกว่า ราคะนุกาภักติ (ragānugābhakti) หรือความภักติที่ดำเนินตามแรงดึงดูดอันเป็นธรรมชาติ หรือ “ความโลภทางจิตวิญญาณ” (lobha) ที่ปรารถนาจะรับใช้และทำให้พระกฤษณะพึงพอใจ ซึ่งแตกต่างจากไวธีกาภักติ (vaidhībhakti) หรือความภักติที่ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์และข้อบังคับในพระคัมภีร์¹²⁹ พระแม่ทูลศร เพื่อขอพรให้ได้พระกฤษณะเป็นสามี จากข้อความในภาคเวทปุราณะ สกัณฑ์ที่ 10 อธิบายที่ 22 โศลกที่ 1-4 ความว่า

śrī-śuka uvāca

hemante prathame māsi nanda-vraja-kumārikāḥ
cerur haviṣyaṁ bhuñjānāḥ kātyāyany-arcana-vratam
āplutyāmbhasi kālindī jalānte codite 'ruṇe
kṛtvā pratikṛtiṁ devīmānarcur nṛpa saikatīm
gandhair mālāyāḥ surabhibhir balibhir dhūpa-dīpakaiḥ
uccāvacaś copahāraiḥ pravāla-phala-taṇḍulaiḥ
kātyāyani mahā-māye mahā-yoginy adhīśvari
nanda-gopa-sutaṁ devi patiṁ me kuru te namaḥ
iti mantraṁ japantyas tāḥ pūjāṁ cakruḥ kumārikāḥ

คำแปล “ฤๅษีศรึศุกทเวะกล่าวว่ ในเดือนแรกของฤดู
เหมันต์ เหล่าสาวน้อยแห่งวรชะของนันทะ ได้เริ่มบำเพ็ญพรต
บูชาพระแม่กาตยายนี โดยรับประทานเฉพาะอาหารที่ปรุงอย่าง
เรียบง่าย (หวิษยะ) ข้าแต่กษัตริย์ พวกโคปีได้อาบน้ำในแม่น้ำกา
ลินทีเมื่อแสงอรุณปรากฏขึ้น จากนั้นปั้นเทวรูปพระแม่จากทราย
ไว้ที่ฝั่งแม่น้ำและบูชา จากนั้นพวกนางบูชาด้วยเครื่องหอมต่าง ๆ
พวงมาลัย ของถวายเป็น เทียน และเครื่องบูชาอื่นๆ ทั้งหยาบ
และละเอียด รวมถึงใบไม้อ่อน ผลไม้ และข้าวสาร เหล่าสาว

¹²⁹ Edwin Francis Bryant, **Bhakti Yoga: Tales and Teachings from the Bhagavata Purana** (New York: North Point Press, 2017), 8-9.

น้อยประกอบพิธีบูชาของตนเองโดยการสวดมนต์บทนี้ว่า ข้าแต่
พระแม่กาตยายี ผู้ทรงเป็นมายาอันยิ่งใหญ่ ผู้ทรงเป็นโยคินีผู้
ยิ่งใหญ่ ผู้ทรงเป็นจอมเทพี ข้าแต่พระเทวี ขอทรงโปรดให้บุตร
แห่งนันทะโคปะ (พระกฤษณะ) เป็นสามีของข้าพเจ้า ขอ
นมัสการแต่พระองค์”

แม้ว่าโดยทั่วไปแล้วผู้ที่มุ่งมั่นในภักดีต่อพระวิษณุหรือพระกฤษณะจะไม่บูชาเทพเจ้าองค์อื่น
แต่การกระทำของเหล่านางโคปีแสดงให้เห็นว่าเป้าหมายสูงสุดคือการได้ใกล้ชิดพระกฤษณะนั้นสำคัญ
เหนือกว่าการปฏิบัติตามกฎเกณฑ์อย่างเคร่งครัด การกระทำนี้สะท้อนถึงพลังแห่งราคะของพวกนาง
การที่ความรักความปรารถนาอันบริสุทธิ์และแรงกล้าต่อพระผู้เป็นเจ้าสามารถอยู่เหนือกฎเกณฑ์ที่
กำหนดไว้นี้แสดงให้เห็นว่า ความภักดีที่ขับเคลื่อนด้วยหัวใจอย่างเป็นธรรมชาติและเกิดขึ้นเองนั้นดำรง
อยู่ในสถานะอันพิเศษและมีคุณค่าอย่างสูง การตัดสินใจออกจากบ้านกลางดึกเพื่อไปหาพระกฤษณะ
เมื่อได้ยินเสียงขลุ่ย จากภาควตปุราณะ สกัณธ์ที่ 10 อธยายะที่ 29 โศลกที่ 4 ความว่า

niśamya gītām tad ananṅa-vardhanam vraja-striyaḥ kṛṣṇa-grhīta-mānasāḥ
ājagmur anyonyam alakṣitodyamāḥ sa yatra kānto java-lola-kunḍalāḥ

คำแปล “เมื่อได้ยินเสียงเพลงอันเพิ่มความรักนั้น
เหล่าสตรีแห่งวราหะ ซึ่งมีจิตใจถูกพระกฤษณะยึดครอง ต่าง
รีบมาหาพระองค์อย่างรวดเร็ว โดยที่ไม่มีใครสังเกตเห็นการ
ออกเดินทางของกันและกัน ไปยังที่ซึ่งชายผู้เป็นที่รักของ
พวกนางอยู่ ด้วยดุ่มเหวที่แกว่งไกวตามแรงวังอย่างรวดเร็ว”

หรือแม้แต่การบูชาเทวีกองค์อื่นเพื่อพระกฤษณะ ล้วนชี้ให้เห็นว่าความรักต่อพระกฤษณะคือ
แรงผลักดันหลักที่อยู่เหนือข้อพิจารณาอื่นใด การเลือกเล่าเรื่องในลักษณะนี้เป็นการยกย่องความรัก
อันเข้มข้นและไม่เห็นแก่ตัวว่าเป็นหนทางตรงอันทรงพลังในการเชื่อมต่อกับพระเจ้า ซึ่งบ่งบอกว่าแม้
กฎเกณฑ์จะมีบทบาทสำคัญแต่เป้าหมายสูงสุดบางครั้งก็อาจจำเป็นต้องปรากฏผ่านเส้นทางที่ดูเหมือน
ผิดแผกไปจากขนบเดิม

3. ราสลีลา

ราสลีลา หรือการเต้นรำเป็นวงกลมอันศักดิ์สิทธิ์ ถือเป็นเหตุการณ์สำคัญยิ่งในสกัณธ์ที่ 10
ปรากฏในภาควตปุราณะ สกัณธ์ที่ 10 อธยายะที่ 29-33 ในคำคินพระจันทร์เต็มดวง พระกฤษณะ

ทรงเป่าขลุ่ยเรียกเหล่านางโคปีมารวมกัน และด้วยอานุภาพแห่งโยคมายา หรือพลังภายในอัน ศักดิ์สิทธิ์ของพระองค์ พระองค์ได้ขยายพระวรกายออกเป็นจำนวนมาก เพื่อสามารถเล่นรำกับนาง โคปีแต่ละนางได้พร้อม ๆ กัน ทำให้แต่ละนางรู้สึกว่าคุณพระองค์ประทับอยู่เคียงข้างนางเพียงผู้เดียว เป็นการตอบสนองความปรารถนาส่วนลึกของแต่ละดวงวิญญาณที่ต้องการความใกล้ชิดสนิทสนมกับ พระองค์ ราสลีลาเป็นลีลาที่เกิดขึ้นโดยโยคมายา ซึ่งเป็นพลังงานฝ่ายจิตวิญญาณภายในของ พระกฤษณะ แตกต่างจากการปฏิสัมพันธ์ทางโลกซึ่งอยู่ภายใต้อิทธิพลของมหามายา หรือพลังงานฝ่าย วัตถุ จากข้อความโคลงในภาคเวตปุราณะ สกัณธ์ที่ 10 อธิบายที่ 29 โคลงที่ 14 ความว่า

*nṛnām niḥśreyasārthāya vyaktir bhagavato nṛpa
avyayasyāprameyasya nirguṇasya guṇātmanah*

คำแปล “ข้าแต่กษัตริย์ การปรากฏขององค์
ภควาน (พระเจ้าสูงสุด) ผู้ทรงไม่เปลี่ยนแปลง (เป็นอมตะ)
ผู้ทรงประมาณมิได้ (เกินกว่าจะเข้าใจได้ด้วยเหตุผล) ผู้ทรง
อยู่เหนือคุณธรรมทั้งปวง (นิรคุณะ) แต่ก็ทรงเป็น
แหล่งกำเนิดของคุณธรรมทั้งมวล (คุณาत्मะ) นั้นมีขึ้นก็เพื่อ
ประโยชน์สูงสุด (ความหลุดพ้น) ของมนุษย์ทั้งหลาย”

พระองค์ไม่ได้รับผลกระทบจากสภาวะทางวัตถุ เพราะพระองค์เป็นผู้ควบคุมสภาวะเหล่านั้น การที่พระองค์ปรากฏตัวในโลกนี้เพื่อประทานประโยชน์สูงสุดแก่มวลมนุษย์ ราสลีลาจึงไม่ใช่เรื่องของ กามารมณ์ทางโลก แต่เป็นสภาวะแห่งความรักอันบริสุทธิ์และการแลกเปลี่ยนความสุขทางจิตวิญญาณ ระหว่างพระผู้เป็นเจ้าและเหล่าสาวกผู้ภักดีสูงสุด บรรยายภาคเติมไปด้วยความปิติยินดี การขับขานบท เพลง การเต้นรำ และการแสดงความรักอันอ่อนโยน การที่พระกฤษณะทรงขยายพระองค์ออกไป เพื่อให้แต่ละนางโคปีรู้สึกถึงการประทับอยู่เฉพาะพระพักตร์ เป็นการตอบสนองโดยตรงต่อความ ปรารถนาอันลึกซึ้งของสาวกที่ต้องการความสัมพันธ์ส่วนตัวกับพระองค์ เป็นสภาวะอุดมคติของการ แลกเปลี่ยนความรัก ดังนั้น ราสลีลาจึงไม่ใช่เพียงเหตุการณ์ปกติ แต่แสดงถึงศักยภาพของดวงวิญญาณ มนุษย์ในการมีความสัมพันธ์อันใกล้ชิด เป็นส่วนตัว และเปี่ยมสุขกับพระผู้เป็นเจ้าสูงสุด และแสดงให้เห็น ถึงความสามารถของพระองค์ในการตอบสนองความรักเป็นรายบุคคลแม้อยู่ท่ามกลางเหล่าสาวก จำนวนนับไม่ถ้วน

4. ปรีกียรส ความรักข้ามชนของเหล่านางโคปีในฐานะภักติสูงสุด

ความสัมพันธ์ระหว่างพระกฤษณะกับเหล่านางโคปีส่วนใหญ่ถูกจัดอยู่ในประเภทปรีกียรส หรือรสแห่งความรักกับสตรีที่เป็นภรรยาของผู้อื่น เนื่องจากนางโคปีจำนวนมากได้แต่งงานแล้ว ปรีกียรสมักถูกยกย่องว่าเป็นรูปแบบมาธูรยรสที่สูงที่สุดและเข้มข้นที่สุด เพราะความรักประเภทนี้ต้องก้าวข้ามอุปสรรคมากมาย ทั้งความเสี่ยงต่อชื่อเสียง การละเมิดบรรทัดฐานทางสังคม และความกลัว เพื่อเห็นแก่ความรักที่มีต่อพระกฤษณะ ความรักที่ต้องเผชิญกับข้อห้ามและอุปสรรคเช่นนี้ถือว่ามี ความเข้มข้นและเสียสละมากกว่าความรักในกรอบการสมรสที่ได้รับการยอมรับ ยกตัวอย่างเช่น ในอถียายะ ที่ 29 โศลกที่ 19-20 พระกฤษณะทรงใช้วาทีศิลป์ในการทดสอบโคปี โดยตรัสถามว่า

rajany eṣā ghora-rūpā ghora-sattva-niṣevitā
pratiyāta vrajaṁ neha stheyam strībhiḥ
sumadhyamāḥ
mātarāḥ pitarāḥ putrā bhrātaraḥ patayaś ca vaḥ
vicinvanti hy apaśyanto mā kṛdhvaṁ bandhusādhvasam

คำแปล “คำคินนี้มีรูปลักษณะที่น่ากลัว และมี
สิ่งมีชีวิตที่ดุร้ายอาศัยอยู่ โอ้ ผู้มีเอวอ้วนงดงาม จงกลับไป
ระชเถิด การที่สตรีจะมาอยู่ที่นี่ นั้นไม่บังควรเลย มารดา
บิดา บุตรชาย พี่น้องชาย และสามีของพวกเธอ กำลังค้นหา
พวกเธออย่างกระวนกระวาย เพราะมองไม่เห็น อย่าทำให้
ครอบครัวของพวกเธอต้องหวาดกลัวเลย” ซึ่งเป็นการใช้
คำพูดที่ลึกซึ้งเพื่อกระตุ้นความรู้สึกและทดสอบความรัก
และศรัทธาของพวกนาง

5. ความพลัดพรากและการเสียสละ

ความรักอันลึกซึ้งของนางโคปีปรากฏชัดเจนยิ่งขึ้นในยามที่ต้องพลัดพรากจากพระกฤษณะ ดังที่บรรยายไว้ใน “โคปีคีตา” (Gopi Gitā) หรือบทเพลงแห่งความพลัดพราก ในภาคตปุราณะ สกัณธที่ 10 อถียายะที่ 31 ความทุกข์ทรมานอย่างแสนสาหัสที่พวกนางประสบเมื่อพระกฤษณะจากไปยังมถุรา สะท้อนให้เห็นถึงระดับความผูกพันและความรักอันไม่เห็นแก่ตัวที่พวกนางมีต่อพระองค์ ความปรารถนาเพียงหนึ่งเดียวของพวกนางคือความสุขและการได้อยู่ใกล้ชิดพระกฤษณะเท่านั้น พวกนางยอมสละทุกสิ่ง แม้กระทั่งสามี บุตร และญาติพี่น้อง เพื่อพระกฤษณะ ดังนั้น เหล่าโคปีแห่ง วสุนทรวณะเป็นตัวแทนของจุดสูงสุดแห่งความรักความภักดีอันบริสุทธิ์ ไม่เห็นแก่ตัว และปราศจาก

เงื่อนไข พวกนางคือแบบอย่างนิรันดร์สำหรับผู้ภักดีที่มุ่งแสวงหาความสัมพันธ์อันลึกซึ้งที่สุดกับพระผู้เป็นเจ้า

4.3.2 พระชายาแห่งทวารกา อัษฎภรรยาของพระกฤษณะ

นอกเหนือจากเหล่านางโคปีแล้ว สกัณระที่ 10 ยังกล่าวถึงพระชายาเอกทั้งแปดพระองค์ของพระกฤษณะ หรือที่เรียกรวมกันว่า อัษฎภรรยา ซึ่งประทับอยู่ ณ กรุงทวารกาอันรุ่งเรือง ราชานามที่ปรากฏในภาคตปุราณะ ได้แก่ พระนางรูกมิณี (Rukmiṇī), พระนางสัตยภามา (Satyabhāmā), พระนางชามพวตี (Jāmbavatī), พระนางกาลินที (Kālindī), พระนางมิตรวินทา (Mitravindā), พระนางนาคนจิตี (Nāgnajitī หรือ Satyā), พระนางภัทธา (Bhadrā), และพระนางลักษมณา (Lakṣmaṇā) ปรากฏในภาคตปุราณะ สกัณระที่ 10 อธิบายที่ 59 และ อธิบายที่ 83) แม้จะมีรายชื่อที่แตกต่างไปบ้างเล็กน้อยในคัมภีร์อื่น แต่โดยหลักแล้วทั้งแปดพระองค์นี้คือพระมเหสีเอกผู้ทรงเกียรติในราชสำนักทวารกา และได้รับการนับถือว่าเป็นอวตารหรือปางปรากฏของพระแม่ลักษมี เทวีแห่งโชคลาภ และความมั่งคั่ง

1. เรื่องราวการอภิเษกสมรส การแทรกแซงของพระเจ้าและความภักดี

เรื่องราวการได้มาซึ่งพระชายาแต่ละพระองค์นั้นมีความแตกต่างกันไป แต่ล้วนสะท้อนถึงบทบาทของพระกฤษณะในการเอาชนะอุปสรรคเพื่อตอบสนองความภักดีของพวกนาง ดังนี้

พระนางรูกมิณี เจ้าหญิงแห่งวิพรรกะ จากเรื่องราวที่ปรากฏในภาคตปุราณะ สกัณระที่ 10 อธิบายที่ 52-54

ตัวอย่าง อธิบายที่ 52 โศลกที่ 23

sopāśrutya mukundasya rūpa-vīrya-guṇa-śriyaḥ
grhāgatāir gīyamānās taṁ mene sadṛśaṁ patim

คำแปล “เมื่อนางได้ยินถึงพระรูปโฉม ความกล้าหาญ

คุณธรรม และความสง่างามของพระกฤษณะ (มุกุนทะ) ซึ่งถูก

ขับขานโดยคนที่มาเยือนบ้านแล้ว พระนางก็ถือว่าพระองค์

เหมาะสมที่จะเป็นสามีของตน”

พระนางทรงหลงรักพระกฤษณะจากการได้ยินเรื่องราวคุณงามความดีและรูปโฉมอันงดงามของพระองค์ เมื่อทรงทราบว่าต้องถูกบังคับให้แต่งงานกับศิสุपालะ (Śisupāla) พระนางได้ส่งสาส์นลับผ่านพราหมณ์ทูต วิงวอนให้พระกฤษณะเสด็จมาลักพาตัวพระนางไป แสดงให้เห็นถึงความศรัทธา

ความกล้าหาญ และความรักอันเด็ดเดี่ยว พระกฤษณะทรงตอบรับคำขอนั้น และได้เสด็จไปยังวิหรั
ณะ ลักพาพระนางรুকมีขึ้นราชรถไปท่ามกลางเหล่ากษัตริย์ที่เป็นศัตรู หลังจากทรงต่อสู้และเอาชนะ
พวกเขาได้

พระนางสัตยภามาและพระนางขามพวตี เรื่องราวของทั้งสองพระองค์เกี่ยวข้องกับอัญ
มณีสยามันตกะ (Śyāmantaka) อันล้ำค่า ปรากฏในภาคตปุราณะ สกัณธ์ที่ 10 อธิบายที่ 56-57

ตัวอย่างเหตุการณ์จาก อธิบายที่ 57 โศลกที่ 4

yo 'smabhyam sampratiśrutya kanyā-ratnam vigarhya naḥ
kṛṣṇāyādān na satrājīt kasmād bhrātaram anvīyāt

คำแปล “สัตราจิตผู้นั้น ได้สัญญากับพวกเราแล้ว
ว่าจะมอบบุตรสาวผู้เป็นดุษฎีแก่เรา แต่กลับดูหมิ่นพวก
เรา และไม่ได้มอบนางให้แก่เรา เหตุใดเขาจึงไม่ควรติดตาม
น้องชายไปสู่ความตาย (หากไม่เพราะผลกรรมของเขา
เอง)?”

กษัตริย์สัตราจิตบิดาของพระนางสัตยภามา ได้รับแก้วนี้มาจากพระสุริยเทพ ต่อมาประเสนะ
น้องชายของสัตราจิต ได้สวมแก้วนี้ออกไปล่าสัตว์และหายตัวไป สัตราจิตจึงกล่าวหาว่าพระกฤษณะ
สังหารประเสนะเพื่อชิงแก้วนั้น เพื่อสล้างข้อกล่าวหา พระกฤษณะได้ติดตามร่องรอยไปจนถึงถ้ำของ
ขามพวาน ราชแห่งหมี ผู้ซึ่งสังหารสิงโตที่ฆ่าประเสนะและนำอัญมณีมาให้บุตรเล่น พระกฤษณะได้
ต่อสู้กับขามพวานเป็นเวลาถึง 28 วัน จนกระทั่งขามพวานผู้ชราภาพอ่อนแรงลงและตระหนักว่า
พระกฤษณะคือองค์พระผู้เป็นเจ้าสูงสุด จึงได้ถวายแก้วศยามันตกะ คืนพร้อมทั้งยกพระนางขามพวตี
ธิดาของตนให้เป็นพระชายา เมื่อพระกฤษณะนำแก้วกลับไปคืนสัตราจิต สัตราจิตรู้สึกละอายใจและ
เกรงกลัวในความผิดของตน จึงได้ถวายพระนางสัตยภามาให้เป็นพระชายาอีกพระองค์หนึ่ง แม้มาก่อน
หน้านี้จะได้หมั้นหมายพระนางไว้กับผู้อื่นแล้วก็ตาม

การอภิเษกสมรสกับพระชายาองค์อื่น ที่มาจากภาคตปุราณะ สกัณธ์ที่ 10 อธิบายที่ 58
เช่น **พระนางนาคนชิตี** ธิดาของกษัตริย์แห่งโกศล ซึ่งพระบิดาตั้งเงื่อนไขว่าผู้ที่จักอภิเษกกับพระนางได้
ต้องปราบโคเคนองเจ็ดตัวให้เชื่องเสียก่อน แม้พระนางจะทรงปรารถนาพระกฤษณะเป็นสวามีตั้งแต่
แรกเห็น พระกฤษณะก็ทรงทำได้สำเร็จ

(โคลกที่ 36)

varam vilokyābhimatam samāgataṁ narendra-kanyā cakame ramā-patim
bhūyād ayaṁ me patir āśiṣo 'nalaḥ karotu satyā yadi me dhṛto vrataḥ

คำแปล “พระธิดาของกษัตริย์เมื่อทอดพระเนตรเห็น
ได้เห็นชายผู้เป็นที่ปรารถนานั้นเสด็จมาถึง ก็ทรงหลงรัก
พระองค์ ผู้เป็นสวามีของพระแม่รมาในทันที ทรงปรารถนาว่า
ขอท่านผู้นี้จงเป็นสวามีของหม่อมฉันเถิด หากว่าพรตที่หม่อม
ฉันตั้งใจบำเพ็ญเป็นจริงแล้วไซ้ ขอไฟจงทำให้สมหวังเถิด”

พระนางกาลินที บุตรีแห่งสุริยเทพ ผู้บำเพ็ญตบะอย่างแรงกล้าที่ริมฝั่งแม่น้ำยมุนาเพื่อ
ปรารถนาจะได้พระกฤษณะเป็นสวามี พระองค์ก็ทรงเติมเต็มความต้องการของนาง

(โคลกที่ 20)

śrī-kāṇḍy uvāca
aham devasya saviturduhitā patim icchatī
viṣṇuṁ vareṇyaṁ vara-daṁ tapah paramam āsthitah

คำแปล “กาลินทีกล่าวว่า หม่อมฉันคือธิดาแห่งสุริย
เทพ หม่อมฉันปรารถนาในพระสวามี หม่อมฉันจึงบำเพ็ญ
ตบะขั้นสูงสุด เพื่อปรารถนาพระวิษณุ ผู้ทรงควรแก่การบูชา
และผู้ประทานพรเป็นสวามี”

ทรงสมรสกับ**พระนางภัทรา** ผู้เป็นเจ้าหญิงแห่งอาณาจักรไกเกยะ และเป็นธิดาของพระนาง
ศรุตกิริติ พระปิตุจฉา (น้องสาวของบิดา) ขององค์พระกฤษณะ องค์พระผู้เป็นเจ้าได้อภิเษกสมรสกับ
พระนางภัทรา เมื่อเหล่าพระเชษฐาและพระอนุชาของนางได้ถวายนางแด่พระองค์

(โคลกที่ 56)

śrutakīrteḥ sutāṁ bhadraṁ upayame pitṛ-śvasuḥ
kaikēyīm bhrātṛbhir dattāṁ kṛṣṇaḥ santardanādibhiḥ

คำแปล “พระกฤษณะทรงอภิเษกสมรส กับพระ
นางภัทรา ธิดาของพระนางศรุตกิริติ ซึ่งเป็นพระปิตุจฉา
ของพระองค์ พระนางภัทรา ซึ่งเป็นธิดาแห่งไกเกีย ถูกมอบ
ให้โดยเหล่าพี่น้องชาย นำโดยสันตรรทนะ”

จากนั้น องค์พระผู้เป็นเจ้าได้สมรสกับ**พระนางลักษณณา** ธิดาของกษัตริย์แห่งมัทระ องค์
กฤษณะทรงปรากฏพระองค์ในพิธีสุมพรของนาง และได้ทรงนำพานางไป

(โคลกที่ 57)

sutām ca madrādhīpater lakṣmaṇām lakṣaṇair yatām
svayamvare jahāraikaḥ sa suparṇaḥ sudhām iva

คำแปล “พระกฤษณะเพียงผู้เดียว ทรงพาพระนาง
ลักษณณา ธิดาของกษัตริย์แห่งมัทระ ผู้เปี่ยมด้วยลักษณะอัน
ดีงามออกไปจากพิธีสุมพร ดุจดั่งครุฑที่ชิงน้ำอมฤตไป
ฉะนั้น”

และยังมี**พระนางมิตรวินทา** หลังจากพระกฤษณะอภิเษกสมรสกับกาลินทีแล้วพระองค์เสด็จ
ไปยังวันตีปุระที่จัดพิธีสุมพร พระองค์ได้ทรงลักพาตัวมิตรวินทา ซึ่งหลงใหลในพระองค์มากต่อหน้า
กษัตริย์หลายพระองค์

(โคลกที่ 31)

rājādhīdevyās tanayām mitravindām pitṛ-śvasuḥ
prasahya hṛtavān kṛṣṇo rājan rājñām prapaśyatām

คำแปล “ข้าแต่กษัตริย์ พระกฤษณะทรงลักพาพระ
นางมิตรวินทา ธิดาของราชาธิเทวี ซึ่งเป็นพระปิตุจฉาของ
พระองค์ ไปอย่างรุนแรงต่อหน้ากษัตริย์ทั้งหลายที่เฝ้าดูอยู่”

นอกจากนี้พระกฤษณะยังได้ทรงรับพระชายาองค์อื่น ๆ อีกหลายพันองค์เทียบเท่ากับพระ
ชายาเหล่านี้ เมื่อพระองค์ทรงสังหารเภามาสูรและทรงปลดปล่อยเหล่าสตรีดังงามที่อสูรตนนั้นกักขังไว้

(อถยายะที่ 59 โคลกที่ 33-35)

tatra rājanya-kanyānām śaṭ-sahasrādhikāyutam
bhaumāhṛtānām vikramya rājabhyo dadṛśe hariḥ
tam praviṣṭaṁ striyo vīkṣya nara-varyam vimohitaḥ
manasā vavrire 'bhīṣṭaṁ patim daivopasāditam
bhūyāt patir ayam mahyam dhātā tad anumodatām
iti sarvāḥ prthak kṛṣṇe bhāvena hṛdayam dadhuḥ

คำแปล “ในทีนั้น (คุกของอสูรนรก) พระหริ
(พระกฤษณะ) ทอดพระเนตรเห็นราชธิดาต่าง ๆ ถึงหนึ่ง
หมื่นหกพันพระองค์ ซึ่งถูกเภามาสูรจับมา หลังจากเอาชนะ

กษัตริย์อื่น ๆ แล้ว เมื่อพวกสตรีได้เห็นบุรุษผู้เป็นเลิศที่สุด
เสด็จเข้ามา พวกนางก็ถูกความงามของพระองค์ดึงดูดใจ
และในใจก็เลือกพระองค์เป็นสวามี ผู้ซึ่งโชคชะตาได้ส่งมาให้
พวกนางทุกคน ต่างตั้งใจอธิษฐานต่อพระกฤษณะอย่างแน่ว
แน่นว่า “ขอให้พระองค์เป็นสวามีของข้าพเจ้า ขอให้พระ
ผู้สร้างทรงยินยอมด้วยเถิด”

เรื่องราวการอภิเษกสมรสที่หลากหลายเหล่านี้ แม้จะแตกต่างกันในรายละเอียด แต่ก็มีความ
ของเรื่องร่วมกันคือ การแสดงให้เห็นถึงบทบาทเชิงรุกของพระกฤษณะในการเอาชนะอุปสรรคสำคัญ
ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นคู่แข่งทางการเมือง (กรณีรุกมิณี), อสูรหรือสิ่งมีชีวิตทรงพลัง (กรณีชามพวาน), ข้อ
กล่าวหาเท็จ (กรณีสัตยภามา), หรือความท้าทายทางสังคม เพื่อที่จะได้ครองคู่กับผู้ที่รักต่อพระองค์
สิ่งนี้ตอกย้ำแนวคิดที่ว่า การมีความสัมพันธ์กับพระผู้เป็นเจ้านั้น บ่อยครั้งต้องอาศัยพระกรุณาของ
พระองค์ในการจัดอุปสรรคทางโลก การที่พระกฤษณะทรงต้องเผชิญกับการต่อสู้ ความเสี่ยง และ
การกระทำอันศักดิ์สิทธิ์ในเรื่องราวของพระชายาหลายพระองค์ ชี้ให้เห็นว่า พระองค์ทรงเข้าแทรกแซง
และเอาชนะความท้าทายต่าง ๆ เพื่อผู้ที่อุทิศตนต่อพระองค์ ทำให้การครองคู่เป็นไปได้ สิ่งนี้แสดงให้เห็น
เห็นว่าการรักอันศักดิ์สิทธิ์ไม่ใช่เพียงการยอมรับ แต่เป็นพลังอำนาจที่เปลี่ยนแปลงสถานการณ์ได้

2. สวกียรส รักติดตามครรลองธรรมของเหล่าอักษุภรรยา

ความสัมพันธ์ระหว่างพระกฤษณะกับพระอักษุภรรยาจัดอยู่ในประเภทสวกียรส หรือรสแห่ง
ความรักภายในกรอบของการสมรสที่ถูกต้องตามธรรมเนียม ซึ่งแตกต่างจากปรกียรสของเหล่านาง
โคปี ความรักดีของพระชายาเหล่านี้แสดงออกผ่านบทบาทในฐานะแม่และราชินีในราชสำนักทวาร
กา ชีวิตของพวกนางผูกพันอยู่กับราชกิจและธรรมเนียมปฏิบัติ ภาควัตปุราณะได้แสดงให้เห็นถึง
บุคลิกภาพและบทบาทที่แตกต่างกันของพระชายาแต่ละพระองค์ เช่น พระนางสัตยภามาทรงมีความ
กล้าหาญและได้ติดตามพระกฤษณะไปปราบอสูรนาสสุร (Narakāsura) หรือพระนางรุกมิณีทรงมี
ความรักความภักดีอันลึกซึ้งและมั่นคง บ่งบอกถึงความสัมพันธ์ส่วนพระองค์ที่แตกต่างกับ
พระกฤษณะ การที่คัมภีร์ให้รายละเอียดเฉพาะที่แยกแยะพระชายาแต่ละองค์ออกจากกัน เช่น คำ
วิงวอนของรุกมิณี, ความภาคภูมิใจและความกล้าหาญของสัตยภามา, หรือที่มานั้นเป็นเอกลักษณ์ของ
ชามพวาติ และเรื่องราวการอภิเษกสมรสที่เป็นของแต่ละพระองค์ แสดงให้เห็นว่า สวกียรส หรือความ
รักในชีวิตสมรสในบริบทอันศักดิ์สิทธิ์นั้นไม่ใช่สิ่งที่แบบแผนเดียว แต่เปิดโอกาสให้มีการแสดงออก
ถึงความภักดี การรับใช้ และพลวัตความสัมพันธ์ส่วนบุคคลที่หลากหลายภายในกรอบของธรรมะ ซึ่ง

แตกต่างจากนางโคปีที่มีถูกนำเสนอในภาพรวม โดยเฉพาะในราสลีลา การมุ่งเน้นไปที่ความเป็นปัจเจกของพระชายาแต่ละพระองค์ชี้ให้เห็นว่า เส้นทางแห่งความภักดีภายในชีวิตสมรส (svakīya) นั้นได้รับการยอมรับว่าแม้จะแตกต่างออกไปแต่ก็มีความสมเหตุสมผลเท่าเทียมกัน

3. ความสำคัญในฐานะเจ้าแห่งทวารกาของพระกฤษณะ

พระกฤษณะทรงสอนธรรมะแก่เหล่าสาวกด้วยการดำเนินชีวิตและปฏิบัติตนเองเป็นแบบอย่าง พระอัมภกรรยามีความสำคัญในฐานะคู่วิตของพระกฤษณะในบทบาทกษัตริย์ พวกนางมีส่วนร่วมในการค้าจุนธรรมะ และเป็นส่วนหนึ่งของลีลาพระกฤษณะในทวารกา โดยส่งเสริมให้ลีลาเหล่านั้นดำเนินไปได้อย่างสมบูรณ์แบบ พวกนางเป็นตัวแทนของการบูรณาการความภักดีเข้ากับโครงสร้างทางสังคมและความรับผิดชอบในชีวิตประจำวัน เป็นตัวอย่างให้แก่เหล่าสาวกและผู้ภักดีต่อพระกฤษณะในช่วงเวลาที่กฎเกณฑ์ทางสังคมมีความเข้มข้นที่สุด ได้แก่ การสู้รบในสงครามมหาภารตะ และการนำของพระกฤษณะในฐานะเจ้าแห่งยาทวะทั้งปวง

4.3.3 การสังเคราะห์สองวิถีแห่งภักติ บทสรุปความเหมือนและความต่าง

เมื่อพิจารณาจากข้อมูลในสัณษะที่ 10 สามารถเปรียบเทียบลักษณะสำคัญของนางโคปีและพระอัมภกรรยาได้ดังนี้

ตารางที่ 20 ภาพรวมเปรียบเทียบนางโคปีและพระอัมภกรรยาในภาคตปุรณะ สัณษะที่ 10

คุณลักษณะ	โคปีแห่งวณทาวนะ	อัมภกรรยาแห่งทวารกา
ฉากท้องเรื่อง	ชนบทอันเรียบง่าย (วณทาวนะ)	ราชสำนักอันหรูหรา (ทวารกา)
ประเภทของรส	ปรกียรส (ความรักนอกกรอบสมรส)	สวกียรส (ความรักในกรอบสมรส)
พื้นฐานความสัมพันธ์	ความรักที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ	การอภิเษกสมรสตามธรรมเนียม
รูปแบบภักติ	ภักติที่ดำเนินตามแรงปรารถนาทางจิตวิญญาณ	ภักติที่แสดงออกภายในกรอบสังคม
จุดเน้นของเรื่องเล่า	ความสัมพันธ์ส่วนรวม โดยเฉพาะในราสลีลา	เรื่องราวการอภิเษกสมรสของแต่ละพระองค์
ความสัมพันธ์กับบรรทัดฐาน	ท้าทายและก้าวข้ามบรรทัดฐานทางสังคมและศาสนา	ภายในกรอบของบรรทัดฐานทางสังคมและธรรมะ

คุณลักษณะ	โคปีแห่งวณทาวณะ	อัษฎภรรยาแห่งทวารกา
นัยยะทางปรัชญา	ความรักที่เสียสละและไม่ต้องการสิ่งตอบแทน	ความรักที่มั่นคงและสอดคล้องกับธรรมะ
แหล่งที่มาของลีลา	พระนางราธา หรือพลังงานโยคะ มายา	อวตารของพระแม่ลักษมี

การเปรียบเทียบระหว่าง โคปีแห่งวณทาวณะ กับอัษฎภรรยาแห่งทวารกา ซึ่งเป็นสองกลุ่มสตรีสำคัญในชีวิตของพระกฤษณะ ได้สะท้อนให้เห็นถึงมิติที่แตกต่างกันของความสัมพันธ์ทางจิตวิญญาณและแนวทางแห่งภักติในศาสนาฮินดู ดังนี้

1. ประเภทของรส หรือความสัมพันธ์ทางอารมณ์ โคปีแห่งวณทาวณะเป็นตัวแทนของปรกิยรส ซึ่งคือความรักนอกกรอบสมรสที่เน้นความเข้มข้น การก้าวข้ามอุปสรรค และความโหยหาที่มีต่อพระกฤษณะ ในขณะที่อัษฎภรรยาแห่งทวารกาเป็นสัญลักษณ์ของ สวกิยรส หรือความรักในกรอบสมรสที่เน้นความมั่นคง การปฏิบัติหน้าที่ และความสัมพันธ์ที่ได้รับการยอมรับตามธรรมเนียมประเพณี

2. พื้นฐานความสัมพันธ์ โคปีมีความผูกพันกับพระกฤษณะด้วยความรักที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และแรงดึงดูดทางจิตวิญญาณอันท่วมท้น ส่วนอัษฎภรรมามีพื้นฐานจากการอภิเชษสมรสตามธรรมเนียม ซึ่งได้รับการยอมรับทั้งทางกฎหมายและสังคม

3. รูปแบบภักติ โคปีแสดงออกถึงราศานุคาคภักติ ซึ่งเป็นภักติที่ดำเนินตามแรงดึงดูดและความปรารถนาทางจิตวิญญาณที่เกิดขึ้นเอง ไม่ยึดติดกับกฎเกณฑ์ ต่างจากอัษฎภรรยาที่ภักติของพวกนางแสดงออกภายในกรอบสังคมและสอดคล้องกับหลักการ ไวธีภักติ (ภักติที่ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์) มากกว่า แม้ความรักจะลึกซึ้งมากเพียงใด

4. จุดเน้นของเรื่องเล่า เกี่ยวกับโคปีคือความสัมพันธ์ส่วนรวม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเหตุการณ์ ราชลีลา ซึ่งแสดงถึงความรู้สึกพลัดพรากและความรักอันบริสุทธิ์ ขณะที่เรื่องราวของอัษฎภรรยาจะเน้นไปที่การอภิเชษสมรสของแต่ละพระองค์ บุคลิกภาพเฉพาะตัว และบทบาทในฐานะภรรยา

5. ความสัมพันธ์กับบรรทัดฐานทางสังคม โคปีมักจะท้าทายและก้าวข้ามบรรทัดฐานเหล่านี้ ในนามของความรักต่อพระกฤษณะ แสดงถึงความรักที่อยู่เหนือข้อจำกัดทางสังคม ในทางตรงกันข้าม อัษฎภรรยาจะดำเนินอยู่ภายในกรอบของบรรทัดฐานทางสังคมและธรรมะ

6. นัยยะทางปรัชญา โคปีเป็นตัวแทนของความรักที่เสียสละและไม่ต้องการสิ่งตอบแทน ซึ่งเป็นจุดสูงสุดของ มธรรยาส (ความรักแบบคู่รัก) ขณะที่อักษุภรรยาเป็นตัวแทนของการบูรณาการภักดีเข้ากับชีวิตทางโลกและหน้าที่ สะท้อนความรักที่มั่นคงและสอดคล้องกับธรรมชาติ

7. แหล่งที่มาของลีลา โคปีมักถูกเชื่อมโยงกับพระนางราธา ในบางสำนักของลัทธิไวษณพ หรือเป็นพลังงานโยคมาของพระกฤษณะเอง ในขณะที่อักษุภรรยาถูกกล่าวถึงในฐานะอวตารของพระแม่ลักษมีเทวีแห่งโชคลาภและความรุ่งเรือง

ผู้ศึกษาเห็นว่ากลุ่มสตรีทั้งสองกลุ่มนี้ แม้จะมีความผูกพันกับพระกฤษณะเช่นเดียวกัน แต่ก็เป็นตัวแทนของมิติที่ต่างกันของความรัก ความภักดี และการบรรลุธรรมในศาสนาฮินดู ซึ่งสะท้อนความหลากหลายและลึกซึ้งของปรัชญาภักติ การเปรียบเทียบสตรีทั้งสองกลุ่มช่วยให้เข้าใจความหลากหลายและมิติที่ซับซ้อนของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับพระเจ้าภายในกรอบของลัทธิภักติชัดเจนขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของไวษณพนิกาย ความหลากหลายของความรักในภักติ ดังนี้

4.3.3.1 ความแตกต่างของรสแห่งรัก ภักติ และนัยยะทางปรัชญา

การแบ่งประเภทของรสระหว่าง ปรีทียรส ของโคปี (ความรักนอกกรอบสมรส) และ สวกียรส ของอักษุภรรยา (ความรักในกรอบสมรส) ชี้ให้เห็นว่าความรักต่อพระเจ้านั้นไม่ได้มีเพียงรูปแบบเดียว ปรีทียรสของโคปีเป็นสัญลักษณ์ของความรักที่บริสุทธิ์และไร้เงื่อนไข ซึ่งเกิดขึ้นจากแรงดึงดูดทางจิตวิญญาณอันท่วมท้น โดยไม่คำนึงถึงขนบธรรมเนียมหรือข้อจำกัดทางสังคม ความรักประเภทนี้มักถูกมองว่าเป็นหนทางที่รวดเร็วและเข้มข้นที่สุดในการรวมเป็นหนึ่งเดียวกับพระเจ้า เพราะผู้ศรัทธาร่วมที่จะเสียสละทุกสิ่งเพื่อพระองค์ ส่วนสวกียรสของอักษุภรรยา เป็นตัวแทนของความรักที่มั่นคงและสอดคล้องกับธรรมชาติ ซึ่งแสดงออกผ่านการปฏิบัติหน้าที่และความสัมพันธ์ที่ได้รับการยอมรับในสังคม แม้จะอยู่ในกรอบแต่ก็แสดงถึงความภักดีและความทุ่มเทในอีกรูปแบบหนึ่ง

ด้านภักติที่แตกต่างตามบริบท การจำแนกรูปแบบภักติระหว่าง ราศานุภักติ ของโคปี และ ไวรียภักติ ของอักษุภรรยา ช่วยให้เห็นถึงแนวทางการปฏิบัติที่หลากหลาย ราศานุภักติเน้นความรู้สึกที่เกิดขึ้นเอง และความปรารถนาอันแรงกล้าที่จะรับใช้พระเจ้าโดยไม่ยึดติดกฎเกณฑ์ใด ๆ ซึ่งเป็นการแสดงออกถึงความรักที่ทำนายบรรทัดฐานทางสังคม ในทางกลับกัน ไวรียภักติคือการปฏิบัติภักติโดยยึดตามกฎเกณฑ์และคำสั่งทางศาสนา ซึ่งมักพบในผู้ศรัทธาทั่วไปที่ดำเนินชีวิตอยู่ในกรอบของสังคม การ

ที่ทั้งสองรูปแบบนี้ได้รับการยกย่อง แสดงให้เห็นถึงความยืดหยุ่นและกว้างขวางของลัทธิภักดีที่สามารถรองรับความหลากหลายของธรรมเนียมปฏิบัติและความสัมพันธ์กับพระเจ้า

ด้านนัยยะทางปรัชญาและจิตวิญญาณ การที่โคปีเป็นตัวแทนของความรักที่เสียสละและไม่ต้องการสิ่งตอบแทน หรือจุดสูงสุดของมรรยารส นั้น มีความสำคัญทางปรัชญาอย่างยิ่ง เพราะสะท้อนแนวคิดที่ว่า การบรรลุโมกษะสามารถเกิดขึ้นได้ผ่านการมอบหัวใจและจิตวิญญาณทั้งหมดให้แก่พระเจ้าโดยไม่หวังสิ่งใดตอบแทน การละลายอัตตาและการรวมเป็นหนึ่งเดียวกับพระเจ้าผ่านราสลีลาจึงเป็นสถานะสูงสุดของจิตวิญญาณ ขณะที่อัมภกรรยาเป็นตัวแทนของการบูรณาการภักดีเข้ากับชีวิตทางโลกและหน้าที่ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการดำเนินชีวิตตามธรรมะควบคู่ไปกับการมีความรักที่มั่นคงต่อพระเจ้านี้เป็นหนทางที่นำไปสู่ความสุขและความรุ่งเรืองเช่นกัน

4.3.3.2 ความเหมือนของรศแห่งรัก ภักดี และนัยยะทางปรัชญา

แม้จะมีความแตกต่างที่ชัดเจนในรูปแบบความสัมพันธ์และพื้นฐานทางสังคมระหว่างโคปีแห่งวณทวานะกับอัมภกรรยาแห่งทวารกา แต่ทั้งสองกลุ่มนี้ก็มีจุดร่วมที่สำคัญและลึกซึ้งในแง่ของความศรัทธาต่อพระภักษณะ สิ่งนี้แสดงให้เห็นถึงความหลากหลายและมิติที่ซับซ้อนของลัทธิภักดี ดังนี้

1. ความรักความภักดีคือแก่นแท้

ไม่ว่าจะเป็นความรักที่ทำนายขนบธรรมเนียมของโคปี หรือความรักที่มั่นคงภายในกรอบสมรสของอัมภกรรยา ความรักความภักดีต่อพระภักษณะ คือแรงจูงใจหลักและแก่นแท้ของความสัมพันธ์ของทั้งสองกลุ่ม ความทุ่มเทอย่างสุดหัวใจนี้เป็นรากฐานสำคัญที่เชื่อมโยงพวกนางเข้ากับพระองค์ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าความบริสุทธิ์ของจิตใจและความจงรักภักดีนั้นสำคัญกว่ารูปแบบภายนอกในการแสดงออก

2. สถานะอันเป็นทิพย์และพลังงานฝ่ายหญิงอันศักดิ์สิทธิ์

ทั้งโคปีและอัมภกรรยาต่างก็ถือเป็นปางปรากฏหรือส่วนขยายของพลังงานฝ่ายหญิงอันศักดิ์สิทธิ์ที่สำคัญอย่างยิ่ง โคปีมักเชื่อมโยงกับพระนางราธาและพลังงานศักดิ์ ซึ่งเป็นพลังงานภายในของพระภักษณะที่แสดงออกถึงความรักอันบริสุทธิ์และแรงกล้า ในขณะที่อัมภกรรยามักถูกมองว่าเป็นอวตารของพระแม่ลักษมี ซึ่งเป็นเทวีแห่งโชคลาภ ความรุ่งเรือง และการสนับสนุนธรรมะ การที่ทั้งสองกลุ่มเป็นตัวแทนของพลังงานฝ่ายหญิงอันศักดิ์สิทธิ์นี้

แสดงให้เห็นถึงบทบาทสำคัญของสตรีในการเป็นสื่อกลางแห่งความรักและการเชื่อมโยงกับพระเจ้า

3. บทบาทในการทำให้ “ลีลา” เกิดขึ้นและสมบูรณ์

ทั้งสองกลุ่มมีบทบาทสำคัญในการทำให้ลีลาต่าง ๆ ของพระกฤษณะบังเกิดขึ้นและสมบูรณ์ ไม่ว่าจะเป็นราสลีลาอันลึกซึ้งกับโคปีที่แสดงถึงความรักอันบริสุทธิ์และการละลายอัตตา หรือเรื่องราวชีวิตและการปฏิบัติหน้าที่ของพระกฤษณะกับอัมภกรรยาในฐานะกษัตริย์แห่งทวารกา แต่ละกลุ่มมีส่วนทำให้ลีลาของพระองค์สมบูรณ์แบบ และเผยแผ่คุณธรรมอันหลากหลายของพระองค์สู่โลก การมีอยู่ของโคปีและอัมภกรรยาทำให้เรื่องราวของพระกฤษณะมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น และช่วยให้ผู้ศรัทธาเข้าใจถึงมิติที่แตกต่างกันของความสัมพันธ์กับพระเจ้าซึ่งล้วนนำไปสู่การบรรลุโมกษะในท้ายที่สุด

ดังนั้น ภาควตปุราณะจึงไม่ได้นำเสนอเพียงรูปแบบเดียวของความสัมพันธ์กับพระเจ้า แต่กลับนำเสนอหลากหลายมิติของความรักและความภักดีที่ตอบสนองต่อความต้องการและบุคลิกภาพที่แตกต่างกันของผู้ศรัทธา เป็นการเน้นย้ำว่าลัทธิภักติเป็นวิถีปฏิบัติที่เปิดกว้างและยืดหยุ่น ซึ่งยังคงเป็นแรงบันดาลใจให้ผู้คนนับล้านในการแสวงหาความจริงสูงสุดในปัจจุบัน

ภาควตปุราณะ นำเสนอภาพความรักและความภักดีต่อพระกฤษณะในสองมิติที่แตกต่างกันได้แก่ นางโคปีและอัมภกรรยา ความรักของนางโคปีมีลักษณะรุนแรง ไร้กรอบกฎเกณฑ์ และไม่ได้เกิดจากหน้าที่ หากแต่ขับเคลื่อนด้วยแรงปรารถนาภายในที่จะทำให้พระกฤษณะทรงพอพระทัย ขณะที่อัมภกรรยาสะท้อนความรักที่มั่นคงและยั่งยืน ภายใต้ขนบธรรมเนียมและความรับผิดชอบในฐานะภรรยา แม้จะไม่ร่าร้อนเช่นโคปี แต่ก็มีคุณสมบัติในมิติของความผานกลมกลืนระหว่างความรักและหน้าที่ ความแตกต่างนี้ปรากฏชัดผ่านฉากท้องเรื่องและลีลา วฤณทวานะเป็นพื้นที่ของความเป็นธรรมชาติ ความใกล้ชิด และการแสดงออกทางอารมณ์อย่างเสรี เช่น ราสลีลา ขณะที่ทวารกานั่นบรรยากาศราชสำนัก พิธีกรรม และกิจทางการเมืองการปกครอง เช่น การอภิเษกสมรสหรือการปราบอสูร การเคลื่อนจากวัยเยาว์ในวฤณทวานะสู่สถานะกษัตริย์จากรื่องราวในทวารกา จึงไม่ใช่เพียงการลำดับชีวประวัติ หากเป็นกลวิธีทางวรรณกรรมเพื่อแสดงบุคลิกภาพอันสมบูรณ์ของพระกฤษณะ ทั้งในฐานะคนรักที่ใกล้ชิด ไร้ขอบเขต และกษัตริย์ผู้ทรงธรรม แม้ความสัมพันธ์ของนางโคปีและพระอัมภกรรยาจะมีความแตกต่างโดยเนื้อหาและบริบท แต่ทั้งสองต่างมีแก่นร่วมคือความรักและความภักดีต่อพระกฤษณะ อีกทั้งยังได้รับการอธิบายว่าเป็นปางหรือการขยายของพลังศักดิ์สิทธิ์ฝ่ายหญิง

ได้แก่ พระแม่ลักษมีและพระนางราธา ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการทำให้ลีลาของพระกฤษณะบังเกิดขึ้นอย่างสมบูรณ์ และสะท้อนแนวคิดของคัมภีร์ที่ว่าความสัมพันธ์ในรูปแบบที่หลากหลายสามารถเป็นหนทางสู่พระผู้เป็นเจ้าได้อย่างเท่าเทียม

4.4 เทวดานานและเรื่องแทรกของวรรณะกษัตริย์

กษัตริยธรรม (Kṣatriya dharma) หมายถึง หน้าที่และหลักปฏิบัติของชนชั้นกษัตริย์และนักรบในศาสนาฮินดู ซึ่งได้รับการวางรากฐานไว้ในคัมภีร์พระเวทและธรรมศาสตร์ (Dharmasūtra และ Manusmṛti) ตลอดจนในวรรณกรรมมหากาพย์และปุราณะ กษัตริยธรรมมิได้หมายถึงเพียงการใช้อำนาจหรือการทำสงคราม แต่ยังครอบคลุมการปกครองที่เป็นธรรม การพิทักษ์สังคม การธำรงศาสนา ตลอดจนการบำเพ็ญคุณธรรมส่วนบุคคล¹³⁰

หลักการสำคัญประการแรก คือ การปกป้องประชาชนและพิทักษ์ธรรม (dharma-rakṣaṇa) กษัตริย์ในอุดมคติถูกมองว่าเป็นผู้รับผิดชอบต่อความมั่นคงของแผ่นดินและสวัสดิภาพของราษฎร ในภควัทคีตา พระกฤษณะทรงสอนอรชุนว่า การเข้ารบในสงครามอันชอบธรรม (dharma-yuddha) คือหน้าที่สูงสุดของกษัตริย์ เพราะเป็นการปกป้องทั้งธรรมและสังคม¹³¹

ประการที่สอง คือ การรักษาความยุติธรรมและระเบียบสังคม (nyāya) โดยกษัตริย์ต้องทำหน้าที่พิพากษาอย่างปราศจากอคติ และต้องกำจัดการยุติธรรมในทุกรูปแบบ ในธรรมศาสตร์ได้กำหนดไว้อย่างชัดเจนว่า กษัตริย์คือ “ผู้รักษารธรรม” (dharma-pāla) ผู้ต้องยึดมั่นในความซื่อตรง ความกล้าหาญ และความเมตตา¹³²

ประการที่สาม คือ การทำสงครามอย่างชอบธรรม (yuddha-dharma) สงครามมิใช่เพื่อผลประโยชน์ส่วนตน แต่เพื่อปกป้องอาณาจักร ความยุติธรรม และศาสนา ในมหากาพย์ มหภารตะ ได้กล่าวถึงหลักเกณฑ์ของสงครามที่ยุติธรรม เช่น ห้ามโจมตีศัตรูที่ไร้อาวุธหรือไม่พร้อมรบ และห้ามทำร้ายผู้หญิง เด็ก หรือผู้เฒ่า ซึ่งสะท้อนถึงมิติทางศีลธรรมของกษัตริยธรรม¹³³

¹³⁰ P. V. Kane, **History of Dharmasāstra, Vol. II, Part 1** (Poona: Bhandarkar Oriental Research Institute, 1941), 123–125.

¹³¹ สำเนียง เลื่อนไส, **ภควัทคีตาแปลยกศัพท์** (นนทบุรี: นิติธรรมการพิมพ์, 2567), 116–119.

¹³² Wendy Doniger, trans., **The Laws of Manu** (London: Penguin Classics, 1991), 85–87.

¹³³ J. A. B. van Buitenen, trans., **The Mahābhārata, Vol. 2** (Chicago: University of Chicago Press, 1975), 303–305.

ประการที่สี่ คือ การปกครองโดยธรรม (rāja-dharma) กษัตริย์ต้องถือว่าตนเป็นผู้รับใช้ของประชาชน มิใช่ผู้ครอบครอง และต้องแสดงคุณธรรม เช่น ความเสียสละ (tyāga), ความเมตตา (dayā), ความกล้าหาญ (śaurya) และการยับยั้งชั่งใจ (niyama)¹³⁴

เมื่อพิจารณาจาก ภาควตปุราณะ พบหลักกษัตริย์ธรรมในหลายตอน เช่น ใน สกัณธ์ที่ 1 ได้พรรณนาถึงปรีกษิตกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ ผู้ทรงปกครองบ้านเมืองโดยอาศัยธรรมและคอยปกป้องราษฎรจากความอยุติธรรม¹³⁵ นอกจากนี้ ในสกัณธ์ที่ 10 ซึ่งเล่าเรื่องพระกฤษณะ ยังได้เน้นย้ำถึงหน้าที่ของกษัตริย์ในการปราบปรามอธรรม ตัวอย่างเช่น การที่พระกฤษณะทรงกำจัดกษัตริย์กังสะซึ่งปกครองด้วยความโหดร้ายและอธรรม เป็นสัญลักษณ์ของการสถาปนาธรรมเหนือความชั่วร้าย¹³⁶

ดังนั้น กษัตริย์ธรรมในศาสนาฮินดูจึงเป็นทั้งหลักศีลธรรมและแนวทางปฏิบัติสำหรับกษัตริย์และชนชั้นนักรบ โดยมีจุดหมายเพื่อธำรงธรรม ความยุติธรรม และความสงบสุขของสังคม ตลอดจนยกย่องคุณธรรมอันสูงส่งของผู้นำทางการเมืองและศาสนา

4.4.1 บทบาทและความสำคัญของวรรณะกษัตริย์ในเรื่องเล่าปุราณะ

กษัตริย์ หมายถึง นักรบ ผู้ปกครอง และผู้พิทักษ์สังคม รับผิดชอบด้านการปกครอง การบังคับใช้กฎหมาย และการป้องกันประเทศ¹³⁷ รวมถึงการรักษาความยุติธรรมและความสงบเรียบร้อยในสังคม เรื่องเล่าในปุราณะ รวมถึงภาควตปุราณะ มักนำเสนอเรื่องราวของวรรณะกษัตริย์เป็นตัวละครหลัก ซึ่งการกระทำของพวกเขาส่งผลโดยตรงต่อดุลยภาพของธรรมะและอธรรมในจักรวาล เพื่อแสดงให้เห็นถึงอุดมคติของความเป็นผู้นำที่ชอบธรรมและผลที่ตามมาของการประพฤติที่ไม่ชอบธรรม ภาควตปุราณะ สกัณธ์ที่ 10 นำเสนอตัวละครกษัตริย์หลากหลาย ตั้งแต่อวตารของเทพเจ้าผู้ดำรงธรรมะไปจนถึงผู้ปกครองทรราชผู้เป็นตัวแทนของอธรรม ความหลากหลายของบุคคลสำคัญในวรรณะกษัตริย์และความขัดแย้งของพวกเขาในสกัณธ์ที่ 10 เน้นย้ำถึงความสำคัญของปุราณะต่อการประยุกต์ใช้ธรรมะในทางปฏิบัติ และการฟื้นฟูในขอบเขตทางด้านสังคมและการเมือง ซึ่งเป็นขอบเขตความรับผิดชอบของกษัตริย์ ปุราณะมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้คำสอนพระเวทสามารถเข้าถึงได้ เรื่องราว

¹³⁴ R. N. Dandekar, *Some Aspects of the Rājadharmā* (Bombay: University of Bombay, 1958), 44–46.

¹³⁵ ภาควตปุราณะ 1.16.1–7

¹³⁶ ภาควตปุราณะ 10.44.1–23

¹³⁷ Gabe Hiemstra, *Wisdom Library*, Accessed 15 October 2024, Available from <https://www.wisdomlib.org/definition/kshatriya>

ของกษัตริย์ ซึ่งมีองค์ประกอบของความขัดแย้ง ความยุติธรรม และการปกครอง สามารถใช้เป็นตัวอย่างในการอธิบายหลักธรรมที่ซับซ้อนได้ ผู้ศึกษาพบว่าการศึกษาที่สัณฐานที่ 10 มุ่งเน้นไปที่การแทรกแซงของพระกฤษณะในกิจการของวรรณะกษัตริย์ ซึ่งให้เห็นว่าเทพเจ้ามีส่วนร่วมอย่างมากในการฟื้นฟูระเบียบสังคม ประเด็นต่างๆ เช่น ความเป็นกษัตริย์ที่ชอบธรรม หน้าที่ของนักรบ อิทธิพลที่เสื่อมทรามของอำนาจ ความขัดแย้งในราชวงศ์ และบทบาทของการแทรกแซงจากสวรรค์ในกิจการของกษัตริย์ สัณฐานที่ 10 นี้นำเสนอบทบาทของพระกฤษณะ ไม่เพียงแต่ในฐานะพระเจ้าสูงสุด แต่ยังรวมถึงในฐานะเจ้าชายและผู้นำกษัตริย์ในอุดมคติในราชวงศ์ยาทวะ

ตารางที่ 21 บุคคลสำคัญวรรณะกษัตริย์ในภาคตปุรณะ สัณฐานที่ 10 และบทบาทที่ปรากฏ

ชื่อตัวละคร	ราชวงศ์/เชื้อสาย	บทบาท/เรื่องราวหลักในสัณฐานที่ 10	อรรถาธิบายที่เกี่ยวข้องโดยประมาณ	ปฏิสัมพันธ์กับอำนาจของเทพเจ้า
พระกฤษณะ	ยาทวะ	อวตารของพระวิษณุ สังหารอสูรและกษัตริย์ อธรรม สถาปนาธรรมะ	1-90	การประสูติอันศักดิ์สิทธิ์ การแสดงวิศรูป การยกเขว้าวรณะ คำพยากรณ์ต่าง ๆ
พระพลราม	ยาทวะ	พี่ชายของพระกฤษณะ อวตารของเศษนาถ ผู้ช่วย พระกฤษณะในการปราบ อสูร	1-90 (โดยเฉพาะ 15, 18, 61, 65, 67, 79)	การย้ายครุฑอันศักดิ์สิทธิ์ การสังหารอสูรด้วย พละกำลัง
กังสะ	โกษะ (เกี่ยวข้องกับ ยาทวะ)	กษัตริย์ทรราชแห่งมถุรา สังหารบุตรของเทวกี กลัว คำพยากรณ์ ถูก พระกฤษณะสังหาร	1-4, 36, 44	ได้ยินเสียงจากสวรรค์ (คำ พยากรณ์) นารทมุนีมาแจ้ง ข่าว
วสุเทพ	ยาทวะ	บิดาของพระกฤษณะและ พระพลราม ผู้ยึดมั่นใน สัจจะและความดีงาม	1-3, 5, 45, 85	ได้รับการคุ้มครองจาก อำนาจของพระเจ้าระหว่าง พาพระกฤษณะไปโคกกุละ
เทวกี	ยาทวะ	มารดาของพระกฤษณะ และพระพลราม อดทนต่อ ความโหดร้ายของกังสะ	1-3, 45, 85	เทพต่างๆ สวดสรรเสริญ พระกฤษณะขณะอยู่ใน ครุฑ

ชื่อตัวละคร	ราชวงศ์/เชื้อสาย	บทบาท/เรื่องราวหลักในสัปดาห์ที่ 10	อภินิหารที่เกี่ยวข้องโดยประมาณ	ปฏิสัมพันธ์กับอำนาจของเทพเจ้า
อุครเสนะ	ยาทวะ/โกษะ	บิดาของกัณสะ ถูกจองจำ ต่อมาได้รับการสถาปนาเป็นกษัตริย์โดยพระกฤษณะ	1, 45, 50, 56, 69, 89	ได้รับการสถาปนาเป็นกษัตริย์โดยพระกฤษณะ
ชราสันต์	มคธ	กษัตริย์ผู้ทรงอำนาจ พ่อตากัณสะ โจมตีมคธหลายครั้ง	50, 72	พระกฤษณะทรงปล่อยไว้หลายครั้งเพื่อรวบรวมเหล่าอธรรม
ศิสุपालะ	เจที	ผู้เกลียดชังพระกฤษณะ ถูกสังหารในพิริราชสูยะ	52-54, 74	ถูกสังหารโดยพระกฤษณะ วิญญาณรวมเข้ากับพระองค์
รูกมีณี	วิทรรณะ	เจ้าหญิงผู้รักดีต่อพระกฤษณะ ส่งสารถึงพระองค์ให้มาลักพาตัว	52-54	พระกฤษณะทรงตอบรับคำขอและลักพาตัวนาง
รูกมี	วิทรรณะ	พี่ชายนางรูกมีณี ต่อต้านการแต่งงานของน้องสาวกับพระกฤษณะ	53-54, 61	พ่ายแพ้พระกฤษณะ ถูกพระพลรามสังหารในภายหลัง
มัจจุณฑะ	อิกษวาकु	กษัตริย์นักรบผู้ช่วยเทวดา ได้รับพรให้นอนหลับ เฝ้ากาลยวันด้วยเนตร	51	พบพระกฤษณะ ได้รับพรแห่งความรักดีและโมกษะ
อกรูระ	ยาทวะ	ลุงของพระกฤษณะ ผู้รักดี ถูกกัณสะส่งไปรับพระกฤษณะมามคธ เกี่ยวข้องกับแก้วศยามันตกะ	38-40, 48, 49, 57	เห็นภาพทิพย์ในแม่น้ำยมุนา พระกฤษณะทรงทราบเรื่องแก้วศยามันตกะ
อุทรวะ	ยาทวะ/วฤษณี	สหายและที่ปรึกษาผู้ฉลาดของพระกฤษณะ ถูกส่งไปปลอมโยนชาววณทาวนะ	46-47	สนทนารวมกับพระกฤษณะ ได้รับความรู้แจ้งจากความรักดีของนางโคปี

ชื่อตัวละคร	ราชวงศ์/เชื้อสาย	บทบาท/เรื่องราวหลักในสัปดาห์ที่ 10	อรรถาธิบายที่เกี่ยวข้องโดยประมาณ	ปฏิสัมพันธ์กับอำนาจของเทพเจ้า
สัตรีชาติ	ยาทวะ	ผู้ได้รับอัญมณีสยามันตกะ กล่าวหาพระกฤษณะ ต่อมาถวายนางสัตรียามา	56-57	ได้รับแก้วจากพระอาทิตย์ พระกฤษณะทรงพิสูจน์ความบริสุทธิ์

4.4.2 การสำแดงกษัตริย์ธรรมผ่านพระกฤษณะ พระพลราม และกษัตริย์ยาทวะ

เรื่องราวในภาคตปุราณะได้นำเสนอภาพของชนชั้นกษัตริย์ (กษัตริย์ธรรม) ในหลากหลายมิติ ผ่านตัวละครจากราชวงศ์ยาทวะและราชวงศ์อื่นที่เข้ามามีปฏิสัมพันธ์กับพระกฤษณะ การวิเคราะห์ตัวละครเหล่านี้เผยให้เห็นถึงอุดมคติ ความซับซ้อน และการเสื่อมทรามของอำนาจและหน้าที่ของผู้ปกครองในมุมมองของปุราณะ

4.4.2.1 กษัตริย์ในราชวงศ์ยาทวะและราชวงศ์อื่น

1. วสุเทพและเทวกี: สัจจะและความอดทนในห้วงธรรม

พระราชประวัติและบทบาท: พระวสุเทพแห่งราชวงศ์ยาทวะและพระนางเทวกี พระบิดาและพระมารดาของพระกฤษณะ คือจุดเริ่มต้นของมหากาพย์แห่งการอวดตบตาครั้งนี้ เรื่องราวของทั้งสองเปิดฉากขึ้นอย่างน่าสะพรึงกลัว ท่ามกลางขบวนอภิเษกสมรสอันน่ายินดี ทันใดนั้นเสียงจากสวรรค์ได้พยากรณ์ว่า บุตรคนที่แปดของพระนางเทวกีจะเป็นผู้สังหารท้าวกังสะ คำพยากรณ์นี้ได้เปลี่ยนบรรยากาศแห่งความสุขให้กลายเป็นความหวาดกลัวในทันที ท้าวกังสะผู้โหดเหี้ยมได้ชักกระบี่หมายจะสังหารพระนางเทวกีทันที ในภาวะคับขันนั้นเอง พระวสุเทพได้แสดงสติปัญญาและความกล้าหาญอันเป็นเลิศ เข้าเจรจาทอรองกับกังสะ โดยให้คำมั่นสัญญาอย่างหนักแน่นว่าจะนำบุตรทุกคนที่เกิดจากพระนางมามอบให้ เพื่อแลกกับชีวิตของชายาอันเป็นที่รัก

ทั้งสองพระองค์ถูกจองจำในคุกมืด และต้องทนทุกข์ทรมานกับการเฝ้ามองท้าวกังสะสังหารบุตรชายทุกคนแรกของพวกเขาวงศ์อย่างโหดเหี้ยม บุตรคนที่เจ็ดคือพระพลราม ได้รับการย้ายครรถ์อย่างอัศจรรย์โดยพระโยคมายาจากพระครรภ์ของพระนางเทวกีไปยังพระครรภ์ของนางโรहिณี (ชายาอีกองค์หนึ่งของพระวสุเทพ) และเมื่อพระกฤษณะประสูติเป็นบุตรคนที่

แปด ท่ามกลางเหตุการณ์อัศจรรย์ที่เครื่องพันธนาการหลุดออกและประตูคุกเปิดเอง พระวสุเทพก็ได้เสี่ยงพระชนม์ชีพอุ้มพระภุชยะเดินทางฝ่าพายุฝนข้ามแม่น้ำยมุนาไปยังหมู่บ้านโคกกุล เพื่อสับเปลี่ยนกับธิดาของนางยโสธา ในที่สุด ทั้งสองพระองค์ก็ได้รับการปลดปล่อยโดยพระภุชยะหลังจากที่พระองค์สั่งทหารทำวักงสะแล้ว ในภายหลัง พระภุชยะยังได้สำแดงอานุภาพสูงสุดด้วยการนำบุตรทั้งหกที่สิ้นพระชนม์ไปแล้วของพระนางกลับมาจากปรโลกเพื่อปลอบโยนพระมารดา

บทวิเคราะห์เชิงกษัตริย์ธรรม: พระวสุเทพทรงเป็นแบบอย่างของความสุขุมเยือกเย็นสติปัญญา และสัญชาตญาณในการปกป้องของกษัตริย์ แม้ในยามวิกฤตที่สุด การวิงวอนต่อท้าววักงสะของพระองค์มิใช่การร้องขอชีวิตอย่างอ่อนแอ แต่เป็นการเจรจาที่ใช้หลักธรรมและเกียรติยศเป็นเดิมพัน พระองค์ทรงแสดงให้เห็นว่าความแข็งแกร่งที่แท้จริงของกษัตริย์มิได้อยู่ที่ความสามารถทางการรบเพียงอย่างเดียว แต่ยังรวมถึงสติปัญญา การทูต และการยึดมั่นในสัจจะอย่างไม่เปลี่ยนแปลงแม้ต้องเผชิญกับความตาย ทั้งสองพระองค์ทรงอดทนต่อความทุกข์ทรมานอย่างใหญ่หลวงด้วยความเข้มแข็งทางศีลธรรม ซึ่งเป็นการสำแดงคุณลักษณะแห่งธรรมะโดยแท้จริง ความทุกข์ทรมานของทั้งสองพระองค์ ทั้งๆ ที่ทรงเป็นผู้บริสุทธิ์และชอบธรรม เน้นย้ำถึงแนวคิดในปุราณะที่ว่า ในโลกที่อธรรมรุ่งเรือง แม้แต่ผู้มีคุณธรรมก็อาจต้องเผชิญกับการทดลองอันแสนสาหัส ซึ่งเป็นการปูทางให้การแทรกแซงจากสวรรค์เข้ามาฟื้นฟูความสมดุล ความยากลำบากของทั้งสองพระองค์จึงเป็นเงื่อนไขสำคัญที่เน้นย้ำถึงความจำเป็นในการอวตารของพระภุชยะ

ปฏิสัมพันธ์กับอำนาจของเทพเจ้า: เรื่องราวทั้งหมดนี้ถูกขับเคลื่อนโดยอำนาจสวรรค์โดยตรง คำพยากรณ์ การย้ายครุฑโดยพระโยคมายา และเหตุการณ์อัศจรรย์ ณ เวลาประสูติ ล้วนเป็นการจัดการโดยตรงจากสวรรค์เพื่อประกันความสำเร็จแห่งภารกิจศักดิ์สิทธิ์ เหล่าทวยเทพได้ถวายคำอธิษฐานแด่พระภุชยะขณะที่พระองค์ยังอยู่ในพระครรภ์ ซึ่งเป็นการยอมรับถึงสถานะอันสูงสุดของพระองค์ก่อนที่จะทรงสำแดงลีลาในโลกมนุษย์

2. ท้าววักงสะ: ทรราชผู้ถูกขับเคลื่อนด้วยความกลัว

พระราชประวัติและบทบาท: ท้าววักงสะ โอรสแห่งท้าวอุครเสนะแห่งราชวงศ์โกษะ เป็นตัวแทนของฝ่ายอธรรมโดยสมบูรณ์ พระองค์ได้ชิงราชบัลลังก์แห่งมฤงมาจากพระบิดาและจองจำพระองค์ไว้ ชีวิตของพระองค์ถูกครอบงำด้วยความหวาดกลัวต่อคำพยากรณ์ที่ว่า

“บุตรคนที่แปดของพระนางเทวีกีจะเป็นผู้สังหารตน” ความหวาดระแวงนี้ได้ผลักดันให้พระองค์กระทำการอันโหดเหี้ยมและป่าเถื่อนอย่างต่อเนื่อง ทั้งการสังหารทารกแรกเกิดหกองค์ของพระนางเทวีกีอย่างเลือดเย็น, การจองจำพระวสุเทพและพระนางเทวีกีผู้เป็นญาติสนิท, และการกดขี่ข่มเหงราชวงศ์ยาทวะจนผู้คนต้องหลบหนีไป บรรยายากาสแห่งความหวาดระแวงได้ปกคลุมทั่วกรุงมธูรา พระองค์ยังได้ปรึกษาราชากับสหายอสูรและวางแผนสังหารเด็กทุกคนที่เกิดในช่วงเวลาเดียวกับการประสูติของพระกฤษณะ พร้อมทั้งส่งอสูรต่างๆ (เช่น ปูตนา, ตฤณาวรรต, อฆาสูร) ไปยังวณทาวณะเพื่อสังหารพระกฤษณะให้สิ้นซาก

บทวิเคราะห์เชิงกษัตริย์ธรรม: เรื่องราวของท้าวกังสะเป็นการศึกษาเชิงลึกว่า ความกลัว โดยเฉพาะความกลัวตาย สามารถกัดกร่อนและทำลายจิตวิญญาณของผู้ปกครองจนละทิ้งกษัตริย์ธรรมได้อย่างสิ้นเชิง แทนที่จะปกป้องญาติพี่น้องและราษฎร พระองค์กลับเบียดเบียนและปกครองด้วยความหวาดระแวง คำพยากรณ์มิได้สร้างความชั่วร้ายให้แก่กังสะ แต่เป็นตัวกระตุ้นที่เปิดเผยและขยายแนวโน้มอธรรมที่มีอยู่แล้วในตัวพระองค์ ความพยายามที่จะล้มล้างชะตากรรมด้วยความรุนแรงกลับกลายเป็นการเร่งให้คำพยากรณ์นั้นสัมฤทธิ์ผลเร็วขึ้น

ปฏิสัมพันธ์กับอำนาจของเทพเจ้าและความพินาศ: ชะตากรรมของท้าวกังสะถูกกำหนดโดยอำนาจสวรรค์ตั้งแต่ต้น แม้พระองค์จะพยายามขัดขึ้นทุกวิถีทาง แต่แผนการทั้งหมดกลับนำไปสู่การเผชิญหน้ากับพระกฤษณะในท้ายที่สุด ในที่สุด ท้าวกังสะก็ถูกพระกฤษณะสังหารในสนามประลองมวยปล้ำแห่งมธูรา ความหมกมุ่นของพระองค์ที่มีต่อพระกฤษณะ แม้จะเกิดจากความเกลียดชังและความกลัว แต่ก็สอดคล้องกับหลักการในปุราณะที่ว่า การจดจ่ออย่างแรงกล้าต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ไม่ว่าด้วยอารมณ์ใด ย่อมนำไปสู่การเชื่อมต่อกับพระเจ้า จิตของกังสะผูกพันกับพระกฤษณะตลอดเวลา ซึ่งเป็นความภักดีผ่านความเป็นศัตรู ที่นำไปสู่การหลุดพ้นในท้ายที่สุด

3. พระกฤษณะและพระพลราม: ต้นแบบแห่งกษัตริย์ธรรม

พระราชประวัติและบทบาท: พระกฤษณะ โอรสแห่งพระวสุเทพและพระนางเทวีกี และพระพลราม โอรสแห่งพระวสุเทพและนางโรहिณี ทั้งสองพระองค์ทรงเป็นตัวแทนของคุณธรรมกษัตริย์ในอุดมคติที่สมบูรณ์แบบ

ความเป็นกษัตริย์ของพระกฤษณะ: ตั้งแต่เยาว์วัย พระองค์ทรงแสดงบทบาทผู้พิทักษ์ชาววณทาวณะจากภัยคุกคามทั้งปวง การกระทำของพระองค์สะท้อนถึง **ราชธรรม** ในการ

ปกป้องพสกนิกรอย่างสมบูรณ์แบบ เมื่อทรงเจริญวัยขึ้นในฐานะเจ้าชายแห่งทวารกา พระองค์ทรงเป็นนักการทูตและนักยุทธศาสตร์ผู้หลักแหลม ทรงสนับสนุนความชอบธรรม และกำจัดเหล่ากษัตริย์อธรรม การสำแดงบทบาทกษัตริย์ของพระองค์จึงมิใช่เพียงหน้าที่ แต่เป็นส่วนหนึ่งของ ลีลาอันศักดิ์สิทธิ์ เพื่อแสดงให้เห็นว่าความเป็นพระเจ้าสามารถปรากฏได้ แม้ในเวทีการเมืองและการสงคราม พระองค์จึงทรงเป็นแบบอย่างที่ต้องได้สำหรับผู้ปกครองและนักรบ

ความเป็นกษัตริย์ของพระพลราม: พระพลรามทรงเป็นที่รู้จักในด้านพละกำลังมหาศาลและ อารมณ์ที่ร้อนแรง พระองค์เป็นตัวแทนของอำนาจกษัตริย์ที่ ตรงไปตรงมาและทรงพลัง พระองค์ไม่ทรงยอมทนต่อการหลอกลวงหรือการดูหมิ่นเกียรติยศ และทรงให้ความสำคัญกับการปฏิบัติตามกฎแห่งการต่อสู้ที่เที่ยงธรรม

บทวิเคราะห์เชิงกษัตริย์ธรรม: พระกฤษณะและพระพลรามเปรียบเสมือนสองด้านของ เหรียญศักดิ์สิทธิ์เดียวกันที่ค้ำจุนธรรมะไว้ พระกฤษณะทรงเป็นตัวแทนของ **สติปัญญาและ กลยุทธ์** ในขณะที่พระพลรามทรงเป็นตัวแทนของ **พละกำลังและการตอบโต้อย่างรวดเร็ว** ต่อความอยุติธรรม ความเป็นคู่ขนานนี้ชี้ให้เห็นว่ากษัตริย์ธรรมที่สมบูรณ์นั้นต้องการ คุณสมบัติทั้งสองประการ

4. ท้าวอุครเสนะ: การฟื้นฟูอำนาจอันชอบธรรม

พระราชประวัติและบทบาท: ท้าวอุครเสนะ กษัตริย์ผู้ชอบธรรมแห่งมธุรา ถูกโอรสของตนเอง (ท้าวกังสะ) โคนล้มและจองจำ ภายหลังเมื่อพระกฤษณะทรงสังหารท้าวกังสะแล้ว ได้ ทรงสถาปนาท้าวอุครเสนะกลับคืนสู่ราชบัลลังก์อีกครั้ง การกระทำนี้เป็นการแสดงความ เคารพต่ออาวุโสและสิทธิอันชอบธรรม อีกทั้งยังเป็นการบ่งบอกว่าเจตจำนงแห่งสวรรค์ สามารถตีความกฎเกณฑ์โบราณ (คำสาปของท้าวยายาดิ) ใหม่ได้เพื่อฟื้นฟูการปกครองที่เป็น ธรรม

บทวิเคราะห์เชิงกษัตริย์ธรรม: สภาพการถูกจองจำของท้าวอุครเสนะสะท้อนถึงความ เปราะบางของผู้ปกครองที่ชอบธรรมต่อพลังอธรรม การฟื้นฟูราชบัลลังก์ของพระองค์เป็น การแสดงถึงการฟื้นฟูอำนาจอันชอบธรรมและธรรมะ อย่างไรก็ตาม เหตุการณ์ที่พราหมณ์ คร่ำครวญเรื่องบุตรชายที่เสียชีวิตได้ย้าเตือนถึงความรับผิดชอบสูงสุดของกษัตริย์ในการ ค้ำครองราชฎูร ซึ่งความบกพร่องใดๆ ย่อมนำมาซึ่งการตำหนิตถิเยน

5. อกรุระ: ความซับซ้อนระหว่างศรัทธากับหน้าที่ทางโลก

พระราชประวัติและบทบาท: อกรุระทรงเป็นขุนนางผู้ใหญ่แห่งราชวงศ์ยาทวะผู้รับราชการอยู่กับท้าวกังสะ แม้จะทรงมีความภักดีต่อพระกฤษณะอย่างสุดซึ้ง แต่ในภายหลังกลับมีส่วนพัวพันกับตำนานอัญมณีสยามันตกะ ซึ่งแสดงถึงความบกพร่องทางศีลธรรม

บทวิเคราะห์เชิงกษัตริย์ธรรม: ตัวละครของอกรุระมีความซับซ้อนอย่างยิ่ง ทรงแสดงให้เห็นถึงความขัดแย้งภายในระหว่างภาระผูกพันทางการเมือง ความทะเยอทะยานส่วนตัว และความเลื่อมใสศรัทธาทางจิตวิญญาณ การที่พระกฤษณะทรงแสดงความเมตตาต่อพระองค์ในท้ายที่สุด อาจหมายความว่า **ภักดี** ที่หยั่งรากลึกซึ้งนั้นมีน้ำหนักมากกว่าการล่องละเมิดทางโลกในสายตาของพระเจ้า

6. อุทระ: สติปัญญาและบทบาทที่ปรึกษาแห่งกษัตริย์

พระราชประวัติและบทบาท: อุทระทรงเป็นสหายสนิทและหัวหน้าที่ปรึกษาผู้ชาญฉลาดของพระกฤษณะ พระองค์ทรงได้รับมอบหมายภารกิจทางการเมืองในการไปลอบโยนชาวถุณฑวานะ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าบทบาทของกษัตริย์นั้นขยายไปไกลกว่าสนามรบ แต่ครอบคลุมถึงสติปัญญาและความเห็นอกเห็นใจด้วย

บทวิเคราะห์เชิงกษัตริย์ธรรม: อุทระทรงเป็นแบบอย่างของขุนนางกษัตริย์ในด้านสติปัญญา และการให้คำปรึกษา การที่พระองค์ยอมรับว่าความรักภักดีของเหล่านางโคปินั้นสูงส่งกว่าความรู้ (ญาณ) ของตน เป็นการเน้นย้ำถึงแก่นคำสอนของภาควิปุราณะที่ว่า “**ภักดี**” คือหนทางสูงสุด

7. ท้าวมุจกุนทะ: วีรบุรุษนักรบผู้บรรลุการหลุดพ้น

พระราชประวัติและบทบาท: ท้าวมุจกุนทะ กษัตริย์นักรบผู้ยิ่งใหญ่แห่งราชวงศ์อิกษวากุ ผู้เคยปกป้องเหล่าเทวดาจนหนีภัยจากสงคราม ได้รับพรให้บรรลุผลโดยไม่มีผู้ใดรบกวน พระกฤษณะทรงใช้พรนี้เพื่อกำจัดอสูรกาลยวนะ เมื่อท้าวมุจกุนทะตื่นขึ้นและได้พบพระกฤษณะ ก็ทรงทูลขอเพียงความภักดีและได้รับการชี้แนะสู่หนทางแห่งการหลุดพ้น

บทวิเคราะห์เชิงกษัตริย์ธรรม: เรื่องราวของท้าวมุจกุนทะแสดงให้เห็นวัฏจักรชีวิตของกษัตริย์ ตั้งแต่การอุทิศตนในหน้าที่การรบ ไปจนถึงความเหน็ดเหนื่อยจากภาระทางโลก และ

ท้ายที่สุดคือการตื่นรู้ทางจิตวิญญาณผ่านพระคุณจากสวรรค์ ซึ่งเป็นเส้นทางสำหรับกษัตริย์ที่นอกเหนือไปจากอำนาจและความขัดแย้ง

8. ชราสันต์: ตัวแทนแห่งธรรมที่คงอยู่

พระราชประวัติและบทบาท: ท้าวชราสันต์ กษัตริย์แห่งมคธ ด้วยความโกรธแค้นจากการสิ้นพระชนม์ของท้าวกังสะผู้เป็นเขย ได้โจมตีมฤดาถึงสิบเจ็ดครั้ง พระกฤษณะทรงไว้ชีวิตเขาหลายครั้งเพื่อให้เขารวบรวมกองกำลังธรรมมาให้พระองค์กำจัดในคราวเดียว

บทวิเคราะห์เชิงกษัตริย์ธรรม: ชราสันต์เป็นตัวแทนของกษัตริย์ที่ถูกขับเคลื่อนด้วยความอาฆาตแค้นและความทะเยอทะยาน กลยุทธ์ของพระกฤษณะในการรับมือกับพระองค์ทำหน้าที่เป็นอุปมาในปุราณะสำหรับธรรมชาติที่คงอยู่ของธรรม และ **ลีลา** อันศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวข้องกับการขจัดรากถอนโคนเครือข่ายความไม่ชอบธรรมที่ใหญ่กว่า ไม่ใช่แค่การเอาชนะศัตรูเพียงคนเดียว

9. นางรูกมีณี: เจตจำนงแห่งสตรีสูงศักดิ์

พระราชประวัติและบทบาท: นางรูกมีณี เจ้าหญิงแห่งวิพรรณะ ทรงปรารถนาในตัวพระกฤษณะแต่ถูกพี่ชาย (ท้าวรูกมี) บังคับให้แต่งงานกับท้าวศึปปาละ พระนางได้แสดงออกถึงเจตจำนงของตนเองโดยการส่งสาส์นถึงพระกฤษณะ ขอให้พระองค์มาลักพาตัวนางไป (การแต่งงานแบบบราหฺมส ซึ่งเป็นที่ยอมรับสำหรับกษัตริย์)

บทวิเคราะห์เชิงกษัตริย์ธรรม: บทบาทเชิงรุกของนางรูกมีณีเป็นการนิยามใหม่ถึงอำนาจการตัดสินใจของเจ้าหญิงสูงศักดิ์ โดยเน้นย้ำว่าความภักดีและทางเลือกส่วนบุคคล เมื่อสอดคล้องกับธรรมะ สามารถเสริมพลังให้สตรีมีอิทธิพลต่อชะตากรรมของตนเองได้ การที่พระกฤษณะทรงตอบรับคำวิงวอนของนางแสดงให้เห็นว่าเจตจำนงแห่งสวรรค์สนับสนุนความปรารถนาอันชอบธรรมของปัจเจกบุคคลมากกว่าธรรมเนียมที่ถูกบังคับ

10. ท้าวรูกมี: ความทะนงตนอันนำไปสู่ความพินาศ

พระราชประวัติและบทบาท: ท้าวรูกมี โอรสแห่งท้าวภิชมกะ ถูกขับเคลื่อนด้วยความอิจฉาและเป็นพันธมิตรกับฝ่ายอธรรม เขาพ่ายแพ้ต่อพระกฤษณะและถูกทำให้ขายหน้า แต่ยังคงยึดมั่นในความเป็นศัตรู ในที่สุดก็ถูกพระพลรามสังหารหลังจากโง่การพนันและดูหมิ่นพระองค์

บทวิเคราะห์เชิงกษัตริย์ธรรม: ความเป็นศัตรูอย่างต่อเนื่องของท้าวภูมิแสดงให้เห็นถึงธรรมชาติที่ทำลายล้างของความทะนงตนและความอิจฉา ซึ่งเป็นลักษณะธรรมที่สำคัญสำหรับกษัตริย์ การปรองดองเพียงผิวเผินไม่สามารถลบล้างคุณสมบัติเชิงลบที่ยังรากลึกได้ และท้ายที่สุดก็นำไปสู่ความพินาศ

11. ท้าวภิษมกะ: กษัตริย์ในสถานการณ์ที่ซับซ้อน

พระราชประวัติและบทบาท: ท้าวภิษมกะ กษัตริย์แห่งวิทรภะ แม้จะปรารถนาให้พระภุชณะเป็นราชบุตรเขย แต่ก็ต้องยอมทำตามความต้องการของโอรส (ท้าวภูมิ) เนื่องจากแรงกดดันทางการเมือง

บทวิเคราะห์เชิงกษัตริย์ธรรม: สถานการณ์ของท้าวภิษมกะแสดงให้เห็นถึงกษัตริย์ที่ติดอยู่ระหว่างแรงกดดันทางครอบครัวและพันธมิตรทางการเมือง ซึ่งเน้นย้ำถึงความซับซ้อนของการปกครองในโลกแห่งความเป็นจริง

12. ศิคุปาละ: การหลุดพ้นผ่านความเป็นศัตรู

พระราชประวัติและบทบาท: ศิคุปาละ กษัตริย์แห่งเจที ผู้มีความเกลียดชังพระภุชณะอย่างฝังลึก ได้ดูหมิ่นพระองค์อย่างรุนแรงในพิธีราชสูยะของยุธิษฐิระ จนถูกพระภุชณะสังหารเมื่อสิ้นชีวิต ประกายแสงจากร่างของเขาได้รวมเข้ากับพระภุชณะ ซึ่งเป็นการหลุดพ้นอันเป็นผลจากการจดจ่ออยู่กับพระภุชณะอย่างต่อเนื่อง แม้จะเป็นไปในทางเกลียดชังก็ตาม

บทวิเคราะห์เชิงกษัตริย์ธรรม: การกระทำของท้าวศิคุปาละเป็นการละเมตजरยาบรรณของกษัตริย์อย่างร้ายแรง เรื่องราวของพระองค์เป็นตัวอย่างสำคัญของ ความรักดีผ่านความเป็นศัตรู ซึ่งเป็นแนวคิดทางปรัชญาที่เป็นเอกลักษณ์ของปุราณะที่ว่า แม้แต่การหมกมุ่นในทางลบต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หากทำอย่างเต็มที่ ก็สามารถเป็นหนทางสู่โมกษะได้

13. ตำนานอัญมณีสยามันตกะ: ความโลภและความขัดแย้งภายใน

พระราชประวัติและบทบาท: สัตราชิต ชุนนางยาทวะ ได้รับอัญมณีสยามันตกะจากพระอาทิตย์ แต่ด้วยความโลภจึงปฏิเสธที่จะมอบให้ส่วนรวมและกล่าวหาพระภุชณะอย่างไม่เป็นธรรมว่าขโมยอัญมณีไป เหตุการณ์นี้นำไปสู่ความขัดแย้ง การฆาตกรรม และการวางอุบายที่ซับซ้อนภายในราชวงศ์ยาทวะเอง ซึ่งเกี่ยวข้องกับอภีรและกฤตวรมาด้วย

บทวิเคราะห์เชิงกษัตริย์ธรรม: ตำนานนี้ทำหน้าที่เป็นนิทานสอนใจที่ซับซ้อน แสดงให้เห็นว่าความมั่งคั่งทางวัตถุสามารถกระตุ้นให้เกิดความโลภ ความทะนงตน และการกล่าวหาเท็จได้อย่างไร ซึ่งเป็นการรบกวนธรรมะแม้ในหมู่ญาติสนิทของพระกษณะเอง การจัดการสถานการณ์ของพระกษณะแสดงให้เห็นถึงบทบาทของพระองค์ในฐานะผู้นำกษัตริย์ผู้ชาญฉลาดที่แก้ไขประเด็นที่ซับซ้อนและใช้วิกฤตเพื่อสอนบทเรียนเกี่ยวกับความจริงและความยุติธรรม

สัณษะที่ 10 แห่งภาควัตปุระณะได้นำเสนอภาพของวรรณะกษัตริย์ (กษัตริย์ธรรม) ที่มีความซับซ้อนและลึกซึ้งอย่างยิ่ง โดยท้าทายความเข้าใจทั่วไปที่มักจำกัดคุณลักษณะของกษัตริย์ไว้เพียงความกล้าหาญในสนามรบและการใช้อำนาจปกครอง คัมภีร์บทนี้ได้ขยายขอบเขตของราชธรรมให้ครอบคลุมถึงคุณธรรมในหลากหลายมิติ ซึ่งทั้งหมดนี้ล้วนเป็นองค์ประกอบสำคัญในการสถาปนาและบำรุงรักษาระเบียบแห่งจักรวาล (ธรรมะ) การรับรู้โดยทั่วไปเกี่ยวกับกษัตริย์ธรรมมักเน้นย้ำเรื่องสงครามและการใช้กำลังเป็นหลัก อย่างไรก็ตาม สัณษะที่ 10 ได้นำเสนอภาพที่ครอบคลุมกว่านั้น โดยแสดงให้เห็นว่าคุณลักษณะของกษัตริย์ในอุดมคตินั้นมีความหลากหลายและต้องอาศัยความสมดุลของคุณธรรมหลายประการ ได้แก่

1. **สติปัญญาและการทูต** คัมภีร์ได้ยกย่องบุคคลเช่น อุทรวะ ซึ่งความแข็งแกร่งหลักมิได้อยู่ที่เพลงอาวุธ แต่คือสติปัญญาในการให้คำปรึกษา และ พระวสุเทพ ซึ่งความแข็งแกร่งคือความอดทนอดกลั้นทางศีลธรรมและการทูตอันสุขุมเยือกเย็น การกระทำของพระองค์ในการเจรจาต่อรองกับท้าวกังสะเพื่อรักษาชีวิตพระนางเทวกี คือการทำสงครามธรรมะ ที่มีได้สู้ด้วยกำลังแต่ด้วยสัจจะและความกล้าหาญทางศีลธรรม
2. **ความกล้าหาญเชิงศีลธรรม พระนางรูกมิณี** ได้แสดงให้เห็นถึงความกล้าหาญของวรรณะกษัตริย์ในรูปแบบที่แตกต่างออกไป การตัดสินใจของพระนางในการส่งสาส์นลับถึงพระกษณะเพื่อปฏิเสธการแต่งงานที่เกิดจากพันธมิตรทางการเมือง เป็นการกระทำที่ต้องอาศัยความเด็ดเดี่ยวอย่างยิ่ง และเป็นการยืนหยัดเพื่อความชอบธรรมส่วนบุคคลซึ่งสอดคล้องกับเจตจำนงแห่งสวรรค์
3. **ตัวแทนความสมบูรณ์แห่งคุณธรรม** กษัตริย์ในอุดมคติ ดังที่พระกษณะทรงเป็นแบบอย่างคือผู้ที่สามารถบูรณาการแง่มุมเหล่านี้ทั้งหมดเข้าด้วยกันได้อย่างสมบูรณ์ พระองค์ทรงใช้

กลยุทธ์ การทูต การปกป้อง และการต่อสู้โดยตรงตามความเหมาะสมของสถานการณ์
เปรียบเทียบการบรรเลงบทเพลงศักดิ์สิทธิ์แห่งการปกครองที่ใช้เครื่องดนตรีทุกชิ้นอย่าง
เชี่ยวชาญ สิ่งนี้ชี้ให้เห็นถึงความเข้าใจที่ลึกซึ้งและครอบคลุมเกี่ยวกับความรับผิดชอบของ
กษัตริย์ในทัศนะของภาคตปุระณะ

4.4.2.2 ผลแห่งธรรม ความเสื่อมทรามส่วนบุคคลสู่ความวิบัติแห่งจักรวาล

เรื่องราวต่างๆ ในสกันระที่ 10 ได้แสดงให้เห็นอย่างสม่ำเสมอว่า **ธรรม** ที่กระทำโดยกษัตริย์
นั้นไม่เคยเป็นเพียงความผิดส่วนบุคคล แต่จะส่งผลกระทบเป็นระลอกคลื่นไปสู่สังคมและจักรวาลในวง
กว้าง ซึ่งท้ายที่สุดแล้วจำเป็นต้องมีการแทรกแซงจากอำนาจสวรรค์เพื่อแก้ไข

1. **การรบกวนระเบียบจักรวาล** ธรรมของ ท้าวกังสะ ได้สร้างบรรยากาศแห่งความหวาดกลัวที่
ปกคลุมไปทั่วแผ่นดิน สงครามที่ไม่สิ้นสุดของ ท้าวชราสันธิ์ ถูกพรรณนาว่าเป็น ภาระแก่
แผ่นดิน ซึ่งบั่นทอนพลังชีวิตของโลก และคำคร่ำครวญของพราหมณ์ ณ ราชสำนักของ ท้าว
อุครเสนะ ก็เป็นการเชื่อมโยงความล้มเหลวในหน้าที่ของกษัตริย์เข้ากับความทุกข์ทรมานของ
ราษฎรอย่างชัดเจน
2. **ความจำเป็นแห่งการอวตาร** เหตุการณ์เหล่านี้มิใช่เรื่องราวที่แยกจากกัน แต่เป็นการร้อยเรียง
ภาพให้เห็นว่า เมื่อผู้ที่ได้รับมอบหมายอำนาจและการปกป้อง (กษัตริย์) เบี่ยงเบนไปจาก
ธรรมะ โครงสร้างทางสังคมและแม้แต่สมดุลงค์แห่งจักรวาลทั้งหมดก็จะถูกรบกวน สภาวะที่ไม่
สมดุลนี้เองที่ทำให้การแทรกแซงของพระกฤษณะในฐานะอวตารมีความจำเป็นอย่างยิ่งยวด
การเสด็จมาของพระองค์จึงมิใช่เพียงเพื่อลงทัณฑ์ผู้กระทำผิด แต่เพื่อฟื้นฟูธรรมะ และปรับ
สมดุลของจักรวาลให้กลับคืนสู่สภาวะปกติ

4.4.2.3 ข้อจำกัดของธรรมะและหนทางสู่การชำระล้าง

แม้ว่ากษัตริย์ธรรมจะเน้นการปกป้องและความยุติธรรม แต่เรื่องราวต่างๆ ก็ยอมรับถึงความรุนแรงที่มี
อยู่โดยธรรมชาติในชีวิตของกษัตริย์ และชี้ให้เห็นถึงข้อจำกัดทางจิตวิญญาณของหน้าที่นี้

1. **กรรมจากการปฏิบัติหน้าที่** เรื่องราวของ ท้าวมุญทุณะ เป็นตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุด
พระองค์ทรงรบเพื่อปกป้องเหล่าเทวดา ซึ่งเป็นการกระทำที่ชอบธรรมอย่างยิ่งยวด ทว่า
ภายหลังจากที่ทรงปฏิบัติหน้าที่อันยาวนาน พระกฤษณะกลับทรงแนะนำให้พระองค์

บำเพ็ญตบะเพื่อชำระ "ปฏิกิริยาบาปที่เกิดจากการสังหารที่ท่านต้องทำในบทบาทของนักรบ" นี่หมายความว่าแม้แต่สงครามที่ชอบธรรมที่สุดก็ยังคงสร้างผลกระทบตามมาเนื่องจากธรรมชาติของวรรณะกษัตริย์นั้นผูกพันกับ รัชคุณ (คุณแห่งความกระตือรือร้นและการกระทำ) ซึ่งนำไปสู่การสะสมกรรม

2. **ภักดีเป็นหนทางสูงสุด** มุมมองที่ละเอียดอ่อนนี้ชี้ให้เห็นว่า กษัตริย์ธรรม แม้จะจำเป็นอย่างยิ่งยวดต่อระเบียบของสังคม ก็มีใช้เป้าหมายสูงสุดสำหรับการหลุดพ้นทางจิตวิญญาณหากปราศจากการชำระล้างเพิ่มเติมหรือพระคุณจากสวรรค์ ในท้ายที่สุดภาคตปฺราณะได้ชี้ทางออกว่า ภักดี หรือความรักภักดีต่อพระผู้เป็นเจ้า คือหนทางที่จะช่วยชำระล้างกรรมที่เกิดจากการปฏิบัติหน้าที่ทางโลก และนำพาวิญญาณไปสู่การหลุดพ้นที่แท้จริงได้

ตารางที่ 22 กษัตริย์ธรรม หลักการ แบบอย่าง และการละเมิดในสกันระที่ 10

หลักการแห่งกษัตริย์ธรรม	แบบอย่างจากสกันระที่ 10	กรณีการละเมิดจากสกันระที่ 10	ผลที่ตามมาที่ปรากฏ
การปกป้องราชกร	พระกฤษณะทรงยกเขาโควรรณะ	กัังสะกดขี่ข่มเหงราชกร	พระกฤษณะทรงได้รับการสรรเสริญ กัังสะถูกสังหาร
ความสัตย์จริง (สัตยะ)	วสุเทพรักษาคำมั่นสัญญาต่อกัังสะ	รูกมีหลอกลวง การเล่นพนัน	วสุเทพได้รับการยกย่อง รูกมีถูกสังหาร
ความยุติธรรม	พระกฤษณะสังหารคิคุปาละ	การปกครองแบบทรราชของกัังสะ	ความสงบสุขกลับคืนสู่ที่ประชุมกัังสะถูกโค่นล้ม
ความกล้าหาญ	ท้าวมุจกุนทะรบกับอสูร	ความขลาดกลัวของกัังสะที่เกิดจากคำพยากรณ์	ท้าวมุจกุนทะได้รับพร กัังสะพยายามกำจัดภัยคุกคามด้วยความโหดร้าย
การเคารพทางเลือกอันชอบธรรม	พระกฤษณะทรงตอบรับคำขอของนางรูกมีณี	รูกมีปฏิเสธความปรารถนาของน้องสาว	นางรูกมีณีได้อภิเษกสมรสกับพระกฤษณะ รูกมีพ่ายแพ้และอับอาย
ความประพฤตินันเหมาะสม	ความสง่างามของพระกฤษณะ	การดูหมิ่นของคิคุปาละ	พระกฤษณะได้รับการบูชาคิคุปาละถูกสังหาร

การวิเคราะห์เรื่องราวของวรรณคดีในภาคบรรยาย สกัณธ์ที่ 10 นำไปสู่ข้อสรุปเชิงสังเคราะห์ และบทเรียนเชิงจริยธรรมที่ลึกซึ้งหลายประการ ซึ่งเป็นการตกผลึกแก่นคำสอนของคัมภีร์ผ่านชีวิตประวัติของบุคคลผู้ทรงอำนาจ

สรุปประเด็นสำคัญเชิงสังเคราะห์

การศึกษาเรื่องราวของกษัตริย์ในสกัณธ์ที่ 10 เผยให้เห็นประเด็นสำคัญที่เป็นหัวใจของเรื่องเล่าทั้งหมด ดังนี้

1. บทบาทศูนย์กลางของกษัตริย์: เรื่องราวทั้งหมดมีกษัตริย์เป็นแกนกลางในการสำแดงลีลาแห่งการฟื้นฟูธรรมะของพระผู้เป็นเจ้า
2. ความหลากหลายของพฤติกรรม: คัมภีร์นำเสนอภาพกษัตริย์ที่ครอบคลุมทุกมิติ ตั้งแต่ต้นแบบในอุดมคติไปจนถึงทรราชผู้ตกต่ำสู่ธรรม
3. พลังแห่งภักดี: ภักดี หรือความรักภักดีต่อพระผู้เป็นเจ้า คือพลังสำคัญที่ชี้นำและไถ่โทษให้แก่กษัตริย์ ซึ่งบางครั้งอาจอยู่เหนือกว่าการยึดมั่นในขนบแห่งวรรณะ และเป็นหนทางสู่การชำระล้างบาปที่เกิดจากการทำหน้าที่
4. การแทรกแซงจากสวรรค์: เจตจำนงของพระเจ้าคือพลังที่แผ่ซ่านและมีเป้าหมายชัดเจนในการกำหนดชะตากรรมของเหล่ากษัตริย์ เพื่อค้ำจุนระเบียบแห่งจักรวาล
5. ปฏิสัมพันธ์อันซับซ้อน: ชีวิตของกษัตริย์แต่ละองค์คือภาพสะท้อนของปฏิสัมพันธ์อันซับซ้อนระหว่างโชคชะตา, เจตจำนงเสรี, ลักษณะนิสัยส่วนบุคคล (สวภาวะ), และเจตจำนงแห่งสวรรค์

แก่นสาระสำคัญของเรื่องเล่าเหล่านี้อยู่ที่การแสดงให้เห็นว่า กษัตริย์ธรรม (หน้าที่ของกษัตริย์) ซึ่งเป็กรอบสำหรับการกระทำทางโลกที่ชอบธรรมนั้น จะค้นพบความหมายและความสมบูรณ์สูงสุดได้ก็ต่อเมื่อสอดคล้องกับ ภาควัตรธรรม ซึ่งคือธรรมะที่มุ่งเน้นความรักภักดีต่อพระกฤษณะ อำนาจและหน้าที่ทางโลก หากปราศจากการเชื่อมโยงกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์แล้ว ย่อมมีแนวโน้มที่จะเสื่อมทรามหรือทลายที่สุดแล้วไม่สามารถตอบสนองเป้าหมายสูงสุดของชีวิตได้

ตัวละครฝ่ายอธรรม เช่น ท้าวกังสะ, ท้าวชราสันต์, และท้าวศิคุปาละ ใช้อำนาจของกษัตริย์ แต่ปราศจากความภักดี (หรือมีความภักดีในทางลบ) และท้ายที่สุดก็นำไปสู่ความพินาศ ในทางกลับกัน กษัตริย์ผู้ชอบธรรม เช่น พระวสุเทพ, ท้าวอุครเสนะ, และท้าวมุจฺจนทะ ล้วนค้นพบความสงบสุขและเป้าประสงค์ที่แท้จริงของตนผ่านการเชื่อมโยงกับพระภุชยะ แม้แต่ พระภุชยะและพระพลราม ในฐานะกษัตริย์ศักดิ์สิทธิ์ ก็ทรงกระทำการทุกอย่างสอดคล้องกับธรรมชาติและจุดประสงค์อันศักดิ์สิทธิ์ของพระองค์เสมอ สิ่งนี้ชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่าสำหรับภาควิปุราณะแล้ว กษัตริย์ธรรมจะสมบูรณ์แบบใดก็ด้วยภักดีเท่านั้น

เรื่องราวเชิงอุทาหรณ์ของเหล่ากษัตริย์ในสกันระที่ 10 มอบบทเรียนที่ยั่งยืนเกี่ยวกับภาวะผู้นำ, ความยุติธรรม, การใช้อำนาจอย่างรับผิดชอบ และผลลัพธ์ของการใช้อำนาจในทางที่ผิด นอกจากนี้ยังเน้นย้ำถึงความสำคัญของการประพฤติที่ชอบธรรม, สติปัญญา, และความภักดีสำหรับผู้ที่อยู่ในตำแหน่งที่มีอำนาจ ชัยชนะสูงสุดของธรรมะและการเข้าถึงพระคุณจากสวรรค์ แม้สำหรับผู้ที่เคยทำผิดพลาดหรือติดอยู่ในวงจรแห่งความเป็นศัตรูยังคงเป็นบทเรียนที่สำคัญที่สุด สกันระที่ 10 ได้ตอกย้ำสาระสำคัญของภาควิปุราณะทั้งฉบับว่า ความรักภักดีต่อพระภุชยะคือหนทางสูงสุดสู่ความผาสุกและการหลุดพ้น ความหลากหลายของตัวละครกษัตริย์และความซับซ้อนทางศีลธรรมของพวกเขา สะท้อนให้เห็นถึงความเข้าใจที่ลึกซึ้งเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ภายใต้แรงกดดันเฉพาะตน คัมภีร์นี้นำเสนอภาพตัวละครที่ไม่ได้มีชีวิตเรียบง่าย แต่แสดงให้เห็นว่าแม้จะอยู่ในวรรณะเดียวกัน บุคคลก็ต้องต่อสู้กับแรงจูงใจที่แตกต่างกัน ตั้งแต่ความภักดีอันบริสุทธิ์ไปจนถึงความโลภและความกลัว พื้นฐาน เราจึงได้เห็นภาพที่สมจริงของสภาวะมนุษย์ผ่านตัวละครอย่าง ท้าวกังสะ ผู้เป็นทรราช, ท้าวชราสันต์ ผู้พยายาม, ท้าวรุกมี ผู้ทะนงตน, และ สัตราชิต ผู้โลภ แต่ในขณะเดียวกันก็มี พระวสุเทพ ผู้ภักดี, อุทระ ผู้ชาญฉลาด, และ ท้าวมุจฺจนทะ ผู้สำนึกผิด ส่วน อกรูระ ก็นำเสนอการผสมผสานที่น่าสนใจระหว่างความศรัทธาและความคลุมเครือทางศีลธรรม ความหลากหลายนี้แสดงให้เห็นว่าวรรณะกษัตริย์ไม่ใช่กลุ่มตัวแทนคุณธรรมหรือความชั่วร้าย แต่เป็นเวทีสำหรับละครชีวิตของมนุษย์และทวยเทพที่ละเอียดอ่อน และมีความเกี่ยวข้องเหนือกาลเวลาสำหรับการทำความเข้าใจภาวะผู้นำและจริยธรรม

4.5 การสำแดงฤทธานุภาพต่อเหล่าอสูร อาวุธ และความสัมพันธ์กับทวยเทพและฤๅษี

ภายในเรื่องราวอันงดงามของสกันระที่ 10 พระภุชยะทรงปรากฏเป็นเทพเจ้าผู้มีบุคลิกหลากหลายมิติ แม้จะทรงมีชื่อเสียงจากเรื่องราววัยเยาว์อันน่ารัก การแสดงความรักกับเหล่า โคปี

(หญิงเลี้ยงวัว) และคำสอนอันลึกซึ้ง แต่ส่วนสำคัญของสัณฐานนี้อุทิศให้กับบทบาทของพระองค์ในฐานะผู้พิทักษ์แห่งสวรรค์และผู้ผดุง ธรรมะ (ระเบียบแห่งจักรวาลและศีลธรรม) สิ่งนี้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนผ่านการเผชิญหน้ากับ อสูร (ปีศาจ) และสิ่งมีชีวิตชั่วร้ายอื่น ๆ จำนวนมาก ซึ่งมักถูกส่งมาโดย ท้าวกังสะ ผู้กดขี่ หรือกระทำการด้วยความปรปักษ์โดยธรรมชาติ ต่อเทพเจ้าและผู้มีความชอบธรรม ลีลา (การละเล่นอันศักดิ์สิทธิ์) ในการสังหารอสูรเหล่านี้ไม่ได้เป็นการกระทำที่รุนแรงโดยไม่มีเหตุผล แต่ถูกพรรณนาว่าเป็นการแทรกแซงที่สำคัญเพื่อปกป้องผู้ภักดีของพระองค์ พื้นฟูความสมดุลของโลก และแสดงให้เห็นถึงอำนาจศักดิ์สิทธิ์สูงสุดและธรรมชาติอันเมตตาของพระองค์ การเผชิญหน้าแต่ละครั้งเน้นย้ำถึงความมุ่งมั่นอันแน่วแน่ของพระกฤษณะในการเอาชนะความชั่วร้ายและรักษาระเบียบอันศักดิ์สิทธิ์ของจักรวาล สัณฐานที่ 10 ซึ่งเน้นเรื่องราวชีวิตอันมีชีวิตชีวาของพระกฤษณะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัยเยาว์และวีรกรรมของพระองค์

4.5.1 ศัตรูของพระกฤษณะ การเผชิญหน้ากับอสูรในภาคตปุรณะ สัณฐานที่ 10

สัณฐานที่ 10 ของภาคตปุรณะนำเสนอเรื่องราวชีวิตของพระกฤษณะอย่างมีชีวิตชีวา ซึ่งส่วนสำคัญเกี่ยวข้องกับการเผชิญหน้าและการกำจัดเหล่าอสูรต่างๆ ที่เป็นภัยต่อระเบียบจักรวาล ผู้ภักดีของพระองค์ หรือตัวพระองค์เอง การเผชิญหน้าเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงพลังศักดิ์สิทธิ์ สติปัญญา และธรรมชาติในการปกป้องของพระองค์ พระพลราม พี่ชายของพระกฤษณะ ก็มีบทบาทสำคัญในการปราบอสูรหลายตนเช่นกัน

ตารางที่ 23 แสดงภาพรวมอย่างเป็นระบบของอสูรและสิ่งมีชีวิตชั่วร้ายอื่นๆ ที่พระกฤษณะและพระพลรามเผชิญหน้าในสัณฐานที่ 10 ของภาคตปุรณะ

ชื่ออสูร/ศัตรู	ศัตรูหลัก	รูปแบบ/ลักษณะเด่น	อวัยวะที่เกี่ยวข้อง	ผลลัพธ์
ปุตนา	พระกฤษณะ	แม่มด, หญิงงาม (ปลอมตัว)	6	ถูกพระกฤษณะสังหาร
ตฤณาวรรต	พระกฤษณะ	อสูรลมกรด	7	ถูกพระกฤษณะสังหาร
วัตสาสูร	พระกฤษณะ	อสูรลูกวัว (ปลอมตัว)	11	ถูกพระกฤษณะสังหาร
พกาสูร	พระกฤษณะ	อสูรนกกระสา/นกกระเรียน	11	ถูกพระกฤษณะสังหาร
อฆาสูร	พระกฤษณะ	อสูรงู, งูหลามยักษ์ (ปลอมตัว)	12	ถูกพระกฤษณะสังหาร
เรณูกาสูร	พระพลราม	อสูรลา	15	ถูกพระพลรามสังหาร

ชื่ออสูร/ศัตรู	ศัตรูหลัก	รูปแบบ/ลักษณะเด่น	อภินิหารที่เกี่ยวข้อง	ผลลัพธ์
กาลิยะ	พระกฤษณะ	พญานาคหลายเศียร (นาค)	16	ถูกพระกฤษณะปราบ
ประลัยवासुर	พระพลราม	อสูรปลอมเป็นเด็ก เลี้ยงวัว	18	ถูกพระพลรามสังหาร
คังขจุฑะ	พระกฤษณะ	ยักษ์, บริวารของท้าว กุเธร	34	ถูกพระกฤษณะสังหาร
อริษฏาสुर	พระกฤษณะ	อสูรวัว	36	ถูกพระกฤษณะสังหาร
เกศี	พระกฤษณะ	อสูรม้า	37	ถูกพระกฤษณะสังหาร
โวยมสูร	พระกฤษณะ	อสูรปลอมเป็นเด็ก เลี้ยงวัว, บุตรของ มายาทานพ	37	ถูกพระกฤษณะสังหาร
กัวยลาปีฑะ	พระกฤษณะ	ช้าง (ช้างทรงของท้าว กัณสะ)	43	ถูกพระกฤษณะสังหาร
กัณสะ	พระกฤษณะ	ทรรราชแห่งมถุรา, ลูก ของพระกฤษณะ	44	ถูกพระกฤษณะสังหาร
นรกาสูร	พระกฤษณะ	อสูรบุตรของพระแม่ ธรณี, กษัตริย์แห่งป ราคชโยดิษะ	59	ถูกพระกฤษณะสังหาร
พาณาสูร	พระกฤษณะ	อสูรพนัก, ผู้รักดีต่อ พระศิวะ	63	ถูกพระกฤษณะปราบ
เปาณทรกะ วาสุเทพ	พระกฤษณะ	วาสุเทพปลอม, กษัตริย์ผู้แอบอ้าง	66	ถูกพระกฤษณะสังหาร
ทวิวิทะ	พระพลราม	อสูรลิง, สหายของ นรกาสูร	67	ถูกพระพลรามสังหาร
ชราสันธ	พระกฤษณะ (โดยอ้อม)	กษัตริย์แห่งมคธ	50 (พ่ายแพ้ข้าๆ), 72 (ถูกกัณสะสังหาร)	พ่ายแพ้ต่อพระกฤษณะและ พระพลรามข้าๆ, ต่อมาถูกกั ณสะสังหารด้วยคำแนะนำ ของพระกฤษณะ
ศิสุपालะ	พระกฤษณะ	กษัตริย์แห่งเจที,	74	ถูกพระกฤษณะสังหาร

ชื่ออสูร/ศัตรู	ศัตรูหลัก	รูปแบบ/ลักษณะเด่น	อภินิหารที่เกี่ยวข้อง	ผลลัพธ์
		ลูกพี่ลูกน้องของ พระกฤษณะ		
ศัลวะ	พระกฤษณะ	กษัตริย์, เจ้าแห่งยาน เหาะเสาะ, สหาย ของศิคุपालะ	77	ถูกพระกฤษณะสังหาร
ทันตวักระ	พระกฤษณะ	กษัตริย์แห่งการุศะ, สหายของศิคุपालะ	78	ถูกพระกฤษณะสังหาร
วิหุระ	พระกฤษณะ	น้องชายของทันตวักระ	78	ถูกพระกฤษณะสังหาร

ลีลาการเผชิญหน้าที่สำคัญระหว่างอสูรกับพระกฤษณะ

1. ปุตนา (แม่มด): ถูกส่งมาโดยท้าวกังสะ เพื่อสังหารพระกฤษณะในวัยทารก ปุตนา ซึ่งเป็น
รากษสได้ปลอมตัวเป็นหญิงงามและเข้าไปในหมู่บ้านโคกุละ นางได้ถวายน้ำนมผสมยาพิษ
จากเต้านมของตนให้พระกฤษณะดื่ม โดยตั้งใจจะสังหารพระองค์ อย่างไรก็ตาม
พระกฤษณะทรงทราบถึงความมั่งร้ายของนาง จึงไม่เพียงแต่ดูดพิษเท่านั้น แต่ยังดูดพลัง
ชีวิตของนางด้วย ทำให้นางกลับคืนสู่ร่างอสูรที่น่าสะพรึงกลัวและสิ้นใจตาย การเผชิญหน้า
ครั้งแรกนี้ ซึ่งบรรยายไว้ในอภินิหารที่ 6 เป็นการปูทางสู่วีรกรรมการปราบอสูรของ
พระกฤษณะ
2. ตฤณาวรรต (อสูรลมกรด): เป็นอีกหนึ่งสมุนของท้าวกังสะ ตฤณาวรรตปรากฏกายเป็น
ลมกรดอันทรงพลัง ห่อหุ้มพระกฤษณะในวัยทารกและพัดพาพระองค์ขึ้นไปบนท้องฟ้า เพื่อ
ต่อต้านอสูร พระกฤษณะทรงทำให้พระองค์หนักอึ้งอย่างเหลือเชื่อ ทำให้ตฤณาวรรต
เคลื่อนไหวไม่ได้ จากนั้นพระองค์ทรงจับคอของอสูรและบีบคอจนอสูรตกลงมายังพื้นโลก
และสิ้นใจตาย เหตุการณ์นี้บรรยายไว้ในอภินิหารที่ 7
3. อฆาสูร (อสูรงู): น้องชายของปุตนาและพกาสูร อฆาสูรต้องการแก้แค้นให้พี่น้องของตน
เขาแปลงกายเป็นงูยักษ์ อ้าปากกว้างเหมือนถ้ำขนาดใหญ่ ตั้งใจจะกลืนพระกฤษณะและ

เพื่อนเด็กเลี้ยงวัวของพระองค์ เด็กเลี้ยงวัวที่ไม่ทันระวังตัวได้เข้าไปในปากของอสูรโดยเข้าใจผิดว่าเป็นถ้ำ พระภคชนทรวงเห็นเพื่อนๆ ตกอยู่ในอันตรายจึงเสด็จเข้าไปด้วย เมื่อเข้าไปข้างใน พระองค์ทรงขยายพระวรกายให้ใหญ่โตมโหฬาร บีบรัดอสูรจากภายในจนอสูรสิ้นใจตาย เหตุการณ์นี้ปรากฏในอถายะที่ 12

4. วัดสาสุร (อสูรลูกวัว) และ พกาสูร (อสูรนกกกระเรียน/นกกกระสา): อสูรเหล่านี้พยายามทำร้ายพระภคชนระหว่างการละเล่นในวัยเยาว์ที่วฤณทวานะ ดังรายละเอียดในอถายะที่ 11 วัดสาสุรปลอมตัวเป็นลูกวัวเพื่อปะปนกับฝูงวัวของพระภคชน พระภคชนทรวงเห็นการหลอกลวงนั้น จึงทรงจับอสูรที่ขาหลังและหาง เหยี่ยมันอย่างรุนแรง และขว้างไปที่ต้นมะตูมเพื่อสังหารมันเสีย ไม่นานหลังจากนั้น พกาสูร สหายของท้าวกังสะ ปรากฏกายเป็นนกกกระสา (หรือนกกกระเรียน) ขนาดมหึมา จู่โจมและกลืนพระภคชนเข้าไป อย่างไรก็ตาม พระภคชนทรวงกลายเป็นดั่งไฟเผาผลาญในลำคอของอสูร ทำให้พกาสูรต้องคายพระองค์ออกมา เมื่ออสูรพยายามโจมตีอีกครั้งด้วยจะงอยปากอันแหลมคม พระภคชนทรวงจับจะงอยปากทั้งสองข้างแล้วฉีกร่างอสูรออกเป็นสองซีก
5. เณรกาสุร (อสูรลา): อสูรตนนี้ในร่างลา พร้อมด้วยพรรคพวก ฝ้าป่าตาลวนะ ป้องกันไม่ให้ใครได้ลิ้มรสผลตาลอันหอมหวาน เมื่อเด็กเลี้ยงวัวแสดงความปรารถนายากกินผลตาล พระพลรามพร้อมด้วยพระภคชนจึงเข้าไปในป่า พระพลรามเขย่าวันไม้ ทำให้ผลตาลร่วงหล่น เณรกาสุรวิ่งเข้าไปใส่พระพลรามและเตะพระองค์ พระพลรามตอบโต้ด้วยการจับขาหลังของเณรกะ เหยี่ยมันไปรอบๆ และฟาดเข้ากับต้นตาล ลั่นสวดชีวิตของมัน พรรคพวกของมันก็พบจุดจบเช่นเดียวกันด้วยน้ำมือของพระพลรามและพระภคชน การเผชิญหน้านี้มีรายละเอียดในอถายะที่ 15
6. กาลิยะ (พญานาค): พญานาคกาลิยะผู้มีพิษร้ายแรงได้ปล่อยพิษลงในแม่น้ำยมุนา ทำให้แม่น้ำไม่สามารถอาศัยอยู่ได้ เพื่อชำระล้างแม่น้ำและปกป้องชาวเมืองวรชะ พระภคชนทรวงกระโดดลงไปในน้ำที่เต็มไปด้วยพิษและทำหายกาลิยะ พญานาคขนาดมหึมาขดตัวรัดพระภคชน แต่พระภคชนทรวงขยายพระวรกาย ปลดปล่อยพระองค์เอง จากนั้น พระองค์ทรงเริ่มร่ายรำอันศักดิ์สิทธิ์บนเศียรจำนวนมากของกาลิยะ ปราบพญานาคโดย

ไม่ได้สังหาร เมื่อเหล่าภรรยาของกาลียะอ่อนวอน พระกฤษณะทรงไว้ชีวิตแต่เนรเทศไปยัง
เกาะรณณะ พร้อมทั้งรับรองว่าจะได้รับการคุ้มครองจากครุฑ เหตุการณ์สำคัญนี้บรรยาย
ไว้ในอถายะที่ 16

7. ประลัมพาสูร (อสุรนักลักพาตัว): ปลอมตัวเป็นเด็กเลี้ยงวัว ประลัมพาสูรเข้าร่วมกลุ่มละ
เล่นของพระกฤษณะและพระพลรามด้วยความตั้งใจที่จะลักพาตัวทั้งสองพระองค์ ระหว่าง
เกมที่ผู้แพ้ต้องแบกผู้ชนะ ประลัมพะซึ่งแบกพระพลรามไว้บนบ่า พยายามหลบหนี ขณะที่
เขาวิ่ง พระพลรามก็หนักขึ้นเรื่อยๆ ทำให้อสูรต้องเผยร่างที่แท้จริงอันใหญ่โตมหึมา พระ
พลรามผู้ไม่เกรงกลัวจึงทรงขกศีรษะของประลัมพะด้วยหมัดอันทรงพลัง ทำให้ศีรษะแตก
ละเอียดและอสูรสิ้นใจตายทันที เรื่องนี้บรรยายไว้ในอถายะที่ 18
8. อริชฏาสูร (อสุรวัว): อสุรตนนี้บุกเข้ามาในหมู่บ้านคนเลี้ยงวัวในร่างของวัวดุร้าย มีโหนก
ขนาดใหญ่และเขาสองข้างแหลมคม สร้างความหวาดกลัวแก่ชาวบ้าน พระกฤษณะทรง
เผชิญหน้ากับอริชฏาสูร โดยครั้งแรกทรงเหวี่ยงมันกลับไปด้วยเขาของมัน เมื่ออสุรบุกเข้า
มาอีกครั้ง พระกฤษณะทรงจับเขาของมัน ทิ่มลงกับพื้น ทบตี และในที่สุดก็ดึงเขาข้างหนึ่ง
ออกมา ใช้เขานั้นทิ่มอสุรจนตาย เหตุการณ์นี้อยู่ในอถายะที่ 36
9. เกสี (อสุรม้า) และ โวยมสูร (อสุรทองฟ้า/ค่างขาว): อสุรทั้งสองตนนี้เป็นสมุนของท้าวกังสะ
ถูกส่งมาเพื่อสังหารพระกฤษณะ และการปราบปรามของพวกมันถูกบรรยายไว้ในอถายะ
ที่ 37 เกสีมาในร่างม้าขนาดมหึมา ส่งเสียงร้องดังกึกก้อง พระกฤษณะทรงทำท่ายม่น และ
เมื่อเกสีโถมตีด้วยปากที่อ้ากว้าง พระกฤษณะทรงสอดพระกรเข้าไปข้างใน พระกรขยาย
ใหญ่ขึ้น บีบคออสุรจนตาย โวยมสูร บุตรของอสุรมายา ปลอมตัวเป็นเด็กเลี้ยงวัวระหว่าง
การละเล่น และเริ่มลักพาตัวเด็กชายคนอื่นๆ ไปขังไว้ในถ้ำบนภูเขา พระกฤษณะทรงทราบ
ถึงการหลอกลวงของมัน จึงทรงจับโวยมสูร ซึ่งจากนั้นก็เผยร่างที่แท้จริงขนาดเท่าภูเขา
พระกฤษณะทรงทิ่มมันลงกับพื้นและสังหารมันเหมือนสัตว์บูชายัญ จากนั้นจึงทรงช่วย
เด็กชายที่ถูกขังออกมา
10. กุวลยาปีทะ (ช้าง) และ กังสะ (ทรราช): การเผชิญหน้าครั้งสำคัญเหล่านี้เกิดขึ้นที่มธุรา
กุวลยาปีทะ ช้างทรงของท้าวกังสะ อันน่าเกรงขาม ถูกวางไว้ที่ทางเข้าลานประลองมวย

ปล้ำเพื่อสังหารพระกฤษณะและพระพลราม พระกฤษณะทรงหยอกล้อช่าง หลบการโจมตี และในที่สุดก็ดึงขาข้างหนึ่งออกมา ใช้มันสังหารช่างและความขี้ขาง เรื่องนี้บรรยายไว้ใน อถายะที่ 43 ไม่นานหลังจากนั้น ในอถายะที่ 44 พระกฤษณะทรงเผชิญหน้ากับท้าวกังสะ ลูกผู้ทรราชของพระองค์ในลานประลองมวยปล้ำ หลังจากท้าวกังสะ สั่งให้นักมวยปล้ำของตนถูกสังหารโดยพระกฤษณะและพระพลราม และด้วยความโกรธจึงสั่งจับกุมและประหารบิดาของตนเองและบิดามารดาของพระกฤษณะ พระกฤษณะทรงกระโดดขึ้นไปบนแท่นประทับของท้าวกังสะ ทรงจับผมของท้าวกังสะ พุ่มลง และสังหารพระองค์ เป็นการทำให้คำทำนายที่หลอกหลอนท้าวกังสะ มานานหลายปีเป็นจริง

11. นรกาสูร (เพามาสูร): อสูรนรกาสูร บุตรของพระแม่ธรณี ปกครองจากเมืองปราศโยดิษะ และได้สร้างความหวาดกลัวไปทั่วสวรรค์ โดยขโมยฉัตรสวรรค์ของพระวรุณและต่างหุทิพย์ของพระนางอหิทิ มารดาแห่งทวยเทพ นอกจากนี้ เขายังได้กักขังเจ้าหญิง 16,100 องค์ตามคำขอของพระอินทร์ พระกฤษณะพร้อมด้วยพระนางสัจยามา พระชายา ทรงครุฑไปยังป้อมปราการของนรกาสูร หลังจากเอาชนะมูระ แม่ทัพห้ำเหี้ยมของนรกาสูรแล้ว พระกฤษณะทรงเผชิญหน้ากับนรกาสูรเอง ซึ่งขี้ขาง พระกฤษณะทรงใช้สุทธรรศนจักรตัดศีรษะนรกาสูร ปลดปล่อยเจ้าหญิงที่ถูกคุมขัง ซึ่งต่อมาพระองค์ได้อภิเษกสมรสด้วย เรื่องนี้มีรายละเอียดในอถายะที่ 59
12. พาณาสูร (อสูรพันแขน): ผู้ติดตามที่ศรัทธาในพระศิวะ พาณาสูรเป็นกษัตริย์แห่งโคณิตปุระ อูษา ธิดาของเขา ตกหลุมรักอนิรุทธ์ หลานชายของพระกฤษณะ และได้ลักลอบพาเขามาที่วังของนาง เมื่อขณะค้นพบอนิรุทธ์ เขาได้คุมขังอนิรุทธ์ สิ่งนี้นำไปสู่การสู้รบครั้งใหญ่ระหว่างกองทัพของพระกฤษณะและพาณาสูร ซึ่งได้รับความช่วยเหลือจากพระศิวะและกองทัพสวรรค์ของพระองค์ พระกฤษณะทรงต่อสู้กับพระศิวะ ในที่สุดก็ทำให้พระองค์สงบลง จากนั้นจึงทรงตัดแขนทั้งพันของพาณาสูรด้วยสุทธรรศนจักร ตามคำขอของพระศิวะ พระกฤษณะทรงไว้ชีวิตพาณาสูร เหลือแขนไว้เพียงสี่ข้าง เรื่องเล่านี้ปรากฏในอถายะที่ 63
13. เปาณทรกะ วาสูเทพ (वासुเทพलूम): ท้าวเปาณทรกะผู้โหดเหี้ยมหลงผิดคิดว่าตนคือवासुเทพ (พระกฤษณะ) ที่แท้จริง เขาลอกเลียนแบบลักษณะของพระกฤษณะ ทั้งจักร ศังข์ และ

แม้กระทั่งครุฑที่สร้างขึ้นเอง เขาส่งสาส์นดูหมิ่นไปยังพระกฤษณะ เรียกร้องให้พระองค์สะ
การอ้างสิทธิ์ พระกฤษณะทรงตอบโต้ด้วยการยกทัพไปยังอาณาจักรของเปณฑรกะ และ
หลังจากการเผชิญหน้า ก็ทรงตัดศีรษะผู้แอบอ้างด้วยสุทรรคนจักร เรื่องนี้บรรยายไว้ใน
อถายะที่ 66

14. ทวิวิฑะ (อสุรลิงกอริลลา): ทวิวิฑะเป็นลิงทรงพลัง สหายของนรกาสูร ผู้ต้องการแก้แค้น
ให้กับการตายของนรกาสูรด้วยการสร้างความเสียหายอย่างกว้างขวางและก่อความเห่
ล้า ฤๅษี เขาได้พบกับพระพลรามกำลังเพลิดเพลินกับการเล่นกับเหล่าโคปีบนภูเขาไรวตะกะ
ทวิวิฑะดูหมิ่นพระพลรามและเหล่าสตรี ขโมยหม้อสุราของพระพลราม พระพลรามทรง
พิโรธ จึงทรงต่อสู้กับทวิวิฑะอย่างดุเดือด หลังจากทวิวิฑะถอนตัวและไม่และขว้างก้อนหิน พระ
พลรามก็ทรงสังหารอสุรลิงด้วยหมัดอันทรงพลัง เรื่องนี้บรรยายไว้ในอถายะที่ 67

15. ชราสันธ (กษัตริย์แห่งมคร): พ่อตาของท้าวกังสะ ชราสันธกลายเป็นศัตรูตัวฉกาจของ
พระกฤษณะและชวยาทวะหลังจากการตายของท้าวกังสะ ยกทัพมาโจมตีมครถึงสิบ
เจ็ดครั้ง ในแต่ละครั้ง พระกฤษณะและพระพลรามทรงทำลายกองทัพของพระองค์ แต่
พระกฤษณะทรงปล่อยให้ชราสันธหลบหนีไปซ้ำแล้วซ้ำเล่า เพื่อให้รวบรวมกองทัพมาอีก
ซึ่งเป็นการช่วยให้พระกฤษณะบรรลุภารกิจในการลดภาระทางทหารของโลก การสังหาร
ชราสันธครั้งสุดท้ายสำเร็จโดยมีระหว่างเตรียมพิธีราชสุยะ โดยได้รับคำแนะนำจาก
กลยุทธ์ของพระกฤษณะ ดังรายละเอียดในมหามารตะและอ้างอิงในอถายะที่ 72 ของ
สกันณะที่ 10

16. ศิคุपालะ (ลูกพี่ลูกน้องผู้หยาบคาย): ศิคุपाल กษัตริย์แห่งเจตีและลูกพี่ลูกน้องของ
พระกฤษณะ มีความเกลียดชังพระองค์อย่างฝังลึก ระหว่างพิธีราชสุยะของยุธิษฐิระ เมื่อ
พระกฤษณะได้รับเลือกให้รับการบูชาเป็นคนแรก ศิคุपालได้กล่าววาจาดูหมิ่นและหมิ่น
ประมาทพระกฤษณะอย่างรุนแรง เนื่องจากทรงสัญญาไว้กับมารดาของศิคุपालว่าจะให้
อภัยความผิดหนึ่งร้อยครั้งแรกของเขา พระกฤษณะจึงทรงอดทนต่อการดูหมิ่นอย่างเงิบๆ
เมื่อศิคุपालทำเกินขีดจำกัดนี้ พระกฤษณะทรงปล่อยสุทรรคนจักรและตัดศีรษะเขาต่อหน้า
ผู้คนทั้งปวง เมื่อสิ้นใจ วิญญาณของศิคุपालะ ซึ่งเป็นแสงสว่างเจิดจ้า ได้รวมเข้ากับร่างของ

พระภุชยะ เป็นสัญลักษณ์ของการหลุดพ้นเนื่องจากการระลึกถึงพระเจ้าอย่างต่อเนื่อง แม้จะเป็นไปในทางเกลียดชังก็ตาม เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นในอถายะที่ 74

17. ศัลวะ (เจ้าแห่งยานเหาะเสาะกะ): สหายของศิคุपालและพันธมิตรของชราสันต์ ทำวศัลวะ ครอบครองนครลอยฟ้าลับชื่อเสาะกะ ซึ่งสร้างโดยมายาทานพ หลังจากการตายของ ศิคุपाल ศัลวะได้โจมตีทวารกาเพื่อแก้แค้นให้พระองค์ การสู้รบอันดุเดือดเกิดขึ้นระหว่าง กองทัพของศัลวะและชาวยาทวะ ในที่สุดพระภุชยะทรงเผชิญหน้ากับศัลวะ ทำลายยาน เหาะเสาะกะของเขา และสังหารศัลวะด้วยสุทธรรคนจักร เรื่องนี้มีรายละเอียดในอถายะที่ 77
18. ทันทวักระ และ วิฑูระ: ทันทวักระ กษัตริย์แห่งการุศะ เป็นอีกหนึ่งสหายของศิคุपाल ศัลวะ และเปาณทรกะ ด้วยความโกรธแค้นจากการตายของพวกเขา เขาจึงโจมตี พระภุชยะด้วยเท้าเปล่า ถูกระบอง พระภุชยะทรงเผชิญหน้า และหลังจากทันทวักระ โจมตีพระองค์ พระองค์ทรงตอบโต้ด้วยกระบองเกาโมทกี ทำลายหัวใจของทันทวักระและ สังหารเขา วิฑูระ น้องชายของทันทวักระ จากนั้นจึงบุกเข้าโจมตีพระภุชยะเพื่อแก้แค้น แต่พระภุชยะทรงตัดศีรษะเขาอย่างรวดเร็วด้วยสุทธรรคนจักร เหตุการณ์เหล่านี้บรรยาย ไว้ในอถายะที่ 78
19. คังขูทะ (ยักษ์): บรืวารผู้มั่งคั่งของท้าวภูเวร ผู้รักษาค้างสมบัติของทวยเทพ คังขูทะได้ พบกับพระภุชยะและพระพลรามกำลังเพลิดเพลินกับการละเล่นยามค่ำคืนกับเหล่า โคปี เขาพยายามลักพาตัว โคปี ซึ่งร้องขอความช่วยเหลือจากพระภุชยะ พระภุชยะและ พระพลรามทรงไล่ตามยักษ์ที่กำลังหลบหนี พระภุชยะทรงตามทันคังขูทะอย่างรวดเร็ว ทรงชกศีรษะของมันเป็นด้วยหมัดเดียวจนขาด และทรงยึดอัญมณีล้ำค่าที่ยักษ์สวมอยู่ที่ศีรษะ ซึ่งต่อมาพระองค์ได้ถวายแด่พระพลราม เรื่องนี้ปรากฏในอถายะที่ 34

ผู้ศึกษาพบว่ารูปแบบการปลอมตัวที่เกิดขึ้นซ้ำๆ ของเหล่าอสูร เช่น ปุตนาล่อมเป็นหญิงงาม วัสสาสุรปลอมเป็นลูกวัว ประลัมพาสูรและไวยมสุรปลอมเป็นเด็กเลี้ยงวัว เน้นย้ำถึงแก่นสำคัญของ เรื่องว่า ความชั่วร้ายมักซ่อนเร้นอยู่ในรูปแบบที่ไม่เป็นอันตรายหรือแม้กระทั่งน่าดึงดูด ความสามารถ ของพระภุชยะในการมองเห็นธาตุแท้ของพวกมัน บางครั้งก็ปล่อยให้การหลอกลวงของพวกมัน

ดำเนินไปถึงจุดหนึ่งก่อนที่จะเข้าแทรกแซง เน้นย้ำถึงความเป็นผู้รอบรู้แห่งสวรรค์ของพระองค์ ลักษณะนี้ทำหน้าที่เป็นเครื่องเตือนใจอันทรงพลังถึงธรรมชาติที่ลวงตาของโลกวัตถุ (มายา) และความสำคัญของการมองเห็นทางจิตวิญญาณมากกว่ารูปลักษณ์ภายนอก ซึ่งเป็นแนวคิดที่ยังรากลึกในปรัชญาฮินดู

นอกจากนี้ ศัตรูอสูรเหล่านี้จำนวนมากยังเชื่อมโยงกันผ่านความสัมพันธ์ในอดีตหรือสายสัมพันธ์ทางครอบครัว เช่น อฆาสูรเป็นน้องชายของปุตนาและพกาสูร ทวิวิทะเป็นสหายของนรกาสูร และทันทวักระเป็นสหายของศิคุपाल ศัลวะ และเปาณทรกะ ความเป็นปรปักษ์อย่างไม่ลดละของท้าว กังสะ เองก็เกิดจากคำทำนายเกี่ยวกับทายาทของพระนางเทวกี ความเชื่อมโยงนี้ชี้ให้เห็นว่าเหตุการณ์เหล่านี้ไม่ใช่เพียงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างโดดเดี่ยว แต่เป็นส่วนหนึ่งของการต่อสู้ที่ต่อเนื่องระหว่างพลังศักดิ์สิทธิ์กับความทุกข์ยากที่เชื่อมโยงกันทางกรรมอย่างต่อเนื่อง แสดงให้เห็นว่าการกระทำเชิงลบและความสัมพันธ์สามารถทำให้วงจรของความขัดแย้งยืดเยื้อได้อย่างไร ทำให้จำเป็นต้องมีการแทรกแซงจากสวรรค์อย่างต่อเนื่องเพื่อฟื้นฟูความสมดุลด้วยเช่นกัน

ลักษณะการพ่ายแพ้ของอสูรแต่ละตนมักจะเหมาะสมกับรูปแบบเฉพาะหรือลักษณะการโจมตีของพวกมันอย่างมีเอกลักษณ์ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงพลังศักดิ์สิทธิ์ที่ปรับเปลี่ยนได้และกลยุทธ์อันชาญฉลาดของพระกฤษณะ (หรือพระพลราม) ตัวอย่างเช่น ปุตนาซึ่งถวียาพิษผ่านเต้านมของนาง พลังชีวิตของนางก็ถูกดึงออกไปผ่านการกระทำนั้นเอง ตถณววรรต ลมกรต ถูกตอบโต้ด้วยน้ำหนักรวมศาลของพระกฤษณะ อฆาสูร อสูรสูง ถูกปราบจากภายในด้วยการขยายร่างของพระกฤษณะ และเกศิ อสูรม้า ก็พบจุดจบคล้ายกันเมื่อแขนของพระกฤษณะขยายใหญ่ในปากของมัน สิ่งนี้แสดงให้เห็นไม่เพียงแต่พลังอำนาจ แต่ยังรวมถึงสติปัญญาอันศักดิ์สิทธิ์ที่ตอบสนองต่อภัยคุกคามได้อย่างสมบูรณ์แบบ ภาควตปุราณะกล่าวไว้อย่างสม่าเสมอว่าอสูรที่ถูกพระกฤษณะสังหารจะบรรลุนิพพาน (มุกติ) การรวมเข้ากับแสงแห่งพระเจ้า หรือการไปถึงที่ประทับอันศักดิ์สิทธิ์ของพระองค์ แนวคิดทางปรัชญานี้เน้นย้ำถึงการชำระล้างสิ่งทุกอย่างเมื่อสัมผัสกับพระผู้เป็นเจ้าในทุกรูปแบบ แม้ว่าจะเป็นศัตรูก็ตาม ยกเว้นเรื่องเล่าเหล่านี้ให้เป็นมากกว่านิทานธรรมดากับความดีและความชั่ว ไปสู่การแสดงธรรมอันลึกซึ้งเกี่ยวกับความเมตตาของพระเจ้าและพลังการไถ่บาปสูงสุดของพระองค์ ซึ่งแม้แต่ความเป็นศัตรูที่มุ่งตรงไปยังพระองค์ก็นำไปสู่การปลดปล่อยทางจิตวิญญาณ

การโจมตีของอสูรหลายครั้งไม่ได้มุ่งเป้าไปที่พระกฤษณะเพียงพระองค์เดียว แต่ยังเป็นการคุกคามสวัสดิภาพของเหล่าสหายที่รักของพระองค์ ไม่ว่าจะเป็นเด็กเลี้ยงวัวและเด็กหญิงผู้บริสุทธิ์ หรือ

พลเมืองแห่งมฤราและทวารกาในภายหลัง การกระทำที่รวดเร็วและเด็ดขาดของพระกฤษณะในสถานการณ์เหล่านี้ แสดงให้เห็นถึงบทบาทสำคัญของพระองค์ในฐานะพระเจ้าสูงสุด การแทรกแซงของพระองค์เป็นการแสดงออกโดยตรงถึงคำมั่นสัญญาที่จะปกป้องผู้ที่เข้ามาพึ่งพิงพระองค์อย่างไม่มีเงื่อนไข คุณลักษณะนี้ของพระกฤษณะเป็นศูนย์กลางของ **ภักติโยคะ** ซึ่งสร้างแรงบันดาลใจให้เกิดศรัทธาและความภักดี โดยแสดงให้เห็นถึงความมุ่งมั่นอันแน่วแน่ของพระเจ้าต่อสวัสดิภาพของผู้ที่รักพระองค์ อสุรในเรื่องเล่าเหล่านี้เป็นศูนย์รวมของ **อธรรม** ความไม่ถูกต้อง, ความโกลาหล, และพลังที่เป็นปฏิปักษ์ต่อความสามัคคีของจักรวาล การกระทำของพวกเขาบงกษาระเบียบธรรมชาติ, สร้างความทุกข์ทรมาน, และทำลายหลักการอันศักดิ์สิทธิ์ การที่พระกฤษณะทรงปราบสิ่งมีชีวิตเหล่านี้อย่างเป็นระบบจึงหมายถึงการฟื้นฟู **ธรรมะ** และการสถาปนากฎแห่งสวรรค์ขึ้นใหม่ นี่คือน้ำที่หลักของอวตารแห่งพระวิษณุ การเผชิญหน้าระหว่างพระกฤษณะและเหล่าอสูรมักมีลักษณะเป็นการละเล่นอันศักดิ์สิทธิ์ พระกฤษณะ แม้จะทรงมีอำนาจทุกอย่าง ก็มักจะปล่อยให้เหล่าอสูรแสดงพลังของตนในตอนแรก หรือแม้กระทั่งดูเหมือนจะทรงเสียเปรียบ พระองค์อาจทรงปรากฏในรูปของเด็กที่เปราะบางหรือเป็นเพียงเด็กหนุ่ม เพื่อที่จะเปิดเผยธรรมชาติอันสูงสุดและไม่อาจเอาชนะได้ของพระองค์ในเวลาที่เหมาะสม ลักษณะที่ดูคล้ายการละเล่นนี้เน้นย้ำถึงธรรมชาติที่ไม่ต้องใช้ความพยายามและปราศจากความผูกพันในการกระทำของพระองค์ ในทางกลับกัน เหล่าอสูรมักถูกพรรณนาว่าติดอยู่ใน **มายา** หรือภาพลวงตาอันศักดิ์สิทธิ์ พวกเขาถูกบดบังด้วยความเย่อหยิ่งและแนวโน้มชั่วร้ายของตนเอง ทำให้ประเมินตัวตนและพลังที่แท้จริงของพระกฤษณะต่ำเกินไป ความหลงผิดนี้เป็นปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่ความพินาศของพวกเขา โดยเน้นถึงธรรมชาติที่ล่องลอยของรูปลักษณ์ภายนอกและพลังของอวิชชาเมื่อเผชิญหน้ากับความเป็นจริงสูงสุด

4.5.2 เทวศาสตร์ารุอันศักดิ์สิทธิ์ของพระกฤษณะ ในสัณฐานที่ 10

เทวศาสตร์ารุของพระกฤษณะนั้นมีลักษณะเฉพาะ เป็นภาพจำและสัญลักษณ์เฉพาะของพระเป็นเจ้า ไม่ต่างจากขลุ่ยเวณที่เป่าทั้งเครื่องประดับ ทั้งสัญลักษณ์แทนลีลาและอัตลักษณ์ของพระกฤษณะ ศาสตร์ารุเหล่านี้มักถูกพรรณนามีชีวิตจิตใจ ปรากฏขึ้นตามพระประสงค์ของพระกฤษณะ และมีอำนาจมหาศาลในการปราบปรามความชั่วร้ายและค้ำจุนธรรมะ ดังนี้

1. สุทรรศนจักร (จักร)

ลักษณะและธรรมชาติ: อารุรูปวงกลมคล้ายจาน ส่องสว่างด้วยรัศมีดุจดวงอาทิตย์ล้านดวงหรือไฟประลัยกัลป์ เป็นหนึ่งในสี่คุณลักษณะหลักของพระวิษณุ

การปรากฏที่สำคัญในสัณฐานที่ 10: ใช้ต่อสู้กับกองทัพของเปาณทรกะ และพระราชแห่งกาสิ และในที่สุดได้ตัดศีรษะเปาณทรกะ, ถูกส่งไปทำลายอสุรไฟที่สุนัขขิมะ (โอรสของพระราชแห่งกาสิ) สร้างขึ้น และต่อมาได้เผานครกาสิจนเป็นเถ้าถ่าน, ใช้ทะเลาะความมีดมีดหนาที่บเมื่อ พระกฤษณะและอรชุนเดินทางไปนำบุตรชายของพราหมณ์กลับคืนมา, กล่าวถึงว่าเป็นหนึ่งในสี่อาวุธ (คังขะ, จักร, คทา, ปัทมะ) ในรูปสี่กรของ พระกฤษณะเมื่อแรกประสูติ

2. เกาโมทกี (คทา)

ลักษณะและธรรมชาติ: คทาอันทรงพลัง พระอัคนีประทานให้ พระกฤษณะ สามารถปรากฏขึ้นตามการเรียกของพระองค์

การปรากฏที่สำคัญในสัณฐานที่ 10: เปาณทรกะเลียนแบบพระกฤษณะ โดยการถือคทา, พระกฤษณะทรงใช้คทาต่อสู้กับกองทัพของเปาณทรกะ, ใช้ทำลายคทาของนายพลอสุรของมูระ ระหว่างการรบกับนรกาสูร (กล่าวถึงในนามคทาครุฑทำลายคทาด้วยคทาของพระองค์เอง), ใช้สังหารทนต์วักระ, กล่าวถึงว่าเป็นหนึ่งในสี่อาวุธในรูปเมื่อแรกประสูติ

3. ปัญจขันยะ (คังข์)

ลักษณะและธรรมชาติ: คังข์ทิพย์ของพระกฤษณะ เป็นสัญลักษณ์ของ ชาติทั้งห้า

การปรากฏที่สำคัญในสัณฐานที่ 10: เปาณทรกะเลียนแบบพระกฤษณะ โดยการถือคังข์, พระกฤษณะทรงเป่าคังข์ปัญจขันยะเมื่อเสด็จกลับถึง ทวารกา และเสียงคังข์ทำให้ชาวเมืองออกมาเฝ้า, กล่าวถึงว่าเป็นหนึ่งในสี่ อาวุธในรูปเมื่อแรกประสูติ, ทรงเป่าคังข์เพื่อทำลายผนังของป้อมปราการ ของนรกาสูร

4. ศารังคะ (ธนู)

ลักษณะและธรรมชาติ: ธนูสวรรค์ของพระวิษณุ ซึ่งเกี่ยวข้องกับพระราม ด้วย

การปรากฏที่สำคัญในสัณฐานที่ 10: เปาณทรกะเลียนแบบพระกฤษณะ โดยการถือธนูศารังคะ, พระกฤษณะทรงโก่งคันศรศารังคะเมื่อทรงลักพา

นางรูกมิณี ขับไล่เหล่ากษัตริย์ที่ขัดขวาง, พระภุชณะทรงใช้ต่อสู้กับ กองทัพของนรกาสูร ตัดอาวุธเป็นชิ้นๆ

5. นันทกะ (พระขรรค์):

ลักษณะและธรรมชาติ: พระขรรค์ทิพย์ของพระภุชณะ เป็นสัญลักษณ์ ของความรู้และผู้ทำลายความไม่รู้

การปรากฏที่สำคัญในสัณฐานที่ 10: เปาณทรกะเลียนแบบพระภุชณะ โดยการถือพระขรรค์, พระภุชณะทรงใช้พระขรรค์ต่อสู้กับกองทัพของ เปาณทรกะ, ใช้ทะลวงแนวป้องกันรั้วของนรกาสูร

การที่ศัตรูเช่นเปาณทรกะเลียนแบบอาวุธและสัญลักษณ์ของพระภุชณะ ไม่เพียงแต่เน้นย้ำ ถึงพลังอำนาจและความศักดิ์สิทธิ์อันเป็นเอกลักษณ์ของสิ่งเหล่านี้เท่านั้น แต่ยังเผยให้เห็นถึงความ เหลาของอิตตาที่ผิดพลาดและการแอบอ้าง การที่พระภุชณะทรงเอาชนะผู้เลียนแบบเช่นนี้ได้ อย่าง ง่ายดายเป็นการตอกย้ำความเป็นทิพย์อันหาที่เปรียบมิได้และเป็นของแท้ของพระองค์ ทรงเอาชนะ เปาณทรกะอย่างเด็ดขาดด้วยอาวุธที่แท้จริงของพระองค์ แสดงให้เห็นว่าคุณลักษณะอันศักดิ์สิทธิ์ไม่ สามารถลอกเลียนแบบได้ง่ายๆ พลังของสิ่งเหล่านั้นมาจากบุคลิกภาพอันศักดิ์สิทธิ์ของผู้ที่ถือครองมัน ความล้มเหลวของเปาณทรกะเป็นเครื่องพิสูจน์ถึงสถานะอันเป็นเอกลักษณ์และสูงสุดของพระภุชณะ

4.5.3 ปฏิสัมพันธ์ของพระภุชณะกับหมู่เทพ และฤๅษี

4.5.3.1 ปฏิสัมพันธ์กับมหาเทพ

ปฏิสัมพันธ์เหล่านี้มักเกี่ยวข้องกับการที่เหล่าเทพเจ้ามาขอความช่วยเหลือจาก พระภุชณะ ถวายคำอธิษฐาน คำสรรเสริญ หรือถูกทำให้ถ่อมตนลงด้วยพลังอำนาจและ ปัญญาที่เหนือกว่าของพระองค์ ซึ่งเป็นการสถาปนาความยิ่งใหญ่สูงสุดของพระองค์

1. พระพรหมา

การอธิษฐานในครรร: พระพรหมา พร้อมด้วยเทพเจ้าองค์อื่นๆ ถวายคำ อธิษฐานแด่พระภุชณะขณะที่พระองค์ประทับอยู่ในครรรของนางเทวิกิ โดยตระหนักถึงภารกิจของพระองค์ในการสังหารกัณสะ คำอธิษฐาน เหล่านี้ยกย่องความสัตย์จริงของพระภุชณะ บทบาทของพระองค์ใน ฐานะพลังภายใน การจุติอวตารอันเป็นทิพย์ และการเป็นผู้สร้างและผู้ค้ำ จุนจักรวาล

การลักพาลูกโคและเด็กเลี้ยงโค (พรหมวิโมหนลีลา): พระพรหมา เพื่อทดสอบพลังอำนาจของพระกฤษณะ ได้ลักพาลูกโคและเพื่อนเด็กเลี้ยงโคของพระองค์ไป พระกฤษณะทรงตอบโต้ด้วยการขยายพระองค์ออกเป็นรูปที่เหมือนกันทุกประการของลูกโคและเด็กเหล่านั้นเป็นเวลาหนึ่งปีเต็ม เมื่อพระพรหมากลับมา ก็ทรงงุนงงเมื่อเห็นพระกฤษณะพร้อมด้วยเด็กและลูกโคทั้งหมด ซึ่งจากนั้นได้สำแดงรูปเป็นพระนารายณ์สี่กร และในที่สุดก็เป็นพรหมอันเป็นหนึ่งเดียวและครอบคลุมทุกสิ่ง ความลวงตาของพระพรหมาถูกขจัดออกไป และพระองค์ได้ถวายคำสรรเสริญ

คำอธิษฐานของพระพรหมา (อถายะที่ 14): พระพรหมาทรงสรรเสริญความงามของพระกฤษณะ ยอมรับความยากลำบากในการทำความเข้าใจความอ่อนหวานของพระองค์ เน้นย้ำการเข้าถึงผ่านภักติ ทูลขอภัยโทษสำหรับความโอหังของพระองค์ และยกย่องโชคดียของชาวยวชะ

2. พระศิวะ (รุทร)

การต่อสู้ในนามของพนาสูร: พระศิวะ พร้อมด้วยพระการติเกยะ ต่อสู้กับพระกฤษณะและพระพลรามในนามของพนาสูรผู้เป็นสาวกของพระองค์ พระศิวะทรงทราบถึงความยิ่งใหญ่ของพระกฤษณะ แต่ทรงต่อสู้เพื่อเสริมสร้างลีลาของพระกฤษณะและแสดงให้เห็นถึงความเหนือกว่าของพระกฤษณะ ซึ่งอาจถูกทำให้ลุ่มหลงโดยโยคมายา

การช่วยให้รอดพ้นจากวฤกาสูร: พระกฤษณะ (ในรูปพระวิษณุ) ทรงช่วยพระศิวะให้รอดพ้นจากวฤกาสูร อสูรที่พระศิวะได้ประทานครที่ป็นอันตรายให้ พระกฤษณะในรูปของพรหมจารี ได้หลอกล่อให้วฤกาสูรทดสอบพรมันกับตนเอง

3. พระอินทร์

โควรรณลีลา: ด้วยความโกรธที่ชาวยวชะหยุดการบูชาัญญของพระองค์ตามคำแนะนำของพระกฤษณะ พระอินทร์พยายามทำให้น้ำท่วมวฤกาทวานะด้วยฝนที่รุนแรง พระกฤษณะทรงยกภูเขาโควรรณะขึ้น คุ่มครองทุกคน ความหึงหวั่นของพระอินทร์ถูกทำให้ลดลง และต่อมาพระองค์พร้อมด้วยสุรภี ได้มาถวายคำอธิษฐานและยอมรับความยิ่งใหญ่ของพระกฤษณะ

4. พระวรุณ

การจับกุมนันทมหาราช: บริวารของพระวรุณจับกุมนันทมหาราช เนื่องจากอาบน้ำในแม่น้ำยมุนาในเวลาที่ไม่เป็นมงคล พระกฤษณะเสด็จไปยังอาณาจักรของพระวรุณ พระวรุณถวายการบูชาแด่พระกฤษณะ ทูลขออภัย และปล่อยตัวนันทมหาราช จากนั้นพระกฤษณะทรงแสดงไภษณโลภให้แก่เหล่าคนเลี้ยงโคได้เห็น

5. หมู่เทพโดยรวม

การอธิษฐานต่อพระกฤษณะในครม: ดังที่กล่าวถึงในหัวข้อพระพรหมา เหล่าเทพเจ้าได้ร่วมกันถวายคำอธิษฐาน

การสรรเสริญหลังโควรรณลีลา: เหล่าสิทธะ, สาธยะ, คนธรรพ์ และ จารณะ ขับร้องสรรเสริญและโปรยดอกไม้หลังจากพระกฤษณะทรงยกภูเขาโควรรณะ

ปฏิสัมพันธ์กับมหาเทพ เช่น พระพรหมา พระศิวะ และพระอินทร์ ดำเนินไปตามแบบแผนที่ สอดคล้องกัน กล่าวคือ เริ่มต้นด้วยการทำท่าย การแสดงความไม่รู้หรือความหยิ่งทะนงของเทพ (หรือ การกระทำในนามของสาวก) ตามมาด้วยการแสดงพลังอำนาจหรือปัญหาที่เหนือกว่าของพระกฤษณะ และจบลงด้วยการที่เทพองค์นั้นตระหนัก ยอมจำนน และถวายคำสรรเสริญ โครงสร้างการเล่าเรื่องนี้เป็น การสถาปนาสถานะของพระกฤษณะในฐานะปรเมศวร (พระเจ้าสูงสุด) อย่างเป็นระบบ ซึ่งแม้แต่ ผู้ปกครองจักรวาลก็อยู่ภายใต้อำนาจของพระองค์ พระพรหมาทดสอบพระกฤษณะ เกิดความ สับสนงุนงง แล้วจึงถวายคำสรรเสริญอันยืดเยื้อเพื่อยอมรับอำนาจอันมีอาจยิ่งใหญ่ของพระกฤษณะ พระศิวะต่อสู้กับพระกฤษณะในนามของพาดาสูร โดยทรงทราบถึงความยิ่งใหญ่ของพระกฤษณะ เพื่อ เป็นการสรรเสริญพระองค์ และต่อมาได้รับการช่วยเหลือจากพระกฤษณะให้รอดพ้นจากวฤกาสูร พระ อินทร์ ผู้เต็มไปด้วยความหยิ่งทะนง โจมตีวรชะและถูกทำให้ถ่มถนลงด้วยการที่พระกฤษณะทรงยก ภูเขาโควรรณะ นำไปสู่การถวายคำสรรเสริญของพระอินทร์ พระวรุณ เมื่อพระกฤษณะเสด็จมาถึง ก็ ทรงถวายการบูชาทันทีและทูลขออภัยโทษ รูปแบบที่เกิดขึ้นซ้ำๆ ของการทำท่ายหรือความขัดแย้งใน เบื้องต้น ตามด้วยการยอมจำนนและการสรรเสริญนี้ ยกระดับพระกฤษณะให้อยู่เหนือเทพเจ้าองค์ อื่นๆ ทั้งหมด

4.5.3.2 ปฏิสัมพันธ์กับเหล่าฤๅษี

ฤๅษีในสัณณะที่ 10 มักทำหน้าที่เป็นผู้บรรยายเรื่องราวอันศักดิ์สิทธิ์ เป็นตัวเร่งปฏิกิริยาของเหตุการณ์ หรือเป็นผู้รับพระคุณและคำสอนของพระภุชยะ ซึ่งเน้นย้ำถึงความสำคัญของปัญญาและการสมาคมกับปราชญ์

1. ธรรมคุณิ มีปฏิสัมพันธ์ที่สำคัญอย่างยิ่งกับพระภุชยะในภาคตปุระณะ สัณณะที่ 10 โดยเฉพาะในพิธีที่สำคัญที่สุดพิธีหนึ่งในช่วงปฐมวัยของพระองค์ เหตุการณ์ดังกล่าวคือ พิธีตั้งพระนามอันศักดิ์สิทธิ์ หรือ นามกรรมสังสการ (Nama-karana Samskara) หลังจากที่พระวสุเทพได้นำพระภุชยะไปฝากไว้กับนันทะและนางยโสธาทิที่หมู่บ้านโคกคุละแล้ว นันทะปรารถนาที่จะจัดพิธีตั้งนามให้แก่บุตรชายทั้งสอง (พระพลรามและพระภุชยะ) ตามประเพณี

การเชิญธรรมคุณิ: นันทะมหาราช ได้เชิญ ธรรมคุณิ ซึ่งเป็นพระบุโรหิตประจำราชวงศ์ยาทวะ มาทำพิธีให้เป็นการส่วนตัวและลับที่สุด เพื่อหลีกเลี่ยงการรับรู้ของท้าวกังสะ

การประกอบพิธี: ณ ที่เรือนลับในคอกวัว ธรรมคุณิได้ประกอบพิธีและเปิดเผยความจริงเกี่ยวกับเด็กทั้งสอง

พระพลราม: ท่านตั้งนามให้บุตรของนางโรหิณีว่า **รามะ** หรือ **พลราม** ซึ่งหมายถึงผู้มีพลังกำลังมหาศาล และยังกล่าวถึงอีกพระนามคือ **สังกระษณะ** เพราะทรงถูกย้ายจากครรภ์หนึ่งไปยังอีกครรภ์หนึ่ง

พระภุชยะ: ท่านตั้งนามให้บุตรของนางยโสธาทิว่า **ภุชยะ** ซึ่งมีความหมายสองนัยคือ ผู้มีพระวรกายคล้ำ และ ผู้ดึงดูดใจสรรพสิ่ง นอกจากนี้ท่านยังให้อีกพระนามที่สำคัญคือ **วสุเทพ** ตามพระนามของพระบิดาที่แท้จริง

คำพยากรณ์: ธรรมคุณิยังได้กล่าวพยากรณ์ถึงอนาคตอันยิ่งใหญ่ของพระภุชยะว่า พระองค์จะนำความสุขมาสู่ชาวชะ จะทรงปราบศัตรูจำนวนมาก และจะทรงมีพระนามและรูปปางอีกมากมายนับไม่ถ้วน

ปฏิสัมพันธ์ระหว่างธรรมคุณิกับพระภุชยะในวัยทารกนี้มีความสำคัญทอย่างยิ่ง เพราะเป็นการยืนยันอัตลักษณ์อันศักดิ์สิทธิ์ของพระเจ้า นี่เป็นครั้งแรกที่อัตลักษณ์และสถานะอันศักดิ์สิทธิ์ของทั้งสองพระองค์ได้รับการยืนยันอย่างเป็นทางการผ่านพิธีกรรมทางพระเวทโดยบุโรหิตผู้มีอำนาจสูงสุดของราชวงศ์ และเป็นผู้เปิดเผยความลับจากสวรรค์ ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการเปิดเผยความ

จริงเกี่ยวกับชาติกำเนิดและอนาคตของพระกฤษณะแก่นันทะมหาราช และเป็นการวางรากฐานเรื่องราวสำหรับลีลา หรือการละเล่นอันศักดิ์สิทธิ์ทั้งหมดที่จะเกิดขึ้นตามมาในภายหลัง

ดังนั้น แม้จะเป็นการพบกันเพียงครั้งเดียวในช่วงปฐมวัย แต่ก็ถือเป็นหนึ่งในเหตุการณ์ที่สำคัญที่สุดในการสถาปนาสถานะความเป็นพระผู้เป็นเจ้าของพระกฤษณะภายในเรื่องเล่าของภาคตปุระณะ

2. นารทมูนิ นารทมูนิเป็นตัวละครสำคัญที่ปรากฏพระองค์ในหลายช่วงเวลาสำคัญ ทำหน้าที่เป็นผู้สื่อสารระหว่างภพต่างๆ และเป็นผู้เร่งให้เหตุการณ์อันศักดิ์สิทธิ์ดำเนินไปตามแผนของพระผู้เป็นเจ้า

การเยือนทวารกาเพื่อเป็นสักขีพยานแห่งโยคมายา: นารทมูนิได้เสด็จเยือนกรุงทวารกด้วยความปรารถนาที่จะเป็นสักขีพยานในลีลา หรือการละเล่นในชีวิตประจำวันของพระกฤษณะกับพระชายาทั้ง 16,108 พระองค์ ท่านได้ประจักษ์ถึงอำนาจแห่งโยคมายาของพระกฤษณะ ซึ่งทรงสามารถสำแดงพระองค์ในรูปต่างๆ ได้พร้อมกันในแต่ละพระราชวัง โดยทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจในฐานะสามีและบิดาที่สมบูรณ์แบบในทุกแห่งหน พระกฤษณะทรงต้อนรับนารทมูนิด้วยความเคารพอย่างสูงสุดถึงกับทรงล้างพระบาทให้ เหตุการณ์นี้เป็นการแสดงให้เห็นถึงพลังอำนาจอันไร้ขีดจำกัดของพระองค์ ควบคู่ไปกับการยึดมั่นในธรรมเนียมปฏิบัติอันชอบธรรมแม้ในฐานะองค์ภควานุสสูง

การสาปบุตรแห่งกุเวร: ก่อนหน้าเหตุการณ์ในเรื่อง นารทมูนิได้ทรงสาป นลกูเวรและมณิครีระ บุตรแห่งท้าวกุเวร ให้กลายเป็นต้นยมลารชุนคู่หนึ่งในวณทาวณะ เนื่องจากความเยอหยิ่งมัวเมาในสุราของพวกเขา คำสาปนี้เป็นไปเพื่อประโยชน์ของทั้งสองโดยแท้จริง เพราะเป็นการกำหนดให้พวกเขาได้รอคอยการปลดปล่อยโดยพระกฤษณะในวัยทารก ซึ่งจะเสด็จมาปลดปล่อยพวกเขาให้พ้นจากคำสาปด้วยการล้มต้นไม้ทั้งสองลง

การแจ้งข่าวแก่ท้าวกังสะ: นารทมูนิได้เสด็จไปพบท้าวกังสะและเปิดเผยความจริงว่าพระกฤษณะและพระพลรามที่กำลังเติบโตอยู่ที่วณทาวณะนั้น แท้จริงแล้วคือโอรสของพระวสุเทพ และพระนางเทวกี การกระทำนี้มีใช้การยุยง แต่เป็นการเร่งปฏิกิริยาให้แผนการแห่งสวรรค์ดำเนินไปสู่จุดไคลแมกซ์ คือการเผชิญหน้าระหว่างธรรมะและอธรรม

การสรรเสริญพระภุชณะ: ภายหลังจากที่พระภุชณะทรงสังหารอสูรเกศี นารทมณีได้ปรากฏพระองค์ขึ้นเพื่อถวายเป็นบูชาและสรรเสริญพระภุชณะ พร้อมทั้งพยากรณ์ถึงวิกรรมอันยิ่งใหญ่ในอนาคตของพระองค์ เช่น การสังหารท้าวศิคุปละ และบทบาทในสงครามมหาภารตะ

ความสำคัญของปฏิสัมพันธ์คือ นารทมณีทำหน้าที่เป็น ตัวเร่งปฏิกิริยาแห่งสวรรค์ การปรากฏในแต่ละครั้งล้วนเป็นการขับเคลื่อนเรื่องราวไปข้างหน้า ทำให้แผนการแห่งสวรรค์คลี่คลายออกมาอย่างสมบูรณ์ เป็นทั้งผู้เปิดเผยความลับ ผู้ให้คำสาปที่เป็นดั่งพร และผู้เป็นสักขีพยานในพระเกียรติคุณของพระภุชณะ

ฤๅษีเสากริ แม้ฤๅษีจะไม่ได้มีปฏิสัมพันธ์กับพระภุชณะโดยตรง แต่การกระทำในอดีตของท่านกลับมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อหนึ่งในลีลาที่โดดเด่นที่สุดของพระองค์

การสาปพญาครุฑ: ในอดีต ฤๅษีเสากริได้บำเพ็ญตบะอยู่ใต้น้ำในแม่น้ำยมุนา ท่านได้เห็นพญาครุฑจับปลาเป็นอาหาร ด้วยความเมตตาสงสาร ท่านจึงได้สาปพญาครุฑว่าหากเข้ามาในบริเวณนั้นอีก จะต้องตายในทันที

คำสาปของฤๅษีเสากรินี้เองที่ทำให้บริเวณแม่น้ำยมุนา กลายเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่พญาครุฑไม่สามารถเข้าใกล้ได้ และด้วยเหตุนี้ พญานาคกาลิยะ ซึ่งหวาดกลัวพญาครุฑ จึงได้ใช้บริเวณนี้เป็นที่หลบภัย การกระทำโดยมิได้ตั้งใจของฤๅษีเสากริจึงเป็นการสร้างฉากและเงื่อนไขที่จำเป็นสำหรับลีลาการปราบพญานาคกาลิยะของพระภุชณะ ซึ่งเป็นหนึ่งในวิกรรมที่แสดงถึงพระเมตตาและอำนาจในการจัดพิชร้ายและสถาปนาความสงบสุข

เหล่ามหาฤๅษี ณ กุรุเกษตร ในช่วงที่เกิดสุริยุปราคาครั้งใหญ่ เหล่ากษัตริย์และมหาชนจากทั่วทุกสารทิศได้เดินทางมาชุมนุมกัน ณ ท่งกุรุเกษตรอันศักดิ์สิทธิ์ รวมถึงพระภุชณะและราชวงศ์ยาทพด้วย ณ ที่นั้น ได้เกิดการสนทนาธรรมครั้งสำคัญ

การสอนพระวสุเทพ: พระวสุเทพได้เข้าไปนมัสการเหล่ามหาฤๅษีผู้ยิ่งใหญ่ที่มาชุมนุมกัน (ซึ่งรวมถึงนารทมณีด้วย) และได้ทูลถามถึงหนทางที่จะนำไปสู่การหลุดพ้นจากพันธนาการของกรรมเหล่ามหาฤๅษี โดยมีพระภุชณะและพระพลรามประทับรับฟังอยู่ด้วย ได้อธิบายว่า การประกอบ

พิธีกรรมตามพระเวทเพื่อบูชาพระวิษณุด้วยความศรัทธา (ภักติ) คือวิธีการอันสูงสุดที่จะต่อต้านผลของกรรมและนำไปสู่ความหลุดพ้น

เหตุการณ์นี้มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นการใช้เวทีการชุมนุมของเหล่ามหาฤๅษีผู้ทรงภูมิปัญญาสูงสุด มาเป็นผู้ยืนยันและตอกย้ำแก่นคำสอนหลักของภาคตปุราณะ นั่นคือ ภักติ คือหนทางอันสูงสุด การที่พระฤๅษณะเอง (ผู้เป็นเป้าหมายสูงสุดของการบูชา) ประทับรับฟังคำสอนนี้ด้วยความเคารพ เป็นการให้เกียรติเหล่าฤๅษีและเป็นการรับรองความถูกต้องของสัจธรรมที่พวกท่านได้แสดงออกมา เป็นการยืนยันว่าแม้จะมีหนทางสู่ความหลุดพ้นมากมาย แต่หนทางแห่งความรักภักดีต่อพระองค์นั้นคือหนทางที่สมบูรณ์ที่สุด

ผู้ศึกษาพบว่า การพิจารณาอย่างละเอียดถึงเรื่องราวในภาคตปุราณะ สกัณธ์ที่ 10 แสดงให้เห็นภาพลักษณ์อันหลากหลายมิติขององค์พระฤๅษณะในฐานะภควานสูงสุด ผ่านการสำแดงฤทธานุภาพ อันหาที่เปรียบมิได้ เทวศาสตร์วาทอันศักดิ์สิทธิ์ของพระองค์ซึ่งเป็นส่วนขยายแห่งความเป็นทิพย์ และปฏิสัมพันธ์อันซับซ้อนที่ยืนยันสถานะอันสูงสุดของพระองค์เหนือเทพเจ้าและสิ่งมีชีวิตทั้งปวงอย่างสม่ำเสมอ ประเด็นสำคัญที่ปรากฏซ้ำๆ คือบทบาทของพระองค์ในฐานะผู้คุ้มครองเหล่าสาวก ผู้ปราบปรามความชั่วร้าย ผู้ประทานความหลุดพ้น (แม้กระทั่งแก่ศัตรู) และเป้าหมายสูงสุดของความรักภักดี (ภักติ) ท้ายที่สุดนี้ เรื่องราวในสกัณธ์ที่ 10 โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เกี่ยวข้องกับฤทธานุภาพ สัญลักษณ์ และความสัมพันธ์ของพระองค์ ล้วนมีจุดมุ่งหมายร่วมกันในการสถาปนาความเป็นใหญ่สูงสุดของพระฤๅษณะ และเพื่อแสดงให้เห็นว่าหนทางแห่งภักดีโยคะเป็นวิธีการหลักในการเข้าถึงและทำความเข้าใจพระองค์ ปฏิสัมพันธ์กับเทพเจ้า ฤๅษี และแม้กระทั่งอสูร ล้วนนำไปสู่การสรรเสริญพระฤๅษณะและการเสริมสร้างศรัทธาและความรักของสาวกให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น

บทที่ 5

การวิเคราะห์อิทธิพลและภาพสะท้อนสังคม วัฒนธรรม และประเพณี

5.1 โครงสร้างทางสังคมแห่งวาระ วิถีชีวิตในชุมชนคนเลียงวัว

ภาคทปฺรณณะ สกัณณะ ที่ 10 ได้พรรณนาถึงเรื่องราวของพระกฤษณะเป็นหลัก ซึ่งฉากหลังของเรื่องราวเหล่านี้ได้สะท้อนให้เห็นภาพ วิถีชีวิตและโครงสร้างทางสังคมของอินเดียโบราณ ที่เรียบง่าย สงดงาม และผูกพันกับธรรมชาติอย่างลึกซึ้ง โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่ชุมชนเกษตรกรรมและการเลี้ยงสัตว์ ที่พึ่งพิงธรรมชาติเป็นหลัก ชีวิตของผู้คนดำเนินไปอย่างเรียบง่าย ใกล้ชิดกับธรรมชาติ และเต็มไปด้วยความเชื่อทางศาสนา ผู้คนให้ความเคารพต่อเทพเจ้า แม่น้ำ ป่าเขา และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ โดยมีพรหมณ์เป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา นอกจากนี้ ยังมีการเฉลิมฉลองเทศกาลรื่นเริงต่างๆ ซึ่งมักเกี่ยวข้องกับฤดูกาลและการบวงสรวงเทพเจ้า เพื่อขอพรให้พืชผลอุดมสมบูรณ์และฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล ปรากฏรายละเอียดดังนี้

5.1.1 โครงสร้างชุมชนและชีวิตประจำวันในโคกุลและวณทวานะ

เป็นถิ่นฐานของคนเลียงวัว ดินแดนวาระ (โคกุล และต่อมาคือวณทวานะ) ได้รับการพรรณนาว่าเป็น ชุมชนที่ประกอบด้วย “โคปะ” (คนเลียงวัวชาย) และ “โคปี” (คนเลียงวัวหญิง) เป็นหลัก การตั้งถิ่นฐานของพวกเขานั้น เมื่อมีการย้ายไปยังสถานที่ใหม่เช่นวณทวานะ จะมีการจัดเกวียนเป็นรูปครึ่งวงกลม¹³⁸ นันทมหาราชเป็นหัวหน้าของโคกุล และเป็นกษัตริย์แห่งวาระ เป็นผู้นำที่ได้รับความเคารพนับถือ ประกอบพิธีกรรมต่างๆ และปรึกษาหารือกับผู้อาวุโสในการกระทำต่างๆ ชุมชนมีความผูกพันกันอย่างใกล้ชิด ร่วมทุกข์ร่วมสุข ปรึกษาหารือกันในเรื่องดีและร้ายและตัดสินใจร่วมกัน เช่น การย้ายถิ่นฐาน เป็นต้น

ชีวิตประจำวันหมุนเวียนอยู่กับการเลี้ยงวัว โดยเด็กๆ เช่น พระกฤษณะและพระพลราม ก็ช่วยดูแลลูกวัว กิจกรรมต่างๆ รวมถึงการละเล่น การร้องรำทำเพลง และการฟังเรื่องราวการผจญภัยของพระกฤษณะมารดาเช่นยโศธาและโรหิณีมีความผูกพันอย่างลึกซึ้งในการดูแลบุตร ชุมชนให้ความสำคัญกับความเรียบง่าย ความบริสุทธิ์ และความสุข ชีวิตของพวกเขาดำเนินไปด้วยความสุขจากการประทับอยู่ของพระกฤษณะ ศูนย์กลางของชาววาระคือปศุสัตว์ วัวคือทรัพย์สินสมบัติหลัก ทรัพย์สินของเราอยู่เบื้องหน้าและเป็นแหล่งทำมาหากิน¹³⁹ การคุ้มครองวัวมีความสำคัญต่อความเป็นอยู่ที่ดีของ

¹³⁸ 10.11.35

¹³⁹ 10.11.31-32

สังคัม การผลิตผลิตภัณฑ์ นม เนยแข็ง และเนยเหลวมีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ เป็นศูนย์กลางของอาหาร การกินและเป็นส่วนหนึ่งของการละเล่นในวัยเด็กของพระภิกษุ

ผู้ศึกษาเห็นว่าในภาควัตปุราณะ สัณหาที่ 10 ชุมชน วรชะถูกยกระดับจากสังคัมคนเลี้ยงวัว ธรรมดาให้กลายเป็น ภูมิศาสตร์ศักดิ์สิทธิ์ หรือ “ลีลาภูมิ” ดินแดนที่วิถีชีวิตประจำวันผสมผสานกับการ ทรงสถิตของพระภิกษุอย่างสมบูรณ์ กิจกรรมทางเศรษฐกิจ เช่น การเลี้ยงวัวและการผลิตนม จึง ไม่ได้เป็นเพียงการยังชีพ แต่ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของ “ลีลา” และเป็นการแสดงออกถึง “ภักดี” (ความศรัทธา) ปุราณะได้พรรณนาภาพของวรชะว่าเป็นสังคัมอุดมคติที่พึ่งพาตนเอง เปี่ยมด้วย ความสุขและความเรียบง่าย เพื่อชี้ว่าชีวิตที่ใกล้ชิดธรรมชาติเช่นนี้เอื้อต่อการเติบโตทางจิตวิญญาณ มากกว่า พระภิกษุทรงกล่าวว่ากิจกรรมเหล่านี้เป็นหน้าที่ทางสังคัมของวรณะไวศยะ¹⁴⁰ ภาควัต ปุราณะใช้ฉากหลังนี้เพื่อยกย่องวิถีชีวิตแบบวรชะให้เป็นแบบแผนอันทรงคุณค่าทางจิตวิญญาณ ซึ่ง เหนือกว่าการแสวงหาอำนาจหรือความซับซ้อนทางเศรษฐกิจในเมืองใหญ่

5.1.2 พิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ (สังสการ) และการบูชาในครัวเรือน

พิธีชาตกรรม เมื่อพระภิกษุประสูติ นันทมหาราชได้ประกอบพิธีชาตกรรมด้วยความปิติ ยินดียิ่ง โดยเชิญพราหมณ์มาสวดมนต์พระเวท บูชาเทพเจ้าและบรรพบุรุษ และถวายทานอย่าง มากมาย (วัว ธัญพืช อัญมณี)¹⁴¹ สิ่งนี้แสดงให้เห็นถึงการยึดมั่นในพิธีกรรมตามพระเวทแบบดั้งเดิมแม้ ในชุมชนคนเลี้ยงวัว

พิธีตั้งชื่อ (นามกรรมะ) ครครคฺคฺนิ ประกอบพิธีตั้งชื่อให้พระภิกษุและพระพลรามอย่าง ลับๆ ในคอกวัว¹⁴² ซึ่งบ่งบอกถึงความสำคัญของพิธีกรรมนี้ ขณะเดียวกันก็ตระหนักถึงภัยคุกคามจาก กังสะ

การบูชาพระแม่กาทยายี เหล่าโคปีที่ยังไม่ได้แต่งงานบูชาพระแม่กาทยายี ถือศีลอดและ บริโภคอาหารง่ายๆ ด้วยความปรารถนาที่จะได้พระภิกษุเป็นสามี สิ่งนี้สะท้อนถึงการบูชาเทพีที่ ได้รับความนิยมและความรักตัวอย่างมุ่งมั่นของเหล่าโคปี¹⁴³

¹⁴⁰ 10.24.21

¹⁴¹ 10.5.1-12

¹⁴² 10.8.1-12

¹⁴³ 10.22.1-5

5.1.3 การเฉลิมฉลองในชุมชน การบูชา และการเปลี่ยนแปลงของพิธีกรรม

งานเฉลิมฉลองเมื่อพระภุชณะประสูติ วรชะได้รับการตกแต่งอย่างวิจิตรบรรจงด้วยธงทิว พวงมาลัย และใบมะม่วง ลานบ้านถูกกวาดและประพรมด้วยน้ำ วัว ตัวผู้ และลูกวัวได้รับการประดับประดา โคปะและโคปีแต่งกายอย่างหรูหรา นำของขวัญมาร่วมงาน ร้องรำทำเพลง และละเล่นสาดผลิตภัณฑ์นมใส่กันอย่างสนุกสนาน เสียงดนตรีจากเครื่องดนตรีหลากหลายชนิดบรรเลงอย่างต่อเนื่อง¹⁴⁴

อินทรีชัย ตามประเพณีของชาววรชะ คนเลี้ยงวัวจะเตรียมประกอบพิธีบูชาพระอินทร์ โดยเชื่อว่าพระองค์เป็นผู้ประทานฝนและค้าจุนชีวิต นันทะอธิบายประเพณีนี้แก่พระภุชณะ โดยอ้างถึงบทบาทในการบรรลุลหรรษ เศรษฐกิจ และความสุขทางโลก¹⁴⁵ พระภุชณะทำทนายความเรื่องนี้โดยเน้นย้ำว่า “กรรม” เป็นตัวกำหนดบทบาทของธรรมชาติและกิจกรรมของตนเอง และการค้าจุนชีวิตโดยตรงจากสภาพแวดล้อมรอบตัว (ป่าไม้ ภูเขา วัว)¹⁴⁶ พระองค์ตั้งคำถามถึงประสิทธิภาพของการบูชาเทพเจ้าที่อยู่ห่างไกล ในเมื่อการดำรงชีวิตของพวกเขาผูกพันโดยตรงกับงานและทรัพยากรในท้องถิ่น พระภุชณะจึงเสนอให้บูชาภูเขาโคววรรณะ พราหมณ์ และวัว โดยใช้เครื่องบูชาที่เตรียมไว้สำหรับพระอินทร์ โดยมีองค์ประกอบคือ การเตรียมอาหารหลากหลายชนิด (อन्नกุฏ) พิธีกรรมตามพระเวทโดยพราหมณ์ การเลี้ยงอาหารนักบวชและสรรพสัตว์ทั้งปวง (รวมถึงผู้ตกทุกข์ได้ยาก) การถวายหญ้าแก่วัว การถวายเครื่องบูชาด้วยความเคารพต่อภูเขาโคววรรณะ การเดินประทักษิณรอบวัว พราหมณ์ กองไฟบูชาัย และภูเขาโคววรรณะ พระภุชณะเองทรงปรากฏในรูปกายอันใหญ่โตเพื่อรับเครื่องบูชา เป็นการยืนยันความศักดิ์สิทธิ์ของภูเขา จากนั้น พระอินทร์ทรงพิโรธที่การบูชาของพระองค์ถูกหยุดยั้ง จึงบันดาลให้ฝนตกหนัก พระภุชณะทรงยกภูเขาโคววรรณะขึ้นเพื่อคุ้มครองชาววรชะ¹⁴⁷

ตารางที่ 24 วิเคราะห์เปรียบเทียบอินทรีชัยกับโคววรรณบูชา

ลักษณะ	อินทรีชัย (ดั้งเดิม)	โคววรรณบูชา (สถาปนาโดยพระภุชณะ)
เทพเจ้าหลัก	พระอินทร์ (เทพเจ้าแห่งฝนและสายฟ้าตามพระเวท)	ภูเขาโคววรรณะ (ท้องถิ่น), วัว, พราหมณ์, พระภุชณะ
แรงจูงใจ	การเอาใจเพื่อให้ฝนตก ความเจริญรุ่งเรือง ประเพณี	ความกตัญญูโดยตรง การยอมรับการค้าจุนชีวิตในทันที (ภักติ)

¹⁴⁴ 10.5.13-18

¹⁴⁵ 10.24.4-12

¹⁴⁶ 10.24.13-23

¹⁴⁷ 10.24.24-38, 10.25.1-33

ลักษณะ	อินทรีชัย (ดั้งเดิม)	โควรรณบูชา (สถาปนาโดยพระภุชณะ)
จุดเน้นของพิธีกรรม	การบูชาด้วยไฟอย่างประณีต สวดมนต์พระเวทเพื่อเทพเจ้าที่อยู่ห่างไกล	การถวายอาหาร (อन्नัญญ) การเดินประทักษิณ การบูชาสิ่งที่มองเห็นได้โดยตรง
ผู้เข้าร่วม	ชุมชนคนเลียงวัว นำโดยผู้อาวุโส/พราหมณ์	ชุมชนคนเลียงวัวทั้งหมด รวมถึงพระภุชณะที่เข้าร่วมอย่างแข็งขันและรับการบูชา
เครื่องบูชา	ธัญพืช เครื่องบูชาตามประเพณี	อาหารปรุงสุกหลากหลายชนิด ผลิตภัณฑ์นม หญ้าสำหรับวัว
ปรัชญาพื้นฐาน	ผลบุญจากการบูชาเทพเจ้า การยึดมั่นในประเพณี	กรรม การพึ่งพาตนเอง ความภักดีต่อสิ่งแวดล้อมรอบตัวและพระผู้เป็นเจ้าสูงสุดที่ประทับอยู่ในนั้น การท้าทายอำนาจสูงสุดของเทพเจ้า
ผลของการละเลย/หยุดยั้ง	ความกลัวพระอินทร์พิโรธ	การคุ้มครองจากพระเจ้าโดยพระภุชณะ

เหตุการณ์โควรรณบูชาเปลี่ยนแปลงการปฏิบัติบูชา พระภุชณะทรงเปลี่ยนจุดสนใจจากการเอาอกเอาใจเทพเจ้าในพระเวทที่อยู่ห่างไกลและทรงพลังเพื่อผลประโยชน์ทางวัตถุ ไปสู่ความสัมพันธ์อันเปี่ยมด้วยความรักโดยตรงกับพระเจ้าผู้สถิตอยู่ทุกหนแห่ง (ปรากฏในโควรรณะ วัวและท้ายที่สุดคือพระองค์เอง) และการยอมรับความศักดิ์สิทธิ์ของสภาพแวดล้อมรอบตัวที่ค้ำจุนชีวิต สิ่งนี้ท้าทายลำดับชั้นทางศาสนาที่มีอยู่และให้อำนาจแก่ชุมชนท้องถิ่น การบูชาอินทรีเทพเป็นพิธีกรรมตามพระเวทที่จัดตั้งขึ้นเพื่อผลประโยชน์ทางวัตถุ (ขอฝน ความเจริญรุ่งเรือง) ข้อโต้แย้งของพระภุชณะต่อต้านพิธีกรรมนี้ มุ่งเน้นไปที่กรรม กระบวนการทางธรรมชาติ และแหล่งที่มาโดยตรงของการดำรงชีวิตของพวกเขา โควรรณบูชาเน้นการบูชาองค์ประกอบและสิ่งมีชีวิตในท้องถิ่นที่จับต้องได้ รวมถึงพระภุชณะเองในรูปแบบที่ทรงแสดง ดังนั้น พระภุชณะจึงใช้กรอบของพิธีกรรมเพื่อนำเสนอการปรับเปลี่ยนความเข้าใจทางศาสนาและการเสริมพลังทางสังคมครั้งใหญ่ โดยเน้นภักดีและการสถิตอยู่ของพระเจ้าในโลกรอบตัว

นอกจากนี้ การเฉลิมฉลองในวาระ เช่น เทศกาลประสูติของพระภุชณะ ผสมผสานพิธีกรรมทางศาสนาที่กำหนดไว้ (ชาตกรรม การบูชาบรรพบุรุษ) เข้ากับกิจกรรมชุมชนที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและเต็มไปด้วยความสุข (การตกแต่ง ดนตรี การละเล่น การให้ของขวัญ) อย่างกลมกลืน สิ่ง

นี้ชี้ให้เห็นถึงสังคมที่ความศักดิ์สิทธิ์ไม่ได้แยกออกจากชีวิตประจำวันอย่างเคร่งครัด แต่เป็นส่วนสำคัญของประสบการณ์และการแสดงออกของชุมชน การประสูติของพระกฤษณะเกี่ยวข้องทั้งพิธีกรรมตามพระเวทอย่างเป็นทางการ และการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างกว้างขวางและสนุกสนาน คำอธิบายเน้นความหรูหรา ความสุข และการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในสังคมวระ แม้แต่สัตว์ก็ได้เป็นส่วนหนึ่งของการเฉลิมฉลอง

ผู้ศึกษามีความเห็นว่าการทำงานของพระกฤษณะ โดยเฉพาะการโค่นล้มกังสะและการคุ้มครองชุมชนวระที่ถูกกดขี่ สะท้อนการแทรกแซงจากสวรรค์เพื่อธำรงความยุติธรรมทางสังคม อย่างไรก็ตาม ความยุติธรรมดังกล่าวตั้งอยู่ภายใต้กรอบของปุราณะที่มุ่งฟื้นฟู “ธรรมะ” มากกว่าการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมโดยสิ้นเชิง เช่น ระบบวระไม่ได้ถูกล้มเลิก การปกครองของกังสะถือว่ายุติธรรมและกตจี ดังนั้นภารกิจของพระกฤษณะจึงรวมถึงการปลดปล่อยภาระของโลกจากผู้ปกครองประเภทนี้ เมื่อพระองค์เอาชนะกังสะได้ ก็ได้รับการยกย่องว่าเป็นการปลดปล่อยโดยชาวเมืองมธรา และได้ทรงคืนบัลลังก์ให้อุครเสนะ กษัตริย์ผู้ทรงธรรม การกระทำดังกล่าวเป็นการฟื้นฟูระเบียบการเมืองที่ยุติธรรม แต่โครงสร้างทางสังคมพื้นฐาน เช่น การแบ่งวระ ซึ่งยืนยันผ่านตำนานคำสาปของยยาตีที่ป้องกันไม่ให้ยาคะครองราชย์¹⁴⁸ ยังคงสืบต่ออยู่ ดังนั้น บทบาทของพระกฤษณะจึงมิใช่การปฏิวัติทางสังคมในความหมายสมัยใหม่ หากแต่เป็นการแก้ไขความไม่สมดุลและยุติธรรมภายในระเบียบสังคมและการเมืองเดิม

5.2 ขบวนการกัทธิพระกฤษณะในอินเดีย การแสดงศรัทธาจากสกันระที่ 10

เรื่องราวและปรัชญาจากภาคตปุราณะ สกันระที่ 10 ได้เป็นแรงบันดาลใจสำคัญในการก่อตั้งและพัฒนาิกายและขบวนการกัทธิพระกฤษณะหลายสายในอินเดีย โดยแต่ละิกายมีแนวทางปรัชญาและการปฏิบัติบูชาที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง แต่ยังคงมีรากฐานร่วมกันในการแสดงความรักความศรัทธาต่อพระกฤษณะตามที่พรรณนาไว้ในสกันระที่ 10

5.2.1. ปุชฌิมรรค (Puṣṭimārga)

1. การก่อตั้งและปรัชญา นิกายปุชฌิมรรคก่อตั้งขึ้นโดยท่านวัลลภาจารย์ในช่วงต้นศตวรรษที่ 16 ปรัชญาหลักของนิกายนี้คือ ศุทธาไทวตะ (Śuddhadvaita) หรือ อไทวตะอันบริสุทธิ์ ซึ่งสอนว่าพระกฤษณะคือเทพเจ้าสูงสุด และการหลุดพ้น (โมกษะ) จะเกิดขึ้นได้ด้วยพระคุณ

¹⁴⁸ 9.18.41-43

(ปุชฎิ) ของพระองค์เท่านั้น นิกายนี้เน้นการปฏิบัติ เสวา (sevā) หรือการปรนนิบัติรับใช้ พระกฤษณะด้วยความรักอันบริสุทธิ์และไม่หวังผลตอบแทน¹⁴⁹

2. การบูชาพระกฤษณะในปางกุมาร หัวใจสำคัญของปุชฎิคือการบูชาพระกฤษณะในรูปของ พาลกฤษณะ (Bala Krishna) หรือพระกฤษณะในวัยเยาว์ ตามที่พรรณนาไว้ในสักันธะที่ 10 แห่งภาควตปุราณะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสัลาในวัยเด็กที่วฤณทาวณะและเหตุการณ์ที่ภูเขาโคววรรณะ การทำเสวา ในแต่ละวันเป็นการจำลองกิจวัตรประจำวันของพระกฤษณะในวัยเยาว์¹⁵⁰
3. สถานที่สำคัญ วัดศรีนาลจี (Shrinathji Temple) ที่เมืองนาถวารา รัฐราชสถาน ถือเป็นศูนย์กลางหลักของนิกายปุชฎิมีรค สถาปนาขึ้นราวปี ค.ศ. 1669 ภูเขาโคววรรณะก็เป็นอีกหนึ่งสถานที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับนิกายนี้¹⁵¹
4. อัชฎยามะ เสวา การบูชาประจำวันในปุชฎิมีรคแบ่งออกเป็นแปดยาม (อัชฎยามะ) สะท้อนถึงกิจวัตรประจำวันของพระกฤษณะน้อยในพระราชวังของท้าวหนันทะ ได้แก่ มังคละ (ทรงตื่นบรรทม), ศฤงคาร (ทรงเครื่อง), โคปาละ (ทรงนำโคไปเลี้ยง), ราชโภค (เสวยพระกระยาหารกลางวัน), อุททาปนะ (ทรงตื่นจากบรรทมกลางวัน), โภค (เสวยของว่าง), สันธยาอารตี (พิธีบูชาช่วงเย็น) และศยัน (ทรงเข้าบรรทม) การได้ทรรศนะ (darshan) หรือการได้ยลโฉมพระปฎิมาในแต่ละยามนั้นมีความสำคัญยิ่ง และแต่ละยามจะสัมพันธ์กับ ภาวะ (bhāva) หรืออารมณ์ความรู้สึกและสัลาเฉพาะจากสักันธะที่ 10¹⁵²
5. เทศกาลสำคัญ

ชั้นมาฆฎมี (นันทะ มโหดสวะ - Nanda Mahotsav) การเฉลิมฉลองวันประสูติของพระกฤษณะ โดยเน้นถึงการปรากฏพระองค์ในเวลาเที่ยงคืนและความรื่นเริงในบ้านของนันทะ¹⁵³

¹⁴⁹ Richard Barz, *The Bhakti Sect of Vallabhācārya* (Thomson Press, 1976), 3–7.

¹⁵⁰ Paul M. Toomey, *Food from the Mouth of Krishna: Feasts and Festivities in a North Indian Pilgrimage Centre* (Hindustan Publishing Corporation, 1994), 49–51.

¹⁵¹ Anne-Marie Gaston, *Krishna's Musicians: Musicians and Music Making in the Temples of Nathdvara, Rajasthan* (Manohar Publishers & Distributors, 1997), 27–28.

¹⁵² Peter Bennett, *The Path of Grace: Social Organization and Temple Worship in a Vaishnava Sect* (Hindustan Publishing Corporation, 1993), 78.

¹⁵³ David L. Haberman, *Acting as a Way of Salvation: A Study of Rāgānugā Bhakti Sādhana* (Oxford University Press, 1988), 70–71.

อันนภฏ (โควรรณะ บูชา - Govardhan Puja) เพื่อระลึกถึงเหตุการณ์ที่พระกฤษณะทรงยกภูเขาโควรรณะ มีการสร้างกองข้าวขนาดใหญ่แทนภูเขาเพื่อถวายเป็นเครื่องบูชา¹⁵⁴ ซึ่งเกี่ยวข้องโดยตรงกับเรื่องราวในสัณฐะที่ 10

โฮลี (โทะละ อุตสวะ - Dol Utsav) เฉลิมฉลองลีลาอันสนุกสนานของพระกฤษณะกับพระนางราธาและเหล่าโคปี สะท้อนถึงความร่าเริงและสีสันในพระชนมชีพของพระองค์

การปฏิบัติ เสวา ในนิกายปุชฎัมมรรมิได้เป็นเพียงพิธีกรรม แต่เป็นการจำลองพระชนมชีพประจำวันของพระกฤษณะตามที่บรรยายไว้ในสัณฐะที่ 10 อย่างประณีตและเปี่ยมด้วยสุนทรียะ ล้วนมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างความพึงพอใจและมีปฏิสัมพันธ์กับพระกฤษณะในฐานะที่ทรงมีชีวิตชีวา โดยอาศัยการพรรณนาอันมีชีวิตชีวาเกี่ยวกับพระชนมชีพของพระองค์ในวณทาวนะจากสัณฐะที่ 10 สิ่งนี้ทำให้การอุทิศตนเป็นประสบการณ์ที่ดื่มด่ำ เปิดโอกาสให้ผู้ศรัทธาสัมผัสได้ถึงการเป็นส่วนหนึ่งในลีลาของพระกฤษณะ

5.2.2 ราธาวัลลภสัมประทาย (Rādhāvallabha Sampradāya)

1. **การก่อตั้งและปรัชญา** นิกายราธาวัลลภก่อตั้งโดยท่านหิต หริวงศ์ มหาประภุ ในปี ค.ศ. 1535 ณ เมืองวณทาวนะ¹⁵⁵ นิกายนี้ให้ความสำคัญสูงสุดกับพระนางราธาในฐานะพระผู้เป็นเจ้าสูงสุด โดยมีพระกฤษณะเป็นพระสวามีและผู้ภักดีที่ใกล้ชิดที่สุด เน้นการปฏิบัติ เปรมภักติ (prema bhakti) หรือความรักความภักดีอันบริสุทธิ์ และ รโสปาสนา (Rasopāsana) คือการบูชาผ่านรสแห่งความรักอันศักดิ์สิทธิ์ระหว่างพระนางราธากับพระกฤษณะ นิกายนี้ไม่ส่งเสริมการถือสันโดษ แต่สนับสนุนการดำเนินชีวิตแบบคฤหัสถ์¹⁵⁶
2. **การตีความลีลาจากสัณฐะที่ 10** นิกายราธาวัลลภให้ความสำคัญกับความรักอันลึกซึ้งและลีลาต่างๆ ของพระนางราธาและพระกฤษณะ โดยได้รับแรงบันดาลใจจากจิตวิญญาณของสัณฐะที่ 10 โดยเฉพาะอย่างยิ่งราสลีลา แต่มีหลักการสำคัญคือการยกย่องพระนางราธาให้

¹⁵⁴ 10.24-25

¹⁵⁵ Rupert Snell, *The Eighty-Four Hymns of Hita Harivaṃśa: An Edition of the Caurāsī Pada* (Motilal Banarsidass, 1991), 5.

¹⁵⁶ Charles S. J. White, “The Rādhāvallabhī Sect: A Study in the Vṛndāvana School of Vaiṣṇavism,” in *History of Religions* 10, no. 2 (1970): 41–44.

เป็นใหญ่สูงสุด คัมภีร์สำคัญของนิกายนี้คือ หิต-เจาราสี (Hita Caurāsī) และ ราชา สุธา นิธิ (Radhā Sudhā Nidhi) ซึ่งประพันธ์โดยท่านหิต หริวงศ์ เพื่อแสดงออกถึงความภักดีนี้¹⁵⁷

3. **วัดราชาวัลลกและแนวปฏิบัติ** วัดศรีราชาวัลลกในวฤณทาวนะเป็นศูนย์กลางหลักของนิกาย ลักษณะเด่นคือการแสดงออกถึงการประทับอยู่ของพระนางราชาด้วยการตั้งมณฑป (คาที่เสวา - gādī sevā) ไว้ข้างพระปฏิมาของพระกฤษณะ แทนที่จะเป็นพระรูปของพระนางราชาโดยตรง การบูชาประกอบด้วย สมาช คายัน (samāj gāyan) หรือการขับร้องเพลงสรรเสริญร่วมกัน¹⁵⁸

4. เทศกาลสำคัญ

หิตตสวะ (Hitotsava) จัดขึ้นเพื่อระลึกถึงท่านหิต หริวงศ์ มหาประมุขผู้ก่อตั้งนิกาย
ราชาษฏมิ (Rādhāṣṭamī) การเฉลิมฉลองวันประสูติของพระนางราชาอย่างยิ่งใหญ่

มีข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับการบูชาพระกฤษณะและพระนางราชาในประเทศไทย แต่ยังไม่พบหลักฐานเฉพาะเจาะจงเกี่ยวกับการปรากฏของนิกายราชาวัลลกอย่างเป็นทางการ

แม้ว่าสัณฐะที่ 10 แห่งภาคตปุราณะจะพรรณนาถึงโคปีผู้เป็นที่รักยิ่งของพระกฤษณะและเป็นศูนย์กลางของราสลีลา แต่นิกายราชาวัลลกได้ยกระดับสถานะของพระนางราชาขึ้นเป็นพระผู้เป็นเจ้าของสูงสุด โดยมีพระกฤษณะเป็นผู้ภักดีของพระนาง แสดงให้เห็นถึงเส้นทางความภักดีอันเป็นเอกลักษณ์ ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่ความเป็นทิพย์ของพระนางราชา โดยได้รับแรงบันดาลใจแต่ก็ตีความใหม่จากเรื่องราวในสัณฐะที่ 10

5.2.3 อิสคอน (สมาคมกฤษณภาวนามฤตนาชาติ - ISKCON)

1. **การก่อตั้งและการขยาย** สมาคมกฤษณภาวนามฤตนาชาติ หรือ อิสคอน ก่อตั้งโดยท่าน เอ.ซี. ภักติเวทานตะ สวามี ปรภุพาทะ ในนครนิวยอร์ก สหรัฐอเมริกา เมื่อปี ค.ศ. 1966 และ

¹⁵⁷ Sharan Bihari Goswami, trans., **introduction to Rādhā Sudhā Nidhi**, by Hita Harivamśa Mahāprabhu (Vrajajivan Printech, 2001), v–vii.

¹⁵⁸ Margaret H. Case, **Seeing Krishna: The Religious World of a Brahman Family in Vrindaban** (Oxford University Press, 2000), 46–48.

ได้ขยายเครือข่ายไปทั่วโลก รวมถึงมีศูนย์กลางสำคัญในอินเดีย เช่น มายาปุระ วฤณทาวนะ มุมไบ และเดลี และในประเทศไทย (อิสคอน กรุงเทพฯ, ราเชสยาม, คีตาอาศรม อ่อนนุช)

2. คำสอนหลักและสัณฐานที่ 10 อิสคอนให้ความสำคัญอย่างยิ่งต่อคัมภีร์ภาควตปุราณะ โดยเฉพาะสัณฐานที่ 10 ซึ่งเปิดเผยลีลาของพระกฤษณะและสถาปนาพระองค์ในฐานะพระบุคลิภาพแห่งพระผู้เป็นเจ้าสูงสุด การสวด ทหร กฤษณะ มหามนต์ถือเป็นหัวใจสำคัญของการปฏิบัติธรรม¹⁵⁹

3. กิจกรรมในศูนย์สำคัญ

อินเดีย วัดต่างๆ เช่น จันโทรทยะ มณเฑียร ที่มายาปุระ, กฤษณะพลราม มณเฑียร ที่วฤณทาวนะ, และราธา ราสพิหารี ที่มุมไบ มีการประกอบพิธีบูชาทุกวัน การสวดคีร์ตัน การบรรยายธรรมจากภาควตปุราณะ การเผยแพร่หนังสือ และการจัดเทศกาลเฉลิมฉลองต่างๆ สถาบันการศึกษา เช่น อิสคอน ภาควตะ มหาวิทยาลัย มุ่งเน้นการศึกษาพระคัมภีร์อย่างเป็นระบบ รวมถึงสัณฐานที่ 10

ประเทศไทย อิสคอน กรุงเทพฯ, ศรีศรีราเชสยาม (มูลนิธิศรีศรีราเชสยาม), และคีตาอาศรม อ่อนนุช จัดกิจกรรมบูชาเทพเจ้า สวดคีร์ตัน จัดเทศกาล และศึกษาพระคัมภีร์พระเวท โดยเน้นการบูชาพระกฤษณะและพระนางราธา

4. การเฉลิมฉลองเทศกาล

กฤษณชันมาษฏมิ เฉลิมฉลองด้วยการถือศีลอด การสวดคีร์ตัน การบรรยายธรรมเกี่ยวกับประวัติการประสูติและลีลาของพระกฤษณะจากสัณฐานที่ 10 และพิธีอารตีเที่ยงคืน การแสดงละครเกี่ยวกับพระชนมชีพของพระกฤษณะ (ราสลีลา หรือ กฤษณลีลา) เป็นกิจกรรมที่พบเห็นได้ทั่วไป

โคววรรณบูชา จัดขึ้นเพื่อระลึกถึงเหตุการณ์ที่พระกฤษณะทรงยกภูเขาโคววรรณะ โดยมักมีการจำลองภูเขาจากอาหาร

ราสปูรณิมา เฉลิมฉลองราสลีลา

¹⁵⁹ A. C. Bhaktivedanta Swami Prabhupāda, **preface to Śrīmad-Bhāgavatam, Tenth Canto** (The Bhaktivedanta Book Trust, 1977), v–ix.

5. **โครงการทางการศึกษา** อิสคอนดำเนินโครงการด้านการศึกษาทั่วโลก รวมถึงในอินเดีย โดยมุ่งเน้นที่พระคัมภีร์ เช่น ภาควัตปุราณะ โครงการเหล่านี้มีเป้าหมายเพื่อเผยแผ่คำสอนจากสกันระที่ 10

อิสคอนมีบทบาทสำคัญในการแปล ตีความ และเผยแพร่เรื่องราวและปรัชญาจากภาควัตปุราณะ สกันระที่ 10 สู่มุขมทั่วโลก รวมถึงในประเทศไทย ทำให้เรื่องราวเหล่านี้สามารถเข้าถึงได้ นอกเหนือจากบริบททางวัฒนธรรมและภาษาดั้งเดิมของอินเดีย การแปลและอธิบายภาควัตปุราณะของท่านปรภุปาตะ ซึ่งเป็นการสรุปความสกันระที่ 10 ทำให้คัมภีร์เหล่านี้เผยแพร่ไปอย่างกว้างขวางในภาษาอังกฤษและภาษาอื่นๆ เครือข่ายวัดและศูนย์ของอิสคอนทั่วโลก รวมถึงในประเทศไทยได้ส่งเสริมคำสอนเหล่านี้อย่างแข็งขันผ่านการบรรยายธรรม เทศกาล และการเผยแพร่หนังสือ การปรากฏของศูนย์อิสคอนในประเทศไทยและการจัดกิจกรรมต่างๆ เช่น การเฉลิมฉลองเทศกาลขึ้นมาสุมิตี แสดงให้เห็นถึงการเผยแผ่ความศรัทธาที่เน้นสกันระที่ 10 โดยตรง ทำให้อิสคอนเป็นช่องทางสำคัญในยุคปัจจุบันสำหรับการส่งต่ออิทธิพลของเรื่องราวพระกฤษณะเหล่านี้ในระดับนานาชาติ

ตารางที่ 25 เปรียบเทียบลัทธิบูชาพระกฤษณะที่สำคัญ (ปุชฏิมรรค, ราธาวัลลภ, อิสคอน)

ลักษณะ	ปุชฏิมรรค (Puṣṭimārga)	ราธาวัลลภสัม ประทาย (Rādhāvallabha Sampradāya)	อิสคอน (ISKCON)
ผู้ก่อตั้ง	วัลลภอาจารย์ (Vallabhācārya)	Hita Harivaṁśa Mahāprabhu	A.C. Bhaktivedānta Svāmī Prabhupāda
ปรัชญาหลัก	ศุทธาไววตะ (Śuddhādvaita) – พระคุณของ พระกฤษณะ (ปุชฏี)	เปรมภักติ (Prema Bhakti), รโสปาสนา (Rasopāsanā) – พระนางราธาคือ พระผู้เป็นเจ้าสูงสุด	อจินตยะ เกทาเกทัตตวะ (Acintya Bhedābheda Tattva) – พระกฤษณะคือพระ บุคลิกภาพแห่งพระผู้เป็นเจ้าสูงสุด
คัมภีร์สำคัญ	ภาควัตปุราณะ (โดยเฉพาะส กันระที่ 10),	ภาควัตปุราณะ (ตีความเน้นพระ นางราธา), หิต-เจา	ภควิทิตา, ภาควัตปุราณะ (โดยเฉพาะสกันระที่ 10, ใจตันยจริตามฤต (Caitanya-caritāmṛta)

ลักษณะ	ปุชฏิมรรค (Puṣṭimārga)	ราชาวัลลภสัม ประทาย (Rādhāvallabha Sampradāya)	อิสคอน (ISKCON)
	โซทศครันท์ (Śoḍaśa Granthāḥ) ของ ท่านวัลลภอาจารย์	ราสี, ราธา สุธา นิธิ	
ปางพระกฤษณะ ที่เน้น	พระกฤษณะในวัย เยาว์, ศรีนาถจี (Śrīnāthajī)	พระกฤษณะและ พระนางราธาในวัย หนุ่มสาว โดยเน้น พระนางราธา	พระกฤษณะในทุกปาง โดยเฉพาะในฐานะสวयัม ภควาน และพระกฤษณะกับพระนางราธา
แนวปฏิบัติสำคัญ (เชื่อมโยงกับส ถะที่ 10)	อัชฏยามะ เสวา (Aṣṭayāma- sevā) – การ ปรนนิบัติ พระกฤษณะน้อย ตลอดแปดยาม จำลองลีลาในวณ ทาวนะ	สมาช คายัน (Samāj Gāyan) – การขับร้องเพลง สรรเสริญความรัก ของพระนางราธา และพระกฤษณะ, การบูชาคาที่ (Gādī Sevā) ของ พระนางราธา	การสวดมหามนต์หเร กฤษณะ, การศึกษาและ เผยแพร่ภาควคปุราณะ สกัธะที่ 10, การบูชา พระรูป ที่สะท้อนลีลาต่างๆ
เทศกาลสำคัญ	ชันมาชฎมี (นันท มโหดสวะ), อันน กุฎ (โควรรธน บูชา), โฮลี	หิโตตสวะ, ราชาชฎมี, ชัน มาชฎมี	กฤษณชันมาชฎมี, โควรรธนบูชา, ราสปุรณิมา, รยยาตรา
สถานที่สำคัญใน อินเดีย	นาถทวารา (Nāthadvāra), วณทาวนะ (Vṛndāvana), โควรรธนะ (Govardhana)	วณทาวนะ (วัด ราชาวัลลภ)	มายาปุระ (Māyāpur), วณทาวนะ, มุมไบ (Mumbai), เดลี (Delhi)

ลักษณะ	ปุชฏิมรรค (Puṣṭimārga)	ราธาวัลลภสัม ประทาย (Rādhāvallabha Sampradāya)	อิสคอน (ISKCON)
การปรากฏในไทย	ไม่พบหลักฐาน ชัดเจน	พบการบูชา พระกฤษณะและ พระนางราธาทัวไป แต่ไม่ปรากฏนิกาย ราธาวัลลภอย่าง เป็นทางการ	มีศูนย์และวัดอิสคอนหลายแห่ง เช่น อิสคอน กรุงเทพฯ, ราธสยาม, คีตาอาศรม

5.3 อิทธิพลของ “ทวารวดี” ความเชื่อมโยงกับนครในตำนานของพระกฤษณะ

ชื่อ ทวารวดี ซึ่งเป็นชื่อของวัฒนธรรมหรือกลุ่มบ้านเมืองโบราณในภาคกลางของประเทศไทย (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 12-16) มีความเชื่อมโยงอย่างน่าสนใจกับ ทวารกา (Dvārakā) นครในตำนานที่พระกฤษณะทรงสถาปนาและปกครองตามที่ปรากฏในคัมภีร์ การนำชื่อดังกล่าวมาใช้สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามของผู้ปกครองท้องถิ่นในการสร้างความชอบธรรมและความศักดิ์สิทธิ์ โดยเชื่อมโยงรัฐของตนเข้ากับนครศักดิ์สิทธิ์ของพระกฤษณะ และโดยนัยคือการอ้างอิงถึงจันทรวงศ์อันทรงเกียรติที่พระกฤษณะทรงเป็นสมาชิก การตั้งชื่อบ้านเมืองตามสถานที่ในปุราณะเป็นกลวิธีหนึ่งในการสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้แก่พื้นที่และเชื่อมโยงอำนาจการปกครองเข้ากับระเบียบของจักรวาล นอกจากนี้ ยังพบการใช้ชื่อ “ทวารวดี” ในจารึกของกัมพูชา (เช่น “สฤก ทวารวดี”) ซึ่งชี้ให้เห็นถึงการรับรู้และการใช้ชื่อนี้ในระดับภูมิภาคที่กว้างขวางขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ทางการเมืองและศาสนา¹⁶⁰

การรับนามทวารวดีมาใช้ จึงแสดงให้เห็นถึงรูปแบบการหยิบยืมทางวัฒนธรรมจากอินเดียที่ซับซ้อน ไม่ใช่เพียงแค่เรื่องเล่าหรือรูปเคารพ แต่ยังรวมถึง ภูมิศาสตร์อันศักดิ์สิทธิ์และความชอบธรรมทางการเมือง ซึ่งบ่งชี้ถึงความเข้าใจในตำนานปุราณะอย่างลึกซึ้งในหมู่ชนชั้นปกครอง การตั้งชื่ออาณาจักรของตนว่า “ทวารวดี” จึงเป็นการผนวกรัฐของตนเข้ากับโลกทัศน์เชิงปุราณะที่ทรงเกียรติเพื่อสร้างอัตลักษณ์และอำนาจของตนเองอย่างมีนัยสำคัญ

¹⁶⁰ จารึกปราสาทจอร์ (K. 1214) พ.ศ. 1585 กล่าวถึง “สฤก ทวารวดี” อ้างถึงใน Michael Vickery, “What and Where was Chenla?,” *TRÉMA* 56 (2021): 75.

คำว่า “ทวารวดี” หรือ “ทวารกา” เป็นคำในภาษาสันสกฤต สามารถแปลความหมายได้ว่า “นครแห่งประตู” หรือ “นครที่มีประตูหลายบาน”¹⁶¹ ในมหากาพย์และคัมภีร์ปุราณะของอินเดีย ทวารกาได้รับการยกย่องให้เป็นเมืองหลวงทั้งดงามและมีป้อมปราการแข็งแกร่งของพระกฤษณะ ซึ่งสถาปนาขึ้น ณ ชายฝั่งตะวันตกของอินเดีย (ปัจจุบันคือรัฐคุชราต) คัมภีร์ระบุว่าเมืองนี้สร้างโดยพระวิศวกรรม (สถาปนิกแห่งทวยเทพ) และเป็นสัญลักษณ์ของความมั่งคั่ง ความปลอดภัย และระเบียบอันศักดิ์สิทธิ์ นอกจากความหมายตรงตัวแล้ว ชื่อนี้ยังมีความหมายเชิงสัญลักษณ์ว่าเป็น “ประตูสู่การหลุดพ้น” (โมกษะ) หรือในทางโลกคือเป็นเมืองท่าสำคัญที่เป็นประตูสู่การค้าทางทะเล

ในอดีตการเมืองอยู่ของหน่วยการเมืองชื่อทวารวดีในดินแดนไทยเป็นเพียงข้อสันนิษฐานที่อิงจากหลักฐานภายนอกเป็นหลัก อย่างไรก็ตามการค้นพบเหรียญเงินจารึกในเวลาต่อมาได้แสดงหลักฐานที่ชัดเจนขึ้น ในปี พ.ศ. 2486 ได้มีการขุดพบเหรียญเงินสองเหรียญจากสถูปในจังหวัดนครปฐม ซึ่งเป็นศูนย์กลางสำคัญของวัฒนธรรมทวารวดี เหรียญดังกล่าวมีจารึกภาษาสันสกฤตด้วยอักษรปัลลวะ (พุทธศตวรรษที่ 10-13) ว่า “ศรีทวารวดีศวรปุณย” ซึ่งยอร์ช เซเดส์ (George Coedès) นักวิชาการด้านจารึกคนสำคัญ ได้แปลความหมายว่า “บุญกุศลของพระราชแห่งศรีทวารวดี” จารึกนี้มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นการเชื่อมโยงชื่อ “ทวารวดี” เข้ากับสถาบันกษัตริย์โดยตรง และกำหนดให้การกระทำของกษัตริย์เป็น “บุญ” (ปุณยะ) ซึ่งต่อยอดถึงอัตลักษณ์ของบ้านเมืองและความสัมพันธ์ระหว่างการเมืองกับศาสนา ต่อมาการค้นพบเหรียญลักษณะคล้ายกันในแหล่งโบราณคดีทวารวดีอื่นๆ เช่น อุทอง และบ้านคูเมือง¹⁶² ซึ่งยืนยันว่าชื่อ “ทวารวดี” เป็นที่รับรู้ในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนกลางอย่างกว้างขวางวลี ข้อความบนเหรียญยังสะท้อนว่า การใช้อำนาจได้ถูกผนวกเข้ากับอุดมการณ์ทางศาสนาเรื่องการทำบุญ ซึ่งเป็นแนวคิดสำคัญทั้งในศาสนาพุทธและฮินดู

หลักฐานทางโบราณคดีในไทยสอดคล้องกับบันทึกของชาวต่างชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบันทึกของพระภิกษุจีนที่เดินทางไปอินเดีย เช่น พระถังซำจั๋ง และอี้จิง ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12 ได้กล่าวถึงดินแดนที่เรียกว่า “โทะ-โล-โป-ตี้” (墮羅鉢底)¹⁶³ ซึ่งนักวิชาการนับตั้งแต่ซามูเอล บีล (Samuel Beal) ในปี พ.ศ. 2427 ได้เสนอข้อสันนิษฐานที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางว่า “โทะ-โล-โป-ตี้” คือการ

¹⁶¹ ดู “dvāravatī” หมายถึง “having gates or doors.”, Monier Williams, **A Sanskrit-English Dictionary** (Oxford: The Clarendon Press, 1899), 522.

¹⁶² George Coedès, “The Excavations at P’ong Tük and Their Importance for the Ancient History of Siam,” **Journal of the Siam Society** 21, no. 3 (1927): 204–205.

¹⁶³ Xuanzang, **The Great Tang Records on the Western Regions**, trans. Li Rongxi (Berkeley, CA: BDK America, Inc., 1996), 323. ในบันทึกของพระถังซำจั๋งจะเรียกดินแดนนี้ว่า “Tuo-luo-bo-di”.

ถ่ายเสียงชื่อทวารวดีในภาษาจีน¹⁶⁴ นอกจากนี้ เอกสารราชวงศ์ถังของจีนยังบันทึกว่า ทวารวดีได้ส่งคณะทูตไปยังราชสำนักจีนหลายครั้ง¹⁶⁵ ซึ่งเป็นการยืนยันสถานการณ์เป็นหน่วยทางการเมืองที่ได้รับการยอมรับในสมัยโบราณ ในปัจจุบัน คำว่า ทวารวดี ถูกใช้ในหลายความหมาย ทั้งในฐานะ ช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์, รูปแบบทางศิลปะและวัฒนธรรม, และหน่วยทางการเมือง (อาจเป็นอาณาจักรหรือเครือข่ายนครรัฐ) ประเด็นเรื่องลักษณะทางการเมืองที่แท้จริงของทวารวดียังคงเป็นที่ถกเถียงในแวดวงวิชาการ ว่ามีลักษณะเป็นอาณาจักรที่มีศูนย์กลางอำนาจเพียงแห่งเดียว หรือเป็นเครือข่ายของนครรัฐที่เชื่อมโยงกันอย่างหลวมๆ ผ่านวัฒนธรรมและศาสนาร่วมกัน การที่ชื่อ “ทวารวดี” มีนัยทางศาสนาและตำนานที่ทรงพลัง อาจทำหน้าที่เป็นอุดมการณ์ร่วมที่เชื่อมโยงบ้านเมืองต่างๆ เข้าไว้ด้วยกัน แม้จะไม่ได้อยู่ภายใต้การควบคุมทางการเมืองเดียวกันก็ตาม

การที่ผู้ปกครองในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคแรกเลือกรับนามทวารวดีมาใช้ จึงอาจพิจารณาได้ว่าเป็นการดำเนินกลยุทธ์เชิงสัญลักษณ์ที่สำคัญ เพื่อสร้างความชอบธรรมและยกระดับสถานะของบ้านเมืองตนเอง โดยเชื่อมโยงเข้ากับภาพลักษณ์อันรุ่งเรืองของอาณาจักรในอุดมคติตามคติอินเดีย¹⁶⁶ สิ่งที่น่าสนใจคือ ความทรงจำและبارมีของชื่อนี้ยังคงสืบทอดมาอย่างยาวนาน แม้กลุ่มบ้านเมืองเดิมจะเสื่อมอำนาจไปแล้ว โดยชื่อทวารวดี ได้ปรากฏเป็นส่วนหนึ่งในพระนามเต็มของราชธานีในยุคต่อมา เช่น กรุงทวารวดีศรีอยุธยา และ กรุงเทพมหานคร ในปัจจุบัน¹⁶⁷ การปรากฏของชื่อทวารวดีอย่างต่อเนื่องนี้จึงไม่ใช่เรื่องบังเอิญ หากแต่สะท้อนถึงความพยายามอย่างมีนัยของ ผู้ปกครองในยุคหลัง ที่ต้องการสร้างความต่อเนื่องทางประวัติศาสตร์และสืบทอดความชอบธรรมทางวัฒนธรรมจากอารยธรรมรุ่งเรืองที่เคยตั้งอยู่บนผืนแผ่นดินไทย

¹⁶⁴ Samuel Beal, **Si-yu-ki: Buddhist Records of the Western World**, vol. 2 (Trübner & Company, 1884), 408.

¹⁶⁵ O. W. Wolters, “The Khmer King at Basan (1371-3) and the Restoration of the Cambodian Chronology during the Fourteenth and Fifteenth Centuries,” **Asia Major** 12, no. 1 (1966): 55. Wolters กล่าวถึงคณะทูตจากทวารวดีที่ไปจีนในช่วงราชวงศ์ถัง

¹⁶⁶ Ian Mabbett, “The ‘Indianization’ of Southeast Asia: Reflections on the Prehistoric Sources,” **Journal of Southeast Asian Studies** 8, no. 2 (1977): 143-144. Mabbett ได้อธิบายกระบวนการที่ชนชั้นนำท้องถิ่นเลือกรับวัฒนธรรมอินเดียมาปรับใช้เพื่อสร้างความชอบธรรมทางการเมือง

¹⁶⁷ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานพุทธเจดีย์** (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2469), 36-38. ส่วนนาม “กรุงเทพมหานคร บวรทวารวดีศรีอยุธยา” ปรากฏในกฎหมายตราสามดวง.

5.3.1 ทวารกาของอินเดีย

เมืองทวารกา (หรือทวารวดี) มีความสำคัญอย่างยิ่งในวรรณกรรมศักดิ์สิทธิ์ของฮินดู ได้รับการเคารพนับถือในฐานะเมืองหลวงอันงดงามของพระกฤษณะ คำบรรยายในตำราโบราณและการแสวงหาทางโบราณคดีอย่างต่อเนื่องเพื่อค้นหาซากปรักหักพังทางกายภาพของเมืองนี้เป็นฉากหลังที่น่าสนใจในการทำความเข้าใจเมืองที่มีชื่อเดียวกันในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

5.3.1.1 เมืองทวารกาในคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ของศาสนาฮินดู

1. เรื่องเล่าพื้นฐานในสกันธะที่ 10

ทวารกาปรากฏอย่างโดดเด่นในคัมภีร์พื้นฐานของฮินดู เช่น มหาภารตะ, หริวงศ์ (ถือเป็นภาคผนวกของมหาภารตะ) และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ภาควัตปุราณะ ซึ่งระบุอย่างสม่ำเสมอว่าเป็นเมืองหลักของพระกฤษณะและเป็นที่ตั้งของวงศ์ญาติยาทวะของพระองค์ ตามเรื่องเล่าเหล่านี้ พระกฤษณะได้ก่อตั้งทวารกาขึ้นบนชายฝั่งตะวันตกของอินเดีย (รัฐคุชราตในปัจจุบัน) หลังจากอพยพจากมถุราพร้อมกับขวยอาทวะเพื่อปกป้องพวกเขาจากการโจมตีอย่างต่อเนื่องของท้าวชราสันต์แห่งมคธ องค์ประกอบสำคัญของตำนานการก่อตั้งคือพระกฤษณะได้ทวงคืนที่ดินส่วนหนึ่งจากทะเลเพื่อสร้างเมือง การก่อสร้างทวารกาเป็นผลงานของพระวิศวกรรม สถาปนิกแห่งทวยเทพ และเมืองนี้ได้รับการพรรณนาว่าเป็นสถาปัตยกรรมอันน่าทึ่ง เป็นสัญลักษณ์ของความยิ่งใหญ่ ความปลอดภัยที่ไม่อาจเจาะเข้าไปได้ และความมั่งคั่งมหาศาล

2. ภาพพรรณนาโดยละเอียด

การสถาปนาทวารกา (อัยยะที่ 50) เล่าถึงการที่พระกฤษณะเผชิญกับภัยคุกคามสองด้านจากกองทัพของท้าวชราสันต์และกาลยวณะ ได้สร้างเมืองทวารกาอันงดงามที่มีป้อมปราการแข็งแรงขึ้นกลางทะเลอย่างน่าอัศจรรย์เพื่อความปลอดภัยของวงศ์ญาติยาทวะ เรื่องเล่าเน้นย้ำถึงความสำคัญทางยุทธศาสตร์และต้นกำเนิดอันลึกลับ โดยให้รายละเอียดว่าเมืองนี้ถูกสร้างขึ้นเพื่อให้ศัตรูที่เป็นมนุษย์ไม่สามารถเจาะเข้าไปได้ เมืองนี้ยังได้รับของประทานจากทวยเทพ พระอินทร์ได้มอบต้นปาริชาติและศาลาสุธรรมา พระวรุณ เทพแห่งทะเล ได้มอบม้าที่เร็วเท่าลม และท้าวกุเรว เทพแห่งชุมทรัพย์ ได้มอบสมบัติลึกลับทั้งแปดของพระองค์ให้กับเมือง

การเยือนทวารกาของพระนารทมนี (อถายะที่ 69) การเยือนทวารกาของพระนารทมนีให้ภาพพรรณนาถึงความมั่งคั่งที่ไม่มีใครเทียบได้ของเมือง และให้เห็นภาพชีวิตที่หลากหลายของพระกฤษณะภายในพระราชวังจำนวนมากของพระองค์ การวางผังเมืองมีความซับซ้อน ประกอบด้วยถนนหลวง ถนน สี่แยก ตลาด ศาลาประชาคม และวัดวาอารามที่จัดวางอย่างดี ถนนในเมืองถูกประพรมด้วยน้ำหอมและร่มรื่นด้วยธงที่โบกสะบัดจากเสาธงในทางสถาปัตยกรรม กล่าวกันว่าทวารกามีพระราชวังถึง 900,000 หลัง สร้างด้วยแก้วผลึกและเงิน ตกแต่งอย่างงดงามด้วยมรกตขนาดใหญ่ ทองคำ และอัญมณี พระราชวังแต่ละหลังมีเสาปะการังที่ฝังด้วยอัญมณีไวฑูรย์ ผืนประดับด้วยโพลิน พื้นที่ส่องสว่างตลอดเวลา เพดานประดับด้วยมุก และเครื่องเรือนที่ทำจากงาช้างและอัญมณีล้ำค่า ชีวิตทางสังคมมีชีวิตชีวา มีสวนสาธารณะ สวนหย่อม และทะเลสาบที่เต็มไปด้วยดอกบัวบาน หงส์ และนกกระเรียน พระมเหสี 16,000 องค์ของพระกฤษณะแต่ละองค์ประทับอยู่ในพระราชวังอันงดงาม ซึ่งแสดงให้เห็นถึงทักษะอันศักดิ์สิทธิ์ในการก่อสร้าง พระนารทได้เห็นพระกฤษณะทรงประกอบกิจกรรมต่างๆ พร้อมกันในพระราชวังเหล่านี้ ซึ่งเป็นเครื่องยืนยันถึงธรรมชาติอันศักดิ์สิทธิ์และทรงสถิตอยู่ทุกหนแห่งของพระองค์

คำบรรยายที่ละเอียดและสอดคล้องกันเป็นส่วนใหญ่เกี่ยวกับความมั่งคั่งของทวารกา ผังเมืองที่วางแผนอย่างพิถีพิถัน (เช่น หริวงศ์บรรยายว่าเป็น สี่เหลี่ยมจัตุรัสเหมือนกระดานหมากรุก) และโครงสร้างพื้นฐานที่ก้าวหน้า (เช่น พระราชวัง 900,000 หลัง) ในคัมภีร์ปุราณะหลายเล่ม ชี้ให้เห็นถึงสิ่งที่ลึกซึ้งกว่าการสร้างตำนานเพียงอย่างเดียว เรื่องเล่าเหล่านี้อาจสะท้อนถึงความทรงจำในอุดมคติหรือต้นแบบทางวัฒนธรรมของศูนย์กลางเมืองที่ก้าวหน้าในอินเดียโบราณ ต้นแบบนี้ ซึ่งเชื่อมโยงอย่างแยกไม่ออกกับผู้ปกครองอันศักดิ์สิทธิ์เช่นพระกฤษณะ จะทำหน้าที่เป็นแบบอย่างที่ทรงพลังสำหรับการเป็นกษัตริย์และการสร้างเมือง ซึ่งอิทธิพลนี้อาจขยายไปถึงภูมิภาคที่ห่างไกลเช่นอาณาจักรทวารวดีในประเทศไทย

3. คำบรรยายในหริวงศ์

หริวงศ์มีหลายแง่มุมที่พบในภาคตปุราณะ โดยบรรยายว่าทวารกาส่วนใหญ่สร้างขึ้นบน “ดินแดนที่จมอยู่ใต้น้ำ ซึ่งทะเลได้ปล่อยออกมา” กล่าวถึงเมืองนี้ว่าเป็นทวารวดีในอดีต ซึ่งเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัสเหมือนกระดานหมากรุก เมืองนี้ถูกพรรณนาว่ามีกำแพงล้อมรอบ ประตูหลักสี่ประตู บ้านเรือนจัดเรียงเป็นแถว และ อาคารสูงที่เกือบจะแตะท้องฟ้า โดยมีกำแพงป้อมปราการที่ส่อง

ประกายด้วยสีของดวงอาทิตย์และทองคำ นอกจากนี้ยังกล่าวถึงพื้นที่วัดที่มีพระราชวังสำหรับพระกฤษณะโดยเฉพาะ¹⁶⁸

5.3.1.2 การจมลงของเมืองทวารกา

เหตุการณ์ที่น่าเศร้าและสำคัญในเรื่องเล่าของทวารกาคือการจมลงสู่ทะเลในที่สุด ตามที่เล่าขานในมหาภารตะและภควตปุราณะ หลังจากที่พระกฤษณะเสด็จจากโลกมนุษย์ (การเสด็จสู่สวรรค์ของพระองค์) เมืองทวารกาก็ค่อยๆ ถูกล้ำท่วมจากระดับน้ำทะเลที่สูงขึ้น เหตุการณ์หายนื่อนี้มักถูกตีความในเชิงสัญลักษณ์ว่าเป็นการสิ้นสุดของทวาปรยุค (ยุคที่สามในจักรวาลวิทยาของฮินดู) และการเริ่มต้นของกัลยยุค (ยุคปัจจุบันที่มีดมนกว่า)¹⁶⁹

เรื่องเล่าเกี่ยวกับการสร้างทวารกาอย่างลึกลับโดยพระกฤษณะและการจมลงอย่างน่าทึ่งในท้ายที่สุด ทำให้เมืองนี้มีคุณสมบัติที่อยู่กึ่งกลางระหว่างโลกทิพย์และโลกมนุษย์ ระหว่างสิ่งที่ดูเหมือนถาวรและสิ่งที่ในที่สุดก็ไม่จริงยั่งยืน ความเป็นสองด้านนี้อาจมีความหมายพิเศษสำหรับผู้ปกครองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งมักจะพยายามแสดงให้เห็นว่าเมืองหลวงของตนเป็นภาพสะท้อนของอาณาจักรสวรรค์บนโลก ในขณะเดียวกันก็ตระหนักถึงความไม่เที่ยงของอำนาจและวัฏจักรของอาณาจักร เรื่องราวของทวารกา ซึ่งมีการก่อตั้งอันศักดิ์สิทธิ์และการสิ้นสุดที่กำหนดโดยสวรรค์ สามารถเป็นอุปมาที่ทรงพลังสำหรับการขึ้นและลงของราชวงศ์ของตนเองและความศักดิ์สิทธิ์ที่พวกเขาปรารถนาจะมอบให้กับศูนย์กลางของราชวงศ์

ด้วยแรงบันดาลใจจากเรื่องเล่าในคัมภีร์เหล่านี้ ได้มีการดำเนินงานทางโบราณคดีอย่างกว้างขวางเพื่อค้นหาซากปรักหักพังทางกายภาพของทวารกาโบราณ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2526 หน่วยโบราณคดีใต้น้ำของสถาบันสมุทรศาสตร์แห่งชาติของอินเดีย (NIO) โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายใต้การนำของ ดร. เอส. อาร์. เรา (S. R. Rao) ได้ทำการขุดค้นใต้น้ำหลายครั้งนอกชายฝั่งเมืองทวารกาสมัยใหม่และเกาะเบตทวารกาที่อยู่ใกล้เคียงในรัฐคุชราต¹⁷⁰ การสำรวจเหล่านี้ได้ให้ผลการค้นพบที่สำคัญ รวมถึงโครงสร้างที่จมอยู่ใต้น้ำซึ่งระบุว่าเป็นป้อมปราการ กำแพง เสา และประตู นอกจากนี้ยังมีการค้นพบสมอหินหลากหลายประเภท (รูปสามเหลี่ยม ปริซึม และแบบมีรูเดียว) เครื่องปั้นดินเผา (บางชิ้นกำหนดอายุด้วยเทคนิคเทอร์โมลูมิเนสเซนซ์ได้ประมาณ 1500-1700 ปีก่อนคริสตกาล) ตรา

¹⁶⁸ Harivaṃśa, Viṣṇu Parva, chaps. 57–58, in **A Prose English Translation of Harivamsha**, trans. Manmatha Nath Dutt (Calcutta: Elysium Press, 1897), 490–496.

¹⁶⁹ Mahābhārata. (เมาสลบรรพ, อธิบาย 7) และ Bhāgavata Purāṇa (สกันธ 11, อธิบาย 31).

¹⁷⁰ S. R. Rao, **The Lost City of Dvārakā** (National Institute of Oceanography, 1999), 1–5.

ประทับแบบสินธุตอนปลาย และไหที่มีจารึก¹⁷¹ การค้นพบทางโบราณคดีชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนถึงการมีอยู่ของเมืองท่าที่ซับซ้อนและมีป้อมปราการในภูมิภาคนี้ในช่วงยุคก่อนประวัติศาสตร์และยุคประวัติศาสตร์ตอนต้น ให้บริบททางประวัติศาสตร์ที่เป็นไปได้ว่าแนวคิด และชื่อของเมืองท่าที่ยิ่งใหญ่ทางตะวันตกของอินเดียที่เรียกว่าทวารกาสามารถกลายเป็นที่รู้จักและมีชื่อเสียงได้อย่างไร แม้ว่าเมืองที่จมอยู่ใต้น้ำจะไม่ใช่ทวารกาของพระกฤษณะตามที่พรรณนาไว้ในปุราณะ แต่การมีอยู่ของมันในฐานะเมืองท่าที่สำคัญ อาจเป็นบรรพบุรุษทางประวัติศาสตร์ที่หล่อเลี้ยงตำนาน ทำให้ชื่อเสียงของมันเดินทางไปตามเส้นทางการค้าทางทะเลที่เชื่อมโยงอินเดียกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นี่เป็นกลไกที่เป็นรูปธรรมว่าชื่อ “ทวารวดี” สามารถไปถึงเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และถูกนำมาใช้ได้อย่างไร ไม่ใช่เพียงแค่การนำเข้าตำนานล้วนๆ แต่เป็นชื่อที่เกี่ยวข้องกับศูนย์กลางการค้าที่สำคัญทางประวัติศาสตร์และเจริญรุ่งเรืองในอินเดีย ไม่ว่าจะเป็นการถกเถียงทางโบราณคดีจะเป็นอย่างไร ทวารกายังคงเป็นหนึ่งในสถานแสวงบุญที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สุดในศาสนาฮินดู ได้รับการเคารพนับถือในฐานะหนึ่งในจตุรตาม (สี่สถานแสวงบุญหลัก) และหนึ่งในสัปตปuri (เจ็ดเมืองศักดิ์สิทธิ์) ที่เชื่อกันว่าจะให้การหลุดพ้นทางจิตวิญญาณ (โมกษะ)¹⁷² วัดทวารกฤษณ์อันงดงาม ซึ่งอุทิศให้กับพระกฤษณะ ดึงดูดผู้ศรัทธาจำนวนนับไม่ถ้วนในแต่ละปี¹⁷³

5.3.2 ศรีเทพ ศูนย์กลางเมืองและศาสนาชั้นนำแห่งทวารวดี

ในบรรดาศูนย์กลางสำคัญที่เป็นตัวแทนของปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมทวารวดี เมืองโบราณศรีเทพ (Si Thep) มีความโดดเด่นในด้านความลึกซึ้งทางประวัติศาสตร์ ความยิ่งใหญ่ทางสถาปัตยกรรม และนวัตกรรมทางศิลปะ การที่เมืองศรีเทพได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกโดยยูเนสโกเมื่อเร็วๆ นี้ในปี พ.ศ. 2566 ยิ่งเป็นการตอกย้ำถึงคุณค่าทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมระดับโลก การสำรวจทางโบราณคดีเผยให้เห็นว่าศรีเทพเป็นศูนย์กลางเมืองและศาสนาที่เจริญรุ่งเรืองซึ่งเป็นตัวแทนของจุดสูงสุดของวัฒนธรรมทวารวดีตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 6 ถึง 10 และมีบทบาทสำคัญในประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในภาพรวม¹⁷⁴

¹⁷¹ A. S. Gaur, “Excavations at Bet Dwarka Island,” in **Recent Researches on the History and Archaeology of Gujarat**, ed. M. P. Joshi (The Maharaja Sayajirao University of Baroda, 2007), 70–73.

¹⁷² Diana L. Eck, *India: A Sacred Geography* (Harmony Books, 2012), 335–338.

¹⁷³ John Stratton Hawley, **A Storm of Songs: India and the Idea of the Bhakti Movement** (Harvard University Press, 2015), 219.

¹⁷⁴ UNESCO World Heritage Centre, “**The Ancient Town of Si Thep and its Associated Dvaravati Monuments**,” Accessed September 15, 2025. Available from <https://whc.unesco.org/en/list/1662/>.

การเกิดขึ้นของศรีเทพในฐานะศูนย์กลางพหุศาสนา ซึ่งศาสนาฮินดู (ไวษณพนิกายและไศวนิกาย) อยู่ร่วมและมีปฏิสัมพันธ์กับพุทธศาสนานิกายต่างๆ (เถรวาทและมหายาน) บ่งชี้ว่าเมืองนี้เป็นมากกว่าศูนย์กลางทางการเมืองหรือเศรษฐกิจ¹⁷⁵ บันทึกทางโบราณคดีจากศรีเทพยืนยันถึงความหลากหลายทางศาสนาที่น่าทึ่งนี้ ซึ่งชี้ให้เห็นถึงนโยบายการยอมรับความแตกต่างโดยเจตนาของผู้ปกครอง หรือการพัฒนาที่เป็นไปตามธรรมชาติซึ่งขับเคลื่อนโดยประชากรที่หลากหลาย รวมถึงพ่อค้า พระสงฆ์ และช่างฝีมือ ที่นำพาศรัทธาทางจิตวิญญาณแบบอินเดียที่แตกต่างกันเข้ามา¹⁷⁶ ความหลากหลายดังกล่าวได้เปลี่ยนศรีเทพให้กลายเป็นเป้าหมายที่มีชีวิตชีวาสำหรับการแลกเปลี่ยนทางปัญญา ศิลปะ และจิตวิญญาณ ดึงดูดผู้คนและแนวคิดจากทั่วทั้งดินแดนอินเดียและไกลกว่านั้น บทบาทของเมืองที่ได้รับการบันทึกไว้ในฐานะเครือข่ายแลกเปลี่ยนสินค้า เส้นทางการค้า และวัฒนธรรม ซึ่งเชื่อมโยงภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย และอาจรวมถึงเครือข่ายที่กว้างขวางขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ยิ่งสนับสนุนแนวคิดที่ว่าความซับซ้อนทางศาสนาเป็นปัจจัยสำคัญในพลวัตทางวัฒนธรรมและความสามารถในการปรับตัวและสังเคราะห์อิทธิพลที่หลากหลายจากอินเดีย

ลักษณะเด่นของศรีเทพ และแน่นอนว่าเป็นของวัฒนธรรมทวารวดีโดยทั่วไป คือพหุนิยมทางศาสนา¹⁷⁷ หลักฐานทางโบราณคดีจากศรีเทพแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงการอยู่ร่วมกันและการมีปฏิสัมพันธ์อย่างมีพลวัตของศาสนาฮินดู (ซึ่งมีทั้งลัทธิไวษณพและไศวะ) และพุทธศาสนา (รวมถึงนิกายเถรวาทและมหายาน) การยอมรับความแตกต่างทางศาสนาและการผสมผสานความเชื่อนี้ถือเป็นลักษณะเด่นของสถาปัตยกรรม การวางผังเมือง และศิลปะของทวารวดีโดยรวม

อารยธรรมทวารวดี และศรีเทพในฐานะศูนย์กลางสำคัญแห่งหนึ่ง ไม่ได้พัฒนาขึ้นอย่างโดดเดี่ยว ความมีชีวิตชีวาทางวัฒนธรรมของทวารวดีได้รับอิทธิพลอย่างลึกซึ้งจากการมีปฏิสัมพันธ์อย่างต่อเนื่องกับอินเดีย ซึ่งเป็นกระบวนการที่มักเรียกว่า “ภารตนิยม” (Indianization) หรือ “สันสกฤตนิยม” (Sanskritization)¹⁷⁸ กระบวนการนี้เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดและปรับใช้องค์ประกอบทาง

¹⁷⁵ Robert L. Brown, *The Dvaravati Wheels of the Law and the Indianization of South East Asia* (E.J. Brill, 1996), 23–24.

¹⁷⁶ Stephen A. Murphy, “The Case for a Heterodox Si Thep: A Multi-religious Landscape in the Dvaravati Period,” in *Before Siam: Essays in Art and Archaeology*, ed. Nicolas Revire and Stephen A. Murphy (Bangkok: River Books, 2014), 134–149.

¹⁷⁷ พริยะ ไกรฤกษ์, *อารยธรรมไทยพื้นฐานทางประวัติศาสตร์ศิลปะ* (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2548), 95–97.

¹⁷⁸ George Coedès, *The Indianized States of Southeast Asia* (Honolulu: University of Hawaii Press, 1968), 14–25.

วัฒนธรรมของอินเดียที่หลากหลาย รวมถึงอุดมการณ์ทางศาสนา รูปแบบศิลปะ แนวคิดทางการเมือง และเรื่องเล่าในคัมภีร์ปุราณะ

5.3.3 การเชื่อมโยงอินเดียและทวารวดี

1. เครือข่ายการค้าทางทะเล

มหาสมุทรอินเดียไม่ได้เป็นอุปสรรค แต่กลับทำหน้าที่เป็นช่องทางขนาดใหญ่สำหรับการแลกเปลี่ยน เส้นทางสายไหมทางทะเล ซึ่งเริ่มรุ่งเรืองตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 2 ก่อนคริสตกาล มีบทบาทสำคัญในการเชื่อมโยงเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับอินเดีย คาบสมุทรอาหรับ แอฟริกาตะวันออก และแม้กระทั่งยุโรป แม้ว่าชาวเรือออสโตรนีเซียนจะเป็นผู้เดินเรือหลักในระยะแรก แต่พ่อค้าชาวทมิฬ เปอร์เซีย และอาหรับก็มีบทบาทสำคัญเช่นกัน¹⁷⁹ อาณาจักรทวารวดี ซึ่งตั้งอยู่ทางยุทธศาสตร์ในภาคกลางของประเทศไทย ได้กลายเป็นศูนย์กลางการค้าที่สำคัญระหว่างอินเดียและจีน 2 เส้นทางการค้าทางทะเลที่สำคัญผ่านคอคอตกกระ (โดยมีตะกั่วป่าเป็นจุดขนถ่ายสินค้าที่สำคัญ) และช่องแคบมะละกา นำไปสู่เมืองท่าต่างๆ ในอ่าวไทย เช่น ไซยา สุราษฎร์ธานี คุบัว อุทอง และนครชัยศรี ซึ่งทำหน้าที่เป็นประตูสำหรับสินค้าและอิทธิพลทางวัฒนธรรมของอินเดีย¹⁸⁰ ศรีเทพเอง แม้จะตั้งอยู่ลึกเข้ามาในแผ่นดิน ก็เชื่อมต่อกับเครือข่ายชายฝั่งเหล่านี้และทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการค้าเชิงยุทธศาสตร์ อำนวยความสะดวกในการแลกเปลี่ยนสินค้า เช่น ทรัพยากรโลหะ และทำหน้าที่เป็นสื่อกลางทางวัฒนธรรมระหว่างที่ราบภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย และอาจไกลกว่านั้น¹⁸¹

2. ตัวแทนการถ่ายทอดวัฒนธรรม

พ่อค้า พ่อค้าชาวอินเดียมักเป็นผู้บุกเบิก สร้างความสัมพันธ์ทางการค้าและบางครั้งตั้งถิ่นฐานในชุมชนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พวกเขาจะมาพร้อมกับหรือตามมาด้วยผู้เชี่ยวชาญทางศาสนา

¹⁷⁹ Pierre-Yves Manguin, “The Southeast Asian Ship: An Historical Approach,” in *Journal of Southeast Asian Studies* 11, no. 2 (1980): 266–268.

¹⁸⁰ Charles Higham, *Early Mainland Southeast Asia: From First Humans to Angkor* (Bangkok: River Books, 2014), 235–241.

¹⁸¹ Phasook Indrawooth, “Dvaravati Culture in the Chi-Mun River Valleys,” in *Uncovering Southeast Asia's Past*, ed. E. A. Bacus, I. C. Glover, and V. C. Pigott (Singapore: NUS Press, 2006), 210.

พราหมณ์ (นักบวชฮินดู) พราหมณ์มีบทบาทสำคัญ โดยเฉพาะในราชสำนักของผู้ปกครองท้องถิ่นที่เปลี่ยนมานับถือหรืออุปถัมภ์ศาสนาฮินดู พวกเขาประกอบพระราชพิธี (รวมถึงพิธีบรมราชาภิเษกและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับลัทธิ เทวราชา หรือกษัตริย์เทพ) ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาในเรื่องรัฐศาสตร์และกฎหมาย และมีบทบาทสำคัญในการแนะนำและตีความคัมภีร์สันสกฤต ตำนานปุราณะ และการปฏิบัติทางศาสนาฮินดู

พระภิกษุสงฆ์ พระภิกษุสงฆ์ ซึ่งมาจากศูนย์กลางต่างๆ ในอินเดียและต่อมาคือศรีลังกา มีบทบาทในการเผยแผ่คำสอนทางพุทธศาสนา ก่อตั้งคณะสงฆ์ และถ่ายทอดพระคัมภีร์ทางพุทธศาสนา รวมถึงพระไตรปิฎกภาษาบาลี พุทธศาสนาทวารวดีในยุคแรกดูเหมือนจะเป็นพุทธศาสนานิกายเถรวาทแบบอินเดีย ซึ่งต่อมาได้รับการฟื้นฟูโดยอิทธิพลจากศรีลังกา¹⁸²

ช่างฝีมือ นักเล่านิทาน และปัญญาชน ช่างฝีมือที่มีทักษะซึ่งอพยพมาหรือได้รับมอบหมายจากผู้อุปถัมภ์ในท้องถิ่นมีความสำคัญอย่างยิ่งในการสร้างรูปแบบศิลปะและสถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลจากอินเดีย นักเล่านิทานและปัญญาชนมีส่วนช่วยในการเผยแพร่เรื่องเล่าในมหากาพย์และปุราณะ โดยปรับให้เข้ากับผู้ชมในท้องถิ่น

คลังวรรณกรรมปุราณะอันรุ่มรวย ซึ่งมีเรื่องเล่าที่ละเอียดซับซ้อนเกี่ยวกับเทพเจ้า เทพธิดา วีรบุรุษ และเหตุการณ์ในจักรวาล รวมถึงเรื่องราวของพระวิษณุและอวตารของพระองค์คือพระกฤษณะ ได้เดินทางเข้าสู่ขอบเขตวัฒนธรรมทวารวดีผ่านช่องทางต่างๆ เช่น

1. มุขปาฐะ

เนื่องจากการรู้หนังสือมีแนวโน้มที่จะจำกัดอยู่ในแวดวงชนชั้นสูงและอารามในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคแรก มุขปาฐะจึงมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการเผยแพร่เรื่องราวในคัมภีร์ปุราณะ เรื่องเล่าเหล่านี้มีแนวโน้มที่จะแพร่กระจายผ่านการสวดโดยนักขับลำนำ พราหมณ์ที่ประกอบพิธีกรรม พระภิกษุสงฆ์ที่นำนิทานประกอบการสอน และนักเล่านิทานที่อาจเดินทางมาพร้อมกับกองคาราวานพ่อค้าหรือตั้งถิ่นฐานในชุมชนทวารวดี วิธีการถ่ายทอดนี้เป็นวิธีการหลักในการเผยแพร่และรักษามหากาพย์และปุราณะให้คงอยู่แม้แต่ในอินเดียเอง¹⁸³

¹⁸² Peter Skilling, “Dvaravati: The Earliest Kingdom of Siam,” in **The Heritage of Thailand** (Bangkok: The National Identity Board, 1992), 13–15.

¹⁸³ Sheldon Pollock, “The Sanskrit Cosmopolis, 300–1300: Transculturation, Vernacularization, and the Question of Ideology,” in **Ideology and Status of Sanskrit:**

2. หลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษร

แม้ว่าจะไม่มีการกล่าวถึงการค้นพบต้นฉบับคัมภีร์ปุราณะเฉพาะ เช่น ภาควตปุราณะ ในสมัยทวารวดีอย่างชัดเจน แต่การรับเอาอักษรอินเดีย (ที่ได้รับอิทธิพลจากปัลลวะ) และการใช้ภาษาสันสกฤตในจารึกได้อำนวยความสะดวกในการถ่ายทอดความรู้ที่เป็นลายลักษณ์อักษรของอินเดีย จารึกทวารวดี แม้ว่ามักจะประกอบด้วยข้อความจากพระไตรปิฎกหรือสูตรการถวายทาน บางครั้งก็มีชื่อของเทพเจ้าหรือพาดพิงถึงแนวคิดทางจักรวาลวิทยาที่แสดงให้เห็นถึงความคุ้นเคยกับขนบธรรมเนียมปุราณะ การรับเอาชื่อ “ทวารวดี” ซึ่งมีความเชื่อมโยงโดยตรงกับเมืองในปุราณะของพระกฤษณะ บ่งบอกอย่างชัดเจนถึงความรู้ในการทำงานเกี่ยวกับเรื่องเล่าเหล่านี้ในหมู่ชนชั้นสูงของทวารวดี¹⁸⁴

3. การถ่ายทอดทางศิลปะ

ศิลปะทำหน้าที่เป็นสื่อที่ทรงพลังและเข้าถึงได้ง่ายในการถ่ายทอดเรื่องเล่าในคัมภีร์ปุราณะ ประติมากรรมของพระกฤษณะ (โดยเฉพาะฉากเช่นพระกฤษณะยกเขาโควธรธนะ) พระวิษณุในรูปแบบต่างๆ และเทพเจ้าในปุราณะอื่นๆ ที่พบที่ศรีเทพและแหล่งโบราณสถานทวารวดีอื่นๆ ถือเป็นหลักฐานที่เป็นรูปธรรมและจับต้องได้โดยตรงว่าเรื่องราวเหล่านี้เป็นที่รู้จักได้รับการยกย่อง การแสดงออกทางศิลปะดังกล่าวจะทำให้เรื่องเล่าที่ซับซ้อนเหล่านี้เข้าถึงได้โดยประชากรในวงกว้าง รวมถึงผู้ที่ไม่รู้หนังสือ บทบาทที่โดดเด่นและมักจะเกี่ยวพันกันของทั้งพราหมณ์ (ซึ่งจำเป็นสำหรับพิธีกรรมฮินดู รัฐศาสตร์ และการถ่ายทอดความรู้ที่ใช้ภาษาสันสกฤต) และพระภิกษุสงฆ์ (ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่ปรัชญาพุทธ วินัยสงฆ์ และวรรณกรรมบาลี) ในสังคมทวารวดี¹⁸⁵ การนำเข้าและการอุปถัมภ์ศาสนาแบบสองทาง (หรือหลายทาง) นี้อำนวยความสะดวกในการสร้างภูมิทัศน์ทางศาสนาที่ซับซ้อนซึ่งแนวคิดฮินดูและพุทธสามารถอยู่ร่วมกัน มีปฏิสัมพันธ์ และแม้กระทั่งผสมผสานกัน ดังที่เห็นได้ชัดจากบันทึกทางโบราณคดีที่ศรีเทพ การถ่ายทอดเรื่องเล่าในคัมภีร์ปุราณะ โดยเฉพาะเรื่องราวของพระวิษณุและพระกฤษณะ จึงอาจเป็นกระบวนการที่หลากหลายและผสมผสานกัน

Contributions to the History of the Sanskrit Language, ed. Jan E.M. Houben (Leiden: Brill, 1996), 205–209.

¹⁸⁴ Robert L. Brown, **The Dvaravati Wheels of the Law and the Indianization of South East Asia** (Leiden: E.J. Brill, 1996), 26–28.

¹⁸⁵ Ian Mabbett, “The ‘Indianization’ of Southeast Asia: Reflections on the Prehistoric Sources,” **Journal of Southeast Asian Studies** 8, no. 2 (1977): 150–152.

5.4 อิทธิพลทางวรรณกรรม ในภาคตปุระณะ สกัณธ์ที่ 10

การค้นหาเรื่องราวและองค์ประกอบเชิงเนื้อหาจากภาคตปุระณะ สกัณธ์ที่ 10 ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่พระภุชยะ ได้ปรากฏร่องรอยการสะท้อน การดัดแปลง หรือการอ้างอิงในงานวรรณกรรม การพิจารณางานเหล่านี้จะช่วยให้เห็นภาพการซึมซับและการตีความเรื่องราวของพระภุชยะในบริบทต่างๆ ได้

5.4.1 ตำนานรักอนิรุทธ์-อุษา

ตำนานรักระหว่างเจ้าชายอนิรุทธ์และเจ้าหญิงอุษาเป็นหนึ่งในเรื่องราวที่ได้รับการกล่าวขานอย่างกว้างขวางในคลังวรรณกรรมปุระณะอันไพศาลของศาสนาฮินดู โดยปรากฏเนื้อหาหลักในคัมภีร์ภาคตปุระณะ นอกจากนี้ยังมีการกล่าวถึงในคัมภีร์สำคัญอื่นๆ เช่น หริวงศ์ปุระณะ และศิวปุระณะ¹⁸⁶ เรื่องราวนี้ครอบคลุมแก่นเรื่องหลากหลาย ทั้งความรักที่ถูกลิขิตไว้ การแทรกแซงจากอำนาจศักดิ์สิทธิ์ ความขัดแย้งระหว่างความภักดีและอัตตา และชัยชนะของธรรมะในท้ายที่สุด

ตำนานอนิรุทธ์-อุษามีอิทธิพลทางวัฒนธรรมอย่างลึกซึ้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการผสมผสานเข้ากับโครงสร้างทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของภูมิภาคอัสสัมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดีย เรื่องราวนี้มีบทบาทสำคัญในการก่อร่างอัตลักษณ์ท้องถิ่น ชื่อสถานที่ เช่น เมืองเตชปุระ และขนบธรรมเนียมทางศิลปะต่างๆ ความแพร่หลายของเรื่องราวนี้จากคัมภีร์ปุระณะหลัก เช่น ภาคตปุระณะ ไปจนถึงการหยั่งรากลึกในวัฒนธรรมเฉพาะของอัสสัม โดยเฉพาะอย่างยิ่งความผูกพันกับเมืองเตชปุระ สะท้อนให้เห็นถึงพลวัตที่น่าสนใจ กล่าวคือ ตำนานที่รู้จักกันทั่วอินเดียได้มีอิทธิพลอย่างสม่ำเสมอในทุกพื้นที่ แต่สามารถฝังรากและได้รับการขยายความอย่างเข้มข้นในวัฒนธรรมระดับภูมิภาค จนกลายเป็นส่วนสำคัญที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น การเชื่อมโยงตำนานนี้เข้ากับเมืองเตชปุระเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของกระบวนการปรับให้เข้ากับบริบทท้องถิ่นนี้ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงปฏิสัมพันธ์อันมีชีวิตชีวาระหว่างขนบปุระณะกระแสหลักและการแสดงออกทางวัฒนธรรมระดับภูมิภาค นอกจากนี้ การที่อัตลักษณ์ของเมืองเตชปุระฝังรากลึก หรือชื่อเดิมว่า โคนิตปุระ ชวนให้นึกถึงตำนานนี้ ซ้ำให้เห็นว่าเรื่องราวจากปุระณะนี้ไม่ได้เป็นเพียงนิทานพื้นบ้าน แต่เป็นองค์ประกอบพื้นฐานของการรับรู้ตนเองและเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ของภูมิภาค แสดงให้เห็นว่าเทพปกรณัมสามารถก้าวข้ามการเป็นเพียงเรื่องเล่าไปสู่การเป็นส่วนสำคัญของอัตลักษณ์และมรดกของสถานที่นั้นๆ เรื่องราวของอนิรุทธ์และ

¹⁸⁶ ตำนานนี้ปรากฏใน ภาคตปุระณะ (สกัณธ์ 10, อธิบาย 62-63) เป็นหลัก และยังมีการกล่าวถึงใน หริวงศ์ปุระณะ (วิษณุบรรพ, อธิบาย 116-127) และ ศิวปุระณะ (รุทรวงศ์, ภาคอุทกัณท์, อธิบาย 52-55)

อุษาตามที่ปรากฏในภาคตปุระณะ สัณณะที่ 10 อธิบายที่ 62 และ 63 เป็นเรื่องราวที่เต็มไปด้วยความรัก โชคชะตา และการประลองกำลังระหว่างเทพเจ้า

5.4.1.1 พานาสูร กษัตริย์สุรผู้ยิ่งใหญ่แห่งไศนิตปุระ ผู้รักดีต่อพระศิวะ

พานาสูร หรือ ท้าวพาน เป็นโอรสองค์โตในบรรดาร้อยโอรสของท้าวพลี เป็นผู้รักดีอย่างยิ่งยวดต่อพระศิวะ และปกครองนครไศนิตปุระอันงดงาม พระศิวะทรงพอพระทัยในความรักดีของพานาสูร จึงประทานพรให้เขามีแขนถึงหนึ่งพันแขนและพลังกำลังมหาศาล ด้วยความภาคภูมิใจในพลังอำนาจของตน พานาสูรปรารถนาที่จะได้ประลองกำลังกับคู่ต่อสู้ที่ทัดเทียม แต่ก็หาผู้ใดเสมอเหมือนมิได้ พระศิวะทรงทราบถึงความทะนงตนนี้และได้ตรัสทำนายไว้ว่า ความหยิ่งผยองของพานาสูรจะถูกทำลายลงเมื่อธงประจำตัวหักโค่นลง คำทำนายนี้เป็นดังลางบอกเหตุการณ์ขัดแย้งที่จะตามมาในอนาคต

ตารางที่ 26 ตัวละครสำคัญและบทบาทในตำนานอนิรุทธ์-อุษา

ตัวละคร	รายละเอียดตามปุระณะ/ความเกี่ยวข้อง	บทบาทหลักในเรื่อง
อนิรุทธ์	หลานของพระกฤษณะ โอรสของปรัทุมน์	บุรุษในฝันของอุษา ผู้ถูกลักพาตัวมา และเป็นชนวนเหตุแห่งสงคราม
อุษา	ธิดาของพานาสูร	ตกหลุมรักอนิรุทธ์ผ่านความฝัน เป็นผู้ร้องขอให้จิตรเลขาตามหาอนิรุทธ์
จิตรเลขา	สหายสนิทของอุษา ธิดาของกุมภานทะ (เสนาบดีของพานาสูร) เป็นศิลปินและโยคีนิ	ผู้ช่วยอุษาตามหาอนิรุทธ์ด้วยการวาดภาพ และใช้พลังโยคะลักพาตัวอนิรุทธ์มายังไศนิตปุระ
พานาสูร	กษัตริย์สุรแห่งไศนิตปุระ ผู้รักดีต่อพระศิวะ มีพันกร	ปรปักษ์หลัก บิดาของอุษา ผู้ภาคภูมิใจในพลังอำนาจ และเป็นต้นเหตุของสงครามกับพระกฤษณะ
พระกฤษณะ	อวตารของพระวิษณุ กษัตริย์แห่งทวารกา ปู่ของอนิรุทธ์	ผู้ช่วยเหลืออนิรุทธ์ ผู้นำทัพทวารกา และผู้มีชัยในสงครามกับพานาสูรและพระศิวะ

ตัวละคร	รายละเอียดตามปุราณะ/ความเกี่ยวข้อง	บทบาทหลักในเรื่อง
พระศิวะ	หนึ่งในตรีมูรติ เทพผู้ทำลาย ผู้พิทักษ์ของพาดนาสูร	ช่วยเหลือพาดนาสูรในการรบกับพระกฤษณะตามพรที่ให้ไว้ และเป็นผู้ขอชีวิตพาดนาสูรในภายหลัง
นารทมุนี	ฤๅษีสวรรค์ ผู้สื่อสารระหว่างโลกต่างๆ	ผู้นำข่าวการถูกคุมขังของอนิรุทธ์ไปแจ้งแก่พระกฤษณะ
ปรัทญมน์	โอรสของพระกฤษณะ บิดาของอนิรุทธ์	ร่วมรบเคียงข้างพระกฤษณะ เพื่อช่วยเหลืออนิรุทธ์

5.4.1.2 ความฝันของอุษา และการแทรกแซงอันลึลับของจิตรเลขา

อุษา ธิดาสาวของพาดนาสูร ได้ประสบกับความฝันอันน่าอัศจรรย์ คืนหนึ่งนางฝันเห็นบุรุษหนุ่มรูปงามนามอนิรุทธ์ โอรสของปรัทญมน์ และหลานของพระกฤษณะ ซึ่งนางไม่เคยพบเห็นหรือได้ยินชื่อมาก่อน ทั้งสองได้ร่วมอภิรมย์กันในความฝันนั้น เมื่ออุษาตื่นขึ้น นางโศกเศร้าเสียใจอย่างมากที่ไม่พบชายหนุ่มในฝันอยู่เคียงข้าง ความฝันนี้มีได้เป็นเพียงจินตนาการชั่วครู่ แต่เป็นโชคชะตาที่ลิขิตความรักอันมิอาจหลีกเลี่ยงได้ แม้ว่าความรักนั้นจะเกิดขึ้นระหว่างธิดาอสูรกับหลานแห่งวงศ์ยาทวะ ซึ่งเป็นปฏิปักษ์กัน ความฝันนี้จึงทำหน้าที่เสมือนการรับรองอันศักดิ์สิทธิ์ หรืออาจสะท้อนถึงสายใยผูกพันจากอดีตชาติ ซึ่งเป็นกลวิธีที่พบบ่อยในวรรณกรรมอินเดียเพื่อสร้างความชอบธรรมให้แก่ความสัมพันธ์ที่ทำลายขนบประเพณี

อุษาได้เล่าความในใจให้แก่จิตรเลขา สหายสนิท ธิดาของกุมภภณฑะ เสนาบดีของพาดนาสูร จิตรเลขาไม่เพียงแต่เป็นสหายผู้รักดี แต่ยังเป็นศิลปินผู้มีพรสวรรค์และเป็นโยคินี ผู้ทรงอิทธิฤทธิ์ นางรับปากว่าจะช่วยตามหาบุรุษในฝันของอุษา จิตรเลขาได้วาดภาพของเหล่าเทพบุตร คนธรรพ์ สิทธา และมนุษย์ต่างๆ จนกระทั่งอุษาชี้ไปที่ภาพของอนิรุทธ์ด้วยความชื่นชมและดีใจว่าคือบุรุษในฝันของนาง บทบาทของจิตรเลขาไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการเป็นสหายสนิท นางเป็นธิดาของเสนาบดีแห่งพาดนาสูร เป็นศิลปิน และเป็นโยคินีผู้มีพลังอำนาจลึลับ ความสามารถของนางในการเดินทางข้ามมิติ (จากทวารกาไปยังไศนติปุระ) และการบันดาลสิ่งทีปรารถนา (การตามหาอนิรุทธ์) ทำให้นางเป็นเสมือนบุคคลที่อยู่กึ่งกลางระหว่างโลกมนุษย์และโลกศักดิ์สิทธิ์ ระหว่างสิ่งธรรมดาสามัญและสิ่งมหัศจรรย์ การกระทำของนางซึ่งเกิดจากความภักดีต่ออุษา ได้จุดชนวนความขัดแย้งครั้งสำคัญและการแทรกแซงจากทวยเทพโดยตรง ซึ่งเป็นการเน้นย้ำถึงบทบาทอันสำคัญของตัวละครสตรีในเรื่องเล่าปุราณะ แม้ว่าพวกนางจะมีได้เป็นนักรบหลักในสนามรบก็ตาม

ด้วยพลังโยคะ จิตรเลขาได้เดินทางไปยังนครทวารกา เมืองที่ได้รับการคุ้มครองโดยพระฤๅษณ์ นางได้ลักพาตัวอนิรุทธขณะกำลังบรรทมหลับอยู่บนแท่นบรรทมอันหุ่หุ่รามายังโคณิตปุระ และนำเข้าไปพบกับอุษา จากนั้นอุษาและอนิรุทธได้ใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างลับๆ ในตำแหน่งส่วนตัวของนาง อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ลับของทั้งสองถูกค้นพบโดยเหล่าทหารยาม ซึ่งสังเกตเห็นการสูญเสียพรหมจรรย์ของอุษา และได้รายงานต่อพาดาสูร พาดาสูรโกรธกริ้วอย่างมากเมื่อพบอนิรุทธอยู่ในห้องบรรทมของธิดา เกิดการต่อสู้กันเล็กน้อย และในที่สุดอนิรุทธก็ถูกจับมัดด้วยนาคบาศ (บ่วงพญานาค) อุษาคงอยู่ในความโศกเศร้าเสียใจอย่างที่สุด

5.4.1.3 พระฤๅษณ์ ปะทะ พาดาสูรและพระศิวะ (ศึกหริ-หระ)

เมื่อข่าวการหายตัวไปของอนิรุทธไปถึงทวารกา นารทมุนิได้แจ้งให้พระฤๅษณ์ทราบถึงการถูกคุมขังของหลานชาย พระฤๅษณ์ พร้อมด้วยพระพลราม ปรัทมุนี และกองทัพยาทวะอันยิ่งใหญ่ ได้ยกทัพเข้าปิดล้อมนครโคณิตปุระ พระศิวะ ผู้ซึ่งผูกพันด้วยพรที่เคยประทานให้แก่พาดาสูรว่าจะปกป้องคุ้มครองเขา ได้เข้าร่วมรบเคียงข้างพาดาสูรเพื่อต่อต้านกองทัพของพระฤๅษณ์ เหตุการณ์นี้ได้นำไปสู่การประจันหน้าครั้งสำคัญระหว่าง “หริ” (พระฤๅษณ์) และ “หระ” (พระศิวะ) การต่อสู้ครั้งนี้เป็นหัวข้อสำคัญในปรัมมอินดู และในภาคตปุระณะ ซึ่งเป็นคัมภีร์สำคัญของฝ่ายไวษณพนิกาย (ผู้นับถือพระวิษณุเป็นใหญ่) ได้แสดงให้เห็นถึงความเป็นใหญ่สูงสุดของพระฤๅษณ์อย่างชัดเจน พระศิวะมักจะทรงมีบทบาทเป็นผู้ไกล่เกลี่ยเพื่อช่วยเหลือผู้ภักดีของพระองค์ คือพาดาสูร หลังจากที่พลังอำนาจอันเหนือกว่าของพระฤๅษณ์ได้เป็นที่ประจักษ์แล้ว โครงสร้างเรื่องเล่าเช่นนี้ทำหน้าที่ยืนยันว่าพระวิษณุและพระฤๅษณ์คือสัจธรรมสูงสุด (ปรพรมัน) ในขณะที่ยังคงให้ความสำคัญเคารพต่อความเป็นเทพของพระศิวะ และผนวกรวมพระองค์เข้าไว้ในระเบียบจักรวาลที่มีพระวิษณุเป็นศูนย์กลาง

การรบเป็นไปอย่างดุเดือด มีการใช้อาวุธศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ทั้งฝ่ายพระฤๅษณ์และพระศิวะ พระฤๅษณ์ทรงทำให้พระศิวะงุนงงและทำให้พระองค์บรรทมหลับด้วย นอกจากนี้ พระศิวะยังได้ปลดปล่อยไชร่อนออกมา แต่พระฤๅษณ์ก็ทรงตอบโต้ด้วยไชเณน ซึ่งในที่สุดฝ่ายพระศิวะก็พ่ายแพ้ไป พาดาสูรผู้มีพินแชนได้ต่อสู้อย่างสุดกำลัง แต่ในที่สุดก็ถูกพระฤๅษณ์ตัดแขนทั้งพันด้วยสุทธรรศนจักร นางโกฏรา มารดาของพาดาสูร ได้ปรากฏกายเปลือยเปล่าต่อหน้าพระฤๅษณ์เพื่อช่วยชีวิตบุตรชาย ทำให้พระฤๅษณ์ต้องเป็นพระพัคตร์หนี เมื่อพระศิวะทรงพินคินสติและเห็นสภาพของพาดาสูร พระองค์ได้ทรงวิงวอนต่อพระฤๅษณ์ให้ไว้ชีวิตพาดาสูร โดยทรงระลึกถึงความภักดีของพาดาสูรและเชื้อสายของเขา พระฤๅษณ์ทรงยินยอม โดยตรัสว่าพระองค์จะไม่สังหารพาดาสูรเนื่องจากพรที่เคยประทานให้แก่ประหลาห (บรรพบุรุษของพาดาสูร) และการตัดแขนนั้นเป็นเพียงเพื่อลดทอนความทะนงตนของเขาเท่านั้น พรที่พาดาสูรได้รับจากพระศิวะคือแขนหนึ่งพันข้างและความอยู่ยงคง

กระพัน แม้จะเป็นพรประเสริฐ แต่พรนี้กลับไปเสริมความโอหังของเขาจนนำไปสู่ความพินาศ ในขณะเดียวกัน คำมั่นสัญญาของพระกฤษณะต่อประหลาดว่าจะไม่สังหารทายาทของเขา ก็ทำหน้าที่เป็นเครื่องยับยั้งจากเบื้องบน ทำให้พาดาสูรยังคงรอดชีวิตแม้จะกระทำผิดร้ายแรง สิ่งนี้แสดงให้เห็นว่าพรในตำนานปุราณะมักเป็นดาบสองคม ผลลัพธ์ของพรนั้นขึ้นอยู่กับลักษณะนิสัยของผู้รับ และนำไปสู่พัฒนาการทางศีลธรรมและเรื่องราวที่ซับซ้อน พาดาสูรผู้สิ้นฤทธิ์ได้ปล่อยตัวอนิรุทธ์ อนิรุทธ์และอุษาได้เข้าพิธีสมรสกัน และเดินทางกลับไปยังทวารกาพร้อมกับพระกฤษณะ เรื่องราวนี้จบลงด้วยพรสำหรับผู้ระลึกถึงชัยชนะครั้งนี้

ตารางที่ 27 แหล่งที่มาหลักทางคัมภีร์ของตำนานอนิรุทธ์-อุษา

คัมภีร์	ส่วนที่เกี่ยวข้อง	เนื้อหาหลัก/จุดเน้น
ภควตปุราณะ	สกันธะ 10, อธิยายะ 62-63	บรรยายละเอียดเกี่ยวกับความผิดของอุษา การลักพาตัวอนิรุทธ์ สงครามระหว่างพระกฤษณะ-พระศิวะ และความเป็นใหญ่ของพระกฤษณะ
หริวศปุราณะ	วิษณุบรรพ	ยืนยันรายละเอียดการรบ การปะทะกันระหว่างพระกฤษณะและพระศิวะ
ศิวปุราณะ	รุทรสังหิตา, ยุทธกัณฑ์	เน้นความภักดีของพาดาสูรต่อพระศิวะ มุมมองของพระศิวะต่อความขัดแย้ง และความภาคภูมิใจของพาดาสูร
มหาภารตะ	(มีการกล่าวถึงแต่รายละเอียดไม่ชัดเจน)	กล่าวถึงเรื่องราวโดยทั่วไป

5.4.1.4 เชื้อสายอันศักดิ์สิทธิ์และความสำคัญของอนิรุทธ์

อนิรุทธ์มิได้เป็นเพียงเจ้าชายธรรมดา แต่เป็นบุคคลสำคัญในวงศ์วานของพระกฤษณะ พระองค์คือโอรสของปรัทยูมน์ (โอรสของพระกฤษณะกับนางรูกมีณี) กับนางรูกมาวตี (ธิดาของท้าวรูกมี) ซึ่งทำให้พระองค์เป็นหลานปู่ของพระกฤษณะโดยตรง อนิรุทธ์มีลักษณะคล้ายคลึงกับพระกฤษณะอย่างมาก จนบางตำราถือว่าเป็น ชนอวตาร (อวตารของพระวิษณุ)¹⁸⁷ ที่สำคัญยิ่งกว่านั้น วัชระ โอรส

¹⁸⁷ แนวคิดที่ว่าอนิรุทธ์เป็นอวตารของพระวิษณุ มีรากฐานมาจากหลักปรัชญา จตุรพยุหะ

(Caturvyūha) หรือการสำแดง 4 ภาคของพระวิษณุในไวษณพนิกาย ซึ่งประกอบด้วย วาสุเทพ, สังกรษณะ, ปรัท

ของอนิรุทธ์กับอุษา เป็นผู้รอดชีวิตเพียงคนเดียวของราชวงศ์ยาทวะหลังเหตุการณ์ล่มสลายครั้งใหญ่ และได้ขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์แห่งอินทรีปรีสถ์¹⁸⁸ เหตุการณ์นี้เน้นย้ำบทบาทสำคัญของอนิรุทธ์ในการสืบทอดวงศ์ตระกูลต่อไป เรื่องราวของอนิรุทธ์และอุษาจึงมิได้เป็นเพียงเรื่องราวความรักส่วนตัว แต่เป็นส่วนหนึ่งของวังศานุจริต การสมรสของพระองค์กับอุษา ซึ่งเป็นเจ้าหญิงอสูร และการกำเนิดของวัชระ เชื่อมโยงตำนานรักนี้เข้ากับเรื่องเล่าที่ใหญ่กว่าของปุราณะว่าด้วยการสืบทอดราชวงศ์ ปัญหาการสืบทอดบัลลังก์หลังสงครามทุ่งกุรุเกษตร และวัฏจักรของเหตุการณ์ในจักรวาล ดังนั้น เรื่องราวนี้จึงดำเนินไปในหลายระดับพร้อมกัน คือเป็นทั้งเรื่องราวความรัก การแสดงแสนยานุภาพของพระกฤษณะ และเป็นข้อต่อสำคัญในโชคชะตาของวงศ์ยาทวะ

5.4.1.5 เรื่องราวในฐานะภาพสะท้อนลีลาของพระกฤษณะ

การเข้ามาแทรกแซงของพระกฤษณะในเรื่องนี้เป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของบทบาทของพระองค์ในฐานะผู้พิทักษ์สูงสุดของผู้ก่อกำเนิดและสมาชิกในครอบครัว เมื่อทรงทราบข่าวการถูกจับกุมของอนิรุทธ์ พระองค์ทรงดำเนินการอย่างรวดเร็วและเด็ดขาด สงครามที่เกิดขึ้นเป็นลีลาที่แสดงให้เห็นถึงพลังอำนาจสูงสุด ของพระกฤษณะและความมุ่งมั่นของพระองค์ในการผดุงธรรมะ เรื่องราวนี้ตอกย้ำคุณลักษณะต่างๆ ของพระกฤษณะ เช่น ความเมตตากรุณา (การไว้ชีวิตพาดาสูร) พลังอำนาจ (การเอาชนะพาดาสูรและกองทัพของพระศิวะ) และการเป็นผู้ฟื้นฟูระเบียบในวรรณกษัตริย์ การตอบสนองของพระกฤษณะต่อพาดาสูรนั้นมีหลายแง่มุม พระองค์ทรงลงโทษความโอหังและความก้าวร้าวของพาดาสูรด้วยการเอาชนะเขาและตัดแขนของเขา อย่างไรก็ตาม พระองค์ก็ทรงแสดงความเมตตาด้วยการไว้ชีวิตพาดาสูรตามคำขอของพระศิวะ และที่สำคัญคือทรงรักษาคำมั่นสัญญาที่เคยให้ไว้กับประหลาดว่าทายาทของเขาจะไม่ถูกสังหารโดยพระองค์ สิ่งนี้แสดงให้เห็นว่าพระกฤษณะมิได้เป็นเพียงนักรบผู้ทรงพลัง แต่เป็นจอมเทพผู้ดำเนินกิจภายใต้กรอบอันซับซ้อนของธรรมะ พรที่เคยประทานไว้ และความสัมพันธ์ระหว่างเทพเจ้า ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการคำนวณทางศีลธรรมอันสลับซับซ้อนในเรื่องราวของปุราณะเกี่ยวกับความยุติธรรมอันศักดิ์สิทธิ์

5.4.1.6 ร่องรอยของตำนานในรัฐอัสสัม

ตำนานรักของอนิรุทธ์และอุษาได้หยั่งรากลึกและผลิบานอย่างงดงามในดินแดนอัสสัม กลายเป็นส่วนหนึ่งของอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและภูมิศาสตร์ของภูมิภาคนี้

ยุมน์, และอนิรุทธ์ โดยอนิรุทธ์ถือเป็นภาคที่ 4 กล่าวถึงพายุหะทั้งสี่อยู่ใน สกัณระ 1, อธิบายะ 2, โศลก 24-27 ในฐานะการสำแดงเพื่ออุลลักรวาล

¹⁸⁸ ภาควตปุราณะ (Bhāgavata Purāṇa) สกัณระ 11, อธิบายะ 31, โศลก 25 กล่าวถึงการที่อรชุนเป็นผู้ดูแลจัดการเรื่องราวหลังจากนั้น ซึ่งรวมถึงการสถาปนาวัชระด้วย

โศนิตปุระ-เตชปุระ อาณาจักรในตำนานและเมืองร่วมสมัย

นครโศนิตปุระโบราณ เมืองหลวงของพาดิสาได้รับรับการยอมรับอย่างกว้างขวางว่าเป็นเมืองเตชปุระในปัจจุบัน ซึ่งตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำพรหมบุตรในรัฐอัสสัม ชื่อ “เตชปุระ” มีความหมายตามตัวอักษรว่า “นครแห่งโลหิต”¹⁸⁹ ซึ่งเชื่อมโยงโดยตรงกับสงครามอันดุเดือดระหว่างกองทัพของพระกฤษณะและกองทัพของพาดิสา กล่าวกันว่าเมืองทั้งเมืองชุ่มโชกไปด้วยเลือดจากการรบครั้งนั้น ความเชื่อมโยงทางนิรุกติศาสตร์นี้ช่วยตอกย้ำการดำรงอยู่ของตำนานในจิตสำนึกของคนท้องถิ่น

เนินเขาคันนิครห์ (Agnigarh) ซึ่งแปลว่า “ป้อมปราการแห่งไฟ” คือสถานที่ที่กล่าวกันว่าอุษาถูกพาดิสากรักขังไว้ โดยมีกำแพงไฟล้อมรอบเพื่อป้องกันไม่ให้อนิรุทธิ์เข้ามา หรือเพื่อป้องกันไม่ให้อุษาหลบหนี ปัจจุบัน คันนิครห์เป็นสถานที่ท่องเที่ยวสำคัญ มีประติมากรรมที่แสดงภาพเหตุการณ์ในตำนาน และเป็นสัญลักษณ์ของความรักอมตะ¹⁹⁰ ความสัมพันธ์ระหว่างตำนานกับสถานที่นี้เป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของกระบวนการที่เรื่องราวจากปุราณะไม่เพียงแต่ถูกจดจำ แต่ยังส่งอิทธิพลอย่างแข็งแกร่งต่อการก่อร่างอัตลักษณ์ นามสถานที่ และภูมิศาสตร์อันศักดิ์สิทธิ์ การท่องเที่ยวของสถานที่จริง ตำนานได้มอบความหมายให้กับสถานที่ และสถานที่นั้นก็เป็นดังสมอเรือที่ยึดเหนี่ยวตำนานไว้ ก่อให้เกิดมรดกที่มีชีวิต เมืองเตชปุระ ซึ่งเป็นศูนย์กลางของตำนานอนิรุทธิ์-อุษา (เรื่องราวปุราณะที่เน้นไวยสพนิยายและเกี่ยวข้องกับพระกฤษณะ) ยังเป็นที่ตั้งของวัดมหาไกรวะ (Mahabhairav Temple) อันโดดเด่น ซึ่งกล่าวกันว่าพาดิสา (ผู้บัญชาพระศิวะ) เคยบูชาพระศิวะ ณ ที่แห่งนี้¹⁹¹ การอยู่ร่วมกันนี้และเรื่องราวความขัดแย้งระหว่างหริ-หระในตำนาน ชี้ให้เห็นถึงการซ้อนทับทางประวัติศาสตร์และศักยภาพในการผสมผสานระหว่างชนบไศวะและไวยสพในอัสสัม ตำนานนี้เอง โดยการรวมเทพเจ้าทั้งสององค์เข้าไว้ด้วยกัน อาจได้เอื้ออำนวยหรือสะท้อนถึงปฏิสัมพันธ์ทางศาสนานี้ในภูมิภาค

¹⁸⁹ Government of Assam, Sonitpur District, “**History of Sonitpur**,” Accessed June 30, 2025. Available from <https://sonitpur.gov.in/about-us/history-of-sonitpur>. “The name Tezpur is derived from the Sanskrit words 'Teza' (meaning blood) and 'Pura' (meaning city or town). Legend has it that the name is associated with the fierce battle between Lord Krishna and Banasura.”

¹⁹⁰ Assam Tourism, “**Agnigarh**,” Accessed June 30, 2025. Available from <https://assamtourism.gov.in/destination/agnigarh>. “This hillock was surrounded by a wall of fire to prevent Usha from escaping. The name 'Agnigarh' is derived from the Sanskrit words 'Agni' (meaning fire) and 'Garh' (meaning fortress).”

¹⁹¹ Government of Assam, Sonitpur District, “**Mahabhairav Temple**,” Accessed June 30, 2025. Available from <https://sonitpur.gov.in/portlets/tourist-places-detail/11>. “This temple is dedicated to Lord Shiva and is believed to have been built by King Bana. The temple houses one of the largest Shiva Lingas in the world.”

พลังแห่งความฝันของอุษาและความผูกพันในพันที่ระหว่างอุษาและอนิรุทธ์ ก้าวข้ามอุปสรรคทางสังคมและภูมิศาสตร์ เป็นหัวใจสำคัญของเรื่องราวนี้ ตำนานนี้เป็นดั่งแม่แบบของความรักโรแมนติกที่เอาชนะอุปสรรคทั้งปวง และได้รับการเฉลิมฉลองในเมืองเตชปุระในฐานะ “นครแห่งรักนิรันดร์”¹⁹² การที่เตชปุระได้รับการขนานนามเช่นนี้ และการพัฒนาอัครนิครให้เป็นส่วนสาธารณะพร้อมประติมากรรมที่แสดงภาพตำนาน แสดงให้เห็นว่าตำนานจากปุราณะถูกนำมาใช้อย่างแข็งขันเพื่อสร้างอัตลักษณ์ท้องถิ่นที่เป็นเอกลักษณ์ ซึ่งยังทำหน้าที่ดึงดูดการท่องเที่ยวอีกด้วย ตำนานจึงกลายเป็นสินทรัพย์ทางวัฒนธรรม แสดงให้เห็นถึงการประยุกต์ใช้เรื่องเล่าโบราณในทางปฏิบัติเพื่อสร้างสถานที่และเศรษฐกิจวัฒนธรรมร่วมสมัย ความสัมพันธ์เบื้องต้นระหว่างอุษา (เจ้าหญิงอสูร) และอนิรุทธ์ (เจ้าชายยาคะ) ผ่านการลักพาตัวและการอยู่ร่วมกันอย่างลับๆ (องค์ประกอบของพิธีวิวาห์แบบคนธรรมดา) ถือเป็นเรื่องที่ไม่เป็นไปตามแบบแผนและก่อให้เกิดความวุ่นวายทางสังคมจากมุมมองของพาดูอย่างใดก็ตาม เรื่องราวนี้จบลงด้วยการสมรสอย่างเป็นทางการและการยอมรับของทั้งสองฝ่าย ผู้ศึกษาตั้งข้อสังเกตว่า “อาจสามารถเปรียบเทียบได้กับสังคมอัสสัมแบบดั้งเดิม ที่ในกรณีส่วนใหญ่ คู่หนุ่มสาวที่หนีตามกันไปได้จะได้รับการยอมรับเข้าสู่สังคมในที่สุด ผ่านขนบธรรมเนียมและพิธีกรรมต่างๆ” ซึ่งให้เห็นว่าตำนานนี้อาจทำหน้าที่เป็นแม่แบบทางวัฒนธรรมหรือเรื่องเล่าที่สร้างความชอบธรรมให้กับการรวมตัวที่เริ่มต้นนอกบรรทัดฐานทางสังคม โดยแสดงให้เห็นถึงเส้นทางจากความผิดพลาดไปสู่การยอมรับผ่านการแทรกแซงจากเบื้องบน (หรือผู้มีอำนาจ) และการประนีประนอมได้

5.4.2 พินิจวรรณกรรมอนิรุทธ์-อุษา การเดินทางในบริบทไทย

วรรณกรรมเรื่อง อนิรุทธ์คำฉันท์ มีแก่นเรื่องหลักอยู่ที่พระอนิรุทธ์ ซึ่งถูกระบุไว้อย่างชัดเจนว่าเป็นพระนัดดา (หลานปู่) ของพระกฤษณะ อันเป็นการสถาปนาความเชื่อมโยงทางสายเลือดโดยตรงกับเทพปกรณัมฮินดู เรื่องราวเกี่ยวข้องกับการผจญภัยและความรักของพระอนิรุทธ์กับนางอุษา ซึ่งได้รับการช่วยเหลือจากอำนาจศักดิ์สิทธิ์ (พระไทรอัมไปสมนางอุษา) ลักษณะเรื่องราวความรักที่ได้รับความช่วยเหลือจากสวรรค์เช่นนี้เป็นชนบทที่พบได้ทั่วไปในวรรณกรรมปุราณะและมหากาพย์ แม้ว่าโครงเรื่องหลักของอนิรุทธ์คำฉันท์อาจไม่ใช่อนุภาคโดยตรงจาก ภาควัตปุราณะ สกัณธ์ที่ 10 (ซึ่งเน้นเรื่องราวของพระกฤษณะเป็นหลัก) แต่เรื่องราวความรักของพระอนิรุทธ์และนางอุษาก็ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ปุราณะฉบับอื่นๆ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งใน หริวงศ์ ซึ่งถือเป็นภาคผนวกของมหากาพย์มหา

¹⁹² Assam Tourism, “Tezpur,” Accessed June 30, 2025. Available from <https://assamtourism.gov.in/destination/tezpur>. “Tezpur is often called the 'City of Eternal Romance' as it is the setting for the mythological love story of Usha and Aniruddha.”

ระ¹⁹³ ภาควัตปุราณะเองก็กล่าวถึงพระอนิรุทธ์ในฐานะพระนัดดาของพระกฤษณะเช่นกัน¹⁹⁴ วรรณกรรม “อนิรุทธคำฉันท์” เชื่อกันว่าเป็นผลงานของ ศรีปราชญ์ กวีเอกสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชแห่งกรุงศรีอยุธยา และการประพันธ์ในรูปแบบ “คำฉันท์” ก็บ่งบอกถึงสถานะความเป็นวรรณคดีชั้นสูงสำหรับราชสำนัก¹⁹⁵

การนำเรื่องราวของทายาทพระกฤษณะมาไว้ในวรรณกรรมราชสำนักสยาม ไม่เพียงแต่แสดงให้เห็นถึงการรับรู้เรื่องราวหลักของพระกฤษณะเท่านั้น แต่ยังบ่งบอกถึงการมีส่วนร่วมที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นกับกรอบตำนานปุราณะที่ขยายออกไป ซึ่งรวมถึงลำดับวงศ์ตระกูลด้วย สิ่งนี้ชี้ให้เห็นถึงระดับความรู้เกี่ยวกับเทพปกรณัมฮินดูที่ซับซ้อนภายในชนชั้นสูงของไทย การรู้จักเรื่องราวของพระกฤษณะเป็นระดับหนึ่งของอิทธิพล แต่การรู้จักและเลือกใช้เรื่องราวของพระนัดดา ย่อมหมายถึงความคุ้นเคยที่กว้างขวางยิ่งขึ้นกับจักรวาลของปุราณะ วรรณกรรมราชสำนักมักจะดึงเอาแหล่งข้อมูลภายนอกที่มีชื่อเสียงมาใช้เพื่อเสริมสถานะและให้เนื้อหาที่เข้มข้น ดังนั้น “อนิรุทธคำฉันท์” จึงชี้ให้เห็นว่าวงจรเรื่องพระกฤษณะ นอกเหนือไปจากเพียงลีลาโดยตรงของพระองค์ เป็นแหล่งข้อมูลทางวรรณกรรมที่ได้รับการยอมรับและให้คุณค่าในสมัยอยุธยา

แก่นเรื่องความรัก การพลัดพราก และการได้ครองคู่ในที่สุด ซึ่งเป็นขนบทางวรรณกรรมที่พบได้ทั่วไป ถูกยกระดับขึ้นเมื่อวางอยู่ในบริบทของปุราณะที่เกี่ยวข้องกับทายาทของเทพเจ้าองค์สำคัญ วรรณกรรมไทยเป็นเช่นเดียวกับประเพณีอื่นๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่มักจะปรับเรื่องราวจากอินเดียให้เข้ากับท้องถิ่น (Localization) โดยยังคงตัวละครหลักและความเชื่อมโยงทางเทพเอาไว้ ในขณะที่ปรับรายละเอียดให้เข้ากับบริบทและค่านิยมท้องถิ่น¹⁹⁶ “อนิรุทธคำฉันท์” จึงเป็นตัวอย่างชั้นยอดของกระบวนการนี้ โดยที่บาร์มีและโครงเรื่องจากปุราณะถูกนำมาใช้เพื่อเล่าเรื่องราวความรักของมนุษย์ที่น่าติดตามและเข้าถึงได้สำหรับผู้อ่านหรือผู้ชมชาวสยาม

¹⁹³ **Harivamśa**, translated by M. N. Dutt (Calcutta: Elysium Press, 1897), Vishnu Parva, Chapters 117-127. The story of Aniruddha and Usha is detailed extensively in these chapters.

¹⁹⁴ อธิบายที่ 62-63

¹⁹⁵ นิธิ เอียวศรีวงศ์, ปากไก่และใบเรือ: รวมความเรียงว่าด้วยวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ต้นรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพฯ: มติชน, 2545), 210-212.

¹⁹⁶ S. Singaravelu, “The Rāma Story in the Thai Cultural Tradition,” **Journal of the Siam Society** 70 (1982): 50–52. Although this article focuses on the Ramayana, it explains the broader process of how Indian epic-puranic literature was adapted in Thailand.

5.4.2.1 การถ่ายทอดและการดัดแปลงเรื่องอนิรุทธ์-อุษาในยุคแรก

แม้หลักฐานโดยตรงจะหาได้ยาก แต่เรื่องอนิรุทธ์-อุษาน่าจะเดินทางมาถึงประเทศไทยผ่านหลายช่องทาง ทั้งการถ่ายทอดโดยตรงจากอินเดียผ่านพ่อค้า นักปราชญ์ และคณะทูตทางศาสนา หรือการถ่ายทอดโดยอ้อมผ่านอาณาจักรอื่นๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น อาณาจักรขอม ซึ่งได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากอินเดียอย่างมาก การปรากฏของวรรณกรรมสันสกฤตในประเทศไทยเป็นที่ยอมรับกันดี และ อนิรุทธ์คำฉันท์ เองก็ถือเป็นหลักฐานหนึ่งในเรื่องนี้

แก่นเรื่อง “เทพอุ้มสม” ลักษณะเด่นประการหนึ่งในเรื่องอนิรุทธ์-อุษานับไทยคือแก่นเรื่อง “เทพอุ้มสม” ซึ่งหมายถึงการที่เทพเจ้าเป็นผู้จัดการให้พระเอกและนางเอกได้ครองคู่กัน โดยที่ทั้งสองอาจไม่เคยรู้จักกันมาก่อนหรือไม่มีพิธีสมรสอย่างเป็นทางการใน อนิรุทธ์คำฉันท์ เทพารักษ์ประจำต้นไทร (พระไทรเทพารักษ์) ได้อุ้มพระอนิรุทธ์ขณะบรรทมไปสมกับนางอุษานี้คือการดัดแปลงที่สำคัญ สุนิจิตต์ วงษ์เทศ ตีความว่า “อุ้มสม” มีรากฐานมาจากพิธีกรรมขอฝนและลัทธิบูชาความอุดมสมบูรณ์ในสมัยโบราณ ซึ่งการสมสู่เชิงสัญลักษณ์เชื่อว่าจะนำมาซึ่งความเจริญงอกงาม เรื่องอนิรุทธ์-อุษาโดยเฉพาะตอน “อุ้มสม” อาจถูกนำมาผนวกเข้ากับกรอบพิธีกรรมที่มีอยู่เดิมเหล่านี้ การยอมรับ “เทพอุ้มสม” ในสังคมไทยสมัยโบราณ แตกต่างจากค่านิยมสมัยใหม่ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมในการรับรู้เรื่องการครองคู่เช่นนี้¹⁹⁷

การที่แก่นเรื่อง “เทพอุ้มสม” มีความโดดเด่นในฉบับไทย ชี้ให้เห็นถึงกระบวนการเลือกสรรในการดัดแปลง โดยองค์ประกอบที่สอดคล้องกับความเชื่อท้องถิ่นที่มีอยู่เดิม (เช่น การนับถือผีสาธเทวาประจำต้นไม้ พิธีกรรมเพื่อความอุดมสมบูรณ์) ได้รับการเน้นย้ำและขยายความ จิตรเลขาในปุราณะใช้พลังโยคะนำอนิรุทธ์มา ขณะที่ฉบับไทย เช่น อนิรุทธ์คำฉันท์ ได้เพิ่มหรือเน้นบทบาทของเทพารักษ์ต้นไทรที่ “อุ้ม” อนิรุทธ์ไปหานางอุษา วัฒนธรรมไทยมีความเชื่อที่แข็งแกร่งในเรื่องเทพารักษ์และผีสาธนางไม้ สุนิจิตต์ วงษ์เทศ เชื่อมโยง “อุ้มสม” กับพิธีขอฝนและความอุดมสมบูรณ์ของชนพื้นเมือง¹⁹⁸ ดังนั้น องค์ประกอบ “เทพอุ้มสม” โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับเทพารักษ์ น่าจะได้รับ

¹⁹⁷ ทีมงานศิลปวัฒนธรรม, “‘อยู่ก่อนแต่ง’ เรียกให้ดูตึกคือ ‘เทพอุ้มสม’ แต่ข้อเท็จจริงคือ ‘one night stand’?”, ศิลปวัฒนธรรม, เข้าถึงเมื่อ 20 พฤษภาคม 2568, เข้าถึงได้จาก https://www.silpa-mag.com/culture/article_19816.

¹⁹⁸ สุนิจิตต์ วงษ์เทศ, “‘อุ้มสม’ เสพสังวาส พิธีกรรมขอฝน ในวรรณกรรมโบราณ,” มติชนสุดสัปดาห์, เข้าถึงเมื่อ 20 พฤษภาคม 2568, เข้าถึงได้จาก https://www.matichon.co.th/weekly/column/article_155097.

ความนิยมเพราะสามารถผสมผสานและเชื่อมโยงเข้ากับภูมิทัศน์ทางจิตวิญญาณและพิธีกรรมของไทย ที่มีอยู่เดิมได้ง่าย ทำให้เรื่องราวจากต่างแดนมีความเกี่ยวข้องและทรงพลังในท้องถิ่นมากขึ้น

ยิ่งไปกว่านั้น การดัดแปลงและเล่าขานเรื่องราวนี้ โดยเฉพาะในรูปแบบกวีนิพนธ์ เช่น คำฉันท์ ไม่เพียงแต่ให้ความบันเทิงเท่านั้น แต่ยังเป็นการสร้างความชอบธรรมและแสดงความสามารถทางวรรณศิลป์ตลอดจนความซับซ้อนทางวัฒนธรรมในราชสำนักไทย อนิรุทธคำฉันท์ เป็นผลงานในสมัยอยุธยา ประพันธ์ด้วยฉันทลักษณ์ที่ซับซ้อน เหตุผลหนึ่งที่ศรีปราชญ์ (หรือผู้แต่งนิราชม) ประพันธ์เรื่องนี้ อาจเพื่อแสดงความสามารถในการแต่งฉันท์ ต่อมาพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง อุนรุท เป็นบทละครใน ซึ่งตั้งพระทัยให้เป็นต้นแบบทางวรรณกรรมสำหรับราชธานีใหม่¹⁹⁹ ความเชี่ยวชาญในเรื่องเล่าและรูปแบบกวีนิพนธ์เช่นนี้เป็นเครื่องหมายของราชสำนักที่เปี่ยมด้วยความรู้และวัฒนธรรม ดังนั้น การดัดแปลงเรื่องอนิรุทธ-อุษาจึงเป็นการแสดงออกทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง แสดงให้เห็นถึงการมีส่วนร่วมของชนชั้นสูงไทยกับชนวรรณกรรมอินเดียอันทรงเกียรติ และความสามารถในการปรับปรุงสิ่งเหล่านี้ให้เป็นศิลปะการแสดงออกของไทยอันซับซ้อน ซึ่งเป็นการเสริมสร้างทุนทางวัฒนธรรมของตนเอง

อนิรุทธคำฉันท์, อุนรุท และนิทานพื้นบ้าน อุสาบารส ในภูมิภาคและยุคสมัยต่าง ๆ วรรณกรรมไทยแต่ละฉบับมีการปรับเปลี่ยนเนื้อหา ชื่อตัวละคร และการเน้นย้ำประเด็นที่แตกต่างกันออกไป บ่อยครั้งการปรับเปลี่ยนเหล่านี้ได้รวมเอาความเชื่อท้องถิ่น พุทธชาดก หรือขนบการแสดงพื้นบ้านเข้าไปด้วย ดังนั้น การดำรงอยู่และความหลากหลายของการดัดแปลงเหล่านี้จึงมิได้เป็นเพียงการหยิบยืมเรื่องราวมาเท่านั้น แต่ยังแสดงถึงกระบวนการต่อรองทางวัฒนธรรมและการผสมผสานความเชื่ออย่างแข็งขัน ซึ่งเรื่องราวจากต่างแดนได้รับการทำให้มีความหมายภายในโลกทัศน์ของไทย เรื่องราวนี้จึงกลายเป็นเครื่องมือในการแสดงออกถึงค่านิยมท้องถิ่นและบูรณาการเข้ากับอิทธิพลจากอินเดียในวงกว้าง

5.4.2.2 การปรากฏของอนิรุทธและอุษาในวรรณกรรมสำคัญของไทย

เพื่อให้เห็นภาพรวมของการดัดแปลงเรื่องอนิรุทธ-อุษาในบริบทต่างๆ จะขอนำเสนอข้อมูลเปรียบเทียบในรูปแบบตารางดังนี้

¹⁹⁹ นิรมล หาญทองกุล, “ศุภลักษณ์: นางสำคัญในเรื่องอุนรุท (Supalaksa: A Key Character of the Unarut),” วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ 16, no. 1 (2015): 176–177.

ตารางที่ 28 สรุปเปรียบเทียบเรื่องอนิรุทธ-อุษาในฉบับต่างๆ

ลักษณะ	ฉบับ ปุราณะ (อินเดีย, โบราณ)	อนิรุทธคำ ฉันท์ (ไทย - อยุรยา)	อุณรุท (ร.๑) (ไทย - รัตนโกสินทร์)	อุสภาราส (อีสาน - แบบ โคกนาฏกรรม) (ไทย - อีสาน, พื้นบ้าน)	อุสภาราส (ล้านนา) (ไทย - เหนือ, พื้นบ้าน)
ชื่อตัวละคร หลัก (อนิรุทธ, อุษา, ผู้ช่วย, ปณิธิ)	อนิรุทธ, อุษา, จิตรเลขา , พานาสุร	อนิรุทธ, อุษา, พิจิตรเลขา , ท้าว พานะ	อุณรุท, อุษา, ศุภลักษณ์, ท้าว พานะ/กรุงพาน	ท้าวบารส, นาง อุสา, (ไม่ชัดเจน/ หลากหลาย), ท้าวพาน/ท้าววง พาน	พระบารส, นาง อุสา, (ไม่ ชัดเจน/ หลากหลาย), ท้าวพาน พรหมทัต
แก่นเรื่อง “การครองคู่” หลัก	จิตรเลขา ใช้พลัง โยคะ ลักพา	พระไทร เทพารักษ์ “อุ้มสม”	ศุภลักษณ์ “อุ้ม สม” (ลักพา)	ลักลอบได้เสีย/ พระกิตินารายณ์ (พระกฤษณะ) ช่วยเหลือ	(หลากหลาย ตามท้องถิ่น)
ลักษณะการ จบเรื่อง	สุขสมหวัง	สุขสมหวัง	สุขสมหวัง	โคกนาฏกรรม (ตายจากกัน)	สุขสมหวัง (มัก เป็นชาดก)
ความ เชื่อมโยงกับ พระกฤษณะ	พระอัยกา , ผู้ช่วย เหลือหลัก	พระอัยกา, ผู้ช่วยเหลือ หลัก	พระบรม จักรกฤษณ์ (พระกฤษณะ) เป็นบรรพบุรุษ และผู้ช่วยเหลือ	พระกิตินารายณ์ (พระกฤษณะ) เป็นพระอัยกา/ ผู้ช่วยเหลือ	อ้างอิงถึงเรื่องอ นิรุทธ (พระ นัดดา พระกฤษณะ)

ตารางนี้ช่วยให้เห็นภาพรวมของความหลากหลายในการดัดแปลงเรื่องอนิรุทธ-อุษา ทั้งในด้านชื่อตัวละคร แก่นเรื่องสำคัญ และผลลัพธ์ของเรื่องราว ซึ่งจะขยายความในรายละเอียดของวรรณกรรมแต่ละเรื่องต่อไป

อนิรุทธคำฉันท์

อนิรุทธคำฉันท์ นับเป็นวรรณกรรมชิ้นสำคัญในสมัยอยุธยา ตามขนบดั้งเดิมเชื่อกันว่า ศรีปราชญ์ กวีเอกในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเป็นผู้แต่ง แม้บางแหล่งข้อมูลจะระบุว่าไม่

ปรากฏนามผู้แต่ง แต่เป็นที่แน่ชัดว่าเป็นวรรณกรรมที่รจนาขึ้นในยุคอยุธยา แรงจูงใจหนึ่งในการประพันธ์อาจเพื่อแสดงฝีมือในการแต่งฉันท หรือเพื่อสานต่อเจตนารมณ์ของพระมหาราชครูผู้เป็นบิดา ซึ่งแต่ง สมุทรโฆษคำฉันท์ ไม่แล้วเสร็จ ลักษณะเด่นของ อนิรุทธคำฉันท์ คือการใช้ฉันทลักษณ์หลากหลายประเภทผสมผสานกับกาพย์และร่ายสุภาพโดดเด่นด้วยภาษาที่ไพเราะสละสลวยและการพรรณนาที่ละเอียดงดงาม²⁰⁰

เนื้อเรื่องโดยรวมของ อนิรุทธคำฉันท์ ดำเนินตามเค้าโครงจากปุราณะค่อนข้างใกล้เคียง กล่าวคือ อนิรุทธ พระนัดดาของพระกฤษณะ เสด็จประพาสป่าแล้วบรรทมพักใต้ต้นไทร พระไทรเทพารักษ์ผู้มีเมตตาได้อุ้มพระองค์ไปสมกับนางอุษา ธิดาของท้าวพาดะ (พานาสूर) แห่งโคณินคร (โคณิตปุระ) ตอน “เทพอุ้มสม” นี้เป็นลักษณะเด่นของฉบับไทย เมื่อนางอุษาค้นบรรทมแล้วไม่พบชายในฝัน จึงสั่งให้นางพิจิตรเลขา (จิตรเลขาในปุราณะ) วาดภาพบุรุษต่างๆ เพื่อตามหา ในที่สุดนางพิจิตรเลขา ก็พาพระอนิรุทธมาให้นางอุษา ทว่าท้าวพาดะทรงทราบเรื่องและเกิดการสู้รบ พระอนิรุทธถูกจับกุม พระกฤษณะจึงเสด็จมาช่วย เกิดเป็นสงครามใหญ่ที่มีพระศิวะเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ท้ายที่สุดพระกฤษณะทรงได้รับชัยชนะ ท้าวพาดะพ่ายแพ้ พระอนิรุทธและนางอุษาก็ได้ครองคู่กัน

เมื่อเปรียบเทียบกับปุราณะ อนิรุทธคำฉันท์ มีความสอดคล้องกับภาคตปุราณะ ในด้านชื่อตัวละครและเหตุการณ์สำคัญ แต่การ “เทพอุ้มสม” โดยเทพารักษ์ต้นไทรถือเป็นการดัดแปลงที่สำคัญของไทย ชื่อผู้ช่วยของนางเอกคือ พิจิตรเลขา แทนที่จะเป็น จิตรเลขา และเมืองโคณิตปุระถูกเรียกว่า โคณินคร หรือ กรุงพาน²⁰¹ อนิรุทธคำฉันท์ ได้รับการยกย่องว่าเป็นผลงานชิ้นเอกของวรรณคดีอยุธยา ด้วยความงามทางกวีนิพนธ์ และเป็นแบบอย่างให้กวียุคหลัง อีกทั้งยังแสดงให้เห็นถึงการซึมซับเรื่องเล่าจากอินเดียเข้าสู่ชนบววรรณกรรมไทย

การดัดแปลงตัวละครผู้ช่วยจากจิตรเลขาในปุราณะ (โยคินีและคิลปิน) มาเป็นพิจิตรเลขาในอนิรุทธคำฉันท์ และการนำเสนอเทพารักษ์ต้นไทรเป็นผู้ “อุ้มสม” สะท้อนแนวโน้มทางวัฒนธรรมไทยในการทำให้พลังเหนือธรรมชาติมีความเป็นท้องถิ่นและสอดคล้องกับกรอบความเชื่อทางจิตวิญญาณที่คุ้นเคย (เช่น ผีสาวนางไม้ ช่างฝีมือผู้มีทักษะ) จิตรเลขาในปุราณะมีพลังโยคะที่ชัดเจน ขณะที่ อนิรุทธคำฉันท์ เรียกขื่อนางว่าพิจิตรเลขา และเน้นทักษะทางศิลปะในการวาดภาพ ส่วนเทพารักษ์ต้นไทรเป็นผู้ดำเนินการขนย้ายพระอนิรุทธในเบื้องต้น นิทานพื้นบ้านไทยเต็มไปด้วยความเชื่อเรื่องเทพารักษ์และผีสาวนางไม้ ดังนั้น การแบ่งบทบาททางเวทมนตร์และการนำเสนอเทพารักษ์ในการ “อุ้มสม”

²⁰⁰ กรมศิลปากร, วรรณคดีสมัยอยุธยา เล่ม 2 (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2560), 125-128.

²⁰¹ ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต, “วิเคราะห์วรรณคดีเปรียบเทียบเรื่องอนิรุทธ” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535), 88-95.

อาจเป็นการตีความใหม่แบบไทยที่ทำให้องค์ประกอบเหนือธรรมชาติสอดคล้องกับความเชื่อพื้นเมืองมากขึ้น ซึ่งธรรมชาติเองก็มีบทบาทสำคัญในกิจการของมนุษย์ แทนที่จะอาศัยเพียงตัวละครมนุษย์ที่มีพลังพิเศษ (โยคะ) จากชนบดินเดียที่ค่อนข้างเป็นนามธรรม

นอกจากนี้ การประพันธ์ อนิรุทธคำฉันท์ ในสมัยอยุธยา ซึ่งเป็นช่วงเวลาแห่งความรุ่งเรืองทางศิลปะและการต่างประเทศ ยังบ่งบอกถึงการมีปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมอย่างมั่นใจกับเรื่องเล่าต่างชาติอันทรงเกียรติ โดยนำมาดัดแปลงเพื่อยืนยันความซับซ้อนทางวรรณกรรมไทยและเสริมสร้างความโอ่อ่าของราชสำนัก อยุธยาเป็นอาณาจักรสำคัญที่มีการค้าและการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมอย่างกว้างขวาง ฉันทลักษณ์ที่ใช้มีความซับซ้อนและได้รับอิทธิพลจากฉันทศาสตร์สันสกฤต ซึ่งต้องใช้ทักษะทางวรรณศิลป์สูง เนื้อเรื่องเองก็เกี่ยวกับราชวงศ์ เทพเจ้า และการสู้รบครั้งยิ่งใหญ่ ซึ่งเป็นแก่นเรื่องที่เหมาะสมกับวรรณกรรมราชสำนัก และมีจุดมุ่งหมายเพื่อแสดงความสามารถทางกวีนิพนธ์ ดังนั้น อนิรุทธคำฉันท์ จึงไม่ใช่เพียงการเล่าเรื่องซ้ำ แต่เป็นการหยิบยืมและปรับปรุงทางวัฒนธรรม แสดงให้เห็นถึงความสามารถของอยุธยาในการเรียนรู้และสร้างสรรค์ชนวรรณกรรมต่างชาติที่ซับซ้อนขึ้นใหม่ ซึ่งเป็นการเสริมสร้างเกียรติภูมิทางวัฒนธรรมของตนเองและนำเสนอเรื่องเล่าอันยิ่งใหญ่สำหรับราชสำนัก

อุณรุท

อุณรุท เป็นบทละครในพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นโดยมีพระราชประสงค์ให้เป็นวรรณคดีต้นแบบสำหรับพระนครใหม่ (กรุงเทพมหานคร) และเพื่อใช้ในการแสดงเฉลิมฉลองต่างๆ โดยทรง “ไว้ตามเรื่องโบราณ”²⁰²

ในการดัดแปลงเนื้อเรื่อง ตัวเอกมีนามว่า อุณรุท แทนที่จะเป็น อนิรุทธ ตัวละครผู้ช่วยคือนางศุภลักษณ์ หนึ่งในพระพี่เลี้ยงห้าคนของนางอุษา มีความสามารถในการวาดภาพและเหาะเหินเดินอากาศได้ ซึ่งแตกต่างอย่างชัดเจนจากจิตรเลขาหรือพิจิตรเลขา การ “อุ้มสม” ในเรื่องนี้กระทำโดยนางศุภลักษณ์ ซึ่งอุ้มอุณรุทไปหานางอุษาหลังจากกระบุงตัวได้จากการวาดภาพ เหตุการณ์นี้ปรากฏใน “กระบวนรำศุภลักษณ์อุ้มสม” เนื้อเรื่องยังกล่าวถึงการที่อุณรุทตัดแขนเท้ากรูพาน 18 แขน และเท้ากรูพานมี 10 ปาก ขณะสังเียนางอุษา รายละเอียดเกี่ยวกับ 10 ปากนี้เป็นลักษณะเฉพาะของท้องถิ่น นอกจากนี้ เรื่องราวยังเกี่ยวข้องกับพระบรมจักรกฤษณ์ (พระกฤษณะ) ที่ทรงรบกับอสูรต่างๆ ก่อนที่เรื่องของอุณรุทจะเริ่มขึ้น เป็นการปูพื้นฐานวงศ์ตระกูล

²⁰² ธนิต อยู่โพธิ์, ที่มาของอนิรุทธคำฉันท์ คำฉันท์ขับไม้เรื่องสมุทรโฆษและบทละครเรื่องอุณรุท (พระนคร: กรมศิลปากร, 2507), 35.

เมื่อเปรียบเทียบกับ อนิรุทธคำฉันท์ และภาควตปุราณะ อุณรุท มีความแตกต่างอย่างมากในชื่อและบทบาทของผู้ช่วย (ศุภลักษณ์เป็นพระพี่เลี้ยง เทียบกับพิจิตรเลขา/จิตรเลขาที่เป็นสหาย/ศิลปิน/โยคีนิ) การ “เทพอุ้มสม” โดยเทพารักษ์ต้นไทรใน อนิรุทธคำฉันท์ ถูกแทนที่ด้วยการที่นางศุภลักษณ์ลักพาตัวอุณรุทโดยตรงในบทละครอุณรุท แม้จะอ้างอิง “เรื่องโบราณ” แต่ก็เห็นได้ชัดว่ามีการปรับปรุงองค์ประกอบต่างๆ เพื่อให้เหมาะกับการแสดงละคร ดังที่เห็นได้จากกระบวนราที่กล่าวถึงโดยเฉพาะ²⁰³ อุณรุท จึงเป็นผลงานสำคัญในวงการนาฏศิลป์ไทย โดยมีทำราเฉพาะ เช่น “กระบวนราเชตฉิ่งศุภลักษณ์” และ “กระบวนราศุภลักษณ์อุ้มสม” สะท้อนให้เห็นถึงความงดงามประณีตของละครใน

การเปลี่ยนบทบาทของจิตรเลขาหรือพิจิตรเลขามาเป็นศุภลักษณ์ ซึ่งเป็นพระพี่เลี้ยง ในเรื่องอุณรุท พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 สะท้อนให้เห็นถึงการปรับเปลี่ยนไปสู่โครงสร้างสังคมแบบราชสำนักที่มีลำดับชั้นมากขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ และอาจเป็นความประสงค์ที่จะทำให้ตัวละครผู้ช่วยมีความเกี่ยวข้องหรือเป็นส่วนหนึ่งของครัวเรือนของเจ้าหญิงมากขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ทางนาฏกรรมในละครราชสำนัก จิตรเลขาในปุราณะเป็นธิดาของมนตรีและเป็นสหาย ส่วนพิจิตรเลขาใน อนิรุทธคำฉันท์ ก็เป็นสหายเช่นกัน ขณะที่ อุณรุท กำหนดให้นางศุภลักษณ์เป็นหนึ่งในพระพี่เลี้ยงทั้งห้า พระพี่เลี้ยงเป็นบุคคลที่มีอำนาจและความใกล้ชิดภายในครัวเรือนของราชวงศ์ ซึ่งเหมาะสมกับบริบทของละครใน การเปลี่ยนแปลงนี้อาจทำให้การกระทำของนาง (เช่น การลักพาตัว) ดูเหมือนเกิดจากความภักดีต่อผู้ที่นางดูแลภายในสภาพแวดล้อมของราชสำนักที่มีโครงสร้างชัดเจน ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงตัวละครนี้อาจเป็นการตัดสินใจโดยเจตนาเพื่อปรับเรื่องเล่าให้สอดคล้องกับความเป็นจริงทางสังคมและขนบทางนาฏกรรมของราชสำนักรัตนโกสินทร์ โดยเน้นความภักดีและการรับใช้ภายในโครงสร้างลำดับชั้น แทนที่จะเป็นอำนาจอิสระของ “สหาย” ที่มีพลังโยคะ

การที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง อุณรุท ขึ้นนั้น เป็นการกระทำเชิงยุทธศาสตร์ในการสร้างชาติทางวัฒนธรรมในช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ โดยมีพระราชประสงค์ที่จะสถาปนาคลังวรรณกรรมหลวงสำหรับราชวงศ์ใหม่และเมืองหลวงใหม่ ซึ่งเป็นการสืบทอดแต่ก็ปรับเปลี่ยนขนบจากสมัยอยุธยาและอินเดียไปพร้อมกัน กรุงเทพมหานครเพิ่งได้รับการสถาปนาเป็นเมืองหลวงหลังจากการเสียกรุงศรีอยุธยา พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงอุปถัมภ์การรวบรวมและสร้างสรรค์งานวรรณกรรมและประวัติศาสตร์อย่างแข็งขัน เช่น รามเกียรติ์ อุณรุท มีพระราชประสงค์ให้เป็น “วรรณคดีต้นฉบับแห่งพระนคร” โดยอิงจาก “เรื่อง

²⁰³ สุรพล วิรุฬห์รักษ์, วิวัฒนาการนาฏศิลป์ไทยในกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325-2477 (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547), 65-68.

โบราณ”²⁰⁴ แต่ก็มี การดัดแปลง ดังนั้น การสร้างสรรค์อนุรูป จึงไม่ใช่เพียงการแสดงทางศิลปะ แต่ยังเป็น การประกาศจุดยืนทางการเมืองและวัฒนธรรม แสดงให้เห็นถึงความชอบธรรมทางวัฒนธรรมและความต่อเนื่องจากอดีตของราชวงศ์ใหม่ ขณะเดียวกันก็เป็นการยืนยันอำนาจสร้างสรรค์ของตนเอง ด้วยการผลิตผลงานฉบับปรับปรุงสำหรับยุคใหม่

นิทานพื้นบ้านอุสาบารส และความหลากหลายในระดับภูมิภาค

เรื่องอนิรุทธิ์-อุษาได้แพร่หลายในนิทานพื้นบ้านของไทย โดยเฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (อีสาน) และภาคเหนือ (ล้านนา) มักปรากฏในชื่อ อุสาบารส หรือชื่ออื่นๆ ที่คล้ายคลึงกัน เช่น อุสสาบารส

สำนวนอีสาน

นิทาน อุสาบารส ฉบับอีสานมีความเชื่อมโยงอย่างแน่นแฟ้นกับอุทยานประวัติศาสตร์ ภูพระบาท จังหวัดอุดรธานี ซึ่งมีกลุ่มหินและสถานที่ต่างๆ ได้รับการตั้งชื่อตามตัวละครและเหตุการณ์ในเรื่อง เช่น หอนางอุสา, วัดลูกเขย, คอกม้าท้าวบารส ทำหน้าที่เป็นตำนานอธิบายที่มาของสถานที่ นอกจากนี้ อุสาบารส บางสำนวนยังถูกผนวกเข้ากับ ตำนานอุรังคธาตุ ซึ่งเป็นพงศาวดารสำคัญของลาว-อีสาน²⁰⁵ ในฉบับนี้ ท้าวบารส (อนิรุทธิ์) ลอบรักกับนางอุสา ธิดาของพระพาน (พานาสูร) พระกิตินารายณ์ (พระกฤษณะ) ได้เข้ามาช่วยเหลือท้าวบารส ตัวละครมีการเปลี่ยนแปลงชื่อไปบ้าง เช่น ท้าวบารส (อนิรุทธิ์), นางอุสา, พระพาน/ท้าวทองพาน (พานาสูร) บางครั้งปฏิบัติคือท้าวทองพาน ผู้แข่งขันกับท้าวบารสในการสร้างวัด

ลักษณะเด่นของ อุสาบารส ฉบับอีสานบางสำนวนคือการจบเรื่องแบบโคกนาฏกรรม ซึ่งนางอุสาและท้าวบารสมักต้องตายจากกันด้วยความเศร้าโศกหรือความขัดแย้ง บางสำนวนเล่าว่านางอุสาตรอมใจตายหลังจากพบว่าท้าวบารสมีภรรยาอยู่แล้วและถูกข่มเหง ส่วนท้าวบารสก็ตรอมใจตายตามเมื่อทราบข่าวการตายของนาง อีกการตีความหนึ่งชี้ว่านางอุสาไม่สมหวังในรักเพราะได้สังหารบิดาของตน แก่นเรื่องในฉบับอีสานมักเกี่ยวกับความรัก การทรยศ ความขัดแย้งระหว่างอำนาจท้องถิ่น (ไทย-ลาว กับ ขอม) ความกตัญญู และผลกรรม สะท้อนค่านิยมและประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

²⁰⁴ นิธิ เอียวศรีวงศ์, *การเมืองไทยสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2550), 480-482. (นิธิ เอียวศรีวงศ์ อธิบายถึงความพยายามของรัชกาลที่ 1 ในการสร้าง “วัฒนธรรมราชสำนัก” ขึ้นใหม่ ซึ่งการพระราชนิพนธ์วรรณคดีเป็นส่วนหนึ่งของยุทธศาสตร์นี้)

²⁰⁵ ธวัช ปุณโณทก, “วรรณกรรมอีสาน,” ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 11* (กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542), 3745-3748.

สำนวนล้านนา

ในภาคเหนือ เรื่อง อูสสารบาส มักถูกนำเสนอในรูปแบบชาดก คือ เรื่องราวอดีตชาติของพระพุทธเจ้า โดยเน้นคำสอนทางพุทธศาสนาด้านศีลธรรมและจริยธรรม²⁰⁶ อูสสารบาส ฉบับล้านนามุ่งสอนเรื่องกรรมและการทำความดี โดยให้ความบันเทิงเป็นผลพลอยได้ วรรณกรรมเรื่องนี้ยังแสดงให้เห็นอิทธิพลของวรรณกรรมสันสกฤตที่เข้ามาสู่ล้านนา เนื้อหาของ อูสสารบาส ฉบับล้านนา กล่าวถึงเจ้าชายบาสแห่งเมืองภักโคและเจ้าหญิงอุสสาแห่งเมืองกาสิ ความขัดแย้งกับท้าวพานพรมหัตต์ และมีการผสมผสานองค์ประกอบและอนุภาคจากเรื่อง รามเกียรติ์ อยู่จำนวนมาก²⁰⁷

การที่เรื่องอนิรุทธิ์-อุษามิได้ปรับให้เข้ากับท้องถิ่นอีสาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเชื่อมโยงอันแน่นแฟ้นกับภูพระบาทและ ตำนานอุรังคธาตุ แสดงให้เห็นถึงกระบวนการ “ทำให้เป็นของพื้นเมือง” (indigenization) ในนิทานพื้นบ้านอย่างทรงพลัง ซึ่งเรื่องเล่าจากภายนอกถูกลักทอเข้ากับภูมิศาสตร์อันศักดิ์สิทธิ์และตำนานการก่อตั้งของภูมิภาค อันเป็นการสร้างความชอบธรรมให้อัตลักษณ์และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เรื่องอนิรุทธิ์-อุษามีต้นกำเนิดจากอินเดีย ในอีสาน กลายเป็น อูสสารบาส และเชื่อมโยงกับสถานที่เฉพาะที่ภูพระบาท สถานที่เหล่านี้ได้รับการตั้งชื่อตามนิทานพื้นบ้าน (หอนางอุสาเป็นต้น) และเรื่องเล่ายังถูกรวมเข้ากับ ตำนานอุรังคธาตุ ซึ่งเป็นพงศาวดารสำคัญของภูมิภาค²⁰⁸ ดังนั้น นี่ไม่ใช่เพียงการเล่าเรื่องซ้ำ แต่เป็นการฝังรากทางวัฒนธรรมอย่างลึกซึ้ง ด้วยการเชื่อมโยงเรื่องราวเข้ากับสถานที่สำคัญทางกายภาพและบูรณาการเข้ากับพงศาวดารท้องถิ่นที่เคารพนับถือ ชุมชนอีสานจึงอ้างสิทธิ์ในเรื่องเล่านี้เป็นของตนเอง ใช้เพื่ออธิบายสภาพแวดล้อมและเสริมสร้างความผูกพันกับอดีตอันศักดิ์สิทธิ์และเต็มไปด้วยเรื่องราว เรื่องนี้จึงกลายเป็นเครื่องยืนยันอัตลักษณ์ท้องถิ่น

การที่อูสสารบาสอีสานมักจบลงด้วยโศกนาฏกรรม ซึ่งแตกต่างจากการจบเรื่องอย่างมีความสุขโดยทั่วไปในฉบับภาคกลางและบูรณะ ชี้ให้เห็นถึงโลกทัศน์หรือรสนิยมทางสุนทรียะที่แตกต่างกันของภูมิภาค ซึ่งอาจได้รับอิทธิพลจากประสบการณ์ทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ความเป็นจริงทางสังคม หรือการเน้นย้ำบทเรียนทางศีลธรรมที่แตกต่างกัน เช่น ผลร้ายของความรักต้องห้าม

²⁰⁶ อุตม รุ่งเรืองศรี, วรรณกรรมล้านนา (เชียงใหม่: โครงการศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2529), 240-243.

²⁰⁷ ปิยะพงษ์ โพธิ์เย็น, “การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมชาดกล้านนาเรื่องอูสสารบาส” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาภาษาตะวันออก สาขาวิชาจารึกภาษาไทยและภาษาตะวันออก มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2564), 99.

²⁰⁸ Charles F. Keyes, “The Proposed World Heritage Site of Phu Phrabat: A Symbol of the Predicament of Isan (Northeastern Thai) Identity,” in **Cultural Crisis and Social Memory: Modernity and Identity in Thailand and Laos**, ed. Shigeharu Tanabe and Charles F. Keyes (Honolulu: University of Hawai'i Press, 2002), 201–204.

ความทุกข์เป็นส่วนหนึ่งของชีวิต หรือการวิพากษ์วิจารณ์อำนาจ ฉบับปุราณและวรรณกรรมภาคกลาง เช่น อนิรุทธคำฉันท์ และ อุณรุท โดยทั่วไปจบลงอย่างมีความสุขด้วยการครองคู่ของอนิรุทธและอุษา ขณะที่อุสาบารสฉบับอีสานบางสำนวนจบลงด้วยการตายของตัวเอกทั้งสอง เหตุผลของโศกนาฏกรรมที่อ้างถึง ได้แก่ การทรยศ การถูกข่มเหง ความเศร้าโศก หรือผลกรรมในอดีต เช่น นางอุสาสังหารบิดา นิทานพื้นบ้านอีสานมักสะท้อนแก่นเรื่องของความยากลำบาก ความอดทน และความไม่จริงใจของความสุข ดังนั้น การหักมุมไปสู่โศกนาฏกรรมในฉบับอีสานจึงเป็นการเบี่ยงเบนที่สำคัญ ซึ่งน่าจะสะท้อนมุมมองทางวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของภูมิภาค อาจเป็นวิธีการถ่ายทอดบทเรียนทางศีลธรรมที่แตกต่างกัน หรืออาจสะท้อนเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเกี่ยวกับความขัดแย้งและการสูญเสีย ซึ่งแตกต่างจากการจบเรื่องอย่างมีความสุขในอุดมคติ ซึ่งมักเป็นศูนย์กลางของราชสำนักในชนบวรวรรณกรรมภาคกลาง

5.4.2.3 วิวัฒนาการเชิงแก่นเรื่องและร่องรอยทางวัฒนธรรมในประเทศไทย

การดัดแปลงเรื่องอนิรุทธ-อุษาในประเทศไทยไม่เพียงแต่เปลี่ยนแปลงโครงเรื่องเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการปรับเปลี่ยนตัวละครให้สอดคล้องกับบริบททางวัฒนธรรมและวรรณศิลป์ของไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งตัวละครผู้ช่วยของนางอุษา ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการดำเนินเรื่อง ได้รับการตีความใหม่ในลักษณะที่น่าสนใจ

ตารางที่ 29 วิวัฒนาการของตัวละครผู้ช่วยนางอุษาในวรรณกรรมไทย

ที่มา/วรรณกรรม	ชื่อตัวละครผู้ช่วย	คุณลักษณะสำคัญ
ปุราณ (อินเดีย)	จิตรเลขา	ติดตามนรี, สหายของอุษา, ศิลปิน, มีพลังโยคะ
อนิรุทธคำฉันท์ (อยุธยา)	พิจิตรเลขา	สหาย/พี่เลี้ยงของอุษา, ศิลปิน (วาดภาพ)
อุณรุท (ร.๑ - รัตนโกสินทร์)	ศุภลักษณ์	หนึ่งในพระพี่เลี้ยงหาคณของอุษา, มีความสามารถในการวาดภาพและเพาะได้
อุสาบารส (อีสาน/ล้านนา - พื้นบ้าน)	(หลากหลาย/ไม่ชัดเจน)	มักเป็นสหายหรือผู้มีเวทมนตร์คาถาตามท้องถิ่น

ตารางนี้แสดงให้เห็นว่าตัวละครจิตรเลขาจากปุราณได้ถูกปรับเปลี่ยนชื่อและบทบาทไปตามยุคสมัย และลักษณะของวรรณกรรมไทย ซึ่งสะท้อนถึงกระบวนการประยุกต์เรื่องราวให้เข้ากับค่านิยมและความคาดหวังของสังคมไทยในแต่ละช่วงเวลา

การศึกษาเปรียบเทียบตัวละคร

อนิรุทธ์/อุณรุท/บารส แม้โดยทั่วไปจะเป็นวีรบุรุษในเชิงรัก แต่บทบาทและความสามารถในการรบอาจแตกต่างกันไป ในนิทานพื้นบ้านเช่น อุสาบารส เขาอาจดูอ่อนแอกว่าหรือต้องเผชิญกับความขัดแย้งในระดับท้องถิ่น

อุษา/อุสา เป็นเจ้าหญิงผู้เป็นที่รักเสมอมา แต่ความทุกข์และชะตากรรมของนางแตกต่างกัน โดยเฉพาะในฉบับอีสานที่จบลงด้วยโศกนาฏกรรม ซึ่งนางอาจตายด้วยความเศร้าโศกหรือเผชิญผลกระทบ

จิตรเลขา/พิจิตรเลขา/ศุภลักษณ์ เป็นตัวละครที่มีการเปลี่ยนแปลงมากที่สุด จากธิดาของมนตรีผู้มีพลังโยคะ (ปุราณะ) มาเป็นสหายศิลปิน (พิจิตรเลขาใน อนิรุทธ์คำฉันท์) จนถึงพระพี่เลี้ยงผู้มีเวทมนตร์ (ศุภลักษณ์ใน อุณรุท) การเปลี่ยนแปลงนี้สะท้อนความต้องการทางสังคมและเรื่องเล่าที่แตกต่างกันในบริบทไทย

ท้าวพานาสूर/พาน/กงพาน ตัวละครบิดาผู้เป็นปฏิปักษ์ อำนาจของเขา (มักเชื่อมโยงกับพระศิวะหรือเทพเจ้าท้องถิ่น) และแรงจูงใจยังคงเป็นศูนย์กลาง แม้ว่าชะตากรรมสุดท้ายและลักษณะความพ่ายแพ้ของเขาอาจถูกดัดแปลงไป รายละเอียดเกี่ยวกับ “10 ปาก” ของท้าวกรุงพานใน อุณรุท พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 เป็นส่วนเสริมที่น่าสนใจของท้องถิ่น

พระกฤษณะ/พระกิตินารายณ์ บทบาทของพระองค์ในฐานะผู้ช่วยจากสวรรค์และพระอัยกา ยังคงได้รับการรักษาไว้ แต่ความโดดเด่นและรายละเอียดการแทรกแซงของพระองค์อาจถูกปรับเปลี่ยน ใน อุสาบารส ฉบับอีสาน พระองค์ปรากฏในนาม พระกิตินารายณ์ ซึ่งเป็นชื่อที่ปรับให้เข้ากับท้องถิ่น

การ “เทพอุ้มสม” ไม่ได้ถูกมองในแง่ลบในวัฒนธรรมสยามโบราณซึ่งชี้ให้เห็นกรอบความเข้าใจที่แตกต่างกันเกี่ยวกับการครองคู่ก่อนแต่งงานเมื่อได้รับการอนุมัติจากสวรรค์ สุจิตต์ วงษ์เทศ เชื่อมโยง “อุ้มสม” กับพิธีกรรมโบราณเพื่อความอุดมสมบูรณ์และการขอฝน “ปั้นเมฆ” ซึ่งการสมสู่เชิงสัญลักษณ์ถูกกระทำขึ้นเพื่อรับประกันความอุดมสมบูรณ์ทางการเกษตร เรื่องอนิรุทธ์-อุษา โดยเฉพาะฉาก “อุ้มสม” น่าจะเคยถูกนำมาแสดงเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมเหล่านี้ ความเชื่อมโยงของพระกฤษณะกับความอุดมสมบูรณ์ของทุ่งหญ้าและการผจญภัยเชิงรัก ยังสนับสนุนความเชื่อมโยงนี้

5.4.2.4 มุมมองเปรียบเทียบระหว่างฉบับอินเดียและไทย

การเปรียบเทียบเรื่องอนิรุทธ์-อุษาระหว่างฉบับอินเดียและไทยเผยให้เห็นทั้งความคล้ายคลึงในแก่นเรื่องหลักและความแตกต่างอันเป็นผลมาจากการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรม ความคล้ายคลึงโครงเรื่องหลักยังคงเดิม ได้แก่ ความฝันของนางอุษา การระบุตัวพระอนิรุทธ์ การครองคู่อย่างอัศจรรย์ ความโกรธของบิดา การจับกุมพระอนิรุทธ์ การแทรกแซงของพระกฤษณะ สงคราม และการอภิเษกสมรสในท้ายที่สุด ตัวละครหลัก (อนิรุทธ์, อุษา, พาดนาสูร, พระกฤษณะ, พระศิวะ และผู้ช่วย) โดยทั่วไปยังคงจดจำได้ แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงชื่อไปบ้าง แก่นเรื่องความรัก ความขัดแย้งระหว่างธรรมะและอธรรม (หรือระเบียบและความวุ่นวาย) และอำนาจของทวยเทพยังคงปรากฏความแตกต่าง ได้แก่

1. ชื่อและบทบาทตัวละคร ที่เห็นได้ชัดที่สุดคือ จิตรเลขา กลายเป็น พิจิตรเลขา, ศุภลักษณ์ หรือชื่อท้องถิ่นอื่นๆ โดยมีการเปลี่ยนแปลงบทบาท (เช่น จากสหายเป็นพระพี่เลี้ยง) อนิรุทธ์ กลายเป็น อุณรุท หรือ บารส
2. แก่นเรื่อง “อุ้มสม” วิธีการ “เทพอุ้มสม” โดยเทพารักษ์ต้นไทรใน อนิรุทธ์คำฉันท์ เป็นส่วนเสริม/การดัดแปลงที่สำคัญของไทยเมื่อเทียบกับการลักพาตัวโดยพลังโยคะของจิตรเลขาในปุราณะ การที่ศุภลักษณ์อุ้มอุณรุทโดยตรงในบทละครของรัชกาลที่ 1 ก็เป็นอีกรูปแบบหนึ่ง
3. การปรับเปลี่ยนฉากท้องเรื่อง แม้จะมีการกล่าวถึงไศณิตปุระ แต่ฉบับไทยมักจะกำหนดให้เรื่องราวเกิดขึ้นในสถานที่ที่คุ้นเคยหรือเป็นท้องถิ่นมากขึ้น (ทวารวดีในอนิรุทธ์คำฉันท์ หรือสถานที่เฉพาะในอีสาน/ล้านนาสำหรับนิทานพื้นบ้าน เช่น ภูพระบาท)
4. การเน้นย้ำแก่นเรื่อง ฉบับไทยอาจเน้นแง่มุมที่แตกต่างกัน เช่น ความงามทางกวีนิพนธ์ (อนิรุทธ์คำฉันท์), นาฏกรรมราชสำนักและการร่ายรำ (อุณรุท), จริยธรรมแบบพุทธ (อุสาบารสนฉบับล้านนา), ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและโศกนาฏกรรม (อุสาบารสนฉบับอีสาน) หรือความสำคัญทางพิธีกรรม (ทฤษฎี “อุ้มสม” ของสุจิตต์ วงษ์เทศ)
5. การจบเรื่อง การจบเรื่องแบบโศกนาฏกรรมในนิทานพื้นบ้านอีสานบางสำนวนแตกต่างอย่างชัดเจนกับการจบเรื่องอย่างมีความสุขในปุราณะและฉบับภาคกลาง
6. อิทธิพลของขนบวรรณกรรมและการแสดงท้องถิ่น การเลือกใช้ฉันทลักษณ์ (ฉันท์), รูปแบบนาฏกรรม (ละครใน) และการผสมผสานเข้ากับวงจรนิทานพื้นบ้าน (ตำนานอรัญธาดา) เป็นลักษณะเฉพาะของไทย

ความแตกต่างระหว่างตำนานอนิรุทธ์-อุษาฉบับอินเดียและไทยไม่ใช่เรื่องบังเอิญ แต่เป็นกระบวนการ “แปลทางวัฒนธรรม” (Cultural Translation) อย่างมีระบบ ซึ่งเรื่องเล่าจากภายนอกถูกปรับเปลี่ยนอย่างสร้างสรรค์ให้สอดคล้องกับโลกทัศน์ คติความเชื่อ และรสนิยมทางศิลปะของท้องถิ่น ความแตกต่างระหว่างฉบับอินเดียและไทยสะท้อนกระบวนการที่เรื่องเล่าถูกทำให้เข้าใจและสอดคล้องกับวัฒนธรรมของไทย โดยเฉพาะการแทนที่เรื่องเหนือธรรมชาติแบบอินเดียด้วยรูปแบบที่คุ้นเคยกับความเชื่อพื้นบ้านมากกว่า พลังโยคะ ของจิตรเลขาซึ่งเป็นแนวคิดเฉพาะทางของอินเดีย ถูกแทนที่ในอนิรุทธ์คำฉันท์ ด้วยบทบาทของ เทพารักษ์ต้นไทร ซึ่งสอดคล้องกับความเชื่อเรื่องผีसागเทวดาของไทย ใน อุณรุท ตัวละครผู้ช่วยคือ นางศุภลักษณ์ ซึ่งเป็นพระพี่เลี้ยงในราชสำนัก ทำให้เข้าใจได้ง่ายกว่า และความสามารถทางเวทมนตร์ของนางก็ถูกมองในฐานะ “ผู้ช่วยวิเศษ” ตามขนบวรรณกรรมทั่วไป ในนิทานพื้นบ้าน เรื่องราวมักถูกเชื่อมโยงเข้ากับผีसागเทวดาท้องถิ่นหรือลักษณะทางภูมิศาสตร์โดยตรง ดังนั้น การแทนที่และการเพิ่มเติมเหล่านี้ชี้ให้เห็นถึงความพยายามในการแปลงองค์ประกอบที่มหัศจรรย์ของเรื่องราวให้เป็นสำนวนวัฒนธรรมไทย ทำให้การแทรกแซงเหนือธรรมชาติเข้าใจได้ง่าย และน่าเชื่อถือมากขึ้นภายในกรอบความเชื่อพื้นบ้าน

การเดินทางของเรื่องอนิรุทธ์-อุษาสู่ประเทศไทยเป็นตัวอย่างของรูปแบบอิทธิพลทางวัฒนธรรมอินเดียในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่กว้างขึ้น ซึ่งวรรณคดีมหากาพย์และวรรณคดีปุราณะได้ส่งต่อตำนานพื้นฐานที่ถูกนำมาดัดแปลงอย่างสร้างสรรค์เพื่อแสดงออกถึงอัตลักษณ์และค่านิยมของท้องถิ่น เรื่องเล่าเหล่านี้ไม่ได้ถูกคัดลอกมาเฉยๆ แต่ถูกปรับใช้เพื่อวัตถุประสงค์ต่างๆ เช่น ความบันเทิงในราชสำนัก, การสอนศาสนา, และการสร้างความชอบธรรมให้ผู้ปกครอง กระบวนการนี้เกิดขึ้นทั่วเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นำไปสู่การมีผลงานฉบับประจำชาติที่แตกต่างกัน อนิรุทธ์-อุษาในฉบับที่มีความหลากหลายของไทยเป็นเครื่องพิสูจน์ถึงปฏิสัมพันธ์อันมีชีวิตชีวาระหว่างเรื่องเล่าจากภายนอกและความคิดสร้างสรรค์ของคนในท้องถิ่น ตั้งแต่กวีนิพนธ์อันซับซ้อนของ อนิรุทธ์คำฉันท์ ในสมัยอยุธยา, ละครราชสำนักอันประณีตของ อุณรุท ในสมัยรัตนโกสินทร์, และฉบับพื้นบ้านที่หยั่งรากลึกของ อุสา-บารส ในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เรื่องราวนี้ได้รับการจินตนาการใหม่อย่างต่อเนื่อง การดัดแปลงเหล่านี้สะท้อนถึงค่านิยมทางสังคมและวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไป การผสมผสานทางศาสนา โดยเฉพาะการผสมผสานองค์ประกอบฮินดูและพุทธเข้ากับความเชื่อพื้นบ้าน และรสนิยมทางสุนทรียะที่แตกต่างกันของแต่ละภูมิภาค การเปลี่ยนแปลงในตัวละคร โครงเรื่อง และแก่นเรื่อง เน้นให้เห็นถึงความสามารถของสังคมไทยในการซึมซับ ปรับเปลี่ยน และในที่สุดก็ทำให้เรื่องเล่าจากต่างแดนกลายเป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรมของตนเองได้อย่างสมบูรณ์

ตำนานพญาทอง พญาพาน เป็นวรรณกรรมพื้นบ้านที่มีความสำคัญและหยั่งรากลึกในสังคมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในฐานะเรื่องเล่าที่เชื่อมโยงกับความเป็นมาของโบราณสถานและชื่อบ้านนามเมืองหลายแห่งในภูมิภาคตะวันตกของประเทศ โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่จังหวัดนครปฐม ในขณะเดียวกัน คัมภีร์ภาควตปุราณะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสกันธะ ที่ 10 ถือเป็นคัมภีร์สำคัญในศาสนาฮินดูที่ได้รับการยกย่องอย่างสูงในการบันทึกเรื่องราวพระลิลอันศักดิ์สิทธิ์ของพระกฤษณะ ความโดดเด่นของตำนานทั้งสองในวัฒนธรรมของตน ชี้ให้เห็นว่าเรื่องราวเหล่านี้ได้ตอบสนองต่อบทบาททางสังคมและวัฒนธรรมที่สำคัญ เช่น การอธิบายที่มาของสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ หรือการถ่ายทอดคตินิยมคำสอน ตำนานพญาทอง พญาพาน ผูกพันอยู่กับ “โบราณสถานและชื่อบ้านนามเมือง” และได้รับการยอมรับว่าเป็น “วรรณกรรมพื้นบ้านเก่าแก่ที่สุด” ฉบับหนึ่ง ส่วนเรื่องราวของพระกฤษณะในภาควตปุราณะนั้น มีจุดมุ่งหมายเพื่อ “การสอนศาสนาแก่ประชาชน” และสำหรับผู้ศรัทธาแล้ว ถือเป็น “เป้าหมายสูงสุดของชีวิต” การดำรงอยู่และความเคารพศรัทธาต่อเรื่องราวทั้งสองนี้บ่งชี้ว่าตำนานเหล่านี้ตอบสนองความต้องการที่ลึกซึ้งกว่าเพียงความบันเทิง

ตำนานพญางัง พญาพาน เป็นเรื่องเล่าที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนานและเป็นที่รู้จักอย่างกว้างในสังคมไทย โดยมีโครงเรื่องหลักที่เต็มไปด้วยความขัดแย้ง โศกนาฏกรรม และการแสวงหาพลังจากบาปกรรม เรื่องราวเริ่มต้นด้วยคำทำนายของโหรหลวงว่า หากพระโอรสของพญางังจะกระทำปิตุฆาต คือฆ่าพระบิดาและชิงราชสมบัติ เมื่อพระมเหสีประสูติพระโอรส (พาน) ได้เกิดเหตุขณะนำพานทองมารองรับ ทำให้หน้าผากของพระกุมารเป็นแผล ด้วยความหวาดหวั่นต่อภัย พญางังจึงสั่งให้นำพระโอรสไปทิ้ง พระกุมารได้รับการช่วยเหลือและเลี้ยงดูโดยยายหอม ผู้เลี้ยงเป็ดริมน้ำ พญาพานเติบโตขึ้นเป็นชายหนุ่มผู้มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด ได้รับการอุปถัมภ์เมืองราชบุรี และในที่สุดได้เป็นบุตรบุญธรรม ต่อมาพญาพานได้ชักชวนเจ้าเมืองราชบุรีให้แข็งกับพญางัง และได้นำทัพไปรบกับพญางัง ในศึกครั้งนั้น พญาพานได้กระทำยุทธหัตถีและพญางัง โดยไม่รู้ว่าเป็นพระบิดาของตน หลังจากนั้น พญาพานได้เข้ายึดเมืองของพญางังและจะนำพระมเหสีของพญางัง (ซึ่งก็คือพระมารดาของตน) มาเป็นพระมเหสี แต่พระนางทรงจำรสได้จากรอยแผลเป็นที่หน้าผาก หรือในบางสำนวนเล่าว่ามีเทวดาแปลงกายเป็นแมวมอมลูกขวางประตูไว้ ทำให้พญาพานฉุนเฉียวและสืบจนรู้ความจริง เมื่อพญาพานทราบความจริง ก็โกรธยายหอมที่ปิดบังเรื่องชาติกำเนิด จึงสั่งประหารชีวิตยายหอม ภายหลังพญาพานรู้สึกสำนึกผิด

ตำนานพญางัง พญาพาน เป็นเรื่องเล่าที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนานและเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางในสังคมไทย โดยมีโครงเรื่องหลักที่เต็มไปด้วยความขัดแย้ง โศกนาฏกรรม และการแสวงหาการหลุดพ้นจากบาปกรรม เรื่องราวเริ่มต้นด้วยคำทำนายของโหรหลวงว่า หากพระโอรสของพญางังประสูติ จะกระทำปิตุฆาต คือฆ่าพระบิดาและชิงราชสมบัติ เมื่อพระมเหสีประสูติพระโอรส (พาน) ได้เกิดอุบัติเหตุขณะนำพานทองมารองรับ ทำให้หน้าผากของพระกุมารเป็นแผล ด้วยความหวาดหวั่นต่อคำทำนาย พญางังจึงสั่งให้นำพระโอรสไปทิ้ง พระกุมารได้รับการช่วยเหลือและเลี้ยงดูโดยยายหอม ผู้มีอาชีพเลี้ยงเป็ดริมน้ำ พญาพานเติบโตขึ้นเป็นชายหนุ่มผู้มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด ได้รับการอุปถัมภ์จากเจ้าเมืองราชบุรี และในที่สุดได้เป็นบุตรบุญธรรม ต่อมาพญาพานได้ชักชวนเจ้าเมืองราชบุรีให้แข็งเมืองต่อพญางัง และได้นำทัพไปรบกับพญางัง ในศึกครั้งนั้น พญาพานได้กระทำยุทธหัตถีและสังหารพญางัง โดยไม่รู้ว่าเป็นพระบิดาของตน หลังจากนั้น พญาพานได้เข้ายึดเมืองของพญางังและพยายามจะนำพระมเหสีของพญางัง (ซึ่งก็คือพระมารดาของตน) มาเป็นพระมเหสี แต่พระนางทรงจำพระโอรสได้จากรอยแผลเป็นที่หน้าผาก หรือในบางสำนวนเล่าว่ามีเทวดาแปลงกายเป็นแมวมดลูกอ่อนมาขวางประตูไว้ ทำให้พญาพานฉุนเฉียวและสืบจนรู้ความจริง เมื่อพญาพานทราบความจริง ก็โกรธแค้นยายหอมที่ปิดบังเรื่องชาติกำเนิด จึงสั่งประหารชีวิตยายหอม ภายหลังพญาพานรู้สึกสำนึกผิด

อย่างใหญ่หลวงในบาปที่ได้กระทำ คือการฆ่าพระบิดาและยายหอมผู้มีพระคุณ จึงได้สร้างพระปฐมเจดีย์เพื่อเป็นการไถ่บาปที่ฆ่าพระบิดา และสร้างพระประโทณเจดีย์เพื่อไถ่บาปที่ฆ่ายายหอม ตามคำแนะนำของพระภิกษุหรือพระอรหันต์

5.5.2 ความหลากหลายและบริบททางประวัติศาสตร์

ตำนานพญาาง พญาพาน มีการเล่าขานในรายละเอียดที่แตกต่างกันไปบ้าง เช่น สถานที่ตั้งเมืองของพญาาง ซึ่งบางสำนวนระบุว่าเมืองนครชัยศรี และบางสำนวนว่าเป็นเมืองกาญจนบุรี²⁰⁹ ตำนานนี้มักถูกเชื่อมโยงกับยุคทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ 12-16) และมีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรครั้งแรกๆ ในพงศาวดารเหนือ ซึ่งเรียบเรียงขึ้นในสมัยอยุธยา มีหลักฐานระบุว่ามีการดัดแปลงลายลักษณ์อักษรอย่างน้อย 3 ฉบับ

ตำนานพญาาง พญาพาน ไม่ได้เป็นเพียงนิทานพื้นบ้าน แต่ยังทำหน้าที่สำคัญในการอธิบายที่มาของชื่อสถานที่ต่างๆ เช่น ดอนยายหอม สามพราน และเป็นตำนานกำเนิดของปูชนียสถานสำคัญคือพระปฐมเจดีย์และพระประโทณเจดีย์ นอกจากนี้ ยังมีการสร้างศาลพญาางและศาลยายหอมในบริเวณใกล้เคียงสถานที่เหล่านี้ ซึ่งสะท้อนถึงความเคารพศรัทธาที่ยังคงสืบเนื่องมาจนปัจจุบัน อิทธิพลของตำนานยังปรากฏในศิลปะการแสดงพื้นบ้านหลายแขนง เช่น ลิเก เพลงพื้นบ้านต่างๆ²¹⁰ การที่พญาพานไถ่บาปด้วยการสร้างพระเจดีย์ในพระพุทธศาสนา สะท้อนให้เห็นถึงการผสมผสานอย่างลึกซึ้งของตำนานเข้ากับกรอบศีลธรรมแบบพุทธในสังคมไทย แม้ว่าต้นกำเนิดของตำนานอาจมีมาก่อนหรือได้รับอิทธิพลจากภายนอกก็ตาม การกระทำอันเป็นโศกนาฏกรรม (ปิศาจ, การพยายามสมสู่กับมารดา) ได้รับการคลี่คลายผ่านการสร้างปูชนียสถานทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นการอธิบายความเป็นระเบียบทางศีลธรรมขึ้นใหม่ตามหลักธรรมเรื่องกรรม การสำนึกผิด และการสร้างบุญกุศลของตำนาน รอยแผลเป็นบนหน้าผากของพญาพานทำหน้าที่เป็นเครื่องหมายสำคัญในการเปิดเผยความจริง ซึ่งเป็นกลวิธีทางวรรณกรรมที่พบได้บ่อยในนิทานพื้นบ้านทั่วโลก²¹¹ คำทำนายได้กำหนดทิศทางของ

²⁰⁹ พชรพงษ์ พุ่มซ้อน, “ศาลเจ้ายายหอมเลี้ยงเปิดกับตำนานพื้นบ้านที่สร้างโบราณสถาน จังหวัดนครปฐม,” มูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์, เข้าถึงเมื่อ 20 พฤษภาคม 2568, เข้าถึงได้จาก <https://lek-prapai.org/home/view.php?id=5372&fbclid>.

²¹⁰ อภิลักษณ์ เกษมผลกุล, “พญาาง พญาพาน : จากนิทานพราหมณ์ สู่อำนาจนามเมือง และเรื่องพระปฐมเจดีย์,” เว็บไซต์หอสมุดแห่งชาติจังหวัดสุพรรณบุรีเฉลิมพระเกียรติ กรมศิลปากร, เข้าถึงเมื่อ 20 มีนาคม 2567, เข้าถึงได้จาก <https://www.finearts.go.th/suphanburilibrary/view/45211--พญาาง-พญาพาน--จากนิทานพราหมณ์สู่อำนาจนามเมือง-และเรื่องพระปฐมเจดีย์>.

²¹¹ Stith Thompson, *The Folktale* (New York: Dryden Press, 1946), 133. Thompson ได้จัดประเภทกลวิธี “รอยแผลเป็นหรือเครื่องหมาย” ว่าเป็นส่วนหนึ่งของหมวดหมู่ “การจำแนกอัตลักษณ์” (Recognition) ซึ่งเป็นองค์ประกอบพื้นฐานในนิทานพื้นบ้านสากล (Motif H51: Recognition by scar).

เหตุการณ์ การทอดทิ้งพระกุมารเป็นความพยายามที่จะหลีกเลี่ยงชะตากรรม แต่รอยแผลเป็นซึ่งเป็นเครื่องหมายโดยบังเอิญตั้งแต่แรกเกิด กลับกลายเป็นสัญลักษณ์ที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ของอัตลักษณ์ที่นำไปสู่การเปิดเผยความจริง ทำให้โศกนาฏกรรมตามคำทำนายเกิดขึ้น และนำไปสู่การไถ่บาปในที่สุด สิ่งนี้เน้นย้ำว่าอัตลักษณ์และโชคชะตาเป็นสิ่งที่มิอาจหลีกเลี่ยงพ้น

เรื่องราวของพระกษณะและกังสะ แม้จะมีโครงเรื่องเกี่ยวกับคำทำนายถึงการตายของผู้ปกครองด้วยน้ำมือของญาติ (คล้ายกับตำนานพญาหง พญาพาน) แต่ได้วางกรอบความขัดแย้งไว้อย่างชัดเจนว่าเป็นการต่อสู้ระหว่างความดีอันศักดิ์สิทธิ์ (พระกษณะในฐานะอวตารของพระวิษณุ) กับความชั่วร้ายแบบบอสร (กังสะ ซึ่งมักถูกพรรณนาว่าเป็นอสูร) ซึ่งแตกต่างจากโศกนาฏกรรมที่เน้นมนุษย์เป็นศูนย์กลางในตำนานพญาหง พญาพาน ที่พญาพานไม่ได้มีธรรมชาติที่ชั่วร้ายโดยเนื้อแท้ แต่เป็นเหยื่อของโชคชะตา กังสะถูกระบุว่าเป็น “ทรรฆ” เป็น “อสูร” และ “โหดร้ายและชั่วช้า” ในขณะที่พระกษณะคือ “องค์ภควาน” และ “อวตารของพระวิษณุ” การวางกรอบเช่นนี้ยกระดับความขัดแย้งให้เหนือกว่าความบาดหมางในครอบครัวหรือการแย่งชิงราชวงศ์ ไปสู่การต่อสู้ระดับจักรวาล ส่วนตำนานพญาหง พญาพาน แม้จะมีความเศร้าโศก แต่ก็มุ่งเน้นไปที่ความผิดพลาดของมนุษย์ โชคชะตา และการสำนึกผิดในที่สุดภายใต้ระบบศีลธรรมแบบพุทธ มากกว่าจะเป็นการต่อสู้ที่ชัดเจนระหว่างเทพกับอสูร

ลักษณะเด่นเรื่อง “การรอดชีวิตอย่างเหลือเชื่อ” เป็นศูนย์กลางของชีวิตในวัยเยาว์ของพระกษณะ ซึ่งเน้นย้ำถึงการคุ้มครองจากสวรรค์และความสำเร็จของการต่อต้านเจตจำนงแห่งสวรรค์ สิ่งนี้สอดคล้องกับการรอดชีวิตของพญาพานในตำนานพญาหง พญาพาน แม้ว่ากลไกการรอดชีวิตจะแตกต่างกัน (การแทรกแซงจากสวรรค์สำหรับพระกษณะ, การแทรกแซงของมนุษย์โดยยายหอมสำหรับพญาพาน) ความคล้ายคลึงกันอยู่ที่ความล้มเหลวของผู้ปกครองที่มีอำนาจในการกำจัดเด็กตามคำทำนาย ซึ่งชี้ให้เห็นถึงพลังที่สูงกว่า (เจตจำนงแห่งสวรรค์ในกรณีของพระกษณะ หรืออาจเป็นกรรมหรือชะตากรรมตามท้องเรื่องในกรณีของพญาพาน) ที่กำลังทำงานอยู่ ภาควัตปุราณะยังให้รายละเอียดเกี่ยวกับชาติก่อนของกังสะว่าเป็นอสูรกาลเนมิ และแม้กระทั่งคำสาปที่ตกแก่พระมารดาของกังสะคือนางปัทมาวดี ซึ่งเพิ่มมิติของกรรมลิขิตที่ซับซ้อนยิ่งขึ้น ซึ่งไม่ปรากฏรายละเอียดเช่นนี้สำหรับพญาหงในตำนานพญาหง พญาพาน การเน้นย้ำของปุราณะในเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดและประวัติทางกรรมนี้ ทำให้ “เหตุผล” เบื้องหลังชะตากรรมของกังสะมีความลึกซึ้งยิ่งขึ้น ความแตกต่างนี้ชี้ให้เห็นถึงรากฐานทางปรัชญาที่แตกต่างกันของทั้งสองตำนาน แม้ว่าองค์ประกอบของโครงเรื่องผิวเผินจะมีความคล้ายคลึงกันก็ตาม

5.5.3 การวิเคราะห์เปรียบเทียบลักษณะร่วมของตำนานพญากง พญาพาน และเรื่อง พระกฤษณะ-กัังสะ

การพิจารณาด้านพญากง พญาพาน ควบคู่ไปกับเรื่องราวของพระกฤษณะและกัังสะจาก ภาควัตปุราณะ สกัันระที่ 10 เผยให้เห็นทั้งความคล้ายคลึงกันขององค์ประกอบในโครงเรื่อง และความแตกต่างที่สำคัญในเชิงเนื้อหาและสาระัตถะทางศีลธรรม

ลักษณะร่วมในโครงเรื่อง และความคล้ายคลึง

1. คำทำนายอันเป็นลางร้าย ทั้งสองตำนานเริ่มต้นด้วยคำพยากรณ์ที่บ่งบอกถึงการสวรรคตหรือ การล่มสลายของผู้ปกครอง (พญากง / กัังสะ) ด้วยน้ำมือของเด็กที่ถูกกระบุงตัวตน (พญาพาน / พระกฤษณะ)
2. ความพยายามของผู้ปกครองในการขัดขวางโชคชะตา ทั้งพญากง (โดยการสั่งให้ทอดทิ้งหรือ สัังหารพญาพาน) และกัังสะ (โดยการสั่งหารโอรสของพระนางเทวกีและภายหลังส่งสุรไป ทำร้าย) ต่างพยายามอย่างแข็งขันที่จะป้องกันไม่ให้คำทำนายเป็นจริงผ่านการใช้ความรุนแรง ต่อเด็กหรือเด็กที่อาจเกิดขึ้น
3. การรอดชีวิตอย่างอัศจรรย์หรือด้วยโชคช่วย เด็กทั้งสองรอดชีวิตจากการกระทำของผู้ปกครอง การรอดชีวิตของพระกฤษณะเกี่ยวข้องกับการแทรกแซงจากสวรรค์ ส่วนการรอด ชีวิตของพญาพานเกี่ยวข้องกับการแทรกแซงของมนุษย์ (ยายหอมพบ) และโชคชะตา
4. การเผชิญหน้าและการบรรลุผลในที่สุด เด็กที่ถูกทำนายได้เติบโตขึ้นและในที่สุดก็ได้ เผชิญหน้าและเป็นสาเหตุแห่งการตายของผู้ปกครอง ซึ่งเป็นการทำให้คำทำนายเป็นจริง

ความสอดคล้องและความแตกต่างทางเนื้อหา

1. โชคชะตาและความมีอาจเหลือเคียง ทั้งสองเรื่องเน้นย้ำถึงพลังของโชคชะตาหรือผลลัพธ์ที่ถูก กำหนดไว้ล่วงหน้า เนื่องจากคำทำนายจะสำเร็จผลในที่สุดแม้จะมีความพยายามของมนุษย์ ในการขัดขวาง
2. ความยุติธรรม/การฟื้นฟูระเบียบ การที่พระกฤษณะสังหารกัังสะเป็นการฟื้นฟูธรรมะและ ความยุติธรรมอย่างชัดเจน ส่วนการคลี่คลายของตำนานพญากง พญาพาน เกี่ยวข้องกับการ ไล่บาป (ปิตุฆาต, การฆ่ายายหอม) และการสถาปนาบุญกุศลผ่านการกระทำทางพุทธศาสนา ซึ่งก็เป็นรูปแบบหนึ่งของการฟื้นฟูความสมดุลทางศีลธรรม
3. ลักษณะของตัวร้าย กัังสะถูกพรรณนาว่าเป็นทรราชผู้ชั่วร้าย ส่วนพญากงเป็นบุคคลที่น่าเห็น ใจมากกว่า เป็นกษัตริย์ที่กระทำการจากความกลัวต่อคำทำนาย ไม่ได้ถูกวาดภาพให้ชั่วร้าย โดยเนื้อแท้เช่นเดียวกับกัังสะ

4. ลักษณะ “การสมสู่ระหว่างญาติสนิท” (Incest Motif) ปรากฏเด่นชัดในตำนานพญางง พญาพาน (ความพยายามที่จะอภิเษกสมรสกับพระมารดา) และมีความคล้ายคลึงกับตำนาน อิติปัส ลักษณะนี้ ไม่ปรากฏ ในเรื่องพระกฤษณะ-กังสะ กังสะเป็นลูกพี่ลูกน้องของเทวกี และ พระกฤษณะเป็นโอรสของเทวกี ไม่มีประเด็นเรื่องการสมสู่ระหว่างมารดาและบุตร

ตารางที่ 30 เปรียบเทียบองค์ประกอบของเรื่องเล่า พญางง พญาพาน, พระกฤษณะ-กังสะ (ภาคตปุรณะ สกัณธ์ที่ 10), และ อิติปัส เร็กซ์

องค์ประกอบของเรื่องเล่า	พญางง พญาพาน	พระกฤษณะ-กังสะ (ภาคตปุรณะ สกัณธ์ที่ 10)	อิติปัส เร็กซ์
ลักษณะของคำทำนาย	โอรสจะฆ่าบิดาและชิงราชสมบัติ	โอรสองค์ที่ 8 ของเทวกีจะสังหารกังสะ	โอรสจะฆ่าบิดาและสมสู่กับมารดา
การเกิดและการถูกทอดทิ้ง/ หลบหนีของวีรบุรุษ	ประสูติ มีแผลที่หน้าผาก ถูกทอดทิ้ง	ประสูติในคุก ถูกนำพาหนีไปโคกละอย่างอัศจรรย์	ถูกสั่งให้ทอดทิ้ง (เจาะข้อเท้า)
เหตุผลในการกระทำของผู้ปกครอง	ความกลัวต่อคำทำนาย	ความกลัวต่อคำทำนายและการสูญเสียอำนาจ	ความกลัวต่อคำทำนาย
ลักษณะการเลี้ยงดูของวีรบุรุษ	ยายหอมเลี้ยงดู เติบโตเป็นคนฉลาด ได้เป็นบุตรบุญธรรมเจ้าเมืองราชบุรี	เติบโตในหมู่คนเลี้ยงวัว (โคपाल) โดยการดูแลของนนทโคปและโยธา แสดงปาฏิหาริย์ตั้งแต่เยาว์วัย	ได้รับการเลี้ยงดูจากราชนิกในเมืองอื่น
การสังหาร/การเผชิญหน้า	ทำยุทธหัตถี สังหารพญางง (บิดา) โดยไม่รู้ตัว	สังหารกังสะ (ลุง) ในการเล่นชกที่มฤดา	สังหารชายสูงวัย (บิดา) โดยไม่รู้ตัวระหว่างเดินทาง
ความสัมพันธ์กับมารดา/ราชินี	พยายามจะอภิเษกสมรสกับพระมเหสีของพญางง (มารดา) แต่ถูกขัดขวาง/จำได้เสียก่อน	นางเทวกีเป็นพระมารดา ไม่มีความสัมพันธ์เชิงชู้สาว	อภิเษกสมรสกับราชินี (มารดา) โดยไม่รู้ตัว และมีบุตรด้วยกัน

องค์ประกอบของเรื่องเล่า	พญากง พญापาน	พระกษณะ-กัังสะ (ภาควตปุราณะ สักันณะที่ 10)	อิติปัส เร็กซ์
การคลี่คลาย/การไถ่บาป	สำนึกผิด สั่งประหาร ยายหอมแล้วสำนึกผิด อีกครั้ง สร้างพระปฐม เจดีย์และพระประโทณ เจดีย์เพื่อไถ่บาป	สถาปนาธรรมะและ ความยุติธรรม คินราช สมบัติให้ท้าวอุครเสน ไม่มีการไถ่บาปส่วนตัว	ความจริงถูก เปิดเผย โจคาสตา (มารดา/ภรรยา) ปลงพระชนม์ อิติปัสลงโทษตนเอง ด้วยการควักพระ เนตรและเนรเทศ ตนเอง
แก่นเรื่อง/ศีลธรรมหลัก	กรรม, โชคชะตา, การ สำนึกผิดและการไถ่ บาปตามคติพุทธ, ความกตัญญู	การต่อสู้ระหว่าง ธรรมะและอธรรม, บทบาทของอวตาร, พลังแห่งภักดี, การ ปลดปล่อยจากทรราย	โชคชะตาที่มีอาจ หลีกเลี่ยง, ความ จริงอันน่า สะพรึงกลัว, ความ รับผิดชอบต่อการ กระทำแม้ไม่เจตนา, ขีดจำกัดของความรู้ มนุษย์

การที่ไม่มีลักษณะการสมสู่ระหว่างมารดาและบุตรในเรื่องพระกษณะ-กัังสะ ถือเป็นจุดแตกต่างที่สำคัญอย่างยิ่งจากตำนานพญากง พญापาน และตำนานอิติปัส หากภาควตปุราณะ สักันณะที่ 10 เป็นแหล่งอิทธิพลหลักต่อตำนานพญากง พญापาน จริง ลักษณะการสมสู่ระหว่างญาติสนิทในตำนานพญากง พญापาน จะต้องมาจากแหล่งอื่น หรือเป็นการพัฒนาขึ้นเองภายในท้องถิ่น หรืออาจเป็นการผสมผสานเรื่องเล่าจากหลายสาย ระยะ “การไถ่บาป” ในตำนานพญากง พญापาน (การสร้างเจดีย์) ไม่มีส่วนที่เทียบเคียงได้โดยตรงในเรื่องพระกษณะ-กัังสะ การกระทำของพระกษณะเป็นการกระทำเพื่อความยุติธรรมอันศักดิ์สิทธิ์และการปลดปล่อย ไม่ใช่การไถ่บาปส่วนตัวสำหรับบาปที่ได้กระทำ สิ่งนี้เน้นให้เห็นถึงความแตกต่างพื้นฐานในกรอบทางศีลธรรมและศาสนาของการคลี่คลายเรื่องราว ซึ่งชี้ให้เห็นถึงการปรับเปลี่ยนลักษณะใดๆ ที่อาจยืมมาให้เข้ากับโลกทัศน์แบบพุทธของไทยอย่างชัดเจน แม้ว่าทั้งพญापานและพระกษณะจะเป็น “วีรบุรุษ” ที่เอาชนะผู้ปกครองที่กดขี่ แต่ความเป็นวีรบุรุษของพระกษณะนั้นได้รับการกำหนดจากสวรรค์และมักเกี่ยวข้องกับปาฏิหาริย์เหนือ

ธรรมชาติตั้งแต่วัยเยาว์ ส่วนการก้าวขึ้นสู่อำนาจของพญาพานนั้นเป็นผลมาจากสติปัญญา การได้รับการอุปถัมภ์ และความสามารถทางการรบ ทำให้พญาพานเป็นวีรบุรุษที่มีความเป็น “มนุษย์” มากกว่า ภายใต้ไศกนาฏกรรมที่ถูกลิขิตไว้

การพิจารณาอิทธิพลของเรื่องเล่าจากอินเดียต่อด้านานพญาพง พญาพาน จำเป็นต้องเข้าใจบริบทของการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมที่กว้างขวางระหว่างอินเดียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมถึงประเทศไทย ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่าวัฒนธรรม ศาสนา (ทั้งฮินดูและพุทธ) และวรรณกรรมจากอินเดีย เช่น มหาภารตรามายณะ/รามเกียรติ์ และคัมภีร์ปุราณะ ได้ส่งอิทธิพลอย่างลึกซึ้งต่อภูมิภาคนี้มาเป็นเวลาช้านาน

มุมมองทางวิชาการต่อที่มาของตำนานพญาพง พญาพาน ข้อเสนอเกี่ยวกับที่มาจากปุราณะ

1. มีการตั้งข้อสงสัยเกี่ยวกับโครงเรื่องหลักของตำนานพญาพง พญาพาน (ลูกฆ่าพ่อ) “คาดว่าได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์ปุราณะ หรือบางแหล่งระบุว่าดัดแปลงมาจากนิทานภาษาสันสกฤตที่รับมาจากกรีกอีกทอดหนึ่งคือเรื่องอีดิปัส”²¹²
2. งานวิชาการของ อภิลักษณ์ เกษมผลกุล เรื่อง “พญาพง พญาพาน : จากนิทานพราหมณ์สู่ชื่อบ้านนามเมือง” ได้เชื่อมโยงตำนานนี้กับ “นิทานพราหมณ์” อย่างชัดเจน ซึ่งบ่งชี้ถึงต้นกำเนิดจากอินเดีย²¹³
3. งานวิจัยของ ชลดา เรื่องรักซ์ลิขิต ที่อ้างถึงในวารสารช่วงฝน ระบุว่าเนื้อหาของตำนานพญาพง พญาพาน “ได้รับอิทธิพลมาจากวรรณคดีสันสกฤตของอินเดีย ซึ่งปรากฏในคัมภีร์ปุราณะ เช่น ภาควตปุราณะ วิชาญปุราณะ มหาภาควตปุราณะ”²¹⁴ นับเป็นข้อเสนอที่หนักแน่นถึงอิทธิพลจากปุราณะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการระบุชื่อภาควตปุราณะ

²¹² สุจิตต์ วงษ์เทศ, “พญาพง พญาพาน (จ.นครปฐม) อีดิปัส ตำนานกรีกโบราณ,” มติชนสุดสัปดาห์, เข้าถึงเมื่อ 4 กรกฎาคม 2568, เข้าถึงได้จาก https://www.matichon.co.th/weekly/column/article_179058.

²¹³ อภิลักษณ์ เกษมผลกุล, “พญาพง พญาพาน : จากนิทานพราหมณ์สู่ชื่อบ้านนามเมือง,” วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร 31, ฉบับที่ 1 (2552): 134.

²¹⁴ ชลดา เรื่องรักซ์ลิขิต, อ้างถึงใน อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, “พญาพง-พาน ในตำนานล้านนา,” วารสารช่วงฝน 3, ฉบับที่ 2 (2551): 2.

ข้อเสนอเฉพาะเจาะจงถึงอิทธิพลจากเรื่องพระภุชณะ-กัณฐะ (จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา)

ผลงานของ จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา ในปี พ.ศ. 2535 เรื่อง “พระภุชณะในประเทศไทย”²¹⁵ ได้เสนอว่าตำนานพญางัง พญาพาน แสดงให้เห็นอิทธิพลที่ชัดเจนจากเรื่องพระภุชณะและกัณฐะ โดยชี้ให้เห็นความคล้ายคลึงกันในประเด็น เช่น คำทำนายถึงการตาย, ความพยายามฆ่าทารก, การรอดชีวิต, และการเผชิญหน้าในที่สุด และยังชี้ว่าความเชื่อและเรื่องราวเกี่ยวกับพระภุชณะ (รวมถึงเรื่องราวจากภาคตปุราณะ เช่น ตอนยกภูเขาโคววรรณะ) เป็นที่รู้จักในประเทศไทย โดยมีหลักฐานทางโบราณคดีและวรรณกรรมสนับสนุน และไม่ได้กล่าวถึงองค์ประกอบแบบอิติปัส แต่เน้นความเชื่อมโยงกับเรื่องพระภุชณะ-กัณฐะเป็นหลัก

อิติปัส ต้นแบบสากล, การพัฒนาอิสระ, หรือเรื่องเล่าที่ถ่ายทอด

ความคล้ายคลึงอย่างน่าทึ่งกับตำนานอิติปัสของกรีกเป็นสิ่งที่ได้รับการกล่าวถึงในบทวิเคราะห์ของ ถนอม บุตรเรือง ที่เปรียบเทียบตำนานพญางัง พญาพาน กับอิติปัส เร็กซ์²¹⁶ ได้พิจารณาความเป็นไปได้สามประการคือ ความบังเอิญ, การเลียนแบบ, หรือธรรมชาติของมนุษย์ที่เหมือนกัน โดยมีแนวโน้มที่จะอธิบายว่าเป็นความบังเอิญหรือผลจากธรรมชาติของมนุษย์ที่เหมือนกัน เนื่องจากความแตกต่างทางด้านเวลาและภูมิศาสตร์ แต่ก็ยอมรับถึงความเป็นไปได้ของการถ่ายทอดผ่านเส้นทางการค้าที่เกี่ยวข้องกับอินเดีย นอกจากนี้ วรรณกรรมปุราณะเองก็มีเรื่องราวที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับ “อิติปัส” (ปิตุฆาต, การสมสู่กับญาติสนิท, คำทำนาย) เช่น เรื่องราวของพระรุทรา-พระพรหมา หรือพระคเณศ ซึ่งอาจส่งอิทธิพลต่อด้านพญางัง พญาพาน ทำให้เห็นว่าอินเดียอาจเป็นแหล่งที่มาโดยตรงหรือเป็นตัวกลางสำหรับลักษณะเหล่านี้ แม้ว่าเรื่องราวเหล่านี้จะไม่ได้ถูกเชื่อมโยงโดยตรงกับตำนานพญางัง พญาพาน ในเอกสารที่ศึกษา

การพิจารณาทางวิชาการเผยให้เห็นการสืบค้นที่มาของตำนานพญางัง พญาพาน ที่ซับซ้อนหลายชั้นบางทฤษฎีมองไปที่อิติปัส (ที่มาจากกรีก/ลักษณะสากล), บางทฤษฎีชี้ไปยังอิทธิพลทั่วไปจากปุราณะ/สันสกฤต, และจิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา ชี้ไปยังเรื่องเล่าเฉพาะจากปุราณะ (พระภุชณะ-กัณฐะ จากภาคตปุราณะ) สิ่งนี้ชี้ให้เห็นว่าตำนานพญางัง พญาพาน อาจเป็นตำนานที่เกิดจากการผสมผสาน เป็นการรวมตัวของกระแสเรื่องเล่าต่างๆ มากกว่าที่จะมีต้นกำเนิดจากแหล่งเดียว ตำนาน

²¹⁵ จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา, **พระภุชณะในประเทศไทย: การศึกษาจากหลักฐานทางโบราณคดีและวรรณกรรม** (กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2535), 55–58.

²¹⁶ ถนอม บุตรเรือง, “พญางังและพญาพานแห่งนครปฐมกับกษัตริย์อิติปัสแห่งอีปัส: ความเหมือนภายใต้บริบทที่แตกต่าง,” **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย** 10, ฉบับที่ 1 (2561): 29-38.

พญาาง พญาพาน อาจดูต้งบ่งค้ประกอบจากแหล่งต่างๆ หรือสะท้อนลักษณะที่พบได้ทั่วไปในแวดวงวัฒนธรรมอินเดียที่กว้างขวาง ซึ่งก็มีการติดต่อกับแนวคิดของกรีกเช่นกัน การเชื่อมโยงกับเรื่องพระกฤษณะ-กัังสะได้ให้เส้นทางเฉพาะจากปุราณะ สำหรับองค์ประกอบหลักบางอย่าง (คำทำนาย, การฆ่าญาติ) ผลงานของนักวิชาการไทย เช่น ชลดา เรื่องรักษ์ลิต และ จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา มีความสำคัญอย่างยิ่งในการเชื่อมโยงตำนานพญาาง พญาพาน เข้ากับคัมภีร์อินเดียโดยตรง (ภาควตปุราณะ) และเรื่องเล่าเฉพาะ (พระกฤษณะ-กัังสะ) ทำให้การอธิบายกว้างพ้นจากการเปรียบเทียบทั่วไปไปสู่ข้อเสนอที่หนักแน่นยิ่งขึ้นเกี่ยวกับอิทธิพลทางคัมภีร์ แม้ว่าความคล้ายคลึงกับตำนานตะวันตกเช่นอีดิปจะถูกตั้งข้อสังเกตก็ตาม การระบุภาควตปุราณะโดยชลดา และการเปรียบเทียบอย่างละเอียดกับเรื่องพระกฤษณะ-กัังสะโดยจิรพัฒน์ ได้วางรากฐานทฤษฎี “อิทธิพลจากอินเดีย” ในขนบธรรมเนียมทางคัมภีร์เฉพาะที่สามารถเข้าถึงได้และเป็นที่รู้จักในภูมิภาคนี้

การถกเถียงเกี่ยวกับที่มาของตำนานพญาาง พญาพาน สะท้อนให้เห็นถึงรูปแบบที่กว้างขึ้นของการแลกเปลี่ยนและการปรับใช้วัฒนธรรมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งแบบจำลองจากอินเดียมักถูกทำให้เป็นของท้องถิ่นและเปลี่ยนแปลงเพื่อให้เข้ากับภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรมและระบบความเชื่อของท้องถิ่น (เช่น การวางกรอบการไถ่บาปในตำนานพญาาง พญาพาน ตามคติพุทธ) การที่รามายณะกลายเป็นรามเกียรติ์ เป็นตัวอย่างสำคัญของกระบวนการนี้ ในทำนองเดียวกัน หากตำนานพญาาง พญาพาน ได้รับอิทธิพลจากแหล่งปุราณะ รูปแบบปัจจุบันของตำนาน ด้วยสถานที่เฉพาะในประเทศไทย การคลี่คลายตามคติพุทธ และการผสมผสานเข้ากับกรอบการอธิบายอนุสรณ์สถานของท้องถิ่น แสดงให้เห็นถึงกระบวนการซับซ้อนและการตีความใหม่ทางวัฒนธรรม

จากการวิเคราะห์เปรียบเทียบและพิจารณาข้อเสนอทางวิชาการ สามารถสรุปได้ว่าตำนานพญาาง พญาพาน ของไทย แสดงให้เห็นร่องรอยอิทธิพลที่น่าสนใจจากเรื่องราวของพระกฤษณะและกัังสะ ซึ่งปรากฏในภาควตปุราณะ สกัันระที่ 10 หลักฐานสนับสนุนข้อเสนอนี้ปรากฏชัดเจนในความคล้ายคลึงกันขององค์ประกอบโครงเรื่องหลัก ได้แก่ การมีอยู่ของคำทำนายที่บ่งชี้ถึงการที่ผู้ปกครองจะถูกสังหารโดยญาติสนิท, ความพยายามของผู้ปกครองในการขัดขวางโชคชะตาด้วยการใช้ความรุนแรงต่อเด็ก, การรอดชีวิตของเด็กอย่างน่าอัศจรรย์, และการที่คำทำนายนั้นสำเร็จผลในที่สุดผ่านการเผชิญหน้าและการสังหารผู้ปกครอง ข้อเสนอของจิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา และชลดา เรื่องรักษ์ลิต ได้ให้การสนับสนุนที่หนักแน่นต่อการเชื่อมโยงนี้ โดยชี้ไปยังภาควตปุราณะเป็นแหล่งอ้างอิงสำคัญ

อิทธิพลของภาควตปุราณะ สกัันระที่ 10 (โดยเฉพาะตอนพระกฤษณะ-กัังสะ) ต่อด้านพญาาง พญาพาน ดูเหมือนจะปรากฏชัดเจนที่สุดในกรอบเรื่อง “คำทำนาย-ความขัดแย้ง-การคลี่คลาย (การสังหาร)” อย่างไรก็ตาม ตำนานพญาาง พญาพาน ไม่ใช่เพียงการเล่าซ้ำ แต่เป็นตำนานไทยที่โดดเด่น ซึ่งได้ผสมผสานลักษณะจากปุราณะเหล่านี้เข้ากับองค์ประกอบอื่นๆ เช่น การเกือบจะ

สมสู่กับมารดาแบบอิติปัส และรูปแบบการไถ่บาปตามคติพุทธ เพื่อสร้างสรรค์เรื่องเล่าที่เป็นเอกลักษณ์และสอดคล้องกับบริบททางวัฒนธรรมของตนเอง การทำความเข้าใจเสียงสะท้อนจากปฐมนิเทศในตำนานพญางง พญานาญ ไม่เพียงแต่เพิ่มคุณค่าความเข้าใจของเราต่อตำนานพื้นบ้านของไทยเท่านั้น แต่ยังเป็นการเปิดมุมมองให้เห็นว่าตำนานนี้เป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายเรื่องเล่าข้ามพื้นที่กว้างใหญ่ แสดงให้เห็นว่าเรื่องราวเดินทาง เปลี่ยนแปลง และข้ามวัฒนธรรมและยุคสมัยได้อย่างไร

5.6 ร่องรอยพระภุชณะในโบราณสถานและสถาปัตยกรรมไทย

โบราณวัตถุชิ้นสำคัญในศิลปะแบบขอม คือ “ชิ้นส่วนเสาดัดผนังรูปพระภุชณะยกเขาโควรรณะ” ได้รับการระบุว่ามิใช่แหล่งที่มาจากปราสาทพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ โบราณวัตถุชิ้นนี้ ซึ่งคาดว่าสร้างขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 17 (ประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 11) เพิ่งได้รับการส่งคืนสู่ประเทศไทยโดยสถาบันศิลปะชิคาโก²¹⁷ ประติมากรศึกษาแสดงภาพพระภุชณะทรงยกภูเขาโควรรณะเพื่อปกป้องผู้คนและปศุสัตว์ในหมู่บ้านวรชะจากพายุฝนที่พระอินทร์ทรงบันดาลด้วยความพิโรธ ซึ่งเป็นตอนสำคัญจากภาคตปฐมนิเทศ สกัณธ์ที่ 10 เสาดัดผนังจากปราสาทพนมรุ้งชิ้นนี้ถือว่ามีอายุเก่าแก่กว่าภาพสลักลักษณะเดียวกันที่พบในปราสาทขอมที่สำคัญในกัมพูชา เช่น ปราสาทนครวัด ปราสาทบันทายสัหมร และปราสาทบากอง ซึ่งให้เห็นถึงการรับเอาคตินิยมนี้มาใช้ในยุคแรกเริ่มและมีความสำคัญในดินแดนประเทศไทยปัจจุบัน²¹⁸ การเลือกฉานนี้มาประดับศาสนสถานน่าจะมี ความหมายเชิงสัญลักษณ์ อาจเกี่ยวข้องกับเรื่องการคุ้มครองจากสวรรค์ อำนาจของราชวงศ์ (ในฐานะกษัตริย์ผู้พิทักษ์อาณาจักร) หรือความยิ่งใหญ่ของลัทธิไวษณพ

5.6.1 ปราสาทพนมรุ้ง พระภุชณะยกเขาโควรรณะและความสำคัญทางประวัติศาสตร์ศิลปะ

การปรากฏภาพพระภุชณะยกเขาโควรรณะที่ปราสาทพนมรุ้งในยุคแรกและมีความโดดเด่น ซึ่งเก่าแก่กว่าตัวอย่างบางชิ้นในศิลปะแบบเมืองพระนคร²¹⁹ ซึ่งให้เห็นว่าภูมิภาคลุ่มแม่น้ำมูล ที่ตั้งของปราสาทพนมรุ้ง อาจเป็นศูนย์กลางอิสระที่สำคัญสำหรับการรับและตีความทางศิลปะของคติไวษณพ รวมถึงเรื่องราวของพระภุชณะ โดยมีได้เป็นเพียงผู้รับอิทธิพลจากเมืองพระนครแต่เพียงฝ่าย

²¹⁷ “Chicago Museum Returns Ancient Stone Sculpture to Thailand,” Accessed September 18, 2024. Available from <https://www.khaosodenglish.com/featured/2024/06/18/thailand-welcomes-return-of-phanom-rung-temple-pilaster-from-chicago-museum>.

²¹⁸ ม.ร.ว. สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, ปราสาทพนมรุ้ง ศาสนบรรพตที่งดงามที่สุดในประเทศไทย (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2535), 78-80.

²¹⁹ Nandana Chutiwongs, *The Iconography of Avalokiteśvara in Mainland South East Asia* (Leiden: E.J. Brill, 1984), 45-47.

เดียว ปราสาทพนมรุ้งมีอายุเก่าแก่กว่าปราสาทนครวัดบางส่วน แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการทางศิลปะในท้องถิ่นและการมีส่วนร่วมทางเทววิทยากับเรื่องราวเหล่านี้ แทนที่จะเป็นการลอกเลียนแบบจากอำนาจศูนย์กลางของขอมแต่เพียงอย่างเดียว กลุ่มแม่น้ำมูลมีพลวัตทางวัฒนธรรมและการเมืองที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเองภายในขอบเขตวัฒนธรรมขอมที่กว้างขึ้น ดังนั้น หลักฐานจากปราสาทพนมรุ้งจึงชี้ไปยังการเผยแพร่เรื่องราวจากปรัมพะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ซับซ้อนและมีหลายศูนย์กลางมากขึ้น

การเลือกตอนโควรรณลีลามาสแสดงในศาสนสถานสำคัญเช่นปราสาทพนมรุ้ง ซึ่งน่าจะเกี่ยวข้องกับการอุปถัมภ์ของราชวงศ์ อาจตีความได้ว่าเป็นการประกาศเจตจำนงทางการเมือง ผู้ปกครองเปรียบเสมือนพระกฤษณะ เป็นผู้พิทักษ์ประชาชนจากภัยพิบัติอันใหญ่หลวง (แม้กระทั่งจากสวรรค์) ซึ่งเป็นการสร้างความชอบธรรมให้อำนาจของราชวงศ์ผ่านการเชื่อมโยงกับเทพเจ้าไวษณพผู้ทรงพลังและการกระทำอันเป็นการปกป้องของพระองค์ ภัตตริย์ขอมและผู้ปกครองอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มักใช้ประติมานวิทยาทางศาสนาเพื่อเสริมสร้างความชอบธรรมและแสดงอำนาจ โดยการเชื่อมโยงตนเองกับพระกฤษณะผู้พิทักษ์ ผู้ปกครองสามารถอ้างสิทธิ์ในการได้รับการรับรองจากสวรรค์และความสามารถในการปกป้องที่คล้ายคลึงกันสำหรับการปกครองของตนเองได้ ดังนั้น การเลือกเรื่องราวลีลาของพระกฤษณะตอนนี้จึงไม่น่าจะเป็นเรื่องบังเอิญ แต่มีความหมายแฝงทางสังคมและการเมืองที่สำคัญ นอกเหนือไปจากความหมายทางศาสนา นักวิชาการบางท่าน เช่น สุจิตต์ วงษ์เทศ ตั้งข้อสังเกตว่าพระกฤษณะมีความสำคัญในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นทวีปมาตั้งแต่ยุคแรกๆ โดยอาจถือว่าทวารวดีเป็น “เมืองของพระกฤษณะ”²²⁰

5.6.2 พระกฤษณะในศาสนสถานอื่น ๆ ที่ได้รับอิทธิพลขอมในประเทศไทย การวิเคราะห์ทับหลัง หน้าบัน และภาพสลักเล่าเรื่องที่ได้รับอิทธิพลจากสกันระที่ 10

นอกเหนือจากปราสาทพนมรุ้งแล้ว โบราณสถานสมัยขอมอื่น ๆ ในประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (อีสาน) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของขอบเขตวัฒนธรรมขอม อาจมีร่องรอยของประติมานวิทยาที่เกี่ยวข้องกับพระกฤษณะบนองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม เช่น ทับหลัง หน้าบัน หรือเสาประดับกรอบประตู โดยทั่วไปแล้วจะพบรูปเคารพของพระกฤษณะในศูนย์กลางเมืองที่ได้รับอิทธิพลจากขอม โดยมีฉากโควรรณะเป็นตัวอย่างที่น่าสังเกต นอกจากนี้ยังมีการอ้างถึง

²²⁰ สุจิตต์ วงษ์เทศ, “‘พระกฤษณะ’ กับชื่อ ‘ทวารวดี’ ในอุษาคเนย์ ยุคก่อน พ.ศ.1800,” มติชนสุดสัปดาห์, เข้าถึงเมื่อ 30 มีนาคม 2567, เข้าถึงได้จาก

https://www.matichon.co.th/weekly/column/article_131504.

ภาพสลักตำนานของพระกฤษณะบนชิ้นส่วนสถาปัตยกรรมทั้งในบริเวณลุ่มแม่น้ำมูล (เจนละบก) และในบริเวณลุ่มน้ำโตนเลสาบ (เจนละน้ำ)²²¹ การกระจายตัวทางภูมิศาสตร์ของประติมานวิทยาที่เกี่ยวข้องกับพระกฤษณะที่พบในโบราณสถานซึ่งได้รับอิทธิพลจากขอมในประเทศไทย สามารถช่วยแสดงขอบเขตของอิทธิพลวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างกฤษณะภักติภายในภูมิภาคในช่วงเวลานั้น การกระจุกตัวในบางพื้นที่อาจบ่งบอกถึงเส้นทางการค้าเฉพาะ, ความสัมพันธ์ทางการเมือง, หรือศูนย์กลางการเรียนรู้ทางศาสนา แนวคิดทางศิลปะและศาสนามักเดินทางไปตามเส้นทางการสื่อสารและการค้าที่จัดตั้งขึ้น การปรากฏของรูปแบบประติมานวิทยาที่คล้ายคลึงกัน เช่น พระกฤษณะยกเขาโคววรรณะ ในหลายพื้นที่แสดงให้เห็นถึงกระแสวัฒนธรรมและศาสนาที่ใช้ร่วมกัน สามารถเปิดเผยรูปแบบของการปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมและการเข้าถึงของสำนักศาสนาหรือเครือข่ายผู้อุปถัมภ์โดยเฉพาะ

ความนิยมที่อาจมีต่อลีลาบางตอนของพระกฤษณะ เช่น โคววรรณะ มากกว่าตอนอื่น ๆ ในงานศิลปะสถาปัตยกรรมที่ยังหลงเหลืออยู่ของโบราณสถานในไทย อาจสะท้อนถึงการเลือกสรรเรื่องราวจากอินเดีย, ความพึงพอใจทางเทววิทยาท้องถิ่น, ความเหมาะสมของฉากบางฉากสำหรับพื้นที่สถาปัตยกรรมเฉพาะ, หรือเป็นเพียงอุบัติเหตุของการอนุรักษ์ สกัณธ์ที่ 10 นำเสนอวีรกรรมของพระกฤษณะมากมาย อย่างไรก็ตาม มีเพียงไม่กี่ตอน เช่น โคววรรณะ ที่ได้รับการระบุซ้ำ ๆ ในบริบทของไทย การเลือกสรรนี้อาจเนื่องมาจากเรื่องราวบางเรื่องเป็นที่นิยมหรือได้รับการเน้นย้ำมากกว่าโดยครูบาอาจารย์หรือนิกายทางศาสนาที่น่าเรื่องราวเหล่านั้นมายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ผู้อุปถัมภ์หรือชุมชนท้องถิ่นพบว่าเรื่องเล่าบางเรื่องสอดคล้องกับค่านิยมหรือความต้องการของตนเองมากกว่า ฉากบางฉากสามารถปรับให้เข้ากับรูปแบบของทับหลังหรือหน้าบันได้ดีกว่า เป็นต้น

5.6.3 พระกฤษณะในโบราณวัตถุและงานประติมากรรมในประเทศไทย

ส่วนนี้จะมุ่งเน้นไปที่หลักฐานที่เป็นรูปธรรมของอิทธิพลของพระกฤษณะในรูปแบบของโบราณวัตถุ โดยเฉพาะประติมากรรม ที่พบในประเทศไทย โดยวิเคราะห์ประติมานวิทยา รูปแบบและความเชื่อมโยงกับภาคตปุรณะ สกัณธ์ที่ 10 ประติมานวิทยาที่เด่นชัด ได้แก่

²²¹ Jean Boisselier, *The Heritage of Thai Sculpture* (New York: Weatherhill, 1975), 75-78.

5.6.3.1 พระภุชณะยกเขาโคววรรณะ

อาจเป็นภาพแทนทางประติมากรรมของลีลาพระภุชณะจากสัณฐานที่ 10 ที่ได้รับการบันทึกไว้อย่างดีที่สุดในประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เกี่ยวข้องกับศิลปะที่ได้รับอิทธิพลจากขอม ชิ้นส่วนเสาดัดผนังหินทรายที่เพิ่งได้รับคืนจากปราสาทพนมรุ้ง (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 17) เป็นตัวอย่างที่สำคัญยิ่ง แสดงภาพพระภุชณะทรงแบกภูเขาอย่างง่ายดาย โดยมักจะมีรูปคนและสัตว์ขนาดเล็กหลบภัยอยู่ข้างใต้ มีข้อสังเกตว่าประติมากรรมลอยตัวของพระภุชณะส่วนใหญ่ที่พบในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงก่อน พ.ศ. 1800 แสดงถึงลีลานี้โดยเฉพาะ โดยเชื่อมโยงกับกลุ่มตำนานภาคตะวันตก มีการอ้างอิงตัวอย่างจากศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ ประเทศไทย และกัมพูชา ซึ่งมีอายุเก่ากว่า พ.ศ. 1400²²² ประติมานวิทยา มักแสดงภาพพระภุชณะในท่าทางที่ทรงพลัง โดยมักจะยกพระหัตถ์ข้างหนึ่งขึ้นเพื่อรองรับภูเขา รูปแบบทางศิลปะอาจมีความแตกต่างกันไปตามยุคสมัยและสำนักช่างในภูมิภาค

การเลือกสรรลีลาโคววรรณะอย่างสม่ำเสมอสำหรับการสร้างสรรค์งานประติมากรรมในประเทศไทยยุคแรกและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในวงกว้าง ชี้ให้เห็นว่าเรื่องเล่านี้โดยเฉพาะมีความสำคัญเป็นพิเศษ อาจเนื่องมาจากสัญลักษณ์อันทรงพลังของการคุ้มครองจากสวรรค์, ชัยชนะเหนือความยากลำบาก (ความหยิ่งทะนงของพระอินทร์), และอำนาจอันไร้ขีดจำกัดของพระภุชณะ ซึ่งเป็นแก่นเรื่องที่ดึงดูดทั้งผู้ปกครองที่แสวงหาการรับรองจากสวรรค์และผู้ศรัทธาที่แสวงหาความมั่นใจ²²³ ประติมากรรมเป็นรูปแบบศิลปะสาธารณะและมักเป็นอนุสรณ์สถาน เหมาะสำหรับการถ่ายทอดสารเชิงสัญลักษณ์ที่แข็งแกร่ง แก่นเรื่องการคุ้มครองและอำนาจศักดิ์สิทธิ์มีความเกี่ยวข้องสำหรับการสร้างระเบียบทางสังคมและความศรัทธาทางศาสนา ความน่าทึ่งทางสายตาของบุคคลเดียวที่ยกภูเขาขึ้นนั้นดึงดูดใจโดยธรรมชาติสำหรับการแสดงออกทางศิลปะ ดังนั้น ลีลาโคววรรณะจึงมีพลังทางประติมานวิทยาและความหลากหลายทางแก่นเรื่องจึงทำให้เป็นหัวข้อที่ได้รับความนิยม

²²² Piriya Krairiksh, *The Roots of Thai Art* (Bangkok: River Books, 2012), 120-123.

²²³ Hiram W. Woodward, Jr., *The Art and Architecture of Thailand: From Prehistoric Times Through the Thirteenth Century* (Leiden: Brill, 2003), 105-107.

5.6.3.2 พระภุชณะปราบนาคกาลิยะ

พระภุชณะทรงร่ายรำบนพญานาคกาลิยะเพื่อชำระล้างแม่น้ำยมุนาให้บริสุทธิ์ เป็นอีกหนึ่งลีลาสำคัญจากสัณระที่ 10 แต่หลักฐานโดยตรงและชัดเจนเกี่ยวกับประติมากรรมไทยโบราณในฉากนี้กลับมีน้อยกว่าเมื่อเทียบกับฉากโคววรรณะ อย่างไรก็ตาม ด้วยความสำคัญของตอนกาลิยมรณะในเรื่องพระภุชณะ จึงยังคงเป็นประติมากรวิชายาที่มีศักยภาพที่จะค้นพบได้ในศิลปะไทย เนื้อหาของเรื่องนี้เกี่ยวข้องกับอำนาจของพระภุชณะเหนือพลังชั่วร้ายและบทบาทของพระองค์ในฐานะผู้ชำระล้างและฟื้นฟูระเบียบ การปรากฏของภาพพระภุชณะปราบนาคกาลิยะในงานประติมากรรมไทยโบราณมีน้อยกว่าภาพพระภุชณะยกเขาโคววรรณะนี้ อาจบ่งชี้ถึงลำดับความสำคัญของเรื่องราวที่ผู้มีอุปการคุณทางศิลปะในสมัยโบราณเลือกสรร โดยที่เรื่องราวเกี่ยวกับการปกป้องของกษัตริย์ (โคววรรณะ) ได้รับความสำคัญมากกว่าเรื่องราวการปราบปรามพลังอำนาจได้พิภพ (กาลิยะ) หรืออาจเป็นไปได้ว่าเรื่องราวของกาลิยะถูกแสดงออกในสื่ออื่น ๆ ที่มีความคงทนน้อยกว่า เรื่องราวโคววรรณะลีลาที่มีความเชื่อมโยงอย่างชัดเจนกับสถาบันกษัตริย์และการปกป้อง ในขณะที่เรื่องราวกาลิยมรณะ แม้จะแสดงถึงพลังของพระภุชณะ แต่ก็เน้นไปที่การเอาชนะภัยคุกคามเฉพาะถิ่น (การปล่อยพิษลงในแม่น้ำ) ผู้อุปถัมภ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในราชสำนัก อาจชื่นชอบประติมากรวิชายาที่สะท้อนบทบาทและความปรารถนาของตนเองได้โดยตรงมากกว่า หรืออีกนัยหนึ่ง ความซับซ้อนทางสายตาในการแสดงภาพพระภุชณะร่ายรำบนพญานาคหลายเศียรอาจไม่เหมาะสมกับรูปแบบประติมากรรมบางประเภท เช่น ทับหลัง เมื่อเทียบกับฉากโคววรรณะที่กระชับกว่า จำเป็นต้องมีการศึกษาเพิ่มเติมเพื่อยืนยันความถี่และจำนวนในการเลือกใช้ลีลาเพื่อสำรวจสมมติฐานเหล่านี้

5.6.4 ประติมากรวิชายาของพระภุชณะ

บันทึกทางโบราณคดีของศรีเทพให้หลักฐานที่น่าสนใจเกี่ยวกับการมีอยู่ของไวษณพนิกาย ซึ่งเป็นขนบธรรมเนียมของฮินดูที่เน้นการบูชาพระวิษณุและอวตารของพระองค์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระภุชณะ การมีอยู่นี้บ่งชี้ถึงการมีส่วนร่วมอย่างลึกซึ้งกับเรื่องเล่าในคัมภีร์ปุราณะและแนวคิดทางเทววิทยาของไวษณพภายในขอบเขตวัฒนธรรมทวารวดี²²⁴

²²⁴ Phasook Indrawooth, "Dvaravati Culture in the Chi-Mun River Valleys," in *Uncovering Southeast Asia's Past*, ed. E. A. Bacus, et al. (Singapore: NUS Press, 2006), 208–216.

5.6.4.1 ประติมากรรมพระกฤษณะที่สำคัญจากเมืองศรีเทพ การวิเคราะห์เชิงประติมานวิทยา

1. “เศียรพระกฤษณะ” (พิพิธภัณฑสถานศิลปะเมโทรโพลิทัน, เลขที่ 1993.201)

เศียรหินนี้ ซึ่งมีอายุอยู่ในคริสต์ศตวรรษที่ 7 และมาจากจังหวัดเพชรบูรณ์ (ภูมิภาคของศรีเทพ) เป็นผลงานศิลปะทวารวดีที่สำคัญ ลักษณะเด่นทางประติมานวิทยาที่โดดเด่นที่สุดคือมงกุฎทรงกระบอกแปดเหลี่ยมที่ไม่ธรรมดาซึ่งอยู่สูงบนหน้าผากของรูปเคารพ รูปแบบของมงกุฎนี้เป็นลักษณะที่ได้รับการยอมรับของการผลิตประติมากรรมที่ศรีเทพและมีความเกี่ยวข้องเป็นพิเศษกับภาพที่แสดงถึงพระกฤษณะยกเขาโคววรรณะ (กฤษณะโคววรรณะ)²²⁵ ความเชื่อมโยงทางประติมานวิทยาที่เฉพาะเจาะจงนี้เชื่อมโยงประติมากรรมโดยตรงกับเหตุการณ์สำคัญในชีวิตประวัติในคัมภีร์ปุราณะของพระกฤษณะ ซึ่งพระองค์ปกป้องชาวภูวนาจาจากความโกรธของพระอินทร์โดยการยกเขาโคววรรณะขึ้น ในเชิงรูปแบบ แม้ว่าลักษณะใบหน้าจะมีความคล้ายคลึงกับประติมากรรมก่อนเมืองพระนครของกัมพูชา แต่ก็มีคุณสมบัติคล้ายกับสุนทรียศาสตร์แบบมอญ-ทวารวดีที่กำลังเกิดขึ้นในประเทศไทยมากกว่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการแสดงออกของดวงตาและการปั้นใบหน้าที่นุ่มนวลกว่าโดยรวม²²⁶

การเลือกประติมานวิทยาเฉพาะของพระกฤษณะโคววรรณะที่ศรีเทพมีความหมายอย่างยิ่ง ลีลา (การละเล่นอันศักดิ์สิทธิ์) นี้ของพระกฤษณะเน้นย้ำถึงบทบาทของพระองค์ในฐานะผู้พิทักษ์ที่เมตตาของชุมชนต่ออำนาจอันท่วมท้นของเทพเจ้าที่เก่าแก่และเป็นที่ยอมรับ (พระอินทร์) สำหรับผู้ปกครองศรีเทพ การส่งเสริมภาพลักษณ์นี้อาจทำหน้าที่เป็นอุปมาอุปไมยที่ทรงพลังสำหรับบทบาทของตนเองในฐานะผู้พิทักษ์อาณาจักรและราษฎร นอกจากนี้ยังอาจเป็นวิธีการยืนยันอำนาจของตนเอง ซึ่งอาจจะเกี่ยวข้องกับเทพเจ้าท้องถิ่นที่เก่าแก่หรืออำนาจทางการเมืองที่มีอยู่ก่อน โดยการเชื่อมโยงตนเองกับคุณลักษณะการปกป้องและชัยชนะของพระกฤษณะ พระกฤษณะในมรดกทางโบราณคดีของไทยหลักฐานทางโบราณคดีที่ค้นพบในประเทศไทย ทั้งประติมากรรมและภาพสลักต่างๆ ชี้ให้เห็นถึงการรับรู้และการให้ความสำคัญต่อเรื่องราวของพระกฤษณะมาตั้งแต่สมัยโบราณ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคทวารวดีและยุคที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะขอม

²²⁵ The Metropolitan Museum of Art, “Head of Krishna,” Accessed September 30, 2025, Available from <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/38318>.

²²⁶ Martin Lerner, **Ancient Khmer Sculpture** (New York: Asia Society, 1994), 34-36.

5.6.4.2 ประติมากรรมและประติมานวิทยาของพระกฤษณะในสมัยโบราณของไทย

พบภาพสลักลี้ลาของพระกฤษณะในศิลปะไทยยุคก่อนสมัยใหม่ การปรากฏของรูปเคารพพระกฤษณะในศิลปะโบราณของไทยเป็นเครื่องยืนยันถึงการซึมซับเรื่องราวของพระองค์เข้ามาในดินแดนแถบนี้ตั้งแต่ยุคแรกๆ ลีลาที่สำคัญซึ่งปรากฏในงานศิลปะ²²⁷ ได้แก่

กฤษณะโควรธนาลีลา (Kṛṣṇa Govardhana-līlā) เป็นหนึ่งในตอนที่ได้รับคามนิยมอย่างสูงในการสร้างสรรค์งานศิลปะ แสดงถึงการที่พระกฤษณะทรงยกภูเขาโควรธนะเพื่อปกป้องเหล่าคนเลี้ยงโคและฝูงโคจากพายุฝนของพระอินทร์ หลักฐานสำคัญพบที่

1. เมืองศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์: ประติมากรรมพระกฤษณะยกภูเขาโควรธนะ อายุราวพุทธศตวรรษที่ 11-12 (ประมาณ 1,400-1,500 ปีก่อน) ถือเป็นตัวอย่างที่เก่าแก่มาก
2. ปราสาทพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์: ชิ้นส่วนเสาประดับกรอบประตูรูปพระกฤษณะยกภูเขาโควรธนะ ทำจากหินทราย อายุราวพุทธศตวรรษที่ 17 (ประมาณ 900 ปีก่อน) ซึ่งเพิ่งได้รับคืนมาจากสถาบันศิลปะชิคาโก นอกจากนี้ยังพบทับหลังภาพพระกฤษณะปราบช้างและสิงห์ อายุราว พ.ศ. 1650
3. ปราสาทเมืองต่ำ จังหวัดบุรีรัมย์: ทับหลังสลักภาพพระกฤษณะยกภูเขาโควรธนะ อายุราว พ.ศ. 1600
4. ปราสาทพิมาย จังหวัดนครราชสีมา: หน้าบันด้านทิศตะวันตกสลักภาพพระกฤษณะยกภูเขาโควรธนะ
5. ปรางค์น้อย (ไม่ระบุตำแหน่งชัดเจน แต่มีอิทธิพลเขมร): หน้าบันแสดงภาพพระกฤษณะยกภูเขาโควรธนะด้วยพระหัตถ์ซ้าย

กฤษณะปราบพญานาคกาลิยะ (Kāliya-damana) เป็นอีกตอนหนึ่งที่แสดงถึงฤทธานุภาพของพระกฤษณะในการปราบพญานาคกาลิยะที่สร้างความเดือดร้อนด้วยพิษในแม่น้ำยมุนา

1. ปราสาทพิมาย จังหวัดนครราชสีมา: ทับหลังศิลปะลพบุรี พุทธศตวรรษที่ 17 สลักภาพพระกฤษณะปราบพญานาคกาลิยะ

²²⁷ จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา, พระกฤษณะในประเทศไทย: การศึกษาจากหลักฐานทางโบราณคดีและวรรณกรรม, วารสาร ศิลปากร ปีที่ 35 ฉบับที่ 6, 2535, 8-21.

2. ลพบุรี (วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ): ปูนปั้นบนทับหลังศิลาแลง ภาพพระกฤษณะปราบช้างและสิงห์ อายุราว พ.ศ. 1800
3. ปราสาทนารายณ์เจงเวง จังหวัดสกลนคร: ทับหลังภาพพระกฤษณะต่อสู้กับสิงห์ อายุหลัง พ.ศ. 1600
4. ปราสาทศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์: ทับหลังภาพพระกฤษณะสู้กับคชสีห์ (สิงห์ผสมช้าง) อายุราว พ.ศ. 1600 และทับหลังภาพพระกฤษณะประลองกำลังกับช้างและคชสีห์
5. ปราสาทพิมาย จังหวัดนครราชสีมา: ทับหลังสลักภาพพระศิวะ พระวิฆณุ และพระกฤษณะ
6. ปราสาทบันทายสีรี (กัมพูชา แต่มีอิทธิพลต่อศิลปะในภูมิภาค): หน้าบันแสดงภาพพระกฤษณะปราบพระยากังสะ (กฤษณะ-กิงสะ)

พระกฤษณะในวัยเยาว์ (พาลกฤษณะ - Bāla Kṛṣṇa) ประติมากรรมที่แสดงถึงพระกฤษณะในวัยเด็ก

1. เมืองศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์: ท่อนองค์พระกฤษณะ อายุราวพุทธศตวรรษที่ 12-13
2. ตำบลโคกสูง อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว: ท่อนองค์พระกฤษณะ อายุราวพุทธศตวรรษที่ 12-13

5.6.4.3 รูปแบบศิลปะและการกระจายตัวในภูมิภาค

ประติมากรรมและภาพสลักพระกฤษณะที่พบในประเทศไทยมีรูปแบบศิลปะที่หลากหลายสะท้อนถึงอิทธิพลทางวัฒนธรรมในช่วงเวลาต่างๆ เช่น ศิลปะทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ 12-16) ศิลปะศรีวิชัย (พุทธศตวรรษที่ 13-18) ศิลปะลพบุรีหรือศิลปะเขมรในประเทศไทย (พุทธศตวรรษที่ 16-18) และศิลปะศรีเทพ²²⁸ วัสดุที่ใช้มีทั้งหินทราย ปูนปั้น และสำริด การกระจายตัวของโบราณวัตถุเหล่านี้พบมากในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ซึ่งได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมเขมรอย่างเข้มข้น และในภาคกลางซึ่งเป็นศูนย์กลางของวัฒนธรรมทวารวดี เป็นที่น่าสังเกตว่าหลักฐานทางโบราณคดีมักเน้นย้ำถึงบทบาทของพระกฤษณะในเชิงวีรกรรมและการปกป้องคุ้มครอง เช่น การยกภูเขาโควรรณะ การปราบพญานาคกาลิยะ และการต่อสู้กับอสูรหรือสัตว์ร้ายต่างๆ เรื่องราวเหล่านี้จากสัณฐานที่ 10 แสดงให้เห็นภาพลักษณ์ของพระกฤษณะในฐานะผู้พิทักษ์อันศักดิ์สิทธิ์และผู้ปราบปรามความชั่วร้าย ซึ่งน่าจะสอดคล้องกับบริบททางสังคมและศาสนาของอาณาจักรในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัย

²²⁸ มานพ นักการเรือน และ บานชื่น นักการเรือน, “ทวารวดี: มิติทางความเชื่อและศาสนา (Dvaravati: Belief and Religious Dimension),” วารสารสหศาสตร์ 1, ฉบับที่ 2 (2562): 1-2.

โบราณ ที่ผู้ปกครองอาจต้องการเน้นย้ำถึงการคุ้มครองและความเข้มแข็งอันศักดิ์สิทธิ์ ในขณะที่ภาพสลักที่แสดงถึงลีลาเชิงสังวาสหรือชีวิตในทุ่งหญ้า เช่น ราสลีลา กับเหล่านางโคปีจำนวนมาก ดูเหมือนจะพบน้อยกว่าในประติมากรรมหินที่ยังหลงเหลืออยู่จากยุคนี้ เมื่อเทียบกับเรื่องราวเชิงวีรกรรม สิ่งนี้อาจบ่งชี้ถึงการเลือกรับหรือการเน้นย้ำเรื่องราวบางแง่มุมของพระกฤษณะในศิลปะไทยยุคแรก ซึ่งอาจสะท้อนความสนใจของผู้อุปถัมภ์หรือธรรมเนียมประเพณีที่เฉพาะเจาะจงซึ่งมีอิทธิพลในขณะนั้น

5.6.4.4 โบราณวัตถุพระกฤษณะในพิพิธภัณฑ์และแหล่งสะสมในประเทศไทยโบราณ

วัตถุจำนวนมากที่เกี่ยวข้องกับพระกฤษณะเหล่านี้ ปัจจุบันได้รับการเก็บรักษาและจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติและพิพิธภัณฑ์ระดับภูมิภาคหลายแห่ง ได้แก่

1. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พินาย: เป็นที่เก็บรักษาทับหลังภาพพระกฤษณะปราบนาคาคาลิยะ และทับหลังภาพพระศิวะ-พระวิษณุ-พระกฤษณะ จากปราสาทพินาย
2. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สุรินทร์: จัดแสดงทับหลังภาพพระกฤษณะสู้กับคชสีห์ จากปราสาทศีขรภูมิ
3. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สมเด็จพระนารายณ์ อยุธยา: จัดแสดงศิลปะทวารวดี รวมถึงพ้ององค์พระกฤษณะ

เทวสถานฮินดูร่วมสมัยในประเทศไทยที่มีการบูชาพระกฤษณะนอกเหนือจากหลักฐานทางโบราณคดีแล้ว ปัจจุบันยังมีเทวสถานฮินดูหลายแห่งในประเทศไทยที่มีการประดิษฐานและบูชาพระกฤษณะ ซึ่งมักจะคู่กับพระแม่ราธาและเทพองค์อื่นๆ ได้แก่

1. วัดเทพมณเฑียร กรุงเทพมหานคร เป็นเทวสถานที่สำคัญแห่งหนึ่ง มีการประดิษฐานเทวรูปพระกฤษณะและพระแม่ราธาเทวี พระกฤษณะได้รับการกล่าวถึงในฐานะผู้ให้กำเนิดคัมภีร์ภควัทคีตา เป็นอวตารของพระวิษณุจากเรื่องมหาภารตะ ผู้ชี้นำผู้ศรัทธาไปสู่โมกษธรรม มีการประกอบพิธีอารตี (ถวายไฟ) ทุกวัน
2. วัดวิษณุ กรุงเทพมหานคร (สมาคมฮินดูธรรมสภา) เป็นศูนย์กลางของชาวฮินดูจากรัฐอุตตรประเทศ และเป็นต้นแบบของไวษณพนิกายในไทย มีการประดิษฐานเทวรูปพระกฤษณะและพระแม่ราธา ร่วมกับพระวิษณุและพระแม่ลักษมีซึ่งเป็นองค์ประธาน เป็นเทวสถานที่มีเทวรูปเทพฮินดูครบทุกองค์ สร้างด้วยหินอ่อนแกะสลักจากอินเดีย

บทที่ 6

สรุปและข้อเสนอแนะ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้ดำเนินมาถึงบทสรุป ซึ่งเป็นการสังเคราะห์องค์ความรู้ทั้งหมดที่ได้จากการศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ภาควตปุราณะ สกัณธ์ที่ 10 ในฐานะคัมภีร์ศูนย์กลางของแนวคิดภักติในศาสนาฮินดู การศึกษาได้บรรลุวัตถุประสงค์ในการทำความเข้าใจสารัตถะเชิงเทววิทยาของคัมภีร์ และได้สำรวจพลวัตแห่งอิทธิพลและการปรับใช้เรื่องเล่าจากคัมภีร์ในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของประเทศไทยอย่างเป็นระบบ ผลการศึกษาได้ยืนยันอย่างหนักแน่นว่า สกัณธ์ที่ 10 มิได้เป็นเพียงวรรณกรรมที่บันทึกชีวประวัติอันน่าอัศจรรย์ของพระกฤษณะ แต่เป็นวาทกรรมทางเทววิทยาที่สถาปนา “ภักติ” หรือความรักภักดีต่อพระผู้เป็นเจ้า ให้เป็นกระบวนทัศน์หลักในการเข้าถึงสัจธรรมสูงสุด ซึ่งมรดกทางความคิดนี้ได้เดินทางข้ามมหาสมุทรและกาลเวลา มาปรากฏรูปเป็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่สำคัญบนผืนแผ่นดินไทย

6.1 สรุปผลการศึกษา

ผลการศึกษาสามารถสรุปได้เป็น 2 ส่วนหลัก คือ สารัตถะของคัมภีร์ และพลวัตแห่งอิทธิพลที่ปรากฏในวัฒนธรรมไทย

1. สารัตถะทางเทววิทยาของภาควตปุราณะ สกัณธ์ที่ 10

แก่นแท้ของสกัณธ์ที่ 10 คือการปฏิบัติแนวคิดทางศาสนาในยุคหนึ่ง โดยการสถาปนาสถานะอันสมบูรณ์และสูงสุดของพระกฤษณะในฐานะ ‘สวयัมภักวาน’ (Svayam Bhagavān) หรือพระผู้เป็นเจ้าสูงสุดผู้เป็นบ่อเกิดแห่งอวตารและสรรพสิ่งทั้งปวง ซึ่งแตกต่างจากคติเดิมที่มักมองพระกฤษณะเป็นเพียงอวตารปางหนึ่งของพระวิษณุ คัมภีร์ได้นำเสนอ ‘ภักติ’ (Bhakti) ให้เป็นหนทาง (มรรค) อันประเสริฐสูงสุดสู่ความหลุดพ้น (โมกษะ) โดยยกย่องให้มีสถานะเหนือกว่าการบำเพ็ญเพียรทางปัญญา (ชยฺญานมรรค) และการประกอบกรรมดี (กรรมมรรค) ที่มักเน้นความพยายามของปัจเจกบุคคล

หัวใจสำคัญคือการเปลี่ยนแนวคิดทางอภิปรัชญาที่ซับซ้อนให้กลายเป็นประสบการณ์ที่เข้าถึงได้ผ่าน ‘รส’ (rasa) แห่งความรักภักดี โดยมี ‘ลีลา’ (līlā) หรือทิพย์ลีลาของพระกฤษณะเป็นสื่อกลาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรักระหว่างพระองค์กับเหล่านางโคปีแห่งวฤณทาวณะ ซึ่งเป็นภาพสะท้อนอุดมคติของความรักอันบริสุทธิ์และการยอมจำนนอย่างสิ้นเชิงต่อพระผู้เป็นเจ้า คัมภีร์นี้ได้

กลายเป็นรากฐานทางเทววิทยาให้แก่ขบวนการภักดีในอินเดียยุคกลาง และเป็นแรงบันดาลใจสำคัญ
ของนิกายไวษณพต่างๆ เช่น นิกายปุชฏิมรรค (Puṣṭimārga) ซึ่งเน้นการบูชาพระกฤษณะในปาง
กุมาร (พาลกฤษณะ) ผ่านการปรนนิบัติรับใช้ (เสวา) และ นิกายราธาวัลลภสัมประทาย
(Rādhāvallabha Sampradāya) ซึ่งยกย่องความรักของพระนางราธาส่งให้มีความสำคัญกับการสวด
ขับชานพระนาม

2. พลวัตแห่งอิทธิพลและการปรับใช้ในวัฒนธรรมไทย

สันนิษฐานได้ว่าอิทธิพลของสัณษะที่ 10 และเรื่องราวของพระกฤษณะอาจแทรกซึมและถูก
ปรับใช้ในวัฒนธรรมไทยอย่างมีนัยสำคัญและต่อเนื่องยาวนาน ผ่านกระบวนการเลือกสรร ดัดแปลง
และผนวกรวมเข้ากับบริบทท้องถิ่นอย่างสร้างสรรค์ในหลายมิติ ดังนี้

มิติด้านประวัติศาสตร์การเมือง: การปรากฏของชื่อ ‘ทวารวดี’ ในฐานะอาณาจักรโบราณบน
ผืนแผ่นดินไทย ซึ่งได้รับการยืนยันจากบันทึกของพระถังซำจั๋ง และหลักฐานทางโบราณคดี เช่น
เหรียญเงินจารึก “ศรียทวารวดีศุวบุญ” ที่ยอร์ช เซเดส์ แปลความหมาย และจารึกปราสาทจระเข้มเคิล
วิคเคอรี วิเคราะห์ไว้ ถือเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ถึงการรับคติความเชื่อเกี่ยวกับเมืองทวารวดีอันศักดิ์สิทธิ์
ของพระกฤษณะมาใช้ เพื่อสร้างความชอบธรรมและเสริมสร้างบารมีให้แก่ศูนย์กลางอำนาจของตน

มิติด้านศิลปะและโบราณคดี: หลักฐานทางประติมากรรมที่ชัดเจนและโดดเด่นที่สุดคือ
การปรากฏอย่างแพร่หลายของประติมากรรม ‘พระกฤษณะยกเขาโควธรณะ’ ซึ่งเป็นลีลาสำคัญจาก
สัณษะที่ 10 โดยพบตัวอย่างที่เก่าแก่ที่สุดในศูนย์กลางสำคัญยุคแรกเริ่มอย่างเมืองศรีเทพ และพบใน
ศิลปะขอมที่ได้รับอิทธิพลจากคติไวษณพอย่างเด่นชัดที่ ปราสาทพนมรุ้ง, ปราสาทเมืองต่ำ, และ
ปราสาทพิมาย การเลือกสรรลีลานี้อย่างสม่ำเสมอ ดังที่นักวิชาการอย่างฟิรียะ ไกรฤกษ์ และ Hiram
Woodward ได้ชี้ให้เห็น สะท้อนถึงการให้ความสำคัญต่อบทบาทการเป็นผู้พิทักษ์และผู้ประทาน
ความคุ้มครองของพระกฤษณะ ซึ่งสอดคล้องกับอุดมคติของผู้ปกครอง

มิติด้านวรรณกรรม: เรื่องราวจากคัมภีร์ โดยเฉพาะอนุภาคย่อย ได้ถูกนำมาดัดแปลงและเล่า
ขานใหม่ในขนบวรรณกรรมไทยอย่างมีพลวัต กรณีศึกษาที่ชัดเจนที่สุดคือเรื่องราวของพระอนิรุทธ์
(พระนัดดาของพระกฤษณะ) และนางอุษา ซึ่งถูกนำมาประพันธ์เป็นวรรณคดีราชสำนักชั้นสูงอย่าง
อนิรุทธคำฉันท์ ในสมัยอยุธยา และบทละครในเรื่อง อุณรุท ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น นอกจากนี้
ยังถูกปรับให้เข้ากับบริบทท้องถิ่นอย่างสมบูรณ์ กลายเป็นนิทานพื้นบ้านที่สำคัญของภูมิภาคต่างๆ
เช่น ตำนานอุสา-บารส ในภาคอีสาน ซึ่งถูกผนวกรวมเข้ากับภูมิศาสตร์ศักดิ์สิทธิ์ของอุทยาน

ประวัติศาสตร์ภูพระบาทและตำนานอุรังคธาตุ ดังที่ Charles F. Keyes ได้วิเคราะห์ไว้ และอาจส่งอิทธิพลทางโครงเรื่องแบบ “คำทำนาย-ลูกฆ่าพ่อ/ลุง” มาสู่ ตำนานพญางง พญาพาน ในภาคกลาง ซึ่งจิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา ได้ชี้ให้เห็นถึงความคล้ายคลึงกับเรื่องพระกฤษณะ-ท้าวกัษะ

องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้ได้นำเสนอองค์ความรู้ที่สำคัญหลายประการ ประการแรก คือ การสังเคราะห์ภาพรวมที่เชื่อมโยงศาสตร์ต่างๆ เข้าด้วยกัน โดยแสดงให้เห็นถึงความต่อเนื่องทางวัฒนธรรมตั้งแต่ท้าวทิดในคัมภีร์สันสกฤตโบราณ มาจนถึงการปรากฏรูปในหลักฐานทางโบราณคดี ประวัติศาสตร์ และวรรณกรรมที่จับต้องได้ในประเทศไทย ซึ่งช่วยสร้างสะพานเชื่อมระหว่างองค์ความรู้ด้านการทวิทยและไทยศึกษา

ประการที่สอง อิทธิพลของภาควตปุราณะ สกัณธ์ที่ 10 ในไทยนั้น สันนิษฐานว่าอาจมีได้จำกัดอยู่เพียงแค่การรับรู้เรื่องราวของเทพเจ้าองค์หนึ่ง แต่อาจเป็นการรับกระบวนการทัศน์ทางความคิดเรื่อง ‘ภักติ’ ที่มีพลังในการปรับเปลี่ยนและสร้างสรรค์อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมได้อย่างลึกซึ้งผ่านอารยธรรมเขมรโบราณหรืออาจผ่านช่องทางต่างๆ ในอาณาจักรโบราณที่มีพื้นที่อยู่ในประเทศไทยแต่เดิม เช่น ศรีเทพ หรือทวารวดี โดยแสดงให้เห็นผ่านกระบวนการ ‘ทำให้เป็นของพื้นเมือง’ (Indigenization) ซึ่งเรื่องเล่าสากจากภายนอกได้ถูกตีความและหลอมรวมเข้ากับ ความเชื่อและคุณค่าดั้งเดิมของท้องถิ่นอย่างแยกไม่ออก กล่าวได้ว่าลักษณะอันโดดเด่นของภาควตปุราณะคือ การแสดงลักษณะความเป็นวีรบุรุษและมนุษย์ในอุดมคติของพระกฤษณะอย่างละเอียดที่สุดเช่นเดียวกับพระราม เพียงแต่เรื่องราวของพระกฤษณะมีลีลาชีวิตอันโลดโผนและมหัศจรรย์กว่ามาก

ข้อจำกัดของการศึกษา

แม้การศึกษาจะได้ข้อค้นพบที่สำคัญ แต่ยังมีข้อจำกัดบางประการ คือ ขอบเขตของการศึกษาเน้นที่อิทธิพลของสกัณธ์ที่ 10 เป็นหลัก จึงอาจยังไม่ครอบคลุมอิทธิพลจากปุราณะฉบับอื่นๆ หรือสกัณธ์อื่นๆ ของภาควตปุราณะที่อาจมีอยู่ในวัฒนธรรมไทย

6.2 ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาในอนาคต

จากผลการศึกษาและข้อจำกัดดังกล่าว ผู้ศึกษาเห็นควรให้มีการศึกษาเพิ่มเติมในประเด็นต่างๆ ดังต่อไปนี้

การศึกษาสารัตถะในภาคตปุระณะสกันระอื่นๆ: ควรมีการศึกษาเรื่องราวจากภาคตปุระณะในสกันระอื่น ๆ เพิ่มเติม เพื่อเพิ่มพูนความรู้ความเข้าใจทางด้านภาคตปุระณะในประเทศไทยให้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

การศึกษาเชิงลึกในวรรณกรรมท้องถิ่น: ควรมีการศึกษาเชิงคติชนวิทยาที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นเกี่ยวกับนิทานพื้นบ้านเรื่องอุสา-บารส และพญาาง พญาพาน ในสำนวนต่างๆ ทั่วประเทศ เพื่อวิเคราะห์โครงสร้างเรื่องเล่า ความหลากหลาย และโลกทัศน์ของคนในแต่ละท้องถิ่น ประเด็นเกี่ยวกับกลไกและช่วงเวลาที่เหมาะสมของการถ่ายทอดเรื่องราวจากปุระณะเหล่านี้เข้ามาในบริบทของไทยยังคงเป็นประเด็นที่น่าสนใจสำหรับการศึกษาต่อไป ซึ่งอาจเกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์ตัวบทของตำนานพญาาง พญาพาน ฉบับต่างๆ อย่างละเอียดมากขึ้น และการสืบค้นทางโบราณคดีที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นในแหล่งที่เกี่ยวข้องกับการนับถือพระกฤษณะในยุคแรกๆ ของภูมิภาคนี้ เช่น

1. การศึกษาเปรียบเทียบรายละเอียดเพิ่มเติมของ อุสาบารส ฉบับพื้นบ้านในระดับภูมิภาค โดยเฉพาะต้นฉบับที่ยังไม่ได้ตีพิมพ์
2. การสืบค้นเพิ่มเติมเกี่ยวกับตัวละคร “พระกิตนารายณ์” ในนิทานพื้นบ้านอีสานและความสัมพันธ์ที่แน่นชั้กับพระกฤษณะในปุระณะ
3. การวิเคราะห์เชิงลึกเกี่ยวกับมิติทางพิธีกรรมของการ “อุ้มสม” โดยอาจใช้แนวทางทางมานุษยวิทยาและนาฏกรรมศึกษา
4. การศึกษาเปรียบเทียบการดัดแปลงเรื่องอนิรุทธ์-อุษาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (เช่น เปรียบเทียบฉบับไทยกับฉบับกัมพูชา ลาว หรือพม่า หากมี)

การศึกษาอิทธิพลของคัมภีร์อื่นๆ: ควรมีการศึกษาเพื่อสำรวจอิทธิพลของคัมภีร์ปุระณะฉบับอื่นๆ เช่น วิษณุปุระณะ หรือ หริวงศ์ ที่อาจปรากฏร่องรอยในความเชื่อ พิธีกรรม หรือวรรณกรรมไทยที่ยังไม่ได้รับการศึกษาอย่างกว้างขวาง

การศึกษาภาคีในสังคมร่วมสมัย: ควรมีการศึกษาบทบาทของภาคตปุระณะและแนวคิดภักติต่อกลุ่มผู้ศรัทธาในสังคมไทยร่วมสมัย โดยอาจใช้วิธีวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา (Ethnographic Research) เพื่อทำความเข้าใจการปฏิบัติและการตีความคำสอนในบริบทปัจจุบัน เช่น การศึกษาชุมชนของสมาคมนานาชาติเพื่อกฤษณภาวนามฤต (ISKCON) ในประเทศไทย

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กรมศิลปากร. *วรรณคดีสมัยอยุธยา เล่ม 2*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2560.

กุสุมา รัชมณี. *การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต*. กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549.

กุหลาบ มัลลิกะมาส. *วรรณคดีวิจารณ์*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2522.

จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา. “พระกฤษณะในประเทศไทย: การศึกษาจากหลักฐานทางโบราณคดีและวรรณกรรม.” *ศิลปากร* 35, ฉบับที่ 6 (2535): 8–21.

_____. *พระกฤษณะในประเทศไทย: การศึกษาจากหลักฐานทางโบราณคดีและวรรณกรรม*.

กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2535.

จิราพร โชติเกียรติวงศ์. “คัมภีร์ภาควัตปุราณะ.” *วรรณวิทัศน์* 4 (พฤศจิกายน 2547): 174–207.

_____. “พระกฤษณะกับนิยายภาควัตปุราณะ.” *วารสารศิลปศาสตร์* 4, ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน 2547): 68–84.

จำลอง สารพัดนึก. *ประวัติวรรณคดีสันสกฤต*. กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี, 2530.

เฉลิมศรี จันทร์สิงห์. *การแปลเบื้องต้น ทฤษฎี และแบบฝึกหัด*. นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2528.

ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต. “วิเคราะห์วรรณคดีเปรียบเทียบเรื่องอนิรุทธ.” *วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต*, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535.

ทองสุข เกตุโรจน์. *ศัพท์านุกรมวรรณคดีสันสกฤต*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แสงดาว, 2559.

ธนิต อยู่โพธิ์. *ที่มาของอนิรุทธคำฉันท์ คำฉันท์ขับไม้เรื่องสมุทรโฆษ และบทละครเรื่องอุณรุท*. พระนคร: กรมศิลปากร, 2507.

ธวัช ปุณโณทก. “วรรณกรรมอีสาน.” ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 11*, 3745–3748.

กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542.

ถนอม บุตรเรือง. “พญาทองและพญาพานแห่งนครปฐมกับกษัตริย์อติปุตแห่งธิปัส: ความเหมือนภายใต้บริบทที่แตกต่าง.” *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย* 10, ฉบับที่ 1 (2561): 29–38.

ทีมงานศิลปวัฒนธรรม. “‘อยู่ก่อนแต่ง’ เรียกให้ดูก็คือ ‘เทพอุ้มสม’ แต่ข้อเท็จจริงคือ ‘one night’

stand'?.” *ศิลปวัฒนธรรม*. เข้าถึงเมื่อ 20 พฤษภาคม 2568. https://www.silpa-mag.com/culture/article_19816.

นพพร ประชากุล. *ศาสตร์การแปล*. กรุงเทพฯ: โครงการศูนย์การแปล คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2540.

นริสา โพธิเดช. “รูปเคารพพระกฤษณะในเอเชียอาคเนย์.” *สารนิพนธ์ปริญญาบัณฑิต, ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร*, 2522.

นิติกร วิชума. “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องนารายณ์อวตารในปรัชญาฮินดู.” *วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, สาขาวิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*, 2563.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. *การเมืองไทยสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี*. กรุงเทพฯ: มติชน, 2550.

_____. *ปากไก่และใบเรือ: รวมความเรียงว่าด้วยวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ต้นรัตนโกสินทร์*. กรุงเทพฯ: มติชน, 2545.

นิพัทธ์ แยมเดช. “การศึกษาถ้อยคำในจารึกปราสาทตาพรหมของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7.” *วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, ภาควิชาภาษาตะวันออก สาขาวิชาจารึกศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร*, 2558.

นิรมล หาญทองกุล. “ศุภลักษณ์: นางสำคัญในเรื่องอุณรุท (Supalakšana: A Key Character of the Unarut).” *วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ* 16, ฉบับที่ 1 (2558): 176–191.

บรมวงศ์เธอ, สมเด็จพระเจ้า, กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. *ตำนานพุทธเจดีย์*. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2469.

ปัญญา บริสุทธิ์. *ทฤษฎีและวิธีปฏิบัติในการแปล*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ หจก. ธรรมกมลการพิมพ์, 2533.

ปิยะพงษ์ โพธิ์เย็น. “การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมชาดกล้านนาเรื่องอุสสาภารส.” *วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, ภาควิชาภาษาตะวันออก สาขาวิชาจารึกภาษาไทยและภาษาตะวันออก, มหาวิทยาลัยศิลปากร*, 2564.

ประเทือง ทินรัตน์. *การแปลเชิงปฏิบัติ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2543.

ปรมหังสา โยคานันทะ. *โยคะแห่งภควัทคีตา*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: บริษัทเคล็ดไทย, 2561.

พงษ์พัฒน์ ทุ่งไธสง. “การศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมของขบวนการฮะเรคริษณะในเมืองพัทยา.” *ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาไทยศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา*, 2559.

พรพงษ์ พุ่มซ้อน. “ศาลเจ้ายายหอมเลี้ยงเปิดกับตำนานพื้นบ้านที่สร้างโบราณสถาน จังหวัดนครปฐม.”

มูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์. เข้าถึงเมื่อ 20 พฤษภาคม 2568. <https://lek-prapai.org/home/view.php?id=5372&fbclid>.

พรพิมล เสนะวงศ์. *พื้นฐานของการแปล*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2527.

พัชนี ศรีศศบุราณรักษ์. *การแปลอังกฤษเป็นไทย*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2529.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. “ปุราณะ.” ใน *ป่อเกิดรามเกียรติ์*, 628. พระนคร: ศิลปบรรณาการ, 2513.

พริยะ ไกรฤกษ์. *อารยธรรมไทย พื้นฐานทางประวัติศาสตร์ศิลปะ*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2548.

มานพ นักการเรียน, และ บานชื่น นักการเรียน. “ทวารวดี: มิติทางความเชื่อและศาสนา (Dvaravati: Belief and Religious Dimension).” *วารสารสหศาสตร์* 1, ฉบับที่ 2 (2562): 1–15.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. *ดู พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว*.

วรนาถ วัฒนเฉลา. *คู่มือสอนแปลสำหรับผู้แปลมือใหม่*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528.

วัชรญาณ. *อนิรุทธคำฉันท์*. เข้าถึงเมื่อ 2 มีนาคม 2567. <https://vajirayana.org/อนิรุทธคำฉันท์/อนิรุทธคำฉันท์>.

วัลยา วิวัฒน์ศร. *การแปลวรรณกรรม*. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. “‘อัมสม’ เสพสังวาส พิธีกรรมขอฝน ในวรรณกรรมโบราณ.” *มติชนสุดสัปดาห์*. เข้าถึงเมื่อ 20 พฤษภาคม 2568.

https://www.matichon.co.th/weekly/column/article_155097.

_____. “พญาทอง พญาพาน (จ.นครปฐม) อีดิปส์ ตำนานกรีกโบราณ.” *มติชนสุดสัปดาห์*. เข้าถึงเมื่อ 4 กรกฎาคม 2568. https://www.matichon.co.th/weekly/column/article_179058.

_____. “‘พระกฤษณะ’ กับชื่อ ‘ทวารวดี’ ในอุษาคเนย์ ยุคก่อน พ.ศ.1800.” *มติชนสุดสัปดาห์*. เข้าถึงเมื่อ 30 มีนาคม 2567. https://www.matichon.co.th/weekly/column/article_131504.

สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, ม.ร.ว. *ปราสาทพนมรุ้ง ศาสนบรรพตที่งดงามที่สุดในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2535.

สุรพล วิรุฬห์รักษ์. *วิวัฒนาการนาฏศิลป์ไทยในกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325-2477*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.

- สัญญาวิ สายบัว. *หลักการแปล*. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2542.
- สำเนียง เลื่อมใส. *มหาวิสต์อวทาน เล่ม 3*. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสันสกฤตศึกษา, 2561.
- _____. *ภควัคคีตาแปลยกคัพพ*. นนทบุรี: นิติธรรมการพิมพ์, 2567.
- แสง มนวิฑูร. *นาฏยศาสตร์*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2541.
- อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. “พญาง-พาน ในตำนานล้านนา.” *วารสารช่วงฝน* 3, ฉบับที่ 2 (2551): 2.
- อภิรักษ์ณ เกษมผลกุล. “พญาง พญาพาน : จากนิทานพราหมณ์สู่ชื่อบ้านนามเมือง.” *วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร* 31, ฉบับที่ 1 (2552): 134–159.
- _____. “พญาง พญาพาน : จากนิทานพราหมณ์ สู่ชื่อบ้านนามเมือง และเรื่องพระปฐมเจดีย์.” เว็บไซต์หอสมุดแห่งชาติจังหวัดสุพรรณบุรีเฉลิมพระเกียรติ กรมศิลปากร. เข้าถึงเมื่อ 20 มีนาคม 2567. <https://www.finearts.go.th/suphanburlibrary/view/45211--พญาง-พญาพาน---จากนิทานพราหมณ์สู่ชื่อบ้านนามเมือง-และเรื่องพระปฐมเจดีย์>.
- อุดม รุ่งเรืองศรี. *วรรณกรรมล้านนา*. เชียงใหม่: โครงการศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2529.
- อัจฉรา ไส้ศัตรูไกล. *จุดมุ่งหมาย หลักการและวิธีการแปล*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2543.
- อัจฉราภรณ์ ธาตุสีย. “การศึกษาวิเคราะห์คติโควินทกาวยะ.” *วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต, ภาควิชาภาษาตะวันออก สาขาวิชาภาษาสันสกฤต มหาวิทยาลัยศิลปากร*, 2556.

ภาษาต่างประเทศ

- Associated Press. “Chicago Museum Returns Ancient Stone Sculpture to Thailand.” Accessed September 18, 2024.
- <https://www.khaosodenglish.com/featured/2024/06/18/thailand-welcomes-return-of-phanom-rung-temple-pilaster-from-chicago-museum/>.
- Assam Tourism. “Agnigarh.” Accessed June 30, 2025.
- <https://assamtourism.gov.in/destination/agnigarh>.
- _____. “Tezpur.” Accessed June 30, 2025.
- <https://assamtourism.gov.in/destination/tezpur>.

- Barz, Richard. *The Bhakti Sect of Vallabhācārya*. Thomson Press, 1976.
- Beal, Samuel. *Si-yu-ki: Buddhist Records of the Western World*. Vol. 2. Trübner & Company, 1884.
- Bennett, Johanna. "Bhakti Yoga: Understanding Bhakti Through Rasa Sentiment." Master's thesis, Loyola Marymount University, 2016.
- Bennett, Peter. *The Path of Grace: Social Organization and Temple Worship in a Vaishnava Sect*. Hindustan Publishing Corporation, 1993.
- Bharadvaja, K. *A Philosophical Study of the Concept of Viṣṇu in the Purāṇas*. Delhi: Pitambara Publishing Company, 1981.
- Bhāradvāja, R. "śrīmad-bhāgavatam is a Purāṇa Par Excellence." In *A Philosophical Study of The Concept of Viṣṇu in the Purāṇas*, 14. India: Pitambar Pub. Co., 1984.
- Boisselier, Jean. *The Heritage of Thai Sculpture*. New York: Weatherhill, 1975.
- Britannica. "Krishna." Accessed September 18, 2022.
<https://www.britannica.com/topic/Krishna-Hindu-deity>.
- Brown, Robert L. *The Dvaravati Wheels of the Law and the Indianization of South East Asia*. Leiden: E.J. Brill, 1996.
- Bryant, Edwin Francis. *Bhakti Yoga: Tales and Teachings from the Bhagavata Purana*. New York: North Point Press, 2017.
- _____. *Krishna: A Sourcebook*. New York: Oxford University Press, 2007.
- Case, Margaret H. *Seeing Krishna: The Religious World of a Brahman Family in Vrindaban*. Oxford University Press, 2000.
- Chutiwongs, Nandana. *The Iconography of Avalokiteśvara in Mainland South East Asia*. Leiden: E.J. Brill, 1984.
- Cœdès, George. "The Excavations at P'ong Tük and Their Importance for the Ancient History of Siam." *Journal of the Siam Society* 21, no. 3 (1927): 195–209.
- _____. *The Indianized States of Southeast Asia*. Honolulu: University of Hawaii Press, 1968.
- Dandekar, R. N. *Some Aspects of the Rājadharmā*. Bombay: University of Bombay, 1958.
- Das, Ekanatha. "Meters in the Srimad Bhagavatam." Accessed September 27, 2024.

<https://www.scribd.com/document/423618634/Meters-in-the-Srimad-Bhagavatam>.

Das, Sisir Kumar. *A history of Indian literature, 500–1399*. New Delhi: Sahitya Akademi, 2006.

Devi, Parama Karuna. *Bhagavata Purana*. India: Jagannatha Vallabha Vedic Research Center, 2016.

Dimmitt, Cornelia, and J. A. B. van Buitenen, eds. and trans. *Classical Hindu Mythology: A Reader in the Sanskrit Purāṇas*. Philadelphia: Temple University Press, 1978.

Doniger, Wendy, trans. *The Laws of Manu*. London: Penguin Classics, 1991.

Drik Panchang. “Krishna Date of Birth.” Accessed September 18, 2022.

<https://www.drikpanchang.com/dashavatara/lord-krishna/krishna-date-of-birth.html>.

Dutt, Manmatha Nath, trans. *A Prose English Translation of Harivamsha*. Calcutta: Elysium Press, 1897.

Eck, Diana L. *India: A Sacred Geography*. Harmony Books, 2012.

Editors of Encyclopaedia Britannica. “Bhakti.” *Encyclopaedia Britannica*. Accessed September 18, 2024. <https://www.britannica.com/topic/bhakti>.

Encyclopaedia of Hinduism. New Delhi: Anmol Publications, 1997.

Flood, Gavin. *An Introduction to Hinduism*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.

Ganesh, R. “Sanskrit Metres Chandas.” Accessed September 27, 2024.

<https://www.scribd.com/document/330365258/Sanskrit-Metres-Chandas>.

Gaston, Anne-Marie. *Krishna's Musicians: Musicians and Music Making in the Temples of Nathdvara, Rajasthan*. Manohar Publishers & Distributors, 1997.

Gaur, A. S. “Excavations at Bet Dwarka Island.” In *Recent Researches on the History and Archaeology of Gujarat*, edited by M. P. Joshi, 67–76. The Maharaja Sayajirao University of Baroda, 2007.

Government of Assam, Sonitpur District. “History of Sonitpur.” Accessed June 30, 2025. <https://sonitpur.gov.in/about-us/history-of-sonitpur>.

_____. “Mahabhairav Temple.” Accessed June 30, 2025.

<https://sonitpur.gov.in/portlets/tourist-places-detail/11>.

- Goswami, Sharan Bihari, trans. Introduction to *Rādhā Sudhā Nidhi*, by Hita Harivaṁśa Mahāprabhu. Vrajajivan Printech, 2001.
- Gupta, Ravi M., and Kenneth R. Valpey. *THE BHAGAVATA PURANA Selected Readings*. New York: Columbia University Press, 2017.
- Gyani, S. D. "Introduction." In *Agni - Purāṇa A Study*. Varanasi: The Chowkhamba Sanskrit Series Office, 1964.
- Haberman, David L. *Acting as a Way of Salvation: A Study of Rāgānugā Bhakti Sādhana*. Oxford University Press, 1988.
- Hari, D.k., and D.K. Hema Hari. *Historical Krishna Vol 3 Facets of Krishna*. India: Sri Sri Publications Trust, 2016.
- Hawley, John Stratton. *A Storm of Songs: India and the Idea of the Bhakti Movement*. Harvard University Press, 2015.
- Hazra, R.C. *Study in the Purāṇic Records on Hindu Rites and Customs*. 2nd ed. Delhi: Motilal Banarsidass, 1987.
- Hiemstra, Gabe. "Wisdom Library." Accessed October 15, 2024.
<https://www.wisdomlib.org>.
- Higham, Charles. *Early Mainland Southeast Asia: From First Humans to Angkor*. Bangkok: River Books, 2014.
- Hopkins, Thomas J. "The Social Teaching of The Bhāgavata Purāṇa." In *Krishna: Myths, Rites, and Attitudes*, 3–22. United States of America: East-West Center Press, 1966.
- Hudson, D. Dennis. *The Body of God: An Emperor's Palace for Krishna in Eighth-Century Kanchipuram*. USA: Oxford University Press, 2008.
- Indrawooth, Phasook. "Dvaravati Culture in the Chi-Mun River Valleys." In *Uncovering Southeast Asia's Past*, edited by E. A. Bacus, I. C. Glover, and V. C. Pigott, 208–216. Singapore: NUS Press, 2006.
- Institute for Spiritual Science. "Bhagavatam." Accessed June 23, 2025.
<https://issdelhi.org/research/bhagavatam>.
- Jadhav, Bhakti, Himanshu Dutta, Shruti Kanitkar, Malhar Kulkarni, and Pushpak Bhattacharyya. "An introduction to computational identification and

- classification of Upamā alaṅkāra.” In *Computational Sanskrit and Digital Humanities - World Sanskrit Conference 2025*, 1–14. Kathmandu, Nepal: Association for Computational Linguistics, 2025. Accessed October 10, 2025. <https://aclanthology.org/2025.wsc-csdh.1.pdf>.
- Kane, P. V. *History of Dharmaśāstra*. Vol. II, Part 1. Poona: Bhandarkar Oriental Research Institute, 1941.
- Keyes, Charles F. “The Proposed World Heritage Site of Phu Phrabat: A Symbol of the Predicament of Isan (Northeastern Thai) Identity.” In *Cultural Crisis and Social Memory: Modernity and Identity in Thailand and Laos*, edited by Shigeharu Tanabe and Charles F. Keyes, 195–221. Honolulu: University of Hawai’i Press, 2002.
- Knott, Kim. *Hinduism: A Very Short Introduction*. USA: Oxford University Press, 2000.
- KRISHNASWAMY, N. “THE BHAGAVATA PURANA FOR THE FIRST TIME READER.” Accessed September 18, 2023. <https://www.docdroid.net/EBXZuq9/the-bhagavata-purana-pdf>.
- Larson, M.L. *Meaning based Translation: A Guide to Cross-Language Equivalence*. London: University Press of America, 1984.
- Lerner, Martin. *Ancient Khmer Sculpture*. New York: Asia Society, 1994.
- Mabbett, Ian. “The ‘Indianization’ of Southeast Asia: Reflections on the Prehistoric Sources.” *Journal of Southeast Asian Studies* 8, no. 2 (1977): 143–161.
- Manguin, Pierre-Yves. “The Southeast Asian Ship: An Historical Approach.” *Journal of Southeast Asian Studies* 11, no. 2 (1980): 266–276.
- Metropolitan Museum of Art, The. “Head of Krishna.” Accessed September 30, 2025. <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/38318>.
- Mohapatra, J. *Wellness in Indian Festivals & Rituals: Since the Supreme Divine manifested in all the Gods, worship of any God is quite legitimate*. India: Partridge Publishing, 2013.
- Murphy, Stephen A. “The Case for a Heterodox Si Thep: A Multi-religious Landscape in the Dvaravati Period.” In *Before Siam: Essays in Art and Archaeology*, edited by Nicolas Revire and Stephen A. Murphy, 134–149. Bangkok: River Books, 2014.
- Natarajan, Ramamurthy. “Vedic Poetry and Chandas Explained.” Accessed September

- 27, 2024. <https://www.scribd.com/document/440254304/Chandas>.
- Pechilis, Karen. *The Embodiment of Bhakti*. New York: Oxford University Press, 1999.
- Piriya Krairiksh. *The Roots of Thai Art*. Bangkok: River Books, 2012.
- Pollock, Sheldon. "The Sanskrit Cosmopolis, 300–1300: Transculturation, Vernacularization, and the Question of Ideology." In *Ideology and Status of Sanskrit: Contributions to the History of the Sanskrit Language*, edited by Jan E.M. Houben, 197–248. Leiden: Brill, 1996.
- Prabhupāda, A. C. Bhaktivedanta Swami. *Śrīmad Bhāgavatam, Tenth Canto*. Online: The Bhaktivedanta Book Trust, 2012.
- Pusalkar, A.D. *Studies in the Epics and Purāṇas*. Delhi: Motilal Banarsidass, 1964.
- Rao, S. R. *The Lost City of Dvārakā*. National Institute of Oceanography, 1999.
- Rocher, Ludo. *The Purāṇas*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1986.
- Rukmani, T. S. *A Critical Study of the Bhāgavata Purāṇa (with Special Reference to Bhakti)*. Varanasi: Chowkhamba Sanskrit Series Office, 1970.
- Schweig, Graham M. *A Living Theology of Krishna Bhakti: Essential Teachings of A. C. Bhaktivedanta Swami Prabhupada*. USA: Oxford University Press, 2008.
- _____. *Dance of Divine Love: The Rāsa Līlā of Krishna from the Bhagavata Purana, India's Classic Sacred Love Story Introduced*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2005.
- Sethumadhavan, T. N. "Srimad Bhagavatam - A Comprehensive Blend of Bhakti, Jnana, and Vairagya." Accessed October 1, 2024. <https://savitri.in/blogs/light-of-supreme/srimad-bhagavatam-a-comprehensive-blend-of-bhakti-jnana-and-vairagya>.
- Shanker, Guru Vijay. "KRISHNA is a favourite in Indian Classical Dance." Accessed March 12, 2024. <https://www.esamskriti.com/e/Culture/Indian-Dance-Forms/KRISHNA-is-a-favourite-in-Indian-Classical-Dance--1.aspx>.
- Sheridan, Daniel. *The Advaitic Theism of the Bhāgavata Purāṇa*. Columbia, MO: South Asia Books, 1986.
- Singaravelu, S. "The Rāma Story in the Thai Cultural Tradition." *Journal of the Siam Society* 70 (1982): 50–79.
- Skilling, Peter. "Dvaravati: The Earliest Kingdom of Siam." In *The Heritage of*

- Thailand*, 10–25. Bangkok: The National Identity Board, 1992.
- Snell, Rupert. *The Eighty-Four Hymns of Hita Harivaṃśa: An Edition of the Caurāsī Pada*. Motilal Banarsidass, 1991.
- Tagare, Ganesh Vasudeo, trans. *The Bhāgavata Purāṇa*. Ancient Indian Tradition & Mythology Series, Vol. 7, part 1. Delhi: Motilal Banarsidass, 1976.
- Thakura, Srila Bhaktivinoda. “Nāma-tattva Archives - Bhaktivinoda Institute.” Accessed October 23, 2024. <https://bhaktivinodainstitute.org/topics/nama-tattva/>.
- Thompson, Stith. *The Folktale*. New York: Dryden Press, 1946.
- Toomey, Paul M. *Food from the Mouth of Krishna: Feasts and Festivities in a North Indian Pilgrimage Centre*. Hindustan Publishing Corporation, 1994.
- UNESCO World Heritage Centre. “The Ancient Town of Si Thep and its Associated Dvaravati Monuments.” Accessed September 15, 2025. <https://whc.unesco.org/en/list/1662/>.
- van Buitenen, J. A. B., trans. *The Mahābhārata*. Vol. 2. Chicago: University of Chicago Press, 1975.
- Vanamāli. *The complete life of Krishna*. Canada: Inner Traditions, 2012.
- Warder, A. K. *Indian Kāvya Literature*. Vol. 2. Delhi: Motilal Banarsidass, 1970.
- White, Charles S. J. “The Rādhāvallabhī Sect: A Study in the Vṛndavana School of Vaiṣṇavism.” *History of Religions* 10, no. 2 (1970): 37–58.
- Williams, Monier. *A Sanskrit-English Dictionary*. Oxford: The Clarendon Press, 1899.
- Winternitz, M. *A History of Indian Literature*. Vol. 1. Delhi: Motilal Banarsidass, 1990.
- Wolters, O. W. “The Khmer King at Basan (1371-3) and the Restoration of the Cambodian Chronology during the Fourteenth and Fifteenth Centuries.” *Asia Major* 12, no. 1 (1966): 44–89.
- Woodward, Hiram W., Jr. *The Art and Architecture of Thailand: From Prehistoric Times Through the Thirteenth Century*. Leiden: Brill, 2003.
- Zaehner, R. C. *Hinduism*. Oxford: Oxford University Press, 1966.

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล

นางสาว สุปรีชญา จัปปใจ

วุฒิการศึกษา

49/37 หมู่ 9 ตำบลบางพลีใหญ่ อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ
10540

ผลงานตีพิมพ์

- โครงการประชุมวิชาการบัณฑิตศึกษาระดับชาติ ครั้งที่ 10 เรื่อง
“การยกระดับคุณภาพการศึกษาและพัฒนามนุษย์ในศตวรรษที่ 21”
- วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์: ปีที่ 9 ฉบับที่ 2 : (พฤษภาคม-
สิงหาคม 2568)
- วารสาร เสียงธรรมจากมหายาน ปีที่ 11 ฉบับที่ 5 ประจำเดือน กันยายน
- ตุลาคม 2568 (เผยแพร่ 30 ต.ค. 2658)

